B 12
1
339
BIBLIOTECA NAZIONALE
CENTRALE - FIRENZE

3

R. BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

LIBRI

DONATI DAL

DOTTOR ANNIBALE GIULIONI

GIURISTA

Nato a Firenze il 7 Febbraio 1807
e morto il 1° Dicembre 1895 in Firenze.

16 Maggio 1896

312

Digitized by Google

Digitized by Google

JANI VINCENTII GRAVINÆ
ORIGINUM
JURIS CIVILIS
LIBRI TRES,

ET

DE ROMANO IMPERIO
LIBER SINGULARIS.

VENETIIS,
MDCCLII.

APUD JOSEPHUM BORTOLI.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

Digitized by Google

EPISTOLA NUNCUPATORIA,

QUÆ AB AUCTORE PRÆMISSA EST

EDITIONI PRIMÆ,

AD

CLEMENTEM XI. PONT. MAX.

BEATISSIME PATER.

QUæ tria bona ſunt a divina providentia ſummis principibus ad optimum populorum regimen attributa, quæque ſæpe in ſingulos diſpertita quidem adſpiciuntur, in eumdem vero collata raro memorantur; ea omnia nos in te uno, CLEMENS MAXIME, intuemur; ingentem rerum optime gerendarum poteſtatem, cognitionem, & voluntatem: quæ ſicuti diſſociatæ parum promovent, quia neque poteſtas abſque cognitione invenire, neque cognitio abſque voluntate capeſſere meliora valet; ita conjunctæ nunc in SANCTITATE TUA, orbem terrarum univerſum ad æternorum operum ſpem, haud immerito, erexerunt. Vetus enim illa, & præclara de te opinio ex beneficentia & prudentia tua, præclariſque factis ubique diffuſa, jam tanto crevit amplius, quanto mirabilis illa tuorum comitiorum eventus rebus humanis omnibus antecellit. Quo virtutis exemplo, vel ipſis veteribus Eccleſiæ ſæculis inaudito, cum & præteritas tuas laudes obrueris, & paris gloriæ ſpem cæteris mortalibus abſtuleris; noſtram interea excelſorum actuum cupiditatem adeo dilataſti, ut ei explendæ, ſuperatis jam cæteris, tutemet ſis in poſterum ſuperandus; neque alium præter te competitorem, atquæ emulum laudum tuarum ſis habiturus. Mortales enim ita natura comparati ſumus, ut cum nobis ipſis facile condonemus; ab aliis tamen ſemper

Digitized by Google

majora contendamus. Cum igitur tu notas antea, uſitataſque virtutes curſu ſuperioris temporis exegeris; & in creatione tua ſpeciem pietatis adhuc ignotam e cœleſtibus animi tui penetralibus emiſeris; quid mirum, ſi nova ſemper & inſueta, tuique propria, in poſterum exſpectemus? Quod vix, ac ne vix quidem aſſecuturos a quoquam homine conſideremus, niſi mirabile facinus abs te profectum, divinam vim actionibus tuis perpetuo excitandis, atque regendis in tuo pectore conditam indicaret. Talis enim tua fuit Pontificatus recuſatio, ut nihil humani penitus in egregia illa moderatione animi deprehendatur. Neque enim cum ſenſu modeſtiæ, metus hoſtium Chriſtiani nominis admiſcebatur: non tyrannorum atrocitas, non Eccleſiæ vexatio, non pericula, non cædes, nulla ſtrages, nulla ſeditio, commotio nulla honorum fugam incitabat. Et tamen ad culmen dignitatum omnium invitus atque reluctans, mœrore ac triſtitia ſqualidus, lacrymans & gemebundus, e cubiculo, ubi te condideras, velut ad crucem aliquam evocabaris: utpote de illorum numero, qui *ἔρχονται ἐπὶ τὸ ἄρχειν οὐχ' ὡς ἐπ' ἀγαθόν τι ἰόντες οὐδ' ὡς εὐπαθήσοντες ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ὡς ἐπ' ἀναγκαῖον καὶ οὐκ ἔχοντες ἑαυτῶν βελτίοσιν ἐπιτρέψαι τὴν ἀρχὴν, οὐδὲ ὁμοίοις*. Dum enim ampliſſimi Patres ad te confertim ibant, ut paratum divinitus, delatumque ad te a ~~collegio omnibus Pontificatum~~ maximum reciperes; tu illum ad ſeniores conſtantiſſime remittebas, unanimeſque preces, lacrymis abunde manantibus, refutabas. Cum igitur nemo, quin eſſes unice creandus, ambigeret, præter unum te, a cujus modeſtia, cum illi magis contenderent, minus expugnabant; idemque diffiſus viribus copiam ſuffragiorum undique te ambientium averteres, ac ſolus petitioni omnium repugnares; certe non tam comitia illa fuere, quam lis, & judicium inter te, ac Sacrum Senatum inſtitutum; cœleſtique ſententia diremptum, ac definitum Sacrorum librorum oraculis: quæ voluntatem pervicere tuam, ac te attinuere dilabentem: ut divinam in Pontificia creatione præſentiam, quam nobis adhuc religionis auctoritas perſuaſit, nunc in mirabili creatione tua, oculis prope deprehenderimus. Qua enim humana ope negocia illa, quæ, ſuapte natura, levi qualicumque aura vertuntur, tamdiu conſtitiſſent, niſi vis divina optimorum patrum voluntates in te incumbentes ex alto rexiſſet: eorumque ſuffragia, ne aliorſum deflecterent, totum illud glorioſiſſimum tibi, longum vero atque anxium cæteris mortalibus, triduum, admirabiliter ſuſtinuiſſet? Quæ tum populi totius trepidatio

fuit!

Digitized by Google

fuit! Quæ ſollicitudo bonorum! Quales anguſtiæ doctorum ac piorum hominum! Quanta fluctuatio Eccleſiæ univerſæ: quæ dum retraheres manus a gubernaculo tibi porrecto, portum hic, illic ſcopulos; hac ſerenitatem, illac tempeſtatem proſpectans; a te unice petebat, ut in tranquillum conferretur! Neque aliunde, præter quam a divino conſilio proceſſit, ut neglecta opportune de Seniorum etiam ſententia lege annaria, dignitate ſuprema ætatem antevenires. Cum enim ſuperiorum Pontificum piis legibus, & exemplis abacta vitia, propter eorum imperii brevitatem, ſtatim ab abſceſſu refluerent; florentem ætatem tuam Deus ad ſummam poteſtatem adduxit, ut imperii diuturnitate, optimæ leges verterentur in mores, ac mala omnia tuarum continuatione virtutum, veluti longi temporis præſcriptione, in poſterum tollerentur. Tu vero, non ut imperares, imperium accepiſti: ſed ut Eccleſiæ temporibus, & legi divinæ ſervires. Etenim ut egregie Plato: τῷ ὄντι ἀληθινὸς ἄρχων ου πέφυκε τὸ αὐτῷ ρυμφερὸν σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ. Omnes nimirum homines D. O. M. propter communis gentioris culpam, perpetuo labore damnavit; ſed ſapientes hoc diſcrimine ſecrevit a cæteris, quod alios tantum ſua; ſapientes vero publicæ utilitatis cauſa laborem ſuſcipere voluit. Hoc autem onus ideo tibi ſubeundum præ cæteris erat, quod unus inter mortales abſque ullis edictis, quæ irrita ſunt, niſi vim habeant adjunctam, & abſque vi, quæ nunquam abeſt a communi triſtitia; ſed ipſo adſpectu jucundiſſimo vitæ tuæ, ac propriorum luce meritorum, labes eluere valeas Magiſtratuum & Procerum, unde corruptio manare ſolet ad cæteros. Ac ſola imago animi tui modo locata ſublimius, & majoribus exprimenda in dies operibus, præſentis erit, & poſteri cenſura temporis. Quis enim aut ignavus, aut impurus, aut indoctus munus petere auſit ab eo Pontifice, cujus pueritiam in elegantioribus litteris; adoleſcentiam in Sacris & civilibus legibus; juventutem in jure integerrime, ſanctiſſimeque dicundo; ac ſequentem ætatem tribus Pontificibus dicatam in Eccleſia univerſa moderanda; totamque vitam in antiqua Sanctorum patrum diſciplina cognoſcenda, & undequaque imitanda ſciat eſſe traductam? Quis vero inani, & puerili doctrina imbutus, turgidaque recentiorum temporum facundia inflatus, graviores, & ſublimiores doctrinas vicerit apud eum Pontificem, ad quem inſtituendum omnium temporum ſelectiora ſtudia confluxere? Quem ab ineunte ætate latinam eloquentiam addiſcentem Tulliani ſæculi lux, & candor excoluit; cui ad græcas litteras cupide progre-

dien-

dienti, cum omnium inventorum, atque artium ſuarum copiis Academia univerſa, cumque Demoſthen ea vi, atque frugalitate Atticum forum exultanter occurrit. Qui juriſprudentia ab Antonini ætate, Theologiam a Theodoſianis temporibus arripuit, omneſque doctrinas, atque artes e purioribus fontibus arceſſivit. Eo cultu, atque ſeveritate ſtudiorum tecum ad Supremum Eccleſiæ faſtigium reduce, non Principem litterulas alentem videbimus, & argutiolas; ſed Heroicorum temporum eruditionem, & Sapientiam ſuſcitantem adſpiciemus; Romanique juris Majeſtatem jamdiu obumbratam foro reddentem, & ad veteris Eccleſiæ pietatem, atque doctrinam noſtratium criticorum religione, atque judicio expenſam, & excoctam, auream illam eloquentiam adjungentem, quam in Italiam, Leonis X. beneficentia revocatam, novo ſermonis contagio pæne profligavit. Quam ſane morum, atque bonarum artium felicitatem prope adſpirare video, poſt quam exemplo tuo ea defertur conditio petitoribus, ut aut ſpes honorum eis deponenda ſit, aut vetuſta morum, & doctrinarum Sanctitas repetenda. Hinc tu, Princeps humaniſſime, voti compos fies, & ſeveritatem, quæ animum tuum a dominatu avertebat, effugies: moribus enim recta diſciplina, & litterarum cultura, compoſitis delictorum, & vitiorum ſemina tandem extingues, ut ſeveritate tibi non ſit utendum, quoniam bonis dominaberis; poteriſque clementiſſime, atque ex animi tui ſententia imperare. Non enim clementia eſt parcere ſontibus, quorum vita tot eſt inſontibus noxia: ſed ea demum vera eſt clementia, numerum augere bonorum rectis inſtitutionibus, iiſque aditum ſepire criminibus, ut quam rariſſime oporteat eſſe ſeverum. Quoniam vero haud pauci reperiuntur, qui ramos malorum deciderint; radicem vero qui tentaverit adhuc nemo: & vitia plerumque ſtudio virtutis non deponuntur, ſed fuga pœnarum; coguntur Principes atrocitate decretorum eos exulcerare, qui vel voluptatem ex propriis, vel utilitatem ex alienis vitiis capiunt; quique illis ablatis, quotidianam etiam vitæ occupationem amitterent. Tu vero, qui virtutum omnium ſcientiam habes & uſum, exemplis tuis, & nova emendandi arte animos ad illas adeo condocefacies, ut ſenſim delectati melioribus, deteriora ſint relicturi: ac nec opinantes a ſenſibus jucunde deceſſuri ad honeſtatem. Itaque virtutibus illatis, vitia ſine ſatellite, ac ſine voce præconis exulabunt. Tua vero gravitas lenitudine temperata, oriſque majeſtas benignitate condita, ſuffuſaque ſuaviter moribus, & ſermonibus tuis decora, & verenda comitas, nonne faſtum deprimet, & ſuperbiam depellet procerum illorum, qui tenuiorum contem-

tem-

Digitized by Google

temptu, & pectoris tumore, atque capitis elatione celſo, fulgentique de curru ſibi videntur præferre faſces, & in privata fortuna publice imperare? Atque cum divinæ omnes animi tui dotes in univerſarum gentium utilitatem redundent; ii etiam, qui jampridem patrocinio tuo perfruuntur, quo illo digni videantur, motu feruntur eodem; ut & ipſi pro virili aliquid publice prodeſſe cupiant. Quos inter, & ego, qui omnia tuæ ſolius beneficentiæ debeo, per quam etiam ab INNOCENTII XII. benignitate publicum juris docendi munus accepi; animum induxi meum, ut privata quoque ſtudia in commune adducerem, abſolutis nuper tribus de originibus juris civilis libris, qui jam in lucem prodeunt ſub auſpicio SANCTITATIS TUÆ: cui non modo ex infinita poteſtate, ſub qua omnia ſubjiciuntur; ſed privato etiam, & antiquo nexu labores mei ſunt omnes obnoxii. Etſi vero noſtra ſententiarum, & verborum inopia tanti, tamque Sapientiſſimi Pontificis luce ſit indigna; materiæ tamen gravitatem certe non adſpernabere: tradimus enim primordia juris civilis, quæ ſi non proximum, at communem tamen habent cum Sacro jure fontem, nunc in æternam Eccleſiæ tranquillitatem e tuo pectore profluentem. Jus enim Romanorum id habet ſeorſum a populis aliis, totum ut ſi arte mire, & certa ratione deductum a naturali honeſtate, quæ divina eſt illa in omnium cordibus inſculpta, inque animis inſcripta lex. Hinc jus civile pro jure gentium ſervatur ab omnibus illis nationibus, quæ cum Imperio Romanorum, non tamen acceptam ab iiſdem humanitatem depoſuerunt. Quin etiam, ſi originem illius e remotiori memoria repetamus, Moſen ipſum haud levi ex parte noſtri juris auctorem reperimus. Multa enim Ægyptii ab Hebræis, cum quibus verſabantur, in ſuos vertere mores: cujus rei argumentum eſt ſuum abominatio, jejunia, & περιτομὴ Herodoto teſte, Ægyptiis etiam Sacerdotibus uſurpata: quæ ſuo populo Moſes aſſerta, & ab alienis repetita retulit in ſcriptas abſe, atque a DEO dictatas leges. Athenas autem, unde Romani primæva jura petierunt, vel Phœnices Hebræis affines, ut multas Græciæ urbes condidere, vel Ægyptii, Erichtheus certe, ac Cecrops, qui eam urbem primi legibus compoſuerunt, primique imperarunt, ex Ægypto advenerant, indeque in Græciam attulere mores patrios, quibus multa hæſerant ex hebraicis inſtitutis. Quamobrem Cecrops, propter græcos mores Ægyptiis inſitos, διφυὴς appellabatur. Hinc non mirum ſi tot Hebraici juris veſtigia in Romano inveniantur, ut utriſque populi leges,

incer-

Digitized by Google

incerto auctore, inter ſe collatas habeamus. Quamobrém, emerſis Lotharii temporibus, poſt diuturnam noctem Romanis legibus, adeo Sacræ cum illis coaluerunt, ut Decretalium libris, exceptis iis, quæ ſunt divini tantum juris, nihil fere aliud videantur, quam progreſſio, & germinatio juris civilis: quod Summi Pontifices ALEXANDER, atque INNOCENTIUS TERTII, GREGORIUS IX. INNOCENTIUS IV. BONIFACIUS VII. aliique plurimi ſua in juventute hauſerant e Bononienſi plerique Schola, quæ tum celebrabatur, illudque de Summo Eccleſiæ Solio mortalibus præbuerunt; aut reſpondentes Epiſcopis, & Præſulibus Oracula Romana petentibus; aut controverſias, cauſaſque definientes; aut conſtitutiones Eccleſiaſticas pro re nata condentes. Quo magis confido TE hoc litterarum genus complexurum benignius: &, qui animum habes non modo tuæ ditionis opulentia, ſed ipſis etiam humanis neceſſitatibus longe majorem, quique occultis largitionibus litterarum inopiam e re familiari tua ſublevabas; eo majori munificentia cultum vetuſti juris excitaturum, quod hæc ſtudia longe auctius Reipubl. remittunt, quod acceperunt, & pro caducis, & mortalibus bonis, æterna, & ſaluberrima retribuunt, conjunctam ſcilicet cum Romana eruditione juſtitiam, animumque Romanum. Quæ dum ſcriptis committimus, numquam interea ſenſus declinamus ab immortalibus dictis, factiſque tuis, unde longe majorem boni, & æqui ſcientiam, & uſum colligemus, quam e mortuis monumentis vetuſtæ virtutis, quæ nunc longe clarior in tuis operibus reviviſcit. Quibus contemplandis admirandiſque adeo, PATER BEATISSIME, rapior, ut ad integram abſolutamque felicitatem id unum a DEO Opt. Max. deprecer, ut per longam TE annorum ſeriem ſoſpite atque ſuperſtite, dimittar e vita.

AD

AD CUPIDAM
LEGUM JUVENTUTEM.

Mirari aliquando ſoleo, & mecum ipſe reputare cur extremis hiſce temporibus, quibus cæteroqui ſcientiæ, vel recentes exoriuntur, vel veteres exuſcitantur, vel adhuc incolumes ad clariorem lucem extolluntur, ita ut communis, & nova quædam reddatur vita doctrinis; una tamen Juriſprudentia, veluti damnata barbarie, ſenſim repudietur ab eruditis, & elegantiorum artium commercio paulatim excludatur? An rude aliquod artificium eſt jus civile, cui nonniſi pinguiora ſe tradiderint? An uſu, officioque ſuo juris ars eſt avara quædam nundinatio verborum, & vocabulorum aucupium, evertendis aliorum fortunis, & patrimoniis, ex judicum libidine transferendis, inſtitutum? An civilis doctrina, claris illa quidem profecta initiis, & a ſublimioribus ingeniis educata, traducta tamen per manus imperiterum, diuque ſordide contractata ita ſquallet; ut ab eo temporis veſtigio, ad ætatem uſque noſtram, cultiora ingenia, ſuo fœditatis aſpectu, rejecerit? An hoc denique ſtudium quæſtuoſum eſt magis, quam glorioſum, & illuſtre: atque adeo docti homines, qui ſuam opulentiam in abſtinentia, & frugalitate collocant, cum hujuſce artis præmiis minime ducantur, ipſam etiam artem putant eſſe contemnendam? Immo vero nihil prorſus horum objici juriſprudentiæ poteſt. Quid enim ejus munere gravius, quo ſingulorum ſtatus, & bona proteguntur ab injuriis? Quid ſolidius præceptis, regulisque ſuis, quas hauſtas ex honeſtate naturæ, non confuſe congeſtas, proditaſque temere; ſed ratione, atque via traditas a majoribus fuiſſe didicimus? Etenim, ſi quam habet philoſophia dignitatem, (habet autem hominum opinione maximam) ea omnis translata fuit in juriſprudentiam Romanorum, qui partum armis imperium, juris commercio, legumque majeſtate continuerunt. Quidquid enim a Græcis philoſophis de honeſto, & juſto; de finibus bonorum, & malorum; de regendis populorum moribus; de legibus & Republica, quæſtionibus infinite propoſitis, & ambitioſis magis, quam utilibus diſputationibus effundebatur; totum collectum fuit a Juriſconſultis noſtris, & nugis excuſſis, traductum in Urbem: ut quod apud Græcos exercitatio erat ingenii, longiorisque otii levamen, Romæ, in corpus juris civilis converſum, publicæ, ac privatæ ſemen eſſet utilitatis. Itaque contemplatio Græ-

Digitized by Google

corum otioſa, & iners, a noſtris operoſa reddita eſt, atque frugifera. Cumque deinceps philoſophia in bonorum, & opum vile mercimonium converteretur, poteſtas omnis illius, atque dignitas in Juriſconſultorum ſcholis, atque in Romano foro conſedit: manſerat enim græcis tantum ſplendor, faſtuſque verborum; pondus tamen rerum, in artem Juriſconſultorum, & ſententiarum utilitas commigraverat, ut hoc opere noſtro procedente patebit.

Caligo vero barbarorum interpretum cur huic detrahat doctrinæ dignitatem, cum proximis ſæculis ad vindicandum jus civile cultiores omnes artes, omne genus eloquentiæ, retruſior omnis eruditio contra barbariem conjurarint: ut, pene dicam, non tantum contulerint conditores, quantum novi ejus vindices reddiderunt? Itaque, ſicut ager fit, intermiſſa cultura, feracior; ita juriſprudentia, quæ barbarie inhorruerat, ſegetem protulit, ex nova eruditorum induſtria, lætiorem. Vel unius enim Jacobi Cujacii mirabili acumine, atque inaudita doctrina, jus civile noſtrum ſcientias omnes in certamen gloriæ provocaverit. Quænam eſt autem ars, quænam facultas, cui tanta eruditio ſit implicata, quantum complectitur Juriſprudentia, ex qua nativa rerum ſingularum vocabula, & arcana latinitatis, & ſelectiora dicendi genera dicuntur, & recondita notitia vetuſtatis eruitur, & ſcientia temporum, atque factorum, non communis illa quidem, & pervulgata, ſed ſanctior, atque ſelectior; ita ut unius Juriſprudentiæ ſtudium, græcam atque Romanam eruditionem trahat univerſam?

Cur igitur eruditi a Juriſprudentia, & Juris profeſſores ab eruditione plerumque, atque ab eruditis profeſſoribus abhorrent? Sane non aliam prodiderim cauſam, quam numerum, & magnitudinem voluminum, & moleſtas rerum jam deſuetarum expoſitiones, diſputationeſque longiores, & acumen aliquando immodicum; quibus, ut ſummum ſcriptoris ingenium arguatur; ii certe, qui hæc non propenſe, neque inſtituto ſuo, ſed curſim atque alio intendentes arripiunt; longioris moræ faſtidium ferre non poſſunt. Cum igitur ejus lectionis difficultate, atque ſtudiorum triſtitia plurimi deterreantur; facile huic labori parcitur: ne vel eruditus a ſtudiis amœnioribus; vel juris profeſſor ab artis ſuæ quæſtu diutius abſtrahatur. Facilem enim gloriam laborioſe præferimus, & præmaturum lucrum plerumque anteponimus honeſtiori. Et quamvis multa prodierint, quibus aut grandiora volumina contrahuntur; aut reſecantur obſcuriora; ibi tamen, vel ea ſæpe offendimus, quæ nos morantur inutiliter; vel ea deſideramus, quæ pateant latius: pleraque enim jejune traduntur, & exiliter, ut vix arrepta diffugiant. Res nimirum e proprio trunco avulſæ, atque in Epitomen redactæ attingunt ſimul animum, & elabuntur: carent enim nexu ordineque ſuo, ſine quo

nihil

Digitized by Google

nihil mentibus adhæreſcit. Qui hoc igitur in genere libri ſunt breviores, vel doctrinam univerſam per ſumma capita percurrunt, quod eſt nimis exile; vel certam in partem adeo effunduntur, ut alieniſſimas quoque doctrinas eodem trahant, quod ſtomachum ſæpe faceſſit. Non igitur alia ratio ſupereſt, niſi ut aperiantur fontes uberiores, ex quibus non in ſingula tantum membra, ſed in univerſum Juriſprudentiæ corpus eruditio neceſſaria influat, non quidem adeo parce, ut cognitio illius brevi exareſcat; neque tam abunde, ut mergat ingenium, & diu mentem ulterius pergentem irretiat. Quod præſtare animus fuit hiſce tribus Originum libris: ut fontes recludantur, unde univerſa legum eruditio, & vetus Juriſprudentia manat. Curaque fuit rivos inde ita ducere, ut vel coerceantur redundantes; vel tenues juſta copia impellantur: quo juri civili nutriendo ſufficiant, & ſobrie ad uſum, & commodum legentium; non immoderate ad oſtentationem ingenii veteris juris notitia, & lectior eruditio ſuggeratur. Itaque in his conjectum eſt libris quidquid ab eruditis, & a juris profeſſoribus honeſte ignorari non poteſt: quo eruditi ſcientiam juris ex his colligant ſuis utilem ſtudiis; & juriſperiti, luce hac eruditionis accepta, in lectionem Digeſtorum, & Codicis, & Novellarum confidentius ingrediantur: ut nonniſi quibuſdam in locis obſcurioribus, ſi quando in foro uſuvenerit, conſulere oporteat longiores eruditorum interpretum commentarios: quorum tamen ſenſum, ſine rerum hic expoſitarum notitia, nemo niſi divinando, adipiſcatur.

Igitur primo libro quaſi telam explicamus, quæ univerſum juris civilis corpus, expreſſis potioribus membris, exponat, & cujuſque juris portionis tempora certa, & intervalla pateſaciat: quo ſummatim prodatur, unde ſit orta primum ſcientia juris, quemadmodum paulatim, vel novis legibus, vel prudentium interpretationibus, vel magiſtratuum edictis, vel principum ſanctionibus ad integritatem pervenerit: Tum quamdiu ſteterit, cur inclinaverit, quave ratione ad ſtatum denique redierit ſuum. Quibus exponendis, oblate facultate, auctores proferentur conſtituti, perturbati, & reparati juris, denique ſingulorum ſcriptis, doctrina, ingenio, & uſu judicia ferentur, quibus ſtudiorum curſus dirigatur: plurimum enim refert, unde quis primum lectionem auſpicetur, quibuſve deinceps, & quo ordine libris utatur: nam quæ lectio ad tempus maxime prodeſſet, ea immature, aut præpoſtere ſuſcepta nocebit. Si enim quocumque ſors appulerit hæreamus, libris ſæpe inutilibus florem noſtræ conteremus ætatis. Hinc in tanto ſtudioſorum numero, tam pauci ſapientes. Hoc igitur libro naſcentis, & progredientis juris civilis, tum ſingularum partium ejus celebriorumque ſcriptorum brevem narrationem pertexemus.

Altero libro primordia juris naturalis & gentium, ac vetuſtio-

res juris civilis fontes aperientur, ſive leges XII. Tab. quotquot e veterum reliquiis erui potuerunt, adſperſa in tempore, ad res illuminandas, Attici juris notitia. Hiſque proditis originibus pervetuſtis, & quaſi jurisprudentiæ cunabulis, tranſibimus ad recentiores, nempe ad leges, & Senatus Conſulta: quibus jus civile privatorum (nam quæ ad Reipublicæ adminiſtrationem pertinebant, cum nullius jam ſint uſus, vix attigimus) leges, inquam, illas & S. C. perſequimur, quibus priſcum, & privatorum præcipue jus, aut deficiente ſententia XII. Tab. augetur, aut, tempore aliter poſcente, mutatur; aut, ubi obſcurum ſit, atque perplexum, auctoritate populi totius explicatur. Quæ poſtremo libro concludentur.

Toto autem hujuſce operis curſu eruditionem, & notitiam vetuſtatis ita intermiſcebimus: ut quod ſcitu opus fuerit lectori ad locum occurrat: quo is poſtea per ſe poſſit obſcuros, atque perplexos Juriſconſultorum ſenſus expedire, atque barbarorum interpretum notare lapſus. Multa enim jure tradendo peccarunt illi, quæ notata ſunt ab eruditis, multoſque in forum errores intulerunt ignoratione morum, legumque vetuſtarum, ac temporum, quorum notitia hiſce præbetur originibus: quas Tribonianus, cum ſuo tempore paterent omnibus, parum in poſterum proſpiciens, reliquis ſubtraxit ætatibus: atque illis abſciſſis, tamquam adempto capite, totoque juris corpore diſſoluto, conciſi cadaveris membra poſteris reliquit. Omiſſa enim primæva lege, quod caput erat diſputationum, tantum ex legum conſequentiis per interpretes, aut principes, aut magiſtratus eductis, exorditur titulum, ſeriemque pertexit: quo fit ut ad ipſum ſæpe vestibulum ſubſiſtamus. Quis enim non hæreat, aut labatur in conſequentibus, cum antecedentia prorſus ignoret? Cum autem proximis ſæculis juriſconſultorum eruditiſſimi, vel harum reliquiarum alias integris voluminibus comprehenderint; vel, pro re nota, in ſuis de jure civili commentariis non paucas explicaverint: non inutile conſilium viſum eſt tam varia, & laborioſa lectione levare ſtudioſos, eaſque omnes multis libris diſperſas, & in unum conducere, inque facilem ordinem tributas breviter, atque perſpicue, quantum facultas noſtra tulit, exponere: ut ſi quod recepi præſtitero, ſuum Jurisprudentiæ caput reddatur integrum, & quæ diſperſa, & infinita in aliorum libris eſſe videntur, ratione & diſtributione unico adſpectu pateſiant. Qui enim ante nos iſta collegerunt, doctiſſimi quidem illi & ingenioſi, tamen obſcurum potius indicem ex ipſis fragmentis contextum, quam dilucidam eorum ſententiam protulerunt: vel quod ſatis habuerint ea monumenta colligere, ac reliquum laborem aliis conſulto reliquerint; vel quod luce carebant, ea qua poſtea

Ja-

Digitized by Google

Jacobus Cujacius , & Gothofredus junior juriſprudentiam emendarunt : quorum ſcripta ſane graviſſima plurimum huic operi contulerunt . Qui vero aut unam , aut certas aliquot harum originum explicarunt , ii longis , ut diximus , & alienis aliquando diſputationibus ingenia fatigant , eorumque curſum , qui ad forenſem exercitationem vocantur , impediunt . Præſtat autem rem cognoſcere univerſam , quam longiori cura partem tantum illius expendere .

Orationem vero adhibuimus continuam, ſcribenti quidem perdifficilem, tota enim ex illius ingenio continenter fluit ; legenti vero facillimam , etenim animus curſu illo veluti ſecundo flumine vehitur . Nam criticorum ſcribendi conſuetudinem , cui alioqui ſua debetur laus , de induſtria effugimus : interciſa enim , & comminuta eorum oratio ſingulis momentis intercipit ſpiritum , & frequentius abrupta ſcriptorum locis moratur properantem , & detinet injucunde. Ideo ſuccum quodammodo e veteribus expreſſimus , inque orationem noſtram conſudimus ; teſtimonia vero & auctoritates in marginem conjecimus ; ac ſi quid exprimendum occurrit more criticorum (occurrit autem in XII. Tab. explicatione ſæpius) id ſeparatim in notas contulimus breviores , & a continenti oratione ſeduximus. Ubi vero critici perſonam ſuſcipere cogimur , cura eſt a novis emendationibus , quantum licet , nos continere , contentique ſæpe ſumus correctionibus aliorum , quarum ſi quas non probavimus , nonniſi caute mutamus , atque verecunde : tum quia nobis nihil ſuſpectum eſt magis , quam judicium noſtrum ; tum etiam quia critices licentiam jamdiu eſſe compreſſam oportuit . Adeo enim emendando critici modum exceſſerunt ; ut non ſit amplius id emendandi ſtudium , ſed reprehendendi libido , furorque rixandi . Quo magis admiror eruditiſſimi Grævii ſobrietatem , qui ſuis in notis criticum acumen philoſophiæ modeſtia , & veritatis , amore temperavit . Quid autem mali de nobis poſteri promeruerunt , ut contentionibus noſtris abducendi ſint a ſcientiis gravioribus, & præſertim a ſtudio ſanioris eloquentiæ, quæ propemodum exaruit, quia diutius in interpretibus, quam in ipſis auctoribus occupamur. Tandem , ut omnes omnium emendationes merito ſuſpectas habeamus : non ne præſtiterit in una qualicumque lectione quieſcere , quam diutius vaticinando multiplicare deliria , & poſteris laborem , atque faſtidium ex ea diſputationum ſterilitate procreare ? Nec ſemper , meo judicio , vera lectio erit , ea quæ melior : ſcriptores enim , varia diſtracti ſcriptionis cura , induſtriam aliquando remittunt . Neque humanum ingenium contendere ubique poteſt omnibus nervis : ideo ut in acie milites, etſi minus fortes, tamen, quia feſſis integri ſuccedunt, pugnant aliquantiſper alacrius ; ita

exe-

Digitized by Google

evenit, ut acutius aliquando comminiſcantur interpretes, quam ipſimet auctores invenerunt.

Ceterum etſi nullæ hic inveniantur forenſes diſputationes, & rerum quotidianarum controverſiæ, quarum utinam aut minorem habeamus copiam, aut non videamus imminere majorem; tamen ut ii, qui ad palæſtram vocantur, quo ſint ad luctam expeditiores, oleo prius unguntur; ita forenſem pugnam initurus, ingenio fiet ex hac lectione promptior. Etenim non auctoritatibus tantum, quæ arma ſunt imperitorum, quæque indicem pervolventibus præſto ſunt in utramque partem; ſed ſcientia plurimum, & ratione valebit: præſertim ſi ad forum veniat aliquanto cultior, & bonarum artium luminibus excitatus. Quod facillime aſſequetur, ſi vulgaris inſtitutionis ſcopulos declinatus a puero, per breviorem, & leniorem incedat viam. Neque enim ab omnibus juris profeſſoribus perfecti Juriſconſulti doctrinam, acumen, & eruditionem contendimus, cujuſmodi perraros admodum ſingulæ tulerunt ætates: ſed plerumque ſatis fuerint ea, quæ politum præſtent, ornatumque cauſidicum: quo Juriſprudentia puris attrectetur manibus, & forum quantum per conſuetudinem licuerit, expietur. Nihil enim tam fœdum fuerit, nihil tam obſcenum, nihil tam denique ſacrilegum, quam jus civile abſtruſioris eruditionis venam, germen utilioris philoſophiæ, atque florem elegantiæ, negligentia tamen humaniorum litterarum redundare ſordibus, & ingeniis patere lutulentis. Has injurias recta ſtudiorum inſtitutio procul a Juriſprudentia flectet; itaque de his placet pauca diſſerere.

Tria omnino ſunt juris profeſſori neceſſaria, latinæ linguæ peritia, ratiocinandi ars, & notitia temporum. Latina lingua evolvit arcana juriſprudentiæ, detegitque ſententias intimas Juriſconſultorum, quæ germanis vocabulis, & abſtruſioribus, ac peculiaribus latine dicendi generibus obſignantur. Quamquam enim juriſconſultorum, quorum fragmenta retinemus, plerique latinitate jam inclinata floruerunt; ſtudio tamen, ac religione verborum, qua maxime ſcientia legum adſervabatur, ita excellebant; ut auream prope latinitatis ætatem, elegantia & proprietate reddiderint. Verborum præterea ſcientia, & cognitio formularum, quarum in jure civili maximus eſt uſus, nihil ominus quam hiſtoria mores, rituſque aperit veterum Romanorum, quorum notitia obſcuriora loca juris civilis illuminat.

Ratiocinandi ars cunctas profecto doctrinas decet, utpote cogitationum humanarum omnium gubernaculum, & moderamen, atque initium, & dux recte dictorum, recteque factorum: ſine qua præpoſita & perturbata erunt univerſa. Nam ut Lucretius ait:

... Si

. . . Si prava eſt regula prima,
Normaque ſi fallax rectis regionibus exit:
Et libella aliqua ſi ex parti claudicat hilum;
Omnia mendoſe fieri atque obſtipa neceſſum eſt,
Prava, cubantia, prona, ſupina, atque abſona tecta,
Jam ruere ut quædam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.

Profeſſoribus vero juris civilis eo magis eſt neceſſaria, quod eorum conſilio, atque judicio ſalus aliorum, & fortunæ reguntur. Advocatorum enim, & Judicum lapſus patrimonia ſecum, & vitam ruunt aliorum.

Notitia temporum, & hiſtoriarum lectio cum ad prudentiam eſt utilis quæ de cognitione præteritorum, tamquam ex futurorum imagine ſuſcipitur; tum etiam ad intelligentiam locorum obſcuriorum juris, quæ luce vetuſtatis, & diſcrimine temporum pateſiunt: multarum enim legum diſſidium, ſola temporum ratione recte animadverſa, componitur.

Haſce autem facultates cito aſſequetur adoleſcens, ſi e longa, & ſalebroſa via decedat ad faciliorem; ac primo retia vitaverit vulgaris grammaticæ, quibus pueritia miſerrime implicatur, & pro ea ſumpſerit Sanctianam Scioppii, Voſſiique breviorem, aut, ex his conflatam, novam methodum gallice ſcriptam, vel ejus epitomen: deinde adjunxerit exercitationem quotidianam, optimis auctoribus explicandis, Terentio præſertim, Cicerone, Cæſare, Virgilio, Tibullo, paucisque aliis ætatis aureæ ſcriptoribus, adhibitis facilioribus commentariis: longum enim eſſet, & laborioſum, præ inſtitutione forenſi, aut optimos ſcriptores explicare omnes, aut criticos conſulere graviores. Optimo enim cauſidico ſatis fuerit, ſi paucorum, & quidem elegantiorum imitatione, atque ſtudio facultatem comparaverit intelligendi optime, ac ſcribendi mediocriter: ut ſi ornate, atque eleganter nequeat, barbarum tamen effugiat, & inconditum dicendi genus.

Rationis regendæ, atque emendandæ mentis artem, quam Logicen appellant, omnium tum veterum, tum recentiorum optime, facillimeque traditam habemus in libello inſcripto Ars cogitandi*: Cujus lectione non modo e communibus naturæ tenebris mens exolvetur; ſed etiam labyrinthum effugiet vulgarium Dialecticarum, e quibus longa, diuturnaque jactatione, aſſiduiſque jurgiis, non aliud niſi fallere, fallique diſcimus. Ex ea quoque lectione lumina excipiuntur ad omnes fere ſcientias, quarum ſemina illic ſunt effuſa: ut quacumque flectere quis voluerit, rectam per ſeſe inire valeat viam. Hinc etiam tollere poterit adoleſcens quidquid philo-*

Digitized by Google

ſophiæ opus fuerit homini negotioſo, & publicis muneribus occupato, quem oportet quidem philoſophari, ſed paucis, ut ait Ennius. Cetera quæ hoc in genere vulgo, argute ne dicam, an intemperanter, & abſurde diſputantur? jam hac ætatis noſtræ luce, inque tanta inventorum novitate, non modo ignorantur utiliter, ſed etiam laudabiliter contemnuntur.

Rhetoricam non adjungimus, utpote magis ad morum, & publicarum rerum ſcientiam utilem, quam ad ſcribendi uſum, qui, Tullio ipſo judice, naturæ beneficio, & bonorum ſcriptorum imitatione maxime comparatur, qua de re ſunt hæc ab Auguſtino ſcripta divinius: (a) Cavendum eſt, *inquit*, ne fugiant ex animo quæ dicenda ſunt, dum attenditur, ut arte dicatur. Et tamen in ſermonibus, atque dictionibus eloquentium impleta reperiuntur præcepta eloquentiæ, de quibus, ut illi eloquerentur, vel cum loquerentur, non cogitarunt, ſive illa didiciſſent, ſive ne attigiſſent quidem. Implent quippe illa, quia eloquentes ſunt, non adhibent, ut ſint eloquentes. Quapropter, cum ex infantibus loquentes non fiant, niſi locutiones diſcendo loquentium; cur eloquentes fieri non poſſunt, nulla eloquendi arte tradita, ſed elocutiones eloquentium legendo, & audiendo, & quantum aſſequi conceditur imitando? Quid quod ita fieri ipſis quoque experimur exemplis? Nam ſine præceptis Rhetoricis novimus plurimos eloquentiores plurimis, qui illa didicerunt.

(a) De doctr. Chriſt. lib. 4. in princ.

Hiſtoriarum lectio partim anteire debet, partim comitari jus civile. Ne quis enim initio ſit ad juris prudentiam rudior, generatim ſaltem oportet animo anteacta tempora comprehendere, ut reliqua vita, ubi erit otium, res geſtas cognoſcat particulatim: quo de rebus cum privatis, tum publicis ex præteritorum exemplis recte conſulat, atque prudenter. Occaſiones vero legum, tempora, cauſæ, quæ maxime ſententiam aperiunt earum, omnia eruuntur ex hiſtoriis. Antequam igitur quis auſpicetur ſtudium juris, ex univerſa ſaltem Juſtini brevique hiſtoria memoriam temporum hauriat antiquiorum, ut poſtea cum ſtudiis juris Livii lectionem conjungat, indeque per ſequentium ætatum ſcriptores continenti ſerie ductus ad noſtra tempora referatur, in iiſque ſtudiis occupabit quidquid ei temporis a divino cultu, qui præire debet in vita, ſuperfuerit, adjunctis uberioribus Chronologiæ, atque Geographiæ compendiis: in quibus uſui eſſe poterunt aucta nuper Cluveriana introductio, & Petavii rationalium temporum, ac Buſſuetii Epiſcopi Meldenſis de univerſa Hiſtoria diſſertatio; quæ non modo brevem, atque perſpicuam continet memoriam temporum, notatis eventis illuſtrioribus; verum etiam vivis coloribus expri-

exprimit religionis noſtræ veritatem omnium ſæculorum auctoritate comprobatam, ac ſimul pandit regnorum omnium ortus, & interitus, eorumque cauſas e moribus deductas populorum, qui nucleus eſt hiſtoriarum.

Juris vero ſtudia incboanda ſunt a concinnis certe, ac lepidis Antonii Pereſii inſtitutionibus; cum quibus conferendæ identidem germanæ Juſtinianææ, adbibitis Vinnii commentariis, miro Judicio contextis, miroque delectu rerum; nec non ejuſdem notis, quæ ſunt commentariorum veluti faculæ quædam. Qui longiores, qui locupletiores deſiderant, Cujacium audiant hiſce verbis exagitantem commentariorum importunitatem: (a) Ex libris, *inquit,* Juris civilis, libello inſtitutionum, neque comptior, neque facilior ullus eſt, quique interpretum deſideret minus: ut plane illorum videatur eſſe otium ignobile, qui eum libellum longiſſimis onerant commentariis, quod poſitum eſt in una cognitione, in infinita diſpertientes. *Et paulo inferius:* Nam quæ ſcientia hæc eſt, quæ modum non habet ullum? quæ fines ſuos egreditur? quæ tota deerrat a præceptis ſuis, & ſummo illo præſertim, nec a Juſtiniano prætermiſſo, ut incipientibus jura tradantur levi ac ſimplici via: ne difficultate inſtitutionis tam numeroſæ, atque perplexæ ab hoc ſtudio deterreantur. *Itaque commentarios, qui Oinotomi nomine feruntur, qui ad forenſem ſane uſum plurimum conferunt, potius rejicerem ad extremum ſtudiorum, quam in ipſo, ut fit, initio adoleſcentibus anteponerem: quos obruit copia rerum aut præmature, aut præpoſtere ibi diſputatarum: & melius Juſtinianæis adjungerem Theopbili ſobrias, & eruditiſſimas inſtitutiones, nuper cum clariſſimorum auctorum notis editas a Doviacia. Quin, & nos Inſtitutiones noſtras nondum editas ita contexuimus, ut vitatis intercifionibus illis importunis, quibus utitur Vinnius, & alii commentariorum Auctores, qui contextus verba e continenti ſuo divellunt, continuata oratione Juſtinianæorum paragrapborum ordinem ſervemus, & obſcuriora illorum breviter in curſu orationis exponamus; commentariorum utilitatem, & parapbraſeos ſobrietatem cum juventutis utilitate ſimul, atque voluptate præſtantes. Poſt bos locus erit hiſce tribus Originum libris, ut altiores juris radices eruantur, & mox ab iis decurratur ad ramos, nempe ad argumenta ſingulorum juris titulorum: quæ cognoſci poterunt e VVeſſembecii Paratitlis Digeſtorum, & e Pereſii Paratitlis Codicis. Interea celebriores leges in Manuductione juris civilis notatæ deligentur, atque ad eas veterum, & novorum uberio-*

(a) In obſerv. lib. 10. c. 18.

riores, itemque ad forum utiliores: aut, ubi loci obſcuritas poſtulet, eruditiores interpretationes adhibebuntur, ut ſcientia ſimul, & uſus eodem tempore comparetur.

Hæc præfari voluimus, ut ad ſtudium juris animos præparemus detrabentes inutilia, & adoleſcentibus jucundiora ſimul, & expeditiora præbentes. Non plus enim temporis vel a mediocribus ingeniis hæc inſtitutio poſtulat, quam philoſophiæ vulgari addiſcendæ, non ſine lugenda temporis jactura, tribuitur.

Ceterum quia tres hi originum libri, ubi prelum ſubiere, tot contraxerunt typographicas maculas, ut raro ſenſus efferrent integros, & aliquando etiam ſcribenti contrarios; hac nova editione, quamvis inſtituta, & perducta etiam nobis abſentibus, qui viſcerum doloribus cogimur ſæpius mutare cœlum, ut mutemus ſtomachum; tamen benevolentia, & fide doctiſſimorum amicorum, in impreſſionem hanc novam incumbentium, omnem exuere labem, & ad nativam lectionem, atque ad integritatem rediere ſuam, ſimulque non leve incrementum a nobis acceperunt, qui ſuis locis reliqua S. C. quæ primas curas effugerant, cum ſingulorum interpretationibus interſervimus, ut quantum in nobis eſt, in tot rerum tenebris, opus daremus abſolutum. Quamobrem hac etiam editione libris hiſce tribus contexitur liber de Romano Imperio, *ut cum Originibus juris privati, ſimul prodeat in lucem Origo juris publici Romanorum, cujus ſcientia omnis, poſt mutatam Remp. Imperatorii juris cognitione, hoc libro expoliti continetur.*

Tres

TRes libri Originum juris civilis, quorum primum nunc iterum, poſteriores nunc primum edit Vir Clariſsimus J. Vincentius Gravina in Romano Archigymnaſio Anteceſſor, quoſque juſſu Patris Magiſtri Sac. Palatii Apoſtolici diligenter examinavi, nihil nec bonis moribus, neque fidei orthodoxæ contrarium continent; immo cum in ipſis Auctor, a juris naturalis, & gentium puriſsimis fontibus, eas civiles leges deducat, quibus hoc tempore utimur in republica Chriſtiana; cumque varia, nec paſsim obvia eruditione a Romanis, & Græcis, non e vulgo ſcriptoribus deprompta, ſuum opus conſpergat, non neglectis neque ſolidioris philoſophiæ principiis, ſine quibus etiam leges ipſæ puerile quiddam, & fortuitum redolent; neque eloquentiæ luminibus, & latinæ linguæ candore; quæ in foro valde utilis, propter rei difficultatem negligebantur, digni profecto ſunt, ut in publicum bonum exeant in lucem, quo cupida legum Juventus, cui diriguntur, ceterique cauſidici diſcant, quantum dignitatis, atque ſplendoris juris ſcientiæ accedat ab humanioribus diſciplinis, & a placitis illorum philoſophorum, quorum ſapientia in ſophiſticam non abjerit.

Romæ ex ædibus D. Callixti V. Idus Nov. MIↃCCIV.

D. Jo: Baptiſta de Miro
Caſinenſis.

GAR.

Digitized by Google

GRAVISSIMO J. CTO

S. P. D.

J. BUCCARDUS MENCKENIUS, J. D. Conſ. & Hiſtoriogr. Regius.

UT primum limatiſſimas lucubrationes tuas, vel leviter inſpexi, ita Te amare, virtuteſque, & doctrinam tuam ſuſcipere cœpi, ut omnino peroptarem, ne aut Tu, quæ conſignata haberes alia, Eruditis invideres, aut Germani noſtri, ad quos libri trans Alpes excuſi rarius, & immenſo pretio perferuntur, voluptate ea quæ ex ſcriptis tuis capitur, exciderent & fruſtrarentur. Nam & ex Opuſculis tuis, jam tum anno MDCXCVI. Romæ editis, Te primum, vel ut ex ungue leonem, cognovi, in quibus quid ingenioſius Specimine priſci Juris? quid elegantius Dialogo de lingua Latina? quid reliquis, quæ de converſione doctrinarum, de contemptu item mortis, & de luctu minuendo, ut & pro legibus Arcadum diſſeruiſti, gravius atque copioſius? Nec ſine multa animi oblectatione legi poſſunt, quæ patrio ſermone de Fabulis Veterum eodem anno, commentatus es. Sed Te ipſum ſuperaſſe videbare, Vir Conſultiſſime, cum primum Originum Juris Civilis, quarum ſpem in Specimine illo feceras, Librum Neapoli quinquennio poſt in lucem ederes, quem quanto plauſu eruditi exceperint, vel *Eruditorum Acta*; quæ Lipſiæ publicantur, teſtari abunde poſſunt. Cumque nonnulli dilectiſſimo Socero meo GLEDITSCHIO perſuaſiſſent, ut librum lectu digniſſimum in gratiam potiſſimum Germanorum, noſtratibus typis recuderet; certatim fere Juriſconſulti noſtri, avideque eum exceperunt, exceptum commendarunt, commendatum privatis, publiciſque ſcholis propoſuerunt, atque explicarunt. Tantum vero abeſt, ut Tu, quemadmodum ſolent fere cives Tui, Germanam editionem noſtram nauſeaveris, ut reliquos etiam libros petenti Bibliopolæ concedendos utique duxeris, eoſque nitide deſcriptos abhinc fere biennio ad nos tranſmiſeris; quibus in rebus conciliandis non ignoras, quantum debeamus Viro Excell. HENRICO DE HUTSSEN, nuper admodum ardua ſummi Moſcorum Imperantis in Aula Cæſarea negotia tractanti, qui & Te mihi paravit amicum, & ſcripta tua ad me quam diligentiſſime curavit. Memini, quæ tum promiſſa Tibi dederim; nimirum me aſſidue curaturum, ut opus integrum tribus Libris diſtinctum poſt paucos menſes typis noſtris quam emendatiſſime prodiret. Enimvero prohi-

bucre

buere Sveci, qui optimos multorum conatus, facta in Saxoniam irruptione, ſi non perverterunt, morati ſunt certe, quo minus ante hunc diem excudi liber potuerit, nec ipſe, etſi maxime optabam, curam impreſſionis potui in me ſuſcipere, cum regundæ Academiæ munus hoc integro ſemeſtri hiberno mihi incumberet, publiciſque negotiis meas curas unice depoſceret; quare etſi nec typorum nitorem, nec chartæ puritatem deſiderari poſſe exiſtimaverim, valde tamen vereor, ne ſphalmata nonnulla, quamvis præcipuam curam adhibuerit Typographus, irrepſiſſe deprehendantur. Par autem fuerat, ut liber tam doctus, tam nitidus, tanto denique ſtudio, tot laboribus concinnatus, veſtitu atque ornatu exquiſitiſſimo inſtructus prodiret in lucem, ne ſolus Typographus minus pretium ſtatuiſſe huic operi videatur, quod ita optimorum in Republica Litteraria Virorum commendatione munitum eſt, ut inter præcipua hujus ſæculi cimelia jure meritoque cenſeatur reponendum. Quanta ubique gravitas? quanta venuſtas? quam luculenta, quam diſtincta, quam pulcra omnia, & plane ad priſcam eloquentiam accommodata? Nihil eſt ex omni antiquitate tam reconditum, nihil in legibus ipſis itam intortum, ac perplexum, nihil denique injuria temporum corruptum vel amiſſum, quod non feliciſſime evolvas, emendes, reſtituas. Ingenioſ. imprimis Florentini Codicis auctoritatem ex ipſa antiquitate, quæ alios fugit, vindicas & tueris? Noſti, quantum Juris Interpretibus tribuendum. Quare a Cujacio tuo non facile diſcedis, qui in omni jure regnat, & triumphat. Ubi vero a Duareno, Jacobo Gothofredo, aliiſque diſcedis, adeo aperta omnia ſunt, & obvia, ut prorſus perſuaſum habeam, eos ipſos, in quos inſurgis, ſi adhuc vita ſupereſſent, in ſententiam tuam manibus, pedibuſque ituros. Leges vero XII. Tabularum, quæ principium Juris Romani conſtituunt, ita in illuſtri ponis & plane abſolvis, ut poſt Paulli Manutii, Franciſci Balduini, Conradi Rittarshuſii, tuoſque, Vir doctiſſime, Commentarios, vix ſuperſit, quod accedere eis poſſit ulterius. Quin & vetuſtas Leges, & Senatus Conſulta Libro III. nova plane ratione explicas; & quemadmodum ad uſum fori pleniorem poſſint transferri, magna facundia oſtendis. Quid enim nitorem in dicendo tuum & vim, quid nervos, & copiam memorem? quæ auget omnia comitas ſumma, nulla cum oſtentatione conjuncta, ut cum omnia tenens, exiſtimari velis ignorare quamplurima. Et in eo mihi major ſemper viſus es pleriſque hujus temporis Juriſconſultis, qui Romanas leges abſque Romana eloquentia, vel intelligi, vel explicari poſſe opinantur, atque in omni lege tollunt, addunt, mutant, prout vel per ſomnium acceperint. At Tu, quæ prelo parata habes, porro prome, Vir optime, Inſtitutiones præſertim Juris, & Orationes jam pridem promiſſas Eruditis quorum plauſu, & favore ut diutiſsime fruaris, etiam atque etiam precor. Vale.

Dat. Lipſiæ, pridie Idus Maii, MIDCCVIII.

NOI

Digitized by Google

J. VINCENTII GRAVINÆ

ORIGINUM JURIS CIVILIS

LIB. I.

QUI EST

DE ORTU ET PROGRESSU JURIS

AD

CLEMENTEM XI.

PONT. MAX.

Digitized by Google

DE ORTU ET PROGRESSU
JURIS CIVILIS.

QUoniam nihil eſt aliud jus civile, niſi naturalis ad Romanæ Reipub. inſtitutionem relata, Romaniſque moribus, & litteris explicata ratio: ideo ut juris curſum oſtendamus, ponenda eſt ante oculos Romanæ Reip. facies, imagoque illius brevi oratione adumbranda, ducto initio ab antiquiori Pop. Rom. diviſione, in *patricios* ſcilicet, & *plebejos*.

I. De Populo Romano, & ejus ordinibus.

Populi Romani ſumma, & præcipua diviſio ea eſt, quæ a genere proficiſcitur, quæque ipſum habet auctorem Romulum. Is enim delectis primoribus Civitatis, viris ingenuis, qui ætate, opibus, conſilio, auctoritate ceteris antecellerent; iis magiſtratus omnes, & divinarum humanarumque rerum, totiuſque Reipublicæ curam attribuit: (*a*) eoſque a reliquo populo diſcretos *Patricios* appellavit; quod eſſent ingenui, ac *patrem ciere*, ſive demonſtrare poſſent, atque eſſent, ut Plutarchus ait, Εὐπατρίδαι: ceteros juſſit eſſe *plebem*, quam publici negotii minime participem, abduxit ad agrorum cultum, paſtum pecorum, opificia quæſtuoſa. Ex patriciis publicum Conſilium conſtituit, quem *Senatum* a gravitate nuncupavit: eique adſcriptos ab auctoritate *Patres*, ab ætate *Senatores*. Itaque Senatorum natus eſt ordo, quem excepit equeſtris: Ex quibus alia deducta eſt Populi Romani diviſio, quæ ab ordine ducitur; atque in *Senatores*, *Equeſtrem ordinem*, & *Plebem* populus omnis eſt deſcriptus.

(a) Livius *lib.* 1. Dion. *lib.* 2. Plutarch. *in Romul.*

II. De Equeſtri Ordine.

Equeſtris autem ordo ab ipſa quoque Romuli ætate repeti poteſt. Nam, ut Dionyſius, ac Livius tradunt, Romulus ad cuſtodiam ſui corporis, ex honeſtiſſimis familiis, trecentos ſibi delegit; qui primo quidem *Celeres* dicti ſunt, a Remi interfectore *Celere*, qui eis initio præfuit: (*b*) deinde *Flexumines*, poſtea *Troſſuli*, quod *Troſſulum* Tuſcorum oppidum, ſine peditum opera expugnarint: poſtremo *Equites*, quod equo publico a Cenſoribus (*c*) aſſignato, collataque ad id ex publico pecunia, mererent. Siquidem erant & alii, qui cum proprio equo mererent; huic tamen ordini non adſcribebantur: qui vero *equo publico* merebant, in Urbe Senatoribus; qui *privato* Peditibus in bello opponebantur. (*d*) Is autem ordo a paucis initiis, mirum quantum, procedentibus temporibus, abundarit! Equitum inſigne fuit *aureus annulus*, & *anguſtus clavus*, ſive tunica clavis purpureis, iiſdemque anguſtis intertexta. (*e*) Eidemque ordini legibus theatralibus attributi ſunt quatuordecim gradus, in quibus ſedentes ludos ſpectarent. (*f*) Hujus ordinis homines a Cenſoribus vectigalia, & tributa, certa pecunia Quæſtoribus urbanis repræſentata, conducebant, quos *publicanos* appellarunt. (*g*) Ut autem Senatores, ita & Equites a Cenſoribus legebantur: & equites quidem cenſu ſeſtertium quadringentorum millium: unde Horatius: (*h*) *Si quadringentis ſex ſeptem millia deſint, Plebs eris*. Senatores autem cenſu duplo majori, nempe octingentorum millium, ſive ſcutatorum aureorum viginti quatuor millium. (*i*)

(b) Feſtus *verb. Celeres*. Plinius *lib.* 33. *c.* 2. Sigon. *de antiq. jur. Civ. Rom. lib.* 1. *c.* 3.

(c) Varro *de lingua latina*. Sigon. *loc. cit.*

(d) Sigon. *ib.*

(e) Roſin. *lib.* 5. *c.* 33. Sigon. *lib.* 3. *de Jud. c.* 20.

(f) Hotom. *antiq. Roman. lib.* 2. *cap.* 10.

(g) Cic. *pro Planc. & pro Dom.*

(h) *Ep.* 1. *ad Mecenat.* Sigon. *ibid.*

(i) Manut. *de Sen. Rom. de Orig. Senat.*

III. De Senatoribus.

Senatus conſtabat initio centum Patribus, qui ob id C. litteram cente-

tenarii notam calceis inſcribebant. (a) Is vero numerus non fuit diuturnus. Nam bis a Romulo Senatum lectum ſcribit Dionyſius; primo ex Albanis centum; deinde ex Sabinis, quos ex fœdere in civitatem acceperat, alteros centum. Iterum Tarquinium (b) Priſcum alios adjeciſſe centum: ac præfinitum ab his numerum, Tarquinii ſævitia, & cædibus fuiſſe imminutum, poſt vero expletum a Bruto Conſule. Longe aliter Livius, qui lectos quidem a Romulo centum ſcribit, deinde alios centum a Priſco: verum Brutum Conſulem, ut ordinis robur augeret adjeciſſe centum, indeque trecentum numero Senatum conſtitiſſe: his verbis: (c) *Deinde quo plus virium in Senatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus regis deminutum patrum numerum, primoribus equeſtris gradus electis, ad trecentum ſummam explevit.* Atque a Romulo lecti Patres *majorum gentium*; ab aliis adjecti Regibus *minorum gentium*; adſcriptique a Bruto Coſ. *Patres conſcripti* dicebantur: quo nomine ſequens ætas totum complexa eſt Senatum. Hunc numerum auctum Syllanis temporibus fuiſſe, Sigonius (d) ex veteribus colligit. Duas enim lectiones Senatorum factas; alteram Sylla & Rufo Coſs. alteram Sylla Dictatore, Appianus refert. Ego vero, non tam auctum a Sylla Senatum arbitror, quam cædibus imminutum ex bello civili, poſt ab eo novis lectionibus reſtitutum. Quem autem numerum præfinierit, non plane conſtat: certe Ciceronis tempore CCCC. exſuperaſſe colligitur ex epiſtola quadam Ciceronis ad Atticum: ſcribit enim Curioni aſſenſiſſe Senatores XV. ex altera vero parte affuiſſe CCCC. Cæſar vero Dictator, cum omnia ex libidine gereret, ac turpiſſimis mortalium Senatum aperiret; ↃM. fere Senatorum legit; auctoque ſupra modum numero, imminuit ordinis dignitatem. Unde Auguſtus, ut veterem Senatui ſplendorem redderet, rejectis indignis, numerum, decuſque reſtituit priſtinum. (e) Porro Senatus initio quidem nonniſi Patriciis patuit; poſtea vel a Servio Tullio gratiam plebi, ob delatum ſibi regnum, referenti, vel a Poplicola, & Bruto, qui poſt exactos Reges, ex plebeiis familiis imminutum Senatorum numerum expleviſſe dicuntur, Senatus eſt Plebeiis patefactus: ut ex equeſtri potiſſimum ordine, qui Senatorum ſeminarium appellabatur, Senatores legerentur, ſi cenſum haberent Senatorium: quem cenſum ampliatum ab Auguſto fuiſſe, Svetonius auctor eſt. Iſque cenſus neceſſarius erat non modo ad adipiſcendum, ſed ad tuendum, & retinendum ordinem: nam ſi lapſis facultatibus minueretur cenſus, in equeſtrem ordinem Senator, Cenſoris juſſu tranſibat, ſi cenſum haberet equeſtrem: ſi ne huic quidem cenſui ſua bona ſufficerent, ad plebejos deſcendebat: unde plures Patriciorum familiæ, abſumta re familiari, modo ad equites, modo ad plebejos juſſu devenere cenſorio. Nec omnis ætas aditum ad Senatum habebat: ſed cum in Senatum ii maxime legi conſueviſſent, qui magiſtratus urbanos geſſerant, quorum initium ducebatur a Quæſtura, cujus legitima ætas erat annorum XXVII. hanc antiquitatis ſtudioſi ad Senatoriam dignitatem, arbitrantur fuiſſe præfinitam ætatem. Nec tamen qui Magiſtratus geſſerant, continuo Senatores erant, niſi per Cenſorem lecti eſſent, dum luſtrum conderetur: ac ſi cenſoria lectio defuiſſet, jus quidem habebant ſententiæ in Senatu dicendæ, Senatores tamen minime dicebantur: neque cum in Senatum venerant, ſententias rogabantur; ſed in eas, quas principes dixerant, non voce, ſed pedibus concedebant locum mutantes, & tranſeuntes ad eos, quorum ſententiam probarent, ideoque *Pedarii* vocabantur. (f) Unde veteris edicti formula: *Senatores, quibuſque in Senatu ſententias dicere licet.* Mos erat ſane olim, ut prætextati Senatorum libe-

ri,

(a) Hotom. *Antiq. l. 2. c. 10.*

(b) Sigon. *l. 2. c. 2. de antiq. jur. Civ. Rom.*

(c) Liv. *lib. 2. c. 1.*

(d) *Cap. 2. lib. 2. de ant. jur. civ. Rom.*

(e) Sveton. *in Aug. cap. 8.*

(f) Hotom. *lib. 2. c. 10. antiq. Rom.*

ri, ſimul cum Patre Curiam ingrederentur: ſed Senatuſconſulto fuit ſublatus; unique Papirio Prætexrato datus, aditus ad Curiam, præmio repræſentaræ in puerili ætate prudentiæ, cum matrem, a qua de rebus in Senatu geſtis inrerrogabatur, mendacio eluſit: qua fide & præmatura ſane gravitate meruit, ut nondum aſſumta virili toga, pro Senatore haberetur: ac ab egregio facinore, quod prætexram adhuc gerens ediderat, *prætextati* cognomen retineret. Tribunis tanrum plebis, ſine lectione cenſoria poſt Atinium plebiſcitum, tributam fuiſſe Senaroriam dignitatem ſcimus: Siquidem hæc Gellius refert ex Capitone: (*a*) *Tribunis plebis Senatus habendi jus erat, quamquam Senatores non eſſent, ante Atinium plebiſcitum.* Atinium fuiſſe, Sigonius ſuſpicatur, Tribunum illum plebis, qui Q. Metellum Macedonicum de Saxo dejici juſſit, a quo Cenſore in legendo Senatu, fuerat ipſe prætericus: rogavitque populum ut Tribuni plebis deinceps Senatores eſſent; metuens ne iterum a ſequentibus Cenſoribus prærerirerur. Antequam autem cenſus inſtitueretur, Paulus Manutius ex Livianis verbis in Oratione Canuleii colligit, Senarores fuiſſe creatos e populo, & aliquo eriam tempore poſt cenſuram inſtitutam: ſiquidem in ea oratione legitur, patrum multos fuiſſe cooptatos, aut lectione Regum, aut juſſu Populi, cui teſtimonio aliud longe illuſtrius accedit ex Cicerone in oratione pro Sext. *Majores*, inquit, *noſtri cum regiam poteſtatem non tuliſſent, ita Magiſtratus annuos creaverunt, ut conſilium Senatus Reipublicæ proponerent ſempiternum: deligerentur autem in id conſilium ab univerſo populo.* Hujus ordinis inſigne fuit *tunica lati clavi*, ſive clavis purpureis veluti floribus diſtincta; qui Senatoria in veſte *lati* erant, *anguſti* vero in equeſtris ordinis tunica. (*b*)

(a) *lib.* 14. *c.* 8.

(b) Roſin. *Antiq. Rom. lib.* 5. *c.* 33.

IV.

De Plebe ruſtica, & urbana.

Reliquus Populus nec Senatores, nec Equites, verum Plebs erat; eaque vel *ruſtica*, vel *urbana*. Ruſtica cultui agrorum operam dabat. Romulus enim ſecundum militarem, rei ruſticæ curam voluit eſſe præcipuam: unde priſcis temporibus non infirmus tantum ordo, ſed & Senatores, atque Patricii, cum a belli adminiſtratione vacarent, ac res domi foriſque quieſcerent, rei ruſticæ ſeſe dabant: ut dictatores etiam, & Conſules ab aratro accerſerentur: id quod de L. Cincinnato, & Quintio Claudo, & de Curio, Fabritio, Regulo, Serrano, Conſularibus illis & triumphalibus viris, eſt litteris traditum. Quique colendis agris operam dabant, ii & magis in militia ſtrenui, & honeſtiores, & graviores erant in civili vita. Prædia vero vel propria quiſque colebat; vel de publico aſſignata. (*c*)

(c) Sigon. *l.* 2. *c.* 6. *antiq. jur. civ. Rom.*

V.

De Plebe urbana & Tribunis Ærarius.

Pars alia, *plebs urbana* erat, eaque vel argentariæ, ac mercaturæ, fenorique vacabat, vel opificiis; vel urbano ſervitio, & curiæ, foriquc miniſterio. Unde, præter artifices, & argentarios, & mercatores, erant & tribuni ærarii, qui Aſconio (*d*), & Varrone auctoribus, pecuniam in ſtipendium militum de ærario, Quæſtori Proconſulis adnumerabant; quorum memoriam licet ab antiquiſſima ætate repetere, cum eorum mentio fuerit apud Catonem (*e*) a Gellio adductum. Hujuſque ordinis magnum fuiſſe numerum oſtendit lex Aurelia, qua cum equitibus, & Tribunis ærariis communicata fuere judicia, quæ antea penes ſolos Senatores erant. (*f*)

(d) *Lib.* 4. *de ling. latin.*

(e) *lib.* 7.

(f) Hotom. *de Magiſ.* Sigon. *de antiq. jur. civ. Rom. lib.* 2. *c.* 8.

VI.

De Scribis, apparitoribus, accenſis, Interpretibus, Præconibus, Viatoribus, Lictoribus.

Huic accedebat ordo Scribarum, qui leges, actus, rationeſque omnes publicas præſcribebant, ac referebant in tabulas. Quod negotium haud parvi ſane momenti dabatur viris honeſtis, quippe futuris cuſtodibus fidei publicæ, publicæque voluntatis conſervatoribus. Quam ob cauſam & apud Græcos, hominibus honeſtiori loco natis, hujuſcemodi munus deferebatur. Quamvis Cornelius Nepos in Eumene, Scribatum munus in majori apud

Græcos honore, quam apud Romanos fuiſſe ſcribat: apparebant autem magiſtratibus, eiſque leges & jura ſubjiciebanr. Cum enim, qui magiſtrarum inibant, præſertim juvenes, munus plerumque ſuum ignorarent, cogebantur id a Scriba, quem uſus peiitum fecerat, cognoſcere: ita ut Scribæ, qui leges ad manum habebanr, eſſent quodammodo *doctores* magiſtraruum; quorum juriſdictio pro conſilio & arbitrio Scribarum explicabatur. Hinc, cum horum arrogantia nimis exultaret, reſedit tandem Catonis opera (*a*), qui deprehenſam illorum ignorantiam caſtigavit. Cumque numerus eorum minime eſſet exiguus, diſpertiti fuerunt in decurias: in quibus, qui Scriba fieri oprabat, locum ſibi aliquando emere ſolebat. (*b*) Et quoniam jus erat magiſtratibus Scribas legere, (*c*) ideo qui a Quæſtore legebantur, *Quæſtorii ſcribæ*; qui ab Ædili, *Ædilitii*; qui a Prætore, *Prætorii* vocabantur. (*d*) Extat & apud M. Varronem (*e*) de Scribis Pontificum mentio: itemque in veteri inſcriptione apud Onuphrium. *Agria Triphoſa Veſtifica Livius Theona ab Epiſtolis Græc. Scriba a libris Pontificalibus conjugi Sanctiſſimæ B. D. S. M.* Erant & Scribæ *navales*, quos Feſtus ait omnium fuiſſe gradu minimos, propter pericula, quæ ſubibant.

(a) Plutarch. *in Cat. maj.*
(b) Cic. *pro Cluent. Liv. lib.* 40.
(c) Adrian. Turn. *adverſ. l.* 11. *c.* 10.
(d) Sigon. *antiq. jur. civ. Rom. lib.* 2. *c.* 9.
(e) *Lib.* 4. *de ling. latin.*
(f) Varro *de ling. lat.* Sigon. *lib.* 1. *c.* 15. *de antiq. c. v. Rom.*

Suum quoque locum tenebant *apparitores* magiſtratuum, & accenſi, ſic appellati, quod *accirent*, ſive exciperent mandata Conſulis, (*f*) & vocarent ad comitia centuriata, itemque ad tribunal Prætoris eos, quibus erat jus reddendum; vel moleſtis interpellationibus ſilentium imponerent.

Erant & *interpretes*, a quibus exterorum ſermo aperiebatur: item & *præcones*, qui vel ad haſtam in auctionibus ſtabant, ut oblata pretia ſignificarent; vel in comitiis magiſtratuum, ut populum cogerent ad ſuffragia, & deſignatos renunciarent; vel in judiciis & quæſtionibus, ut judices, & reos, & accuſatores, & teſtes accirent; vel ſubjiciente ſcriba ferendas leges populo recitabant; vel in concionibus audientiam faciebant. *Lictores* etiam erant, qui ſummovendo populo, ſontibus cædendis, ac ſecuri feriendis, faciendiſque juſſibus præſto erant Conſulibus, Prætoribus, Interregibus, & Dictatoribus: ac *lictores a ligando* dicti, quod ſontibus ad ſupplicium manus ligarent. His affines *viatores*, qui juſſu magiſtratuum accerſebant a *via*, vel aliquid nunciabant, atque hinc dicti Viatores.

VII.
De Optimatibus, Popularibus, nobilibus, ingnobilibus, hominibus novis.

Porro cum cives Romani pars bonis & probis ſeſe darent; pars in ſeditiones & tumultus ruerent; quorum plerique ſtudioſi erant plebis: Hinc illi *optimates* dicti ſunt, hi *populares*: quoniam illi cum Senatu faciebant, hi cum ſeditioſis tribunis plebis; cum alioqui non ſemper vox *popularis* in odioſam ſignificationem detorqueretur. Atque hæc eſt tertia populi Romani diviſio. Rurſus, cum ii, qui magiſtratus curules geſſerant, nempe Conſulatum, Præturam, Cenſuram, Ædilitatem, poſſent imaginem ſui pictam relinquere poſteris; contingit, ut Civium Romanorum alii majorum imagines haberent, alii tantum ſuas, alii nullas: hinc, qui majorum imagines haberent, *nobiles*; qui nullas, *ignobiles* dicebantur. Unde patricii, quibus tantum initio Urbis magiſtratus, & honores, rejecta plebe, patuerunt, olim tantum dicti ſunt Nobiles; poſtea etiam plebeji: quorum ſcilicet majores magiſtratus curules geſſerant. Atque hæc quarta eſt a dignitate ſumta diviſio.

VIII.
De Cenſoribus.

Univerſus autem populus deſcribebatur, atque in ordine tribuebatur a Cenſoribus: quorum poteſtas decerpta fuit ex imperio conſulari, atque in peculiarem collata magiſtratum A. V. C. CCCX. (*g*) quoniam Conſules aſſiduis bellis, & gravioribus negotiis occupati, cenſui peragendo mini-

(g) Liv. *l.* 4.

Digitized by Google

minime vacare poterant: unde annos ſeptemdecim, cenſus, res civibus maxime ſalutaris, fuerat intermiſſus. (*a*) Cenſum autem inſtituerat Servius Tullius, qui quantum quiſque haberet æſtimari, civeſque Romanos per capita cenſeri juſſit; unde poſtea *Cenſores* dicti, quod ad eorum cenſionem, (*b*) ſive arbitrium deſcribebatur populus, & per eos facultates, & bona ſingulorum æſtimabantur, atque in cenſorias tabulas referebantur, ut pro ſubſtantiis tributa penderentur: hinc *cenſus* nomine bona, & fortunæ comprehenduntur. (*c*) Cenſores creabantur duo quinto quoque anno. Quo tempore quia civitas a Cenſoribus *luſtrabatur*, ideo *luſtri* vocabulo quinquennium ſignificatur. Olim quinquennium Magiſtratus durabat; (*d*) poſtea per Mamercum Dictatorem annuus & ſemeſtris factus fuit. His non opes modo civium æſtimandæ, ſed & mores regendi committebantur. Ab his vitæ ſingulorum, aut laus impertiebatur, aut inurebatur infamia: rotaque Urbs animadverſione illorum emendabatur; ut qui Cenſoribus placuiſſet ſtatum ſinguli retinerent. Senatorem enim, cujus turpem vitam deprehendiſſent, Senatu movebant: Equitem, adempto equo publico, ad plebejos rejiciebant: plebejos, adempto ſuffragio, tribu ſubmovebant, ac referebant in Ceritum tabulas, ut fierent ærarii, ſive ut civis conditionem, nonniſi pendendo tributo retinerent, privati jure ſuffragii: quod Cerites primi fuerint e municipibus, quibus Romani jus Civitatis conceſſerint; ut tamen publicis negotiis, & honoribus abſtinerent, quod tradit Gellius. Ad hujuſmodi conditionem ignominioſi a Cenſoribus redigebantur.

(a) Liv. *lib.* 11. *cap.* 43.

(b) Varr. *l.* 4. *ling. latin.* *Feſt. l.* 3.

(c) Liv. *lib.* 4. *c.* 8.

(d) Liv. *lib.* 4. *c.* 24. & 9. *c.* 33.

His animadverſionibus ſingulorum ordinum maculas, rejectis turpibus, elevabant, judiciumque ſuum promulgabant, cum peractum cenſum recitarent. Siquidem is Senatu motus, & equo annuloque privatus putabatur, qui a Cenſoribus fuiſſet in cenſus recitatione præteritus. Qui autem in ea recitatione fuiſſet ex Senatoribus primo loco nominatus, is Princeps Senatus dicebatur: Qui honos præterquam conſularibus & cenſoriis habebatur nemini: unde cum alter Cenſorum virtute ac ſplendore ceteris Senatoribus anteiret, ab ipſo Collega in cenſus recitatione, Princeps Senatus conſtituebatur. Porro a Cenſoribus loco motus poterat aliquando priſtinum gradum, vel per alios Cenſores, vel per judices recuperare; ſi Cenſoris animadverſio, non tam veris criminibus, quam turpi fama, ſæpe alieno livore conflata, niteretur. Contigit enim non raro, ut qui a Cenſoribus exuti dignitate fuiſſent, ad cenſoriam & ipſi dignitatem, repetitis honoribus, pervenirent. (*e*) Animadverſionis cenſoriæ cauſa non ſolum turpitudo vitæ, ſed etiam negligentia fuit: quandoquidem in Equitem, qui equum macilentum, & parum nitidum haberet; aut in eos, qui agrum incultum poſſiderent, ac ſordeſcere ſinerent, animadvertebant. Vectigalia item, & fundi, publicaois per Cenſores in conſpectu populi Romani locabantur: item & publica ædificia corrupta, vel neglecta reficienda dabantur; veluti templa, viæ, pontes, aquæductus. Cenſoris etiam curæ fuberant pretia ſacrificiorum, & anſeres; qui ob memoriam ſervati Capitolii de publico, juſſu Cenſorum alebantur. Neque legum condendarum, aut abrogandarum poteſtate Cenſores carebant certis in cauſis, nempe nuptialibus: iiſque negotium datum erat, ne quem in Urbe cœlibem eſſe paterentur. Cum quis in cenſura deceſſiſſet, non modo in locum mortui nemo ſufficiebatur; ſed & Collega magiſtratu abibat, ominis cauſa, cum anno, quo Roma capta fuit a Gallis, Cenſorem mori contigerit. Initio patriciorum tantum erat magiſtratus; anno tandem Urbis CDII. plebejis etiam patuit.

(e) Cic. *pro Cluent.* Valer. Max. *lib.* 2. *c.* 9.

IX. De Tribubus Ruſticis, & Urbanis.

Igitur civium ordines per cenſores deſcripti & emendati tribuebantur in triginta & quinque partes, quas vel a conferendo *tributo tribus*, appellabant; vel quod initio populus trifariam eſſet diviſus a Romulo, cui tribuum inſtitutionem plerique ſcriptorum, (*a*) Dionyſio ſubſcribente, aſſignant. Tres autem tribus in tres conjectæ fuerunt regiones. Prima tribus fuit Ramnenſium a Romulo dicta, in quam Græcaniei homines, qui latinos agros incolebant, & Albani, quos Romulus ſecum duxerat, confluxerunt, & Palatium, ac Cœlium tenuere montes. Altera Tatienſium a Tito Tatio Sabinorum Rege, quem ſimul cum ſuis poſt confectum bellum, Romulus in urbem accepit: eamque tribum in Capitolio & Quirinali locavit. Poſtrema Lucernum fuit: cujus nominis certa non fertur origo, cum alii dictam arbitrentur a Lucumone Etruſco; alii a Lucero Ardeate, qui ſub Romulo domicilium, & fortunas ſuas Romam tranſtulerat; alii a Luco, in quem, præter Sabinos, & Albanos, reliquus confluxit ex finitimis, & advenis collectus populus; qui loca plana inter palatium & capitolium, atque eircum forum inſederunt: ex quibus deinceps tribus aliæ ſunt derivatæ. Verum aucta multitudine eivium, Servius Tullius Urbem ampliavit, pomœrioque incluſit Viminalem, & Exquilinum collem, intulitque novam tribuum rationem, & numerum: tributaque Urbe in regiones quatuor, totidem conſtituit tribus urbanas, quibus e locis Urbis nomen impoſuit: eaque nomina fuere Suburana, Palatina, Exquilina, Collina. (*b*) His adjectæ multitudinis ruſticæ tribus quindecim: quæ eum a locis, ut urbanæ, nomen traxiſſent, poſtea pleræque exuto priori nomine, ab illuſtrioribus familiis, quæ in ſingulis locatæ tribubus erant, alia ſibi nomina induerunt. Cumque ſub Servio Rege decem, & novem eſſent tribus; ſequentibus temporibus, increbeſcente uſque multitudine, lectione cenſoria novæ ſunt adjectæ, ut ad triginta quinque pervenerint; iſque numerus conſtitit: permanſitque etiam inter urbanas, & ruſticas priſca diſtinctio: ac ſordes in urbanas, in ruſticas flos urbis, & illuſtriores familiæ conjectæ fuerunt: propterea quod apud Romanos, ſecundum militarem, præcipua, ex inſtituto Romuli, erat dignitas rei agrariæ, (*c*) cui nobiliores, & ſplendidiores operam dabant, relictis opificiis & officinis penes ſervos, aut infimam plebem.

Nunc tribuum nomina, eorumque nominum rationem ſubjiciamus: ac primo loco tribus urbanas quatuor deſcribemus, quibus quatuor urbis regionum nomina hæſerunt. Prima igitur *Suburana* dicta eſt; nominiſque origo *Subura*; quaſi ſub antiqua Urbe, ut Junius apud Varronem docet. (*d*) Suberat enim ei loco qui murus terreus vocabatur. Varro tamen deducit nomen a Pago *ſuccuſano*: traditque pro C. littera ſubſtitutam fuiſſe B. & pro S. ſubjectam. R. ut in pleriſque nominibus Romanorum, poſt propagatam apud Romanos litteram R. (*e*) Secunda *Exquilia* ab Exquiliis, quas alii ab excubiis Regis dictas putabant; alii quod excultæ fuiſſent a Tullio Rege. Tertio *Collina* a duobus collibus Viminali, ſic dicta, quod ibi vimineta fuerunt; vel ab Jove Viminio, cujus ibi erant aræ, & Quirinali, ubi Quirini fanum. Quarta *Palatina* a Palatio Monte, cui nomen dedit vel balatus pecorum, ut Varrone teſte, putabat Nævius; vel Palantini ſive Aborigenes, qui ex agro Reatino profecti (qui ager Palatium appellabatur) eum Urbis locum tenuerunt. (*f*) Nunc progrediamur ad ruſticas, nempe primo ad quintam, quæ dicta fuit Romilia, (*g*) quod eſſet ſub Roma: cui tribui Onuphrius aſſignat eam agri partem, quæ in Tuſca prope Urbis mœnia, ſecundum flumen, ad maris oſtia,

(a) *Lib.* 2. *in Rom.*

(b) Dionyſ. *lib.* 4.

(c) Plin. *lib.* 18. *c.* 3. Varr. *lib.* 2. *de re ruſtic.*

(d) *Lib.* 4. *de ling. lat. p.* 12. Turn. *ibid.*

(e) *Vid.* Feſt. *in Sub. Trib. ib.*

(f) Varr. *ib.* Turn. *ib. p.* 13.

(g) Varr. *ib.*

Digitized by Google

oſtia, trans Tiberim excurrebat. (a) Sequitur ſexta Lemónia, a pago Lemonio, qui eſt in via latina. (b) Septima Pupinia, ex agro Pupinio in Latio cis Tiberim, ad mare pertinens. (c) Octava Galeria, cujus nominis certam originem nemo veterum prodidit; ſicut nec nonæ Polliæ; ac Decimæ Valtiniæ. Ideoque Sigonius & Onuphrius ab ignotis nobis locis nomen traxiſſe putant. Quæ ſequuntur eæ ſunt, quas veteri exuto nomine, novum ab illuſtribus familiis traxiſſe diximus. Undecima igitur Claudia, ab Appio Claudio, qui eam in tribum ſe, familiamque ſuam conjecerat. (d) Sicuti duodecima Æmilia, a celeberrima Æmilia gente: & decima tertia Cornelia, ab antiquiſſima gente Cornelia, & decimaquarta a Fabiis, Fabia. Decima quinta, ab Horatiis, Horatia. Decima ſexta, a Meneniis, Menenia. Decima ſeptima, a Papiriis, Papiria. Decima octava, a Sergiis, Sergia. Decimanona, a Veturiis, Veturia. His adjectæ fuerunt anno V. C. CCLVIII. a Cluſtumina ſive Cruſtumina Tuſcorum Urbe, Cruſtumina tribus viceſima; & viceſima prima, a Veiis agroque Vejentium, Vejentina. Et anno V. C. CCCLVI. viceſima ſecunda Stellatina, a campo Stellate, non eo, qui eſt in Campania, ſed eo, qui ad primum lapidem abeſt a porta Capena, ſic a Tuſcis appellato. Vigeſima tertia Tromentina, a Tuſcorum Campo Tromento. Viceſima quarta Sabatina, a lacu Sabate. Viceſima quinta Arnienſis, a Tuſco flumine Arno, ut Sigonius & Onuphrius putant. Rurſus anno CCCXCV. addita eſt tribus viceſima ſexta Pomptina ab agro Pomptino: & viceſima ſeptima Popillia, quæ ſcribitur etiam Poplilia, & Poblilia, & Pulilia: idque nomen Scaliger ad Feſtum deducit a Popillia fœmina, Onuphrius a loco. (e) Anno autem V. C. CDXXI. adjecta eſt viceſima octava tribus Mæcia, a Caſtro Mæcio: & viceſima nona Scaptia, ab Urbe Scaptia. Et anno CDXXXV. tribus triceſima Ufentina, a fluvio Ouſente: & trigeſima prima Falerina, ab agro Falerno. Acceſſerunt anno ab V. C. CDLV. triceſima ſecunda Anienſis, ab amne Aniene: & triceſima tertia Terentina, a loco quodam in campo Martio, cui nomen Terentinum. Et anno DXII. a Sabinorum lacu Velino, Velina tribus triceſima quarta: & triceſima quinta Quirina a Curenſibus Sabinis, ut Feſtus ſuſpicatur. Quamvis autem præter hæc alia ſuperſint tribuum nomina in inſcriptionibus, & veterum libris; tamen non alias tribus forte deſignant, quam deſcriptas, quibus plura ſæpe indita fuere nomina.

(a) *Lib.* 2. *comm. Reip. Rom.*
(b) Cic. *Philip.* 9.
(c) Val. Max. *lib.* 4. *c.* 4.
(d) Liv. *lib.* 2. Halicar. *l.* 5.
(e) Liv. *l.* 6.

X. De Curiis.

Cum populum omnem Romulus in tres, ut diximus, tribus deſcripſiſſet, eaſdem tribus diviſit in Curias triginta; ut tribus una decem complecteretur Curias. (f) Harum autem ſingulis certum conſtituit numerum, certaque Sacra præſcripſit, ædeſque deſtinavit, in quas ſingulæ Curiæ ad communia Sacra peragenda, epulaſque publicas, ſumma cum hilaritate celebranda, convenirent: ut his epulis, eaque ſacrorum communione, animorum concordia coaleſceret. Ad ſacra vero pecuniam attribuit ex ærario: quique tum Sacris, tum ædibus, & ſingulis Curiis præerant, *Curiones* appellati. Singulæ vero Curiæ, vel a Sabinis mulieribus, vel a locis traxere nomen, vel, ut Varro tradidit, a Ducibus, & veteribus, unde populus deceſſerat, locis. Auctis tribubus, vetus tamen Curiarum numerus eſt retentus: ac propter multitudinem tantum attributa ſunt ampliora loca, ad quæ populus e veteribus Curiis anguſtioribus evocaretur; relictis tantum propter religionem in antiquis locis quatuor Curiis; nempe Forienſi, Rapta, Vellenſi, Velitia. Cum autem Curiæ ſimul cum tribubus auctæ minime fuerint; evenit, ut & Curiæ Ruſticæ nullæ eſſent: & qui erant ex mu-

(f) Dionyſ. *lib.* 2.

Digitized by Google

municipiis, cum tribus haberent, non tamen Curiarum eſſent participes: Atque hac ratione populum deſcripſit Romulus.

XI. De Claſſibus, & Centuriis.

(a) Sig. *lib.* 1. *c.* 4. *de antiq.jur.Civ. Rom.* Diony. Hotom. Roſin. *Antiq. l.* 6. *c.* 8.

Alia eſt autem a Servio Tullio cenſus auctore orta diviſio in ſex claſſes, & centum tres, & nonaginta centurias: atque in claſſibus, & centuriis conſtituendis non a locis, aut communibus Sacris, (*a*) ſed a cenſu rationem inivit. Unde in primam claſſem conjecit, qui centum millia æris, aut majorem cenſum haberet: eaque claſſis obtinebat octoginta peditum centurias; quarum quadraginta juniorum erant, totidem ſeniorum, & decem, atque octo equitum. Altera continebat centurias decem ſeniorum, totidem juniorum, & duas fabrum: eratque intra centum uſque ad quinque & ſeptuaginta millium cenſus. Tertia continebat, eodem ætatis diſcrimine, peditum centurias itidem viginti, eratque cenſus millium quinquaginta. Quarta continebat etiam centurias viginti, additis tubicinum duabus; eratque cenſus quinque, & viginti millium. Quinta continebat triginta peditum centurias, ætatis etiam ratione diſtinctas; quindecim ſcilicet ſeniorum, juniorum totidem: eratque undecim millibus cenſa. In ſextam demum claſſem conjecti fuerunt egeni, & tenues, nempe *proletarii*, qui tantum propaganda, & alenda prole Remp. jurabant, ideoque dicti *Proletarii*, *&* *capite cenſi*; quod propter inopiam *caput* tantum, & *nomen* non autem bona profiterentur in cenſu: ejuſque claſſis nulla eſt habita ratio, nullus deſcriptus, aut definitus numerus: eaque pro una centuria numerabatur: ita ut centuriæ omnes numerum referrent CXCIII. Prima enim claſſis erat XCVIII. centuriarum, ſecunda XXII. tertia XX. quarta XXII. quinta XXX Ceterum initio populi diviſio per claſses, & centurias minime communicabat cum altera diviſione facta per Tribus: verum expletis triginta quinque tribubus, utraque partitio convenit, & claſses, atque centuriæ collatæ ſunt in tribus: ita ut populus univerſus in tribus; tribus autem ſingulæ in quinque claſses; claſſis autem in ſuas quæque centurias tribueretur.

XIII. De turba Forenſi.

(b) Sigon. *de antiq. jur. Civ. Rom. l.* 2. *cap.* 13.

Poſtremo habuit & plebs Romana (*b*) ſuam fæcem, ſordiumque colluviem collectam ex egenis, quos diximus, & proletariis, ſine lare, ſine tecto, ſine ſede vagos, effuſos, egeſtate, vel pravitate, & deſperatione rerum omnium ad tumultus, & flagitia paratiſſimos, quos *turbam forenſem* Livius, quod in foro ad captandos legis Agrariæ rumuſculos otioſa ſtaret; Cicero *urbanam plebem*; Horatius, quod non *toga*, ſed *tunica* tantum ob egeſtatem uterentur, *tunicatum popellum* appellavit. Hos, ut mendicitatem eorum levarent, in agros publicos deducebant: hos prædæ cupidos, & ob ſummam miſeriam, nullam deteriorem conditionem pertimeſcentes ſeditioſi quique, dum turbare, ac miſcere vellent omnia, in meliorum fortunas, & opes impellebant, veluti ad hoſtilem prædam.

Produximus jam integrum Reipublicæ Romanæ corpus, membris etiam potioribus notatis: nunc vim & poteſtatem ordinum, eorumque partes in rebus gerendis, conſiliiſque publicis agitandis, condendiſque legibus aperiamus. Nec me fallit, minime omnia perpetuo tenuiſſe, ſed mutationibus crebris modo inclinaſſe multa, modo convaluiſſe, atque ad plebem, modo ad Senatum, & Conſules recidiſſe. Verum nos ea potiſſimum oratione noſtra complectemur, quæ maxime fuere diuturna; tempuſque illud potiſſimum ſpectabimus, quo firmioribus ſtetit Romana Reſpublica viribus.

XIII. De Conſulibus.

Regimen igitur ea triplex præferebat; *Regium* in Conſulibus; *Ariſtocraticum* in Senatu; *Populare* in Tribunis & plebe. Quandoquidem Conſules ſpeciem præbebant Regiæ poteſtatis, quæ, nomine ſublato, maxime in

Rei-

Reipublicæ Romanæ regimen influebat. Ergo in Conſulum auctoritate, dum eſſent in urbe, urbanæ res omnes, & Reſpublica tota recumbebat. Quippe Conſulibus, præter Tribunos plebis, magiſtratus ſuberant omnes: illis introducentibus, legationes Curiam adibant: eorum conſiliis oblata negotia expediebantur: eiſque referentibus gravior deliberatio ad Senatum rejiciebatur: illis juſſa Senatus perficienda committebantur. (*a*) Quæ vero cum populo communicanda fuiſſent, & per populum tranſigenda, Conſulum erat maturiori conſilio antea perpendere, atque examinare, concioneſque ad tempus advocare, dimiſſoque Senatu ad populum decreta Patrum, & Senatuſconſulta referre; quodque major pars ſciviſſet, imperare. Quamvis autem a Coſs. provocatio eſſet ad populum, neque liceret iis, injuſſu populi animadvertere in caput civis Romani: tamen poterant coercere ſontes, ac jubere in vincula publica duci. Dum vero ad bellum cum exercitu proficiſcerentur, rerum omnium ſummam pro arbitrio adminiſtrabant: nam ne bellicis negotiis, unde publica quies pendebat, aliquid injiceretur moræ, viſum eſt liberam adminiſtrandi poteſtatem deferre Conſulibus: ne in re trepida, inopia conſilii ſe ſe implicarent: Licebat igitur iis caſtrenſem omnem diſciplinam pro arbitrio regere, tribunos militum creare, delectum habere, de publico ære per Quæſtorem, quantum uſus ferret, impendere, in caſtris ſupplicium ſumere, ſociis quantum viſum fuiſſet imperare. Conſules quoque ante præturam conſtitutam, jus in Urbe dixiſſe colligitur ex Livio, Dionyſio, Pomponio. (*b*) Senatores pignoribus captis in Senatum venire cogebantur a Conſule, ut Plutarchus, & pluribus locis Cicero tradit. Porro conſularis ætas annorum *quadraginta trium* ex lege annaria. (*c*) Creabantur autem comitiis centuriatis: (*d*) & cum duodecim faſcibus, & Lictoribus, alternis menſibus incedebant; Sellam habebant curulem, induebanturque toga prætexta, quam capiebant ante Deos Penates primo magiſtratus die (*e*) *ſceptrumque*, ſive *ſcipionem* manu gerebant *eburneum*: (*f*) & ex Urbe ad bellum *paludati*, votis publicis nuncupatis, proficiſcebantur. Magiſtratum inibant Kalendis Januariis, & aliquando Idibus Martiis; eorumque annuum erat imperium. Atque hæc ſunt regiæ poteſtatis reliquiæ, quæ poſt exactos Reges in Coſs. coaluere.

XIV. De Senatu, & ejus Poteſtate.

Optimatum vero regimen Senatus exprimebat auctoritas. Etenim ut Dionyſius refert, (*g*) vetuſtiſſima lege Reſpublica omnis in Senatus erat poteſtate; præter magiſtratuum creationem, legum lationem, & belli pacisque arbitrium. (*h*) Quo tempore, Livius tradit, populi juſſa minime fuiſſe firma, niſi patrum acceſſiſſet auctoritas, quæ poſt populi ſeceſſiones, ſacratis legibus adeo fuit extenuata, ut cum antea populus auctoritate Senatus regeretur, poſtea populi juſſu, Senatus confirmaretur auctoritas. Quæ autem Senatus, conſtituta Republica, populi juſſu ad curam ſuam revocaſſet, ea ex (*i*) Polybio prompta breviter exponemus. Ærarium & pecunia publica Senatus arbitrio diſpenſabatur. Quæſtores enim, niſi Conſul imperaſſet, minime poterant vel ad minimos ſumptus, pecuniam publicam delibare injuſſu Senatus. Controverſias præterea in Italia ſuſcitatas, ſi publica eſſent objurgatione, aut gravi decreto componendæ, Senatus ad ſe trahebat. Hinc in veteri tabula ænea, in Liguria inventa, legimus, miſſos a Senatu arbitros finium regundorum inter Genuates, & Veturios eſſe: reque cognita, Romam venire juſſos ſententiam ex S. C. dicturos. (*K*) Ad bellum etiam indicendum, aliudve quid grave negotium adminiſtrandum, Legatos Senatus mittebat, & opes, atque ſubſidia indigentibus populis decer-

(a) Polyb. *l.* 6. Hotom. *antiq. l.* 2. *c. de Coſſ.*

(b) *Lib.* 2. *D. de orig. juris.*

(c) Cic. *pro Mur. & ep. l.* 7.

(d) Manut. *ad epiſt.* 1. *Cic. lib.* 1. *verb. Hortenſii.*

(e) Dionyſ. *lib.* 3.

(f) Lipſius *in Not. Varior. ad Salluſt. de Bello Catil. pag.* 83.

(g) *Lib.* 2.

(h) *Vide* Zamo. *hoc eſt* Sigonium *de Senat. l.* 2. *pag.* 171.

(i) *Lib.* 6.

(K) *Apud* Zamo. *de Senat. Rom. lib.* 2. *pag.* 176.

decernebat. Quomodo exteræ legationes eſſent excipiendæ, aut dimittendæ, quidve poſtulatis reſpondendum, Senatus providebat; ut abſentibus Conſulibus, tota videretur a Senatu ſuſtentari Reſpublica. Conſulibus etiam frumentum, & veſtes, & pecunia ad militum ſtipendia ſufficiebantur; & numerus militum explebatur, & ſtatuebatur juſſu Senatus: cujus erat, confecto anno, vel prorogare imperium, vel alteri demandare provinciam. Quam Senatus dominationem ut infringeret Tiberius Gracchus, tulit, ne quem plus anno provinciam conſularem tenere Senatus pateretur. (*a*) Verum non tam imminutam hac in re, quam ampliatam Senatus poteſtatem a Gracchis apparebit, ſi illud animadvertamus, lege Sempronia (de qua Cicero pro domo ſua) a Cajo Graccho latum fuiſſe, ut provinciæ quotannis quidem, ſed per Senatum decernerentur; utque nemini intercedere liceret. (*b*) Res ab Imperatoribus geſtas, Senatus teſtimonio ſuo, extollere poterat, aut extenuare, vel ſi viſum eſſet, pecuniam ad triumphum ex ærario promere: unde tum urbanæ res, tum quodammodo militares Senatui ſuberant, niſi tribunitiis interceſſionibus res devolveretur ad populum. (*c*) In eo vero Senatus poteſtas excellebat maxime, quod in trepidis rebus, atque turbaris, infinitam poteſtatem Coſſ. Reipublicæ adminiſtrandæ permittebat, graviſſimo illo, ac illo, ac triſti Senatuſconſulto, quod extremum & ultimum Cæſar appellat. (*d*) *Dent operam Conſules, ne quid Reſpublica detrimenti capiat*. Quæ verba ſummum, & latiſſimum in Conſules imperium transferebant: ut ſuo jure poſſent exercitum parare, bellum gerere, coercere quoquo modo Patres, atque populum: quarum rerum ſine hoc S. C. jus minime Conſulibus fuiſſe, injuſſu populi, (*e*) Salluſtius docet. Senatus voluntas Senatuſconſultis continebatur: quorum conficiendorum rationem breviter explicabimus.

(a) Zamoſch. *lib. 2. de Senat. pag.* 185.

(b) Cic. *lib. 1. ep. 7. verb. lege Semprenia, ubi Manut.*

(c) Zamo. *de poteſt. Sen. l. 2. pag.* 174.

(d) *Lib. 1. de Bell. Civ.*

(e) *in Bello Catilin.*

XV.
De Senatuſconſulto, & loco habendi Senatus.

Igitur veteres, qua erant religione, atque honeſtate, ut aberrantes animi, præſentiam numinis, ad ſaniorem ſenreotiam ducerentur, Senatum in loco Sacro, auſpiciiſque dicato, cogere conſueverunt. Romulus in *templum Vulcani* extra Urbem Senatum vocabat: Hoſtilius Rex *Hoſtiliam Curiam* Senatui habendo deſtinavit. Pulſis Regibus, modo in templa, veluti Jovis, Apollinis, Martis, Bellonæ, Caſtoris, Concordiæ, Virtutis, Fidei; modo in Curias, Hoſtiliam, Pompejam, Juliam, (in quibus ejus rei gratia fuere templa (*f*) per augures conſtituta) conſultandi cauſa Senatores conveniſſe, in veterum libris obſervamus. Audiendis autem legationibus, ne ſtatus Urbis exteris pateret, locus extra muros erat conſtitutus in æde Bellonæ, quo conveniebant etiam cum quis audiendus erat, qui cum imperio eſſet: cui, niſi depoſito Imperio, Urbem intrare minime licebat. Si quod vero portentum nunciaretur, ſub *dio* conſultabant: quia religio erat Senatum ſub tectis habere. Nicoſtratus, cujus liber, quem de Senatu ſcripſerat, injuria temporum intercidit, referente Feſto (*g*), tria olim fuiſſe *Senacula* tradidit, unum ubi poſtea ædes Concordiæ fuit; alterum ad portam Capenam; tertium in æde Bellonæ. (*h*) *Senacula* autem erant in templis, aut curiis, loca auſpiciis dicata, in quibus Senatores conſidebant.

(f) Agell. *l. 14. c. 7.*

(g) *Verbo* Senacula.

(h) Feſtus.

XVI.
De tempore habendi Senatus.

Senatui autem habendo ſtata erant, præfinitaque tempora, nempe Kalendis, Nonis, Idibus, exemptis diebus comitialibus, in quibus cum populo agebatur: quo tempore per legem Pupiam non licebat haberi Senatum, (*i*) ne patres a ſuffragiis ferendis avocarentur. At menſe Februario toto, Senatus poſtulatis Provincialium, & Legationibus audiendis cogebatur lege Gabinia. (*K*) Et cum Senatores ſtatis temporibus conveniebant,

(i) Cic. *lib. 1. Epiſt. ad Lentulum, & ad Quintum Fratrem.*

(K) Cic. *l. 2. ad Quintum Fratrem.*

Legi-

Digitized by Google

egitimus Senatus diecbatur. *Indictus* autem, cum extra ordinem, ac præ-
:r conſtituta tempora, in re trepida, ad grave aliquod negotium expli-
andum, a majori magiſtratu Senatus indiecbatur. Unde inter *legitimum*,
: indictum Senatum, eſt orta diſtinctio, quæ legitur apud Capitolinum
ı Gordiano. (*a*)

(a) Hotom. *de Antiq. l. 1. de Senat. c. 5.*

XVII. De Vocando Senatu.

Vocabatur autem Senatus a majori magiſtratu, qui eſſet in Urbe, nem-
: a Dictatore, quando in magno Reipublicæ diſcrimine creabatur; vel ab
› Conſule, penes quem faſces eſſent illo menſe. Conſulibus autem abſen-
bus, a Prætore, qui ſecundum Conſulem potiorem obtinebat in Urbe lo-
ım, ita ut in Conſulis locum, eo abſente, ſuccederet: eademque ratio-
:, dum rebus præeſſent Decemviri, vel Tribuni militares, vel Interreges,
:l Triumviri Reipublicæ conſtituendæ cauſa creati, per hos haberi Sena-
m oportebat: (*b*) Quæ Agellius ex Varrone retulit. Illud quæſitum quo-
ıe ſcripſerat Varro, an majoribus magiſtratibus abſentibus, atque etiam
·ætore, jus hoc devolveretur ad Præfectum Urbis, qui proximus a Præ-
re poteſtatis gradum obtinebat, Senator tamen non erat. Et a Præfecto
rbis Tuberonem, & Capitonem (*c*) contra Mutium ſtetiſſe legimus: cum
, Tribunis plebis ante Atinium plebiſcitum, quo Senatores facti ſunt, Se-
tum habendi jus fuiſſet.

(b) *Lib. 14. cap. 7.*

(c) Agell. *l. 14. cap. 8.*

XVIII. De jure referendi ſententiaſque rogandi.

Porro qui Senatum habebat, is jure ſuo referebat; ac ſi detrectaret, eas
ırtes Tribunus plebis ſuſcipiebat, (*d*) cui & jus erat, aut addere quod
ſum erat relationi Conſulis; aut eam perſequi, aut novam exordiri. Sen-
ntiam autem rogabantur, ante comitia quidem principes Senatus, poſt
mitia vero Coſſ. deſignati, & eorum is, qui prior fuerat renunciatus: Se-
ndum hos, ii qui Conſulibus rogantibus viderentur: modo ne gradus
agiſtratuum negligerent, ae ne Prætorium Conſulari, Ædilitium Præto-
›, Tribunitium Ædilitio præferrent. Atque is eſt rogandi ordo conſtan-
ır: cæterum hac in re in Senatu variatum fuiſſe, pluribus ex veterum
ſtimoniis comprobat (*e*) Paulus Manutius: etſi Coſſ. deſignatorum, Con-
larium, & Magiſtratuum, ex ordine ante omnes habitam plerumque ra-
ınem fuiſſe non ambigitur. Moris autem erat, ut quem ordinem (*f*) ro-
ndi Conſul initio Magiſtratus inſtituiſſet, eum toto anno teneret: unde
vum fuit in C. Cæſare, ut cum conſueviſſet a Craſſo initium rogandi
:ere; poſt junctam affinitatem, honorem hunc tranſtulerit in Pompe-
n quod Svetonius tradit; quem locum ſic accipio, ut e Conſularibus
·aſſum, & Pompejum primos poſt Coſſ. deſignatos, rogatos cenſeam a
æſare. Alioqui falſum eſſet, quod ex Agellio & Cicerone colligitur;
miıum Coſſ. deſignatos primo loco rogatos fuiſſe ſententiam. In quo
etonii loco explicando, mire ſeſe verſat Princeps Romanæ antiquitatis
) Manutius.

(d) Cic. *orat. pro Sext. & in ep. ad Planc. l. 2. ep. 1. ad Q. Frat. & ep. 2. lib. 1. ad Lent.*

(e) *De Senat. Rom. cap. de ord. rog. ſent.*

(f) Sveton. *in Jul. Caſ. c. 21.*

(g) *De ſen. Rom. c. eod. ut ſup.*

XIX. De dicenda ſententia, & S. C. per diſceſſionem.

Poſt rogationem a Conſule, aut alio ex majoribus magiſtratibus fa-
ım, ſententiam dicebant ſtantes, ea libertate, ut non modo ſermones
terponere poſſent alienos, ſed novos inſtituere, atque ad veſperam pro-
ıcere: ita ut cum non liceret, neque ante ortum Solis, neque ſub oc-
ſum Senatuſconſultum condere, (*h*) qui moram negotiis vellent injicere
em dicendo eximerent: quod ſæpe Marcus Cato contra deteriores, &
ıb. Clodius adverſus meliores feciſſe feruntur, dicebantque ſententiam
.o quiſque loco. Sedendi autem is erat ordo, ut primi ſederent Conſu-
s, Prætores, & proximi Prætoribus, Cenſores, quibus Manutius ex aucto-
tate Meſſalæ in libris, quos ſcripſerat de auſpiciis, ſecundum tribuit a
rætore locum: Poſt hos, qui minores magiſtratus gererent, Ædiles cu-
rules,

(h) *Cic. Phil. 3.*

Digitized by Google

ſules, Ædiles plebis, Quæſtores, atque infra hos forſan Tribuni plebis; quia vere magiſtratus non erat; quamvis nihil adhuc certi compererim. Deinceps qui defuncti erant magiſtratibus, pro dignitatis gradu, nempe Conſulares, Prætorii, Ædilitii, Quæſtorii, cumque his etiam ii, qui magiſtratus minime geſſerant, ſed vel deſignatum, vel magiſtratu functum accuſaſſent, nocentemque probaſſent, qui accuſationis præmio, in deſignati locum, & dignitatem ſuccedebant. Si Senator plures res, diverſaque capita una ſententia complecteretur, tum ab eo poſtulabatur, ut divideret ſententiam, ac de ſingulis rebus ſeorſum referret. (*a*) Neque ei, qui diviſionem poſtulabat oratione longa erat utendum, aut conſurgendum: (*b*) ſatiſque erat, ſi imperaſſet *divide*. Dictam autem ſententiam Conſulis erat pronunciare, ut in quam vellent partem Senatores *diſcederent*, quo S. C. fieret: eaque in Senatu Conſulis erat auctoritas, ut liceret ei dictas ſententias vel pronunciare, vel ſi contra rem ſuam venirent, ſupprimere, ne in eas S. C. fieret. Hinc Cæſar libro primo de bello civili ſcribit: *Lentulus Conſul ſententiam Calidii pronunciaturum ſe omnino negavit*. Sententiam vero hac exordiri conſueſſe formula: *Quod verbo facta ſunt de litteris*: hac autem concludere, *de ea ita cenſeo*, ex Ciceronis Philippicis, ubi plura extant exempla, colligitur. Ubi Conſul ſententiam pronunciaſſet, ut probantium, vel rejicientium judicia cognoſceret, Senatum diſpertiebat his verbis: *Qui hoc ſentitis, illuc tranſite: qui alia omnia, in hanc partem*. Nam ominis cauſa refugiebant pronunciare *contrarium*: unde id per hanc formulam *qui alia omnia* exprimebant. Itaque Senatores mutabant locum, & eo concedebant, ubi recitata erat ſententia, quam quiſque comprobarat. Similem in ſuffragiis ferendis *diſceſſionem* in Lacedæmonum Republica primus inſtituit (*c*) Sthenelaidas Ephorus, cum antea ſententiam ſuam voce ſignificarent. In eam autem ſententiam S. C. condebatur, in quam frequentior numerus Senatorum diſceſſerat. Et ſi de re levioris momenti, aut minime dubia Conſul referret; ne tempus in exquirendis ſententiis duceretur, juſſu Conſulis in eam, quam ille pronunciaſſet ſententiam, tacite diſcedebant: idque vocabatur S. C. *per diſceſſionem*. Quamvis enim ad omne S. C. *diſceſſio* fieret; tamen ſi ſingularum ſententiarum recitatio diſceſſionem non præceſſiſſet, diſcriminis gratia, S. C. *per diſceſſionem* appellabatur: quod ſcilicet non ore, ſed pedibus tantum ſententia ferretur, iiſque judicium animi ſignificaretur. Ex quibus conficitur, Tuberonem, qui omnia S. C. per diſceſſionem fieri dixerat, minime cum Varrone pugnare, qui alia S. C. *per relationem*, alia *per diſceſſionem*, fieri animadverterat, quod ſcilicet in aliquibus interveniebat *diſceſſio*, & *recitatio*: in aliis vero, recitatione omiſſa, ſola *diſceſſio*.

(a) Prædian. *in Miloniana*.

(b) Plin. *ep. ad Ariſton. l.* 8.

(c) Thucyd. *lib.* 1.

XX.

De iuſto Senatorum numero.

De numero Senatorum ac S. C. faciendum neceſſario, niſi augurari velimus, nihil ex veteribus libris compertum nobis eſt, quod certo auſimus confirmare. (*d*) Sane ſcribit Dio, Auguſtum, cum videret minus frequentes eſſe Senatores, ſtatuiſſe, ut S. C. fierent minori Senatorum numero, quam quadringentorum: cum antea rata non eſſent S. C. quibus minimum quadringenti Senatores non adfuiſſent. Verum Prudentius trecentos tantum judicat juſtum fuiſſe numerum.

Hic conſulta Patrum conſiſtere conſcriptorum,
Non aliter licitum priſco ſub tempore, quam ſi
Tercentum ſenſiſſe Senes legerentur in unum.

At hic locus magis ad numerum ſententiarum, quam ad numerum Senatorum pertinere videtur. Certum vero numerum fuiſſe ad S. C. neceſſarium

(d) *Lib.* 54. *in fin.*

Digitized by Google

ium inde colligitur, quod mos erat, ut quivis Senator, qui S. C. impe-
›edire vellet, dicere Conſuli poſſet (*a*) *Numera Senatum*.

Diſceſſione facta, S. C. ſcribebatur expreſſo nomine illius, in cujus ſen-
:entiam fiebat, expoſitaque ſummatim re, de qua fuerat conſultatum : ut
i:s veterum Scriptorum ſuperſtitibus exemplis. (*b*) *Quod M. Marcellus*
:oſ. verba fecit de Provinciis: vel *Marcus Pomponius conſuluit*: vel *Quod ver-*
a facta ſunt de Philoſophis, & Rhetoribus. Scribendo aderant non omnes
ui probaſſent; ſed ii, qui majorem ſententiæ recipiendæ operam navaſ-
ent. Formula enim quædam S. C. quæ extat in epiſtola Cœlii ad Cice-
onem, oſtendit ſcribendo paucos affuiſſe, cum plures conſenſiſſent. (*c*)
\ddebatur & T. littera, qua ſignificaretur idem & Tribunos plebis cen-
uiſſe: ſive non eſſe interceſſum; ideoque S. C. firmum eſſe. Eorum, qui
derant nomina S. C. adſcribebantur, dicebanturque *auctoritates præſcripta*:
uia clarorum virorum nomina perſcripta, magnam S. C. tribuerent au-
toritatem.

(a) Hotom. *antiq. lib. de Senat. 1. c. 7.*

XXI. De conſcribendo Senatus conſulto.

(b) Hotom. *de Senat. lib. 1. cap. 8.*

(c) Hotom. *de Sen. Lib. 1. c. 9.* Manut. *de Sen. Rom. c. ult.*

Scriptum S. C. initio quidem deferebatur in *ædem Cereris*; poſtea vero
› *ærarium*, ubi leges, & pretioſiſſima quæque Urbis aſſervabantur: ne-
ue ante ratum erat, quam in *ærario* conderetur. (*d*) Qui mos aſſervan-
i S. C. fuit inſtitutus ab Horatio Valerioque Coſſ., qui S. C. in ædem
:ereris deferri juſſerunt: ne deinceps, arbitrio Conſulum, ut antea, cor-
umperentur aut ſubducerentur. Scribendis S. C. operam dabant ſcribæ;
iſi quid S. C. ineſſet, quod vulgari minime conveniret: id enim tum
enatoris manu ſcribebatur, excluſis etiam pedariis, quod *tacitum* S. C.
uit appellatum, ut tradit (*e*) Capitolinus.

XXII. De adſervando S. C.

(d) Sveton. *in August.*

(e) Hotom. *de Sen. lib. 1. c. 9.*

Senatuſconſultis conficiendis impedimento erant *interceſſiones* eorum, qui
el eadem eſſent poteſtate, qua ii, qui S. C. facere vellent, vel majore:
nde Conſul Conſuli, Prætor Prætori, ac denique Tribuni plebis, pro
oteſtate ſibi, ſacrata lege, tributa, quamvis ex minoribus eſſent magi-
ratibus, obſiſtere poterant omnibus, edita voce *Veto*: ita ut vel ab uno
'ribunorum, quamvis ceteri conſentirent, S. C. impediretur; ac tum Se-
atus voluntas perſcripta cum nominibus eorum, qui intervenirent, *Sena-*
us auctoritas, ad comprobandam Senatus voluntatem, dicebatur; reſque
ejiciebatur ad populum, cujus erat, vel *Tribunorum interceſſionem*, vel
enatus auctoritatem, adcomprobare. Quod ſi Senatus cum populo con-
eniret; tum leges *ex S. C.* condebantur; cujuſmodi non paucas licet inve-
ire. (*f*) Nec tamen ſi qui temere intercederent; id eis erat impune: cum
nim *interceſſio* in rem non eſſet publicam, aut remittere cogebantur eam,
ut pœnam aliquando ſubire. (*g*) Scribit enim Cæſar, in Senatu de Tri-
unis plebis graviſſime fuiſſe decretum. Ceterum cum ante Atinium ple-
iſcitum Tribunis plebis, qui a Cenſoribus lecti non eſſent, minime Curiam
igredi liceret, ſolebant Tribuni ante valvas Curiæ, poſitis ſubſelliis, de-
reta patrum examinare, quod Valerius tradit. (*h*) In cujus explicatione
oci, mire ſe torquet Paulus Manutius, cum, ſi retuliſſet mentem ad Ati-
iam legem, ante quam legem Tribunus plebis, ſine lectione cenſoria, Se-
ator non erat, explicare ſe facile potuiſſet.

XXIII. De impedimento S. C. ſive de interceſſione tribuni.

(f) Manut. *ib.*

(g) Cic. *ad Att. l. 2.* Cæſar. *de bello civil. lib. 1.*

(h) *Lib. 2.*

Si qua vero de re privata S. C. conſcriberetur, ſæpe *Senatus decretum* ap-
›ellabatur: cum id, quo publica negotia comprendebantur, numquam *De-*
retum, ſed S. C. diceretur. Sunt, qui putarint, caput aliquod S. C. appel-
ari *decretum*, quam ſententiam (*i*) Ælio Gallo Feſtus aſſignat.

XXIV. De Senatus decreto.

(i) Manut. *de Sent. c. ult.*

Factum S. C. recitabatur, ac poſtea dimittebatur Senatus his formu-
is: *P. C. nemo vos tenet*: vel *Nibil vos moror P. C.* tandem impetrata con-
cione

XXV. De dimittendo Senatu.

cione S. C. populo exhibebatur, ut populi conſenſu Senatus voluntas comprobaretur. Siquidem vix ulla de re Senatus decernere poterat adverſus populi voluntatem. Et cum initio nulla de re liceret ad populum ferri, niſi ex S. C. conſequentibus temporibus, per tribunitias ſeditiones, & diuturnas inter plebem, & Senatum conflictationes, res eo deducta eſt, ut S. C. non niſi adjuncta lege conſiſteret.

XXVI.
De ratione ferendæ legis.

Nunc ut rerum ordo fert, ad rationem ferendæ legis, agendique cum populo progrediamur. Hactenus enim, quantum ſuſcepti operis ratio fert, cum Conſulum, tum Senatus in adminiſtranda Republica, condendoque jure, poteſtatem propoſuimus: modo quæ multitudini partes in rebus gerendis relictæ fuerint, aperiamus.

XXVII.
De Tribuno plebis.

Cum Conſulis in bello gerendo, regendaque Republica ſummum fuerit arbitrium; tamen niſi Senatus voluntas conatum Conſulis adjuvaret, conſularis auctoritas pœne jacebat: quia Senatus voluntate frumentum, veſtes, & ſtipendia ad alendum exercitum ſufficiebantur, & ut diximus, ejus in arbitrio poſitum erat decernere bellum, & anno jam exeunte, aut prorogare imperium, aut alteri provinciam demandare. At cum Senatus aliena Populi voluntate nihil conſtituere de rebus gravioribus poſſet, & interceſſione tribunitia Sen. Conſ. vis infringeretur, ac res rejicerentur ad Populum: hinc licet intelligere ſummum rerum arbitrium in Populo conſtitiſſe, ac omne imperium, quamvis diſtractum in plures, refluere tamen ad Populum, tamquam ad caput, ſedemque ſuam. In publicis enim rebus *auctoritas* erat Senatus; *poteſtas* tamen, & *majeſtas* erat penes Populum. Itaque Populi præcipuum erat non *jubere* modo, & *confirmare*; ſed *abrogare* leges, aut *emendare*, decretaque Senatus *munire*, vel *tollere*. Arbiter etiam Populus erat fortunarum, & capitis, pœnæque, ac prœmii diſpenſator; cum honores, & magiſtratus, juſſu Populi deferrentur, ejuſque judicio, aut mulcta irrogaretur gravior, aut de capite Civis Romani decerneretur. Quam Populi poteſtatem præferebat Tribunus plebis, qui velut imago erat popularis auctoritatis, communiſque voluntatis adminiſter, *Dux*, & *tutela Civium*, *arx*, & *præſidium Libertatis*. *Hic* ſpecie quidem, & nomine vix magiſtratus erat, immo ne magiſtratus quidem proprie; cum & Sella curuli, & juriſdictione careret, & non ad jus reddendum, ſed ad arcendam injuriam fuerit inſtitutus; re tamen & auctoritate magiſtratus erat ſummus, quia *intercedendo*, & *vetando*, ac Senatus, Conſuliſque conatibus obſiſtendo, arbitrio ſuo, curſum conſiliorum interrumpebat; atque interponendo ſeſe, reſcindebat acta Senatus, pluſque quodammodo hic *vetando* poterat, quam Conſul *imperando*. (a) Et quoniam Sacroſanctus erat, legeque Horatia latum fuerat, ut, qui eum violaſſet illius caput Jovi eſſet Sacrum, familiaque, liberi, liberæque ad ædem Cereris venum irent; ideo tuto manus poterat in magiſtratus injicere, atque ipſum etiam Cenſorem, immo & Conſulem in vincula ducere. Metellum enim Conſulem a L. Flavio, & Cenſorem Appium a P. Sempronio Tribunis plebis incarcerem ductos ex Dione, (b) ac Livio (c) didicimus. Unde vocationem quidem non habebat, quod juriſdictione careret; habebat tamen prehenſionem, & viatorem. Creati ſunt initio *quinque*, anno ab V. C. CCLX. poſtquam plebs oppreſſa ære alieno, vexataque injuriis patrum, qui jure creditorum plebejos ſibi nexos in ſervitutem addigebant, ſeceſſiſſet trans Anienem in Sacrum montem: (d) unde & leges ibi de conſtituenda tribunitia poteſtate conditæ *Sacratæ leges* ſunt nuncupatæ. Feſtus vero *ſacratas* fuiſſe leges dictas ſcribit, quia ſancitum iis eſſet, ut qui Tribunos

(a) Dionyſ. *lib.* 6. Liv. *lib.* 3.

(b) *Lib.* 37.

(c) *Lib.* 9.

(d) Liv. *lib.* 2. *c.* 33. Onuph. *in Urb. Rom. p.* 153.

nos plebis violaret, *Jovi eſſet Sacer*. Idemque cenſet *Sacrum* montem di**ctum**, quod eum plebs, cum diſcederet, Jovi conſecraviſſet. (*a*) Tulit **autem eo** anno L. Junius Tribunus plebis primus creatus, & Caſſius, atque **Cominius** Conſules, *ut plebi ſui eſſent magiſtratus Sacroſancti, quibus auxilii latio adverſus Conſules eſſet; neve cui patrum capere eum magiſtratum liceret*. **Adjectum** eſt etiam in Aventino fœdere, altera nempe ſeceſſione ob Appii **Claudii** libidinem, concitante Virginio, facta in Aventinum; *uti Tribuni plebis magiſtratu*, exacto anno, abeuntes, totidem alios in ſequentem annum **deſignarent**; ſi neglexiſſent, confeſtim vivi flammis injicerentur; ſi quæ in **deſignando** inter eos eſſet orta diſſenſio, poteſtas prorogaretur, dum alios **crearent**. Lex vero Icilia, quam tulit Sp. Icilius Tribunus plebis, vetuit *Tribuno ad populum* concionanti contradicere, aut cum interpellare. (*b*) Lata eſt & Duillia lex, *ut qui plebem ſine Tribunis* reliquiſſet, quive magiſtratum ſine provocatione creaſſet, tergo & capite puniretur. Auctus etiam eſt Tribunorum numerus, ut *decem* jam eſſent. Et quoniam non ad agendum, ſed ad reſiſtendum hæc poteſtas fuit inſtituta; (*c*) ideo plus unius interceſſio pollebat, quam conſenſus ceterorum. Solemnis autem interceſſionis formula erat vox illa celebris *veto*. (*d*) Et quo præſens omni tempore omnibus eſſet tribunitiæ poteſtatis auxilium, ejus domus ne noctu quidem claudebatur; neque poterat Tribunus integrum diem Urbe abeſſe, niſi Latinis feriis, ut ad eum adverſus injurias perfugium ſemper, & unicuique pateret, tamquam ad *portum periclitantium*, & *aram ſalutis*, atque *anchoram publicæ ſecuritatis*. Quo pacto Principes, quo ſe publico præſidio, ac totius ferme populi auctoritate munirent, tribunitiam ſibi poteſtatem arripuerunt: itaque non armis ſolum, ſed vi, ac jure populari exorientis imperii radices perpetuo confirmarunt. Dictatore creato, cum omnes magiſtratus ceſſarent, hic tamen unus permanebat. Conciderat ſane ſub Sylla Tribunorum plebis poteſtas, tantum non intercedendi facultate ſublata; ſed eam demum reſtituit Cn. Pompejus. Ita vero magiſtratus hic popularis erat, ut a plebeiis avelli numquam potuerit, & transferri ad Patricios: nemoque niſi plebejus creari poterat: cum ad alios omnes promiſcue plebeii, ac patricii vocarentur.

(a) Hotom. *antiq. lib. de Magiſt. c. de Tribun.* Idem *in legibus cap. Sacrata Junia* Liv. *lib.* 3. Dionyſ. *lib.* 6. Gell. *l.* 13. *c.* 13. Diodor. *l.* 12.

(b) Dionyſ. *lib.* 7. Liv. *lib.* 3.

(c) Plutarch. *in Caton. Uticen.*

(d) Plutar. *probl.* 8. Halicarnaſ. *lib.* 8. Gell. *lib.* 8. *c.* 2. Macrob. *lib.* 4. Saturn. *c.* 3. *Vide quæ diligenter* Cujacius *ad l.* 2. *D. de verb. ſignif. ſive l.* 1. *Pauli ad edictum*.

XXVIII. De Comitiis.

Nunc quomodo plebs, & populus, ac vindice Tribuno, majeſtatem, ac poteſtatem ſuam ad leges condendas conferret, explicabimus. Senatores quidem in *Curiam*, ut diximus, ac plebeii evocabantur in *campum comitium*, & *forum*. Cumque pars populi conveniret, *conſilium*; cum autem populus coiret univerſus, *comitia* dicebantur; ac centuriata comitia in campo Martio; curiata in comitio, quod erat foro adjunctum, immo & ipſum pars aliqua fori, cujus initium a Palatii porta: tributa (*e*) vero habebantur vel in campo, vel in Comitio, vel aliquando in Capitolio, vel in pratis, vicoque Flaminiis. Nihil enim referebat, extra ne, an intra pomœrium cogerentur: cum alia comitia ſumma religione certis eſſent locis alligata. (*f*) Cum vero conſilia populi, & judicia, conventuſque judicum celebrabantur comitiis centuriatis: ratio ſuffragiorum non ex ſingulis hominibus inibatur, ſed ex ſingulis centuriis; ut quod plures centuriæ populi ſciviſſent, id ratum juſtumque eſſet: ſicuti & in curiatis, quod plures curiæ; & in tributis, quod plures tribus comprobaſſent, id erat firmum. Comitiorum omnium *curiata* ſunt antiquiſſima; quippe quibus imperii fundamenta jacta ſunt, & a priſcis Regibus ante Servium Tullium, qui comitia *centuriata*, & *centurias* inſtituit, juſſæ leges, creati magiſtratus, bellum, & pax conſtituta, ſummaque Reipublicæ adminiſtrata: ita ut ſequentibus tem-

(e) Marlian. *l.* 3. *cap.* 17. *&* 2. *epit. Topograph. Urbis*.

(f) Pollet. *hiſt. for. Rom.*

Digitized by Google

temporibus, in quibus curiata comitia obſoleverunt, ac tantum religionis cauſa perſtiterunt, quod iis major ineſſet ſacrorum & auſpiciorum auctoritas: tamen aliis in rebus, ad ſpeciem ſaltem, retenta fuerint: ut cum ſummum magiſtratibus impetium centuriatis obtigiſſet comitiis; tum demum, pleno atque optimo jure datum eſſet, ſi lex acceſſiſſet curiata, quæ non quidem veris, ſed per triginta lictores, triginta curias referentes, adumbratis comitiis ferebatur: ita ut binis comitiis de majoribus Reipublicæ negotiis cum Populo diſceptaretur, quorum priora, nempe centuriata vera erant; poſteriora, nempe curiata in ſpeciem uſurpabantur. Quam vetuſti moris notitiam, optimis ſane conjecturis, elicuit Nicolaus Gruchius ex M. Tullii locis, (*a*) quibus in eamdem ſententiam & Hotomannus fuit adductus. Qua de re acriter inter Gruchium, & Sigonium dimicatur. Atque ut concludamus breviter, Magiſtratibus majoribus, qui *centuriatis*; minoribus, qui *tributis comitiis* creabantur; poteſtas accedebat plenior ex curiatis in ſpeciem uſurpatis, tamquam ex ſolemnitate majori, atque umbra quadam veteris majeſtatis. Tributis comitiis, non ſolum Urbani magiſtratus, minores ſcilicet, ſed & Provinciales creabantur omnes, & Pontifices Maximi; Augures, Fœciales, Septemviri epulonum, & quindecim viri Sacris faciundis: atque in horum Sacerdotum creatione tribus ad ſuffragium vocabantur: cum alii Sacerdotes a ſuis Collegis cooptarentur. (*b*) Iiſdem comitiis ferebantur & *plebiſcita*, quæ ad ſolam plebem pertinebant ante legem Hortenſiam, (*c*) qua, ſedatis diſcordiis, juris diſcrimen inter patricios, & plebejos fuit omnino ſublatum. Cum enim prius Plebiſcitis, ſive rogationibus tribunitiis, a plebe tributis comitiis adprobatis, plebs ſola teneretur; Q. Hortenſius Dictator tulit, ut deinceps iis etiam Patricii obligarentur, indeque inter *Leges*, & *Plebiſcita* diſcrimen evanuit. (*d*) Cum autem Tribuni plebis legem tributis comitiis ferrent, jus *evocandi ad ſuffragium* Patricios non habebant; liberum tamen erat Patribus ſuffragium inire. Summa vero vis comitiorum, & poteſtas, atque majeſtas Populi Romani collata potiſſimum eſt in centuriata comitia, in quibus ferebantur eæ rogationes, quæ proprie dictæ ſunt *Leges*, quæque plerumque vel ex S. C. vel Patribus auctoribus, a majori magiſtratu rogabantur. (*e*) Q. enim Publius Philo Dictator tulerat, ut legum centutiatis comitiis ferundarum, ante ſuffragia Populi, Patres auctores fierent (*f*) Unde juſſa totius Populi, quæ proprie *Leges* dicebantur, his ſunt edita comitiis. Stante igitur Republica Romana juris diviſio commode duci poteſt a Senatu, Plebe, & Populo. E Senatu autem prodiere S. C. E. tributis comitiis, quæ plebs cum ſuo Tribuno celebrabat, *Plebiſcita*; ex univerſis tandem Populi ſuffragiis in comitiis centuriatis, auctoritate plerumque Senatus præeunte, *Leges* extiterunt. Centuriatis autem comitiis majores Magiſtratus nempe quorum majora, ſeu rata magis erant auſpicia, creabantur, (*g*) ut *Coſſ. Prat. Cenſ.*, inque iiſdem exercebantur judicia *perduellionis* (*h*) quod crimen erat hoſtium patriæ: Porro Comitia centuriata legum rogandarum cauſa ſolis (*i*) Coſſ. Dictatoribus, Prætoribus, Interregibus habere jus erat, præmiſſo edicto, ut Populo innoteſceret, ad quam diem in campum Martium convenire deberent: (k) ad quam ab edicti die *trinundinum* intercedebat, ſive tres nundinæ. *Nundinæ* autem erant nono quoque die, quo Cives in re ruſtica occupati, ab agris negotiorum cauſa confluebant in Urbem. Hinc ille comitiis dictus erat dies, quo teneri plebs in Urbe poterat, & interim, interjecto tempore, de lege deliberarent inter ſe. Quoniam autem ipſo nundinarum die haberi

(a) Cic. *de leg. agr.* 2. Hotom. *l.* 3. *cap.* 11. *Antiq. Rom. de Comit.*

(b) Hot. *Ant. l.* 2. *c.* 12.

(c) *An Hortiam, vide DD. ad l.* 2. *D. de orig. jur.*

(d) Manut. *de legibus p.* 864. *poſt* Roſinum.

(e) Paul. Manut. *de leg. pag.* 860.

(f) Liv. *l.* 8. *c.* 12.

(g) Gell. *lib.* 13. *cap.* 14.

(h) Val. Max. *l.* 6. *c.* 5. Liv. *lib.* 6. Cic. *pro Sext.* Sigor. *lib.* 3. *de Jud. Rom. c.* 5.

(i) Roſin. *eod. l. de com. c.* 10.

(K) Cic. *pro domo ſua.*

Digitized by Google

eri comitia non licebat, protrahebantur in ſequentem. Nundinas enim ovis fuiſſe ferias aliqui putarunt: unde Julius Cæſar ſcripſerat, eo die um populo agit nefas eſſe. (*a*) Eadem dierum ratio, & in Plebiſcitis obſervabatur.

(a) Macrob. Saturn. *l.* 1. *c.* 16.

XXIX.

De legum ferendarum examine.

Interea laturus Legem, ſive Tribunus plebis eſſet, ſive magiſtratus major, eam cum prudentibus, ac neceſſariis ſuis communicabat, ne civium offenſionem incurreret; neve novam legem contra morem majorum proponeret. Cavendum ei namque erat, lege Licinia, & Ebutia, ne quod ſibi, aut cognatis, affinibuſve ſuis commodum nova lege captaret. Item cautum erat lege Cæcilia, & Didia, ne per *Saturam* (quod cibi genus erat ex variis cibis paratum) ſive pluribus, variiſque de rebus una rogatione Lex ferretur; aut ne quid inſereretur legi de quo Legem ferri non liceret. Unde hac utebantur ad omnes Leges translatitia formula: *Si quid jus non fuit rogari, ejus hac lege nihil rogatum*; & illa: (*b*) *Si quid contra alias leges ejus legis ergo latum eſſet, ut ei qui eam legem rogaſſet, impune eſſet.*

(b) *De his, & ſequentibus teſtimonia, vide apud* Manut. *de legibus.*

XXX.

De publicatione Legis, concione, & ſortitione, & ſuffragiis, ferendis.

Scriptam legem laturus, ſi ab Optimatibus ſtaret, eam ad Senatum referebat: ut ſi a Senatu probaretur, ferendam legem opinio prudentiæ commendaret: ſi legislator popularis eſſet, & turbulentus, *rogationem*, neglecto Senatu, meditabatur. Antequam autem *rogationis* cauſa Concio advocaretur, lex erat *promulganda*, ſive publice proponenda, ut ſingulis poteſtas cognoſcendi fieret, aut corrigendi, admonendique magiſtratus. Poſt ſi tributis comitiis *ferri* oporteret, populus a Tribuno in forum; ſi vero *roganda* eſſet comitiis centuriatis, in Campum Martium Cives a majori magiſtratu convocabantur: ubi præco, ſubjiciente Scriba, Legem recitabat. Deinde, niſi pro poteſtate Tribunus plebis impediret, Orationes ad *ſuadendam*, aut *diſſuadendam* Legem habebantur a Magiſtratibus, vel ab ipſo latore legis, vel a privatis, quibus concionandi poteſtas facta eſſet a magiſtratu aliquo. Nam injuſſu magiſtratus privatis nullus erat dicendi locus. Qui vero ſuadebant, *Auctores legis* dicebantur. Ubi eſſet *peroratum* præſentibus Sacerdotibus, & divina procurantibus, poſtquam de Cœlo ſervatum eſſet, auſpiciis captis, urna vel ſitella deferebatur, qua excipiebantur nomina Tribuum, ſi tributa: centuriarum, ſi centuriata comitia eſſent; eaque urna leviter verſabatur, ut ſortes æquarentur, ne ulla exiliret, aut ſubſultaret. Æquatis ſortibus, *ſortitio* fiebat, & quem ſors dederat ordinem Tribus, vel Centuriæ tenebant. (*c*) Sane ſub Tullio Rege, qui ut *centurias*, ita & *centuriata comitia* inſtituit, primæ ad ſuffragium vocabantur maximi cenſus centuriæ in prima, & ſecunda claſſe deſcriptæ: quæ, quia reliquas numero exuperabant, ideo illis conſentientibus ceteræ omittebantur. Sin diſſentirent, ciebatur tertia claſſis, deinceps quarta, donec ad inopum centurias, quod raro vel numquam contigit, perveniretur. Etenim ſæpe primarum centuriarum ſuffragiis negotium conficiebatur. Murata vero ſequentibus temporibus ratio eſt; etenim inſtitutum fuit, ut quæ prima centuria, vel tribus ex urna educeretur, ea ſuffragium ante alias ferret, & *prærogativa* diceretur. Cujus ſententiam centuriæ, ac Tribus reliquæ ſuis plerumque ſuffragiis complectebantur: quæque tribus, vel centuriæ poſt *prærogativam* ad ſuffragia evocarentur, eæ *jure vocatæ* dicebantur: ut binis eodem tempore comitiis quodammodo (id quod Aſconius obſervat) (*d*) cum Populo ageretur: prima erant *prærogativarum*; altera *jure vocatarum* ſententias prærogativarum fermo comprobantium. Et quoniam procedentibus temporibus, ut diximus, centuriæ tribubus ſunt incluſæ; ideo primo tribuum, poſt ejus Tribus, quam

(c) Dionyſ. *l.* 4.

(d) *l. in Verr.*

ſors dediſſet, fiebat ſortitio centuriarum: ut pateret quæ, quave de tribu eſſet *prærogativa centuria*. Unde quæ prima e tribubus exiſſet, dicebatur *prærogativa tribus*; quæque ex eadem tribu centuria exiſſet prima, *prærogativa centuria* vocabatur. Porro ejus, qui de prærogativa tribu rogaretur primus a Magiſtratu, major erat exiſtimatio, & ſplendor; unde ille honoris gratia dicebatur *Primus*. Neque enim cuilibet honos hic habebatur; ſed gravioribus tantum Civibus. Dum autem comitia celebrarentur, initio quidem fuerat conſtitutum, ut aliquot intra urbem armati vias cuſtodirent: poſt, ut armorum periculum ex urbe removerent, exercitum aliquem, cum intra urbem non liceret, extra urbem ſublato vexillo, in Janiculo collocarunt: non tam credo ad arcendam, ut ſcriptores tradunt, hoſtium vim, ſi qua immineret; quam ad compeſcendos armatis, paratiſque militibus civiles motus, ſi qui ferendis ſuffragiis, aut diſſenſione ſententiarum, aut partium ſtudio tumultuarentur. Ad exercitum autem milites per *ſucceſſionem* poſt latum ſuffragium accedebant. Atque ex uſurpationem vetuſtatis receptum fuit, ut Conſul, veluti Dux exercitus extra Pomœrium tabernaculum haberet. (a) Dum comitia maxime ferverent, dirimebantur ſtatim, ſi *tonitru* exaudiretur, aut quis *morbo herculeo*, qui ex ea re *comitialis* fuit appellatus, corriperetur: ac *prodebatur*, ſive protrahebatur dies comitiorum, ſi adhibitus de more augur *obnunciaret*, ſive adverſa renunciaret auſpicia; ſi Tribunus intercederet, ſi Conſul ſupplicatione decernenda, indicendiſque feriis comitialem diem eximeret. Comitiis autem coactis, ſortitione tribuum, & centuriarum facta, confuſus populus in ſuam cujuſque tribum, ordinis cauſa, remittebantur ab eo, qui legem ferebat, his ſolemnibus verbis: *Diſcedite Quirites*. Atque ubi ſuam quiſque tribum repetiiſſet, ferebatur ſuffragium, olim quidem voce; poſt *tabellariam* vero legem, duæ ſingulis civibus tabellæ *diribebantur*, ſive diſtribuebantur a *diribitoribus*, ſive diviſoribus: quarum altera novam legem improbabat antiqua probando, ac propterea inſcripta erat hac nota *A.* ſive *Antiqua probo*; Altera legem probabat novam, inſcriptaque erat hac nota *V. R.* ſive *uti rogas*. Ne qua vero fraus in tabellarum diſtributione lateret, privati aliquot homines, qui de lege laborabant, aut diribebant, ipſi, aut *de pontibus* diribentibus præſidebant. Extruebantur enim in Campo *pontes* multi, ſive anguſtæ quædam ſubſtructiones e tabulatis ſolo editæ. In horum pontium capite imponebantur ciſtæ plenæ tabellis quæ ſuffragium laturis miniſtrabantur: in extremis vero pontibus aliæ ciſtæ, in quibus ferentes ſuffragium, tabellas quiſque ſuas deponebant. Hinc natum, ut ſexagenarii *de ponte* a junioribus dejicerentur: quia nullo jure illi ad munera publica cogebantur. Hinc *depontani ſenes*, hoc eſt *a ponte* dejecti. Totidem autem extruebantur pontes, quot eſſent in tributis comitiis tribus, nempe XXXV. in centuriatis centuriæ, nempe CXCIII. Per eos igitur pontes tranſeuntes, acceptas in prima pontis parte tabellas in extrema reddebant: itaque ſuffragium ferebatur. (b) Igitur, ubi ſors prærogativam indicaſſet centuriam, vocabat eam præco ad ſuffragium. Illa vero movens concedebat in locum prope Tribunal, in Campo Martio cancellis ſeptum, quod *ovile* dicebatur: eoque ſuffragium laturi pergebant per pontes, in quorum capitibus diſpoſiti erant diribitores, qui tabellas ſingulis traderent. Ad *ovilis* autem oſtium ſtabant *rogatores* ciſtis, in quas cum populus conjiceret tabellas, utram quiſque vellet: quibus conjectis a ſingulis centuriis, tum ſuffragia numerabantur a cuſtodibus, qui ea *punctis* notaverant: ut ea tribus, aut centuriæ ſententia renunciaretur, in

(a) Dionyſ. *lib.* 37.

(b) Roſin. *l.* 8. *c.* 2.

Digitized by Google

n quam plura ſuffragia convenirent; ea reticeretur, quæ paribus eſſet diſtracta ſuffragiis, niſi de perduellionis crimine ageretur; (a) tum enim reorum cauſa, paria ſuffragia abſolutionis ſententiam præferebant. Hæc utem dinumeratio tabularum, & punctorum notatio, dicebatur quoque *'iremptio ſuffragiorum*, & *dirimere ſuffragia*. Si Lex ex diremptione ſuffragiorum a populo *ſcita*, vel *accepta* appareret; tum in æneas incidebatur tabulas: deinde vel publiee populo inſpicienda proponebatur, vel deferebatur ad ærarium adſervanda. Atque hac de poteſtate leges, & S. C. fluerunt; iſtaque ſunt oratione condita, & conſtituta priuſquam ad unius oteſtatem omnia deveniſſent.

(a) Dionyſ. *l.* 1.

XXXI. De Primis Romanorum Regibus, & Jure Papyriano.

Romanum igitur jus diverſis e fontibus manavit, ac variante Reipublicæ forma initia mutavit, & nomen. Etenim ſub dominatu regio plures ad egendam multitudinem leges conditæ ſunt a Regibus, quæ, quia collectæ fuerunt a P., ſeu quis malit a Sex. Papyrio, *Juris Papyriani* nomen cceperunt. Sublatis Regibus conditum eſt a decem viris *jus* XII. *Tab.* x jure Papyriano, & Athenienſi coactum, quod *decem virale jus* appelimus. Uſu vero poſcente Plebs, vel Senatus, vel uterque plura in utiitatem Reipublieæ, atque eivium conſtituerunt, quæ *plebiſcita*, & *S. C.* generali nomine *Leges* nuncupantur. Ex formulis autem, ritibuſque ſomnibus judieiorum, compoſitum eſt jus eivile *Flavianum*, a Cn. Flavio riba dictum: qui ſubtractum Pontificibus librum populo prodidit. Ex iſputationibus, interpretationibus, reſponſiſque Juriſconſultorum, nata eſt *uriſprudentia*. Ex edictis magiſtratuum proceſſit *jus honorarium*. Ex Imeratorum conſtitutionibus, decretis, & reſcriptis, *Principum placita* extitunt. Ac ſane jus Papyrianum fortuna potius, quam conſilio, prodiit uod plerumque accidit in primis hominum coitionibus, initiiſque regnoım, ubi non tam virtus, quam cupiditas dominatur; quæ parem aliuando utilitatem, pacemque procreat: ut mirum non ſit, ſi effera multiıdo, moribus ingeniiſque diſcors, e fugitivis, exulibuſque collecta, quas priſca gens Romanorum fuit, ſub unius Imperio, & legibus coaluerit. ∣uamvis enim ſuus ſingulorum amor ſibi aliena trahendo, voluntates diriat, & quilibet ad alios ſubigendos natura feratur: tamen ſtudio quiſque i remittit ſæpe alteri, quod ſine periculo, atque propria pernicie auferre on poteſt. Hinc a mutuis injuriis abſtinent, quia par utrinque metus imendet. Unde malum ſeſe homines continendo ſervare, quam rapiendo peſım ire. Propterea omni licet virtute deſtituti, tamen ſæpe numero parınt aliis, ut ſibi parcatur: communique conſilio ſocietatem ineunt, atque ıſtodiunt, ut coactis plurium viribus, injurias æmulorum validius proulſent. Unde, quæ concitat animos cupiditas, eadem refrænat. Igitur e coacta ſocietas diſſentionibus turbaretur, Urbis initio Regis juſſa pro ːgibus erant. Deinde certas firmaſque leges tulit Romulus comitiis cuatis, hoc eſt, ſuffragiis populi per triginta curias diſtributi; aliæque ab egibus aliis leges deinceps latæ fuerunt; quarum reliquias, ſi quas germanas eſſe conſtabant, interjecimus legibus XII. Tab. in quas Regias letes collatas fuiſſe a decemviris, teſtimonio veterum, accepimus (b); non uidem omnes, (nam quæ ad regium dominatum pertinebant, ſimul cum egio nomine ceciderunt, fortaſſe abrogatæ fuere lege Tertia) ſed eas, quæ aut ad religionem ſpectabant, aut ad jus privatorum: quæ libro ſequenti offerent inter leges decemvirales: idque doctiſſimorum virorum eſt juicium, Scaligeri præſertim (c). Profectæ vero leges Regiæ potiſſimum int a Romulo, Numa, & Servio Tullio; quorum primus *naturæ jus* extulit,

(b) Dionyſ. *l.* 2. & 10.

(c) Scaliger *ad Feſtum in verſ. nuptias*, *Cujac. obſ.* 2. c. 40.

Digitized by Google

tulit, & matrimonii, educationis liberorum, juraque parentum ſtabilivit: Alter *jus gentium* expreſſit, ac de homicidiis, de bonæ fidei contractibus, de ſepultura leges aliquot promulgavit, præter cæremonias, & ritus, & Sacrorum religionem, quæ Numam præcipuum agnoſcit auctorem. Poſtremus juri civili conſtituendo vacavit, & de contractibus, atque delictis quinquaginta rogavit leges, item de fœnore, de nexibus ære alieno (*a*).

(*a*) Dionyſ. *lib.* 4. & 5.

XXXII. De Jure XII. Tab.

Cum vero C. Terentius Arſa Trib. pleb. ut Conſulum immoderatam in plebem poteſtatem deprimeret, legem promulgarit de *quinque viris*, qui leges Conſulari imperio perſcriberent, creandis, eaque deliberatio variis contentionibus per decennium extracta fuit: & poſt impetratam duplicandorum Tribunorum plebis poteſtatem intermiſſa; revixit tandem Romilio, Veturioque Coſſ. plebem Rom. quæ militiam detrectabat, impotentius dominantibus. Hinc ab anno V. C. CCC. Spurio Tabejo, & A. Terminio Coſſ. res ad Senatum delata eſt, & ex ſententia P. Romilii factum S. C. (quod deinde fuit plebiſcito confirmatum) ut tribus triremibus pro majeſtate Reip. Rom. magnifice inſtructis, legati per Italiam, & univerſam Græciam peritum leges mitterentur: creatique Sp. Poſtumius, Sext. Sulpicius, A. Manlius, qui utiliores Civitatum ſingularum, & Lacedæmoniorum, atque Athenienſium potiſſimum leges deſcripſerunt. Quæ Romam allatæ, redactæ fuerunt ſimul cum legibus aliquot Regiis in *duodecim tabulas* a Decem viris ad id delectis, cum ſummo imperio, ſilentibus aliis magiſtratibus; eaſque leges partim integras perſcripſerunt, partim emendarunt, partim ad populi mores, & conſuetudinem urbis inflexerunt, novaſque aliquot ipſi pro temporum opportunitate, ut ſuſpicari fas eſt, interſuerunt. Quarum ſumma capita, quæ e fragmentis eruere licuit viris eruditis, breviter hic innuemus, eaſque ad ſuas tabulas ex ordine a Jacobo Gothofredo deſcripto, revocabimus: nam in ſequenti libro, ubi eas ſigillatim evolvemus, rerum, ac materiarum, docendi cauſa ſequemur ordinem, non tabularum. Prima tabula rationem inſtituendi, agitandique judicii tradebat. Secunda continebat cauſas judicii prorogandi, teſtium excitandorum, & rationem perſequendorum furum. Tertia complectebatur rem uſurariam, & depoſiti actionem, & auctoritatem, exequutionemque rei judicatæ. Quarta definiebat jus parentum in liberos, & jus emancipationis, & legitima tempora, quibus juſti liberi naſcerentur. Quinta ſtatuebat jura teſtamentorum, & ſucceſſiones ab inteſtato, & hereditatis diviſionem, & jura tutelarum. Sexta exhibebat venditiones, & uſucapiones, & poſſeſſionem, atque tignorum in alieno inductorum, itemque repudiorum jura. Septima de damno agebat, & injuria in agros, pecora, vel proprium corpus, aut famam illatis: indeque pergebat ad alia delicta, nempe ad falſos teſtes, homicidas, veneficos, ſagas, parricidas, atque ad tutorum, & patronorum fraudes in pupillos, & clientes. Octava conſtituebat jura prædiorum urbanorum, & ruſticorum, definito ambitu parietis, & ſpatio inter confines fundos, itemque ſpatio viæ; tradebatque ſodalibus certotum collegiorum ferendæ ſibi legis facultatem. Nona fons erat juris publici, vetabatque privilegia, & cœtus nocturnos prohibebat, puniebatque ſeditioſos; & redeuntes in fidem populi Romani, cum antea deſciviſſent, tamen recipiendos jubebat. Judices pecunia corruptos capite mulctabat, & judicium de capite Civis Romani nonniſi comitiis centuriatis fieri permittebat. Decima comprehendebat jura Sacrorum, & ſepulchrorum, & cæremoniarum & jusjurandum. Undecima de jure connubiorum agebat, & de ſacris deteſtandis, itemque de vi poſtrematum legum. Duodecima, quæ

quæ ſimul cum undecima ſupplementum erat, de pignore aliquid attingebat, & de calumnioſo, falſoque judicio, itemque de ſervo noxæ dando. Quæ omnia ſigillatim explicabuntur libro ſequenti. Nunc hæc indicaſſe, ad continuandum narrationis ordinem, ſatis fuerit.

XXXIII.
De Actibus Legitimis, & Jure Flaviano.

Ex harum autem legum ſenſu, & poteſtate deductus eſt uſus, ſive ratio judicii exercendi, & negotiorum agitandorum, certis adhibitis formulis, & ſolemnitatibus veterum Juriſconſultorum artificio conditis, (a) eductiſque de Sacrario Pontificum: quas *legis actiones*, & *actus legitimos* appellarunt: quæ altera fuit poſt XII. Tab. portio juris civilis, libro ſecundo a nobis ſigillatim explicanda, dictumque fuit *Jus civile Flavianum*, a Flavio ſcriba, qui librum earum populo vulgavit. Præter *legis actiones* qui ſunt actus in lege civili ſolemniores, & quaſi commercii forenſis inſtrumenta, editæ ſunt a prudentibus, poſt editum jus civile Flavianum, aliæ formulæ ad nova contractuum genera; novaque negotia in diem emergentia, ex moribus accommodatæ, per *Sex. Ælium* compoſitæ, a *juris Æliani* nomen duxerunt. Atque hæc juris portio, nempe jus civile *Flavianum*, & *Ælianum*, itemque *interpretationes prudentum* proditæ e re nata, quas *fori diſputationes* appellarunt, ſub priſcæ juriſprudentiæ nomine comprehendentur. Verum ſeneſcente jam XII. Tab. jure, vel propter obſcuritatem verborum, & antiquitatis oblivionem, ut mortalia omnia, ſenſim dilabente; itemque novis in diem negotiis oborientibus, quæ novam legem veterum ſententia minime comprehenſam poſtulabant; auctoritate populi, vel Senatus, vel utriuſque, variis temporibus, novis Legibus, Senatuſconſultis, & Plebiſcitis, vel reddita fuit lux Decemvirali juri, vel adjectum, immutatumve aliquid, quod ſi ſollus plebis conſenſu, Tribuno rogante, fieret, *plebiſcitum* appellabatur; ſi Senatus auctoritate, *Senatus conſultum*; quod deinde populi ſuffragio confirmatum *Legis* vim, ac nomen obtinebat. Quarum legum illæ, quæ ad jus privatorum pertinent, explicabuntur libro tertio. Satis enim fuerit nomina earum hic breviter indicare: tum ut hæc narratio ſuo filo deducatur; tum ut lector antequam cognoſcat ſingulas, procul adſpiciat univerſas.

(a) Cic. *ad Attic. lib. 6. ep. 1. pag. 136. cum not. varior.*

XXXIV.
De Poſterioribus Legibus.

Omnes igitur leges partim *perſonas*, partim *negotia*, partim *judicia* reſpiciunt. Exordiemur a perſonis, quæ vel *liberi* ſunt, vel *ſervi*. Ad ſervorum ſtatum pertinet lex *Caninia*, & lex *Ælia ſentia*, quibus liberior manumittendi facultas coercebatur. Illa enim certum ſervorum manumittendorum numerum præſcribebat; hæc manumiſſi, & manumiſſoris ætatem definiebat, certaſque manumiſſionis cauſas poſtulabat. Lex *Julia* principem manumittentem eximebat obligatione ſervandarum ſolemnitatum. *Petronia* ex diſcrepantibus judicum ſententiis præferebat illam, quæ libertati ſtuderet. *Junia Norbana* medium gradum inter ſervitutem, & plenam libertatem conſtituebat: iſque libertatis gradus *latina libertas* appellabatur; cui cohærens eſt *S. C. Largianum*, quo filii hæredes a Patre inſtituri præferuntur cæteris, in bonis Latini liberti decedentis. *V.* plenam libertatem Latinis libertis ob honorem tribuebat militiæ, præter quos, illos, qui jure aureorum annulorum carerent, ab ingenuorum honoribus arcebat. *Daſumianum S.C.* iis, quibus libertas relicta erat a teſtatore, abſentibus etiam hæredibus, libertatem præſtabat. *S. C. Rubrianum* iis, quos hæres a Prætore evocatus manumittere negligeret, liberos eſſe jubebat. *Articulejanum* in cauſa relictæ libertatis, cognoſcere jubebat Præſidem provinciæ, de qua erat teſtator, & ſervus: quamvis hæres ex altera eſſet provincia. *Vitraſianum* partes explebat infantis, ac liberum

pronunciabat eum, cui teſtator libertatem reliquerat a pluribus heredibus, inter quos eſſet infans, qui loquendi uſu careret. *Ninnianum* libertatem adimebat ei, qui colludente domino, per judicis ſententiam liber pronunciatus fuiſſet. Erat & *S. C.* quo prohibebatur, poſt quinquennium quæſtionem de ſtatu defuncti retractari. *Claudianum* ſervitutis pœna mulieres ab alienorum ſervorum commerciis abſterrebat. Lex *Vellii Lybici* ſervos publicos, qui publicis ſcripturis operam dabant, a Republica manumiſſos, non amplius Latinos, ſed Romanos cives fieri permiſit. Et hæ leges, atque S. C. fuerunt de conditione ſervorum: ſequentia liberorum ſtatum complectuntur. Ante omnes procedit lex *Atilia*, qua tutor ex lege a Prætore datur iis, quibus nec ullus adgnatus adeſt, nec tutor datus a teſtatore. Lege vero *Julia*, & *Titia* in provinciis tutor, eamdem ob cauſam dandus erat a Præſidibus. Lex *Claudia*, cujus eſt incerta ſententia, vel mulieres exemit a perpetua tutela, ſub qua jure antiquo erant, vel facultatem ejus tutelæ gerendæ ſuſtulit. Lex *Lætoria* adoleſcentes minores viginti quinque annis a dolis alienis tutos præſtabat. Succedunt leges ad conjunctionem perſonarum pertinentes, nempe nuptiales. quarum præcipua erat lex *Papia*, quæ pluribus capitibus, pœnis, præmiiſque propoſitis, nuptiarum frequentiam excitabat, cœlibatum, & viduitatem inhibebat; inopiam ærarii privatarum hæreditatum viceſimis portionibus, & caducorum lucro levabat. Cui legi plura S. C. cohæſerunt, quæ in ejus expoſitione a nobis afferentur. Fuit & S. C. quo nuptiæ inter pupillas, & tutores, curatoreſque prohibebantur. Nuptias conſequitur partus, cujus agnoſcendi poſt divortium ratio *S. C. Planciano* tradebetur.

Per perſonas occurrunt leges, quæ ad negotia pertinent, quarum primas innuemus eas, quæ in viventium negotiis verſantur. Primum locum dabimus legi *Atinia*, quæ rei furtivæ uſucapionem non aliter permiſit, quam poſt reditum ipſius ad priorem, & verum dominum; a quo ſi res denuo receſſiſſet, exuebat prioris furti vitium. Simileque conſtituerunt lex *Plautia*, & *Julia* in rebus vi poſſeſſis. Lex *Scribonia* ſuſtulit uſucapionem ſervitutum. Lex *Claudia*, & *S. C. Macedonianum* adoleſcentium fœnerationes reſciderunt. Lex *Julia* vulgatum ceſſionis bonorum beneficium conceſſit debitoribus, qui ſolvendo non erant: ut propria corpora moleſtiæ ſubtraherent, bona creditoribus cedendo. *Vellejanum* S. C. fœminis intercedentibus, & pro alio ſe obligantibus, prodita exceptione ſubvenit. Lex *Cincia* immoderatas donationes, & munera coercuit.

Prodeamus nunc ad negotia, quæ a morte aliorum emergunt, quibus regendis hæ ſunt leges conſtitutæ. Offert ſe primo lex *Cornelia*, quæ teſtamenta condita ante captivitatem ab iis, qui apud hoſtes deceſſerunt, perinde confirmat, atque ſi diem ſuum in Urbe obiiſſent. Lex *Furia* certam ſummam definivit, ſupra quam non liceret legare, aut mortis cauſa donare, niſi certis perſonis. Lex *Voconia* legandi libertatem, & effuſam erga mulieres teſtatorum liberalitatem compeſcuit. Lex *Falcidia* vetuit, plus dodrante legando abſumi. S. C. *Trebellianum* actiones omnes, quæ hæredi, & in hæredem competerent, juſſit cum reſtituenda hæreditate tranſire. S. C. *Pegaſianum* conceſſit hæredi, hæreditatem reſtituere rogato, quartæ detractionem. S. C. *Sabinianum* proſpexit adoptato filio in adoptionem alteri dato a patre trium liberorum: cui filio quartam bonorum partem relinquendam juſſit. Lex *Velleja* inſtituendorum poſthumorum rationem tradidit. Lex præterea *Glicia* fuit eruta per Cujacium, ex qua inofficioſi teſtamenti querela manavit. S. C. *Julianum* conſuluit iis, quorum in frau-

fraudem hereditaria bona fuerunt alienata. S. C. *Claudianum* liberti hæreditatem ei filio detulit, cui teſtamento fuit aſſignatus, relicto jure patronatus. S. C. *Tertullianum*, & *Orphitianum* filio, matrique mutuam ſucceſſionem aperuerunt.

E negotiorum legibus ad ea, quæ ad crimina, & judicia pertinent procedamus. Judicialium legum ante alias digna memoratu eſt lex *Cornelia de majeſtate*, quæ complectebatur leges omnes antiquiores in eos lata, qui aliquid contra Rempublicam molirentur: novaque capita condidit, quibus ejus criminis atrocitas coerceretur. Fuit & lex *Julia de coercendis adulteriis*, qua & ſtuprum, & fœdiora libidinum genera comprehenduntur. Reprimendæ vero audaciorum hominum violentiæ latæ fuerunt lex *Pompeja*, *Clodia*, *Pedia*, itemque *Julia*, quæ inſcribitur *de vi*. Fuit etiam & lex *Julia*, quæ rapaces manus Magiſtratuum a ſociorum, & provincialium bonis arcebat, injuſtaque juriſdictionis lucra prohibebat, quæ dicta eſt *repetundarum*: cum qua conjungi poteſt lex *Glaucia* eodem pertinens, ejuſdemque tituli lex *Cornelia*: quibus legibus privatæ pecuniæ ab avaris magiſtratibus repetebantur. At publicæ, Sacræque pecuniæ repetebantur aliis legibus, nempe lege *Julia peculatus*, & *de ſacrilegio*, & *de reſiduis*, qua tenebantur, qui vel non omnem pecuniam publicam in rationes retuliſſent, vel relatam non integram rediddiſſent: hiſque legibus reprimitur avaritia. Sequuntur leges, quæ compeſcebant ambitionem, quod præſtitit lex *Petilia*, *Bebia*, *Mevia*, *Fabia*, *Tullia*, *Aufidia*, *Calfurnia*, *Licinia*, *Pompeja*, & poſtremo lex *Julia de ambitu*. Plura quoque de conſtituendis, regendiſque judiciis, legibus *Juliis* continebantur. Multa porro crimina plectebantur legibus *Corneliis*: quarum prima offertur illa *de falſo*, quæ falſa teſtamenta ſubjicientes, atque corrumpentes, & ſcripturas, ſive privatas, ſive publicas vitiantes puniebat: itemque omnes, qui veritatem fraude celaſſent, aut imagine veritatis falſum obtuliſſent. Cui ſimilis lex *Cornelia nummaria*, quæ crimen coercuit falſatæ, vel attonſæ monetæ. Fuit & lex *Cornelia*, quæ puniebat *injurias*, ſive verbis, ſive re, ſive ſcriptis illatas: & Lex etiam *Cornelia de Sicariis*, & *Veneficiis*, quæ ſuppliciis afficiebat eos, qui ferro, vel veneno mortem alicui obtuliſſent. Quam legem plura comitabantur S. C. quorum nomina interciderunt. Ex quibus S. C. celebria ſunt illa, quæ caſtrationem puerorum prohibebant. Eademque lege *Cornelia de Sicariis* horribile parricidii crimen continebatur: quod crimen complexa eſt deinde lex Pompeja, quæ *de parricidiis* inſcribebatur. Denique lege Cornelia, quæ *de luſu* erat, vetita fuit *alea*, qua hominum patrimonia *ſortis* arbitrio ſubjiciuntur. *De furtis* conſtituit lex *Hoſtilia*, ut abſentis nomine agere liceret. *Plagium*, ſive liberi hominis, aut alieni ſervi ſuppreſſionem, punivit lex *Fabia*: in quam factum fuit S. C. ut ſervorum fugitivorum venditio legis ſententia comprehenderetur. Fuit Lex *Remmia* de puniendis *calumniatoribus*. Et de *tergiverſationibus*, ſive iis, qui accuſationem deſtituunt, pœnam ſtatuit S. C. *Turpilianum*, alio nomine lex *Petronia* nuncupatum. Eos vero, qui benemeritos vindicare neglexerint, ut ſunt heredes, qui teſtatore occiſo, ſupplicium ſumere de ſervis omiſerint, plectit S. C. *Sillanianum*. A cujus criminis accuſatione quinquennio heredes liberantur per S. C. *Statilianum*. S. C. autem Sillaniani vis porrecta eſt etiam ad ſervos, qui teſtamento manumiſſi eodem ſub tecto manſiſſent. Eaque fuit ſententia S. C. *Neroniani*, vel *Claudiani*, quam ſententiam S. C. aliud Trajani temporibus conditum, protraxit ad

Digitized by Google

eos etiam ſervos, quos teſtator vivens manumiſiſſet. Supetſunt duæ, quæ ſunt *de damno ſarciendo* leges: quarum altera, nempe *Aquilia*, cavit de damno ſarciendo ab homine, vel per hominem dato. Altera, nempe *Rhodia*, e Rhodiis petita legibus: inter cujus capita illud fuit præcipuum, quo contributio mercium ſervatarum inſtituitur ad reparandam jacturam illius, cujus merces, levandæ navis cauſa, merſæ fuerunt.

XXXV.
De Jure Honorario, & de Prætore Urbano, & Peregrino.

Et hæc quidem brevis legum, & S.C. ad jus Civile pertinentium ſumma eſt, quam in hoc expoſitionis curſu juvat habere præceptam, quo lector ad libros ſequentes accedat paratior. Verum inertes eſſent leges, & otioſæ, niſi hominis miniſterio verterentur ad uſum, atque ex Civium conſenſu gravem, prudentemque virum nanciſcerentur, cujus voce, atque auctoritate vires ſuas explicarent, quod munus eſt Magiſtratus. Is enim legum quodammodo vita eſt, & manus: quæ vel languentes extollit, vel obſcuras evolvit, vel dilatat anguſtas. Eadem poteſtas ex totius populi arbitrio, vel optimatum, aut principis juſſu, certos ad homines ducta, atque continuata reddit brevi, & celeriter, quod præſtari a ſingulis, vel ab univerſis, uſu poſcente, ſine ſumma, & inexplicabili difficultate non poſſet. Ideo cunctus populus certos cives poteſtate armat univerſorum, ut ea utantur ad flectendas, regendaſque leges, & ad expedienda ex earum, vel aperto, vel abdito ſenſu, oblata negotia. Id præſtitit apud Romanos Magiſtratus ille, unde omnis juriſdictio cauſarum, & judiciorum ratio fluebat, nempe *Prætura*: cujus antea vis, atque poteſtas ipſo Conſulatu continebatur. *Prætoris* generale nomen erat ſummis omnibus Magiſtratibus conveniens; præcipue vero Conſulatui: propterea quod Conſul judiciis, & exercitui *præeſſet*. (*a*) Hinc legimus apud Livium (*b*) vetuſtiſſimam fuiſſe legem. Ut *qui Prætor maximus eſſet, clavum pangeret*: ideſt Conſul, aut Dictator, apud quos erat ſummum imperium. (*c*) Propterea & Juſtinianus hujus initium verbi, ante ipſum Conſulatum ponit, docetque nomen fuiſſe proprium Imperii, veteribuſque Romanis Imperatores ſuos appellatos fuiſſe *Pratores*. Verum poſtquam plebeii diuturnis contentionibus pervicerunt, ut alter Conſul de plebe fieret; Patres, ut jus cum plebe communicatum, deminutumque patriciis, aliqua ratione repararent, prætexentes nimias Conſulis occupationes, & cauſantes negotiorum urbanorum turbam, quæ a Conſulibus longa expeditione, aſſiduaque militia diſtractis, evolvi minime poterant; impetrarunt, ut aliqua conſularis poteſtatis portio, ea nempe, qua res forenſis continebatur, conſerretur in peculiarem Magiſtratum creandum e numero Patrum, quem communi hujus nominis ſignificatione, ad ſingulare munus contracta, *Prætorem* appellarunt, ann. ab V. C. CCCLXXXVI. (*d*) Hujus *conſularia* erant *inſignia*, pro conſulari poteſtate, quam exprimebant: cum Prætor *Conſulis collega minor*, & diceretur, & eſſet: (*e*) quoniam iiſdem, ut Meſſalla tradidit, cum Conſule auſpiciis creabatur, & abſente Conſule, ipſius munus in urbe gerebat. Ideo ſex lictoribus utebatur cum ſecutibus: quod intelligendum eſt de Prætoribus provincialibus: nam qui erant in urbe, duobus tantum utebatur. (*f*) Utebatur etiam prætexta, ſella curuli, haſta, miniſtris, ſcribis, accenſis (*g*). Hinc Cicero ſcribit: *Placuit nobis, ut ſtatim ad Cornutum Prætorem Urbis has litteras deferrem, qui, quod Conſules aberant, conſulare munus ſuſtinebat, more majorum*. Sub Imperatoribus Prætor centum viralibus quoque judiciis præſidebat (*h*) Jus vero reddebat e ſella curuli ex ebore: dictaque fuit *curulis*, quia veteres, magiſtratu jam perfun-

(a) Varro *l.* 4. *de ling. lat.*
(b) *lib.* 7.
(c) *Novell.* 25. *de pra. Lycaon.*

(d) Liv. *l.* 7. Hotom. *de Pratur.* Sigon. *de Judic. pag.* 419.
(e) Hotom. *de prat. Urb.* Gel. *l.* 12. *c.* 14. Plutarch. *Pol.*
(f) Cic. *de leg. agraria con. Rull.*
(g) *in epiſt. familiar. lib.* 12.
(h) Quintil. *l.* 6. *c.* 3. Varro. *in vit. Pop. Rom. lib.* 2. *apud* Nonium.

uncti, *curru* conſueverant in curiam vehi, honoris graria; quo in *curru*
ſella erat. (*a*) At confluentibus ad Urbem exteris, increbeſcebant in
liem peregrina negotia: quibus expediendis cum Prætor urbanus mini-
ne ſufficeret, creatus fuit ann. V.C.IↃX. vel IↃXIII. ut Sigon. in Chro-
ol. Livian. Prætor alter *peregrinus* appellatus, qui jus redderet inter ci-
es, & peregrinos. Unde duplex erat in urbe juriſdictio prætoria, *urba-
na* altera, altera *peregrina*, quas prætores creati ſortiebantur. Majorem au-
em, & poteſtate, & dignitate urbanam peregrina fuiſſe, multis ex anti-
uitatis veſtigiis elucet. (*b*) Nihil vero ſtatuo de triplici diſcrimine inter
as ab Hotomanno notato: nobis enim nondum liquet aliud; niſi quod in-
er peregrinos & Cives juriſdictionem exerceret. (*c*) Incertum eſt autem,
n ſolus Urbanus edictum in *albo* proponeret; an apud eum tantum *le-
is actio* fuiſſet: nec facile eſt ex uno, aut altero vetuſtatis loco, rem
leo obſcuram evolvere. Quin etiam ſi quid hac ſuper re definire velle-
us, cogeremur ab Hotomanno diſſentire: ſiquidem Theophilus in inſti-
utionibus ait: *datum eſt jus legis ferendæ præcipue Prætori Urbano, & pere-
ino, & ædilibus curulibus, idque jus honorarium dictum* (*d*).

(a) Iſidor. *lib.* 20. *Etym. c.* 1. Boſſ.ntris *antiq. lib.* 3. *cap.* 15.

(b) Appian. *de Bell. Civ. lib.* 2. Dic. *lib.* 42.

(c) Sigon. *de judic. l.* 1. *c.* 7. *pag.* 450.

(d) Sigon. *de Judic. p.* 450.

XXXVI.
De Prætoribus Provincialibus, & Quæſtoribus.

Adjectis pluribus Imperio provinciis, conſtat alios, novorum nego-
orum cauſa, creatos fuiſſe Prætores. Itaque poſtquam ad Romanum
nperium acceſſit Sicilia: & Sardinia, duo etiam Prætores, qui eas rege-
ent, acceſſere; totidem, adjectis duabus, Hiſpaniarum provinciis.
qui Prætores annum provincias tenebant quiſque ſuas: Ac ſi eis ultra
nnum prorogaretur Imperium, *Proprætores* appellabantur; quod com-
une fuit omnium Prætorum provincialium nomen, poſtquam ab an-
o A. V. C. IↃCIV. juſſi ſunt per annum in urbe manere, ac certo pu-
licarum quæſtionum generi ſinguli præeſſe, antequam in ſuas quiſque
rovincias proficiſcerentur. (*e*) Eadem ratione Conſules, cum poſt exa-
um in urbe conſulatum in provincias mitterentur, *Proconſules* appella-
ntur: Enim vero initio crimina publica penes Regem; poſtea penes
onſules agirabantur, ſed quia lege Valeria Jus provocarionis populo
latum fuit; itemque vetitum in caput Civis Romani animadvertere in-
uſſu populi; cœpere ſingula crimina per populum mandari vel Conſuli-
us, vel Dictatoribus; vel Prætoribus lege, aut Senatuſconſulto uſque
l annum IↃCIV. Sed exundante in dies numero criminum, cum incom-
odum eſſet, vel ſingulas cauſas ab univerſo populo mandari Magiſtra-
bus, vel ad tempus creari Quæſitores, qui de certis criminibus cogno-
erent, ſatius eſſe duxerunt quæſtiones inſtituere perpetuas, cum annuo
agiſtratu, qui eis præeſſet: creatique hi a populo *Prætores* diceban-
ır, & *Quæſitores*. Unde ann. IↃCIV. inſtitutæ ſunt *quæſtiones perpe-
tuæ*, quæ proprium Prætorem, ſive Quæſitorem haberent. Quamob-
em, præter *urbanum* Prætorem, & *peregrinum*, erant in urbe Præ-
ores *provinciales*, qui anno antequam in provincias proficiſcerentur, ju-
iciis capitalibus, *Quæſitorum* nomine, præerant. His acceſſerunt po-
ea, ſimul cum novis criminibus, novæ quæſtiones perpetuæ, & ſimul
um iis alii Prætores, ſive Quæſitores rerum capitalium. *Quæſtionum*
tem nomine, ſignificatur merum imperium, ſive jus gladii, & capita-
s animadverſio. Iidemque Prætores appellabantur *Quæſtores parricidii*; pro-
terea quod *parricidii* vocabulo, criminum omnis contineretur atrocitas.

(e) Roſin. *l.* 7. *c.* 43. *Ant. Rom.*

XXXVII.
De Publicis Quæſtionius

Ac prima quæſtio perpetua inſtituta eſt *de pecuniis repetundis*, L. Pi-
one Tribuno plebis legem ferente, ut Cicero teſtatur in Bruto. Hanc ex-
cepere Quæſtiones *de peculatu*, *de majeſtate*, *de ambitu*: quæ illæ quæ-
ſtiones

ſtiones erant quas ſortito exercebant, antequam irent in provincias Prætores provinciales. His Sylla quatuor alias publicas quæſtiones adjecit & Prætores, ſive Quæſitores etiam quatuor, nempe *de ſicariis*, *de veneficiis*, *de falſo*, & *de parricidio*, ſive homicidio. Cum autem eſſent decem juriſdictiones, raro ſingulis juriſdictionibus ſuus attribuebatur Prætor: ſed ſæpe juſſu Senatus juriſdictiones geminabantur, ut ſingulis Prætoribus binæ juriſdictiones mandarentur. Unde habemus exempla Prætorum urbanorum, qui quæſtionem de veneficiis ſuſceperant, qualis, teſte Cicerone, Cajus fuit Verres. Et patricidii quæſtio, in Cajum Fannium Prætorem ſimul cum quæſtione de Sicariis collata fuit, ejuſdem Tullii teſtimonio in Roſciana. Ceterum ſi juriſdictiones non geminaſſet Senatus, decem ex earum numero erant Prætores. Itaque tollitur meo judicio diſſenſio inter Pomponium, & vetuſtiores ſcriptores a Lipſio notata, (*a*) Siquidem Pomponius decem Prætores conſtituit, alii octo. Sub Cæſare vero decem Prætores fuiſſe Dio (*b*) tradit, quorum unus urbanæ, alius peregrinæ juriſdictioni præerat: ceteri vero octo quæſtionibus publicis. Duos præterea Cæſar Prætores creavit, qui frumento præeſſent, ob id *Cereales* appellatos. Auctus deinde fuit ſub Auguſto numerus, ut refert Svetonius. (*c*) Prætoribus duobus, ut tradit Pomponius (*d*) Duos præterea Claudius adjecit, qui jus *de fideicommiſſis* dicerent: quod quidem intelligitur uſque ad certam ſummam: nam majoris ſummæ juriſdictio erat Conſulis, (*e*) ut Quintillianus indicat ex Vallæ interpretatione, contra quam fruſtra pugnat Budæus. Etenim Vallæ ſuffragatur Ulpianus, qui ſcribit: (*f*) *Fideicommiſſa non per formulam petuntur, ut legata; ſed cognitio Romæ quidem eſt Conſulum, aut Prætoris, qui Fideicommiſſarius vocatur, in provinciis vero Præſidum provinciarum*: Prætorum autem fideicommiſſariorum alterum ſuſtulit Titus, (*g*) ejuſque loco Nerva ſubjecit alium, qui Fiſcum inter, & privatos jus diceret, quem *Fiſcalem* appellavit. Denique Marcus Antoninus (*h*) Capitolino teſte, adjecit *Tutelarem*, ut pupillis adeſſet, & tutores cogeret ſuſcipere tutelam, atque ſatiſdare, rem pupilli ſalvam fore, quo tutorum fraudibus occurreretur. Prætorum autem munus in reddenda juriſdictione, jureque civili cuſtodiendo, explicando, leniendo, atque ad uſum flectendo verſabatur. Etenim non ſatis eſt optimas leges condere, niſi viva quædam excitetur auctoritas, quæ legem per ſe mutam reddat quodammodo vocalem, & æquitate duce, ad oblatos caſus prudenter eam deducat; quod Prætores *edicto*, atque *auctoritate* ſua præſtabant.

(*a*) *Ant. Rom. c.* 10.
(*b*) *lib.* 42. 43.
(*c*) *in* Auguſt. *cap.* 36.
(*d*) *lib.* 2. *de or. jur.* § *capta* 32.
(*e*) *lib.* 3 *c.* 6.
(*f*) Ulpianus *tit.* 25.
(*g*) Pomon. *l.* 2. §. 32. *de orig. juris.*
(*h*) *in* Marco.

XXXVIII. De Edicto perpetuo.

Quæ Prætor *edicta* ſtatim a magiſtratu initio proponebat; hoc eſt *in albo* ſcribebat, ut populo ſignificaret, quo jure cum civibus eo anno eſſet uſurus. Atque initio ſane licebat Prætori propoſitum edictum & re nata mutare, diverſumque ab eo jus conſtituere, ubi uſus poſceret; quod multis fraudibus pandebat viam. Siquidem Prætores, aut propriam cupiditatem explebant, aut alienam colligebant ambitioſe gratiam: dum ad beneficium, vel injuriam priora mutarent edicta, & conderent nova. (*i*) Ideo C. Cornelius Trib. pleb. legem tulit, *ut Prætores ex Edictis* ſuis perpetuis, ſive fixis jus dicerent: neque eis toto magiſtratus anno recedere liceret ab eo jure, quo ſe uſuros initio magiſtratus civibus denunciaſſent. Quamobrem cogebatur Prætor initio magiſtratus expromere quicquid ad univerſam ſuam totius anni juriſdictionem pertineret: poſtea enim neque addere, neque detrahere, & immutare de ſemel propoſito Edicto licebat. (*K*) Itaque *Edicta Prætoris* in certam juris reddendi normam tranſierunt. Id quod ab aliquibus adeo perplexe traditur, ut vix internoveris diſcrimen inter

(*i*) Aſcon. *in* Cornellian.
(*k*) Dio. 36.

Digitized by Google

inter *Edictum perpetuum* Cornelianorum temporum, & aliud *Edictum* Adriani juſſu digeſtum. Scilicet Adriani ævo ex pluribus ſuperiorum Prætorum edictis, annuis illis quidem, ſed propter auctoritatem, & æquitatem eorum translatitiis, atque in aſſiduam juriſdictionem verſis, proptereaque veterum Juriſconſultorum interpretatione ornatis, edictum unum compoſitum eſt, & in plura capita, mirabili arte tributum, Adriani juſſu, per Salvium Julianum Juriſconſultum, quod *perpetuum* quoque fuit appellatum, (*a*) alio ſenſu, omni ſcilicet poſtero tempore duraturum: ex quo jus a futuris Prætoribus redderetur; quod in *urbanum* poſtea diviſum eſt, & *provinciale*: cui forte inſerabatur, ſi quid potiſſimum ſingularum provinciarum conveniret moribus, aut legibus, quas, Provinciales, ex fœdere ſibi retinuiſſent. Urbanum tamen, pro urbis auctoritate, nomen edicti prætorii præcipuum tulit. Varie igitur accipitur vox *perpetuum*: ſignificat enim fixum, & immutabile; ac præterea futuri temporis progreſſionem. Quamobrem edictum Cornelianorum temporum *perpetuum* dicitur: quod toto magiſtratus anno adeo teneret: ut interea temporis mutari nefas eſſet; ſequenti vero anno nonniſi novi Prætoris uctoritate reviviſceret, more Pontificiarum conſtitutionum, quas *Cancellariæ regulas* vocant; quæ quamvis maneant ſemper eædem, tamen a novi Pontificis confirmatione recipiunt auctoritatem, proximi Pontificis morte jam amiſſam. Edictum autem Adriani *perpetuum* dicitur, quia jus poteſtas ſine novi Prætoris approbatione, ſuopte robore, in omnem endebat poſteritatem, ſinguliſque Prætoribus proponebatur obſervanlum. (*b*) Porro *Prætoriis album* Accurſius fuiſſe putat parietem dealbatum dictique verbis inſcriptum: ne ſi appenſam tabulam configamus, Prætoris jus furibus objiciamus, atque raptoribus. Quamvis etiam hanc loquendi formulam inveniamus in libris Juris, nempe *album ſublatum*; figuram tamen elocutionis hanc liceret exiſtimare, idemque pollere, quod *adultum*, vel *corruptum*. *Tollit* enim *album*, ſive ſententiam edicti, quod *lbum* appellatur, quicumque *album corrumpit*. Sed me aliorſum trahunt erba Juriſconſulti, qui diſtinguit *album ſublatum* ab *albo corrupto*, his erbis: *Hoc edicto tenetur, & qui tollit, quamvis non corruperit l. 3. D. e juriſdict. omn. jud.* Cujacius porro tradit, in *albo proponere* aliud non gnificare, quam exponere in luce, clarum facere, in mundo ponere. (*c*) rætor autem vel ipſe cognoſcebat, ſi liberet, aut vacaret, aut appellatur; vel alteri mandabat judicium: unde ipſius juriſdictio, vel in judiando, vel in judice dando, vel in poſſeſſionem immitendo verſabatur; juſque poteſtas, teſte Varrone, his exprimebatur verbis: *Do*, *Dico*, *Addi*. *Dicebant*, cum aliquem V.G. liberum pronunciarent: *Addicebant*, cum m aliquam domino adjudicarent mancipatione, vel in jure ceſſioe, vel adoptione: de quibus libro ſecundo. *Dabant* immittendo in poſſſionem, vel concedendo Judicem, vindicias, & actionem. (*d*) Cognoſebant autem de civilibus tantum cauſis, cum eis alia quæſtio non manabatur. Ex hujus igitur Magiſtratus juriſdictione prodierunt Edicta, uæ, oblata facultate, ſingulas prope juris civilis partes, vel explendo, el addendo, vel leniendo attigerunt. Quod jus *honorarium* fuit appelutum a magiſtratu, ex quo proceſſit; qui *vir Honoratus* nuncupabatur. Cujus juris natura diſſimilis eſt aliquando a jure *civili*. Jus enim *civile* irectum eſt, ſeverum, præciſum, atque totum e ſubtili ratione, verborumue nativa proprietate conceptum. *Honorarium* vero, utpote proditum e re ata, & e plurium eventorum cognitione, immo aliquando ex certarum commi-

(a) *leg. 2. Cod. de vet. jur. enucleand. l. 1. Cod. de condict. indeb.* Eutrop. *lib. 9.*

(b) *l. 2. D. de ſtat. hom.*

(c) *in notis inſtit. de actionibus §. penult.*

(d) Sigon. *de Judic. lib. 1. c. 7.* Gothofred. *in manual. pag. 270.*

Digitized by Google

commiſeratione perſonarum, & ex opportunitate temporum excitatum remiſſius eſt, & humanius, pluſque trahit ex æquitate, ac ratione utilitatis communis, quam ex religione verborum, & ſuperſtitione vetuſtatis nec tamen juri civili, & prioribus legibus adverſatur: ne ſuo exemplo populi venerationem ſolvat, cui ſe cives jurejurando obſtrinxerunt; ſed id aliquando, ſi cogatur varietate temporis, latenter facit, & verecunde: plerumque vero legibus ita obſequitur, ita obtemperat, ut mentem verbis reconditam conſequatur. Unde quo legis verba non perveniunt, eo Magiſtratus poteſtate perducuntur, ſi fuerint anguſtiora; ſi vero ſeveriora ſint, per eumdem magiſtratum, æquitatis lenocinio mulcentur, ad pleniorem populi utilitatem deflectuntur. Itaque jus *honorarium* lenimentum fuit, & benigna interpretatio Juris Civilis: quæ ubi verba deſtituerent, occurrebat plenioti vocabulo, ſenſuque ſuaviori. Quod totum jus, quæ *lex annua*, ut Ciceronis (*a*) verbis utar, ante Adrianum erat, & novi Prætoris auctoritate ſuſcitabatur: poſtea, ut diximus, Adriani juſſu diſtinctum titulis, digeſtumque fuit a Salvio Juliano. (*b*) ut in corpus juris civilis referrentur, Prætoreſque jus dicerent, non amplius ex *annuis*, ſed *ex perpetuis*, & immutabilibus edictis: qui libri dicti ſunt *digeſtorum edictorum*. Julianus autem non modo contexuit Edicta vetera; ſed iis interpretationes adjunxit ſimul cum Edictis novis, quæ in noſtris legibus *nova clauſula* vocantur: iſque *edicti Prætoriani ordinator* appellatur a Juſtiniano, (*c*) & *edicti perpetui ſubtiliſſimus conditor*. Ad quod Edictum ſequentes Juriſconſulti veterum exempla, plures commentarios attexuerunt, ut præter ipſius Juliani ſcripta, teſtantur Pauli, & Ulpiani *ad Edictum* libri. Tanta enim æquitate Prætorum edicta commendabantur, ut cum antea ſtudioſi juris civilis, omnem prope operam ponerent in *legibus* XII. *Tab.* Ciceronis tempore, ſtudia juris auſpicarentur ab *edicto Prætoris*, ſuper quo Ser. Sulpicius duos conſcripſit libros. Ofilius autem ejus diſcipulus illud accurate compoſuit. Porro titulorum ordinem quod edictorum ſeriem diſpoſuit Julianus, (*d*) revocavit ævo noſtro feliciter Jacobus Gothofredus, qui edictorum fragmenta Gulielmi Ranchini diligentia jampridem collecta in ſede quodammodo reſtituit ſuas. Nunc ad *ædilitium* edictum transeamus: ne quid ad compendiariam antiquitatis cognitionem, & ad initia juris honorarii deſideretur.

(a) *in Verrem.*

(b) *Vide Cujacium in Juliano in princ.*

(c) *l.* 1. §. *ſi pater D. de ventr. in poſſeſſ. mit. l. penult. Cod. de condict. indeb. l.* 2. §. *ſi qui dicitur, C. de vet. jur. enucleand.*

(d) *Vide* Gothofred. *Manua pag.* 10.

XXXIX.
De Ædilibus

Ædiles dictos, Varro tradit, a ſacrarum, privatarumque rerum, atque *ædium* procuratione. (*e*) Eodem enim tempore, quo plebs in montem ſactum ſecedens impetravit a Senatu anno A.U.C.CCLX. Tribunos, obtinuit duos *Ædiles* e plebe creandos, qui Tribunis operam præberent, & miniſtrarent, (*f*) eorumque juſſu cauſas leviores, liteſque privatas aliquot dijudicandas ſuſciperent, & cum *ædium* ſacrarum, tum locorum publicorum, tum annonæ curam gererent, Matronarum mores, civium ſumptus, dictaque, factaque immodeſta obſervarent, & coercerent. Sed cum contentio exorta inter Plebem, & Senatum de Conſule creando quieviſſet, plebſque perviciſſet, ut alter Conſulum e plebejis fieret, ob eamque cauſam in honorem Deorum Senatus ludos decreviſſet, Ædiles plebis munus ludorum recuſarunt: cui muneri ſeſe obtulerunt Patricii juvenes: (*g*) quibus ab univerſis gratiæ actæ, prodiitque S. C. ut quo Ædiles ex Patriciis, rogante Dictatore, a populo crearentur: atque ita impoſterum additi ſunt *Ædiles* duo, qui ab ſella *curuli*, qua utebantur, *curules* ſunt appellati. Cumque initio ex patriciis crearentur, progredientibus temporibus, etiam is magiſtratus cum plebe fuit promiſcuus:

(e) *De ling. lat. lib.* 4. *p.* 20.

(f) Dionyſ. *l.* 6.

(g) Liv. *l.* 6. & 7.

ſcuus: ut non modo *Ædiles plebis*, ſed etiam *curules* ex plebe ſæpe crea- rentur. Primique creati ſunt ædiles curules anno A.U.C. CCCLXXXVII. Gneus Quinctius Capitolinus, & Pub. Cornelius Scipio, L. Sextio, & L. Æmilio Mamerto Coſſ. Hi plura munera cum Ædilibus plebis habuere communia, veluti annonæ curationem, pluriumque rerum cognitionem; præcipue vero curam gerebant Sacrarum æditum, publicorumque locorum, & tutelam urbis. Hi & curabant ludos, eoſdemque proprio ſumptu magiſtratum ineuntes populo dabant: (quorum plerumque magnificentia (ut eſt ambitio in primis honorum gradibus præceps) privatas opes exſuperabat: unde profuſo patrimonio, contractoque magno ære alieno, ſpolii provincialium deinceps jacturam reparare cogebantur. Horum laborum, & ſumptuum præmio, antiquiorem in Senatu dicendæ ſententiæ locum impetrabant, & totam prætextam, & ſellam curulem, item jus imaginis in poſteritatem tranſmittebant. Matura hujus magiſtratus ætas erat annorum 37. præcipuam autem juriſdictionem exercebant in rebus venalibus, & rerum corruptarum vitium obſervabant, & fraudes aut præcavebant, aut redhibitionibus emendabant. Propterea, Prætorum inſtar, his de rebus *Edictum* proponebant, quo populus admonebatur, ac docebatur rationem, quam Ædiles tenere vellent anno ſui magiſtratus in reddendo jure: unde Hegio apud Plautum, ita loquitur de paraſito feſtive legem ferente in laniones, & piſcatores.

Ego edictiones ædilitias habet.

Quod Edictum, non minus quam *prætorium*, Juriſconſultorum commentariis exornari meruit, ut partem juris *Honorarii* conſtituerit. De quibus enim edicebat Ædilis, edicere poterat & Prætor: & deficientibus Ædilibus, judicium transferebatur ad Prætorem. (a) *Ex edicto* igitur *ædilitio*, actiones manabant contra venditores rerum vitiatarum, & corruptarum: quarum altera actio *redhibitoria* dicitur; altera *quanti minoris*. Priori venditio tota reſcindebatur, & rei vitioſæ venditor cogebatur rem ſuam, reddito pretio, ab emptore recipere. Poſteriori actione contractus reſcindebatur ex parte, repetita pretii portione, quæ deerat rei venditæ; ſive reddito a venditore eo, quo minoris reperta fuit res, quam fuerat indicata, quæ actio *æſtimatoria* dicebatur. Duos præterea Ædiles Cæſar addidit a mandata ſibi re frumentaria *Cereales* nuncupatos. (b) Nunc ad I. C. auctoritatem, & artem accedamus.

(a) Cujac. *obſerv. l.* 8. *c.* 38. *ex* Dio *lib.* 53.

(b) Dion. *lib.* 43. *ſub fine* Pompon. *l.* 2. *de orig. jur.*

XL. De Juriſprudentia.

Publica voluntas legibus concredita, non modo miniſtrum poſtulat, cujus voce civibus expromatur, quod munus eſt Magiſtratuum: ſed, præter legem, ipſa Magiſtratuum auctoritas comitem, atque adjutricem flagitat ſapientiam: quæ, pro re nata, ei ſubveniat, indicetque quorſum,& uſquſque ſententia legis ratione ducta procurrat; unde deflectat; quo diffundatur; denique quando extendenda ſit, aut retrahenda: quod moras philoſophiæ præceptis, & dialecticorum regulis expeditur: Præterea leges ævo ſuo notis, atque perſpicuis verbis expreſſæ, conformatæque ad ſui morem ſæculi, progredientibus temporibus, obſcurantur: quia longinquitas temporis, aut exuit hominibus mores priſcos, adductis novis aut excutit e memoria, communique loquendi conſuetudine priſca vocabula, ſenſu illorum immutato: atque ita legum lux eripitur oculis civium, & nox offunditur publicæ voluntati; niſi præſto ſit aliquis morum, verborumque vetuſtorum gnarus, atque peritus, qui ſeptam priſcis vocabulis, & moribus legum ſententiam diligenter evolvat. Quamobrem philoſophia, rectaque ratiocinandi norma, quæ abſtractas a rebus ſingulis

gulis leges aptat, adglutinatque negotiis; & ex antiquitate, perſpecta proprietate vocabulorum, tamquam e germanis radicibus, juriſprudentia conſurgit: quæ, cum ſit moderatrix, & interpres legum, *boni*, *& æqui ars* a ſuis cultoribus appellatur. Hoc apud Græcos munus præſertim Athenis, fere præſtabant *Oratores*: qui dum cauſas agebant, leges obſcuras, aut incertas, ex uſu ſuo explicabant, eoque vim ingenii, & rerum peritiam conferebant: quo Judicum voluntatem, & populares adfectiones ad clientis, vel cauſæ ſuæ utilitatem traducerent: quorum interpretationibus privati commodi ſtudium, neceſſitaſque defenſionis, & ſuſpicio mercedis acceptæ fidem adimebat. Verum Romæ legum interpretandarum ars longe gravior fuit, & ſanctior: non enim, ut apud Græcos, conducebantur interpretes; ſed ii tantum accipiebantur, quibus eam auctoritatem ſumma ſcientiæ, atque virtutis opinio tribuiſſet, quique hunc laborem nulla lucri cupiditate, ſed civium juvandorum ſtudio ſuſcepiſſent. Principio enim, ut diximus alibi, legum interpretationes tamquam oracula e collegio Pontificum proferebantur; poſterioribus vero temporibus, qui fide, atque auctoritate ceteris anteiret, quique ſpectata virtute apud cives eſſet, is ſeſe publice ad reſpondendum dabat. Tantique apud Romanos id æſtimabatur, ut nobiliores, & ſapientiores hunc laborem non refugerent: immo & ad ea quoque deſcendebant, quæ apud Grecos, non niſi per pragmaticos, & leguleios ſubſervientes Oratoribus expediebantur. Itaque tanto in honore præ ceteris gentibus jus civile apud Romanos erat, ut hæc ſcientia eximia, & peculiaris Romanorum fuerit: cujus inventores ipſi & habebantur, & erant. Unde Juriſconſultis æque, atque ſummis exercituum Ducibus, maximiſque Oratoribus, potiores gradus in Republica patebant. Clariſſimus enim quiſque, atque ingenioſiſſimus, vel ſimul cum oratoria facultate juriſprudentiam conjungebat; vel, ſi a clamoribus fori ſe ſe ſtudio quietis in juventute, aut in ſenectute, tædio negotiorum, avocaret, ad jus civile profitendum, tamquam in portum ſe recipiebat. Eo etenim ſtudio duo, quæ maxime in civitatibus pollent, (a) Cic. de or. l. 2. ingenii laus, & exiſtimatio prudentiæ continebantur. (*a*) Hinc apud Romanos jus civile a recta ratione ductum, præſtantioribus artis excolebatur: cum jus aliarum gentium rude prorſus eſſet, & inconditum. Quam autem auctoritatem in publicis negotiis Magiſtratus: eamdem in privatis prope afferebant Juriſconſulti: qui ſingulis civium contractibus, teſtamentis, & litibus ſuis conciliis præſto erant, vel cavendo; vel ſtipulationes, & teſtamenta dictando; vel diſſenſiones, atque diſcordias arbitrio ſuo componendo. Quam ob cauſam, aut domi ſedentes excipiebant conſultores, aut ambulantes tranſverſo foro conſilii ſui copiam faciebant; aut amicis in judicio diſceptantibus operam dabant. Pluribus autem ſcriptorum generibus, Juriſconſultorum doctrina proferebatur. Nam initio Juriſprudentia in Pontificum Sacrario latens ſancta erat, & ſecreta diſciplina, quæ nullis adhuc mandata ſcriptis arcano tradebatur. Prompta ſane erant, & pervulgata civibus jura, utpote brevi oratione concluſa, & publicis proſcripta tabulis: uſus tamen legum, & ſententia illarum abſtruſior, earumque intrapraehendarum, atque tractandarum ratio, quæ non tam ex auctoritate publica, quam ex certorum hominum ingenio deducitur, quæque *juriſprudentia* nuncupatur, erat in ipſorum interpretum poteſtate.

XLI. De Diſputatione Fori.

Cum enim ambiguitas aliqua juris occurreret, Prudentes viri convenienter, & inter ſe diſputantes occultam legum vim contentionibus ve-

xatam,

tatum, & e profundo ſuæ obſcuritatis excuſam exprimebant, tradebantque populo ſenſu a majori parte comprobatum. (*a*) Quæ *diſputatio fori* appellabatur. Eaque ratio tractandi juris civilis abſque ſcripto, eæque Prudentum auctoritas ad juris interpretationem inſtituta, peperit jus illud, quod *ſine ſcriptis* venire dicitur, quamvis poſtea ſententiæ a fori diſputatione procedentes mandarentur ſcriptis. Hine Ulpianus, Venulejus, Triphoninus, aliique Juriſconſulti libros *diſputationum* inſcripſerunt: quibus complectebantur jus a Prudentibus illatum, atque ut Gellii verbis utar, tacito, & illiterato hominum conſenſu, moribuſque receptum, (*b*) quo continebatur uſus, atque tritura fori, & auctoritas Juriſconſultorum: (*c*) quæ aut communi *Juris civilis* appellatione, aut peculiari *Juriſprudentiæ* nomine appellabatur. Hinc *reſponſa*, quæ privatim antea dabantur conſulentibus, vel ab ipſis ſcripta Juriſconſultis, vel ex ore ipſorum excepta (*d*) Judicique relata. Quibus reſponſis Judices plurimum tribuebant, non quidem ut poſtea, juſſu publico, legeve ulla: ſed tacito populi conſenſu, & quadam auctoritate, atque commendatione ſapientiæ, longo, rectoque reſpondendi uſu civibus comprobatæ.

(a) Pomp. *l.* 2. §. 2. *de orig. jur. ubi* Cujacius. *Exemplum habemus* Juſtin. C. *de vet. jur. enucl.*
(b) Cujac. *ad l.* 2. §. 2. *ff. D. de orig. jur.*
(c) Cic. *in Top.* & 2. *de Invent.* Rævard. *de auctor. pruden. cap.* 14.
(d) *l.* 2. §. 47. *verſ.* & *ut obiter ff. de orig. jur.* Briſſonius *de form. l.* 3. *in fine.*

XLII. De Reſpondendi Jure.

Initio enim jus civile profeſſurus propriarum virium confidentia populo præbebat ſe. (*e*) Primus Auguſtus publicam Juriſconſultis tribuit auctoritatem, juſſitque, ut reſpondendi facultas non amplius e privato conſilio, (*f*) ſed ex Principis beneficio prodiret. Quod & noſtris temporibus tenet.

Tantum autem inde Juriſconſultorum auctoritas valuit, ut imperaret etiam ſententiis Judicum: quibus minime recedere licuit ab opinione illa, quam aut nemo Juriſconſultus palam oppugnaſſet, ſi unum tantum haberet auctorem; aut omnes unanimes adprobaſſent: ita enim accipio, quod ſcribit Juſtinianus in Inſtitutionibus: (*g*) nam in contrariis Juriſconſultorum reſponſis, cur non licuerit Judicibus vertere ſeſe utro vellent? qua de re in *Codice Theodoſiano lib.* 1. *tit.* 4. traditur regula, & diſcrimen ſententiarum veterum Juriſconſultorum, quos Principis adprobavit auctoritas. Dabantur etiam reſponſa & per epiſtolam, quando per epiſtolam petebantur: cujuſmodi exempla invenimus in Digeſtis. Ceterum, quia tanta erat Juriſconſultorum in Judiciis auctoritas, Principum imperio fundata; conſueverunt reſponſa obſignata tradi Judicibus: ne ſi res patuiſſet, eventus cauſæ ante ſententiam Judicis palam fieret. (*h*) Cœpit autem juris interpretatio mandari ſcriptis poſt illata in Italiam ſtudia Græcorum; (*i*) Id tamen incondite fiebat, ut illis temporibus, & ſine arte. Quamobrem ſingula negotia, ſingularum perſonarum nominibus, ut propoſita eſſent, atque agitata, deſcribebantur, neque ad certum genus cauſarum, & infinitam quæſtionem abſtrahebantur: nec generibus, definitionibuſque conſtitutis, res poſtea tribuebantur in partes, ut jus civile certa conſtantique ratione tradi poſſet; (*K*) quod ſuo tempore & deſiderabat Craſſus, & ſe præſtiturum ſperabat. (*l*) Princeps autem Tiberius Coruncanus, fertur, ſeſe publice ad reſpondendum dediſſe, diſcipuloſque habuiſſe, qui & doctrinam illius addiſcerent, & reſponſa magiſtri exciperent. (*m*) A Coruncano autem ad Servium Sulpicium jus civile ſcriptis ſidem, ſeu ſine arte ulla committebatur. Servius Sulpicius primus dialecticis regulis diſpoſuit juriſprudentiam, adhibuitque artem, qua & genera imponi cœperunt, & diſtingui partes, & definitiones concipi, colligique regulæ: ut per hanc artem univerſa etiam philoſophia, quæ ad mores pertinat, in jus civile manarit, & ſimul cum ea philoſophorum rixandi cupi-

do,

(e) Cujac. *ad l.* 2. §. 47. *verſ.* & *ut obiter ff. de orig. jur.*
(f) *leg.* 2. *ff. de orig. jur.* §. 47. *l.* 2. *D. de advoc. diverſ. jud.* & *l.* 7. *de profeſſ.* & *med. C. l.* 10. & *l.* 1. *C. Teod. de reſp. prud.*

XLIII. De Auctoritate Prudentum.

(g) *Tit. de jur. nat. gent.* & *civ.*
(h) Rævard. *de auctor. prudent. cap.* 14.
(i) Cic. *de orat.*
(K) Cic. *de orat. lib.* 1.
(l) Pompon. de *orig. jur. l.* 2. §. *Jur. civil. ſcient.* 35.
(m) Cic. *de orat.* & *in Brut.*

do, in tranquillam antea ſcientiam penetrarit. Cum aliter ſentirent Juriſconſulti, qui a Stoicis eſſent: aliter qui a Peripateticis, vel Epicureis: quodque ſua quiſque a familia imbiberat, in Juriſprudentiam refunderet. Ex interpretationibus igitur Juriſconſultorum in morem tranſeuntibus & legum aſperitatem verecunde, ac furtim lenientibus, ortæ ſunt regulæ Juris, æquitatis ratione temperatæ: quæ deinde influxerunt in edicta magiſtratuum, atque decreta Principum: itaque duritiem perdomuerunt vetuſti, ac directi juris. (a) Hujuſmodi ſunt *uſus codicillorum*, *actio doli*, & actiones illæ fere omnes, quas *utiles* appellamus: quia non ex directo, & ſcripto jure; ſed ex *utili*, & æque Juriſperitorum interpretatione proceſſerunt: & exhæredatio poſthumi, ac differentia exhæredationis filiorum, ab exhæredatione filiarum, & nepotum; (b) & *Aquilina ſtipulationes*, auctore Aquilio Juriſconſulto; & variæ ſucceſſionum differentiæ. (c) Item regula *Catoniana*, & ſubſtitutio pupillaris; (d) & prohibitio donationis inter virum, & uxorem; & ut ſoli magiſtratus mandent juriſdictionem, (e) utpote ſibi jure ſuo competentem, (f) non alieno beneficio; & ne pupilli ſine tutore auctore obligentur. (g) Quibus addendæ ſunt omnes regulæ juris, & *bonæ fidei* judicia ſub ea formula, *ut inter bonos bene agere oportet*, & actio *rei uxoriæ*, &, ex receptiori ſententia, *inofficioſi teſtamenti* querela. Denique quidquid a Juriſconſultis *morum*, & *conſuetudinis*, & *recepti* juris nomine fertur, omne ipſorum auctoritate prodiit, ac verſum eſt in *uſum*. Multa enim ex certis, ac privatis caſibus in populum traducta ſunt univerſum, excepta quæ a Juriſconſultis, civili ratione, munita fuerunt; poſteaque rerum judicatarum conſtantia firmius hæſerunt. (h) Cumque his aggregandæ ſunt formulæ ſolemnes, & cautiones, & actiones legis, quæ omnia jam oſtendimus deberi Juriſconſultis.

XLIV. De Juriſconſultorum Philoſoph.

Et quoniam, ut diximus, ad prudentiam Romanorum fuit attributa philoſophia Græcorum; plura dogmata verſantur in jure civili, quæ philoſophorum Scholam, ac Stoicam præcipue redolent. Hæc enim maxime doctrina ideo in jure civili dominabatur, quia Zeno a rebus gerendis minime, (i) ut aliæ ſectæ philoſophorum, avocabat. Jubebat enim Chryſippus, niſi prohiberetur, πολιτεύεσθαι τὸν σοφόν. & Tacitus: (K) *aſſumpta etiam Stoicorum arrogantia, ſectaque arrogantia, quæ turbidos, & negotiorum appetentes facit*. Unde Marcianus & ipſe Stoicus eorum ſapientiam extollit. Hinc multa juriſconſ. traxerunt e conſuetudine Stoicorum. Item enim atque Stoici vocabulorum originem, atque proprietatem veſtigabant, (l) brevibuſque, atque conciſis numeris concludebant ſæpe ſententias. (m) Multa etiam ſunt in jure noſtro tum dicendi genera, tum regulæ, atque principia juris e Stoicorum ducta principiis. Ut enim Stoici *virtutis*; ita & juriſconſulti ſeſe *juſtitiæ Sacerdotes* appellabant: (n) ut illi *ſapientiam*, ita & hi *juriſprudentiam* rerum divinarum, & humanarum ſcientiam definierunt. (o) *Legis* definitionem nobis Marcianus tradit a Stoicis (p). Ab eorum doctrina commendatio eſt illa ſumma humanitatis. & mutuæ benevolentiæ ſtudium, ad mutuam opem. Nam ſtoici, referente Tullio (q) dicebant *communem* eſſe hominum inter homines, & naturalem commendationem: (r) noſque Seneca docet, *cognatos eſſe natura*. Eadem ratione juriſconſulti cognationem quamdam inter nos natura conſtitutam eſſe tradebant; ideoque negabant fas eſſe homini hominem inſidiari. (ſ) Et Papinianus ait, beneficio affici hominem, hominis intereſſe (t). Hominem porro in fructu eſſe Juriſconſulti negarunt: (u) quanam ratione ducti, niſi quod natura omnes rerum fructus, hominis cauſa comparaverit? Quod

eſt

(a) *Inſtit. de Codicil.* Cic. *de Off. lib.* 3.

(b) §. 1. *Inſtit. de exered. liber. l. ult. C. de liber. præter.*

(c) §. *eſt autem inſtitut. quib. mod. tol. oblig.*

(d) *l. maximum vitium C. de lib. præter.*

(e) *l.* 2. *D. de vulg. & pupill.*

(f) *lib.* 1. *D. de donat. inter vir. & uxor.*

(g) *l. more D. de juriſdiction. Jud.*

(h) Cujac. *ad l.* 2. *D. de orig. jur. §. his legibus* 5.

(i) Laert. *in* Zenon.

(K) Tacit. *l.* 14. *c.* 58. *annal.* Plutarch.

(l) Senech. *ep.* 88. Cic. *de fin.* 3.

(m) Laert. *in Zeno* Arrian. *l.* 1. *c.* 20. Senec. 1. *de benef. cap.* 3.

(n) Dion. Laert. *in proœm. & in* Zenon. Ulp. *l.* 1. *D. de juſt. & jur.*

(o) Sen. *ep.* 89.

(p) *l.* 2. *De legibus.*

(q) *l.* 3. *de fin.*

(r) *Epiſt.* 93.

(ſ) *l.* 3. *D. de juſt. & jur.*

(t) *l.* 7. *D. Serv. export.*

(u) *l. vetus* 68. *De uſufr. & quemquis uti fruat.*

eſt a Stoicis, qui cætera hominum cauſa nata eſſe dicebant. (*a*) De *uſuris* eamdem, atque Stoicorum natio, Juriſconſulti ſententiam tulerunt: illi enim *uſuras* vocarunt *humanæ cupiditatis extra naturam quæſita nomina*: (*b*) Juriſconſulti autem dixerunt, *uſuras natura non provenire*, ſed percipi jure. (*c*) Intervalla naturæ *ſeptennis annis*, Juriſconſulti ſimiliter, atque Stoici diſtinguebant. Hi enim ſeptimo quoque anno aliquid novi exiſtere in humana natura obſervabant: puer enim ſeptennis dentes mutat; in alterum ſeptennium pube veſtitur; tertio ſeptennio barbam induit; quod elegantiſſimis elegiis antea Solon expreſſerat. Unde *ſeptimo* anno *pueritia*; (*d*) *quarto decimo* vero *pubertas* definitur, exemplo Stoicorum, a compluribus juris auctoribus, quorum opinio prævaluit. De fœtu etiam, qui eſt in utero matris, Juriſconſulti noſtri proxime, atque Stoici exiſtimarunt: non enim animal, ſed portionem ventris materni, plerique illum eduxerunt; inter quos Ulpianus ait: (*e*) *Partus enim antequam edatur, mulieris portio eſt, vel viſcerum*. Quam ſententiam Stoicis tributam ſcimus.

(a) Cic. *lib.* 3. *de finib.*

(b) Senec. *l.* 7. *de benef. c.* 10.

(c) Senec. *l.* 7. *de benef. c.* 1. Cenſorin. *de die natal. c.* 14. Artemido *l.* 2. *c.* 75. Varr. 5. *de ling. lat.* Macr. *lib.* 1. *in ſomn. Scrip. c.* 6. Iſid. *lib.* 11. *orig. cap.* 2.

(d) *Ulp. lib.* 1. §. 2. *D. de admin. & peric. tut. l. ſi infanti C. de jur. delib.*

(e) *Lib.* 1. *D. de vent. inſpicien.* Papinian. *l.* 9. *D. ad leg. falcid.*

XLV.

De Juriſconſultorum Sectis.

Quo autem in Juriſconſultis una cum Doctrina etiam Philoſophorum ingenium agnoſcas; ecce tibi poſt intextam juriſprudentiæ philoſophiam, ex diſputationibus, & jurgiis opinionum, & ſcholarum nata varietas. Sciſſa eſt enim juriſprudentia in duas familias; quarum altera *Caſſianorum* erat, altera *Proculianorum*. Origo diſſidii ab *Attejo Capitone*, & *Antiſtio Labeone*; quorum alter fuit ab Ofilio, alter a Trebatio inſtitutus: utrique tamen oriundi a Tuberonis diſciplina. Attejus Capito, quæ a majoribus tradita fuerant conſtantius tenebat, & verbis, atque inſtitutis hærebat firmius; Labeo vero mentis quodam ardore ſublatus, indulgebat ingenio, innixuſque propriæ ſapientiæ, ſibique amplius permittens provehebatur in altum, & novitate ducebatur. Itaque plura intulit, vel ignota, vel intentata veteribus. Ingenium Præceptorum ſui cujuſque diſcipuli expreſſere: atque Attejo quidem ſucceſſit Maſſurius Sabinus, unde ex quorumdam ſententia *Sabiniani*; Sabino Caſſius, unde *Caſſiani*: Labeoni vero ſucceſſit Proculus, & Neva Pater, & Pegaſus: unde *Proculiani*, & *Pegaſiani*. Atque in illos Attejus religionem vetuſtatis; in hos Labeo libertatem tranſmiſit novitatis. Manſit autem hoc diſſidium ortum ſub Tiberio ad Antonini tempora; hoſque utraque ſecta præcipuos habuit auctores: quorum ſeriem hoc ordine ſub oculos ponendam duximus a Gothofredo juniorem ſumptam.

Sabiniani	*Proculiani*
Caſſiani	*Pegaſiani.*
Sub Auguſto	
Attejus Capito	*Antiſtius Labeo*
Ofilii diſcipulus	Trebatii diſcipulus.
Sub Tiberio	
Maſſurius Sabinus	*Nerva Pater:*
Sub Cajo Claudio Nerone	
Cajus Caſſius Longinus	*Proculus*, unde
a quo *Caſſiani*	*Proculiani.*
Sub Veſpaſianis	
Cœlius Sabinus, a	*Nerva filius*, & *Pegaſius*,
quo *Sabiniani*	a quo *Pegaſiani*.

C Sub

Sub Trajano, Adriano,
Antonino Pio

Priſcus Javolenus	*Celſus Pater*
Alburnius Valens	*Celſus filius*
Tuſcianus	*Priſcus Neratius;*
Salv. Julianus	

Quorum contentiones, & diſſidia, inclinante jam juriſprudentia, & remittente ingeniorum ardore, deflagrarunt. Hujus diſcordiæ plura veſtigia ſuperſunt in libris juris; multaſque retinemus reliquias confligantium inter ſe ſcriptorum: quas Tribonianus cavere non ſatis potuit; quamvis Juſtinianus miram locorum concordiam polliceatur. Quibus promiſſis miſere torquet eorum ingenia, qui fide illius difficultates ex repugnantia ſententiarum injectas, propriæ malunt ignorantiæ, quam alienæ negligentiæ aſſignare. Quod ſæpenumero Cujacius monet. Itaque plurimum refert ſcire, quam quiſque ſectam Juriſconſultus amplectatur. Cumque hoc maxime differant, quod Sabiniani *æquitatem*: Proculiani *ſummum jus* potiſſimum ſpectent; variantes hæ opiniones in re univerſa ſuſceptæ, varias etiam, atque diverſas certis in juris articulis peperere ſententias. Nec parum auxit hæc diſſidia Stoicum philoſophandi genus: cui ſe ſe Proculiani magis obſtrinxerant. Quamobrem illi multa juris controverſias ejus ſcholæ ſeveritate definierunt: (*a*) cum Julianus, qui ex altera familia erat, ſubtilitates illas juris, atque nimiam ſcrupuloſitatem intrepide contempſerit. Conſuetudine igitur Stoicorum Proculiani maxime occupabantur in dialecticis, quarum Labeo peritiſſimus habebatur; (*b*) plurimumque laborabat in regulis conjunctionum, & diſtinctionum pertexendis, ordinandiſque verborum nexibus. (*c*) Igitur illi doctrina imbuti Stoicorum, ex eorumdem ſententia ſæpe pronunciabant. Quamobrem in ea quæſtione, Artiſex ne ſit *ſpeciei* dominus, an qui *materiæ* dominium habet: Proculiani pro artifice ſtabant; quia ex doctrina Stoicorum acceperant, res non tam *materia* quam *forma*, atque adeo ipſius conditori eſſe adjudicandas; cum id, quod ſunt res a forma ducant, ſine qua materia prorſus eſt iners. (*d*) Pubertatem a *decimo quarto* ætatis anno, Proculiani auſpicabantur, perinde atque Stoici, qui eam potiſſimum aptam nuptiis ætatem æſtimabant. (*e*) Licebat per Stoicos angorem animi effugere voluntaria morte, quod & Seneca ſæpenumero prædicat; & Zeno ipſe proprio ſanxit exemplo: licuit etiam & per Proculianos: ſiquidem Neratius, qui ea ex ſamilia erat, lugeri vetat eum, qui ſceleris conſcientia mortem ſibi conſcivit; non qui tædio vitæ. (*f*) Idque Adrianus, & Antoninus Pius approbarunt. (*g*) *Proportionem* Stoici *arithmeticam* ſequebantur: cum omnia peccata putarent æqualia, æquales virtutes, neque de ſapientibus alterum alteri ſapientia præſtare arbitrarentur, (ut enim nec *vero quid verius*; neque *falſo quid falſius*: ita nullus error, aut crimen alio erat eorum ſententia majus) eamdem proportionem amplexos eſſe Proculianos oſtendit *lex viceſimatertia C. de legatis*. Nec mirum, quia Trebatius Labeonis Doctor, a quo Proculiani, crimina omnia exæquabat. (*h*) Nam teſte Ulpiano, Trebatius putabat eum, qui aurem tangeret alicujus, totum attigiſſe corpus, & qui dolium aperiret, indeque parum vini auferret, non tantum ejus, quod abſtulit, furem eſſe, verum etiam totius; quod Stoicam doctrinam ſapit. Quid de *Caſtratorum* a *Spadonibus* differentia? (*i*) Caſtratos Proculiani morboſos exiſtimarunt, auctoritate Stoicorum, & Cy-

(a) *l. ita* 51. §. 1. *ff. ad leg. Aquil. l. ſi tibi pecuniam. ff. reb. cred. l. ſi ita* 13. *ff. de liber. & poſth.*

(b) Gell. *l.* 13. *c.* 10.

(c) *l. conjunct.* 29. *l. ſæpe* 53. §. 1. *ff. de ver. ſignif. l. hæc verba ille* 124. *ff. eod.* Diog. Laert. *in Zenon.*

(d) Senec. *ep.* 88.

(e) Plutarch. *l.* 5. *de plac. c.* 24. Tertul. *de anim. cap.* 38.

(f) *l. liberorum* 11. §. 3. *ff. de his, qui notant. infam.*

(g) *l.* 3. §. 4. & 5. *ff. de bonis eorum, qui ante ſent. l.* 6. §. 7. *ff. de injuſt. rupto, & irr.*

(h) *l. vulgaris in princ.* 21. *ff. de furt.*

(i) Gell. *lib.* 4. *c.* 2. *l.* 6. *ff. de lib. & poſth.*

Digitized by Google

& Cynicorum, quos Lucianus ait rejeciſſe *Caſtratos* inter *imperfectos*. (*a*) Ideo, ſi emptor ignoraſſet Caſtratum hominem ab ſe emptum, Labeo Proculianorum princeps redhibendum cenſuit, quaſi morbo affectum. (*b*) Sed jam ad ſingulos, & celebriores Juriſconſultos veniamus: ac ptius certa juriſprudentiæ genera percurramus.

(a) Lucian. *in Eunuch.*
(b) Gell. *l.* 4. *c.* 1.

XLVI.
De variis ætatibus Juriſprudentiæ, & de Juriſconſultis antiquæ Juriſprudentiæ.

Quatuor igitur ſunt genera juriſprudentiæ a variis ducta temporibus: quorum primum *antiqua juriſprudentia* nuncupatur, quæ ſtatim poſt latas leges duodecim Tab. prodiit: aſpera quidem illa, tenebricoſa, & triſtis, non tam in æquitate, quam in verborum ſuperſtitione fundata; eaque Ciceronis ætatem fere attigit, manſitque annos circiter CCCL. Quæ hanc excepit, viguitque annos fere ſeptuaginta novem, *media* dicitur, ſuperiori longe humanior: quippe quæ magis utilitate communi, quam poteſtate verborum negotia moderaretur: ductaque interpretum, ac magiſtratuum auctoritate, leges veteres flecteret ad lenitatem. Huic ſucceſſit *juriſprudentia nova* ab Auguſti Imperio, anno ſcilicet ab V. C. IↃCCXXIX. ad Juſtinianum uſque protracta. Editis deinde a Juſtiniano novellis, proceſſit juriſprudentia, quæ dicitur *noviſſima*, quæque pervenit ad annum Chriſti IDCCLI. a quo tempore juriſprudentia, barbarorum colluvie merſa, uſque ad Lotharium latuit Italiæ.

XLVII.
De Tiberio Coruncano.

Sed jam præcipuos juriſprudentiæ auctores producamus. Ut autem præteream Appium Claudium Decemvirum, conditorem legum XII. Tab. & ejus ſive pronepotem, ſive, ut alii volunt, adnepotem Appium Claudium Cœcum, Publium Sempronium, qui a civili prudentia dictus eſt *Sophus*, & Publium Cornelium Naſicam, partem illius, qui a publico Populi Romani amore, appellatus eſt *Corculum*; quorum ſane memoria maximis rebus geſtis, & veterum hiſtoricorum monumentis ſatis eſt pervagata (*c*). Exordium ducam a *Coruncano* e *Tuſculo*, qui princeps publicam juris civilis profeſſionem eſt ingreſſus: quippe auditores habuit, & ſententias plures, atque reſponſa reliquit ab eis excepta. Vixit is tempore primi belli punici; primuſque de plebe Pontifex max. eſt creatus. Conſul fuit cum Pub. Valerio Lævino, anno ab V. C. CCCCLXXII. & cenſuram geſſit cum Cajo Claudio, anno ab V. C. CCCCLXXXV. & circa annum IↃVII. Dictator fuit comitiis habendis. De Vulſinienſibus triumphavit, tantaque auctoritate erat, ut ad eum, teſte Cicerone, (*d*) de humanis, & divinis omnibus referretur.

(c) Cic. *or. pro* Planc. *c.* 8. Liv. *l.* 18. Cic. *pro Dom.* *& de leg. l.* 2.
(d) *Lib.* 3. *de or.*

XLVIII.
De Sext. & P. Æliis.

Conſecuti ſunt hunc Sex. & Pub. Ælii Fratres, ambo Coſſ. ex pauperrima Æliorum gente: (*e*) de qua ſexdecim una domuncula claudebantur. (*f*) Porro Sex. Ælium Ennius a prudentia *Catum* appellavit. *Egregie cordatus homo Catus Ælius Sextus*: Conſul fuit cum T. Q. Flaminio, anno ab V. C. IↃLII. Publius autem Ælius Conſul fuit cum Cn. Cornelio Lentulo, anno V. C. IↃXLIX.

(e) Valer. *lib.* 4. *cap* 4. Plutarch. *in vit. Æmil.*
(f) Cic. *de orat.* *l.* 6. *l.* 2. *D. orig. jur §. deinde.*

XLIX.
De Lucio Atilio.

Lucii Atilii tanta fuit opinio prudentiæ civilis, ut primus a pop. Rom. latine *Sapiens* apellaretur; cum Sempronio *Sophi* nomen fuerit e græca lingua petitum: ut exiſtimem ab eruditis magis, quam a vulgo id ei contigiſſe.

L.
De Marco Catone.

Floruit etiam innumeris virtutibus, immortalitati commendatis, teſtimonio hiſtoricorum, & juris etiam civilis ſcientia, Marcus Cato e municipio Tuſculano. Hic cum hortatu L. Valerii Flacci Romam veniſſet, ætatiſque ſuæ anno decimo ſeptimo in militiam profectus eſſet; brevi mira felicitate, atque incredibili favore populi ad ſummos honores pervenit; (*g*) Cenſorque creatus, tantam gravitatem, atque ſeveritatem

(g) Liv. *l.* 39. *c.* 40.

adhibuit, ut inde *Cenſorius* fuerit appellatus: notandiſque ſumma liber-tate pluribus ex nobilitate in multorum offenſionem venerit: a quibus quoties in judicium capitis vocatus eſſet, quod crebro evenit, toties non abſolutus modo, verum etiam laudatus diſceſſit. Hic ex ſua prole inſignes dedit Juriſconſultos, quales etiam fuere (*a*) M. Cato Prætor, & Marcus Cato Salonianus.

(a) Gell. *lib.* 13. *cap.* 19.

LI. De Bruto.

Non minoris exiſtimationis in jure civili fuit (*b*) M. Junius Brutus, qui Præturam geſſit, & de jure (Scævolæ teſtimonio) edidit libros: (*c*) quamvis alii ſeptem numerent. Hunc Pomponius tradit ſimul cum P. Mutio Scævola, & Manilio jus civile fundaſſe ab V.C.IↃCXX.

(b) Liv. *lib.* 5. *dec.* 3.

(c) *l.* 2. §. *poſt hos D. orig. jur.* Cic. *de orat. lib.* 2.

LII. De P. Mutio Scævola Pontif.

Publius Mutius Scævola Pontifex Max. fuit & Tribunus plebis: in qua poteſtate Lucium Tubulum, rogatione lata, in exilium abire coegit: quod cum Prætor eſſet, & quæſtionem de Sicariis exerceret, pecuniam accepiſſet. Prætor etiam, & Conſul demum creatus eſt cum L. Calfurnio Piſone Frugi, Senatum vexante Tiberio Graccho, qui populari gratia Remp. evertebat: unde Patres armis decertandum putabant. Et quia Scævola negarat ad vim deſcenſurum; Naſica, ſublata manu, ducem ſe obtulit eorum, qui Remp. ſalvam vellent; coactaque multitudine Tiberium Gracchum interemit. Cujus facti Scævola, qui ſocius eſſe recuſabat in judicio tamen laudatorem ſeſe, ac vindicem præſtitit. Naſicam enim accuſatum, non defendit modo, ſed etiam ornavit, adprobavitque ab eo geſta; ut laudem fortitudinis, quam amiſerat re gerenda, ea poſtea tuenda recuperavit: Moriens vero P. Mutius in Aſia, Pub. Licinium Craſſum Mutianum fratrem adoptivum in Pontificatu Max. ſucceſſorem. J. C. & Q. Mutium Scæv. filium, Juriſconſultorum omnium principem, reliquit: totque familia hæc deinceps J. C. peperit, ut in ea juriſprudentia domicilium contuliſſe, ac Scævolarum vetuſtum eſſe, atque avitum patrimonium videretur.

LIII. De Manlio Torquato.

Manlius, ſive Manilius, cui tres de jure civili libros Pomponius adſcribit, Conſul fuit cum L. Marcio, anno ab V. C. IↃCI. tantæ innocentiæ, ac ſeveritatis; ut cum Decius Syllanus filius a ſe in adoptionem datus per legatos Provinciæ Macedoniæ peculatur poſtularetur; Ipſe hæreditaria ſeveritate, publicam animadverſionem domeſtico ſupplicio antevertere voluerit. Nam ſuſcepta privatim cognitione, antequam publice ea de re conſuleretur, Senatu jubente, auditis biduum accuſatoribus, & teſtibus, tertio die adverſus filium ſententiam tulit: qua juvenem, utpote a majoribus ſuis degenerem, Republica, & domo ſua indignum pronunciavit; ablataque omni ſpe reditus, e conſpectu ſuo juſſit abire. Hac injuria filius exanimatus, voluntaria morte ſe infamiæ ſubtraxit. Quæ calamitas minime tamen Patris ferociam fregit: nam exequiis filii non ſolum corpore, ſed animo etiam abeſſe voluit; ſiquidem cum funus duceretur, ipſe domi ſedens, mente ſoluta, & libera conſultoribus audiendis, civiumque negotiis componendis, jucunde vacabat. (*d*)

(d) Val. Max. *l.* 5. *c.* 8. *n.* 3.

LIV. De Cajo Martio Figulo.

Cajus Martius Figulus, Cai Martii filius illius, qui cum Naſica conſulatum geſſerat, anno A. V. C. C. IↃXCI. etiam in Juriſconſultos a pluribus refertur. Is cum petitione conſulatus repulſam tuliſſet, & a civibus de more conſuleretur, injuriam indignatus, *conſulere*, inquit; *ſcitis; Conſulem facere neſcitis*. (*e*)

(e) Val. Max.

LV. De Cajo Livio Druſo.

Cajus Livius Druſus tanta ſcientia juris, tantaque caritate fuit, ut confecta jam ætate, luminibus etiam amiſſis, aſſidue tamen conſultoribus vacaret. (*f*)

(f) Val. Max.

At-

Digitized by Google

LVI. De Media Juriſprudentia, ejuſque Juriſconſultis, & de P. Rutilio Rufo.

Atque hi antiquam juriſprudentiam condiderunt. Mediæ autem juriſprudentiæ a Ciceronis ævo profectæ, hi celebriores feruntur auctores. Primo loco producam Publium Rutilium Rufum, cujus extrema ætas in pueritiam Ciceronis incidit. Is græcis litteris cumprimis eruditus, P. Mutii Scævolæ, ac Panætii Stoici auditor fuit: ejuſque diſciplinæ alumnum, non mentis, & orationis tantum; ſed operum quoque ſeveritate, tota vita ſe præſtitit. Siquidem neque injuria umquam, nec gratia victus, utramque adverſam pariter, ac ſecundam contempſit fortunam: & Civitatem, quam exul, & reperundarum injuſte damnatus reliquerat, etiam oblatam a Sylla repudiavit: quaſi opus non eſſet reddi ſibi Civitatem, quam ſalva innocentia, retentaque animo romana virtute, numquam amiſerat. Hinc in eo judicio, cum pro ſe diceret, neque ſummos Oratores L. Craſſum, & M. Antonium ſibi adeſſe voluit; neque ſupplices manus ad cujuſquam genua circumtulit: ſed majori ſibi gloriæ duxit innocentem damnari, quam ſuperborum opem implorantem abſolvi. Ac ſicuti nullæ hunc inimicitiæ, ita nec amicitia deflexit a virtute. Cum enim cujuſdam amici parum juſtæ rogationi reſiſteret, & amicus diceret: *Quid mihi amicitia tua, ſi nihil abs te impetro, opus eſt?* Rutilius retulit; *immo quid mihi tua, ſi propter te ſum aliquid inhoneſti facturus?* Itaque rectiſſime hunc *togatum, & Conſularem Socratem* appellaveris. Diſciplinæ militari exquiſitam etiam artem inſeruit, evocatis e ludo Caji Æmilii Scauri magiſtris gladiatorum: uſuque ad rationem expenſo, militiam virtute jam florentem, etiam ſcientia munivit. Tribunus plebis fuit, & Conſul cum Cajo Manilio, anno A.V.C. IↃCXXXXVIII. & Aſiæ Proconſul, teſte Pomponio. Deceſſit in exilio, reliquitque libros de jure non paucos, & orationes aliquot, judicio Ciceronis, exiles; inter quas unam de *modo ædificiorum*, quam Senatui Auguſtus recitavit, edictoque promulgavit, ut proprium ea de re conſilium, veterum auctoritate, comprobaret. Scripſit idem Rutilius hiſtorias, & de vita ſua libros. (*a*)

(a) *De hoc* Tul. *in* Brut. *& orat. lib.* I.

LVII. De Q. Ælio Tuberone.

Quintus Ælius Tubero Panætii etiam auditor a Stoicorum doctrina morum, & orationis triſtitiam ſuſcepit cum dialectica ſubtilitate. Avita decora, & honores, honorum ipſe contemptu, longe ſuperavit. Nam paupertatem generis ab ſuis majoribus faſcibus, & triumphis ornatam, ipſe prælata honoribus continentia, magis nobilitavit per acceptam repulſam. Epulum enim P. Africani nomine populo Rom. cum daret Fab. Maximus, ipſe rogatus, ut triclinium ſterneret, lectulos ligneos Punicanos pellibus texit hædinis, & fictilia veterum, pro argenteis vaſis expoſuit. Quam obſoletam jam frugalitatem populus mirari malebat, quam experiri, pluſque apud eum valuit tenuis illius apparatus indignatio, quam Lucii Pauli Tuberonis avi, ejuſque avunculi Africani merita: quibus hic in comitiis prætoriis, juſtum ſuffragiorum numerum minime tulit. Doctrina juris præſtitit omnes quotquot ante ſe floruerant. Scripſit hiſtorias, & librum de *officio Judicis* ad Cajum Oppium. Hunc vero Conſulem fuiſſe a nullo veterum, præter Pomponium, accepimus. Lucullum ob opulentiam, & ædificiorum magnificentiam, quibus in Campania non terras tantum, ſed & maria occupaverat, homo priſca ſeveritate *Xerſem Togatum* appellare ſolebat. (*b*)

(b) *De hoc* Gel. *l.* I. *c.* 22. Cic. *in Brut. & in orat. pro Muren.*

LVIII. De Sext. Pompejo, & Cælio Antipatre.

In Juriſconſultos etiam refertur Sextus Pompejus, Cn. Pompei patruus: quem Cic. in Bruto ait *præſtantiſſimum ingenium* contuliſſe ad ſummam juris civilis, & ad perfectam Geometriæ, & rerum Stoicarum ſcientiam. Item Cælius Antipater, quem *hiſtoriam majorem ſonum ad* di-

(a) *l. 2. de Orat.*

(b) Cic. *in Br. & in l. 1. c. 6. de leg.*

didiſſe, Cicero tradit: (*a*) cum ipſe primus fuerit rerum *exornator*; (*b*) alii vero ante illum *narratores* tantum.

LIX.

De Q. Mutio Scævola Augure, & Scævola Pontifice.

Quintus Mutius Scævola Augur, injuria præteritus a Pomponio, multis a Cicerone laudibus, & crebro attollitur. In hujus enim diſciplinam Cicero adoleſcens fuerat a Patre traditus, ab eoque, pluſquam Oratoribus mos eſſet, jus civile addidicit, reſponſis ejus, atque diſputationibus aſſidua conſuetudine, audiendis. Oratoris munus pro ſe tantum Scævola exercuit, in eo præſertim judicio, in quo repetundarum ab Albutio, poſtolatus, accuſatore fracto, atque repreſſo, non ſine laude fuit abſolutus. Lucilii mordacitatem, a quo pluribus verſibus laceſſebatur, magnifice contempſit: longeque majori gloria ſprevit Syllæ minas, quibus adduci numquam potuit, ut ſententiam ferret adverſus C. Marium, cum a Senatu hoſtiæ patriæ, cogente Sylla, judicabatur. A reſpondendi munere, providendiſque publicis, privatiſque negotiis, neque valetudine, neque ingraveſcente avocabatur ætate. Atque ad ſummam ſenectutem, & morbum adductus, cum viribus deficeretur, voce tamen, atque præſentia in Saturnini tumultu civibus præſto fuit. Uxorem habuit filiam Lælii natu majorem, ab eoque in Collegium Augurum eſt cooptatus. Filiam nuptui dedit L. Craſſo Oratori Max. Tantæ vero modeſtiæ fuit, ut ex aliena ſcientia nil ſibi quidquam adſcreret: ideo cum de jure prædiatorio conſuleretur, ſuos conſultores amandabat ad Furium, & Calcellium prædiatores: quamquam id ad Juriſconſulti ſcientiam, cujus erat peritiſſimus, etiam pertineret. Prætor in Aſiam eſt profectus. Conſul fuit cum L. Cæcilio Metello Dalmatico, anno ad V. C. IↃCXXXVI. cum quo & ipſe de Dalmaticis triumphavit. Ab hoc Mutio Augure alio dignitatis vocabulo diſtinguitur (*c*) Q. Mutius Scævola Pontifex, Publii Mutii Pontificis filius, qui tribunatum plebis geſſit, & Conſul fuit cum L. Craſſo, (*d*) cum quo & alios obivit honores, præter Cenſuram, qua Scævola, vel ſorte caruit, vel voluntate. In Conſulatu legem tulit, ne *non Civis pro cive* haberetur. Aſiam Proconſul novem rexit menſes, tanta innocentia, & integritate; ut dehinc quaſi virtus omnis unius viri eſſet imitatio, quiſquis recte adminiſtraſſet, *Scævola* diceretur, illiuſque adminiſtratio ex S. C. pro exemplo, atque forma cæteris magiſtratibus in provinciam proficiſcentibus proponeretur. Itaque multa multi rectores provinciarum, ex edicto Mutiano in ſuum transferebant. Ob eam integritatem, qua totius provinciæ benevolentiam collegit, in offenſionem venit publicanorum: (*e*) quorum rapacitas ejus exemplo, & auctoritate coercebatur. Quanto ſuperavit omnes doctrina juris, tanto cæteros Juriſconſultos præſtitit eloquentia; ut *eloquentium Juriſconſultiſſimus* & *Juriſconſultorum eloquentiſſimus* a Cicerone appelletur. (*f*) Apud Centumviros in judicio Marci Curii, & Marci Coponii acute, ac vehementer pro ſubtili ratione juris pugnavit contra L. Craſſum, pro æquitate adverſus juris ſeveritatem, ſummo plauſu, dimicantem. Quæſtio erat illa: *an ſubſtitutus poſthumo, ſi is ante moreretur* quam ad ſuam tutelam veniſſet, eo non nato, ſuccederet. Scævola ſeſe verbis continebat, neque ferebat, ut ſub uno duo caſus involverentur; & nondum natus pro mortuo haberetur: Craſſus indiciis, atque veſtigiis verborum ad reconditam voluntatem eruendam ducebatur, contendebatque ſubſtitutum, & mortuo filio, vocatum, eadem voluntate vocari, eo non nato: quæ ſententia obtinuit, ceſſitque ſeveritas æquitati. Ex hujus familiaritate, tamquam ex communi Juriſprudentiæ ſchola inſignes ejus ætatis Juriſconſulti pro-

(*c*) *De confuſione perſonarum apud Pomp. in variis Scævolis vide* Coccejum §. 40. & 41. *l. 2. ff. de orig. jur.*

(d) Cic. *in Brut.*

(e) Cic. pro Planc. *c.* 13.

(f) Cic. *lib. 1. de Orat.*

Digitized by Google

Prodiere: nempe Gallus Aquilius, Lucilius Balbus, Sex. Papyrius, Cajus Inventius. Libros reliquit decem & octo, quibus Pomponius jus civile conſtitutum eſſe ſcripſit. Forte quod artem aliquam, & ordinem ad eam doctrinam primus adjunxerit. Cum Syllanis partibus faveret, fraudeque obſeſſi Patres in Senatu trucidarentur ipſe fugiens, araſque Veſtæ complexus, eas ſanguine ſuo reſperſit vulneratus Caii Fimbriæ juſſu, a quo, cum non omnem adhuc ſpiritum vir graviſſimus exhalaſſet, ludibrio habebatur: diem enim illi dixit apud Populum, ob id nempe crimen, quod *parcius, neque totum corpore ſuo telum excepiſſet*. Quæ haud inopinanti mors eſt oblata: cum enim ſuas partes extra urbem ſequi poſſet, ille, ut conſilium ſuum in componendis diſcordiis populo præberet; neve ad mœnia patriæ armatus obſervaretur; mortem præoptavit, de quo Lucanus:

Te quoque neglectum violata Scævola dextra
Ante ipſum penetrale Deæ, ſemperque calentes.
Mactavere focos; parum ſed feſſa ſenectus
Sanguinis effudit jugulo, flammiſque pepercit.

LX. De C. Aquilio Gallo.

Cajus Aquilius Gallus æquiſſimus una, & ſollertiſſimus cautionum artifex, atque *malitiarum*, ut cum Cicerone loquar, (a) *everticulum*, plures habuit in jure civili auditores, & quidem nobiles, quos inter Servium quoque Sulpicium; qui fragmenta aliqua ſuis libris e ſcriptis Aquilianis inſeruit: quæ Aquilii ſcripta, ne quidem ad Pomponii ætatem integra pervenerunt. Ex aliorum igitur auctoritate, ac fide ſuperſunt in Digeſtis aliquot ſummi viri monumenta, tum celeberrimarum formularum, qualis eſt *Aquiliana acceptilatio*, & ratio inſtituendorum poſthumorum, itemque formula *doli mali*; tum utiliſsimæ leges *de damno ſarciendo*. Hanc prudentiam, & æquitatem ſcriptis docuit, & exemplo: cum Octaciliæ Laterenſis impudicæ mulieris fraudem in judicium conſilio reſecuit. Etenim Octacilia, qua Cajus Viſellius Varro obſcæne utebatur, eo ægrotante, cum ex illius teſtamento per leges capere non poſſet, quantum ipſa optabat; pellexit hominem ad voluntariam debiti confeſsionem: qua Varro accepta tulit Octaciliæ trecentum millia nummorum; quæ, redintegrata Varronis valetudine, Octacilia, cui ab illius hæredibus petenda erant, ab ipſo Varrone in judicium vocato impudentiſſime petiit: Hic vero Aquilius, cui fraus extra judicium obvoluerat, judicem agens, etſi detegi dolus in judicio non poſſet; quo tamen exitum præcluderet fraudibus, principibus Civitatis viris adhibitis, conſcientiam veritatis, ſcripturæ, ac teſtibus antepoſuit: abſolutoque Varrone, Octaciliam cum ſuis turpiſſimis captionibus, e ſuo conſpectu abire juſſit. Hæc ejus æquitas cum ſolertia, & ſumma ſcientia juris conſpirans, regnum quodammodo illi tradidit judiciorum: ut quamvis conſulatum non geſſerit, conſularis tamen ei non defuerit auctoritas. Tribunus plebis creatus legem tulit, quam habemus, *Aquiliam*. Domum habuit in Viminali magnificentia, & pulchritudine memorabilem. (*b*) Prætor fuit cum Cicerone:

(a) *lib.* 3. *de nat. Deor. c.* 74. *l.* 3. *de offic.* & *in Brut.* & *pro* Cæcin.

(b) Plin. *l.* 17.

LXI. De L. Lucilio Balbo.

L. Lucilius Balbus Stoicæ doctrinæ principatum, ætate ſua, tenuit; ut nemo huic ex Græcis anteponeretur. Quapropter ſuum opus ei Antiochus philoſophus miſit, & a Cicerone in dialogis *de natura Deorum* ſtoicarum partium defenſor inducitur. Serv. Suplicium habuit in jure civili diſcipulum, qui plures Lucilii ſententias libris complexus eſt ſuis, cum Lucilii ſcripta non permanſerint. Eumdemque Balbum Cic. in Bru-

,o *doctum*, *eruditumque*, atque *conſiderata tarditate hominem* vocat. Henellus fratrem hunc facit illius, qui ſtoicam doctrinam in Tullianis libris exponit.

LXII. De Cn. Aufidio.

Cn. Aufidius omiſſus a Pomponio Ciceronis ætate in juriſperitorum numero fuit. Huic cæcitas neque ſcientiarum lumen, neque rerum gerendarum facultatem ademit: nam vir prætorius fuit, & graviſſimas in Senatu ſententias dicebat, & græcam ſcripſit hiſtoriam, & ſuum officium amicis diligentiſſime præſtitit.

LXIII. De C. Juventio. (a) Cic. *in Brut.*

Cajus Juventius, cui ab aliquibus Titi prænomen imponitur, is eſſe putatur, quem Cic. ſcribit peritum fuiſſe juris, & non tam acri eloquentia, quam verſuta, ac magis ad irretiendum animos, (*a*) quam ad confutandum idonea. Hic inter Mutii diſcipulos, & Serv. Sulpicii præceptores ponitur: cujus Servii libris Juventii ſcripta promebantur.

LXIV. De Sex. Papyrio.

Ejuſdem auctoritatis, ac fortis fuit Sextus Papyrius: nam & Mutii auditor fuit, & Servii præceptor, ejuſdemque libris poſteris traditus.

LXV. De Serv. Sulpicio. (b) Cic. *in Brut.*

Sed jam ad Servium Sulpicium, integrioris doctrinæ fontem, veniamus. Cujus prudentiæ cum privatim, tum publice populo Romano profuit: privatos enim ſcientia juris: rem vero publicam animi virtute juvit, atque conſilio. (*b*) Ciceroni fuit communione ſtudiorum, & voluntate in Republica adminiſtranda conjunctiſſimus: quem ſibi Sulpicius eloquentia præſtantem, ſuperare jurisprudentia voluit: ad quam eum adpulit objurgatio Q. Mutii Scævolæ, qui a Sulpicio de cujuſdam amici negotio interrogatus, cum ſemel, atque iterum reſpondiſſet, & Servius imperi.ia juris non adhuc perciperet; (*c*) indignatus parumper, *turpe* dixit *eſſe patricio*, & *nobili*, & *cauſas*, *oranti jus*, *in quo verſaretur*, *ignorare*. Itaque Servius pudore affectus, ad jus civile ſe contulit; adeoque brevi profecit, ut omnibus ante ſe Juriſconſultis antecelleret; ac ſuperavit facilitate Gallum, conſilii celeritate Lucilium: id, quod erat in utroque præſtantius, ad ſe pertrahens. Hoc etiam omnes Juriſconſultos vicit, quod juriſprudentiæ uſu potius, & moribus enutritæ, quam arte, ipſe addidit comitem, atque adjutricem dialecticam: qua res diſſipatas coegit in propria genera; generibuſque ſuas ſubtexuit partes: inque ſuum ordinem ſcientiam eam deſcripſit univerſam: ut mens antea errabunda, recta pergeret via; uſuque definiendi, diſtinguendique, fallacias, captioneſque declinaret. Proprietatis verborum ad eruendam ex Juriſconſultorum inſtituto primævam eorum ſignificationem erat ſtudioſiſſimus, ac ſi quid eum effugeret, Marcum Varronem conſulebat. (*d*) In Quæſturæ, atque Præturæ petitione L. Murænam vicit, ab eodem in Conſulatus petitione victus: quem Sulpicius ambitus accuſavit, defendente Cicerone, qui, ne reus accuſatoris dignitate obrueretur, jucundiſſima cavillatione, juriſprudentiam præ militari peritia extenuavit. Antepoſitus deinde Sulpitius fuit in eodem honore Marco Catoni recuſanti ſua in petitione prendere, aut compellare quemquam; collegamque habuit in conſulatu M. Marcellum: (*e*) cujus a Magio Chilone interempti funus ipſe curavit Athenis. Victore Cæſare, nec dum in Italiam reduce, Sulpicius, qui Pompejo ſtuduerat, ſibi metuens in Græciam conceſſit: plureſque ad ſolatium animi regiones oberravit. Tandem a Cæſare Romam reverſo, ſumma clementia, non modo reſtitutus, ſed & Græciæ Præfectus fuit. Mortuo Cæſare, S. C. conditum eſt in Servii ſententiam, ut Octavio, quod egregiam Reipublicæ operam navaſſet, ac Antonium urbem directurum ſtrenue repuliſſet, ante tempus præfinitum

(c) Pomp. *l.* 2. *de orig. jur.* §. 43.

(d) Gell. *l.* 2. *c.* 10.

(e) Dio. *lib.* 40.

tum legibus, magiſtratum petere liceret. Tandem legatus miſſus ad Antonium Murinam obſidentem, ut eum juſſu Senatus ab ea obſidione dehortaretur, arque ad ſaniora conſilia revocaret; ingraveſcente valetudine in itinere occubuit, Hircio, & Panſa (a) Coſſ. cui Senatus ex Ciceronis ſententia ſumptus ampliſſimos decrevit in funus, & ſepulcrum, ſtatuamque in roſtris equeſtrem ex ære. Uxorem habuit Poſthumiam, quam rumor fuit a Cajo Cæſare adulterio pollutam. Scripta reliquit ſane permulta, & egregia: quæ Ciecro pluris faciebat, quam Superiorum omnium opera peritorum: numerumque centum prope, & octaginta librorum ejus, Pomponius prodidit.

(a) Philipp. 9.

LXVI. De Cajo Trebatio Teſta.

Cajus Trebatius Teſta inſignem & ipſe locum inter ſui temporis Juriſconſultos tenuit: Ciceroni fuit familiariſſimus, per quem Trebatio aditus patuit ad Cæſaris amicitiam in Gallia: ubi (b) Ciceronis gratia tam benigne fuit receptus a Cæſare, ut ei Tribuni militum ſtipendia, ſine muneris labore, detulerit. Cæſar vero hunc adhibuit conciliatorem ad Ciceronem, & Servium Sulpicium, ut eos a Pompei partibus traduceret ad ſuas, nullo ramen ſucceſſu. Rerum porius Cæſar Trebarium ſe admonentem, ut Senatui adſurgeret, minaci vultu increpuit. Trebarii rogatu, Cicero Topicorum libros, forenſibus exemplis refertos, conſcripſir, eidemque miſit. Apud Auguſtum eo in honore habebatur, ut de graviſſimis quibuſcumque negotiis conſuleretur. Iraque Trebatio auctore, ac ſuaſore codicillorum uſum adprobavit. (c) Unde non mirum, ſi tam honorifice ab Horario in Satyris appellatur: Libros compoſuit de jure civili haud paucos, & de religione novem: qui fortaſſe proprer dicendi genus incondirum, rarius verſabantur in manibus: non enim admodum eloquentiæ ſtuduerat. Ingenio vero magis, quam Judicio valuit, utpote in definiendo præceps; ut ſe oſtendir in quæſtione illa; *poſſet ne de furto, ante aditam hæreditatem commiſſo, hæres agere?* In qua cum neminem id ſenſiſſe reſponderit, a Cicerone coarguitur: qui Brutum, Manlium, & Sext. Ælium auctores produxit.

(b) *Ex lib.* 7. *epiſt.* Cic. *ad fam. lib.* 4. *ep.* 1.

(c) *Inſtit. de codic. in princ.*

LXVII. De Offilio.

Trebatii fuit æqualis Offilius Servii auditor: cui Offilio Auguſti familiaritas nullum honorem attulit: nam ſupra equeſtrem gradum non aſcendit. Complexus eſt libris ſuis fundamenta juris civilis: nam princeps prætoris edictum diligenter concinnavit, & de juriſdictione ſcripſit, ac de viceſimis hæreditatum. Juris partiti, & actionum libros edidir, & ad Atticum epiſtolas aliquot, forſan de quæſtionibus juris. (d)

(d) *l.* 55. §. 1. *ff. de legat.* 3. *l.* 3. *ff. de penu. legat. l. quod nos* 234. *in fin. ff. de verb. ſign.*

LXVIII. De A. Caſcellio.

Vixit eodem tempore A. Caſcellius: qui ut ſcientia juris par fuerit Offilio, & Trebatio; (e) utrumque tamen eloquentia præſtitit. Viram ad Auguſti tempora produxit: neque tamen mores cum Republica mutavit, retinuitque ſub nuovo Romanorum ſervitio vererem libertatem: cujus duo ſe habere præſidia contra tyrannorum porentiam exiſtimabat, ſenectutem ſcilicet, & orbitatem; ſunt enim filii obſides Principi paternæ volunratis. Quapropter conſulatus honorem oblatum ab Auguſto recuſavit: ne accipiendis honoribus auctoritatem tribuentis aſſereret; aut injuſtis honoribus gerendis, illi ſocium ad opprimendam Rempublicam ſe præberet. Ac ne proſcriptionibus bonorum juris auctoritatem tribueret. noluit formulas componere, quibus Triumvirum largitiones exprimerentur. Ejus in ſcribendo ſtudium antiquitatis Quintiliano commendatur. De ſcriptis tamen ſuis, ne ad Pomponii quidem ætatem ſuperfuit, præter librum *benedictorum*: quæ inrerprerari licet, reſponſa ex tempore, cum conſultorum plauſa prolata. (f) Fuit enim ingenio celeri,

(e) *De hoc* Gell. *lib.* 1. *c.* 16. Ammian. Marcell. *hiſtor. lib.* 30. Valer. Max. *l.* 6. *c.* 1.

(f) Macrob. *l.* 2. Satur. *c.* 6. Ficher. *l.* 2. *parerg. cap.* 3.

&

& arguto. Honores nullos geſſit ſupra Quæſturam. (a) De his autem tribus proximis Juriſconſultis hoc judicium ætas ea tulit: nempe Trebatium peritiorem fuiſſe Caſcellio; Caſcellium Trebatio eloquentiorem; utroque vero doctiorem Offilium.

(a) *De libro benedictorum*. Menag. *in amœnit. Jur. civ.*

LXIX. De Q. Ælio Tuberone.

Q. Ælius Tubero L. filius patricia gente, cui Ligarium ab ſe Cæſari accuſatum, jamque omnium opinione, atque ipſius etiam Cæſaris tacita cogitatione damnatum, eloquentia ſua Cicero eripuit. Ex infelici hujus accuſationis exitu, ſe ad juriſprudentiam adjunxit ſub Offilio præceptore, plureſque libros de jure publico, & privato doctiſſime ſcripſit: ſed antiquis uſus dicendi generibus, minus gratiæ libris ſuis a poſteris conciliavit. Sulpitiam Servi filiam uxorem ducit.

LXX. De Alfeno Varo.

Alfenus Vatus Cremonenſis omnium, vel hoc uno præſtantiſſimus, quod ſuam totam duxit a doctrina dignitatem. (b) Cum enim ſutor eſſet, arte abjecta, mira magnitudine animi Romam conceſſit, inque Servii ſeſe diſciplinam tradidit; ex qua per inſignes virtutes, ac juris ſcientiam evaſit ad conſulatum, ac mortuus, honore, ſumptuque publico fuit elatus. Libros reliquit *Collectaneorum*, & *Digeſtorum*, quos Julius Paulus in compendium contulit, quorumque fragmenta legimus in Digeſtis noſtris. Conſul fuiſſe creditur ab aliquibus cum P. Vinutio, triennio poſt Chriſtum natum.

(b) Horat. *lib.* 1. *Satyr.* 2. *ubi* Acron. Gell. *lib.* 6. *cap.* 5.

LXXI. De Cajo.

Inter hos Servii auditores adſcriptum reperimus a Pomponio Cajum, de quo infra. Sed Cujacius id ex Pomponii loco cenſet expungendum, tum quia Cajus ille ſub Antonino vixit; tum quod Pomponius ibi decem præfinit: quibus, ſi aggregetur Cajus, non decem, ſed undecim evenient.

LXXII. De Aufidio Tucca, & Namuſa.

Aufidii duo, Tucca, & Namuſa magnam in libris noſtris præferunt auctoritatem. (c) Namuſa vero plures juriſconſultorum libros digeſſit in centum quadraginta.

(c) *l.* 5. §. 7. *ff. commod. l.* 2. §. 6. *ff. aqu. & aq. pluv. arc.*

LXXIII. De Sectarum Auctoribus, & primum de Antiſtio Labeone.

Ad hos uſque, uno quodam alveo, juriſprudentia fluxit, poſt autem diſceſſit in rivos. Diducta eſt enim ſuper pluribus juris articulis in oppoſitas ſententias a duobus, contrariarum ſcholarum auctoribus, Antiſtio Labeone, & C. Atiejo Capitone. Antiſtius Labeo, nobiliſſima familia, Labeonis illius fuit alius, quem Brutus in Cæſaris cæde ſocium habuit, ac mox in morte comitem. (d) Labeo enim ille, cum exercitum ab Antonio fuſum, duceſque Brutum, & Caſſium voluntaria morte interemptos accepiſſet, audiſſetque ſuum ipſius nomen inter morientis Bruti ſuſpiria ſonuiſſe; turpe ſit putavit vindicibus libertatis, & amicorum fato ſupereſſe. Itaque a ſervo, cui gladium obtulit, quemque mortem rogaverat, eſt interfectus: cum civibus juriſprudentia, & fortitudine in tuenda patria libertate, atque amicis in conſervanda fide plurimum profuiſſet. In filium autem non modo tranſſudit ingenium, quo patri cum juriſprudentia, tum in reliquis doctrinis excelluit; ſed amorem etiam ipſum libertatis: cujus amoris laus, mutatis jam cum Republica moribus, in infamiam, apud vulgi volubilitatem, tranſierat. Ob hanc enim cauſam Labeo contumax habebatur, quod Auguſto veteri libertate reſiſteret, neque adduci poſſet, ut ſervile illius ætatis ingenium ſuſciperet, Hinc Horatius, ut aſſentaretur Auguſto, temporibuſque ſerviret, Labeonem in Satyris appellat (e) *inſanum*. Itaque cum vir virum in Senatum legeret, veritus non eſt ipſe legere M. Lepidum, quamvis Octavii inimicum tum exulantem; nec aliam hujus facti excuſationem attulit; (f) niſi quod cuique homini ſuum ſit judicium. Et cum contra

incre-

(d) App. *lib.* 4. *de Bell. civil.*

(e) *lib.* 1. *ſaty.* 3. Gell. *lib.* 13. *c.* 12.

(f) Svet. *in Aug. c.* 54.

increparetur, ac tamquam puer illuderetur ab Auguſto, nihil ſe mali promeritum reſpondit, ſi legeret in Senatum, quem Auguſtus Pontificem eſſe pateretur: nondum etiam auſus fuerat Auguſtus Lepido, ceteris ornamentis exuto, Pontificatum eripere. Quo reſponſo Principem Labeo delinivit. Cujus tamen ut contumaciam Auguſtus frangeret, *Attejum* Capitonem ſtudioſum illius æmulum, atque laudis obtrectatorem, in Conſulatus petitione prætulit Labeoni. (*a*) Etſi non deſint qui ſcribant Labeonem Conſulem ſuffectum; honorem accipere ab Octavio recuſaſſe. (*b*) Quamobrem intra Præturam ſe continuit, ac laude virtutis Conſularum anteivit. Cum philoſophiam, cæteraſque ingenuas artes, ac præcipuæ dialecticam, & grammaticam impenſe didiciſſet, accepit a Trebatio juriſprudentiam: In qua meruit cum Servio Supplicio conferri a Petronio Arbitro. Mirus erat in originibus latinarum vocum expiſcandis: quarum cognitione latentiores legum ſenſus eruebat. Ac ſcientia, miroque acumine ſublatus ingenii, longe ſibi plus indulſit, quam ſuperiores juriſconſulti. Nam extra veterum traditionum fines evagatus, novis luminibus jus civile ſuffudit; tentavitque plura nondum auſa prioribus. Ita ut ex ejus novitate doctrinæ peculiaris juriſprudentiæ ſchola extiterit: quæ ab eo, veluti a capite, longa ſucceſſione Proculo, Nervæ filio, & Pegaſo, & Cælio tradita, *Proculianos* peperit, & *Pegaſianos*. Studia ſua ita diſpertiebar, ut ſex menſes in ſolitudinem ſe conſcribendis libris conjiceret; ſex vero alios publice ſe conſulentibus præberet. Cum præter humanum, divini juris etiam eſſet peritiſſimus; duos Deorum ordines diſtinxit, malorum alterum, qui ærumnis hominum: alterum bonorum, qui ludis, & voluptatibus placarentur: quod a Stoica, & Platonica doctrina retulerat. (*c*) Tanta fuit auctoritatis in Urbe, ut cum acerrime certaretur de recipiendo codicillorum uſu; illius exemplum omnes alios ad ſe traxerit. Nemo enim de codicillorum auctoritate dubitavit, poſtquam iis uſum Labeonem apparuit. De numero librorum ejus ambigitur: nam apud Pomponium in aliquibus codicibus leguntur quadraginta volumina, in Cujaciano vero quadraginta. Qui autem libri poſt ejus mortem apparuerunt, appellati ſunt *poſteriores*, quibus multa, & abſtruſa de vocabulorum originibus, & eorum ſignificatione continebantur.

(a) Dio *l.* 39. Tacit. *ann. l.* 3. *c.* 75.

(b) Pomp. *l.* 2. *ff. de orig. jur.*

(c) Aug. *lib.* 2. *de Civit. Dei c.* 7. *d.* 8. *cap.* 13.

LXXIV. De Attejo Capitone.

Ejus Æmulus, ac diſcors moribus, & doctrina fuit Attejus Capito, ſiquidem Labeo ingenii æſtu, præter veterum traditionis, vehebatur, at Capito religione quadam, ac veneratione præceptorum antiquitati obſtringebatur. Verum Labeo cum doctrinam ſperneret veterum, priſcam tamen libertatem retinebat. Capito vero novam lubens complectebatur ſervitutem, ita ut litteras potius, quam animum arripuerit veterum Romanorum. Unde callidius aſſentandi artifex ab Auguſto conſulatum impetravit, tanta omnium invidia; ut popularem gratiam æmulo ſuo Labeoni haud exiguam peperit. Auguſto mortuo adulationem vertit ad Tiberium: quo in adulando tectior, eo callidiſſimo Principi gratior. Adminiſcebat enim ſuis aſſentationibus imitationem quamdam priſtinæ libertatis: qua Tiberium invidia populari levabat. (*d*) Cum enim Tiberius in reos majeſtatis recipi vetaret Lucium Ennium, qui effigiem Principis in communem argenti uſum fuderat: ipſe, quaſi non Principis blanditor, ſed vindex priſcæ libertatis: *non eſſe* inquit, *Patribus auctoritatem eripiendam; neque ſui illi eſſe remittendi eas injurias, quas Reſpublica, leſo Principe, accepiſſet*. Ac non modo in rebus gravibus, ve-

(d) Tacit. *an. l.* 3. *in fin. cap.* 75.

verum etiam in levioribus quibuſque gratiam Principis aucupabatur: Veluti cum Tiberius vellet verbum ab edicto ſuo expungere, aut ad Grammaticorum judicium referre, quod ſi parum latinum videretur; Attejus minime opus eſſe reſpondit; novo enim verbo uſuros cives, poſtquam Principi excidiſſet. (*a*) Qua reſponſione ſtomachatus Pomponius Grammaticus, ad Cæſarem converſus: *immo*, inquit, *hominibus, quidem Civitatem dare Cæſar potes; verbis non potes*. Quæ libertas homini fuit impune. Curationem aquarum ei Cæſar, mortuo Mæcenate, delegavit; (*b*) eumdemque triennio, quam Tiberis inundarat, coercendo flumini præfecit ſimul cum L. Arruntio. Quo in munere graviſſimus fuit municipiis, & Coloniis: quorum quærelis auditis, abjecit conſilium avertendorum fluminum, & lacuum, quæ in Tiberim influebant: quod prohibendarum inundationum remedium ducebatur. Conſulatum geſſit cum Germanico. Sunt qui pro Attejo Fontejum ſcribant in eo conſulatu, ſed pro Attejo Tacitus pugnat. Obiit ſub Tiberio, Cajo Sulpitio, & D. Haterio Coſſ. Libros plures edidit *collectaneorum*; quibus haud pauca Senatus, Tribunorumque decreta, edictaque Auguſti, Tiberiique inſeruit. (*c*) Multa quoque de jure Pontificio ſcripſit, & de *publicis judiciis* commentarium, aliaque plura (*d*) Gellio, Feſto, Macrobio, Nonio, Frontino memorata.

(a) Dio *lib.* 57.
(b) Tacit. *lib.* 1. *ann. cap.* 76. *in fin. & cap.* 79.
(c) Gell. *l.* 2. *c.* 24. *l.* 4 *c.* 14.
(d) Gell. *l.* 10. *cap.* 6. Feſtus *in verb. mundus*.

LXXV. De Nerva Patre, & filio.

Nerva pater ſcholam ſuſcepit Labeonis, eamque ingenio, & diſputationibus dilatavit. Conſul fuiſſe fertur ſub Tiberio: (*e*) cui Nerva erat adeo familiaris, ut ab eo ſecum Capreas fuerit deductus: ubi flagitioſæ libidinis ſpectator proximus erat, & invitus, oppreſſæque libertatis aſſiduus contemplator, tanta indignatione animi, ut quem orationis auctoritate comprimere non audebat, propriæ mortis exemplo admonere voluerit. (*f*) Cumque angore animi, atque triſti deſperatione haud obſcure ſignificaret grave aliquid in ſe ipſum conſulere; Tiberius, quamvis cauſæ noſcendæ cupidus, nec eam eruere ab eo potuit; neque animum illius abſterrere a morte, quam obſtinaverat. Maluit enim ille honeſtum exitum, quam turpem vitæ cum Tyranno conjunctionem. Quoniam enim amicitiam illius declinare non poterat ſine periculo: vitam ſibi ademit, quæ vel ignominioſe traducenda erat, ſi Tyranno carus eſſe cupiebat; vel illius crudelitate deponenda, ſi placere ſtuduiſſet bonis. Itaque abſtinentia cibi ſemetipſum abſumpſit: eoque facto corruptos mores Tiberio exprobavit, anno a C. N. XXXIV. Reliquitque Nervam filium ea ingenii alacritate, ut anno ætatis decimo ſeptimo ſeſe publice conſulentibus obtulerit. Quo in munere cum liberius aliquando indulgeret ingenio, videbatur aliquanto argutior. (*g*) Libros edidit de *uſucapionibus*, & alios *reſponſorum*, quorum Papinianus, & Ulpianus haud raro meminerunt. (*h*) Ex hoc prognatum ferunt Nervam Imperatorem.

(e) Tacit. *l.* 4. *annal. c.* 58.
(f) Tacit. *annal. l.* 6. *c.* 26.
(g) Paul. *l. pen. ff. in quib. cauſ. pign. vel hypotr.*
(h) *l.* 47. *ff. de acquir. poſſ. l.* 2. *ff. de his qui notant. infam. l.* 3. *ff. de uſuf. & alib.*

LXXVI. De Proculo.

Nervæ patris diſciplinam excepit Licinius Proculus: de quo cum nihil certi traditum reperiatur, aliqui, etſi levi conjectura, eum eſſe putarunt, qui ſub Othone prætorio præfuit. (*i*) Quicumque ille fuerit, certe magnam in jure civili auctoritatem eſt aſſecutus. ita ut extincto Labeonis nomine, ſchola illius, quæ per Nervam ad Proculum pervenerat, *Proculianorum* appellaretur.

(i) Tacit. *l.* 1. *hiſt. cap.* 46.

LXXVII. De Pegaſo.

Suam hic ſectam tradidit Pegaſo: quem Juvenalis obſcuro loco natum innuit, propriaque virtute ſummos honores adeptum. (*K*) Nam ſub Veſpaſiano Præfectus Urbi fuit deinde Conſul cum Puſione. Quo in ma-

(K) Satyr. 4.

Digitized by Google

magiſtratu ſe auctore conditum eſt S. C. de re retinenda per hæredem quarta ex ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis, exemplo Falcidiæ: quod *Pegaſianum* eſt appellatum.

LXXVIII. De Celſo Patre.

Ab hoc Proculiana diſciplina tranſiit in Juventium Celſum patrem indeque ad filium. Pater initæ conjurationis auctor a Domitiano compertus, cum fruſtra negaret, aſtu, & ſimulatione pœnam effugit. (a) Promiſit enim clam inquiſiturum ſe, criminiſque conſcios delaturum, ſi ſibi vita condonaretur. Annuente Tyranno, ipſe aliud ex alio nectens, rem ad Domitiani mortem extraxit, ſeque, ac ſocios periculo exemit. Apud Trajanum in magna æſtimatione fuit. Prætor creatus Licinium nepotem, (b) qui ambitus, & repetundarum reis facultatem teſtium Romam evocandorum fieri volebat, adeo acriter objurgavit; ut accenſis utrinque animis ad contumelias excurrerint.

(a) Dio *l.* 67.

(b) Plin. *lib.* 6. *epiſt.* 5.

LXXIX. De Celſo Filii.

Hunc excepit Celſus filius, qui *adoleſcentis* nomine in libris juris a Patre diſtinguitur. Conſul Suffectus primo, deinde Ordinarius fuit ſub Adriano: (c) qui ejus conſilio eſt uſus inter Juriſconſultos cæteros, quos, adprobanre Senatu, ſibi adjungere conſueverat. In Romano marmore invenimus Celſum, qui Promagiſter Scrinii libellorum ſub Antonino fuit. Præter libros triginta novem *digeſtorum*, reliquit etiam aliquos de *uſucapionibus*: quibus in libris crebra mentio eſt Patris.

(c) Spart. *in Æl. Adrian.*

LXXX. De Neratio Priſco.

Neratius Priſcus Labeonis Scholam per Celſum patrem poſtremus accepit. Eum Trajanus tanta benevolentia, & honore complectebatur, ut multorum judicio eidem traditurus imperium videretur. Cui & provincias commendare fuerat auditus, ubi fatale aliquid ſibi contigiſſet. (d) Quam Neratio ſpem abſtulit Adrianus, forſan favore Plotinæ: ut ſat noſter habuerit ab Adriano in conſilium adhiberi. Conſul fuit, ut creditur, ſub M. Aurelio.

(d) Spart. *in Æl. Adrian.*

LXXXI. De Maſurio Sabino

Poſtquam totam jam Scholam Labeonis percurrimus, remeabimus ad Attejum Capitonem: cui ſucceſſit Maſurius Sabinus obſcuro loco, tenuibuſque facultatibus, quem diu aluit auditorum pietas, & liberalitas. Ad equeſtrem ordinem, ſua tantum virtute, nullis meritis majorum, quinquagenarius aſcendit. Is cum parum lucri colligeret e ſtudiis, novum tamen honorem juriſprudentiæ peperit. Primus enim ab Auguſto, deinde a Tiberio publicam accepit auctoritatem reſpondendi de jure: cum antea non e Principum auctoritate arceſſeretur munus reſpondendi: ſed e privatorum arbitrio: ac populari opinione ſuſciperetur. Ab eo igitur tempore, quo neceſſe fuit, hoc a Principe impetrari, reſponſa judicibus offerenda ſcriptis mandari, obſignarique conſueverunt. Quod inſtitutum ex Principis auctoritate reſpondendi, gratia deinde, atque ambitione corruptum, neglexit Adrianus: qui *non petendum* id munus reſpondit, *ſed præſtandum*. Hoc eſt non ex Principis conceſſione, ſed ex propriis doctrinæ meritis expromendum. Auctoritatem enim reſpondendi princeps, uti uſu venit, tribuere poteſt vel indocto; reſpondere vero recte nemini, niſi docto licuerit. Ex hujus nomine totam Juriſprudentiam Perſius notavit eo verſu:

Excepto ſi quid Maſuri rubrica notavit.

Is Coccejum Nervam alterius factionis principem habuit æmulum.

LXXXII. De C. Caſſio Longino.

C. Caſſius Longinus materna e ſtirpe juriſprudentiam, at a vindice libertatis gente coſtantiam ſimul, & judicandi ſeveritatem retulit. (e) Natus eſt enim Tuberonis filia Serv. Supplicii nepte: Majores vero paterni generis habuit inclytum illum Cæſaris interfectorem Cajum Caſſium,

(e) *De hoc* Sveton. *in Calig. c.* 55. Dio *l.* 59. *in fin.* Tacit. *l.* 16. *ann. c.* 7. & 9. Sveton. *in Neron. c.* 35. & Tacit. *l.* 5. 3. & 14. *annal.* & *lib.* 12.

& L.

& L. Caſſium Prætorem, ad cujus Tribunal in criminum ultionem tanta ſeveritas excudebat, ut *reorum ſcopulus* diceretur. Hos Caſſius noſter adeo expreſſit integros, ut Juriſprudentiam generis materni, & paterni virtutem, præclaris maximiſque rebus gerundis, dicendiſque graviſſimis ſententiis, haud impari laude, reddiderit. Conſul fuit cum M. Vinutio Quartino XVII. anno Imperii Tiberii Cæſaris, Sequenti anno de redigendis in fiſcum Sejani bonis, toto aſſentiente Senatu, vehementiſſime diſſeruit. Similitudine nominis in capitis diſcrimen fuit adductus, cum Caligula ad necem depoſcentes quod reſponſum a Fortuna Antiate accepiſſet, ut *caveret a Caſſio*: id autem pertinebat ad Chæream Caſſium, cujus manu occubuit, Syriæ præfecturam a Claudio accepit, ac pontificiam Judæorum ſtolam ſummis ſumpribus, & magnificentia elaboratam, quæ prius a Romanis adſervabatur, & Judæis poſcentibus ad Sacrificiorum uſum promebatur, quamque Tiberius in Judæorum poteſtatem retulerat: Caſſius, ne quid Romanis ex antiquo jure decederet, in Romanorum redegit cuſtodiam. Quæ cauſa Judæis fuit legationis mittendæ ad Claudium. Quamvis doctrinæ magis, quam bellis vacaret; priſcæ tamen diſciplinæ ſtudioſiſſimus fuit. Meherdatem deducere juſſus, metuens ne conctando langueſcerent barbarorum animi; neve perfidia mutarentur ii, a quibus Meherdates in Regem poſtulabatur; prælii committendi, urgendæque rei auctor erat. Sed id conſilium fraude neglectum ab Rege Arabum Abbaro. Quamobrem Meherdates ea mora nudatus auxiliis, poſtea infeliciter, imparibuſque copiis pugnans in hoſtium poteſtatem eſt redactus. (a) Supplicationum frequentiam ob debellationem Parthorum, auctoritate ſua, compeſcuit: auctorque fuit dividendorum dierum in *Sacros*, & *negotioſos*; ne annus totus ſupplicationibus traduceretur, ſi pro Romanorum felicitate, Diis agerentur gratiæ, quantæ deberentur. Compeſcendæ Puteolanæ ſeditioni a Senatu datus invitis, propter nimiam ſeveritatem ipſemet poſtulavit, ut negotium alteri mandaretur. Pendanio Secundo præfecto urbis ſervili manu obtruncato, multitudo ſervorum, quorum tueri dominum intererat, pœnas dare cogebatur: Sed quia hinc plebs pro aliquorum innocentia; illinc Senatus pro dominorum ſecuritate certabat; Caſſius in medium progreſſus demonſtravit facinus tale, ac tam difficile ſine omnium, aut dolo, aut culpa explicari nequiſſe: cunctiſque perſuaſit, ſingulorum ſervorum conſcientiam fuiſſe criminoſam. Neronis crudelitate in exilium eſt actus: quod majorum imaginibus interpoſuiſſet illam Caii Caſſii, qui in Cæſarem conjuraverat, cum ea inſcriptione: *Duci partium*. Verum obiit tandem in urbe a Veſpaſiano revocatus. Ingenii certamen exercuit cum Proculo: Caſſius enim tanta æſtimatione ferebatur inter diſcipulos Capitonis, ſive inter Sabinianos, ut ſchola illa tota deinceps *Caſſianorum* appellaretur.

(a) Tacit. 12. *annal*.

LXXXIII

De Cajo Iterum.

Fuit & Cajus alius ex equeſtri ordine ſub Antonino; (b) cui ab aliquibus adſcribitur quidquid Caji nomine in libris juris occurrit. Hunc Menagius (c) in diſſertatione ſua *de utroque Cajo* accepit pro T. Cajo, quem prænomine diſtinguit a Cajo Caſſio Longino; ad quem pertinere ait verba iſta Cujacii: (d) *Fuit hic auctor grammaticis familiaris, propter bonarum litterarum, & Homeri potiſſimum tractandi, quæ in eo fuit, peritiam ſummam* Scripſit autem recentior ille, quiſquis fuerit, *inſtitutiones*; unde ſuas magnam partem deprompſit Juſtinianus, ut merito illum *Cajum noſtrum* appellet (e), non quod eum inter ætatis ſuæ viventes Juriſconſultos

(b) Pancirol. *de clar. interpr. l. 1. c. 28.*

(c) *In amœnitat. jur. civil.*

(d) *l. 11. obſ. 38.*

(e) Cujac. *in proœm. inſtitut.*

tos miniſtrum haberet. De hoc doctiſſime Aleander in ſuis ad Cajum commentariis. (*a*)

LXXXIV. De Cœlio Sabino.

Cœlius Sabinus e Caſſii Longini diſciplina profectus, magnæ fuit apud Veſpaſianum auctoritatis (*b*) Honoris cauſa in duos menſes, nempe Quintilem, ac Sextilem, conſulatum acceperat ab Othone: quam dignitatem ſub Vitellio quoque retinuit: Librum ſcripſiſſe fertur *ad edictum Ædilium Curulium*, unde multæ ſententiæ illius in rebus venalibus obtinuerunt. (*c*) Ad hoc *Sabinianorum* appellatio proceſſit, quamvis eam Pancirolus deducat a Maſurio Sabino.

LXXXV. De Priſco Javoleno.

Cœlii ſchola migravit ad Priſcum Javolenum; cui mentis levitas auctoritatem in Juriſprudentia non imminuit. Habebatur enim parum ſanus, quod Paſſenio Poetæ recitanti elegos ad verba hæc: *Priſce jubes?* improviſo reſponderit: *Priſcus Javolenus non jubeo:* (*d*) unde repente riſus obortus. Non tamen de jure acute minus, recteque reſpondit: neque ſuis conſiliis in legibus condendis minus profuit (*e*) Antonino Pio, ſub quo vixit, ac Syria præfuit, teſte Juliano (*f*). Scripſit libros *ex Caſſio* quindecim, & libros decem *ex poſterioribus Labeonis*, & *epiſtolas ad Plautium* qui magnus & ipſe fuit Juriſconſultus. Auditores habuit Javolenus plures, inter quos Tuſcianum, & Valentem, & omnium præſtantiſſimum Julianum: in quo ſectarum diſſidia quieverunt: quamvis a Donello inter Proculianos adnumeretur. (*g*)

LXXXVI. De Salvio Juliano, & Tarrunteno.

Is non minus animi, quàm corporis prole fuit inſignis. Avus etenim fuiſſe ab Eutropio; proavus a Spartiano traditur Juliani Imperatoris: qui & ipſe Juriſprudentiæ laude floruit. Hinc in errorem inductus Aurelius Victor, ipſum Imperatorem Julianum edicti perpetui compoſitorem appellat, ambigitque Salvium ne, an Didium Julianum Imperatorem nuncupet. Quem errorem Victor etiam Grotio *in ſparſis floribus* offudit. (*h*) Cognomen Salvius habuit Severi, patria Mediolanenſis, illuſtri genere. Magnam vero ſapientiæ laudem adquiſivit ſub Adriano: cui familiariſſimus fuit, cujuſque juſſu ex veteribus, noviſque abs ſe commiſſis edictis, condidit atque in concinnum titulorum ordinem digeſſit *edictum perpetuum*; ſcripſitque libros, quos *digeſtorum* appellavit: nempe, ut Cujacius interpretatur, *edictorum digeſtorum*. (*i*) Prætor fuit, & ſub Antonino Pio Conſul cum Torquato: ac (ſi tacentibus faſtis conſularibus, fas eſt credere Spartiano) Conſul factus eſt iterum ſub Marco Philoſopho cum Piſone. Quibus in magiſtratibus, exemplo Javoleni præceptoris ſui, proprios ſervos vindicta liberabat, eamdemque ſententiam aliis Prætoribus ſuadebat. (*K*) Hujus eſt præclarum illud: *Nulla lex tam late patet, ut ad omnia pertingat*. In pluribus juris civilis locis a principibus honorificentiſſime appellatur. Sunt qui hujus vitam ad Commodi uſque imperium extendant: eumque arbitrantur eumdem eſſe, qui cum Paterno etiam Juriſconſulto, particeps conjurationis fuit; quique ſimul cum Paterno, juſſu Principis, vitam amiſit. (*l*) Paternus autem, qui Tarruntenus erat cognomine, libros reliquit *militarium quatuor*: quorum in digeſtis aliquot monumenta ſuperſunt.

LXXXVII. De Domitio Labeone.

Floruit ſub Adriano Domitius Labeo: qui dubium eruditis injecit, ſuine, (*m*) an ſuperioris Labeonis libri ſignificentur in Digeſtis.

LXXXVIII. De T. Ariſtone.

Titus Ariſto non modo fons publici, privatique juris, verum etiam omnium doctrinarum, & omnis eruditionis a (*n*) Plinio fuiſſe traditur, conceptamque animo ſapientiam laudabilibus factis explicaſſe; ut nihil aut nos ad Plinii teſtimonium, aut Plinius ipſe ad majorem hominis laudem poſſit adjungere.

Arrianus

(a) *l. 8. & 9. ff. ad. S. C. Orphit.*

(b) Tacit. *l. 2. hiſt.*

(c) Gell. *lib. 7. cap. 4.*

(d) Plin. *l. 6. epiſt.*

(e) Capitolin. *in Antonino Pio.*

(f) *l. an. apud ſe ff. de manumiſ. vind.*

(g) *Comm. jur. civil. lib. 5. cap. 25. l. 1. §. 1. quo har. 14. ad leg. falcid.*

(h) *Ad leg. 2. de orig. jur.*

(i) *Ad* Julian. *in princ.*

(K) *l. apud ſe ff. de man. vind.*

(l) Lamprid. *in Commodo.* Dio *in Commodo lib.* 72.

(m) *l. 27. ff. qui teſt. fac. poſſ.*

(n) *lib. 1. epiſt.* 22.

XXXIX. De Arriano.

Arrianus initio Senator, deinde ſeceſſit in otium litterarum; atque ad hunc miſſæ creduntur epiſtolæ a Plinio *ad Arrianum* ſcriptæ. Librum edidit *de interdictis*, & *de re militari*.

XC. De Sexto Cæcilio Africano.

Sextus Cæcilius Africanus, Juliani diſcipulus, tantum præceptori ſuo tribuit, ut Africani ore videatur Julianus, tamquam Apollo ex tripode, oracula fudiſſe. Omnia enim fere de Juliani ſententia ſumma fide pronunciat per verba: *ait*, *exiſtimavit*, *negavit*, *putavit*, *inquit*, *reſpondit*, *placet*, *notat*. Adeo ſapientiæ gloriam doctori ſuo non invidebat, vir alioqui divini, humanique juris peritiſſimus. Siquidem Cæcilius ille fuiſſe creditur, quem Gellius (*a*) adverſus Favorinum philoſophum, decemvirale jus propugnantem inducit; vixitque ſub Adriano, aut Antonino Pio. Extat de eo peculiaris Menagii diſſertatio. Ego nihil certi ſtatuo; & quod aliud mihi illuceſcat, Cujacium ſequor. (*b*)

(a) *lib.* 20. *c.* 1.
(b) *In princip. comment. ad African.*

XCI. De Sexto Pomponio.

Sextus Pomponius, ut quidam putant, ex antiquiſſima Pomponii Attici familia, auctor fertur *legis* 2. *ff. de orig. juris*: In qua non raro ſcriptoris diligentia ne dicam, an hiſtoriarum cognitio deſideratur? ut non mirum, ſi ab eruditis non paucis ea lex Pomponio abjudicetur. Cum Papianum principem alioqui juriſprudentiæ, inter Juriſconſultos non deſcripſerit; facile crediderim, aut ejus legis auctorem non eſſe Pomponium, aut ante Papinianum vixiſſe. Adriani puta ætate: quamvis a Lampridio ſcriptore non diligentiſſimo ſub Alexandro ponatur, ſi locus eſt integer: nam ſi Salmaſii lectionem, & reſtitutionem amplectamur, Pomponius manebit extra numerum a Lampridio deſcriptum. Expungitur etiam inde a Caſaubono, auctoritate veterum codicum, ex regia Bibliotheca.

XCII. De Junio Mauritiano, & Ælio Maic.

Junius Mauritianus ſub Antonino Pio vixit, & Ælius Marcianus, qui Bæticam Proconſul adminiſtravit. (*c*) Præter alios libros, ſcipſit *inſtitutiones*, unde multa Juſtinianus tranſtulit in ſuas.

(c) *l. ſi Aug.* 57. *ff. de leg.* 2.

XCIII. De Ulpio Marcello, Meciano, Saturnio.

Eadem ætate floruit Ulpius Marcellus, qui a conſiliis fuit Antonino Pio, ut exiſtimat Cujacius in *comment. ad Ulp. Marc.* Et Voluſius Mecianus auctor (*d*) Voluſiani S. C. qui ſummis laudibus extollitur a M. Antonino; & Claudius Saturnius, qui prætor fuit, (*e*) quique cum ſeorſum ſæpe ſentiret ab aliis, cauſam præbuit noſtratibus interpretibus, ut homines ſui ingenii *Saturninos* appellent. (*f*)

(d) *l. antep. ff. ad l. Jul. de vi priv. l. divi* 17. *ff. de jur. patro.*
(e) *l.* 1. *ff. de Senator.*
(f) *DD. in l.* 1. *de Senat.* Bald. *in l.* 1. *rub.* 3. C. *de Sacroſ. Eccleſ.*

XCIV. De Tertulliano.

Vixit autem ſub Septimio Severo Tertullianus, qui an idem fuerit ac Sacer Scriptor quamvis Cujacium (*g*) auctorem habeam, qui propter multa juriſprudentiæ ſemina in ſacri ſcriptoris libris collucentia, eumdem eſſe cenſet; nihil ego tamen certi affirmare auſim; diſſentiente præſertim, non levibus ex cauſis, Hugone Grotio. (*h*) De hoc latius agit Menagius *in amœnitatibus juris civilis*.

(g) *Obſ.* 7. *c.* 2.
(h) *In Epiſt. ad* Tit. *cap.* 3.

XCV. De Papyrio Juſto, & aliis.

Ad eamdem ætatem refertur Papyrius Juſtus, & Meſſius Ruſticus & Calliſtratus, & Tryphonius, qui e Juliani ſchola profectus creditur, quique ſub Caracalla Syriæ præfuit; & Arius Menander, qui tot Severi Principis erat negotiis implicatus, ut excuſationem a tutela meruerit. (*i*)

(i) *l. verum* 2. §. *ex facto ff. de minor.*

XCVI. De Fabio Sabino.

Fabius Sabinus, ad quem ex aliquorum opinione ab Ulpiano, Paullo, Pomponio ſcripti ſunt libri, qui *ad Sabinum* nuncupantur, ab Æliogabalo capite damnatus, vitam ſervavit per Centurionem: qui cum ſurdus eſſet, & aliter mandata excepiſſet, eum urbe pellendum cenſuit.

XCVII. De Fabio Sabino F.

Hujus Filius Fabius Sabinus J. C. quem Alexander in conſilium adhibuit; ea conſtantia, & vitæ integritate fuit, ut ætatis ſuæ *Cato* diceretur (*K*) eo fortaſſe admirabilior, quod priſcam illius virtutem in corruptiſ-

(K) Lamprid. *in* Alex.

ruptiſſima ætate retinuit. Sed his jam percuſſis, ad celebriores ejuſdem temporis Juriſconſultos, a nobis e turba, honoris gratia, ſevocatos veniamus.

XCVIII. De Cerbidio Scævola.

De Scævola vide Fabrot. in Cujac. parat. ff. expilat. hæredit.

Eos ætate præceſſit Cerbidius Scævola; cui laudem ſummam non propria tantum, ſed & diſcipulorum dignitas peperit; quorum in numero fuiſſe traditur Severus, poſtea Imperator, & Papinianus, & Paullus, a quo ideo *Scævola noſter* appellatur: (*a*) ac propter magnam in jure civili auctoritatem legum, *Coryphæus* a Modeſtino dicitur, & ab Arcadio, atque Honorio, *prudentiſſimus*. (*b*) Ejus conſilio in legibus, decretiſque condendis M. Antonius philoſophus plurimum juvabatur. Nihil hujus reſponſis gravius, nihil priſcæ ſanctitati ſimilius; nihil denique proprius ad cauſæ veritatem; cum ex ipſius facti receſſibus, quo ingenio penetrabat, reſponſorum ſuorum vim, & rationem extulerit: unde ſolemne illud apud Scævolam, *ſecundum ea, quæ proponerentur*. Peritis enim, illuſcente facto, jus confeſtim occurrit. Huic tribuitur proverbium illud, *jura vigilantibus ſcripta ſunt*. Ejus ſchola Senatum quodammodo juriſconſultorum aperuit, ſuditque clariores juriſprudentiæ proceres. (*c*) Atque inter cæteros Paullum, Triphonium, &, qui antiquitatem univerſam doctrina, & gloria ſuperavit; poſteritatem vero ejuſdem ſpe gradus exuit, Papinianum: cujus vix umquam nomen a Principibus abſque laude profertur, quemque juriſconſulti ejus æquales Ulpianus, & Paullus, quamvis habuerint ſtudiorum ſocium, tamen verebantur ut Magiſtrum. Nec enim prorſus eitavit Lampridius, qui eos Papiniani diſcipulos facit: nam ſi non ætate, voluntate tamen fuerunt, & cultu.

(a) *Vide* Cujac. *in recitat. ſolemn. in reſponſ.* Cerſid. Scævol.

(b) *l. ſcire oportet §. aliud ff. de excuſat. tutor. l.* 3. Cod. Theod. *de Teſtam.*

(c) Cujac. *ad* Papin. *in pr.*

XCXL. De Papiniano.

Papiniani clarior fuit vita, quam felicior: exitum enim habuit, qualem ſub Tyranno fortiſſimi quique naciſcuntur. (*d*) Hoſtilii Papiniani, atque Eugeniæ Gracilis filius fuit. Ætate, ac gloria procedens, munus ſubiit procuratoris Fiſci. Præfecto prætorio adſedit. Septimio Severo, non ſolum affinitate per ſecundam uxorem, ſed ſocietate quoque ſtudiorum, ac vitæ gratus adeo fuit, ut ab illo ſtatim poſt ſuſceptum imperium Prætorio præfectus fuerit; qui ſummus erat, ſecundum Principem gradus, ab eodemque moriente curam filiorum illius acceperit: quam ei fidem Papinianus capite ſuo perſolvit. Etenim, diſſidentibus inter ſe mutuis odiis, Geta, & Caracalla; ille nullam curam prætermiſit, quo animos eorum componeret. Qua caritate offenſus Caracalla, quia hoſtis loco habebatur ab eo, quicumque fratri non eſſet infeſtus; Papinianum, vel Getæ necem prohibentem; vel parricidium excuſare detrectantem; vel volentem Imperatoris orationem componere ad facinus apud populum diluendum, ſuis militibus occidendum tradidit: Feruntur autem hæ voces ſummæ conſtantiæ indices a moriruro Papiniano editæ: nam cum ab Imperatore rogaretur; *non tam facile*, inquit, *parricidium excuſari poſſe, quam fieri*. Atque inſtante Imperatore, ut populo perſuaderet Getam propter ſua ſcelera merito interemptum, reſpondit: *Aliud eſt parricidium, accuſare innocentem occiſum*. Atque ſupplicio proximus vates etiam fuit poſterioris facinoris a Macranio ſuſcepti: qui, cum Præfectus prætorio eſſet, Antoninum Papiniani occiſorem imperio ſpoliavit, & vita. Stultiſſimum enim fore Papinianus dixerat eum, qui ſibi eſſet ſucceſſurus, ſi proculcatam in ſe Præfecturam relinqueret inultam. Cum autem audiſſet Caracalla Papinianum bipenni fuiſſe obtruncatum, carnificem increpuit, quod ſuum juſſum gladio non fuiſſet executus. Tradit Soccinus urnam argenteam ætate ſua Romæ repertam a ruſtico cum

(d) Spartian. *in Caracall.* Dio *l.* 77. & 78.

hac inſcriptione : *Æmilii Papiniani I. C. & Præfecti Prætorio requieſcunt hic oſſa , cui infelix Pater , & Mater ſacrum fecerunt mortuo , anno ſuæ ætatis triceſimo ſexto .* Extat & alia inſcriptio : *Æmilio Papiniano Præfecto Præt. I. C. qui vixit annos triginta ſex , M. quatuor , D. decem , Papinianus Hoſtilius , Eugenia Gracilis , turbato ordine , in ſenio heu parentes fecerunt filio opt.* Lepidum vero eſt , quod latro comprehenſus reſpondiſſe fertur Papiniano eum interroganti , cur latrocinium feciſſet ? nam ad hæc latro retulit : *& tu cur Præfectus ?* (*a*) Tanta vero illius in jure civili fuit auctoritas , ut numquam ab Imperatoribus , niſi honorificentiſſime appelletur : inque variantibus I. C. ſententiis , ea perferretur , a qua ſteterat Papinianus : cum quo ſemper ipſa veritas habitare cenſebatur . Et eum alii Papiniani auctoritate nitantur , ipſe ad nullius umquam auctoritatem excurrit : ut quot reſponſa , totidem reddidiſſe oracula videatur . Hine illa de ſummo I. C. crebra , & plena honoris elogia : nimirum : *Aſylum juris , & legalis doctrinæ Theſaurus .* (*b*) Hinc tertio anno , auditores juris ſeſe libris Papiniani tradebant , & *Papinianiſtæ* dicebantur ; eoque animo ineunte Papiniano , feſtum diem agebant. Hinc Hieronymus aliud inquit Paullus noſter ; aliud Papinianus præcipit. Eumdemque locum Papiniano tribuit in humano jure , quem habet Paullus in Divino . Maximum ſane jurisprudentiæ incrementum , & Vir priſcis Reipublicæ temporibus dignus , qui Romanam juſtitiam ſcriptis docuit , & ſui ipſius capitis pernicie. Quod ingenium ſuis omnibus in reſponſis, totoque genere orationis elucet. Ineſt enim in eo præter elegantiam, & candorem latinitatis , omnibus Juriſconſultis familiarem, gravitas talis ; ut non tam interpretem, quam latorem legum egere videatur . Catonianam nos conſtantiam Principis juriſconſultorum, in ſcenam ad popularem admirationem adduximus, Vernacularum Tragœdiarum quarta, quæ inſcribitur *Papinianus*.

(a) Dio *l.* 76.

(b) Cujac. *in* Papin. *in princ.*

C.
De Domitio Ulpiano.

Hunc ſequitur Domitius Ulpianus Syrus, qui Prætoribus primo, deinde ipſi Papiniano Præfecto prætorio adſedit. (*c*) Verum per Heliogabalum ob inviſam propudioſæ libidini probitatem , a publicis muneribus jam ejectus, poſtea redditus Reipublicæ fuit , & Magiſter ſcrinii aſſumptus ab Alexandro Severo : cujus imperium regebatur Ulpiani conſilio , quem repugnante primum , deinde laudante Mammæa matre, pro tutore adhibuit, (*d*) eumque dilexit præ cæteris Juriſconſultis , quos advocare in conſilium conſueverat , quoſque veluti Pythiam conſulebat, antequam grave aliquid aggrederetur. (*e*) Horum ſapientiæ tribuenda eſt moderatio illa Severi ſuper fiſci negotiis, conditarumque ab eo conſtitutionum lenitas, atque æquitas. Cum neminem ad ſe ſolum Alexander admitteret , tum ne cui nimiam apud populum potentiam pareret favore ſuo, tum ne invidiam ſereret inter amicos; unum tamen excepit Ulpianum , quem : ſemotis arbitris, ad ſe introduci permiſit. Nam præter prudentiam, erudito ejus colloquio maxime capiebatur . Præfectus prætorio creatus ab eodem Principe Ulpianus , adeo adverſas habuit militum voluntates, ut ab iis etiam ad necem peteretur ; a qua illum ſæpe Imperator, & aliquando, objecta etiam ſumma purpura, eripuit. Quamvis vero tanta fuerit hominis doctrina , neſcias tamen plus ne profuerit humano juri, quam obſtiterit Divino. Siquidem auctoritatem omnem, & gratiam ſuam apud Principem direxit adverſus Chriſtianos : a quibus benevolum Imperatoris animum , ſeminibus etiam noſtræ religionis , imitatione Mammææ matris imbutum, a Chriſto detorſit: mitiſſimumque

(c) *l.* 1. *ff. de cenſib.* Lamprid. *in* Sever. *cap.* 26.

(d) Lamprid. *in* Alex.

(e) Lamprid. *in* Alex. Sever.

Digitized by Google

que Principem, collectis omnibus Imperatorum conſtitutionibus in Chriſtianos conditis, in eos, exemplo ſuperiorum Principum, incitabat. Scribendi genere uſus eſt leni, temperato, & facili, ut numquam tamen gravitas in eo deſideretur. Mira eſt ejus proprietas verborum: quorum adeo erat religioſus, curioſuſque inveſtigator; ut Theodorus Cynulcus apud Athenæum ſuperſtitionem hominis, & inutilem ſubtilitatem faſtidierit. Unde *ſpinarum collector* appellabatur. Moleſtiam enim familiaribus objiciebat crebris quæſtiunculis de ſingulis vocabulis rogitando, atque contendendo, nullique cedendo. Et cum inter epulas de cujuſque cibi appellatione percunctaretur, extaret ne alicubi verbum, an non extaret, κειτουκειτος fuit appellatus: quamvis Caſauboni ſententia hic alius ſit ab Ulpiano Juriſconſulto. (*a*) Vicit tandem auctoritatem hominis, & gratiam Principis militare odium, quo demum Ulpianus interiit.

(a) Animadv. *in* Ath. *cap.* 7.

CI. De Julio Paullo.

Cum Ulpiano conjungimus Julium Paullum Patavinum. (*b*) Is cum ſeſe cauſis defendendis exercuiſſet, & cum eodem Ulpiano Papiniani fuiſſet aſſenſor, ſcrinii memoriæ Magiſter creatus fuit, poſtremo Præfectus prætorio: (*c*) ita ut Uulpianum diſciplina, ætate, honoribus, & Principis gratia æquaverit; ſtyli tamen gravitate ſuperarit, & numero librorum, quo vicit cæteros: cum nullam non juris particulam attigerit. Hoc etiam Ulpiano diſſimilis, quod Ulpianus in juris definitionibus remiſſior eſt, & pronior ad æquitatem; Paullus vero ſeverior, & religioſior juris.

(b) *l. quaſit. §. cum vir ff. de legat.* 3. *l. lecta ff. de reb. cred.*

(c) Æl. Spart. *in Nigro*.

CII. De Herennio Modeſtino.

Herennius Modeſtinus Ulpianum habuit magiſtrum, a quo *ſtudioſus ſuus* appellatur. Eumdemque Ulpianum ſæpe conſuluit, etiam abſens, cum Dalmatiam pro Conſule adminiſtraret. (*d*) Græcarum fuit, ac latinarum litterarum cum primis doctus, pollenſque in utraque ſcribendi facultate, librumque *de excuſationibus* græce conſcripſit. Vixit ad Gordiani tempora, a quo *non contemnendæ auctoritatis I. C.* appellatur. Maximinus vero junior eum ſibi juris peritum, & magiſtrum adhibuit, ut refert Capitolinus. (*e*)

(d) *l.* 52. *§. ſi quis ff. de furt.*

(e) *In Maximin. junior.*

CIII. De Aliis Generatim.

Atque hunc poſtremam juriſprudentiæ vocem appellare licebit: quo ſublato hujus doctrinæ oracula conticuere, ac ſuperſtitibus rivis, juris exaruere fontes. Hermogenianus enim, qui ſub Conſtantino claruiſſe fertur, de quo Menagius quærit in *amœnitatibus juris civilis*, (*f*) aliique obſcurioris nominis, nihil prodidere novi, ſed vetera tantum retractarunt, aut explicarunt, remiſſoque priſco illo, & graviſſimo inſtituto reſpondendi, tantum docendo juri civili ſcholas aperuerunt. Fuerunt ſane plurimi, aut Modeſtini, aut Ulpiani æquales, iidemque Papiniani diſcipuli; ſed minus celebres: quorum cognitio repeti poteſt ex eorum libris, qui peculiares tractationes de Juriſconſultorum hiſtoria conſcripſerunt. Nos etenim, omiſſis iis, quæ tantum curioſitatem explere poſſint, ea ſuggerendo duximus, quæ initia juris illuſtrare, atque utilitatem, opemque præbere poſſint laborantibus. Sane interruptam nunc narrationem opportune repetemus, & Juriſconſultorum hiſtoriam perſequemur, poſtquam expedierimus Juſtinianeam juris civilis collectionem: ad quam ut accedamus, aperienda ſunt fundamenta ejus poteſtatis, qua uſi Principes, juſſa ſua partem fecerunt juris civilis. Quæ ut a ſuis naturalibus initiis deducamus, plura evolvenda ſunt de Principum Imperio, ejuſque vires expendendæ, progreſſioque veſtiganda; ut noſſe poſſimus, quibus ex initiis in libera Civitate orta fuerit ea poteſtas, & quouſque pervenerit. Quoniam vero nihil certi, exploratique comprehendere poſſumus, niſi quod hauriamus de fonte naturæ; ideo tantiſper

(f) *cap.* 11.

a matre veritatis philoſophia, facem illam arripiam, quæ per tenebricoſum iter, & opinionibus obſeſſum, libere percurram ad ea primordia, unde veritas protrahatur in lucem. Qui enim adhuc ſcriptis ſui imperii fundamenta jecerunt e Juriſconſultis recentioribus, non tam abſtruſas naturæ notiones, quam auctoritates, & opiniones pro certis, firmiſque principiis tradiderunt: & quæ conſequentia eſſe debuiſſent, pro accedentibus acceperunt: ut non aliam firmitatem ea, quæ proponunt, habeant, niſi ſtudiorum fidem, atque conſenſum; ne dicam inquirendi negligentiam.

CIV. De Romano Imperatore.

Humanæ naturæ vitium, dum innaſcitur anima corpori, e parentum culpa ſuſceptum, ad omnem effunditur poſteritatem: Eodem vitio elata cupiditas noſtras omnes corripit facultates, e quarum regimine pellit, excluditque rationem, quam depreſſam, cupiditas impotenter dominatur, ſuumque jus viribus metitur, ut eouſque imperium extendat, quo ad vires cujuſque perveniunt. Cum enim cupiditate, non ratione decernimus, tantum exultant jura corporis, quæ illi dominium rerum addicunt, qui vim, ad capiendum, & retinendum idoneam habet a natura tributam. Unde, ſecluſa ratione, quæ rerum inæqualitatem inter homines pro imparibus meritis ad communem utilitatem inducit, exurgit appetitio naturæ, quæ conſtituit juris æqualitatem, eamque dirimit, atque diſtinguit potentia ſingulorum: ut cum omnia pateant omnibus, ea tamen cujuſque ſint propria, quæ ſuæ cuique vires attraxerunt. At quoniam æqualitas, dum omnes omnia ſibi arripiunt, bellum excitat, & mutuas cædes; hinc metus inteſtinæ diſcordiæ, atque pericula externæ potentiæ, revocarunt velut ab exilio rationem; quæ veram aperuit utilitatem, docuitque homines magis ad ſecuritatem, quam ad magnitudinem virium expendere jura ſua. Quamobrem proprias cupiditates, & vires communi voluntati, & publicæ potentiæ ad univerſorum tranquillitatem intentæ ſummiſerunt, fœderaque percuſſerunt, injeruntque pacta, quorum in fidem, atque tutelam, inſtituta ſocietate vitæ, ſe, ſuaque omnia tradiderunt, eique ſocietati regendæ præfecerunt *Imperium*, ſive vim ſummam undique contractam, animis omnium, atque corporibus dominantem. Itaque ſervitute ſecuritatem emerunt, & parere legibus duriter, quam propriis cupiditatibus obſequi cum periculo, maluerunt. Duabus igitur facultatibus hominum conditio regitur, *naturali* ſcilicet, & *civili*. Prior ſtatum corruptum hominum liberum, & ſolitarium comitatur. Poſterior vero eorumdem ſocietatem, vitæque communionem conſequitur, quam *Civitatem* appellamus. Etenim facultatibus naturalibus facultati civili ſubjectis, Civitas coaleſcit. Cum vero iſtæ diſſiliunt, ſeque homo refert ad naturalis potentiæ ſtatum, diſcordia erumpit, civitaſque diſſolvitur, quia ſublato ſtatu inæqualitatis rerum, atque pacis; homines redeunt ad juris æqualitatem, cujus obtinendæ cauſa bellum inter eos exoritur. Civilis autem facultas, quæ naſcitur a multitudine, minime tamen poteſt ſeorſum a perſona publica reſidere, neque in ſingulos diſſipari: hac enim ratione jus quiſque repeteret ſuum: ſed in perſonam alienam transfundenda eſt, quæ multitudinem ipſam referat, qualis eſt cœtus plurium, vel paucorum, vel communis ab uno adminiſtrata voluntas, ex qua exiſtit Princeps, in quem pro cujuſque civitatis legibus, vel poteſtas univerſa multitudinis, vel portio transfertur illius. An autem poteſtas omnis popularis, an tantum portio tranſierit in Romanum Imperatorem, e veteribus monumentis explorabimus. Nam quæ po-

poteſtas aliunde acceſſit, quàm ex populi voluntate, non e 'civili facultate, ſocietatiſque jure manavit; ſed a facultate naturali, & militari vi a Principe explicata: per quam vim exolvebat ſeſe jure illo, cui tuendo fuerat aſſumptus, quoque alios in civili ſtatu continebat. Quamvis autem Princeps injuſte fines civilis facultatis exceſſerit, fidemque poſtpoſuerit publici fœderis, privataque uteretur naturæ facultate, quam in commune depoſuiſſe oportebat; juſtum tamen erat cives obtemperare Principi: cum alia ratio tranquillitatis publicæ nulla pateret. Nam ſi principis vim majori vi coercere voluiſſent, hortarique ſingulos ad repetendam e Principis manu ſuam cujuſque facultatem; res rediiſſet ad corruptum naturæ ſtatum omnium peſſimum; nempe ad internecionem, atque diſcordiam, quo revolvimur, quoties obſiſtimus facultati publice traditæ: cui diſſolvendæ, ſine rerum perturbatione, minime ſufficimus.

Sed jam ipſius Imperii Romani ortum, atque ſtatum contemplemur, & explicemus, Libertatem inditam ferociæ animorum, quam, pulſis Regibus, repetierant Romani, non negligentia, neque voluntate; ſed nimio potius ejus retinendæ, ac dilatandæ ſtudio amiſerunt. Etenim plebeji metuentes potentiam patriciorum, quos inſidiari publicæ libertati ſuſpicabantur, variis contentionibus, majorum omnium magiſtratuum communiorem impetrarunt. Unde muneribus, & honoribus communicatis: Patres, quamvis conſilio, & auctoritate anteirent; numero tamen, & viribus vincebantur: attritaque potentia Senatus, victoque conſilio meliorum, publica res populari temeritate agitabatur. Multitudo vero cœca, & præceps majora ſemper impetrando, adeo inſoleſcebat, ut cum plus in dies libidini ſuæ permitteret, ad infinitam tenderet libertatem. Quamobrem diſſoluta priſca illa temperie civitatis, majorum inſtituta ſenſim dilabebantur, & plebs inconſulta in poteſtatem decidit callidiorum, & potentiorum, qui ejus cupiditati aſtu, audaciaque ſua verificabantur. Et quoniam ſtudia plebis pro varia utilitate, atque ingeniorum diverſitate dividebantur; multitudo diſceſſit in factiones: quarum ſingulæ ſuos ſibi Duces, & Principes conſtituentes, in certamen venerunt; & victrix factio ſemetipſam, cum partibus reliquis profligatis, atque devictis, in poteſtatem deduxit illius, cujus conſilio, atque imperio vicerat: qui deinceps plebem in fraudem jam inductam poſtea militari metu continuit. Itaque plebs contrariæ factionis opprimendæ ſtudio ab eo fuit oppreſſa, per quem alios opprimere conabatur. Quia vero militiam Romanam Romani Spiritus permeabant, ac ſimul cum Romano nomine adhuc opinio veteris Reipublicæ vivebat in animis: neque militia, neque populus parere poterat uni, niſi falſa libertatis opinione duceretur. Unde manſit ſub Principe mendax imago libertatis, in exteriori Senatus majeſtate, ac priſcis, ſplendidiſque magiſtratuum nominibus impreſſa. Trifariam autem res Romana ſub Imperatore diſpertiebatur: in *Senatum, militiam, & plebem*. His præerat Princeps, qui tum ſecurus erat, & firmior, cum auctoritatem Senatus, militum vim, & plebis poteſtatem æquabiliter ditimeret, atque libraret. Porro quia Romani abominabantur extraordinaria imperia, juſtaque rerum poteſtas magiſtratibus continebatur; princeps, ut offenſionem ferocis populi declinaret, & legitima imperia videretur exercere, præcipiebat ſibi magiſtratus majores: quo auſpicato ageret, & more majorum, juſſaque ſua populo, auctoritate legitima, comprobaret. Unde imperia Principum, non certæ perſonæ juſſa; ſed plurium magiſtratuum auctoritates reputabantur.

Digitized by Google

CV. De Variis muneribus Imperatoris.

Erat itaque Romanus Imperator plurium, atque ſummorum complexio magiſtratuum, cumuluſque variarum poteſtatum in militiæ Principem, in cujus unius perſona veteris Reipublicæ vis, atque majeſtas per cumulatas magiſtratuum poteſtates exprimebatur. Etenim, per ſpeciem conſtituendæ Reipublicæ bellis quaſſatæ, ac diſſolutæ civilibus, *Triumviri* Octavius, Antonius, Lepidus potiti ſunt rerum; atque initio Triumviratum ad quinquennium ſuſceperunt: nullo invidioſo nomine novæ dignitatis aſſumpto. Deinde in aliud quinquennium imperium ſibi prorogarunt. Tandem, oppreſſo Lepido, Antonioque devicto, ſumma Reipublicæ ad Octavium devenit. Is autem, ut invidiæ pericula vitaret, ſibi ad decennium ſuſcipiebat imperium, denis annis tota vita prorogatum; ne aut abſtuliſſe libertatem populo videretur, aut eidem ſpem umquam adimeret recipiendæ priſtinæ poteſtatis; quam non abjeciſſe, ſed ad tempus depoſuiſſe in unius manu, ſibi videbatur. Et quamvis Dictatorem egiſſet Octavius; numquam tamen formidabile jam Dictatoris nomen admiſit: ut appellatione ſublata, odium removeret, contentus *Imperatoris* nomine longe mitiori; quo, re bene geſta, Duces a militibus non ſolum in libera Republica, ſed etiam ſub Principibus, ob honorificentiam appellabantur: unde ad victoriarum numerum legimus ſemel, bis, ter, quater quinquenies *Imperatores* appellatos. Quo effecit, ut militaris potius honoris, ac felicitatis nomen, quam poteſtatis præferre videretur. Præterea, ut Octavius, jam nationum omnium, ſubacta patria, victor ſecerneretur a ceteris mortalibus; quia *Romuli* nomen reſpuerat, ne Regiæ memoriæ ſubiret invidiam, *Auguſtus* appellari maluit, conſecrato jam religione vocabulo, rebuſque ſacris, ac divinis uſitato: ut ſe Deorum quodammodo nomine muniret. *Cæſaris* autem nomine ſuſcepto, hæreditatem, ac ſucceſſionem prætulit illis: quod poſtea nomen ad alios una cum Imperio tranſivit. Tribus igitur iſtis appellationibus, *Imperatoris* nempe, *Auguſti*, & *Cæſaris*, rei militaris, arbitrium, ſplendor dignitatis, & ſucceſſio ſignificabantur.

CVI. De Pontificatu Maximo Imperatoris.

Sequuntur aliæ appellationes, ea jura continentes, quibus retenta ſpecie veteris Reipublicæ, populi, ac Senatus poteſtatem, & Sacrorum arbitrium Princeps ad ſe traheret. Igitur cum ſuperſtitionis vim, atque potentiam in ſubigendis animis intelligeret, ſuſcepto Pontificatu Maximo, poteſtatem arripuit Sacrorum: ut omnis a Principe religio proficiſceretur, ejuſdem Imperium a Diis arceſſeretur. Ideo & in collegio Augurum eſſe voluit: quippe notat quantopere aruſpicum reſponſa multitudinis animos permoverent. Extat Veſpaſiani nummus hac inſcriptione.

IMP. CÆSAR VESP. AUG. P. M.
AUGUR. TRIB. POT.

CVII. De Tribunitia Poteſtate.

Præter poteſtatem Divinam, ſepſit etiam ſe Principis auctoritate plebis, adſcita ſibi poteſtate tribunicia; non vero Tribuni munere, quo fungi non poterat, niſi plebejus. Princeps autem ſemper inter patricios cenſebatur: ideo relicta perſona tribunorum, quo cohærere patricio non poterat, retinuit poteſtatem: per quam non modo intercedendi cum cæteris tribunis jus obtinuit, ſed & ſe præſtitit Sacroſanctum. Ut quiſquis eum attigiſſet, publicam violaret majeſtatem: ideoque indicta

cauſa

cauſa poſſet occidi : quo facto ignatæ plebis captavit gratiam : quaſi ſuſcepto munere plebejo, ſuam Principis plebi dignitatem impertiiſſet. Eam poteſtatem Auguſtus perpetuam accepit, adiſcito ad quinquenium ſemel, atque iterum ſibi collega. (a) Cum Imperatores temporariam deinceps habuerint, poſt exitum renovandam.

Inter magiſtratus Romanos maxime præcellebat *Cenſura*, quippe quæ moribus immineret, atque in facta civium, & vitam animadverteret. (b) Hanc Julius Cæſar ſibi deletam, *præfecturam morum* appellare maluit, ſive ut vetuſtum odium effugeret, ſive quia Cenſoris nomen Pompejus detrectaverat. Eamdem morum præfecturam ſibi adjunxit Auguſtus: ut ſicuti tribunatum plebis gerebat, nec tribunus plebis dicebatur; ita ſublata formidine cenſorii nominis, cenſuram exerceret. Quamobrem ſexto conſulatu *præfecturam morum* accepit, (c) egitque cenſum ter, ſine honore Cenſuræ. (d) Antiquum Cenſoris munus non eſt veritus palam aſſumere (e) Claudius, & Domitianus, qui *Cenſor* appellatus in faſtis Capitolinis. (f)

Extollebat vero maxime potentiam ſuam Imperatores frequentia Conſulatuum, quos vel cum aliquo ex familia Cæſarum, vel cum præclaræ nobilitatis, aut ſummæ auctoritatis viro gerebant. Conſulatus enim, etiam devicta Republica, quamvis fractis ejus magiſtratus viribus, vertex dignitatum fuit, & honorum faſtigium. Unde Principes, qui gloriæ avidiores erant, honoremque tantum ſubjectis ſuis invidebant, conſulatum gerebant ſoli, & aliquando etiam perpetuum : uti de Vitellio vetus inſcriptio teſtatur. (g)

A. VITELLIUS L. F. IMPERATOR
COS. PERP.

Proconſulare vero Imperium, quod frenum erat provinciarum, ſemel arreptum, numquam dimiſerunt Imperatores. Quamquam enim in provincias Proconſules mittebantur, & Proprætores, & Præſides; Princeps tamen Proconſulare imperium obtinebat in provincias univerſas, quod illi adminiſtrabant in ſingulis earum. Eaque imago erat poteſtatis illius militaris, quæ Conſulibus ad bellum proficiſcentibus lege curiata tribuebatur; (h) quam longe pleniorem impetravit Cn. Pompejus, cujus imperio circum oras maritimas, Romanæ omnes provinciæ olim ſuberant. Imperatores igitur ſtatim extra pomœrium exeuntes, proconſulare imperium explicabant: quo velut in perpetuo conſulatu provinciarum omnium adminiſtratio, & rei militaris arbitrium, & vitæ, neciſque poteſtas comprehendebatur.

Quoniam vero libera Republica Senatum habere, ad eumque referre, ſive illum conſulere non licebat, niſi magiſtratibus majoribus, jus hoc, tamquam uni ex illis magiſtratibus, conceſſum etiam fuit Imperatoribus. Atque initio quidem admodum parce: Auguſto enim tantum licuit una de re interrogare Senatum: quod *relationem facere* dicebatur. Extenſum deinde fuit hoc jus, ut de pluribus rebus relationem facere liceret: nempe uti binæ, ternæ, vel quaternæ; atque etiam quinæ, relationes fieri poſſent: quod *jus* dicebatur *ſecundæ, tertiæ, quartæ, quintæ relationis*. (i)

Cum hiſce muneribus dignitatem ſenatoriam iis adjunctam Princeps induebat: (K) & quamvis eſſet e plebe, inter patricios recipiebatur.

(a) Sveton. *in* Aug. *c.* 27. *Faſti conſulares*.

CVIII. De cenſura Imperatoris.

(b) Cic. *l.* 9. *e* 15. Dio *l.* 43. Sveton. *in* Jul. *cap.* 76.

(c) *Faſti conſulares*.

(d) Sveton. *in Aug. cap.* 27.

(e) Sveton. *in Claud. cap.* 16.

(f) Sveton. *in Domit. cap.* 14.

CIX. De Conſulatibus Imperatoris.

(g) *apud* Gruterum.

CX. De Proconſulari Imperio

(h) Cic. *in Rullum*.

CXI. De Referendi Jure.

(i) Dio *l.* 53. Vopiſ. *in Probo*, *&* *in Aurelian.* Capitolin. *in Pertinac. & in Marc. Ant.*

CXII. De Senatoria Imperatoris Dignitate.

(K) *l.* 8. *C. de Dign.* Capit. *in Macrin.*

CXIII. De Patris Patriæ appellatione.

(a) Dio l. 53.

Summorum munerum iſtorum invidiam, Principes gratioſo apud plebem *Patris Patriæ* nomine levabant. Qui honos M. Tullio primum ob oppreſſam Catilinæ conjurationem delatus, deinde tranſiit ad Auguſtum, & poſteriores Imperatores: qui ejus appellationis honore, aliquorum opinione (*a*) jus etiam nanciſcebantur in populum, quale parentes habent in libros. Hæc autem non omnia ſimul Principi, ſed intervallis aliquot proferebantur. Etenim de Pertinaca, atque Severo id memorabile dicitur, quod uno die haſce dignitates acceperint: cum Adrianus *Patris Patriæ* nomen, ſemel atque iterum oblatum diſtulerit; & Tiberius prorſus recuſarit: quod nominis dignitas ab eo majora poſceret, quam ſe confideret præſtiturum.

CXIV. De Lege Regia.

Hæc autem ex pluribus magiſtratibus collecta poteſtas Principi tradita Senatus, populique decreto, ut mea fert opinio, confirmabatur. Cujus decreti fragmentum eſſe arbitror illud Capitolinum, quod legis Regiæ nomine producitur. Ea enim, ni fallor, erat recenſio, & enumeratio ſingularum facultatum, ex ſuſceptis magiſtratibus in Principem immigrantium: quæ publico populi monumento conſecrabantur. Quod Auguſto primum tributum, translatitium deinde fuiſſe arbitror: atque ad ſequentes Principes deſcendiſſe. Ideo legimus in hac tabula, Veſpaſiano eadem tributa fuiſſe, quæ D. Auguſto, Tiberio, & Claudio. Quamobrem nec falſi damnaverim fragmentum hoc, quod non ſatis prudenter aliqui fecerunt; cum dictione, ſcriptura, & notarum lineamentis convincantur erroris ſui; ut duo noſtrorum temporum clariſſima Romanæ antiquitatis lumina obſervarunt, Blanchinus, & Fabrettus, quorum teſtimonium ad hujus libri extremum adjiciemus: Neque hoc decreto, exutum perpetuo fuiſſe poteſtate ſua populum, atque Senatum exiſtimaverim; ut aſſentandi ſtudio Ulpianus, aut Tribonianus, uter eorum fuerit, interpretatur, contra omnium temporum, atque rerum geſtarum teſtimonia: quibus populo, atque Senatui jus magiſtratuum, & comitiorum aſſeritur. Ipſe namque ordo dignitatum, atque munerum, quibus Princeps muniebatur, docet nulla fixa, certaque, ac perpetua lege; ſed ſuſcipiendorum auctoritate magiſtratuum, Principi ſummam poteſtatem eſſe patefactam, eamque futuri teſtimonii gratia in monumentum hoc, quod legis Regiæ nomen ab adulatoribus tulit, cum ſuis gradibus fuiſſe deſcriptam. Cur enim nominatim, ac ſeorſum ſingula munera Imperatori deferebantur, ſi vis earum ipſa Imperatoris perſona ex legis poteſtate continebantur? Quorſum in populo, vel in Senatu comitia diu permanſiſſent, ſi, extincta prorſus imagine veteris Reipublicæ, Principis voce omnia populi ſuffragia, & Patrum conſulta comprehendebantur? Si, inquam, e Principis tantum voluntate leges exibant, quid opus erat vocare Senatum ad legem ei ſuadendam, & ad Senatuſconſultum a Senatoribus, poſt orationem a principe habitam, exprimendum? At, inquiunt, Princeps fertur eſſe ſolutus legibus. Quaſi vero, qui ſolutus eſt ipſe legibus, jure ſuo retexere poſſit veteres, & imperare novas: aut per univerſarum legum veniam, continuo populus infinitam poteſtatem conceſſerit. Quid ſi anguſtius accipiendum eſt, quod dicitur *Principem eſſe ſolutum legibus* ex integerrimorum interpretum ſententia? Quod enim Ulpianus (*b*) ait, abſciſſum eſt ex ejus libris ad legem Juliam, & Papiam, quæ ob earum præſtantiam *leges* abſque adjectione alia dicebantur. Ex quo colligitur ex legibus tantum conjugalibus, non autem ex aliis legibus, Ulpiani ſententia, Principem eſſe ſolutum. Sed

(*b*) *In l. Princeps ff. de legib.*

fac

ſac id id ſignificare latius; fines certe legum civilium non egredietur; neque Principem naturalis juſtitiæ vinculis exolvet; nec parum ei tribuetur, ſi ſolemnitatibus legum, & juris civilis ritibus eximatur: quod a gravioribus traditur interpretibus: quorum nemo fert, ut Princeps, quia ſolutus eſt legibus, eas poſſit voluntati ſuæ ſubjicere, ac publicam exagitare pacem, cui tuendæ fuit aſſumptus. Atque ita ex Dionyſio Halicarnaſſeo explicatur a Cujacio (*a*) *lex Imperii*, quæ in libris Codicis memoratur. Etenim Imperatores imperium accipientes, minime jurabant in leges; (*b*) ideo cum novam perſonam induerent, eamque legibus non obligarent, ſoluti legibus dicebantur. Ita igitur Principes legibus exſolvebantur, ut ne tamen legibus antecellerent. Ideo vox illa maxime celebratur: (*c*) *Majus imperio eſt, ſummittere legibus Principatum*. Hinc ea, quæ inter Principem, & privatum gererentur, niſi legibus congruerent, irrita ducebantur. Unde nihil in principem ex imperfecto teſtamento tranſibat: (*d*) legum enim venia Principum perſonam haud egrediebatur: neque porrigebatur ad privatum, ex cujus teſtamento Princeps inſtitueretur, nihilque a privato transferri poterat in Principem neglectis ſolemnitatibus juris, quia libertas Principis alteri prodeſſe non poterat: non enim extenditur, quod contra juris regulam recipitur. Tandem quantumcumque illo veteri fragmento in Principem tranſierit ſupra ſuſceptorum magiſtratuum poteſtatem; jura tamen populi extincta fuiſſe nuſquam apparet, ut ambitioſe magis juriſconſultus (*e*) quiſquis ille fuerit, interpretatur, quam vere. Quis vero credat, regium nomen adeo exoſum populo Romano, a populo potius, quam ab Aulicorum recentioris ætatis Juriſconſultorum aſſentatione huic legi fuiſſe tributum? Sed jam rationes explicemus, quibus acceptam rite poteſtatem Principes ad communem uſum adducebant; ut eodem tempore oſtendamus, quid *conſtitutiones Principum* fuerint, & *pragmatica ſanctiones*, quid *reſcripta*, quidve *decreta*, quæ nomina crebro in libris juris occurrunt.

(a) Cuja. *enar. in l. 3. C. de teſt. & quemad.*

(b) Plin. *in Paneg.* Cujac. *in l. 6. C. enarr. ad l. 3. C. de teſtam. & quemad.*

(c) *l. digna vox. C. de leg.*

(d) *ex imperf. 23. D. de legat. 3.*

(e) *l. 1. D. de conſt. Princ.*

CXV.
De Orationibus Principum.

Igitur Principes poteſtatem ſuam præcipue orationibus in Senatu habitis evolvebant: quibus aut hortabantur, aut admonebant, aut increpabant Senatum, aut ſuam ſententiam in ſuſcepta deliberatione proponebant ad S. C. condendum: quod numquam a ſententia Principis diſcrepabat: hinc promiſcue *Senatuſconſulta*, & *Orationes Principis* accipiuntur, ut notat Briſſonius. (*f*) Has autem orationes eruditiores Principes, quales fere uſque ad Vitellium fuere, per ſeſe recitabant: (*g*) rudiores vero per Quæſtores.

(f) *Antiq. l. 1. c. 16.*

(g) Aurel. *Vict. in Vitell.*

CXVI.
De quçſtoribus.

Quæſtores dicti a *quærenda*, vel *conquirenda* pecunia publica, & in rationes redigenda: quod munus fuit *Quæſtorum ærarii*, ad quos ærarii cuſtodia pertinebat: dictique ſunt *Quæſtores urbani*, origine antiquiſſima: quam vel ab ipſo Romulo, & Numa, vel certe a Tullo Hoſtilio deducere licet. Sub Imperatoribus autem fuerunt Quæſtores, quos *candidatos* appellabant, quod is primus eſſet aditus ad Honores, indeque ad Præturam aſcenderetur. Hique loco Principis, cujus in intima conſilia vocabantur, in Senatu aderat, (*h*) Si Princeps, vel refugeret laborem, (*i*) vel adeſſe nequiret. (*K*) Iidemque libellos, epiſtolas, & Orationes Principis in Senatu legebant, & reſcripta dictabant.

(h) *l. 1. D. de off. quæſt.*

(i) *l. ult. C. de diverſ. reſcript.*

(K) Briſſ. *antiq. l. 1. c. 17.*

CXVII.
De Magiſtro Officiorum.

Huic aderat comes Magiſter officiorum, cui concredita erat morum diſciplina, qua palatium Principis regebatur: unde non mandabatur, niſi philoſopho, vel Juriſconſulto. (*l*)

(l) Gruther. *de off. Dom. Aug. c. 20. l. 2.*

CXVIII.
De Majori, & minori Laterculo.

Curam autem Quæſtor gerebat *minoris laterculi*, ſive codicis, in

quo

quo minora officia deſcribebantur, nempe tribunatus, & præfecturæ omnes, quas Quæſtor, auctotitate Principis, diſtribuebat. (*a*) *Majus laterculum* codex erat, (*b*) qui majora officia, majoteſque dignitates continebat. Nero autem non modo Quæſtoribus, verum etiam Conſulibus orationes ſuas recitandas mandabat: (*c*) cujuſmodi orationes, *libelli* quoque dicebantur. Exemplum earum habemus in æs inciſum, qualis eſt illa Claudii oratio de *ſupplendo Senatu ex nationibus exteris*, pagina 502: inſcriptionum. Eædem orationes ad S. C. condendum directæ, condito S. C. vim legis habebant: ut inde, tamquam ex mente S. C. ubi eſſet obſcurum, explicaretur: quod faciunt frequenter Juriſperiti. Ex hoc genere illa eſt Auguſti oratio, qua ſuaſit legem Papiam, aliaque Divi Marci de prohibendis nuptiis inter Senatoris filium, & libertinam, in quam Paullus librum ſcripſit ſingularem. (*d*) Item alia ejuſdem de feriis, & quibus de rebus Prætor adiri poſſit diebus feriatis, vel non: (*e*) & illa de tranſactione alimentorum, ne aliter, quam Prætoris auctotitate (*f*) rata eſſet. Itemque illa Severi de prædiis ruſticis, & ſuburbanis minime diſtrahendis a tutoribus, aut curatoribus, niſi ex præcepto parentum in teſtamento, (*g*) vel codicillis: aliaque Antonini de donationibus inter virum, & uxorem. (*h*) His orationibus Princeps viam poteſtati ſuæ adeo patefecit, ut ejus voluntas prope tranſierit in legem, ejuſque juſſus ita expoſitus neceſſitatem attulerit parendi, tamquam ex S. C. Quæ Principis juſſa, ſunt *conſtitutiones* appellata; eaque ad hæc tria ſumma genera referuntur: (*i*) *edicta* nempe, *decreta*, *reſcripta*, quæ alii ſubtilius diſtinguunt in *pragmaticas juſſiones*, *edicta*, *mandata*, *decreta*, *epiſtolas*, *reſcripta interpretationes*, *interlocutiones*, *beneficia*, & quæ generali etiam *conſtitutionum* nomine veniunt, *orationes*.

(a) *l. 1. C. de off. quæſt.*
(b) *l. 2. C. eodem*. Tac. *l.* 16. *ann.*
(c) Gruter. *de off. dom.* Aug. *l.* 2. *c.* 18.
(d) *l. oratione D. de rit. nupt.*
(e) *l. 1. D. de feriis.*
(f) *l. cum ii D. de tranſact.*
(g) *l. 1. D. de reb. eorum.*
(h) Briſſon. *ant. l.* 1. *c.* 16.
(i) *Ennarator ad* Cujacium *D. de Conſtit. Princ. in parat.*

CXIX. De Pragmaticis Juſſionibus.

Pragmaticæ juſſiones erant imperia Principis, quæ parente aliquo collegio, vel ſocietate, vel urbe, vel provincia de conſilii ſententia manabant: (*K*) quæ, ſi quid juberent, *juſſiones* dicebantur, ſi quid vetarent, *ſanctiones*.

(K) *l.* 2. Baſilic. *t.* 5. *c.* 27.

CXX. De Edictis Principum.

Edictum erat Principis voluntas nullo rogante, vel impellente; ſed ſponte ſua publicæ, vel certæ rei gratia promulgata. (*l*) Si quid enim conſilii ſui Principes aperire populo volebant, id edicto mandabant more majorum. (*m*) Etenim vigente Republica idem a Marco Antonio, & aliis, qui populum vellent admonere, factum novimus. Si quid vero Principes edicto comprehenderent, quod ad omnes pertineret, vertebatur in legem: quæ *lex* vocabatur *edictalis*, qua omnes populi, & provinciæ tenebantur.

(l) Theoph. *l. tit. inſtit. de jur. nat. gent. & civ.*
(m) *Sæpe* Cic. *in Philip.*

CXXI. De Mandatis Principum.

Mandata Principum ſunt monita, & præcepta, quæ Rectoribus provinciarum, aliiſque magiſtratibus Reipublicæ, vel provinciæ recte adminiſtrandæ, civilique diſciplinæ regendæ palam, vel arcano litteris dabantur: (*n*) Quæ ſi publicæ darentur, *commonitoria*; ſi clam, *ſecreta* vocabantur. (*o*) Mandatorum vero nullæ vires erant *ſine ſcripto*, niſi de mandatis privatorum ageretur: quæ ſine ſcripto etiam valuiſſe docet Cujacius. (*p*)

(n) *l. 1. C. de mand. Princ.*
(o) *l. 2. l. 2. C. de mand. Princ.*
(p) *obſerv.* 27. *c.* 39.

CXXII. De Decretis Principum.

Decreta Principum erant ſententiæ, quas Imperator in cauſarum cognitionibus cum ſuo conſilio, & ſibi adſidentibus juriſperitis proferebat. Horum ſex libros Paullus reliquit, in quos Antonini, & Severi ſententias contulit: quæ pronunciatæ ſunt Paullo, Papiniano, Meſſio, & Triphonino adſidentibus, (*q*) diſſentiente plerumque Paullo.

(q) Cujac. *obſ.* 2. *c.* 26.

CXXIII. De Epiſtolis Principum.

Epiſtolæ Principum, ſi quid continerent, quod in publicam rem, civi-

civilemque diſciplinam tenderet, in leges etiam referebantur: qualis illa eſt Antonini, qua mandata de repudiandis provincialium donis explicantur, ne xeniola comprehendant. (a)

(a) *l. ſolem. §. non vero D. de off. proconſ.*

CXXIV. De Reſcriptis Principum, & Libellis.

Reſcripta ſunt reſponſa Principum ad ea, de quibus, vel a præſentibus quibuſque ſupplici libello rogabantur, vel per litteras conſulebantur ab abſentibus magiſtratibus: quibus reſponſus Princeps oſtendebat quid ſibi ea de re fieri placeret. His pleraque pars contexta eſt librorum Codicis Juſtinianæi. Ex iiſdem exempla, & regulæ ducebantur ad ſimilia definienda. Etenim ad Principem privatis vix patebat aditus, niſi per libellos deſideria ſingulorum, & negotia continentes. Majeſtas enim Principis, graviſſimæque occupationes eum privatis denegabant: quamobrem non modo ſub Tiberio, & Auguſto; (b) ſed etiam ſub ipſo Julio Cæſare conſuetum fuit Principem alloqui per libellos: quibus legendis Julius Cæſar inter ſpectacula occupabatur. Qui mox eo viſus eſt commodior, quod ſpatium Principibus daret ad cogitandum, (c) ne plus minuſve loquerentur ex tempore. Porro ex ſententia, & reſponſis Juriſconſultorum, ſæpe Principes ad oblatos libellos de negotiis forenſibus reſpondebant: (d) unde illud Alexandri Severi, *ſecundum reſponſum Domitii Ulpiani amici mei*. Si qua vero ambiguitas in veteribus legibus, aut conſtitutionibus inveniretur, eam diſſolvebat, dubiam legem, & conſtitutionem declarabat, aut Imperator ipſe, aut ex illius auctoritate Juriſconſultus. (e) Unde pro legibus accipiuntur *Principum interpretationes*, ac *definitiones*.

(b) Tacit. *l. 4. ann.* Sueton. *in Aug. c. 84.*
(c) Tacit. *l. 1. annal.*
(d) *l. 4. C. de contrah. & commit. ſtip.*
(e) *l. 11. ff. de legib. l. ult. C. eod.*

Sed hæc latius patebunt ex libro de Romano imperio, quem his adjungemus ut ſit velut originum quartus: ex quo, velut e capite, fluxit jus omne Romanorum publicum, quod poſt Reip. converſionem, & deſuetudinem legum a nobis omiſſarum, in jus imperatorium ceſſit.

CXXV. De Præfectis Prætorio.

Paucis hiſce ſatis explicatam arbitror Imperatorum Romanorum poteſtatem in legibus interpretandis, condendiſque: nunc Præfecti prætorio vim, imperiumque prodemus. Qui magiſtratus extra ordinem, veteremque numerum ab Imperatoribus inſtitutus, adeo anteivit cæteros, ut proximus eſſet a Principe gradus, & apex omnium magiſtratuum: complectebatur enim omnes Imperii Romani Provincias, juſſuque ſuo Principem referebat, ſummum imperium exercendo, edictaque generalia proponendo, quæ ἐπαρχικὰ dicuntur a nomine ipſius magiſtratus, qui græce appellatur ἔπαρχος. Is quamvis dignitate Conſuli cederet, poteſtate tamen longe præcellebat. (f) Siquidem Conſul merum imperium gladio tantum, non relegatione poterat exercere: Præfectus vero prætorio genus omne animadverſionis habebat, cunctiſque præerat generibus judiciorum. Etenim ad exemplum tribuni Celerum, qui priſco Regum ævo cuſtodes erant regii corporis, eumque Tribunum habebant ducem; itemque ad ſimilitudinem magiſtri equitum, qui vicariam Dictatoris poteſtatem gerebat; Auguſtus ex Mæcenatis conſilio, ut maximam auctoritatem magiſtratuum, non ex populi voluntate, ſed e propria facultate traheret: hanc extulit Præfecti prætorio poteſtatem, quam contulit in ducem cohortium prætorianarum ex equeſtri ordine, quas Princeps ad ſui corporis cuſtodiam adhibebat: (g) & *prætoriani* dicebantur, quod in *prætorio*, ſive aula principum verſarentur (h) Duos igitur creavit, qui ſummo imperio prætorianis militibus præeſſent, quos *Præfectos prætorio*, appellavit: ut quorum fidei mandata erat vita Principis, iis etiam poteſtas ejuſdem tutius concrederetur. Quamobrem Præfectus

(f) V. de Cujac. *in parat. ff. & C. de offic. præfect. præt.*
(g) Svet. Plin.
(h) Faber. *ſemeſt. c. 1. lib. 1.* Dio *lib. 55.*

Præ-

Digitized by Google

prætorio publicæ diſciplinæ fuit emendator. Ideo *Secundus* dicebatur à Principe, & *imperium ſecundum*, itemque *imperium ſine purpura* vocabatur, nominibuſque aliis haud diſſimilibus. (*a*) Cui ſane prævalidæ poteſtati exprimendæ, gladius ei ſolemniter tradebatur; ut omnium vitæ, neciſque poteſtas ei tradita intelligeretur. (*b*) Nota eſt vox illa Trajani, cum Præfectum ſuum cingulo donaret: *Accipe*, inquit, *hunc enſem: & ſiquidem recte, & ero Republica imperavero, pro me; ſin ſecus, in me utere*. (*c*) Unde ſimul cum iis commune aliquando tribunal Imperatores habebant, eoſque *parentes cariſſimos*, & *amantiſſimos* ſalutabant; propriam in illis poteſtatem, ad documentum populorum honorantes. (*d*) Eorum igitur erat poſt Principem ſumma Imperii adminiſtratio, ab iiſque mandata, juſſaque Principis ceteris magiſtratibus, ſive urbanis, ſive provincialibus diſtribuebantur. Eorum erat deligere Judices, & removere; delicta provincialium Judicum punire; (*e*) atque in Senatores Conſtantinopoli ex Conſtantini lege juriſdictionem exercere; (*f*) cauſas a Præſidibus, & rectoribus provinciarum ad ſeſe per appellationem adductas, ſupremo loco cognoſcere. Nam progredientibus temporibus poteſtas hæc eo adſcendit, ut a Præfecti prætorio ſententia non licuerit appellare. (*g*) Minus decorum enim viſum fuit tantæ poteſtatis judicia, cujus in fide Princeps omnem Imperii ſui majeſtatem depoſuerat, ad alterius examen adducere. Quamobrem, appellatione interdicta, Princeps tantum permiſit, ut cum ille magiſtratu abiret, per libellum poſtulari poſſet a Principe intra biennium ſententiæ retractatio. (*h*) At ex Juſtiniani *Novella* 119. *cap.* 5. libellus pro retractatione offertur ipſi Præfecto prætorio, intra decem dies a prolata ſententia: dandis a victore fidejuſſoribus pro reſtitutione, ſi ſententia revocetur. Sin decem dies, abſque ſupplicatione præterierint, ſine fidejuſſoribus executio procedet: ſupereritque parti alteri, Imperatoris auxilium intra biennium implorandum. (*i*) Cum hoc munus olim nemo, niſi ex equeſtri ordine (*K*) vocari poſſet, ita ut hæc poteſtas pugnaret cum dignitate Senatoria, quam Princeps conferebat ei, quem Præfectura ſpoliare cupiebat: primus e Senatoribus eam ſuſcepit Titus Veſpaſiani filius: qui ut eam acciperet, ante ad equeſtrem ordinem tranſiiſſe dicitur: (*l*) deinde Arretinus Clemens Senatorii & ipſe ordinis: poſtremo nonniſi e Senatu aſſumi oportuit cum in Senatores animadverteret. (*m*) Ante Cōſtantinum uni tantum, aut alteri ea poteſtas ferme tribuebatur exercenda in Comitatu, ſive in Aula Principis. Conſtantinus eam, utpote ipſis Principibus formidabilem, ut extenuaret, diſtinxit in quatuor Præfectos. (*n*) Unum Orientis; alterum Illyrici, tertium Italiæ; quartum Galliarum; quibus Juſtinianus adjecit quintum, nempe Africæ.

CXXVI. De Aſſeſſoribus.

Adſidebant autem Præfecto prætorio, ſicut & aliis magiſtratibus, Juriſperiti, quorum ex conſilio ille judicabat: quod munus tanto erat in pretio, ut & ipſi Principes magiſtratibus adſederint aliquando. (*o*) Adſeſſoreſque hi conſiliarii erant, negotiorumque participes, comiteſque magiſtratuum: quibus ſalaria conſtituit Alexander Severus. (*p*)

CXXVII. De Magiſtris Scriniorum.

Inter alia munera, quæ Juriſconſultis mandari ſolerent, præcipua erant munera Magiſtri ſcriniorum, ſive cauſarum; in quibus acta Principis ad jus pertinentia condebantur. (*q*) Quorum quatuor erant genera, nempe *ſcrinia memoriæ*; *ſcrinia epiſtolarum*; *ſcrinia libellorum*; *ſcrinia diſpoſitionum*. (*r*) Scriniis memoriæ, qui præerat, *magiſter memoriæ* dicabatur,

(a) Eunap. *lib. de vit. phil.* Aurel. Vict. *in Veſpaſ.* Sueton. *ſecundo hiſt. c.* 12.

(b) Plin. *in panegyr.*

(c) Surius *tom. quart. in vit. S. Laurent.*

(d) Novel. 6. & 7. Theodoſ. & Valent. *inſer.* 430. Caſſiodor. 3. *var.* 20.

(e) Cujac. *paralit. C. off. præfect. præt. orien.*

(f) *l.* 2. §. 2. C. *de his, qui ven. ætat.*

(g) *l.* 1. §. *his cunab. ff. de off. præf. præt. l.* 19. *C. de appell.*

(h) *l. unic. C. de ſent. præf. præt. ubi* Cujac.

(i) *Auth. quæ ſupplicatio C. de præ. Imp. offer.*

(K) Dio *l.* 55. *hiſtor.*

(l) Plin. *in præfat. hiſt. ad Tit. ipſum.*

(m) Lamprid. *in Alex.*

(n) Guth. *de off. Dom. Aug. pag.* 337. Roſi *l.* 2.

(o) Sveton. *in Tib. & in Claud. c.* 12

(p) Cujac. *parat. C. de annonis, & capitat. adminiſtr. &c.*

(q) *l. omn.* 19. *& l. ul. C. de teſt. l.* 3. *C. de argent. in reb.* (r) Guth. *de offic. Dom. Aug. c.* 3. 4. 5. 6. 7. *lib.* 3.

Digitized by Google

cabatur, iſque dictabat Principi adnotationes, ſive reſcripta ſubnotata Principis manu, quibus delicta condonabantur. (a) Scrinia epiſtolarum, ſive reſcriptorum, continebant reſponſa Principum ad epiſtolas magiſtratuum, ordinum, aut Senatorum quæſtionem aliquam juris proponentium. Quas epiſtolas Principis nomine ſcribebat *magiſter epiſtolarum*, qui & orationes Principum componebat; iiſque ſub ſe habebat *ſcribas ſub epiſtolis* cum Græcis, tum Latinis. Præterea legationes Civitatum, aliorumque poſtulata, & preces audiebat, ut referret ad Principem. Scrinia libellorum complectebantur libellos ſupplices Principi oblatos, quos magiſter libellorum eidem recitandos accipiebat, ut quod illa juſſiſſet, poſtea reſcriberet, dicebaturque *libellos agere*. (b) Qui ſuberant magiſtro libellorum in hoc munere, *libellantes* appellabantur. Scrinia diſpoſitionum comprehendebant diſpoſitiones Principum, ſive conſtitutiones, pragmaticas ſanctiones, edicta, promotiones ad honores, mandata, conſuetudines, privilegia, beneficia ex liberalitate Principis, & quidquid denique ex illius voluntate, nulla juris neceſſitate cogente, manaret. Quibus qui præerat *magiſter diſpoſitionum*, ſive potius *comes diſpoſitionum* vocabatur. Negat enim Cujacius (c) inveniri *magiſtri* nomen in *diſpoſitionibus*, diſſentiente Guthero. (d) Qui vero ſimilia negotia pro his quatuor magiſtris, aut abſentibus, aut valetudine impeditis ſuſciperent, ac tractarent apud Principem, *proximi Sacrorum Scriniorum* dicebantur: propterea quod hæc munera prope attingerent, proximumque a magiſtris ſcriniorum locum tenerent. (e)

(a) *l. 5. C. ad l. Corn. de Sicariis l. ult. C. de diver. reſcript.*

(b) *l. reſcriptum in princ. ff. de diſtract. pignor. l. præcipimus. §. noſtr. C. de appell. l. ul. C. ubi Senator.* Guth. *de offic. Dom. Aug. l. 1. c. 26.*

(c) *ad l. 1. C. de prox. ſacr. ſcr.*

(d) *De offic. Do. Aug. lib. 3. cap. 7.*

(e) *Tit. C. de prox.) ſacr. ſcrin.*

CXXVIII. De Fiſci Advocatis.

Erant & Fiſci Advocati, qui etiam ex Juriſconſultorum ordine ſumebantur, veſtituque inſigniori diſtinguebantur a cæteris: iiſque defenſio, & rerum fiſcalium cura mandabatur.

CXXIX. De Digeſtione Juris Civilis ſub Juſtiniano.

Ex his patet, qui fuerit civilis doctrinæ ſtatus ſub Principibus uſque ad Juſtinianum, & quæ munera profeſſoribus patuiſſent illius. Verum faciem juriſprudentia ſub Juſtiniano mutavit. Nam cum antea veteres leges, & edicta Prætorum, & Juriſconſultorum libris omnes verſarentur in manibus, Juſtiniani tempore, ne juventus tanta librorum ſtrue, ac lectionis varietate opprimeretur; abſciſa, rejectaque ſunt obſoleta jura; totumque jus civile compoſitum, ſelectis ex Juriſconſultorum libris, quæ tum eſſent in uſu, quo impoſterum jus brevius eſſet, & expeditius. Cujus emendationis opus, ac ratio ex ſequentibus palam fiet.

CXXX. De Juſtinian.

Juſtinianus propter contraria ſcriptorum ſtudia, & imperium cum Theodora muliere Scenica, quam uxorem duxerat, communicatum, Princeps fuit ancipitis famæ. Utrobique tamen cum in erroribus, tum in virtutibus maximi nominis. In extollenda pariter veritate Religionis, & in promovendis erroribus, ad extremum vitæ ſuſceptis, acerrimus. Ad reparandas item, & ſimul advertendas pretio leges, paratiſſimus: ut intelligas præclara illius facinora, non e virtutis ſtudio, ſed e popularis gloriæ cupiditate proceſſiſſe, quam ſæpe ſuperabat alia cupiditas, nempe avaritia; eaque ſimulatas virtutes retegebat. Evectus ad imperium fuit a Juſtino Thrace avunculo, quatuor quam mortem oppeteret menſibus, anno IↃXXVII. cum triennio ante ab eodem *Cæſar* fuiſſet appellatus. Imperio ſuſcepto, curas vertit ad bellum adverſus Perſas, Vandalos, Gothos oblatis ſibi ducibus maxime ſtrenuis, Beliſario ſcilicet, atque Narſete: quorum virtute cuncta ſibi proſpere ceſſerunt. Siquidem Perſas coercuit, Vandalos ex Africa ejecit, Hunnos Thraciam vaſtantes extrema clade affecit, ſubegit Gothos; Italiamque a Totila varia, & improba laceratam dominatione, recepit.

Prin-

Digitized by Google

CXXXI. De Codice Juſtinianæo.

Principem ſi non optimum, at certe vigilantiſſimum tot bellorum curæ a pacis artibus minime avocabant. Siquidem dum imperium ab hoſtibus liberaret; leges etiam ab obſcuritate ſtuduit eripere, ipſo initio Imperii ſui, ſcilicet anno ſecundo, a Chriſto nato IↃXXVIII. atque ad eas componendas, inque faciliorem, & breviorem ordinem digerendas, miro ardore, ſe contulit. Prima cura fuit, ſuperiorum Imperatorum colligere conſtitutiones, quas antea vagas, atque confuſas, privato ſtudio, nullaque auctoritate publica, in peculiarem Codicem conjecerat Gregorius, anno Chriſti CCLXXII. initio ducto ab Adriano uſque ad Valerianum, & Gallienum. Unde *Gregorianus Codex* fuit appellatus. Hunc excepit *Hermogenianus Codex*, cujus auctor Hermogenianus, qui ſequentium Imperatorum, uſque ad Coſtantinum conſtitutiones collegit, Poſtremus procedit *Codex Theodoſianus*: in quem Theodoſii junioris juſſu conſtitutiones Imperatorum, uſque ad Imperium ipſius Theodoſii congeſtæ fuerunt. Cui magnam auctoritatem tribuerat Alaricus Gothorum Rex, & poſtea tribuit Carolus Magnus. (*a*) Nunc autem qualiſcumque temporis injuria ſupereſt, non tam ad jubendum, quam ad Juſtinianæum Codicem explicandum habet auctoritatem. (*b*) Ex his Codicibus, aliiſque conſtitutionibus poſtea exortis, Juſtinianus Codicem confecit ſuum, editque anno Imperii ſui tertio, quæ prima Codicis editio præceſſit omnes alios juris libros, quos nobis reliquit.

(a) *In ejus capitular. Prod. Juſtinian. pag.* 337.
(b) *leg.* 1. *C. de Juſt. Cod. conf.*

CXXXII. De Digeſtis.

Cum autem veterum Juriſconſultorum volumina cum ad numerum, & molem adſcendiſſent, ut adoleſcentium ſtudium, & induſtriam exuperarent, jamque duo millia librorum juventuti pervolvenda traderentur, & trecenties decem millia verſuum, (*c*) ſive ſententiarum, ut Gothofredus junior exponit; quorum lectio propter ſummam dictorum auctoritatem, negligenda non erat; Juſtinianus, ut juventuti hoc onus allevaret, ſtudiaque a rebus aliquando ſupervacuis, & obſoleris, in iis libris occurrentibus, ad ſola neceſſaria traduceret; anno Imperii ſui quarto, Triboniano, qui doctrina, & gratia Imperatori erat eximius, Mandavit, ut ſimul cum aliis inſignioribus juriſperitis, quos ipſemet in Codice recenſet, ex veterum Juriſconſultorum libris caperet ea tantum, quæ uſum haberent; & ex variorum ſententiis, atque particulis pertexeret ſeriem, ex variis quidem deductam auctoribus, at ordine tamen, atque ſenſu cohærentem ſibi, maximeque convenientem, quaſi una mens eſſet, unaque vox, idemque ſonus. Huic autem labori Juſtinianus decennium præfinivit. Tribonianus vero ſibi potius ex celeritate gloriam, quam poſteris utilitatem ex operis maturitate pariturus; decennium ad quadriennium contraxit: volumenque extulit, quod ex varietate rerum in eo comprehenſarum *Pandectas*; & propter ordinem perductum ad exemplum edictorum a Juliano Juriſconſulto digeſtorum, *Digeſta* nuncupavit. In quæ, pleriſque operibus vetuſtiorum Juriſconſultorum excluſis, ea contulit, quæ proximiora erant ætati, moribuſque ſuis, ſatis poſteritati conſultum autumans, ſi veteris, ac mediæ Juriſprudentiæ notitiam colligere poſſet, e ſeminibus inter opera ſparſis Juriſconſultorum recentium, qui omnes ſub Imperatoribus floruerunt. Unde ſubductis primævæ juriſprudentiæ capitibus, extinctaque originum luce, eam juri civili nubem effudit; ut vix veterum Hiſtoricorum, Poetarum, & Oratorum lectione, atque eruditorum interpretum induſtria, & acumine diluatur.

(c) *l.* 2. *§. omnia igitur* 1. *l.* 3. *§.* 1. *C. de vet. jur. enucl.*

CXXXIII. De Inſtitutionibus.

Antequam autem Digeſta Juſtinianus emitteret, libros *inſtitutionum* qua-

quatuor componendos curavit, magnam partem ex veteribus Caii, & Ulpiani, Marcianique inſtitutionibus; ut juventus ab hiis, veluti a ſimplicioribus elementis juriſprudentiam auſpicaretur. Quibus libris vix aliquo ſuperfuit elegantius, aut ſelectius; ſi quis e contextu veterum, mixturam diſcuſſerit recentioris ætatis. Has autem inſtitutiones Juſtinianus edidit, & confirmavit anno Imperii ſui ſeptimo, uno menſe ante editionem, atque confirmationem Digeſtorum: quibus una cum inſtitutionibus publicam tribuit auctoritatem, ut quidquid ibi continetur, pro voce Principis habeatur. Igitur Digeſta fuerunt ante Inſtitutiones abſoluta, ſed confirmata, & edita poſterius.

CXXXIV. De 50. Deciſionibus.

Verum quia de quinquaginta juris controverſiis variæ veterum Juriſconſultorum, diſcrepantesque ſententiæ prodierant; ne ſuper his mentes Judicum, incerto jure, jactarentur, eas diſſenſiones compoſuit Juſtinianus, quinquaginta conſtitutionibus ſingularum contraverſiarum definitiones continentibus, quas Codici ſuo inſertas, per titulos diſtribuit: eodemque tempore priorem Codicis editionem emendavit, novamque protulit auctiorem, & emendatiorem, quam ſolam publica auctoritate munivit, abrogata priori. (*a*) Quam poſteriorem editionem, ut a priori diſtingueret, *Codicem repetitæ prælectionis* appellavit: quorum librorum, ac temporum ordo ita deſcribitur a Gothofredo juniore in manuali juris.

(a) *C. de vet. jur. enucl. l. 1. & 2.*

A. D. IↃXXVIII. Juſtiniano A. II. Coſſ.
ICXXIX. Decio V. Coſ.
IↃXXX. Lampadio, & Oreſte Coſſ.
Codicem fieri mandavit Juſtinianus.
Idib. Feb.
Codex editus idib. April.
Deciſionum 50. initium ab hoc anno.
Digeſta componi mandat Decembri menſe.
IↃXXXI. Poſt Coſ. Lamp. Or. I.
IↃXXXII. Poſt Coſ. Lamp. Or. II.
IↃXXXIII. Juſtiniano III. Coſ.
Inſtitutiones eduntur menſe Novembri.
Digeſta eduntur menſe Decembri.
IↃXXXIX. Juſtiniano, & Paullo Coſſ.
Codex repetitæ prælectionis editur menſe Novembri, abrogato priori.

Secundas autem editiones, veteres vocabant *repetitas prælectiones*: quo nomine Ulpianus *retractos* ſuos libros ad Sabinum appellavit: *prælectiones* vero dicebantur lectiones, quibus præceptores præibant diſcipulis. (*b*) Tributus eſt autem Codex in libros duodecim, imitatione XII. Tab.

(b) Cujac. *paratit. C. de vet. jur. enucl.*

CXXXV. De Novellis Conſtitutionibus: ſive Authenticis.

Poſt editum Codicem reliquo Imperii tempore varias conſtitutiones edidit novum jus afferentes, quas vel ob id, vel quod poſt abſolutum corpus juris proceſſerant, *Novellas* appellarunt. Eæque ſparſæ prius, utpote oblata occaſione conditæ, in unum volumen cojerunt anno Chriſti IↃLXI. & Imperii Juſtinianæi XXXIX. qui vitæ ſuæ fuit extremus: quarum quæ apud nos juris habent auctoritatem, ſunt nonnaginta octo expoſitæ ab Accurſio, & aliis interpretibus, eorumque auctoritate receptæ: cum Julianus vetus Juriſconſultus, qui eas poſt Juſtiniani mortem in compendium contulit, ediderit centum viginti quinque; Haloander vero centum ſexaginta quinque: quibus acceſſerunt tres reper-

tæ

Digitized by Google

tæ a Cujacio . (a) Hæ Novellæ primo Græce prodierunt , deinde verſæ fuerunt latine ab Anonymo , & evulgatæ imperante Juſtino ſecundo . Hujus enim verſionis mentio eſt apud Gregorium Pontificem . (b) Prodierunt, & aliæ verſiones, nempe Haloandri, Agilæi , & Scringeri : quibus , ut elegantia major acceſſerit , legis tamen defuit auctoritas : quæ tributa tantum fuit Anonymo illi , qui , præceptum Juſtiniani (c) ſecutus , eas vertit κατὰ πόδα, hoc eſt verbum verbo , eodem ordine ſervato , reddidit ; (d) proptereaque vocatum hoc volumen fuit *Authenticum*: quia id unum cum ſua verſione legis auctoritatem haberet; vel quod eſſet integrum: cum verſio Juliani , de qua mox, brevior fuerit, & contractior. Quamobrem & nos una cum Græco textu hanc Anonymi verſionem retinemus in foro : quamvis , ut liberius loquar , abſonam , & confragoſam, quæ Grecæ linguæ verbis reſpondet, non loquendi generibus . Cujus tamen operis eruditionem, & antiquitatem haud parvi fecit Cujacius. (e)

(a) *In comm. ad novell.* 166. Art. Duc. *de auct. Jur. civil. lib.* 1. *c.* 4 *n.* 15.

(b) *Canon. de perſon.* 11. *q.* 1. & *c.* 2. *de teſtibus Vid.* Anton. Continum *in novel. præf.*

(c) *leg.* 1. & 2. *C. de vet. jur. ennucl.*

(d) Alciat. *parerg. lib.* 2. *c.* 46.

(e) *lib. obſerv.* 4. *cap.* 38. & 8. *cap. ult.*

CXXXVI. De Novellis Juliani.

Hanc autem verſionem, adſperſa etiam aliqua elegantia, in epitomen coegit Julianus anteceſſor , ſive publicus legum interpres Conſtantinopolitanus, qui ſub Juſtino ſecundo , Tiberio ſecundo , & Mauritio floruit. Verum, quia non eſſet κατὰ πόδα, publicaque auctoritate careret , grave nomen *Authenticorum* priori illi , ac locupletiori ceſſit : ita vero verſio nomen retinuit auctoris ſui , appellanturque *Juliani novellæ*. Porro Anonymi verſio illa diu in barbariæ tenebris latuit: unde ad nos Lotharii II. temporibus , perturbata pervenit , plurimiſque lacunis hians , diminuto etiam numero novellarum . Hinc Irnerius , Juriſconſultorum Lotharii tempore maximus , aut quiſquis fuerit alius Græcæ linguæ minime peritiſſimus , lacunas illas explevit . Burguntio vero , ſive interpres alius, neglecto prorſus veteri novellarum numero , ex antiqua ſerie jam perturbata, anno Chriſti MCXL. novam pertexuit in novem collationes tributam: in quas , ſuppreſſo priori ordine , ſuperſtites novellas digeſſit . Dictæ ſunt autem *collationes*, quaſi collatæ ad alias, atque oppoſitæ ad declarandas, vel abrogandas ſuperiores leges Codicis: & propterea extremo Codici adjectæ. Quod volumen in uſu poſitum , ſpretis aliis editionibus, *authenticum* fuit appellatum ; publicam enim ab Imperatoribus auctoritatem accepit. Aliæ vero Juſtiniani Novellæ, quæ opera eruditorum poſtea emerſerunt; item novellæ Leonis ; aut aliorum Imperatorum, non corpus juris auxerunt ; ſed tantum eruditionem , & recepti juris intelligentiam.

CXXXVII. De Triboniano & Sociis.

Commodum nunc de compoſitore juris Triboniano diſſeremus : ne in variis judiciis, quæ de hoc apud auctores inveniuntur , ſtudioſus aut hæreat, aut labatur. Hic ſi talis fuiſſet, qualis traditur a Suida, minime dignus erat, cui Juſtinianus tantæ fidei opus concrederet , qualis emendatio fuit, atque digeſtio juris civilis. Nam præter avaritiam, & mercimonium quodammodo legum , nullum eſt crimen, cujus a Suida non poſtuletur. Homini enim in tanta dignitate conſtituto religionem detrahit, & pietatem omnem, atque honeſtatem. Eum præterea facit aſſentatorem improbum, & fallaciorem artificem calllidiſſimum , cujus aſtu ſcribit Juſtinianum ſibi perſuaſiſſe numquam interiturum ; ſed ſimul cum corpore , atque animo in Cœlum advolaturum . Teſtimonium ſane non tam Triboniano pudendum , quam ipſi Suidæ : qui auctoritate redarguitur Procopii ſe longe majoris fidei. Etenim Procopius , etſi ab hac fœda Tribonianum aſſentatione non excuſat in arcana hiſtoria ; in cæteris tamen libris

bris haud levia de illo virtutis argumenta reliquit. Refert enim Tribonianum ingenio fuiſſe miti, atque humano, & lucri quidem cupidum, ſed honeſti, atque ad leges figendas refigendaſque, non tam pretio, quam inconſtantia rerum humanarum adductum fuiſſe. Ego ſane illum, perinde ac vulgo ſolent homines, neque vitiorum crediderim, neque virtutum ſummam attigiſſe: etſi non ſemper, at aliquando certe in mutatione juris veteris, & novi creatione, pretio, aut potentiæ fidem addixiſſe. Neque tamen conceſſerim Hottomanno, qui hominem totis libellis concidit, Tribonianum quidquid antiqui juris attigerit, veluti veneno, aut tabe aliqua corrupiſſe. Quam multa enim eorum, quæ nova protulit Juſtinianus, utpote commodiora temporibus; expeditoria ſunt veteribus legibus atque ſimpliciora? Quis vero tulerit inclementiam eorum, qui quodcumque in libris juris, vel in hiſtoria, vel in verbis fuerit erratum, uni Triboniano adſcribunt: quaſi ſcriptores omnes, omneſque Juriſconſulti, ab omni errore, præter humanam conditionem fuerint immunes, totam vero humanitatis labem exhauſerit Tribonianus? Erravit nimirum ille: quid ni? immo & ſæpiuſcule: quippe implicitus tantis commentariorum involucris: e quibus neſcio quiſnam accuſatorum melius tam brevi tempore ſe felicius explicaſſet. Erravit ille, fateor: ſed neque omnia, neque unus. At fuit poſteris noxius, propter intercepta veterum Juriſconſultorum ſcripta. Quaſi tot alia Græcæ, ac Latinæ ſapientiæ volumina ſuperſint; aut receptos e tanto naufragio libros, ulli præter quam ſorti debeamus. Immo ſi jus temporibus illis barbaris petendum fuiſſet e toto illo commentariorum pelago, ſocordiam hominum potius in tenebris jacuiſſet. Quis ſcit igitur an Juriſprudentiæ veſtigium ullum retineremus; niſi has nobis Tribonianus particulas excerpſiſſet? Unius maximi Cujacii teſtimonio contra omnes hoſtes, Tribonianus intrepide dimicaverit. *Et omnes* (ait ille) (a) *conſtitutiones Juſtiniani ſunt eruditiſſimæ: utpote condita a maximo Juriſconſulto Triboniano, qui fuit alter Papinianus, ſtudioſiſſimus juris: ſine quo periiſſent omnes libri veterum Juriſconſultorum, quorum illo copia ſolus abundabat ætate Juſtiniani*. Et in Ep. præfixa Paratitlis Cod. ait: *Qui earum vim tenet* (nempe Conſtitutionum Imperialium) *hunc ego facile ſim habiturus pro doctiſſimo I. C. ac pene pari Triboniano ipſi. Quo ego tandem cognito pondere earum Conſtitutionum, quas ſuo Imperatori eum perſuaſiſſe certe certius eſt, mihi gaudeo, quod cognoverim eam ætatem non tuliſſe excellentiorem in jure civili, quod utique, & ſine illius ope, curaque intercidiſſet*. Neque tamen illum omnibus in locis abſque nota dimittit: nam cum ſæpe alibi, tum præſertim in obſervationibus, illius incuriam reprehendit: unde lib. obſ. 5. cap. 33. *Tribonianus* (ait) *ut erat in eo opere non tam diligens, & accuratus, quam ſe imprudenter profitetur, quod uno in loco mutabat, non mutabat in alio*. Unde non inficior multa in Triboniani collectione vitia irrepſiſſe, neque prorſus fidem habuerim Juſtiniano, aut potius Triboniano ipſi audacter prædicanti, nullam jam eſſe in tanta ſcribentium varietate dictorum repugnantiam, nullam ſuperfluitatem: cum ejus aſſertio ipſa Digeſtorum, & Codicis lectione coarguatur. Eam enim ſæpe diſcordiam animadvertimus; ut qui fateri noluit, cogatur ſeſe diu, & fruſtra torquere: aliaque vitia qui negaverit, ne ille palam oſtendet oſcitantiam in legendo ſuam. Ea tamen talia non ſunt, ut homini de poſteritate optime merito, tam præclari, magnique operis laudem eripiant. Quamobrem ſicuti Cujacii æquitatem admira-

(a) *In C. comm. de legat.*

E mur;

mur; ita inſolentia ſtomachamur illorum, qui numquam tantopere ſibi plaudunt, quam ſi quid Triboniano exprobrandum invenerint. Quorum auctoritas, quæ certe & magna eſt, & eſſe debet, ne juvenes in fraudem inducat, eos hoc loco monere voluimus, ut æqui ſint rerum æſtimatores, atque in doctis viris virtutem potius, & ingenium, quam reprehendendi vitia æmulentur. Sed jam de Triboniano reliqua perſequamur. Is e Pamphylia fuit, Macedoniani filius, ab Juſtiniano Magiſter officiorum, Aſſeſſor, & Quæſtor creatus, atque etiam ad Conſulatum evectus. Apud ſeditioſos, quorum factio Veneti, Praſſinique vocabantur, ea invidia flagrabat, ut concitato tumultu, ipſa, ac Joannes Præfecti utrique prætorio ad necem depoſcerentur. Quorum furorem, ut compeſceret Juſtinianus, utroſque magiſtratu movit: poſtea vero Tribonianum reſtituit, deferveſcente jam ira factionum, invidiaque reſtincta. Hinc illius apud Juſtinianum auctoritas quanta fuerit eluceſcit. Cum autem quæſtura, & conſulatu perfunctus fuiſſet; ideo *Exquæſtor* appellatur, & *Exconſul*. Socios in componendo corpore juris
(a) *l. 2. C. de vet. jur. enucl.* habuit viros doctiſſimos (*a*) & illuſtres ejus ætatis Theophilum, Dorotheum, Conſtantinos, Anatolium, Cratinum, Stephanum, Mennam, Proſdocium, Eutholmium, Timotheum, Leonidem, Leontium, Platonem, Jacobum, Joannem.

CXXXVIII. De Baſilicorum libris.

Hoc ordine, hiſce auctoribus conſtitutum fuit jus civile Juſtinianæum; ſed infelici ſucceſſu. Nomen enim in Græcia Imperatorum aliorum ambitione; in Italia vero uſum, injuria barbarorum, amiſit. Erant ſane jam ante Juſtinianum, ex toto terrarum Orbe, tres ampliſſimæ Civitates delectæ,
(b) *l. 1. C. de Metrop. Beryti.* ubi juriſprudentiæ ſcholæ patebant, Berytus, (*b*) nempe Phæniciæ Metropolis, Conſtantinopolis, & Roma: interdictis ubique locorum ſcholis aliis: quodque miremur in tanta noſtrorum temporum copia docentium, & ſterilitate doctrinæ. binos tantum quæque Civitas habebat præceptores.
(c) *C. de ſtud. liberal. Urb. Rom. & Conſtant.* (*c*) Cum igitur Juſtinianæum jus tribus hiſce celeberrimis in gymnaſiis conſederit: recedente paulatim uſu linguæ latinæ, (*d*) Pandectæ in Græcam linguam translatæ fuerunt per Thalelæum, qui ob ſcientiæ præ-
(d) *Suar. in notit. Baſilic.* Cujac. *obſerv. c. 31. l. 17. & c. 10. l. 6. & c. 33. lib. 13.* ſtantiam dictus fuit *legum ocellus* νομικῆς ὀφθαλμός. Converſus fuit, & Codex: inſtitutiones vero translatæ per Theophilum, (alium, ut arbitror, ab eo, qui condendo juri operam navavit) ex quibus, & ex poſterioribus Imperatorum conſtitutionibus poſt Juſtinianum, jus in Oriente reddebatur, uſque ad annum Chriſti IϽCCCLXVII. nempe uſque ad Baſilium Macedonem Imperatorem: qui ut Juſtiniani nomine depreſſo, ſuum attolleret, excluſa prorſus latina, & Juſtinianæa juris editione, novum corpus e græcis digeſtorum, codicis, & novellarum verſionibus, idemque brevius, atque contractius extulit; perduxitque uſque ad quadraginta libros, abſolutum poſtea libris ſexaginta a Leone filio: qui eos libros βασιλικῶν nempe *imperatoriarum legum* appellavit. Eoſdemque in aliam formam Conſtantinus Porphyrogeneta mutavit. Is enim, & hiſtoricos univerſos in unum corpus trium locorum communium collegerat; ideoque noluit diligentiam ſuam deeſſe juriſprudentiæ, quæ ſociam habet hiſtoriam, & adjutricem. Suppreſſis autem Juſtiniani libris, Baſilicorum auctoritas in Oriente uſque ad finem Græci permanſit Imperii, nempe ad annum MCCCCLII. interiitque illius uſus cum Conſtantino Palæologo, qui per Turcas fuit Imperio ſpoliatus. Interea vero dum Baſilicorum vigebat auctoritas, omnia in iis Græcorum Juriſconſultorum cura verſabatur, nempe Balſamonis, Stephani, Nicæi, Thalelæi, Euſtachii, atque aliorum, quorum reliquias conſervamus: qui vel paratitlis conficiendis, colligendiſque argumen-

mentis titulorum, & legum uberiorum, iiſque pro ſua ſerie diſtinguendis; vel concinnanda epitome rerum omnium; vel ſententiis dilatandis; vel ſimilibus, ac diſſimilibus colligendis; vel interponendis in contextu brevibus interpretatiunculis, aut iiſdem ad marginem attexendis vacarunt. Quamobrem plures juris collectiones, & epitomæ partim ipſorum Imperatorum juſſu, partim privato labore conſilioque prodierunt: quas paucis indicabimus, ne cum varios titulos præferant, ſtudioſis errorem objiciant. (a) Ac primo diſtinguendus eſt Codex ipſe Baſilicus, ſive *Prochiron* magnum a parvis, quod πρόχειρον νομικὸν ſive *promptuarium juris*, & ἐκλογη τῶν νόμων hoc eſt *legum ſelectio* appellatur: utpote compoſitus ex uſitatioribus Juſtinianæorum librorum legibus: quem codicem diximus auctorem habuiſſe Baſilium, incrementum accepiſſe a Leone, formam vero emendatiorem, atque novam a Conſtantino. Idemque dictus fuit τὸ πλάτος τῶν νόμων, & τὸ πλατος. Poſt hunc iidem Imperatores inſtitutionum inſtar edidere πρόχειρον μικρὸν, ſive *promptuarium parvum* magno contractum: quod etiam *ecloga*, & *synopſis* conjunctim, ſive *ſelectio compendiaria* dicitur: item & ἐκλογὴ δὲ ἐπιδιόρθωσις, ſive *ſelectio correcta*: quæ primo ipſum Baſilium; deinde Conſtantinum, & Alexandrum auctores agnoſcit ſuos. Tertium Procheirum appellatur id eſt νομικῶν κατὰ στοιχεῖον, ſive *jus per elementa litterarum*, aut *jus alphabeticum*. Eſt enim ſelectio major per alphabeti ſeriem digeſta, quæ continet majorum Baſilicorum leges, & titulos ad litterarum ordinem relatos. Qui Codex repertus Tarenti fuit a Joanne Sambuco viro Pannonio: ea enim Civitas diutius Græco Imperio paruit, retinuitque græcos mores, & inſtituta. Quartum Procheiron, Tarenti quoque repertum dicitur μικρὸν κατὰ στοιχεῖον, ſive *Alphabeticum parvum*, quod diſtinguitur a Procheiro Alphabetico magno, de quo ſupra diximus. Quintum Procheiron opus eſt Michaelis Attaliatæ judicis, & proconſulis, editum tempore Michaelis Ducæ titulis XCV. anno MLXXVII. quod πραγματικὸν, vel πόνημα, ſive *opus juris* appellavit. Sextum Procheiron condidit Michael Pſellus, qui compendiarium jus verſibus clauſit. Septimum Procheiron eſt Conſtantini Harmenopuli, contractum ex Baſilicorum Codice, nuncupatum Ἑξάβιβλον. Ex quibus, atque ex Græcorum Juriſconſultorum ſuperſtitibus notis & interpretatiunculis, Cujacius multos juris civilis locos reſtituit, explicavit, & illuſtravit: ita ut illius eruditio Græcorum luminibus adſperſa, germanam Romanorum juriſprudentiam, caligine temporum intermortuam, ſuſcitarit.

(a) Prodrom. Juſtin. *p.* 3. §. 5. *ſect.* 2. & 3. *cum auctoribus ibi adductis.*

CXXXIX. De Fato Juriſprudentiæ Juſtinianeæ in Italia.

Atque is in Græcia, & in Oriente Juſtinianæi juris progreſſus fuit, & exitus. In Italiam vero, & in Occidentem, multis poſt ſæculis, floruit: latebatque interea in Ravennæ ditione, atque in Illyricis finibus: ubi quod Græco Imperatori parerent, jus ex Juſtinianæis libris reddebatur. A regionibus vero ceteris, quas ſtatim ab expulſis Gothis, Longobardorum colluvies occupaverat, Romanum jus diu exulavit: tandemque ab ipſa Ravenna exceſſit: poſtquam ab Imperio Romano per Aiſtulphum Longobardorum Regem fuit avulſa, circa annum IƆCCLII. Itaque Italia majeſtate ſimul, & legibus exuta ſuis, jugum Imperii, legumque ſubiit barbararum, dominaque rerum humanarum ſenſu priſtinæ libertatis, veteriſque magnitudinis per longum, ac vile ſervitium privata, pro Romani ſplendore, atque humanitate juris, belluinas, atque ferinas, immaneſque Longobardorum leges accepit. Et quas regiones jus Atticum in Romanos mores traductum, & ex Priſca omnium ſæculorum ſapientia conflatum diu rexerat; poſtea uſque ad Lotharii tempora occuparunt Viſigothicæ, Longobardicæ, Fran-

Digitized by Google

cicæ, ac Burgundionum pudendæ leges, ſive potius Barbarici ingenii libidines: quæ continentur in Codice inſcripto: *Corpus legum antiquarum*, appellatum vero a Lothario Rege, qui primus eas collegerat, *edictum*, ex quo jus Longobardicæ dominationis tempore reddebatur: Cum ex Romano jure non aliud ſuperfuerit, quam id, quod moribus adhæſerat Italorum, quodque ipſum civile commercium, uſitataque contrahendi ratio retinuerat. Ex libris autem juris ſuperabant ad uſum etiam judiciorum tantum fragmenta quædam; non e Juſtinianæis decerpta codicibus, quorum lucem, præter Ravennam, ut diximus, Italia publice numquam adſpexerat: verum, e Codice Theodoſiano, cui Anianus Alarici Gothorum Regis, qui Codicem illum confirmaverat, juſſu ſuas breves interpretationes adjunxit: & e Gregoriano, Hermogeniano, ac regulis Ulpiani, Caiique inſtitutionibus, Paullique ſententiis. Tantaque in Italiam, ac tam diuturna barbaries inundavit, ut jus Romanorum, etſi magno ſtudio, deletis Longobardis, a Carolo Magno quæſitum: tamen exemplariorum inopia, longaque oblivione populorum, uſque ad ſæculum duodecimum, nempe ad Lotharii tempora in tenebris delituerit. Igitur, ut fatum omne Juſtinianæorum librorum oculis legentium ſubjiciamus, vixere illi quidem in Græcia a Juſtiniano uſque ad Leonem, nempe ab anno Chriſti IↃXXXVI. ad CMX. per annos ſcilicet CCCLXXIV. In Italia vero (ſi Ravennam excipias) reſiſtente ab initio barbarie Gothorum, numquam floruerunt; vixque tandem emerſerunt anno MCXXX.

CXL. De Inſtauratione Juris Juſtinianæi ſub Lothario.

Eo tempore, injuſtis perturbatiſque comitiis, laceraverat Eccleſiam falſus Pontifex Petrus Leonis, Anacletus Secundus nuncupatus ab ſua factione: Cujus Dux erat Rogerius Apuliæ, ac Siciliæ Comes, Regis nomine a falſo Pontifice donatus. Adverſus Anacletum creatus rite, ac ſolemniter fuerat Innocentius Secundus, cui favebat Imperator Lotharius Saxo, ſumma virtute, atque prudentia Princeps. (*a*) Quo bellum gerente adverſus Rogerium, Amalphi, Urbe Salerno proxima (quam perperam aliqui locant in Apulia, Melphiam cum Amalphi confundentes) inopinato reperti fuerunt Digeſtorum libri: quos Piſani, qui claſſe Lotharium contra Rogerium adjuverant, præmio bene navatæ operæ ſibi exorarunt. Piſis vero, poſt longam obſidionem a Caponio militiæ Duce ſtrenuo expugnatis, tranſlati fuere Florentiam: (*b*) ubi pro Auguſta Mediceæ domus magnificentia, in Muſæo magni Ducis conſervantur. Hinc promiſcua Piſanarum, & Floretinarum apud ſcriptores Pandectarum appellatio. Iiſdem temporibus repertus Ravennæ fuit conſtitutionum Imperialium volumen, quod *Codex* appellatur: indeque ceteros libros juris, immo & Digeſtorum aliud exemplar in lucem aliqui rediiſſe putant: nec mirum, cum ea Urbs longo tempore Romanis legibus vixerit, & Orientali Romanorum Imperio diu obtemperarit. Novellæ vero conſtitutiones etiam antea per Italiam vagabantur: utque mea fert opinio, multi juris civilis libri, poſtquam inceſſit homines cupido recipiendi Romani juris, agniti potius fuere, quam reperti: nam & aliquot ante Lotharium annis, jus civile Juſtiniani commemoravit Ivo Carnotenſis, (*c*) & libros Pandectarum: cum antea ſi occurrerent, forſan ſocordia, & oblivione prætermitterentur.

(a) Sigon. *de Regn. Ital. l.* 4.

(b) Polit. *l.* 10. *ep.* 4.

(c) *Ep.* 134. & 99.

CXLI. De Pandectis Florentinis.

Legum autem Romanarum oraculis poſt diuturnum ſilentium ſuſcitatis, Italia jam pridem oblita ſui, reſpexit tandem ipſa ſeſe, inque ſuis legibus vetuſtam Imperii majeſtatem recognovit: recepitque per eas in toto ſubiecto ſibi olim terrarum Orbe, ſi non Imperium, at ſaltem nomi-

Digitized by Google

hominis auctoritatem , quæque vires dominationis amiſerat , ratione in poſterum imperavit. Noſtris enim legibus omnes populi ſubmiſere faſces; quique ab Imperio deſciverant Romanorum , eorumdem ſapientiæ perpetuo paruerunt . Porro Codicem hunc Florentiam translatum (*a*) Politianus cenſuit ipſius Triboniani ætate prodiiſſe ; ita ut omnium exemplariorum auctoritatem ipſius judicio vincat ; a quo diſſenſit Alciatus , (*b*) propter mendas , quæ hoc etiam in Codice inſunt. Antiquiſſimum tamen fuiſſe non ambigitur ; (*c*) & ad ejus fidem in re ancipiti omnes interpretes noſtri recurrerunt ; omniaque alia exempla ex hoc uno fluxiſſe creduntur.

CXLII. De Inſtauratione Studiorum Juris.

Itaque , recepto Romanorum jure univerſo , & poſt longum exilium in patriam reſtituto ; ſtudia Italorum ad interpretationem , atque uſum illius continuo exarſere ; ob eamque cauſam publica Imperatoris auctoritas expetebatur , qua ſublatis Longobardorum legibus, deletiſque veſtigiis priſtinæ ſervitutis, Italia per uſum Romani juris majeſtatem priſtinam reciperaret. Hoc juriſprudentiæ Officium præſtitit idem Lotharius, quo imperante revixerat. Is enim publico edicto in omnes Imperii regiones emiſſo juſſit, ut Romanorum jus in ſcholas publicas , inque omnia tribunalia reciperetur : ex eoque in poſterum cauſæ judicarentur , deletis barbaris legibus , profligatiſque cruentis moribus Italico nomine prorſus indignis . Itaque hoc edicto, Romano juri faſces reddidit ab hoſtibus ereptos ; eique publicam auctoritatem , lucemque reſtituit.

CXLIII. De Bononienſi Schola , & de Irnerio.

Primam autem , atque celebriorem ſcholam juris civilis Imperator aperuit Bononiæ ; ubi ſedes bonarum artium , & publicum cujuſque doctrinæ docendæ munus , vel a Theodoſio minore , (*d*) ut Bononienſes contendunt ; vel , ut alii putant , ab ipſo Lothario fuerat conſtitutum . Hujus tam egregii facinoris Imperatori optimo auctor fuit , atque ſuaſor Juriſconſultorum ea tempeſtate maximus Irnerius , vel , ut alii ſcribunt, Vernerius; qui Mediolanenſis ne , an Germanus fuerit , ambigitur . Is non ſuis modo, ſed & Mathildis precibus eximia tum auctoritate mulieris id impetravit, teſte Abbate Uſpergenſi : (*e*) quem etſi erroris arguat Sigonius, (*f*) quod eo tempore Mathildis jam e vivis exceſſerat ; tamen alia potuit eſſe Mathildis e tribus, quas ejuſdem nominis circiter ea tempora floruiſſe Baronius (*g*) e veteribus monumentis comprobavit. Patebant adhuc iis temporibus Conſtantinopoli cum ceterarum artium ſcholæ ; tum juris præcipue civilis, quod ſuppreſſis latinis Juſtiniani, e Græcis Baſilicorum codicibus promebatur. (*h*) Inde Irnerius cum græcam linguam addidiciſſet, juris quoque ſcientiam ſecum , in Italiam advexiſſe creditur: (*i*) cum neque ex ſe edere in tantis doctrinarum tenebris; neque aliunde arripere tantum juriſprudentiæ lumen potuerit , quantum ille in componendo , & redintegrando , illuſtrandoque diſſoluto illo, & caliginoſo legum corpore profudit ; ut merito *lucerna juris* appellaretur . Qui enim ante ipſum , etiam in Bononienſi ſchola , interpretationem fuerat aggreſſus Pepo , probatu dignum extulit nihil . Quamobrem uni Irnerio Juſtinianæum jus integritatem ſuam , & juriſprudentia vitam acceptam refert . Is enim e variis codicibus, ut credere eſt, undique coactis, & ſimul collatis, atque pluribus ex fragmentis judicio , & acumine ſuo commiſſis , ſparſa juris membra collegit : quemque nunc habemus voluminum ordinem in regiones , ætateſque omnes , additis obſcuriorum locorum interpretationibus , implorataque Imperatoris auctoritate tranſmiſit.

(a) *lib.* 10. *ep.* 4.

(b) *Diſpunct.* 3. *c.* 12.

(c) Bart. *l. ſi credit. §. ult. ff. de diſtract. pign.* Alex. *in l. ſi filii famil. §. ſi vir.* D. *ſolut. matr.*

(d) Panſir. *de clar. leg. interpr. lib.* 2. *c.* 31. *in fin.*

(e) *In Chronico.*

(f) *lib.* 11. *de Reg. Ital. in fin.*

(g) *Ann.* 1074.

(h) Abbas Uſperg. *fol.* 291. Decian. *in Apolog. adverſ. Alciat.*

(i) Ciceron. *l.* 5. *obſ. jur. canon.*

miſit. Studioſorum autem laborem levavit laudabili ſane opera, redactis nempe in epitomen ſalebroſis, atque garrulis Juſtiniani Novellis: quarum ſummas perſpicuas ſimul, atque, breves per Codicis titulos diſpertivit, attexuitque legibus iis, quæ novellis aut abrogabantur, aut detractione, vel adjectione mutabantur: quas *Authenticas* vulgus appellat. Unde per Irnerium una ſerie, eademque lectione, Codicis & Novellarum ſenſum licet arripere. Cavendum tamen ab erroribus, quos in iis deprehenderunt eruditi: qui non paucas earum authenticarum, aut male novellis reſpondentes, aut non ad ſuos titulos relatas, obſervarunt. Quorum errorum ſeriem pertexuit Jacobus Villembachius: eamque adfuit diſſertation ſuæ de mutuo. Sunt, qui ſero novellas Irnerio innotuiſſe tradant: adduntque illum, dum cauſas oraret, novellarum auctoritate confutatum, negaſſe germanum eas eſſe Imperatoris partum, ſed nebulonis alicujus commentum, quod vim ſibi legis adrogaret. Ipſe vero Irnerius, cum Ravennæ artes liberales, doceret Bononiam vocatus, jus civile ſuſcepit explicandum publice, ac privatim domi mercede ab auditoribus accepta, paucis ante annis, quam jus civile Imperatoris edicto publicaretur: ut ſuſpicantur Bononienſes Cives in epiſtola ad Nihuſium ſcripta: quam mecum inter alia ſelectiora, & rariora opuſcula, quorum bibliothecam ſuam habet refertiſſimam, humaniſſime communicavit *Marcellus Severolus*. Eo pacto Irnerius lucem, quam interpretationibus ſuis attulit juriſprudentiæ, per diſcipulos ad omnem tranſfudit poſteritatem.

CXLIV.
De Variis Irnerianæ Scholæ Sectis.

Ejus e ſchola celebriores interpretes profluxerunt, uſque ad Accurſium: a quo plenior juris cœpit explicatio uſque ad Bartolum: a quo latiora commentaria inundarunt, non modo in leges, ſed etiam in ipſas Accurſii, & veterum explicationes longe verecundiores textui circumdatas, quas græco vocabulo *Gloſſas* vocamus: quod per eas, velut per *linguas* legum ſententiæ alioquin obſcuræ pandantur. Bartoli proluſa commentandi libido poſteriores inceſſit interpretes uſque ad Alciatum: qui novis luminibus ex græca, & Romana antiquitate, abſtruſaque linguæ latinæ notitia, & ope artis criticæ ſecum reviviſcentis, priſcam & germanam juriſprudentiæ faciem diſcluſit: barbariæ vero ſqualorem prorſus omnem detraxit Cujacius, qui memorabile in ævum Alciati cœptum abſolvit, ea interpretationis felicitate, eaque elegantia, & veritate majori, ut unus Cujacius dignus ſit, cui etſi tempore, atque auſu non primo, tota juriſprudentiæ reſtitutio, propter præſtantiam ejus ſupra cæteros interpretes, adſcribatur. Hinc a nobis ſincera omnis, & erudita interpretatio, *Cujaciana juriſprudentia* nuncupatur: exemplo veterum, qui ob nominis celebritatem, Pythagoreos appellarunt eos etiam philoſophos, qui ante Pythagoram in Italia floruerunt. Igitur diſtinctionis, & memoriæ gratia, in quatuor gradus noſtratem juriſprudentiam tribuemus. Primam facimus *Irnerianam*: ſecundam ponimus *Accurſianam*: tertiam conſtituimus *Bartolinam*: poſtremam, quam, uti germanam vetuſtatis mentem, omnibus anteponimus, *Cujacianam*. Ab Irnerio autem, uſque ad Alciatum, a quo juriſprudentia Cujaciana duxit initium, *hiems* quodammodo *juriſprudentiæ* fuit: adhuc enim barbarie premebatur, carebatque pura illa luce veteris eruditionis, ſinuoſiſque ſubtilitatibus, ex Arabicæ philoſophiæ ſcholis, a Bartolo maxime, ad ſtudium juris traductis implicabatur: opeque deſtituta cognata ſibi latinitatis, & eruditionis, atque miniſterio privata, evolvere ſeſe neſciebat: unde rigebat illa, tamquam hieme cohorruiſſet. Quare, cum verus Roma-

Digitized by Google

manæ Reipublicæ, juriſque Romani ſenſus ſub Alciato primum, & ſub Cujacio maxime refloruerit: ideo Cujacianam doctrinam *ver juriſprudentiæ* appellamus. Quamobrem ab hieme ad ver convolaturi, obibimus prius Irnerianæ, Accurſianæ, atque Bartolinæ juriſprudentiæ ſeriem, celebriores cujuſque auctores indicantes: deinde ad Cujacianæ juriſprudentiæ interpretes progrediemur.

CXLV.
De Martino.

Prodeat autem ante omnes ex Irnerii ſchola Martinus Cremonenſis, ex Bononienſi Goſiorum, nobilique familia: (a) quam temporum factiones patria ejecerunt. Is cum plures in jure queſtiones moviſſet, atque eſſet in opinando liberior, ſeque nimium audiret; adverſarium habuit, ex eadem Irnerii ſchola, Bulgarum. Ita ut ipſorum contentiones inter utriuſque diſcipulos opinionum, & animorum diſſidia pareret. Itaque ſtudioſorum turba, Proculianorum, & Sabinorum inſtar, in duas factiones diſceſſerunt. Quarum altera Bulgarum ſequebatur, altera Martinum; a quo ex Goſia familia dicti ſunt *Goſiani*: quos contraria factio auctoritate, ac numero ſuperavit: etſi Martinus Frederico Ænobarbo haud liberaliter aſſentatus, ſuarum ſententiarum non paucas publica Imperatoris auctoritate fundarit: (b) nec mirum Martino tam ſecundum fuiſſe Fredericum; cum ut Imperatoris gratiam ſibi Martinus pareret, (c) in maxima contentione illorum temporum inter populos, & Principem de juribus Imperii, Martinus veritus non fuerit ſententia ſua rerum omnium dominium, & proprietatem Imperatori adjudicare. Quo meruit, ut ipſius agnati a Cæſare inter Principes referrentur. (d) Hac autem pudenda ſane ambitione, arbitror Martinum apud æquales, & poſteros invidiam flagrantem, adeo paucis opiniones probaſſe ſuas; ut ejus diſcipuli ab Accurſio, per deridiculum *Goſiani* appellentur; & Jaſon pronunciare non dubitaverit, nihil veri a Martino afferri ſolere. (e) Anceps fama eſt, illum ab Azone clavibus auditorii percuſſum exanimem concidiſſe, fremente Azone, quod eſſet a Martino in diſputatione ſuperatus. Floruit Martinus ſæculo duodecimo, anno ætatis ſuæ LXXVIII.

(a) Cynus *l. 1. §. taceat. in fin. C. de rei uxor. action.*

(b) Odof. *l. rem non novam in fin. C. de jud.* Iſern. *conſtit. ſi dubit.* Roland. a Vall. *conſ. 46. n. 14. l. 3.*

(c) Gloſ. & Odofr. *l. bene a Zenone C. de quadrien. præſcript.*

(d) Cyn. *l. 1. §. taceat. C. de rei uxor. action.*

(e) Alciat. *parerg. l. 9. c. ult.*

CXLVI.
De Bulgaro.

Offert ſe huic ex adverſo Bulgarus æqualis ejus, & æmulus, quem plerique faciunt Bononienſem. Is apud populos, non ſolum doctrina, ſed & gratia valuit: atque ob pronunciationis leporem, *os aureum* appellabatur. Laudi huic ſucceſſus reſpondit. Cum enim is Bononiæ doceret ſimul, & judicaret in appellationum cauſis ſupra libras viginti quinque, juſſu Frederici Ænobarbi, qui eum una cum cæteris ad jura Imperii definienda vocaverat; ſententiæ ab ipſo latæ, ſive in explicando, ſive in reddendo jure, tanto plauſu, atque conſenſu populorum attollebantur, ut per omnem Italiam pro legibus acciperentur. Hinc in omnium ore *Bulgari conſuetudines*: eo quod interpretationes ipſius in re dubia cederent in communes mores. Hinc auctoritatem ſuarum ſententiarum apud populos, ipſe damnoſo ſibi exemplo munivit: jacturaque rei familiaris interpretationes proprias, præter morem, ſancivit. Docuerat enim ille, contradicente Martino, dotem veluti peculium Patris profectitium, uxore, ſuperſtitibus liberis, mortua, debere ad Patrem, qui dotaverat, redire: Martinus contra mulieris patrimonium ajebat eſſe dotem, proptereaque in ipſius mulieris poſteritate permanſuram. Sors tulit, ut Bulgari uxor moreretur. Unde Martinus a Bulgari ſocero conſultus reſpondit, ſe quidem, cum in contraria ſententia eſſet, dotem non fuiſſe redditurum; Bulgarum vero, cum aliter ſentiret, ſua ſe doctrina implicuiſſe, propriaque ſententia damnaſſe, ideoque reddere cogendum.

Digitized by Google

At Bulgarus doctrinæ ſuæ fidem patrimonio anteponens, oblata ſponte dote, ſui judicium antevenit. Sortem hic habuit quanto in prole ſuſcipienda ſecundam; tanto adverſam in retinenda, amiſſis omnibus liberis, quos ſuſtulerat: unde animo æger pronunciavit vulgatum illud:

Ordine mutato ſuccedis, Bulgare, nato.

CXLVII. De Hugolino.

Eadem ætate ſcholam Bononiæ juris civilis habuit Hugolinus a Porta Ravennate, clarus ob adjectos Authenticorum volumini feudorum libros Bononiam a Frederico miſſos, ut juri civili infererentur. Quos cum alii per plures Codicis titulos diſpertiiſſent; Hugolinus eos ſeorſum collectos authenticorum collationibus attexuit; eoſdemque ita compoſitos, *decimam collationem* appellavit. (*a*) Deceſſitque anno MCLXVIII.

(a) Odofr. *in auth. caſſa. C. de Sacroſ. Eccl.* Alvarot. *in proœm. feud. colu.* 4. *q.* 3.

CXLVIII. De Rogerio, & Othone, & Placentino.

Claruit etiam eo tempore Rogerius, qui epitomen, *ſummam* appellatam, ſcribendam ſuſcepit, non ultra viginti chartarum, ut cum ſcriptoribus illis loquar, ſpatium excurrentem. Item & Otho, qui judiciorum ſummarium reliquit. Ex Italia vero in Galliam repullulantem, ſcientiam juris retulit ſecum Placentinus Gallus a Martino inſtitutus, qui Agathopoli, nunc Montepeſſulanum, in Gallia Narbonenſi, publice jus explicavit, edíditque pinguiorem epitomen, æmulatione Rogerii, quem hac laude ſuperavit.

CXLIX. De Pyleo.

Nec memoratu indignus eſt Pyleus ex pago Mutinenſi, qui exorſam a Placentino poſtremorum Codicis librorum abſolvit epitomen. Is Bononiæ jus expoſuit, poſteaque Mutinam precibus, pretioque a Mutinenſibus abductus fuit, ac denique civitate donatus, ut apud eos publice doceret. Idem, cum in judicio defenderet machinarios, a quibus projectu lapidum quidam e prætereuntibus ictus fuerat, & antea monitus, ut ſibi caveret, cujus moniti teſtes nulli aderant, machinarios in jus duxit. Quos ubi Prætor interrogaſſet, ac tacentes vidiſſet, admiratus, ad Pyleum converſus eſt, ſilentiique cauſam rogavit: tum Pyleus, *quia muti ſunt*, inquit. Ad hæc accuſator mendacium exprobrans, exclamavit: immo audivi eos vociferantes, ac tranſeuntibus, dicentes, *cavete*. Tum Pyleus: *Ergo abſolvantur*, inquit, *præmonens enim, de damno non tenetur*. (*b*) Itaque impetravit, ut eis a Prætore noxa remitteretur. Uxoris teſtamentum, quo hæredem inſtituit eum, de quo fuerat interrogata, defendit, non ſine multis oppoſitoribus. Librum ſcripſit de *ordine judiciorum*, & aliqua in feudorum libris annotavit. Ab hoc, quod ſingulis Saturni diebus in utramque partem diſputationes haberentur, ortum eſt *ſabbatinarum quæſtionum* nomen ab ipſo conſcriptarum. Ex qua exercitatione proceſſere *Brocardica*, ſive enunciata illa, quæ uſum habent ancipitem, & in utramque partem flectunt, peculiari libro ab eo comprehenſa.

(b) Bald. *in praxi de utriuſque jur. reg. de cavill.*

CL. De Alberico, & Joanne.

Inter Bulgari diſcipulos ponitur Albericus a Porta Ravennate doctrina potius, quam moribus magiſtro ſimilis; quippe temulentus, & helluo, egregieque impudens: cum non verus ſit, propter turpe lucrum, fidem ſuæ abrogare doctrinæ. Etenim de reſtitutione dotis poſt mortem, ſuperſtitibus libris, idem quod Bulgarus magiſter & ſenſerat, & docuerat: verum cum idem ſibi, ac Bulgaro contigiſſet, dotem rogatus a ſocero, reddituram negavit, propriiſque ſcriptis redargutus, reſpondit mutaſſe ſententiam. Longe vero cæteris Bulgari auditoribus celebritate nominis præſtitit Joannes Boſſianus Cremonenſis, qui novellarum libros in epitomen redegit, arboremque actionum primus invenit, obiitque anno MCXCVII.

Splen-

CLI. De Azone, ejuſque ſchola.

Splendorem huic addidit ejus diſcipulus Azo Bononienſis, a Baldo haud præcipitis judicii viro, *fons legum* appellatus: cujus epitome, quam *ſummam* vocant, tanto fuit in pretio, ut merito alias ante ſe omnes obruerit. Hinc traditur Mediolani, & Cremonæ nulli patuiſſe aditum ad juriſconſulti munus, qui ea epitome careret. Azonis celebritas ex omnibus Italiæ regionibus auditores excitabat. Ita ut Bononiam adtraxerit juvenum fere decem millia. Ex quibus cum Longobardi, & Etruſci ſecum acerrime diſſiderent, ab eo tumultu res ad cædem prope devenit: ut & Urbs univerſa perturbaretur. Habebant eo tempore Doctores in auditores ſuos, qui deliquerant, animadverſionem, & juriſdictionem in cauſis civilibus: verum, retenta hac poſtrema, priorem amiſerant, propter condonandi facilitatem: quam poſtea animadverſionem recuperatam rurſus amiſerunt, nec eam in poſterum receperunt. Henrico Cæſari, qui medius inter eum, & Lotharium Juriſconſultum Azonis æmulum equo per Urbem incedebat, interroganti, *cujus nam eſſet merum imperium?* Lotharius *Cæſaris ſolius* eſſe reſpondit: Azo vero intrepide *non Cæſaris tantum, ſed & Præſidum Provinciarum*. Gratior tamen Principi fuit improbitas, & aſſentatio Lotharii, qui equo a Cæſare donatus, cauſam præbuit Azoni, ut cum eodem de argumento diſſereret, inque ſua ſententia permaneret, ambiguo illo luderet: quod ſcilicet ipſe *equum* dixiſſet, *æquum* vero abduxiſſet Lotharius. Cum nondum Azo admodum in jure Pontificio profeciſſet; contenderetque in foro contra Boarinum Mantuanum, mortuo ante litem conteſtatam delegante, delegati juriſdictionem extingui; neque ad id probandum ei certus ex jure locus occurreret: amico ſuggerente, citavit caput *relatum, de officio delegati*: at adverſarius confeſtim oppoſuit proximæ ſequens caput *gratum* eodem titulo: quo traditur, juriſdictionem excitari a ſola citatione, indeque perpetuam permanere. Hac redargutione, Azo perculſus amicos reſpexit, & pudibundus dixit:

Gratum, & relatum me habet vituperatum.

Ad gymnaſii cuſtodiam famulus eſt uſus, Tarentino Galloptesſus nomine, qui coloris nigredine, ſtaturæque brevitate, & oris corporiſque deformitate, juvenili petulantiæ jucundum ludibrium fuit, pretiumque ſcurrilitatis ab adoleſcentibus duo millia florenorum, ut vocant, ſervitii ſui tempore collegit. Mortuus eſt Azo anno MCC. tanto mœrore omnium, ut univerſa lugere Academia videretur. ac, veluti prolatis funeris cauſa rebus, non niſi poſt anniverſarium Divorum omnium feſtum, interpretatio juris eſt inchoata. Hinc aperte mendacii redarguitur, quiſquis fabulam illam excogitavit ab Alciato (*a*) evulgatam, de ignominioſa morte Azonis, ob Martini necem: cui commento fidem prorſus abrogat honorificum Azoni monumentum extructum; &, cum vetuſtate collaberetur, publico juſſu reſtitutum anno MCCCCXVI. Ejus autem Summa talis eſt, tantique acuminis, & ſoliditatis; ut, quamvis Barbaris temporibus nata, ea tamen in hac eruditionis luce, ſine damno, ac fraude noſtra carere non poſſimus.

(a) *l. 9. parerg. cap. ult.*

CLII. De Lothario Cremonenſi.

Ipſius æmulus Lotharius Cremonenſis non tam ſtudiis, quam armis claruit. Ope Cæſarea, vir talis, Piſanus Archiepiſcopus creatur. Nec erubeſcebat contra Eccleſiam ſententiam ferre: docebat enim Sacros viros, nempe Eccleſiaſticos, poſſe foro ſuo cedere; cumque factis etiam iniquis Eccleſiam Romanam læderet, juraque Judicatus Calaritani uſurparet, (*b*) ab Innocentio III. vehementer objurgabatur.

(b) *Cap. ſi diligent. de foro compet. & de præſcript.*

Digitized by Google

CLIII. De Balduino Bononienſi.

Jacobus Balduini, Bononienſis, auditor & ipſe Azonis, & Decurio creatus a Civitate ſua, peſſime de utroque meruit, indignuſque prorſus fuit Juſtitiæ Sacerdotio: nam & magiſtrum inſimulavit falſæ doctrinæ per calumniam, quam in illius caput magiſter reflexit, & cauſam ſuſcepit adverſus patriam. Cumque ſceleris in patriam argueretur, reſpondit eo ſe facto germanum Bononiæ civem præſtitiſſe: hominem effrontem, & inclyta virtutibus patria prorſus indignum! A Genuenſibus Prætor creatus, cum patricium laqueo damnaſſet contra ejus Reipublicæ leges, cauſam præbuit Genuenſibus edicendi, ne ullus in poſterum legum doctor, ad jus dicendum vocaretur.

CLIV. De Rofredo Beneventano.

Rofredus quoque Beneventanus Azonem habuit magiſtrum, idemque Bononiæ libros Juris explicavit, pluraque ſcripta reliquit, inter quæ diſputatas ſaturni diebus quæſtiones, quas *Sabbatinas*, ut diximus, appellarunt, *formulaſque* compoſuit, quibus rei convenirentur in foro: quorum magnus erat uſus, antequam aliæ locupletiores prodirent. Hunc judicem adhibuit in cauſis Fredericus II. Imperator.

CLV. De Accurſio, & ejus ſchola.

Quæ autem ſumma laus eſt Azonis, ab ejus diſciplina profectus eſt Franciſcus Accurſius Florentinus: cujus labor, & induſtria ſuperiorum omnium ab Irnerio juriſconſultorum laudem perſtrinxit, & obruit, cunctaque ſcripta merſit aliorum. Is enim ea animi alacritate ad juriſprudentiam acceſſit: ut ætate provecta juveniles ſpiritus gerens, juvenilia ſtudia minime refugerit. Fertur enim prope quadragenarium ad juriſprudentiam ſe contuliſſe; conductiſque ſuperiorum interpretum expoſitionibus, Irnerii ſcilicet, Bulgari, Martini, Placentini, Pylei, Joannis, & aliorum in ſolitudinem ſeſe abduxiſſe: ubi illorum, & ſuis interpretationibus, particulas omnes juris civilis obiit, ut inde, tanquam ex tripode, forenſium cauſarum definitiones, & judiciorum oracula peterentur. Ideoque Accurſius a Cyno Advocatorum Idolum appellatur. Nemo enim ante ipſum exortus erat, qui ſcientiam juris brevius, uberiuſque ſuppeditaſſet. Sententia enim legum tum in univerſum, tum particulatim expoſita; ſimilia loca ex univerſo juris corpore colligit, & contraria mire componit, adductis aliorum, ac modo adprobatis, modo rejectis opinionibus, quæſtionibuſque plurimis, utiliſſimiſque ad locum excitatis, ac definitis. In ſenſibus autem veſtigandis adeo fuit acutus, & ſolers; perſpicuus autem in verbis, & ſobrius: felixque in abditis ſententiis eruendis; ut, niſi temporum barbaries antiquitatis ei lucem, & ſermonis elegantiam ademiſſet; nullam fortaſſe laboris partem reliquiſſet eruditis recentioribus. Quo magis mihi ſtomacum faceſſit eorum inſolentia, ne dicam, an immanitas? qui, cum ejus lectione legum ſenſus levi labore adipiſcantur; ubi tamen aliquid nubeculæ ab eo relinquitur eorum eruditione diluendum, feroces victoria, ſtatim perſtrepunt, & cachinnos tollunt: nec verentur viro de illis, ac de poſteritate optime merito, temporum caliginem vitio vertere: ſibi vero laudi ducere naſcendi ſortem. Quæ autem inhumanitas eſt; ei qui facem prætulit in tantis tenebris juris civilis, qua ſine face vel eruditiſſimi novorum Juriſconſultorum oberraſſent; vitia illa nolle condonare, in quæ decidit, non propter juris civilis inſcitiam; ſed ob imperitiam hiſtoriarum, & latinæ proprietatis ſibi ab ætate illa denegatæ? cum tamen, iis etiam præſidiis ſpoliatus, ingenii acie non raro collineret: ut non tam ejus errores exagitare, quam paucitatem illorum in tam crebris peccandi periculis, lubriciſque locis admirari debeamus? Quo magis Cujacii

mede-

modeſtiam, & probitatem commendo, qui cum in Accurſii nomen incidit, non modo parcit a conſuetis eruditorum injuriis, in quibus Duarenus potiſſimum eſt intemperans; verum etiam hominem honorifice appellat, *optimum* ſcilicet *Accurſium*. Cujus auctoritatem non modo præ Bartolo tanti fecit, ut ſomnia duxerit, & deliria, quicquid ei Bartolus contradicit, verum etiam Accurſum, teſte (a) Mornacio, Latinis, & Græcis omnibus interpretibus antepoſuit. Nec mirum: quid enim Græcorum exilitas, eorumque lineolæ, ad Accurſii abundantiam, acumen, curioſitatem, & diligentiam? Ob quam in ſuo ipſe nomine ludens haud abſurde dixit ſe (b) *Accurſium* appellatum, quod in jure civili vacillantibus, atque laborantibus opportune *accurrat*. Religio mihi fuerit omittere Cujacii de eo judicium his ab eo expreſſum verbis: *Neque* δικαιομάςιγας (c) *hujuſmodi juriſprudentibus comparaverim: & Accurſium longe magis corona donaverim, a quo quicquid aberrat Bartolus, vanæ fictiones, & ægri ſomnia videntur.* In ſententiarum diſcrepantia Bulgari cauſam contra Martinum amplectitur: ut Azonis diſcipulum poſſis agnoſcere. Cum Bononiæ ſumma celebritate docuiſſet, filios reliquit Franciſcum, & Cervotum, non bonorum modo hæredes, ſed etiam doctrinæ: qui & in docendi munere patri ſucceſſerunt: &, quod munere magis, fama eſt etiam reliquiſſe filiam, quæ jus civile publice docuerit. (d) Ipſe vero Accurſius anno MCCXXIX. ætatis vero ſuæ LXXVIII. ſupremum obiit diem.

(a) *Ad l. 2. §. hoc autem C. de vet. jur. enucleand.*

(b) *In l. facta §. ſi in danda. ff. ad Trebell.*

(c) *Obſervat. l. 12. cap. 16.*

(d) Alberic. *in l. qui filium in fin. ff. ubi pupil. educat. deb.* Tiraquell. *l. connub. gloſſ. 1. p. 2.*

CLVI.
De Jacobo Ardizono, & Odofredo.

Edidit & Azonis ſchola Jacobum Ardizonum Veronenſem, qui præclarum doctrinæ ſuæ monumentum reliquit *feudorum ſummam*: quam diu latentem, e ſua tandem bibliotheca excuſſit Daniel Scarameus Juriſconſultus Aſtenſis anno MCXVIII. Emiſit eadem Azonis ſchola Odofredum Bononienſem, vel ut alii credunt Beneventanum, ad ambiguas quaſque cauſas a Gregorio Montelongo Gregorii Pontificis legato adhibitum, dum Bononiæ doceret: cujus in interpretando facilitatem, atque utilitatem ex ejus uberrimis in Pandectis, & Codicem commentariis noſcere licebit. Vita exceſſit anno MCCLXV. Cæteros obſcurioris nominis commemorare non eſt ex noſtro, aut legentium uſu: latiſque habebimus adoleſcentibus oſtendere clariores uſque ad Bartolum, a quo aliam juriſconſultorum ſeriem exordiemur.

CLVII.
De Dino.

Atque mihi excitanda eſt in primis Dini ex Florentino pago memoria: cujus tanta in diſputando ſublimitas fuit, ut *Dini diſputatio* in proverbium abierit: tantaque auctoritate claruit, ut ad ſextum decretalium librum componendum a Bonifacio VIII. fuerit adhibitus, una cum Ricardo Petronio Senenſi: qui honos Dino magno ſtetit. Cum enim Ricardum ſocium operis a Pontifice in Cardinalium numerum lectum vidiſſet, ſe vero præteritum; etſi aliis præmiis cumulatus, tamen angore animi vitam amiſit. Etſi non deſint, qui occulto veneno ſublatum tradant. Obiit Bononiæ, ubi docuerat anno MCCCIII.

CLVIII.
De Bartholomæo a Capua.

Sub idem tempus non doctrina modo civili, quam Neapoli in Gymnaſio inſtituto a Frederico II. Cæſare, ſumma gloria docuit, ſed ampliſſimis etiam honoribus floruit Bartholomæus a Capua Neapolitanus patriæ, ac poſteritatis ſuæ nobiliſſimæ perenne decus. Cujus patrocinio Robertus adverſus (e) Carolum, Regni ſucceſſionem ſibi aſſerentem, cauſam obtinuit: tandem anno MCCCX. Bartholomæus felicem vitæ, honorumque curſum abſolvit.

(e) Affl. *c. 1 de ſucc. ſi. Feudor. num. 88.*

CLIX.
De Petro de Bella Pertica, & Jacobo de Arena, & Oldrado.

Nec mihi reticendi ſunt Petrus de Bella Pertica Burgundus, aliis Sequanus,

quanus, aliis Aurelianenſis: qui haud minus octies Infortiatum, quod voeant, Toloſæ, & aliquo etiam tempore Bononiæ explicavit: atque haud imperite ſcripſit in plures juris locos anno MCCC. Et Jacobus de Arena Bononiæ, vel Toloſæ, vel, ut alii putant, Patavii profeſſus, anno MCCC. cujus opiniones ex legum mente petitas (*a*) Bartolus arbitrabatur. Et Oldradus de Ponte ex Laude Pompeja, ob diſputandi acumen, *Pater legum* nuncupatus: cujus reſponſa non pauca imperant adhuc in foro: etſi dum viveret, adeo callide verſaretur in cauſis, ut haud raro prævaricator haberetur: quo nomine fuit a Summo Pontifice objurgatus. Etenim Oldradus Romæ docuit, ubi & in collegium lectus *Advocatorum*, ut vocant, *Conſiſtorialium* a Joanne XXII. Pontifice ad graviora Reipublicæ negotia explicanda frequenter vocabatur. Præ cæteris vero illuſtre patrocinium coram Roberto Apuliæ Rege, Thomæ defuncti Principis filio natu maximo præſtitit: cui *Sancti Severini* Comitatum impetravit. Demum doctior, quam honeſtior reputatus, gravi Pontificis reprehenſione perculſus, in morbum incidit, obiitque anno MCCCXCV. Avenione.

(a) Bart. *in tractat. banditor. n.* 11.

CLX. De Jacobo de Belviſo, & Butrigario.

Neque omiſerim Jacobum de Belviſo Aquenſem, qui Bononiæ docuit eadem ætate, atque etiam Neapoli, ubi Feudorum libros octies explicavit. Quicum conjungere placet Jacobum Butrigarium Bononienſem, qui gloriæ ſuæ, quam doctiſſime ſcribendo comparavit, magnum habuit incrementum Bartolum ejus diſcipulum. Docuit Jacobus Bononiæ anno MCCCXXX. de quo illud fertur haud illepidum: quod interpretatus legem, quæ communes nummos ad numeri, non materiæ rationem dividendos præcipit: ubi anum cum caniſtro ficuum prætereuntem vidiſſet, pactuſque ab ea eſſet dimidium; ſingulas ſcindere ficus velle ſimulavit, ut e ſingulis dimidium ſibi auferret. Cum vero anus clamaret, ſe numerum ficuum vendidiſſe, non medietatem ſingularum: Jacobus ad auditores, qui ſecum erant, converſus: *En*, inquit, *quam belle anus hæc explicata dudum legis uſum oſtendit!*

CLXI. De Cino Piſtorienſi.

Sed jam ad Cinum veniamus Piſtorienſem, cui pluribus e ſapientiæ generibus gloria parta eſt. De ſummo enim Juriſconſulto, & elegantiſſimo ſimul Poeta, certant inter ſe Juriſprudentia, & Poeſis, utri earum ſit adjudicandus. Verſibus ejus, quos etruſce ſcripſit, nihil venuſtius: interpretationibus vero illius in jure civili nihil ſanius, nil preſſius. Floruit etiam gloria diſcipulorum, quorum habuit in juriſprudentia Bartolum; in humanioribus autem litteris ſocios Petrarcham, & Bocacium, & Cavalcantium, quibuſcum conjunctiſſime vixit. Quorum quoque conjunctionem pictor, dum egregium factum deſcriberet Utini in Divi Nicolai Sacello, expreſſit in tabula; in qua Cinum, Petrarcham, & Bocacium, & Guidum Cavalcantium effinxit: ubi Cinus Judicis aſſeſſorem refert; Petrarcha ſcribam; Bocacius ruſticum; Guidus vero Cavalcantius Hebræum, quibus imaginibus hiſtoria proditur illius temporis haud illepida: cujus non eſt hic referendæ locus. Motum quoque Cinus honeſtate, & lenitate commendabatur: magis profecto laudandus, niſi arrogantius in jus Pontificium invectus fuiſſet. Nollem huc temeritatis, hominem alioqui modeſtum, eſſe provectum. Adoleſcens adhuc aſſeſſoris munus apud Lodovicum Allobrogem Romanum Senatorem exercuit, & jus civile Bononiæ primum, deinde Peruſii docuit: ubi Bartolus in ejus ſeſe diſciplinam tradit. Demum anno MCCCXYXVI. Cinus exceſſit e vita.

Eodem

Digitized by Google

Eodem ſæculo floruit Albericus de Roſata Bergomenſis, quo genere obſcurior, eo doctrina illuſtrior; qua meruit, ut a Joanne Novarienſi Epiſcopo, & Luchino Vicecomite Mediolanenſium Principe, ad Benedictum XII. Pontificem legatus mitteretur: cum Patriæ, atque etiam Romæ cauſarum patrocinio diu vacaſſet. Denique, ubi ſe abduxiſſet a negotiis, præter interpretationes vocabulorum, etiam utriuſque juris commentarios edidit: quo opere ſtudioſorum laborem plurimum levavit, antequam eruditiores, & ſinceriores noſtrorum temporum explicationes ab eruditioribus Juriſconſultis prodirent. Fertur idem in Dantis Aligerii Poema fuiſſe commentatum, ut conſuetam Juriſconſultorum ſui temporis doctrinam ſuperaſſe appareat. Demum anno MCCCLIV. migravit e vita. CLXII. De Alberico de Roſata.

Prætereo nunc ejuſdem claſſis Juriſconſultos alios, nempe Rolandum Placiolum, Andream Ciaffi, & Franciſcum Tigrini Piſanos, Ricardum de Malumbris Cremonenſem, Bartholomæum Butrigarium Bononienſem, ejuſque Cives Lambertinum, & Franciſcum Ramponi; Nicolaum Mattarellum Mutinenſem, Gulielmum a Cuneo, & Beltrandum de Monte Faventino, Joannem Fabrum Burdegalenſem, Rainerium Forolivienſem, Taddæum Pepulum Bononienſem; Signorinum Homodeum Mediolanenſem, & alios uſque ad Bartolum Cini diſcipulum, novæque claſſis juriſconſultorum Principem. CLXIII. De Aliis turmatim.

Hic, ſi tam ſublimi e loco ſimilitudinem ducere licet, Servium Sulpicium imitatus, præ cæteris ante ſe interpretibus, dialecticorum regulis, & philoſophorum acumine juriſprudentiam inſtruxit: haud pari tamen judicio, contrarioque ſucceſſu. Nam Servius dialectica ſobrie, atque frugaliter uſus, ex ea tantum ordinem, partitionem, atque perſpicuitatem, rationemque definiendi, & ex notis ignota colligendi traduxit ad juriſprudentiam, quam & eloquentia, ſive lepore puræ, atque concinnæ dictionis, mirabiliter excoluit, effugitque dialecticorum exilitatem, & ſyrtes illas orationis: Bartolus vero, cum in ea tempora incidiſſet, in quibus omnis dicendi cogitandique ratio a ſcholarum barbarie petebatur; non modo ſpinas dialecticorum non abjecit; ſed eas conſulto ſparſit in juriſprudentiam, in eamque Arabum doctrinam effudit: quæ jampridem Europæ ſcholas veterum ſcientiarum, atque artium elegantia exutas, fœde pervagabatur. His copiis Bartolus eſt uſus immodice, tamque crebris, ac tenuibus gaudet diſtinctionibus, ut non dividat rem, ſed frangat, atque comminuat: cujus deinde fruſtula, nimia ingenii jactatione, veluti vento diſſipantur: ut non mirum, ſi ſcripta illius nubila, & confragoſa negotium legentibus adeo faceſſunt, ut aliquibus videatur theutonice locutus. (a) Quæ vitia non hominis fuere, ſed ætatis: quæ relictis puris Peripateticorum fontibus, pro iis Arabum fæcem exhauriebat. Quid minus enim Peripateticum, quam inconcinna mens, & oratio: cum, teſte Cicerone, peripatetica ſchola in ingenii, & orationis regimine, cultuque unice verſaretur? Ætatis igitur illius ſcientiis excellens Bartolus, quo plus ingenio pollebat; eo majores ſibi aliquando, aliiſque tendebat ambages. Unde ſcholam juriſprudentiæ inſtituit acutam illam quidem, & forenſibus cavillationibus percommodam; flexoſam tamen, & ob inanem ſæpe ſubtilitatem anxiam ſane, & importunam. Unde Bartolinæ ſcholæ interpretes plerumque ingenio plurimum indulgentes, exili qualibet ex affinitate, diſcrepantia longe inter ſe non raro comparant, atque committunt: Contra vero ſæpe ob CLXIV. De Bartolo.

leve

(a) Alex. *l. miles §. decem in fin. ff. de re judic.*

leve quodlibet diſcrimen ſimillima quæque diſtrahunt , & a rebus aliquando alieniſſimis vaticinando , & ariolando argumenta ducunt , inque ſententiis ſerendis haud ſemper ſolent auctotitatum , atque teſtimoniorum habere delectum . Hinc non raro ſtomachum Cujacio movent , ut ſæpe in illos excandeſcat , pluribus quidem in locis , præcipue in librum quintum reſponſorum Papiniani : (*a*) *Vim* , inquit , *hujus reſponſi* , *&* *poteſtatem non bene percipiunt interpretes. Inani ſermone imprudentia utuntur : Sunt verboſi* , *&* *prolixi* , *more ſuo* , *ut ſolent in re futili eſſe multi* ; *in difficili muti* ; *in anguſtia diffuſi* . Sed hæc mihi tanti non ſunt , ut ſi errores damnem ; Bartoli tamen , & ſuorum doctrinam , ingeniumque longe magis non admirer, quam cæci quidam illorum laudatores : qui, ut probent ſimplicioribus Bartoli ſe triviſſe libros , quos nunquam ſumpſere in manus , pro illorum erroribus fama tantum, & inconſulta credulitate ducti , ratione prorſus nulla , ſed ore tantum , ac fronte dimicant, quaſi pro aris, & focis. Nec minus tamen eruditioribus interpretibus indignor : qui cum a Bartolo , ſcholaque illius multa didicerint, ubi tamen aliquod ejus peccatum animadvertunt, deſiſtere neſciunt a conviciis: inter quos præter Budæum, Duarenum, alioſque plures , Goveanus præcipue non erubeſcit Bartolum *peſſimum juris interpretem* appellare , miraturque illum ab iis laudari, quos ipſe Goveanus laudat. (*b*) Quis vero tulerit illos, qui cum prorſus juriſprudentiam ignoraverint, ac tantum eruditioni vacaverint , & humanioribus litteris ; hoc ſeſe tamen veteris juriſprudentiæ vindices profitentur , quod ſciant & ipſi quoque Bartolo , ejuſque diſcipulis maledicere ? Quales , præter ceteros , ſunt Laurentius Valla, & Ludovicus Vives, qui barbariem quidem Bartoli, omnium expoſitam oculis animadverterunt ; doctrinæ vero illius, neque receſſus introſpicere, neque pondus expendere voluerunt : ignari prorſus quanta Bartolus cum ſuis commoda juriſprudentiæ attulerit , tot ſoluris quæſtionibus quotidie in foro emergentibus : quibus dirimendis veterum ſcripta minime ſufficerent , niſi ea Bartolus & Bartolini Juriſconſulti ratiocinando , ſimiliaque colligendo ad quotidianum uſum, & etiam ad non expreſſa produxiſſent : ita ut reddiderint quodammodo amiſſa jam , excluſaque e corpore juris veterum reſponſa conſultorum. Quæ opera , & judices difficultatibus liberarunt , & reos a judicum fraudibus eripuerunt . Præſtat enim parere mortuo , quam viventi : ac tutius judices obtemperant auctoritati ſapientum , quæ affectionibus eſt expers , quam propriis animi ſenſibus, qui ſtudio perſonarum, & cauſarum, vel odio , aut gratia non raro in fraudem inducuntur. (*c*) Quam his interpretibus laudem Alciatus , pro ſua ingenuitate , quamvis primus ab eorum via deflexerit, minime denegavit. Quamobrem neque Bartolum cum ſuis omni errore abſolverim , ut vulgus pragmaticorum ſolet ; neque maximi ingenii , ſummique beneficii laudem eis detraxerim ; neque imirabor eruditos illos , qui cum ipſi raro meliora præſtent , aliorum benefacta , ob quodlibet peccatum obliviſcuntur. Natus eſt Bartolus in Umbria ex oppido, quod olim Setinum appellabatur , nunc Saxoferratum anno MCCCXIII. Patrem habuit Franciſcum Bonaccurſium : falſo enim ab aliquibus incerto patre natus traditur. Fefellit eos quod prima litterarum elementa Bartolus addidicerit a Petro Minorita, qui Venetiis pie vacabat expoſitis infantibus inſtituendis. Hinc error apud aliquos hanc temere Bartolo notam impegit. Annum nondum XIII. egreſſus ad jus civile ſe ſub Cino præceptore , poſteaque ſub Jacobo Butrigario , & Reinero contulit , fuique

(a) *l. filio ff. de injuſt. rupt.*

(b) *pag.* 161.

(c) *l. apud Labeonem ff. de verb. ſign.*

Digitized by Google

que magnam expectationem acutis diſputationibus in ſcholis excitavit. Cum Tuderti aſſediſſet, deinde Piſis ubi capitalibus cauſis præfuit, fertur in villam ſecedere coactus, propter invidiam, quam ſubjerat, ob reum præcipiti ſententia damnatum: proptereaque a judicando ſeſe, ad docendum tranſtuliſſe Piſas primum; deinde Peruſium, ibique & Civitate donatum. Eo in munere propter auditorum frequentiam, & admirationem ingenii, laboriſque aſſiduitatem, primas facile tulit. Mane enim, ac veſpere docendo, atque in die tredecim circiter capita juris civilis exponendo, ſingulis annis dimidiam Pandectarum partem emetiebatur. A Peruſinis publici negotii cauſa, legatus ad Carolum Romanorum Imperatorem, non minus communem rem, quam privatam optime geſſit. Speciem enim tantam doctrinæ Imperatori præbuit, & virtutis; ut inter illius Aſſeſſores, ſive Conſiliarios lectus, ab eo, præter inſignia gentilitia ſibi, ſuæque familiæ impetrata, Leonis nempe aurei, cum duplici cauda in campo crocei coloris; obtinuerit etiam, ut ſibi, ſuiſque liberis liceret veniam ætatis ſcholæ ſuæ auditoribus concedere, ac ſpurios reddere legitimos, & natalibus reſtituere. Cum Franciſco Tigrini, qui eum ætate anteibat non raro diſputavit, atque aliquando tam acerrime inter ſe conflixerunt, ut controverſiæ dirimendæ gratia Piſas miſerint inſpectum Pandectarum codicem, quo vera lectio inde referretur legis. *Si creditor, ff. de diſtractione pignorum*: cum Bartolus *nullam eſſe venditionem*: alter vero *nullam eſſe conventionem* legendum contenderet. Quam controverſiam inter Bartolum, & Baldum exortam eſſe aliqui perperam tradiderunt. Non tamen ſimultates adeo graves ob ingenii gloriam inter Bartolum, & Tigrinum interceſſerunt, ut amicitiam prorſus diſtraxerint. Non enim deſunt, qui retulerint Bartolum acerrimo quamvis ingenio; tamen propter labilem, fluxamque memoriam, legibus, & auctoritatibus a Tigrino acceptis cogitata ſua comprobaſſe: Plura etiam ejuſdem Tigrini, & egregie ſcripta Bartolus, ordine mutato, ſuppreſſoque auctoris nomine, in ſuos contuliſſe commentarios traditur. Laudem ſcriptis ſuis eo eſt majorem aſſecutus, quod rem in univerſum explicatam, poſtea trahit ad uſum, lectoreſque de ſchola traducit ad forum: ita ut ſcientiam cum utilitate mire conjunxerit. Adeo vero diſcendi cupiditate rapiebatur, ut ederet, ac biberet ad pondus: quo ingenii æquabilitatem, ac mentis ad ſtudia firmitatem conſervaret. Unde nihil eorum Bartolum latuit, quæ ſua ferebat ætas. Nam præter juriſprudentiam, Hebraicis etiam litteris, & Geometriæ operam dedit: de qua lucem ad jus civile illuſtrandum elicuit, in opuſculo de fluminibus, quam *Tiberiadem* appellavit. Vir frugi fuit, & integer: & quia honeſtis artibus lucrum quærebat, haud ſibi magnas peperit facultates. Filios ex Pellina uxore ſuſcepit duos, filias quatuor. Demum anno MCCCLV. abſceſſit e vivis, annos natus circiter XLIII. Eo majori apud poſteros gloria, quod plurium ſæculorum labores ævo tam brevi concluſit. Neque viro de jure civili optime merenti fuit ingrata poſteritas. Haud ſcio enim an plus antiquitas tribuerit Papiniano, quam noſtrates Bartolo: cujus omnibus fere tribunalibus auctoritas imperat, præcipue apud Hiſpanos: apud quos ea ſententia vincit, a qua Bartolus ſtetit. Immo ubi deeſt lex, illius vice Bartolus conſulitur. Hinc crebra, & vulgata illa de Bartolo, frementibus eruditis, nempe *Speculum, & Lucerna juris; virtus juris; Dux univerſorum: robur veritatis; Auriga optimus; Apollo Pythius; Apollinis oraculum; ac modo Pater, modo Magiſter, modo lumen humani juris appellatur.*

Hu-

CLXV.
De Baldo, & Fratribus.

(a) Caſtrenſ. *in l. ſi inſtit. 27. §. de teſtamento ult. ff. de in off. teſtam.*

(b) Tiraq. *de retract. convent. §. 4. gl. 6. n. 12.*

(c) *In vita Bartoli.*

(d) Cuman. ex Alex. *in rubric. ff. de vulgar. & pupill.*

Hujus gloriæ non parum acceſſit ex Baldo diſcipulo: quo abſente Bartolus videbatur ſibi carere auditoribus, ideoque ſine Baldo Bartoli ſchola conglaciabat. Etenim tantum ille huic uni diſcipulo tribuebat, ut Baldo adhuc puero ſæpe aliquid objiciente, (*a*) Bartolus ad reſpondendum tempus petere non erubeſceret. Hinc diſcipulus tandem evaſit æmulus, & etiam in certamine, ac quinque horatum diſputatione victor. Quæ tamen æmulatio, ut mea fert opinio, ingenii potius Baldo, quam virtutis laudem promeretur. Quid enim inhumanius, quam carpere ubique, occaſione data magiſtrum, ut ſolet Baldus? Diſcordia tamen ingenia dum viverent, poſt mortem concors hominum admiratio comitatur: hoc enim eſt commune in omni foro judicium, ut ibi conſediſſe veritas exiſtimetur, quo concors utriuſque ſententia convenerit. (*b*) Hujus tantæ petulantiæ graviſſimas pœnas Baldus dedit. Ex frequentibus enim rixis cum præceptore, orta eſt fabula, & commentum illud putidum, quod forenſes nebulones imbiberunt, de Baldo publice flagellis cæſo, propter corruptos omnes Pandectarum, qui Peruſii erant codices in *l. ſi Creditor, ff. de diſtractione pignorum*: ut adulteratæ lectionis teſtimonio Bartolum confutaret: cum eam contentionem, uti diximus, non cum Baldo Bartolus habuerit, ſed cum Franciſco Tigrini; ut optimis rationibus oſtendit Lancellottus (*c*) ſelectioris notæ Juriſconſultus. Natus eſt Baldus Peruſii ex Franciſco Ubaldo medico, egregiæ prolis parente feliciſſimo: ſiquidem, præter Baldum, genuit etiam Angelum, & Petrum Juriſconſultos ſcriptis non incelebres, & Baldo fratre minime indignos. Annum iniens Baldus decimum ſeptimum admirationi fuit omnibus, ſubtili explicatione legis *centum Capua, ff. de eo quod certo loco*. Docuit primo in Patria, ubi Petrum Belfortem Cardinalem in jure civili erudiendum, atque ad maxima negotia inſtituendum accepit. Deinde Ticinum ad idem munus ampliſſimis ſtipendiis arceſſitus: ubi cum ſe auditoribus nominis ejus celebritate ſuſpenſis oſtendit, quia ſtatura puſillus erat, continuo exclamatum eſt: *minuit præſentia famam*. Ipſe vero minime deterritus, confeſtim excepit: *Augebit cætera virtus*. Cum ibi Philippus Caſſolus, qui ſatis glorioſe *Doctorum Doctor* appellabatur, more veterum Sophiſtarum, prodiiſſet in medium, quæſtionibuſque omnibus de ultimis voluntatibus ex tempore ſe reſponſurum obtuliſſet; Baldus, ut hominis petulantiam reprimeret, rogavit ubi cautum eſſet in jure, ut ſubſtitutio vulgaris in legato facta non comprehendat, niſi caſum, quo noluerit, vel potuerit. Hærenti Philippo Baldus ei oſtendit legem *Pater Severinam, ff. de conditionibus, & demonſtrationibus*. Ad quem locum hanc narrationem Caſtrenſis attexuit. Ingenio autem Baldus tam prompto fuit, ut vel legem, quæ *de muſcis & veſpis* loqueretur, petentibus obtulerit. Interrogatus ab Epiſcopo Ticinenſi, cur leges tam facile, ac toties mutarentur: ille retulit, legiſlatores, medicorum inſtar, pro temporibus remedia parare: id enim eſſe juſtum, quod temporibus conveniret; & propterea, quæ in pace vetantur, in bello licere. Ticinenſium ſtatuta ſolus publico juſſu condidit, omniumque conſenſu cautum eſt, ut nemo ſine Baldo auſpice doctoratus, ut vocant, lauream caperet. Opum fuit haud minus, quam doctrinæ cupidus: quas adeo magnas tum e ſchola, tum etiam e foro collegit: ut ex ſolis ſubſtitutionum litibus *quindecim millia* contraxerit aureorum, ſive ſcutorum, (*d*) ut vocant; præterea, quæ ex criminum cauſis, & ex contractibus adjecit. Mentis ejus magis acumen laudatur, quam conſtantia;

Digitized by Google

ſtantia; ſæpe enim ingenii æſtu a veritate, atque etiam ſemetipſo abreptus, ſibi repugnat: ut Baldo ſubtilitas, Bartolo vero ſententiarum veritas, & judicii firmitas tribuatur. Etenim illius ingenium rapidum, hujus frugale: Ille argutior; hic ſanior: Ille ad diſputandum, hic ad judicandum utilior. Forenſis enim exercitatio ſecundum quo magis exacuit; ita longius aliquando avexit a vero. Ita ut in Baldo ambitionem, & avaritiam olfacias; in Bartolo vero ſolius juſtitiæ cultum admireris. Unde Baldus opulentiſſimus, Bartolus inops. Ambitio vero Baldi, cupidoque gloriæ ſtudiis poſterorum plurimum contulit: vix enim ullus eſt divini, aut humani juris locus ingenio illius non exploratus; neque pars ulla juris, aut civilis, aut Pontificii, aut feudalis illi non experta. Vultu fuit hilari, colloquioque grato. In pauperes erat adeo munificus, ut eis turmatim convocatis jus, & carnes bovillas ſæpe objiceret. Mortem tamen obiit viro graviſſimo indignam; dum enim rabido catello, quem in deliciis habebat, abblandiretur, imprudens labii morſu venenum hauſit: quo in venas manante, lucem tremebundus reliquit, Kalendis Majis anno MCCCCIV. Zenobio Tipherni Epiſcopo, & Franciſco filiis, utriſque Juriſconſultis, ſuperſtitibus.

CLXVI. De Paullo Caſtrenſi.

Proximum Baldo locum damus Paullo Caſtrenſi e Faliſcis, quem aliqui anteponunt ipſi Baldo, cui Paullus diſcipulus fuit, & amanuenſis: quippe pauperrimus, & genere tam obſcuro; ut ne familiæ quidem nomen prætulerit, humilique ſervitio victum, & doctrinam ſibi paraverit. Nam ſimul cum Baldi liberis aſſidebat in ſchola, domumque reverſus magiſtri verba, ne ſibi exciderent, ſtatim ſcriptis mandabat. (a) Auxit vero illi, ut ſæpe aliis, ſcientiam egeſtas. Cum enim pecunia careret ad emendos commentarios, coactus eſt omne tempus in ipſarum lectione legum ponere: cujus aſſiduitate ſtudii, ad priſcæ, ac germanæ ſapientiæ integritatem aſſuefecit ingenium. Hinc ſcripta illius, præ aliis veterem diſciplinæ candorem, ac veritatem arripuerunt: quem nobis fructum ingens voluminum in diem increbeſcentium, ac mentis libertatem irretientium ſtrues intercipit. Avenione *de prorogatione juriſdictionis* Paullus adeo diſputavit egregie; ut ea fama excitatus Cardinalis Zabarella Florentinus Archiepiſcopus, vicariam Paullo aſſeſſori ſuo poteſtatem exercendam tradiderit Florentiæ: ubi cum jus doceret, Senatum compoſuit, & ſtatuta. Inde Senas primo, deinde Bononiam ad idem ſe munus, ac poſtremo Patavium contulit, ibidemque annis confectus mortem oppetiit anno MCCCCXX. omnium æſtimatione ipſius Bartoli loco dignus.

(a) Caſtren. *l. 1. §. additio in fin. ff. de edendo, & in l. 2. §. ult.*

CLXVII. De Alexandro Tartagno.

Is Alexandro Tartagano Imolenſi doctrinam juris tradidit. (b) Paullum enim audiſſe Alexander dicitur, præter Joannem Imolenſem, & Joannem ab Anania, Ludovicum Romanum, & Gaſparem Arenghezium in Bononienſi ſchola doctorem. Doctrinæ illius fama undique percurrens, urbes plurimas ad cupiditatem hominis excivit. Igitur Ferrariæ primum, deinde Patavii docuit, ubi Bartholomæum Cœpollam acerrimum doctrinæ, ac dignitatis competitorem conſtantiſſime toleravit. Illinc Ticinum, ac poſtremo Bononiam ad jus civile docendum conceſſit: ubi æmulum expertus eſt Andream Barbatium, minorem quidem doctrina; memoria vero, quæ maxime ad plauſum popularem valet, longe præſtantiorem. Cui tamen facultati Alexander ſuccurrebat aſſidua ſcriptione, quam adeo neceſſariam ſtudioſis exiſtimabat, ut interrogatus, quomodo adoleſcens proficere poſſet, reſponderit; *ſi vapularet,*

(b) Hieron. *Pravidell. de peſte part. ult. cap. 21.*

F

Digitized by Google

laret, quotieſcumque ſine calamo adminiſtro libros evolvere deprehenderetur. Scientiæ magis, quam lucri fuit appetens, ideoque in ore ſemper habebat iſtud: *legibus vacavi, ut ſcirem, non ut eas venderem.* Vir præterea gravis erat, & cavillationum oſor, ingenioque recto, ac ſimplici: ut merito *veritatis pater* appellaretur: & quamvis modeſtia eſſet inſignis, ea tamen haud potuit abs ſe deflectere imminentem ſemper doctrinæ maledicentiam. Nec enim deerant, qui Sophiſtam eum vocarent, & ingenio verſatili, quod leges pretio figeret, atque refigeret. Obiit anno MCCCCLXXXVII. annos natus tres, & quinquaginta; quorum triginta docendo tranſegit.

CLXVIII. De Jaſone Mayno.

Hæredem is doctrinæ reliquit Jaſonem Maynum auditorem ſuum, quo non ullus felicius, e turpiſſimis moribus, & natalibus ad ſplendorem, & dignitatem, per ſtudia litterarum emerſit. Suſceptus eſt enim e concubina, dum pater ejus Andreonus Maynus Mediolanenſis Piſauri exularet. Jaſon autem ad litteras addiſcendas miſſus, quod injuſtis eſſet natalibus, ideoque negligentius, atque aſperius tractaretur, perdite, ac diſſolute vivendo, alea, & luxuria peſſum ſe, ſuaque omnia dedit; ut paſſus fuerit etiam venum ire legum libros, in pretioſis membranis deſcriptos. Cumque ob ſummam inopiam ſorderet omnibus, inſperato ad meliorem frugem venit; ut non juriſprudentiæ modo, ſed & humanioribus litteris vacaverit, delibata etiam poetica; dignuſque fuerit, qui a Ludovico Sfortia legatus ad Alexandrum VI. Pontificem, una cum aliis mitteretur, inter quos ipſe orandi munus obivit. Quas etiam partes egit in Maximiliani nuptiis; unde Palatina, & equeſtri dignitate, Cæſariſque patriciatu decoratus in Patriam ſe recepit. Ubi cum Ludovicus Sfortia Mediolanenſium Dux crearetur, aliam orationem ſummo plauſu recitavit: eaque meruit, ut in Senatores, patricioſque referretur. Juris autem profeſſionem ad tantam exiſtimationem, dignitatemque perduxit, ut primus ad docendum pretio *mille* aureorum, ſive ducatorum, ut vocant, conduceretur: unuſque meruerit ſummum Galliarum Regem, Ludovicum nempe XII. una cum quinque Cardinalibus, qui eum affectabantur, auditorem habere. Quibus Ticini gymnaſium ingredientibus, Jaſon præibat juſſu ipſius Regis, qui eo in loco præceptorem Regi antecellere dicebat. Ibi Jaſon ampliſſima diſputatione docuit, *equeſtrem dignitatem* ob militarem virtutem a Principe acceptam tranſire ad liberos. Propter hanc autem ingenii gloriam Caſtello fuit ab Rege donatus. Quod ſibi a Præfecto Regiæ Domus poſtea ereptum, ne Regiarum quidem litterarum auctoritate umquam recipere potuit: nuntius enim ab eo ad res repetendas cum litteris miſſus, calcibus humi proſtratus fuit, ſparſis ad terram, & conculcatis litteris. Cum Franciſco Curtio graves inimicitias Jaſon ſuſcepit: ſed cum Philippo Decio longe graviores, cum quo ſæpe ventum eſt ad manus; ut & lapidibus invicem ſe petierint. Ejus interpetrandi ratio perſpicuitate, atque ordine, itemque ubertate plurimum pollet: Auxere Jaſonis commentarios etiam Bartholomæi Soccini, Caroli Ruini labores, quos magno ſtudio, & mercede conquiſitos ſibi veritus non eſt Jaſon adſcribere. Opibus tandem, & honoribus cumulatus, obiit anno MIDXIX. ætatis vero ſuæ octogeſimo quarto, cum jam, ut fertur, ſenio deſipuiſſet. Atque is mihi ſit pro inſtituto opere, Bartolinæ juriſprudentiæ poſtremus; tum quod omnes recenſere peculiaris eſſet operis ab aliis egregie præſtiti; tum quod Alciati judicio, hiſce auctoribus forenſis doctrina, & hoc juriſprudentiæ genus abſolvitur: quemadmodum ille hoc eleganti epigrammate docuit.

In

In jure primas comparatus ceteris
Partes habebit Bartolus.
Deciſiones ob frequentes, actio
Baldum forenſis ſuſtinet.
Non negligenda maxime eſt tyronibus
Caſtrenſis explanatio.
Opinionum tutius Symplegadas
Superabis Alexandro Duce.
Ordinis Jaſon, atque lucis nomine
Videndus eſt properantibus.
His ſi quis alios addidit interpretes,
Onerat, quam honorat magis.

CLXIX. De Saliceto, Fulgoſio, Cumano, Caſtilioneo, Cœpolla. Ruino, Riminaldis, Curtiis, Deciis, Nicolao Spinello.

Ac mihi, ſi ex tanta ingenioſorum interpretum turba, quam ſilentio prætерimus, alterius deſcribendi negotium daretur; fidenter legerim Bartholomæum Salicetum Bononienſem, factionibus, & exilio clarum; Raphaelem Fulgoſium Placentinum, cujus ingenium in Conſtantienſi Concilio eluxit; ejuſque ſocium, & æqualem Raphaelem alterum Cumanum, ſeu Comenſem; atque utriuſque iſtorum præceptorem Chriſtophorum Caſtilioneum Mediolanenſem Baldi auditorem, & antagoniſtam; per quem ſubtilior juriſprudentia reſilire, & ſincerior juris ratio imperare auctoritati cæpit. Cujus ingenioſa ſane ſcripta, & judicii ſelectioris, diviſiſſe inter ſe Raphaeles duo, ac ſuppreſſo magiſtri nomine ſibi adſcripſiſſe feruntur. Adderem his Bartholomæum Cœpollam legum captatorem vaferrimum; & Bartholomæum Soccinum Senenſem ſummi acuminis juriſconſultum, & latinis, græciſque florentem litteris: quicum & Marianum, ex eadem familia, conjunxerim; & denique Ruinum, Riminaldos, Curtios, Decios, & quem tum ob antiquitatem, tum ob doctrinæ, ac generis nobilitatem, piaculum eſſet præterire, Nicolaum Spinellum Neapolitanum, qui ſua in patria, & Paravii, ſumma celebritate docuit, anno MCCCL. ubi, & Fulgoſium habuit auditorem. Ille vero ad ſumma Neapolitani Regni negotia per Joannam Reginam adhibitus, ab eademque ad Urbanum II. legatus, ingentibus perfunctus honoribus, obiit anno MCCCXXC. ſuperſtitibus liberis Luca natu majori, & Belforte Catanenſi Epiſcopo: per quem collegium bonarum artium, quod *Spinellorum* dicitur, Patavii fuit inſtitutum. Atque hi omnes ab Irnerio uſque ad Alciatum explicandi ratione uſi ſunt utili quidem illa, & peracuta, ſed non ubique vera: nam ubi non tam ingenii vires proficiunt, quam lectio veterum, & morum, temporumque cognitio, notitiaque ſermonis abſtruſior, hærent ipſi miſere, ac ſæpe labuntur: etſi aliquando audaci conjectura freti, divinatione potius, quam arte rem conſequantur. Stylo præterea utuntur illorum temporum inquinato, & barbaro; a cujus tamen lectione, ob rationum acumen, & rerum ubertatem, viri maturioris judicii minime abhorrent: immo vanitatem rident eorum, qui non tam eruditione propria, quam ineruditorum interpretum contemptu, atque faſtidio ſe profitentur eruditos.

CLXX. De Alciato, & Sanctiori Juris prudentia, ſive de Cujaciana Schola.

Verum ſub idem tempus, [illegible] in Italiam, indeque in Europam univerſam ſtudia bonarum artium, & priſca elegantia divinitus remeabant; dum, præcinente Valla, Politianus, Parrhaſius, Bembus, Eraſmus, aliique complures vetuſta ſæcula tenebris obducta recludunt; dum inde artes omnes priſtinum nitorem recipiunt; juriſprudentia quoque Alciati manu ex humo ſublata, oculos ad primordia ſua reflectens, ve-

Digitized by Google

tera ornamenta, nativamque dignitatem a priſcis repetit auctoribus. Cumque Alciati diſcipuli ex Gallia, & Italia univerſa conſpirarent; eorum præſidio juriſprudentia ſe in primæva eruditione, atque elegantia collocavit. Quæque in Irnerii, Arcurſi, & Bartoli ſcholis vires exuerat, retenta rubigine: cultu eruditorum, & induſtria litterarum elegantiorum exuit barbariem, & nativam explicuit venuſtatem: tum præſertim, cum ad nos expugnata Conſtantinopoli, Baſilicorum libri, Græcique pervenere legum interpretes; apud quos latina juris eruditio cum Imperii Romani reliquiis manſerat incorruptior. Romana enim antiquitas, cujus lumen ab Italia dominatio barbarorum excluſerat, in Græcis juriſprudentiæ ſcholis, uſque ad recens Conſtantinopolis exeidium vixit, uſu, atque aſſiduitate Juris civilis. Quam deinde antiquitatem Græcorum eruditiſſimi, a vi hoſtium ad nos confugientes, in maternum Italiæ ſinum retulerunt, ſimul cum libris Baſilicorum illinc abductis, atque deinde in Galliam translatis: ubi poſtquam eos Cujacius diu triviſſet, vimque illorum expreſſiſſet, publicam tandem reſpexere lucem. Suſtulerant ſane ante Alciatum animos Caſtilioneus, ejuſque diſcipuli Cumanus, atque Fulgoſius, qui explicando jure, non raro a vulgarium interpretum via deflectebant. Verum occupatis auctoritate animis eorum opiniones, etſi antiquitati proximiores, tamen propter ſuſpicionem novitatis continuo rejiciebantur, antequam eſſent expenſæ: donec Alciatus, ſtudio vetuſtatis, teſtimoniiſque ſincerioribus, & eruditionis fide, vulgaribus interpretibus non raro redargutis; auditores ſuos ad novum genus interpretandi traduxit. Natus eſt Alciatus Mediolani, patre opulento, nulloque parturientis dolore. Cum puer Ticini Jaſonem, Bononiæ vero Carolum Ruinum audiſſet, græcas, & latinas litteras juri civili adjungendo, annum vix attingens XXII. frementibus barbaris; doctoribus vero novum juriſprudentiæ nitorem admirantibus, *diſpunctionum* libros edidit, & *paradoxorum*. Docuit primo Ticini, deinde ab oblatratoribus, ob quos ſtomachabatur, in fugam actus, conceſſit in Galliam: atque initio Avenione, poſtea Biturigibus jus explicavit, ea auditorum frequentia, eaque felicitate, ut a munificentiſſimo Rege Franciſco Primo annuam MCC. ſcutatorum, quæ vocant, mercedem acceperit, & a Regis filio natu maximo, numiſma CCCC. ſcutatorum poteſtate: quod Urbis Cives ei Principi obtulerant in futuræ dominationis obſequium. Sed eadem gloria, qua in Gallia florebat, Alciatum extra Galliam traxit. Etenim Franciſcus Maria Mediolanenſium Dux, hominis ſibi ſubjecti virtutem optans habere præſentem, interminata publicatione bonorum, niſi pareret, pari, quo in Gallia fruebatur ſtipendio conſtituto, Alciatum ad Ticinenſe gymnaſium revocavit: unde bellorum fluctibus una cum litterarum ſtudiis bis ejectus, primo eadem mercede Bononiæ; poſtea Ferrariæ, ſtipendio ampliori, docuit, aureorum ſcilicet ſcutatorum ex præſenti æſtimatione MCCCL. Per id tempus, cum Paulus III. Pontifex Urbes Eccleſiæ peragraret, captus Alciati doctrina, hominem ad Eccleſiaſticos honores capeſſendos hortabatur: Ille vero docendi munus dignitatibus anteponens, in ſolo ſe Protonotariatu continuit. Adeo autem ſummi Principes erga illum certabant honoribus, ut reverſus Ticinum Mediolani, a Cæſare Senatoriam, & Palatinam dignitatem; a Philippo vero Rege Ticinum adeunte, *aurei torquis* honorem retulerit. In cauſarum reſponſis veterum gravitatem tenuit ſimul, & modum: longeque parcius auditorum objectionibus reſpon-

ſpondebat: Pomeridianas horas non raro in Poetarum, & hiſtoriarum lectione; ſæpe vero in alea, præſertim æſtate, collocabat. Gula tandem, & cibo abundantiori mortem ſibi arceſſivit immaturam, anno MIDL. ætatis ſuæ vero LVIII. Cui defuncto, præter ſcripta celeberrima, non parum adjecit gloriæ Franciſci gentilis ſui, ab ipſo in jure civili, & in elegantioribus artibus inſtituti, virtus, & virtuti tributa Cardinalatus dignitas: poſtquam docendi munus ab Andrea ſibi traditum, laudabiliter exercuiſſet, & e ſua diſciplina emiſiſſet Cardinalem Borromæum, a quo Romam fuit evocatus.

CLXXI. De Æmilio Ferretto.

Præter Alciatum cultioris juriſprudentiæ diluculum, ejuſdem doctrinæ ſplendorem in Galliam attulit Æmilius Ferretus Etruſcus Ravenna oriundus, ex pervetuſta familia: cujus nulla fere vitæ pars honoribus, præmiiſque vacavit. Poſtquam enim Piſis Philippum Decium, & Camillum Petruccium Senenſem audivit, Cardinali Salviato Florentino primum, poſtea vero Leoni X. fuit a ſecretis. Quo munere ſponte abdicato, ad bellum profectus, dum e Laureci exercitu infelici clade profligato rediret, ab Hiſpanis capitur, ac ſexcentis aureis redemptus a fratre, Valentiam ad jus civile docendum conceſſit: unde a Franciſco I. accitus, & inter Pariſienſes Senatores lectus, plures, atque honorificas obiit Regis juſſu legationes; ad Venetos nempe, ad Florentinos, & ad Cæſarem. Quibus egregie geſtis, in Galliam reduxit, Avenione jus civile docuit, uſque ad annum MIDLII. qui ſuæ fuit ætatis ſexageſimus tertius, & extremus. Tantaque populorum gratia, & amore docuit, ut cum ſucceſſor ejus Cravetta defuncti famam orationis initio carperet, ſtrepitu atque tumultu, non modo ſchola, ſed etiam Urbe fuerit expulſus.

CLXXII. De Goveano.

Ex hujus conſultiſſimi ſimul, & eloquentiſſimi hominis diſciplina, ortus eſt nobis Antonius Goveanus: qui Ferrettum in fine libri *de jure creſcendi*, *parentem* ſuum *alterum* appellat. Natus eſt Goveanus in Luſitania, educatus in Gallia, omnibuſque bonis artibus excultus: ut unus Ariſtotelis patrocinium viriliter ſuſceperit adverſus Petrum Ramum, publice bellum indicentem ſcholæ Peripateticæ, noſtris his temporibus jam delabentis; allato in forum Græco ejus Philoſophi exemplari. Ingenium habuit varium & velox, ut rerum ab eo tum in philoſophia, tum in humanioribus litteris, tum in Jure civili agitatarum finem ante initium animadverteres. Neque nullum fuit involucrum, unde non ſe celeriter, ac feliciter expediret. Hinc brevi ſpatio, quo juri civili vacavit, acuta, & ſolida protulit multa: dum paucis annis in pluribus Galliæ gymnaſiis, Cadurci nempe, Valentiæ, Toloſæ, Gratianopoli magna celebritate doceret. A quo cum ille ſe munere contuliſſet in aulam apud Allobrogum Ducem, cujus in conſilium lectus fuerat, & Magiſter libellorum creatus, Taurinis deceſſiſſe fertur, nondum ſexagenarius. Ad cujus laudem id eſſet ſatis, quod tam exiguis, pauciſque libellis meruerit, ut ab Antonio Fabro cum Cujacio conferretur. Qua in contentione Faber diligentiam, copiam, laborem Cujacio: Goveano vero acumen, atque ingenii præſtantiam attribuit. Verum quod omnium ante ſe interpretum laudem, & ſpem poſterorum exuperat, Cujacius ipſe principem inter Juriſconſultos locum ſibi uni debitum, Goveano concedere non dubitavit, hiſce ſane honorificentiſſimis verbis, utque mea fert opinio, in ipſum Cujacium tantummodo congruentibus: (a) *Antonius*, inquit, *Goveanus, cui ex omnibus quotquot ſunt, aut fuerunt Juſtinianai juris interpretibus, ſi quæramus, quis unus excellat, palma deferenda eſt*. Sed

(a) *ti. 6. in frag.* Ulp. *ver. nec intereſt*.

 vereor

Digitized by Google

vereor candide ne, an odio aliorum hunc adeo extollat Cujacius; an potius ambitione quadam, ut nimirum intelligamus interpretes omnes ſub jugum abs ſe miſſos, qui Goveanum, omnium, ſuo judicio, victorem, communi ceterorum judicio vicit: Quamvis enim ingenio præcelluerit Goveanus, tamen ſcriptorum paucitate, nemo latiorem locum Cujacio reliquit, in quo exultaret. Hinc non mirum, ſi eum ſibi Cujacius præferat, qui ſecum rarius concurrit. Nobis certe, ut præ cæteris acutus, & in explicando perbrevis, & expeditus Goveanus; Ita & in reprehenſione veterum, quibus vel invitus multum ipſe debet, ingratus videtur, & immoderatior.

CLXXIII. De Budæo. Proprio vero marte in jure civili Budæus profecit, emendator magis librorum juris, quam interpres: nec tam legum, quam eruditionis earum doctor. Non alium enim ſe præſtat in ſuis ad Pandectas annotationibus: ubi neſcio cur homo graviſſimus adeo ſibi indulgeat, & blandiatur in Accurſianis interpretibus reprehendendis, a quibus ſcientia vincitur; quamvis eruditione pro temporum conditione vincantur. Natus eſt Budæus Lutetiæ illuſtri loco. Is prima adoleſcentia in venationibus, otioque traducta, reliquum vitæ adeo ſtudiis litterarum occupavit, ut neque labori, neque ſumptui pepercerit; ſæpeque morbum incurrerit, & vitæ periculum. Ab Laſcare, qui tum erat in Gallia, ſelectiorem græcæ linguæ notitiam accepit, ea progreſſus celeritate, ut exemplo Apollonii; qui Cicerone græce orante, græcam eloquentiam ad Romanos translatam lugebat; etiam Laſcares eam ſibi a Gallis ereptam quereretur. Cujus linguæ ſacrarium eruditiſſimis *commentariis* Budæus poſteritati reſeravit. Nec minori utilitate pandit rem nummariam eruditiſſimis *de aſſe* libris: quorum cauſa diu de inventionis laude certavit cum Leonardo Portio Italo, qui eodem tempore idem argumentum tractarat egregie: Quæ diſſenſio, utpote hominum humaniſſimorum, per Laſcarem interpretem facile in concordiam, immo, & in mutuam benevolentiam eſt redacta, Gallis regibus in graviſſimis legationibus laudabilem operam præſtitit: ſed poſt reditum, cum in exoptatam ſolitudinem, ſtudiorumque ſuorum portum ſe recepiſſet; Franciſci I. benevolentia fuit in aulam revocatus, atque ab eodem Regiæ Bibliothecæ præfectus, & Magiſter libellorum creatus, ingenti, ac nova ſignificatione honoris. Miſit enim ei domum libellorum faſciculum: quo ejus muneris poſſeſſio tradita intelligeretur: Tandem cum eſſet in comitatu Regio, ad oram maritimam, æſtuoſi aeris inclementia, non ſine omnium lacrymis, vitam reliquit, uxore ſuperſtite, atque undecim liberis; virilis quidem ſexus ſeptem; & muliebris quatuor, ſeptuageſimo ætatis anno; a Chriſto vero nato MIƆXL. Sed aliquantiſper in Hiſpaniam concedamus, paulo poſt in Galliam redituri.

CLXXIV. De Antonio Auguſtino. Hiſpania, vetus Romanæ fortunæ ſocia, ſicuti civium virtute, ac fide militiam Romanorum diu munivit; ita, & recentioribus temporibus, eorumdem fulſit leges per Antonium Auguſtinum: qui ſuis *emendationum* libris a civili, & Pontificio jure labes abſterſit, commentariiſque rerum antiquarum, Romæ veteris imaginem poſteris aperuit. Natus eſt Auguſtinus illuſtribus majoribus Cæſareæ Auguſtæ Celtiberorum, humanaſque litteras Compluti didicit, & juris civilis primordia Salmanticæ. Uberiorem vero juris doctrinam accepit Bononiæ a ſummo Juriſconſulto Joanne Paulo Pariſio Conſentino, & Alciato; Patavii a Mariano Soccino. Unde Florentiam profectus, Pandectas Piſanas

Digitized by Google

nas luſtraturus, Romam ſe contulit: ubi primo, Hiſpanorum nomine, lectus in Collegium Duodecemvirum litibus judicandis, quos *Rotæ auditores* vocant; poſteaque Bononiam legatus, ut Regiis Philippi Regis Hiſpaniarum, & Mariæ Anglæ nuptiis intereſſet; indeque Romam reverſus, & Alliſanus Epiſcopus creatus; rurſus, juſſu Pontificis, proſpero ſucceſſu, ad Ferdinandum Cæſarem legationem ſuſcepit. Inde Sicilienſi Cenſura, juſſu Regio perfunctus, Alliſanam Eccleſiam cum Ilerdenſi mutavit. Conferens vero ſe ad Tridentinam Synodum, nihil hortando, & diſpurando prætermiſſit, quo dilapſam Eccleſiæ diſciplinam ad veterem ſeveritatem revocaret. Tandem ad Tarraconenſem translatus Eccleſiam, ingenti fama, imparique meritis præmio, migravit e vita. Siquidem viro egregio, & de divinis litteris ac Sacra Republica optime merito, purpura defuit.

CLXXV. De Bituricenſi Schola.

Sed jam regrediamur in Galliam, ac Bituricenſium Academiam, veteris Betythi æmulam, reviſamus, ubi Alciatus perpetuum antiquæ juriſprudentiæ domicilium locavit. Eo enim viri doctiſſimi ex univerſis regionibus ad jus civile docendum confluxerunt, ut Romanum forum in Galliam videretur eſſe translatum. Nam præter eos, quos recenſebimus, docuerunt eo in gymnaſio Contius, Boerius, Ruſſardus, Raguellus, Balduinus, Ægidius, Hortenſius, Emundus Merillus, Pinſonius, Broeus, & Joannes, atque Jacobus Mercerus: ita ut Cujacius (*a*) nullam adhuc ſcholam dixerit ſimilem inveniri Bituricenſi Academiæ, in eaque omnes jus docere caſte, pure, cordate, ſine fuco, ſine fallaciis.

(a) *Ad Margarit. Valeſ.*

CLXXVI. De Enguinario Barone.

Poſt Alciatum præclaram illius inſtitutionem tenuit Enguinarius Baro: cujus major viventis, quam mortui fuit auctoritas, oppoſitionibus porius aliorum, quam propriis ſcripis, alioqui crudiris, memoriæ commendata. Cum eo non modo Goveanus vehementer; ſed & Duarenus in controverſiis *de juriſdictione, & imperio* acerbiſſime dimicavit: quorum poſtea iræ deferbuerunt, ita ut, Barone mortuo anno MↃIL. Duarenus laudes illius tumulo inſcripſerit.

CLXXVII. De Duareno.

Natus vero Duarenus ex illuſtri familia, Alciato præceptori operam dedit Avarici Biturigum: ubi in docendi munere Baroni ſucceſſit, ibique auditores habuit Budæi liberos: quibus patris eruditionem, quam ab ore, & ſcriptis illius imbiberat, grato animo retribuit. (*b*) Memoria, dicitur, fuiſſe parum firma, itaut aliquando cogeretur orationes recitare de ſcripto. Cujacio adhuc juveni vehementer obtrectabat, itaut inter utriuſque diſcipulos parrium ſtudio concitatos tumultus orirentur: qui non niſi Cujacii diſceſſu quieverunt. Obiit Duarenus anno MIↃLIX. ætatis vero ſuæ L. Vir ingenio fuit, & dictione facili: nemoque melius orationis lenocinium juri civili adplicuit. Ab Accurſianis & Bartolinis interpretibus, quos in foro triverat, quoſque nova inſtituta docendi ratione ubique mordet, haud pauca tamen ſumpſit, quæ adſperſa ſermonis elegantia, in novam vertebat faciem. Solebat enim ex abſtruſioribus, & prolixioribus eorum commentariis legere optima. Quod ne videatur a me de viro doctiſſimo confictum, teſtimonium producam ex præfatione ſecundæ partis operum ejus, a gentili ſuo conſcripta. Is ait, Duarenum ſæpe in ore habuiſſe illud Lucretii:

Floriferis ut apes in ſaltibus omnia libant,
Omnia nos itidem depaſcimur aurea dicta.

(a) *Ep. Bud. apud Duaren.*

CLXXVIII. De Hugone Donello.

Moriens Duarenus haud imparem doctrinæ, atque ſimultatum ſuarum hæredem reliquit Hugonem Donellum diſcipulum, quem eleganti ora-

tione in præceptorum collegium cooptavit. Is magiſtri rationem in docendo jure complexus eſt, & indictum olim Cujacio bellum redintegravit. Verum cum in Calvinianorum partes, abjecta veteri, veraque religione, tranſiſſet; mutato cultu divino, coactus eſt etiam ſolum vertere. Variaque fortuna jactatus, & in Germaniam profectus, docuit Heidelbergæ: unde ad idem munus Leodium conceſſit: indeque, quod Britannorum factioni res novas molientium ſtuderet, patefactis inſidiis, coactus eſt in Franconiam confugere: ubi ceſſit e vita anno MIƆXCI. ætatis ſuæ LXIV. *Commentarios* Juris civilis reliquit uberrimos, & acutiſſimos: quibus juriſprudentiam in commodiorem ordinem redigere ſtuduit. Cui operi utinam extremam manum addere potuiſſet; neque tamen minus quales nunc ſunt juventuti conferunt, propter ſoliditatem rerum, & rectam ſeriem. Puer vero adeo litteras averſabatur, ut ad eas non ante ſe flexerit, quam illum pater pudore, ac metu afficeret: qui arceſſito ad ſe, coram puero, paſtore ſuario, pacta mercede, filium ei ſe traditurum ſimulavit: quo Donellus intelligeret, qualis vita ſibi, niſi ſtuderet litteris proponeretur. Fallacia hæc puerilis animum illius vertit, ac tantum ingenium poſteritati, & litteris dedit.

CLXXIX. De Franciſco Hottomanno. Protulit & Gallia Franciſcum Hottomannum ex illuſtri, & veteri familia, quæ ſub Ludovico VI. a Germania, occaſione militiæ, migravit in Galliam: ubi claris affinitatibus, & continuatis honoribus floruit. Franciſci tamen hujus ingenio fuit longe ſplendidior; is enim Juriſconſultus fuit, & orator eximius. Jus civile didicit in Aurelianenſi ſchola; indeque Lutetiam Pariſiorum ad Senatoriam Patris dignitatem vocatus, forenſium jurgiorum ſtomacho, ad ſua vetuſti juris, & bonarum artium ſtudia, invito parente, ſeceſſit. Qui tamen parens hanc nato culpam condonaſſet, niſi paulo poſt ab avita, veraque religione ad Calvini doctrinam ſeceſſiſſet, ſeque Lugdunum, libertatis cauſa, contuliſſet, relictis patriis laribus, abjectaque proxima ſpe honorum, & opulenti conjugii. Quo facinore pater exulceratus alimentorum etiam ſpem filio præcidit. Qua nunciata re, Franciſcus minime exanimatus, illa Epicuri voce continuo exclamavit: *Habeamus aquam; habeamus polentam: Jovi ipſi de felicitate contreverſiam faciemus*: Itaque ſuis e ſtudiis non ſolum laudem, ſed & vitæ ſubſidium ducere decrevit. Unde primo Lauſannam, poſtea vero Argentoratum vocatus a Germaniæ primoribus, qui honores ei certatim offerebant, ea facundia docuit, ut nobiliſſimos quoſque ad ſe audiendum, e remotiſſimis regionibus contraheret. A quo docendi munere ſuperſedit tantiſper, quoad in Navarrena Regia, inque variis legationibus honorifice ſuſceptis, regiis Galliarum adminiſtratoribus paruit. Ab his vero, ut potuit celerius, homo quietis, quam honorum cupidior, expeditus, retulit ſe ad ſtudiorum tranquillitatem. Deinde, rogatu Epiſcopi Valentini, Valentiam concedens, eo dilapſa jam bonarum artium ſtudia, voce atque inſtitutione ſua retraxit. Inde ſemel, atque iterum ad Bituricenſem academiam explicaturus jus civile ſimul cum auditorum turba ſibi maxime benevola reductus; ac poſtea civilium bellorum naufragiis rejectus, redeundi propoſitum in poſterum omnino dimiſit, illud ſæpe prædicans: *Fruſtra Neptunum accuſat iterum qui naufragium facit*. Etenim everſus bonis omnibus, & amiſſa illuſtri bibliotheca, ex inſigni illa Calviniſtarum clade, vix vitam ſalvam retulit. Igitur patria profugus, etſi a pluribus Germaniæ Principibus ad ſuas cujuſque academias repoſceretur; tamen Baſileam Rauracorum,

cum

Digitized by Google

cum omni ſe familia, contulit: ubi cum annum quintum, & ſexageſimum agentem aqua intercus extinxit, anno MIↃXC. relictis filiis duobus, Joanne, & Daniele, ac filiabus quatuor. Vir fuit univerſæ antiquitatis tum Sacræ, tum prophanæ oppido peritiſſimus; & non minus ingenio, quam oratione felix, & candidus; cui ad veram virtutem nihil defuiſſet, niſi bonitatem, quam a natura traxerat, mutanda religione pervertiſſet. Non modo in Accurſianis, & Bartolinis interpretibus reprehendendis; ſed in ipſo Triboniano, quem, & *Antitriboniano* peculiari libello concidit, perpetuo exagitando; collectam tota vita opinionem verecundiæ, atque modeſtiæ prorſus amiſit. Ordinem præterea librorum juris antiquitate munitum in ſermonibus, atque ſcriptis carpebat, præquam decet Juriſconſultum; aliamque ordinis rationem comminiſcebatur. Itaque in illum videntur mihi a Cujacio hæc oblique jacta: (*a*) *cohærent*, inquit, *digeſtaque ſunt omnia arte mirabili, nec tam ingenio Triboniani, quam Juliani Hermogeniani, & veterum prudentum, quorum ille veſtigia ſecutus eſt. Et qui aliam deſiderant, comminiſcuntur artem: ne quam illi ſunt imperitiſſimi! Nam neque quid ars ſit ſciunt; neque artem digeſtorum, aut principia certa juris ulla perceperunt unquam ſuaves tandem ad ridendi materiam*. Hæc de aliquibus, ac de iſto fortaſſe potiſſimum Cujacius: quem unum Hottomannus, miſſo Balduino, aliiſque antiquioribus æmulis, dignum habuit, cum quo manus conſereret, & quem aliquando clam, aliquando palam oppugnaret, ſuppreſſo nomine, ſed illius expreſſa ſententia: ut in locis aliquot *obſervationum*, obſervationibus (*b*) Cujacii oppoſitis, & in libris *amicabilium reſponſionum*. Animadverti etiam Hottomannum *obſervationum* 12. *cap.* 30. *illuſtrium quæſtionum* 34. non obſcure adverſari Cujacio, illiuſque obſervationi decimæ ſextæ libri primi. Sed ea non tam contentio fuit, quam ira, quæ brevi deflagravit. Cujacium enim abs ſe oppugnatum tanti tamen fecit Hottomannus, ut filium admonuerit, ne *pſalmos Davidis, & Cujacii paratitla* ſibi unquam excidere pateretur. Quo magis Hottomanni candorem admiror, & judicium; cum ne ſui ipſius quidem amore a vero ſenſu fuerit abreptus. Quam animi æquitatem haud minus candide (*c*) Cujacius ei rependit: Hottomannum enim appellat *virum ingenii probi, & recti*: haud parvi momenti laude a tam parco laudatore.

(a) *In paratit. Digeſt. tit. mandati.*

(b) *Lib.* 19. *cap.* 31. *Vid. vitam Hotteman. ſcript.* Boſchio.

(c) Cujac. *ad tit. Ulp.* 22. *ver. quib. ſcierit, poteriſque.*

CLXXX. De Jacobo Cujacio.

Sed jam de ipſo Cujacio dicendum; qui ſi antea natus eſſet, omnium interpretum vice fuiſſet. Neque enim aliquid ignorare per illum, neque ſine illo diſcere quidquam licet. Docet nimirum unus omnia, & ſemper ſua. Quæ ratio nos movit, ut eruditam Juriſprudentiam, quamvis ad ortum ab Alciato revocatam, tamen Cujacianam appellemus. Adeo enim Cujacius eruendo, & illuminando veteri juri aliorum induſtriam, & judicium ſuperavit, ut quidquid eſt optimum, ei adſcribendum, ipſeque appellandus *redivivæ Juriſprudentiæ pater*. Natus Cujacius Toloſæ, puer adhuc propriis viribus nullo docente, connixus eſt ad græcam, & latinam eruditionem, atque Arnoldum Ferrerium in Patria jus civile docentem audivit: a nemine vero melius, quam a ſua ipſius minerva edoctus. Quem tamen mortuum omnis poſteritas magiſtrum agnoſcet, proh nefas! viventem ſui repudiare cives, & Cujacio in honorum contentione prætulere Forcatulum, homini ſimiam! Atque initio, quidem ignorantia magiſtratuum; poſtea vero communis admiratio, quæ invidiam æqualium illi peperit, procul diſtulit ab eo doctrinæ proe-

næ proemia, quæ poſt variam jactationem fuit aſſecutus. Patria ſiquidem repulſa ſtomachatus, & Michaelis Hoſpitalis juſſu collega datus Duareno, & Donello in Balduini, qui in Germaniam abſceſſerat, locum; ad Bituriges migravit, hoc miſſo libello repudii ad cives ſuos poſt ſero reſipiſcentes, eumque fruſtra repetentes.

C. P. Q. Toleſano Jacobus Cujacius S. P. D.

Fruſtra abſentem requiritis, quem præſentem neglexiſtis.

Verum Duareno, & Donello antiquis ejus ſcholæ poſſeſſoribus, ob noviratem, & doctrinæ præſtantiam inviſus, ipſo quodammodo in portu navem fregit. Illi enim viribus in unum collatis, factioniſque ſuæ diſcipulis novum in præceptorem concitatis, inſidiarum, & juvenilis petulantiæ metu Cujacium recedere, ac retro flectere curſum coegerunt, non ſine magna Michaelis Hoſpitalis indignatione; qui, hac improbitate audita, Donellum ea de re acerbiſſimis litteris objurgavit, compreſſoque tumultu, Cujacium ad Biturigas honorificentiſſime remiſit: ubi eo majori gloria docuit, quo magis ab adverſariorum odio exacuebatur, ut dicere ſoleret, ſe quidquid in jure civili profeciſſet, acceptum ferre obtrectatori ſuo Duareno. Docuit etiam Toloſæ, credo, antequam repulſam acciperet, Dujonæ Cadurcorum, Valentiæ Canacum ad Rhodanum, & Auguſtæ Taurinorum: ingentibus acceptis a Margarita Emanuelis Philiberti uxore prœmiis; ibique, atque etiam in Galliis inter Senatores lectus, ut dignitate, ubi liberet, uteretur. Bononiam vero vocatus a Gregorio XIII. neſcio qua Italiæ infelicitate, recuſavit ad antiquum bonarum artium domicilium venire: quo eum veterum ſalutem Juriſconſultorum celebritas, eorumque memoria religione quadam antiquitatis conſecrata, pertrahere debuiſſet. Porro Cujacii fama in remotiſſimas regiones tam late, ac rapide vagabatur, ut incredibilem auditorum turbam ſedibus patriis motos ad eum conduxerit. Unaque hæc omnium ejus laudum inſtar erit, quod & Joſephum Scaligerum habuerit auditorem: qui gloriatur in jure civili doctorem habuiſſe Cujacium, numquam abs ſe ſine peculiari laude commemoratum. Etenim, præter alia loca, invenimus in *Scaligerianis*, Cujacium a Joſepho *margaritam Juriſconſultorum* vocari: quem ſibi tantum ſcripſiſſe tradit, & doctis: ipſum vero Scaligerum, relicta patria, exceptum a Cujacio Valentiæ, qui cum (ut verba ipſa referam) *ex illa navi nauſeantem bonorum ſtudiorum guſtu refecit*. Quam ob cauſam ei ab Deo bona omnia precatur *optimo, & incomparabili viro, a quo fuiſſet bona ſpe ſuſtentatus*. Idem Scaliger ſcribit: *quidquid Alciatus inchoaſſet, abſolviſſe Cujacium, & Juriſprudentiam per ſuam ipſius vim explicaſſe*. Eumdem refert ſuper tapeto pronum, librisque circumfuſum legere conſueviſſe. Poſt ſubjicit: Cujacium *Theoriam Juris Romani veteris calluiſſe optime*: uſus vero forenſis non tantum fuiſſe ignarum, ſed cupidum quoque dediſcendi ſi quid imbibiſſet, ne a Romano jure diſtraheretur. Ejuſdem autem probitatem hoc argumento comprobat, quod haud exiguam auri ſummam in alendis diſcipulis amiſit, dum a Patria pecuniam expectarent. Eodem Scaligero teſte, Cujacius ad jus omnia referebat, & cum ab imperito aliquo *Grammaticus* appellaretur, ſubridens excipiebat: *Dolet huic ſcilicet, ſe non eſſe talem*. In legibus tamen XII. Tabularum, Scaliger tradit, abs ſe multa Cujacium didiciſſe his verbis: *Nullus eſt, qui de legibus XII. Tabul. quidquam docere me poſſit, ne* Cujacius *quidem: qui non inficiabitur, me illi multa indicaſſe, quæ hactenus eum latuerant*. Sibique multæ laudi ducit

Digitized by Google

ði ducit quod a Cujacio laudetur, homo alioqui non modeſtiſſimus: Non ante Cujacius ad docendum accedebat, quam ſeptenis, aut octenis horis commentaretur, & ubi difficilem locum inveniret, haud pudebat, virum ſolius veritatis cupidum, tempus ad meditandum ſumere. Veterem eruditionem tanti faciebat, ut eam ſe diceret in jure civili *tamquam hamo piſcari*. Cum animum laxaret, & intervalla ſtudiorum frequentibus conviviis una cum diſcipulis occuparet, nullam interea Juris mentionem inferri patiebatur. Belli Civilis tempore, cum putaretur Henricianis partibus favere, crederetur que de tradenda Henrico per inſidias Biturigum urbe occulta conſilia inire, ſeditione populari pœne fuit oppreſſus, vir alioqui Religionis Romanæ tenaciſſimus, impatienſque adeo rerum novarum, ut de rebus ad religionem pertinentibus rogatus, quæſtionem ad Eccleſiæ judicium remitteret, his verbis: *Nihil hoc ad edictum Prætoris*. Præterea erat adeo a factionibus alienus, ingenioque tam placidus, ut militarium tumultuum, & frequentium ſeditionum tædio, vitæ naturalem abruperit curſum, quem pro corporis firmitate, atque integra valetudine longius produxiſſet; niſi defeciſſet angore animi ſuſcepto e luctuoſa eorum temporum in Gallia litterarum, & bonarum artium facie, quæ nobis Cujacium abſtulit octavo, & ſaxageſimo ætatis ſuæ anno, a Chriſto autem nato MIↃXC. quarto Kalendas Octobris, relicta ex ſecunda uxore filia Suſanna: cui mandavit, ut Bibliothecam in hæreditate repertam ſparſim venderet, quo libris in plurium diſſipatis manus, nullus eſſet, qui abs ſe adnotata colligeret, atque vulgaret; ne ex rebus propere ſcriptis, maleque a collectore intellectis, ſtudioſi in errorem inducerentur. Ante vero uxorem duxerat Magdalenam Roriam, ex qua ſuſceperat Jacobum filium jam puberem, & ad Reipublicæ litterariæ ſpem e genitore ſumma cura educatum. Cum talis fuerit Cujacius, auditoribus tamen ſcriptis profuit potius, quam voce, quæ non admodum ſonora erat, nec ſatis explicita. In dictando præterea varius fuit, anceps, & perburbatus, oratione modo citata, modo remiſſa, nec raro interrupta: ut pronunciantem auditores neque ſtylo, neque auribus commode conſequerentur. Cum enim alte, atque acutum excogitaret nimia intentione animus, a pronunciationis legibus abſtrahebatur. Quamobrem cogebantur diſcipuli, eo dictante, ſæpe ſtylum vertere, atque interdum convenire ſimul, ut ſcriptis collatis ſententias colligerent integras. Romanarum legum ſanctimoniam non modo ſuis interpretationibus pæne divinis, verum etiam incorruptis moribus præſtitit. Præter Duarenum, Donellum, Hottomanum, obtrectatorem habuit & Joannem Robertum Aurelianenſem: quem noſter lepide vexavit, eumque tum exulceravit maxime, cum litteris tranſpoſitionis illius vertit in hæc verba:

Sero in Orbe natus:

Denique, ut ſors eſt noſtra, qui vix Cujacio præceptore digni ſumus, infenſos habuit minus doctos omnes, quos tamen haud eadem patientia tulit, qua nos fæcem hanc litteratorum decem jam annos totos ope divina toleramus. Neque enim ille ſilebat, neque abſtinebat ab injuriis iis, quarum nomine ab Hottomanno reprehenditur; qualia ſunt *ſcutica dignus*, *ſtultus*, *mendax*, *cæcus*, *caliginoſus*, *os durum*, *& ſimilia*, quibus ſuos Cujacius hoſtes inceſſebat, non propter conſtantiam hominis noſtra minorem; ſed forte quia illi, non calumniis, ut iſti, & conviciis de trivio arreptis occentabant, ſed ingenio potiſſimum certabant,

bant, & litteris, ut non prorſus docto adverſario eſſent indigni: diſſimiles certe ſannionibus noſtris, minime idoneis ad eruditi ullius hominis iram. Sed hos mittamus livore, otio, & alienis opibus in bonorum contumeliam abundantiores, qui ſcelerum ſtupore haud intelligunt, *Injuriam, unde exorta eſt, ad eum plerumque reverti*: Fertur etiam in doctos viros Cujacius iracundius, etſi non provocatus: quale eſt ſuum illud de Connano judicium: *Connanus*, inquit, *doctiſſimus quidem vir*, *ſed non juris. Corrumpit judicium & tempus perdit*, *qui illud in illius commentariis ponit*: Nimis profecto aſpere, nimis præciſe. Mortui Cujacii funus honore nullo caruit: Corpus enim nobilium diſcipulorum humeris fuit elatum, hominiſque virtus funebri oratione a Claudio Mareſcallo Senatore, ac Regio Conſiliario collaudata. Poſteritas vero de Cujacio neque tacuit adhuc, neque tacebit, donec Romanæ loquentur leges: de quibus tam bene promeruit, quam qui juriſprudentiam ab ſe *lateritiam acceptam, auream reddidit*; ut de eo Jacobus Gothofredus, vir judicio acerrimus, pronunciavit. De illo etiam Antonius Oiſelius ſcripſit hanc merito laudem:

Ο᾽θαλμὸς νομικῶν βεκιῶκεν, δὲ κορυφαῖος.

Non alia vero laus præſtantior, aut Cujacio dignior illa Pithoei: a quo nuncupatur *interpres Romani juris a ſummis conditoribus primus, & ultimus*: quam ſane inſcriptione nulla veracior.

CLXXXI. De Barnaba Briſſonio.

Vixit eodem ævo Barnabas Briſſonius, qui cauſas diu, ſummaque gloria patrocinatus, famaque doctrinæ ad Henrici III. notitiam adductus a cauſis, privatis, ad fiſci patrocinium ab Rege fuit vocatus: deinde Regii conſilii adſeſſor, & Pariſienſis Præſes denique creatus: ſuſcepitque, juſſu Regis, multas, & honorificas legationes: dicebat enim Rex, *nullum in Orbe Chriſtiano Principem eſſe, cui Briſſonius alter adeſſet*. Mirum autem fuit in hoc viro, ut neque eruditæ juriſprudentiæ ſtudio a forenſi labore; neque hoc ab illa diſtraheretur. In forenſibus enim vacationibus ad ſeveriora ſtudia juris antiqui, tanquam ad laborum levamen confugiebat; quodque aliis curarum ſumma fuiſſet, id erat homini laborioſiſſimo diverticulum. Quo interea tempore, omnes Juriſprudentiæ receſſus penetrans, Romanum forum propriis obrutum ruinis pandebat, ſimulque mores veteres ad memoriam hominum revocabat, collectis explicatiſque, non vocabulis modo priſci Juris, ſed *formulis* etiam verborum ſolemnibus per varios auctorum locos latentibus: quibus diſtinguendis non minus, quam exponendis opus fuit acumine, ſollertiaque incredibili. Adeo enim intertextæ ſunt ſcriptis veterum, & confuſæ, ut vix lynceus internoſceret, atque diſcerneret. Illis autem expromptis, veteres mores patent, & ratio cum publica, tum privata Romanorum: quæ, velut cortice, formularum continetur involucris, quibus prophana, & Sacra, publica, & privata negotia expediebantur. Utinam vero ſola litterarum gloria contentus fuiſſet, nec ſe ambitione in popularem flammam calamitoſis illis Galliæ temporibus conjeciſſet! Pariſinis enim tumultuantibus adverſus Regem, cum ipſe collegarum exemplo, abſceſſu ſuo, vim declinare potuiſſet; populari tamen auræ confiſus, manere decrevit in urbe: ſperabat enim ſeditionem illam præſentia, & auctoritate ſua repreſſum iri. A qua ſententia nullis amicorum admonitionibus deduci potuit. Quamobrem lapſus in manus inimicorum, inque teterrimum carcerem conjectus, vitæ miſerabilem nactus eſt exitum: traditusque carnifici, extremas contumelias ab inſolentiſſimis, & efferatis

hoſtibus

Digitized by Google

hoſtibus toleravit. Carnifex vero initio ad tantum facinus exhorreſcebat, clariſſimique Præſulis dignitatem adeo revertebatur, ut membris expaveſceret, brachiaque illius, dum necem tentarunt, inſolito torpore corriperentur. Tandem, urgentibus inimicis, victaque metu reverentia, vi ſubactus carnifex celeberrimo viro de infelici trabe ſuſpenſo, gulam laqueo fregit, abſtulitque poſteris utilitatem eruditiſſimi operis, cui abſolvendo Briſſonius haudquaquam potuit exiguum vitæ ſpatium a belluis illis immanibus exorare.

CLXXXII. De Aliis Acervatim.

Atque horum ſane laboribus, & ingenio excultum jus civile fuit, eorumque opera, Reſpublica Romana convaluit. Præſtiterat vero aliquid & Connanus: neque contemnenda eſt induſtria Balduini, & Rævardi, Petri Fabri, & Vigilii, & Vultei, & Pacii, & Coraſii, aliorumque hiſce ſimilium, qui flores potius, quam fructus attulerunt: quod noſtrates pragmatici de univerſo eruditorum juriſconſultorum genere inſulſe admodum, ne dicam ſtulte, pronunciarunt. Omnium enim fructuum origo eſt, qui radices educat.

CLXXXIII. De Marano, Gothofredis, Veſembegio, Perezio, Pancirolo, Mornacio, Vinnio, Grotio, Gregorio Toloſano, Antonio Fabro.

Ex eruditorum vero turba ſunt mihi ſevocandi, ac nominatim appellandi aliquot, qui proximum a Cujacio, ac majorum gentium Juriſconſultis locum occupant: utpote cum non modo ſplendida, & jucunda, ſed ſolida maxime, atque utilia tum in forum, tum in ſcholas adduxerit, & Cujacianis præcipue libris, tamquam e Juriſprudentiæ latifundio: unde quo magis effoditur, majora ſummittuntur. Hi vero ſunt in primis Maranus Cujacii diſcipulus lucidiſſimus auctor: Gothofredus ſenior, qui perpetuis notis ex eruditorum penu depromptis, jus civile ambiit; cujus doctrinæ varietatem potius laudaverim, quam acumen: Veſembegius, præter forenſem profeſſionem, eruditus: Antonius Perez in Inſtitutionibus aptus, & commodus in Codice uber, ac facilis: Guido Pancirolus Italicæ gloriæ in hac meritoria noſtratium Juriſprudentia vindex: Mornacius frugaliſſimus interpres: Arnaldus Vinnius vir lectiſſimus, cujus commentariis inſtitutionum omnium ante ſe opera vincitur, cujuſque, in notis earumdem brevitas mire cum perſpicuitate conſpirat: Grotius etiam occurrit, fax Juriſgentium, nec minor naturalis, quam civilis honeſtatis interpres, atque præceptor: Gothofredus junior abſtruſa eruditione, ſelectaque ſcientia juris, judiciique integritate ſecundus certe a Cujacio Juriſconſultus: & Gregorius Toloſanus ſcriptor expeditiſſimus. Tandem in Antonio Fabro conſiſtam interpretum audaciſſimo, & pragmaticorum hoſte vehementiſſimo, qui aliis quidem in operibus acumen magis, quam veritatem præſtitit; in Codice vero ſuo uſum rerum, ingenii ſui jam maturi reddidit nobis utilitatem; ut meliora ſint, quæ minus acuta.

CLXXXIV. De Quatuor Scholis poſt renovatam juriſprudentiam judicium.

Nunc quatuor harum diſcrimina, & inſtituta Scholarum ex rebus adhuc expoſitis ad ſtudioſorum utilitatem breviter notabimus, atque diſtinguemus. Et ſane Irneriana Schola, renatis recenter legibus, tanta religione parebat, ut non modo in adminiſtratione rerum civilium; ſed etiam in docendi ratione, atque ordine Juſtiniani præcepto ſubjiceretur. Et quia Juſtinianus omnia commentaria, omneſque interpretationes a finibus juris civilis edicto ſuo ejecerat; retentis tantummodo *paratitlis*, quæ alii *brevia titulorum argumenta* interpretantur, (*a*) alii *breves unius tituli ex aliis repletiones*; permiſſiſque interpretationibus κατὰ πόδα, ſive quæ veſtigiis inſiſtunt; Ideo Irneriani Juriſconſulti nihil ſibi amplius in jure interpretando permiſerunt, præter breves titulorum, aut legum ſummas,

(a) *Vid. Got. Jun. in C. Theod. in princ. & Menag. amœn. jur. c. 15.*

Digitized by Google

ſummas, & verborum expoſitiones, quibus obſcuriorem legum ſenſum secludebant. Unde Azo, qui aliorum ſummas, & ſuas uno eodemque opere collegit, viſus eſt excurriſſe liberius. Ejus libertatem imitata eſt Accurſiana Schola, duce Accurſio Azonis diſcipulo, qui veterum Irnerianorum notas, & ſuas legibus adplicando ſingulis, ſuperiorum interpretationum modum exceſſit. Verum hi mediam inter Bartolinos, & Irnerianos viam injerunt, ut uberiores quidem Irnerianis eſſent, modeſtiores vero Bartolinis. Bartolus enim cum ſua familia, quia e Schola ſæpe diſcurrunt in forum, & alas utrobique tendunt, adeo nonnumquam in altum evehuntur, & in quæſtionum pelagum abducuntur; ut ipſius aliquando litoris conſpectum amitrant, unde ſolverunt. Quamobrem Bartolini Juriſconſulti a veterum definitionum explicationem, ad nova ipſi ſe de finienda vertebant, condendoque magis, quam interpretando juri civili vacabant. Ut non tam interpretes, quam (fas mihi ſit laude iſta hoc loco uti) compares quodammodo veterum juris auctorum evaſerint. Itaque tantum in bono, & æquo; juſto, & injuſto tradendo, ac definiendo valuerunt; quantum in hiſtoria, veteribuſque vocabulis, & moribus caligarunt. Quod noſtrum de Bartolina Schola judicium ne videatur ab Italici, nativique ſolii amore profectum; auctorem proferam peregrinum, & ſummi ordinis juriſconſultum Hugonem Grotium: quicum hæc mihi de re convenire ſummopere gaudeo. Hæc autem ille in prolegomenis. (a) *Secunda claſſis* (nempe Accurſiani, & Bartolini, quos ille confundit) *Hiſtoria veteris incurioſa, omnes Regum, populorumque controverſias definire voluit ex legibus Romanis, aſſumptis interdum caninibus. Sed his quoque temporum ſuorum infelicitas, impedimento ſæpe fuit, quominus leges illas intelligerent: ſolerſque alioqui ad indagandam æqui, bonique naturam. Quo factum, ut ſæpe optimi ſint condendi juris auctores, etiam tum, cum conditi juris mali ſunt interpretes.* Cujaciana tandem Scola merito exiſtimabitur tranquilla, & ſerena Juriſprudentiæ dies; cujus luce, diſflatis barbariæ nubibus, patuit ſincerus Romani juris adſpectus. Hujus autem Scholæ primiores, miniſtri tantum ſunt Juriſprudentiæ veteris: nova enim, & forenſia negotia vix attingunt. Quamobrem hoc a ſuperioribus differunt, quod illi jus vetus perperam ab eis aliquando tractarum, prudenter tamen, & utiliter ad nova negotia perducunt; Hi vero cum interpretis munus obeant optime, aliud, aut contemnunt, aut raptim attrectant, ut hanc illis laudem ultro remiſerint.

(a) *De jur. bel. & pac.*

CLXXXV. Obelufio de Interpretum uſu.

Quapropter ſua ſtudia recte inſtituturus, primordia, & elementa juris e Cujacia Schola petat, ut nihil initio imbibat niſi ſincerum, & incorruptum, ac vere Romanum, quæ cum in ſanguinem verterit, tum poterit certis, & obſcurioribus in locis ad intelligendi facultatem Accurſium adhibere. Quo in labore, cum ſe probe exercuerit, expenderitque vires ſuas, Bartolinis utatur interpretibus; ut ad patrocinia cauſarum, ſcientia munitus accedat, & uſu: Ex hoc enim ſtudio ei facile ad ſubortas quæſtiones, & quotidianas rationes, & auctoritates, exemplaque abunde offeruntur. Quibus ubi deſtituatur, commodam opem poſcet *a tractatibus, conſiliis, deciſionibus, reſolutionibus*, & ſimilibus forenſium diſquiſitionum acervis: quibus legum ſtudioſus maxime juvabitur, ſi eos non pro magiſtris, ſed pro nomenciatoribus, & indicibus memoriæ adminiculo adhibuerit: recentioribuſque utatur tantum, ut famulis veterum interpretum, eorumque præconibus. Is enim e forenſibus conſarcinatoribus in hac nundinali Juriſprudentia præſtat ceteris, qui plus attulerit alieni; Conſulendique ſunt recentiores, non ad judicium.

Digitized by Google

dicium, cujus ipſimet magnopere indigent; ſed ad laborum levamen; ut ſcilicet per flexuoſam, & ſalebroſam hanc viam, novorum ductu, celerius conſequamur antiquos. Eo enim nunc exceſſit in jure civili copia, moleſque ſcriptorum, ut is eſſe cœperit utilior, qui magis legendi neceſſitatem imminuerit. Quam ob cauſam & nos primordia juris antiqui, diſtracta in tot ſelectiorum juriſconſultorum volumina, quorum jam numerum ſtudioſi reformidant: tribus contraximus libellis, & in faciliorem digeſſimus ordinem: ut ad temporis compendium, ubertatem etiam, & utilitatem longiorum operum adjungeremus. Supereſt, ut quod promiſimus Raphaelis Fabretti, & Franciſci Blanchini de lege Regia judicium hic adſcribamus.

J: VINCENTIUS GRAVINA
RAPHAELI FABRETTO.
S.

Cum juris civilis origines, quas jampridem nobis explicandas eſſe ſuſceptas non ignoras; nunc prope abſolverimus; nefas viſum eſt de Lege Regia *definire quidquam, antequam te conſuleremus Romanæ antiquitatis oraculum: quamobrem in ædes me Carpinianas contuleram, ut te convenirem. Non enim tibi latet, quam variæ ſint eruditorum ſententiæ de fragmento illo Capitolino, germanum ne ſit, an potius confictum; quod ab aliquo, nec prorſus temere, contenditur. Quid tu ea de re cenſeas, cognoſcere plurimum intereſt noſtra. Cum te namque uno mihi tuto videbor opinari, homine pari eruditione, atque virtute; qui facile patieris, ut nos periculo ſcribamus tuo: quippe qui non ſis veritus in nova, & eleganti tua* inſcriptionum *collectione ablatratores noſtros præclaro, & graviſſimo de me teſtim nio ultro laceſſere; quaſi te pudeat virum priſca probitate, in bonorum cenſum ab illis maledicentia ſua non eſſe deſcriptum. Nos vero (vide quem hominem beneficio tuo demeruerit!) quamvis illi noxiam tibi remiſerint; ubi nodus tamen aliquis erit in hac lege ſolvendus moleſtia noſtra eorum vicem te ulciſcemur; & rogando, atque conſulendo curabimus; ne nos impune defenderis. Amici tui periculum in hujus Legis judicio vides, minuere videbor majeſtatem, ſi temere fragmentum rejecero; arguar vero lege Cornelia de falſis, ſi falſam tabulam aſſeruero. Omnes igitur opes meæ ſunt in eruditione, atque humanitate tua, quas, ſi unquam alias, in hoc maxime diſcrimine mihi velim adfuturas. Noſti enim quam vigiles,* & *gratuitos habeam delatores, ſi quid offendero; cum adhuc tam male meus mihi candor ceſſerit, & innocentia. Vale. Ex Ædibus Carpinianis.*

XII. Kal. April. MDCXCIX.

RA-

RAPHAEL FABRETTUS

J: VINCENTIO GRAVINÆ

S. P. D.

EGo *quidem receptis a primariis litteratorum monumentis bellum indicere non ſoleo : & propterea* Legem *illam* Regiam (*quam vocas) apud Gruterum pag. CCXLII. numquam in dubium revocavi, quin eſſet bona fide conſcripta, atque ex formula vetuſtatem ſimul, ac dignitatem* Romani *Senatus ſapienter rogata. Dubium vero quod apud aliquos innatum eſſe memoras, Franciſcus Blanchinus noſter (ingenium viri bene noſti) examinandum ex Tabulæ inſpectione ſuſcepit, & ſinceram eſſe ſerio pronunciavit, cui meus calculus libenter accedit. Præterea quatenus unius, alteriuſque diſſenſus ad rem in controverſiam adducendam ſufficeret,* leg. *hic* Barbarius de Off. Præt. *locum habere putarem, ex qua communis tot majorum gentium litteratorum error. (ita vocare liceat) jus facere diceretur. Aude igitur periculo, poſtquam meum judicium de hac re ſequi placet; Ego enim in te tuendo, atque obſervando periculum quodcumque ſubire paratus ſum, ubi illud imminere certo ſcirem; nedum ob hanc, quam puto inanem diſceptationem, juvante nobis ſtylo, qui puram putam, genuinamque vetuſtatem redolet, tum magnificentia inſcriptionis, in materia, quæ omnem fictionis ſuſpicionem excludit. Vale. Ex noſtro Muſeo.*

X. Kal. April. MIↃCXCIX.

J: VIN.

Digitized by Google

J. VINCENTII GRAVINÆ

ORIGINUM JURIS CIVILIS

LIB. II.

QUI EST

DE JURE NATURALI GENTIUM,

ET XII. TABULARUM.

AD

CLEMENTEM XI. PONT. MAX.

Digitized by Google

Digitized by Google

SI veteribus in monumentis , tuo juſſu erutis , atque meliori auſpicio reſtituendis , animi tui magnificentiam , CLEMENS OPTIME , ſumma cum admiratione contemplantur omnes ; multo magis frontem contrahent eruditiores , dum intra ſe volvent utilitatem, quæ in omne genus hominum inſtauratione ſtudiorum a te laudabiliter ſuſcepta manaverit : Etenim quanto æternitas mortalitati , anima corpori , divina humanis antecellunt ; tanto anteire cæteris operibus tuis oportet ea , quæ quotidie conferuntur in incrementum Religionis , & litterarum ; quæ utpote immortales , neque incendiis , aut direptionibus , aut naturæ , temporiſque injuriis perituræ , immortalitatem propriam Principis beneficentiæ circumfundentes , & patronum , vindicemque ſuum gloriæ perennitate remunerantes , memoriam , & exempla illius tranſmittunt ad imitationem poſteritatis ; ut virtus , quæ unius interitu occideret, in omne ævum , inque gentes univerſas litterarum ope multiplicetur. Cumque tantopere gaudeas priſcis Romanorum ſignis, atque marmoribus inventis , quæ antiquam animorum , & Imperii magnitudinem produnt ; miremur ſi majori munificentia tibi excipiendas cenſueris veteres Leges , quæ illorum ſapientiam ad nos referunt, atque juſtitiam , civileſque virtutes exemplo ſuo profuturas univerſis , ac perpetuo Reſpublicas , & Regna ſumma cum populorum felicitate conſervaturas ! Hanc nos vetuſtiſſimam Romanorum prudentiam , & æquitatem in *XII. tabul. legibus* adhuc viventem , hoc ſecundo libro ſtatuimus ante oculos ſtudioſorum ; quo ſane opere, velut imaginem animi tui adumbraſſe videbitur . Et quia libro primo , quatuor circiter ab hinc annis edito , Romani juris originem , & progreſſum exterioribus ab initiis , nempe a monumentis hiſtoriarum , & memoriis temporum deduximus : nunc hujus initio , fontes recludemus uberiores , & non Romani ſolum , ſed univerſi *Gentium Juris* originem , inteſtinis ex cauſis protrahemus, ex ipſa ſcilicet honeſtate naturæ. Quam honeſtatem , non opinione , ſed veritate conſtare oſtendemus , ut qui ab illa deſciverint, & illicita imperaverint , quidvis potius populis tuliſſe putemus , quam Leges : quas , ut Cicero ait , neque ingeniis hominum excogitatas , neque ſcitum aliquod eſſe populorum , apparebit ; ſed alterum quoddam, quod univerſum mundum regeret imperandi , prohibendique ſapientiam . Quamobrem principem illam , & ultimam Legem , e ſapientiſſimorum ſententia definit , *mentem omnia ratione cogentis & imperantis Dei*. Quibus comprobatis , palam erroris coarguentur Phyſici illi , qui

legem inter ea, quæ neque vera, neque falſa conſtituuntur, a natura rejecerunt. Quod, te favente, aggredimur, CLEMENS JUSTISSIME, cujus e vita merito poſteritas exemplum ducet Legum divinarum.

Cum igitur acres, ac diuturnæ de naturali lege contentiones inter Philoſophos jamdiu excitatæ fuerint, & etiam in dies in hac ætatis noſtræ illuſtri concertatione ingeniorum excitentur, & ferveant; aliis ipſam appetitionem, pro lege naturæ ponentibus; aliis eam rationi ſubjugantibus: certe nihil in hac opinionum, & animorum fluctuatione chriſtiano homine felicius eſt, atque tranquillius in orbe terrarum, qui divino numine hos evolat laqueos, ipſaque voce veritatis ex infinita errantium turba detrahitur. Iis vero nihil profecto miſerius, nihil perturbatius, qui vel falſa, vel nulla religione imbuti, aut in fallaci philoſophiæ genere verſati, partim a corrupta divinitatis notione, *juſti*, atque *injuſti* regulam petunt, caducas affectiones Deo adplicantes, ejuſque juſtitiam ex humana lege definientes; partim ſua ſibi vitia pro naturæ legibus habent, fas, nefaſque propriis cupiditatibus æſtimantes, ac bonum, & æquum humanis libidinibus expendentes. Quos, abjecta duce animorum ratione, quæ ſingulorum cupiditates, *juſti*, atque *injuſti* notione moderatur, aſſiduis oportet jactari moleſtiis, cum, excluſa curatione, morborum radicem uti propriæ naturæ portionem amplexentur. Atque hi cum numinis auctoritate minime impellantur, ſcientia pertrahendi ſunt ad primævi juris cognitionem, & naturalibus rationibus eo perducendi: ut quæ ratio eos verterit ad juſtitiam, eadem expeditius deferat ad religionem: ſi ſemel imbiberint, nihil eſſe aliud jus naturale, quam adumbrata quædam in hominibus divinæ lineamenta legis, etſi non perfectam, at inchoatam tamen, affectamque ab ipſomet animorum exordio religionem. Quo longius ab eorum opinione recedimus, qui ex inſtitutione Chriſtianorum ſtudium pellunt, excluduntque mortalis philoſophiæ, veluti ſupervacuum, & profanum, ac minime dignum, quod in hac præceptorum divinitate ſe offerat. Quaſi aliquid religioni detrahatur, ſi philoſophia etiam eamdem ad cauſam advocetur. Ut enim ea ſapientiæ decreta, quæ noſtros excedunt ſenſus, ab auctoritate ſolius religionis arceſſamus: morum tamen regulas, quarum cognitio etiam humanæ facultati patet, cur ſegregemus a conſideratione naturæ, quæ, ſemotis erroribus conſuetudinis, ipſa ſe tendit ad honeſtatem? Attollitur enim religione honeſtas per altius; at minime aufertur a conſpectu naturæ: quæ, philoſophorum adjuta ſtudiis, expedit nobis iter: ita

Digitized by Google

ita ut propius adſpiremus ad chriſtianam virtutem, ſi naturalibus etiam rationibus enitamur. Ac ſicuti homines longe de re communi generoſius, quam de alterius dominatione decertant; quia intelligunt incluſam eſſe in patriæ ſalute libertatem; ita multo alacrius contra, vitia pro virtute pugnaverint, ſi a philoſophia didicerint, nihil aliud eſſe virtutes, niſi productionem, uſumque propriæ rationis, atque humanæ incrementa naturæ. Præterea ſponte ſuſcepta libentius, quam imperata geruntur, cum libertatis ex illis, ex his vero ſervitutis oriatur opinio. Pro libero autem agit quiſquis rationi paret: & pro ſervo quiſquis obtemperat auctoritati. Percellit enim tamquam vox Imperantis, animoſque ſiſtit auctoritas; at ratio ingreſſa mentes, & interius leniter illabens, flectit paulatim ſenſus, vertitque jucunde voluntates: ut quo plures in comitatu ſuo rationes adduxerit auctoritas; eo longius ab illius dominatu videatur abeſſe violentia. Tandem quid importunius, obſecro, quam euntes ultro malle machinis tollere, ac raptim abſtrahere tenentes viam? Quos alioqui propter chriſtianæ pietatis cum naturali honeſtate convenientiam ſatis religio incitaverit, ſublato ſigno, quo fuerit intendendum. Neque me quiſquam veterum Patrum vocibus abſterruerit, quorum ceteroqui auctoritatem, ac numen maxime, pro eo ac debeo, vereor, veneror que. Nam etſi aliquando videantur illi contra ſtudia philoſophorum exardeſcere; non tamen doctrinam adoriuntur univerſam, ſed illius mores ætatis; in qua philoſophi vel falſa cum vera religione commutata, propter veterem tamen conſuetudinem, adeo primis illis repetebantur, atque revocabantur ſtudiis, ut aliquando auferrentur longius; vel ſemotis a rerum gubernatione, atque cura numinibus; morum regimen, artemque vitæ non ab auctoritate divina, ſed ab humana tantum ratione, atque a philoſophia ducebant. Ceterum qui divinis præceptis naturales rationes intexuiſſet, ac moralem philoſophorum doctrinam, expunctis erroribus, in Chriſtianorum ſcholas advocaſſet, tantum abeſt, ut reprehenderent, ut etiam exemplo ipſi ſuo excitarent, atque præirent. Quid enim refertius philoſophorum ſenſibus, quam veterum ſcripta, & monumenta Patrum? Quid morali Græcorum philoſophia præ illis abundantius? Quis eis impenſius religionis noſtræ cum naturali honeſtate conſenſum dedicat, atque declarat? Hinc non modo chriſtiana inſtitutio philoſophiæ præceptis mirifice augetur: verum etiam inſita illa noſtræ doctrinæ ſeveritas, quam initio animi reformidant, adjumento rationis veluti quadam naturæ illecebra ita demulcetur; ut qui e noſtratibus a ſtudiis fluxere philoſo-

Digitized by Google

loſophorum, longe ſint humaniores, atque ad lenitudinem proniores iis, qui nulla doctrinæ jucunditate, nullaque rationis perſuaſione, ſed ſola formidine, atque auctoritate retinentur: Qui plerumque, ut in optimum quodque inſtitutum vitia facile penetrant, ſimulato divinitatis amore, humanitatem adeo deponunt; ut mutantes, & ſeligentes potius vitia, quam reſecantes, non tam ſtudio ſuæ, atque alienæ ſalutis, quam ardore nocendi, atque vexandi, auſteritatem vitæ profiteantur. Itaque ſicuti Juriſprudentiæ maxime conducibile; ita neque a religione alienum fore duco, ſi juris fundamenta in ipſa hominis mente locavero, & cum divino jure naturalem juſtitiæ rationem compoſuero: ut qui chriſtianis inſtitutis adverſantur, intelligant etiam cum natura ſe dimicare.

Quo-

Digitized by Google

I. De Boni, Malique Natura, ſive de Juſtitia, & Injuſtitia, Naturali.

QUoniam vero confuſa quædam aliquando, nec ſatis diſtincta Legis naturalis notio, tum e Jurſconſultorum, tum e Philoſophorum profertur ſcholis, quæ non homines modo, ſed & bruta etiam amplectitur, ac pluribus ex partibus obnititur humanæ rationi, quæ viranda, & expetenda, non fuga & appetitione naturali, ſed boni, & mali definitione diſcernit; Hinc multi legem naturalem a ſola humana ratione, tamquam ab radice ſua efferunt, rectumque animi judicium, inconſultis naturæ affectionibus adeo anteponunt, ut ſenſus honeſtati contrarios, vitium exiſtiment naturæ univerſæ quodammodo ægrotantis, atque ab inſtitutione ſua turpiter deflectentis. Contra vero alii abſurdum autumant, partem anteferre toti, legemque communem rerum creatarum contrahere ad certæ, ac peculiaris naturæ ſenſum, & ad rationem humanam res ita expendere univerſas, ut quod homunculis conveniat, aut repugnet, id infinitatis totius perfectio, aut vitium habeatur. Unde nullam ponunt boni, malive naturam, eique inhærens jus naturale omnino convellunt, ne honeſtatis lege per naturam conſtituta, ſuis ipſamet legibus natura damnetur: quod eveniret, ſi virtus una, & vitium eadem natura conſiſterent; nam lex virtutis a natura veniens, damnaret vitium ab eadem natura profectum. Et ſane quis mente ſua, non aliena utens, definitionem illam, qua *jus naturale* dicitur *id, quod natura omnia animalia docuit*; eo ſenſu, quo vulgo accipitur, compoſuerit cum præceptis honeſtatis, quæ non abſtrahunt ab iis corporis voluptatibus, ad quas natura ipſa etiam invehimur? Aut qua ratione definitio altera, quæ *jus naturale* docet eſſe *dictata recta rationis*, quadraverit in ferinas affectiones, quibus humana etiam natura corripitur, ab omni prorſus ratione decerrantes? Quæ affectiones inter ſe oppoſitis certe principiis oriuntur, & leges hæ diſſidentes, a naturis fluxere diverſis: ut non mirum, ſi homo duplici natura, Mentis, & Corporis conditus, duplicibus implicetur legibus e ſua cujuſque natura, tamquam proprio de fonte manantibus: quæ ſibi occurrentes, atque inter ſe pugnantes hominem diſtrahunt, atque divellunt: eumque modo a ſenſu corporis ad mentis rationem; ac modo a ratione mentis ad ſenſum corporis, perpetuo ſurſum, ac deorſum volvunt.

II. De Duplici Naturæ lege.

Nimirum præter legem univerſam, cujus participat etiam corpus, & mens, quatenus cum corpore conjungitur, ineſt in rationali natura lex ſibi propria, & peculiaris alteri quæ corpori etiam adhæreſcit, ſæpe repugnans. Quarum alteram *promiſcuam legem* appellamus, alteram vero *legem ſolius mentis*. Lex promiſcua tam longe lateque diſcurrit, ut ambitus hujus immenſitatem, omnia continentem, reſque ſingulas eodem ambitu comprehenſas involvat, atque circumeat, ipſumque etiam hauriat hominem, qui communi hac lege irretitur, præter legem peculiarem naturæ illius, quæ in cogitando verſatur: ut merito legem hanc etiam corpus involventem, *legem* vocemus *naturæ communem*, aut *legem promiſcuam*; legem vero ſolius mentis nuncupemus *legem naturæ peculiaris*, aut *legem rationalem*, quæ (poſt illatam humanæ naturæ univerſæ, primorum Parentum inobedientia, labem) ab lege promiſcua, utpote communiori, atque potentiori adeo premitur, ut numquam non ſuperaretur, niſi virtutum auctor Deus animos noſtros numine ſuo, attolleret, ac ſuſtineret. Sed ne more ſcholaſticorum voces, notionibus

Digitized by Google

vacuas, anteponamus; ſubjiciendum eſt oculis aliquod natura notum, quod nos *legis promiſcuæ* nomine comprehendimus. Qua voce nihil ſignificamus aliud, niſi Motionem illam ubique pervadentem, omniaque cientem, & agitantem, reſque varias aſſiduo producentem ſimul, & interimentem, ex interituque unius alteram ſuſcitantem: ſine qua otioſa, & inertia, conſtipataque forent univerſa.

III. De Lege Rerum Univerſarum, ſive de Lege promiſcua.

Hanc Deus Opt. Max. indidit etiam, infuditque corporibus pro vita, & veluti anima rerum ratione carentium, quæ ſicuti a motu ortum ſuum auſpicantur, ita eodem variante vertuntur. Unde ut ordinem Deus, & vitam rebus certam, interitumque tribueret, motum ipſum certis ordinavit legibus: quarum ſeriem, in rerum univerſitatem explicatam, & in ſpecies ſingulas diſtributam, legem dicimus naturæ communem: quia ex harum legum nexu, ita res creatæ pendent, ut nihil præter hunc ordinem, neque intereat, neque maneat, neque oriatur: Hoc enim ordine, vel in re minima perturbato, corruerent omnia. Igitur eventus omnes rerum cum univerſarum, tum ſingularum, ita hoc ab ordine prodeunt, itaque ad eumdem remeant; ut certarum rerum corruptio in integritatem cedat univerſitatis hujuſce rerum. Conſecutio eſt enim illius ordinis ubique imperantis, ubique vigentis; a quo non maxima modo, ſed & minima quælibet eventa devolvuntur. Hinc etſi res vitientur ſingulæ, natura tamen univerſa vitium ſibi contrahit nullum; etenim ipſæ affectiones noxiæ rerum ſingularum, emittuntur a lege illa ſumma, per quam e diſſolutis rebus aliæ recreantur, eaque ratione communis omnium natura reparatur. Unde ſi alicubi terra hiſcens, urbes hauſerit, & oppida; vitium quidem illis regionibus adfertur; nihil vero naturæ communi detrahitur, quæ ſuis progrediens legibus, dum terras eas diſcludit, e ruentibus illis molibus, vel expleverit inane aliquid, vel montem alicubi, aut inſulam excitaverit: Fera ſi mortifere vulneretur, tale vitium ex vulnere concipit, ut vitam profundat: verum idem vulnus, quod illius abſtulit vitam, vitam producit eorum, qui fera veſcuntur: ut intelligamus naturam lege ſua interitum cuiquam adferre numquam, quin tribuat alteri lucem: ut unius vitio in alterius utilitatem converſo, eum varietate rerum creatarum univerſitatem perpetuo tueatur. Unde a communi natura procul abſunt vitia, ſingulisque tantum inſident rebus ratione cujuſque ſpeciei, quæ diſſolvitur; non vero aliarum, quæ diſſolutione illa gignuntur, aut conſervantur.

IV. De Lege Peculiari Humanæ Naturæ, ſive de lege Rationis.

Num autem quia ſingulæ res inanimes vitia ſuſcipiunt, ideo cum vitio ſimul culpam etiam contrahunt? At quam, obſecro, adſcripſerimus culpam rebus ratione carentibus, quæ motibus, actibuſque ſuis naturæ univerſæ perpetuo parent; eique reddunt, quod acceperunt, neque vim in ſe habent ullam, qua renitantur, & a communi rerum lege, proprio niſu deflectant? Longe tamen aliud contingit in homine, qui motus habet voluntarios, & in quem duo confluxere naturæ, a quibus duo item in eum convenere leges. Oportet enim naturam cogitationis alia prorſus lege gaudere, quam natura corporis: cum enim nulla in parte corpus, & cogitatio conveniat, communem ubique nequeunt habere legem. Hinc homo qua corpore conſtat, fertur lege naturæ promiſcua; qua vero mente conſiſtit, ducitur lege ſola rationis, quæ hominis eſt natura præſtantior. Unde cum lege corporis deflectitur a lege rationis, culpam certe concipit, quia contra propriam peccat, & potiorem ſui naturam, cujus lex præcellere debet legi corporis; perinde atque na-

Digitized by Google

naturæ corporeæ præſtat natura mentis. Quamobrem in hac univerſitate rerum ſolus homo eſt culpæ capax; quia ſolus homo peculiarem accepit naturam, ſeorſum a rebus corporeis aliis, ac ſolus legem ſubiit præcipuam, naturæ mentis congruentem, ſejunctamque ab lege communi rerum aliarum: unde ſecum ſolus ipſe dimicat, cum duabus diſcrepantibus inter ſe legibus, horſum illorſum pellatur, ſolus denique culpam incurrit, quando lege corporis abducitur a lege mentis: quæ, utpote hominis propria, debet ei unice imperare, perinde atque lex corporis naturæ corporum dominatur univerſæ. De qua lege tantum eſt homini ad ſe derivandum, quantum cum ſui potiore natura, nempe cum cogitatione concordet. Qualia ſunt nutritio, liberorum ſuſceptio, educatio, juſta, & rationi congruens perſunctio ſenſuum: tantiſper quoad cogitationis natura præſtantior in corpore vigeat. Quo reſpexiſſe videntur Juriſconſulti, cum hæc naturæ officia communia nobis cum cæteris animalibus, e naturali lege repetierunt. Non enim, arbitror, ea pro naturali lege hominis habuerunt; niſi quatenus cum ratione conjunguntur; nam quatenus a communi rerum cæterarum natura proficiſcuntur, leges quidem ſunt naturæ univerſæ, non leges hominum naturæ peculiaris. Atque ita dictorum repugnantia, ſuperius indicata, removebitur, & jus quod natura omnia animalia docuit, cum lege conveniet rationis, quæ munera corporis nobis communia cum animantibus obeunda præcipit, tantiſper dum animi, corporiſque conjunctio conſervetur. Unde quæ officia corporis humani, ratione ſoluta, non cum propria lege humanæ naturæ, ſed cum lege naturæ promiſcua conveniunt: ea ſi ad rationis uſum convertentur, partes erunt juris illius, quod in hominem concorditer a corporis, mentiſque lege confluxit: quodque procedit ex conjunctione mentis, & corporis: quæ ſi ſecum ita conſpirent, ut mens imperet, corpus obſequatur, ad præſcriptum naturalis juris opus exigent commune ſuum. Hinc *vivere ſecundum naturam*, ipſam Stoici dixerunt eſſe virtutem traditam nobis ab lege rationis, qua peculiaris hominum, & rerum univerſa natura conciliantur. Expoſitis autem iis, quæ in animos noſtros veniunt ab *lege promiſcua*; nunc explicanda ſunt ea, quæ ab ſola *rationis lege* proficiſcuntur: ita enim intellexerimus, unaque diſtinxerimus, quæ mentem corpori conjunctam, quæve mentem puram ſeorſum a corpore conſequantur. Quod nunquam aſſequemur, niſi per cognitionem *finis* bonorum, & malorum, quo vel ad cupiditatem, vel ad fugam commovemur; eas nobis leges attribuentes, quæ ducunt ad *finem*, quo natura tendimus: ea vero extra naturam humanam arcentes, quibus ab eo *communi fine* diſtrahimur.

V. De Naturali Bonorum Extremo.

Illum autem *communem* appellamus *finem*, quo appetitiones hominum, cupiditateſque feruntur omnes: utpote ad bonorum extremum, atque ſummum expetendorum, unde quæcumque diſconveniunt, noxia nobis evadunt; cuique aſſequendo natæ ſunt in homine *leges rationis*, atque ab rationis legibus ortæ *virtutes*. Quamobrem quæ affectiones ab extremo illo nos bonorum avertunt, vitia ducimus, & nuncupamus, ideoque a nobis aliena cenſemus; ita ut virtutum, vitiorumque ratio ab eo bonorum extremo ſit ineunda. Porro quæ ab animi, corporiſque conjunctione procedunt affectiones, & ſenſuum functiones, unum tamquam commune bonum circumeunt, perreprantque voluptatem, cujus adſpectu cientur, inimicamque voluptatis fugiunt, averſanturque moleſtiam: nec tamen ea, quibus ſenſuum voluptates procreantur, ponimus inter virtutes: quia jucundum illud e corpore manans in animum, haud-

qua-

Digitized by Google

quamquam eſt proprium, & ſummum humanæ naturæ bonum, quale illud eſt in ſola ratione ſeorſum a corpore locatum, cui ſubjiciendum eſt bonum ex corpore, animoque participans, quæ *voluptas* appellatur. Ut enim cuncta hominis debent rationi parere, ita & mixtum corporis, animique bonum oportet obtemperare incorrupto, puroque bono rationis à corpore ſecretæ, qualis eſt *animi tranquillitas*. Quam ideo *extremum* in hac vita *bonorum* conſtituimus, quia illius tantum cauſa, mens vires omnes exercet, atque facultates experitur ſuas; illudque nacta continuo a curis omnibus conquieſcit. Quidquid enim ſeorſum a religione, cujus finis longe dominantior eſt aliis, naturaliter agunt homines, propoſitam habet *voluptatem*, ſi corpore ſimul, & animo ſit obeundum; ſi vero ſola ratione, *tranquillitatem*: cujus fons uberrimus eſt cognitio rerum, atque ſcientia, quæ utpote ſenſibus exſors, atque ad ſolam cogitationem pertinens, proprium eſt patrimonium rationis. Sola ſcientia enim adducimur ad cogitationem illius *boni*, quod nobis offertur a virtutibus, aufertur a vitiis.

VI. De Virtutum Origine ex lege Naturæ.

Hominem namque ſummus opifex ita concinnavit, ut ſicuti palatus dulcedine, oculus pulcritudine capitur, ita & animus lætetur utendis, obeundiſque virtutibus, utpote noſtræ cognatis, convenientibuſque naturæ, ſecumque adducentibus perennem, incorruptamque voluptatem. Quam illecebram rebus omnibus ad vitam, atque ad honeſtatem neceſſariis providentia divina perfudit. Nec vitia umquam hærerent animis, niſi mens virtutum ſpecie falleretentur, aut extenuatis ejus viribus, corporis traheretur ſenſibus, qui hauriunt etiam e vitiis voluptatem: quam refundentes in mentem, in oblivionem boni præſtantioris, violenter eam adducunt. Voluptates enim a virtutibus ortæ juvant hominis naturam; lædunt vero venientes a vitiis: quoniam componunt, ac temperant virtutes animum, pariuntque, ſedatis affectionibus, omni expertem ægritudine tranquillitatem. At vitia diſtrahendo, ac violenter exagitando excitant e media corporis voluptate perturbationem. Virtus enim non egreditur naturæ fines; vitia vero exundantia exterius, ad animum attrahunt morbos, nempe rerum extra ſe poſitarum cupiditates, quæ progrediuntur in immenſum. Atqui natura certam nobis præfinivit menſuram voluptatum: cui ſi quid inſuper acceſſerit, non delectatio, ſed pondus animo accedet. Modus autem voluptatis nobis a natura definitus vulgaribus expletur, atque parabilibus, quibus cupiditas naturalis, & motus corporis facile ſedatur: iiſdem ſatiaretur, ſibique ipſi placaretur etiam animus, niſi opinione majoris boni, ſtultaque admiratione rerum ſuperfluarum, procul a naturalis neceſſitatis finibus, in cœcum rerum inanium pelagus auferretur.

VII. De Morbis Naturæ Rationalis, ſive de vitiis.

Hinc incenſus homo divitiarum, atque deliciarum amore, aſſiduo ſenſu laborat egeſtatis: quia præſentia nihil reputat, ſed abſentia, quæ ſunt infinita: ut ea qui appetierit, pauperie quoque infinita prematur: ambitione vero flagrans ut imperet aliis, adimit ſibi nativam libertatem, tum quia cogitur parere omnibus, quorum ſuffragia captat, antequam imperii potiatur: tum quia potius cogitur eos aſſidue formidare, quibus eſt ipſe formidini: ut vulgaris animus, proſpera mutatione fortunæ, non finem, ſed novitatem inveniat miſeriarum. Quibus nemo ſe ultro committeret, ſi civilem ingrediens vitam, ante animadverteret modum, & fines, quos ultra, citraque neſcit conſiſtere voluptas corporis, animique tranquillitas. Eos autem fines pandit ſola ſcientia, quæ, utpote ſocia rationis, mater eſt etiam virtutum: quia ſola ſcientia oſtendit humanam naturam

Digitized by Google

naturam certis capacem eſſe, finitiſque voluptatibus, quas ubi cupiditate tranſilierimus; in infinitatem delabimur deſideriorum, ut quo ulterius appetendo pergimus, eo longius aberremus ab ea meta, ubi natura voluptatem corporis, & animi tranquillitatem hominibus condidit. Qua de cognitione oritur *temperantia*, quæ appetitiones extinguit inanes; & *juſtitia*, quæ nos abſtinet ab alienis; & *fortitudo*, quæ perſuaſione veri boni vanos adimit metus; ac denique *prudentia*, caput virtutum aliarum, qua retrahimur ad naturæ fines, ibique perpetuo continemur. Unde virtutes per ſcientiam adipiſcentes, & perturbationes immoderatarum effugientes cupiditatum, ſola emendatione mentis ad verticem felicitatis evadimus, quo vulgus, aut volvendo aſſidue ſaxum per ambitionem, & honorem, aut fugitivas aquas captando per opulentiam, & avaritiam; aut paſcendis jecore ſuo vulturibus per amores, & libidines tota vita miſere, ac fruſtra contendit.

Quid autem eo beatius homine, qui contra calumnias, benefactorum conſcientia munitus; qui animi ſecuritate adverſa contemnit; qui frugalitate dimicat adverſus fortunam; cujus vires numquam pervenerint quo naturæ benignitas locavit neceſſaria vitæ, quibus purgati pectoris tranquillitas continetur? Quid lætius illo, qui cognitione præteritorum futuris occurrit, præſentia moderatur, quippe redactis in poteſtatem ſuam cupidinibus, pervolvat ubique liber ab imperiis potentiorum, quorum in ſervitutem noſtra nos cupiditas tradit: quæ ut honoribus, opibus, & deliciis potiatur, nos mancipat arbitris, atque largitoribus illorum? Cum igitur omnibus expenſis nihil deprehendamus noſtræ magis convenire naturæ, quam virtutes; certe nuſquam verius jus naturale hominis, quam in ipſa *honeſtate* poſuerimus, quæ ſoboles eſt rationis; quæque ſuis præſtantiorem hominis naturam, nempe animum tuetur; ſed etiam corpus, cui honeſta vivendi norma plurimum confert. Eademque *honeſtas*, philoſophorum fuit voluntaria, & ingenua religio: qua veluti anſa non paucos eorum Apoſtoli ad Chriſtianam adduxere legem, ad quam antea mores, & mentes philoſophia compoſuerat. Qui enim propter caducam felicitatem virtutes colunt naturales, longe procliviores profecto fuerint ad divinas, unde perenni fluit, & numquam interitura felicitas. VIII. De Vita Beata Sapientis.

Igitur quiſque noſtrum jure naturæ, propriæ rationi ſubjicitur: jure naturæ paremus virtutibus, tamquam creatis a ratione Magiſtratibus, ut jus dicerent actionibus noſtris, atque affectionibus, & ſenſibus præeſſent humanis. Enimvero e ſenſuum variis perceptionibus, varias homo ſuſcipit affectiones, varios appetitus, varias voluntates, adeo ſæpe inter ſe diſcordes, ut in populo illo affectionum crebræ ſeditiones oriantur, videanturque uno tempore intra eumdem hominem plures animi oberrare; niſi motus inter ſe diſſidentes revocentur ad rationem, cujus conſtans eſt, firmumque conſilium, cum eadem ſemper boni ſpecie teneatur. Unde ſola ratio peculiarem ſervat cujuſque naturam; ſola ratio ſemper hominem præſtat eumdem. Senſus vero non ſolum hominem diſtrahunt in plures, verum ipſam etiam evertunt humanitatem. An enim cum ducamus hominem, qui ſenſibus perfungendis extra ſe ſemper occupatus omnino ſui vivit ignarus? An manere hominem cenſeamus eumdem, qui ſemet ſingulis momentis amittit, perenni mutatione mentis, aſſiduaque renovatione voluntatis? Unde qui a virtutibus deſciverit, earumque juriſdictioni ſubtraxerit affectiones, & imperium ſui ab ratione tranſtulerit ad ſenſus, perduellis eſt, atque hoſtis humanæ naturæ, cui legitimum IX. De Juribus Humanæ Rationis.

rectorem,

Digitized by Google

rectorem, juſtoſque magiſtratus ademit; cujuſque compoſitum, tranquillumque ſtatum in tumultuoſum vertit, atque turbulentum. Sicuti autem ratio redigit in concordiam affectiones; ita etiam & plures homines inter ſe diſcrepantes placat, atque componit, inducitque caritatem, cœleſte ſimul, ac civile vinculum.

X. De Origine Societatis Humanæ.

Atque initio quidem animos per mutuum amorem communicat ipſa natura commiſſione corporum, quæ per conjugium diverſorum evadit conjunctio animorum, atque naturale initium humanæ ſocietatis. Commiſſis enim quodammodo ſimul cum corpore mentibus, membrorum, & ſenſuum ſimilitudo, generationis ope, tranſmittitur ad prolem, quæ imbibit educatione mores parentum. Unde quia ratio eadem ex unius viri mente ad mulierem, & ad ſobolem imitatione permanat; ea communicatione familiaris conflatur; atque domeſtica ſocietas, in qua, naturalis occupationis jure, patrisfamilias naturale, ac familiare fundatur Imperium. Vir enim, utpote corpore, ac ratione potentior, occupat fœminam, jure utriuſque naturæ, mentis nimirum, & corporis: multoque juſtius occupatum fœtum, qui ſua ipſius portio eſt, & maternorum ab ſe occupatorum viſcerum: ut ipſa natura filios tradat in patris poteſtatem; falſoque docuerit Obeſius, eos in matris naturali jure, non in patris naſci poteſtate: utpote cum concipiendo prima eos occuparit. Illud enim homo acutus minime cogitavit, fœminam ipſam jam fuiſſe jure naturæ ante occupatam præſtantia corporis, mentiſque virilis: ut quidquid occupatæ cohæret, eodem jure in poteſtatem deducatur occupantis. Præterea cum vir fœminam conſilio præſtet, ætas autem infirma conſilio egeat alieno; ſequitur ut proles ſubjicienda ſit conſilio præſtantiori, nempe virili; quod libro tertio diſtinctius explicabimus. Occupatio autem primæva eſt, ac naturalis adquiſitio, qua dominum nobis aſſeruimus prædiorum, aliarumque comprehenſibilium, & finitarum rerum, quæ communia cum eſſent, poſtea propria occupantium evaſerunt; quaque utilitatem quotidie capimus incomprehenſibilium, & infinitarum; quæ cum neque diviſionem recipiant, neque menſuram, perpetuo communia omnibus permanſerunt, nec propria fiunt ſingulorum, niſi quoad corpore adprehenduntur: qualia ſunt hæc; *aer, aqua profluens, mare*, ac propter maris uſum ad humana commercia omnibus neceſſarium, *littora*, ſine quibus mare clauderetur: quia nemo ſe in altum capeſceret, niſi ad littora tutum receptum a ventis, atque tempeſtatibus haberet.

XI. De jure Gentium, & Origine Commerciorum.

Hactenus autem in jure, imperioque naturæ verſamur, quæ mutuo deſiderio conjugia conciliavit, & imbecilliorem ſexum validiori ſubjecit, & matrem cum liberis continet ſub imperio parentis. Ideoque recte conjugiorum ratio, & liberorum educatio a Juriſconſultis ad *primævum* jus naturæ relata invenitur, & ad imperium familiare: quod aliud non eſt, niſi recta parentis ratio cum muliere, ac liberis communicata. nam ratio illa, quæ non uni familiæ, ſed pluribus regendis eſt inſtituta, cumque pluribus gentibus communicata, peculiari vocabulo *jus gentium* appellatur; cujus nunc ortum, atque progreſſionem detegemus. Igitur naturali jure quot familiæ, totidem exiſtunt imperia; ſi quia autem familiæ initium ſeorſum in agris ab ſe occultatis habitabant, regionibus inter ſe, lociſque disjunctæ, ac diſſipatæ; quales Theſeus invenit Athenienſes, quos ille primus ex agris edegit in civitatem. Sed quoniam non omnes rebus omnibus regiones abundant; ſæpeque quod regio una dat, altera negat; opus fuit mortalibus permutare bona ſua; ut quod uni ſuper-

ſupererat, alteri viciſſim, cui deerat, addeterur; qua communicatione mutua commodorum, egeſtas omnium explebatur, & regionum exæquabatur diſparitas.

XII. De Permutatione Contractuum omnium Elemento.

Hinc omnium contractuum antiquiſſima *permutatio*, quæ in venditionis nomen apud veteres tranſibat, ſi qua unica, merce, quæ ibi communior eſſet, aliqui rarior, merces alias ab exteris repararet, quod fortaſſe meditabantur Sabiniani, & Caſſiani, cum docuerunt venditionem etiam eſſe ſine nummis. (*a*) Alioquin falſo venditio a Juriſconſultis referretur ad jus gentium, quorum vetuſtiores, utpote rudes, nondum norant nummorum uſum: quapropter neceſſe habuerunt mercem aliquam in commune aliarum prætium vertere; ut non mirum ſi *vendere*, ac *permutare* promiſcue acceptum apud Homerum, alioſque veterum inveniamus. Hinc illud Odyſ. (*b*) quo Sabiniani adverſus Proculianos contendebant, *τὴν ποτὲ Λαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν. Quam* (ancillam) *Laertes emerat poſſeſſionibus ſuis*. Qua ſane animadverſione noſtra, facile vetus hæc, atque vehemens Sabinianorum, & Proculianorum diſſenſio dirimetur. Neque enim permutationem quamlibet pro venditione habuerim, neque contenderim numquam venditionem ſine pretio conſtitiſſe; ſed potius exiſtimarim, aut initio commerciorum communem aliquam alicuius populi mercem, pro pretio rerum aliarum eſſe conſtitutam; aut ubi uſus profceret inter certos homines ita ſæpe conveniſſe, ut pro mutua utilitate modo una, modo alia ſpecies in aliarum pretium cederet: inter quos cum unus diſtrahendæ rei ſuæ, alius ejuſdem comparandæ animum haberet; ille venditoris loco erat, iſte vero emptoris: itaque ſine nummis facile venditio a permutatione diſtinguebatur, quam, arbitror, mentem fuiſſe Sabiniaoorum: contra quos tamen, Imperatorum auctoritate, Proculianorum ſententia vicit. Hinc Romani qui re pecuniaria erant abundantiores, prætii loco, *pecudes* tradebant venditoribus; ideoque patrimonium *peculii* nomine continentur: poſtea rudi ære appenſo uti cœperunt, donec a Græcis nummos percutere, atque in publico ſigno, pretii auctoritatem, & notam, communemque rerum æſtimationem ponere didicerunt. Pecuniarum enim nota ſignificat pondus earum, ut contrahentes ponderandi onere liberentur per impreſſam in nummo publicam fidem. Argentum vero, & aurum, propterea quod eſſent ad uſum expeditiora, inventa fuerunt pro comuni materia permutationis. Eſt enim *nummus*, commune permutationis elementum, communiſque terminus, ad quem omnis permutatio trahitur. Nam ubi res cum rebus aliis permutata devenit ad pecuniam, ubi omnis continuo commutatio conſiſtit. Nec modo antiquiſſima, ſed & mater, & ſemen *permutatio* eſt contractuum fere univerſorum. Nam præter permutationem rei cum re, quæ peculiari permutationis nomine venit, in aliis itidem contractibus fere omnibus ſive nominatis, ſive innominatis, permutatio continetur. Etenim in reliquis *innominatis*, vel opera cum opera, vel opera cum re, vel res cum opera permutatur: qualia ſunt pacta illa *facio, ut facias: facio, ut des: do, ut facias*. In contractibus autem *nominatis*, vel permutatur pecunia cum re, unde *venditio*; vel pecunia cum pecunia, unde græco vocabulo *collybus*, vulgo *cambium*; vel quantitas cum ejuſdem generis quantitate, unde *mutuum*; vel uſus rei cum pecunia, & mercede, unde *locatio*; vel uſus rei cum gratia utentis, unde *commodatum*; vel ipſa res, aut cum gratia tantum, aut cum præcedentibus meritis accipientis, unde *donatio*, ſive *gratuita*, ſive *remuneratoria*:

(a) *L. 1. ff. de contrahen. emp. L. 1. C. de rer. permut. l. pretii C. d. reſcind. vend.*

(b) *Lib. 1. circa finem.*

ratoria: ut contractus fere omnes facile ad unam *permutationem* revocentur: quia commercia inter homines peperit, vel inopia rerum, quarum erat apud alios copia; vel egeſtas operis alieni: unde rerum, & operum diverſorum commutatione communibus neceſſitatibus fuit occurrendum. Frequentia vero commerciorum, atque permutationum, ſenſim inter homines benevolentiam peperit, qua conciliati cœperunt propriam quiſque cum aliena diligentia, operaque commune ad lucrum, damnumve, mercium communicatione conjungere, unde *ſocietates negotiorum*: quibus exercendis, ubi alterius fidei periculum feciſſent, res aut ſocio, aut amico facile credebant, in inſidiarum, rapinarumque periculo, unde *depoſitum*: aut eidem, ſi mors immineret, ita donabant, ut danti, ſi mortem effugeret, redderentur, unde *donationes cauſa mortis*: atque ad eorum exemplum *teſtamenta*: quæ ſi ſolvantur ſolemnitatibus juris civilis, & ad ſimplicitatem juris gentium redigantur, non alio diſtant a donationibus cauſa mortis, niſi quod hic inſit ſpes aliqua vitæ; ibi vero tantum conſideratio mortis interveniat; cum tamen iidem effectus utrinque procedant: ut & id etiam habeant commune, quod teſtamenta quoque recidant in permutationem; nam ſicuti donando, ita teſtando rem cum ſuperſtitis grazia, ejuſdemque manes erga noſtros pietate commutamus. Vix enim ullam inter homines beneficentiam undique gratuitam invenerimus.

XIII. De Jure Pacis. Igitur, progredientibus commerciis, plurimiſque familiis in eadem jura coeuntibus, communemque commodorum, & incommodorum ſibi ducentibus regulam, quæ ſibi pariter mala defenderet, bona contribueret; unam omnes eamdemque illa ex inſtitutione conflatam ſuſcepere mentem: quæ ſicuti certas ante familias regebat ſeparatim; ita plures earum deinceps conjunctim adminiſtravit. Unde recte a Platone *lex* appellatur *diſtributio mentis*. Eaque *mens* ratio eſt communis commodi, & norma univerſæ utilitatis, publicæque tutela ſalutis, commerciorum *altrix*, præſes atque cuſtos humanarum ſocietatum, quam *juſtitiam* appellamus. Cujus cognatam humanæ naturæ notitiam in ſublimioribus ingeniis ex ſe promicantem, in humilioribus exuſcitarunt quotidiana exempla utilitatum, quas capiebant, qui ad ejus præcepta vitam inſtituerant. Quos mutua inter ſe pace gaudere, atque animorum conjunctione cavere inſidias, injuriaſque feliciter propulſare videbant. Quæ notities quocumque incideret, oblata ſpe paris utilitatis, atque quietis, ad eamdem vivendi rationem animos accendebat. Ita ut ſenſim juſtitia ex animis, vel ſua ſponte, vel aliorum imitatione cobrta, in univerſum genus manarit humanum. Unde quidquid non certis tantum familiis, certiſve ſocietatibus, ſed gentibus conveniret univerſis, *jus gentium* fuit appellatum: quo nimirum gentibus omnibus commodum, utilitaſque procuditur. Cujus exordia juris ſibi adferebant Athenienſes, quos primos ferunt hanc ex animis notitiam excuſpſiſſe, juſque gentium finitimus traditum dimiſiſſe ad mortales cæteros una cum rei agrariæ legibus; ut corporis, animique opes una omnibus regio procrearit. Hinc Lucretius:

Prima frugiferos fœtus mortalibus ægris
Dididerunt quondam præclaro nomine Athenæ,
Et recreaverunt vitam, legeſque rogarunt.

Verum Ægyptii hanc ſibi contra vindicant laudem, & quovis pignore contendunt Oſirim ſuum cum uxore Iſide terras peragrantem, agrorum cultum, & commune jus mortalibus aperuiſſe.

XIV. De Jure Belli. At ſi qua gens communionem juris, & fœdus humanæ ſocietatis laceraret,

Digitized by Google

ſaret; ac frangeret; quieteque viventibus inſidiaretur; tum ea tamquam hoſtis humanitatis juſto bello a finitimis petebatur. Nam ſicuti domina humanæ naturæ mens, affectiones jure ſuo coercet ab ſe diſcordes; ita & gentium ratio, cui noſtrum omnium regimen mens humana mandavit, merito armis coercuerit eos, qui ferinis moribus, aut nondum exutis aut improbe repetitis communem hominum ſollicitant pacem, naturalemque ſtatum humanæ rationis evertunt. Atque ut horum furor non modo ad belli gerendi tempus, verum etiam in poſterum, ac ſi fieri queat, perpetuo comprimatur; invenit ratio *ſervitutem*, qua victi a victoribus mulctentur, ut victores captorum vitæ propter propriam utilitatem facilius parcerent; victi vero ſi mortem effugerent, amiſſionem libertatis a bellis pertimeſcerent: itaque a mutuis injuriis temperarent, communiſque pax non mortis tantum, ſed etiam ignominioſæ vitæ formidine muniretur. Unde quamvis *rationis lex*, quæ mater eſt Juris gentium, nihil magis abhorreat, quam violentiam, nihilque majori ſtudio promoveat, quam libertatem; tamen juriconſulti bella & ſervitutes ad jus gentium retulerunt: quia ſine hoc ſatellitio, nequit ratio contra feritatem ſtatum aliter tueri ſuum; nec licet ſine brevi temporis violentia pacem retinere diuturnam, aut perpetuam libertatem ſine paucorum ſervitute conſervare. Qua de ratione omnia *belli*, *paciſque* jura profluxerunt. Et quoniam omne bellum jure gentium temporarium eſt, perpetuæque pacis cauſa movetur; ab eodem jure deſcendit ſanctitas, immunitaſque Legatorum, quos nefas eſt verbo, aut re violare: cum ſint interpretes humanæ ſocietatis, & inſtrumenta pariundæ pacis, ad quam per eorum perſonam reditus patet: ut qui ſuis injuriis ea inſtrumenta diſſolverit, hoſtem ſe præbeat humanitatis; cum homines a naturali ſtatu rationis, qui pace coaleſcit, ad feritatem, quæ bellis exultat, quantum in ſe eſt, perpetuo traducat. Eadem de cauſa etiam in bello, ipſoque ardore pugnæ, cum ratio muta videtur, & exanimis: ne tamen omnis ad pacem via præcludatur, fœdera inter homines data utrinque, acceptaque fide ſervantur: certæque legis uti ſponſores, ac vades futuræ pacis, militum regunt iras, & micantibus gladiis præſunt: adeo ut nihil videatur inhumanius voce illius, qui *leges inter arma ſilere* pronunciavit. Etenim ut ex ante probatis patet, in hominis animo *ferinum*, & *rationabile* ſecum aſſidue certant; ferinum vero natura oportet rationabili parere. Unde jus eſt homini ferinum, ſi rebellaverit, undecumque pellere, ſive ab animo ſuo, ſive uxoris, ſive liberorum, ſive totius familiæ, ſive univerſæ ſocietatis; ubi plures familiæ in ejuſdem juris communionem convenerunt.

XV. De Civili Poteſtate.

Hinc *pœnæ* inventæ, & *mulctæ*, quæ militia domeſtica ſunt, & arma pacis ad ſubigendam, ac perdomandam ſui populi feritatem comparata. Cumque ille ſit ſtatus naturalis hominis, qui ex rationis inſtituitur norma; ſtatus autem ferinus, utpote rationi contrarius, naturæ adverſetur humanæ; certe nihil tam eſt hominis, quam producere quoad quiſque poteſt rationabilem vitam, & non a ſua tantum, ſed ab aliena etiam ſocietate avellere feritatem, a qua mala, & pericula in populos imminent humaniores. Quamobrem recte inſtituta ſocietas juſtam ſemper habet belli cauſam adverſus ferinos alterius mores: ut ſicuti feritatem populi ſui capitalibus animadverſionibus, quæ ſunt bella domeſtica, perdomat; ita juſtis præliis, quæ armatæ ſunt animadverſiones, & armata judicia, vindicet immanitatem finitimorum; (a) tum ut populo ſuo pacem pariat firmiorem, quod docet & Iſocrates; tum ut ſtrenuam navet operam rationi, cujus recte inſtitutas ſocietates, & ad

(a) Grot. *de jure belli l.* 3. *c.* 15. *n.* 1. *&* *n.* 11. *&* 12.

& ad muniendam eam, & ad propagandam oportet eſſe miniſtras: cum ab ipſa ratione, quæ naturæ dominatur humanæ, dominium acceperint barbarorum: qui ſapientibus eodem jure ſubjiciuntur, quo ſubeſt feritas rationi, cui veluti medico ægrotum, ſalubre fuerit parere feritatem.

XXI.
De Juſtitia Romanorum.

Hinc Romanorum unice, atque undequaque juſtiſſimum fuit Imperium quippe fundatum in vertice rationis humanæ: hoc eſt in Atticis legibus ex uberiori Græcæ ſapientiæ fonte manantibus, & propaganda humanitate in univerſum terrarum orbem utiliſſime dilatatum. Humanitatis enim hoſtes tantum Romani ducebant ſuos: unde, præter provocantes, non alios bello urgebant, quam fœdifragos, quibus victis, ut ait Salluſtius, nihil eripiebant præter injuriæ licentiam: (a) nec ſervitute premebant, niſi qui rationis legibus repugnarent, & civili vitæ immanem vivendi ritum anteponerent. Græcos vero, cultoſque alios populos propriis vivere ſinebant legibus, nec ſervitium, ſed armorum ab iis, conſiliorum ſocietatem ſibi poſcebant: ut imperio proferendo, viribus, & opibus eorum ad univerſalem juris gentium communionem, extenſionemque rationabilis vitæ, atque ad humani generis emendationem uterentur. Ut qui pudori ducum imperio paruiſſe Romanorum, aſſerant ſibi ultro barbariem, atque opinionem ab ſe deprecentur humanitatis.

(a) Grot. *l.* 3. *cap.* 11. *nu.* 11. & 12.

XVII.
De Jure Sapientis in cæteros.

Quamobrem ſapientes, qui ſuam, & aliorum norunt pacare feritatem; a qua rationem præ cæteris illis habent expeditam, ſuo ſibi conſilio regendos ſuſceperunt eos, qui animum quodammodo in poteſtate non tenent, quique magis alienarum opum, quam propriæ tranquillitatis deſiderio capiuntur, & a cupiditatibus, & voluptatibus, quibus indulgent, ſuo, & aliorum detrimento, in maxima pericula conjiciuntur. Quoniam igitur uſu compertum fuit, & ratione prævisum, homines, ſi quiſque ſibi quod cupiebat, auferrent, mutuis cædibus interituros: propterea ſapientia, ſive adulta ratio ſua cuique rerum portione tributa, eos contraxit in civitatem, adegitque ad mutuam commodorum, & incommodorum participationem, exemplo privatarum ſocietatum: nihil eſt enim aliud Civitas, quam *publica multorum ad communem utilitatem, ac vitæ, bonorumque tutamen inſtituta ſocietas*: quæ perpetuis publicarum pactionum vinculis, nempe legibus continetur. Quibus firmandis, atque conſtituendis ſuam quiſque voluntatem contribuunt, propriaſque in medium conferunt pro communi ſecuritate vires. Atque his e voluntatibus, & viribus in unum confluentibus, publica voluntas conflatur, ſummaque poteſtas: quarum altera dicta *lex* eſt, ſive communis ratio, vel civilis ſapientia, & publica philoſophia: altera *imperium*, ſive vis, & poteſtas univerſorum: eaque non ſapientibus, ſua quibus ratio lex eſt, & imperium, ſed iis ſunt poſita coercendis, ad quorum animos componendos ratio non valet: ut quæ perturbatio propria ratione non reprimitur, poteſtate, & ratione publica, & alia majori perturbatione, mortis nimirum, pœnarumque metu, compeſcatur. Etenim ad importunos morbos medicinam adhibemus ſæpe triſtiorem, & ubi vulnus fomentis non levatur, ferrum tandem, & ignem admovemus.

XVIII.
De Origine Imperii, & Juriſdictionis.

Hinc ex placida, & inermi, armata prodiit, & imperioſa ſapientia: cujus vi libertas noſtra minime præciditur; quoniam ea poteſtas extitit e confuſis omnium viribus: & lex univerſorum complexa voluntates, rationem ſingulorum, & poteſtatem in ſe conditas perpetuo conſervat: Unde qui lege involvitur non aliena vi, ſed ſua voluntate, ſuaque imperii portione gubernatur. Quocirca omnium intereſt vigere leges, utpote

radi-

radices publicæ ſalutis, qua unuſquiſque intelligit contineri ſuam. Ubi enim homines convenerunt in civitatem, portio fit ſuæ quiſque Reipublicæ, cujus commodum privatorum criminibus reſciſum, eorumdem eſt pœna ſarciendum, ut exemplo alieni ſupplicii a publica ſalute, quæ ſingulos tuetur, novorum criminum pericula propulſentur. Ideo conditis legibus, & imperio conſtituto, rei adminiſtrandæ ratio quærenda fuit: unde publica poteſtas, vel in multitudine conſtitit, vel ad optimates aſcendit, vel conſedit in principe, vel tributis communi conſenſu partibus per ſingulos ordines permeavit. Quæ poteſtas ad communem utilitatem publica voluntate inſtituta, ſi publicæ ſalutis detrimento, & ſingulorum injuria, vel ad unius, vel ad paucorum utilitatem detorqueatur, ipſo jure ad primævum revolvitur ſtatum. Abeſt enim a tyrannide conſenſus univerſorum, ſine quo nullum ratum eſt, & juſtum imperium. Unde quod commodo civium fieri poſſit, licebit ſane rempublicam a prædone repetere: ne cunctorum opes, & ſalus, paucorum aut unius cupiditatibus vel libidinibus devoveatur. Etenim res eſt ſacroſancta *libertas*, & divini juris: quippe humanæ a Deo implicata naturæ, ut eam tentare ſcelus ſit, impium circumvenire, occupare nefarium. Et contra, publicæ utilitatis cauſa, jus eſt principibus, atque potentioribus legum vim armis, & auctoritate reſtituere, ſi juſtam libertatem effuſiori licentia multitudo corruperit.

XIX. De Converſione Rerum.

Etenim utcumque ab initio reipublicæ ſtatus optime fundetur; propter humani tamen animi volubilitatem, procedentibus temporibus, vertitur, ut aut pereundum ei ſit, aut ſorte, vel conſilio alieno ad integritatem priſtinam revertendum. Civilia etenim exempta non ſunt a conditione rerum naturalium, quæ ſecum una res creatas alias perpetua viciſſitudine volvunt: ita ut in earum converſione, velut in tabula volvendarum ætatum, motuum etiam civilium rationem intueamur: cum illa vi divina, quæ ubique penetrat, totum, & partes verſentur in orbem, ac motu obeunte circumferantur: ex quo alia intereunt, alia naſcuntur, integra ſemper manente natura: cui nihil perit ſuarum diſſolutione partium, neque novi quidquam novarum ortu rerum accedit, quia res, vel a primordiis ab initio in natura conditis, vel e ruderibus rerum antea diſſolutarum oriuntur. Unde motus circumfluens, & rerum immenſitatem, orbeſque minores, divina, certaque lege verſans, poſtquam circuitione ſua ſpecies extulerit, & excitavit innumeras, orbeſque ſuos abſolverit: remeans tandem eodem ſimiles reducit vultus, omnemque quodammodo replicat rerum ſeriem, atque convertit. Hinc novæ intercidunt formæ, ac veterum imagines reviviſcunt: fluunt enim, & refluunt omnia, quoad finis appetat rebus initio a Deo Opt. Max. conſtitus. Qui autem civilia cum naturalibus compoſuerit, ſentiet omnia iiſdem ire gradibus: etenim hominum animi rebus implicantur externis, & humanæ affectiones, quibus civilia negotia involvuntur, numquam conquieſcunt: ſed modo adverſis contractæ, modo inflatæ ſecundis, & jactatæ frequenter incertis, res ſibi ſubjectas pari ſecum agitatione, ac motu perpetuo verſant.

XX. De Motibus Civilibus.

Animus nimirum humanus cupiditate, ac fuga tamquam calcaribus; & frenis impellitur, & coercetur. Cupiditatem ſpes comitatur, fugam antevenit metus; ut unde animus metu non reflectitur, eo ſpe, atque cupiditate vehatur, ſi quid ibi ſit appetendum. Porro cupiditas imminet ante partis, quoad certo jure caremus, aut recentem egeſtatis memoriam conſervamus: at cum ea nobis confirmavimus, aut egeſtatis

Digitized by Google

memoriam depoſuimus: confeſtim noſtra negligimus, & appetere incipimus aliena. Hinc jacentes in malis, eorum depulſionem in bonis ponimus; ubi e malis emerſerimus, continuo majoris boni deſiderio torquemur. Quo motu civilia, & humana omnia circumferuntur. Qui enim legibus, & hominibus parent, dum externarum injuriarum, aut recentium ſeditionum recordantur, nihil ducunt quiete, ac ſecuritate illa beatius: & qui recens eſt a privato Princeps, ſat habet opibus, & honoribus anteire cæteris. Hinc homines vel peſtibus, diluviis, incendiiſque ſuperſtites, vel diſſipati fuga, vel ſeditione, ac fame jactati, ſi a fortiori, & prudentiori cogantur in civitatem, tranquillo ſtatu fruuntur, & æquabili jure; quoniam cupiditas rerum novarum, a recenti memoria malorum excluditur. At proles Principis illius, neſcia periculorum, erigit animum altius, incipitque ſpectare potentiam, opulentiamque majorem; converſaque ad injurias, & rapinas, admittit populi voluntatem, violentiaque ſua multitudinem adeo exulcerat, ut primores civitatis nacti occaſionem publici odii, adnitentibus cæteris, gubernacula civitatis arripiant. Et dum populus favet iis, quorum opera libertatem repetiit, imperium a tyrannide devolvitur ad optimates. Quorum filii faſtidio quodam rerum ſecundarum, longaque dominatione tumeſcentes, omniaque ſibi attrahentes, contemnunt populum, & dum inopes a divitibus, imbecilles a validioribus, ac ſimplices ab aſtutionibus premuntur, fit regimen paucorum, quod fuerat optimatum. Unde multitudo præſentibus injuriis exaſperata, & memoria dominationis illius, qui ante optimates regebat, exterrita, regimen ſibi præ ſe ſumit, communique omnium conſilio res moderatur. Defluente vero memoria malorum, & ſublatis e vita prudentioribus illis, & ſenioribus, poſteri periculorum ignari, ſpreta juris æqualitate, inter ſe de potentia, honoribuſque contendunt, ſuffragia multitudinis largitionibus, doniſque captantes, atque ab avita modeſtia, & ſobrietate ad compotationes, epulaſque traducentes plebem, quæ gulæ, laſciviæque dedita ſuffragium, gratiamque ſuam a meritis transfert ad opes: At cum potentiores illi ſatiandæ plebi ſua patrimonia exhauſerint, poſtremo cum univerſa factione ſua convertuntur ad prædam: unde factionibus, & ſeditionibus Reſpublica laceratur, ut alicui ex principibus factionum ſit occumbendum; ex quibus qui ſuperaverit, remotis impedimentis, occupat omnia. Itaque Reſpublica, quæ ab uno venerat ad plures, a pluribus denique refertur ad unum, quas viciſſitudines initio libri tertii diſtinctius explicabimus, idque evenit propter ſatietatem, & abſentium cupiditatem, ac propter oblivionem malorum veterum, atque ignorationem imminentium periculorum. Hinc ſenſim ſtatus quilibet civitatis inclinat, ac ſemper in deterius ruit; unde Horatius:

Ætas parentum pejor avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem.

Quamvis enim arceatur vi externa, tamen ut ferrum rubigine, lignum blattis, & tineis exeditur: ita Reſpublicæ inteſtinis malorum ſeminibus & cognatis vitiis denique ſubruuntur. Fundatæ ſunt enim in moribus hominum, qui vitium ab origine ſua contraxerunt: ut non mirum ſi opus quodlibet humanum, concipiat morbum auctoris ſui; quod agnoviſſe videntur Perſarum primores apud Herodotum, (a) cum de abolenda monarchia conſultarent; ajunt enim *ἐγγίνεται μὲν γὰρ οἱ (ἀνθρώπῳ) ὕβρις ἀπὸ τῶν παρεόντων ἀγαθῶν φθόνος δὲ ἀρχῆθεν ἐμφύεται ἀνθρώπῳ.*

(a) *Lib.* 3. *pag.* 220.

Supra-

Suprema vero poteſtas, ſive in optimatibus, ſive in principe, ſive pro ſua cujuſque portione conſiſtat in omnibus, explicatur per magiſtratus, & judices, adhibitis in conſilium Juriſconſultis, qui ſunt legum voces, & juris cuſtodes, atque juſtitiæ ſacerdotes. Hanc autem univerſam rationem publicæ tranquillitatis prudentiſſimi legumlatores, ut populorum natura ferebat, formarunt, atque flexerunt, & ad ſuos cujuſque regionis, & temporis mores derivarunt. Hinc quamvis unam omnibus honeſtatis informationem natura dediſſet; vultu tamen, ac ſpecie minime apud omnes exprimitur eadem, ac diverſæ populorum, & diſcrepantes ſunt inter ſe leges; quoniam non iiſdem ex fontibus ſuam omnes ducunt utilitatem: cumque unum ſit opus univerſorum, ſingularum tamen urbium regimen pro temporum, & morum varietate diſtinguitur. Sane Judæis, quem ſibi populum Deus olim habuit eximium, lex divinis prompta fuit oraculis, eorumque regimen ipſius divinitatis voce conſtitutum: unde recte Joſephus Judæorum rempublicam ſive *divinum regimen* appellavit. Aliarum gentium, & Romanorum leges, ad quas deſcendemus, ex humano profluxere conſilio. Omnium autem principes leges dediſſe ferunt (a) *Cererem* in majorum Deorum numerum, quos *Cabiros* vocabant, ab Ægyptiis relatam; quorum ſimulacra Deorum nemini, niſi ſacerdotibus, adeunda, Cambyſes poſt longam ejus ſuperſtitionis deriſionem incendit. (b) Ex ſacra Ericteus Ægyptius, Athenas, ubi magna erat rei frumentariæ penuria, comparato frumento tranſtulit; (c) eoque beneficio meruit, ut regnum ei deferretur, ac in Eleuſi ſacrum Cereri ſolemne inſtitueretur. Sunt qui legum inſtitutionem tribuant *Onomacrito*, de quo hæc ab Ariſtotele traduntur (d) *πειρῶντα δὲ καὶ τινὲς καὶ συνάγειν ὡς Ὀνομακρίτυ μὲν γενομένου πρώτυ δεινοῦ περὶ νομοθεσίαν*. Alii primas leges ducunt a *Rhodamanto* (e) Lyciæ rege hoc nomen adepto, quod apud Rhodum ab Ilienſibus fuerit inſtitutus; iſque ob inſigne ſtudium juſtitiæ, quo in vita tenebatur, fingitur apud inferos mortuorum culpas æſtimare, Perſis *Zoroaſtrum* leges tradidiſſe complures exiſtimarunt, ac cum eſſe cenſuerunt antiquiſſimum: Cum autem de illius ætate ſummopere contenderetur, ac a Xanto Lydio ſexcentum annos (f) a Zoroaſtro ad Xerſem, ab Hermodoro Platonico annorum quinque millia fluxiſſe a Zoroaſtro ad excidium Trojæ crederetur; duo ab aliquibus poſiti fuere Zoroaſtri, cum teſtimonia ſcriptorum frequentiora ſint de illo Aſtronomiæ peritiſſimo, quem Perſæ recentiores Hyſtaſpis Darii regis patris æqualem faciunt: a quo Hyſtaſpe Magorum doctrinam enatam eſſe Darius filius in patris monumento inſcribendum curavit. Cæterum Apulejus Zoroaſtrum conſtituit ſub imperio Cambyſis; cujus inter captivos Pythagoras, ut idem Apulejus tradit, doctores habuit Perſarum Magos, ac præcipue Zoroaſtrum. Ægypti ab utroque *Mercurio* leges acceperunt, ab eo ſcilicet, de quo (g) Cicero tradit *Ægyptios non leges modo, ſed & litteras accepiſſe*, quem *Theut* appellabant, quemque poſteriores rerum Ægyptiarum ſcriptores antiquiſſimum faciunt, (h) & ab eo quem Mœti regi ſucceſſiſſe Marshamus ex Syncello colligit. Atque ille cum prioris Mercurii artes coluit, & confirmavit, libriſque quadraginta duobus humana, divinaque omnia comprehendit; tum vel priores reſtituit leges, vel condidit novas. (i) Atque huic vulgo adſignatur commentitius ac male ſartus ille Pimander. Porro ante Paſtorum colluviem, quæ ſe in Ægyptum profudit, jus in tribus majoribus regionis illius urbibus reddebantur, Thebis ſcilicet,

XXI. De Variarum Regionum Legibus, & earum origine.

(a) Plin. *hiſt. lib.* 7. *cap.* 56.

(b) Herodot. *lib.* 3.

(c) Diod. Sicul. *lib.* 1.

(d) *Polit. lib.* 2.

(e) Plin. *lib.* 7. *cap.* 56.

(f) Diog. Laert. *proœm.*

(g) *De n. Deorum lib.* 3.

(h) Marsham. *ſæcul.* 1.

(i) Clemens Alex. *Strom. lib.* 6.

 Memphi,

Digitized by Google

Memphi, & Heliopoli, quam a paſtorum dominatione liberatam, Amoſis, qui regum Ægyptiorum primus Heliopoli præfuit, legibus munivit, & tribunal conſtituit ex triginta judicibus, quorum denos civitatum ſingulæ dabant; de quibus unus cæteris, & auctoritate in conſiliis, & gratia apud regem, & dignitatis inſignibus præcellebat: etenim e collo catena ſuſpenſam aurea gerebat veritatis imaginem gemmis ornatam, (a) cunctiſque judicibus in conſilio leges omnes octo deſcriptæ libris proponebantur. Horum leges, & Inſtituta *Pythagoras* tranſtulit ad Crotoniatas. Hinc e magna Græcia, ubi divinæ ille locavit, ac humanæ fundamenta ſapientiæ, facta ſunt civilis doctrinæ, juriſque divortia; legeſque ab ejus diſcipulis ad finitimos populos traductæ fuerunt a Pythagorica ſchola: quorum celeberrimi ſunt duo *Charondas*, (quem plerique Thuriis leges tuliſſe volunt, &) & *Zaleucus*, qui Locrorum regimen conſtituit: & ambo ſanxerunt, ut qui leges proponerent novas, capite plecterentur, niſi legibus ſuis univerſorum civium utilitati conſulerent; ac Zeleuco non mortuo tantum, ſed & vivo, atque videnti cives mactarunt victimas, & oraculi juſſu divinos honores habuerunt; ſicuti Scythæ *Zamolxi* eorum legislatori, Pythagoræ ſervo, qui dominum in Ægypti peregrinatione ſequutus, quos inde arripuit ritus, & inſtituta, tranſtulit ad ſuos. Tarentinis *Architas* leges condidit, *Parmenidas*, & *Zeno* Eleatis. His conſimiles legislatores prodierunt *Eudoxus*, a quo Gnidii, *Andromadus Rheginus*, a quo Chalcidenſes, qui ſunt in Thracia. Verum legumlatorum omnium celeberrimi, & prudentiſſimi fuere *Phoroneus* Inachi filius, Græcorum Regum antiquiſſimus, a quo exuti feritate, & in urbem coacti, & legibus fuerunt inſtituti, atque educati: *Minos*, *Lycurgus*, & cum *Dracone*, *Solon*. Minos,) Gnoſſium intelligo, non eum, qui Apolloniæ regnavit, ut ex Platone Strabo, & Valerius Max. colligunt,) nono quoque anno Jovis antrum ſubire ſolebat, unde prodiens decreta, & leges in eo ſeceſſu condita Jovis nomine proponebat: unde Homero ἐννέωρος διὸς μεγάλου ὀαριστὴς dicitur, & Platoni in Minoi: φοιτῶντι εἰς τὸ ἄντρον τοῦ διὸς Lycurgus in Cretam profectus Minois inſtituta cognovit, & eorum multa in ſuas tranſtulit leges, quas Lacedæmonis promulgavit, ac ne ſuum ei numen deeſſet, eas Apollini adſignavit. Quas leges utpote non tam ad urbitatem, quam ad militum ferociam Inſtitutas, Plato, & Ariſtoteles agreſtes cenſuerunt, & aſperas. Athenæ vero, qua ex urbe omnis fluxit humanitas, & morum, atque ſermonis elegantia, poſt ejectos Reges, diuturnis jactatæ ſeditionibus, nec dum firmis radicibus in populari ſtatu conſtitutæ, ac præter paucas, quas tulerant Reges, nondum certis legibus illigatæ, acceperunt eas Dracone, qui auctoritate magis, quam legibus, ſuis civibus imperavit. Siquidem jus ab eo conditum propter nimiam ſeveritatem, ad feritatem deflectebat, ac minime congruebat humanæ imbecillitati naturæ, quam ille voluiſſe videtur extinguere, cum vel minima crimina maximis exæquaretur. Quas leges ipſa ſeveritas relaxavit. Cum enim vel leviter errantibus pœnam capitis minarentur, levibus autem erroribus vel ſapientiſſimi ſint obnoxii; nemo tuebatur id, quod omnibus erat æque formidandum: ideo per ſe concidit, quod neque populi, neque ullius magiſtratus auctoritate fulciebatur. Quippe *malum* Draco non tam ex magnitudine facinoris, quam ex vitiato peccantium animo æſtimabat, ac ex omni vitio quodlibet maleficium, oblata facultate, putabat erupturum, quæ fuit ratio Stoicorum. Quærenti autem cuidam,

(a) Diod. Sicul. *lib.* 1. *p.* 48.

cur

cur omnibus delictis capitale ſupplicium ſtatuiſſet, reſpondit: *ſe delictorum vel minimum morte dignum judicare; ad maxima vero nullam pœnam invenire morte majorem* -- *τὰ μὲν μικρὰ ἀδικήματα θανάτου ἄξια νομίζειν, τοῖς δὲ μεγάλοις οὐκ ἔχειν μείζονα ζημίαν.* Hinc & otium pœna obſtrinxit, exemplo forſan Ægyptiorum, a quibus Solonem hanc tranſtuliſſe leges in ſuas Herodotus tradit: nempe ut ſinguli ſuum vivendi genus apud magiſtratus profiterentur; cum legem Pollux *de otioſis* Draconi tribuat, qui ante Solonem leges tulit, ac a Solone *otii tertio damnatum*, infamia puniri ſcribat. Certe Solon Areopago negotium dedit, ut viderent quod quiſque vivendi genus inſtituiſſet, & in eos, quos otioſos offendiſſent, animadverterent. Theophraſtus vero *τὸν τῆς ἀργίας νόμον legem de otioſis* Piſiſtrato adſignat. Cæterum propter earum ſeveritatem, Draconis leges natæ dicebantur *a ſanguine*. Quas tandem, novis conditis legibus, abrogavit Solon, poſtquam ab atheinenſibus Archon non ſorte, ſed ſponte fuit conſtitutus. Iſque, cum rempublicam (*a*) accepiſſet inteſtino morbo laborantem, & adhuc veterum ſeditionum reliquis periclitantem, relictis magiſtratibus penes divites, in quibus antea conſtiterant, cenſum civium egit, ordines deſcripſit; & pro tributa ſibi a populo poteſtate magiſtratus, conciones, judicia, curias, numero, tempore, munereque diſtinxit: juraque cum privata, tum publica ſuis legibus definivit, & Senatum Areopageticum graviſſimum illum, & perveruſtum conſtituit ex iis, qui annuum magiſtratum geſſerant; atque novem Achontibus, qui antea ſummi judices erant, nihil reliquit, præter examen reorum: (*b*) Senatum præterea decretis ante comitia populi faciendis conſtituit e quatuor tribuum centenis, ut plebem ob remiſſum aes alienum ferocientem comprimeret. Utque Ariſtotelis teſtimonio concludam, *Solonem*, ait ille, *Senatum & magiſtratuum electionem priſtinam minime ſuſtuliſſe; ſed omnibus judicandi poteſtate tributa, populi tenuiſſe voluntatem*. Itaque mixtum regimen inſtituit, quod deinde converſum eſt ad popularem ſtatum. Solon autem ſuas a Draconis legibus non re ſolum, ſed vocabulo quoque diſcrevit: appellatæ namque ſunt Draconis leges *θεσμοὶ*, ſive *ſanctiones* (*c*) vel, ut ab aliis exponitur, *inſtituta*; Solonis vero *νόμοι* ſive *leges*. Eamdem rempublicam poſtea Piſiſtratidarum tyrannide diſſolutam, iis expulſis, & novis additis legibus, compoſuit Cliſthenes, & ſecundum hunc leges aliæ conditæ ſunt Ariſtophane, Diocle, aliiſque rogantibus; aliæ a Demetrio Phaleræo, cum rerum potiretur Athenis. Primis autem legum Atticarum auctoribus adjicit Suidas *Æſchylum* & *Thaletem*. Ex Athenienſium autem legibus in magnam partem manavit jus Romanorum, in quo verſamur; quamvis non tranſlatitio, ſed ſuo proprio, ac peculiari jure Urbs fuerit uſa ſub Regibus, a quibus de ſacris, & de publico, privatoque jure latæ ſunt leges: nempe a Romulo, Numa, & Servio Tullio. Quorum primus naturæ jus extulit, ac educationis liberorum, matrimonii, & parentum jura ſtabilivit; alter jus gentium expreſſit, ac de homicidiis, de bonæ fidei contractibus, de ſepultura leges aliquot promulgavit, præter ritus, & cæremonias, & ſacrorum religionem, quæ fere omnis ab ejus inſtitutione profluxit; poſtremus majorem operam ad jus civile contulit; & de contractibus, ac delictis quinquaginta rogavit leges: (*d*) item, & de fœnore, de nexis, & de ære alieno. Quæ omnia in unum volumen contulit Sext. Papyr. unde *jus Papyrianum*, de quo librum conſcripſiſſe Granium Flaccum, auctor eſt Paullus juriſconſultus. (*e*) Quod jus exactis

(a) Plutarch. *in Solon.*

(b) Suid. *verb.* *ἄρχων.*

(c) Ælian. *var. hiſt. lib. 8. c. 10.*

(d) Dion. Halicarn. *lib. 4.*

(e) *l. 144. ff. de verb. ſignif.*

Digitized by Google

(a) *obſ. l. 1. c. 1.* Regibus exolevit. Immo lege Terentia fuiſſe abrogatum Hottomanus (*a*) ex Pomponio ſcribit. Joſephus Scaliger putat, leges regias minime fuiſſe ſublatas, ſed conjectas in tres priores XII. Tab. quam conjecturam, auctoritate tuetur Livii: (*b*) *Fœdera*, inquit, & *leges* (*erant aree XII. Tabula*, & *quadam regia leges*,) *conquiri*, *qua comparerent*, *juſſerunt*. Hinc Caroli Sigonii judicium probo, qui L. Bruto trib. Celerum ferente, cenſet eas tantum ſublatas, quæ ad regiam dominationem ſtabiliendam pertinebant.

(b) *Lib.* 6.

XXII. Fragmenta aliquot legum regiarum, ſive juris Papyriani.

Sane regias inter leges ab eruditis multa Romanæ diſciplinæ capita colloeantur, quæ potius ad mores pertinent, e Regum exemplo ductos eorumque auctoritate inſtitutos, quam ad leges: veluti rerum agendarum initium ex auſpiciis captum; diſcretio ſenatus a plebe; rejectio inanium fabularum, quæ de Diis vulgo ferebantur, & ſimilia per Balduinum in legum formam redacta, quæ merito prætermittenda cenſemus. Nam ex illis, quæ ad juriſprudentiam ſcitu neceſſaria fuerint, loco ſuo diſpoſuimus; quæ vero ex integro ſunt conficta, relatu indigna reputamus, non minus enim meo judicio profuerit excuſſiſſe falſa, quam extuliſſe vera. Quarum igitur legum regiarum, præter eas, quas in XII. Tab. contulimus, certiora veſtigia ſuperſunt, hæc ſunt, quæ modo ſubjiciemus. Primum locum dabimus legi, quæ injurias filiorum erga parentes vindicat, quæque jubet, ut puer, qui parentem, aut nurus, quæ ſocerum verberaſſet, ſacer ſit, ſive devoveatur Diis parentum, ut iis tamquam hoſtia mactari poſſit: cujus legis hæc ſunt verba ex emendatione Scaligeri: (*c*)

(c) *Apud* Fenum *in verbo ploraſſit.*

Sei parentem puer verberit, aſt aloe ploraſſit, puer di veis parentum ſacer eſto.

Sei nurus ſacra diveis parentum eſto.

Sei) veteres ſcribebant pro *ſi* græca dipſithongo, ut ſit *i* pinguius.

Verberit) pro *verberet*, ut *edim*, *edis*, *edit*, pro *edam*, *edas*, *edat* antique.

Oloe) una *l*, *olli*, *illi*, de quibus antiquis dicendi generibus paſſim libro præſenti.

Hæc autem lex adſcribitur vel Romulo a pluribus, vel Tatio, vel Servio. Sequens adſcribitur Numæ, quæ vetat hominem fulmine ictum attolit humo, jubetque, ut defoſſa terra ibidem, ubi cecidlt ſine rogo ſine ullo funere condatur: quo ſpectat Plinius. (*d*) Neque ulli ea membra colligere licebat præterquam Aruſpicibus: ut indicat Seneca. (*e*) cum neminem, ne regem quidem tutum a fulminibus dicat, atque ideo ſcribat: *Ecquis regum erit tutus, cujus non membra Aruſpices colligant?* Legem autem, quæ apud Feſtum (*f*) invenitur, ita reſtituit Scaliget:

(d) *Lib.* 2. *c.* 34.

(e) *Lib.* 1. *de clement.*

(f) *in verbo* occiſum.

Sei hominem fulmin Jobis occiſit, em ſupra genua tollito. homo ſei fulmine occiſus eſit, ei juſta nulla fieri oporteto.

Fulmin) pro *fulmen*. Sed ego malim cum Lipſio *fulminus*, qui apud veteres rectus erat caſus: olim enim in tertia declinationis eadem erat primi, & ſecundi caſus terminatio in is. Em autem olim pro *eum* ut fuſius infra.

Jobis) pro *Jovis* ſumpta ob affinem ſonum B. pro *V.* alia lex adſcribitur Numæ de homicidiis, quæ recenſetur inter leges XII. Tab.

Alia lex fuit de mulieribus, quæ miſcentur alienis viris, quas antiqui

Digitized by Google

tiqui *pellices* appellabant, quaſque conjugalibus aliorum cubilibus arcebat Numa jubens, ut quæ hoc in ſe probrum admiſiſſet, crinibus demiſſis, quod luctus erat, atque mœſtitiæ ſignum, cæderet Junoni agnum fœminam; etenim *agnus* utrumque olim genus complectebatur. Uſus autem fuit Numa in ea lege tropica locutione, fortaſſe ut actus inhoneſtus, honeſta verborum figura tegeretur; cumque vetare voluerit, fœminam viri alieni concubitum appetere, ſcripſit, *ne aram Junonis tangeret*: ut optime meo judicio Ræвardus (*a*) interpretatur, per *aram* enim *Junonis*, maritalem lectum ſignificari proptius vero apparet. Hæc igitur legis verba traduntur a Feſto: (*b*)

Pellex aram Junonis ne tangito: ſi tanget, Juneni crinibus demiſſis agnum fœminam cædito.

quem ſenſum a Rævardo erutum tribuere huic legi videtur ipſe Feſtus cum ait: *Antiqui eam proprie pellicem nominabant, quæ uxorem habenti, nubebat*; cui generi mulierum etiam pœna conſtituta eſt a Numa hac lege; (*c*) nec aliter videtur hanc legem accepiſſe Cujacius. (*d*) Habemus & Numæ legem militarem de ſpoliis, quæ ipſemet belli dux, hoſtium duci a ſe cæſo detraxerit, quæ *opima polia* veteres appellabant, cujuſmodi pauca admodum ex veteri memoria proferuntur. Quam appellationem Varro tribuebat etiam ſpoliis hoſtium duci detractis a manipulari milite, ut Feſtus teſtatur. Statuit lex *templum*, quo inferri debebant opima ſpolia, & ſacrificia, quæ Diis offerri ob eam cauſam oportebat; & prœmium, quod victor ex ea cæde mœrebatur. Itaque prima ſpolia deſtinat Jovi Feretrio, imperatque hoſtias majores, nempe bovem, qui Jovi Deorum maximo a veteribus immolabatur; & victori ducenta æris attribuit: ſecunda ſpolia Marti deſtinat cum *ſolitaurilibus*, quo verbo ſimul ſignificantur tauri, arietes verres, cum integro corpore, hoc eſt eum tota lana, non tonſi, non caſtrati: etenim ut ex Martiale colligit Joſephus Scaliger ad Feſt. in verbo *ſolitaurilia*, verres, aries, taurus, cum admovebantur aræ mola mactati, priuſquam corio exuerentur, caſtrabantur. *Sollum* vero Oſca lingua ſignificabat *ſolidum*, *totum*. (*e*) Quoniam autem majora erant taurus; minora aries, aut verres; lex utraque ſive majora ſive minora quis voluerit, immolari permittit. Tertia ſpolia deſtinat Jano Quirino, ſimul cum agno mare, victorique prœmium conſtituit centum æris, quæ ſententia comprehenditur hiſce antiquæ legis verbis, ab eruditis aliis, & poſtremo a Scaligero reſtitutis: (*f*)

Quo jus auſpicio claſſe procincta opeima ſpolia capiuntur, Jovei Feretrio bovem cædito, qui cœpit æris ducenta darier oporteto.

Secunda ſpolia in Martis aram in campo ſolitaurilia utra voluerit cædito. Tertia ſpolia Jano Quirino agnum marem cædito, centum quei cœperit ex ære dato.

Sequitur ejuſdem Regis lex ad ſacrificia pertinens. Et quoniam is voluit, ut crebro, & abunde Diis ſacrificarentur, & ſolemnia convivia celebrarentur in eorum honorem; removet a ſacris id, quod gravi ſumptu comparabantur, cujuſque rara eſſe poterat oblatio, veluti *piſces ſine ſquamis*, qui maritimis in regionibus rariores multo ſunt ſquamoſis, quibus capiundis mare latiſſime patet. Ideo vetuit *piſces ſine ſquama Diis polluceri*, quod Varro explicat *porrigi*, ſine pro libaminibus Divis offerri:

(a) *de auct. pruden. cap.* 1.

(b) *verbo* pellices.

(c) Gell. *l.* 4. *c.* 3. *l.* 144. *ff. de V. S.*

(d) *l.* 144. *ff. eod.*

(e) Feſtus *in verbo ſolitaurilia ubi* Scalig. & Jul. *ejus pater de cauſis lingua Lat. l.* 4. *cap.* 89.

(f) *in Feſt. verb.* opima.

Digitized by Google

Vebum enim erat proprium mercatorum, quando mercium primitias Diis offerebant. Unde *polluctum* dicebatur convivium in Deorum honorem paratum: quod quia exſtruebatur magnifice; hinc *polluctum*, *pollucte*, *polluciliter*, & *pollucibile* verba erant magnificentiæ, & largitatis. (a) Piſces autem ſquamoſos omnes offerri per legem licuit præter *ſcarum*, ob raritatem, de qua Horatius (b) eſt teſtis.

(a) Voſſ. *etym. verbo* pollucio. (b) *Serm.* 2. *Sat.* 2. v. 22.

Nec Scarus, aut poterit peregrina juvare lagois,

& alibi: *Epod. od.* 2. *verſ.* 50.

Non me lucrina moverint conchilia
Magiſve rhombus, aut ſcari,
Si quos eois intonata fluctibus
Hyems ad hoc vertat mare.

Atque is legis ſenſus patet ex Caſſio Hemina, cujus verba extant apud Plinium (c) ſimulque eum lege ipſa ita per Scaligerum reſtituta. (d)

(c) *Lib.* 32. *c.* 2. (d) *ad Feſtum in verb.* polluce-re.

Piſceis quei ſquamoſei non ſunt, nei polluceto, ſquamoſos omneis præter Scarum polluceto.

Parſimoniæ quoque ſtudio, lege ſua, Numa vetuit in funeribus vino rogum reſpergi.

Vino rogum ne reſpergito. de qua inferius. Idem Numa, qui diſciplina ſacrorum, & Deorum cultu munivit rempublicam, agros etiam religione circumdedit; & metu Deorum Terminalium, firmiori nempe ſepe cinxit, quorum in cuſtodia fines agrorum eſſe cenſebantur: ideo juſſit, ut, qui *terminum exaraſſet*, ſive tranſtuliſſet, quo fines agrorum conturbarentur, ſacer eſſet Diis Terminalibus, ſive ea conditione eſſet, ut impune ſimul cum ſuis bobus poſſet occidi, tamquam victima Diis cædenda Terminalibus: cujus legis hæc verba retulit Feſtus. (e)

(e) *Verbo* termino *ub. Scal.*

Quei terminom exaraſſit, ipſus, & boveis ſacrei ſunto.

Refertur etiam ad leges regias illa, de qua meminit Marcellus: (f) ne mulier, quæ prægnans mortua eſſet, humaretur, antequam ejus exſcinderetur partus.

(f) *l.* 2. *ff. de mortuo inferendo.*

XXIII. De Legibus XII. Tabul.

Verum quia inſtituta vetera, & quæ de regio jure ſupererant, regendis, tractandiſque negotiis recens in dies emergentibus, minime ſufficiebant; adeo ut res civilis potius arbitrii æquitate, quam certis ubique juris præceptis definirentur; opus fuit augendi juris, novarumque legum conſilium inire. Nam creſcente in dies numero civium, exundante negotiorum copia, & vi, atque injuria, pro natura multitudinis, æſtuante; prudentiores nova morborum ſemina, novis opprimenda remediis cenſuerunt. Propterea, ut libro primo retulimus, miſſi tres legati fuerunt petitum leges, quas partim ex Athenienſibus, & Lacedæmoniis, partim ex magnæ Græciæ urbibus civili Pytagoreorum philoſophia inſtitutis, atque fundatis retulerunt. Ea tum enim Italiæ pars pro naturali ferocitate ingeniorum, & ob illorum temporum cultutam cæteris præſtabat nationibus. Quo jure adducto, condendis inde Romanis legibus creati fuere cum ſumma poteſtate, abſque provocatione, decem hi conſulares viri, quorum in nominibus diſcrepant ſcriptores, quoſque nos ex Dionyſio, cui magis fidimus, referemus. Fuerunt autem Appius Claudius. T. Genutius, P. Sextius, T. Romilius, C. Julius, T. Veturius, & P. Horatius. Quibus cum acceſſiſſent iidem illi tres, qui Legati fuerant, P. Poſthumius, Sex. Sulpitius, A. Manlius, & decem virorum numerum complesſent, evenit, ut, Pomponius ſcriberet Decemviros fuiſſe in Græ-

ciam

Digitized by Google

etiam miſſos: non ut numerum legatorum denariorum, ſed ut dignitatem decemviralem tribus hiſce poſtea tributam ſignificaret. Qui cum inter Decemviros fuiſſent, Decemviri vulgo a poſteris appellabantur: quaſi diceret legatos fuiſſe eos, qui poſtea fuere Decemviri. Quod alii minime animadvertentes, cum Pomponium vereantur, accuſationem vertunt in Tribonianum, cui & legem hanc totam Pomponii ætate certe digniſſimam adſignant, propter aliquos, in quos offendunt locos: quaſi nemo falli queat, aut fallere, niſi Tribonianus; qui morbus eſt familiaris omnium in jure criticorum, minime alioqui reputantium, adeo incunabula rerum plena eſſe caliginis, ut tertio quoque verbo, cum eo deventum fuerit, inter ſe pugnent hiſtoriæ. Decemviri autem illi, quamvis Romanæ, ac civilis prudentiæ ſatis compotes, quia tamen e græcis litteris, & inſtitutis leges erant eruendæ, adhibuerunt in conſilium Hermodorum Epheſium in Italia tum temporis exulantem, qui Romanis ejus legationis auctor fuerat: quemque plurimum ei negotio contribuiſſe, atque aliquas etiam leges Romanorum condidiſſe accepimus a Strabone. (a) Quo pertinet omen illud Heracliti, qui ad Hermodorum ſcribens, ſpeciem ſibi ait oblatam in ſomnis orbis terrarum univerſi venerabundi, & ad illius leges Perſarum more compoſitis ad oſculum labiis procumbentis.

(a) *lib.* 14. Plin. *lib.* 4. *c.* 5.

Ὄναρ ἐδόκουν, τοῖς σοῖς νόμοις τὰ παρὰ πάσης τῆς οἰκουμένης διαδήματα προσιέναι, καὶ κατὰ τὸ ἔθος τῶν Περσῶν ἐκκλίνοντας τὸ σῶμα προσκυνεῖν αὐτούς.

His autem tabulis publice propoſitis, facta unicuique objiciendi, & corrigendi poteſtate, poſteaque omnium conſenſu probatis, ut corpus integrum Romani juris abſolveretur, duas decemviri adjecerunt, factoque S. C., captis auſpiciis, accitis Pontificibus, & Auguribus, Comitiis centuriatis leges, univerſi ſciverunt: Quod jus ad omnium notitiam, & utilitatem æneis inciſum tabulis fuit, & in foro, juſſu populi, collocatum. Mos hic incidendarum legum deſcendit a Corybantibus, qui columnis inſculpere leges docuerunt, ut refert Theopompus. Solon (*b*) in ligneis incidit tabulis, quas *ἄξονας*, *καὶ κύρβεις* appellarunt: cum ante tabularum uſum, ediſcerent populi leges, & frequenti cantu eas memoriæ mandarent. Quamvis autem Pomponius XII. tabulas *eboreas* (quæ lectio eſt Florentini codicis) ſive, ut fortaſſe legendum eſt, *roboreas* fuiſſe ſcripſerit; tamen id de iis accipiendum eſt tabulis, quæ populo emendandæ, non de iis, quæ in perpetuum obſervandæ propoſitæ fuerunt, quæ erant *ærea*; niſi vel Triboniano culpam tribuamus, vel Pomponium adverſus omnium veterum auctoritatem locutum exiſtimemus. Id autem jus cum propter miram verborum proprietatem, atque brevitatem ſane concinnam; tum propter ſummam æquitatem, atque prudentiam, rerumque pondus, & majeſtatem, univerſam continere ſapientiam, atque omnium Philoſophorum doctrinam gravitate ſuperare putabatur. Hæ leges ordine vario locantur a recentioribus. Alii enim Hotromanum ſecuti, explicationem earum, tribus ſummis capitibus concluſerunt. Ac primo de jure ſacro, deinde de jure publico, poſtremo de jure privato tractarunt. Alii, quos inter egregie Jacobus Gothofredus, antiquitatis veſtigia proſequentes conjectura ſua priſtinum nobis XII. tabul. ordinem reddere ſtuduerunt. Neutram nos harum diviſionem repudiabimus: ſed utraſque ad diverſum ſcribendi conſilium conferemus. Quo enim jus omne hoc priſcum breviter, ac perſpicue ſimul expediamus; ex ordine materiarum, arte, ac ratione progredientes, ad eas revocabimus ſingulas leges, dum illas explicamus, atque Hottomanni ordinem

(b) *Vide* Petit. *ad LL. Attic. in princip.*

Digitized by Google

dinem ſervabimus: ad extremum vero Gothofredi tabulas ex ordine ab eo ad vetus exemplar ex conjectura reſtitutum ſubjiciemus: Germana enim, & vera legum harum fragmenta producere in animum induximus: neglectis iis, quæ potius ex interpretum ingenio, quam ex veterum fide monumentorum extiterunt. Ideo earum, quæ mutilæ ſuperſunt, ſententias adferemus: nec tamen omittemus exponere verba illa vetera, quæ ad nos pervenerunt; quæque Gothofredus, & eruditi interpretes alii diſtinxerunt a comentitiis, quæ adjecta fuerant, ut e veris una, & ſuppoſititiis integer ſenſus earum colligeretur. Nam quas e Ciceronis libris de legibus in XII. tabul. retulerunt, non veras arbitramur, ſed a Cicerone confictas exemplo legum Platonicarum: quamvis multas legum decemviralium ſententias propter æquitatem, quam continebant, ex intima philoſophia ductam Cic. ſuis legibus comprehenderit.

XXIV. De Scriptoribus ad has leges Priſcis, & variis hujus Juris appellationibus.

Scripſere autem ad has leges e veteribus Juriſconſultis Sex. Ælius, (*a*) & M. Porcius Cato J. C. & Servius Sulpicius, quem XII. tabul. interpretem prodit Feſtus, & Antiſtius Labeo, de cujus commentariis mentio eſt apud Gellium, (*b*) & denique Cajus, cujus fragmenta e comentariis ad leges XII. tabularum in lectione Digeſtorum occurrunt. (*c*) Pluribus autem appellationibus harum legum præſtantia ſignificatur. Eas enim Cicero (*d*) XII. ſimpliciter vocatus, & Horatius *Tabulas peccare vetantes*. (*e*) & auctor ad Herennium *leges*: & alibi Horatius (*f*) *leges ſanctas*: & Arnob. *ſcita decemviralia* & Prudentius (*g*) *bis ſex tabulas*: & Gellius (*h*) *legem decemviralem*: & I. Ctis noſtris, atque Imperatoribus. (*i*) dicuntur *jus vetus*, *jus priſcum*, & Feſto *Decemviri*, Ciceroni *majores*. Item I. Ctis (*K*) *veteres*, & *lex antiqua*, *jus antiquum*, *jus civile*, *jus antiquiſſimum*. Quas appellationes collegimus, ne notæ ignorentur, quibus a veteribus Ius XII. *tabularum* indicatur; quibuſque & nos ubi occurret in curſu noſtræ tractationis forſan utemur. Leges autem univerſas ad duo præcipuæ capita revocabimus: ad *privatum* ſcilicet jus, & ad *publicum*, ſub quo & *ſacrum* continetur. Et ab Hottomanni ordine tantiſper deflectentes, primo privatum, deinde publicum evolvemus. Ac veterem, & ſolemnem juris conditorum diviſionem amplectentes, primo juris privati, deinde juris publici ſeriem deducemus:

XXV. De jure Patrio.

A jure autem patrio exordiamur, quod ſummi quodammodo eſt imperii ſimulacrum. Parenti ſane in liberos poteſtatem tribuit ipſa natura. Etenim neceſſitudinis vinculo, & communione ſanguinis, filius cum patre, tamquam eventus cum ſuis initiis nectitur. Primordia enim filiorum in parentibus inſunt: quorum filii ſunt veluti ramus, quia parentum ſanguine concipiuntur, ejuſdemque aluntur opibus, & cura educantur. Ætas enim prima, ut Æſchilus dicebat, alienæ mentis indiget, ut educetur. Quamobrem poteſtas patria, uti rationabilis naturæ dictatum, in mores omnium cultiorum gentium permanavit, conſtituitque inter homines veluti quoddam naturale regnum, quod apud Perſas, & apud majores noſtros tranſierat in tyrannidem. Refert enim Ariſtoteles (K) Perſas uſos fuiſſe liberis tamquam ſervis: Taliſque liberorum erga patrem amor erat, & obſequium, ut gloriarentur neminem fuiſſe repertum, qui patrem ſponte occidiſſet: ac ſi qui forte tale facinus admiſiſſet, ſpurium, aut ſuppoſititium fuiſſe compertum; (*m*) Athenienſibus, etſi non quidlibet permitteretur in filios, tamen licebat eos abdicare, ſive abalienare a ſe, ac familia ſua, cauſa cognita, & crimine apud judices probato. (*n*) Moribus quoque receptum apud eos fuit vendere filios: quod temperavit

(a) *l.* 2. §. 38. *ff. de orig. juris*.
(b) *Lib.* 1. *c.* 12. *l.* 7. *c.* 25.
(c) *Velut. l. ſi calvitur cum ſeq. ff. de V. S.*
(d) *l.* 2. *de legib.*
(e) 2. *epiſt.* 1.
(f) 2. *Satyr* 2.
(g) *lib.* 2. *adverſ.* Simmach.
(h) *lib.* 20. *c.* 1.
(i) *l.* 1. *ff. de petit. her. l. unic. C. Theodoſ. de uſu rei judic.*
(K) *l.* 53. *ff. de V. S. l.* 2. *ff. de orig. jur. l.* 29. §. 7. *ff. de l. & poſt.* §. 9. *Inſtit. de hered. quæ ab inteſt. deferuntur*, *Novel.* 22. *cap.* 9.
(l) *l. etich.* 8. *c.* 10.
(m) Herodot. *l.* 1. *pag.* 65. Stob. *ſerm.* 42. Briſſon. *de regn. Perſic. l.* 2. *pag.* 198.
(n) Demoſth. *in Boetum.* Lucian. *in abdicato.* Petit. *ad leg. Attic. lib.* 2. *tit.* 4. *p.* 158.

vit Solon prohibens filiam, aut ſororem, niſi in ſtupro deprehenſam venundari. (*a*) Arbitrium etiam patris erat exponere infantem filium, quod colligimus ab exemplis comicorum cum morem reſpicientibus. (*b*) Et cum alendæ prolis copiam non haberent, eam vendere fas erat, etiam ex veteri Thebanorum lege ad alios populos poſt fortaſſe producta. (*c*) Veteres etiam Gallos, refert Cæſar, in uxores, liberoſque, vitæ neciſque poteſtatem habuiſſe. (*d*) Non diſſimilis poteſtas fuit in filios Romanorum; apud quos, cum antea moribus exorientis Romæ, barbaris illis quidem, & atrocibus coaluiſſet, deinde migravit in teges Romuli: propetereaque minime pugnat Ulpianus, qui eam adſcribit moribus, cum Papiniano, (*e*) atque aliis, qui eamdem a legibus deducunt regiis: qua in diſſenſione componenda tantopere laboratur. Non eſt novum enim, ut mores adducantur in leges, quo æternam accipiant firmitatem: Hæc autem regia lex de poteſtate parentum, translata fuit a Decemviris in quartam tabulam, (*f*) ut Dionyſius refert, qui omnem hanc poteſtatem in iſta diſpertit, nempe *ut liceat parentibus loris cædere filios, carcere coercere, in agros, ad opera ruſtica vinctos amandare, venundare, denique interficere*. Eos vero abdicare, ac negare filios, Romanis minime licebat: (*g*) ſed tantum jubere, ut e conſpectu patris abirent, ac diſcedentes a domo paterna, jus in paterna bona minime amittebant; niſi exheredarentur. His armata juribus patria poteſtas, merito propria Romanorum, & civilis modo juris portio habebatur, cum vix apud alios hunc auctoritatis apicem attigiſſet: apud Romanos enim familiaris quodammodo erat magiſtratus in parte conſtitutus, cum jure gladii: propter quam auctoritatem a jure civili acceptam, patria poteſtas a I. Ctis *propria* dicitur *civium Romanorum*; nec enim ob eam obtinebat quis, niſi civitatem Romanam impetraret; quam ſi amitteret, poteſtatem patriam haudquaquam retinebat: quales erant ii, quibus aqua, & igni interdicebatur. Hinc *jus patris* a Livio (*h*) *paterna majeſtas* appellatur. Patri enim licebat in filios idem, quod in ſervos: qui hoc meliori conditione, quam filii erant, quod ſervus una tantum, filius vero nonniſi terna manumiſſione libertatem nanciſceretur. Liberatus vero filius hoc præſtabat libertatis ſervis, quod hi libertini manebant, filius vero naturalem præferebat ingenuitatem: quæ tanti erat, ut vendendo filio numquam perimeretur, ſed tegeretur potius: ita ut manumiſſus filius eam, quam in ſe conditam habebat, veluti abruptis vinculis explicaret. Hinc ait Conſtantinus *non poſſe parentes eripere filiis libertatem*. (*i*) Quo igitur aliquando filius e poteſtate patris exiret, lex juſſit, uti terna venditione liber eſſet: nec manumiſſus tertio ab emptore in poteſtatem patris denuo recideret, ut reciderat ſemel & iterum antea manumiſſus. Ne vero filio ſpes libertatis tamdiu protraheretur, ternæquæ venditiones, & manumiſſiones ei eſſent expectandæ, rationem veteres excogitarunt, qua & legis in ſpeciem conſervaretur auctoritas, & moræ illæ libertatis præciderentur. (*K*) Itaque per ſimulatas venditiones ter filius a patre tradebatur emptori, ut ternas poſt venditiones liberaretur: hiſce tribus venditionibus ad veritatis imaginem adhibitis, filius tertia denique manumiſſione, aſſequebatur irrevocabilem libertatem. Hinc autem actus dicebatur *emancipatio*; emptor vero, *pater fiduciarius* appellabatur, quia filium *ea fiducia* naturali e patre accipiebat, ut manumitteret. Filia vero, & nepotes unica venditione, ac manumiſſione ad libertatem perveniebant. (*l*) Legem vero fertur tuliſſe Numam, (*m*) ne liceret patri vendere filium,

cui

(a) Plutarch. *in Solon. pag.* 91. Petit. *ib. p.* 159.

(b) Terent. *in Heauton. act.* 4. *ſc.* 1. & Ariſtoph. *in ranis* Petit. *ib. pag.* 144.

(c) Ælianus *lib.* 2. *hiſt.* Grot. *de jure bell. lib.* 2. *cap.* 5.

(d) *de bello Gallic. lib.* 6. *p.* 257. *in edit.* cum *notis varior.*

(e) *apud auct. collat. legum Moſaic.*

(f) Dionyſ. *lib.* 2. *pag.* 97.

(g) *l.* 9. *de patria poteſt.*

(h) *lib. quarto.*

(i) *l.* 10. *C. de patr. poteſt.*

(K) *Inſtit. quib. mod. jus patr. poteſt. ſol. §. præterea*. Cajus *lib.* 1. *tit.* 6. *Inſtit. in §. item per emancip.* Ulp. *in fragm. tit. in princip.*

(l) Ulpian. *in fragm. tit.* 10. *in princ.*

(m) Dionyſ. *lib.* 1. Plutarch. *in Numa*.

Digitized by Google

cui uxorem ducere permiſiſſet. Abſurdum enim, arbitror, putavit fore ut mulier nupta, ſe inopinante, atque invita ſervitutem ſubiret, in quam ſuus conjux per venditionem a patre traderetur, curavitque ne per hanc vitam conjugia diſtraherentur (*a*) ſive ut eleganter ait I. Ctus *bene concordantia matrimonia, jure Patriæ poteſtatis turbantur*. Verum hanc paterni juris atrocitatem, Romani remittere cœperunt poſtquam cognitio humaniorum ſtudiorum, cultiorumque nationum uſus rubiginem priſtinam e moribus eorum excuſſit: Raro enim, ac parce admodum deinceps hac ſuprema poteſtate in filios utebantur: ut ad terrorem potius liberorum, quam ad liberam ejus exercitionem ſuperfuiſſe videatur: cum Brutus ad Atticum ſcribat: *Dominum ne parentem quidem majores noſtri voluerunt eſſe*. Ac Pauli I. Cti ætate, ne opinione quidem hominum jus vitæ, neciſque in filios permanebat, cum ſcribat, (*b*) *licet filios exhæredare, quos & occidere licebat*. Unde Adrianus in inſulam deportavit eum, qui filium novercæ adulterum interfecerat, (*c*) atque adjecit I. Ctus *patriam poteſtatem in pietate debere, non atrocitate conſiſtere*: Unde recentioribus temporibus licebat ſane patri filium caſtigare; ſed ſi majori animadverſione indigeret, illum tradere magiſtratui cogebatur afficiendum ea pœna, qua ipſemet pater cenſuiſſet. (*d*) Cæterum Ciceronis etiam ævo ferociebat in filios patria poteſtas: narrat enim Salluſtius, & Valerius, Fulvium Senatoris filium retractum ex itinere, juſſu patris occiſum, quod adverſus patriam inter Catilinarios conjuraſſet; (*e*) nec deſunt apud Senecam, & alios alia recentioris ætatis exempla. (*f*) Exercebant enim parentes in filios domeſtica judicia, conſultis plerumque neceſſariis, vel Principibus, vel Senatoribus, aut Magiſtratibus: ut ante Adrianum, vel ut alii exiſtimant, Dioclesianum, temperatum quidem jus necandi filios fuerit, funditus vero minime ſublatum; ſed meo judicio jam ceſſaverat ante Diocletianum, cum ante illum etiam venditio filiorum interdicta fuiſſet, ut ex ſuæ conſtitutionis verbis intelligitur. (*g*) Verum quia parentes ob inopiam filios exponebant, & commovendæ miſericordiæ prætereuntibus miſere objiciebant; poteſtatem parentibus egenis filios vendendi fecit Conſtantinus, ut emptoris dominio ſubeſſent, donec reddito pretio, aliove mancipio, vel a patre, vel ab alio quovis liberaretur. (*h*) Sed jam leges ipſas XII. tabularum, quibus patria poteſtas comprehenditur, producamus, quales Jacobus reſtituit Gothofredus.

(a) *l. 1. §. ult. ff. de lib. exhib.*
(b) *lib. 11. ff. de lib. & poſth.*
(c) *l. Divus 5. ff. ad l. Pomp. de parricid.*
(d) *l. 3. C. de patr. poteſt.*
(e) Salluſt. *in Catil. cap.* 39. Valer. Max. *lib.* 5. *cap.* 8. *n.* 5.
(f) Senec. *de Clem. lib.* 1. *c.* 14. & 15. Dio *lib.* 37. Sveton. *in Claud.*
(g) *l. 1. C. de patrib. qui fil. diſtrax.*
(h) *l. 2. C. de patr. qui fil. diſtrax. & C. de infantib. expoſit. ubi* Cujac.

Endo liberis juſtis, jus vitæ, necis, venumdandique poteſtas patri.

Si pater filium ter venumduit, filius a patre liber eſto.

Endo) veteres dicebant pro *in*, & Duit pro *dederit*. *Juſti autem* filii ſunt legitimi, ſive ſuſcepti ex juſtis nuptiis: *juſtum* enim dicitur quidquid a lege habet auctoritatem.

XXVI. De Jure Tutorum.

Poteſtas hæc minime per mortem patris extinguitur; ſed eo decedente aliquatenus producitur, vel ex teſtamento patris ipſius, vel imperio legis ad tuendum filium ſuperſtitem, qui ſe per ætatem defendere nequeat. Eaque patriæ poteſtatis imago, quæ poſt parentis mortem ſupereſt, *tutela* nuncupatur. Quæ legibus plurium gentium, ac præcipue Athenienſium inſtituta, migravit etiam in Romanas, ante conditas XII. tabulas. Etenim Ancus Marcius Lucium Tarquinium filiis tutorem dedit. Hæc deinde poteſtas redacta in eam XII. tabularum legem

Digitized by Google

gem fuit, qua teſtandi facultas permittebatur. At ſi nullum patris teſtamentum extitiſſet, vel in eo tutelæ mentio nulla fuiſſet, ſed patris vicem ſubibat, & tutelam ad eos agnatos deferebat, qui legitimam ad ſucceſſionem vocarentur. Æquum enim Decemviri cenſuerunt, ut ad quos lucrum ſucceſſionis pervenire poterat, ad eoſdem onus tutelæ dirigeretur; ideoque ſucceſſionem cum tutela conjunxerunt: maxime quia major bonorum cuſtodia ſperaretur ab iis, ad quos poſſent aliquando eadem bona tranſire. Quæ cogitatio tanti apud Solonem non fuit, ut objicere vitam pupilli voluerit inſidiis eorum, qui eo mortuo ad illius bona vocabantur: forte quia non eadem, quæ apud Romanos, erat apud Athenienſes morum honeſtas: ideo removit conſanguineos, & agnatos a cura pupillorum, ob eam ipſam rationem, quia legitimi eſſent ſucceſſores. Hinc Archontibus negotium dabatur inveniendi, *cui pupillum regendum darent*. (*a*) Eodemque conſilio, & Carondas paternis conſanguineis ſucceſſionem tradidit, & bonorum adminiſtrationem; maternis vero pueri educationem, ut omne periculum, ſublata ſpe ſucceſſionis, a vita pupillorum amoveretur, (*b*) & bona cautius adminiſtrarentur ab iis, ad quos poſſent aliquando deferri. Plato vero utroſque conjunxit, proximos ſcilicet ex parte patris duos; & ex parte matris totidem, ut invicem ſeſe obſervarent, atque ita alteri ab alteris pupillum tutum præſtarent: quibus adjecit unum ex defuncti amicis, qui tanquam arbiter præeſſet omnibus. Atque ita ſecuritatem pupilli cum tutorum ſucceſſione populavit; Romanorum, quos ignorabat, & Charondæ ſimul prudentiam emplexus. (*c*) Quamvis autem Alcibiades tutores habuerit propinquos, nempe Periclem, & Ariphontem, (*d*) neſcimus tamen, an ex lege dati n erint; neque vero arbitror agnatos omnes a tutela remotos, ſed eos tantum, qui proximiores eſſent ad ſucceſſionem: ut neceſſe non ſit aſſentiri Balduino, qui hoc ab exemplo legem hanc Romanorum ad Atticas revocavit. (*e*) Et quoniam familiarum conſervandarum cauſa leges XII. tabul. ſecluſis *cognatis*, ſive conjunctis ex materno latere ad hæreditatem vocabant *agnatos*, ſive conjunctos ex latere paterno; (*f*) ideo *agnatis* primo loco tutela defertur, deinde *gentilibus*, ad quos olim poſt agnatos, ut infra demonſtrabimus, legitima hæreditas devolvebatur: (*g*) qui autem *gentiles* fuerint, res poſcit, ut explicemus. Initio condendæ Urbis tantum Patricii *gentiles* habebant, cum ii tantum potuiſſent oſtendere genus ſuum, utpote certo e patre deſcendentes, plebeji vere minime, utpote patre incerto, e fugitivis, exulibus, terræquæ filiis raptim, ac temere collecti; Unde tantum eorum filii *gentiles* habere cœperunt, parentum nomina capientes; hinc apud Ciceronem *gentiles a Scævola definiuntur ii, qui eodem inter ſe nomine ſunt, quorum nemo ſervitutem ſervivit, nec capite diminutus ſit*. Hinc apud Livium Decii hæc adverſus patricios, *Semper iſta audita ſunt eadem, vos ſolos gentem habere*. (*h*) *Gens* igitur, ſive *genus*, *Nomine* ſignificabatur; *prænomine* vero notabatur homo ille, qui ea de gente oriretur; veluti in hac appellatione *Lucius Cornelius Scipio*. *Cornelius* nomen eſt gentis, ex qua plures familiæ fluxerunt, nempe *Scipio*, *Lentulus*, *Dolabella*, qui quia gentiles erant, & ab una gente Cornelia proficiſcentes, *Cornelium* omnes nomen gentilium præferebant. *Lucius* autem nomen erat proprium hominis, hinc agnatorum jus, & gentilium. *Agnatorum* jure potiebantur ii, qui eadem de familia proficiſcerentur, veluti Scipiones omnes; jure vero gentilitio gaudebant omnes *Corneliæ* gentis familiæ, nempe *Scipiones*, *Lentuli*, *Dola-*

(a) Pollux. *l. 5. Petit. ad leg. Attic. l. 6. tit. 7.*

(b) Diodor. Sicul. *Biblioth. l. l. 12.* Balduin. *c. 38. ad leg. XII. tabul.*

(c) *l. 11. de leg.*

(d) Plutarch. *in Alcibiad.*

(e) Balduin. *ad leg. XII. Tab. c. 38.*

(f) *Inſtit. Tit. de S. C. Tertul. in princ. & de legit. agn. ſucceſ. §. ceterum l. pronunciatio 195. ff. de verb. ſignic.*

(g) Ulp. *apud Collat. leg. Moſai. tit. ult.*

(h) *Vide* Sigon. *de antiq. jure civium Rom. l. 2. c. 7. Hac Scævolæ verba ex Topic. Cic. ita legit* Gothofredus *lib. de XII. tab. p. 205. Gentiles ſunt qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum majorum nemo ſervitutem ſervivit, qui capite non ſunt minuti.*

Dolabella. Unde tutela legitima *Lentulorum*, primo ad Lentulos alios veniebat; poſtea vero, deficientibus Lentulis, ad alios ex gente Cornelia, puta vel ad Dolabellas, vel Scipiones, vel alios ex aliis familiis, qui eſſent pupillo proximiores. Sunt igitur *gentiles* cognomines, ejuſdem nempe nominis tantum, non familiæ: propterea Marcus Tullius in libris de *legibus*, gentilem ſe fert Tullii regis: idemque quos Plato vocat *ὁμωνύμους gentiles* interpretatur. (*a*) *De libertorum* vero *tutela*, quamvis nihil XII. Tabul. verbis caveatur; tamen fida earum interpretatio detulit eam ad patronos, qui & ad liberti vocantur legitimam hæreditatem. *Tutela* igitur poteſtas eſt, quæ ad pupilli bona, & præcipue ad perſonam dirigitur, cui proxima eſt poteſtas alia tenuior, quæ ad bona tantum extenditur. Unde non *tutela*, ſed *curatio* dicitur, & patrimonio præficitur, non moribus, qualis eſt cura minorum XXV. annis, quæ de Prætoris edicto proceſſit. Eſt etiam cura alia *furioſorum*, & *prodigorum*, quæ de XII. Tabul. legibus proficiſcitur, ad exemplum inſtituta juris Attici, ex quo licebat filio patrem ſenio deſipientem in judicium vocare, ut non modo ab re familiari amoveretur, verum etiam, deſipere convictus, in vincula duceretur. Quod judicium ſumma cum gloria declinavit Sophocles, cum allato ad judices Oedipo Colonæo, quem recens abſolverat, oſtendit non ſe, qui confecta ætate adeo cogitando valeret, ſed filios, qui eum accuſaverant, mentis errore jactari. (*b*) *Prodigi* quoque luxurioſe viventes nempe *aſoti*, Atticis legibus judicio ſubjiciebantur, eoque nomine damnabantur infamia, ut foro, & concionibus averterentur. (*c*) At Romæ ante XII. Tabul. utrumque genus hominum *furioſi* ſcilicet, & *prodigi*, traditi agnatorum, & gentilium cuſtodiæ, bonorum adminiſtratione privabantur (*d*) non tam *lege*, quam *moribus*, qui deinde in decemvirales leges conceſſerunt. Hinc in libris juris modo *moribus*, modo *XII. Tabul. legibus* hoc adſcribitur: (*e*) quia vero tam furioſus, quam prodigus ob inopiam conſilii rem ſuam deterunt atque diffunditant, ſub uno, eodemque XII. Tab. capite ob concinnam earum brevitatem, utramque interdictionem comprehenſam, cum Jacobo Gothofredo exiſtimamus. (*f*) *De furioſis* autem lex XII. Tabul. nominatim cavit, quia *furor*, ut ait Cicero, eſt *mentis ad omnia cæcitas*, ac major quam *inſania*; quæ *inſania* minor eſt *furore*, quia tueri poteſt officiorum mediocritatem, atque communem, & uſitatum vitæ cultum; major vero quam *ſtultitia*, unde Terentius:

Hinc hominus prorſus ex ſtultis inſanos facit.

Itaque furioſi, cujus mentis uſus eſt interceptus, contractus nullus jure civili probatur, etſi nondum ſubjerit agnatorum, & gentilium tutelam; quo enim omne geſtum a tempore furoris irritetur, furorem probaſſe ſufficit. (*g*) Furor autem omnium oculis æſtimatur; quamobrem qui eo corripitur, adminiſtrationem amittit *ipſo jure*, & poteſt ſub ipſius filii, ſi filium habeat ſobrium, curationi ſubjici. (*h*) Prodigus contra recte contrahit, antequam ſententia magiſtratus a ſuorum bonorum commercio arceatur. Mentis enim prodigus habet uſum; ſed eo peccat, quod animi rationem appetitioni ſubmittit. Ideo adminiſtrationem non *ipſo jure*, ſed *interdictione magiſtratus* amittit. Hinc Julianus ait (*i*) *eos, quibus per Prætorem bonis interdictum eſt*. Prætor autem auctoritatem ex legis poteſtate ſumptam, hac formula exercebat: (*K*)

Quando tua bona paterna avitaque nequitia tua diſperdis, liberoſque tuos ad egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re, commercioque interdico.

Quo

(a) *Vide* Cujac. *l. ſæpe* 53. *ff. de V. S. ſive ad l.* 59. Paulli *ad edict.*

(b) Cic. *de ſenectute*.

(c) Athenæ. *Dipnoſoph. l.* 4. Æſchin. *in Timarch.*

(d) Cic. *l.* 3. *Tuſcul. quæſt.* & *l.* 2. *de invent.* & *ad Herenn. Inſtit. de Curat.* §. *furioſ.*

(e) *l.* 1. *ff. de curat. furioſ.* Cujac. *lib.* 3. *ſent. Paul. t.* 4.

(f) *in notis ad hoc caput XII. Tab.* §. *furioſ. aut prodigus.*

(g) *gloſ.* & D.D. *in l. is cui ff. de verb. obl.*

(h) *l. his qui in ea ff. de tutel.*

(i) *l.* Julianus, *ff. de curat. fur.*

(K) Paul. *l.* 3. *ſent. tit.* 4. *ubi* Cujac. *qui ita formulam hanc reſtituit.*

Digitized by Google

Qua formula interdicti agnatorum, aut gentilium curæ tradebantur; unde proverbium in homines ſtultos

Ad agnatos, & gentiles. (a)

Ut autem ad tutelas redeamus: iidem Decemviri, qui pupilli vitam, & bona tutoribus concrediderunt, opem quoque tulerunt pupillis adverſus perfidiam illorum, prodita e legibus *actione tutelæ*, qua etiam duplum repetitur ejus, quod tutores e rebus pupilli ſubtraxerint. (b) Quod judicium *turpe* a Cicerone vocatur: quia fraude detecta, minuitur tutorum exiſtimatio. (c) Apud Athenienſes etiam frequentia erant judicia contra tutorum fraudes, (d) quas, elapſo quinquennio, vindicare amplius non licebat. Nec tantum diſtractio bonorum revocabatur; ſed & dolus tutoris fraudulenter tutelam gerentis, ex legibus decemviralibus coercebatur (e) per accuſationem ſuſpecti tutoris: qui toto ejus judicii tempore adeo arcebatur a re pupilli, ut adminiſtratione illius interdicta, neque utiliter cum eo contraheretur. (f) Quod itidem venit ab Athenienſibus, qui ſuſpectum tutorem etiam judicio ſubjiciebant, & patrimonium illius pupillo tamquam jure quodam tacitæ hypothecæ obligabant: (g) ut elicitur ex Demoſthene contra Onetorem. (h) Hæc autem capita ex verbis apud varios auctores diſſipatis, inter ceteros egregie concinnavit, & quantum conjectura dedit, candide reſtituit Jacobus Gothofredus, aque hic noſtro more ſubjungimus.

Si paterfamilias inteſtato moritur, cui impubes ſuus hæres eſcit: agnatus proximior tutelam nancitor.

Si furioſus, aut prodigus exiſtat, aſt ei cuſtos nec eſcit, agnatorum gentiliumque in eo, pecuniæve ejus poteſtas eſto.

Si tutor dolo malo gerat, vituperato: quandoque finita tutela eſcit, duplione luito.

(a) Varro *lib. 1. de ruſt. cap.* 2. Horat. *ſerm. l.* 2. *ſatyr.* 3.

(b) Gothofr. *tab.* 7.

(c) *l. 1. de Oratore, & pro Cæcin. & pro Roſc. Comœd.*

(d) Demoſth. *orat. contra Aphob. contra Onetorem contra Nauſimach. & Pſeudomartyr.*

(e) *l. in princ. ff. de ſuſpect. tutor. vel curat. & Inſtit. eod.* §. 2. Cic. *de offic.* 3.

(f) *Inſtit. ibid.* §. 2.

(g) Scholiaſt. Ariſtoph. *in Veſp.*

(h) Marcil. *ad leg. XII. Tabul. cap.* 31.

Eſcit) veteres dicebant pro *erit*. Lucretius enim ait.

Inter ſummam minimamque quid eſcit?

Et alio loco XII. tabul. vitium eſcit. Scaliger ad Feſtum in *Nec*, vult *eſit*, etſi non improbet *eſcit*. Priſci autem pro *ſum dicebant eſum* retenta in cæteris E: ut tradit Varro. (i) Hinc adhuc littera E reſidet in aliquibus hujus verbis perſonis, atque temporibus.

Nancitor) *nancior* vetuſtum eſt ex *nancio*, ut ex oratione Gracchi pro ſe; unde Priſcianus hæc verba promiſit. *Si nanciam populi deſiderium comprobabo reipublica commoda*, & in fœdere latino apud Feſtum.

Pecuniam quis nancitor habeto. Et ſi quid pignoris nancitor, ſibi habeto. Ex quo verbo linquitur *nactus ſum*. *Nancior* enim & *nacio* ſine N ſcribi tradit Priſcianus ex Probo, Capro, Pollione: de quo verbo factum eſt poſtea *nanciſcor*, ut *a paco paciſcor*.

Nec) His XII. tabularum verbis Feſtus probat *nec* pro *non* apud veteres poni, quod eſt frequens apud Plautum. Hinc illa *nec recte loqui* pro *maledicere*, & *nefrendes porci*: qui fabas comedere non valent, & *nequeo* pro *non queo*: & *funera ne funera portarentur* apud Catullum. Unde Cicero (K) *Senatori, qui nec aderit, aut cauſa, aut culpa eſto.*

(i) *lib.* 8. *de ling. lat.*

(K) *l.* 3. *de legibus.*

Agnatorum gentiliumque) Conjunctio hic vim diſpergendi habet, Paullo teſte: qui ex hoc probat conjunctiones in jure ſæpe poteſtatem habere disjungendi, ſicuti & disjuncta pro conjunctis accipiuntur. Non enim gentiles cum agnatis una vocantur, ſed poſt agnatos. Horum autem capi-

capitum ſenſus clarioribus verbis expediamus: *Si paterfamilias inteſtato decedat, cui ſuus hæres extabit impubes, agnatus proximus tutor hujus ſui hæredis eſto.*

Si quis furioſus, aut prodigus eſſe incipiet, neque is curatorem habeat, agnatorum, iiſque deficientibus, gentilium cura tam ipſe, quam ejus bona committuntur.

Si tutor tutelam dolo male gerat, ſuſpectum eum facere cuivis liceto: ſi quid de rebus pupilli furatus fuerit; cum finita fuerit tutela, duplum præſtato.

XXVII. De Jure Patronatus.

Patriæ poteſtati, átque tutelæ, quæ quaſi productio eſt patriæ poteſtatis, proxima eſt *auctoritas patronorum*. *Patroni* autem dicuntur quaſi *patres*, ut a *matre Matrona*. Non enim de libertorum, verum de civium patronis agimus inſtitutis a Romulo, qui ſumma reipublicæ patribus, nempe patriciis tradita, concredidit etiam eis plebem, ut eam tuerentur ab injuriis potentiorum, adverſus quos patrum auxilio, jus plebeii ſuum obtinerent; (*a*) ipſi vero ſuos patronos officiis, & muneribus *colerent*, unde dicti *clientes* quaſi *colientes*, ſive *cëlenses*, quod patronos *colerent*, vel a κλεΐω *celebro*, *honore*, quod patronos honorarent. Quamobrem patronorum erat clientem in judicio defendere, de jure ſuo admonere, tueri abſentem nihilo minus, quam præſentem, eique ubicumque opus foret, adeſſe; clientum vero patronos, quos ſibi quiſque cooptaſſent, pecunia juvare, vel ad elocandam filiam, vel ad captivum filium redimendum, vel ad æs alienum luendum; vel ad mulctam ſolvendam; eidemque omnia officia exhibere. Quæ mutua obligatio tanta neceſſitudine, ac fide adſtringebatur, ut M. Cato locum patrono dederit ſecundum patrem. (*b*) Unde nefas erat patrono adverſus clientem, clienti adverſus patronum dicere teſtimonium: ac ſi alter ab altero ſuſceptis inimicitiis, aut inſtitutis adverſus alterum accuſationibus diſtraheretur, proditor habebatur, (*c*) execratuſque diris, Diiſque inferis devotus, cujuſvis arbitrio dimittebatur occidendus, quod jus redactum fuit in leges XII. tabularum, quarum caput adfert Servius in illud Virgilii (*d*)

- - - - - - - - *& fraus innexa clienti*,

eoque continetur, ut qui *clientem fraudaſſet*, vel ut veteres loquebantur *fraudem frauſus eſſet*, (*e*) ſive prævaricando, ut interpretantur aliqui; ſive alio modo decipiendo, *is ſacer eſſet*, ſive Oreo victima deſponderetur; ut liceret cuilibet eum infero Jovi mactare (*f*) ex his verbis legis:

Patronus ſi clienti fraudem faxit, ſacer eſto.

(a) Gell. *l.* 5. *c.* 13. Plutarch. *in Rom.* Dionyſ. *l.* 2. *antiq.*

(b) Gell. *loc. cit.*

(c) Dionyſ. *lib.* 2. & Revard. *ad leg. XII. tab. c.* 4.

(d) *lib.* 6. *Æneid. verſ.* 609.

(e) Plaut. *in aſin.* Liv. *lib.* 23.

(f) Feſt. *in verb.* ſacer, *ubi* Scalig. & Macrob. *lib.* 3. *cap.* 3. Livius *lib.* 3. Dionyſ. Horat. *ibi* inteſtabilis, & ſacer eſto.

XXVIII. De Jure Conjugum, & connubiorum.

Sed jam ad poteſtatem virorum in uxores, & ad conjunctiones perſonarum, quas adhuc ſeparatim conſideravimus, ſive ad matrimonia progrediamur, de quibus legem Decemviri condiderunt, qua patribus cum plebeiis connubia interdicebantur: ne plebeii cum patribus per matrimonia unquam convenirent. Quod fuit conſilium, ut puto, Appii Claudii, (*g*) cujus in caput vertit acerbitas legis. Appius enim accenſus plebeja virgine, cum omni ſpe connubii careret; fraudibus ante pudicitiam puellæ tentavit, poſta vi, & injuriis; quibus parens illius Virginius exulceratus, puellam ferro transfixit, ut vita illam ſimul, & ignominia eximeret. De privata vero contumelia orta repente indignatio publica, intolerabile jam Decemvirorum convellit imperium. (*h*) Alia etiam ratione vetita erant connubia inter patricios, & plebejos, nimirum *ne auſpicia turbarentur*; etenim nuptiæ ſine *auſpiciis* minime celebrabantur: auſpicia vero nulla patres communia cum ple-

(g) Dionyſ. *lib.* 10. *in fine.*

(h) Livius, Dionyſ. *lib.* 11.

Digitized by Google

plebejis habebant. Quod ſane inter eos diſcrimen in crebras, & pericu-loſas erumpebat, donec inſtante finitimorum bello, & tribunus plebis de-lectum impedientibus, unus ex eis turbulentiſſimus Canulejus, ſeditioſis concionibus, pervicit, ut ea lex abrogaretur, & plebiſcito *promiſcuus con-jugiorum uſus* inter partes, plebejoſque permitteretur. (*a*) Erat & lex qua *uſucapio* inſtituebatur *uxorum*: (*b*) nam ſi ea vir *annum* integrum pro uxore uteretur, in viri manum, ac poteſtatem veniebat: niſi *trinoctium* intra id tempus ab eo mulier abſuiſſet: etenim tum interrumpebatur *uſu-capio*: quæ interruptio veteribus *uſurpatio* dicebatur. (*c*) Hæc autem pro-prie dicebatur *uxor*, quæ non tranſibat mariti familiam, nec jure XII. tab. ad illius hæreditatem vocabatur: unde longe differebat a *matreſami-lias*, ſive conjuge illa, quæ non *uſu*, ſed *ſolemnitatibus nuptialibus* in po-teſtatem, & familiam viri tranſierat, ideoque ad ſucceſſionem etiam illi-us, *tamquam agnata* veniebat, de qua in *S. Cto Tertul.* Has excipiunt aliæ leges, ex regiis fere legitur in XII. tabul. a Decemviris adductæ, ut plerique credunt, repugnante Cujacio, (*d*) quibus atrocior maritorum in mulieres poteſtas conſtituitur, qualis eſt illa, quæ uxoris probrum, ſive adulterium permittit marito vindicandum, ſive convocatis propinquis, & cognatis ad pœnam ex eorum ſententia more majorum imponendam; ſi vir mulieris flagitium aliquo argumento comperiſſet, ſive ſine conſilio, tantum ex arbitrio mariti, cui ad cædem uſque uxoris licebat excurrere, ſi cum ipſo adultero eam deprehendiſſet, juſtoque dolori ſuo, atque iræ, in re calida indulſiſſet; de quo ad *legem Juliam de adulteriis* latius. Quo autem caſtitas facilius ſervaretur, *vini* uſus fœminis interdicebatur. Fax enim libidinis vinum, neque ad eam quidquam temulentia pronius: ut-pote quæ corpus agitet, & lucem rationis, qua petulantia coercetur, obumbret. (*e*) Quamobrem longe ante Romulum fœminis vini uſus in-terdicebatur. Ferunt enim *Faunam*, Fauni ſororem, eamdem & conju-gem, quod vinum præter morem regium bibiſſet, a viro dum cæderetur, inter virgas vitam liquiſſe. Criminis autem hujus apud veteres maritus vindex idem conſtituebatur, & judex. Etenim Egnatii Mecennii uxor, quod vinum bibiſſet, occiſa fuit a marito impune, haud ægre id patien-te Romulo. (*f*) Et matrona quædam, quod e loculis cellæ vinariæ cla-ves abſtuliſſet, fame necata fuit a ſuis. Ac ne quo pacto fœminæ vini potum celarent, Cajus ſeverus earum adverſarius, cenſuit mulieres *propin-quis oſculum ferre*, ut fraudem odore proderent. Quamobrem *vini potus* inter juſtas repudii cauſas numerabatur.

(a) Livius *lib.* 4. *cap.* 6.

(b) Gell. *lib.* 3. *cap.* 2.

(c) Sigon. *de jur. civ. Roman. lib.* 1. *cap.* 9. Petrus Faber Hotoman. Ræ-vard. *ad leg. XII. tabul. cap.* 21.

(d) *Obſerv. lib.* 18. *cap.* 38.

(e) Dionyſ. *l.* 2. Cic. 4. *de Rep. apud Nonium.*

(f) Plin. *lib.* 14. *cap.* 13. *ubi plura id genus exempla.*

XXIX.
De Divortiis.

Porro legibus XII. tabul. fuit & de *divortiis* cautum, non de forma repudii, quam concepere prudentes e ſententia legis, contra id quod ali-qui tradiderunt. (*g*) *Divortendi* vero facultas non e Romuli ſolum legi-bus, (*h*) verum etiam ex Attico jure naſcitur, ut jus divortiorum De-cemviri duplici de fonte deduxerint. Apud Athenienſes autem uxori pa-riter, atque viro libera erat nuptiarum diſſolutio, dummodo Archontem adirent, tum ut ei diſſidii rationem probarent; tum, credo, ut ſi le-vioribus cauſis diſtraherentur animi, auctoritate, atque conſilio magiſtra-tus, in gratiam redirent. Memorabile autem eſt illud Alcibiadis, qui uxorem apud Archontem de divortio ſuo agentem, virique injurias, & maritalis thori contemptum conquerentem, e medio foro raptam tranſtu-lit domum, eamque conjugalibus delenimentis placatam, a ſententia dimo-vit. (*i*) Vir autem *ἀποπέμπειν* dicebatur, quia domum olim deductam, po-ſtea exigebat; uxor vero *ἀπολείπειν*, quia deſerebat virum, & unde diſceſſerat,

(g) Goth. *ad tab.* 6. *in fin. in not.*

(h) Plutarch. *in Romul.* Dionyſ. *lib.* 2.

(i) Plutarch. *in Alcibiad.*

remigrabat: hinc *ἀποπομπὴ*, & *ἀπόλειψις*. Apud Romanos vero dirimendarum nuptiarum facultatem initio ſolius viri fuiſſe, haud prorſus temere quis exiſtimaverit, qui mos etiam erat Hebræorum. (*a*) Mulieres enim apud Romanos uti mancipium habebantur, & longe majorem, quam viri pudicitiam, & fidem præſtare cogebantur. (*b*) Verum ut virorum initio tota fuerit libertas in divortiis, jus tamen civile deinde mutavit. Nec enim aut vir uxorem dimittere, aut uxor maritum deſerere poterat, niſi *certis ex cauſis*, quas partim ex XII. tab. partim ex moribus collectas, partim recenter conſtitutas enumerat, atque definit Theodoſius, & Valentinianus. (*c*) Aliquando vero, & *ſine cauſa* matrimonia diſſolvebantur, ſi conjuges ambo conſentirent: ac tum dicebatur matrimonium dirimi *bona gratia*. (*d*) Quod ſuſtulit Juſtinianus, (*e*) qui ambobus etiam diſcedere volentibus *cauſas* adjungendas conſtituit: quas ſive ex veteri, ſive ex novo Juſtiniani jure venientes, exponit Cujacius luculenter. (*f*) Quamvis autem, antiquiores dimittendæ uxoris poteſtatem haberent; tamen lege pudoris & nuptialium ſacrorum religione, atque auſpiciorum auctoritate, diu ejus facultatis uſu abſtinuerunt, initiumque factum a *Sp. Carvilio Ruga*, qui ſterilitatis cauſa uxorem repudiavit. (*g*) Deinceps tanta morum diſſolutio nata eſt, ut quotannis prope uxores mutarent virum, atque annos frequentius a *maritorum*, quam a *Conſulum* ſerie numerarent. Sed jam reliquias legum nuptialium e doctorum virorum conjectura promamus.

(a) *Deuter. c.* 24.

(b) Cato *apud* Gell. *lib.* 10. *c.* 23.

(c) *l. conſenſu C. de repud. l.* 43. *ff. ad l. jul. de adult.* Cic. *Philipp.* 2.

(d) *l. ſi conſtante, C. de repud.*

(e) *Novel.* 117. *cap.* 10.

(f) *ad Novel.* 22. & 117.

(g) Plutarch. *in Romul. in fin.* Valer. *l.* 2. *c.* 1. Gell. *l.* 4. *c.* 3. Dionyſ. *lib.* 2.

Patribus cum plebeis connubis jus nec eſto.

Mulieris, quæ annum matrimonii ergo apud virum remanſit, ni trinoctium ab eo uſurpandi ergo abeſcit, uſus eſto.

Si mulieri repudium mittere volet, cauſam dicito harum ce unam.

Uſurpandi) hoc eſt uſucapionis interrumpendæ.

Abeſcit) hoc eſt aberit.

Uſus eſto) hoc eſt uſu capta eſto, ſive uxor eſto.

XXX. De Partu XI. menſium.

A nuptiis ad *partum*, ſervato naturæ ordine, progrediamur. Refert enim plurimum cognoſcere liquido, quonam ex concubitu ſit partus conceptus, ne adultera proles, legibus reſiſtentibus, patrimonium occupet alienum. Ideo leges tempus præfinierunt, unde dejudicaretur, an partus marito mortuo natus, ex eo conceptus fuerit; an ex concubitu alieno, cujus turpedinem mulier ſoluti jam conjugii auctoritate velaverit? Legitimum igitur pariendi tempus Decemviri non ultra *decem* lunarium *menſium* ſpatium extenderunt: forte quia *jus verſatur in iis, quæ plerumque contingunt, ἐπὶ πλεῖστον* ut Theophraſtus loquitur, (*h*) non in iis, quæ *in ἐκ παραλόγου* idest *inopinato* eveniunt. Sed ubi hominum exiſtimatio vertitur, inſolitos etiam caſus oportebat reſpexiſſe Decemviros: quos credo fefellit vulgaris eo quoque tempore medicorum opinio ubique pervagata, cujus multi auctorem faciunt Hippocratem, qui mihi potius in contrariam videtur opinionem abire: nam in libro *περὶ ὀκταμήνου* conjungit (*i*) partum *undecim*, cum partu *decem menſium*; atque oſtendit, oportere ſæpe mulierem *undecimum* menſem attingere, ut ad ultimum circuitum perveniat: & ejuſdem Hippocratis Gellius hæc verba producit, *γίνεται δὲ ἐν τούτοις, καὶ πλείω, καὶ ἐλάσσω, καὶ ὅλου κατὰ μέρος, καὶ οὐ πολλὸν δὲ καὶ πλείω πλειόνων, καὶ ἐλάσσω ἐλασσόνων.*

(h) *lib.* 3. *ff. de legibus.*

(i) *n.* 5. & 6.

(k) Hinc

(*a*) Hinc otta eſt & alia definitio ad pariendi tempus collata; cum *decem menſium* ſpatio partus maturitas conſtituatur, *lugendi conjugis* tempus fuit eodem fere ſpatio concluſum: ut ante decimum exactum menſem nubere alteri non licuerit. (*b*) Unde Ovidius in faſtis:

Quod ſatis eſt utero matris dum prodeat infans,
Hoc anno ſtatuit temporis eſſe ſatis;
Poſt totidem menſes, in funere conjugis uxor
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.

(a) Gell. *lib.* 2. *cap.* 16.

(b) Hottoman. *ad leg. XII. tab. pag.* 422. *l.* 2. *C. de ſecund. nupt.*

Hinc vulgaris illa de poſtumis inſtituendis apud veteres formula: *Qui poſt mortem meam in decem menſibus proximis natus erit*. Verum experiendo compertum eſt, breve admodum leges conſtituiſſe tempus ad naturæ licentiam: quæ ab opinione noſtra ſæpe, ab Ordine vero ſuo numquam aberrans, ultra cognitionis noſtræ fines non raro vagatur. Quamobrem Ariſtoteles, & Diocles philoſophus, & M. Varro ad *undecimum* uſque menſem pariendi tempus produxerunt; & Adrianus conſultis philoſophis, fœminam pudicam, quæ XI. menſe peperat, ab ignominia eripuit, ac legitimum talem partum eſſe decrevit. (*c*) Cui ſententiæ comprobandæ noſtris temporibus perutilem diſſertationem, ſolidioris philoſophiæ luce perfuſam, & poſtea Romani fori auctoritate munitam, conſcripſit interpres naturæ ſolertiſſimus Joannes Maria Lanciſius. Lucius autem Papyrius Prætor tempus hoc longius traxit: bonorum enim poſſeſſionem dedit ei, quem *decimo tertio* menſe mater ediderat, Plinio teſte. (*d*) Quo loco, quem corruptiſſimum putat Cujacius, (*e*) in veteribus codicibus refert legi pro *XIII. X. menſibus*. Quo ſenſu nihil Plinius diverſum attuliſſet a vulgari opinione: cum tamen oſtendat ibi velle ſe aliquid præter communem naſcendi formam litteris tradere. Frigeſcet igitur Plinii locus, niſi ex vulgaribus codicibus *XIII. menſes* legamus fuiſſe a Prætore toleratos; quam ejus indulgentiam erga mulierem, & prolem, non prorſus temere ſuſpectam habuit Balduinus. Decretum autem illud Adriani, haud ſcio an in morem, & in diſciplinam ceſſerit Juriſconſultorum; qui quæſtionem hanc e ſola XII. tabularum auctoritate definierunt: unde Paullus (*f*) *Septimo menſe natus matri prodeſt. Ratio enim Pythagorai numeri hoc videtur admittere, ut aut ſeptimo pleno, aut decimo menſe partus maturior videatur*; a quibus diſceſſit Juſtinianus. (*g*) Niſi decretum Adriani de *undecimo* menſe non *exacto*, ſed *incœpto* accipiamus, atque ita nullam diſcrepantiam inter Adrianum, & Juriſconſultos & jus deinde receptum inveniremus: neque novi quidquam Gellius protuliſſet: ſiquidem non negaverint hi ſub initium undecimi menſis partum eſſe legitimum, ut notat Cujacius eodem Paulli loco.

(c) Gell. *lib.* 3. *cap.* 6.

(d) *lib.* 7. *cap.* 5.

(e) *Novel.* 39.

(f) *ſent. lib.* 4. *tit.* 9.

(g) *Novel.* 39. *cap.* 2. Alciat. *paradox. lib.* 3. *cap.* 3.

Si quis ei in X. menſibus proximis poſtumus natus eſcit, juſtus eſto.

Juſtus) hoc eſt legitimus, ut *juſtæ nuptiæ*, *liberi juſti*, & alia compluta.

XXXI. De Partu Monſtruoſo.

Aliquando partus non ſunt integri, ſed *monſtruoſi*. Atque hi, vetuſtiſſima Romuli lege a Decemviris in XII. tabulas relata, ſi deformitate ſint inſignes, necandi ſtatim ſunt a parentibus. (*h*) Cujus etiam legis Cicero meminit *lib.* 3. *de leg.* ubi pro *legatus* legerim *necatus*. Hinc illud Ennii apud Nonium in *auſcultare*: *mihi auſculta nate pueros necari jube*, atque illud Tibulli: (*i*)

Prodigia indomitis merſa ſub æquoribus.

(h) Dion. *l.* 2.

(i) *l.* 2. *eleg.* 2.

 An au-

An autem partus *monſtroſus* eſſet, id Romulus non parentibus proprio in ſuos amore corruptis, ſed *quinque viris* e vicinia judicandum tradidit. Non continuo enim partus *monſtroſus* reputatur, quod aliquid ab humana figura diſcrepet, veluti ſi officia humanorum membrorum ampliaverit, (*a*) uti ſunt *ſedigiti*, qui ſenos digitos habent in manu. *Monſtrum* vero eſt, quod contra formam humani generis, converſo more, procreatur. Quod *monſtrum* fuit appellatum, quia *monſtret* mala futura, ſitque triſte omen: ut *oſtentum* ab *oſtendo*, *portentum* a *portendo*: (*b*) niſi, ut Stilo putat apud Feſtum, venerit a *monendo*, quaſi *moneſtrum*: unde poſtea *monſtrum* E littera excluſa. Hoc autem diſcrimen Cornelius Fronto inter *monſtrum*, & *oſtentum* ponit, quod *oſtentum* præter conſuetudinem, at *monſtrum* præter naturam oboriatur. (*c*) Talis autem partus matri ad lucrum nihil prodeſt, cum pro filio non habeatur: velut in S. C. Tertulliano, ubi de lucro contenditur, (*d*) at prodeſt ad excludendam pœnam legis Papiæ ſatis odioſæ, ubi de pœna declinanda certatur: erat enim hac lege turpe, atque damnoſum non habere liberos: ideo humanitatis cauſa nomen *filii* latius accipitur pro *fœtu quolibet*. (*e*) *Androgynos* etiam Romani veteres abominabantur, ex humanitate tamen Juriſconſultorum conſervabantur: recentiores vero eos, quos veteres prodigia reputabant, mutatis moribus, in deliciis habuerunt. Sed legem ipſam, ut reſtitui conjectura potuit, ſubjiciamus.

(a) *l. non ſunt ff. de ſtatu hominum.*
(b) *Nonius.*
(c) *Vide* Voſſ. *etymolog.*
(d) Paull. 4. *ſent.* §. *mulier ubi* Cujac. *tit.* 9.
(e) Ulpian. *leg. quaret. de V. S.*

Pater inſignem ad deformitatem puerum cito necato.

Inſignem) *inſignis* dicitur aliquo ſigno turpiter notatus, veluti membro mutilo, aut alia figura, quam humana. Plautus (*f*)

Tum ne uxor mihi inſignites pueros parias poſtea,
Aut varum, aut valgum, aut compernem, aut patu,

& Lucret. *Inſignis variis cruribus.*

(f) *Milit. act.* 3. *ſcen. prima.*

XXXII. De rebus Litigioſis.

Quas hactenus explicavimus leges, ad ſtatum pertinent perſonarum; deinceps occurrunt eæ, quibus civilia negotia diriguntur, quas ordine ſuo expediemus, incipientes a *rebus litigioſis*, hoc eſt in judicium deductis: quarum nomine venit non tantum res *mobilis*, & *immobilis*, verum etiam *nomen debitoris*, & *ambiguum chirographum*. (*g*) Res igitur *litigioſi* vitio affectas, vetuit lex XII. Tabul. Numinibus tradi, ſive in ſacrum dicati; ne hac fraude ſpes ejus recuperandæ domino defineret, callidusve adverſarius in invidiam ſacrorum auctoritatem adducens, religionem detorqueret in damnum aliorum. Res enim ſemel conſecrata, numquam a Pontificibus reſecrabatur, ſive religione ſolvebatur. Ideo quia ſemel religione obligatam perpetuo dominus amittebat, juſſere Decemviri, ut qui rem litigioſam in ſacrum dedicaſſet, ejus rei nomine duplum adverſario redderet: ut hoc veluti ſolatium amiſſæ rei dominus haberet. Et quamvis lege non pateret, duplum illud adverſario ne, an fiſco cederet; benignius tamen viſum eſt & humanius adverſario deferre, pro ſolatio, quod potentiori adverſario traditus fuerit. (*h*) Hanc autem legem ita Gothofredus ex conjectura contexuit:

(g) *L.* 3. *C. de litig.* Cujac. *parat. ibid.*
(h) *l. ult. ff. de litig.*

Si qui rem de qua ſtlis ſiet in ſacrum dedicaſſit, duplione decidito.

Stlis) dicebant veteres pro *lis*: *ſtlocum* pro *loco*: deinde linguæ cultus & urbanitas, litterarum aſperitatem eliſit. Vide Feſtum verbo *ſtlata*.

Sed de his ſatis. Pergamus nunc ad *ſervitutes*, quarum aliæ prædiorum *ruſticorum* ſunt, aliæ *urbanorum*: de quibus fuiſſe primo loco in

XII. Ta-

Digitized by Google

XII. tabul. cautum, ſignificat ordo a Cajo in inſtitutionibus, & in Digeſtis a Juſtiniano inſtitutus: quos ab ordine priſco quam minimum recedere voluiſſe crediderim. E veteribus autem fragmentis lex eruitur, quæ ſpatium inter vicinas ædes duorum pedum cum ſemiſſe præſcribebat ædificantibus, ut non modo tranſitus circumeuntibus panderetur, ſed incendium etiam a proximis ædibus, eo intervallo averteretur; (a) unde lex ita reſtituitur.

Ambitus parietis ſextertius pes eſto.

Ambitus) quaſi *circuitus*, eſt enim *ambire*, proprie *circumire*: *Am* enim veteribus ſignificabat *circum* a græco ἀμφὶ unde *ambitus honorum*, propterea quod in eorum petitione ſupplicando *circumirent* (b) *Sextertius* valet duos aſſes cum ſemiſſe: unde duo pedes, & ſemis dicitur *pes ſextertius* in lege XII. tabul. ut Voluſius Martianus *de aſſe* ſcribit. (c) Ruſticorum autem prædiorum ſervitutes contrahentium arbitrium, & voluntas moderatur: quo vero pacta non pervenerunt, eo leges extenduntur. Atque ex legibus XII. tabul. tantum definitam habemus, atque præſcriptam *viæ* latitudinem, quam *octo* pedum *in porrectum*, hoc eſt in directum, ſive qua recta tenditur eſſe voluerunt, (d) *ſexdecim* in *amfractum*, ſive in flexu, propter commodum ducendi vehiculi, quod in anguſtiori ſpatio verti non poteſt; niſi *via* nomen laxius, & præter XII. tabul. ſenſum acceipiamus cum Ælio Gallo; (e) ut non modo ſpatium ducendi vehiculi, ſed & *ſemita*, & *iter* eodem *via* vocabulo veniat, ampliori tamen ſignificatione. Qui autem lege ſervitutis alteri debet viam, curare oportet, ut ea perpetuo munita ſit ad vehiculi commoditatem, (f) quod ſi neglexerit, tum ex legibus XII. tabularum jus domino tribuitur vehiculi ducendi per fundum ſervientem quacumque velit. Quæ facultas quamvis ex legibus XII. tabul. ſit infinita; tamen interpretatione prudentum ita temperatur, ut ſi via commode pateat alia ex parte, ſine detrimento fundi ſervientis, tum parcendum ſit vineis, villis, & ſatis: eaque via ſemel electa, impoſterum teneatur. Sed etiam latius extenditur ſenſus legis, quo non tantum de *fundo ſerviente*, ſed de *fundis omnibus via continentibus* accipiatur: ut ſi domini viam non muniant, cuivis liceat per agros eorum, qua commodum eſt, ſive cum vehiculo, ſive cum jumento tranſire. En verba legis, ut a novis redduntur interpretibus.

(a) Briſ. *l.* 1. *antiq. c.* 1. & 3. Cujac. *obſ. lib.* 1. *cap.* 4.

(b) Feſtus *in verbo ambitus*. Varro *l.* 4. *de ling. lat. l. Imperatores*, *ff. de ſervit. urban. prædior.*

(c) Hotoman. *in leg. XII. tab. ad hanc. leg.* Briſ. *loc. cit.* & Cujac. *ead. obſerv.*

(d) *l.* 8. *de ſervit. ruſt. præd.*

(e) *l. paries* 157. *ff. de V. S.*

(f) Cic. *orat. pro Cæcin.*

Via in porrectum VIII. pedum, in amfracto XVI. pedum eſto.

Si via per amſagetes immunita eſcit, qua volet jumentum ducito.

Amfracto) Varro (g) *Amfractum eſt ab origine flexum duplici, dictum ab ambitu, & frangendo. Ab eo leges jubent in directo pedum octo eſſe in amfracto ſexdecim, id eſt in flexu.*

(g) *lib.* 6. *de ling. lat.*

Amſagetes) dicuntur agri ſibi eadem in via occurrentes, ſive quorum affinis leges viam attigit: unde Feſtu, *Amſagetes dicuntur, quorum affinis ſeges viam attingit.* Senſus autem legis eſt: *Si via ab his, qui vicina prædia poſſident, munita non ſit, jumentum agere quiſquis velit: ius eſto.*

XXXIV. De aqua Pluvia arcend.

Cavit etiam lex XII. tabul. ne quis opere manufacto aquam pluviam excipiens, curſum illius dirigat in alienum prædium, quod inde deterius reddatur: unde orta eſt *aqua pluvia arcenda* actio, quàm Vveſſembecius perperam refert ad Prætoris edictum, cum initium du-

Digitized by Google

xerit a XII. tabul. cujus hæc verba profert ex Labeone Pomponius. (*a*) *ſi aqua pluvia nocet*. Non vindicat autem hæc actio damnum ortum ab aqua profluente per ductum naturalem, ſed per manufactum: (*b*) unde non ſua ſponte, vel natura loci, ſed opera hominis ducitur. Sive quis igitur aquam ab naturali curſu alieno damno deflexerit, ſive comprimendo, citatiorem eam reddiderit, aut nova immittenda ubetiorem; etiamſi damnum adhuc non ſit acceptum; (*c*) tamen quia imminet, coercetur hac actione, qua vel opere reſtituto avertitur aqua; vel tanti dominus, quanti reſtitui opus interſit, condemnatur; cogiturque damnum poſt conteſtatam litem allatum ſarcire: & de eo, quod poſt ſententiam afferri poterit, *damni infecti* cavere. (*d*) Similem quoque actionem proditam legibus XII. tabul. Ulpianus refert, (*e*) qua ſi rivus aquæ ductus per publicum locum, privato nocebit, ei de damno cavetur. Quod accipitur de opere privato, quo aqua per publicum locum ducitur, ſive de aquæductu privato; nam nihil de publico XII. tabularum leges conſtituere, dum illius uſum Romani non norint ante annum CDXLII. A. V. C. uti Frontinus initio de aquæductibus refert. Regionum autem varietas, variam utilitatis rationem inducens, leges patit ſæpe contrarias. Quamobrem in Africæ regionibus æſtuoſis ubi aquæ inopia laboratur, actio datur adverſus eum, qui aquam pluviam coercet nec ſinit eam ad fundum alterius tendere. (*f*) Hujus autem legis ex tabul. apud Pomponium verba ſuperſunt admodum pauca: ſententia vero colligitur integra ex Cic. topicis, aliiſque locis juris civilis.

Si aqua pluvia manu nocet; Prætor arcendæ aquæ arbitros tres addicito: noxæque dominio cavetor.

Nocet) ſenſum habet, quem grammatici vocant *potentialem*, ideſt *ſi nocere poterit*. Pomponius. (*g*)

XXXV. De Arboribus Cædendis.

Non ſolum aquis; verum & arborum ramis, præter modum diffluentibus, ac latiorem umbram projicientibus vicino agro nocemus: intercipitur enim ſolis æſtus, quo terra maxime fovetur, & ſemen ad ortum excitatur. Ideo XII. tabulæ prodiderunt actionem adverſus dominum arboris latius effuſæ, quo ramos ejus pedes quindecim altius a terra coerceat, (*h*) eorumque luxuriem vicino agro impendentem compeſcat, quod *ſublucare*, ut mox explicabimus, dicebatur. At ſi dominus ramos circumcidere noluerit, lex, domino invito, poteſtatem circumcidendi permittit ei, cujus fundo nocetur. Quam ſententiam legis Prætor ſuo quoque comprehendit edicto, quo lex eadem porrecta fuit ad *arbores impendentes in ædes*, de quibus nihil XII. tabul. legibus cavebatur; (*i*) juſſit enim Prætor, ut niſi dominus arborum ab ædium domino monitus paruerit, vel circumcidendo arborem, vel radicitus, ut ædium incolumitas exigit, evellendo, quod *collucare* dicebatur; tum ædium domino liceat, exciſa ab ſtirpe arbore, damnum pellere. Item Pomponius ait in eodem titulo agi poſſe leg. XII. tab. *de tollenda arbore*, ſi ex alterius fundo in vicinum agrum vento inclinata fuerit. Sed jam legis reliquias ſubjiciamus.

Si arbor in vicinum fundum impendet XV. pedes altius ſublucator.

hoc eſt, *arbor e vicini fundo in vicinum impendeat, arboris illius rami XV. pedes altius circumcidantur*.

Sublucare) eſt compeſcere luxuriem ramorum, quaſi ſubtus lucem mittere. *Collucare* quid ſit dubitari poteſt. Vel enim ſignificat ſuperiores ramos lumini officientes *ſuccidere*, vel ipſam ex ſtirpe arborem *exſcindere*, quod verius puto. (*K*)

(a) *l. Labeo* 21. *ff. de ſtatu liber.*

(b) Cic. *in topic. l.* 1. *ff. de aqua, & aqu. pl. arcend.*

(c) *l. vicinus* 24. *eod.* §. 2.

(d) Cujac. *parat. ff. de aqua & aqua pluv. arcend.*

(e) *l.* 5. *ff. ne quid in loc. pub.*

(f) Aggenus *l.* 2.

(g) *l. Labeo* 21. *ff. de ſtatu l.* Paul. *l.* 5. *ne quid in loco pub. fiat.*

(h) *l.* 1. §. 8. *ff. de arbor. cadend.* Paul. *l. ſent.* 5. *tit.* 6. §. *arborqua.*

(i) *toto tit. ff. de arbor cad.*

(K) Cujac. *ad* Paul. *ſent. lib.* 5. *tit.* 6. §. *arbor.*

Si *glans*

XXXVI.
De Glande legenda.

Si *glans* ex alicujus fundo proximum in agrum deciderit, facultatem fecerunt leges XII. tabul. domino arboris colligendi glandem ſuam ex alieno ſolo. Quæ lex translata fuit in Prætoris edictum. (*a*) Non ſola vero *glans querna*, vel *iligna* his verbis domino colligenda permittitur, ſed fructus quilibet: fructus enim omnes *glandis* appellatione veniunt, (*b*) ut apud Græco ἀκρόδρυα extremitates arborum appellantur ἀρχαῖοι, ſive priſci ut Scholiaſtes Ariſtophanis tradit in equitibus, πᾶν δένδρον δρῦν ἐκάλουν, *omnem arborem quercum appellabant*. Hinc veteri latinorum lingua, quæ propius accedit ad morem Græcorum, fructus omnes *glandis* appellatione continebantur. Ex quo, aliiſque civilis juris exemplis intelligitur, quanti referat callere latinæ linguæ originem, & proprietatem: ut non mirum, ſi ea magis apud Juriſconſultos, quam apud oratores omnibus temporibus floruiſſet. Juriſconſultos enim adigebat muneris neceſſitas; Oratores vero artis ornamentum, quod ſimul cum auribus multitudinis mutabatur: lex autem hæc fuit:

(a) *l. 1. ff. de glande legenda.*
(b) *l. 236. §. 4. ff. de V. S.*

Si glans in emem caduca ſiet, domino legère jus eſto.

emem) enim pro *eumdem* dicebant veteres. (*c*)

(c) Feſtus *verbo* emem.

XXXVII.
De Interſtitio ſepis.

Inter confines autem fundos liberum eſſe tranſitum oportuit, qua ſine agrorum incommodo ire, agere, aratrum circumvertere (*d*) liceret: quod *confinium* appellatur, ſi via publica non interveniat. Confinio autem *quinque pedum* ſpatium Decemviri ſtatuerunt: cujus præfinitionem ſpatii, quam *præſcriptionem* etiam appellatam invenimus, (*e*) ſumpſerunt e Solonis legibus, qui ſingula notarat, atque diſtinxerat intervalla ſepium, maceriarum, & arborum. Quem locum quia Cajus retulerat in commentarios ad leges XII. tabul. (*f*) multi crediderunt integram Solonis ſententiam omnibus ex partibus fuiſſe XII. tabul. legibus comprehenſam: cum monumentis, quæ ſuperſunt, præfinitionem ſolam *quinque pedum* colligamus, & a Cajo habeamus, exemplum tantum Solonis Decemviros fuiſſe ſecutos. Statuerat autem Solon, ne qui ſepem foderet, (*g*) excederet præſcriptos fundi terminos: ac voluit, ut parietem ſi extrueret, *pedem* ille relinqueret ſpatii; ſi domum *pedes duos*, ſi ſepulchrum, aut ſcrobem foderet, *quantum profunditatis* habuerit, tantum ſpatii relinqueret; ſi puteum *ſex pedum* latitudinem. *Oleam* vero, aut *ficum*, ut ne in alieno radices agerent, *novem pedes* e vicini fundo diſtare voluit, cæteras arbores *quinque*: quod ſpatium eſt XII. tabul. legibus præfinitum, & ab omni uſucapione prorſus exemptum. Scio diſplicuiſſe Salmaſio (*h*) veterem verſionem verborum Solonis, quæ τὴν αἱμασιὰν reddit *ſepem*, cum ille interpretetur *maceriem*: utraque tamen interpretatio veterum auctoritate defenditur. Illa Suidam habet auctorem, & Orionem, & Theocriti Scholiaſtem; hæc Hærodotum, & Demoſthenem, & Heſychium, & alios quos collegit Menagius, (*i*) qui Salmaſii opinionem propugnat adverſus Heraldum Salmaſio infeſtum. Verum ne alicui veterum, præcipue vero Euſtachio Homeri graviſſimo interpreti, vocabuli hujus ignorantiam adſcribamus, qui vetuſtiori ævo tradit, ſepes agrorum ſpinis, & ramis fuiſſe contextas; αἱμασιὰν acceperim uti genus lignea ſimul, & lapidea ſepta complectens. Sed ut ad propoſitum redeamus, duplex erat agrorum controverſia, *finalis* nempe *ſpatii*, & *locorum*: finale ſpatium *quinque* pedum præſcriptione, ſive præfinitione conſtabat ex lege XII. tabularum omni uſucapione liberum, ut in controverſiam numquam veniret. Locorum vero ſpatium id erat, quod quinque pedes excedebat. Quod enim ſupra quinque

(d) l. 4. §. *pen. cum. l. ſeq. ff. fin. regund. l. 7. §. ul. ff. de acq. rerum dom.* Varro *de ling. lat. lib.* 4.
(e) *l. quinque pedum C. fin. reg.*
(f) *l. ult. ff. fin. regund.*
(g) Plutarch. *in* Solone *pag* 91. Cujac. *ad l. ult. ff. fin. regund.*
(h) *obſervat. ad jus Rom.*
(i) *Amœn. jur. civ. cap.* 33.

Digitized by Google

pedes extendebatur, id adducebatur in controverſiam apud judicem, ſive arbitrum finium regundorum; eaque controverſia locorum appellabatur. (a) Quam diſtinctionem inveneris in celeberrima lege, breviſſima ſimul, & obſcuriſſima *quinque pedum* C. Juſt. & Theod. fin. regund. Cujus explicationem ab omnibus interpretibus quidem laborioſe, ab eruditioribus tamen, Alciato duce, felicius tentatam, petere utilius licebit a Jacobo Gothofredo. Nolo enim hic ego, vel eamdem cantilenam canere, vel ut nova proferam, ineptire: cum & Petrus Abaiſardus, qui ſenſum undecumque germanum ſe prolaturum gloriabatur, hac tamen ſuper lege obmutuerit. (b) Itaque ſuper *confinium*, ſive ſuper *quinque pedes* vicinis fundis ad iter, ac tranſitum interjectos, nulla ex XII. tabul. uſucapio cadebat, quod hiſce fortaſſe legis verbis comprehendebatur.

(a) *Vide* Frontinum, & Cujac. *obſerv.* 10. c. 2.

(b) *Vide gloſ. in quinque pedum*, *C. fin. regun.* & *ibi* Dion. & Alciat.

Intra quinque pedes uſus auctoritas nec eſto.

Uſus auctoritas) hoc eſt *jus uſucapionis*, quam loquendi rationem pandemus infra, cum de uſucapione tractabimus: nunc de regendis finibus videamus.

XXXVIII. Finium Regundorum.

Si quando contentio inter vicinos fundos orietur de finibus, aut obſcuratis, aut turbatis, vel de ſpatio locorum, & modo agrorum, quod *tertium* in limitibus *controverſiarum genus* Frontinus appellat (c) ibi leges XII. tabul. juſſerunt, ut tres arbitri darentur *regendis*, hoc eſt *dirigendis finibus*, (d) *apponendiſque terminis*, & *agris definiendis*, ut colligitur ex his Cic. verbis: (e) *Nec ex Mamilia lege ſinguli: ſed ex XII. tab. tres arbitri fines regemus:* Ita locum hunc, eruditis omnibus adprobantibus, reſtituit Cujacius. (f) Acceſſit enim deinde lex Mamilia, quæ aut ex XII. tab. *quinque*, aut *ſex* pedes inter confines fundos conſtituens ſingulis arbitris, contenta fuit in finium controverſiis. Quam legem tulit C. Mamilius Trib. plebis; is, qui belli Jugurthini tempore rogationem ad populum tulit (g) in eos, quos Jugurtha pecunia corrupiſſet. Iſque propter legem de limitibus latam, *Limitanei* cognomen tulit: quod Manucius in nummo etiam argenteo obſervavit, in quo erat C. Mamilii Limetan. ut perperam Jacobus Gothofredus *Maniliam* legat. Lex autem ita ex veteribus reliquiis concinnatur.

(c) Cujac. *obſ. lib.* 10. *cap.* 2.

(d) Boetius in *top. c. Cic.*

(e) *lib.* 2. *de legibus.*

(f) *obſ.* 5. *c.* 21.

(g) Saluſt. *in bello Jugurt.*

Si jurgant affines, finibus regundis Prætor arbitros tres addicito.

Jurgant) *jurgium*, & *lis* hoc diſcrepant: quod *jurgium* contentio eſt juris inter benevolos, & propinquos exorta, unde *jurgatio*, quaſi *juris actio* apud Feſtum, & *jurgare* ab jure deducit Varro. (h) *Lis* vero eſt animorum concertatio vehementior ex ira, & odio inter inimicos exardeſcens: ut non immerito Cic. cum alibi ſæpe, tum in libris de republica apud *Nonnium* in verbo *jurgium*, non rerum tantum, ſed & verborum delectum in legibus XII. tabularum admiretur. Itaque nulla nobis lis eſſe poteſt cum eo, quem in poteſtate habemus.

(h) *lib.* 6. *de ling. lat.*

Affines) ſive vicini, qui prædia vicina poſſideant: *affines* enim dicuntur tam qui ſanguine, quam qui prædijs conjunguntur, ut tradit Feſtus, & gloſ verbo ἀγχιτέρμων.

XXXIX. De Uſucapionibus.

Nunc ad uſucapionem tranſeamus, quam ſuis legibus in rebus mobilibus etiam amplexus eſt Plato: (i) ut a jure Attico fluxiſſe ſuſpicentur, quo ille fortaſſe reſpexit: etſi hujus juris ex atticis, aut aliarum gentium legibus monumentum ſupereſt nullum: ut merito jus hoc proprium civium Romanorum reputemus, a quibus peculiari ratione cultum fuit, atque

(i) *l.* XII. *de legibus.*

Digitized by Google

atque conſtitutum: unde nulla hujus juris communio peregrinis, quibus nihil ex civium Romanorum bonis uſucapere licebat: ut patet ex lege XII. tabul. quam ad nos Cicero tranſmiſit, (*a*) quamque inferius producemus. Igitur jure civili dominium ſola *capione*, ſive tantum capiendo nanciſcimur: capimus autem rem, vel *manu*, ſive ab alio traditam; vel *uſu*, nempe poſſeſſum ab initio bona fide. Unde duplex oritur adquirendi dominii ratio ex jure civili, *mancipium*, & *uſucapio*. Mancipium dicitur quaſi *manu capio* per traditionem; uſucapio vero quaſi *capio per uſum*, ſive per poſſeſſionem. Quæ uſucapio introducta fuit, ne dominia in certo diu manerent, & ſimul ut rerum domini veteres juris civilis poteſtatem, quæ dominium ab iis tacite ad diverſos poſſeſſores transferebat, cautius res cuſtodirent, atque tuerentur ſuas: ac denique ut certo tempore litium facultas perimeretur. Quamobrem Decemviri ſtatuerunt, ut mobiles quidem res *anno*; fundus vero *biennio* uſucaperetur: hoc eſt, redigeretur in dominium illius, qui rem illam anno, aut fundum biennio bona fide poſſederit. *Fundi* autem nomine quælibet res immobilis, & etiam ædes comprehenduntur: non quia manifeſta vocabuli proprietas eas etiam complectatur; ſed quia vis, & ratio legis etiam ad ædes extenditur: ut colligitur ex his Ciceronis verbis: (*b*) *At utimur eodem jure uſucapionis in ædibus, quæ in lege non appellantur*, & alibi: (*c*) *Aſt in lege ædes non appellantur: & ſunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus eſt uſus? Valet æquitas, quæ paribus in cauſis paria jura deſiderat*. *Fundi* igitur appellatio ad rem omnem porrigitur, quæ ſolo tenetur. (*d*) Et quia tempore inſtitutæ uſucapionis, Romanorum ditio nondum exceſſerat Italiam: res *Italicæ* ſub uſucapione ceciderunt, eæque res *mancipi* dicebantur, quia proprietatem privati etiam nanciſcebantur illarum; rerum vero *provincialium*, quia tributa pendebant populo Romano, ſolus populus proprietatem adquirebat; privati tantum poſſeſſionem: unde *nec mancipi* nuncupabantur, & tantum rerum *mancipi*, ſive Italicarum erat uſucapio; non vero rerum, *nec mancipi*, ſive provincialium. Sed quoniam Juſtinianus hanc differentiam ſuſtulit, (*e*) coactus quoque fuit alienis in articulis a veteri jure diſcedere, cum enim uſucapionem extendiſſet etiam ad prædia provincialia, quæ ſita procul erant; viſum fuit inhumanum retinere intervalla temporum eadem in diverſitate regionum. Unde propter locorum longinquitatem, tempora quoque produxit uſucapionis, *annuum* ſpatium, quod erat uſucapiendis mobilibus conſtitutum, ad *triennium* protraxit; tempora vero ad uſucapionem immobilium juſſit eſſe *decem annos* inter præſentes; *viginti* vero inter abſentes. Sed quid ad hunc Ulpiani locum reſpondebimus? ubi ſcribit: (*f*) *Uſucapione dominia adipiſcimur, tam mancipi rerum, quam non mancipi*. Ergo & ante Juſtinianum uſucapionis jus ad res etiam provinciales excurrebat. Hanc difficultatem neque Balduinus, neque alii ante Cujacium animadverterunt; qui, ut eam ſolveret, locum hunc accepit de rebus mobilibus tantum, ac ſe moventibus: quæ docet etiam ante Juſtinianum uſucapioni patuiſſe. (*g*) ſed neque peregrinis, ut diximus jus uſucapiendi dabatur, neque permittebatur cuiquam rei furtivæ uſucapio: quippe quæ initium capere non poteſt, niſi a bona fide. Quamobrem ex legibus XII. tabul. adverſus hoſtem, ſive peregrinum æterna eſt auctoritas, hoc eſt ſalvum ſemper, & integrum eſt rei dominium, ita ut numquam peregrinus poſſit rem uſucapere civis Romani, quia cum peregrinis non eſt commu-

(a) *l. 1. de offic.*
(b) *orat. pro Cæcin.*
(c) *in topic.*
(d) *l. quæſtio. ff. de V. S.*
(e) *Inſtit. de uſucap. & C. de uſucap. transfer.*
(f) *Inſtit. c. 19.*
(g) *Parat. & enarr. ad C. de uſucap. transfer.*

communio juris civilis: item rei quoque furtivæ æterna eſt auctoritas, nempe nemo fur dominium rei furtivæ adquirit, propter malam fidem, ut ex ſubjectis duarum legum fragmentis apparebit.

Uſus auctoritas fundi biennium: ceterarum rerum annuus uſus eſto.

Furtivæ rei æterna auctoritas eſto: adverſus hoſtem æterna auctoritas eſto.

Uſus) ſignificat poſſeſſionem.

Auctoritas) ſignificat dominium, ut ſit dominium ex poſſeſſione quæſitum. Hinc Harmenopolus *κυριότης διὰ χρήσεως* unde genitivum hic eſſe arbitror *uſus* contra cæterorum ſententiam, hoc ſenſu, ut dominium rerum immobilium biennio; mobilium, ſeque moventium anno ex continua poſſeſſione adquiratur.

Hoſtem) ſcilicet *peregrinum*, quo vocabulo veteres Romani ſatis humaniter etiam perduellem appellarunt; poſtea vero amiſit ſignificationem *peregrini* vox hæc, & eam *perduellis* retinuit, quam ab origine non habuerat; unde Ennius de Scipione Africano:

Hic eſt ille ſitus, cui nemo civis neque hoſtis
Quivit pro factis reddere opera pretium

& Plautus: *ſi ſtatus condictus cum hoſte intercedit dies*, & Cicero de *offic.* 1. itaque ſenſus eſt, nullo tempore peregrinus rem civium Romanorum uſucapit.

XXXX. De Teſtamentis. Ac ſuperiora quidem inter viventes vertuntur: nunc ad ea veniamus; quæ a morte proficiſcuntur aliena, nempe ad jura teſtamentorum. Cujus vocabuli originem, qui a *teſtatione mentis* trahunt, ii Servii Sulpicii (*a*) auctoritatem, cui alioqui nemo ſanus non tribuerit plurimum, manifeſtæ veritati anteponunt; is enim hanc primum nominis rationem protulit. Unde non inurbane Valla, Gellio auctore, jocatur: quaſi, & Fragmentum *fractionem mentis*, & Lomentum, *lotionem mentis*, & Calceamentum, *calceationem mentis* dicere poſſimus. Revera igitur non eſt ex pluribus compoſitum vocabulum, ſed potius natum a verbo *teſtor*, tamquam *teſtamen*, unde *teſtamentum*: ut a *munio munimen*, poſtea *munimentum*, & a *doceo documen*, *documentum*. Quamobrem recte Cujacius (*b*) arbitratur, juriſconſulto morem Stoicorum ſecutos eam commentos non raro fuiſſe originem, quæ rei naturæ conveniret: ratione ſcita potius & concinna, quam vera. Sed jam a nomine ad rem ipſam veniamus. *Teſtamentorum* jus quamvis apud omnes fere gentes celebretur, quia tamen certis ritibus, ac ſolemnibus formulis, e quibus ultimæ voluntatis auctoritas pendebat, a Romanis munitum fuit, atque fundatum; propterea dicitur eſſe profectum a *jure civili*, ac primo ex *moribus*: qualia fuere teſtamenta, quæ dicuntur in *procinctu*, quæ a tempore Coriolani Plutarchus ducit. (*c*) Eorumdem poſtea facultas, ac ratio inſtituta fuit ex legibus XII. tabul. quæ latiſſimam patrifamilias poteſtatem ſuper re ſua teſtandi permiſerunt, longeque pleniorem, quam tribuerat ſuis legibus Solon, quem etiam in hac teſtamentaria re Decemviri condendis legibus imitabantur. (*d*) Ante Solonem enim non licebat Athenienſibus res proprias morientis auferre ſucceſſoribus legitimis: at Solon, qui teſtandi facultatem primus detulit, non tamen omnem, ſed eam tantum voluntatem decedentis probavit, quæ a teſtatore ſine liberis decedente incolumi, ac prorſus tum a morbo, tum a medicamentis, tum a vinculis, tum a muliebribus blanditiis libero prodiret. Plena vero poteſtas teſta-

(a) Gell. *lib.* 6. *cap.* 12.

(b) *lib.* 11. *obſerv. cap.* 37.

(c) *in* Coriolano.

(d) Plutarch. *in Solon. vide* Petit. *ad l. Attic.* Demoſth. *pro Coron.*

teſtamentis ex legibus XII. tabul. acceſſit; nam exceptis iis, qui pœnæ nomine redduntur *inteſtabiles*, & qui adminiſtratione rei ſuæ lege privantur; (*a*) liberum fuit, excluſis etiam liberis, & hæreditatem, & bona ſua teſtamento relinquere. (*b*) Huic tam amplæ teſtandi facultati modum poſuerunt aliquem latæ deinceps leges, nempe Voconia, Furia, Ælia, quæ ſequenti libro erunt explicandæ. Quamobrem legem ipſam jam adferamus.

Paterfamilias uti legaſſit ſuper pecuniæ, tutelæve ſuæ rei, ita jus eſto.

Legaſſit) *legare* apud Decemviros non modo ſingulas res teſtamento relictas, ſed & omne teſtamentarium negotium complectebatur, & ipſam hæredis inſtitutionem. Etenim *legare* ſignificat *ſtatuere*, *decernere*. Unde Livius libro primo *Regnum vetuſta Sylvia gentis legat*; (*c*) *legaſſit* autem eſt ab antiqua ſcribendi ratione pro *legaris* poſito *s*. pro *r*, ut *eſit* pro *erit*.

Super pecuniæ) ita legitur in Pandectis Florentinis, (*d*) poſito ſecundo pro ſexto caſu, more Græcorum, obſervavit Cujacius, (*e*) qui antiquam hanc lectionem primus variis in locis juris reſtituit, aliaque more Græcorum uſurpata notavit, Antonius etiam Auguſtinus, & Briſſonius. Porro *pecuniæ* ſignificatio hic ad omnia extenditur; non tantum ſcilicet ad pecuniam numeratam, ſed ad mobilia etiam, & immobilia, & ad jura omnia. (*f*)

Occurrunt nunc ſucceſſiones *ab inteſtato*, quibus locum in XII. tabulis fuiſſe poſt leges de teſtamento ex Ulpiano colligitur. (*g*) *Inteſtatus* autem dicitur non is tantum, qui ſine teſtamento moritur, ſed & is, cujus teſtamentum deſtituitur: immo inteſtatus non a mortis, ſed a deſtituti teſtamenti tempore perhibetur: unde *proximorum* nomine veniunt non ii proximi, qui teſtatore decedente fuerunt, ſed qui tempore deſtituti teſtamenti repetiuntur. (*h*) Igitur ad inteſtati hæreditatem lex XII. tabul. primo vocabat ſuos, deinde agnatos, poſtremo gentiles. *Sui* dicuntur filii, aut nepotes, qui ab ipſa quodammodo natura inſtituuntur hæredes, atque vivente adhuc patre, rerum paternarum domini naſcuntur: eoque mortuo tales non fiunt, ſed fuiſſe deteguntur. (*i*) Pateſit enim dominium eorum, quod patria poteſtate obumbrabatur. Unde primum filiis locum in ſucceſſione omnium gentium jura tribuerunt: eoſque Juriſconſulti *hæredes* etiam *neceſſarios* appellarunt: quia cum naſcantur hæredes, nequeunt ſe tales negare ſi velint. Ideo beneficio Prætoris opus eis fuit, ut poſſent hæreditate paterna, quam ſibi damnoſam ſuſpicarentur, abſtinere. Non ſolum autem Filii, aut Nepotes jam nati *ſuorum* nomine comprehenduntur, ſed etiam Poſtumi, qui, niſi pater deceſſiſſet, in ipſius poteſtate nati eſſent. (*K*) *Filiorum* etiam nomine veniunt, *filiæ*: ac naturalis ratio ſuaſit Decemviris, ut ſine ſexus diſcretione par jus in ſucceſſione ſuorum, & agnatorum, maſculis, ac fœminis ex agnatione tribuerent: (*l*) quamvis id ſequentibus temporibus mutatum ſit variis editis legibus, libro ſequenti explicandis, quæ fœminis facultatem ſuccedendi minuerunt. Ac *agnatorum* nomine conſanguinei primo veniunt, etſi peculiari quoque notentur, quales ſunt frater, & ſoror ex eodem patre, qui cum proprie *conſanguinei* appellentur, lege XII. tabul. generali agnatorum nomine comprehenduntur. *Conſanguinei* autem proxime poſt *ſuos* vocantur (*m*) deinde cæteri; etſi decimo gradu ſint agnati, ex ordine, atque gradus prærogativa.

Ac

(a) *l. is cui lege ff. de teſt. & qui teſt. fac.*

(b) *Inſtit. de leg. Falcid. in princ.*

(c) *l. verbis 120. ff. de V. S.*

(d) *l. ſæpe 53. ff. de V. S.*

(e) *ſuper l. 28. & 29. ff. de V. S.*

(f) *l. pecuniæ verbum, & pecuniæ nomine, ff. de V. S.*

XXXXI.
De Succeſſionibus ab inteſtato.

(g) *l. 1. ff. ſi tab. teſt. nul. ex tab.*

(h) *l. poſt conſanguineos, §. 6. ff. de ſuis, & legit. & §. proximus, Inſtit. de legit. agnat. ſucceſ.*

(i) *§. 2. Inſtit. de hæred. qualit. & diff.*

(K) *l. 4. C. de ſuis, & legit. & §. 2. Inſtit. de hæred. quæ ab inteſt. defer.*

(l) *Inſtit. de legit. agnat. ſuc. §. 3. l. penult. & ult. C. de legit. hæred.* Paul. 4. *ſent.* 8. §. 3.

(m) *l. 2. ff. de ſuis, & legit. §. 1. inſtit. de legit. agnat. ſucceſ.*

Digitized by Google

Ac tanti fecerunt agnationem Decemviri, ut eos, qui agnati non eſſent, a legitima hæreditate ſubmoverint: unde neque mater, & filius invicem ſuccedebant, quia quamvis a matre, ac patre oriatur agnatio, mater tamen agnatione non continetur. Neque vero matri ſuus hæres filius agnaſcebatur, quia mulieres filios in poteſtate non habent: ideoque neque ex eo capite filius matri ſuccedere poterat. (a) Quam juris aſperitatem poſtea lenivit *S. C. Tertullianum*, de quo libro ſequenti Poſt agnatos, *gentiles* vocabantur, ſive qui eadem de gente eſſent, non ex eadem familia, quorum jus poſtea ceſſavit; unde nihil hic explicandum ſupereſt præter id, quod ſupra *de tutelis* expoſuimus. Cæterum ex lege XII. tabul. hæreditas inter paris gradus agnatos *in capita* dividebatur. (b) Quod ex abdito ſenſu legum potius, quam ab ipſis verbis deductum exiſtimaverim, cum nihil expreſſe cautum inveniatur. Verum ſi cum *patruo* concurrant *filii mortui fratris*: ii non ſuo proprio jure veniunt, ſed patris defuncti, cujus locum ingrediuntur: ideo non ſinguli æqualem cum patruo partem; ſed ſimul omnes eam portionem hæreditatis auferent, quam pater eorum, ſi viveret, habuiſſet, cujus mortui jus filii repræſentant: quæ ſucceſſio dicitur *in ſtirpes*; quia non per ſingula capita æqualiter, ſed ratione gradus, quem præferunt, hæreditas avi inter filium, & nepotes ex mortuo filio dividitur. Illud vero ad antiquitatis cognitionem ſcitu dignum arbitror, quod Gellius ex Labeone retulit: (c) *Virginem Veſtalem neque hæredem eſſe cuiquam inteſtato, neque inteſtatæ quemquam: ſed bona ejus in publicum redigi*. Jam vero ipſa legis verba proferamus.

(a) *Inſtitut. de S. C. Tertul.*

(b) *l. 2. §. 2. ff. de ſuis, & legit.* Ulp. *Inſtit. tit. 26. §. 4.*

(c) *lib. 1. c. 12.*

Aſt ſi inteſtato moritur, cui ſuus hæres nec eſcit, agnatus proximus familiam habeto. ſi agnatus nec eſcit, gentilis familiam nancitor.

Ad hujus legis interpretationem ſatis meminiſſe fuerit *eſcit* ſignificare *erit*:

Familiam) accipi pro *hæreditate*, & *nancitor* exponendum eſſe *nanciſcitor*.

Sequitur lex de libertis inteſtato morientibus, (d) qui ſi ſuum hæredem non habeant, hæredem ex legibus XII. tabul. habebunt patronum, vel patroni liberos in capita hæreditate diviſa, & gradibus remotioribus excluſis: (e) itaque ſi filius patroni ſupereſit, nepotes ex filio mortuo removentur. Cum autem lege XII. tabul. libertus teſtamento poſſet excludere patronum; Prætor legis aſperitatem correxit, edictoque ſuo patronum vocavit ad dimidium bonorum, ſi libertus teſtamento facto nullum ſibi ex naturalibus liberis ſucceſſorem reliquiſſet; aut ſi ab inteſtato decedens uxorem, quæ in manum convenerat, vel adoptivum filium habuiſſet: nam æque pro dimidia parte ad bonorum poſſeſſionem patronus veniebat. (f) Legis autem verba hæc propemodum fuere:

(d) Ulp. *Inſtit. tit. 29.* & Juſtin. *Inſtit. de ſucceſ. libert. in princ.*

(e) *l. 23. §. 1. ff. de bon. libert.*

(f) Ulp. *ibid.*

Si libertus inteſtato moritur, cujus hæres non extabit, aſt patronus, patronique liberi eſcint, ex ea familia in eam familiam proximo pecunia adducitor.

XXXXII. De Diviſione hæreditatis.

Adducitor) hoc eſt *addicitor*, vel *additor*.

Mortuo teſtatore, pluribuſque relictis hæredibus, contrahitur ſtatim inter eos tacita ſocietas, & naſcitur communio juris: adeo ut ſingulos, & in univerſos, defuncti jura omnia tranſeant, rerumque dominium, & actiones, atque obligationes ejuſdem. Ut autem ſucceſſio ad exitum perducatur, neceſſaria fuit jurium, & bonorum inter hæredes diviſio, quæ vel a jure ipſo, vel a magiſtratus arbitrio procedit. (g) Dividuntur ipſo jure actiones,

(g) *l. 25. §. 8. & §. 13. ff. famil. erciſ. l. 1. C. de except. l. 1. C. ſi certum petatur.*

nes, & obligationes, ut ſinguli hæredes per legem XII. tabul. obligationibus hæreditariis, & creditoribus defuncti pro hæreditaria portione teneantur: & ſimul actiones pro eadem portione adverſus hæreditarios debitores nanciſcantur ex leg. XII. tabul. ex quibus, quia tantum hæredes creditoribus hæreditariis ſubjiciuntur; ideo prudentes ducti verbis, & ſententia legis, legatarios his oneribus exemerunt: uti tamen legata nonniſi ære alieno deducto præſtentur. (a) Alia diviſio cæterarum rerum, & bonorum inducitur per arbitrum familiæ erciſcundæ, ſive hæreditatis dividendæ. (b) Nam leges XII. tab. præcidendis diſcordiarum radicibus, quæ communione prodeunt, inſtituerunt; ut ſi hæredes in ea manere nolint, arbitrum peterent a magiſtratu, qui ſuas portiones ex teſtamento ſingulis attribuat: unde actio prodiit *familiæ erciſcundæ*. Cujus legis capita in duas ab Hottomanno diſtracta leges, in unam Gothofredus junior coegit, meo judicio, rectiſſime, propter brevitatis ſtudium, quod ubique Decemviros tenuit. Sunt autem hæc:

(a) *l. creditores 7. & ult. C. de hæred. action. & l. 10. C. de jur. delib.*

(b) *l. 1. ff. fam. erciſc. & l. 12. C. eodem.*

Nomina inter hæredes pro portionibus hæreditatis ercta cita ſunto. Cæterarum familiæ rerum ercto non cito ſi volent: erctum citum faciunto. Prætor ad erctum ciendum arbitros tris dato: ſive

Defuncto creditore, vel debitore, ejus hæredes pro portionibus hæreditariis convenire, & conveniri tantum poſſunt: ipſoque jure inter eos obligatio dividitur. At cæterarum rerum, ſi volent, hæredes diviſionem faciunto: ad eam diviſionem Prætor tres arbitros dato.

Ercta cita) magna eſt de harum vocum origine, ac ſignificatione diſſentio. Feſtus enim verbo *erctum*, putat *erctum* a *coercendo* dictum; *citum* a *ciendo*. *Ciere* autem Donatus ad VIII. Æneid. explicat *dividere*, unde *cieum diviſum* ex illo Virgilii:

· - - - - *cita Metium in diverſa quadrigæ*
Diſtulerant.

Inde Jacobus Gothofredus *erctum*, ſive *coercitum* accipit pro *indiviſo*. Mihi olim placuit erciſcere deducere ab ἐρχίζειν, ſive ἔρκιον, quod eſt quaſi *ſeptum*, ut ſignificet *ſeptum dividere*. Sed cum veteres habuerint *horctum*, quod eſt, *bonum*, ſuſpicor *o* in *e*, ut ſæpe mutata, natum eſſe *herctum*; *citum* autem a *cio*, quod eſt divido, a veteri σχίω, unde σχίζω divido. Inde compoſita eſt vox *erciſcere*, quaſi *erctum*, ſive *bona dividere*.

XLIII. De Statuliberis.

Fuiſſe creditur & in XII. tabul. legem de ſtatuliberis: cujus cum nullæ ad nos reliquiæ pervenerint, ſatis fuerit ſententiam illius ex Hottomanno depromere, qui eam ex variis juris auctoribus collegit. Continebat autem ea lex, ut quando teſtator ſervum aliquem, cum is certam hæredi pecuniam dabit, liberum eſſe juſſiſſet, ſi eum æres abalienaret; tamen ſi emptori eam pecuniam ſervus daret, liber eſſet. (c) Quamobrem legem eam Gothofredus ita concipit:

(c) *l. ſtatul. 28. ff. de ſtatu lib.* Ulp. *Inſtit. tit. 2. de Statul.*

Statuliber emtori dando liber eſto.

XLIV. De Mancipationibus.

Nunc a teſtamentis ad *contractus* tranſeamus, & primo ad eos, qui *mancipatione*, ac *nexu* inibantur. Quæ verba ſatis patebunt, ſi in memoriam redeamus eorum, quæ attulimus de uſucapionibus agentes. Uberiorem vero notitiam in actibus ſolemnibus inferius explicandis adferemus. Ad id autem, quod habemus in manu, ſatis fuerit noſſe *mancipationis* nomine venire venditionem earum rerum, quarum in dominio noſtro proprietatem habemus, quæ res *mancipi* nuncupantur, ut mobilia ſunt, & prædia italica: non autem provincialia prædia, quæ

tantum

Digitized by Google

tantum *poſſeſſiones* appellantur; quod poſſeſſio tantum eorum apud privatos; dominium vero maneat apud Pop. Rom. (*a*) *Nexus* vero erat legitima dominii ex jure civili transferendi ratio, ſine qua nihil in dominium tranſire poterat alicujus. Emptor enim, qui ſine nexu, hoc eſt non adhibito libripende, & quinque teſtibus, rem acceperat, percipiebat quidem rei venditoris; minime tamen rei dominium adquirebat. Ideo venditor, ille, quia dominium ex jure Quiritium retineret, *Quiritarius* dominus; emptor vero *bonitarius* appellabatur, quod venditorum bonorum utilitatem potius, quam dominium aſſequeretur. Unde mancipatio, quæ *venditio* eſt *nexu contracta*, inter nexus genera refertur: cum alii quoque contractus, & etiam teſtamenta ubi eædem ſolemnitates adhibebantur, nexus quoque nomine veniant. Res vero, quæ mancipi non eſſent, ſub nexum non cadebant, ideo dominium eorum transferebatur per *ceſſionem in iure*; de qua in actibus legitimis. Nunc Decemvirorum ſenſus in venditionibus rerum mancipi, cæteriſque contractibus formam juris civilis habentibus, ſive in mancipationibus, & nexibus omnibus inquiramus. Igitur Decemviri, ut fraudem omnem a contractibus averterent, quæcumque contractus verbis comprehenderentur præſtanda juſſerunt, (*b*) ſive ut lex ait *qua lingua eſſent nuncupata*; idque cum in venditionibus, tum in contractibus aliis, qui omnes clauduntur verbis illis: *ſi nexum faciet mancipiumque*. Quam in contractibus fidem poſta JCri non minori ſtudio exegerunt jubentes, ut non modo quod *expreſſum*, ſed & quod *ſuppreſſum* eſſet, præſtaretur: (*c*) fallit enim emptorem venditor non modo, ſi plus de re vendita promittat, quam re vera ineſt; verum etiam ſi reticeat vitium in ea latens: utroque modo enim res pluris, quam eſt digna, æſtimatur. Utinam hoc inſideret caſuiſtis noſtris! Prudentum vero auctoritatem, qua vitiorum reticentia damnabatur, munivit etiam Ædilis edicto ſuo, quo contrahentium fallaciis occurrit, ut late in titulo Digeſtorum *de ædilitio edicto*. Nec ſciens modo, ſed etiam ignorans venditor vitium rei, quod reticuit, præſtabit actione ex empto, quanto minoris esset venditurus ſi vitium indicaſſet; ſi reticuerit, ſciens, damna præſtabit omnia, quæ ex venditione illa emptor traxerit. (*d*) Non tamen venditor tenebitur, ſi rem vitio carentem verbis extulerit; commendationem enim rei ſuæ ſuggerit ipſa natura. Si vero patefacto vitio, venditor inficietur, *dupli* pœnam ex XII. tab. lege ſubibit. (*e*) En legis verba.

Quom nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupaſſit, ita jus eſto; ſi inficias ierit, duplione damnator.

Nexum) *nexus* nomine veniunt contractus omnes, in quibus, more veteri, de quo inferius, libripens, & quinque teſtes adhibebantur, ut quod ex jure gentium procedebat, juris civilis formam indueret, actionemque pareret inter cives Romanos.

Mancipiumque) *mancipium facere*, eſt abalienare rem mancipi, & dominium in alios transferre per nexum, ſive ſolemnia juris civilis.

Nuncupaſſit) *nuncupare* ſignificat *nominare*. (*f*) hinc *ſcripta* pecuniæ, ut ille refert, in legibus, *nuncupata* dicebantur. (*g*) Superiori lege conſulitur emptori, ne in fraudem inducatur. Sequitur alia, qua Decemviri proſpexerunt venditori, ne rei dominium ante acceptum pretium amitteret. Ideo rem, etſi traditam, tamen dominium mutare noluerit, niſi emptor aut pretium reddidiſſet, aut alio modo ſatisfeciſſet, puta fidejuſſore, aut pignore dato, quibus pro pretio caveretur. Quod ex legibus XII. tab. deſcendere, præter Juſtinianum, (*g*) colligitur ex Varrone. (*h*) S au-

(a) Boet. *in topic. Cic.* 3.

(b) Feſtus *verbo nuncupato* Varro. 5. *de ling. lat. c.* 7. Cic. *de orat.* 1. *& pro Cæcin. &* 3. *de offic.*

(c) Cic. *de offic.* 3.

(d) *l. Julianus ff. de act. empt.*

(e) Cic. *de offic.* 3.

(f) Varro 5. *de ling. lat. c.* 7.

(g) Feſtus *in verbo nuncupato.*

(h) §. *rei vendita Inſtit. de rer. diviſ.*

( ) *Lib.* 2. *de re ruſtic. l. quod venditi. ff. de contrahen. empt. & l.* 5. §. *ſed & ſi ff. de trib. act.*

Digitized by Google

autem obtulerit pretium emptor, nec venditor acceperit, aut fidem de pretio emptori habuerit, videtur pretium quaſi perſolutum, ideoque dominium tranſibit in emptorem. Sed jam legis quæ ſuperſunt verba ſubjiciamus.

Res vendita tranſque data emptori non adquiritor, donicum ſatisfactum eſcit.

Tranſque data) hoc eſt *tradita*, a *trans* enim, & *dare* fit *tranſdere*, inde eliſos fit tradere.

Donicum) antique pro *donec*.

XLV. De Collegiis, & Sodalibus.

Occurrit nunc ex eo, quem ſequimur ordine, lex de *collegiis*, vel ſodalibus: quæ vulgo inſtitui minime poterat. Non enim omnibus leges permittebant certum, ac ſeorſum a ceteris civibus corpus una conveniendo componere, ne de coeuntibus conſiliis privatorum, publicum aliquando malum erumperet. Quamobrem certa erant, ac præfinita collegia, & cœtus privatorum, quibus lex coeundi ſimul veniam dederat. Ac Decem virorum ætate, ſub quibus lex de ſodalibus prodiit, non alios Gothofredus fuiſſe ſententia legis comprehenſos arbitratur, & ſodalitii jus habuiſſe, quam *fratres Arvales*: quorum collegium Romæ fuit, antiquiſſimum ab ætate nempe Romuli, qui Acce Larentiæ nutrici pro filio eſſe voluit, poſtquam ex duodecim, quos habebat illa, unum amiſiſſet: ſeque ſimul cum undecim fratribus *ſacerdotem* appellavit *Arvalem*. (*a*) Quod ſacerdotium frugum a Diis petendarum, ac finium diſcernendorum, litiumque iſtiuſmodi judicandarum cauſa fuit inſtitutum (*b*) ut ex veteri gloſſa Cujacius retulit. (*c*) Plura deinde ſimilia Romæ, ſicut & noſtris temporibus, inſtituta fuere collegia, vel ſacerdotum, vel artificum, prout, legibus adprobantibus, publica poſcebat utilitas. Quibus conveniendi, ſibique jus certum condendi facultatem tribuit lex XII. tab. ducta a lege Solonis Cajo relata. (*d*) Quam aliter Cujacius (*e*) ex libris Baſilicorum; aliter quoque Salmaſius; aliter Heraldus; aliter tandem Peritus legerunt. Verum ne tam fuſe, ac varie diſputata retractemus, ſuum cuique judicium relinquimus, illud vero præterire minime poſſum, quod Salmaſius non tam fortaſſe docendi, quam contradicendi ſtudio ſcripſit: illicita nempe fuiſſe veteribus Athenienſibus *collegia prædonum*, propter infamem vitæ illius rationem, communi judicio reprobatam: unde verba illa in lege Solonis ἐπιλειαν vertit in ἐπηλειαν polarum, qui a prædonibus emunt, ut carius vendant. Qua in re de induſtria videtur oblitus illius Thucydidis, (*f*) ſcribentis vetuſta ætate præſtantiſſimum quemque virum, & ipſos heroas in mare prædatum exiſſe, tantum ut a ſuis civibus abſtinerent. Quod fuit honorificum vitæ genus; tamquam privatæ imago militiæ, ut non mirum, ſi mos hic non omnino, neque omnibus ex partibus tempore Solonis evanuerat. Adeſt & Homerus, (*g*) apud quem ſine offenſione Telemachus a Neſtore interrogatur, an prædæ cauſa eo appuliſſet? Ob eamdem cauſam & Periti (*h*) emendationem quoque rejeceriro, qui legit ἐπιλειον *ad frumentum*: cujus ſignificationis auctorem habet Heſychium. Sed ne de collegiorum generibus laboremus, quæ licita eſſent, quæve illicita, ſatis erit noſſe illa fuiſſe licita, quæ fraude maliſve artibus carerent. Quæcumque autem collegia legibus permitterentur, ea certi juris condendi ſibi facultatem habebant, dum ne publicis legibus adverſarentur. Hinc lex quæ ſequitur.

Sodales legem quam volent, dum ne quid ex publica lege corrumpant, ſibi ferunto.

(a) Plin. *lib.* 18. *c.* 1. & Gell. *lib.* 6. *c.* 7.

(b) Varro *l.* 4. *de ling. lat.*

(c) *obſ. l.* 11. *c.* 5.

(d) *l.* 4. *ff. de colleg.*

(e) *obſ. l.* 7. *c.* 30.

(f) *init. hiſt.*

(g) Odyſ. 3.

(h) *ad leg. Attic. pag.* 418.

Por-

XLVI. De Jurejurando.

Porro cum nullum habeant homines vinculum firmandarum pactionum *jurejurando* firmius; ideo cautum fuiſſe de *jurejurando* legibus XII. tab. oportet: atque inde legem traxiſſe Ciceronem (*a*) de religione jurisjurandi hanc:

(a) Cic. *de offic.* Gell. *lib.* 7. *c.* 18.

Perjurii pœna divina, Exitium, humana, dedecus eſto.

XLVII. De Fœnore.

Inter contractus crebra in civili vita eſt *fœneratio*, propter diſſolutos mores eorum, qui abſumptis propriis, indigent alienis. Rarior vero eſt in bene conſtituta republica, unde fœneratio exulat ſimul cum luxu, & intemperantia egeſtatis parente, ac voragine patrimoniorum. Luxuries enim exotiens, quas invenit, brevi ſuperat, ac tandem atterit opes: e quibus qui exciderunt occupati a vitiis, & eorum alendorum facultate ſpoliati, vel rapere coguntur, vel quæſtum, laboreſque ſuos ſubjicere rapinis fœneratorum, quorum oportet avariſſimas quaſcumque leges, atque intolerandas conditiones tota vita ſubire. Quamobrem priſcis Romanæ reipublicæ temporibus, quando nondum peregrina luxuries ex Urbe nativam frugalitatem ejecerat, ſub levibus admodum uſuris pecunia mutua dabatur: præcipue cum ea ætate, nonniſi *terreſtris uſura* eſſet in uſu, rei nauticæ peritia nondum a Romanis comparata, in qua ſeſe non ante primum bellum punicum exercuerunt. Creſcit autem uſura ex lucro pecuniæ, quod a maritimis mercimoniis, & frequenti, ac celeri trajectione, ac venditione mercium venit. Ideo Athenis, unde facilis erat ad exteras oras appulſus, & crebri excurſus, receſſuſque navium propter navigandi facultatem, atque peritiam, & mercimoniorum facilitatem, non a lege, ſed a voluntate fœneratorum uſuris ponebatur modus. Unde quæ apud Romanos maxima erat uſura, nempe *centeſima*, erat inter Græcos minima. Quamobrem, & inter Romanos, poſtquam mare pervium habuerunt, uſuræ etiam prodiere maritimæ, terreſtribus, & communibus longe majores, propter pecuniæ periculum, & lucrum navigationis. Modus autem a Decemviris conſtitutus uſuris communibus, atque terreſtribus maxime conveniebat frugalitati, ac parſimoniæ veterum. Non enim quæſtum permiſerunt ſupra *uſuras uncias*, vel *unciarum fœnus*, cujus origo, atque cognitio eſt altius aliquanto repetenda. Sortem, ſive pecuniam fœneri occupandam Romani dividebant in centena denariorum; de qua ſumma, quam ſtipulari licebat uſura, erat *centeſima pars* in menſem, quæ duodecies repetita reddebat in ſingulos annos *uncias*, hoc eſt partes duodecim, ſive duodecim denarios annuos. Eaque dicebatur *uſura centeſima*, ſive quod ſingulis menſibus centeſimam partem, nempe unciam redderet, ſive quod centeſimo menſe uſuræ illæ ſortem æquarent. Quæ uſura, quia duodecim continebat uncias in ſingulos annos, *as*, vel *as uſurarius* appellabatur: eratque veluti corpus & fons ceterarum, quæ ſub ea, veluti ſub majori minores continebantur: quia Romani rerum integritatem, ſive rationem totius conſtituebant in duodenario numero: idque ſolidum putabant, & integrum in ſua ſpecie, quod partibus duodecim componeretur: ex eoque numero diviſionis cujuslibet ratio deducebatur: hinc *as hæreditarius* eſt hæreditas integra in duodecim tribuenda partes. Multa enim, ut Varro ait, (*b*) antiqui duodenario numero finiebant. Hinc iiſdem appellationibus partes *aſſis*, & partes *uſuræ centeſimæ* complectebantur, ſive in ſingulos menſes, ſive in ſingulos annos quis eas ſtipularetur. Annuæ namque uſuræ cumulus erant plurium menſtruarum, quæ ſingulæ ad annuam ſuæ quantitatis uſuram, eamdem rationem habebant, quam unus ad duodecim. Unde qui ſtipulabatur ſex uncias annuas, poterat ſingu-

(b) *lib.* 4. *de ling. lat.*

Digitized by Google

ſingulis menſibus repoſcere *ſemunciam*, qui ſtipularetur annuas duodecim, poterat ſingulis menſibus exigere *unciam*, ſive centeſimam ſortis partem. Eademque ratione per reliquam uſurarum quantitatem excurritur: revocantur enim omnes ad aſſis rationem, iiſdemque nominibus notantur. Unde uſuræ Centeſimæ ſunt, uncia perſolvenda ſingulis menſibus ex denariorum centenis. Semiſſes uſuræ ſunt ſemuncia ſingulis menſibus, & ſemiſſis in annum. Trientes uſuræ ſunt tertia pars unciæ in menſem, quatuor unciæ in annum. Quadrantes uſuræ ſunt quarta pars unciæ in menſem, tres unciæ in annum. Sextantes uſuræ ſunt ſexta pars unciæ in menſem, duæ unciæ in annum. Quincunces uſuræ ſunt tertia & duodecima pars unciæ in menſem, quinque in annum. Septunces uſuræ ſunt dimidium, & duodecima pars unciæ in menſem, ſeptem unciæ in annum. Beſſes uſuræ ſunt duo trientes unciæ, ſive duo tertiæ partes in menſem, octo unciæ in annum. Dodrantes uſuræ ſunt tres quadrantes unciæ, ſive tres quartæ partes in menſem, novem unciæ in annum. Dextantes, vel decunces uſuræ ſunt tres quadrantes, & duodecima, ſive tres quartæ partes, & duodecima unciæ in menſem, decem unciæ in annum. Deunces uſuræ ſunt tres quadrantes, ſive quartæ partes, & duo duodecimæ unciæ in menſem: undecim unciæ in annum. Denique Aſſes uſuræ ſunt uncia in menſem, vel quot menſibus, duodecim unciæ quot annis, hoc eſt uſura centeſima, ad quam initio jam expoſitam, nunc partium enumeratione recurrimus. Cum autem ſtipulabantur uſuras majores centeſimis, tum aſſem multiplicabant, & partes ejus, exigentes aliquando ſupra legitimam uſurarum ſummam, nempe binas, ternaſve centeſimas: ut numquam tamen ab aſſis ratione diſcederent: quæ ſumma eſt ratio apud Romanos diviſionum omnium, ſive perfecta cujuſque integri corporis menſura, & numerus abſolutus. Eſt enim *as* quidquid ad μονάδα, & ad *unitatis*, quam vocant, rationem reducitur. Unde quidquid eſt unum in duodecim tributum partes, *as*, nempe totum appellatur, idemque eſt quod Græcorum ἆς. (*a*) Hinc *aſſa vox*, quæ ſola ſine tibiis canit. (*b*) Fluxit autem *aſſis* vox a Doribus, Siculis, & Terentinis, a quibus Romani & nummum gravis ponderis, nempe χαλκόν, & ipſius nomen acceperunt. (*c*) Nam ex Dorico αἶς Tarentini, & Siculi, eliſa media littera, fecerunt ἆς: indeque Romani utrumque vocabulum, nempe *as*, & *as* habuerunt. Quorum olim nominum eadem erat ſignificatio, quia *as*, & *as* primus nummus fuit Romanorum ex χαλκοῦ, ſive *aere* percuſſus: unde *as*, pro *as* ſæpe veteres dixiſſe, refert Varro. (*d*) Cum igitur ſummam uſurarum, nempe centeſimam vocarent *aſſem*; quando centeſimas multiplicabant, earum numerum per multiplicationem aſſium exprimebant, nempe *Treſſes* dicebant, *Quatruſſes*, *Sextuſſes*, pro *ternas*, *quaternas*, *ſenas* centeſimas: vel *dupondiarium*, ſive binas centeſimas, *tripondiarum*, ternas. (*e*) Porro cum Siculi ἆς, & λίτραν quoque Dorice dicerent; Romani *as* etiam appellaverunt *libram*: quæ vox orta eſt ex Græcorum λίτρα, & ita noſtra etiam ætate in magnæ Greciæ regionibus certum pondus appellant. Quia vero pars duodecima λίτρας, ſive libræ, apud Siculos vocabatur οὐγκία ut Ariſtoteles apud Pollucem docet; (*f*) ideo Romanis uſurpatum fuit *uncia* nomen pro duodecima parte libræ, ſive aſſis. (*g*) Ceteræ autem partes utrimque traxere appellationem ſuam, ut inveſtigando patebit. Ab aſſe igitur uſurario, dempta uncia, ſuperſunt undecim, ſive *deunx*, quaſi aſſis, una dempta. (*h*) Etenim *de* apud Latinos tollit, ut apud Græcos ἀπὸ: unde *demens*, hoc eſt ſine mente: *deſtruere*, hoc eſt ſtructuram tollere: *undeviginti*, vel *duodevigin*

(a) Salmaſ. *de uſuris pag.* 576.

(b) *idem de modo uſ. pag.* 261.

(c) Pollux. *l.* 9. *vide* Scalig. *conject. in* Var. 4. *de ling. lat. p.* 42.

(d) *lib.* 8. *de ling. lat. p.* 132.

(e) Salmaſ. *p.* 268. *de modo uſurar.*

(f) *lib.* 9. *vide* Scalig. *conject. in* Var. *p.* 41.

(g) Salmaſ. *de modo uſur. p.* 241.

(h) Varro *l.* 4. *de ling. lat. p.* 41.

ti, quaſi viginti, una, vel duabus demptis partibus. Eadem ratione dicuntur uſuræ *dextantes*, ſive decem unciarum: quia dempta ſexta aſſis parte, nempe *ſextante*, ſuperſunt decem. Unde dicitur *dextans*, quaſi *deſextans*, hoc eſt *dempta ſexta*. Item dicitur *dodrans*, quaſi *dequadrans as*: a dempto enim quadrante ſuperſunt partes novem, nempe *dodrans*. Quam nominis originem retineo, donec in mentem venerit melior. Non minus tenebrarum invenio in voce *bes*, ſive octo unciæ: quam vocem Varro deducit ex veteri *des*: etenim ſæpe apud antiquos *d* pro *b*, ſic *duellum* pro *bello*. Unde varro *bes* pro *des*, quaſi demptis unciis quatuor, nempe triente: quo ablato ſuperſunt partes octo. Feſtus inde dictum putat, quod *bes*, bis triens ſit aſſis: nempe octo partes, quæ dividuntur in duos trientes. Quam ſententiam a Scaligero rejectam fulcit opinione ſua Salmaſius, putans, olim dictum fuiſſe *dues* pro *bes*. *Duis* autem pro duo, unde *dues*, quaſi duæ partes aſſis, ac poſtremo *bes*, indeque natum ait, ut non *duſſes* dicerent pro *duobus aſſibus*, ſed *dupondium*: quia *dueſſis*, vel *beſſis* vocabulum jam ſuſceperat ſignificationem duarum partium aſſis, ſive duorum trientium. Quam ego Scaligeri (*a*) antepono conjecturæ ſcribentis, *bes* ſive *des* inde dictum, quia deinceps ab eſſe dematur: nam dodrans demit ab eſſe quadrantem; dextans duas uncias; deunx unam. Nihilo felicior eſt Voſſius *bes*, ſive *des* dictum exiſtimans, quia *demitur triens*. *Septunx* originem ſui nominis ex ſe profert. *Semis* quamquam deduci poteſt ab ἥμισυ, trajectis extremis litteris, tamen, Varrone auctore, placet hanc vocem aſſerere linguæ latinæ, *ſe* enim ſignificat dimidium, ut *ſelitra*, & *ſemodius*, quaſi libræ dimidium, & modii: atque ita *ſemis*, veluti *ſemias*, *dimidium aſſis*. *Sextans* etiam Romanorum eſt vocabulum, quaſi ſexta pars aſſis: quod ſimile videtur græco ἑξὰν ejuſdem ſignificationis. Magis tamen ad græcum ſonum accedunt *quadrans*, & *triens*, ſignificatione tamen a græcis diverſa. Τριὰς enim Græcorum, unde Romanorum *triens*, tres aſſis partes ſunt, ſive tres unciæ: apud Romanos vero *triens* uncias continet quatuor: eſt etenim tertia pars aſſis. Τετρὰς ad cujus exemplum natum eſt Romanorum *quadrans*, apud Græcos quatuor complectitur uncias: cum quadrans apud Romanos, uncias complectatur tres; eſt etenim pars aſſis quarta. (*b*) His vocabulis apud idoneos, cultoſque ſcriptores uſurarius aſſis cum ſuis exprimitur partibus: pro quo barbari ſubſtituerunt *duodecim pro centenario*, vel *undecim*, vel *decem*, vel *novem*, vel *octo*, vel *ſeptem*, vel *ſex*, vel *quinque*, vel *quatuor*, vel *tres*, vel *duo*, vel *unum*: cum dicere oportuiſſet uſuras *centeſimas deunces*, *dextantes*, *dodrantes*, *beſſes*, *ſeptunces*, *ſemiſſes*, *quincunces*, *trientes*, *quadrantes*, *ſextantes*, *uncias*: unde qui ſcribunt, pecuniam fœnerat *ad rationem quatuor pro centenario*, latine dicerent expeditius, pecuniam fœnerat *ſub uſuris trientibus*, & ita in reliquis. Centeſimæ uſuræ, quam frequenter invenimus apud Scriptores veteres, inſigne monumentum adducit ex veteri inſcriptione Salmaſius: (*c*) unde, ratione bene ſubducta, manifeſto apparebit quantitas unciarum duodecim in annos ſingulos. Hanc non Romani exemplo Græcorum *centeſimam*, ut Salmaſius exiſtimabat; ſed Græci exemplo Romanorum ἑκατοςὸν τόκον appellarunt, ut Gronovius oſtendit: eaſdemque vocarunt, ob ea, quæ prædiximus, *uſuras aſſes*. Quincunces, & Deunces memorat Perſius. (*d*)

Quid petis? ut nummi, quos hic quincunce modeſto
Nutrieras, avidos pergant ſudare deunces.

Dextantium uſurarum veſtigium oſtendit Salmaſius in alia inſcriptione: quam eodem capite adducit.

Dodrantium uſurarum nulla mihi adhuc oblata eſt mentio. Uſurarum

beſſium

(a) *apud* Feſtum *in verbo* bes.

(b) Salmaſ. *de modo uſur. c.* 6. *pag.* 255.

(c) *de modo uſur. c.* 7. *pag.* 273.

(d) Satyr. 5.

beſſium teſtis eſt Cicero ad Atticum (a) his verbis: *Fœnus ex triente idibus quintilibus factum eſt beſſibus*. Septunces uſuras conſervavit marmorea tabula reſtamenti Venetiis, quam eodem capite Salmaſius explicavit. (b) Semiſſium vero uſurarum plura teſtimonia occurrunt, cum eſſent crebriores, utpote mediæ inter maximas, & minimas uſuras: & finis graviorum, ac leviorum initium. Unde Ulpianus. (c) *Et niſi poſuerint heredes uſuras leviores intra ſex menſes, ſin minus uſuras ſemiſſes Reipublicæ pendat*. Eaſdem *ſemiſſales* uſuras Modeſtinus appellat. (d) Quineunces uſuras præter Perſium, Scævola (e) memorat etiam, & Ulpianus; (f) apud quem etiam eſt mentio de trientibus uſuris, (g) quas paſſim reperies apud veteres, præcipue Lampridium, (h) Capitolinum, (i) Ciceronem. (K) Quadrantes uſuræ leguntur apud Scævolam. (l) Sed nulla mentio in jure Sextantium. Tandem deſcendimus ad uſuras Uncias, nempe ad unciarium fœnus, quod unum habitum fuit juſtum in legibus XII. tabul. temporibus nempe modeſtiſſimis, & mercatura quam rariſſima: nondum aperto mari, commercioque aliorum nationum. Ad quas Romani aditum ſibi armis patefecerunt, unde victores in Urbem redeuntes, eam in ſervitutem dedere peregrinæ luxuriæ, quam ſecum advexerant. Creſcentibus autem in dies rerum, hominumque commerciis, erevit etiam opulentia paucorum, cum pluiimorum egeſtate: unde legitimum uſuræ modum ſuperarunt: ut non raro novis legibus modeſtiam priſtinam renovare oportuerit, & uſuras effrenes coercere. Nam & peregrinam luxuriam jam antevenerat avaritia. Etenim ab anno Urbis uſque CCCLXXI. in Manliano tumultu, ingraveſcentis fœnoris teſtem habemus vocem Centurionis, qui ſe poſt multiplicem ſortem perſolutam, uſuris eam ſemper mergentibus, obrutum ære alieno querebatur. (m) Quamobrem anno A. V. C. CCCLXXVI. *Licinia* lex a C. Licinio Stolone trib. pleb. Sp. Furio Medullino, P. Cloelio Siculo lata conſtituit, ut eo deducto *de capite*, ſive *de ſorte* quod erat uſuris pernumeratum, id quod ſuperfuiſſet triennio, æquis portionibus perſolveretur. (n) Cumque a fœneratorum immanitate, pauperum vulnera recrudeſcerent anno CCCXCVI. M. Duillius, & L. Mœnius trib. plebis tulerunt, ut fœnus ne majus unciario exerceretur, (o) quæ fuit reſtitutio legis Decemviralis, (p) quod fœnus anno CDVI. redactum fuit ad ſemiunciarium: (q) Tandem anno CDXVI. L. Genutius trib. plebis tulit, ne amplius fœnerari liceret. (r) Quod non longum permanſit. Moribus enim in diem vitiatis, dum luxuria ſupergrederetur opes, exceſſit etiam uſura legitimum XII. tab. modum; adeo ut *legitima* uſura jam *centeſima* duceretur. Vicit omnes tandem avaritia leges: ut fœneratores binas etiam, ternas, quaternas, pluresque centeſimas ſtipularentur. Unde Scaprius, teſte Cicerone, quaternas poſtulabat centeſimas (s) a Salaminiis. Plura exempla prætereo. Hæc quantum tenuis noſtra facultas tulit, ex involutiſſimis hac de re Criticorum commentariis, ac ſane perplexis enucleate promere ſtuduimus: & e variis, ac diſcrepantibus opinionibus eam ſelegimus, quæ magis cum veteribus monumentis congruere videatur. Siquidem homines, alioqui doctiſſimi, *fœnus unciarium* eum *uſura centeſima* confuderunt: ne Accurſium eum ſuis, magis temporum barbarie, quam propria culpa interdum peccantem, accuſemus, qui *uſuras centeſimas* exponit eas, quæ anno ſortem æquarent; ſemiſſes, quæ dimidium ſortis; trientes, quæ tertiam; quadrantes, quæ quartam illius partem quotannis redderent. Manucius cum diſtinctionem *annuarum* uſurarum, & *menſtruarum* excogitaſſet, uſuras annuas conſtituit ſemiſſes, beſſes, trientes: menſtruas

(a) *Ep.* 14. *l.* 4.

(b) *pag.* 278.

(c) *l.* 5. *ff. de op. pub.*

(d) Modeſtinus *l.* 10. *ff. de pollicitat.* Columella *l.* 3. *c.* 3.

(e) *l. crediter*, §. *Titius*, *ff. de ſolution.*

(f) *l.* 7. *ff. de adminiſtr. tut.*

(g) *l.* 7. §. 10. *ff. de adminiſtr. tut.*

(h) *in* Alex. Sever.

(i) *in vita Antonini Pii.*

(K) *in ep. ad Attic.*

(l) *l. liberto* 21. §. *Largius* 4. *ff. de ann. legat.*

(m) Livius *l.* 6. *c.* 14.

(n) Livius *lib.* 6.

(o) Liv. *l.* 7.

(p) Tacit. *l.* 6. *annal.*

(q) Liv. *l.* 7. Tacit. *eod.*

(r) Liv. *eod.*

(s) *l.* 5. *ad Attic. ep. ult.*

Digitized by Google

ſtruas vero fecit centeſimas, quæ ſcilicet ſingulis menſibus redderent unciam. Et tam ipſe, quam Adrianus Junius, Joſephus Scaliger, & Ritterſutius ad hanc legem, *unciarum fœnus* acceperunt pro *uſura centeſima*: quibus neſcio quam recte Salmaſius accenſeat Hottomannum longe alia tradentem in expoſitione legum XII. tabul. Primam vero, & puram hujus eruditionis lucem extulit Hermolaus Barbarus in caſtigationibus Plinianis. Qua ducti Bartholomæus Soccinus, Budæus, Alciatus, Antonius, Auguſtinus, Sigonius hæc antiquitatis monumenta feliciter illuſtrarunt; ut poſtremo Salmaſius, & Joannes Fridericus Gronovius, alter in *tractationibus de uſuris*, alter in *diſputationibus* tribus *de centeſima*, & *aſſe unciario*, ſingulis erroribus exploſis, & veterum teſtimoniis explicatis, diluerint quidquid adhuc tenebrarum incumbebat. Tandem ne quid ad legem Decemviralem pertinens reticeamus, cum abſurdum videretur e pecunia, re ſterili, pecuniam oriri, uſuram ſupra unciam veteres turpiorem ipſo furto duxerunt. Etenim furem in *duplum*, fœneratorem in *quadruplum* damnarunt: utpote cujus pecunia tamquam teredo obliguriret alienas opes, & ex Catonis ſententia ſanguinem etiam, & vitam hominum hauriret. Hinc lex:

Si quis unciario fœnore amplius fœneraſſit, quadruplione luito.

Eſt autem, ut diximus, *uſura uncia*, centeſima pars, quæ de ſorte quotannis pendebatur.

XLVIII. De Criminibus, & primo de furtis.

Expeditis civilibus negotiis, transeamus ad delicta tum privata, tum publica, cum quibus tractationem de judiciis conjungemus, poſtremoque publicum jus univerſum, & leges, ad religionem pertinentes explicabimus. Exordiemur autem a furto, quod Lacedæmones pœna exemerunt, exiſtimantes hoc veluti ludo exerceri pueros ad inſidias militares: eademque furtorum licentia erat apud Ægyptios. (*a*) Draco tamen Athenienſium legislator cruentus, omnia genera furtorum capite punivit. Quam legem temperavit Solon, qui pœnam capitis tantum ad furta graviora cohibuit. (*b*) Itaque furtum ad quinquaginta drachmas duplione multavit, & carcere: ſupra vero quinquaginta drachmas furem ad undecim viros puniendum abduci juſſit: itemque ſi noctu quis furaretur, aut in balneo, aut in gymnaſio, capite plectebatur. (*c*) Sicuri & *ſaccularii*, cingula incidentes, ut marſupium auferant, quos Plautus appellat *ſectores zonarios*. (*d*) Non diſſimile ſanxit Plato, (*e*) ut qui noctu furandi cauſa ingredientem occidiſſet, ei eſset impune. Lex vero divina (*f*) nocturnum furem occidi permiſit, non vero interdiarium ἡμεροκλέπτην, cui contrarius eſt ἡμερόκοιτος (*g*) dormitator, fur nocturnus, ut appellatur a Plauto in Trinummo.

\- *mira ſunt*

Ni illic homo ſit, aut dormitator, aut ſectator zonarius.

Majoris autem periculi tempore, nempe nocturno cautiores eſse oportebat homines ab inſidiis, & rapinis: a quibus ut maleficii abſtinerent, leges nocturni furis cædem impunitam dimiſerunt. Quæ fuit etiam ſententia legis XII. tabul. in quas Atticarum legum convenere ſenſus. Igitur Decemviri nocturnum furem quoquo modo interfici permiſerunt: ne, dum quis modum in re ſua defendenda teneret, & quæreret; lucis ope deſtitutus, aut ſpoliaretur a fure, aut obtruncaretur. (*h*) Quamobrem Jacobus Gothofredus haud temere, meo judicio, ſuſpicatur verba illa apud Cajum, (*i*) ubi legis hujus ſententiam refert *ut tamen id cum clamore teſtificetur*, adjecta fuiſse a Triboniano; cum Cicero, (*K*) Seneca, eoſque ſecutus Auguſtinus, licere ſcribant, furem occidere quoquo modo: niſi putemus interpretatione J. Ctorum XII. tabul. verba flexa fuiſſe ad lenitatem. Interdiarii

(a) Gellius *l.* 11. C. 18. Diod. Sicul. *l.* 1.

(b) Petit. *ad leg. Attic. l.* 7. *tit.* 5. Gell. *l.* 11. *c.* 18.

(c) Demoſth. *contra Timocrat.* Pollux. *l.* 4. *c.* 6.

(d) *in Trinum.*

(e) *l.* 9. *de legib.*

(f) *Exod.* 22.

(g) Cujac. *obſ. l.* 11. *cap.* 27.

(h) Gell. *l.* 11. 18. Theophil. *Inſtit. de perpet. & tempor. act.* Servius in 8. *Æneid.*

(i) *l.* 4. *ff. ad l. Aquil.*

(K) Cic. *pro Milone.* Seneca 10. *contr. ult. in fin.* Aug. *q. ſup. Exod.* Cuj. *obſ.* 12. *c.* 27.

diarii vero furis occidendi poteſtatem ita Decemviri fecerunt, ſi adverſus dominum rem ſuam reprehendentem fur ſe telo defenderet, ac dominus *quiritaret*, ſive publice Quiritium, nempe Civium Romanorum fidem imploraret, ſolemnibus illis, ut mos erat, verbis:

Porro Quirites veſtram fidem imploro.

Telorum autem appellatione veniunt fuſtis, lapis, ferrum, & quidquid denique nocendi cauſa comparatur. (*a*) Quid ſi deprehendantur a non domino? an idem ei licebit in furem? Hottomannus ait: quia lex XII. tab. indefinite loquitur, neque dominum nominatim ſignificat. Alii negant, quibus durum videtur a non domino alienum damnum morte vindicari, niſi non tam ut furem, quam ut ſicarium, qui arma expediſſet, hunc etiam a non domino puniri dicamus: ut recte interpretatur D. Auguſtinus, (*b*) inquiens: *Hoc etiam in antiquis legibus ſæcularibus invenitur, impune ſcilicet occidi nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem ſi ſe telo defenderit: jam enim plus eſt, quam fur*. Si vero fur neque noctu, neque cum telo deprehenderetur, verberibus cæſus domino rei ad ſervile miniſterium tradebatur. Verum humanioribus poſtea temporibus lex Porcia pro dignitate civium Romanorum lata, ſuſtulit verborum pœnam, & Prætor loco alterius pœnæ, qua fur tanquam ſervus domino addicebatur, ſubſtituit mulctam quadrupli ejus rei, quæ ſurrepta eſſet. (*c*) Erga impuberes propter ætatem Decemviri fuere mitiores: non enim eos addixerunt, ſed magiſtratus arbitratu verberandos dederunt, ut & noxam farcirent. (*d*) In ſervis vero ſupplicium exaſperarunt maxime: ut enim in graviſſimis criminibus conſueverat, verberibus affectos e ſaxo Tarpejo dejiciebant: quam pœnam leniorum temporum diſciplina mitigavit. Si vero furtum, ſciente domino, factum eſſet, is ſervum noxæ tradere jubebatur. (*e*) Furtum vero non manifeſtum, quia inde abeſt audacia, quæ merito in furto manifeſto punitur, non quadruplo, ſed dupli pœna vindicatur etiam ex XII. tabul. (*f*) Jus tamen domino erat cum fure tranſigere, atque pœnam ei condonare: quam facultatem etiam a XII. tab. legibus trahebat. Eaque pactione ipſo jure furti actio tollitur, cum aliæ pactiones neque ad perimendam, neque ac ſuſcitandam actionem ſufficiant. (*g*) Ideo autem hic pactiones actionem perimunt, quia paciſcendi facultas ab ipſa lege conceditur. Nec tantum pœna furti *nec manifeſti*: ſed etiam quadruplum furti *manifeſti*, ſive pœna Prætoria, Cujacii ſententia, pacto remittitur; (*h*) ſicuti & pacto remittitur actio injuriarum ex lege Cornelia. (*i*) At quoniam ad ulciſcendum furtum actionem pœnalem, & condictionem in ipſam rem furto ablatam habemus: ſi ſuper actione pœnali decidatur, condictio ſupererit: & neque per actionem condictio, neque per condictionem pœnalis actio conſumitur. (*K*)

XLIX.

De furto per lancem, & licium.

Ad furti manifeſti pœnam leges XII. tabul. furtum redegerunt, quod *per lancem, & licium* conceptum dicebatur, a Gellio ſine ulla illius explicatione memoratum. Unde locum dedit poſteriorum ætatum vaticiniis, & proximiorum præcipue temporum: quibus quaſi non liceat quidquam ex antiquitate neſcire, malunt erudiri argutando ſe, alioſque decipere, quam tantiſper in re ulla dubitare. Nos quamvis, & augurari etiam poſſemus (non enim ut rerum, ita ſumus & nugarum inopes,) abſtinere tamen malumus hanc a lectore moleſtiam; ſatis enim fatigabitur aliorum opinionibus cognoſcendis: e quibus & nos afferemus aliquot, ac primo illam Alciati, (*l*) quam paucis immutatis adrogat ſibi Pithœus, (*m*) tradens Lictores, jubente magiſtratu, *licio* ſuccinctos, ad oſtendendam auctoritatem publicam,

(a) *l. 54. ff. de furtis.*

(b) *cap. 3. extra de homicid. vol. vel caſual.* Hotom. *in hanc. leg.*

(c) *l. in furti 50. ff. de furt.* Contius, Cujac. Ant. Aug.

(d) Gell. *lib. 11. cap. 18.*

(e) *l. 2. §. 2. de noxal. act.*

(f) Gell. *l. 11. c. 18.* Cat. *de re ruſtic. in proœm.* Cujac. *ad Theophil. Inſtit. l. 4. tit. 8. §. 2.*

(g) Paul. *l. 13. §. 1. ff. de pact.*

(h) Cujac. *ad l. 17. ſive ad lib. 3.* Paul. *ad edict. §. 1.*

(i) *l. non ſolum §. 1. ff. de injur. l. ſtichum §. naturalibus, ff. de ſolut. l 1. §. penult. C. de natural. liber.*

(K) Ulp. *l. 3. ff. de condict. furt.*

(l) *l. 1. parerg. cap. 8.*

(m) *ſubciſiv. lib. 1. c. 2.* Petit. *ad leg. Attic. l. 7. tit. 5. de furtis.* Cujac. *ad l. in rem, ff. de rei vendicat. ſive ad l. 21. Paulli ad edict.*

cujus licium erat inſigne, cum alio comite judicium in *lance*, fidemque præferente, furtum quæſitum in domos intrare conſueviſſe; indeque dictum eſſe *conceptum*, ſive *inventum per lancem, & licium*. Cum ſcilicet hac arte res furto ablata reperiretur apud ipſum furem: nam ſi a fure alteri res traderetur, & inde abduceretur, tum non *conceptum*, ſed *oblatum* furtum dicebatur. Suas etiam addidere interpretationes Balduinus, & Hottomannus. Caput vero interpretationum aliarum eſt ea, quam legimus apud Feſtum, & cum qua convenit Ariſtophanes in *Nebulis* & Plato de *legibus lib.* 12. ad eumdem reſpicientes morem, de quo hæc Feſtus: *Lance, & licio dicebatur apud antiquos; quia qui furtum ibat quærere in domo aliena licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrum familias, aut virginum præſentiam*. Quem Joſephus Scaliger morem, ex ſupra demonſtratis auctoribus, ab Athenienſibus repetit, ac *licium* explicat *cinctiolum*, quo qui furtum quærebant nudi amiciebantur, dum ædes ſuſpectas ingrederentur, ubi ne a matribusfamilias, aut virginibus conſpicerentur, lancem ſibi ponebant ob oculos, & ingrediebantur nudi, ne aliquid inferre poſſent in eam domum fraudulenter, quo poſtea dominum illius calumnioſe accuſarent uti furem, ob rem in ejus domo deprehenſam, ut colligitur ex Ariſtophanis Scholiaſte in nubibus. Sed jam fragmenta legum ad furta pertinentium ſubjiciamus.

Si nox furtum faxit, ſi im aliquis occiſit, jure cæſus eſto.

Si luci furtum faxit, ſi im aliquis endo ipſo capſit, verberator, illique, cui furtum factum eſcit, addicitor.

Servus virgis cæſus ſaxo dejicitor.

Si Servus, ſciente domino, furtum faxit, noxiamve noxit, noxæ dedito.

Si ſe telo defenſit quiritato, endoque plorato: poſt deinde ſi cæſi eſcint, ſe fraude eſto.

Si adorat furto, quod nec manifeſtum eſcit, duplione decidito.

Si pro fure damnum deciſum eſcit, furti ne adorato.

Si furtum lance, licioque conceptum eſcit, atque uti manifeſtum vindicator.

Nox) pro *noctu* ſæpe veteres. (*a*)

(a) Macrob. 1. *ſaturnal.* 4. Auſonius Popma *de uſu antiquæ locutionis c.* 10.

Im) pro *eum* dixerunt veteres, ut notat Feſtus, & Macrobius eodem loco. Ennius.

Omnes corde patrem prebent, animoque parentem
Circumfuſi im.

Endo) veteribus pro *in*, ut alibi.

Capſit) pro *ceperit*.

Eſcit) pro *erit*: ab *eſum* pro *ſum*, ut notavimus alio loco:

Quiritare) *clamare*, ab iis natum, qui Quiritium, hoc eſt Pop. Rom. opem in periculis implorabant (*b*) Lucil.

(b) Lucil. 6. *ſatyr.*

Hæc in quam rudet e roſtris, atque ejulavit
Concurſans velut arenarius, clareque quiritans.

Endoplorato) ab *endo* pro *in*, & *ploro* veteres fecerunt *endoploro*: unde *endoplorato, implorato*, ſive opem civium invocato Feſtus.

Se fraude eſto) *ſine fraude eſto*, hoc eſt *impune* eſto.

Adorat)

Adorat) *adorare* priſce ſignificabat *agere*. Feſtus in verbo *adorare*: atque hine ait Legatos dictos *oratores*, quod mandata populi *agerent*.

Deciſum eſcit) *tranſactum* fuerit: *decidere* namque dicebant pro *tranſigere*, *paciſci*: quod loquendi genus ex uſu librorum veterum J. Ctis inhæſit, ut notavit *Cujac. obſ.* 10. *cap.* 11.

Lance licioque) quid ſit lance & licio, docuimus in contextu:

Conceptum) furtum *conceptum*, ſcribit Juſtinianus dici, cum apud aliquem teſtibus præſentibus res quæſita erat, & inventa.

L. De Arboribus Furtim Cæſis, & Fruge Secto:

Non minori ſtudio, quam urbem, Romani agros cuſtodiebant, cum ſecundum militiam, agrorum cultus apud eos eſſet illuſtris. Quo igitur a frugibus fures abſterrerent, graviter animadverterunt in eos, qui noctu fruges aratro quæſitas, excultas, aut paviſſent, hoc eſt excuſſiſſent immaturas, aut maturas ſecuiſſent. *Paveri* enim frumenta veteres dicebant ea, quæ de vagina, de qua nondum exiſtent, excudebantur, ut Feſtus docet. An idem quod *pavire*, unde *pavimentum*: quia *pavire* eſt *tundere*, & pulſare terram, ut æquætur, & condenſetur, unde & frumenta, quod excuterentur, *paviri* dicebantur? ductum eſt enim *pavire* a παίειν *ferire*, eſt igitur *pavire* quaſi *quatere*. Quoniam autem qui fruges alienas obtriviſſet, rapuiſſetve, Cererem, quæ frugibus præerat, læſiſſe credebatur; ideo illum hominem Cereri devovebant, veluti gratam Deæ victimam, & *Cereri ſacrum* appellabant, ſuſpendioque necabant. Qua in re non procul abiere Romani ab auſteritate Draconis Athenienſis legiſlatoris, quem Plutarchus refert, fures agrorum pari cum ſacrilegis & homicidis pœna damnaſſe, (*a*) Lenius vero propter ætatem agebatur cum impuberibus: qui verberibus affecti damnum duplione ſarciebant. Quæ pœna poſtea, ſublatis verberibus, ex edicto Prætoris, & mitigata ſeveritate legum XII. tabul. complexa eſt ætates hominum alias, & omnes caſus: (*b*) unde porrigitur etiam ad arbores furtim cæſas: pro quibus ex legibus XII. tab. conſtituta fuerat mulcta XXV. æris in ſingulas arbores: ſiquidem non furtum, ſed damnum puniebatur. Neque enim qui alienas arbores cædit, continuo furandi animum habet. *Furtim* enim cædere eſt cædere clam, potius, alieni damni, quam ſui lucri cauſa, ignorante arborum domino: nam ſi eo ſciente, atque invito cædantur, non *clam*, ſed *vi* cædi videntur: ideoque adverſus rerum oritur actio *de vi* longe gravior. (*c*) Igitur quia furtum ex furandi cupiditate conſtituitur; (*d*) ideo ſi furandi animus probetur, concurret cum hac actione *actio* etiam *furti*, & rei perſequendæ gratia, *condictio furtiva*, vel *actio ad exhibendum*. (*e*) Immo & tamquam latrones puniuntur, qui arbores cædunt, & maxime vites, quarum eſt utilitas major: (*f*) unde colligitur ex hac cauſa poſſe actorem civili, & criminali judicio experiri. Quamobrem Servius ad illud *Virgilii eclog.*

Atque mala vites incidere falce novellas

addit: *Fuerat autem capitale ſupplicium arbores alienas incidere*. Quid autem *Arborum* nomine veniat, Ulpianus quærit, docens & vites, & hederas, & arundines, & ſalicta ea ſub appellatione contineri (*g*) In *duplo* autem, quod ex Prætoris edicto venit, continetur quidquid domino damni acciderit. Atque ut Cujacius notat (*h*) duplum in actione non eſt extra rem: duplo ineſt res, quæ abeſt actori; & pœna eſt ſimpli tantum, quod rei accedit. Sed jam legem exhibeamus.

Qui frugem aratro quæſitam furtim nox pavit, ſecuitve, ſuſpenſus Cereri necator.

(a) *vide* Balduin. *ad hanc leg.*

(b) Paul. *l.* 2. *ſent. ubi* Cujac. *tit. penult. & tit.* 20. *l.* 5. *ubi idem* Cujac.

(c) Cujac. *ad l.* 8. *ff. de arb. furt. caſ. ſive ad l.* 39. Paulli *ad edict.*

(d) *l. furtim* 7. §. 11. *ff. de arbor. furt. caſ.*

(e) Cujac. *loco cit.*

(f) *l.* 2. *ff. de arbor. furtim caſis.*

(g) *l.* 3. *ff. de arbor furt. caſ.*

(h) *l.* 8. *ff. de arbor furt. caſ. ſive lib.* 38. Paul. *ad edict.*

Digitized by Google

Impubes Prætoris arbitrio verberator, noxiamve duplione decernito.

Si injuria alienas arbores cæſit, in ſingulas xxv. æris luito.

Nox) pro *noctu* priſce dici conſueviſſe ſupra jam oſtendimus.

Pa.ire) *ferire a* παίω uti diximus, interpoſito *v* conſona factum eſt *pavio*, & inde *pavo*.

Duplione decernito) hoc eſt *duplum* pro noxa, ſive damno *præſtare jubeto*.

LI.
De Dolo in Re Depoſita.

Furto proximus eſt dolus in depoſito admiſſus: quod crimen Decemviri *duplione* punierunt: hoc eſt, non ut aliqui explicant *duplicibus fructibus*; ſed dupli ejus rei præſtatione, quam quis cuſtodiendam tradiderat; Siquidem reus inficiaretur, ut Cujacius putat. (*a*) quam ſententiam his Jacobus Gothofredus verbis ad imitationem vetuſtatis expreſſit;

Si quid endo depoſito dolo malo factum eſcit, duplione luito.

(a) *parat. C. dè poſit. & in ſent.* Paul. *l.* 1. *tit.* 19. *l.* 55. §. 1. *ff. de admin. tit.* Paul. *apud Auct. collat. leg. Moſaic tit.* 10. *de depoſito*.

LII.
Si Quadrupes Pauperiem feciſſe dicatur.

Præter ſuperiora damna, quæ clam, & conſulto inferuntur agris, occurrunt ea, quæ non hominis dolo, neque data opera, ſed caſu potius oriuntur; veluti quæ veniunt a quadrupedibus, a quibus, utpote rationis expertibus, injuria nullus afficitur. Hinc Socrates, quod ira correptus homines mentis uſu carere arbitraretur, percuſſus ab homine irato, non plus commovebatur, quam ſi, ut ipſe dicebat, calcibus a bove peteretur. Igitur Decemviri, ut ſubvenirent dominis detrimento affectis ab aliena quadrupe, quæ laſcivia, furore, aut feritate, acta damnum dediſſet, ſtatuerunt, ut dominos quadrupedis ſi noxiæ, ſive damni dati æſtimationem ſubire nollet, quadrupedem noxæ dederet, hoc eſt traderet ei, qui damnum accepiſset. (*b*) Ideo hanc reo conditionem Decemviri deſuerunt, ut aut damnum ſuo ſumptu ſarciat, aut quadrupedem tradat. Cujus juris exordia odorari licet in lege illa Solonis de cane, qui momorderat, quem quatuor cubitorum catena vinctum noxæ dandum conſtituerat, (*c*) cæteraque ad pauperiem pertinentia ex attico jure in Romanum fluxiſſe credendum, ex eo præcipue, quod jus noſtrum hac in re maxime cum Platonis lege conveniat, qui forſan eam ex attico jure decerpſit. (*d*) Ex lege autem Solonia *de cane* Cujacius putat corrupte dici *Peſoleniam de cane*: eamque non aliam arbitratur legem, quam hanc Solonis, perperam appellatam ex corrupta ſcriptura *Peſoloniam*. (*e*) Democritus vero quadrupedem alteri noxiam necandam omnino jubebat. (*f*)

(b) *l.* 1. *ff. ſi quadrup. paup. feciſ. dicatur*.
(c) Plutarch. *in Solon. pag.* 91.
(d) *l.* 2. *de legib.*
(e) *ad tit.* 15. Paul. *ſent.* 1.
(f) Stobœus *ſerm.* 145.

LIII.
De Paſtu Pecoris.

Adjungitur huic alia noxalis actio de *paſtu pecoris*, nempe de damno dato a pecore in alienum agrum immiſſo, ut pariter aut pecus dedatur, aut damnum ſarciatur: quam particulam ſuperioris legis fuiſſe putat Hotomannus, hac tamen ratione diſtinctam, quod *pauperies* damnum eſt cum detrimento rei, ſive corruptæ, ſive obtritæ: *paſcendis* autem *pecoribus* dominus quidem damno afficitur in re ſua, ſed res ipſa non corrumpitur, non labefactatur, quia non vertitur in uſum alienum a ſua natura: ideo diſcreverunt Decemviri has actiones, quas Paullus permiſcet, quia diſtinctis ex initiis oriantur. Lege vero Salaminia ſi porcus alienam frugem depaſceretur, ei dentes excutiebantur. (*g*) Recte vero Cujacius notat in hac actione *pecudes* venire, non *beſtias*, (*h*) non *canes*, qui non ſunt inter pecudes. Non deerat fortaſſe certum caput in XII. tabul. ubi de damno ab homine dato cavebatur. Quod adeo excidit, ut vix verba ſuperſint ad indicium.

(g) Ælian. *l.* 5. Euſt. *in Odyſ. lib.* 18.
(h) *ad* Paul. *ſent. lib.* 1. *tit. ſi quadrup. dam. intul.*

Digitized by Google

indicium. Orta enim lex Aquilia, quæ argumentum hoc luculentius credo tractabat, omne prorſus ad ſe ſtudium J. Ctorum avertit: unde non mirum, ſi caput illud XII. tabul. jacuerit, ac denique perierit, ſicuti & cæteræ leges de damno, quibus una cum lege XII. tabul. derogatum fuiſſe per legem Aquiliam, Ulpianus refert. (*a*) Supereſſe credunt ex ea lege vocem *rupitias* apud Feſtum, niſi malimus cum Scaligero legere *rupſit*, ſive *damnum dederit*, ut relatum invenimus apud Ulpianum ex Aquilæ contextu eodem tit. *l.* 27. §: *Quod uſſerit, fregerit, ruperit injuria*. En autem Decemviralium legum veſtigia.

(a) *l.* 1. *ff. ad l. Aquil.*

Si quadrupes pauperiem ſaxit, dominus noxiæ æſtimiam offerto: ſi nolit quod noxit dato.

Si injuria rupitias - - - - - - - - - - - - - - - - -
- -

Aſt ſi caſu ſarcito.

Qui pecu endo alieno impeſcit.

Impeſcit) verbum hoc in lege ita reſtituit Gothofredus Feſti auctoritate ſcribentis; *Impeſcere in latam ſegetem paſcendi gratia immittere*. Cætera ſatis declarantur ex iis, quæ ſupra notavimus.

LIV. De Tigno Injuncto.

Antequam a damnis diſcedamus, exponenda lex eſt de tigno injuncto quod etiam eſt damni genus: ejuſque præſtandi cauſa leges XII. tabul. prodiderunt actionem. *Tigni* nomine materies omnis venit ad domos ædificandas, & vineas conſtruendas idonea: ut etiam lapides, teſtæ, tegulæ, perticæ, & pedamenta eo vocabulo contineantur. (*b*) Si quis igitur domino ignorante tignum alienum ſuo ædificio junxerit ſciens, quaſi furti tenetur. Et adverſus eum dominus agere poteſt ad exhibendum, non quidem ut tignum ſolvatur, cum hoc publica utilitas vetet, ne per eam cauſam ædificia diruantur, & vinearum cultus turbetur: ſed ut æſtimatio damni præſtetur. (*c*) Actio autem ex XII. tabul. datur in duplum contra illum, qui tignum furtivum, vel ab alio ſurreptum ignorans ædificio ſuo junxerit. (*d*) Idque ob eam rationem, quia tignum furtivum apud eum fuerit conceptum, ſive inventum, quod vindicari non poteſt. Is vero ab eo, qui rem furtivam obtulit, repetet quidquid per hanc actionem domino rei præſtiterit. (*e*) Si vero quis ignorans tignum quidem junxerit, ſed non furtivum; pretii tantum nomine condemnabitur. (*f*) At ſi tignum aut numquam ædibus junctum fuerit, & vineis; aut ædibus everſis, diſturbatiſque vineis poſtea diſſolutum: domino tignum ipſum vindicare licebit; ſi tamen duplum, aut æſtimationem non accepiſſet. (*g*) Quæ ab Ulpiano dicuntur *extrinſecus vindicari*: quod vel umquam hæſerunt, vel non inhæreant amplius. (*h*) *Extrinſecus enim* (inquit Cicero) *aſſumuntur, cum quæ ſunt foris, neque inhærent, in rei natura colliguntur*.

(b) *l.* 1. §. 1. *ff. a tigno junct. l. tigni* 62. *ff. de V.S.*

(c) *l. in rem* 23. §. 6. *ff. de rei vendicat.*

(d) *l. in rem*, §. *penult. ff. de rei vendicat.*

(e) §. *conceptum Inſtit. de oblig. quæ ex delicto naſcuntur.*

(f) *l. qui res.* §. *ult. ff. de ſol.*

(g) *l. in rem*, §. *ult. ff. de rei vind. Inſtit. de rer. diviſ.* §. *cum in ſuo.* Cujac. *obſ.* 23. *c.* 19.

(h) *l.* 2. *ff. de tigno juncto, l. gemma, ff. ad exhibend. l. de eo, ff. de donat. inter vir. & uxor. l.* 7. §. 7. *ff. de adquir. rer. domin.*

En autem verba legis:

Tignum junctum ædibus vineæve concapes ne ſolvito: aſt qui junxit, duplione damnator: tigna quandoque ſarpta, donec dempta erunt, vindicato.

Concapes) verba legis hujus apud Feſtum ſuperſunt, quæ ita Scaliger, a quo vel Cujacium (*i*) diſſentire puduit, emendavit *Tignum junctum ædibus vineave concapes nec ſolvito*, ubi *concapes* repoſuit pro veteri ſcriptura *concapet*. *Concapes* autem ait fuiſſe in vincis, quod in ædibus *tigna*: quod haberent caput ſuum cum capite vineæ commiſſum,

(i) *in Parat. de tig. junc.*

unde

unde ſicuti a capite veniunt *biceps*, *triceps*, ita, & *concapes* quaſi *junctum caput*. Quam emendationem rejicit Jacobus Gothofredus, atque inauditum verbum comminiſcitur, ſubjicitque pro *concapes*, *concapet*, quod priſce poſitum putat pro *vindicet*, nullo auctore. Ego vero Scaligeri lectionem lubens retineo. Nec me movet, quod objicit Gothofredus, nempe inutile fuiſſe aliud ſubjicere vocabulum peculiare in vineis; cum etiam iis tigni nomen conveniat. *Concapes* enim hic nomen eſt adjectivum, congruitque cum voce *tignum*, quod ædibus quidem *junctum*, vineis vero *concapes* dicitur, tamquam capite innixum, ſubauditur enim *tignum*, quaſi tignum *Concapes*: hoc eſt, *capite innixum vineæ* proinde ac ſi lex diceret: *tignum quod eſt injunctum ædibus, & tignum, quod eſt capite innixum vineæ ne ſolvito*: ſicut enim *biceps*, *triceps*, *quadriceps* adjectiva ſunt, ita & *concapes*.

LV. De Famoſis Libellis.

Damno in rebus accepto proximum eſt damnum in perſonam, & famam, qualis eſt injuria: quæ gravis habetur, etiam ſi ſolis verbis inferatur, tum quia honeſtiſſimus quiſque pluris reputat exiſtimationem, & famam, quam opes, & lucrum, & vitam; tum quia facilior hæc lædendi ratio eſt, & occultior, ideoque diligentius præcavenda. Quamobrem Romani, quo Græcis honeſtiores, ita ſeveriores alienæ famæ vindices. Apud Græcos enim non humiles modo; ſed & proceres patebant licentiæ, & petulantiæ poetarum, præcipue Comicorum, qui perſonam alienam protrahebant in ſcenam publice ludibrio habendam, & conviciis exagitandam. Nec magiſtratum ipſum verebantur; Nam Ariſtophanes cum Cleonem principem tum civitatis in ſcenam induxiſſet, & pro reverentia, & metu nemo Hiſtrionum eum reddere vellet; ipſemet poeta Cleonem egit: quamvis vetuſta lex prohi-
(a) Petit. *ad l. Attic. l.* 1 *pag.* 80. beret τὸν ἄρχοντα φανερῶς κωμῳδεῖν. (*a*) *Magiſtratum in comœdia palam carpere*, de qua lege interpres Ariſtophanis in *Nubibus*. Gliſcente autem in dies furore poetarum, vetitum fuit nominatim aliquem in comœdia perſtringere. Cumque ne ſicquidem effrena maledicentia conticeſceret, oportuit ab radice petulantiam excindere, ſublata comœdia illa, quam deinceps *veterem* appellarunt, ut eam diſtinguerent a *nova*, & pudentiori in illius locum ſubſtituta, in qua Menander maxime floruit. Conviciis autem Solon pœnam levem admodum poſuerat, & certorum cauſa locorum. Plutarchus enim tradit eum, qui maledictis aliquem petierit inter ſacra, vel inter ſubſellia judicum, & magiſtratuum, aut inter ſpectacula Solonis lege multatum fuiſſe quinque drachmis: quarum tres ærario publico cederent, duæ autem injuriam paſſo: cum ubique punire ingenitam humanæ pravitatis maledicentiam difficile reputaverit, nuſquam vero periculoſum; propterea crimen ex loco diſtinxit. Sed mirum cur Solon fuerit adeo levi pœna contentus. Salmaſius, ut rem expediat, comminiſcitur diſcrimen inter κακολογίαν, & κακηγορίαν. κακολογίαν docet fuiſſe maledicentiam adverſus abſentem ſine convicio; κακηγορίαν convicium, & injuriam inter præſentes, ad quam refert mulctam quingentum drachmarum, quæ
(c) Iſocrat. *in orat. contra* Lochitem *in princ.* alia in lege continebatur: (*b*) mulctam vero leviorem refert ad κακολογίαν *maledicentiam ſine convicio*. Quam vocum diſtinctionem nulli Grammaticorum ante Salmaſium agnitam deridet Heraldus. Ego vero potius crediderim pœnam hanc initio levem propter criminis raritatem, veterumque modeſtiam, poſtea fuiſſe auctam, creſcente hominum audacia, cum qua crevit etiam illius coercendæ neceſſitas. Nam ſimile habemus exemplum in legibus XII. tabul. de percuſſione oris, cujus ab initio levis mulcta fuit XXV. aſſium, de qua inferius. Romani vero moribus graviores, & diligentiores famæ cuſtodes convicia, & famoſos libellos non indicia vitiorum,

Digitized by Google

rum, ſed potius innocentiæ alienæ teſtimonium eſſe putarunt, omnis criminis ſuſpicionem auferentes ab eo, cui deſuit accuſator, cum non deſuerit inimicus ut egregie Conſtantinus Imperator exiſtimat. (*a*) Quamobrem fuſtibus ad necem feriendum juſſerunt hominem, qui conviciis, aut malis carminibus alienam famam laceraſſet. (*b*) quam legem ſummis laudibus Cicero extulit his verbis: *Judiciis enim, & magiſtratuum diſputationibus legitimis propoſitam vitam, non poetarum ingeniis habere debemus, nec probrum audire niſi ea lege ut reſpondere liceat, & judicio defendere*, atque iterum: *Probis, & injuriis poetarum ſubjectam vitam, famamque habere noluerunt: capite etiam puniri ſancientes tale carmen condere ſi quis auderet*. (*c*) En vero legem:

(a) Balduin. *in XII. tabul. in hanc leg. in fin.*

(b) Horat. *ſer.* 2. *Sat.* 2. Cic. 4. *Tuſcul.* Arnob. 4. *adverſ. gentes.* *Cornut. in Perſ. Sat.* 1. Horat. 2. *epiſt.* 1.

(c) Cic. *l.* 4. *de repub. apud D.* Aug. *de civit. Dei l.* 2. *cap.* 12.

Si qui carmen occentaſſit, quod alteri flagitium faxit, capital eſto.

Occentaſſit) *occentare* eſt *convicium facere*, obſtrepere adverſus aliquem, *Plaut. in Curcul.*

Quid ſi adeam, atque ad fores occentem?

Flagitium faxit) *flagitium* veteribus eſt *convicium*. Plautus *Majore eum flagitio reddes poſtea*, hoc eſt infamia, quia quo acrius petimus noſtra, eo eſt mora turpior. Et Cato *Intercutibus ſtupris flagitatus*, hoc eſt inteſtinis injuriis adfectus. *Livius lib. XXV. Simul & ingens flagitium imperii dempturus* Gracchus apud *Iſidor. lib.* 2. *orig. c.* 21. *Pueritia tua adoleſcentiæ tuæ inhoneſtamentum fuit, adoleſcentia ſenectutis dedecoramentum, ſenectus reip. flagitium.* Vide Feſtum vecbo *occentaſſit*, & ibi Scaligerum. Jacobus Gothofredus hanc legem ita refert.

Si qui pipulo occentaſſit, carmenve condidiſcit, quod infamiam faxit flagitium alteri, fuſte ferito.

Pipulum eſt *convicium a pipatu* pullotum. *Pipare* enim Oſci dicebant pro *ejulabunde conqueri*. Unde *pipulo diſerre*, eſt *afficere infamia*. *Fuſte* autem *ferire* eſt *ad necem cædere*. (*d*)

(d) *l.* 1. §. *occiſor. ff. de S. C. Syllan. l.* 8. §. 1. *ff. de pœnis.*

LVI.
De Reliquis Injuriis.

Nunc ad injurias re illatas veniamus: quatum nomine inter Athenienſes dabatur accuſatio, ſive actio in caput, & multatio, ſive actio in pecuniam: hæc privata erat, illa publica: privata dicebatur αἰκίας δίκη publica ὕβρεως γραφή; de his acrius, quam res ferret inter Salmaſium, (*f*) & Heraldum (*e*) dimicatur. Hic enim utramque actionem trahit ab uno, eodemque genere injuriarum, ſub diverſis agendi modis. At ille a diverſis generibus injuriarum, diverſas ducit actiones. Patronum adoptat ſibi uterque Demoſthenem, (*g*) quem dicitur prælatam fuiſſe actionem αἰκίας cum potuiſſe agi γραφὴ ὕβρεως. En, inquit Heraldus, ex eodem injuriarum crimine variam agendi facultatem. At Salmaſius plura genera injuriarum putat conveniſſe in illud crimen, atrocius videlicet, & levius; nec verberibus tantum petitum fuiſſe accuſatorem, ſed vulneribus, & luto inquinatum: docetque de injuria graviori ὕβρεως γραφὴν, αἰκίας vero δίκης de leviori deſcendere. Qua in re Salmaſius veteres Grammaticos habet auctores; Heraldus vero rationibus, & ſubtilitate contendit. Confligunt acriter, nec pugnæ finis, aut ſpes ulla pacis: nec noſtrum, aut hujus loci dirimere tale prælium. *Verberationis* autem ex Athenienſium legibus pœna erat pecuniaria: (*h*) quæ, ſi læſus accuſaret, læſo cædebat; ſin alius, Fiſco: nam ex lege Solonis cuilibet ex populo vindicare licebat illatam privato vim, cum in ea publicæ auctoritatis, & cuſtodiæ contemptus verteretur (*i*) *Meditati* vero, conſilioque illati *vulneris*, pœna erat exilium, & publicatio bonorum: & tandem

(e) *In obſerv. ad jus Attic. & Rom.*

(f) *In animad. verſ. adverſ. Sal.*

(g) *In orat. adverſ. Conon.*

(h) Lyſias ἐν τῷ περὶ αἰκίας πρὸς Ἰσοκράτην.

(i) Ulp. *in Midian. Petit. ad l. Attic. pag.* 526.

tandem ſupplicium capitale, ſi reus, contempta exilii pœna, rediret in patriam. (*a*) Qui monoculo vero excluſiſſet oculum, ei ammittendus erat uterque per talionis pœnam, quam e Solonis tabulis in ſuas Decemviri leges traduxerunt: eo ſcilicet capite, ubi *de membro rupto* cavebatur: pro quo *par membrum* amputandum erat ei, qui ruperat, (*b*) niſi pactione quis pœnam redimiſſet, quod lege permittebatur. (*c*) Os autem fractum pecunia vindicarunt in libero quidem CCC. æris, in ſervo CL. Diſtinxerunt autem ab *oſſe membrum*, quia proprie *membrum* caro eſt, & pellis, qua artus teguntur, ut Pompa notat; (*d*) hinc aliud *membrum rumpere*, aliud *os frangere*. Os autem & membro includitur, uti pars illius. Non abſimilem legem ex Catonis originibus profert Priſcianus *lib. 6.* quam ad aliarum gentium mores reſpicere cenſet Hottomannus. (*e*) Ob oris percuſſionem, aliamve injuriam non amplius vigintiquinque gravis æris pœnam Decemviri conſtituerunt: quæ quamvis a Favorino (*f*) propter levitatem etiam, Labeone auctore, irrideatur, tamen pro temporum illorum inopia, non erat fortaſſe tam levis. Prolatis vero finibus, auctaque Urbe ſpoliis, & opibus exterorum, viluit ea pœna. Quem enim jactura XXV. aſſium ab injuria in tanta opulentia revocaſſet? Unde quid mirum, ſi L. Neratius, homo egregie improbus, homines, & leges adeo ludibrio haberet, ut obviorum os palma percuteret, oblatis continuo XXV. aſſibus per ſervum, quem pecunia onuſtum ſecum circumferebat? Cum igitur ea pœna contemneretur, cœperunt a Prætore judices injuriis æſtimandis dari, quos propterea *Recuperatores* appellarunt, quia in privatis commerciis jus quiſque ſuum per eos recuperaret. Placet locum hunc auctoritate Collatoris legum Moſaicarum concludere, apud quem hæc leguntur, prout Salmaſius reſtituit: *Injuriarum actio aut legitima eſt, aut honoraria; legitima ex lege XII. qui injuriam faxit, quinque & XX. æris pœna ſunto. Qui membrum rupſit talio eſto. Qui oſſa fraxit, libero tercenti æris, ſervo centum, & triginta pœna ſunto.* Nunc leges producamus.

(*a*) Lyſias ἐν τῷ ὑπὲρ Καλλίου ἱεροσυλίας ἀπολογίᾳ.
(*b*) *Inſtit. l. 4. de injur.* §. 7. Feſtus *verbo Talio, l. 3. C. Teodoſ. de exhibend. reis.*
(*c*) Gell. *l. 20. c. 1.* Paul. 5. *ſent. c. 4.*
(*d*) *de diff. verb. verb. artus.*
(*e*) *ad leg. XII. tab. in hanc leg. pag. 470.*
(*f*) *apud* Gell. *l. 20. cap. 2.*

Si membrum rupſit, ni cum eo pacit, talio eſto.

Si qui injuriam alteri faxit, XXV. æris pœnæ ſunto.

Qui os ex genitali fudit, libero CCC. ſervo CL. æris pœnæ ſunto.

Si membrum rupſit) ita legem hanc omnibus probantibus reſtituit. (*g*) Cujacius.

(g) Cujac. *Inſtitut. de injur.* §. 7.

Pacit) a verbo antiquo *paco* pro *paciſcor*. Cujacius ibid. niſi pro *paco* legamus cum Lautembergio *pago*, & *pagit*. Dicitur *talio* a *tale*, quia tale ac ſimile rependitur.

Qui os) ita reſtituitur a Petro Pithœo; cæterum *genitale* dictum arbitror *ubi gignitur*: non ut P. Pithœus, dentem excuſſum *a gingiva* ne nimis coanguſtemus legis ſenſum: quaſi non quælibet oſſis fractio, ſed ſolum dentis e gingiva excuſſio puniatur.

LVII. De pecuniis repetundis.

Abſolutis judiciis privatis, ad publica veniamus, exordientes a lege condita contra judices, arbitroſve pecunia corruptos. Quod flagitium, quia integritate judiciorum ſalus publica unice munitur, Decemviri capite punierunt: gravius longe agentes, quam Athenienſes, (*h*) & ipſe Plato, (*i*) nam illi pecunia crimen æſtimarunt: hic duplo ejus rei, quæ in judicium deducebatur, quod judex reddere cogitur ei, quem ſua ſententia læſit. Ab hac autem XII. tabul. ſeveritate receſſit poſterior ætas in de-

(h) Jul. Pollux. *l. 8. c. 1. Interpres* Thucyd. *ad l. 6.*
(i) *l. 8. de leg.*

Digitized by Google

in deteriores prolapſa mores. Cumque veterum legum oblivio, & impu-
nitas judicum pudendam judiciorum corruptelam peperiſſet; ſupervenit lex
Julia repetundarum, qua deinceps tale crimen coercetur: de qua lege diſ-
putandi locus erit libro ſequenti. Prætetea ex Prætoris edicto, qui litem
ſuam feciſſet, ſive per dolum injuſte judicaſſet, parti læſæ veram judicii
æſtimationem præſtare jubetur, (*a*) aliæque pœnæ a conſtitutionibus prin-
cipum acceſſerunt. (*b*) Dolo autem judicare videtur, qui per gratiam, aut
per inimicitias, aut per ſordes in fraudem legis ſententiam tulerit. Lex au-
tem talis fortaſse fuit:

(a) *l.* 15. §. *filiusfam. ff. de jud.*
(b) C. *de pœn. jud. qui male judic.* & *novel.* 124. *c.* 2.

Si judex arbiterve jure datus, ob rem dicendam pecuniam
acceperit, capital eſto.

LVIII. De Falſis Teſtibus.

Porro judiciorum integritas non ſolum avaritia judicis coercenda, ſed
etiam perfidia teſtium avertenda conſervatur. Judices enim e dictis, ac fide
teſtium ſententiam expromunt ſuam. Quamobrem ne falſitas teſtium ſenten-
tias pariet injuſtas; oportuit metu pœnarum falſos teſtes ab aditu judicio-
rum abſterrere: Ideo apud Græcos, (quam nationem Cicero ajebat ſacra-
mentorum fidem numquam coluiſse,) gravibus pœnis mendacia teſtium
ptohibebantur: ut Atticis legibus, qui falſum in judicio protuliſsent, præ-
ter mulctam, etiam infamiam ſuſtinerent: quæ & in producentem quoque
falſos teſtes redundabat. Quod judicium κακοτεχνιῶν vocabatur. (*c*) Roma-
ni vero quamvis integrioris fidei, tamen propter majorem judiciorum reli-
gionem ſupplicium exacerbarunt. (*d*) igitur exemplo Platonis, qui ter fal-
ſi convictum teſtem neci dedendum decrevit *l.* 11. *de leg.* juſſerunt Decem-
viri, ut falſus teſtis e ſaxo Tarpejo dejiceretur: cujus loci profunditatem,
nondum, ut poſtea everſa Roma veteri, ruinæ ædificiorum impleverant,
ut altior antea, nunc in planitiem vergat. Verum relaxata ſimul cum virtu-
tibus civium lege, capitalis pœna converſa fuit in exilium, aut relegatio-
nem in inſulam, (*e*) quam perpetua infamia comitabatur, aliæquæ pœnæ
a judicis arbitrio pendentes: (*f*) quæ tamen ab eruditis, Triboniani adje-
ctio reputatur. Noluit enim Tribonianus, ut Cujacius ſuſpicatur, has pœ-
nas, forte quia ſibi graviores viderentur, exprimere: unde adjecit ad *l. qui
falſo, ff. de teſtib. a judicibus competenter puniantur*, vel ut legit Harmenopu-
lus, *a judicibus competentibus puniantur.* ὑπὸ τῶν προσφόρων ἀρχόντων τιμω-
ρoῦνται. Unde conſulto ſuppreſſit Paulli verba, quæ in ſententiarum libris, un-
de lex illa ſumpta fuit, inveniuntur.

(c) Demoſt. ἐν τῷ κατ' Εὐεργοῦ. ἐν τῷ πρὸς Τιμόθεον. Pollux *l.* 8. Petit. *ad leg. Attic. l.* 4. *tit.* 7.
(d) Gellius *l.* 20. *cap.* 1.
(e) Paull. *ſent. l.* 5. *c.* 15. & *l. ff. ad l. Cornel. de falſ.*
(f) *l. qui falſo ff. de teſtib.*

LIX. De Teſte Deſertore.

A falſo teſte tranſeamus ad eum qui cum ſeſe teſtem obtulerit, vel li-
bripendem, quem loco teſtis adhibebant, poſtea teſtimonium ferre in ju-
dicio, dictaque ſua comprobare detrectet: qui *teſtimonii deſertor*, meo ju-
dicio, recte appellabitur, iſque etiam *teſtimonium defugere* dicitur, ut
& qui rei alicujus auctor haberi nolit, is *defugere* dicitur *auctoritatem*.
Quod apud Græcos crimen dicitur λειπομαρτύριον, quaſi *teſtimonii deſti-
tutio.* (*g*) De qua Decemviralem legem affert Gellius, (*h*) verbis adeo
depravatis, ut neſcio an iis reſtituendis doctiſſimorum virorum conami-
na ſuffecerint, de quibus inferius. Pœna hujus criminis ex XII. tabul.
legibus, erat ut qui teſtimonium ferre refugiſset, eſset inteſtabilis, nem-
pe ut neque alios in re ſua teſtes adhibere poſset; neque adhiberi ipſe
re aliena, (*i*) & inſuper *improbus* haberetur. Cujus vocabuli ſignificatio
veteribus erat atrocior: continebat enim infamiam, & publicam ignomi-
niam. Unde Livius lib. X. refert: *Valeriam legem, qua vetaret necari,
aut virgis cædi eum, qui ad populum provocaſſet adverſus eum, qui in le-
gem*

(g) Petit. *ad l. Attic. l.* 4. *c.* 7. *pag.* 357.
(h) *lib.* 15. *c.* 13.
(i) *l. cum lege* 26. & *l. is cui* 18. §. *ult. ff. qui teſt. fac.*

gem incidiſſet, non aliam pœnam ſtatuiſſe, quam ut habiretur improbe factum: tantuſque hominum erat pudor, ut validiſſimum eſſet honeſtatis vinculum infamiæ metus. Nunc legem proferamus:

Si falſum teſtimonium dicaſſit, ſaxo dejicitor.

Qui ſi ſirit teſtarier, libripensve fuerit, ni teſtimonium fariatur, improbus, inteſtabiliſque eſto.

Sirit) pro *ſiverit*.

Teſtarier) hoc fuit apud veteres ex iis verbis unum, quæ ad actionem ſimul, & paſſionem ſignificandam adhibebantur, ut notat Gellius ex hac lege *lib. 15. cap. 13.* ubi verbum hoc παθητικῶς accipitur, ut *qui ſe ſirit teſtarier* ſignificet, qui ſe paſſus ſit in teſtem adſcribi.

Fariatur) ita repono cum Rævardo, donec melius aliquid emergat, priſco enim ſermone *moriri* dicitur pro *mori*; *aggrediri* pro *aggredi*, unde & dici potuit *fariri* pro *fari*: niſi legere malimus cum Hottomanno *fateatur*, vel cum Cujacio *feriatur* pro *negatur*, ſatis dure; vel cum Salmaſio (a) *fariatur*, hoc eſt *eatur ad fatendum*.

(a) *Obſervat. ad l. Attic. c. ult. pag. 817.*

LX. De Cœtibus Nocturnis.

Nunc ad crimina veniamus ea, quibus reipublicæ ſtatus graviter perturbatur; quibuſque prohibendis Decemviri, lege lata, nocturnos cœtus, & clandeſtinas coitiones prohibuerunt. Noctem enim τῶν πολλῶν κακῶν ἀρχηγὸν, *ducem plurimorum malorum* appellat Menander. Ut igitur cauſam omnem nocturni cœtus removerent, Romani ne S. Ctum quidem condi licere voluerunt, poſt Solis occaſum. Unde, abeunte die, horam, quæ ſequabatur, *intempeſtam* appellarunt, quaſi tempus minime rebus gerendis idoneum. Quo nomine Porcius Latro Catilinam inſimulat in ea declamatione, (b) ubi legis hujus Decemviralis monumentum reliquit. Hæc etiam inter alias damnandorum Bacchanalium cauſas adſertur, quod ſcilicet nocte agitarentur. (c) Ideo & Diagondas Thebanorum Imperator ſacra nocturna omnino delevit. Legis autem Decemviralis hæc videtur fuiſſe ſententia:

(b) *declamat. in Catil.*

(c) Cic. *lib. 2. de leg.* Livius *l.* 39.

LXI. De Crimine Perduellionis.

Si qui in Urbe cœtus nocturnos agitaſſit, capital eſto.

Nihil vero crimine perduellionis atrocius, quo ſtatus civitatis evertitur, & publica Pop. Rom. majeſtas violatur, de qua plenius libro ſequenti. (d) Lege autem XI^a. tabul. hæc præcipue perduellionis capita comprehenduntur: alterum nempe illius, qui *hoſtem concitaſſet*, (e) ſive ut ego interpretor, qui aliquem ex amico Pop. Rom. hoſtem dolo, conſilioque ſuo reddidiſſet; & clam commoviſſet, ſollicitaſſet, ſubegiſſet, ut adverſus Remp. ſe compararet. Et quamquam is etiam qui contra prohibitionem Imperatoris cum hoſte pugnaſſet, idem crimen incurreret; tamen atrociorem ſenſum, quem ſupra expoſuimus, lex nominatim complexa videtur. Alterum vero criminis caput eſt illius, qui civem in hoſtium poteſtatem tradidiſſet. Quæ ſceleta capite plectebantur: perduellis autem dicitur hoſtis, (f) quia veteres pro *bello duellum* enunciabant. Unde perduellis ab Ulpiano definitur, (g) *qui hoſtilem animum adverſus Rempub. aut principem gerit*. Lex autem Decemviralis hæc fortaſſe fuit.

(d) Cic. *pro Rabir. & in* Verr. 3. *& tot. tit. ff. ad l.* Jul. *majeſt.*

(e) *leg. 1. ff. ad l.* Jul. *majeſt.*

(f) *l. quos nos hoſtes 234. ff. de V. S.*

(g) *l. ult. ff. ad l. Jul. majeſt.*

LXII. De Parricidio, ſive Hominis Cæde, & Veneficiis.

Si quis perduellem concitaſſit, civemque perduelli transduit, capital eſto.

Transduit) pro tradiderit: veteres enim *duit* dicebant pro *det*.

Perga nus

Pergamus nunc jam ad eos qui hominem cæde ſuſtulerunt: quorum pœna ſi ſuſceptum conſilio facinus eſſet apud Athenienſes, ad ultimum extendebatur ſupplicium, quod voluntario exilio, antequam judex pronunciaret, effugere licebat, (*a*) ut interpretatur Samuel Petitus, quia Rei poſt primam orationem apud Areopagitas poterant exilio ſe ſubducere, quod exilium publicatio bonorum conſequebatur. (*b*) Verum ſi qui hac ex cauſa ſolum vertiſſet, in Atticæ finibus deprehenderetur, impune poterat occidi, aut Magiſtratibus tradi mulctandus. Quod in ſuas quoque leges Plato tranſtulit, (*c*) & pluribus Demoſthenis locis comprobatur: quos locos fruſtra ſuis conjecturis tuendis vexat Salmaſius optimis rationibus ab Heraldo (*d*) redargutus. At ſi caſu hominem quis intereniſſet, annum extra patriam exulare, legibus jubebatur. (*e*) Non minori vero pœna homicidium dolo admiſſum ulciſcuntur leges Decemvirales, vel lex Regia, nempe Numæ ut aliqui arbitrantur a Decemviris in XII. tabul. traducta: quæ priſca locutione homicidam notat *parricida* vocabulo, quod apud veteres quodlibet homicidium complectebatur: (*f*) neque apud eos diſcrimen ullum invenitur inter *capital eſto*, & *parricida eſto*, quæ clauſula pœnis omnibus capitalibus attexebatur, ut Cicero (*g*) fecit: *Sacrum*, inquit, *ſacrove commendatum qui clepſerit, rapſitque parricida eſto*: De illo vero, qui hominem imprudens occidiſſet, hæc a Scaligero e Schedis Servianis adferuntur ad hanc legem: ut ſcilicet cædem expiet in concione ariete cæſo. Quod cum ad hanc legem pertinere non conſtet, longioris moræ mihi cauſam non præbebit. (*h*) Paribus etiam ſubjicitur pœnis, qui hominem veneno ſuſtulit: quinimmo eo gravius hinc delinquit, quod latendi facilitate poſſit delinquere liberius; majuſque periculum ab inſidiis, quam a vi hominibus creatur. Et quia venenorum propinator ſæpe miſcet huic maleficio magicas artes, quas profitentur præſtigiatores, & mulieres eæ, quas *ſagas* appellabant: (*i*) quorum incantationes, carmina vi Dœmonum armata, mentes corporaque hominum labefacere, frugeſque ab agro traducere veteres exiſtimabant; (*K*) adeo ut Cajus Furius, qui agrum ſuum proprio labore inopinato pinguefecerat, in hujus maleficii ſuſpicionem facile venerit; (*l*) propterea pœnam edixere Decemviri adverſus eos, qui malis carminibus homines, aut animalia commaculaſſent, aut ſegetes frugeſque alienas pellexiſſent. Pœnam hujus criminis habemus, ſi Scaligeri conjecturam in reſtituendo ſupplendoque mutilato Feſti loco amplectamur: diſcemuſque illam ex ſequentibus: ſiquidem ita Scaliger explet Feſti lacunam ſcribens: (*m*) *Nam in fine manifeſto hac ſcripta fuere. Tribus XXXV. aut privilegia irrogare, aut de capite civis ſtatuere, niſi maximo comitiatu vetant XII. tab. leges, præterquam veneficos, quique malum carmen incantant, quia ipſi indemnati jure occiduntur*. Fuit autem fortaſſe lex homicidia, incantationes, & veneficia coercens hæc.

(a) Demoſt. *in Midiana, & ἐν τῷ κατὰ Ἀριστοκράτους.*

(b) Samuel. Petit. *ad leg. Attic. l. 7. tit. 5. pag.* 508.

(c) *l. 9. de leg. ubi de homicid. volunt. loquit.*

(d) *In animadverſ. adver.* Salmaſ. *ad jus Attic. & Rom. lib. 4. tit.* 4.

(e) Petit. *ad leg. Attic. lib. 7. tit. 1. pag.* 512. Scholiaſt. Euripid. *in Hipp.* Tzezes *ad Lycophron.* Hæſychius. Demoſth. *ἐν τῷ κατ' Ἀριστοκράτους.*

(f) Feſtus *verbo Parricid.*

(g) *l. 2. de leg.* Scalig. *ad Feſt. verbo parric.*

(h) *Vide* Roſin. *ad leg. Reg. in leg. Numæ.*

(i) Plin. *l. 28. c. 2.*

(K) Tibul. *lib. 1. eleg.* 8.

(l) Plin. *l. 18. c.* 6.

(m) *Liv. P. in fine.*

Si quis liberum hominem dolo ſciens morti duit: quive malum carmen incantaſſit, aut malum venenum faxit, duitve, parricida eſto.

Duit) pro *dederit* ſatis notum.

LXIII. De Cæde Parentum.

Atque cædes hæ, ut monuimus, priſca ſignificatione parricidii vocabulo continebantur. Parentum vero cædem, cui uni proprietate ſua hoc nomen convenit, utpote criminum atrociſſimum, adeo Solonis leges abominabantur, ut quod ſatis non poſſet vocibus, ſilentio deteſtarentur: utpote indignum, quod in cogitationem hominum verbis adduceretur: ne, cujus criminis notitiam natura non ſuggerit, a lege offerretur. (*n*) Veteres vero

(n) Cic. *pro Roſc.*

vero Romanorum longe deterius de humanæ naturæ pravitate judicantes, non ſilentio, ſed metu, & atrocitate pœnarum illud avertere ſtuduerunt, lege lata, quam Scaliger (*a*) aliique doctiorum adſcribunt Regibus, nempe Romulo, aut Tatio, aut Servio; ut qui pueri, aut nurus parentes verberaſſent, divis parentum *ſacri* eſſent, hoc eſt divis illis devoverentur. Diis enim devoti *ſacri* fiebant, & a quolibet impune occidi poterant; tamquam Diis criminis ejus ultoribus victima illa mactaretur. Cum hae de re a regibus nominatim cautum reperiamus; fas erit ſuſpicari minime ſiluiſſe illos de cæde parentum, eoſque auctores fuiſſe legis ejus, quam poſtea Decemviros credo in XII. tab. conjeciſſe. Hujus autem ſceleris reus cæſus cruentis virgis, culeoque inſutus cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & ſimia, quibus rabie incenſis laniaretur, mari mergebatur, ab omnium elementorum commerciis quaſi ſegregatus, cum nec terram attingeret, neque aquam: etenim ab ea culeo diſcernebatur. Cujus exemplum ſupplicii, Tarquinius jam ediderat in M. Tullio Duumviro, propter proditam arcanorum fidem. (*b*) Lex autem hæc eſt:

(a) *in verbo plorare, & verbo nuptias apud Feſtum.*

(b) Valer. Max. *l.* 1. *c.* 1. *n.* 13. Non. *c.* 1. *verb. Perbiter.*

Qui parentem necaſſit, caput obnubito: culeoque inſutus in profluentem mergitor.

Obnubito) notum eſt *nubere* quid ſignificet priſca origine, ſcilicet *velare*. Et quia ſponſa ob pudorem velabatur, cum ad mariti domum deduceretur: inde *nupta*, & *nuptiæ*: verbumque *nubere* in conjugalem ſignificationem vulgo tranſivit.

LXIV. De Incendio.

Nulli criminum atrocitate cedit incendium dolo excitatum: cujus rei leges XII. tabul. exemplum poſuerunt in eo, qui acervum frumenti ad alienas ædes poſitum combuſſiſſet, non quia hoc tantum incendium punierint, ſed quia rei ruſticæ tota vita deditis hæc exempla crebrius occurrebant: unde ſub ea reliqua incendiorum genera comprehenderunt, & eos, qui quovis modo incendium conflaſſent, igne cremando juſſerunt: ut unde damnum aliis attuliſſent, inde & ipſi mortem haberent, poſtquam vincti, verberatique fuiſſent, quæ capitalium omnium ſuppliciorum erant exordia: ſervi tamen, & viliora capita pergentes ad ſupplicium, nudi crucem, & furcam ſibi ferentes per vias cædebantur, unde *furciferi* crebrum apud Plautum, & Terentium convicium: At ſi ex aliena negligentia incendium aliquo ſerperet, civili actione dupli perſecutio dabatur, (*c*) eaque actio incenſarum ædium dicitur in pluribus juris locis. (*d*) At ſi ſolvendo reus non eſſet, leviter verberabatur; propter eam de pœnis regulam, uti *qui ære nequit, corpore damnum luat*. (*e*) Legis porro ſententiam his verbis reddit Gothofredus:

(c) *l. capitalium* 28. §. 2. *de pœnis* Paul. *lib.* 5. *ſent. tit.* 3. *ubi Cujac.*

(d) *l. juris gentium*, §. 13. *ff. de pactis*, *l.* 1. *C. ad l. Aquil.*

(e) Balduin. & Rit. *ad hanc l. vide cap. de incendiariis apud eumd. Ritters.*

Qui ædes acervumve frumenti ad ædes poſitum dolo ſciens incenſit, vinctus verberatus igni necator: aſt ſi caſu, noxiam ſarcito; ſi non idoneus eſcit, levius caſtigator.

Incenſit) pro *incenderit*, ſicut *incepſit*, ut notat Feſtus verbo *incenſit*. (*f*)

(f) *vide l.* 9. §. 1. *qui ædes ff. de incend. ruin. naufrag.*

LXV. De ordine judiciorum, & de in jus vocando.

Expoſitis legibus, quibus crimina coercentur, leges judiciarias, judiciorum ordinem dirigentes, explicemus. Judiciorum autem exordium erat *vocatio in jus*. *Jus* enim dicebatur etiam locus, ubi cauſæ agitantur. Igitur actor rerum conveniens vocabat in jus ad eum, qui Juriſdictioni præeſt, ad Prætorem, cupiens cum eo diſceptare, ac jus experiri ſuum. Cujus vocationis hæ ſolemnes erant formulæ: *In jus eamus*: vel *in jus veni*:

Digitized by Google

veni: vel *ſequere ad tribunal*: vel *in ius ambula*. (*a*) Vocationi reus ex Legibus XII. tabul. confeſtim parere jubebatur, ac ſi declinare vellet judicium, & ſeſe actori ſubducere ſatageret, licebat repugnantem obtorto collo ad Prætorem rapere ſine injuria: dummodo actor, antequam reo manus injiceret, adſtantes feciſſet ejus negotii teſtes; quo pateret reum ab actore nolentem in judicium trahi, non contumeliæ, ſed ſui juris experiendi caſu. Teſtes autem cum faceret, eos ita interrogabat, *licet anteſtari?* ac ſi per eos liceret, admotis digitis, imam eis vellicabat auriculam, quam & *oricillam* dicimus; adjecto verbo *memento*, vel *memor eſto*: quo ejus rei recordarentur: (*b*) aures enim veteres phyſici memoriæ dicarunt, ut alias partes corporis aliis facultatibus, veluti dexteram fidei, genua miſericordiæ, frontem genio. Ritum autem hunc didicerunt Lipſius, & Rævardus ex veteri lapillo ſibi oſtenſo a Guido Latino: quo in lapillo inſculpta erat manus atterens auriculam hoc græco verbo *μνημόνευε memento*. Hinc *Vlg. in Bucolic.*

(a) Biſon. *l.* 5. *de formul. in princip.*

(b) Porphyr. & Æron. *in Hor. l.* 1. *ſat.* 9. Cic. *l.* 2. *de leg.* Auct. ad Helen. *lib.* 2. Non. *verbo* calvitur. Cajus *l.* 233. *ff. de V.S.*

. . . . Cynthius aurem,
Vellit, & admonuit. (*c*)

idque *anteſtari* dicebatur, hoc eſt, *adſtantes, & proximos facere teſtes*, ut optime Salmaſius exponit: (*d*) *am* enim particula proximitatem ſignificat, ut *amtermini* terminorum accolæ, & *amſegetes*, quorum ager viam tangebat, & *amſancta* valles, quæ in circuitu ſunt, & vicinæ. Male aliqui explicant *ante teſtari*. Poſt anteſtationem autem ſequebatur *manus injectio*, factis enim teſtibus, jus erat in adverſarium fugam molientem injicere manus, & deducere ad Prætorem. Qui mos omnis ab Athenienſibus deſcendit. (*e*) Apud eos enim reus ex auctoritate magiſtratus, vel per apparitores, quos κλητῆρας dicebant; (*f*) vel per ipſum actorem vocabatur in jus, advocatis teſtibus, quos etiam κλητῆρας appellabant, teſte Scoliaſte Ariſtophan. in *Veſp.* At ſi reus actori vocanti non obtemperaſſet, tunc in eum manus injiciebatur; cujus apud Græcos moris teſtis eſt Lucianus; & veteres comœdiæ Plauti, & Terentii græcos mores utpote græcis ex auctoribus converſæ, referentes. Omitto feſtivum illum, & vulgarum ſimul Horatii locum *lib.* 1. *ſatyr.* ad Romanos mores pertinentem. Verum tum demum manum injecturi anteſtabantur, cum honeſta perſona in jus vocabatur, quo actor ab eo injuriam abſtinere videretur, (*g*) nam turpis vitæ hominem, veluti lenonem licebat invitum ſine anteſtatione obtorto collo rapere, ut patet ex Plauto in Perſa, ubi Paraſitus a Lenone interrogatus, anne anteſtaretur, ita reſpondit:

(c) Serv. *ad eclog.* 3. Senec. *c.* 36. *l.* 4. *de benef.* & *l.* 5. *c.* 3.

(d) *ad jus Attic. & Rom. p.* 110.

(e) Petit. *ad leg. Attic. lib.* 4. *tit.* 2. *p.* 315.

(f) Ariſtoph. *in Avibus, ubi Scholaſt.* Ulp. *in orat. Demoſt. pro Coron.*

(g) Rævard. *in l. XII. tabul. c.* 5.

. . . . tuane cauſa, carnifex,
Cuiquam mortali libero aures atteram?
Qui hic commercaris cives homines liberos.

& luculentius in Rudente, ubi hanc ob cauſam Labrax cum Pleuxippo rixatur. Si qui vero in jus honoris cauſa non raperetur, ei diem actor dicebat, ut datis pignoribus, vel vadibus ſeſe judicio ſtiturum promitteret, & ni judicio ad diem adeſſet, certam pœnam, ſive mulctam perſolveret. Hæc autem vadatio dicebatur, quia ſcilicet adverſarius vadabatur ab actore, cui ſeſe eximere non licebat, (*h*) niſi datis pignoribus, aut vadibus, certaque pœna promiſſa: atque ita *ſatis*, aut *sautum dabant*. *Vades* autem dicti ſunt ii, qui ſuo periculo reum in judicio ſtituros offerebant: quos ita dictos Æron arbitratur, quod his ſponſoribus actori oblatis reo *vadere*, ſive abire liceret. Cum enim rei fides ſuſpecta eſſet, cogebatur pro ſe ſponſorem dare, idque *promittere vadimonium* dicebatur:

(h) *l.* 5. *ſi vero ff. qui ſatiſd. cogan.*

unde

Digitized by Google

unde *deſerere vadimonium*, cum ad certam diem quis ſe judicio non præſtitiſſet; ut *differre vadimonium*, cum judicii dies a judice gravibus ex cauſis producebatur. Porro matronarum pudori ac reverentiæ tribuebatur, ut in jus vocatas nefas eſſet attingere: (*a*) neque licebat in jus vocare impuberes puellas alieno juri ſubjectas. (*b*) Lenimentum quoque aliquod hujus legis Juriſconſulti ſua interpretatione invenerunt, ne quis ſcilicet e domo ſua in jus protraheretur: (*c*) ſatis enim pœnarum perferre latitando: niſi aditum ad ſe præſtaret, aut ex publico conſpiceretur. (*d*) Præterea oratione D. Marci cautum fuit, ne vindemiarum tempore cives ab opere ruſtico ad judicium abducerentur. (*e*) Quæ quidem exceptiones poſt latas XII. tab. prodierunt: illa vero particula ex ipſis XII. tabulis proficiſcitur, quæ jubet in jus vocatum morbo correptum non tamen adeo gravi, ut ſenſus confundat, juncto, non vero molliter in ſtrato vehiculo, in judicium venire: cujus legis rationem Favorinus Philoſophus non ſatis percipiens XII. tab. adſperitatis accuſabat: quaſi juberent etiam eum, qui gravitate morbi cohærere non poſſit, in jus duci, uti funus ſuper jumento ſine plauſtro. A qua cum opinione ſenſu legis benignius expoſito, depulit Cœcilius, qui *jumenti* nomine docet ſignificari pecora juncta curriculis vehendis: putatque *jumentum* a *jungendo* dictum: eaque verba legis *arceram ne ſternito*, ita explicat, ne ſcilicet veſtibus plauſtrum ſternatur, aut mollius inſtruatur. Ceterum negat a legibus prohibere plauſtrorum uſum ad vehendum reum. (*f*) Nec civis tantum compellere poterat reum ad judicium ſubeundum; ſed etiam peregrinus, quem veteres vocabant *hoſtem*, cujus vocis antea mitior, poſt vero ſignificatio fuit aſperior; notavit enim ſolos inimicos populi Romani, quæ antea ſignificaverat & peregrinos. Eratque lex, ut conjectura erui potuit ex *Cic.* 1. *de offic.* & *Plaute in Curcul.* ſcripta his verbis:

(a) Valer. *lib.* 2 Hottoman. *in leg. XII. tab. v. ſi calvitur.*
(b) *lib.* 22. *in princ. ff. de in jus voc.*
(c) *l.* 18. *cum ſeq. ff. de in jus voc.*
(d) *l.* 19. *eodem.*
(e) *l.* 1. *ff. de fer.*
(f) Gell. *l.* 20. *c.* 1.

Si ſtatus condictus dies intercedat, cum hoſte ito.

Status dies, & condictus) levi diſcrimine diſtinguuntur. *Status* enim *dies* eſt, quem Prætor ſtatuit litigantibus, ut ad ſe iretur: *condictus*, quem ſibi ipſi ex compacto litigantes præfiniunt, ut ad Prætorem eant: Sed jam legum reliquias, utcumque ab eruditis coactas proferamus, Gothofredum ſequentes, qui unam conſtituit ex tribus, quas alii faciunt, legibus, eamque in tria diſtinguit capita; quod & veterum auctoritate, atque ipſo ſententiarum nexu comprobatur.

Si in jus vocat atque eat.

Ni it anteſtamino: igitur em capito.

Si calvitur, pedemve ſtruit, manum endo jacito.

Si morbus ævitaſve vitium eſcit, qui in jus vocabit, jumentum dato: ſi volet, arceram ne ſternito.

Atque) ſenſus eſt *ſi quis in jus vocat, vocatus ſtatim eat*. Quæ lex cum eſſet initium ceterarum, pueris omnibus, qui jus addiſcebant, velut ſolemne carmen erat in ore, ut *Cic.* teſtatur *lib.* 2. *de legibus*.

Atque) ſignificat veteribus *illico*, *ſtatim*, *e veſtigio*, cujus innumera ſunt apud Plautum exempla, quæ colligit Paræus in lexico critico in hac particula, & *Virg. lib.* 1. *Georg.*

- - - - - Si brachia forte remiſit,
Atque illum præceps prone rapit alveus amni.

quibus in locis *atque* ſignificat rem inopinatam.

Em)

Em) priſce pro *eum*, quemadmodum & alibi, ut ſit ſenſus: *Si ſequi nolit reus vocantem, facito teſtes, deinde ipſum reum ducito.*

Igitur) pro *deinde* veteribus eſt uſitatiſſimum. Piget exempla referre in re tam nota.

Si calvitur) hoc eſt, *ſi moretur, ſubſiſtat, obnitatur, effugium quærat*, in eum *manus iniicito, ac per vim rapito: calvitur* enim ſignificat *decipere, fruſtrare*, ut docet JCtus in *l. ſi calvitur* 203. *in princip. ff. de V. S.* Gloſſæ Philoxeni. *Calvitur*, ἀξπατᾶ Pacuvius: *poſtquam calamitas plures annos arva calvitur*. apud Noni. in *arva*. Plaut. *Caſin. ſc. 2. verſ. 4. ſopor manus calvitur*: ideſt ſopore manus torpent. Noni. in verbo *calvitur*.

Pedemve ſtruit) omnes ducti auctoritate Feſti, & Servii Sulpicii *pedem ſtruit*, explicant *fugit*: quod mihi videtur ſatis durum, & remotum a nativa hujus verbi ſignificatione, quo verbo firmitas notatur. Factum eſt enim, ut recte Voſſius putat, ex *στερέω* per contractionem *ſtruo*; quamobrem ſuſpicor in Feſti loco ineſſe mendum, ac pro *fugit* legendum *figit*, ſive *reſiſtat, repugnet*: idque magis cohæret cum tota ſententia legis, & antecedenti verbo *calvitur*.

Endo jacito) *iniicito* priſce *endo* pro *in*, ſatis notum omnibus.

Si morbus ævitaſve) ſenſus eſt: *ſi affecta valetudo, ſeniumve impediat volentem ſequi in ius, iuncto plauſtro quidem ducatur: ſi repugnet plauſtro quidem ducatur invitus; ſed minime ſuperne in arcus formam pellibus tecto*. Quod plauſtri tegmen *arcera* vocabatur. Unde Nonius *arceram* interpretatur *plauſtrum tectum*. (a)

(a) Varro *de ling. lat. lib.* 4.

Eſcit) pro *erit*, ut ſupra diximus.

LXVI. De Vindicibus.

Diximus reum datis vadibus eximi poſſe actori, ea conditione, ut ad certam diem a vadibus, ſive ſponſoribus ſiſteretur. Hos autem *vindices* quoque fuiſſe appellatos in legibus XII. tabul. apparet ex lege inferius ſubjicienda: nec re alia differre *vades* a *vindicibus* arbitror; niſi quod vades dicerentur ii tantum vindices, qui reum præſtabant; vindicis vero nomen latius ſundebatur: nam & aſſertorem ſignificabat libertatis alienæ, & quemvis alium, qui periculum alterius, re, aut perſona ſubiiſſet, aut quid quovis modo liberaſſet; unde vindex honorum, dignitatis, & bonorum dicebatur. Fallitur vero Boetius, (b) qui hac in lege vindicem ait eſſe procuratorem, a quo aliena cauſa vindicanda ſuſcipitur: non enim procuratoris, ſed ſponſoris vice fungebatur, qui reum ad certum tempus judicio eximebat, ne obtorto collo raperetur: niſi malimus legere *prædiatorem* ex emendatione Cujacii, quam probat Hottomannus, (c) negat ejus tamen vocabuli ſignificationem ad hanc pertinere legem; *prædiatores* autem dicuntur ii, qui bona, & fortunas eorum emunt, qui pro vectigalibus populi obligabantur. (d) Feſtus longe melius, qui *vindicem* inde dictum docet, quod *vindicet*, quominus, qui prehenſus eſt ab alio, teneatur. Porro vindices non omnes omnibus, ſed pro reorum conditione dandos Decemviri cenſuerunt: nempe ut locupleti reo locuples daretur vindex: inopi vero quilibet, ſive locuples, ſive inops. Difficile namque eſſet inopi ſponſorem invenire locupletem; ideo ne miſerrima conditione uteretur, quemlibet ſponſorem ab eo Decemviri ob inopiam acceperunt. Quibus de rebus has ex Cicerone in topicis, & Gellio (e) veterum legum reliquias ab eruditis emendatas habemus.

(b) *in topic. Cic.* I.

(c) *ad leg. XII. tab.* aſſiduo vindex. Cujac. 5. *obſ.* 29.

(d) Turneb. *ad verſ.* 20. *cap.* 30. *in veter. gloſſ.*

(e) *lib.* 16. *cap.* 10. Quint. *lib.* 5. *cap.* 10.

Si en ſiet qui in jus vocatum vindicet, mittito.

Aſſi duo vindex aſſiduus eſto; proletario cuique volet vindex eſto.

Digitized by Google

Si en ſiet) ſenſus eſt: *ſi autem ſit, qui reum in jus vocatum vindicet; ſive ſe pro illo efferat, reus dimittatur.*

Si en ſiet) pro *ſi autem ſiet* priſca lingua: ita enim explicat Philoxenus in gloſſis, ubi *en ſiet* reddit εἰ δὲ. Hujus priſcæ locutionis ignoratione corruptus eſt ab imperitis locus Ciceronis in topicis, ubi hæc lex confunditur cum lege Ælia Sentia nimis abſurde, nam & ratio temporum hanc lectionem rejicit, & teſtimonium Gellii, qui hanc legem adſcribit XII. tabul. ex initio autem legis, cujus meminerat Cicero, *ſi en ſiet*, imperitia librariorum factum eſt *Ælia Sentia*, & quomodo is error irrepſerit, ſubtilius, & latius invenies explicatum a Jacobo Gothofredo in hac XII. tabul. lege.

Aſſiduo) hoc eſt *locupleti*, ut ſit ſenſus: *locupleti reo, locuples ſponſor, aut vindex eſto*. Veteres enim pro locuplete *aſſiduum* dicebant ab *aſſibus*: cum qui *multos* haberet *aſſes*, is eſſet locuples. Unde Cicero in topicis: *locuples enim eſt aſſiduus ab aſſe dando*: (*a*) atque ita explicant aliqui Plauti verſum 13. *act.* 1. *Scen.* 1. *Amphytr.*

(a) Gell. *lib.* 16. *cap.* 10.

Proletario) hoc eſt *homini inopi quiſquis volet, ſit vindex*. Veteres enim *proletarium* appellabant eum, qui propter inopiam non re, ac cenſu, ſed tantum prole poſſet augere rempublicam. (*b*)

(b) Gell. *ibid.*

LXVII. De Pactis.

Erat & alia declinandi judicii ratio per pactiones, quæ inter actorem, & reum inirentur; dum irent ad Prætorem. (*c*) Etenim de quibus inter eos convenerat, illa magiſtratum rata oportebat habere. Cujus legis æquitas ex pluribus Demoſthenis locis a Petito (*d*) collectis apparet. Quamvis autem pacta nuda, quæ in contractum non tranſierunt, nullius efficaciæ ſint; ſi tamen lege, aut S. Cto confirmentur, *legitima* dicuntur: ideoque interdum *ex pacto* naſcitur, aut tollitur actio. (*e*) Porro lex ita reſtitui poterit ex aliquot eruditorum ſententia:

(c) *Auctor ad Heren. lib.* 2. Priſcian. *lib.* 10.

(d) *ad leges Attic. l.* 4. *tit.* 2. *pag.* 339.

(e) *l.* 5. 6. 7. *ff. de pactis.*

Endo via rem uti pacunt orato.

Endo via) in via: *endo* pro *in*, ut ſæpe alias: eſt autem ſenſus, quemadmodum inter vias paciſcuntur, ita & cauſa inter eos agatur. Gothofredi enim conjecturam non probo; tum quia nunquam inveni, aut *ratato* pro *ratum habeat*, aut pro *ratato*, *rato*, nec analogiæ ratio ſuffragatur; tum quia ſine mutatione ulla ſatis conſtat ſententia retentis verbis ſuperioribus: nam *orato* ſignificat: *cauſam quiſque agito, perorato ſecundum pactiones.*

Pacunt) veteres pro *paciſcor* dicebant *pago*, unde uſus deinde induxit *paciſcor*. Terentianus Scaurus in ortographia notat, Decemviros ſcripſiſſe *pacunt* per *K* græcam litteram: a *pago* autem veniſſe *pepigi*, ut a *cado cecidi* tradit Quintilianus. (*f*) Hæc autem verba directa ſunt litigantibus: quæ vero ſequuntur, Prætorem reſpiciunt, eaque ſubjicientur inferius.

(f) *lib.* 1 *c.* 6.

LXVIII. De Cauſa Perorandæ.

At ſi de cauſa non fuiſſet inter litigantes tranſactum, agenda erat apud ſtantem judicem in foro, aut in comitio, qui locus privatarum erat cauſarum, ubi tota die litigantes obſervabantur, & advocati: eratque ibi *Puteal Libonis*, de quo meminit Cicero, & Horatius; quod *Puteal* erat ara, quo ſæpe advocati, & rei condicere ſolebant. (*g*) Plautus in *Pœnul.*

Nam iſtorum (ſcil. advocatorum) *nullus nefaſtus eſt, comitiales ſunt meri:*
Ibi habitant: ibi eos conſpicias, quam Prætorem ſæpius.

Cauſam autem iis orare uſque ad meridiem licebat per leg. XII. tab. (*h*) qua ætate Romani craſſius diem diſtribuebant: quippe qui non ante bellum punicum primum Catina in Sicilia capta, ex horologii uſu didicerint horas notare: anteaque diem diſtinguebant more ruſticorum. (*i*) Poſt meri-

(g) Sigon. *de judic. l.* 1 *c.* 23.

(h) Gell. *lib.* 17. *c.* 2. Plin. *l.* 7. *c.* 60. *Auctor ad Heren l.* 2.

(i) Cenſorin. *c.* 23. *de die natal.*

Digitized by Google

meridiem autem judices ſententiam ferebant, & rem ei, ad quem ex jure pertineret, addicebant, ſi eſſent ambo præſentes; ſi alter abeſſet, propter deſertum vadimonium, ſtipulatio committebatur, & deſertor eo nomine damnabatur, ut promiſſam pœnam ex ſponſione, atque ex ſtipulatu penderet. (*a*) Neque enim adſentior docentibus abſentem, ſi ad promiſſam diem ſeſe judicio non ſtitiſſet, cauſa caſurum ex leg. XII. tab. Quid enim opus fuiſſet cautionibus? aut cur abſens re, & pœna dupliciter damnandus adeo inhumane? Non me fugit plura ſupereſſe veterum auctorum loca, quæ oſtendant abſentem cauſa cecidiſſe: (*b*) non tamen liquet, an hanc ob rationem, nempe ob deſertum vadimonium. Quin arbitror potius, quia non defenderetur, ſæpe abſentem, ut ſolet, fuiſſe damnatum: cum deeſſet, qui jura ipſius judici exponeret: contra vero adverſarius urgens oratione, tabulis, & advocatis, ſuum jus judici comprobaret: ut non mirum ſi abſentes cauſa cecidiſſent. Quamobrem verba illa XII. tab. *Præſenti ſtlitem addicito* interpretor cum Jacobo Gothofredo *judicium reddito*; non ut aliqui *rem addicito præſenti*. Extremam autem rerum agendarum horam Decemviri ſtatuerunt ſolem occaſum. (*c*) Idemque rerum agendarum terminus erat veteri Athenienſium lege, cujus fragmentum apud Stobœum habemus: (*d*) ſed jam leges producamus.

(a) Ritterſ. *ad hanc leg.*

(b) Cic. *orat. pro Quint. & in Ver.* 4. Sveton. *in vita Calig. c.* 39.

(c) Varro *lib.* 5. *de ling. lat. n.* 2. *item lib.* 6. *n.* 3. Petit. *ad leg. Attic. lib.* 4. *tit.* 4. *pag.* 336.

(d) *Sermon.* 1.

Ni ita pacunt in comitio, aut in foro ante meridiem cauſam conſcito, cum perorant ambo præſentes.

Poſt meridiem præſenti ſtlitem addicito.

Sol occaſus ſuprema tempeſtas eſto.

Conſcito) nota eſt veteribus hujus verbi ſignificatio pro *judicio*, *cenſeo*. Livius libro primo, apud quem Senator rogatus ſententiam ita reſpondet: *Cum illo puro, pioque duello quærendas res cenſeo, itaque conſentio, conſciſcoque*, & mox: *Senatus P. R. Quiritium cenſuit, conſenſit, conſcivit, ut bellum cum priſcis latinis fieret*. Huic proximam ſignificationem habet hoc verbum in hac lege, ubi ſignificat *cognoſcere*. Unde parcere poterat labori Rævardus, cum pro *conſcito* repoſuit *gnoſcito*. Nec felicior fuit eorum induſtria, qui pro *conſcito* legunt *coniicito*. *Conjicere* autem *cauſam* eſt, cum per indicem apud judicem, aut arbitrum exponitur. Paullus: (*e*) *Per regulam*, inquit, *igitur brevis rerum narratio traditur, & ut ait Sabinus, quaſi cauſa conjectio ſit*.

(e) *l.* 1. *ff. de divers. reg. jur. ant.*

Stlitem) veteres pro *litem*; ut *ſtlocum* pro *locum*. Unde *Decemviri ſtlitibus judicandis* in decreto Aſculanorum Romæ in domo Cæſia, & in elogio L. Cæſonii Luilli Veronæ. *Stlitem* autem *præſenti addicito*, ſignificat judicium reddito, ut ſupra expoſuimus, eo ſenſu, quo Trebatius (*f*) dixit *religionum judicia adducere* pro *conſtituere*.

(f) *lib.* 1. *Relig. apud Macrob. lib.* 1. Saturn. *c.* 18.

Sol occaſus) hoc eſt *ſole occidente*, nam ut varias hujus loci lectiones prætermittam, *ſole occaſo*, & *ſol occaſus* pro *ſole occidente*, cum latine dicitur, tum eleganter. Singula enim participia ſunt omnium temporum, ut recte Sanctius obſervavit. Legunt aliqui *ſole occaſo dies ſuprema tempeſtas eſto*; ubi *dies* pro *diei*. Ego ſi inſerenda fuerit vox hæc lege in iſta mallem ſcribere *die*: nam veteres *die* pro *dies*, & *facie* pro *facies*, (*g*) ut Cæſar cenſebat eſſe ea nomina declinanda. *Suprema* vero *tempeſtas* dicitur pro *ultima hora*, quæ tempore XII. tabul. erat ſolis occaſus. Sed poſtea lege Prætoria ſupremum tempus fuit, quo Prætor in comitio ſupremam populo pronunciaſſet.

(g) Gell. *l.* 9. *c.* 14.

(h) Varro *l.* 5. *de ling. lat.* Feſtus *in verbo ſupremam*.

LXIX. De Vadimonio Deſerto.

Cum ſupra leges attulerimus, quibus jubebatur, ut reus eximeretur,

tur, qui vocatus in judicium dederat vades promittentes eum adſuturum ad certam diem; nunc eas proponemus, quibus excuſabatur reus, qui datis vadibus ad certam diem non ſeſe præſtitiſſet, juſtaſque deferendi vadimonii cauſas adferemus. Harum vero cauſarum expreſſum tantum in legum fragmentis invenimus morbum ſonticum, ſive rei, ſive actoris, ſive arbitri, ſive judicis. Sonticum autem appellabant morbum vehementiorem, utpote corporis valde noxium; cum *ſontes* ſint *nocentes*, ut refert Feſtus ex Ælio Solone: (*a*) unde *ſonticus morbus* dicitur quidquid impedit corporis actiones; (*b*) quamobrem Tibullus in re obſcœna:

(a) Feſtus *in verbo ſonticum morbum.*

Parce, precor, tenero: non illi ſontica cauſa eſt.

(b) *l. ult. ff. de ædilit. edict.*

(c) *in verbo* reus.

Cum is quem corripuiſſet morbus ex lege XII. tab. quam e legibus Numæ in Decemvirales translatam non obſcure innuit Feſtus, (*c*) cauſam praberet propter quam judicii dies protrahebatur, ſive ut eſt in priſca lingua *diffindebatur*. Huic Jacobus Gothofredus alias exceptiones jungit ex conjectura, & ſubobſcuris veterum teſtimoniis, putatque in eadem lege fuiſſe incluſa vota publica pro ſalute Pop. Rom. quæ poſtea in vota pro ſalute principis converterunt. (*d*) Juſtis etiam cauſis inſeritur abſentia ob publicum negotium, quam omni tempore juſtam excuſationem fuiſſe non dubito. (*e*) Quæ conjecturæ maxime adjuvantur verbis a Gellio relatis ex Cincii libro de re militari, (*f*) quæ hujus veluti tabulæ præbent exemplum. Quod autem Gothofredus *vindicem*, hoc diſtinguit a *vadibus*, quod vindex fuerit, qui vocatum in jus liberaverit; vades qui reum ad certam diem judicio ſtiturum promiſerit, id utcumque veram habeat originem, tempore tamen evanuit, promiſcuuſque fuit horum vocabulorum uſus: & qui vindex erat, reum ob id judicio liberabat ſæpe, quod vadis munere fungeretur, ac reum judicio ſtiturum promitteret. Non magis probo adjectionem clauſulæ illius ad hanc legem, *ſi ſtatus condictus cum hoſte*, quæ clauſula hic eſt plane ocioſa: unde malo cum cæteris eruditis eam ſeparatim locare. Verba tamen legis hujus, prout ſunt ab eo commiſſa proferemus, ut quiſque ſive rejiciendo, ſive probando, judicio utatur ſuo. Is igitur etſi antea mutila verba protulerit, ita tamen ſarcit ſciſſuram in notis:

(d) *ex Cajo l. ſi calvitur.* §. 1. *ff. de V. S.*

(e) Cajus *l.* 6 *ff. ſi quis caut in judic. ſiſt.*

(f) Gell. *lib.* 16. *c.* 4.

Judice arbitrove addicto vades, ſubvades danunto: vadimonii deſerendi uti pacunt pœna eſto, extra quam ſi morbus ſonticus - - - votum - - - abſenti a Reipub. ergo, aut ſtatus dies cum hoſte intercedat; ſi quid horum fuat unum judici, arbitrove, reove, eo die diffenſus eſto.

Judice) ſenſus totius legis eſt.

Judicio conſtituto, judiceque adito vades, aut ſubvades judicio ſiſtenti utrinque dantor, iique ſiſtere tenentor: niſi morbus vehemens, vim graviter nocendi habens, votum aliquod abſentia Reipublica ergo intercedat, aut conſtitutus ſit dies cum peregrino: nam ſi quid horum fuerit, & obvenerit judici, arbitrove, aut reo judicii, dies differtor.

Subvades) cum utrinque ab actore ſcilicet, & reo dandi eſſent ſponſores judicio ſiſti; cenſet Gothofredus *vades* dictos eos eſſe, qui ſpoponderunt pro reo; *ſubvades* qui pro actore, quorum verborum ſignificationem ſuo tempore periiſſe refert Gellius. (*g*)

(g) *l.* 16. *c.* 10.

Danunto) pro *danto* priſcum, ut ſæpe Plautus *danunt* pro *dant*.

Reove) priſcis *reus* fuit tam petitor, quam is unde petitur; dicitur enim *reus*, cujus de *re* agitur. (*h*)

(h) Cic. *de orat.* Feſtus *in hac voce reus.*

Dif-

Digitized by Google

Diffenſus) id eſt *prolatus*, Gellius (*a*) dixit; & Livius *diffindere diem* pro *differre* lib. IX. *Atque legem curiatam de imperio ferenti triſte omen diem diffidit*.

(a) *l.14.c.2.*

LXX. De Obvagulando.

Sed cum eveniret aliquando, ut qui rem ſuam ab aliquo in judicio repetebat, careret teſtibus, quibus intentionem ſuam judici probaret; Decemviri, ne quis nulla ſua culpa omnibus argumentis ad rem recuperandam deſtitueretur; facultatem dederunt actori, ut ante domum rei clamoribus, immo & conviciis rem ſuam flagitaret, palamque faceret omnibus eam improbitatem ternis diebus, ac ternis nundinis, ſive *nono quoque die*. Solebant enim Romani ex agris nono quoque die, negotiorum cauſa in Urbem convenire, ubi eo die nundinæ habebantur; inde natum, quod uſu adhuc retinemus, ut tribus edictis reus citetur. At ſi reus fraudem ſuam obſtinaret, remque tradere detrectaret; jus tamen erat actori, accitis ſecum ſui clamoris teſtibus, rei domum intrare, rem ſuam, ſicubi eam inveniret, ablaturus. Iſque effectus erat illius publici clamoris, quæ *obvagulatio* dicebatur *ad portum*, hoc eſt ante domum. Non me fallit, Turnebum, (*b*) Salmaſium, (*c*) alioſque plures, hanc legem non referre ad actorem teſtimoniis deſtitutum, ſed ad teſtem teſtimonium defugientem: adeo ut pro *defuerit* legant *defugerit*. Verum ab horum ſententia me abducit Plauti locus: quo Rævardus priorem explicationem optime comprobat, (*d*) ubi poeta coquum inducit res in domum Euclionis illatas repetentem, eique, niſi redderet, clamorem ante ædes, & maledicta minitantem. Cui explicationi etiam Gothofredus, & Rittersfuſius ſuffragantur, en Plauti locum:

(b) *l.3.ad verſ. c.26.*

(c) *obſ. ad jus Attic. & Rom. c. 30.*

(d) *ad leg. XII. tab. c. 11.*

Ita me bene amet Laverna, te
Jam niſi reddi mihi vaſa jubes,
Pipulo hic differam ante ædes.

ubi *pipulum* ſignificat *convicium* priſca lingua. Nunc legem producamus:

Cui teſtimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito.

Cui) ſenſus eſt: *ei qui teſtimoniis deſtituitur, liceat tertiis nundinis reum ante ædes conviciis obruere*.

Ob portum) hoc eſt *ante ædes*. Feſtus enim refert apud omnes convenire, ut *portus* in legibus XII. tabul. *domum* ſignificet in verbo *portus*.

Obvagulatum) Feſtus: *vagulatio in legibus XII. tabul. ſignificat quæſtionem cum convicio*: in verbo *vagulatio*.

LXXI. De Vindiciis.

Et hæc quidem inter actorem, & reum agebantur: quid autem his ſuper deberent judices conſulere, aliis legibus Decemviri conſtituerunt: Itaque poſſeſſionis, & proprietatis quæſtionem diſcrevere: cum poſſit quis jure poſſidere, quamvis non ſit dominus. Ideo dum proprietatis cauſa penderet, minime poſſeſſionem ademerunt ei, qui neque vi, neque dolo, neque clam eam haberet: ad cujus legis exemplum, verbis longe uberioribus Prætor compoſuit edictum *uti poſſidetis*. Quod jus convenit cum Ariſtotele in problemat. ubi ait poſſidentem permanſurum quoad fuerit judicatum. (*e*) Hanc autem poſſeſſionis controverſiam veteres *vindiciarum cauſam* appellabant, a *vindicando* ſive *aſſerendo*, quod rem interea ſibi poſſeſſor aſſereret. Cujus deinde vocabuli ſignificatio propter ſimilitudinem, & affinitatem rerum inter ſe conjunctarum excurrit latius: nam & ipſam poſſeſſionem, & poſſeſſionis controverſiam, & rem, de qua controverſia eſſet, ipſumque agrum, vel glebam imaginem agri, de qua inferius, vindiciarum vocabulo comprehenderunt:

(e) Balduin. c.34.

derunt: ut mirer aliquos adeo certare inter ſe, dum quærunt cuinam potiſſimum rei hoc vocabulum conveniat: cum ex veterum teſtimoniis haſce ſignificationes omnes includat, ut optime Turnebus obſervavit. (*a*) Ineuntes porro judicium apud Prætorem pugnæ ſpecimen quoddam præbebant veteres, qui nihil ſine aliquo ſolemni ſigno aggrediebantur: quod judiciarium bellum exprimebant, commiſſis inter ſe gladiorum loco feſtucis, inſtar militum inter ſe manus conſerentium: quam *vim civilem*, *quotidianam*, *& feſtucariam* appellabant, & tum *vim fieri moribus* dicebant. (*b*) Quæ ſimulata concertatio umbra fortaſſe fuit veræ dimicationis, qua, cum Hottomanno ſuſpicor, veteres Romanos utpote rudiores, ac prope immanes, more veterum Longobardorum diremiſſe lites: ut cum alter alterum ad ſingulare certamen provocaſſet, is haberetur in jure potior, cui ſors victoriam obtuliſſet. (*c*) Quem cum illi morem exuiſſent, atque induiſſent humaniorem, verum prælium verſum fuit in ſimulatum; ac pugnam tantum retinuerunt imaginariam *feſtucis* expreſſam. (*d*) Etenim initio litigantes de poſſeſſione fundi Prætorem adibant, ut eum deducerent in fundum, de quo controverſia eſſet, quo judicaret utrius poſſeſſio foret. Idque dicebatur venire *in rem præſentem*: indeque cum Prætore redibant, ejuſque judicium expectabant. Verum quia Prætor multitudine negotiorum impediebatur una cum litigantibus ire; JCti rationem excogitarunt, qua profectionis moleſtia ſublata, veterum judiciorum figura, & religio maneret. Itaque priſcam illam profectionem imaginibus, verbiſque ſimularunt, inſtituentes, ut in fundi gleba, veluti ſuper toto fundo, cujus gleba illa ſimulacrum erat, judicium exerceretur. Quamobrem ſatis erat Prætorem adire, ut apud eum judicium intenderent. Prætor autem in Urbe manebat, cum litigantes ipſi ex jure, ſive ex loco, ubi jus reddebatur, proficiſcerentur in fundum, unde *glebam* tollebant, eamque in judicium adducebant, ut per eam, quam & *vindiciam* vocabant, totus fundus, & profectio Prætoris in rem præſentem adumbraretur: ac rei loco imago illa ſubjiceretur: (*e*) Si de poſſeſſione igitur quæreretur, Prætor, quoad in judicio proprietatis alteri rem addicendam conſtaret, poſſeſſorem tuebatur. At ſecus erat in cauſa libertatis, in qua non poſſeſſionis titulus potior erat, ſed libertatis: quia magis reipubl. conducit liberis urbem impleri, quam ſervis: Ideo in liberalibus cauſis, ubi alter in libertatem, alter in ſervitutem aſſereret reum, vindicia, ſive poſſeſſio durante cauſa ſtatus dabatur *ſecundum libertatem*, ut maneret liber, donec plane ſervum eſſe conſtaret. Id cum lege ſua Decemviri conſtituiſſent, qui tamen inter eos auctoritate præſtabat Appius Claudius, calumnioſa interpretatione telam retexere conabatur: quippe qui ſenſerat ſua ſibi lege præcluſum libidinoſi conſilii exitum. Notum eſt enim eum forma Virginiæ virginis captum, clientem ſuum M. Claudium, abſente Virginio patre, ſubjeciſſe, qui eam peteret in ſervitutem, ſive ſuam ſervam eſſe contenderet. Cum autem Decemvirali lege, durante judicio libera permanere deberet, Appius ejus potiundæ ſpe, puellam M. Claudio tradere in ſervitutem cogitabat: verum quia ſua ipſius lege prohibebatur, negabat beneficio legis gaudere, qui ab alio, quam a patre in libertatem aſſereretur. Itaque pronunciavit, abſente patre, *vindicias dandas ſecundum ſervitutem*, ſive tradendam virginem interea in ſervitutem ei, qui ſibi dominium aſſereret illius: cum non a patre, utpote abſente, ſed ab avunculo vindicaretur in libertatem. Quæ ferox libido, & atrox calumnia, quam ſeditionem excitaverit, quantaque de auctoritate, atque imperio dejecerit Decemviros, ſatis liquet ex hiſtoriis Romanorum. (*f*) Antequam tamen is, qui ſtatus controverſiam patie-

(a) *l.* 13. *adverſ. c.* 23. *vide* Feſtum *in verb.* vindiciæ. Gell. *l.* 20. Alex. ab Alex. *l.* 6. *c.* 10.

(b) Cic. *pro Cæcin.*

(c) Hottom. 3. *obſ. c.* 15.

(d) Cic. *pro Muræn.*

(e) Briſ. *de formul. l.* 5. *c.* 6. Ræward. *ad leges XII. tab. c.* 6. Roſin. *de jud. l.* 9. *c.* 13.

(f) Livius *l.* 3. Dionyſ. *lib.* 11. Pompon. *l.* 2. §. 24. *ff. de orig. jur.*

patiebatur, ad quaſi poſſeſſionem libertatis rediret, ſponſores dare oportebat, qui eum *indicio ſtituros* promitterent. Atque hæc ſane libertatis gratia ſunt conſtituta. Cæterum reliquarum poſſeſſio rerum, ſi nec vi, nec dolo, neque clam capta fuiſſet, judicii tempore apud ipſum permanebat poſſeſſorem. Si vero aliquis falſo vindiciam tuliſſet, ſive falſo rei alienæ poſſeſſionem ſibi aſſeruiſſet, hoc eſt ſi prædo eſſet, & malæ fidei; tum tribus arbitris rei cognoſcendæ captis, duplum fructuum ex ea re perceptorum reddere damnabatur. Quod jus conſervatum in Codice Theodoſiano fuit, (*a*) quamvis in Juſtiniani libros minime traductum. Is enim ſatis habuit prædonem fructus omnes reddere, bonæ fidei vero poſſeſſorem reſtituere fructus a die rei in judicium deductæ. (*b*) Cujacius autem docet duplicium fructuum præſtationem ante Juſtinianum oboluiſſe. En autem leges.

Si qui in jure manu conſerunt, utriſque ſuperſtitibus præſentibus, ſecundum eum qui poſſidet. Aſt ſi qui quem liberali cauſa manu adſerat, ſecundum libertatem vindicias dato.

Si vindiciam falſam tulit. Prætor rei, ſive ſtlitis arbitros tris dato: eorum arbitrio frućti duplione decidito.

Manu conſerunt) hoc eſt *ſi apud indicem diſceptetur*.

Utriſque ſuperſtitibus) *ſuperſtites* dicebantur veteribus *teſtes*, quod rei ſuperſtent. (*c*)

Si quem liberali) hoc eſt *ſi quis quem adſerat in libertatem*.

Secundum) dare vindicias ſecundum libertatem, eſt in libertatis poſſeſſione ponere.

Si vindiciam) hoc eſt *ſi iniunctam poſſeſſionem ſibi abſtulit, ſive ſi rei aliena poſſeſſionem occupavit*. Totius autem legis hic eſt ſenſus: *Mala fidei poſſeſſionem ſi quis natus ſit, Prætor ei rei definienda tres arbitros date: eorumque arbitrio mala fidei poſſeſſor fructus in duplum præſtare.*

Rei ſive ſtlitis) jam diximus veteres *ſtlitem* dixiſſe pro *litem*: *ſtlocum* per *locum*. differt autem *res* a *lite* quod *res* eſt idipſum, de quo diſceptatur; *Lis* eſt ipſa rei diſceptatio: unde *res* eſt extra judicium, *lis* ſemper in judicio. Quam JCtorum diſtinctionem falſe deridet Cicero in *orat. pro Muren.* nempe ut callidus dicendi artifex Juriſconſultorum auctoritatem, qua maxime in ea cauſa premebatur, extenuaret. Frequens eſt autem apud veteres JCtos horum verborum conjunctio. Varro 4. *de ling. lat. quam rem, ſive litem dicere oportet*.

Arbitros) hic numerus erat ſolemnis dandorum arbitrorum.

Frućti duplione) hoc eſt *fructus duplione: frućti* enim genitivus eſt veterum, qui nomina quarti ordinis ad normam etiam ſecundi ordinis flectebant; unde *fructus fructus* dicebant, & *fructus frućti*.

LXXII. De ſententia, & re Judicata.

Controverſiæ judiciorum, atque litium diſcordiæ ſententiis judicum præciduntur; quæ ſententiæ in rebus ſingularibus funguntur vice legum in generalibus. Rurſus ſicuti publicæ res, atque ſtatus civitatis legum auctoritate componuntur; ita privatorum negotia, & jurgia ſententiarum auctoritate ſedantur: ut e privatis rebus in tranquillium adductis, etiam quies publica exoriatur. Unde ſumma vis tribuitur rebus judicatis: ne ſi judicum ſententiæ reſcindantur, turbato ſtatu ſingulorum, publica etiam tranquillitas obumbretur: Itaque Decemviri auctoritatem rerum judicatarum ſuis legibus maxime munientes, eodemque loco

(a) *l. 1. C. Theodoſ. de fruct. & lit. expenſ. l. 1. §. ex die ff. unde vi.*

(b) *l. 1. §. ex die, ff. de vi, & vi armata, l. 2. §. ul. ff. de interdict. l. videamus 38. §. Fabion. ff. de uſuris, Inſtit. de offic. jud. §. 2.*

(c) Feſtus *in verb. Superſtites.*

Digitized by Google

loco habentes eum, qui debitum confeſſus eſſet in judicio, cum eo, qui ejus debiti nomine convictus a teſtibus eſſet, & a judice damnatus, triginta dierum ſpatium judicato faciendo, aut confeſſæ pecuniæ contrahendæ, ſolutionis cauſa præſtiterunt. Quo dies *juſtos* appellarunt, nomen, & præfinitionem temporis ducentes a militia, unde non paucæ ſimilitudines ad rem forenſem commigrarunt: cum non aliud ſint judicia, quam prælia verborum, quæ loco verorum præliorum, quibus jure naturæ homines contendebant, ſucceſſerunt. Ut igitur *dies juſti* vocabantur in bello triginta illi dies, quibus non licebat hoſtem laceſſere, vel res repetere, dum vexilium rufi coloris in arce defixum erat, & exercitus imperatus: hiſque oppoſiti erant *præliares dies*; (a) ita & in re judiciaria dies illi triginta poſt ſententiam, quibus judicium quieſcebat, *juſti* appellantur. Hoc autem tempus initio, *menſtruum*, ſequenti tempore protractum fuit ab *bimeſtre*, (b) atque demum a Juſtiniano ad *quatuor menſes*: præterquam in poſſeſſoribus rerum alienarum, quarum auferendarum etiam manu militari jus habent domi ſtatim poſt ſententiam. (c) Lapſis autem triginta diebus, niſi judicatum faceret reus, aut vindicem inveniret, qui fidem ejus præſtaret, adprobanteque creditore debitum in ſe ſuſciperet; jus erat creditori, manus in debitorem injicere, ut cum ad Prætorem raperet, ac pro ſervo ſibi addicendum curaret: iſque creditori debiti gratia ſic addictus, appellabatur *nexus*, & *obæratus*, propter ſervitutem, quam ex ære alieno ſubibat. Quem etiam Romani morem ſumpſerunt ab Athenienſibus, etſi jam poſt Solonis legem extinctum. Licebat enim Athenis ante Solonem creditoribus, injicere manus in debitores, quibus abductis, eorumque corporibus oppigneraris, pro ſervis uterentur, iique homines creditoribus obnoxii ἀγώγιμοι vocabantur. (d) Ne vero ſic addicti aufugerent, dominis licuit eos nervo, & compedibus vincire propria in domo creditoris: tamquam in carcere privato, catena injecta non majore quindecim pondo. (e) Porro ita vinctum, aut ex ejus ſubſtantiis, ſi quidem vellet, & poſſet, vivere oportebat; aut ex ipſius creditoris bonis capere cibum, & veſtitum, qui *victus* nomine veniunt. (f) Victum vero Decemviri definierunt *libras feris in dies*, ſive ut interpretantur eruditi libram farris in ſingulos dies. Hæc autem verba XII. tabul. ex Gellio deſumpta, fuerunt ſuſpecta eruditorum compluribus, tum propter obſcuritatem; tum quia nimis large pro veteri parcitate, ac duritie cibus videtur definiri libra farris: cum ſelibra victus fuerit hominum frugi quotidianus, quibus obærati, & ſervi non debuiſſent tractari benignius. Bibaculus (g) de Valerio Catone:

Quem tres cauliculi, ſelibra farris,
Racemi duo, tegula ſub una
Ad ſummam prope nutriunt ſenectam.

Et Titinius:

\- - - - *libram ajebat ſatis*
Eſſe ambobus farris intriti; plus comeſt ſola
Uxor - - - -

Me tamen eædem auctoritates in veteri lectione retinent. Si quidem his victus tenuitas per ſelibram farris ſignificatur. Quis autem credat tenuem fuiſſe victum obæratorum, quibus ad ſerviles operas, durumque laborem corpore opus erat firmo, & viribus integris? ut non mirum ſi eis integra libra præberetur. His autem ſic addictis datum eſt LX. dierum ſpatium ad paciſcendum cum creditore, impetrandumque ab eo majores inducias, aut oneris levamen aliquod. Ac ſi creditor eſſet inexorabilis,

(a) Gell. *l.* 26. *c.* 1. Feſtus *in verbo juſti.* Macrob. 1. *Saturnal.*

(b) *l.* 2. *in prin. C. de uſur. rer. judic. l. penult. & ult. §. ult. C. eod. l.* 2. C. Theodoſ. *eod.*

(c) Cujac. *in C. de except. rei judic.*

(d) Plutarch. *in Solon. & libel. de vit. uſurar.*

(e) Plaut. Bacchid. *ſcen. ult. &* Menech. *Sc.* 1. Terent. Phorm. *act.* 2. *Sc.* 2. Cic. 2. *de orat.*

(f) *l. ſi victum* 34. *ff. de re judic. l. quos nos hoſtes* 233. *ff. de V. S.*

(g) *apud* Nonium.

bilis, poſt triginta dies ducere debitorem poterat ad Prætorem; ac deinde per trinudinum, ſive ternis diebus nundinalibus, quibus majori populus frequentia negotiorum cauſa ex agris in Urbem concedebat, eum producebat in publicum, aut palam in foro proclamandum curabat quanti eſſet damnatus, ut emptorem inveniret. Ita vero initium harum nundinarum ſumere oportet, ut extremus nundinarum dies incidat in ſexageſimum, ut in hac lege ſententiarum repugnantiam vitemus, quam primus, & notavit, & hac interpretatione ſuſtulit Hottomannus. Si vero nemo civium emeret, tum licebat debitorem vendere peregriño, eumque ob id trans Tyberim ducere. At ſi pluribus creditoribus teneretur, tum crudele in ſpeciem exemplum in eum erat conſtitutum. In ſpeciem, inquam: nam ſevera nihil mitius ea pœna, quæ terrore ſuo delinquendi conſilium aufert, ut hujus legis exitus demonſtravit; numquam enim ea vigente quiſquam in hanc pœnam incurrit, quia metu pœnæ nemo plus æris alieni contrahebat, quæ ſuæ ſubſtantiæ tolerarent. Igitur lege XII. tabul. permittebatur creditoribus, debitoris corpore conciſo, membrum ſibi viritim tollere, quam immanitatem vehementer deteſtatur in legibus Decemviralibus Favorinus apud Gellium. (*a*) Cui contra Cœcilius JCtus regerit lenitudinis cauſa id fuiſſe ſancitum, ob rationem a nobis allatam, ut ſupplicii nempe metu periculum criminis averteretur, & caverent homines ſuſcipere ſupra facultates. Quæ tamen lex abrogata deinde fuit; ac pro ſectione corporis ſubjecta ſectio bonorum, miſſis in poſſeſſionem bonorum Rei creditoribus ex edicto Prætoris, (*b*) ut iis venditis pecuniam quiſque ſuam ſervaret: remanſitque ſectionis nomen a corpore translatum ad bona, propter venerationem vetuſtæ legis, ut ſententia illius vocabulo conſervari videretur. At ſi creditor careret ſufficientibus bonis, invaluit beneficium ceſſionis. (*c*) Sed jam legem proferamus.

Æris confeſſi, rebuſque jure judicatis XXX. dies juſti ſunto, poſt deinde manus injectio eſto, in jus ducito. Ni judicatum facit, aut quips endo eo in jure vindicit, ſecum educito, vincito, aut nervo, aut compedibus XV. pondo ne majore: aut ſi volet minore vincito.

Si volet ſuo vivito ni ſuo vivit, qui em vinctum habebit, libras farris endo dies dato: ſi volet plus dato.

Ni cum eo pacit LX. dies endo vinculis retineto, Interibi trinis nundinis continuis in comitium procitato, æriſque æſtimiam judicari prædicato.

At ſi plures erunt rei tertiis nundinis partes ſecanto: ſi plus, minuſve ſecuerint, ſe fraude eſto: ſi volent uls Tyberim peregre venumdanto.

Confeſſi) confeſſus hic παθητικῶς accipitur pro quo barbari confeſſatus; unde junt *dos confeſſata*. Eſt hic autem ellipſis, ac ſubauditur *nomine*, ut ſit *æris confeſſi nomine*.

Juſti) hoc eſt *legitimi*.

Poſt deinde) geminatio elegans, & uſitata veteribus, vide Paræum in lexico critico.

Quips endo) ita legit Cujacius ex veteri Codice (*d*) priſce, *pro quis*

(a) Gell. *cap.* 1. *lib.* 20. Tertul. *Apologet. cap.* 4.

(b) Livius *decad.* 1. *l.* 8. Quintanadveg. *de juriſdict. lib.* 1. *tit.* 5. *part.* 2. *num.* 35. Cujac. *lib.* 3. *obſ. cap.* 39. & *parat. C. qui bon. ced. poſ.*

(c) *C. qui bon. ced. poſ.*

(d) *obſ.* 3. *c.* 39

Digitized by Google

quis endo eo in jure vindicit. Ita Cujacius recte ex veteri Codice repoſuit, uſitatum eſt enim veteribus *vindicare in aliqua re*, ut *in agro vindicare*.

Endo) autem pro *in*, ſatis notum.

Vindicit) vero dixerunt veteres, ut etiam nunc dicimus *lavit*: olim & *ſonit* dicebant. Accius Phœnis.

Unda ſubundis ſubunda ſonit.

vindicere autem pro *vindicare*. Lucret. *lib.* 3.

Ipſe ſuum miſeret, neque enim ſe vindicet hilum.

Nervo) *nervus* eſt proprie vinculum, quo vincitur collum; *compedes* in quos pedes conjiciuntur.

Ne Majote) ita prudentiſſime repoſuit Cujacius pro *ne minore*. Cur enim immitiores Decemviri, quam ipſimet creditores, qui rem amiſerant?

Farris) *far* hic ſignificat farinam, ex qua pultem farream conficiebant. (a) Cibus enim veteribus Romanis conſuetus erat farina cum aqua, & ſale coacta, & interdum etiam lacte. Unde Plautus Romanos vocat *pultiphagos*. Hinc Juvenalis:

(a) Varro *lib. ult. cap.* 5.

Grandes fumabant pultibus ollæ.

Æſtimiam) *æſtimia* dicebant veteres pro *æſtimatio*.

Se fraude) hoc eſt *ſine fraude*. *ſe* pro *ſine* veteres.

Uls) pro *ultra* veteres. Varro *de ling. lat. Quod ea ſacra, & cis & uls Tyberim non mediocri ritu fiant*. vide Popmam de uſu antiquæ locutionis.

Rei) hoc eſt *actores, creditores*: diximus enim per *reum* ſignificari tum petitorem, tum eum, unde petitur. Brevis autem harum legum hæc eſt explicatio:

Si debitum confeſſus quis fuerit, vel condemnatus jure, hoc eſt in judicio fuerit (ut explicat Cujacius ad l. 29. ff. de donat.) *induciæ ei menſtruæ triginta dierum ad debitum exolvendum dantor. Sin intra dies illos triginta debitor non ſatisfaciat, tum creditori capere eum ſive prehendere, atque in jus ducere jus eſto. Debitor ita nexus, ſi poterit, ſuo vivat, ſi non habeat, tum creditor, qui eum vinctum habebit, ſingulas farris libras in ſingulos dies ei dato: ſi volet plus, ei pro arbitrio dare liceto.*

Si & tum judicatum non ſolvat, neque interea quiſquam eum in jure defendat, proque eo interveniat, in privatum carcerem in vincula adducere creditori jus eſto, eumque vel nervo, vel compedibus vincire; ſic tamen ut vincula non ſint graviora, quam XV. pondo: leviora enim adhibere pro arbitrio jus eſto.

Paciſcendi interea addicto cum creditore jus eſto: ſi non pactus fuerit. LX. diebus creditori addictum in vincula habere jus eſto: intra eos dies trinis nundinis ad Prætorem in campum producitor, quantaque pecunia judicatus fuerit, prædicator. At ſi plures erunt creditores tertiis nundinis vigeſimo ſeptimo die rei corpus in partes ſecanto, ſi plus, minuſve ſecuerint ſine fraude eſto: ſi malint, trans Tyberim venundanto.

LXXIII. De Jure Publico, & de legiſlatione.

Naturæ ordinem tenentes ſimplicia percurrimus, ut ad compoſita deferremur. Itaque legibus abſolutis, quæ ſingulas privataſque perſonas, ac certas res, & negotia privatorum complectuntur, enitamur jam ad culmen, ac rerum tandem ſummam, e ſingulis, privatiſque pluribus coactam, atque compoſitam capeſſamus; exponentes publici regiminis leges, quibus evolutis, contendemus altius, ac veluti a terra in cœlum advolantes, rerum ſacrarum, atque divinarum leges quas publici quoque juris portionem fecimus, interpretabimur, lumina eruditionis more noſtro adferentes neceſſaria, & quæ unice ad declarandum jus vetus,

vetus, non ad memoriæ laudem augendam adducatur. Jam enim tanto numero collectiones rerum vetuſtatum prodierunt, ut doctus ab indocto non tam copia, quam delectu rerum diſcernatur: & gravitas judiciumque ſcribentis non minus ex his, quæ rejecerit, quam ex his, quæ retinuerit, æſtimetur. Exordium autem hujus expoſitionis merito ducimus a *legumlatione*, ſive a facultate publica ferendarum, & jubendarum legum, inde vim, & poteſtatem accipientium. Notum eſt autem ab inſtituta Repub. legum ferendarum jus penes Magiſtratus majores, poſteaque penes Tribunum etiam fuiſſe plebis: Populum vero juſſiſſe, ac ſciviſſe legem eo ſuffragiorum ordine, atque eo ritu, quem ſuperiore libro demonſtravimus. At quoniam populi ſæpe voluntas a veteri lege ad novam, vel concionibus magiſtratuum, vel propoſitis majoribus utilitatibus, vel mutatione temporum traducebatur; ideo ne duæ, pluresve inter ſe ſimul pugnantes leges civitatem diſtraherent, concordiamque civium turbarent, neve jure incerto reſpublica jactaretur; Decemviri conſtituerunt, ut populi voluntas poſterior, ſive legum eadem de re ultima, leges aboleret antiquiores; ac ſublato jure veteri maneret id, quod populus poſtremo juſſiſſet, ſive *abrogando*, id eſt legem protſus contrariam ferendo; ſive *derogando*, id eſt partem prioris legis detrahendo; ſive *ſubrogando*, id eſt aliquid ad priorem legem adjiciendo; ſive *obrogando*, id eſt immutando ex priori lege aliquid. Cujus legis vis in univerſum jus civile penetravit. Nam & in pactis, & in tranſactionibus, & in teſtamentis, in ſententiis, in conſtitutionibus principum, in reſcriptis, in conſuetudine, in mora, in fama, denique in poſſeſſionibus, in interpretationibus id ſemper ſervatur, ut a poſterioribus priora ſubmoveantur. Legis autem hæc verba feruntur:

Quod poſtremum populus juſſit, id jus ratum eſto.

LXXIV. De Privilegiis non irrogandis.

At præter jus legibus comprehenſum, & in cives univerſos explicatum, aliquando certum jus, & peculiare in privati alicujus perſonam conſtituitur, quod legis nomen minime meretur, quia lex complectitur omnes, & privilegium eſt tantum unius, veluti privata lex: unde Ulpianus ait, *jura non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituuntur*. (a) Etenim in privatas perſonas non leges, ſed iudicia feruntur, per quæ leges ad negotia privatorum accomodantur. Ideo vetitum fuit in privatum ferre legem, hoc eſt privilegia irrogare: quod ex Athenienſium diſciplina, & Solonis legibus defluxit in leges Romanorum. Nam ut ex Andocide, (b) Demoſthene, & Ænea Gazeo in Theophraſtum habemus, non licebat Athenis condere legem in privatum, niſi occultis ſex mille civium ſuffragiis juberetur: occultis nempe, ut gratia, & odium ſimul abeſſet. Et ne quis miretur ſuffragiorum exiguum ex tanta urbe numerum, admonitum velim Athenis, etſi ſupra quadrigentum millia hominum habitarent, numerum tamen civium ad viginti millia fuiſſe a Cecropis uſque tempore: qui numerum cogniturus civium juſſit, ut in medium quiſque conjiceret lapidem: quibus numeratis eam collegit ſummam, quæ Demetrii Phaleræi tempore haud mutavit. (c) Eadem ratione Decemviri vetuerunt privilegia in quemquam irrogari, niſi comitiis centuriatis, ubi deſcribebantur cives non confuſe in tribus, ſed per ordines, & ætates in ſingulas centurias; propterea que major inde diligentia, majuſque conſilium oriebatur. Hic nos propter ſummam Jacobi Cujacii auctoritatem aliquando ſubſiſtemus. (d) Is enim ne quidem comitiis centuriatis privilegia irrogari potuiſſe contendit; ideoque adjectionem illam: *niſi maximo comitiatu*, pertinere tantum putat ad legem de capite civis Romani, quam mox ſubjungemus, quamque a Cicerone cum

(a) *l. 8. ff. de legibus*.

(b) *in myſt.* Demoſth. κατ' ἀριςοκρατ. Cujac. *obſ.* 15. *c.* 8.

(c) Petit. *ad l. Attic. lib.* 2. *tit.* 1. *pag.* 114.

(d) 15. *obſer.* 8.

Digitized by Google

ne cum iſta conjunctam invenimus. Sed Cujacium videtur idem confutare Tullius, (a) qui ſtatim poſt duarum legum mentionem, repetens eam de privilegiis, hanc adjecit clauſulam, quæ niſi contempto, perturbatoque ordine verborum, & ſententiarum, nequit ad ſolam legem de capite contrahi. Ut paret vel ex lectione vulgata, quæ ut alibi corrupta ſit, hic tamen locus ſuſpicionem habet nullam. Nam ut hanc legis clauſulam inferamus, monet auctoritas legum Atticarum, & ratio publica, quæ aliquando poſtulat, ut privilegia irrogentur, dummodo majoris partis de neceſſitate publica judicantis conſenſus accedat. Sed ſufficiet verba hæc Ciceronis expendere: *Præclariſſimæ de XII. tab. tranſlatæ duæ, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari, niſi maxima comitiatu, vetat.*

(a) *lib.* 3. *de leg. in fin.*

Poſtea ſubjecit:

Cum legis hæc vis ſit, ſcitum eſt juſſum in omnes: ferri de ſingulis niſi centuriatis comitiis noluerunt.

Cum hæc igitur Cicero opponat *juſſum in omnes* qualis eſt *lex*, & *ferri de ſingulis*, quod eſt *privilegium*; patet id, quod ſequitur, *niſi centuriatis comitiis* pertinere ad privilegia; nec *ferri de ſingulis* accipiendum eſſe ſolum de capite civis Romani, ſed de omnibus privilegiis aliis, ſive unius privati cauſa, tum in pœnam, tum in præmium illius; adeo ut exceptio *niſi maximo comitiatu* ad utrumque referatur. Quamvis autem privilegia irroganda non ſint, propterea tamen minime ſublata facultas eſt ferendi juris ſingularis, quod aliud prorſus eſt a privilegiis, utcumque hæc poſterior ætas confuderit, ac *privilegium* etiam appellarit ea, quæ ſunt juris ſingularis, nempe dotium, creditorum, militiæ, Eccleſiarum; quæ non in privatam perſonam, ſed in certum hominum, aut negotiorum genus concipiuntur. (b) Dicuntur vero Decemviris *privilegia*, quæ in ſingulas perſonas feruntur, quia veteres pro *ſingulis* dicebant *privi*, unde *privatus*, & *privilegium*, quaſi *lex de privatis*, *lex de ſingulis*. Porro etſi verbum *irrogare* plerumque contineat pœnam; ex hoc tamen XII. tabul. loco apparet etiam pertinere ad utilitatem; nam hic utramque complectitur, retinetque ſignificationem originis. Etenim *irrogare* compoſitum eſt ex *in*, & *rogare*, hoc eſt *rogare in aliquem*; ſive ob damnum, ſive ob utilitatem. Ob damnum privilegium irrogatum fuit ab Epheſiis adverſus Heraclitum: (c) quem etſi non directo, tamen oblique notarunt, cum ante occaſum ſolis excedere juſſerunt hominem, qui oderet omnes, & numquam rideret. Quæ in unum Heraclitum conveniebant. Noxium quoque privilegium irrogavit Clodius contra Ciceronem ferens, *ut qui civem Romanum indemnatum necaſſet, ei aqua, & igni interdiceretur*. Quibus verbis non obſcure Ciceronis caput apperebatur. Item & illud in Eumenem: *ne cui regi Romam venire liceret*. Utilia vero privilegiorum exempla ſunt illa, nempe rogatio *de reditu M. Tullii*, lex Manilia *de imperio Cn. Pompeji Magni*, & ſimilia: En vero legem Decemviralem:

(b) Cujac. *obſ.* 15. *cap.* 3.

(c) *in epiſt. ad Hermod. vid.* Petit. *in L. Attic. pag.* 116.

LXXV. De Capite Civis Romani.

Privilegia ne irroganto niſi maximo comitiatu.

Conſequitur hanc legem illa de capite civis Romani, de quo decernere per leges XII. tabul. non licebat, niſi comitiis centuriatis. Unde apparet quanti civis Romanus putaretur: cum de eo non niſi populus judicarit univerſus eadem ſolemnitate, atque ordine convocatus, ac ſi de ſumma reipublicæ, & de creatione majorum magiſtratuum ageretur. Hinc merito Cicero nihil de ſe actum jure dicebat, nihil legibus, nihil more majorum a P. Clodio; quia cum nemo tolli de civitate potuerit ſine judicio; de capite civis Romani ne judicari quidem licuerit, niſi comitiis centuria-

centuriatis. Quod cum alibi ſæpe inculcet, tum *lib. 3. de legibus* L. Cottæ ſententia comprobat. *Capitis* autem appellatione vita, libertas, civitas, familia, & æſtimatio continetur, ut patet ex pluribus Ciceronis locis. (*a*) Præterea indemnatum neminem interfici voluerunt. (*b*) Quod ex Lycurgi legibus translatum ſuſpicatur Cujacius, ex Valerio. (*c*) Eam ob cauſam a populo Quæſtores parricidii creabantur, qui exercerent in ſingulis cauſis criminale judicium, ſed jam legem adferamus.

(a) *In Verr. pro Quint.* Gell. *lib. 5. cap.* 19.
(b) Salvian. *de gubernio Dei lib.*8.*in fine.* Aug. *de civit. Dei l.* 1.
(c) *obſ.*4.*c.*12.

De capite civis Romani, niſi per maximum comitiatum ne ferunto.

LXXVI. De Indulgentia in hoſtes.

Denique ad eam publici juris legem veniamus, quæ ob utilitatem reipubl. atque humanitatis laudem omnibus antecellit. Eſt autem illa, quæ paria jura, & æquam vitæ, civitatiſque conditionem ſtatuebat inter bonos cives, amicoſque Pop. Rom., qui ſemper in fide manſiſſent, & eos, qui aliquando deficientes, poſtea reſipuiſſent, rediiſſentque in Pop. Rom. gratiam. (*d*) Ea lex, quæ ſpem priſtini ſtatus minime adimebat maximum Reipubl. fuit incrementum, quia qui ſpem amicitiæ retineret, numquam ad extremum inimicitiæ ferebatur. Ideo qui a Populo Romano deſciverant, facile redibant in fidem, cum intelligerent paratam ſemper fore gratiam: iiſque accedentibus Urbs, & Pop. Roman. & Reſp. oppido augebatur. Quod jus non diſcrepabat ab Athenienſium lege Theſeo adſcripta, ut ſcilicet omnibus civibus, ejuſdem eſſet æqua communio juris. (*e*) Hac eadem Decemvirali lege continebantur, ut *nexi*, ſive addicti creditoribus, ſi ſoluti eſſent, ſive e poteſtate creditorum exiiſſent, eodem jure cum reliquis civibus uterentur. Hanc vero legem abrogatam putat Hottomannus lege Ebutia ob id lata, ut obſoletæ XII. tabul. leges neque jam Reipubl. congruentes abrogarentur. Erat autem hæc XII. tabul. lex his fere concepta verbis:

(d) Feſtus *in verbo* ſanates. Gell. *lib.* 16.
(e) Plutarch. *in Theſ.* Petit. *ad. Attic. lib.* 1. *c.* 3.

Nexo ſoluto forti ſanati ſiremps jus eſto:

Nexo ſoluto) hoc eſt dimiſſo debitore e poteſtate creditoris.

Forti) hoc eſt *bono*. Nam ut Feſtus tradit, & nos ſupra innuimus, veteres *horctum* pro *bono* dicebant, ex *horctum* natum *forctum* verſo *h* in *f* digamma æolicum; quod aſperioris adſpirationis nota erat. Unde in pluribus vocibus pro *h* ſubſtitutum eſt *f*. ut *Felena* pro *Helena*. Priſcianus *lib.* 1., & ex antiquo *haba* factum *faba*, ut ſcribit Velius Longus, & Scaurus *lib.* 1. *de orthograph.* tandem *forctum* peperit *forctis*, & poſt *fortis*: quod apud veteres non ſolum validum, ſed hominem integræ fidei ſignificabat.

Sanati) Sanates, inquit Paullus ex Feſto, dicebantur, qui ſupra, infraque Romam habitarent: quod nomen his fuit, qui cum defeciſſent a Pop. Rom. poſtea quaſi pacata mente, in amicitiam redierunt. Hic juvat adſcribere ejuſdem Feſti ſententiam ex reſtitutione Joſephi Scaligeri, qui e corruptiſſimo loco hunc eruit ſenſum: *Sulpitius autem, & Opilius ajunt dici inferioris loci gentes, ut Tiburtes, & alios, qui cum pop. Tiburt. habitarent in agro Tiburti, id eſt omnes peregrinos, inferioriſque loci. Et infra ſunt qui intelligunt colonias, quæ deducta ſunt in priſcos latinos a Tarquinio Priſco, quas inegerit ſecundum mare infra Romam in civitates Latinorum: eoſque Sanates propterea, quod præter opinionem eos pacaviſſet, ſanaviſſetque i & cum eis paciſci potuiſſet, nominavit, ut auctores ſunt Cincius lib. 2. de officio juriſconſult.* & quæ ſequuntur.

Siremps) priſcum, & ſolemne verbum in ferendis legibus, quod explicatur *ſimilis reipſa*: ex quibus vocibus componitur, Feſtus.

Sirempſe

Sirempſe legem juſſit eſſe Juppiter.

Plautus ait; unde Cujacius locum illum Senecæ *XCII.* ep.

Ambitio omnium, quæ terram premunt, ſeremiles eſto. reſtituit *Ambitio omnium, quæ terram premunt, ſiremps lex eſto.*

LXXVII. De jure Sacro, & Religioſo, & Sacris Privatis.

Sed ad ſacra jam accedamus, de quibus plurimas fuiſſe XII. Tabul. leges, eaſque de Numæ potiſſimum inſtitutis translatas opinamur. Verum ne inepte auguremur, eas tantum hinc adducemus, quarum in veteribus monumentis certa veſtigia ſuperſunt. Nam quas multi de Ciceronis libris, tamquam de legum XII. tabul. corpore ſumpſerunt, non referemus in hunc ordinem, niſi certis teſtimoniis de XII. tabulis venire comprobentur; cum pleræque illarum fuerint ab ipſomet Cicerone confictæ, ut perfecta civilis juris forma hinc exhiberetur. Antequam igitur ſingulas explicemus, prodere conſtituimus aliqua priſcæ ſuperſtitionis exordia; tum ut legum capita magis illuſtremus; rum ut hinc etiam oſtendamus, quantis ex erroribus Dei, & Filii ſui Jeſu Chriſti, beneficio erepſerimus. Hominis natura communis parentis defectione perduellis, hoſtiſque divini Numinis a D. O. M., qui finis eſt, extremumque bonorum omnium, ad rerum creatarum amorem, & falſa gaudia vertebatur: propriæque cupiditatis nexibus implicata, rum ad ſapientiam contenderet maxime, tum ab ea longius abſtrahebatur. Rerum enim divinarum notitiam non a fonte ipſo, ſed a corruptionis noſtræ radice petebamus: Deum ipſum affectionibus noſtris involventes, eique deſideria, curaſque noſtras adplicantes. Unde ſibi homines ſinguli conſtituebant ſuarum ſimulacra cupiditatum, & affectionum humanarum, quæ pro numinibus colerent. Igitur ex inſita imperandi cupiditate fuit excitatus Juppiter, & ex contentione Mars, ex libidine Venus, ex induſtria Pallas, ex ſuperbia Juno, ex Mortalitate Pluto, ex navigatione Neptunus, ex triſtitia Saturnus, ex ebrietate Bacchus: aliaque ex aliis affectionibus, & actibus hominum Numina extirerunt, nempe ſpes, Labor, Morbus, Febris, Peſtis, pluraque alia monſtra furore hominum procreata, locum inter Deos invenerunt: ut non aliter homines a Diis diſcreparent, niſi quod homines vitia parriciparent, Dii vero ipſa eſſent natura vitiorum; & quod inchoatur in hominibus, in Diis abſolveretur: immo in eorum ſingulis vitium ipſum exculperetur. Itaque cultum his pro humano ingenio rribuerunt, ea tradentes, quæ ſingulorum naturæ convenirent; muneraque Diis offerenda non ex divinitate naturæ, ſed ex hominum æſtimarione pendentes. Hinc certa erant inſtituta ſacrificia, præſcriptique actus corporis, motus, quos præfinito exprimebant, quas *cærimonias* dicimus. Hinc & ludi edebanrur in honorem Deorum, & feſti dies tripudiis, & molliculis cantibus celebrabantur, quaſi natura divina iiſdem, quibus humana caperetur, & quaſi ſe quiſque iu unius ex proceribus finem, & patrocinium traderet; ſingulæ nationes, & urbes ſuos præcipuos habebant Deos, in quorum honorem certa ſacrificia publice inſtituebantur. Item & ſingulæ familiæ ſuos Deos ſibi familiares adſciſcebant, quos *Lares* vocabant, & *Penates*. Quamobrem privaris etiam, & anniverſariis ſacrificiis, eos venerabantur. (*a*) Quæ ſacra genti erant jure Pontificio perperuo addicta. Hinc plebs a patribus non honore tantum, ſed & ſacris diſcernebarur: cum alia ſacra plebejorum eſſent, alia patriciorum. Unde Virginia, excluſa ſacris Pudicitiæ Patriciæ, aram dicavit Pudicitiæ Plebejæ. (*b*) Hæc eadem cauſa diſtulit communionem juris conjugalis inrer patricios, & plebejos, quia enim in mariti ſacra, & familiam uxor rranſibat, ideo perturbatum iri ſacrorum jus prædicabat Conſul contra plebejos, diſſerens, ſi conjugia mutua inter patricios, & plebejos

(a) Cic. *de Aruſp. reſp.*

(b) Livius *lib.* 10. *cap.* 23.

Digitized by Google

plebejos permitterentur. (*a*) Hinc intelligitur Modeſtini locus, ubi habetur *nuptiis divinum jus communicari*: quia ſcilicet mulier ſacrorum mariti fieret particeps. (*b*) Publica igitur ſacra pro populo, publico ſumptu fiebant, privata vero ſumptu privato pro ſingulis hominibus, familiis, gentibus, (*c*) ac præter ſacra ferias quoque familiæ proprias habebant, quales habuit Claudia, Cornelia, Julia, Æmilia. (*d*) Hæc autem ſacra quo numquam interirent, & ex legibus XII. tab. in familiis perpetuo manerent, Pontifices conſtituerunt, ut eo migrarent, quo vel familiæ nomen, vel hæreditas transiret, (*e*) vel pars major bonorum, quantum ſcilicet caperent hæredes. Unde quæ pars legatariorum æri alieno ſuberat, ſacrorum onere carebat, quia, ut Cujacius (*f*) docet, bona ſacris obligabantur, deducto ære alieno. Itaque præter uxorem filius cum naturalis, tum adoptivus, qui novæ familiæ nomen adſumebat, & quivis hæres, itemque legatarius, & partiarius, quicumque majorem bonorum partem uſucepiſſet, ejus familiæ, unde bona veniebant, ſacris obligabatur. Addit Cicero: (*g*) *Quarte ſi nemo ſit, qui ullam rem ceperit, de creditoribus ejus* (ſcilicet obligatur) *qui plurimum ſervet. Extrema illa perſona eſt, ut is, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, neminique eam ſolverit, perinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit*. Hiſque perſonis publice *calatis*, hoc eſt *vocatis comitiis deteſtalantur* ſacra, ſive adhibitis teſtibus denunciabatur, ut ſacra ſuſciperent; ac ſi ea recuſarent, bonis plectebantur. *Deteſtari* enim eſt abſenti teſtato denunciare: unde *deteſtatio ſacrorum*, quæ hoc ritu peragebatur. (*h*) Hinc frequens illud veteribus proverbium: *ſine ſacris hereditas*: quo ſignificabatur lucrum ſine incommodo, veluti hæreditas deducto onere ſacrorum: quorum ſumptus non exiguam bonorum partem abſumebat. (*i*) Sed nequidquam Pontifices tanta religione ſacra munierunt. Etenim ne qui plures hæreditates obtinuiſſet, tot ſacrorum incommodis obrueretur, juriſconſulti jus Pontificum in ſpeciem, ſive verba illius tantum honoris cauſa retinuerunt, re vero abrogarunt; excogitantes, atque introducentes translationem quamdam hæreditarii nominis per ſimulatas venditiones in ſenem aliquem decrepitum, ac pœne mortuum, cui hæres futurus eſſet nullus: in quem ſenem caderet nomen tantum hæreditarium, & dominii titulus abſque re, abſque bonis ullis, una cum onere ſacrorum: in quorum ſumptus pecuniam ab hærede capiebat, ut ea curaret quoad viveret. Quo ſine bonis moriente, ac hæreditario, familiæque nomine cum eo una pereunte, jus quoque ſacrorum extinguebatur; bonaque tum libera remanebant apud poſſeſſorem illorum, a quibus ea de cauſſa ille familiæ nomen, & dominii titulum divelleret; ut translata in ſenem eum emptum, quem propterea *coemtionalem* vocabant, morte illius occiderent, & cum dominii titulo, familiæque nomine, ſacra etiam interirent. Scio alios aliter exponere quid ſit ſenes *coemtionales* apud Plautum in Bacchide. (*K*) Sed ut nulli nos in re tam perplexa, & obſcura divinationem invidemus; ita, & iidem ferendi ſumus, ſi facultate utamur eadem: præſertim cum hujus interpretationis adſcriptorem habeamus Joſephum Scaligerum: qui ad Feſtum in verbis *puri probi* ſcribit, plures inventas a JCtis artes ſacrorum interimendorum, ſive, ut idem vocat, *præſtigias*; præcipue vero imaginariam quamdam venditionem, quæ *coemtio* vocabatur adhibitis ſenibus coemtionalibus, qui aſſe Cajano, hoc eſt ſextertio *dicis cauſa* ter accepto, & rurſus reddito, hæredem abſolvebant. Legem vero ita retulit Cicero.

Sacra privata perpetuo manento.

LXXVIII. De Religioſis, & ſumptibus Funerum.

A ſacris ad religioſa, nempe ad cadaverum humationem tranſeamus:

(a) Livius *l.* 4.*c.*1.

(b) *l.* 1. *ff. de ritu nupti.*

(c) Feſtus.

(d) Macrob. *l.* 1.*c.*16.

(e) Cic. *l.* 2. *de leg.* Feſtus *verbo* ſine ſacris.

(f) *ad* 39. *ff. de V. S.*

(g) *de legibus.*

(h) Cujac. *cit. l.* 39. *& ad leg. plebs* 238 *ff. de V. S.*

(i) Plaut. *in Trinum.* Feſt. *verbo* ſine ſacris.

(K) *act.* 4. *Sc.* 9. *verſ.* 5. Gronov. *l.* 3 *obſ.* 20. *& de pecun. vet. l.* 4. *c.* 8 *p.* 693.

mus. Cujuſmodi ritus Romani ab exteris, & antiquioribus acceperunt præſertim cadaverum combuſtionem, quæ diu antea fuerat uſitata. Auctoritatem enim uſtionis cadaverum apud Græcos arguit Homerus, apud quem omnia Græcorum, ac Trojanorum cadavera comburuntur, ut colligitur ex pluribus Iliados locis, (*a*) præcipue vero ex Patrocli funere: unde diſcimus congeri conſueviſſe in extructum rogum, quæ defuncto eſſent cariora: Etenim Achilles in Patrocli rogum conjecit arma, & quatuor equos, & canes duos, mactatis ibidem XII lectiſſimis Trojanis adoleſcentibus. Nam militiæ neceſſitas, & putreſcentium fœtor cremandorum cadaverum morem facile induxit. Cenſebant autem ex ſuperſtitione ſua veteres illi excoqui ſordes animorum igne, atque elementi levitate facile animos in cœlum attolli: & inde *flammis* immortalitatem tribui exiſtimabant. Unde Gymnoſophiſtæ [illegible]e vivos in ignem conjicebant, quo exuta citius mortalitate corporis, immortalitatem animi reciperent. Qua opinione Hercules, cui cremandi cadaveris initium tribuitur, cum bellum inferret Laomedonti, fertur amici ſui Licimnii filium ſibi ſocium adjunxiſſe, patrique incolumem redditurum juraſſe: adoleſcente vero in acie cæſo cremaſſe cadaver illius, & patri cineres tradidiſſe, ac ſeſe jurisjurandi religione ſolutum putaſſe, quaſi patri filium longe meliorem reddidiſſet, utpote immortalem inde factum. Romani autem initio ignem non adhibebant, ſed *humo* cadavera obruebant, unde *humatio*, & *humare*: a quibus differt *ſepulcrum*, & *ſepelire*, quod hæc pateant latius, & ad quodlibet funeris genus extendantur: Uſum vero uſtionis poſtea Romani acceperunt, (*b*) quia longinquis bellis terra obrutos erui cognoverunt, maneſque turbari; plures vero familiæ vetuſtam humationem retinuerunt, de quibus Cornelia, de qua primus Sylla ſuum corpus cremari voluit: quia cum per contumeliam Caji Marii apud Anienem ſitas reliquias diſſipari juſſiſſet, eadem ipſe ſuo in corpore formidabat. (*c*) Neque tamen corpus continuo poſt mortem cremabatur, ſed octavo demum die in extructum rogum imponebatur, ſubjectis facibus, nono die ſepeliendum; (*d*) unde Horatius: *Novendiales diſſipare cineres*. Primo enim die cadaver calida aqua abluebant, & poſtquam unguento perfuderant, *conclamabant*, ut ſi qui ſpiritus vitales reſiderent, calore, atque clamoribus excitarentur. Contigit enim aliquando, ut qui mortuus putaretur, e rogo ſurrexerit, ac ſuperante corpus flamma perierit. Altero die nocturnis horis flentes ſubtili velo corpus involvebant ad diem octavum uſque lugendum, adhibitis ad hoc officium mulieribus, quas *præficas* vocabant. Efferebatur vero funus præeuntibus facibus. Curandorum autem funerum diebus familia funeſta manebat, & dicebatur *humilior* uſque ad humationem, niſi mendum ſit apud Varronem, (*e*) ut Scaliger ſuſpicatur. Cadavere autem exuſto, & ſepultis cineribus, ſupererat *humatio*: ſine qua, familia nondum purgata putabatur: unde membro defuncti, nempe digito deciſo, in eo tanquam toto ſuper cadavere juſta perſolvebantur, injectaque gleba, corpus dicebatur *humatum*, ob membrum *humo* tectum: itaque locus fiebat religioſus. (*f*) Novem vero hiſce diebus quibus hæres atra indutus veſte funeribus faciendis juſtiſque curandis occuparetur, neque in jus vocari poterat, neque alius quiſquam, a quo defunctus fugeretur, aliqua petitione vexari. (*g*) Vetuſtioribus autem Romæ temporibus ſepulcra cadaverum in Urbe, immo etiam domi pro Diis Penatibus colebantur: quem morem ſignificat Virgilius (*h*) in illis verbis:

- - - - Urbique remittunt.
Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulcro.

Ubi

(a) Iliad. 7. & 8. 23. 24. & *Odyſ.* 24.

(b) Plin. *l.* 7. *c.* 54.

(c) Cic. 2. *de legibus*.

(d) Virg. 5. *Æneid. verſ.* 64. *ubi* Servius Turneb. *adverſ.* 24. *c.* 23.

(e) Varro *de l. ubi* Scalig.

(f) Cic. 2. *de leg.* Feſt. *verb. præcidan.* Var. 2. *de ling. lat. pag.* 6. *ubi* Turneb. & Scaliger.

(g) *l.* 1. & 3. *ff. de in jus voc. l.* 36. *ff. de judic.* Cuja. *ad l. ult. ff. de his qui not. infam. in quæſt. Pap. lib.* 12.

(h) Æneid. 12. & *l.* 3.

Ubi vetus interpres hoc de more diſputat, qui poſtea ſublatus fuit: nam Senatus vetuit, quemquam in Urbe uri, aut ſepeliri, quod in XII. invenitur tabulis. Unde qui legibus ſolvebantur, veluti ob virtutem clariores viri, & Imperatores, & Veſtales ſepeliebantur in Urbe; ceteri vero extra Urbem, exemplo Athenienſium, quos eadem religione uſos ex *epiſt.* Servii Sulpicii ſcimus: qui refert Marcello mortuo locum in civitate ab Athenienſibus cadaveri ſepeliendo impetrare nequiſſe. Hoc autem conſtitutum videtur, ne flebilibus officiis, & letali aura cives contriſtarentur. Cum autem Romani honoris cauſa ſepulcrum in Urbe alicui concederent, ad id patebat Exquilinus campus quem Auguſtus Mœcenati conceſſit: ut occupato jam alia in re loco, poteſtas cuiquam in Urbe ſepeliendi amplius non fieret. (*a*) Eamdem religionem fortaſſe neglectam reſcripto ſuo ſuſcitavit Adrianus, (*b*) qui pœnam ſtatuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate ſepelirent, quam fiſco inferri juſſit; & in Magiſtratus, eadem qui paſſi ſunt; & locum publicari juſſit, & corpus transferri: ad quæ acceſſerunt aliorum ſcripta Imperatorum. (*c*) Legem autem XII. tab. his verbis exhibet Cicero *lib.* 2. *de leg.*

(a) *vide* Balduin. *ad hanc l.* 3. *XII. tab.*

(b) *l.* 3. *§.* 5. *ff. de ſepul. viol.*

(c) *ff. de relig. & ſumt. fun.*

Hominem mortuum in Urbe ne ſepelito, neve urito.

Nunc de ſumptibus ſepulchrorum.

Nullius rei cura homines tangere minus deberet, quam magnificentia ſepulchrorum, & humanæ gloriæ conſideratio poſt mortem: quæ rebus nos omnino ſolvit humanis. Verum adeo miſeri hætenus corpori, mortaliſque hujus vitæ cupiditate tantopere tenemur; ut unde abſcedit animus, ibi litteris tamen, & rebus geſtis, & inſanis ſumptibus ædificiorum, ac ſi non re, verbo tamen, ac nomine habitare contendamus, miſere viventes, ut ſumptuoſe moriamur, totaque vita pro ea laude laborantes, quæ vel contemnenda erit cum Deo habitantibus; vel a beatitudinis æternæ ſpe decidentibus æterno tempore pœnitenda. Ergo quid commemorem veterum Ægyptiorum facultatem; quid regum eorum inſaniem, qui exiguum cinerem eductis ad Cœlum montibus condiderunt? Quid ætate quoque noſtra populorum orientalium, ac Sinarum præcipue ſtultitiam, quorum maxima pars opum funeris ambitione conſumitur? Profuſionem hanc inanem ab Ægyptiorum exemplo ad Græcos cum aliis moribus translatam a Solone compreſſam legimus: Atticoque jure conſtitutum refert Cicero, (*d*) ne quis ſepulchrum operoſius faceret, quam quod decem homines effecerint triduo; ac ne id opere tectorio exornaretur, neque ibi *Hermæ* imponerentur; quod ideo fiebat, quia Mercurium animabus ad inferos deducendis præeſſe putabant. Et quoniam ſepulchra columnis exornabant, earum quoque inſolentiam compeſcuit Phalaræus, qui ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi *columellam* tribus cubitis non altiorem, aut *menſam*, aut *labellum*. Plato vero vetuit in parte agri fœcunda locum ad ſepulchrum capere, vetuit item aggerem altiorem eo tumulo, quem viri quinque diebus quinque extruxerint; nec lapides ſuperextrui paſſus eſt majores, quam ut quatuor heroicos verſus complecterentur in mortui laudem. Hanc legum Atticarum ſobrietatem, atque modeſtiam imitati Decemviri a Romanis funeribus ſumptuum inſaniam amoverunt, præfati ab initio pauca hæc *hoc plus ne facito*, ne ſcilicet plus facerent, quam ſubjectis continuo legum capitibus permiſſum invenirent. Quæ verba male Rævardus eo loco movet, ut aliis capitibus nulla ratione interponeret. Ac primo Decemviri artificii ſumptum in extruendo rogo prohibuerunt, jubentes, ut

(d) *lib.* 2. *de legibus.*

Digitized by Google

e rudibus, & impolitis lignis componeretur, ac vetantes aſciam, ſive dolabram ad elegantiam adhiberi. Quorſum enim ars, & induſtria in opere paucarum horarum? Et quoniam veteres, uti diximus, in ornandis funeribus adeo furebant, ut pretioſa quæque, atque cariora defuncto, cum ipſo corpore conderent; vetuit Solon (*a*) plus quam tribus veſtibus mortui corpus onerari, cujus frugalitatem etiam Decemviri æmulantes legem tulerunt, ne ad cadaver componendum adjicerentur plura, quam tria *ricinia*, (*b*) quæ veſtes erant quadratæ purpureæ. Unde Varro ait fuiſſe duarum togarum inſtar, quarum dimidium retrorſum jaciebatur, indeque dictum *ricinium*: atque antiquiſſimum ricinium fuiſſe mulierum, poſtea vero duplex fuiſſe virorum. Unde Servius ait ex ricinii uſu patere, mulieres olim habuiſſe togas; & Cicero ait, riciniis mulieres uſas in luctu. (*c*) Minus præterea quoddam erat ricinium, quæ *rica* dicebatur, eratque velamentum capitis muliebre, modeſtiæ cauta genas tegens, quo in ſacrificiis utebantur. Riciniis igitur involvebant cadaver, quorum ſingula involucra, ut ſuſpicor, diſtinguebant faſciis purpureis: propterea lex, ut Cicero tradit, non tulit pluſquam tria vincula purpuræ, (*d*) quæ interpretor faſcias purpureas, quarum ſingulis ricinia corpori colligabantur. Ad eam ſolemnitatem funeris veteres conducebant *tibicines* adhibita muliere, quæ *præfica* nuncupabatur: eæque cantiones lugubres appellabantur *næniæ*, quæque apud *ſitos*, hoc eſt mortuos, & humi conditos, vel condendos canerent *ſiticines*. (*e*) In majoribus autem exequiis adhibebantur *tubæ*. Cujuſmodi ſumptus, quia modum excederent, Decemviri vetuerunt pluſquam decem tibicines ad funus vocari. Unde Ovidius *faſtor. 6.*

Adde quod Ædilis, pompa, qui funeris irent,
Artifices ſolos juſſerat eſſe decem.

Ædilium enim munus erat curare ſolemnitates, tum ludorum, tum feſtorum dierum, tum etiam funerum, quo rite omnia peragerentur. Unde miror, cur Jacobus Gothofredus pro *Ædilis* ſubſtituerit *edictis*. Corruptis autem Pop. Roman. moribus hæc in ſumptibus modeſtia in oblivionem venerat. Ac Juriſconſ. quia regendæ humanæ vitæ ſtudia colebant, pro viribus huic amentiæ occurrerunt. Unde Ulpianus: (*f*) *Non oportere*, ait, *ornamenta cum corporibus condi: nec quid aliud hujuſmodi, quod homines ſimpliciores faciunt*. Et Papinianus ait: *ineptas voluntates defunctorum circa ſepulturam; veluti veſtes, aut ſi qua alia ſupervacua, ut in funus impendantur*. Nec tantum ſumptus immodicos, verum & effuſos, ac muliebres queſtus, & ejulationes molliores, aliaque infirmorum animorum argumenta Decemviri a Romanis inſtitutis averterunt: ne his imbecillitatis exemplis aſſueta bello pectora, & diuturnis prœliis roborati diſſolverentur. Longiores enim fletus, & inſueti mœroris adſpectus augent mortis opinionem, ad cujus contemptum aſſuefaciendus fuit populus omnibus gentibus imperaturus. Vetuerunt igitur XII. tabul. leges mulieres *radere*, & *dilaniare genas*, ut mos erat earum, vel quo ſe acerbius cruciarent; vel quo ſanguinem ſuum funderent, ſi deeſſet ſanguis gladiatorum: (ludi enim gladiatorum in funeribus edebantur) de quo more teſtis eſt Servius ad locum illud *Æneid. 12.*

Et roſeas laniata genas. - - -

ubi hujus verba legis profert Servius, ætate, aut ſcriptorum imperitia fortaſſe corrupta. Simul cum laniatu genarum vetitus fuit etiam ejulatus, & queſtus effractior, atque abjectio animi, ploratuſque importunus, quos *leſſum* veteres vocabant, ut ſuſpicabatur Sex. Ælius, quem ſimul cum L. Atilio Cicero refert, (*g*) nullam hujus verbi certam ſignificatio-

(a) Plutarchus *in Solon.*

(b) Feſtus *in verbo* Rica: Varro *l.4. de ling. lat.*

(c) *de legib. l.* 2. Turneb. *in Varron. 4. de ling. lat.*

(d) Cic. *de leg. 2.* Cujac. *ad l. ult. ff. his qui not. infam ſive ad l. 2. quæſt. Papin.*

(e) Gell. *lib. 20. c.*

(f) *l. & ſi quis impediat. 14. ff. de relig. & ſumpt. fun. §. non autem.*

(g) *l. 2. de legibus.*

nem

nem elicere potuiſſe: quippe ætas eam ſubduxerat. Unde nec nobis quidquam ſupereſt præter conjecturam. Sane hanc ſententiam hujus fuiſſe legis arguit lex Solonis, qui nimios fletus, teſte Plutarcho, & Cicerone, inhibuerat: quam legem in ſuas Decemviri tabulas tranſtulerunt. Quam tamen gravitatem Solon legibus ſuis exegit, moriens ipſa minime præſtitit: ſiquidem hæc ille de ſuo funere, quæ Cicero tranſtulit: (*a*)

Mors mea ne careat lacrymis, linquamus amicis
Mœrorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Quamobrem jure a Cicerone præfertur Enii oratio hæc:

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? volito vivu' per ora virum:

Plato vero in ſuis legibus minime ſollicitus eſt de prohibendis, aut concedendis lacrymis, dum ne planctu, & clamore mortuum extra domum comitentur: credo ne publico adſpectu lacrymarum civium animi debilitarentur. Præterea Decemviri moderandorum ſumptuum curam ſuſceperunt providentes, caventeſque, ne præter juſta jam perſoluta, & humationes *oſſi deciſi*, quæ ſupra memoravimus, benevoli, & cognati *oſſa legerent* referenda domum, ut ſuper iis juſta repeterentur, itaque ſumptus, & lacrymæ augerentur. Neque enim celebrari poterat funus, niſi ſuper oſſibus. Hinc mari merſus, aut flumine, cujus cadaver ad litus, aut ripam non emerſiſſet, nullis funeribus decorabatur. Quamobrem cum nullum ſuper terra os defuncti extaret; hæres nulla funeris obligatione premebatur, neque jure Pontificio tenebatur porcam immolare Cereri, ac Telluri quotannis; quam *præcidaneam porcam* vocabant, quia cædenda erat antequam novæ fruges caperentur Et hæc annua immolatio pœna erat hæredis, qui cum poſſet, juſta non feciſſet. (*b*) At ejus qui cecidiſſet in acie, quamvis oſſa nulla invenirentur, tamen virtutis ergo funus ducebatur, & memoria exornabatur exequiis. Immo etſi forte fuiſſet a commilitonibus crematus; tamen permittebatur hæredi, & cognatis legere oſſa, quæ inveniſſent, ut ſuper iis juſta facerent. (*c*) Ad alios nunc ſumptus a Decemviris rejectos accedamus, nempe ad *uncturam ſervilem*, *reſperſionem*, *murratam potionem*, & *longas coronas*. *Unctura* cadaverum pluribus quidem populis conſueta, (*d*) veluti Ægyptiis, Græcis, & Perſis; Romanis vero fuit maxime neceſſaria, qui novem dies funus protrahentes, unctione olei, atque odorati liquoris, putredinem prohibere cogebantur: præſertim quia oportebat corporis poros, aqua calida laxatos, unguentis opplere, ne aer viſcera liberius permeando, corporis compagem celerius ſolveret. Quamobrem non omnem uncturam Decemviri ſuſtulerunt, quippe cum ſumptum hunc ingenuorum cadaveribus neceſſarium cognoſcerent; ideoque unctionem eam inter impenſas funeris poſitam invenimus; (*e*) Uncturam vero tantum ſervilem prohibuerunt, tum ne par honos tribueretur cadaveribus ſervorum; tum etiam quia neque ea ſolemnia, neque idem dierum ſpatium ad ſervorum funus adhibebatur. Sequitur *circumpotatio*, (*f*) ſive epulæ ferales, aut ſepulchralis cœna, & convivium, quod inibatur poſt cadaver conditum: quæ & *parentalia* dicebantur, & *ſilicernia*, quaſi *cœna ad ſilices*; veteres enim *ceſna* pro *cœna* dixiſſe teſtis eſt Varro in Meleagris; (*g*) qui mos & Romanorum fuit, & Athenienſium, & aliarum gentium vetuſtiſſimus, cujus teſtis eſt Homerus. (*h*) Atque ad has epulas accedebant poſt cœnam ipſis mortuis datam; mortuos enim convivio excipere ſe credebant cœnam flammis injicientes quaſi flammarum faucibus eam defuncti vorarent. Hæc vero, quæ diximus convivia

(a) *lib.* 1. *Tuſcul.*

(b) Cujac. *l. ult. ff. de his, qui not. infam. In Papin. l. 2 quæſt.*

(c) Cujac. *loc. cit. ex Cic. l. 2. de leg.*

(d) Herodot. *l. 2. c. 1.* Diod. Sicul. *l. 1. Scholiaſt. Ariſtoph. in Plut.*

(e) *l. 37. ff. de relig. & ſumpt. funer.*

(f) Cic. 2. *de leg.*

(g) Nonius *vide* Laurenb. *verbo ſilicernium.*

(h) Iliad. *ω*.

tanta magnificentia inſtruebantur, ut Decemviri profuſionem hanc inutilem moderandam exiſtimarint, ſed fruſtra. (*a*) Nam ſubactæ moribus leges ſuroii hominum reprimendo minime ſuffecerunt. Quippe ſuperſtitionis amentia verebantur fame necare mortuos, atque ipſos Deos, ni viventes, & mortales, pro mortuis, & immortalibus ſe vino, & epulis explerent: quaſi hominum dentibus Dii ſuperi, atque inferi manderent: adeo luxurie, atque crapula numen venerabantur inane. Hinc autem Decemviri legem etiam de Solone ſumpſerunt, cui tamen jacturæ hujus, inaniſque luxus coercendi conſilium nihilo proceſſit felicius. Quis enim vulgarem affectionem coercuerit, quando cupiditas religione munitur? Omnem autem circumpotationem Decemviri ſuſtulerunt, cum varia eſſet crapula, & circumpotatio, & etiam ad fores mulſum daretur. (*b*) *Reſperſiones* quoque rogi, & cinerum, quæ Numæ tempore vino, Decemvirorum vero ætate murrata potione fiebant, XII. tab. prohibuerunt: cum amovendis ſupervacuis ſumptibus etiam vini reſperſionem Numa prohibuiſſet, quam tamen Decemviri tolerarunt, niſi ſumptuoſior eſſet, qualis erat murrata potio, quæ rogo, ſive flagranti, ſive combuſto, aut cineribus adſpergebatur. Hanc enim reſperſionem lege XII. tab. prohiberi recte, meo judicio, J. Gothofredus exiſtimat. Eadem autem prohibitione comprehenduntur liquores omnes pretioſi, quos poſterior ætas invenit, quoſque Decemviri, etſi non ſibi notos, tamen legis virtute vetuerunt: conſilium enim legum conditorum fuit, inutiles reſecare ſumptus. Quid autem fuerit *murrata potio*, non ſatis eſt exploratum. Alii enim ſeribunt *murinum* a μύρον ab unguenti odore, quod & *nectar* Latinis appellabatur, eratque potio dulcis ebrietati oppoſita, quæ propterea & fœminis concedebatur: alii vero *murrhinum*, quaſi myrrha conditum, unde myrrhatum vinum. (*c*) Hujus odore ſcribit Plinius proditum L. Plotium proſcriptum a Triumviris, cum in Salernitana latebra ſe conderet. Rurſus, ut quam minimo ſumptu mors hominum honoraretur, prohibuere Decemviri *longas coronas*, diverſas ſcilicet a rotundis contextis, ut capita redimirent. Erant autem longæ coronæ, quibus implicabantur cadavera, & buſta, & ſepulcra, & ſellæ curules, & theatra, & currus triumphales, & fores. (*d*) Unde Tibullus:

> *Flava Ceres tibi ſit noſtro de rure corona*
> *Spica, quæ templi pendeat ante fores.*

Rejecerunt poſtremo Decemviri, moderandorum ſumptuum cauſa, etiam odorem a funeribus, amoto *acerra* uſu: quæ ſive ara fuit ante cadaver adolendis odoribus poſita, ſive arcula incendendo turi conſtructa, ut aliqui putant; certe ad odorum edendorum uſum in funeribus adhibebatur. Concludamus vero locum hunc de moderandis funerum ſumptibus ea lege, quæ vetuit uni plura fieri funera, vel plures lectos ſterni, quod forſan erat ante conſuetum. (*e*) Sed antequam tranſeamus ad alias, proferamus eas, quas adhuc explicavimus.

Sumtus, & luctus a Deorum Manium jure removeto.
Hoc plus ne facito. Rogum aſcia ne polito.
Tribus riciniis, ac x. tibicinibus foris efferre jus evo.
Mulieres genas ne radunto, neve leſſum funeris ergo habentō.
Homini mortuo oſſa ne legito, quo poſt funus facias.
Servilis unctura, omniſque circumpotatio auferitor: Murra-

ta

(a) Tertull. *Apol.c.*14.

(b) Theodor. Marc. *c.* 94. *pag.* 258. *ad leg. XII. tabul.*

(c) Feſtus *verb. murrata.* Plin. 14. *c.* 13. Plaut. *in Perſa.* Mercur. *l.* 5. *var. lect. c.*1. Turneb. *adverſ. l.*28. *c.*9.

(d) Ovid. *l.* 4. Faſt. Plin. *l.* 21. *c.* 3. Tertul. *de coron. milit.*

(e) Cic. *l.* 2. *de leg.* Servius *in l.* 5. & 6. *Æneid.*

Digitized by Google

ta potio ne inditor. Ne longæ coronæ, neve acerræ proferuntor. Uni plura funera ne facitor.

Notis abſtinemus, cum ſatis pateat ſenſus e ſuperioribus diſputationibus. Tantum addimus ad primam legem *Deos manes* eſſe Deos inferos, juſque *Deorum Manium*, eſſe jus ſepulchrorum, & funerum. Dicuntur autem *manes*, ut Varro tradit; (*a*) quia veteres *bonum* dicebant *manum*. Dii autem inferi, quamvis mali haberentur, tamen, ut pax cum eis eſſet, priſci illi bono illos nomine demulcebant, quod mali bonis nominibus placarentur. Occurrit lex alia, (*b*) quæ exceptio eſt prohibitionis hujuſce funerum: permittitur enim, ut aurum, quo forte defuncti dentes in vita decidui revincti fuiſſent, flammis, & humo, ſi liberet, traderetur. Videbatur enim nimis avidum ob tantillum auri dentium defuncti ordinem diſſolvere. Unde lex fuit:

(a) *lib. 5. de ling. lat.*

(b) Cic. *l. 2. de legib.*

Neve aurum addito: Aſt ſi cui auro dentes vincti eſcint, im cum illo ſepelire, urereve ſe fraude eſto.

Eſcint) pro erunt, ut expoſuimus non ſemel.

Im) pro *eum*, ut ſupra expoſuimus.

Se fraude) pro *ſine fraude*, hoc eſt, *impune eſto, liceto, ne ſit ei damno*. Sequitur exceptio alia ſuperiorum legum, illiuſque præcipue, quæ coronatum luxum profligavit. Etenim ut præmiis virtus excitaretur, Decemviri coronæ poteſtatem fecerunt ei, qui ludis, & certaminibus publicis victor eam meruiſſet, ſive per ſemet, ſive per ſervos, equoſve ſuos, quos *pecunia* nomine lex complectitur, nec victoris tantum cadaveri coronam eam imponere licuit, ſed etiam parenti ejus. Siquidem, ut mos fuit Græciæ, ubi ſumma cum celebritate certamina ſunt inſtituta, qui publicis in ludis viciſſet, non ſibi tantum, ſed patri, & patriæ ſuæ gloriam pariebat, & voce præconis cum ipſe victor, tum patria ejus, & pater appellabantur. (*c*) Unde non mirum ſi coronæ honorem Romanarum legum conditores etiam parenti tribuerint: poſt elatum enim filium, coronam eamdem domum referebant, ut argumentum virtutis uſque ad funus parentum in familia maneret. Sed novorum temporum luxuries, præcipue ſub Imperatoribus, hanc omnem diſciplinam evertit, coronaſque communes reddidit, omnibus, (*d*) exceptis Chriſtianis, qui ſuperſtitioſum ritum abhorrebant. Legem autem, quam & plures ſarcire tentarunt, en qualem reſtituit Jac. Gothofredus:

(c) Pindar. *ode 5. ubi* Scholiaſt.

(d) Juven. *Sat. 12. Minut. Felix* Tertull. *de cor. milit.*

Qui coronam parit ipſe pecuniæve ejus virtutis ergo arguitor: & ipſi mortuo parentibuſque ejus dum intus poſitus eſcit foriſque effertur, ſe fraude eſto.

Parit) male Rævardus figmentis aſſuetus mutavit in *pacit*. *Parit* præteritum eſt antiquum pro *peperit*. Nam ut obſervavit Popma (*e*) veteres aliquando præteritum etiam per præſens exprimebant; unde ſunt illa *diſcedi* pro *diſceſſi*, & *decedi* pro *deceſſi*, (*f*) *ſi ſine liberis decederit* apud Paul. & apud Cat. in orat. de bello Carthagin. *aures nobis calleſcerunt*; & in *clepo*, *clepi*. Cic. *de leg: ſacrum ſacreve commendatum qui cleperit*. Hinc & in lege noſtra *pari* pro *peperi* a *pario*.

(e) *de uſu antiq. locution. c. 12.*

(f) Varro *de re ruſtic.*

Pecuniæ) *pecunia* nomine venit quidquid eſt in dominio noſtro, ut ſervi, & equi, (*g*) quibus cum uterentur in circenſibus, ob eorum laborem, præmium vertebatur in dominum.

(g) *l. pecunia ff. de V. S.*

Digitized by Google

Arguitor) nihil temere mutandum, ut illi faciunt, qui *dicitor*, *addicitor*, reponunt. Senſus enim optime conſtat, cum *arguitor*, ſignificet *arguatur virtus*, *declaretur*. Tota vero hæc lex ita verbis communibus commode, atque uſitatis exponetur:

Qui coronam meruerit in ludicris, ſive ipſe, ſive ſervi ejus, equive in funere ob virtutem laudator: ipſiſque mortuo, & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum eſt cadaver, & cum effertur, coronam illam imponi ius eſto.

Sed jam diſputationem noſtram de XII. tabul. leg. concludamus, pervenimus enim ad poſtremam in ordime a nobis inſtituto: eſtque lex illa, quæ ſpatium præfinit, quod inter ædes alienas, & buſtum, rogumque debeat intercedere, (*a*) quod *LX. pedum* ſtatuitur: ne rogo propius admoto, ædes vicinæ volitante flamma conflagrent: neve ex vicinitate fœtor cadaveris proximiores inſiliat: Ex qua ſpatii amplitudine arguitur, legem hanc pertinere ad ædes ruſticas extra pomœrium: nam urbis anguſtia, & proximitas urbanorum ædificiorum hunc ſenſum ſatis excludunt. Et quoniam lex privatis caver, ut incendium ab eorum domibus arceat, atque fœtorem; ſequitur, domino permittente ædium, fas eſſe propius rogum extruere: adeo ut nequeat poſtea prohibere dominus, ne alius mortuus eodem inferatur. Quo pertinent Pomponii verba in *l. ſi propius ff. de morte infer.*, ubi *legitimum modum* intelligit Juriſconſultus ſpatium hoc LX. pedum a XII. tabul. leg. præſctiptum; ut optime Antonius Auguſtinus interpretatur. Tandem progrediuntur Decemviri ad muniendam auctoritate legis religionem ſepulcrorum, quæ ſatis ipſo *religioſi* nomine ab uſucapione eximebantur; cum non liceat res ſacras, ſanctas, & religioſas uſucapere, tamen nominatim de veſtibulo ſepulchri cavere voluerunt; ne forum ſive veſtibulum ſepulchri, tamquam a religioſa ſeparatum uſucaperetur: jubentes, ut ac ceſſio illa ſepulchri ejuſdem ſepulchri jure frueretur, atque adjicientes, ne buſtum uſucapere liceret. Quod *buſtum* cum Hottomanno interpretor locum, ubi cadaver fuerat exuſtum, ſiquidem alibi conditum fuiſſet; quamvis locus uſtionis proprie diceretur *uſtrina*. (*b*) Si enim *buſtum* pro ipſo *ſepulchro* hic accipiemus, inutilem hanc reddemus legem. Siquidem ſepulchra per ſe ſatis ipſo religioſi jure uſucapionem excludebant, nec quidquam nominatim nova lege caveri oportebat. Cavet autem lex quia buſtum, ſive locus ubi cadaver tantum fuiſſet crematum, neque conſeptum erat, neque religioſum: & interdum monumento conjungebatur, interdum vero conjungi prohibebatur, ut hæ antiquæ inſcriptiones teſtantur:

Huic monumento uſtrinam adplicare non licet. (*c*) En autem leges ipſas ex Cicerone quantum potuit reſtitutas.

Rogum buſtumſte novum alienas ædes proprius LX. pedes, ſi dominus nolet, ne adjicito.

Fori buſtive æterna auctoritas eſto.

Rogum) de his verbis hæc habet Servius in fragmentis. *Apparatus mortuorum Funus dici ſolet: extructio lignorum Rogus: ſubiectio ignis Pyra: crematio cadaveris Buſtum: locus Uſtrina: operis conſtructio Sepulchrum: inſcriptum nomen, memoriaque, Monumentum.* Sed non ſemper in uſu loquendi diſcrimen hoc religioſe obſervatur:

Buſtive) hac voce diximus hic ſignificari locum, ubi corpus crematum eſt, at non conditum: cujus interpretationis non modo Hottomannum

(*a*) Cic. *l. 2. de legib.*

(b) Feſtus *in verbo buſt.*

(c) *vid.* Popm. *de diff. verbor. verb. buſtum.*

Digitized by Google

num auctorem, ſed & adſcriptorem Popmam habemus *de differen. verbor. verb. buſtum*, ubi ait:

Interdum buſtum appellatur locus, in quo mortuus crematus, non etiam ſepultus eſt, ut notat Servius in illud Æneid. XI. ſeminſtaque ſervant buſta; & Strabo *lib.* 5, ſcribit τὰς καυςὰς *ideſt buſtum Auguſti fuiſſe in campo Martio, & ab eo diverſum Mauſoleum, in quo cineres condita*. His addo Donatum, qui *buſta*, inquit, *ſunt loca, in quibus jam corpora arſerunt*. Quam ſententiam etiam probat Voſſius etymolog. qui ait: *Quemadmodum buſtum eſſe poteſt aliquid, ubi ſepulcrum non eſſet: ita eſſe poſſe ſepulcrum, ubi non eſt buſtum*. Atque hactenus leges XII. tabul. explicaſſe ſufficiat.

LXXIX.
De Jure Flaviano.

Propoſitis autem XII. tabulis, jus quidem patebat omnibus, at uſus illius, & ratio, qua quiſque ſuum perſequeretur, a populo ignorabatur. Quamobrem inventi ſunt, qui leges redderent actuoſas, inſtrumentaque tractandi juris ex arcana diſciplina deprompta civibus miniſtrarent. Unde conſtituti ſunt a prudentibus certi exercendi juris ritus, quorum ſolemniores, *legis actiones* vocabantur: certiſque verborum conceptionibus, ſive formulis cujuſque contractus vis, actuſque omnes excipiebantur. Romani enim a primo rudes quidquid agerent certis verbis, atque ſignis mentem exprimebant, quaſi nihil foret legitimum, niſi a verborum, & ſignorum religione fuiſſet obſignatum; nihilque ratum habebant, niſi quod ſuis eſſet ritibus expeditum. Hinc in ſponſalibus *ferreum annulum* dabant, (*a*) nec annulis uſæ ſunt fœminæ, niſi quos virgines a ſponſis acceperant. (*b*) In contrahendis nuptiis *aqua, & ignis*, quaſi nota communis vitæ adhibebatur; (*c*) quorum ignis marem ſignificabat, aqua fœminam, quia vi, & humore fetus coaleſcit. (*d*) igne autem, & aqua vitam conſtare vetus ſapientia prædicabat. Unde aqua, & ignis certum erat contracti matrimonii ſignum, ſine quibus nullæ erant nuptiæ, ut colligitur ex Scævola, quia per ea vitæ communio inducebatur. (*e*) Uxori domum deductæ, traditione *clavium*, dominium tradebatur: dimiſſæ vero per divortium earumdem ademptione eripiebatur. Clavibus enim cuſtodia rerum ſignificabatur, quod inſtitutum Numæ Plutarchus adſcripſit. Prohibitio novi operis fiebat ſolemni *jactu lapilli*. (*f*) Filio vero emancipato *colaphum* infligebant. (*g*) Item & ſervo manumiſſo, quem etiam *circumagebant*, ut poſt dimiſſus liber eſſet, quo reſpexit Perſius:

Verterit hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama - - -

Feſtuca etiam eos attingebant, & *tonſos pileo* donabant, quæ libertatis nota erat; unde rex ille nomine regio prorſus indignus, cum ſeſe profiteretur P. R. libertum, raſo capite, atque pileatus obviam legatis procedebat. *Uſurpabant* autem, ſive uſucapionem interrumpebant defringendo ſurculum arboris. (*h*) *Vindiciæ*, ſive lites de fundo, inſtituebantur conſerta manu per ludicram pugnæ ſpeciem, & ſimulata concertatione *feſtucas* committebant, prœlium imitantes, eaque dicebatur *vis moribus facta*, de quo & ſupra: (*i*) Cum teſtem aliquem facerent, imam aurem illius digitis primoribus atterebant, quaſi memoriæ ſedem, ut jam expoſuimus. (*K*) In qualibet translatione dominii rerum earum, quæ mancipi vocabantur, quarum proprietatem in noſtro dominio habemus, adhibebant *æs, & libram*, cujus lanx altera ære percutiebatur, quod etiam fiebat in teſtamentis, quia per ea dominium transfertur: (*l*) eademque ſolemnitas adhibebatur in adoptionibus, quia per id adoleſcens ex una in aliam familiam diſcedit; quæ ſupra latius expoſuimus. In au-

ctionibus,

(a) Hottom. *lib.* X. *obſervat. cap.* 7.
(b) Plin. *lib.* 33. *cap.* 1.
(c) Iſid. *lib.* 20. *etymolog. item lib. de divin. off. l. ſi donata*. 36. §. 1. *ff. de donat. inter vir. & uxor.*
(d) Var. 4. *de de ling. lat.*
(e) *l. penul. ff. de donat. inter vir. & uxor.* Cujac. 11. *obſerv. c.* 2. Plutarch. *in problemat.*
(f) Feſtus Pom. Cic. *Phil.* 2. Ambroſ. *epiſt.* 65.
(g) *l. de pupil.*, §. *meminiſſe ff. de nov. oper. nunc. l. ult. C. de emancip. & novel.* 8. Cornut. *in Perſ. l. directis X. ff. de teſt. manum.* Pl. *in milit.*
(h) Cic. 3. *de Orator.*
(i) Gellius *l.* 20. *cap.* 9. Cic. *pro Cæcin.*
(K) Plinius *l.* 11. *c.* 45. Plaut. *in Perſ.* Hor. *ſer. lib.* 1. *ſat.* 1.
(l) Pl. *l.* 33. *c.* 3.

ctionibus, qui pluris liceret, ſive qui plus afferret, *digitum* tollebat. (*a*) Inſtituto hæredi teſtator *annulum* tradebat. (*b*) Pignoris nota erat *manus compreſſio*, unde Juriſconſultus ait, *pignus* dictum a pugno. (*c*) Hinc apparet pignus proprie ad res mobiles pertinere. *Mandatum* dabatur tradita *manu*; Inde quaſi *manus datio* mandatum. Item a mandato *mando*, quaſi *manum do*. (*d*) *Stipulabantur* autem frangendo *ſtipulas*, eaſque committendo, atque in ſpeciem redintegrando ſponſionem quiſque tuam agnoſcebat. Hæreditas adibatur *adprehenſione* corporis hæreditarii, & *percurſione digitorum*, ut ſæpe Cujacius notavit. (*e*) Hanc autem populi Romani ſuperſtitionem prudentes ex uſu ſuo eſſe duxerunt, atque ut omnia negotia privatorum ad ſe traherent, ſigulos actus, atque cogitationes contrahentium, & in foro diſputantium, conceptis verbis, & præſcriptis formulis devinxere, ita ut omnem populum ad ſuam ipſorum auctoritatem traduxerint. Nihil enim agere petereve licebat, niſi conſultis Juriſprudentibus, apud quos manebat ſcientia faſtorum, & nefaſtorum, ſive dierum, quibus licebat fari, aut non in judicio, quod erat *lege agere*. Manebat etiam apud eos ratio exercendi judicii, ut ab iis forma judiciorum, ſive actio efflagitaretur, & dies. Quæ autem certis verbis ad exercitium legum, & juris miniſterium compoſita fuerunt, *actiones leges* appellabantur, & *actus legitimi*, quibus jus civile XII. tabul. conſignatum, atque commiſſum evocabatur in forum, & ex umbra in campum, atque in aciem educebatur: eaque tertia juris civilis portio fuit. Erat videlicet in XII. tabulis mentio manus conſertionis, & mancipationis, harum autem ritus, & formulæ quemadmodum explicarentur excogitatæ fuerunt a prudentibus, & in Pontificum conditæ penetralibus. Pontifices enim non modo conſequentibus temporibus de media Juriſprudentia ſuſcipiebantur; ſed initio Reipublicæ auctores fuerunt illius, atque cuſtodes. Etenim interpretatio legum, unde Juriſprudentia manavit, e Pontificum Collegio procedebat: utpote cum eorum unus operam daret juri privato civibus ſuis interpretando; (*f*) reliqui verò religionis præeſſent, & cærimoniis ſacrorum. Itaque ex eo Collegio, ubi arcana legum diſciplina condebatur, civibus reſponſa dabantur, veluti ex Phœbi cortina. In iis igitur penetralibus adſervabantur legis actiones, & formulæ quas in librum digeſſerat Appius Claudius Cæcus, quo libro arcana juris civilis ſcientia continebatur. Hunc autem Appio ſubreptum, ejus ſcriba Cn. Flavius libertino patre populo prodidit, & ſacra Juriſprudentiæ reſeravit. (*g*) Quo munere homo alioqui obſcurus adeptus eſt tribunatum plebis, & ſenatoriam dignitatem, (*h*) ad quam libertinorum filiis aditus numquam patuit ante Appium Clodium Cenſorem. (*i*) Livius Ædilem Curulem factum tradit. (*K*) cum antea ſcriba fuiſſet, & tabularius, & apparitor Cenſoris.

([illegible]) Cic. *in Verr.* 3. & 5.
(b) Val. Max. *lib.* 3. *cap.* 9. Cor. Nepos *in Eume.* Diod. *lib.* 18.
(c) *l.* 258. §. 2. *ff. de V. S.*
(d) Iſid. *etym. l.* 5. *cap.* 34.
(e) Cujac. *obſ.* 7. *cap.* 18. & *paratit. C. de iure deliberandi*.
(f) *l.* 2. *ff. de or. iuris*, §. *his leg.* Livius *lib.* 9. 1. 46. Dionyſ. *lib.* X.
(g) Cic *pro* Muræn.
(h) Pomp. *l.* 1. *de orig. iur.* §. *poſt.*
(i) *l.* 9. *in fin.*
(K) *Vide* Cujac. *ad l.* 2. §. *poſtea ff. de orig. iuris.*

LXXX. De Actibus Legitimis, ſive Actionibus Legis.

En hoc igitur Juriſprudentiæ factatio profectæ ſunt *actiones legis*, vel *actus legitimi*, quos cum breviter inter ſolemnes ritus enumeravetimus, nunc aliquando fuſius expediemus. Eorum enim cognitio maxime aperit ea, quæ in operis progreſſu ſeſe offerent. Ac ne difficultatibus iis involvamur, quæ latent in pluribus juris locis, & in quibus vel doctiſſimi labuntur, quorum exemplum eſſe poteſt Hottomannus; (*l*) cavendum eſt, ne *legis actiones*, & *actus legitimos* una eademque ſignificatione ubique accipiamur. Sane *lege agere* tum ad Magiſtratus pertinet, tum ad actores, & reos, & lictores, & apparitores, & eos omnes, quorum opera in judiciis verſabatur; (*m*) ſicut verbum *diſceptare* litigantium eſt & magiſtratus. Quamobrem *legis actio* latiſſime patet: etenim legis actiones dicuntur actiones omnes, quibus jus noſtrum perſequimur, actuſque alii, qui in judiciorum ordine inter-

(l) [illegible] *obſ.* 12 *c.* 30. & *quaſt. illuſt.* 34. P. Faber. *l.* 2. *ſem. cap.* 22. & *ſeq.*
(m) B[illegible]ſ. *Selec. lib.* 4. *cap.* 20.

interveniunt : quo ſenſu Pomponius (*a*) legis actiones appellavit *legitimas actiones*, quod Hottomannus injuria reprehendit. Item & *actus legitimi* nomen latius patet (*b*) in aliquibus juris locis, porrigiturque ad actus omnes lege permiſſos, lege imperatos, lege probatos, quibus ſcilicet jus civile tribuit auctoritatem; quo ſenſu accipitur in *l. pen. C. de Hæretic.* qui locus fraudi fuit Hottomano. Sed eædem iſtæ appellationes, nempe legis actiones, & actus legitimi aliquando coanguſtantur, & tantum complectuntur ritus illos ſolemniores, qui non modo proprias habent formulas, ſine quibus nihil fere peragebatur; ſed ex certæ legis præſcripto proceſſerunt, & ex ejus legis ſententia, atque auctoritate ſolemniter in jure celebrabantur; quibus proprium erat, primo ut in jure fierent, ſive apud Magiſtratum, deinde ut adjecta expreſſe conditione, aut die vitiarentur: Tertio ut ſemel fierent, & iterari nequirent. Quarto ut ne per procuratorem expedirentur, quod jure antiquo commune erat omnium actionum, quibus in jure diſceptabatur. Etenim neque intendere actionem per alium licebat, neque excipere; quæ ſeveritas juris ſublata ex actionibus ceteris, manſit tantum in actibus legitimis, ſive hiſce ſolemnioribus, in quibus hac in re nullum diſcrimen eſt inter privatos, & Magiſtratus. Nam ſicuti privato non licet legitimos actus exercere per alium, veluti adoptionem, aut emancipationem, & ſimilia: Ita nec Magiſtratui licet lege agere per alium, ſive harum actionum exercitium committere ei, cui mandavit juriſdictionem: (*c*) ſuperiora vero omnia congruunt iis actibus, qui partim recenſentur a Papiniano, partim innuuntur in aliis Juriſconſultis ex quibus colligimus actuum legitimorum numerum, quem referemus. Perperam autem Hottomannus in *l. actus legit. ff. de regul. jur.* interpoſuit negationem, ut commentum ſuum confirmaret de duplici actuum legitimorum genere, quorum alios dixit recipere diem, & conditionem, alios non. Ex quo errore dilapſus eſt ad innumeros, ut anteſtationem, & teſtimonii dictionem, & ſtipulationem, & quidquid denique ſolemnius perageretur, ad actus legitimos retulerit. Quod abſurdum ut vitaret Cujacius, & Florentinam lectionem retinuit, & actus legitimos ab aliis immodice auctos, intra orbem a Papiniano, & aliis Juriſconſultis definitum retraxit. Igitur Papinianus ex Florentina lectione ita ſcripſit: (*d*) *Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem.* Cur vitiantur adjecto tempore, vel conditione, ſi initio tradiderat actus legitimos ſuapte natura recipere temporis, & conditionis adjectionem? Hottomannus, ut hanc orationis repugnantiam tolleret, ex Haloandro legit: *actus legitimi, qui non recipiunt*, præter quos alios actus legitimos conſtituit, qui *diem conditionemque recipiunt*, quique, ut ipſe putat, in hac Juriſconſulti enumeratione deſiderantur. Hinc mirum, quantum ex illius ſententia actuum legitimorum numerus increbuerit: utpote cum poſitum a Juriſconſulto modum ſuſtulerit. Cujacius vero longe peritius nihil de Florentina lectione mutavit; ſed priora tantum verba interpretatus congruam, & convenientem ſibi ſententiam extulit. Itaque ſic explicat, *actus legitimi qui recipiunt diem, & conditionem*, ideſt *actus legitimi, quibus conditio, & dies adjicitur*; ut ſcilicet non ſuſcipiatur ab actuum legitimorum natura conditio, & dies, ſed adjiciantur ab homine: *actus*, inquit, *legitimi, quorum e numero ſunt emancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, vitiantur in totum, ſi eis conditio, & dies fuerit adjecta: non vitiantur tamen, ſi eis tacite dies, & conditio ſubſit.* Atque hic eſt

ger-

(a) *l. 2. ff. de orig. juris.*

(b) Cujac. *l. actus legitimi ff. de reg. jur. in* Papin.

(c) *l. 2. de offic. Proconſ. lib. nec mandante, ff. de tut. & curat.* Cuj. *in l. actus legit. ff. de reg. jur.*

(d) *l. actus legitimi ff. de regul. jur.*

germanus hujus legis ſenſus longe ſimplicior, & expeditior. Hæc oportuit perſtringere breviter, ut actus *legitimos* ab aliis actibus *ſolemnibus* diſcerneremus, utque vim, & naturam eorum clarius aperiremus: Hæc ſunt igitur ſumma capita, ad quæ legis actiones ſive actus legitimi a Juriſconſultis noſtris ſparſim in variis Pandectatum locis expreſſis revocantur.

I. Mancipatio.

II. Manumiſſio.

III. Emancipatio.

IV. Ceſſio in jure.

V. Hæreditatis aditio, & reputatio.

VI. Servi optio.

VII. Datio tutoris.

VIII. Acceptilatio.

LXXXI. De Mancipatione.

Exordiamur a Mancipatione, qui fons eſt omnium civilium obligationum, deinde ad Adoptionem, & ad Teſtamenti factionem, quæ ſub mancipatione comprehenduntur, itemque ad Emancipationem, & Manumiſſionem, quæ eodem revocantur, accedamus. Igitur, ut alibi diximus, cives Rom. quædam bona in ſuo dominio habebant, quædam non: ſed earum proprietas penes populum erat, uſus tantum, poſſeſſio penes privatos: unde Juriſconſultus *poſſeſſiones* appellat agros, de quibus vectigal pendebatur populo, cujus erat & proprietas. Quæ in pleno civium Rom. dominio erant, (*a*) *res* appellabantur *mancipi*, quaſi quod manu caperentur; ſive in noſtram poteſtatem deducerentur, cujuſmodi erant res mobiles, & animalia, præter ea, quæ ſunt feræ naturæ, quorum dominium, ubi noſtram cuſtodiam effugerint, a nobis abſcedit, unde numquam perpetuo noſtra eſſe cenſentur, ideoque inter res mancipi non ponuntur. Ex immobilibus vero Italica prædia res mancipi dicebantur, quia jure optimo poſſidebantur a civibus Romanis, hoc eſt ad eos tranſibat ſimul cum poſſeſſione, atque uſu proprietas: ejuſdemque generis erant jura prædiorum ruſticorum, ut *iter*, *actus*, *via*. Prædiorum vero provincialium proprietas, & dominium penes pop. remanebat, nec in privatorum commercium perveniebat, niſi poſſeſſio, & uſus. Propterea *res nec mancipi* dicebantur, quia eorum dominium nemini privato erat *in manu*, ſed totum penes pop. cui vectigal pendebatur. Ex hoc juris diſcrimine rerum mancipi, & nec mancipi eſt orta diſtinctio nominum. Rerum autem mancipi abalienatio verſari tantum poterat inter cives Rom., quibus erat communio juris civilis, quibuſque tantum competebant jura *nexus*, quæ fuit ratio transferendi dominium jure Quiritium. Siquidem ante Juſtinianum, nuda traditione, dominium non transferebatur; unde res tradita ſine *nexu*, dicebatur eſſe *in bonis* accipientis, *in dominio* vero ejus, qui tradiderat. (*b*) Eſt autem *nexus*, Ælio Gallo teſte, nomen generis, (*c*) quo exprimitur quidquid geritur per æs, & libram, & per ſimulatam venditionem, quæ

(a) Ulp. *tit.* 19. Boet. *in top. Cic.*

(b) Ulp. *Inſtit.* 1. §. *in bonis*.

(c) Feſtus *verbo nexus* Varro 4. *de ling. lat.*

quæ ad omnem dominii translationem, atque ad obligationes omnes, & etiam ad donationes adhibebantur. (*a*) Accito enim libripende, & quinque teſtibus, venditor ſive mancipio tradens fingebatur accipere ab emptore pecuniam, quam exprimebant parvo ære, quod *rauduſculum* appellabatur a *raudo*, ſive *ære*: unde in veteribus mancupiis adſcribi ſolebat *rauduſculo libram ferito*. (*b*) Eoque ære emptor, ſive qui mancipio acciperet, libram tangebat, quod ubi venditor, ſive qui rem mancipio traderet, accepiſſet quaſi pretium, dominium transferebatur in emptorem, per eamque ſimulationem ſive imaginariam venditionem, inter veteres jure civili contractus inibantur: unde Horatius:

(a) Tertul. *lib. 2. adverſ. Marc.* Cic. *in topic.* Cujac. *eod.*

(b) Varro *lib. 2. de ling. lat.*

Si proprium eſt quod quis libra mercatur, & ære.

Simili ratione, *nexi* quoque dicebantur ii, qui ob æs alienum ſeſe creditoribus dabant in ſervitutem: *nexus* igitur eſt mancipatio, ſive venditio rerum mancipii, & translatio dominii per æs, & libram. Porro tribus tantum modis dominium rerum mancipii de uno migrare in alterum poterat: *mancipatione, in jure ceſſione, uſucapione*. Res vero non mancipii tantum transferebantur *ceſſione in jure*, de qua infra, quia proprietas earum numquam abſcedebat a pop. Rom. ſed uſus tantum illius in privatos, & poſſeſſio tranſibat; Hinc apud Ciceronem (*c*) locus ille perelegans: *cujus quando proprium te eſſe ſcribis mancipio, & nexu, meum autem uſu, & fructu, contemptus ſum*. Lucretius peritiſſime:

(c) *l. 7. ep. fam.*

Vitaque mancupio nulli datur, omnibus uſu.

Verba certa, & ſolemnia mancipationis hæc erant:

Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum eſſe ajo, iſque mihi emptus eſto, hoc ære æneaque libra.

Quæ verba pronunciabantur ab emptore, qui mancupio accipiebat. (*d*)

(d) Boet. *in top.* Cic.

LXXXII. De Ceſſione in Jure.

Alia ratio mutandi dominii fuit *Ceſſio in jure*, quæ communis erat rebus mancipii, & nec mancipii. (*e*) Res igitur nec mancipii tantum per ceſſionem in jure transferebantur, ſi eſſent immobilia vero per nudam traditionem, veluti feræ beſtiæ, leones, urſi, & ſimilia, quorum ſicuti non retinemus, ita nec transferimus dominium, ſed tantum poſſeſſionem: etenim fuga ſeſe recipere poſſunt in libertatem. Porro in ceſſione tres interveniebant: dominus qui cedebat, is cui cedebatur, & Prætor qui addicebat, vel Præſes provinciæ: apud quos is, cui cedebatur, rem tenens ita vindicabat:

(e) Ulp. *tit. 19. §. in jure ceſſio.*

Hanc ego rem ex jure Quiritum meam eſſe ajo.

Poſtea Prætor, converſus ad cedentem, interrogabat, an contra vindicaret, & ſeſe opponeret? qui ſi taceret, aut ſeſe oppoſiturum negaret, Prætor vindicanti rem *addicebat*; quem actum inter legis actiones, & actus legitimos Boetius locavit. (*f*) Nunc redeamus ad Mancipationem. Aliquando quis non mancipabat, ſive non alienabat rem, ut in perpetuum vellet ejus ab ſeſe abdicare dominium, ſed eo animo, ut rem ad tempus ad ſe revocaret, forte quia juvaret nomen, ac dominium alienum prætendere rei ſuæ, ut eam vel a vi eriperet, vel ab inſidiis, vel a frequentibus eorum temporum proſcriptionibus. Ideo amico alicui probatæ fidei, ſimulata venditione, aut donatione per æs, & libram ex compacto tradebat, ut poſt certum tempus eamdem rem emptor venditori remanciparet, ſive iterum venderet: eaque mancipatio dicebatur *fiducia*, quia ea conditione mancipabatur, ut aliquo poſt tempore per venditorem ab emptore reciperetur, cujus contractus hæc erat formula:

(f) *in topic.* Cic. Briſ. *l. 5. de formulis* P. Faber *l. 2. Semeſtr. c. 23.*

Uti ne

LXXXIII. De Emancipatione.

Uti ne propter te fidemque tuam captus fraudatuſque ſim.

Ac ſi quis ſuo tempore fidem ſuam non liberatet, dabatur in eum Judicium, in quo de fracta fide quærebatur per hanc formulam:

Ut inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione.

Quo reſpexit Cicero in *epiſt. ad Trebatium*, & *in orat. pro Roſc. Comœdo*.

Ad hoc autem fiduciariæ mancipationis genus refertur, Emancipatio filiifam. per æs, & libram. Siquidem ea fiducia pater naturalis filium vendebat, adhibito libripende, & quinque teſtibus, ut poſt tres imaginarias venditiones eodem, vel ſequentibus diebus factas, filius manumiſſus libertatem nanciſceretur: (*a*) de quo ſupra. Etenim, ut retulimus, nonniſi poſt tres mancipationes, & tres manumiſſiones patria poteſtate filius eximebatur, ut pro extraneo haberetur. Nam poſt ſecundam manumiſſionem filius prætetitus rumpebat patris teſtamentum, quia in ejus poteſtatem reverſus ſuus hæres agnoſcebatur. (*b*) Emancipatus vero poſt tertiam manumiſſionem, ſervorum more, *circumducebatur*, quaſi ei libera daretur facultas abeundi, quo vellet, & *colapho* percutiebatur. (*c*) Fiebat autem emancipatio ante Magiſtratum, ut ceteri actus legitimi, (*d*) nec diem, aut conditionem recipiebat, hoc eſt nemo poterat ad diem, & ſub conditione manumitti, (*e*) neque eam repetere fas erat.

LXXXIV. De Adoptione.

Species mancipationis etiam erat Adoptio, utpote alienatio proprii filii, ejuſque in alienam poteſtatem, atque familiam translatio; unde & ipſa actus legitimus, ut perſpicue docetur in pluribus juris locis. (*f*) Quamobrem inter præſentes fiebat, (*g*) & apud Magiſtratum, (*h*) neque iterari licebat, (*i*) neque tempus, ad conditionem recipiebat, (*K*) & nexu, ſive per æs, & libram expediebatur: nam adoptio, quæ teſtamento fiebar, in actuum legitimorum numero non ponitur. Igitur vel filiusfam. adoptabatur, vel homo ſui juris, quod genus adoptionis dicitur *adrogatio*: Quia futurus filius interrogabatur *auctor ne eſſet*, ſive conſentiret, ut *in eo Titius*, v. g., *vitæ necisque poteſtatem haberet uti in filio*: vel, ut alii cum Gellio putant, quod populus rogaretur; idque commune erat aliis negotiis, quæ cum populo gerebantur. Cum autem filiumfam. pater in adoptionem daret, eum adoptanti mancipabat, (*l*) ſive imaginaria venditione tradebat: iſque filius ſtatim ab adoptivo manumittebatur, venditione tradebat: iſque filius ſtatim ab adoptivo manumittebatur, ac manumiſſus recidebat in patris naturalis poteſtatem, a quo denuo patri adoptivo, ſimulata venditione, mancipabatur; adoptivus illum rurſus manumittebat, iſque manumiſſus relabebatur iterum in poteſtatem patris naturalis, a quo tertio mancipatus, & adoptivo traditus filius, in adoptantis poteſtatem, familiam, & ſacra tranſibat. Sacra enim erat, ut diximus, perpetuo infixa familiis, eaque pecuniam, & hæreditatem ſequebantur. (*m*) Itaque trinis mancipationibus naturalis patris, & binis manumiſſionibus adoptivi, poteſtas, & familia permutabatur. Qui vero in locum nepotis adoptaretur unica venditione, (*n*) ſive emancipatione adoptivi familiam jure antiquo nanciſcebatur. Item adoptio fœmin2rum abſolvebatur, unica mancipatione. (*o*)

LXXXV. De Adrogatione.

Adrogatio vero erat longe majoris operis; tractabatur enim tamquam publica populi cauſa, utpote cum liberum civis Rom. caput, & exordium futuræ familiæ in alienam poteſtatem, alienamque familiam traduceretur. Cui conſilio fraus aliquando ſuberat, vel lucri cupiditate, vel honorum aſſequendorum gratia, quando ſcilicet per adrogationem plebeje, atque patriciæ familiæ permutabantur, quo patricius Tribunatum plebis,

(a) Paul. *ſent. l.* 2. *c.* 25. §. 2. Cajus *Inſtit. tit.* 6.
(b) Ulp. *tit.* 23. §. *agnaſcitur*.
(c) *Novel.* 81. Cujac. *parat.* 8. C. *tit.* 48.
(d) *l.* 4. *ff. de adop.* Paul. *ſent.* 2. *tit.* 26. Juſt. *novel.* 81.
(e) Cajus *Inſtitut. c.* 6. *l. actus legit. ff. de reg. jur.*
(f) *l.* 3. *ff. de off. Proconſul. l.* 1. *ff. de offic. Juriſdic. l.* 1. *de adopt.*
(g) *l. neque abſentes* 29. *l. ſeq. ff. de adopt.*
(h) *l.* 3. & 4. *ff. de adop.* Gell. *l.* 5. *cap.* 19.
(i) *l. adoptare* 37. *ff eod.*
(K) *l. quæſitum* 34. *ff. eod.*
(l) Cajus *Inſtit. tit.* 5. Ulp. *c.* 8. *l. ult. C. de adopt.* Gell. *lib.* 5. *c.* 19.
(m) Gutherus *de jure Pontif. l.* 2. *c.* 5.
(n) *l. ult. C. de adopt.*
(o) Cujac. *in enar. C. de adopt.*

bis, qui ſolus plebejis patebat, conſequeretur. (*a*) Ideo res ad populi judicium deducebatur comitiis curiatis, accerſitis Pontificibus, qui cognoſcerent de iis, quæ ad eorum collegium pertinebant, ut ex his Ciceronis verbis: *Quid eſt*, inquit, *Pontificis, jus adoptionis* (quo ſub nomine etiam Adrogatio venit, & de adrogatione loquitur) *nempe ut his adoptet, qui neque procreare jam liberos poſſit; & cum potuerit, ſit expertus; quæ deinde cauſa cuique ſit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis quæ ſacrorum quæri a Pontificum collegio ſolet. Quid eſt horum in iſta adoptione* (Clodii) *quæſitum? adoptat annos viginti natus etiam minor Senatorem? liberorumne cauſa? at procreare poteſt, habet uxorem, ſuſcepit etiam liberos: exheredabit igitur pater filium. Quid ſacra Clodiæ gentis, cur intereunt, quod in te eſt? quæ omnis notio Pontificum cum adoptaret eſſe debuit.* Præterea adhibebantur Pontifices propter religionem jurisjurandi, quo adoptio, ſive adrogatio ab omni calumnia, & fraude pura præſtabatur. Deinde interrogabatur adrogator: an eum filium habere vellet? Item & filius an auctor fieret, ſive an vellet in alienam familiam e propria migrare, quibus adſentientibus tum rogabatur populus his verbis: *Velitis jubeatis Quirites, uti L. Valerius* L. *Titio tam jure, legeque filius ſibi ſiet, quam ſi ex eo patre, matreque familias ejus natus eſſet: utique ei vitæ neciſque in eum poteſtas ſiet, ut pariendo filio eſt. Hæc ita ut dixi, ita vos Quirites rogo.*

Conſuetudinem hanc adrogandi juſſu populi, ad Antonini tempora tenuiſſe colligitur ex Ulpiano, (*b*) auctore tamen Principe, qui cum ſibi Pontificis Maximi jus & nomen adjunxiſſet, ejuſdem quoque Pontificis munus in hac ſolemnitate præſtabat; quod jus ereptum populo jam eſſe temporibus Diocletiani, ex illius verbis apparet. (*c*) Hodie hujuſmodi ſolemnitates prorſus e foro ceſſerunt: nam adoptio ante Magiſtratum fit per acta publica, & adrogatio per principis reſcriptum. (*d*) Unde etiam fœminæ, nempe matresfam. poſſunt adrogari, quod antea non licebat: quia ob ſexus verecundiam non dabatur fœminis facultas comitiorum. Ad mancipationem etiam redigitur teſtamenti factio (*e*) illa, quæ *per æs, & libram* celebrabatur; nam tam teſtamentl, quæ fiebant a militibus in caſtris, (*f*) ſolemnitate, ſed ſola nuncupatione coram commilitonibus pugnaturis, quæ propterea in *procinctu* facta dicebantur, (*g*) quia *procincta* vocabatur claſſis ad bellum parata; (*h*) & alia quæ fiebant *calatis*, ſive vocatis *comitiis*, quæ ob eam cauſam bis in anno cogebantur, ut coram omni populo pro collegio Pontificum ſuum quiſque teſtamentum conderet. (*i*) Hæc inquam genera vetuſtiſſima teſtamentorum jamdiu obſoleverant. Igitur eorum loco fuit a Juriſconſultis inventa mancipatio familiæ, ſive hæredis inſtitutio per æs, & libram; ita ut etiam ultimæ hominum voluntates ad verum nexum redigerentur. A Prætore vero inducta fuit ea teſtamenti factio, quam adhuc retinemus a Juſtiniano cautius, atque ſolemnius conſtitutam, & excultam: Cujus cognitio ſatis eſt ex communibus juris libris evulgata. Quamobrem in mancipatione familiæ conſiſtemus. Itaque ad hoc teſtamentum ſolemni more mancipationum adhibebantur quinque teſtes cives Romani puberes, cum quibus teſtamenti factio eſſet, & libripens, excluſis a teſtium, & libripendis munere iis, qui eſſent in poteſtate teſtatoris, & familiæ emptoris. Coram teſtibus vero, & libripende teſtator ſimulabat ſeſe vendere familiam, ſive hæreditatem alteri, qui aderat, *emptorque familiæ* dicebatur, quique *dicis cauſa*, hoc eſt pro pretii ſimbolo exiguum æs numerabat venditori, atque illius ad ſeſe familiam, pecuniam,

& ſacra

(a) Cic. *in orat. pro domo ſua.*

(b) *fragit. t. 8.*

(c) *l.* 2. *C. de adopt.*

(d) *l. ult. eod.*

(e) *Vide* Vin. *Inſtit. l.* 2. *c.* 10. §. 1.

(f) Ulpian. *in frag. tit.* 20. *Inſt. de teſt.*

(g) Gell. *lib.* 5. *cap.* 27.

(h) Feſtus *in verbo procinctu.*

(i) Theophil. *de teſt.* Cic. 1. *de oratore.*

& ſacra traducebat. Duo autem ſimul (*a*) in hac ſolemnitate jungebantur, mancipatio ſcilicet, & nuncupatio teſtamenti, quæ fiebat his verbis: *Hac uti his tabulis, ceriſve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor, itaque vos Quirites teſtimonium perhibitote*. Quiritium enim appellatio reſpicit quinque teſtes. (*b*) Cum igitur hæc nuncupatio neceſſaria fuiſſet, ideo qui voce careret, ut mutus hujuſcemodi teſtamenti factione interdicebatur, & ſurdus item; quia verba, quibus familiæ emptor venditoris orationem exipiebat, exaudire non poterat. (*c*) Emptor porro nomen tantum ferebat hæredis: (*d*) nam bona perveniebant ad alium, de quo inter emptorem familiæ, ac teſtatorem convenerat. Qui mos Romanorum Plutarcho videtur abſurdus. (*e*) Exemplo ſit Domitius, qui in teſtamento Auguſti familiæ ſe præſtitit emptorem, nihilque de hæreditate cœpit; cum ne ſextula quidem fuerit adſperſus. (*f*)

(a) Ulp. *frag. t.* 20.
(b) Rævard. *de auct. prud. c.* 1.
(c) Ulp. *tit.* 20.
(d) Cujac. *in tit.* Ulp. 20. §. *inter teſtator.*
(e) *de ſera numinis vind.*
(f) Sveton. *in Aug.*

LXXXVI. De Manumiſſione.

Nunc veniamus ad manumiſſionem, inter actus legitimos a Juriſconſultis relatam, iiſdemque conditionibus obnoxiam, quibus aliæ legis actiones. (*g*) Hujus autem duo ſunt genera pro duobus generibus libertatis; altera enim *latina* dicebatur, altera *juſta libertas*. A latina libertus beneficio elatus, atque animo tumefactus, a domino ad priſtinam ſervitutem revocari poterat: vel ſi melius uſque de domino mereretur, majori præmio afficiebatur, accepta pleniori libertate, quæ adimi amplius nequibat. Latina enim non erat integra libertas, nec ſoluta prorſus nexu ſervitutis; ſed inſtituta fuit, ut ejus animus quodammodo probaretur, an dignus eſſet, qui ad integram libertatem perveniret, de quo & *lib.* 4. fuſius. Cum autem latina libertas daretur vel inter amicos, vel per epiſtolam, vel ſervo adhibito ad convivia ſolemnia, quæ de more inter cognatos, & affines componendis jurgiis agitabantur; juſta vero libertas ex M. Tull. diſtributione, (*h*) vel teſtamento concederetur, vel cenſu, ſive profeſſione ſervilium facultatum, & impoſitione nominis Romani per dominum apud Cenſores, vel denique vindicta; poſtremam hanc dandæ libertatis rationem inter actus legitimos in libris juris deſcriptam invenimus: (*i*) cum hæc tantum ante Magiſtratum ederetur. Fiebat enim in jure apud Prætorem, (*K*) vel Conſulem Romæ: in provinciis vero apud Præſidem, vel Proconſulem: coram quibus dominus prehenſo ſervi capite, vel alia corporis parte verba hæc ſolemnia pronunciabat. (*l*) *Hunc hominem liberum eſſe volo*: eumque poſtea impacto *colapho circumagebat*, (*m*) ut libertatem, ab eundi quo vellet ei datam, indicaret. Prætor autem, audita juſta manumiſſionis cauſa, ſive titulo (quo adducto in hoc manumiſſionis genere opus erat,) (*n*) impoſitaque illius capiti *virgula*, quam *vindictam* appellabant, domini verba ſolemni hac exipiebat formula: *Ajo te liberum eſſe jure Quiritium*. Servus vero libertatem adeptus, (*o*) abraſo capite, ſtatim capiebat pileum. Nulla tamen manumiſſio, ni fallor, tribum, ſive ſuffragii jus tribuebat: id enim olim a populo, poſtea tantum a Principe concedebatur: poterat enim ſine ſuffragio adipiſci civitatem. (*p*) Ex quo intelligitur Scævolæ locus de patrono, qui per hæredem tribum liberto emendam juſſerat. (*q*) Quæ vero manumiſſio cenſu fiebat, exolevit, ejuſque locum occupavit manumiſſio in Eccleſia. Quamobrem *Eccleſia* vocem loco nominis *cenſus* a Triboniano ſubjectam fuiſſe in ſcriptis Caji arbitrantur eruditi.

(g) Paul. *ſent. lib.* 2. *tit.* 25. *l.* 2. & 3. *ff. de off. Proconſ. l. ult.* §. *de manumi. vindict.*
(h) *in topicis.*
(i) *l. actus legit. ff. de reg. jur.*
(K) *l.* 5. & *ſeq. ff. de manumiſ. vindic.*
(l) Feſtus.
(m) Perſ. *ſatyr.* 5.
(n) Donat. *in* Terent. Aſcon. *orat. pro Mil. l.* 9. *ff. de manumiſſ. vindict.*
(o) Plaut. *in* Amphitruon. Liv. 48. 24. 29.
(p) Liv. *lib* 38.
(q) *l. patronus ff. de legat.* 3. Cic. *pro* Cornel. Cujac *obſerv.* 7 *cap.* 14.

LXXXVII. De Aditione Hæreditatis.

Offert ſe nunc aditio hæreditatis, quæ aliquando cum *cretione* fiebat, aliquando *ſine cretione*, prout fuiſſet hæres, in teſtamento ſcriptus: quandoquidem, vel cum cretione ſcribebatur hæres, vel ſine cretione. Eſt autem *cretio* judicium hæredis, & deliberatio, adire vellet nec ne,

ductum-

ductumque verbum eſt a *cernendo*, ſive inſpiciendo, quia hæreditatem aditurus in rem præſentem ſolenni ritu veniebat inſpecturus hereditatem, atque deliberaturus, an e re ſua eſſet illam adire: *cerne* enim, non ut Varro a *creo* natum puto, ſed ut Scaliger (*a*) ſuſpicatur a *κρίνω*; unde cum dies ab ipſo teſtatore ad decernendum hæredi dabatur, tum dicebatur *cum cretione* inſtitutus hæres hac verborum formula. (*b*)

Titius hæres eſto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus ſcieris, poteriſque: niſi ita creveris, exheres eſto.

Multum autem intererat cum cretione quis fuiſſet hæres inſtitutus, an non: etenim cum cretione inſtitutus, fiebat hæres cernendo, ſive hæreditatem adeundo ſolemniter: inſtitutus vero ſine cretione fiebat hæres, gerendo ſe pro hærede: veluti res hæreditarias diſtrahendo, aliaque agendo, quæ ſine hæredis nomine fieri nequeunt. Item inſtitutus ſine cretione, ſtatim ut conſtituiſſet hæreditate ſe abſtinere, jure adeundi excidebat: at inſtitutus cum cretione, quocumque modo animum ſuum prodidiſſet, ac recuſare ſe oſtendiſſet, non tamen arcebatur hæreditare, niſi poſt dies a teſtatore præſtitutos, ac per eos totos dies locus erat pœnitentiæ, licebatque dicta revocare. Porro cretio duplex erat, *vulgaris* ſcilicet, & *continua*: vulgaris erat cum jubebatur quis adire certis diebus, quibus poſſet, & ſciret; unde adjiciebantur ea verba: *quibus ſcieris, poteriſque*, ne ſcilicet tempus ignoranti curreret, aut impedito, atque ut eſſet tempus utile, non continuum: cretio vero continua erat illa, cui adjecta non erant memorata verba: nam ſi hæc deeſſent, currebat tempus etiam ignoranti, & impedito, ut poſt certorum dierum lapſum adeundi facultas omnino præcluderetur. Itaque in aditione vulgari dicebatur: *Titius hæres eſto, cernitoque in diebus C. proximis, quibus ſcieris, poteriſque.*

In continua vero ſimpliciter ſine adjectione ulla:

Titius hæres eſto, cernitoque in diebus C. proximis.

Fiebatque cretio ſolemniter teſtibus præſentibus, (*c*) & digitorum percuſſione, (*d*) verbis ita conceptis:

Cum me Mævius hæredem inſtituerit, eam hæreditatem adeo, cernoque.

Ideo Arcadius, & Honorius, & Theodoſius *l.17.C. de jur.delib.* ajunt, *ſibi viſum eſſe ſcrupuloſam ſolemnitatem cretionum amputare*. Cum igitur antea hæredes plerumque cum cretione inſtituerentur, quique hæreditatem cerneret, ſimul adiret; inde natum eſt, ut *cretio*, & *aditio* a probatis auctoribus promiſcue acciperentur, ac per cretionem quælibet hæreditatis aditio exprimeretur, *cernere* dicerent pro *adire*: quamvis hæreditas non ſolum cernendo adiretur; ſed & pro hærede gerendo; cum quis ſine cretione inſtituebatur. *Adire* enim hæreditatem, eſt proprie ſuſcipere, & quaſi *aditum* in eam ferre; (*e*) *Cernere* vero eſt *decernere* ſe hæredem eſſe velle. (*f*) Ceterum ſicut aditionem, ita & repudiationem hæreditatis ex contrariorum natura in actis legitimis ponimus, eademque hæc ſolemnibus verbis ſolemniter explicabatur, (*g*) & iiſdem conditionibus ſuberat, quibus aditio, quam nullum diem, & conditionem recepiſſe (*h*) patet ex pluribus juris locis, ut nec iterari potuiſſet: (*i*) neque alteri mandari licuiſſet. (*K*) Itaque per procuratorem hæreditas adibatur inutiliter, ut docet Paullus; (*l*) ſive legamus *per curatorem*, ut in Pandectis Florentinis, ſive *per procuratorem*, ut in aliis codicibus rectius. Etenim neque per procuratorem, neque per tutorem, aut curatorem recte aditur, quamvis adeatur a pupillo, tutore auctore: ſiquidem non tutor, ſed ipſe pupillus adeundo adquirit. Fallitur enim Duarenus. (*m*) qui aliter docet, putatque per procuratorem

(a) Conjectan. in Varr. *de lin. lat.l.5.p.63.*

(b) Ulp.*tit.22.* Iſid.*l.5.orig.*Var. *5.de ling.lat.*Cic. *Attic.ep.4.l.13.*

(c) Varro *l.5. de ling. lat.*

(d) Cujac.*obſ. 7.c.34.*

(e) *l. filius*, §. *penult.ff.de lib. & poſthum.*

(f) *his qui hæres.*§.*penult. ff. de lib.& poſt.*Cujac. *obſ.7.c.34.*

(g) *l.4. C. de rep. vel abſtinen. hæred.l.ſuus ibid.* Cujac.*ad l actus legit.ff.de reg.jur.* P.Fab.*ſemeſ.l.2. c.23.*

(h) *l.eum qui, & hæres 54.ff. de adquit. hæred. l. actus legit. ff. reg. jur.*

(i) *l.ſi ſolus 10. in fin. ff. de adquir.hæred.*

(K) *l. 1. §. eſt hoc præcipuum ff. de off.Procur.Cæſ.*

(l) *l.9.ff.de adquir.hæred.*

(m) *l. 1. diſp. anniverſ.c.27.*

Digitized by Google

ad eam cauſam datum adiri hæreditatem jure antiquo poſſe. Quod eſſe manifeſto falſum evincitur, ex eo, quod præcipuum id conceditur procuratori Cæſaris, ut ſcilicet pro Cæſare adire poſſit hæreditatem: (a) immo ſi vulgo licuiſſet hæreditatem per alium adire, cur Senatores legationes liberas in longinquas regiones hæreditatum adeundarum cauſa impetraſſent? ut optime obſervat Hottomannus. (b) Neque hac in re differret jus Prætorium a civili, ſi hæreditas per procuratorem jure civili recte adquireretur, ſicuti adquiritur bonorum poſſeſſio, quæ deſcendit a jure Prætorio, ideoque ſoluta eſt religionibus juris civilis. Jus enim civile d rectum eſt, & aſperum, ut eleganter Cujacius; (c) Prætorium vero moderatum, & mite.

LXXXVIII. De optione.

Ab aditione hæreditatis tranſire convenit ad optionem legati, quæ certæ rei exemplo, per ſervi optionem ſignificatur. Fiebat autem optio poſt aditam hæreditatem die a Prætore dato, productis palam rebus omnibus ejus generis, de quo erat optandum, nempe familia univerſa ſi legata fuiſſet optio ſervorum, atque adhibebantur concepta verba, ut Labeo (d) indicat cum alt: *omne jus legati conſumi prima teſtatione*, hoc eſt ſolemnitate verborum in jure, ut interpretatur Cujacius. (e) ex quo Juriſconſulti loco oſtenditur fieri oportuiſſe ſemel tantum ex natura actuum legitimorum, & pure, & teſtibus præſentibus. (f) Dabatur ante legatario a teſtatore optio his verbis: (g) *ipſa ſibi quæ volet eligat*, vel *hominem optato eligito:* (h) vel *lances quas elegerit quatuor*. (i)

LXXXIX. De Tutoris Datione.

Sequitur tutoris datio, non quidem illa ex teſtamento, quæ privata ex auctoritate procedit, nec actuum legitimorum nomine continetur; ſed illa, quæ auctorem habet Magiſtratum, nempe Prætorem, vel Conſulem, vel Præſidem provinciæ: qua in datione tutoris, interveniebat ſolemnitas actuum, & verborum, facta inquiſitione a magiſtratu, qui ex pupilli amicis, optimiſque viris optabat eum, quem pupillo magis profuturum cognoſcebat: non enim (K) ante poterat Prætor decretum interponere, quam inquirendo comperiiſſet, quis eſſet magis idoneus, eumque pro tribunali cauſa cognita dabat hac verborum formula: (l) *Tutorem do*.

XC. De Acceptilatione.

Actus legitimos *acceptilatione* claudamus, quæ ſane cum primo loco poſitis conjungi potuiſſet, niſi natura ſolutionis poſtremum in ordine locum poſtulaſſet. Igitur meminiſſe oportet, veteres non modo dominium tranſtuliſſe per *nexum*, ſive per æs, & libram, ſed omnem fere obligationem eo modo contraxiſſe; ſolus enim *nexus* auctoritatem juris contractibus dabat. At quoniam eo modo quid ſolvi debet, quo fuit adſtrictum; ideo obligatio nexu devincta, contrario nexu ſolvebatur, ac debitum acceptum ferebatur imaginaria ſolutione per æs, & libram, quæ vetus erat acceptilatio, ejuſque hæc erat verborum formula: *Accepta facis X? Facio*. (m) quam Feſtus (n) *nexus liberationem* vocat, & ad æs & libram refert. Cum autem eſſet actus legitimus, fieri non poterat per procuratorem, qui ut acceptum pro alio ferre poſſet, neceſſe erat, ut dominus ei debitorem delegaret, ac deinde procurator proprio nomine novaret obligationem, ut eam poſſet poſtremo per ſe diſſolvere: (o) At quoniam alia obligationum genera ſunt, quibus ea acceptilationis ratio minime conveniebat; cum ſola verborum obligatio hac acceptilatione tolleretur, inventus eſt C. Aquilius, qui celeberrima illa formula, de qua late in Inſtitutionibus, (p) obligationes omnes in ſtipulatum deduxit, eaſque per acceptilationem, facta novatione, retexuit.

(a) *l.1.§.eſt hoc præcip. ff. de offic. Proc. Caſ.* Cujac. *l.1.obſ.34.*

(b) *qu.ill.c.34.*

(c) *l.1.obſ.34.*

(d) *l.22.ff. de opt.*

(e) *l.actus leg. ff.de reg.jur.in fin.*

(f) P. Faber *l.2.ſemeſt.c.23.§.optio.*

(g) *l. filium ff. de aur. & arg. legato.*

(h) Ulp.*tit.24.*

(i) *l.ult.ff. de opt.legat.*

(K) *l.tutor ff. de adminiſt. tutor.*

(l) *l.in dando. l.Seja.ff de tut.& curat.dat.l.naturali, §.ſi quæratur,& §.ult.ff. de confirm. tut. l. nequidquam §. ubi decr.ff.de off.Proconſ.*Briſ.*de form. l.3.p.408.*

(m) Briſ. *de form.l 6.p.580.*

(n) *Verbo nexus.* Varro *6. de ling.lat* P.Faber. *Semeſ.c 22.p.561.* Cujac.*l.actus leg. ff.de reg.jur.*

(o) Cujac.*l.actus leg. ff.eod.*

(p) *l.3.tit.39.*

SIN

Digitized by Google

. . . .

. . . .

. . . .

SIN * JUS VOCAT QUEAT:

NIT, * ANTESTAMINO: IGITUR, EM CAPITO.

SI CALVITUR, PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO JACITO.

SI MORBUS ÆVITASVE VITIUM ESCIT, QUIN * JUS VOCABIT JUMENTUM DATO: SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO.

II. SI ENSIET, qui in jus vocatum vindicit mi Tito.

ASIDUO VINDEX ASIDVS ESTO: PROLETARIO, CUIQUI VOLET VINDEX ESTO.

Endo via REM * UTI PAICUNT, * ORATO.

III. Cognitio. Prætoris. NI TA * PAICUNT IN COMITIO, AUT IN FORO ab ORTU ANTE MERIDIEM CAUSAM CONSCITO, CUM PERORANT AMBO PRÆSENTES. *

POST MERIDIEM PRÆSENTI STLITEM ADICITO.

SOL OCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO:

. . . .

. . . .

. . . .

> *Cajus l. 1. ad leg. XII. tabul. cujus pars prior huic prima tab. reſpondet.* Cajus *l.* 18. 20. 22. *in pr. ff. de in jus voc.*
>
> * *id eſt ſi in jus vocat, atque eat.* Porphiriom. *ad l. 1. Satyrar.* Hor. *Sat.* 9.
>
> * *ideſt niſi.* Cajus *lib.* 233. *in pr. ff. de V. S.*
>
> Gellius *l.* 20. *c.* 1.
>
> * *ideſt, qui in.* Cajus *l.* 22. §. 2. *ff. de in jus voc.*
>
> * *ubi*
>
> * Rato.
>
> * *id eſt ni ita: puta, vindice dato, vel pacto inito.*

SI quis aliquem in jus vocet, vocatus ſtatim ſequitor.

Si in jus vocatus non ſequatur, qui vocabit teſtes ante adhibeto, & tum in jus vocatum ſiſtere ei jus eſto.

Si & tum in jus vocatus moretur, fruſtetur, fugamve adornet, manum ei injicere jus eſto.

Si imbecillitas, aut invalentia quædam, ætaſve ſenilis impedimento ſit, quominus vocatus in jus ſequatur, qui in jus vocabit vocato veſtabulum, ſeu vehiculum, quod adjunctis pecoribus trahetur, dato: ſi nolet is, qui in jus vocabit, vocato petenti plauſtrum undique tectum, munitumque ſternere ne cogitor.

Si tamen ſit aliquis, qui in jus vocatum, vel prenſum defendat, dimittitor.

Ceterum locupleti vindex locuples eſto: pauperi prolem tantum Reipub. ſufficienti quilibet vindex eſto.

Item ſi de re tranſactum fuerit inter vocantem, & vocatum, dum in jus venitur, ita jus, ratumque eſto.

Si neque vindex aliquis ſit, neque de re in via tranſactum fuerit, tum in comitio, aut in foro Prætor cauſam cognoſcito ante meridiem, cum ambo litigatores præſentes perorant.

Poſt meridiem, etiamſi unus tantum præſens ſit, præſenti actionem dato, judiciumque conſtituito.

Sole occidente ſupremus terminus judiciorum eſto, ſeu judicia ſolvuntor. Ad Solem proinde occaſum Prætor jus reddito.

QUM

Digitized by Google

De Judiciis. I. Numa R. II.

. . . .

. . . .

. . . .

. . VADES SUBVADES . . .

extra quam ſi MORBUS SONTICUS . . . . VOTUM * abſentia * Reſpublica Ergo, AUT STATUS DIES CUM HOSTE intercedat: nam ſi QUID HORUM FUAT UNUM * JUDICI ARBITROVE, REOVE, EO DIE DIFENSUS ESTO.

. . . .

. . . .

CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS TERTIS DIEBUS OB PORTUM OBVAGULATUM ITO.

De Furtis I. de nocturno fure.

SI NOX FURTUM FAXIT, SIM ALIQUIS OCISIT JURE CÆSUS ESTO. *

2. de diurno. 1. manifeſto.

Si luci furtum faxit, sIm aliquis endo ipſo capſit verberator, iLique, cui furtum factum eſcit, aDicitor.

Servus, virgis cœſus, ſaxo deIcitor:

Impubes, Prætoris arbitratu verberator, noxiamque decernito.

vel quaſi.

SI SE TELO * defenſint, quiritato ENDOQUE PLORATO: poſt deinde ſi cœſi eſcint, ſe fraude eſto.

Si furtum lance licioque conceptum eſcit, atque uti manifeſtum vindicator.

2. nec manifeſto.

SI ADORAT FURTO, QUOD NEC MANIFESTUM * ESCIT duplione decidito.

3. de arboribus furtim cæſis.

SIn juri alienas arbores cœſis, in ſingulas xxv. æris luito.

4. Communia de furtis.

Si pro fure damnum deciſum eſcit, furti nć adorato.

Furtivæ rei æternAuctoritas eſto.

. . . .

. . . .

. . . .

Caj. *lib.* 1. *ad leg. XII. tabul. cujus pars poſterior huic ſecunda tabula respondet.*

* *Numa R. lex II. tab. II. Capito apud* Feſtum *verb. Reus.*

* Cajus *l.* 233. §. 1. *ff. de V.S.*

* Cajus *l.* 6. *ff. ſi quis caut.*

* *alvitium, ut ſupra tab. 1. l. 1. Si morbus avitaſve vitium eſcit.*

Labeo *lib. de XII. tab.* 11. *de furtis egit* Gellius 15.

* *Forte in ipſa leg. fuit* ſe fraude eſto. Cajus *l.* 233. §. 2. *ff. de V.S.*

* *Luitque* Cajus *l.* 2. & 4. *ff. arborum furtim cæſarum.*

Digitized by Google

JUdicio conſtituto, judiceque adito vades, & ſubvades judicio ſiſtendi utrimque dantor, iique ſiſtere tenentor: niſi ſi morbus vehemens vim graviter nocendi habens, votum aliquod, abſentia Reipublicæ ergo intercedat, aut conſtitutus ſit dies cum peregrino: nam ſi quid horum fuerit, & obvenerit judici arbitrove, vel reo, judicii dies differatur.

Qui teſtimonium denunciare volet, is trinundino, id eſt ter intra XXVII. dies ad domum ejus, cui teſtimonium denunciat, denunciatum ito.

Si notum furtum fiat, furem autem aliquis occiderit, impune eſto.

Si interdiu furtum aliquis fecerit, eumque aliquis in ipſo furto deprehenderit, verberetur, illique cui furtum factum fuerit addicatur. Servus prius virgis cæſus ſaxo Tarpejo dejiciatur. Impubes Prætoris arbitrio verberetur, noxaque ab eo facta ſarciatur.

Quod ſi ſe telo defendant, dominus cum clamore prius id teſtificetur: tum ſi occiſi fuerint, jure cæſi ſunto.

Si furtum per lancem, & licium conceptum erit, perinde ac ſi manifeſtum foret vindicator.

Si agatur de furto non manifeſto, fur dupli damnator.

Qui injuria, ſeu furtim alienas arbores cæciderit, pro ſingulis arboribus cæſis XXV. aſſibus multator.

De furto paciſci jus eſto: & ſi pactum interceſſerit, furti amplius agere jus non eſto.

Furtivam rem uſucapere jus ne eſto.

. . . .

. . . .

. . . .

Si

1. De depoſito.
2. de fœnore.
3. de jure crediti perſequendi adverſus
1. hoſtem, ideſt peregrinum.
2. Confeſſum judicatum.

. . . .
. . . .

Si quid endo depoſito dolo malo factum eſcit, duplione luito.

Si qui unciario fœnore amplius fœnera Sit, quadruplio luito.

. . . .
. . . .

ADVERSUS HOSTEM * ÆTERNAUCTORITAS ESTO.

ÆRIS CONFESI, * REBUSQUE JURE JUDICATIS XXX. DIES JUSTI SUNTO:

POST DEINDE MANUS INJECTIO ESTO, IN JUS DUCITO:

NI JUDICATUM FACIT, AUT QUIPS * ENDO EO IN JURE VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO, AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV. PONDO NE MAJORE: AT SI VOLET MINORE VINCITO:

SI VOLET, SUO VITO: * NI SUO VIT, QUI EM VINCTUM HABEBIT LIBRAS PARIS ENDO DIES DATO: SI VOLET, PLUS DATO.

Ni cum eo pacit, LX. dies endo vinculis retineto: Interibi trinis nundinis continuis in Comitium procitato, æriſque æſtimiam judicati prædicato.

Aſt ſi plures erunt rei, TERTIS NUNDINIS PARTIS SECANTO: SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDE ESTO ſi volent uls Tiberim peregre venumdanto.

. . . .

. . . .

. . . .

Caj. *lib. 1. ad leg. XII. Tab. cujus pars prior huic tertiæ tab. reſpondebat.*

*Caj. *l. 234 in princ. ff. de V. S.*

* *confeſſis.*

* *locuples.* Cajus *l.* 134. §. 1. *ff. de V. S.*

* Cajus *l.* 134. §. 1. *ff. de V. S.*

SI quid circa rem depoſitam apud ſe depoſitarius dolo malo admiſerit, dupli pœna adficitor.

Si quis majus quam unciarium fœnus (quod unciam menſtruam dependit in centum) exercuerit, quadrupli pœna adficitor.

Peregrinus quidquam uſucapere non valeto: cujus adverſus eum in perpetuum actio eſto.

Si debitum quis confeſſus fuerit, vel condemnatus jure fuerit, induciæ ei menſtruæ 30. dierum ad debitum exolvendum dantor.

Si intra dies 30. illos debitor non ſatisfaciat, tum creditori capere eum, ſive prebendere, atque in jus ducere jus eſto.

Debitor ita nexus ſi poterit ſuo vivat: ſi non babeat, tum creditor, qui eum vinctum babebit, ſingulas farris libras in ſingulos dies ei dato: ſi volet plus, ei pro arbitrio dare liceto.

Si & tum judicatum non ſolvat, neque interea quiſquam eum in jure defendat, proque eo interveniat, in privatum carcerem, ſeu vincula adducere creditori jus eſto, eumque vel nervo, vel compedibus vincire: ſic tamen ut vincula non ſint graviora quam XV. pondo: leviora enim adbibere pro arbitrio jus eſto.

Paciſcendi interea addicto cum creditore jus eſto: ſi non pactus fuerit, 60. diebus creditori addictum in vinculis babere jus eſto. Intra eos dies trinis nundinis continuis ad Prætorem in comitium producitor, quantæque pecuniæ judicatus eſſet prædicator.

Aſt ſi plures erunt creditores, tertiis nundinis, ideſt 27. die corpus rei in partes ſecanto: ſi plus minuſve ſecuerint, ſine fraude eſto: ſi malent, trans Tiberim eum peregre venumdanto.

PA-

De jure patrio.

PATER inſignem ad deformitatem puerum cito necato.

Endo * liberis juſtis vitæ necis venumdandique poteſtas ei eſto.

SI * PATER * FILIUM TER VENUNDVIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO.

De jure connubii.

Si qui ei in X. MENSIBUS PROXIMIS poſtumus natus eſcit, juſtus eſto.

* * * * * * * * * * *

* * * * * * * * * * *

* * * * * * * * * * *

* * * * * * * * * * *

* * * * * * * * * * *

* * * * * * * * * * *

Gaj. *lib.* 2. *ad leg. XII. tab. cujus pars poſterior huic IV. tab. reſpond.*
* Dionyſ. Halicarnaſ. *lib.* 2.
* *patri ſcilicet.*
* *ἀπὸ τῦ κοινῦ, ut exiſtimo vox hac ab Ulpiano repetita.*
Supplementum harum legum de jure connubii repete ex tab. XI. de mulieris uſu agetur infra tab. 6. de repudio etiam extat lex quadam d. tab. 6.

Pater filium ſibi natum monſtroſum, vel prodigioſum ſtatim necato.

In liberos juſtis ex nuptiis quæſitos patri jus vitæ necis, vendendique eos jus eſto.

Si pater filium ter vendiderit, filius poſt tertiam venditionem plene a patre liber fiat.

Si filius patri poſt mortem ejus intra decem menſes proximos a morte natus ex uxore erit, juſtus ei filius eſto.

PA-

Digitized by Google

1. De teſtamento.

PATERFAMILIAS UTI LEGASIT, SUPER PECUNIÆ TUTELÆVE SUE REI, ITA JUS ESTO.

2. de ſucceſſione ab inteſtato.

AST SI*NTESTATO MORITUR, CUI SUS HERES NEC ESCIT; AGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO.

1. de gentilitiis hereditatibus.

SI AGNATUS NEC ESCIT, GENTILISFAMILIAM HERES NANCITOR.

2. de libertorum bonis.

Si libertus inteſtato moritur, cui sUs heres nec eſcit, aſt patronus patronive liberi eſcint; EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM Proximo pecuniADuitor.

3. Communia hereditarum.

Nomina inter HEREDES proportionibus hereditarIs ERCTA CITA ſunto.

Ceterarum FAMILIÆ rerum ERCTO NON CITO ſi volent Heredes ERCTUM CITUM faciunto: Prætor ad ERCTUM CIENDUM arbitros tris dato.

4. de legitimis agnatorum, & Gentilium tutelis.

Si paterfamilias inteſtato moritur, cuInpubes ſuus heres eſcit, AGNATUS PROXIMUS TUTELAM NANCITOR.

SJ FURIOSUS AUT PRODIGUS EXISTAT, AST EI CUSTOS NEC ESCIT, AGNATORUM GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAVEIUS POTESTAS ESTO.

: : : : : : :

: : : : : : :

Caj. *lib. tertio ad leg. XII. tabul. cujus pars prior huic quinta tabula respondebat.*

* *ἀπὸ τῦ κοινῦ. verbum paterfamil. hic repetiit auctor libri ad Herenn. &* Cicero 2. *de inventione, quod tamen alii omittunt.*

Pa-

PAterfamilias uti legem dixerit, ſeu prout diſpoſuerit de bonis ſuis, & liberorum ſuorum tutela, ita poſt mortem ejus obſervator.

Ac ſi inteſtato moritur paterfamil. neque ei ſuus heres erit, tum agnatus proximus heres eſto: ſi agnatus non erit, tum gentilis heres eſto.

Si libertus inteſtato decedat, neque ſuum heredem reliquerit, ſed patronum tantum, vel etiam patroni liberos, tum liberti bona ex ejus familia in patroni familiam translata proximo in patroni familia addicuntor.

Defuncto creditore, vel debitore, ejus heredes pro portionibus hereditariis convenire, & conveniri tantum poſſunt: ipſoque jure inter eos obligatio dividitur. At ceterarum rerum ſi volent heredes diviſionem faciunto: ad eam diviſionem Prætor tres arbitros dato.

Si paterfamilias inteſtatus decedat, cui ſuus heres extabit impubes, Agnatus proximus tutor hujus ſui heredis eſto.

Si qui furioſus, aut prodigus eſſe incipiat, neque is curatorem habeat, agnatorum, iiſque deficientibus, gentilium curæ tam ipſe, quam ejus bona committuntor.

QUM

Digitized by Google

1. De nexu mancipio.

QUM * NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASIT ITA JUS ESTO.

SInficias jerit, duplione damnator.

Statuliber, EMPTORI dando, liber eſto.

Res vendita TRANSQUEDATA emptori non adquiritor, donicum ſatisfactum eſcit.

Caj. lib. 3. ad leg. XII. tab. cujus pars poſterior huic VI. tab. reſpond.
** Cajus l. in traditionibus 48. ff. de pactis.*

2. De uſu auctorit. id eſt de uſucapione.

USUS AUCTORITAS FUNDI, BIENNIUM: ANUS USUS ESTO.

Mulieris, quæ aNum matrimonI ergo apud virum remanſit, ni trinoctium ab eo uſurpandi ergo abeſcit, uſus eſto.

** Cajus l. ferri 235. in princ. ff. de V.S.*

3. De vindiciis, de jure poſſeſſionis.

SI QUIN JURE MANUM CONSERUNT, ſecundum eum qui poSidet.

Aſt ſi qui quem liberali cauſa manu adſerat, ſecundum libertatem Vindicias dato.

TIGNUM JUNCTUM ÆDIBUS VINEÆVE NE CONCAPET NE SOLVITO.

Aſt qui junxit, duplione damnator.

Tigna QUANDOQUE SARPTA, DONEC DEMTA ERUNT, vindicare jus eſto.

Cajus d. l. 235. §. fabros lignarios 1. ff. de V.S.

4. De repudiis.

Si vir mulieri Repudium miTere volet, cauſam dicito harumce unam.

Cajus l. ſi ex leg. repudium 43. ff. ad l. Juliam de adult.

. . . .

. . . .

. . . .

Digitized by Google

Cum dominus rei ſuæ nexum faciet, vel mancipium uti nominarit, locutus pactuſve erit, ita jus eſto.

Statuliber ſub hac conditione liber eſſe juſſus, ſi hoc, vel illud dederit, *ſi venditus poſtea fuerit, emptori dando liber eſto.*

Res vendita traditaque non ante emptori acquiratur, quam ab emptore venditori aliqua ratione ſatisfactum fuerit.

Fundi biennio: ceteræ res anno uſucapiuntor.

Mulier, quamvis ſine legibus viro juncta, ſi uno anno uſurpatione, id eſt interruptione trinoctii, apud unum virum fuerit, uſucapta eſto.

Si de qua re in jure apud Prætorem diſceptatur, ſecundum eum qui poſſidet, Prætor vindicias dato: excepta liberali cauſa, in qua ſecundum libertatem Prætor vindicias ſemper dato.

Omnis materia juncta ædibus, aut vineæ, ne vendicator, neque ſolvitor; qui alienam junxit, duplo damnator; certe ubi ſoluta, demptaque fuerit, tum eam vendicare jus eſto.

Si vir ab uxore divertere voluerit, cauſam divortii dicito.

Digitized by Google

De Pauperie.	SI QUADRUPES PAUPERIEM faxit, dominus noxi æſtimiam oFerto: ſi nolet, * quod noxit dato.	Caj. *lib. 4. ad leg. XII. Tab. cujus pars prior huic VII. tab. reſpondet.* * *ut tab. 1.* ſi nolet arceram ne ſternito.
De damno dato. 1. in genere.	sInjuria RUPITIAS. Aſt ſi caſu, SARCITO.	
2 frugibus dato.	QUI FRUGES EXCANTASIT. Qui frugem aratro quæſitam furtim nox pavit ſecuitve, ſuſpenſus Cereri necator: Impubes Prætoris arbitratu verberator, noxiamque duplione decernito. Qui pecu ENDO ALIENO IMPESCIT.	
3. Incendio facto.	QUI ÆDES acervumve frumenti ad ÆDES poſitum dolo ſciens INCENSIT, victus * verberatus igni necator: Aſt ſi caſu, NOXIAMSARCITO. Si nec idoneus eſcit, levius caſtigator.	Cajus *l. qui ædes 9. ff. de incendio.* * *vinctus.*
De injuriis. 1. levioribus.	SI QUINIURIAM ALTERI FAXIT, XXV. ÆRIS POENÆ SUNTO.	
2. atrocibus. 1. loco: ſeu publicis.	SI QUI PIPULOCENTASIT CARMENVE CONDISIT, QUOD INFAMIAM FAXIT FLAGITIUMVE ALTERI, fuſte ferito. SI MEMBRUM RUPSIT, NI CUM EO PAICIT, TALIO ESTO.	
2. re	QUI OS EX GENITALI FUDIT, LIBERO CCC. SERVO CL AERIS POENÆ SUNTO.	
De falſo. 1. λειπομαρτυρίας.	QUI SE SIRI TESTARIER LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMONIUM FARIATUR, IMPROBUS INTESTABILISQVESTO.	
2. ψευδομαρτυρίας.	Si falſum teſtimonium DICASIT ſaxo deIcitor.	
De parricidio. 1. hominis cujuslibet.	Si qui hominem liberum dolo ſciens morti duit. QUI MALUM CARMEN INCATASIT, MALUMVENENUM faxit duitve, PARICIDA ESTO.	Cajus *l. qui venenum 236. in pr. ff. de V.S.*
2. Parentis.	QUI PARENTEM NECASIT, CAPUT OBNUBITO, CULEOQUE inſutus in profluentem mergitor.	*vel ſi patronus.*
De Fraude. 1. Tutoris.	Si tutor DOLO MALO gerat, vituperato * quandoque finita tutela eſcit, furtum duplione luito.	
2. patroni.	PATRONUSI * CLIENTI FRAUDEM FAXIT, SACER ESTO.	

. . . .

. . . .

. . . .

IN ſingulos homines leges juraque ne feruntor.

Nexo ſoluto, item ei, qui in fide conſtanter manſit, & ei qui ſanata veluti mente ad obſequium rediit, jus idem eſto.

Si judex aut arbiter jure datus ob rem judicandam, pecuniam acceperit, capite luito.

De vita, libertate, civitate, familia adimenda civi Rom. populi judicium eſto centuriatis comitiis.

Judices rerum capitalium a populo conſtituuntor.

Si quis in urbe coitiones agitaverit, capite luito.

Si quis hoſtem in pop. Rom. ſeu patriam concitaverit, vel civem hoſti tradiderit, prodiderit, capite punitor.

AM-

1. De jure Parietum.

AMBITUS PARIETIS, SEXTERTIUS PES ESTO.

2. De juribus Ruſticorum prædiorum.

SODALES, legem * quam volent, dum ne quid ex publica coRompant, ſibi ſcrunto:

de FINIUM ratione lex * incerta, ad exemplum legis Atticæ Solonis.

1. De jure finium:

Intra V. P. æternAuctoritas eſto.

SI JURGANT adfines, finibus regundis Prætor arbitros tris aDicito.

HORTUS
HEREDIUM.
TUGURIUM

2. De jure poſſeſſionum.

Si arbor in vicini fundum impendet, xv. P. altius ſublucator.

SI GLANS in EM caduca fiet, domino legere jus eſto.

3. De jure aquarum.

SI AQUA PLUVIA MANU NOCET, Prætor arcendæ aquæ arbitros tris aDicito, NOXÆQUE DOMINO CAVETOR.

4. De jure itinerum.

Via in poRecto viii. P. IN AMFRACTO XVI. P. lata eſto.

SI via AMSEGETES iMunita eſcit, qua volet, jumentum agito.

: : : : : : :

: : : : : : :

: : : : : : :

Caj. lib. 4. ad leg. XII. tabul. cujus pars poſterior huic VIII. tabul. reſpondebat.

* Cajus *l. ult. ff. de collegiis. Hæc porro lex inferri poſſet ad tabulam ſuſp. 7. de delictis, de quo in notis.*

* *vel pacionem.*

Cajus *l. ult. ff. finium regund.*

Hæc tria vocabula forte pertinent ad junctam illam legem de finium ratione.

Digitized by Google

Inter vicinorum ædificia ad circumeundi facultatem ſpatium vacuum duorum pedum, & ſemis relinquitor.

Sodales, id eſt collegiati (quorum certa fuerant corpora) leges inter ſe ferre liceto quas volent, dummodo publicis legibus contrariæ non ſint.

Spatium quinque pedum (quod vacuum inter duos agros erat ad acceſſum, & circumductum aratri) uſucapere jus non eſto.

Si vicini de finibus diſceptent, decertent, Prætor dirimendæ controverſiæ tres arbitros dato.

Si arbor ex vicini fundo in vicinum impendeat, arboris illius rami XV. pedibus altius circumcidantur.

Si fructus e vicini arbore in vicini fundum cadat, domino arboris legere fructum jus eſto.

Si aqua pluvia opere manufacto nocere poterit, Prætor ad arcendam aquam ne noceat, tres arbitros dato: damni infecti nomine caveto.

Latitudo viæ qua ſe recte porrigit via VIII. pedum eſto: at ubi flexum eſt ſedecim.

Si via ab iis qui vicina prædia poſſident munita non ſit, jumentum agere quis velit jus eſto.

PRI-

Digitized by Google

1. De æqualitate, & juris æquitate.

PRIVILEGIA NE INROGANTO.

NEXO SOLUTO, FORTI SANATI ſiremps jus eſto.

Si judex arbiterve jure datus, ob rem dicendam pecuniam aCepſit, capital eſto.

Caj. lib. 5. ad leg. XII. tab. cujus pars prior huic IX. tab. reſpond.

2. De capite civis.

DE CAPITE CIVIS NISI PER MAXIMUM COMITIATUM NE FERUNTO.

QUÆSTORES PARICIDI, qui de rebus capitalibus quærant, a populo creantor.

3. De pace publica.

Si quIn urbe coetus noctturnos agitaSit, capital eſto.

Si qui perdueLem concitaSit, civemve perdueLi tranſduit, capital eſto.

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

SI quadrupes damnum dederit, dominus quadrupedis damni æſtimationem offerto: vel ſi malit, quadrupedem ipſam noxæ dato.

Si per injuriam damnum dederit . . . Aſt ſi caſu, damnum ſolvito præſtato.

Qui fructus alienos, alienamve ſegetem incantamentis in alias terras tranſtulerit, pellexerit: vel ne creſcerent obligaverit...

Qui frugem induſtrialem, aratro videlicet partam, furtim noctu paverit immaturam, vel maturam ſecuerit, Cereri ſacer, & devotus ſuſpendio necator. Impubes tamen ſi id fecerit, arbitrio Prætoris verberator, damnumque datum in duplum ſarcito.

Qui pecus in alienam ſegetem, vel frugem immiſerit paſcendi gratia...

Qui ædes, aut acervum frumenti juxta domum poſitum, ſciens prudens dolo incenderit, vinctus verberatus igni necator: ſi vero caſu, id eſt negligentia, damnum datum ſarcito: aut ſi minus idoneus ſit, levius caſtigator.

Si quis injuriam leviorem ſive verbis alteri fecerit 25. aſſibus mulctator.

Si quis publice aliquem diffamaverit, eique convicium fecerit, vel carmen famoſum condiderit ad alterius injuriam, ſeu infamiam, fuſtibus feriatur.

Si quis alteri membrum aliquod ruperit, ni cum eo paciſci velit, membrum ei pariter rumpere injuria affecto jus eſto.

Qui dentem ex gingiva excuſſerit libero homini, trecentis aſſibus mulctator: qui ſervo CL.

Qui alicui actui teſtis adfuerit rogatus, vel libripens, ſi poſtea teſtimonium ferre detrectet, infamis habetor, neque ejus teſtimonium deinceps admittitor, neve ipſi teſtimonium dicatur.

Si quis falſum teſtimonium dixerit, Saxo Tarpejo dejicitor.

Si quis hominem liberum dolo ſciens occiderit, capitalis criminis reus eſto.

Item qui magico carmine, ſeu incantamentis alium defixerit. Item qui malum venenum fecerit dederitve. Qui Parentem necaverit capite obvoluto, culeo inſutus in aquam abjicitor.

Si tutor dolo malo tutelam gerat, ſuſpectum eum facere cuivis liceto: Si quid de rebus pupilli furatus fuerit, cum finita fuerit tutela, duplum præſtato. Si quis quo tutus eſſet a vi, & injuria alterius, ſeſe patrocinio commiſerit, patronus autem eum feſellerit, execrabilis eſto.

de

Digitized by Google

de JUREJURANDO

1. De jurejurando.

HOMINEM MORTUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO, SUMPTUS ET LUCTUM A DEORUM ANIUM JUREMOVETO, * HOC PLUS NE FACITO. ROGUM ASCIA NE POLITO.

Cajus l. 5. ad leg. XII. tabul. cujus pars poſterior huic X. tab. reſpondet. Cicero lib. 2. de legib. * pro jure removeto.

2. De jure ſepulcrorum.

Tribus riciniis, & X. tibicinibus foris eFeRe jus eſto.

MULIERES GENAS NE RADUNTO: NEVE LESum FUNERIS ERGO HABENTO.

HOMINI MORTUO OSA NE LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAS, extra quam ſi beLi endove hoſtico mortUs eſcit.

SERVILIS UNCTURA, OMNISQUE CIRCUMPOTATIO auferitor.

MURRATA POTIO MORTUO NE INDITOR.

NE LONGÆ CORONÆ, NEVE ACERÆ PRÆFERUNTOR.

QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE EJUS VIRTUTIS ERGO, ARGUITOR; * ET IPSI MORTUO PARENTIBUSQUE EJUS DUM INTUS POSITUS ESCIT FORISUE FERTUR, SE FRAUDE IMPOSITA SIET.

* ideſt honorator.

Una plura funera ne facito, neve plures lectos ſternito.

NEVE AURUM ADITO; AST SI cui AURO DENTES VINCTI ESCINT, IM CUM ILO SEPELIRE uREve SE FRAUDESTO.

Regum buſtumve noUm propius LX. P. ædis alienas, ſi dominus nolet, * ne adIcito.

Fori buſtive æternAuctoritas eſto.

* Cajus l. 237. ff. de V.S.

. . . .

. . . .

. . . .

Hominem mortuum in Urbe humare, vel urere jus ne eſto.
Sumtuoſa, & magnifica funera, & lamentabilia probibentor.
Funerum modus, qui nunc definitur, deinceps eſto, neque eum excedere liceto.

Ligna ex quibus rogus comburendo cadaveri conſtruitur, dedolando ne levigentur, ſed rudia, & impolita rogo adbibentor: tribus vinculis purpuræ, neque pluribus, componi, vel uri mortuum jus eſto. X. tibicines neque plures funeri adbiberi jus eſto.

Mulieres ne genas unguibus dilanianto, ſeu faciem carpunto.

Neque lugubrem ejulationem, ſeu fletum in funeribus adbibento.

Homini mortuo e cadavere membrum aliquod ne adimito, cujus cauſa poſtea funus, funeriſque impenſæ de novo iterentur niſi ſi quis in bello mortuus eſſet, vel peregre.

Servorum cadavera ne unguntor. In funeribus epulæ omnes probibentor.

Sumtuoſa adſperſio omnis in mortuum, & rogum amovetur.

Ne longæ coronæ, vel longæ coronarum ſeries, neve aræ thuri adolendo, aliiſque odoribus funeri præferuntor.

Qui coronam meruerit in ludicris, ſive ipſe, ſive ſervi ejus, equive in funere ob virtutem laudator, ipſique mortuo & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum eſt cadaver, & cum effertur, coronam illam imponi jus eſto.

Unius hominis cadaveri funus unum fiat, & unus lectus ſternitor.

Aurum a funere omnino removetor: excipitur aurum, quo dentes vincti, id enim cum cadavere ſepelire, aut ure jus eſto.

Rogum vel ſepulcbrum deinceps ædibus alienis domino invito propius 60. pedes admovere jus ne eſto.

Veſtibulum ſepulcbri, ſepulcbrum uſucapere jus ne eſto.

. . . .

. . . .

. . . .

QUOD

Quartæ tab. ſupplementum.

QUOD POSTREMUM POPULUS JUSIT, ID JUS RATUM ESTO:

Caj. lib 6. ad leg XII. tab. cujus pars prior huic XI tabula reſpondet.

Patribus cum PLEBE * coNubI jus nec eſto.

Cai. *l.* 238. *in pr. ff. de V.S.* Dionyſ. Halic. *in fine lib.* 10. Zonaras *tom.* 2.

Quintæ tab. ſupplementum.

DETESTATUM
ſeu de SACRIS DETESTANDIS.

Cajus *l.* 238. §. 1. *ff. de V. S*

– – – – – – –

– – – – – – –

– – – – – – –

– – – – – – –

– – – – – – –

– – – – – – –

Poſteriores populi leges prioribus potiores ſumpto.

Inter Patricios, & plebejos matrimonia ne contrahuntor.

de

Digitized by Google

Sextæ tabul. ſupplem.

Caj. l.6. ad leg. XII. tab. cujus pars poſterior huic ultima tabul. reſp.

de PIGNORE.

Si qui rem, de qua ſtlis fiet; in ſacrum dedicaSit, duplione decidito.

Caj. l. 238. §.2. ff. de V. S.

Caj. l. 19. ff. de uſuris, & fruc.

Caj. l. 238. §.3. ff. de V. S.

SI VINDICIAM FALSAM TULIT, PRÆTOR REI SIVE STLITIS ARBITROS TRIS DATO; EORUM ARBITRIO FRUCTI DUPLIONE DECIDITO.

Septimæ tab. ſuppl.

SI SERVUS SCIENTE DOMINO FURTUM FAXIT, NOXIAMVE NOXIT, NOXÆ DEDITO.

Octavæ tab. ſuppl.

. . . .

Nonæ tab. ſuppl.

. . . .

Decimæ tab. ſuppl.

. . . .

. . . .

. . . .

Rem

Rem de qua controverſia eſt, in ſacrum dedicare ne jus eſto: qui dedicaverit, dupli pœna multator.

Mala fide poſſeſſionem ſi quis nactus ſit, Prætor ei rei definiendæ tres arbitros dato, eorumque arbitrio malæ fidei poſſeſſor fructus in duplum præſtato.

Si ſervus domino ſciente furtum fecerit, damnumve aliter dederit, dominus eum pro delicto, injuria vel damno affecto, dedito.

J. VIN-

Digitized by Google

J. VINCENTII GRAVINÆ
ORIGINUM JURIS CIVILIS
LIB. III.

QUI EST

DE LEGIBUS,

ET

SENATUS CONSULTIS

AD

CLEMENTEM XI.
PONT. MAX.

Digitized by Google

Digitized by Google

INITIO ſuperioris libri, CLEMENS MAX. ab ipſomet hominis ingenio exordia juris naturalis, & gentium excitavimus: nunc iiſdem ab hominibus, non quidem ſparſis, & ſegregatis, verum convenientibus una inter ſe, inque communem vivendi ſocietatem coeuntibus civilis regiminis cauſas, & fundamenta, varietaſque rerumpublicarum eruemus. Cum enim *civitas* ſit corpus ex hominibus coactum, atque compoſitum, ſi quid in corpus diffundatur univerſum, ex ejus oportet emanare partibus, ſtatumque, aut mutationem, & vicem civitatis totius ex *natura*, & *motu*, *moribuſque* ſingulorum hominum evenire: nam ſi neque in civitatem extrinſecus migraverint, neque introrſus ex ipſiſmet hominibus oriantur: eas ex *nihilo* contra naturalem rationem arceſſere compellemur.

I. De Juſtitia Civili.

CAuſas igitur ſive tranquillitatis, ſive perturbationis, item interitus; mutationiſque civilis, atque imaginem civitatis utcumque conſtitutæ, tamquam in ſpeculo in ipſamet natura humana ſpectabimus. Motibus enim partium eodem ſimul incumbentium, atque flectentium, totum etiam corpus una circumagitur: iiſdemque putreſcentibus partibus una diſſolvitur. Quamobrem affectio, quæ hominis naturam ſedat, aut exagitat, eadem ſi ſingulis in civibus multiplicetur, univerſam componit, evertitve civitatem. Quæ eatenus coaleſcit, quatenus partes in communem aliquem ſenſum conveniunt, & ad optimum tum adducitur ſtatum, quando cives ita cohærent inter ſe, quemadmodum hominis membra toto cum corpore congruunt. Quam partium in civitate convenientiam, atque conſenſum inducit ſola *juſtitia*, cum juſtorum ſit unus concorſque ſenſus: injuſtorum vero diſcors, & varius. unde non mirum, ſi ut juſtorum animus affectionum concordia componitur, atque ſedatur, injuſtorum vero vita perturbationum diſcordia miſerrime circumvolvitur; ita & civitas juſta, ſibique conveniens perpetuo conſervetur; injuſta vero, ſibique repugnans cum ſuarum partium variatione, turbinis more verſetur. Beata igitur civitas eſt, in qua unaquæque portio munus perfecte obeat ſuum, concordique miniſterio partium, hominis bene valentis, optimaque horum temperie gaudentis reddit imaginem. Quamobrem ei naturæ, quæ imperio ſuo regit hominem atque tuetur, imperium eſt atque tutela committenda civitatis; menti videlicet, quæ non corpori tantum humano, ſed & naturæ rerum præſidet univerſæ.

II. De Mente Humana, & ejus Jure in Corpus.

Etenim a mente divina, & infinita, quæ corporea omnia, & incorporea volvit, procreata eſt mens humana, & finita, quæ membris noſtris, corporique præeſſet: cui motus e mente, ac vita ſingulis momentis ingeneratur. Motus namque unde oriuntur, intereunt, & mutantur omnia, non in corporis, verum in animæ natura continetur: corpus enim nullum edere poteſt, atque ab ſe ciere motum, niſi aliunde acceperit: cum *corporis* notio quantitatem quidem, ſoliditatem, & figuram, non vero motum involvat; corpus enim ſi motu ſpolietur, tamen manebit idem: at quantitate, ſoliditate, figuraque detracta, periiſſe intelligeretur. *Mens* vero in percipiendo, cogitandoque adeo ex ſua natura verſatur, ut ſublata cogitatione, mens tibi diffugeret: at cogitatio unde animi natura profertur, actus eſt a mente continenter exoriens, qui, ut permaneat, opus habet aſſidua productione ſui ipſius, productionem vero ſine motu nullam in-

telli-

Digitized by Google

telligimus. Unde ſive cogitatio verſetur eodem, ſive de re una in aliam perlabatur, aſſiduo motu cietur, quia mentis eſt actio perpetuo fluens: Vivit enim, atque alitur ex novis perpetuiſque animi nixibus, qui ſingulis momentis multiplicati pereunt continuo, atque identidem regignuntur. Quos novos perpetuo percipiendi actus, mens quomodo protulerit, ſine ingenito, inditoque propriæ naturæ motu? Quamobrem exuere motu mentis naturam nequimus; quia eo ſublato, cogitatio extingueretur. Quia igitur *motu*, qui eſt ab incorporea natura, animantur omnia, colligere hinc licebit, incorpoream naturam eam eſſe, quæ ſive poteſtate ſua procreans, volenſque omnia, qualis voluntas eſt divina, ſive ab Deo creata, Deique juſſu ſubiens ipſa certum, ac peculiare corpus, lumen rebus ferat, & vitam: corpus vero per ſe, ſi ea luce, ac vita caruerit, pondus eſſe tantum, & umbram intelligimus. Unde imperium animæ in corpus humanum ab ipſa natura fuit inſtitutum, quia corpus a mente ducitur, ac ſuſtinetur: & ei ſunt rerum gubernacula tradenda, unde res ipſæ vitam accipiunt: ne ſi ab illius imperio eximantur, non ad libertatem, ſed ad interitum potius tendant. Sicut autem ratio infinita motum ubique diffundens, rebus imperat univerſis; ita debet & ratio finita, in qua imago infinitæ rationis inſculpitur, nempe mens humana, motu a Deo accepto imperare corpori humano, & rebus omnibus ex humana facultate pendentibus. Hinc homini, utpote ratione prædito, & naturæ præſtantiori ſubjiciuntur muta, & inanima omnia, itemque ratione carentia, quibus hominis dominatio prodeſt, quia cuſtodia, curaque noſtra ferociam effugiunt animantium aliorum; ut hoc etiam nomine longe ſint feliciores manſuetæ animantes, & cicures, quam feræ, atque indomabiles.

III. De Natura Servis, & Natura Dominis.

Hinc rudibus, agreſtibuſque hominibus plurimum conducit parere ſapientibus. Hinc & lege naturæ, quæ mentem imbecilliorem præſtantiori ſubjicit, femineus virili ſexui ſubjicitur, cum virilis ſuperet ea parte, qua divinitatem attingimus, & res corporeas antecellimus. Cum igitur viri, & mulieris conjunctionem natura ipſa inveniat, & machinetur, & mulier a viro ratione vincatur; minori autem rationi ratio major lege naturæ dominetur; palam eſt mulierem traditam eſſe in *poteſtatem viri* ab ipſa natura, tamquam in cuſtodiam, & conſervationem ſui. Ob eamdemque rationem filii naturaliter veniunt in poteſtatem patris, quia liberis utilius eſt, ut a patre regantur, quam a ſemetipſis: atque hinc *imperium* oritur *domeſticum*. Denique univerſe, quia propter mutuum uſum rerum, & operarum ad vitæ diuturnitatem, atque ſecuritatem inter homines lex ipſa rationis, & natura ſocietatem inſtituit, neque ulla conſtare ſocietas & inter eos poteſt, qui prudentia inter ſe, ac ratione diſcrepant; niſi prudentia, & ratio minor prudentiæ ſubdatur, ac rationi majori, quæ proſpiciat imbecillioribus: nemo non viderit eos, qui mente ſunt hebetiores, ingenio pinguiores fuiſſe creatos ad parendum, tamquam natura ſervos; præſtantiores vero, & ſapientiores tamquam natura dominos ad imperandum; non quidem propter propriam, ſed propter imbecilliorum potiſſimum utilitatem. Quia natura non aliam ob cauſam ſubeſſe homines hominibus patitur, niſi ut qui ſecuritatem, & utilitatem nequeunt parere ſibi, eam præſtantioris mentis imperio conſequantur: unde ſapientum in ceteros dominatio, utpote nexus humanæ ſocietatis, & radix publicæ ſalutis in commune commodum ab ipſa natura, & a rationis lege procedit. Nam ſi *jus imperii* ducamus a potentia corporis; continuo in diſcordiam, & mutuam, infinitamque cædem delabemur. Cum enim abſit a corpore conſilium; niſi motus illius rationi, ac regula guber-

nen-

Digitized by Google

nentur; homines feris miſerabiliores affectionibus propriis aſſiduo inter ſe pugnantibus invicem dilaniaremur. Quid præterea tam præpoſterum, atque aberrans a natura, quam poteſtas corporis in mentem, a qua corpus, accepto motu, ſuam vim, & poteſtatem perpetuo trahit? Quid igitur poſſunt ad humanam ſocietatem, & civilem vitam corporis vires? Num ad fabrilia tantum, arteſque rudiores; ad prudentiam vero, & cuſtodiam publicam erunt prorſus inutiles? Et ſane niſi metus nobis impenderet ab hoſtibus externis, aut a motibus inteſtinis, ad regimen civile, corporis robur nullius forſan eſſet uſus: utique ſi ſuæ omnes, aut alienæ rationi ſponte parerent: intelligentes abberrantem a ratione, dum ab ea deflectit, & virtute ad vitium dilabitur, erroris pœnas dare ſine carnifice, cum omne vitium ſit ultor ſui.

IV. De Mero Mixtoque Imperio.

Verum quia homines non tam cognitione, quam ſenſu ducuntur, ac raro cauſas miſeriarum adſcribunt ſibi ipſis, & propriis cupiditatibus, ex quibus tantum voluptates percipere ſibi videntur, ignari eas fontem eſſe malorum, cum numquam voluptates a vitiis veniant ſine longa, & ſæva cohorte miſeriarum; propterea qui latentibus in animo pœnis minime reprimuntur, pœnis compeſcendi ſunt exterius accitis, viſuique patentibus; ut eum vitibus rationis minime regantur, viribus cohibeantur corporis. Unde corporis, cujus pernicioſiſſimum eſt imperium, ſervitium tamen eſt utiliſſimum, dum eo veluti miniſtro, atque ſatellite rationis utamur. Hæc autem vis *legitima*, ſive *civilis*, ſi atrocioris pœnæ facultate polleat, *imperium merum*; ſi vero levioris coercitionis poteſtate finiatur, *mixtum* appellatur: quorum hoc juriſdictioni ſemper & Magiſtratui; illud Principi tantum, & ſupremæ poteſtati cohæret, de quibus fuſius, & ſubtilius in noſtro *de juriſdictione* tractatu.

V. De Tribus Civitatum Generibus, & primo de Simplici, ſive de Optimo Statu Civitatis.

Qua juſta diſtributione munerum, & collocatione, ac temperamento partium ſecundum ſuam cujuſque naturam ad imperandum, vel ad parendum, & ad indicendas, vel ſubeundas pœnas, civitas recte componitur. Ac ſane ſi homines in mutuam cuſtodiam incumbentes, communibus uterentur opibus, ad externas repellendas injurias, inteſtinas vero diſcordias nullis neque ſingulorum, neque univerſorum reprimerent viribus; ſed ſolo conſilio, ac publico, privatoque uſu perfectæ virtutis, ita favillas quaſcumque diſcordiarum extinguerent, ut pacem ubique partam pro ſe quiſque aleret, eamque abſtinentia injuriarum, ac mutua benevolentia, ſtudioque publicæ, ac privatæ utilitatis tueretur: hæc eſſet beatiſſima civitas, atque omnium præſtantiſſima, quippe quæ ad ſui præſidium ſola rationem, ſine ullo corporis miniſterio adhiberet; & virtutibus privatorum, tamquam publicis legibus inſtitueretur. Unde opus hæc non haberet corporeis viribus, ut alios ad rectam vivendi normam traheret; quia ſuam ſibi quiſque rationem haberet ducem. Ratio vero, ſi omnibus affectionum nubeculis explicetur, una eademque in ſingulis emicabit, unicamque in mentibus hominum *boni* notionem excitabit: in quam omnes uno eodemque animi ſenſu conveniunt. Ratio enim parit ſcientiam; ſcientia vero ſimplex eſt, & unica, quia non deſcendit a rebus fluentibus, & variantibus, nempe a rebus creatis, & corporeis, a quibus producitur varia, & inconſtans opinio; ſed a notionibus æternis, & incorruptis divinæ immortaliſque naturæ illabitur in animos noſtros, participeſque ſui ad mentium ſimplicitatem adducit, atque concordiam. Qui homines civilem ſocietatem ineuntes a ſola mente regerentur, ſine ullo miniſterio corporis; quia unus idemque ſenſus, atque conſilium in omnes effunderetur; ideoque civitatem hanc, ſi talis umquam civitas

Digitized by Google

vitas inter mortales exiſteret, merito *civitatem ſimplicem* appellaremus:

VI. De Civitate Miſta.

Quando vero civium potior pars a ratione gubernatur, aliæ vero partes a ratione diſſentientes trahuntur a ſenſibus, quorum varia perceptio eſt, atque tempore, regionibus, morbiſque mutabilis: tum oportet partem rationabilem, quæ natura imperat cæteris, adhibere collectas vires multorum; & miniſterium publici corporis ad coercendas aberrantes a ratione partes. Unde quia in hanc civitatem ſcientia, & opinio confluit; quarum illa in imperantibus inſidet, hæc in multitudine, quæ prudentioribus obtemperare compellitur, ita ut ſtatus ejus in imperio mentis, & obedientia minime voluntaria ſenſuum conſtituatur; non abſurde *miſta civitas* nuncupabitur.

VII. De Civitate Perturbata.

Verum quando in ſocietatibus civilibus prudentiorem partem ſtultior, & virtutem vitium, ac rationem opinio ſuperaverit; ibi vis & error agitabit, vertetque omnia, regimenque deferet ei, qui ſuorum, & alienorum vitiorum ſatellitio ſeſe, melioribus deprimendis, ad ſublimiorem poteſtatis gradum extulerit. Unde quia hic natura domini ſubjiciuntur natura ſervis, & opinioni ſcientia in extrinſecis actibus famulatur, ac naturalis ordo miſcetur, atque pervertitur: propterea recte, meo judicio vocabitur *civitas perturbata*. Civitatem igitur ſimplicem ad unam boni, rectique rationem ſeſe convertentem, deſcriptam, & informatam inveniemus in animis eorum, qui una eademque *boni* notione ducuntur: qui ſimul convenientes continebunt ſuam intra ſe quiſque legem, ſuos magiſtratus, ſuos milites, ut imperio exteriori non indigeant: cum propria ipſi ratione provideant, reliquaſque animi partes, quarum quæque munere ſuo fungitur ad uſum, & miniſterium rationis adhibeant. Nam ſicuti occurrentia viſa oculi confeſtim excipiunt, ita & ratio ſtatim complectitur cognitionem: quæ ſi lucidior fuerit, ad rationis legem deſciſcentes ab ea revocabit cupiditates: quibus in officio continendis ſuſcitabit iram diſciplina rationis imbutam, & propria, nativaque feritate ſpoliatam: ut quæ animæ partes liberæ, atque ſolutæ bellum ciebant inteſtinum, eæ rationis imperio parentes, pacem civitatis pariant interioris. Verum neſcio an civitati illi ſimplici ullus pateat in humana vita locus, quia nulla neque plurium, neque unius hominis ratio perpetuo vigilat. Cui aliquando torpeſcenti, ſi frena defluxerint, iis tantiſper laxatis, affectiones, & cupiditates exilient, & exultabunt: atque inſtar Phaethontis equi rectorem trahent ipſæ ſuum, ut poſtremo atterant, atque conculcent. Unde quia non omnes, ſed ſoli ſapientes eſſe ſibi queunt rectores ac duces, iique non gregatim, ſed ſparſim inveniuntur; non mirum, ſi nulla ex hoc genere civitas, quam ſimplicem diximus componatur. Cum itaque rari ex hominum turbis propria ratione regantur, opus eſt, ut univerſi ratione gubernentur aliena, & mente paucorum, cum pauci ſint admodum in qualibet natione ſapientes. Itaque oportet iiſdem luminibus atque conſiliis regere civitates, quibus quiſque ſapientum cupiditates ſuas, iramque gubernat, ut quemadmodum ira, & cupiditas in ſingulorum animis recte compoſitis obtemperat rationi privatæ; ſic potentia, numeruſque major, nempe proceres, & multitudo pareant ſapientium ſententiis, quæ ſunt mens civilis corporis, a qua in univerſam rempublicam ratio propagatur: eaque civilis vitæ conſtitutio erit miſta civitas: quo etſi paucorum virtutes conveniant, & vitia plurimorum: tamen quia plurium affectiones paucorum rationi ſubjiciuntur; evenit ut a virtutibus vitia ſuperentur, & civitatis conſtituatur ſtatus, quatenus mortalis vita patitur, omnium optimus.

VIII. De Legibus Civilibus, & earum Cauſis.

Verum inſolentia, & livor opulentiorum adverſus eos, a quibus pruden-

dentia vincuntur, itemque multitudinis amentia, quæ magis divitias, quam prudentiam admiratur, ſapientium conſiliis numquam cederent: neque populus ſeſe regendum iis traderet adhue viventibus, niſi propriam certe ſibi perſonam ſubtraherent, atque divinum numen, quæ ſuprema certe ratio eſt, ac ſumma lex creatarum, & æternarum rerum inducerent, rationemque ſuam viventem, & loquacem converterent in rationem inanimem, & ſcriptam, omnique affectione ſpoliatam, quæ *leges* appellarunt: Quamobrem *primævi* leges, vel revera ipſum Deum habuerunt auctorem, quales fuerunt Hebræorum; vel ad Deum revocatæ fuerunt a ſuis cujuſque legislatoribus, ut adjecta legibus auctoritas divina, legislatores ab invidia, & leges a contemptu, & contumelia vindicaret. Eaſque in animis etiam defixere *jurejurando*, quod vinculum erat in veterum inſtitutione tenaciſſimum, ita ut eo delato Radhamanthus judicia omnia ſanctiſſime, ac celeriter expediret. Non enim in priſca innocentia, & integritate morum opiniones illæ deterrimæ ad religionem, & fidem commerciorum evertendam eruperant: quarum aliquæ non minus impie, quam inſane Dei naturam funditus tollunt; aliquæ a gubernatione rerum eam ſtolide abjiciunt; aliquæ nihilominus perfide, mortalibuſque noxiæ, ſummoque Numini contumelioſæ permittunt quidem Deo rerum univerſarum regimen, & pœnarum, atque præmiorum arbitria, ſed eum velut in ſocietatem criminum nefarie vocantes, muneribus a rapina, & fraude, atque alienarum opum uſurpatione venientibus, & motibus corporis, verbiſque nullo animi ſenſu pronunciatis, ac mentitis obſequiis placabilem ponunt.

IX. De Auctoritate Jurisjurandi, & Juris Divini.

Nihil autem religioſum & civilem hominum ſtatum facilius diſſolvit, quam remiſſio, & laxamentum quantulumcumque jurisjurandi, quo publica fides, & legum obſignatur auctoritas. Quamobrem Lycurgus, ut perpetuo jurejurando ſuas muniret leges, redire ad cives noluit, quos ad legum ſuarum cultum ſacramento, uſque ad reditum ſuum obligarat. Atque is Apollini leges adſcripſit ab ſe conditas: Minos vero Cretenſium legislator Jovi: Numa Ægeriæ Deæ, quicum in ſylvarum receſſibus colloquium habere ſimulabat: & ne percurram ſingulos legum auctores, nefas fuit apud Romanos ferre leges, antequam captis auſpiciis Deos conſuluiſſent, ut ab eis adprobatæ viderentur. Numquam enim recta ratio publice imperaverit, niſi vel a Deo mittatur, vel ab hominibus nomine, atque auctoritate divina conſecretur. Quomodo enim ſententiæ unius hominis, voluntates parerent univerſorum, atque ad illius obſequium converterent publicas vires, nempe imperium, & juriſdictionem, niſi cultum illum exhibere ſe crederent præſtantiori naturæ? Hinc Ægyptii non modo publicas civilis regiminis inſtitutiones, verum & privatas artes, atque doctrinas, & eorum exemplo Pythagoræi philoſophiam omnem ſuam, in *religionem* convertebant, ut quos ratio non poſſet, divina emendaret auctoritas. Nos igitur, & ante nos Hebræi unice inter mortales beati; ad quos Dei Filius rationem ſimul attulit, auctoritatemque divinam: quibus corruptelam humanæ rationis emendavimus, & falſum divinitatis colorem ab humanis inſtitutis abſterſimus: legislatorem accipientes eum, qui non certis populis, aut regionibus, ſed naturæ hominum univerſæ leges tulit æternas inſinuatas, atque enutritas conſilio ſapientiæ illius, quæ omnium creatori adfuit, dum extenderet Cœlum, ſuſpenderetque fundamenta terræ, quæ illi ſemper, etiam ante rerum cæterarum exordia præſto fuerat.

X. De Variis Civitatis Miſtæ Formis.

Sed jam ad formas civitatis miſtæ, cujus exordia poſuimus, transeamus: ac deinde ad alias, in quas civitas miſta convertitur, quando paucorum

rum quidem opulentia, & ſatellitium unius, atque potentia, vel licentia multitudinis redegerit leges in ſuam poteſtatem, ut vis rationem ſibi ſubjecerit, atque utilitas publica ceſſerit unius, aut paucorum commodis, aut multitudinis effrenæ libidinibus; tum enim, quia naturalis; atque civilis perturbatur ordo, & ratio ab affectionibus, lege a violentia ſuperantur, merito *civitas* nobis *perturbata* nuncupabitur, in qua perinde atque in civitate miſta, tres itidem erunt ſtatus, invicem ſibi oppoſita ratione reſpondentes: nempe *unius*, *paucorum*, & *multitudinis*: quorum quiſque optimus delabitur in peſſimum ſibi oppoſitum, habentque ſinguli diſtinctum ſimul cum natura nomen. Etenim in civitate miſta, poteſtas unius *regnum* appellatur; poteſtas paucorum, dicitur *ſtatus optimatum*; poteſtas multitudinis, *reſpublica* nuncupatur, quorum nomina ſimul cum natura eorum civitatis perturbatione mutantur. Namque ſi leges ab uno ſuperentur, cadit *regnum* in *tyrannidem*; ſi a paucis, *optimatum ſtatus* tranſit in *dominationem paucorum*, quam Græce dicimus ὀλιγαρχίαν; ſi a multitudine, *reſpublica* defluet in *ſtatum populorum*, ſive δημοκρατίαν, quæ duæ poſtremæ poſſent etiam appellari *tyrannides*, hæc plebis, illa paucorum.

XI. De Regno. Exordiamur autem ab imperio unius, quæ optima eſt certe reipublicæ ſpecies, ubi legibus famuletur. Siquidem ſemper ineſt in humana natura ferinum illud a nobis antea ſignificatum, quod paeandum, & compeſcendum eſt vereeundia legum, in quibus humanitas feritatis expers includitur. Etenim ut probo quiſquam ſit ingenio præditus, tamen ſi procul a legum conſpectu receſſerit, proprioque indulſerit arbitrio, liberam, ac ſupremam rerum poteſtatem adeptus in poteſtatem deveniet propriarum cupiditatum: a quibus exutus dominio ſui ipſius, in aliorum vitam, & opes veluti lupus impelletur. Neque enim difficile fuerit, hominem in lupum immigrare, ſi ſanguinem lambere cœperit alienum, atque vitæ unius inſidiatus, cogatur deinceps modo unum tollere, modo alium, a quo vel vivente, ultionem injuriarum timeat, vel moriente, prædam ſperet pinguiorem. Unde is ibi majus peccatum inveniens, ubi magis opes abundant, criminandis aſſiduo divitioribus, alieniſque ſubſtantiis devorandis, ſuam in dies augebit famem: quales fabula fingit eos, qui comedendis humanis viſceribus ad aram Lycæi Jovis in lupos mutabantur. Hinc eum optimum dicemus regem, qui norit regere ſemetipſum, rectoremque propriarum cupiditatum, rectorem aliorum quoque fore beatiſſimum exiſtimamus. Unde merito Plato philoſophicam exigit in Rege naturam: qui propriæ ſecuritatis arcem non in præruptis rupibus ædificet, ſed in faſtigio virtutum ſuarum; neque ſatellitio, ſed juſtitia ſibi ſubjiciat animos civium; & admiratione, ac laude probitatis, latentes inimicos exarmet, atque proſternat: Quales feliciſſimis hiſce temporibus Chriſtianos Europæ reges omnes habemus, qualeſque horum exemplo evaſuros confidimus, quotquot intellexerint, eam inter homines vitam eſſe beatiſſimam, quæ dolorum pariter, & voluptatum participet minus; quæque levioribus moribus impellatur, ſive moleſtis illis, ſive jucundis: cum nulla ſit vehemens ſine vehementiori perturbatione voluptas: ac neminem tuto, & tranquille poſſidere ſuum, qui perpetuo cupiat aliena. Quarum ſententiarum homo ad imperium non ambitione, ac ſponte ſua; ſed partim rogatu aliorum perget, partim vero metu, ne ſi poteſtatem ipſe publicam detrectet, ſe ſimul, civeſque ſuos relinquat in poteſtate deteriorum. Atque huic non aliunde profecto ſatellites ad corporis cuſtodiam capiendi erunt, quam a ſuorum numero civium: cum enim pro civibus, non vero contra cives muniatur; opus minime habebit

bit

Digitized by Google

bit ſatellitio exterorum. Quo autem tale quis ingenium adferat ad regnum, & regnando retineat; oportet ut quod optimum natura tulit, educatione diligenter enutriat. Excelſum enim omne, ac generoſum ad vitiorum, æque ac virtutum fertur extrema, prout bonam, aut malam educationem nanciſcatur; aut rectæ, vel pravæ conſuetudini dedatur. Mentis enim ſolertia, & acumen optimas pariter, ac peſſimas artes præ ceteris facilius, ac celerius arripit. Unde nihil deterius homine injuſto, qui ſimul artes, & ſcientias calleat: eas enim torquens ad pravitatem, quo majori facultate pollet, quoque acutius cernit, eo ſcelera cautius, atque in graviorem aliorum perniciem exorditur. Quales Alcibiades fuere, ac Julius Cæſar, qui cum ſummam dicendi, atque agendi felicitatem accepiſſent a natura; propter depravatos tamen ſuorum temporum mores, ab ſe prava educatione, pravaque conſuetudine contractos, ſe ſimul, ac patriam perdiderunt. Animus vero tenuis, & imbecillis nihil adeo magnum publice, aut privatim, ſive mali promoverit. Quo magis is, quem propter præſtantes animi dotes natura eduxit, atque adornavit, ad regnum vinciendus eſt legibus, & laudis amore, infamiæque metu aliorum judicio ſubjiciendus. Neſcio enim an quis juſtitiam magnifaciet, niſi hominum de ſe opinionem, aut potentiorum injuriam vereatur. Hine videmus humiliores de Juſtitia eſſe ſollicitos, potentiores vero minime: quia illi damnum, hi lucrum ab injuſtitia ſperant, neque ob animi cæcitatem intelligunt juſtitiam componere partes interiores hominis, & civitatis univerſæ: injuſtitiam vero tum has, tum illas diſtrahere, atque lacerare: ita ut ne malitia quidem ulla conſiſteret ſine aliqua parte juſtitiæ. Siquidem latrones neque contrahere, neque conſervare ſocietatem ſcelerum poſſent, niſi fidem inter ſe datam colerent, & ex legibus, pactionibuſque mutuis rapinas diſtribuerent: alioquin ſi ſecum etiam injuſte agerent, alter in alterum irrueret, & ſocietas illico ſolveretur. Is igitur princeps una ſecum, ſuiſque cum ſubjectis mire conveniet, eritque feliciſſimus, qui ſe juſtitia munierit, & ſibi pro muris circumdederit leges patrias: quarum cultu ſibi ſecuritatem, & concordiam regno parabit. Sub incerto enim jure nemo bonorum, aut animæ ſecurus vivit. Ideoque cogitur infidus eſſe principi, quiſquis principem ſuſpicatur infidum fore legibus, ſub quibus ei ſe cives concrediderunt. Ut autem impellat alios ad perpetuam reverentiam legum, quibus & ipſe una cum cæteris cuſtoditur: cultum, & ſtudium earum oportet a ſemetipſo exordiatur. Legibus enim, quibus ipſe obtemperat, cæteri libentius obtemperabunt; nulla namque vi facilius animi populorum, quam principis exemplo circumaguntur. Tum vero altius in animos regia juſſa deſcendunt, cum e legum voluntate depromuntur: ita ut Rex caput videatur eſſe magiſtratuum; imperiumque illius fons appareat *legitimæ juriſdictionis*, quæ in principum placita, velut in rivulos traducatur. Hinc prudentiſſime Romani cum gravem capitis animadverſionem in reum decernebant, utebantur formula illa: *Lictor lege age*: ut non hominis: ſed legis imperio adimi vita videretur. Ideo qui principum velit eſſe potentiſſimus, quam fieri rarius poteſt, legum veniam concedat, cavebitque, ne populus mutabiles cenſeat leges: utpote in quibus, & ſalus communis, & ſecuritas principis nititur. Quid autem ſtultius, quam crebra legum venia relaxare imperii vincula, & variabilem oſtendere auctoritatem earum, quarum poteſtate ipſe princeps aliis dominatur? Quo plura enim a legibus ad ſuum trahit arbitrium, eo redditur imbecillior, quamvis potentior evadere ſibi videatur. Poſtquam

P 2 enim

enim homines crebra remiſſione legum abjicere cœperunt metum, atque reverentiam, facile ſibi exuunt reverentiam hominis, cujus omnis e legibus fluit auctoritas. Legibus enim homines obligat imago ipſa juſtitiæ, per naturam impreſſa mentibus, & per leges explicata; ita ut dum lex dominatur, divina ratio putetur imperare: cum nihil aliud ſint leges, quam diſtributio mentis affectionibus prorſus expertis. At homini homines tantum vi ſubjiciuntur, quæ niſi lateat ſub ſpecie ſaltem adumbrata juſtitiæ, aut publicæ utilitatis, diu minime tenebit; quia ſublata lege, non homo, ſed fera, quæ in homine admiſcetur, imperabit: unde ſicuti homo ſine ulla ratione duce per ſe corruit; ita & civitas abſque lege, ſive ratione publica diſſolvetur: & qui publicum omne ad privatam deflectit utilitatem, in diſcrimen adducet utrumque; ut ſummæ prudentiæ plerumque ſit velle infra quam poſſis; nec ſatis umquam laudetur Heſiodus docens, *dimidium* plus eſſe, quam *totum*; jureque commendetur Spartanus ille Theopompus, qui regiam, quam obtinebat, poteſtatem extenuavit, objecto ei Ephororum imperio: quo conſilio quantum poſterioribus regibus poteſtatis ademit, tantum dominationi eorum ſecuritatis adjecit, & vitæ. Unde ab uxore correptus, quod regnum filio imminutum traderet: *minime*, inquit; *reddidi enim diuturnius*. Regum enim is minus invidiæ, periculique ſubierit, qui ſe ſupra cæteros minus extulerit; quique multos ad exercitium publicæ poteſtatis admiſerit, plures adjunget ſibi pedes, & oculos, & manus: cujuſmodi ſunt a rege creati magiſtratus, qui ſi liberum ſibi ſuæ juriſdictionis exercitium permittatur, cum ſalute regis propriam auctoritatem putabunt eſſe conjunctam. Unde non regis tantum, ſed & propriæ utilitatis cauſa curabunt populos in fide continere. Quo ſtudio minime tenebuntur, ſi viderint munus eorum, regis arbitrio ſæpius interceptum, atque turbatum. Quo magis cavendum principibus, ne attingant Magiſtratuum auctoritatem, neve cognitiones illorum ad ſe trahant: niſi quando per gradus res ab eorum judicio, ad ſupremum principis ex provocationis lege devolvatur. Hinc plurimum profuerit futuro regi plures antea geſſiſſe minores, & majores magiſtratus, & majorum juſſibus parere didiciſſe: ut ex proprio experimento ſenſum colligere valeat ſubjectorum. Propterea illi ſunt imperio aptiores, qui diu parere aſſueverint: quia tolerabilium, & intolerabilium onerum argumentum a ſemetipſis capiunt, & a recordatione præteriti temporis: ac probe ſciunt quantum ſubjectis ſuis tuto ſit imponendum: ne alias de eo prædicetur, quod de domino ſuo Plautinus ille Soſia:

Æquum eſſe putat, non reputat laboris quid ſit,
Neque æquum, anne iniquum imperet, cogitabit.

XII. De Tyrannide. Quod ſui tædium, atque offenſionem populorum nullo pacto ſuſpicabantur ii, quibus adhuc pueris dum adoleſcerent, multaque ſtulte, atque immodeſte appeterent, omnia permittebantur a nutricibus, præceptoribuſque ſuis: qui plerumque regum filios curæ ſuæ concreditos adulando, & blandiendo e ſtultis raddunt ſtultiores; ut non immerito regni Perſici ruinam Plato mulieribus adſcribat, & eunuchis, qui Cambyſem a puero, dum Cyrus procul bellis diſtineretur, aſſiduis delinimentis, atque aſſentationibus, non ad prudentiam, ſed ad inſignem amentiam inſtituerunt. Hinc non mirum ſi qui ab ineunte ætate appetere omnia, & omnia pariter obtinere conſueverint, reliqua vita nihil ſibi negandum umquam, nulli ſumptui ſua cauſa parcendum, ac ne pauxillum aliis relinquendum opinentur eorum, quibus ipſi delectantur. Atque his ex moribus eveniet, quod

Digitized by Google

quod prædicit Xenophon, (a) ut non raro qui optimam beatarum rerum portionem poſſiderent, cum reliqua invadere conarentur, ſuarum quoque rerum poſſeſſione deciderint. Adeo autem in animis hominum pollet *æqualitas*, ut ſicuti juſta imperia *inæqualitate* ſubvertuntur, ita e contrario injuſtæ dominationes æqualitatis, atque juſtitiæ ſimulatione conſerventur. Quamobrem nulla tyrannis diuturnior ea, quæ regiam probitatem imitatur. Quo de genere apud Græcos plures fuere tyrannorum: qui præter potentiam illam, vi & fraude quæſitam, qua volentibus pariter, & invitis dominabantur; in cæteris regias virtutes, & artes partim re ipſa exercebant, partim in ſpeciem uſurpabant: ut injuſtitiam dominationis juſtitiæ uſu, ac ſimulatione tuerentur: fingebantque omnia non ſua, ſed reipublicæ cauſa ſuſcipere, pecuniamque alienam non in proprias voluptates, ſed in communes utilitates multitudine vectigalium exhaurire: atque ita invidiam elabebantur eorum, quorum labores, ac tenues opes depaſcerentur. Immo & publicarum quoque rationum inſpiciendarum copiam omnibus faciebant: ut non dominos, ſed patresfamilias agere viderentur; quam opinionem alebant humane, ac familiariter cum civibus agentes, atque ab eorum præcipue uxoribus, & cognatis abſtinentes, parcenteſque pudori fœminarum; ac publicis monumentis augentes, ornanteſque civitatem, ut procuratores, & cuſtodes exiſtimarentur illius. Immo auctoritatem rerum divinarum per ſummam perfidiam ad ambitionem propriam detorquentes, templa ſedulo inſtaurabant, ſacrificia ſolemnia inſtituebant, ſatagebantque ſacrorum: ut iis obeundis pietatis opinione, avaritiæ atque ſævitiæ ſuſpicionem declinarent, arcerentque ab ſe inſidias, & odium ſubjectorum cum maxime verentium, qui pietatis exercitatione numinibus carus, Deum ipſum videretur adjutorem, ac vindicem adverſus aggreſſores tam ſancti capitis habiturus. Quos autem inter cives præſtare viderent, eos evehebant ad honores, ne majus quid in libero populo, quam ſub domino ſeſe aſſequi poſſe ſperarent. Honores autem in plurimos homines particulatim tribuebant: ut ſe ipſos æmulando cum principis majore ſecuritate alter alterius facta viciſſim ſpecularentur: cavebant vero maxime, ne unum præ omnibus extollerent, præcipue quem confidentiorem noſcerent, & ingenioſum: ne ſibi periculum, augenda nimis illius auctoritate, crearent; ac ſi quem altius, quam propria utilitas, aut ſalus poſtulabant, extuliſſent, eum, non repente, ſed paulatim, ac ſenſim e ſummo inferius detrahebant. Porro voluptatibus nimiis aut ſe numquam explebant, ne per eas enervarentur; aut ſi modum aliquando tranſirent, vel inhoneſtas appeterent, omnium, atque etiam domeſticorum oculos effugiebant. Præterea vel ſupplicia raro conſtituebant, vel invitos, & paterno in filios animo eo ſe adductos eſſe ſimulabant: ac delictorum veniam quidem per ſe, pœnas vero per magiſtratus decernebant: ut amorem in ſe transferrent, & odia refunderent in magiſtratus. Injurias vero ab iis potiſſimum abſtinebant, quos iracundiores experirentur ſimul, & honeſtiores: hi enim & quia facilius mortem, quam contumeliam tolerant, & quia præ ira periculum omne contemnunt, minime dubitabant ſuamet anima emere quod cupiunt: propriamque vitam in pretium efferre mortis alienæ. Divitibus præterea, & egenis, contraria ratione, placere ſtudebant: illis quidem propter conſervationem divitiarum, quibus rerum commutatio numquam eſt ſine periculo: illis vero propter defenſionem ab injuriis potentiorum, quos a pauperiorum corporibus prohibebant. Una tandem erat eademque ars juſte, atque injuſte regnantium: quam reges quidem publicæ, tyranni

(a) *In* Cyrop. *l.* 1. *in fin.*

vero propriæ utilitatis cauſa exercebant: diverſo conſilio virtutes præſerentes eaſdem, contrarioque animo paria ſtudia ſuſcipientes. Qui vero ſimulatione virtutis injuſtam dominationem retinere nequirent, vel propter impotentiam animi nullum patientis frenum; vel quia ſcelere parta ſæpe ſunt ſceleribus munienda gravioribus; ii ut ſibi caverent præſtantiores viros deprimebant, e medio tollentes eos, qui ſublimiora cogitarent, publicoſque cœtus, & frequentiam hominum prohibentes, ne dum convenirent, fidem inter ſe viciſſim darent, atque acciperent, animoſque jungerent, atque conſilia communicarent; præcipue vero excludentes facultates illas omnes, atque ſcientias, unde aluntur in mentibus honeſtiora, & libero homine digniora. Enutritus enim inter ſtudia litterarum, gravibuſque doctrinis inſtitutus, neque ad viſe obſequium, neque ad ſervitium eſt opportunus. Quamobrem ingenia extollebant humiliora, tenueſque animos, atque jejunos; præſertim vero indoctos, & qui doctrinæ inopia laudem vili obſequio captarent, præ cæteris ad magiſtratus evehebant. Proceres vero frequentes in ſuo comitatu adeſſe jubebant, ut ſub principum oculis nutus eorum, & motus taciti, qui ſunt indices animorum, ſubjicerentur; ac dum occuparentur circa principes, nil temporis eis ad ſervitutem recogitandam, & res novas moliendas omnino ſupereſſet. Ut autem latentes, atque obſtruſos omnium ſenſus eruerent, crebros, & frequentes exploratores clanculum dimittebant, atque ad publicos cœtus, & ad privatos pariter hominum conventus allegabant: ut etſi ab aliis internoſcerentur, tamen metum incuterent, præſentiaque ſua ſermones principi noxios cohiberent. Ob eamdem cauſam fœminis frena laxabant, eiſque per ſpeciem urbanitatis imperium in viros permittebant, ut domi ſuæ mulieres ad loquendum, & familiariter ſecum agendum quoſcumque vellent admitterent; ut quorum ſermonibus plurium cogitationes retegerentur principibus per fœminas, quæ tamquam hamo in virilibus animi piſcantur: nulli enim facilius, quam mulieribus nobis blandientibus, roburque noſtrum diſſolventibus præcordia reſeramus: nihilque ſervis tyranno fidelius, & mulieribus, quæ abjecto ſunt ingenio, & ob ſervitium, cui perpetuo eas mancipavimus, nullo ſenſu ſervitutem a libertate diſtinguunt, eædemque nuſquam ducunt, quam ſub tyranno jucundiorem: Luxu enim potiſſimum delectantur, quem tyranni illi impendio alebant, quia luxus depopularetur opes civium: qui cum inter ſe de magnificentia ædificiorum, atque menſarum apparatu, & veſtium, & ſupellectilium ſplendore ſtulte contenderent, ſumptuum æmulatione proprias opes extenuabant, ac principis potentiam extollebant, non ſolum propter diſcordias, quæ inter eos naſcebantur, & offenſiones animorum, dum ſecum faſtu, & magnificentia certarent; verum etiam quia dum opes abſumerent, minus idonei ſenſim reddebantur ad reſiſtendum injuſtis imperiis: ac demum quia portoria, & vectigalia quæ ſunt principum opes, augerent arceſſendis exterius peregrinis mercibus: quibus in urbem convehendis vectigalium, atque portoriorum ſolutione bona privatorum ab ærario principum abſorbebantur: ita ut Dionyſius ille Syracuſius quinto quoque anno rem familiarem in ſingulorum tributis, & vectigalibus exhauriret. Multi vero initio tyrannidis majorem partem privatorum bonorum proſcriptionibus, & mulctis rapiebant, eademque civibus reddebant præmiorum nomine, dum modo unum, modo alium honorarent: atque ita reſtituendis bonis avitis civium, ac largiendis alienis, liberales, & benefici vocabantur. Hinc Policrates, Herodoto teſte, dicere ſolebat, gratius amicis fore, ſi ſua eis redderentur, quam ſi nihil omnino

illis

Digitized by Google

illis fuiſſet ablatum. Servis præterea in publicis privatiſque negotiis utebantur, eorumque maxima familiaritate gaudebant: effuſiores enim ſervi ſunt ad adulationem, qua mire tyranni capiuntur: ac rerum administrationem aut liberis hominibus prorſus auferebant, aut illis tantum ex liberorum numero tradebant, quos propter animi ſubjectionem, ac turpitudinem ſors ad libertatem, ad ſervitutem vero natura tuliſſet. Ad res enim injuſtas, atque turpes, juſti homines, & honeſti præcipue ingenui, atque veraces nullius omnino ſunt uſus: quippe qui diſciplinam eam ultro ignorant, ac vehementer abhorrent. Ideo ſub tyrannis illis jacebant elevatiores animi, atque omnium contumeliis patebant, cum animi magnitudo pro furore haberetur. Unde Horatius aſſentandi ſtudio Labeonem adverſus Auguſtum contumaciorem, & immoderatam dominationem liberius accuſantem, *inſanum* appellavit. Nec mirum ſi dominatores injuſti hoſtium numero habeant juſtitiæ cultores, quibus propter injuſtitiam ſunt odioſi. Honorem autem exteris, quam civibus habebant majorem, & cum illis potius, quam cum his amicitiam jungebant: propterea quod minus fidos putabant ſibi fore quos opprimerent, quam illos, quos honore, ac donis afficerent. Ingenti præterea magnificentia ludos apparabant, feſtoſque dies crebro celebrabant, ut ſpectaculis illis populus a cogitatione rerum novarum abſtraheretur, & more præſentis ſtatus, ac mutationis odio caperetur deliciis irretitus, & cantibus, quibus eorum animi laxabantur. Adulteria vero, aleam, ceteraque peccata graviora libenter diſſimulabant, immo & conſulto nutriebant, ut ſi aliquando aliquem oderent, illius perdendi cauſam in promptu haberent, ſummiſſis accuſatoribus, qui crimen in oblivione jacens opportune ſuſcitarent. Quamobrem tyrannis leges non ſunt utiles, niſi cum violantur, & negliguntur: ut non mirum ſi eas non educatione in pectoribus hominum, ſed tantum in voluminibus atramento curent imprimendas: quo ſeminarium fiant pœnarum dominorum lucro cedentium. Unde iis tamquam retibus utuntur, non ad emendandos mores, ſed ad involvendos eos, quorum vitam in ſua poteſtate habere concupiſcunt. Ideoque legum cultores tyrannis omnino ſunt inutiles, immo & exoſi: quia innocentia vitæ cauſam eis adimunt rapinarum. Præterea veteres illi, quorum ſtudia referimus, tyranni, ſolo metu populum in fide continentes, cogebantur paratam ſemper ſecum habere militiam: ac ne otio milites tumultuarentur, eos omnino ducere compellebantur adverſus hoſtes: ideoque levem quamcumque belli cauſam arripiebant. Crebris autem bellis, ut quiſque principi eſſet inviſus propoſita dulcedine laudis gravioribus periculis objiciebatur; & milites propter ſpem prædæ, mercedes deſinebant expectare promiſſas; populus vero tributa, & vectigalia, quæ duriter, ac miſerrime pendebat, non in privatam principis rem, ſed in communem nationis gloriam, & publicam ſecuritatem, prorogatis imperii finibus, ac debellatis hoſtibus verſum iri opinabatur. Ac milites quidem bello, cives vero in opere publico magnificis monumentis ædificandis, atque inſanis molibus extruendis occupabant, opes illorum ſimul, & corporis vires atterentes. Hinc Ægyptiorum regnum pyramides & Pyſiſtrati ædes Jovis Olympii, & Tarquinii ædificia ſupra ſumptus aliorum ante ſe regum, quibus cum artibus tyranni uterentur, amovere procul a ſe cogebantur omnes, qui pravitatem eorum intelligentes averſabantur: quales profecto ſunt ingenioſi homines, ac honeſtiores & generoſi, ut contra quam medicus, qui e corporibus conatur ejicere deteriora; illi e corpore civili, ſive de regno ejicerent partem hominum præſtantiorem. Quamobrem tyran-

P 4 nis.

nis illis, vel omnis vita repudianda erat, ſi verſaretur inter bonos, unde impendebant inſidiæ; vel miſerrima vivendi ratio eligenda, ætaſque tranſigenda inter ſtolidos, viles, & abjectos, atque propudioſos, & infames; maximoque fecilitatis humanæ alimento carebant amicitia: & qui tam inſane venereas voluptates concupiſcebant, ut earum plerumque cauſa pericula principatus adirent; potiore tamen libidinis condimento privabantur, amore videlicet, cujus numquam compotes fuerint, quicumque percipiunt a mulieribus id, quod cum capitis diſcrimine negaretur: neſciunt enim illi formidine, an amore mulier eo inducatur. Unde tyranni, qui vitioſarum voluptatum cauſa virtutes dereliquerunt, viri tamen aliquam inveniunt in vitiis voluptatem, eamque turbatam capiunt, & ancipitem, atque ſollicitam, & angore, pœnitentia, metuque circumdatam. Quibus moleſtiis omnino liberior ſtatus eſt privatorum quietus, atque tranquillus: quem opinione, ac ſpe longe majoris felicitatis in periculoſam, & inquietam dominationem tanto ſtudio, atque labore commutarunt, in occupanda libertate aliena propriam amittentes: cum is tantummodo potiatur libertatis, qui neque ſerviat ulli, neque dominetur. Non magis enim ſervus ab imperio pendet herili, quam dominus a fide, ac voluntate ſervorum. Et hæc quidem de regno, quod in oppoſitam ſibi tyrannidem degenerat.

XIII. De Regimine Optimatum, & de Nobilitate.

Alter a regno gubernationis gradus, *regimen* eſt *optimatum*; eorum nempe, qui ad honores, & magiſtratus non opibus, & potentia, ſed potiſſimum nobilitate generis attolluntur, & opinione virtutis concepta in animis a generis antiquitate, atque illuſtri ſerie majorum, quorum præclaræ animi dotes creduntur in poſteros exemplis, & educatione deſcendere: Ideoque a civibus nobiles præferuntur aliis, quorum nondum ullis egregiis facinoribus virtutes in lucem exierint. Etenim ubi quis rebus præclare geſtis, aut ingenii ſublimitate, atque doctrinarum eximiis laudibus innotuerit, quamvis nullis majorum factis commendetur, tamen in ordinem nobilium inſeritur ab ipſa natura. Siquidem duplicem eſſe nobilitatem intelligimus, naturæ alteram, alteram locorum. *Nobilitas naturæ* ab extrema virtute procedit, qua præditus ubique terrarum, & omnium opinione ae gentium jure clareſcit: *nobilitas locorum* anguſtior eſt, ac certarum regionum finibus clauditur, patriiſque finitur legibus, quibus in nobiles referuntur, quotquot e certis creantur, notiſque familiis. Cujus nobilitatis barbaræ quoque gentes potiuntur, apud quos, uti & apud nos plures nobiles, quos natura propter animi tenuitatem, atque ignaviam ad perpetuam oblivionem, atque contemptum, ex illuſtribus familiis in ſuæ gentis dedecus procreavit. Quæ locorum nobilitas, honorum, atque opum continuatione ſuſtentatur; iis vero defluentibus, nobilitas etiam dilabitur; quia non in præſenti virtute, ſicut alia, ſed in hominum opinione atque admiratione fundatur: quæ opinio, & admiratio una cum memoria veterum facinorum ſenſim extinguitur, ubi ea, quibus fulciebantur exteriora ornamenta, & antiquæ virtutis indicia diſperierint. Quapropter ſtatus optimatum recte conſtitutus erit, quando ibi honores invenerit non modo id, quod opinione ducitur optimum, nempe propago nobilium, ſed illud maxime, quod natura optimum fuerit, homines nempe ingenio, doctrina, & moribus illuſtres: qui ſi nobilitatem transferunt in filios, multo majorem certe præferunt in ſemetipſis. Verum ſi eo in regimine magiſtratum capiunt non ſolum qui ſunt nobiles a majoribus, verum etiam qui a ſuis virtutibus, quamvis plebeji generis; quonam argumento regimen optimatum a populari ſtatu diſcernemus? Ita nimirum, ſi magi-

ſtra-

Digitized by Google

ſtratuum creationem non populo, ſed nobilium ſuffragiis committemus; ut quem ad magiſtratum perducere velint, etiam ſi e plebe ſit ſuſcipiendus, in numerum cooptent ſuorum. Nam & inter Romanos, qui Curules magiſtratus geſſerant, etſi patricii non eſſent, ſenatorium tamen ordinem, & jus imaginis, nempe nobilitatem aſſequebantur. Eſt & alia optimatum reſpublica huic ex adverſo reſpondens, ubi etſi magiſtratus & honores certis familiis, nempe ſolis nobilibus deferantur: tamen plebs una cum cæteris ad ſuffragium admittitur; ut Romæ primis Conſulum temporibus uſitabatur. Data enim populo magiſtrorum creandorum poteſtate, prohibetur nobilibus, ne per factiones ad ſe omnia convertant. In optimatum igitur ſtatu minime alterutri ex partibus committitur utrumque: ita ut vel nobiles jus habentes ſuffragiorum, ſuffragio excluſis plebejis, tamen ex eis aſſumant ad magiſtratus, quos virtutibus noverint illuſtres; vel ſi ſolis nobilibus magiſtratus pateat, jus eorum creandorum populo tribuatur.

XIV. De Ordine Medio Civium.

Verum quia plebeji plerumque animo ſunt abjecto, & ad vile ſervitium proni, vel ad inſolentiam præcipites; nobiles vero in ſuperbiam elati facile ad injurias impelluntur; ideo ſi nihil inter plebejos, & nobiles interponatur, ipſique invicem committantur; aut alterum genus ab altero deprimetur, aut aſſiduis ſeditionibus miſere fluctuabunt. Hinc numerus augendus eorum, qui *medii ſtatus* cives appellantur: quorum propter mediocritatem divitiarum, & educationem inter litteras, & liberales artes animus ita componitur, ut neque vileſcat egeſtate, neque opulentia tumeat, neque communi plebejorum, & nobilium morbo ignorantia obſtupeſcat. Hujusque ſtatus cives libramentum ſunt plebis, & nobilitatis: nam contra exulantem nobilitatem ordo hic plebi adjunctus utiliter opponetur; & contra inſolentiam plebis nobilibus opportune adjungetur: ita ut, utroverſum ordo iſte flexerit, lances excquentur; quam Romana Reſpublica utilitatem ab Equitibus capiebat. Atque is *ordo medius* hanc etiam egregiam reipublicæ navabit operam: nam in qua civitate honores tantum nobilibus mandantur; plebejorum ſuffragiis admiſtus eos impellet in partem nobilium ſaniorem, habebitque plebs, quorum conſilio judicia ſua regantur: ea vero in urbe, ubi nobiles tantum ſuffragium habent, honores vero etiam plebejis aperiuntur, erit ordo iſte; unde viri ſuſcipiantur idonei, honoribuſque digni quaſi e ſeminario bonorum, & vena virtutis.

XV. De Dominatione Paucorum.

Quæ temperies paullatim diſſolvitur, & ſtatus optimatum, ſive Ariſtocratia tranſit in ſtatum paucorum, ſive *oligarchiam*; ſi ordo iſte medius langueſcat, & contemnatur, honoreſque tantum tribuantur divitioribus: ita ut cogendarum pecuniarum ſtudium quotidie augeatur. Quod facile contingit, quando præſtantium virorum filii parentum opes, vel ſuſtinendis falſis criminationibus, vel gerendis honoribus exhauſtas, ac ſe ob tenuitatem patrimonii, ſpe illorum adipiſcendorum, depulſos animadverterint. Etenim tum ſe totos mercimonio tradunt, & quæſtui, atque ſtudio rei familiaris: Qua viſa redeuntes ad avitam potentiam, ubi ad magiſtratus pervenerint, eamdem aviditatem adferunt ad judicia, quam tota vita mercimoniis exercendis aluerunt; ut quemadmodum antea in contractibus lucrabantur, ita quæſtum facere ſtudeant ex juriſdictione, potentiam, quam emerunt, vendentes aliis, qui pecuniam eis, vel judicantibus offerunt, vel ſuffragia ineuntibus: atque ita ſenſim in pecuniæ poteſtatem univerſa devolvuntur: quia per eam omnes, aut judiciis, & pœnis eximuntur, aut licitatione ſuffragiorum attolluntur ad magiſtratus. Quamobrem ubi mercatores illi judiciorum, & poteſtatum gubernacula civitatis atri-

Digitized by Google

arripuerint, invidentes aliis præmium virtutis, & ſumptus in adipiſcendis honoribus factos a novis petitoribus repetentes; tandem lege lata conſtituunt, ut publica miniſteria deferantur ex cenſu; ex eoque prout major erit, aut minor augeatur, aut decreſcat gradus dignitatis. Qua lege fundatur ſtatus paucorum, ſive oligarchia, quæ tyrannis eſt plurium; perinde atque ſtatus optimatum, regnum apparet eſſe multorum. Quantum autem in paucorum ſtatu pecuniæ accedit honoris, tantum decedit virtutibus; quæ ibi magis contemnuntur, ubi divitiæ plurimum honorantur, veluti ſi appendantur in libra, cujus dum altera pars attollitur, altera declinat. Cujuſmodi civitas, quam non prudentior, ſed opulentior moderatur, eamdem fortunam ſubjerit, quam navis, cujus clavus non nautæ ſed inſtitori utpote opulentiori tradatur. Cum igitur hujus civitatis proceres, duplici affectione, & contraria diſtrahantur, ſuperbia nempe, quam ex potentatu concipiunt, & avaritia, quam ab ineunte ætate induerunt: neque ſuæ rei parcunt, ut alios magnificentia ſuperent, neque alienæ, quam illico ubi rapuere, profundunt. Æmulantur enim alius alium, & alter ab altero ſumptibus provocatur; ita ut opulentior mediocrem ſecum certantem, & pecuniam ſub uſuris a ſe mutuantem ſenſim abſumat, & creſcente quotidie fenore, patrimonium devoret illius. Unde paucis diteſcentibus, plurimi ad inopiam in dies rediguntur: qui ſubſtantias avitas ad alienos tranſlatas intuentes, & in memoriam revocantes majorum fortunas, ac dignitates, indignanteſque ſe ceſſuros novis hominibus ab ſe ditatis, una cum reliquo inopum innumerabili cœtu potentioribus inſidiantur: ita ut unius civitatis muris, cives cum hoſtibus concludantur, nec una, ſed duæ videantur eſſe civitates animis inter ſe pugnantes, altera divitum, altera pauperum: quos proceres illi, utpote ſibi ſuſpectos, atque infenſos metuunt adſcribere in militiam, ſi exercitum ducere oporteat adverſus hoſtes: ac peregrinis, & mercenariis copiis uti coguntur, partim publicis, partim privatis ſumptibus eos alentes, neque tamen imperii fines umquam proferentes; pectoribus enim civium propriam vitam pro communi ſalute, atque gloria opponentium, non emptis militibus imperium in alios populos extenditur: ideo qui principes publicam omnem ad ſeſe attrahunt potentiam, eam oppido extenuant: cæteri enim iique innumeri publicæ utilitatis minime participes, nihil de ſuo conferre in commune laborant: quia ſibi non videntur haberi pro civibus, cum incommodorum tantum, non autem commodorum, honorumque participent; ſed pro ſervis, quorum proprium eſt odio habere dominos. Ideo qui præeſſe diu, ac ſecure cupiunt, curabunt, ne cives ademptam ſibi libertatem, & magiſtratuum capiendorum facultatem ſuſpicentur. Alioquin uti ſervi adverſum dominos, ita & plebeſi adverſus proceres, furtim inſidias molientur. Quo plus enim hominibus timoris injicitur, eo magis ingenium eorum ad fallendum exacuitur. Hinc nihil aſtutius, & fallacius pueris, fœminis, & ſervis: quia parentum, & maritorum, & dominorum imperium expaveſcentes, latendi, aut fraudandi artem aſſiduo meditantur. Juvabit igitur eſſe in hos, præcipue in uxores, & liberos aliquanto indulgentiores, ut animus eorum ſit nobis apertior; indeque aut facilius caveamus illos, aut fallendi neceſſitate liberemus, ac ad ingenue, & liberaliter cogitandum inducamus.

XVI. *De Republica, & Statu Populari.*

Igitur in ſtatu paucorum leges divitibus obtemperant, potentiores voluptuoſe, ac muliebriter educantur, & luxu, crapula, ludis, canticis, meretricibus, pueris, ſymphoniacis diſſolvuntur; pauperes vero victus duritie, atque immenſis laboribus exercentur: ita ut illi propter vitam

vitam deſidioſam, & muliebrem ignaviam obſtupeant: hi vero propter egeſtatem, & invidentiam aſſiduo vigilent, & occaſione data, ſi aliqua ſeditio interius excitetur, aut exterius auxilium eis adjungatur, fame, ac rabie veluti feræ in prædam agantur, divitum bona diripientes eoque majori confidentia irruentes, quo ſe numero, & robore, ac deſperatione valentiores, illos vero paucitate, fœmineoque cultu fractos, & enerves atque divitiarum cauſa exterritos intueantur: In qua fluctuatione civitatis, vel divites, ut multitudo placetur, cum plebejis partiuntur honores: magiſtratus, & agrorum diviſione, aut æris alieni remiſſione divitias; & hac potentiæ, pecuniæque partitione naſcitur inter eos æqualitas mater ſtatus illius, qui peculiari, & anguſtiori ſignificatione *reſpublica* nuncupatur; vel iidem divites pertinacius contendunt, pugnantque acrius cum plebejis; & tum quia partem nullam ſibi avelli patiuntur, coguntur, juxta illud Heſiodi, totum tandem amittere. Superati enim a numero, & robore, ac deſperatione plebejorum, veluti dedititii a plebe conditiones, ac leges accipiunt, exutique potentia partim ex urbe, partim ex propriis patrimoniis, partim etiam e vita cedere compelluntur: atque ita publica omnis adminiſtratio, & imperium, & ſummus honos devolvuntur ad plebem, indeque conſtituitur *ſtatus*, atque *gubernatio popularis*. Ac prior quidem ille ſtatus, qui anguſtiori ſignificatione generalis vocabuli *reſpublica* dicitur, maxime convenit naturæ tum univerſæ, tum humanæ peculiari; quæ mixtæ profecto ſunt, ac variæ, pluriſque temperatæ corporum generibus; quorum ſi quid præ aliis dominetur, humores corrumpit cæteros, & corpus poſtremo putrefacit. Igitur in republica, quæ perfectam hominis temperiem imitatur, exprimitque rerum naturam, & humanam, quælibet populi portio tum in magiſtratibus, tum in judiciis partem juris, atque poteſtatis habebit ſibi congruentem: ſicuti qualibet hominis portio ſuum accepit munus a natura præcipuum. Quemadmodum igitur conſilium Deus in mente locavit, vires in corpore; vires autem conſilio ſubjecit, & menti potentiam tribuit in corpus; ita & in republica Senatus non tantum e nobilibus, ſed e plebejis ſapientioribus, & ob longam honorum geſtionem rerum humanarum peritioribus coactus, veluti mens, & ratio civitatis, conſultandi, deliberandique munus obibit, certoſque ſibi magiſtratus vindicabit, quorum auctoritate jus conſultandi, providendique tueatur. Et quoniam lex ſola reſpublicas, ſive ſub uno, ſive ſub optimatibus, ſive ſub univerſo populo conſtitutas diſtinguit a tyrannide, quæ non modo in dominatione unius, ſed in imperio paucorum, & univerſæ plebis deprehenditur, quando pro legibus imperant hominum voluntates; ideo certis legibus, juſſuque publico a prima civitatis inſtitutione munienda ſunt conſulta ſenatus: ut ſi certis de rebus in publicam, non in privatam utilitatem ad judicium ejus adductis Senatus decreverit, univerſam obliget civitatem, ſi de negotiis, & judiciis iis agatur, quæ longe rectius quieta paucorum, atque tranquilla deliberatione, quam tumultuoſa contemptione multitudinis tranſigantur. Atque ut Senatores attributos ſibi magiſtratus, & certorum judiciorum poteſtatem ſibi retineant, arceantque inconſultam inde plebem, oportet eos magiſtratus, eaque judiciorum exercitia magnis onerare ſumptibus, ut plebejis plerumque tenuibus deſiderium ſui minime commoveant. Ita enim ſolis opulentis una, & melioribus in eo munere patebunt, abſtinebuntque iis ultro tam qui e Senatoribus, quam qui ſunt e plebe deteriores, nempe tam pecunioſi, & avari; quam tenues, & viles; neque in campum deſcendent: niſi honeſtiores qui divitiis gloriam anteponunt, ut Ædilium Curulium

crea-

creatione contigit; quem honorem ultro patriciis plebeji remiſerunt, ne ludorum ſumptibus premerentur. Certos quoque plebejis oportet paratos eſſe magiſtratus, qui numquam ad Senatores transferantur: ut habeat plebs, quos publica poteſtate ſemper armatos adverſus inſolentiam nobilium opponat, quales Tribuni fuere Romanorum. Creabuntur tamen tum ii, tum ſenatorii etiam magiſtratus univerſorum ſuffragiis, judiciaque illa majoris prudentiæ indiga, Senatoribus quidem, ſed a populo mandabuntur; ne quid in republica geratur, cujus univerſi aliqua ratione non participent. Et ne multitudine comitia perturbentur, neve civitas ſeditioſis redundet hominibus; occupanda plebs eſt opere ruſtico, majorque pars prompta re agraria in agros deducenda, ut minus habeat in urbe negotiorum, ac minus in ea permaneat inopum, & otioſorum: quarum hi propter deſidioſam vitam, illi propter deſperationem, & egeſtatem ſtudio tenentur aſſiduo rerum novarum. Hinc etiam eveniet, ut minus in urbe naſcatur opificum, qui artes tractant luxuriæ miniſtras, noviſque ſenſuum oblectamentis inveniendis, & civibus ad inſanas rerum inutilium emptiones provocandis aliena patrimonia, vel in mundum muliebrem commutant, ut

Bene parta patrum fiunt anademata mitræ, —

ut Lucretius ait; vel in ſcenicos apparatus, aut in pudenda prœmia muſicorum. Optimus vero populus eſt agricolarum, atque paſtorum, atque ibi civilis, & militaris virtus hærebit firmius, ubi plurimum eſt rei agrariæ, atque pecuniariæ ſtudium. Paſtores etenim, & agricolæ, quia urbe abſunt propter laborem ruſticum, quo exercentur, & quia ſpem victus ducunt a proventu agrorum, & pecorum, neque fame ad deſperationem aguntur, neque otio conciones frequentant, neque ducuntur ſtudio rerum novarum: & ſi ducendi fuerint in bellum, erunt milites validiores; utpote parce, ac duriter vivere aſſueti, frigus, & æſtum tolerantes, ac ſub dio nocte, atque interdiu manentes. At ſi de rebus iis agatur, quæ non tam conſilio, quam viribus expediuntur, eæ ita deducentur ad multitudinem, ut ipſi per ſe ſtatuiſſe videantur, quod viribus tolerandum, atque opibus eſt ſuſtinendum univerſorum: ne quid ſibi ſupra vires ab aliis impoſitum conquerantur, qualia ſunt vectigalia, tributa, opera publica, & onera tum civilia, tum & militaria, quibus ſuſcipiendis auctores fieri oportet plebejos magiſtratus, ad quos, uti diximus, aditus nobilibus obſtruetur: quamvis magiſtratibus plebejis ſenatuſconſulendi, & ſententiæ dicendæ cauſa minime claudatur. Atque ita ſicuti Senatores ſeorſum a plebe, ita & plebeji ſeorſum a Senatoribus certos ſibi magiſtratui attributos retinebunt: præter magiſtratus alios, & honores, ac ſacerdotia, quæ promiſcua eſſe oportet plebejis, & Senatoribus. Ac ne quum quis magiſtratu fungitur, movere quid audeat e publicis inſtitutis, vimque ſi parare ad extraordinarium imperium: publicæ adminiſtrationis rationem reddere cogentur omnes magiſtratu exeuntes. Nam & maxima, optimaque ingenia pervertuntur, niſi ab arbitrio pendere compellantur alieno; alioquin homines nacti ſummam poteſtatem, abſtinere nequibunt ab injuriis, atque in odium devenient plurimorum, a quibus, ut caveant, velint, nolint, neceſſitate ſaltem ſui muniendi ad appetendam tyrannidem adducentur. Optimis autem hic reipublicæ ſtatus, quem deſcripſimus, cujus cives, neque propriæ, neque alienæ cupiditati, ſed tantum legibus, nempe rationi divinæ parent, partim ex optimatum regimine trahitur, partim ex dominatione plebis, in cujus effrenem poteſtatem omnino dilabetur, quando temperie iſta perturbata, leges ſub imperium furioſæ multitudinis redigentur;

quæ

Digitized by Google

quæ nimio deſiderio libertatis decidet in miſerrimam ſervitutem, in quam convertitur perniciosa licentia; qua plebeji exultantes, atque omnia ex libidine gerentes, ac ſemetipſos invicem oppugnantes, publicaſque vires, & omnes in diverſum amentiſſime trahentes dirimuntur in factiones; ac plerumque in binas majores; mediorum alteram, alteram vero multorum: quorum priores illi vincuntur a poſterioribus illis: quia in ſumma illa perturbatione rerum, facile conſilium a violentia, & ratio ab impetu, & numero ſuperatur; præcipue quia quando deteriores in meliores irruunt, ſemper fere aſtutiori aliquo incitantur, qui ſeſe ducem illorum obtulerit, quique viribus multitudinis uſus ad optimates deprimendos ubi calumniando apud populum, inſidiaſque tenendo, modo unum, modo alium, aut bonis omnibus mulctaverit, aut in exilium egerit, aut pœnis capitalibus ejecerit vita, hiſque fraudibus adverſarios omnes ſuæ cupiditatis callide, crudeliterque ſuſtulerit; metuens inſidias ab iiſdem, aut ab eorum filiis, quos tot injuriis exagitavit: poſcit a populo cuſtodes corporis, ut ſenſim, atque paullatim exercitum ſibi comparet familiarem ex exteris, quem alit bonis proſcriptorum: donec ad eam potentiam perveniat, qua ipſum auctorem potentiæ ſuæ populum novis militibus perterrefactum, omni potentia ſpoliet, imponendis vectigalibus, convertendiſque in prædam ſuam opibus illorum, cum quibus una olim ſubſtantias prædabatur aliorum, ut in hanc plebis amentiam recte illud Hieremiæ conferatur:

Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis?

Atque ita populus legibus parere antea recuſans, carnifici ſuo, quem proprio ſanguine alit, obtemperare compellitur: & multitudo inconſulta, quæ libertatem ſupra modum concupivit, a cupiditate illa ſua in ſervitium deducitur illius, quem pro vindice communis libertatis extulerat. Is enim jam e populi ductore tyrannus, humano ſanguine cruentatus, dentes tabo manantes, in plebem retorquet nutricem ſuam, viſcera, quæ illum pepererre voraturus, iiſque artibus crudeliter uſurus, quas in deſcribenda tyrannide ſuperius expoſuimus.

His de civitate traditis, ratio, atque converſio Romanæ reipublicæ facile patebit: cujus in viciſſitudine cauſas licet omnes, & eventus rerum humanarum introſpicere. Percurrit enim, obiitque res Romana ſtatus civiles omnes, utpote creberrimis agitata motibus; ideoque non mirum ſi diverſis temporibus in varias, ac denique univerſas reipublicæ formas aſſidua circumvolutione migraverit. Orta enim reſpublica ſub regimine unius, atque a Romulo in ſumma juris æquabilitate, concordiaque ordinum conſtituta, perque manus regum aliorum ad Tarquinium Superbum uſque traducta, ſub hoc poſtremo decidit in tyrannidem. Quo de ſtatu per Brutum erepta & Valerium Conſules, tradita eorum conſilio fuit optimatibus, ſub imperio conſulari tantum a patriciorum ordine ſuſcipiendo. Irrumpentibus autem in patriciorum potentiam Tribunis, quos a Senatu per ſeditiones plebs impetraverat, plebeji partem reipublicæ a patriciis ad ſe traduxerunt, impetrata non modo conſulatus, ſed & honorum fere omnium, & connubiorum, atque ſacrorum communione. Unde cum plebs patribus par muneribus eſſet, numero ſuperior; facile tandem, & Senatum in poteſtatem adduxit ſuam: excitatis ex ſe frequenter ſeditioſis Tribunis plebis, præcipue Gracchis, qui communia in libertatis perniciem ſub ipſa libertatis recuperandæ imagine, agraria lege plebem inopem in optimatum, & opulentiorum agros, velut in prædam agebant hoſtilem. Cumque contentiones hæ rempublicam lacerarent, conſiliumque prudentum violentiæ ſubjicerent

XVII. De Civili Converſione Rerum Romanarum.

Digitized by Google

rent plurimorum, plebiſque odium, iramque perpetuo in patricios accenderent; plebeii palam ſuos vindices, ac tutores contra patriciorum injurias extollebant: patricii contra ſuſcitabant ſuos, quos utrimque cum propriis factionibus inter ſe committebant. Atque cum plebejus modo patricius aſſertor ſuperaret; reipublicæ vires atterebantur. Nam ſi Marius viciſſet, patricios, ſi vero Sylla, plebejam factionem trucidabat, donec, quieſcente Syllana proſcriptione, odia civium non placata, ſed malorum diuturnitate laſſata tantiſper deſerbuerunt, quod redeuntibus viribus, noviſque ſibi ducibus injuriarum oblatis, iterum in certamen civile ſub Cæſare ac Pompejo devenerunt. Victor autem Cæſar a plebe inauſpicato nutritus, atque in Reipublicæ peſtem, extraordinariis imperiis, ad ſummam potentiam eductus, evertit omnino rempublicam, & plebem, cujus vindicem ſe præferebat, ipſam oppreſſit ſimul, & Senatum eoſque traduxit in ſatellitium, & ſuarum copiarum poteſtatem. Qui ſatellites cum Cæſarem amiſiſſent, conſpiratione ſua paternarum opum, & odiorum hæredem Auguſtum ad eamdem, ac majorem potentiam, extinctis Bruto, & Caſſio liberatoribus orbis terrarum, extulerunt. En brevi fatalem Romanæ viciſſitudinis orbem e cauſis a nobis ſuperius expreſſis impulſum, atque circumactum. Quo vertente, Romanæ nobis natæ ſunt leges poſt conditas leges XII. tabularum latæ, quas hoc tertio libro complectemur; utile arbitrantes ingenia ſtudioſorum ad generales imperiorum, & legumlationum adduxiſſe cauſas antequam converterentur ad leges: quarum vis omnis atque poteſtas ex imperiorum, ac civilis regiminis, unde naſcuntur, vi, ac poteſtate cognoſcitur. Ea porro eſt Romanæ Juriſprudentiæ dignitas, atque majeſtas, ut nemo Romani Juriſconſulti nomen mereatur, niſi ubi e re fuerit publica, norit etiam agere legiſlatorem. Ad quod munus, & nos ſtudioſos noſtros, quantum tenuis facultas noſtra tulit, inſtituere curavimus. Quod haud difficulter philoſophorum hæc a nobis expoſita ratio, & primævæ Romanorum leges cum ea contextæ præſtiterint: ſi ad contemplandarum ſimul, & gerendarum, atque ad divinarum, & civilium rerum artem, ingenium naneiſcentur idoneum.

Igitur more noſtro Caji, & Juſtiniani diviſionem amplectentes a legibus ad perſonas pertinentibus exordiemur. Perſonarum autem, aut liberi ſunt, aut ſervi, quorum conditio quemadmodum vetuſtis legibus conſtituta, immutave fuerit, patebit ex legibus, & S. C. quæ proferemus.

XVIII. De Lege Fuſia Caninia.

(a) Quintil. *lib. 1. cap.* 4.

(b) *in* Aug. *c.* 40.

(c) Cujac. *paratit. C. de l. Fuſia Canin. toll.*

(d) *conject. c. 1. lib.* 2.

Ac celeberrima eſt lex Fuſia Caninia, quæ & Furia non paucis dicitur, ſubſtituta, poſt inventam ab Apio litteram R. in veteribus nominibus R. pro S; unde utrumque, & *labos* dicitur, & *labor*, *vapos*, & *vapor*. (*a*) Hanc autem legem Auguſti temporibus latam eſſe colligitur ex Svetonio, qui etſi legiſlatoris nomen reticeat, Auguſti tamen ſolicitudinem de tuenda Romani nominis dignitate, ac legis ejus ſententiam prodit. (*c*) Latores legis plerique ponunt Furium Camillum, & C. Caninium Coſſ. anno A. V. C. IↃCCLII. quo anno inter omnes non conſtat, an hi Conſules fuerint; reperio enim Cornelium Lentulum, & Lucium Calfurnium Piſonem; Furius autem Camillus ann. IↃCCLIX. aliquorum ſententia Conſul fuit cum Nonio Quintiliano. Rævardus (*d*) in antiquo exemplari *Fuſſiam Caniniam* legi teſtatur; ex qua lectione adducitur, ut credat latam Q. Fuſio Caleno, & P. Vatinio Coſſ. anno IↃCCVI. ac retractam, & expenſam, atque amplificatam ſub Auguſto a Cajo Caninio Gallo, conjunctaque fuiſſe Fuſii, & Caninii nomina, ut in aliis legibus obſervamus, quibus cum veteris auctoris, tum in-

ſtauratoris

ſtauratoris nomina præfixa legimus. Quoquomodo ſe res habeat (quis enim ſi bona fide agere velit in tot vetuſtatis tenebris caligare ſe non fatebitur?) hanc diſputationem de *ſervorum libertate* Auguſti tempore aut inſtitutam eſſe conſtat, aut certe ſuſcitatam. Ea vero lex effuſam morientium in manumittendo facilitatem ad certum modum, & præſcriptum numerum coercebat; viventibus liberam facultatem permittebat. Hominum enim liberalitatem dum vivunt rei familiaris ratio, & egeſtatis periculum ſatis per ſe moderatur; morientes vero facile diſſipant ea, quorum uſum brevi ſunt amiſſuti. Illa vero parte lex occurrit, qua vergit hominum inconſulta facilitas. Unde intercedenti mulieri Vellejanum ſuccurrit, non donanti: liberius enim mulieres promittunt, quam donant. Præterea Romani facile patrimonium ſuum in funeris ſumptus effundebant; quoque poſteris opulentiam oſtentarent, ſervos liberabant; ut pileati liberti funebrem pompam comitarentur. Unde, ne libertorum numero ſupramodum aucto, ſervili ſanguine Urbs pollueretur; inhibendam eſse cenſuit Auguſtus manumittendi licentiam. Quominus aſſentior iis, qui negarunt lege Fuſia Caninia comprehendi fideicommiſſarias libertates; propterea quod hæredibus in ſervis dominii pars aliqua ſuperſit, nempe jura patronatus, quæ danda fideicommiſſaria libertate, adhuc in hærede permanent. Huic enim conjecturæ Papiniani (*a*) auctoritatem opponimus, apud quem *lib.* 22. *q.* teſtator ab hæredibus petit, ut ex tribus, quos habebat, ſervis, unum & alterum manumittat; itaque in jubendo ſervat legis modum. Cur præterea Paullus *lib. ſingul. ad l. Furiam Caniniam*, (*b*) negat ſervum, per *legem* (ſcilicet Caniniam) manumittere teſtator non poterat, quemque alteri, ut manumitteret, legaverat, poſſe a legatario manumitti, quia in fraudem legis parendum voluntati non eſſet, ideoque cenſet ſervi commodum ad legatarium pertinere. Unde ingenue pro ſua doctrina, & gravitate Cujacius errorem ſuum recognoſcit, & corrigit, (*c*) receditque a veteri ſententia. Negarat enim alibi fideicommiſſarias libertates lege Fuſia Caninia comprehendi: igitur non directas libertates tantum, ſed & fideicommiſſarias hunc ad modum lex Fuſia Caninia redigit, ut qui duos ſervos habet, manumittere poſſit ambos; ex tribus vero ſervis, non plures, quam unus, & alter manumittantur: (*d*) ſubductis autem duobus uſque ad decem pars dimidia, a X. uſque ad XXX. pars tertia; a XXX. uſque ad C. pars quarta: a C. uſque ad IↃ. pars quinta, nempe C. ut non liceat hunc numerum excedere, etſi plures, quam IↃ. ſervi poſſideantur. (*e*) Unde Voſpicus in Tacito, *ſervos*, inquit *manumiſit intra centum, ne Caniniam tranſiiſſe videretur*. (*f*) Conſtat autem Romanorum non paucos patrimonium omne ſuum in ſervis habuiſse conſtitutum: Pedanio enim quadringentos ſervos tribuit Tacitus. (*g*) Plinius vero Cæcilio Iſidoro quatuor mille. Laurentius denique apud Athenæum refert (*h*) viginti millia ſervorum fuiſse, qui Romæ poſsederint. At ſi ultra modum danda libertate teſtator excurriſset, tum ſcripturæ ordo ſervabatur, ut qui primi ſcripti eſsent, ſi numerati legitimum modum conficerent, liberarentur; qui vero a juſto numero ſupereſsent, in ſervitute manerent. (*i*) Altero ejuſdem legis capite continebatur, ut ne confuſe, & permixte veluti, *ſervos meos; ancillas meas liberos eſſe volo*, ſed nominatim, & diſtincte manumitterentur ſervi, veluti, *Stichus, Dama, liberi ſunto*. Quamobrem ſi legitimum quis numerum manumittendo exceſſiſset, eorumque nomina in orbem, confuſoque ordine ſcripturæ locaſset, ac in ejus orbis area, ſive ſpatio ſcripſiſset, *liberi ſunto*: neminem eorum placuit eſse liberum, cum in circulo non pateret unde duceretur legitimus numerus,

(a) *l.* 22. *ſi legatario ff. fideicom. libert.*

(b) *l. ſi quis cum* 37. *ff. de condit. & demon.*

(c) *tit. C. de fideicom. libertat.*

(d) Paullus *ſent. lib.* 4. *tit.* 14. Ulp. *frag. tit.* 1.

(e) *diſtincte* Cujac. *ad l.* 4. Paul. *ſent. t.* 14.

(f) *Vide* Cajum *in l.* 2. *tit.* 2 *Inſt.*

(g) *annal.* 14. *c.* 43. Plin. *l.* 37. *cap.* 10.

(h) *l.* 6. *n.* 137. Seneca *de tranq. cap.* 8.

(i) Cajus *Inſtit. lib.* 2. *cap.* 2.

numerus, aut ubi tandem aliqua ex parte ductus inſiſteret, ut enim Orcellus Lucanus ait, *Circulus undique ſimilis, & æqualis, ideo ſine principio, & fine.* At ſi communibus notis teſtator uſus fuiſſet, veluti *coquus meus liber eſto*, cum unum haberet coquum; perinde eſt ac ſi nominatim manumiſiſſet. Officiorum enim, ut inquit Paullus, (*a*) & attium appellatio, nihil nominum de ſignificatione mutat; niſi cum plures ſunt ejuſdem attificii. In numeto autem ſervorum ineundo, computabantur & fugitivi, quorum poſſeſſio animo retinetur. Juſtinianus vero hac lege veluti libertatis impedimento, ſublata, priſtinam manumitrendi facultatem reſtituit: (*b*) eo tantum ejus legis capite probato, quos ſervos nominatim manumittere jubemur.

(a) *lib. 4. ſent. tit. 14.*

(b) *C. de l. Fuſ. Can. toll.* Cujac. *ibid. in parat.*

XIX.
De Lege Ælia Sentia.

Sed alia manumiſſionibus impedimenta obtulit lex Ælia Sentia pluribus ſane capitibus: lataque fuit Auguſti ævo, (*c*) nempe Sex Elio, & C. Sentio Coſſ. A. V. C. IↃCCLVI. vel potius IↃCCLV. in quem annum horum conſulatum emendatior temporum tatio confert. Alia enim lex eſt ab ea, cujus Cicero meminit; in qua turpiter labitur Mynſigerius. Ex hac autem lege quo ab honeſtiſſima civitate averterentur maculæ hominum flagirioſorum, pudendæque famæ, qui vel ob turpem fugam injuſti eſſent in fronte notis, a quibus *ſtigmatis*, ac *ſubverbuſti* dicebantur, (*d*) vel aliquo in crimine deprehenſi eſſent, deinde torti, aut ad ferrum dati, aut objecti beſtiis, aut in publicam cuſtodiam ducti; conſtitutum fuit: ne hi manumiſſi commercium, aut connubium, aut teſtamenrum factionem, aut ulla civitatis jura conſequerentur; juſſumque ut ad eam conditionem redigetenrur, qua peregtini, qui abjectis armis ſe, ſuaque omnia victos dedidiſſent in ditionem populi Romani. Unde ſervi illi manumiſſi, ut conditionem, ita & numen *deditiorum* conſequebantur, ſine ulla ſpe Romanæ civiratis adipiſcendæ. (*e*) Verum obſcurato ſenſim decore Urbis, lex etiam Ælia Sentia languebat, ut reddito cunctis pari manumiſſionis jure Juſtinianus eam ſuſtulerit. (*f*) Alterum libertatis impedimentum excitavit lex Ælia Sentia ex *ætate* cum ſetvorum, tum dominorum: nam nec ſervus triginta annis minor vindicta manumitti, nec minor viginti annis dominus manumittere poterat; niſi adducta, probataque cauſa in Urbe apud conſilium quinque Senatorum, & quinque Equitum Romanorum: in provincia veto apud conſilium XX. Recuperatorum, ſive judicum, per quos debitum, & jus quiſque reciperet ſuum; eoſque judices cives Romanos eſſe oportebat. (*g*) Quod optima ratione fuit conſtitutum. Qui etenim manumittit, civem dat Reipublicæ. Quod jus ſane maximum privatis eſt libertatis gratia tributum. Unde illud Lenonis apud Plautum: (*h*)

(c) Dio *lib. 55. pag. 557.*

(d) Tertull. *de Paul. cap. 4.*

(e) Ulp. *inſtit. c. 1. ubi* Got. Cujac. *parat. C. de dedit. libert. tolenda.*

(f) *C. de dedit. lib. toll.*

(g) Ulp. *tit. 1. Inſtit.* §. 12.

(h) *in Perſ. act. 4. Sc. 3.*

Sumne ego probus, ſum [illegible]idus civis,
Qui Atticam hodie civitatem
Maximam majorem feci, atque auxi civi fæmina?

libetaverat enim mulierem.

Hine ne lubrici pletumque conſilii adoleſcentibus liceret civem aliquando turpiſſimum dare Reip. lex reſtitit eorum conſilio earum firmo; (*i*) nam & noſtris temporibus in Urbe uſu venit, ut nobiliſſimus quiſque adoleſcens a vafertimis, & deterrimis famulorum dolis circumducatur, quibus ætas ea maxime patet; etenim rei parandæ difficultatem nondum experta, præceps ad liberalitatis officia fertur. Er quoniam libettatem non vitiorum, ſed virtutis prœmium eſſe, majores noſtri voluerunt; ideo ne libidinoſis illecebris candor, & liberalitas aliena captateiur; juſtas, & honeſtas cauſas probari opottebat: (*K*) quoque omnis fraus amoveretur, irritæ erant hae lege manumiſſiones eæ, quas minor XX. (*l*) annis facerer.

(i) *l. 4. C. de ſervis export.*

(K) Ulp. *ad l. illud ff. de manumiſ. vindict.*

(l) *l. 4. C. qui manumitti non poſ. &* Cuj. *ad eundem tit.*

Digitized by Google

ret per interpoſitam perſonam alterius, qui major eſſet annorum XX. Quod ex ſententia legis S. C. fuit revocatum, ut patet ex Alexandri reſcripto. (*a*) Plura enim S. C. legem hanc comitabantur, nempe; *Ut ſi quis apud unum Conſulem ediderit nomina manumittendorum, ut apud eumdem expediat manumiſſionem, peragatque ſolemnia niſi conſul ille, juſta cauſa, impediatur*; tum enim licebit alrerum adire. (*b*) Eſt & illud, ne in fraudem civitatum manumiſſi ad libertatem venirent. (*c*) Atque ad hanc legem etiam, ſpectabat S. C. aliud, ne capitalium criminum reis ſervos ſuos manumittere liceret. (*d*) Et illud, quod inter juſtas cauſas manumiſſionis habetur, ſi minor XX. annis ancillam ſuam matrimonii cauſa manumittere cupiat, & jutet ducturum intra ſex menſes. (*e*) Juſtas autem cauſas Juſtinianus recenſuit haſce; ſi quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, ſororeſque naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut collactaneum, manumittat, aut ancillam; ſi eam, ut diximus, intra ſex menſes ducere ſit paratus; aut ſervum non minorem decem, & ſeptem annis, quem procuratorem ſibi conſtituat. Quas cauſas exigit Juſtinianus a min. XX. annis, ſi vindicta manumittat, non ſi teſtamento. Nam adoleſcenti annorum XVIII. liberam tribuit facultatem in teſtamento manumittendi. (*f*) Quod poſtea laxavit ad annum XIV. (*g*) Aliud legis Æliæ Sentiæ caput vetabat manumiſſiones, quæ obligatos ſervos creditoribus eximerent; partemque detraherent pignorum, aut portionem patronis debitam imminuerent. Hinc revocavit, ac ipſo jure irritas fecit (*h*) manumiſſiones ab eo conſilio, fraudeque profectas, etiam ſi manumiſſiones a militari teſtamento deſcendant; (*i*) ſimiliter atque alienationes in fraudem creditorum factæ per Paullianam reſcinduntur; (*K*) factæ autem in fraudem patronorum a teſtato liberto, per Fabianam; (*l*) ab inteſtato vero, per Calviſianam actionem revocantur, (*m*) quamvis hæc ab initio valeant; manumiſſiones vero lex Ælia Sentia in ipſis initiis irritas reddat. Non eadem enim eſt in Prætore, quæ in lege poteſtas. Porro per hanc legem iis etiam proſpicitur creditoribus, quibus ſub conditione debetur, (*n*) cum & iis etiam creditor obligationem transferat in hæredem, (*o*) & poſſit in poſſeſſionem mitti bonorum debitoris: ideo recte Cujacius e veteri lectione (*p*) negationem expunxit, ac pro *locum non habet*, reſtituit *locum habet*: cui emendationi favet Hermogenianus. (*q*) Verum ne dominus, qui ſolvendo non eſt, diſtractionis bonorum ignominiam poſt mortem ſubeat, permiſſum eſt ei hac lege uni ſervorum libertatem, & hæreditatem teſtamento relinquere, ut is in ſeſe infamiam domini ſuſcipiat, ac non domini, ſed ſervi nomine bona diſtrahantur: ſimiliter atque ne Senatorium nomen infamia polluatur, ex S. C. curator conſtituirur diſtrahendis bonis Senatorum, quibus actiones creditorum immineant. (*r*) Verum etſi ſimpliciter hæres ſervus ſit inſtitutus abſque libertate, nihilominus tamen eſſe liberum Juſtinianus voluit, (*s*) cum hæredis nomen nequeat niſi in liberum hominem cadere. Item Adriani temporibus proditum eſt S. C. (*t*) ad hanc l. ut pluribus libertatis ab eo, qui ſolvendo non erat, & per fideicommiſſum inſtitutis ſervis, qui priori loco ſcriptus eſſet, libertatem, & hæreditatem aſſequeretur; niſi prior nominatus majoris ſit pretii, ex quo poſſit creditoribus ſatisfieri; alter autem ſit minoris, nec ex eo poſſint creditores debitam ſibi pecuniam redigere: tum enim ſequenti loco ſcriptus perveniet ad libertatem. (*u*) Si tamen ſervus ſit inſtitutus, ſubſtiturus vero liber homo, rejecta inſtitutione ſervi, in libero ſubſtituto conſiſtet hæreditas. Servi enim inſtitutio tum demum

(a) *a l.4.C.qui manumit.non poſſint.*

(b) *l.1.ff.de offic.proconſ.*

(c) *l.in fraudem 11.ff.qui & a quibus manum.per l. Æl.ſent.*

(d) *l.qui pœna 8.ff.de manum.*

(e) Cuj. *obſ.4. c.3.l.3.t.11.C.l.ſi collactaneus in fi. ff.de manum.vindict. Inſt.l.1.t.6.*

(f) *Inſt.l.1.t.6.*

(g) Novell.119. *c.2.*

(h) *l.ſi libertus ff. de jure patron.* Tacit.*annal.l.15 c.55.*

(i) *l.18.§.1.ff. qui, & a quib.l.in fraudem in princ. ff.de milit.teſtam.*

(K) *§. item ſi quis in fraud.credit.in fin.de act.*

(l) *t.ff. & C. qui manumit.non poſſ.*

(m) *vide* Cujac.*C. qui manumitt.non poſſ.*

(n) *l. 8.ff.qui & a quib.man.*

(o) Cuj.*l.9.ad Afric.l.3.*

(p) *l. 8. ff.qui & quib.*

(q) *t.27.eod.t. & l.*Baſilic.

(r) *l.5.& 9.ff. de Curat furioſ.*

(s) *Inſt. lib. 2. t.6.§.2.*

(t) *l.83.ff.de hered inſt.*

(u) *l. ſi quis habens 24.ff. qui & a quib. manum.*

Digitized by Google

valet, cum deeſt homo liber, a quo hæredis nomen ſuſtineatur. (*a*) Directas autem libertates tantum coercet lex Ælia Sentia; nam fideicommiſſarias moderatur jus ante receptum, quo vetatur fideicommiſſum præſtari, niſi deducto ære alieno. (*b*) Cautum præterea eſt hac lege, ut ſi patronus libertum inopem alere neglexerit, ipſe liberique ejus excidant non ſolum juribus, quæ manumittendo ſibi retinuit; verum etiam hæreditate liberti, ac bonorum poſſeſſione; niſi vel hæres ſit ipſe dominus inſtitutus, vel bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas petat. (*c*) Et contra ex eadem lege, actio prodita eſt adverſus ingratos libertos. Optimo ſane conſilio, ne qui contemneret libertatis auctorem, turpi vita, fœdiſque, quorum indicium præbuit, morbis civitatem labefactaret. Hac apud Athenienſes formula ingratus libertus in ſervitutem retrahebatur; *Superſedeo te habere civem, tanti muneris impium æſtimatorem; nec adduci poſſum, ut credam urbi utilem, quem domi ſceleſtum cerno: abi igitur, & eſto ſervus, quoniam liber eſſe neſciviſti*: (*d*) apud Romanos vero damnabatur in latomias, ſive lapicidinas. Quamquam enim in *l.* 30. *ff. qui, & a quibus* legitur ut in *ſervitutem revocentur*, & apud Donatum invenitur libertos in ſervitutem revocari; tamen in ea lege gloſſema eſt, quod irrepſit ex conſtitutionibus. Siquidem poſterioribus temporibus, ad quæ forſan & Donatus reſpexit, non ex lege Ælia Sentia, ſed ex reſcripto Principum patroni extra ordinem libertos in ſervitutem revocabant. (*e*) Hæc autem actio ex lege Ælia Sentia deſcendens, competit dominis, vel ejus filiis, hæredibus etiam, ſi ſe abſtinuerint hæreditate; non autem hæredibus hæredum (*f*) vel filiis exhæredatis, deinde per alium hæredem, vel per ſervum ad hæreditatem paternam admiſſis. Et recte Cujacius in *l. cum patronus*, conjungit actionem ingrati, cum jure operum exigendorum. (*g*) Ne vero in libero homine nota hæreret ſervitutis, eadem lege Ælia Sentia, dominus, quia liberto mercedem operarum ſtipulabatur, ab omni jure, quod ſibi ex manumiſſione ſupererat excidebat. (*h*) Secus vero erat, ſi a ſponte præſtantibus libertis dominus acciperet, aut operarum mercedem exigeret: potius enim a conductore operarum liberti capere videretur, quam ab ipſo liberto: niſi ea conditione ſit patronus, ut pecunia non indigeat, ſatis operibus ipſius liberti juvetur; ne quod accepti beneficii prœmio libertus ex legibus præſtare tenetur, ad explendam domini avaritiam deſtrictatur. (*i*) Cum autem nihil tam reip. conducat, quam liberorum procreatio; ideo hac lege jus patronatus adimebatur ei, qui ſtipulatione, vel jurejurando libertum, libertamve obſtrinxiſſet ne nuberet, neve liberos tolleret: (*K*) niſi non perpetuam viduitatem patronus, ſed magis curam ſuſceptorum jam liberorum injunxiſſe videatur. (*l*) Verum ſi jurejurando patronus adegerit, ne uxorem ducat, libertum, qui ſuſcipiendorum liberorum ſpe deſtituatur, veluti caſtratum, certe in legem non incidet: neque ſi libertam patronus adegerit, ut ſibi patrono nubat dummodo ex animo matrimonium expetat. (*m*) Erat, & aliud hujus legis caput a Juſtiniano commemoratum in novellis, quo donatione facta inter virum, & uxorem, & viro mortuo antequam rem donatam traderet, vetabatur mulier eam vindicare; ſed ſi mariti hæredes eam rem a muliere peterent, mulieri, ſi non poſſideret, tantum exceptionem contra petitores opponere permittebatur. (*n*)

Ma-

(a) *l.* 57. *ff. de hered. inſtit.*

(b) Cujac. *ad t.* 11. *C. l.* 7.

(c) *l.* 33. *ff. de bon. liber. l.* 6. *ff. de liber. agnoſc.*

(d) Valer. M. *apud* Cujac. *ad l.* 24. *ff. de bon. liber. ſive ad l.* 65. *ff. Salvii Jul.*

(e) Cujac. *ad l. comm.* 24. *ff. de oper. liber. & obſ.* 21. *c.* 6. *l.* 7. *ff. ad S.C. Syllanian. l.* 1. *C. de libert. & cor. liber.*

(f) *l. ſciendum* 70. *ff. de V.S. l. ſi operarum, ff. oper. libert. & l. cum patron. §. cum libert. eod.*

(g) *d. l. cum patronus* Cuj. *in ff. ad l. ſciendum* 30. *ff. de V.S. qua conjuncta eſt cum l.* 65. 68. 69. *& l. penult. C. de libert. & eorum liber.* Cujac. *obſ.* 27. *c.* 14.

(h) *l. ult. ff. qui, & a quib. l.* 5. *ſi quis a libertis, ff. de agnoſc. liber. l.* 25. *ff. oper. libert.*

(i) *l.* 25. *ff. oper. liber. ubi* Cujac. *ad Jul. lib.* 65. *ff. l. penult. & ult. ff. qui, & a quib.* Cujac. *l. communi* 24. *ff. de oper. liber. & ad l.* 6. *ff. jur. patron. & ad l.* 24. *ff. op. libert.*

(K) *l.* 6. *ff. de jure patr. l. penult. & ult. ff. qui & a quib. l. communi* 24. *ff. bon. libert.*

(l) *l. penult. ff. qui, & a quib.*

(m) *l.* 6. *ff. de jure patr.*

(n) Hottoman. *hac leg. in ſerie leg. Rom.*

Digitized by Google

XX. De Lege Julia Manumiſſionis.

Manumiſſionis quoque legem Auguſtus condidit amplificandis juribus majeſtatis. Noluit enim principem libertatem dantem teneri legibus manumiſſionis; ſed ſine ulla ſolemnitate, ſive vindicta, ſoloque nutu perduceere poſſe ſervos ad libertatem voluit: quæ lex *Julia* dicta eſt *de manumiſſionibus*, eamque Auguſto tribuit Paullus. (*a*)

(a) *l. apud eum ff. de manumiſ.* §. 1.

XXI. De Lege Petronia de Servis.

Favit quoque manumiſſionibus lex *Julia Petronia*, qua conſtitutum eſt, ut diſcrepantes pares Judicum ſententiæ, ſervo libertatem pariant; (*b*) ſententia enim ſemper eſt præferenda clementior. Alia quoque lege, ſive, ut ego ſuſpicor, alio ejuſdem legis Petroniæ capite ſubventum eſt ſervis, ne arbitrio domini ad beſtias depugnandas tradantur, ſed a judice, cauſa apud eum probata. (*c*) Auctores Petroniæ legis Hottomannus facit Cajum Junium Caſonium Pætum, & Petronium Turpilianum Coſſ. an. 813. A. V. C.

(b) *l. 24. ff. manumiſ.* Paul. *l. 4. ſent. 12. §. 5.*

(c) *l. circumcidere 11. ff. ad l. Corn. de Sic.*

XXII. De Lege Junia Norbana & S. C. Largiano.

Auguſti ſtudium emendandæ civitatis, ac ſervilium ſordium eluendarum, viguit etiam in Tiberio, cujus quinto imperii anno A. V. C. IↃCCLXXI. lata eſt lex *Iunia Norbana* a M. Junio Sylvano, L. Norbano Balbo Coſſ. Eaque medium quemdam gradum inter libertatem, & ſervitutem interjecit, iiſque paravit, qui neque vindicta, neque cenſu, neque teſtamento, ſed per epiſtolam, aut inter amicos, aut adhibitione ad convivium manumitterentur Siquidem, qui aliquem ſua menſa participaſſet, is propria quodammodo illum dignitate impertire videbatur, ut ſignificat Agamemnon, dum Idomenæum ad pugnam apud Homerum adhortatur. (*d*) Verum ita demum adhibitione convivii, ſervus libertatem aſſequebatur, ſi eo conſilio ad menſam a domino vocatus appareret. (*e*) Et quoniam in conviviis, aut congratulationibus, atque hilari conſuetudine amicorum homines animo ſoluto ſunt, & remiſſo, conſilioque languentiori; propterea lex minus hujuſmodi manumiſſionibus tribuit. Et cum procul ſumus, nec ſervi utilitatem præſentem habemus, facilius manumittimus: ideo libertas data per epiſtolam, minor eſt libertate data ſolemniter. Igitur his rationibus manumiſſos lex exæquavit iis, qui nomina dabant latinis coloniis deducendis, (*f*) in quibus eſſe impune licebat etiam interdictis aqua, & igni; tum autem hi, cum illi, qui ſponte nomina dabant in eaſque colonias confluebant, latini facti Romanam civitatem amittebant, ut neque connubii, neque teſtamenti, neque nexus mancipiique, neque patriæ poteſtatis jus retinerent, ac dicebantur Latini colonarii. Cum autem lege ut Cicero teſtatur, (*g*) Julia, fortaſſe lata a S. Julio Cæſare, qui primo anno Italici belli, Conſul cum L. Martio Philippo fuit, latinis omnibus civitas data fuerit; conditio veterum latinorum tranſiit ad hoſce libertos, (*h*) qui cum viverent liberi, tamen mortui ſervilem in ſtatum relabebantur; niſi ad plenam libertatem teſtamento, aut cenſu, aut vindicta perveniſſent. Si vero in hac media libertate manſiſſent; eorum bona dominus occupabat jure peculii: cum ipſe, tum liberi ejus, qui exheredati non fuiſſent. Nam hæredes inſtituti, vel ſoli, vel cum extraneis in horum libertorum bonis præferebantur cæteris ex S. C. Largiano. (*i*) Erant & aliæ rationes latinæ libertatis adipiſcendæ: quæ nunc ex Juſtiniani conſtitutione ad veram, plenamque libertatem perducunt. Itaque ſervus infirma valetudine, quem dominus expoſuit, habuitque pro derelicto, ubi convaleſceret, ex edicto Claudii latinam libertatem aſſequebatur. (*K*) Item & qui defuncti, hæredisque voluntate, ut pompam augerent, funus pileati præcederent, aut lectum circumſiſterent, aut ventum cadaveri facerent; (quod officium Achilles Patroclo præſtabat;) vel quibus

(d) Iliad. 4.

(e) *vide* Loon. *Eleut. c. 4. l. 2.*

(f) *de quibus* Cic. *pro Cæcin. & in orat. pro dom.*

(g) *in orat. pro Balbo.*

(h) *hac de re fragmentum extat veteris S. C. apud* Pettrum Pithœum.

(i) *l. unica C. de lat. libert. toll.*

(K) *l. 2. ff. qui ſine manumiſſ. ad libert. perven.*

Digitized by Google

ex teſtamento latina libertas obveniebat, quique pendente conditione libertatis teſtamento datæ ab hærede vindicta manumittebantur; vel quos dominus, accepto ea cauſa pretio, manumittere abnueret; vel ancilla, quæ fuiſſet in matrimonium libero homini a domino collocata; vel is, quem dominus inter acta judicii *filium* appellaſſet, cuive dominus inſtrumentum emptionis, & ſervitutis reddidiſſet. Qui omnes ad latinam tantum libertatem vocabantur; nunc ſublata ex Juſtiniani conſtitutione non modo latina libertate, ſed diſcrimine omni libertos inter, & ingenuos, omnes æque ad plenam, & integram libertatem perveniunt. (*a*) Cum ante Juſtinianum latini liberti, tum demum Romanam civitatem aſſequerentur, cum reſcripto principis jus Quiritium impetraſſent, (*b*) vel cauſa liberorum. Etenim refert Ulpianus (*c*) lege Junia Norbana cautum fuiſſe, ut ſi latinus libertus civem Romanam, vel latinam duxiſſet uxorem, interpoſita ſolemni formula, (*d*) quod liberorum quærendorum cauſa uxorem duceret, ex eoque conjugio prolem ſuſcepiſſet, filio anniculo facto, & cauſa, vel apud Prætorem, vel apud Præſidem provinciæ probata, parentes ſimul, ac liberi cives Romani fierent: ſiquidem uxor Latina fuiſſet; (*e*) nam ſi eſſet civis Romana, filius naſceretur civis Romanus ex reſcripto Adriani. At quomodo potuit uxor eſſe civis Romana, ſi nullum latinis cum civibus Romanis erat jus connubii? Nimirum id impetratum fuerat a principe: nam *tit. ſeq.* ſcribit Ulpianus (*f*) connubium habere peregrinos & latinos cum civibus Romanis, ſi fuiſſet conceſſum, ut intelligas conſueviſſe concedi. Ceterum ſi civis Romanus *latinam* duxiſſet ſine venia, partus latinus ederetur. Etenim connubio interveniente liberi patrem ſequuntur; nullo autem interveniente connubio, liberi conditioni matris accedunt.

(a) *C. lat. lib. toll. novell.* 78. *c.* 1.
(b) Ulp. *Inſt. t. de lat.*
(c) *ibid.*
(d) Gothof. *ad l.* 220. *ff. de* V. S. Tacit. *l.* 2. Aug. 3. *contra* Julian.
(e) Ulpian. *t. de lat.* §. 3.
(f) *tit.* 5. §. 4. & 9.

XXIII. De Lege Menſia.

Quod aliqua ex parte immutatum fuit lege Menſia, (*g*) quæ natum ex alterutro conjuge peregrino, juſſit, ſequi deterioris parentis conditionem. Plenam quoque libertatem aſſequebatur libertus latinus, qui annis XXX. major iterum manumitteretur. Ejuſdem autem libertis a prima manumiſſione, dum libertus pater eorum eſſet minor, jus Quiritium quærebatur ex lege Junia; poſt eam autem ætatem, qui latinitatem adipiſcitur, libertis jus Quiritium conſequitur ex S. C., quod Cujacius obſervavit. (*h*) Præterea Claudius rei navali ſtudens, ejus amplificandæ gratia, civitatem Romanam præmio ei liberto latino conceſſit, qui decem mille modiorum navem conſtruxiſſet, & ſex annos frumentum tranſportaſſet. Hinc Svetonius ingentia præmia ſcribit a Claudio propoſita fuiſſe iis, qui navem fabricarent, ut Latinis jus Quiritium, & mulieribus, qui navem adornaſſent, conceſſerit jus quatuor liberorum. (*i*)

(g) *de qua* Ulpian. *t.* 5. §. 8. Briſſ. *de jure connubii p.* 104.
(h) *ad tit.* 3. Ulpian.
(i) Sueton. *in* Claud. *c.* 18. Gothofred. *ad* Ulp. *t.* 3. *n.* 12.

XXIV. De Lege Viſellia.

Latinus pariter conſequebatur jus Quiritium militia, ex lege Viſſellia, (*K*) de qua commodum hic agendum occurrit. Aliquibus in codicibus legitur Miſcellia, vel Miſcella, vel Viſcellia, vel Viſillia, non recte: cum Viſelliorum familiam jam notam habeamus ex Cicerone in Bruto, ex qua fuit C. Viſellius Varro Ciceronis conſobrinus. (*l*) Lata igitur fuit lex hæc anno A. V. C. DCCLXXIV. L. Viſellio Varrone, Sext. Cornelio Coſſ. ſub Tiberio. Inter capita hujus legis, quæ perierunt, illud extabat, quo latinis libertis civitas Romana dabatur, ſi ſex annos militaſſent inter vigiles, quorum ſeptem cohortes Auguſtus præfecit regionibus urbis, binaſque regiones ſingulis cohortibus cuſtodiendas mandavit. (*m*) Senatuſconſulto deinde ad hanc legem facto, contractum fuit legis ſpatium, juſtumque ut triennium ad libertatem integram adipiſcendam ſatis eſſet. (*n*) Aliud erat legis Viſelliæ caput, quo libertina con-

(K) *C. ad l. Viſel. l.* 1. *C. quando civil. act. crim. præjud.*
(l) Hottom. *l. Viſella.*
(m) *l.* 3. *ff. de offic. præf. vid.* Cujac. *ad* Ulp. *t.* 3.
(n) Ulp. *t.* 3. *in fine.*

Digitized by Google

conditio a civium, & ingenuorum honoribus arcebatur, niſi liberti *jus aureorum annulorum*, quod divitioribus plerumque concedebatur, *vel reſtitutionem natalium* a principe impetraſsent. Itaque libertus ad eam conditionem evehebatur, qua erant, qui naſcerentur ingenui. Etenim ſervi *annulos* geſtare prohibebantur, & libertus aureo annulo ex indulgentia principis utebatur; quod jus adeptus habebatur ingenuus: nec quidquam patrono debebat, præter reverentiam, quam etiam liberi parentibus exhibere tenentur; (*a*) moriens autem ad libertinam conditionem redibat, ac integra patronatus jura reviviſcebant. Hinc Ulpianus hunc hominem *vivere* ait, ut ingenuum, *mori* ut libertum: etenim patronus bonorum poſseſſionem contra tabulas recte petebat. (*b*) At ſi non modo jus aureorum annulorum, (quod etiam fœminis concedebatur,) (*c*) libertus impetraſſet, ſed aureo etiam annulo rite, ac ſolemniter a principe donatus fuiſſet; locus etiam in equeſtri ordine donatus eidem putabatur: (*d*) unde ne umbra quidem juris patronatus ſupererat, ac jura omnia manumiſſionis extinguebantur: ut hinc appareat, quid interſit *jus* habere *aureorum annulorum*, quæ erat imago libertatis, (*e*) & *aureo annulo donari*, quæ nota erat equeſtris ordinis. (*f*) Idque miror Cujacium antiquitatis poſt extinctam Remp. peritiſſimum promiſcue accepiſse. (*g*) Peribant etiam patronatus jura *reſtitutione natalium*, ut ne *actione* quidem *ingrati* deinceps libertus tenetur: (*h*) ideo niſi conſentiente patrono, nemo natalibus reddebatur. Verum Juſtinianus novel. 78. ſublata lege Junia Norbana, & lege Viſellia, libertos per omnia ingenuis exæquavit, remiſitque onus impetrandæ reſtitutionis natalium, & juris aureorum annulorum; ac in ſolam manumiſſionem hæc omnia jura congeſſit. Atque hæ leges pertinent ad directas libertates; nunc ad S. C. progrediemur, quæ fideicommiſſarias complectuntur. Teſtamento enim, præter *directas*, *fideicommiſſariæ* quoque libertates relinquebantur verbis precariis *Peto*, *Rogo*, *Volo*, *Mando*, *Fideicommitto*; (*i*) minime vero per verbum *commendo*, quod animi deſiderium potius præfert, quam præceptum, niſi adjectum fuerit, *ne cui alii ſerviat*: quod & ſine commendatione, manumiſſionis onus imponit hæredi. (*K*) Et quoniam directæ libertates ipſo jure competunt; fideicommiſſariæ vero præſtandæ ſunt ab hærede, vel a fideicommiſsario, vel a legatario, ut qui ab iis libertatem petere negligat, maneat in ſervitute cum liberis; (*l*) ideo ne fraude, culpa, vel abſentia hæredum, vel legatariorum injiceretur mora libertatibus, varia prodita ſunt S.C. quorum vi quod accipiendum erat ab homine præſtabatur a jure.

XXV. De Fideicommiſſariis libert. & S. C. Daſumiano.

Igitur S. C. Daſumiano cautum eſt, (*m*) ut ex quacumque cauſa abeſſent ii, qui fideicommiſsam libertatem debent, ſervi expectare non cogerentur, ſed perinde haberentur, ac ſi, ut oportet, ex cauſa fideicommiſſi manumiſſi fuiſsent. Quod S. C. ad fictam abſentiam utilitatis cauſa porrectum fuit. Nam ſi teſtator tutores liberis ſuis dediſset ſervos, quos manumitti juſſerat, quoniam nec ſervi tutores eſse poſsunt, antequam manumittantur; nec filii, a quibus libertas relicta eſt, per ætatem manumittere queunt, ſi ſunt impuberes; ideo Paullus abſentium vice haberi tradit filios; ut S. C. Daſumiano includantur, ac a S. C. accipiant libertatem, quam ab impuberibus conſequi nequeant; ut liberi jam facti, tutelam puerorum capeſsant. (*n*) Quamvis autem, abſente domino, ſine illius facto, ſervus manumitteretur, integra tamen ei patronatus jura relinquebantur. (*o*)

XXVI. De S. C. Rubriano.

Verum Trajani temporibus A. V. C. DCCCLIV. Rubrio Gallo, & Cœlio Hiſpone Coſs. ſuffectis coercendis fraudibus hæredum, aut aliorum, qui rogati ſunt manumittere, ne ad manumittendum evocati

 a Præ-

(a) *l.10.§.3.ff. de in jus voc.*

(b) *l.3 ff. bon. libert. l. 4. de jur. aur. ann.* Hottomann.

(c) *l.4. de jur. aur ann.*

(d) Plutarch. *in Galba.* Dio *lib.* 43.

(e) *l. unic. C. ad l. Viſell.*

(f) Briſ. & Hottom. *in Lex.*

(g) *ad tit. C. de jur. aur. ann.*

(h) Cuj. *ad C. de jur. aur. ann. l. penul. ff. de bon. libert l.10.§. ſed & jus ff. in jus voc.*

(i) *§. ult. Inſt. de ſing. reb. per fideicomm relic.* Cuj *l.18. obſ. 5. &* 20.

(K) *l.12. ff. fideicom. libert.*

(l) *l.4. C. fideicomm. libert.*

(m) Paul. *ſent. 4 t. 13. l. neq' 36. l. non tantum §. 4. ff. de fideicom. libert. t. C. eod.*

(n) Paull. *ſent. 4. t. 13.*

(o) Cuj. *ad t. C. de fideicom. libert.*

à Prætore laterent, aut dolo abeſſent, callidoque conſilio protraherent; aliave arte qua ſpem libertatis eluderent, factum eſt S. Conſ. a Rubro Conſ. Rubrianum appellatum, (*a*) ex quo ſi qui erant rogati a teſtatore manumittere, evocati a Prætore adeſſe noluiſſent, ſervi, pro quibus Prætor pronunciaſſet, perinde libertatem adipiſcebantur, ac ſi directo manumiſſi fuiſſent; adeo ut partus ex ſerva illa, cui fideicommiſſaria libertas relicta eſſet, liber naſceretur, & hæredi eripiebatur libertus, & fiebat orcinus; quia hæres, quantum in ſe fuit, omnem ſpem libertatis præcidit: unde nec ei jus patronatus relinquitur, neque ejuſdem impuberis liberti tutela; ſed ad familiam teſtatoris ea defertur, (*c*) niſi vel pupillus hæres fuiſſet rogatus, tutor autem adeſſe noluiſſet; iniquum eſt enim obeſſe pupillo tutoris fraudem, (*c*) vel hæres major quidem ſit, ſed abſit cauſa rei familiaris, aut religionis, aut ſervitutis apud hoſtes, aut aliqua calamitate, aliave juſta cauſa detineatur; (*d*) quæ cauſæ comprehenduntur Daſumiano S. C. quo nec libertas impeditur, nec libertus eripitur fraude carentibus. (*e*) Item retinebat jus patronatus hæres, qui evocatus adeſſe neglexerat, non teſtatoris ſervum, ſed proprium rogatus eſſet manumittere: quamvis enim pronunciatione Prætoris, ſervus libertatem obtineret; tamen veluti a fideicommiſſario libertatem accepiſſet, ejuſdem permanebat libertus, cujus fuerat & ſervus. (*f*)

XXVII.
De S. C. Junciano.

Quod cautum fuit S. C Junciano, vel Æmiliano, ab Æmilio Juncio, & Julio Severo Coſſ. (*g*) de quo & infra. Alioque S. C. cujus nullum nomen ſupereſt, Adriani temporibus cautum eſt, ut ſi antequam Prætor pronunciaſſet, fideicommiſſarius ſine ſucceſſore deceſſiſſet, non impediatur libertas, ſed illius ſit libertus orcinus, cujus ſervus antea fuit. (*h*) Et generaliter S. C. vetitum eſt libertates intercidere, ſi quis ſine hærede, vel alio ſucceſſore deceſſerit qui fideicommiſſam libertatem præſtare debebat; vel ſi ſuus hæres ſe abſtinuerit. (*i*)

XXVIII.
De S.C. Articulejano.

In provinciis vero ea cognitio erat Præſidum eorum, quoniam juriſdictioni ſuberat teſtator, & ſervus: qua de re ſub Trajano prodiit S. C. Articulejanum, ipſo Trajano, & Articulejo Pæto Coſſ. quo continebatur, ut in provinciis Præſides provinciæ cognoſcerent, licet hæres ſit alterius provinciæ. (*K*) Item S. C. Junciano non modo de ſervo hæredis proprio, ſed de quovis alio, qui neque hæredis eſſet ſervus, nec teſtatoris, cautum erat, ut ſi Prætor pronunciaſſet, *in ea cauſa eſſe ſervum, ut ſi adeſſet, hæres, rogandus eſſet illum manumittere; perinde eſſet, ac ſi ſervus fuiſſet ex fideicommiſſo manumiſſus*, ex quo intelligitur quod ſupra innuimus, ſervum hunc ex S. C. liberatum, hæredis libertum permanſurum; quia enim lex præſtitit factum hæredis, videtur tamquam ex fideicommiſſo ipſe hæres liberaſſe. (*l*) Cæterum non video, cur hoc caput aliqui ſubjecerint Æmiliano S. C. & Æmilianum a Junciano diſcreverint, atque hæc nomina, quæ unius hominis ſunt, ad duos diſtraxerint; cum omnia hæc ab uno Æmilio Juncio profluerint.

XXIX.
De S. C. Vitraſiano.

At cum aliquando contingeret, ut teſtator libertatem ex fideicommiſſo relinqueret pluribus hæredibus inſtitutis, inter quos aliquis erat infans, qui manumittere non juberetur; abſurdum videbatur, ut quod is fari non poſſet, atque aliis hæredibus vendere partem ſuam, impediretur (*m*) libertas, quæ ab aliis præſtari poterat, tantum ab infante non poterat. (*n*) Idcirco Sulpitio Galba, Vitraſio Pollione Coſſ. Senatus juſſit, ut perinde eſſet, ac ſi infans partem dominii ſuam vendidiſſet. Ideo cohæredes, liberato jam ſervo, pretii nomine infanti tenebantur, ac ſi ex cauſa judicati cum iis ageretur.

(a) *l. cum vero 26. §. ſub verſum 7. ff. de fideicomm. liber.*
(b) *l. 3. §. plane ff de legit. tut.*
(c) *l. neque 36. ff. de fideicom. libert.*
(d) *l. neque ff. de fideicom. lib.*
(e) *ib. ubi ſupra* Cujac. *ad tit. C. de fideicom. libert.*
(f) *l. non tantum 51. §. ſed ſi & l. 28. §. 4. ff. de fideicom. lib.*
(g) *l. ſi cum ſervum 28. §. 4. ff. de fideicom. libert.* Cuj. C. *eod. & ad l.* 58. Paul. *ad edict. ſive l. 5. ff. de fideicom. lib.*
(h) *l. 5. ff. eod.*
(i) *l. cum quaſi §. ſed & ſi quis 9. ff. de fideic. libert.*
(K) *l. non tantum 51. ff. de fideicom. libert.*
(l) *l. 28. §. ſi quis ff. de fideic. libert.*
(m) *l. cum quaſi 30. §. ſi plures, ff. de fideic. liberr.*
(n) Hottom. *de S.C.*

retur. Itaque quod natura negaret, lex præſtabat: lex enim pro infante loquebatur, ac partem domini coliæredibus vendebat.

XXX. De S. C. Noniano.

Et hæc quidem S. C. pertinent ad eos ſervos, qui aliena beneficentia redeunt ad naturalem libertatem. Sed non raro ſervus ad libertatem, libertus ad ingenuitatem in judicio proclamabat, ut ex ſententia judicis in meliorem ſtatum ſe revocaret: dominus autem, cujus intererat, ſervum aut libertum, in ſervili, aut libertina conditione permanere, propter benevolentiam erga ſervum, erat indulgentior, & contendebat quidem in judicio, ſed leniter, ac remiſſe, ut ſcilicet a ſervo, quicum de compacto agebat, ac luſorie confligebat, in judicio ſuperaretur. Qua arte peſſimi quique ſervorum ignavia, & imbecillitate dominorum civitatem Romanam aſſequebantur; nominis autem Romani dignitas peſſimorum civium turpitudine polluebatur. Ideo Domitiani temporibus has fraudes Senatus reſecuit; obſcurum, quo anno, quibuſque Coſs. Siquidem hoc S. C. alicubi Juniani nomen præfert, & adſcribitur Domitiano Cæſari, & Appio Junio Sabino Coſs. an. A. V. C. DCCCXXXVI. alicubi vero Numianum appellatur, ut in *tit. Codicis de colluſione detegenda*. Quam lectionem Cujacius *in parat.* (*a*) emendavit ex Baſilicis, ubi legitur: *τῷ τῶν νιννίων δόγματι ἐγγράφως ἐκτεθέντα*: & repoſuit. *Ninnianum* a Ninnia gente, da qua fuit Trib. pleb. ille, qui interceſſione ſua reſtitit Clodio, iniquas rogationes in M. Tullium ferenti. (*b*) Poſſumus ex Haloandro levi mutatione legere Nonianum, (*c*) illudque referre ad T. Nonium Aſprenam, & M. Arricinum Clementem Coſs. ſub Domitiano anno V. CCCCXLVI. Hoc autem S. C. is, qui liber, vel ingenuus in judicio pronunciatus fuit colludente domino in judicio cum ſervo; delationis præmio ſervus vel libertus fiebat delatoris, qui abditam fraudem prodiderat: exemplo graſſatoris, qui principis liberalitate ſervus illius fit quo captus fuit, & vinctus. (*d*) Eam vero fraudem deferre ac detegere licebat omnibus quamvis extraneis (*e*) ex oratione Marci. Et quoniam qui captat injuſta, merito ſibi reditum intercludit ad juſta; ideo libertus, qui ſe in ingenuitatem petiiſſet, deinde reſciſsa ſententia ingenuitatis ad libertinam conditionem rediiſset, non recuperabat amiſsum jus aureorum annullorum, quod poſt manumiſſionem impetrarat. (*f*) Porro ſi ſervum plures dominorum ſibi vindicent, dicentes eſse communem, S. C. decretum eſt, ut ad eumdem judicem eatur, ne cauſa ſententiarum varietate laceretur. (*g*) Hæc autem actio poſt quinquennium, ſententiam ſtatus retractari, (*h*) ac vivente tantum eo, cujus de ſtatu agitur: nam mortuo eo, qui fuerat ingenuus pronunciatus, deinde in ſtatus controverſiam vocatus, inſtitutum judicium ſtatim diſsolvitur; idque conſtitutum fuit S C. quod Marci orationem excepit. (*i*) Nefas enim viſum eſt retractatione ſententiæ, atque quæſtione *προηγουμένως* mota lædere manes, & turbare cineres defunctorum. Quamobrem tum poteſt de ſtatu defunctorum (*K*) quæri poſt portem, ſi quæſtio ad augendam defuncti conditionem inſtituatur; veluti ſi qui libertinus fuerat pronunciatus, petatur ut ingenuus, priori ſententia retractata, declaretur; vel ſi quæſtio ea præcipua non ſit, ſed ad aliud judicium dirigatur, veluti ſi in judicio ſucceſſionis de ſtatu defuncti quærendum occurrat: ut quæſtio ad illius ſtatum evertendum minime tendat, dum ne tamen quinquennium exceſserit, nam poſt quinquennium ne incidens quidem quæſtio de ſtatu defuncti tractari poteſt: quod omnium primum edixiſse Nervam, Calliſtratus tradit. (*l*) Idque Marci Antonini temporibus S. C. comprehenſum fuiſse colligitur ex Capitolino, ac ex libris juris. (*m*) Quod etiam Tito Veſpaſiano, Suetonio teſte, tribuitur. Poterat autem libertus ad

(*a*) *tit. C. de colluſ. deteg.*

(b) Dio *l.* 38. Cic. *ep.* 23. *l.* 3. *ad Attic.*

(c) Gothof. *ad l. 1. C. de colluſ. detegen.*

(d) *l.* 2. *C. quibus ad liber. procl. liceb. ubi* Cuj. *in enarrat. C. l.* 1. *ff. de colluſ. deteg.*

(e) *l.* 2. §. 4. *ff. de colluſ. deteg.*

(f) *l.* 2. *de jur. aur. annul. ubi* Cujac.

(g) *l. cognitio* 8. §. *ſi plures* 1. *ff. de liber. cauſ.*

(h) *l.* 2. *ff. de colluſ. deteg.*

(i) *l.* 1. §. *ſed interdum*, *ff. ne de ſtat. defunct.* Cuj. *ad l.* 2. *ff. de jur. aur. annul. ſive* 15. *reſp.* Papin.

(K) *l. principaliter* 13. *C. de liber. cauſ.* Cujac. *d. l.* 2 *ff. de l. jur. aur. annul.*

(l) *l.* 4 *ff. ne de ſtat. def.*

(m) *l.* 1 *ff. eod. l.* 4 *ubi* Gothofr. Cuj. *C. eod.*

ingenuitatem proclamare etiam poſt manumiſſionem, quæ minime officiebat ingenuitati, ſi ea reperiretur per quinquennium, atque in judicio probaretur; vel ſi poſt quinquennium emerſerint inſtrumenta, & probationes ingenuitatis: eoque judicio liber homo generi, atque origini ſuæ reddebatur: dum ne cum ingenuitate quidquam e domo manumiſſoris efferret, quod ei tamquam liberto, aut ex bonis manumiſſoris fuerat adquiſitum; nam ſi ex poſſeſſione ſervitutis quis ſe in libertatem vindicaſſet, ea tantum exportare poterat, quæ in domum cujuſquam intuliſſet. (*a*) Quod cautum fuit S. C. cujus vetuſtate nomen intercidit. Qui vero liber, aut libera ſe venumdari pretii capiendi cauſa patiuntur, iis odio turpitudinis ex S. C. prohibetur ad libertatem proclamare. (*b*)

At quoniam Claudianis temporibus gliſcebat ſupra modum amor ingenuarum mulierum erga ſervos alienos, atque hi fœmineis illecebris ab operibus, & ſervitio abducebantur; ingenuarum autem mulierum fama, & proles, ſervilis libidinis labe ſuffundebatur; Pallantis liberti monitu inventa ratio eſt, qua ingenuarum turpia cum ſervis commercia dirimerentur. Itaque Sylla, & Othone Coſſ. an. A.V.C. DCCCIV. Claudius Cæſar in Senatu ea de re orationem habuit, & in illius ſententiam S.C. factum eſt, quod Claudianum ab auctore, & ſuaſore Claudio fuit appellatum. Id mirum cur Veſpaſiano Suetonius tribuat, cum ei manifeſte reſiſtant libri Juriſconſultorum, & Tacitus. (*c*) In quo Taciti loco Lipſius, adprobante Cujacio, pro *invito domino*, repoſuit *ignaro*: Petrus Faber, *ingrato*, ſive *invito* priſca locutione, quæ frequens eſt apud Plautum; ut autem Suetonio ſimus æquiores, libenter accipimus conjecturam Lipſii, qui exoletum jam hoc S.C. Veſpaſiani temporibus reſtitutum arbitratur; atque ob id Veſpaſiano adſcriptum a Suetonio. (*d*) Claudiano igitur S. C. comprehenſum eſt, ut quæ mulier ingenua concubuiſſet cum alieno ſervo, invito domino, ſi dominus ter denunciaſſet, ſive prohibuiſſet ſeptem teſtibus civibus Romanis præſentibus; tum ea mulier poſt ſententiam Prætoris, præſidiſve, apud quem ſuas denunciationes dominus profeſsus eſset, capite minuta in ſervitutem redigeretur illius, ad quem pertinebat ſervus: ita ut ſimul cum capite, bona etiam ſua ſecum ſub ejuſdem dominio transferret, dummodo invito domino alienum ſervum pellexiſset. Cæterum ſi dominus ſciens prudens neglexiſset, probaſsetve, Cujacius, ut & Lipſius, non ſervam, ſed libertam fieri exiſtimavit. (*e*) Lipſius enim expuncta vulgata, retinuit hanc Farneſiani Codicis lectionem: *ut ignaro domino ad id prolapſa in ſervitute: ſi conſenſiſſet pro liberta haberetur.* Quæ lectio ſententiam tribuit S. C. ſatis incivilem. Nec enim ſola honeſtatis ratio peperit hoc S. C., ſed etiam utilitas dominorum, a quorum ſervitio ſervi muliebribus illecebris abſtrahebantur, ut Theophilus tradit. Quam jacturam ab ipſa muliere præſtatione ſervilium operarum reparandam Senatus cenſuit. Quæ pœna mulieri a domino remiſsa videtur, dum ei conjugio conſentit; ideoque cauſa non ſupereſt, qua mulier ingenuitatem amittat. Libertam vero manere qui convenit uxorem ſervi, cum quo vel nullæ ſunt nuptiæ, vel ſi fuerint ejuſdem cum marito conditionis eſse uxorem oportet? Quamobrem conſentiente domino liberam manſiſse putandum eſt, ac nullas prorſus fuiſse nuptias. Cum hæc ita ſe habent; ſcrupulum tamen nobis injicit Paullus, qui *lib. 4. ſent. tit. 10.* ſcribit: *Ad filiam ancillam, vel libertam ex S. C. Claudiano effectam legitimam matris inteſtatæ hæreditatem pertinere non poſſe: quia neque ſervi, neque liberti matrem civilem habere intelliguntur.* Quorſum illa: *vel libertam ex S. C. Claudiano effectam*: niſi aliquando contingeret, ut ex S. C. Claudiano mulier

(a) *l. 1. C. ingen. manumiſ. l. de bonis ff. de lib. cauſ. l. 3. ingen. eſſe dic.* Cujac. *ad tit. C. de ingen. & manum. l. 23. ff. de liber. cauſ.* Claudiano, *ut docet* Cujac. *ad l. pen. ff. quib. ad liber. proclam. non lic. Ordinem liberalis Cauſæ, vide apud* Cuj. *obſ. lib.* 18. C. 23.

(b) *l. 3 ff. quib. ad libert. proclamare non licet.*

XXXI. De S.C. Claudiano.

(c) *l. 12. c. 53. annal.* Ulp. *t. 11. §. maxima.*

(d) in Veſpaſiano *c. 11.*

(e) Cuj. *ad tit. C. de S. C.* Claud. *& l. 21. obſ. 16.*

lier libertinam conditionem ſubeat, nempe domino adprobante conjugium? (a) Ob hæc tamen ab humaniori ſententia minime decedimus; potuit enim filia ex S. C. fieri ancilla domino improbante conjugium, deinde liberta per manumiſſionem. In quem ſenſum hunc locum a Cujacio acceptum invenimus in ſuis ad Paulli ſententias notis. Aliiſque in locis idem Cujacius tradit (b) conſentiente domino integram eſſe mulierique libertatem: ideoque patrem, qui per cauſam depoſiti dote dederat filiæ ſervo nupturæ, non actiones dotis repetiturum quod dederat, (nullum enim eſt inter ſervum, & liberam matrimonium) ſed actione de peculio ex cauſa depoſiti: quod Paullus reſpondit. (c) Nihililigitur in vulgata Taciti lectione tentari fas arbitror præter ea verba *pro libertis habeantur*: ubi levi mutatione legere malim *pro liberis habeantur*. Quid hoc enim monſtri eſt; ut ex ea muliere, quæ ingenua concepit, vel ſervi naſcantur, ut Cujacius ſcripſerat, (d) vel liberti, quæ opinio ex vulgaribus Taciti editionibus in vulgus interpretum manavit? quaſi poſſit quis eſſe libertus, qui ſervus numquam fuit? Non igitur ex Sententia S. C. ſed eſt conſtitutione Valentiniani, cui uſus & effrenatior in dies libido mulierum remedium ſuggeſſerat acerbius, arbitror eam filiorum inductam eſſe ſervitutem; (e) nec enim id tamquam novum jus, novamque pœnam Valentinianus conſtitueret, ſi S. C. Claudiano comprehenderetur. Qua de re Lipſio aſſentior, & Petro Fabro de vulgata lectione ambigentibus. (f) Quid ſi liber homo ancillam alienam ſibi junxiſſet? minime in S. C. incidebat, cum eo verba non porrigantur, (g) tantum productum fuit hoc S. C. ad ſervos adſcriptitios, ut eorum conditionem ſubiret mulier, quæ ſe illis permiſiſſet. Idemque jus apud Longobardos, & Francos permanſiſſe Cujacius in eorum legibus obſervavit: (h) Juſtinianus tandem S. C. hoc funditus ſuſtulit; quo aggere dejecto mulierum effrenata libido nimium quantum exundavit!

XXXII. De Lege Vectii Lybici.

Et hæc ad privatos ſervos pertinet. Eruamus nunc, ſi quid ad ſervos pertinet publicos, quibus Reſpublica utebatur, ut tabulariis præeſſent, atque ſcripturis publicis conficiendis vacarent, ſingulorumque civium nomine ſtipularentur ea, quæ eſſent ex neceſſitate, aut, uſu privatorum, ſi forſan per ætatem ipſi non poſſent, quandoquidem liberi homines pro aliis inutiliter ſtipulabantur; ideo ſervi adhibebantur publici, antequam Arcadius, & Honorius hoc munus ab iis ad liberos homines transtuliſſent. (i) Similis mos apud Athenienſes, qui ſervos publicos Quæſtoribus adjungebant ad conficiendas accepti, & expenſi rationes, quos, ſi fides Quæſtorum in ſuſpicionem vocaretur, torquere poſſent: ut ex iis veritatem elicerent; cum minime liceret civem torquere Athenienſem, ut nec Romanum. Hos igitur ſervos Romana Reſpub. cum manumitteret, non faciebat cives Romanos, ſed Latinos. Verum lege Vectii Lybici imperatum eſt, ut manumiſſi a Repub. cives Romani fierent; cumque lex hæc tantum Urbem, & municipia Italica teneret, prolata deinde etiam eſt ad municipia provincialia (K) ex S. C. facto Juventio Celſo, & Neratio Priſco Coſ. Itaque hanc nobis legem Cujacius explicatam dedit. Aliqui, atque in his Antonius Auguſtinus legunt *Veſtibulicia*, quod corruptum eſt ex nomine Vectii Lybici. Fuit enim Romæ Vectiorum familia, de qua L. Vectius, quem Dion tradit detexiſſe conjurationem Gatilinæ, & Vectius Rufus, qui fuit Præfectus Urbi: (l) Atque is quidem S. C. & legibus ſervilis conditio gubernabatur: huic proxima eſt conditio liberorum hominum, quos civilis ratio propter ætatis, mentis, aut ſexus imbecillitatem alienæ poteſtati ſubjecit: quam *minimam capitis diminutionem* auctores juris appellarunt.

(a) Cujac. *obſ.* 21. *cap.* 16. *& ad tit. C. de S. C. Cl. tollen.*

(b) *Ad l. Lucius* 27. *ff. depoſit. ſive ad l.* 7. *reſp.* Paul.

(c) *Vide* Goth. *C. Theod. ad S. C. Claudianum, &* Paul. 2. *ſent.* 21. §. 1.

(d) *lib.* 21. *obſ.* 16. *ex l.* 6. *&* 11. *C. Theod. ad S. C. Claud.*

(e) *leg.* 6. *C. Theodoſ. ad S. C. Claud.*

(f) *lib.* 1. *ſemeſt. c.* 25. Lipſius *ad* Tacit. *ann.* 12. *c.* 53.

(g) *l.* 9. *C. comm. de ſucceſſ. l.* 3. *C. de liber. cauſ.*

(h) *ad tit. C. S. C. Claud.*

(i) *l. generali in fine, C. de tab. l.* 10.

(K) *leg.* 3. *C. de ſerv. Reipubl. manumit.*

(l) *l.* 1. *C. de bon. matern.* Cujac. *ad tit. C. de ſerv. Reipub. manumit.*

Ad

Digitized by Google

XXXIII. De Legibus Tutelaribus, & lege Attilia, Julia, Titia.

Ad rurelas igitur primum ingrediamur. Quod jus proprium civium Romanorum factum eſt, ut ex eo excidat quiſquis civitatem amittat. Etenim patria poteſtas propria civium Romanorum eſt: rutela aurem eſt eadem, ac patria poteſtas, vel reſtamenro patris, vel a lege in defuncti patris liberos continuata, & producta: unde ad quos patria poteſtas extenditur, coſdem impuberes, patreque orbatos tutela complectitur. Quæ teſtamento venit, *teſtamentaria*; quæ a lege *legitima* nuncupatur, illam pater confert in quemlibet civem Romanum, quem dignum habeat, cui concredat liberos; hanc tribuunr leges agnaris, quibus pro gradibus ſucceſſionis cura, & defenſio rerum pupilli, arque perſonæ traditur. At ſi nullus teſtamento ſit datus tutor, nec agnatus ſuperſit aliquis, qui pupillum ſibi contuendum ſuſcipiat, aut fœminam, vel ſi tutoris teſtamentarii exercitum ab incerta conditione pendeat; vel ſi ex die tutor ſit datus; vel ſi idem ſit apud hoſtes; vel ſi hærede deliberante delara ſit hæreditatis aditio ex teſtamento, tutor ex lege *Attilia* dabitur: ita tamen, ut ſi nullus datus ſit teſtamentarius, detur ex lege uſque ad pubertatem; ſed ſi datus quidem fuerit teſtamento, verum ex cauſis ſupra demonſtratis impediretur, tutor ex eadem lege dandus eſſet, quoad impedimenrum duraret, (*a*) & a Prætore in urbe, atque a majore parte Tribunorum plebis qui ſicuti una cum Prætore conſcribunt edicta, (*b*) ita & una tutorem dabunt. (*c*) In provinciis vero tutor dandus eſſet provincialibus, aut iis, qui ibi domicilium habent ex lege Julia, & Titia, a Præſidibus, vel Magiſtratibus cujuſque muncipii juſſu Præſidum: ſiquidem datio rutoris non tranſit cum jure Magiſtratus, ſed præcipua lege conceditur; qua lege opus non fuiſſet, ſi Magiſtratus jure tranſiret. (*d*) Hodie vero jus hoc dandi tutoris juriſdictioni cohærere, Baldus exiſtimat: vulgo enim tutores a quolibet magiſtratu dantur. (*e*) Meminit etiam Ulpianus tit. XI. legis Juniæ, quæ tutorem fieri jubet Latino, aut Latinis impuberibus eum, qui etiam ante manummiſſionem ex jure Quiritium erat: nempe cujus falſa ſervitus patuerat, eodemque titulo refert Latinum libertum vetitum fuiſſe ex Julia tutorem dari. Attiliæ autem legis certa tempora indicare non auſim. Tentari poſſet latam ante Philippum, & Albinum Coſſ. anno A. V.C. IↃLXVII. cum in hiſtoria ejus anni apud Livium (*f*) menrio ſit tutoris a Tribunis, & Prætore petiti, quod Sigonius obſervavit. (*g*) Quamobrem referri poſſet ad annum Urbis CDXLIII. ut a L. Attilio Trib. pleb. rogatam arbitremur. Ab hac lege receſſum videtur Claudii temporibus, qui per Conſules *ex inquiſitione* tutores pupillis utriuſque ſexus dari juſſit, (*h*) idque abrogatum fuit ab Antonino Philoſopho, a quo *Prætorem tutelarem* inſtitutum fuiſſe, refert Capitolinus in Antonino. (*i*) Adjectæ vero ſunt ex conſtitutionibus cautiones, a tutoribus exigendæ *rem pupilli ſalvam fore*, & ex iiſdem data facultas compellendorum tutorum ad adminiſtrationem rurelæ: quæ antea Magiſtratus potius officio expediebanrur, cum nihil ſuperioribus legibus caveretur, & memoratur (*K*) S.C. Trajano auctore, quod datur actio utilis, vel in factum in Duumviros, qui Magiſtratus erat municipiorum, ſi tutores, vel curatores dando, neglexerint ab iis exigere cautionem *rem pupilli ſalvam fore*, aut minus idoneam exegerint. Demum Juſtinianus ſi pupilli, vel adulti facultates quingentos ſolidos non excedant, a defenſoribus civitatum, una cum Antiſtite ſacrorum, vel aliis Magiſtratibus tutores dari conſtituit: (*l*) Plura autem S. C. prodierunt, ut in locum furioſi, ſurdi, muti, alii tutores dentur. (*m*) His accedit S. C. quo liberti Senatorum in patronorum bonis adminiſtrandis occupati, a gerendæ tutelæ onere liberantur, (*n*)

(a) Ulp. *tit.* 11. *lib. pr.*
(b) Cic. *de offic.* 3.
(c) Cujac. *in not. marg. ad Inſt. tit. de Attil. tut.*
(d) Govean. *ad tit. de juriſd.*
(e) Gorh. *ad tit. Inſtit. de Attil. tut.*
(f) *lib.* 39.
(g) *lib.* 1. *de antiq. jure Civium Roman. cap.* 13. *ae jure tutelar.*
(h) Theoph. *Inſtit. lib.* 1. *tit.* 20.
(i) *l. cum plures ff. de tutel. l.* 4. *ff. de excuſ. l. ſi quis ff. de teſtam. tut.*
(K) *l.* 4. *C. de Magiſ. conv.*
(l) *l.* 30. *C. de epiſcop. audi.*
(m) *l. penult. ff. de tutel.*
(n) *l. Libertus* 15. §. 12. *ff. ad Municip. & incol.*

Et

XXXIV. De Muliebri tutela, & lege claudia.

Et hac quidem lege conſultum eſt præcipue impuberibus. Fœminæ vero etiam vero puberes, propter infirmitatem conſilii, perpetuæ tutelæ, ac auctoritati alienæ ſuberant, jure ſane antiquiſſimo, nempe Attico, quod in mores, & jus Romanorum permanavit. Nam ut Budæus in linguæ græcæ commentariis (*a*) obſervavit Κύριος dicebatur mulierum tutor, quem omnibus mulierum actibus apud Græcos intervenire oportuiſſe, colligitur ex *Cic.* pro Flacco. *Nam emptiones*, inquit, *falſas prædiorum proſcriptiones cum mulieribus aperta circumſcriptione feciſti: tutor his rebus Græcorum legibus adhibendus fuit*. Igitur & moribus Romanorum, ut idem pro Muræna ſcribit, mulieres perpetua tutela continebantur, earumque non ante tutela ſolvebatur, quam convenissent in manum. Matresfamilias enim, ut alibi diximus certis ſolemnitatibus nubentes, re divina peracta, fatreque, ut mos erat veterum ſacrificiorum, adhibito, *convenire* dicebantur *in manum viri*, ſive in *poteſtatem*; quia in ejuſdem viri domum ſe, ſuaque omnia transferebant; ita ut in dominium viri tranſirent jure mancipii: ac propterea in alienam familiam commigrantes, capite minuebantur, ideoque ſolvebatur etiam tutela, quæ in libero capite tantum inſiſtit, & quavis capitis diminutione perimitur. (*b*) Inſtitutum enim fuerat a Romulo, ut Dionyſius tradit, id quod nunc etiam retinemus, ut inter conjuges, eſſet divinarum, atque humanarum rerum ſocietas, & ſacrorum omnium communio. Fœminas igitur innuptas agnatorum proximior juræ tutelæ regebar, eadem prorſus auctoritate, qua continentur impuberes: quorum negotia omnia gerebant tutores, & auctoritatem interponebant; puberum vero mulierum negotiis gerendis tutores tantum auctoritatem præſtabant; ab hac autem poteſtate Livia, & Octavia liberatæ fuerunt per Auguſtum, teſte Dione. (*c*) Mulieri enim nullo tutore auctore bene ſolvebatur; pupillo minime, ut docet Cicero. (*d*) Ut igitur omnibus negotiis mulierum, ita & nuptiis contrahendis præerat tutoris auctoritas, ſine qua in viri manum convenire non licebat. Ne vero agnatus, qui ſemel tutelam ſuſceperat, eo onere quoad mulier nuberet, premeretur, inſtitutum fuit, ut alteri a ſe proximiori eam in jure cedere poſſet: quæ *ceſſitia tutela* dicebatur, indeque *ceſſitius tutor*, ut tamen qui ſemel tutelam ſuſceperat, exercitium illius per ceſſionem conferre poſſet in alium, non autem ipſum tutelæ jus, quod ab ſe abdicare non poterat. Hinc mortuo eo, cui ceſſa fuerat, exercitium tutelæ remeabat eodem, unde diſceſſerat. (*e*) Hanc mulierum puberum tutelam plerique quorum dux Cujac. ſublatam prorſus arbitrentur lege *Claudia*, cujus anceps eſt, & crebris eruditorum diſputationibus jactata ſententia. (*f*) Peperit omnes controverſias Ulpianus, cujus hic verba deſcribam. (*g*)

Quantum, inquit, *ad agnatos pertinet, hodie ceſſitia tutela non procedit; quoniam permiſſum erat in Jure cedere tutelam fœminarum tantum, non maſculorum. Fœminarum autem legitimas tutelas lex Claudia ſuſtinet*. Cujacius pro *ſuſtinet* repoſuit *ſuſtulit*.

Id Ravardus non probavit, (*h*) & auctoritatem Cujacii veritus ſuppreſſo nomine, hanc emendationem exploſit; propriam vero ſententiam tam obſcure propoſuit, tam perplexe, ut palam oſtenderit, non tam in animo habuiſſe confirmare ſuam, quam reprobare alienam. Id tantum perſpicue tradit *ſuſtinere* hic accipiendum eſſe pro *differre*, ut accipitur in *l.* 42. *ff. noxa, action.* & apud *Cic. ad Attic. lib.* 12. qui *ſuſtinere ſolutionem* dixit pro *differre*. Secutus hunc eſt vir omni eruditione inſignis Jacobus Gothofredus, qui ſibi hanc verbi explicationem arrogavit, (*i*) eaque conſiſus

(a) *pag.* 44. & 45.

(b) Cic. *in top. ubi* Boet. Briſſ. *de ritu nupt. pag.* 26.

(c) *l.* 49. *p.* 414.

(d) *in topic. ubi* Boet. Briſ. *de ritu nupt. p.* 24. & 27. Ulp. *t.* 11. §. *pupillorum.*

(e) Ulp. *tit.* 11.

(f) *Vid* Giſan. *qui defendit* Cuj. *ad l. unic. C. ubi tut. vel curat. pet.*

(g) Ulp. *tit.* 11. *verb. ceſſitia.*

(h) *Varior. l.* 1. *cap.* 10.

(i) *l.* 2. *C. Theod. de tut. & cur. crean.*

fiſus aperte Cujacio reſtitit, ac ſublatam tantum cenſuit a Claudio ceſſionem in jure, nempe ceſſitiam tutelam, ne quod onus ſemel agnatus ſubjerat, deponere umquam poſſet, ideoque ſcripſiſſe Ulpianum lege Claudia muliebres tutelas *ſuſtineri*, ſive *differri*, ceſſitia omnino ſublata. Sunt qui ſenſum Cujacii retineant, emendationem repudient, inter quos Theodo-
(a) *ad l. 12. Tab.* rus Marcilius, (*a*) qui non dubitat *ſuſtinere* verbum accipere pro *inhibere*: ut retenta lectione vetere, ſententiam colligat eamdem, quæ in verbo *ſuſtulit* a Cujacio repoſito continetur: adducitque *Cic. Epiſt.* 21. *lib.* 13. ad Attic. ex qua contendit *ſuſtinere* accipiendum eſſe pro *inhibere*. Quod eſt falſum; ſcribit enim Cicero: *arbitrabar ſuſtineri remos, cum inhibere eſſent remiges juſſi*: non quod idem ſit *ſuſtinere*, & *inhibere*; ſed quia credebat Cicero ſuſpendendum eſſe remigium, quando nautæ juſſi eſſent inhibere: verum poſtea compererat non ſuſpendi remigium, cum jubentur inhiberi, ſed alio moveri remos, & navem converti ad puppim, ac retro impelli, quod Thucydides dicit πρύμναν κρούεσθαι. At me Gothofredo adjungit Ulpiani locus *tit. de tutelis* §. *moribus*. Ait enim Ulpianus: *moribus tutorem dari mulieri pupilleve, qui cum tutore ſuo lege vult agere, ne tutor ſit in re ſua auctor*: ideoque tutorem alterum juriſdictione Prætoris exercitari, quo auctore mulier pupilluſve cum tutore contendat. Cum enim Ulpianus pupillum a muliere ſecrevit, palam facit ſuo tempore, non pupillarem ſolum, ſed & muliebrem permanſiſſe tutelam: ſiquidem ſi muliebris tutela ſuis temporibus perempta eſſet, mentionem tantum pupillaris tutelæ faceret. Non negave-
(b) *in C.* Theod. *de tutor. & cur. creand. & l. 3. C. legit. tut.* rim juſſiſſe Conſtantinum, (*b*) ne *patruus* mulieris tutelam recuſaret. Unde quæri poſſet, cur opus fuerit Conſtantini lege, ſi jus antiquum vigebat, ex quo ad patruum ex agnationis ordine muliebris tutela perventura erat? Nimirum hinc ſuſpicari licet, plura fuiſſe legis Claudiæ capita, quorum vix nunc veſtigia retinemus: ac præter id, quo ceſſitia tutela tollebatur, extitiſſe forſan & aliud, quo mulieres eximebantur tutela patruorum, quorum intollerabilis erat aſperitas. Quod ſane ferox patruorum ingenium veteri erat proverbio tritum, unde illud apud Poetam:

Ne ſis mihi patruus oro.

Facile igitur crediderim ſub mulieroſo ac imbelli principe, quo imperante fœminarum impotentiæ, atque libidini divina omnia, & humana ceſſerunt; mulieres quia ſibi norant omnia procedere, opportune patrui jugum, flexa principis ad id auctoritate, dejeciſſe: Conſtanti-
(c) *Vide* Riterſ. *ad l. XII. tab pag.* 110. *c.* 14. *pag.* 3. num vero imperium patruorum, ſuſcitato jure antiquo, reſtituiſſe. (*c*) Scio aliud excogitaſſe Jacobum Gothofredum: ſuum tamen cuique in re tam obſcura judicium liberum eſto: mihi certe hæc ratio videtur cum temporibus, & legiſlatoris ingenio convenire. Cæterum Juſtinianus muliebres etiam tutelas pubertate ſolvi juſſit, quod eſt receptum, ſi peculiaris regionis mos non adverſetur. Illud minime prætermittendum, mulieres olim exemptas fuiſſe tutorum poteſtate, ſi veſtales fuiſſent, vel tres
(d) Plutarch. *Lipſ. ad* Tacit. *annal. l.* 3. *c.* 25. (e) Lipſius *ibidem.* filios peperiſſent, quod arbitror ex lege Papia profluxiſſe. (*d*) Hinc illud apud Pithœum juris veteris fragmentum: *Mulier ſine auctoritate tutoris manumittere poteſt, ſi jus habeat liberorum.* (*e*) Pertinebat etiam ad muliebres tutelas caput aliud legis Juliæ de *maritandis ordinibus*: quo capite, ut ibi latius exponemus, tutor dandus erat mulieri, virginive legitimo tutore deſtitutæ ad dicendam, promittendamve dotem; quod ex S. C. ad eam legem conditio productum eſt ad mulieres, quæ tutorem quidem habent legitimum, ſed vel furioſum, vel mutum, vel abſentem;

tem ; opus autem fuit hoc S. C. quia etſi res poſcat , ut alius tutor detur; regula tamen juris obſtabat; quæ vetat tutorem dati tutorem habenti : item & alia, ut nullus ſit certæ rei tutor. (*a*)

Porro Senatuſconſultum eruere licuerit, (*b*) quo referimus regulam juris, ut ſi tutela pervenerit ad teſtamentarium; deinde is aut excuſatus fuerit, aut remotus, in locum ejus tutor ſit dandus , neque ad legitimum deveniatur, niſi teſtamentario mortuo . Hic enim Juriſconſ. *mortuo teſtamentario S. C. ceſſare*. Ex quo ſequitur, ut ſuperiora S. C. comprehendantur. Pertinet etiam ad tutelas *l. ſi impuberi* 13. *ff. de tutor. vel curat. dand.* quam portionem fuiſſe S. C. Pegaſiani cenſet in eadem Cujac. cum non omnia illius capita ſuperſint . Ne autem cum iis erremus qui contra regulam juris cenſuerunt per teſtatorem ſervo tutorem dari , cum tutela ſit jus in capite libero; ita ſpeciem , Cujacio auctore , ponemus. Inſtituerat quis hæredem, eumque rogaverat , ut manumitteret ſervum impuberem, eique hæreditatem reſtitueret. Hæres recuſat adire; atque ita concidet fideicommiſſum, & libertas ſervo relicta; utpote deſtituto teſtamento. Senatus cenſuit cogendum hæredem adire, non quidem ab impubere, ſed ab alio ejus nomine : cum ætas hoc ei non tribuat , ut poſſit in judicio conſiſtere. Non tamen obſtat conditio ſervilis, ne inſtet pro ſua libertate. Igitur libertate ſe ipſo inſtante impetrata , dabitur tutor , qui ejus nomine petat fideicommiſſariam hæreditatem . Nec refert quod legitimus ſervi tutor ſit patronus, nempe hæres rogatus : quia ne is hæres ſit auctor in ſua cauſa, Senatus cenſuit dandum ſpecialem tutorem ad hoc negotium reſtituendæ hæreditatis, ut ea teſtituta, & cauto ab hærede *rem pupilli ſalvum fore*, ac negotio tranſacto, tutela legitima ſervi manumiſſi tranſeat ad hæredem rogatum, qui manumiſit, quaſi ad patronum; iſque adeo ſatiſdare omnino cogitur; (quod exigi regulariter non debet a patrono) (*c*) qui quantum in ſe fuit peremit tutelam : nec parum ei tribuitur, quod jus manumiſſionis retineat in liberto, quem liberavit invitus. Quam S. C. ſententiam, Adrianus extendit ad eum cui libertas directo relicta reſtamento fuiſſet, & hæreditas per fideicommiſſum: cum S. C. tantum de libertate, & hæreditate per fideicommiſſum relictis decreverit . Hoc autem erit diſcrimen in caſu conſtitutionis, quod tutor datus, erit tutor perpetuus, neque umquam pupilli tutela perveniet ad hæredem, quamvis teſtituta hæreditete: quia hæres non poteſt ſuſcipere legitimam ſervi tutelam, quaſi patronus, cum ſervus per libertatem directam ſit libertus Orcinus , non vero hæredis,a quo nullam libertatem accepit, ſed ex teſtamento ab ipſo teſtatore: ideoque deficiente legitimo, tutelam geret tutor a magiſtratu datus. S. C etiam ex oratione Marci conditum, vetat ingenuos libertis tutores dari (*d*) niſi in libertorum penuria. Decrevit & Senatus , Neronis temporibus, teſte Tacito annalium 15., adoptivos liberos ad excuſationem non prodeſſe. (*e*) Item S. C. decretum eſt ut libertus Senatoris ,qui patroni negotia gerit , excuſetur a tutela. (*f*) Quod J. C. retulerunt ad unum tantum libertum , qui negotia tractet, non vero ad plures, neque ad libertum clariſſimæ fœminæ , nempe mulieris Senatori nuptæ. (*g*) Præterea oratione Severi S. C. comprobata cavetur, ne prædia ruſtica , & ſuburdana eorum, qui ſub tutela ſunt, vel cura, injuſſu teſtatoris, aut ſine decreto, cauſæque cognitione diſtrahantur. (*h*)

(a) Ulp. *Inſtit. cap.* 11. Cujac. *in notis ibi verb. ad dotem dicendam*.

(b) *ex l. quiſquis* 11. §. 3. *ff. de tutel.*

(c) *l.* 5. §. 1. *ff. legit. tut.*

(d) *l.* 1. *ff. de excuſat. ubi* Cujac.

(e) *l.* 2. §. *adoptiv. ff. vacat. mun.* Cujac. *ad l.* 2. *ff. de excuſ.*

(f) *l. libertus* 17. *ff. de municip.*

(g) Cujac. *ad Papin. l.* 1. *reſp. de l. libertus*.

(h) *l.* 1. §. 1. *ff. de reb. cor. qui ſub tutel. ſunt ſine decret. non alien.*

XXXV. De Lege Lætoria.

Proxima muliebris ſexus imbecillitati eſt ætas minor XXV. annis , qua ætate , fluctuantibus adhuc humoribus corporis , animus incertis jactatur quoque conſiliis . Quod Hippocrates ſignificavit , qui comitiales morbos poſſe ſanari ſcribit ante annum XXV. propterea quod humores , qui

qui adhuc non concederunt, aliorſum deflecti facile poſſunt. Hinc annum XXV. ſtatuit Galenus pubertatis terminum. (a) Eadem ratione jus civile hoc anno definivit hominis ſtatum, qui græcis dicitur ἀκμὴ. (b) Idque inductum fuit lege Lætoria ſane antiquiſſima: ſiquidem ejus non obſcura mentio eſt apud Plautum in Pſeudolo: ubi legem hanc appellat *quinam vicenariam*. Hinc ætas XXV. annorum Conſtantino dicitur *legitima*: (c) *ubi annos Lætoriæ legis egreſſus legitimam compleverit ætatem*: quia ſcilicet eo numero annorum minori ætati finis imponitur. Hujus legis hæc capita erui ex antiquorum teſtimoniis poſſunt. Primo capite cavebatur adoleſcentibus diſſolutis, & laſcivis, ac luxu perditis, quibus cauſa cognita curatores dabantur. (d) Altero capite circumſcriptis adoleſcentibus ſuccurrebatur, ac recidebantur fraudes verſutorum hominum, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. (e) Plenius deinde remedium acceſſit a Prætore, cujus edictum non circumſcriptis modo, ſed & lapſis adoleſcentibus opem ferebat; ut non ſolum alienam fraudem, ſed etiam imperitiæ ſuæ damnum effugerent, quod non per actionem fit, ſed per Prætoris cognitionem. (f) Vetuit autem lex Lætoria, ut apud Priſcianum Svetonius lib. 4 Prætorum tradit, adoleſcentum ſtipulationes: idemque colligitur ex Plauto in Pſeudolo, (g) ex quo etiam deducitur, per legem Lætoriam perimi actionem creditorum adverſus adoleſcentem, qua de cauſa ei credere metuebant. (h)

Perii: an non tum lex me perdit quina vicenaria
Metuunt credere omnes.

Poſtremo legis Lætoriæ capite in eos, qui fraudem adoleſcenti ſtruxiſſent, publicum judicium conſtituebatur. (i) Quod tamen eſt hodie ſublatum. (K)

XXXVI. De lege Julia, & Papia Poppæa.

Quæ adhuc ex antiquis monumentis erutæ ſunt leges, atque S. C. ad ſingularum perſonarum ſtatum reſpiciunt. Nunc ea jura expendamus, quæ ad conjunctionem pertinent earum, inter quæ ſunt jura nuptialia, e quibus & auctoritate rerum decernendarum, & multitudine capitum, & eruditionis varietate, celeberrima, & ampliſſima eſt lex Julia, & Papia Poppæa, ad quam plura condita ſunt S. C., quæ loco ſuo perſequemur. Legem hanc non tam ratio, quam neceſſitas expreſſit ab Octaviano Auguſto. Cum enim diuturnum civile bellum Urbem cæde civium, & ærarium ingentibus ſumptibus exhauſiſſet; Cæſar publicis neceſſitatibus, ſingulorum incommodo cenſuit occurrendum; etenim multa millia armatorum interierant, (l) & Urbs valde decreverat fuga, & abſtinentia nuptiarum. Adeo ut cum ipſi latores legis Papius, & Poppæus Coſſ. cœlibes eſſent, & quærerentur alii, qui liberos haberent, quo illis Coſſ. præferrentur (liberos enim habens in Conſulatu petitione præferebatur) reperti non fuerint cum liberis cives conſulatu digni, qui eos in petitione ſuperarent. (m) Itaque Auguſtus augendæ proli cœlibatum pœnis, conjugia, & multitudinem liberorum præmiis affecit; explendo autem ærario libertatem capiendi ex alieno teſtamento, magna ex parte præcidit, ac tranſtulit in populum jura, & lucra privatorum, ut, quod ſolemne eſt, publicum commodum ex privatorum opibus coactum deflueret ad Principem. Cum autem lex hæc Papia coerceret civium cum in teſtando, tum in nubendo libertatem: Juriſconſulti æquitati magis, quam principum conſiliis, legiſque ſeveritati ſtudentes; ita ea interpretabantur, ut quantum in ſe fuit, vires illius fregerint, atque inciderint. Huic autem legi tam multa Juriſconſultorum reſponſa, & fragmenta veterum ſunt implicata; ut qui hac luce careat, in curſu juris civilis.

(a) *lib.* 5. *ἀφορισμῶν.* Cujac. *com. ad tit. ff. de min. 25. ann.*

(b) *l. cum pater §. curat. ff. leg. & fidcicom.* 2.

(c) *l. 2. C.* Theodoſ. *de donat. Br. 3. antiq.* 2. Cujac. *ad tit. ff. de min. 25. an. & de dol. mal.*

(d) Capitolin. *in* Antonin. Cujac. *com. ad tit. ff. de min.* Jacob. Gothofred. C. Theodoſ. *de donat. l.* 2.

(e) Cic. *lib.* 3. *offic.*

(f) Cujac. *ad t. ff. de min. & de dol. mal.*

(g) *act.* 5. *ſcen.* 3. *v.* 25.

(h) Lipſ. *ad* Tacit. *annal. l.* 11. *n.* 29.

(i) Cic. *l.* 3. *de offic. & l.* 3. *de nat. Deo.*

(K) Cujac. *ad tit. de min. & dolo malo in princ.*

(l) Scoliaſt. Horat. *in carm. ſacul.*

(m) Dio 53. *vide* Cujac. *ad tit. C. de caduc. toll.* Tacit. *lib.* 3. *annal.*

Digitized by Google

vilis paſſim offendat, & prolabatur; tantique uſus, & auctoritatis diu fuerunt leges hæ Julia, & Papia, ut propter celebritatem earum *leges κατ' ἐξοχὴν* appellarentur. Harum legum inſcriptio, non modo Papium, & Poppæum Coſſ. ſed & ipſum Julium nomen præfert: tum quia primus Julius Cæſar Dictator cenſuram agens, ut nova ſobole abſumptam bellis civilibus Urbem expleret, multitudini liberorum prœmia conſtituit; (*a*) tum etiam quia & Auguſtus, quem ſæpe Julium appellatum legimus, anno A. V. C. IↃCCXXXVI. cœlibatum pœnis damnaverat, nuptias exornerat præmiis. Quæ tamen lex rejecta multitudinis diſſenſu fuit: unde Propertius:

(a) Dio *l.* 43.

Gaviſa eſt certe ſublatam Cynthia legem,
Qua quondam edicta flemus uterque diu,
Ne nos divideret.

Horatius autem in carmine ſæculari fauſtum exitum precatur his legibus.

Diva producas ſobolem, patrumque
Proſperes decreta ſuper jugandis
Fœminis, prolisque nova feraci
Lege marita.

Etenim ſub extremum imperium, lenita ſeveritate pœnarum, lata denuo lex eſt a Papio Mutilo, & Q. Poppæo Coſſ. anno A. V. C. IↃCCLXII. (*b*) quæ demum tenuit, in eamque Conſulum rogationem prioris legis capita relata fuere, indeque appellata lex Julia, & Papia Poppæa, uttamen Julia potiſſimum ad contrahenda matrimonia; Papia vero ad ſuſcipiendos liberos referretur. (*c*) Sane ante has leges, quamvis nulla pœna eſſet a jure conſtituta, cœlibes tamen aliqua ignominia per cenſores notabantur exemplo Lacedæmoniorum. (*d*) Unde extat apud Gellium oratio Metelli Numidici, (*e*) qui cenſor matrimoniorum frequentiam ſuaſit. Et quoniam notat neque cum uxore ſatis commode, neque ſine uxoribus vivi omnino poſſe; propagationem prolis, & utilitatem publicam tranquillitati privatæ cenſuit anteferendam. Ejuſdem orationis auctoritate, ac verbis, Auguſtus & legem ſuaſit ſuam. Hinc lex Ciceronis conficta in libris de legibus: *Cœlibes eſſe prohibento*. Cœlibem autem Cujacius dictum putat, (*f*) quaſi κοίλιψ, κοιλίαν λείπων *ventrem linquens.* Harum capita legum, quæ mutilata ſuperſunt ex veteribus monumentis, diligentius eruit, & quantum humanæ licuit induſtriæ, ad priſtinum ſuum ordinem revocavit Jacobus Gothofredus, ad cujus fere indicia ordinem nos diſputationum noſtrarum pertexemus: Ad hæc autem capita univerſæ, quas habemus, harum legum ſententiæ referuntur. Primum caput erit de maritandis inter ſe civium ordinibus. Alterum de irritandis nuptiis eorum, qui fuerint procreandis liberis inhabiles. Tertium de præcidenda libertate differendarum nuptiarum. Quartum de pœna eorum, qui contra haſce leges nupſerint. Quintum de privilegiis legitimi connubii. Sextum de præmiis ſuſceptorum liberorum. Septimum de removendis nuptiarum, & prolis impedimentis. Octavum de modo divortiis imponendo. Nonum de pœnis cœlibatus, & orbitatis. Decimum de augendo jure patronatus pro numero liberorum in libertorum bonis. Primum vero caput quod erat *de maritandis ordinibus*, legi nomen dedit univerſæ. Eo capite nuptiarum frequentia ita invehebatur, ut ne tamen Senatorius ſanguis ignominia ſervili pollueretur. Eo autem tempore longe major erat ingenuorum, quam ingenuarum numerus. (*g*) Itaque venia data eſt legitimarum nuptiarum inter ingenuos, & libertinas; Senatoribus tamen, eorumque filiis tam naturalibus, quam adoptivis, (*h*) & emancipatis, & a Senatore

(b) Dion. *l.* 56. Iſid. 5. *orig.* 5.

(c) Cujac. *ad tit.* Ulp. 16. §. *qui intra*, *verb. neutri legi.*

(d) Dion. *lib.* 43.

(e) *vide epito.* Livian. *lib.* 59.

(f) *ad tit. C. de cad. toll.*

(g) Dio *lib.* 54. *in geſt. ann.* 736.

(h) *l.* 6. & 7. *ff. de Senat.*

in

in adoptionem datis, etiam ei, qui ſit inferioris ordinis, natiſque poſt mortem patris (non autem conceptis, & natis poſt patrem Senatu moto, hi enim Senatoris filii non habentur:) item nepotibus ex filio licet Senatu moto: (ſufficit enim avita dignitas,) (*a*) pronepotibuſque ex filio inrerdictum fuit ſponſam, uxoremve habere libertinam, vel eam, quæ aut palam corpore quæſtum faceret, feciſſetve, aut artem ludricam exerceret, ejuſdemve exercitii patrem, aut matrem haberet, habuiſſetve. (*b*) Quamvis autem dignitas Senatoria dominio obveniſſet poſt libertatem, matrimonii cauſa datam; abſtinendum ei tamen erat a libertinæ nuptiis; ſiquidem eas nondum contraxiſſet: nam ſi contraxiſſet ante adeptam Senatoriam dignitatem, quamquam ante dubitabantur, an nupriæ manerent; Juſtiniano tamen inhumanum viſum eſt ob eventum ſolvi nuptias, a quibus initio vitium abfuiſſet. (*c*) At ſi poſt nuptias vir exciderit Senatoria dignitate, conſiſtere matrimonium, Ulpianus cenſuit, cum dignitas, quæ obſtiterat, fuerit imminuta. (*d*) Caput autem hoc ad nuptias pertinens, paſſim immutatum eſt novella 117. Juſtiniani, a quo etiam conſtitutum eſt, (*e*) ut mulieri ſcenicæ, quæ ſe ad honeſtum vitæ inſtitutum contuliſſet, cum quolibet etiam dignitate prædito nuptiarum poteſtas eſſet. Ob eamdem honeſtatis cauſam, libertinus etiam ab ingenuo adrogatus, aut alius, qui artem ludricam exerceat; vel a parentibus eam arrem exercentibus deſcendat, ducere prohibetur filiam Senatoris, etiam Senatu moti, quæ ſe ad turpem quæſtum non convertit: uti & prohibetur ducere, neptem, pronepotemque ex filio (*f*) cujus Pater dignitatem amiſiſſet; niſi ſe turpi quæſtu commaculaverit.

XXXVII. De illicitis nuptiis irritandis ſub Marco.

Eæ tamen nuptiæ quamvis injuſtæ, non irritabantur per hanc legem; ſed per S. C. quod Marci orationem eſt conſequutum: (*g*) qua oratione Imperator ſuaſit, ut quæ prium erant illicitæ, deinceps nec nuptiæ forent. Hoc enim inter *injuſtas* intereſt, & *irritas* nuptias, (*h*) quod in injuſtis dos conſiſtit, quæ poſt viri mortem caduca fiebat, (*i*) & ex iis oritur accuſario adulterii: ab irritis vero nec adulterii accuſatio, nec dotis actio proficiſcitur. (*K*) Verum Cujacius docet ex hac lege quidem libertinam non eſſe injuſtam Senatoris uxorem, aut filii, aut nepotis: contra vero non ex hac lege, ſed ex oratione Marci filiam, aut nepotem Senatoris, non eſſe juſtam uxorem libertini hominis. (*l*) Neque cum lena, aut ea, quam leno, lenave manumiſerit; neque cum muliere publico judicio damnata, & in adulterio deprehenſa, lex Julia dat ingenuis nuptiarum licentiam. (*m*) Ingenui autem nomine lex comprehendit etiam eum, qui jus aureorum annulorum impetravir, (*n*) vel qui fuetir ingenuus judicatus. (*o*) Damnatam vero publico judicio mulierem, ne ante quidem ductam retinere deinceps Senator poteſt ex S. C. ad hanc legem adjuncto, cujus meminit Ulpianus, (*p*) Et quoniam lex non tam ſententiam notavir, quam factum; ideo ingenuis abſtinendum erar a nuptiis mulieris in adulterio deprehenſæ, quamvis non damnata, ſed abſoluta fuiſſet. Semel enim deprehenſa, numquam exuit turpitudinem. (*q*) Damnatam vero adulterii, quam vir accuſaverit poſt impetratam objecti criminis abolitionem, uxorem denuo ducere non prohibetur. (*r*) Severiſſimo quoque conſilio conſtitutum fuit his legibus, nec ſuxagenario major majorem quinquaginta duceret: propter extinctam ſpem ſuſcipiendæ ſobolis; Conjugium veteres, *liberorum ſeminarium* eſſe voluerunt: (*ſ*) unde cujus mulierie alveus exaruit, minime dignam nuptiis judicarunt. Quo circa mos erat nubentibus profiteri, liberorum

(a) *l.* 7. §. *ult. ff. eod.*
(b) *l.* 44. *in pr. ff. de ritu nupt.* Theoph. *inſtit. quibus ex cauſ. manumit.*
(c) *l. penult. C. de nuptiis.*
(d) *l.* 27. *de ritu nupt.*
(e) *l. ult. C. de nup.*
(f) *l.* 9. *ff. de Senat. l.* 32. & 44. *ff. de ritu nupt.*
(g) *l. oratione* 16. *ff. eod.*
(h) Ulp. *tit.* 16. §. *ult. l.* 12. §. 1. *ff. de adult.*
(i) Rævard. *var. lib.* 4. *c.* 16.
(K) Gothof. *in not. ad l. Jul. & Pap. cap.* 1.
(l) *ad lib.* 4. *reſp.* Papin. *l.* 9. *ff. de Senat. & l.* 23. & 44. *ff. de rit. nupt.*
(m) Ulp. *l.* 43. §. 6. 7. 8. & 9. *ff. de rit. nupt.* Gothof. *ad hoc cap. in notis.*
(n) *l. ult. ff. de jure aur. ann.*
(o) *l.* 25. *ff. de ſtatu homin.*
(p) *l.* 43. §. 10. *ff. de ritu nupt.*
(q) *l.* 43. *ff. de ritu nup.*
(r) *l.* 24. §. *ream ff. eod.*
(ſ) Lactant. *l.* 1. *de falſ. relig. c.* 16. Svet. *in Cl. p.* 23. Ulp. *cap.* 16. *l.* 12. *C. de legit. hæredit.* Briſ. *de ritu nupt. pag.* 118.

rum procreandorum cauſa ſeſe nuptias appetere. Quod colligitur ex his Taciti verbis: *Cum uxore principis prædicta die, adhibitis; qui obſignarent, ſeſe velut ſuſcipiendorum liberorum cauſa convenire*. Uſus autem docuit in homine majori *LX.* annis generandi vim eſſe peremptam; in muliere vero *quinquaginta* annis majorem concipiendi vim periiſſe: etſi Ariſtotiles (*a*) generandi vim in homine ad LXX. uſque annum vireſcere ſcribat, plurimaque ſuperſint exempla virorum, qui ætate longe majori, liberos inſperato ſuſceperunt. Ut enim obſcuriora, quæ ſunt ſane innumera prætermittamus, certe Maſiniſſam regem, anno jam ſexto, & octogeſimo; & Catonem Cenſorinum octogeſimo exacto anno liberos procreaſſe accepimus: & recentioribus temporibus Udislaum regem, (*b*) Afflictus etiam nobilis pragmaticus (*c*) tradit, ſe annum ultra ſexageſimum natum, tres ſuſcepiſſe liberos. Mulierum autem illuſtre habemus exemplum a Conſtantia Henrici Imperatoris uxore, quæ quinquagenaria peperit. Ne inanem eruditionis gloriam legentium tædio affectemus, alia innumera prætermittimus exempla, ex quibus, & ex bene perſpecta ratione, obſervatores naturalium cauſarum, inter quos Amitinus, & præceptor olim noſter, ac beneficentia pluſquam parens Gregorius Caropreſius, Italorum philoſophorum, ætate noſtra, maximus, cenſet generandi vim in homine, ac in muliere fœcunditatem, non ſolum ex *annis*, ſed etiam ex *habitu*, & *robore corporis* eſſe arguendam. At quoniam lex non ad cariora, ſed ad frequentiora naturæ convertitur; recte hiſce annis generationis tempora finivit. Siquidem hominis vigor ſexageſimo fere anno languet, & in mulieribus menſtrui ſanguinis rivus, ſine quo neque concipi, neque nutriri partus poſſe vulgo autumant, anno plerumque quadrageſimo, vel ad ſummum quinquageſimo exareſcit. Ideo lex Papia viris ſexagenariis fibulam impoſuit, & mulieres quinquagenarias ſterilibus comparavit. (*d*) At ſi conjuges ad eas ætates evecti prolem ediderint, noluit Juſtinianus eam ſobolem a cæterorum liberorum conditione diſcrepare. (*e*) Obſequi enim lex debet, non imperare naturæ; ideo agnoſcere oportet eos, quibus natura præter modum a lege definitum lucis beneficium dedit.

(a) *l. 5. περὶ ζώων*

(b) Æneas Silvius.

(c) *in conſtit. Reg. poſt mortem §. ultimo.*

(d) *ſi ſterilis ff. de act. emt.*

(e) *l. 12 C. leg. hæred.*

XXXVIII.
De S.C. Claudiano ad l. Papiam.

Cum igitur his legibus juſta ætas in homine LX., in muliere L. annorum ſpatio concludatur: dubitatum fuit, an ſexagenario majori liceret minorem L. ducere? & Tiberius Cæſar, cui tribuitur S.C. hoc, quod Claudianum appellatur, propterea quod Neronis, & Tiberii plura S. C. Claudiano nomine comprehenſa fuerunt ex Claudii nomine, quod utrique retinebant, ut Petrus Faber obſervavit; (*f*) Tiberius, inquam, prohibitionem nuptiarum extendit etiam ad matrimonia *ſexagenarii*, cum *minori quinquaginta*. Etenim quamvis fœcundum ſit ſolum, ſemen tamen deeſt; unde hujuſcemodi conjugia plerumque nulla prolis ſpe defenduntur. Hinc Svetonius in Claudio ſcribit, Tiberium aliquid addidiſſe capiti legis Papiæ (ſive *additio* legamus ex vulgatis, ſive *adaucto* ex eruditiorum interpretum emendatione) atque huic capiti Claudium contraria lege lata obrogaſſe: quod ex concubitu viri ſexagenario majoris, cum minori quinquagenaria ſpem prolis ſupereſſe cenſuerit: ideoque aliud S. C. Claudianum, idque ab ipſomet Claudio emanavit, (*g*) quo ſi major ſexagenario minorem quinquagenaria duxiſſet; perinde habebatur, ac ſi LX. annis minor nuptias contraxiſſet. Hinc jure a Jacobo Gothofredo reprehenduntur ii, qui abrogatum fuiſſe a Claudio caput legis Papiæ arbitrantur: cum Tiberii potius explicatio exploſa fuerit, ejuſque adjectio ſublata.

(f) *p.* Semeſt. 25. & Cujac. 1. *obſerv.* 18.

(g) Ulpian. *tit.* 16. Briſ. *p.* 157. *de jure connub.*

XXXIX.
De S.C. Calviſiano.

Si vero major quinquagenaria, minori ſexagenario nupſiſſet, tamquam

R

Digitized by Google

quam ex impari matrimonio, & omni prolis ſpe deſtituto, dos caduca erat, & fiſco cedebat, minimeque proficiebant hæ nuptiæ ad capiendas hæreditates, & legatas dotes. Quod cautum fuit S. C. Calvitiano, vel Calviſiano, cujus apud Ulpianum eſt mentio: (a) ubi videtur Cujacius malle Claudianum.

XL. De S. C. Perniciano.

Porro qui ætates haſce ita præfinitas ſine nuptiis tranſiiſſent, ſolvebantur legibus, (b) & ad priſcæ libertatis commodum revertebantur. Verum ne ullo umquam tempore cœlibatus proficeret, obſtitit S. C. Pernicianum, quod perpetuis cœlibatus pœnis obſtrinxit eos, qui ætates legibus præfinitas ſine nuptiis, & liberis exceſſiſſent. (c) At Juſtinianus priſtina nuptiarum libertate reſtituta, invidiam harum legum prorſus amovit. (d)

XLI. De Spadonibus.

Huic capiti Jacobus Gothofredus ſubtexuit illud *de ſpadonibus*: quos vero ſimile eſt lege Papia fuiſſe nuptiis prohibitos, utpote cum generationi non ſint habiles. Hinc ex inſcriptionibus Ulpiani ad l. Juliam, & Papiam videmus conjunctas fuiſſe cum harum legum tractatione, diſputationes de ſpadonibus. (e) Et ſane qui convenit, ut lex Papia, quæ ſexagenarios repulit, tulerit ſpadonum nuptias, quæ æque abſunt ab omni ſpe liberorum; quod unum ac ſummum fuit legis Papiæ ſtudium? Neſcio igitur cur Hiſpano illi, (f) qui immanes commentarios ad has leges edidit, in mentem venerit rejicere caput hoc de ſpadonibus a cæteris legis Papiæ capitibus, quibus attexuit, & alia minime germana. Cæterum *ſpadonis* vocabulum late ſe fundit, complectiturque, tum eos, qui natura vitiati ſunt, tum illos, qui ſibi virilia præciderunt, aut contorſerunt, & oppreſſerunt. Atque his ſane poſtremis præcluſam eſſe crediderim a lege Papia facultatem nuptiarum, non autem ſuperioribus, nempe illis, quorum virilia natura, vel fato ſunt vitiata, dummodo generandi vis eo vitio perempta non fuerit. Sunt enim qui alterum, vel ambos teſtes habent introrſum conditos, & hi ſpadonum quoque nomine veniunt: generationi tamen ſunt idonei, unde lege nulla arcentur a nuptiis: ac in his dotem, & matrimonium, & dotis actionem eſſe Ulpianus (g) tradit, non autem in caſtratis. Nec mirum ſi nullis eminentibus teſtibus, integra tamen ſit generandi facultas: nam ſi teſtes reſecti ſint imperite, ut relicta ſit epididymis cum ſegmento coleorum, nec ſeminalia vaſa prorſus effuſa fuerint: iis periti rerum naturalium ſpem prolis minime adimunt; etenim ex gallis, aliiſque animalibus male caſtratis enatam eſſe prolem Thomas Cornelius Conſentinus philoſophus ætate noſtra inſignis obſervavit: ejuſdem enim texturæ faciunt epididymida, & teſtes, ac glandulis oppletam iiſdem, quas permeando ſemen ad generationem exacuitur. Omnis tamen hæc nuptiarum prohibitio remitti per populum poterat, ejuſque jamdiu erat arbitrium illicitarum nuptiarum gratiam facere. Cujus poteſtatis exemplum habemus apud Livium, (h) a quo traditur Hyſpalæ Feceniæ libertinæ, cujus indicio nefaria Bacchanalium ſacra detecta fuerunt, inter alia præmia adjectum; *uti ei* (mulieri) *ingenuo nubere liceret*. Quod jus olim populi, ſibi de more, poſtea principes (i) arripuerunt: olim enim ſecretum erat jus populi a jure fiſci; poſtea omnia populi commoda traducta fuerunt ad fiſcum principis. Hinc titulus Paulli de jure fiſci, & populi, & Lampridius iſta diſtinguens, ait, *leges de jure fiſci & populi moderatas* tuliſſe Severum. (K)

XLII. De Sponſalibus.

A perſonis ad ætatem contrahendis nuptiis idoneam leges tranſierunt; earum enim vis calliditate hominum eludebatur: nam quia leges præmia maritis conſtituerunt, iis non pauci fruebantur, nullo ſuſcepto nuptiarum incommodo. Tales erant, qui ſponſalia cum impubere contrahebant,

(a) *t.* 16. Briſ. *de jure connub.* 159. Jacob. Gothof. *hic*.

(b) Ulpian. *t.* 16. §. 3.

(c) Ulpian. *ut ſup.* §. 3. Gothof. *ad hoc c.* Briſ. *de jure connub. pag.* 158. Tertull. *in apolog. Aug.* 3. *contra Julian.*

(d) *l. ſancimus C. de nupt. leg.* 12. *C. de legit. hær.*

(e) *l.* 118. *ff. de V. S.*

(f) Ramez del Manzano *ad l. Jul. & Pap.*

(g) *l.* 39. §. 1. *ff. de jur. dot.*

(h) *l.* 39. *c.* 19.

(i) *l.* 31. *ff. de ritu nupt.*

(K) Dio *l.* 55. Ulp. *frag.* 16. §. 1.

bant, & qui contractis cum pubere ſponſalibus nuptias protelabant. Nullum enim ætatis tempus erat ſponſalibus præfinitum, cum ſtatim ac in homine ratio emicat, liceat inire ſponſalia, nempe anno ætatis ſeptimo. (*a*) Quoniam autem contractis ſponſalibus nuptiæ arbitrio conjugum trahi poterant, plurimi ſponſalia maturabant, nuptias vero differebant, ut interea maritorum jure fruerentur. Ne igitur quis ex fraudatis legibus lucrum perciperet; ademit Auguſtus (*b*) præmia maritorum ſponſis, qui ultra biennium nuptias extraxiſſent. Quamobrem ſponſalium temporibus biennio contractis, tantum qui *decennem* puellam ſibi uxorem petiiſſet, mariti juribus potiebatur: quia tempora ſponſalium, & ætas nuptiarum legitima, quæ in mulieribus erat XII. annorum, æquatis intervallis concurrebant; & vir eam ducere tenebatur expleto biennio. At qui puellam decennio minorem ſibi deſpondiſſet, quoniam ob immaturam puellæ ætatem dilatio nuptiarum ultra biennium excurrebat; ſponſus interea cœlibum pœnis erat obnoxius. Quæ quidem ſponſalia rata habebantur, ut Cujacius tradit; (*c*) ſed immatura ideo nec pœnis legum eximebant maritum, nec lucris afficiebant. Quamvis autem his legibus ſponſalia biennio circumſcriberentur: tolerabatur tamen earum dilatio propter ſponſæ, ſponſive valetudinem, vel parentum interitum, vel ob capitalia crimina, vel ob longiores peregrinationes neceſſitate ſuſceptas. Propter quas ſane cauſas non modo annum, aut biennium, ſed & triennium & quatriennium nuptiæ impune trahebantur, (*d*) ut Cajus tradit: apud quem nolim cum Cujacio, & Gothofredo vulgatam lectionem immutare, ac expungere *annum*; quamvis enim tempus legibus præfinitum non annus ſit, ſed biennium, tamen in biennio annus includitur: nec inſolens eſt, ut oratione ducta a minori tempore, eo enumerando perveniatur, ubi terminus legis hæret: etſi omiſſa mentione anni, ſatis fuiſſet *biennium* ſcribere. Sed expeditius erit dicere, Cajum enumeraſſe tantum annos moræ, nulla mentione annorum legis; quibus elapſis, ſcripſit non annum modo, ſed & biennium, & triennium moræ ob juſtam cauſam tolerari. Cæterum ſi vir ſine cauſa ſponſalibus diem ultra *biennium* proderet, maritorum præmiis excidebat: & virgo quærere ſibi aliam conditionem poterat, retentis arrhis: quas tamen reddere cogebatur in duplum, ſi per eam factum eſſet quo minus nuptiæ legitimo tempore contraherentur; quadruplum alii arrharum reſtituendum putant: Gothofredus tamen quadruplum intelligit, præter arrhas. (*e*) Ex hoc legum capite, Cujacio repugnante, aliqui oriam putant præfinitionem ætatis maturæ nuptiis, in fœminis XII. annorum, in maſculis XIV. (*f*) Sane vetuſtiorem legem non habemus, ad quam hæc definitio recte revocetur: tantum ſcimus eſſe pervetuſtum, ut nuptiæ incipere nequeant ante utriuſque ſexus pubertatem. Quam Caſſiani non ab ætate, ſed ex habitu corporis æſtimabant in maribus, quorum non paucos ante XIV. annum generationi habiles fuiſſe conſtat; (*g*) Proculiani ab extremo XIV. anni eam auſpicabantur. Priſcus Javolenus & annos XIV. & corporis firmitatem requirebat. Proculianorum ſententia recepta fuit, quia id, quod plerumque accidit, reſpiciebat; idque Proculiani a Stoicis duxerunt. Etenim Stoici vim generandi, & animi conſilium ea ætate inoleſcere cenſebant. (*h*) Quod autem lege Papia Poppæa circa ætatem puellarum præfinitum videtur, moribus antea Romanorum invaluerat. Plutarchus enim in Numa ſcribit, Romanos conſueviſſe teneras admodum puellas ducere: quod magna ſit ejus ætatis ſimplicitas, ut ſub inſtitutione mariti ſuſcepta uxor, illius mores facilius imbiberet, itaque privatæ res, & publicæ eſſent

(a) *l.* 14. *de ſponſ.* Leo *novell.* 109.

(b) Dio *l.* 54. *in geſt. Anni* 736. Sveton. in *Octavio c.* 34. Zon. *tit.* 2. Dio *l.* 56.

(c) *ad l.* 4. *diff.* Modeſt. *l.* 14. *ff. de ſponſ.*

(d) *l.* 17. *ff. de ſponſ.*

(e) *l.* 6. *C. Theod. de ſponſ. & l.* 4. *item l.* 2. *C. Juſtin. de ſponſ.* Cujac. *ad t. C. de ſponſ.*

(f) Cuj. *ad l.* 14. *ff. de ſponſ. ſive ad Modeſt. diff. lib.* 4. *& in enarr. C. t. de ſponſ.* Macr. 7. *ſaturnal.* 7. *& ſomn. ſcript.* 1. Svet. in *Octav. c.* 34.

(g) Hott. *de ritu nupt. inſtitut. quib. mod. tutor. in princip. l. ult. C. quando tut. vel curat.*

(h) Plutarc. *l.* 5. *c.* 24. *de placit. philoſoph.* Merill. *obſ. l.* 1. *c.* 2.

eſſent

eſſent tranquilliores. Contra Lacedæmonum reſpublica, ubi puellæ nonniſi adultæ viro tradebantur, muliebri ſæpe licentia perturbabatur. Amorum enim viciſſitudine, qua exercentur ante matrimonium virgines, ita exacuuntur ad fraudem, ut quidquid longo amatoriarum artium uſu didicerunt, conferant ad ſubigendum, ac perdomandum virum, unde converſo ſenſim ordine officiorum, qui dominus a lege conſtituitur, ultro ſeſe in ſervitutem tradit uxori. Hinc mulier in virum, vir in mulierem turpiter commutatur. Quod malum privatis in domibus conceptum, non raro in rem expetit publicam, ut impotentia, & effrena cupiditate muliebri, civilium quoque ſtatus negotiorum agitetur; magnarum enim incrementa calamitatum, ex initiis ſurgunt ſæpe leviſſimis, ingenteſque ſæpe clades extiterunt, ex gratia, vel ira muliebri; quarum aliquando blanditiæ apud magnates præſertim, & ſummos duces, moribus, & legibus patriis longe præpollent.

XLIII.
De vacatione nuptiar.

Sequitur hujus capitis alia particula, quæ eſt de vacatione nuptiarum conceſſa fœminis poſt mortem viri, aut poſt repudium; qua in particula comprehenſum fuit, ut mulieribus a morte viri *biennium*, a repudio vero *annum*, & *ſex menſes* a nuptiis vacare liceret: cum lege Julia, quæ lenita deinde fuit, & in legem Papiam Poppæam conjecta, non major vacatio daretur, quam *unius anni* a morte viri; a divortio vero *ſex menſium*, (*a*) ut tradit Ulpianus, quem locum emendatione indigere cenſuit Cujacius (*b*) admonitus a Suetonio: (*c*) unde pro *biennii* ſubſtituit *triennii*: neſcio an recte. Aliam enim puto *vacationem* a Suetonio ſignificari, nempe vacationem ab Auguſto datam a die latæ legis ad *paritionem*, nempe intervallum, quo adhuc cives lege Papia erant ſoluti: ut qui a nuptiis abhorrerent, ſpatium haberent comparandi ſeſe, flectendique ad matrimonium reluctantem animum: quod conſilium niſi intra triennium illud vacationis capeſſerent, legum pœnas incurrebant. Alia igitur vacatio eſt ab ea, quæ poſt viri mortem, aut repudium datur.

(a) *t.14. in fin.*
(b) *ad tit.* 4. Ulpian.
(c) In Octavio *c.* 34. Dio *l.* 56.

XLIV.
De Virginibus Veſtalibus.

His adjungendum cenſuit Gothofredus caput de virginibus Veſtalibus a Gellio (*d*) ex lege Papia relatum: ex quo capite Pontifex Maximus facultatem habebat legendi XX. virgines non minores annis X. ut ſortitione in concione facta, cujus virgo ducta fuerit, eam Pontif. Max. caperet, quo Veſtæ fieret. *Capi* autem virgo dicebatur, quia manu a Pontifice prehenſa, quaſi bello capta, ſuo a parente, cujus in poteſtate erat, abducebatur.

(d) *l.1.c.12.*

XLV.
De pœnis imparium, & præmiis parium nuptiarum.

Ubi lex nuptiarum rite contrahendarum, & augendæ prolis rationem inſtituit: pœnis præmiiſque propoſitis, voluntates hominum cenſuit obligandas. Itaque in ſanctione cavit, ut qui contra legem hanc nuptias contraxerit *impares*, quales appellat Ulpianus (*e*) nuptias inter majorem quinquagenaria, & minorem ſexagenario, vel inter majorem ſexagenario, & quinquagenaria minorem; is quos ſuſcepit filios, liberorum, aut ſuorum hæredum loco habere non poſſit: nec eiſdem adjuvaretur ad præmia legis aſſequenda, proinde ac ſi mortui naſcantur, quia nec nati videntur. (*f*) Item vetitum eſt conjuges illos hæreditatem capere lege obvenientem, qua & teſtamentaria hæreditas comprehenditur, cum ea ex legibus XII. tabul. obveniat. (*g*) Quin etiam nec legatum iis, aut aliud quid mortis cauſa capere licuit. (*h*) Sed illud eſt ſane triſtius, quod ſolutis hujuſcemodi nuptiis, morte mulieris, dos eſt caduca, & devolvitur in fiſcum, qui in mulieris locum pro dotis repetitione ſuccedit. (*i*) A pœnis imparium lex progreditur ad *parium* præmia nuptiarum: ut qui le-

gi

(e) *t.* 16. §. 3. *Inſt. l.* 12. *in fin. C. de legit. hæred.*
(f) *l. qui mortui* 129. *ff. de V. S.*
(g) *l. lege obvenire* 130. *ff. de V. S.*
(h) *l.* 37. 38. *ff. mortis cauſa donation.*
(i) Ulp. *frag. t.* 16. *in fin. l. dote ff. de ritu nupt.*

Digitized by Google

gi non obtemperarent, pœnam aliam ex privatione præmiorum ſuſtinerent Agitur autem primo de ordine nuptiarum contrahendarum, quæ ut rectius curarentur, lex juſſit ut ſi mulier, aut virgo ex hac lege nuptias contractura legitimo tutore careret; Prætor Urbanus ei tutorem conſtitueret ad dandam, promittendamve dotem. Quodque ex hac lege Prætor in Urbe; in provinciis præſtare debebat Præſes ex S. C. ad hanc legem adjecto: (*a*) ut intelligamus, tutorem non tam ad regendum puellæ arbitrium, confirmandamve voluntatem dari, quam ad moderandam, curandamve dotem, idque Antoninus, & Severus clarius expreſſerunt. (*b*) Quod munus eſt præcipuum tutoris ad rem certam a lege Papia præter juris regulas inſtituti: (*c*) Diſcrevit autem lex hæc *dictionem dotis*, *promiſſionem*, *dationem*; quia *dicere* dotem, eſt abſque ſtipulatione promittere, ſolemnibus verbis ſine interrogatione; (*d*) quod non ad omnes pertinebat, ſed vel ad ipſam tantum mulierem, aut mulieris juſſu ad ejus debitorem, vel ad patrem, avumque paternum; nec dotis dictione plures, quam hi tres obligabantur. (*e*) At *promiſſioni* ſtipulatio adjungebatur, & promittendo poterant omnes obligari. (*f*) *Dare* autem dotem quid eſſet, explicatione non indiget. Porro non tantum ad dicendam, promittendam, dandamve dotem; ſed ad augendam, minuendam, mutandamve curator dabatur; Siquidem quod ſupra mulieris facultates dictum erat, promiſſumve, id continuo, ut ſuperfluum, detrahebatur, exemplo immodicarum donationum, quæ non prorſus revocantur, ſed quatenus legis modum excedunt. (*g*) Hæc autem ad eos pertinent, qui per hanc legem ad matrimonia compelluntur, nempe patres, matreſque familias, nam filiæ, filiive fam. minime cogebantur, (*h*) quod forſan erat certo legis Juliæ capite comprehenſum; ut eo referri poſſint verba illa in *l. nec filium C. de nupt. legum diſciplina*, nempe *legum Iulia, & Papia*, quæ ſæpe per excellentiam, ut Ulpiani verbis utar, *leges* appellantur, quod produnt plures loci juris civilis.

(a) Ulp. *t.* 11. §. *ex lege XX.*

(b) *l. ſciendum* 20. *ff. de ritu nupt.*

(c) Cuj. *ad tit.* Ulp. 11. §. 20.

(d) Ulp. *tit.* 6. *in princ.* Cuj. *ib.*

(e) Caj. *inſt. l.* 2. *c.* 9. Briſ. *de jure connub. p.* 160.

(f) Cuj. *ad t.* 6. Ulp. Caj. *loc. cit.*

(g) *l.* 61. *de jure dotium.* Briſ. *ib.*

(h) *l.* 21. *ff. de ritu nupt.*

XLVI.
De Divortiis Libertarum. & aucto jure patronorum ex conjugio.

Hinc deſcendit lex ad præmia, & privilegia nuptiarum jam contractarum: augetque cum primis jura patronorum in libertas, quas ſibi uxores adjunxerant. Igitur vetitum eſt libertam diſcedere (*i*) a nuptiis invito patrono, ut contrahat novas; quo appareat non ſublatum fuiſſe hac lege divortium jure civili permiſſum, ſed libertatem alienarum nuptiarum, ad quas divortia ferebant, lege Papia fuiſſe interceptam. (*K*) Itaque manente divortio, effectus illius, nempe novarum nuptiarum facultas adimitur. (*l*) Nec enim abhorret a regulis juris, ut matrimonium adhuc jure duret, ſecuto divortio: ejuſque rei hoc adducit Ulpianus exemplum, nempe libertæ, quæ divortium fecit. (*m*) Cum enim invito patrono alteri nubere non poſſit, manet ſane illa matrimonii vinculis adhuc implicata; uxoris tamen beneficio minime gaudet, nec admittitur ex edicto *unde vir, & uxor* ad hæreditatem mariti, quia quantum in ſe fuit, diſſolvit illa contractas olim nuptias. (*n*) Unde tota ejus matrimonii utilitas devolvitur ad patronum, qui matrimonium adhuc voluntate, atque animo retinet: ita ut commodis quidem nuptiarum ſolus fruatur patronus; liberta vero divortii damna ſuſtineat. Etenim eadem ratione concubinatu etiam alterius ei eſt interdictum, quia ſcilicet uxoris legibus obſtringitur, & impeditur pudore conjugali, (*o*) quæ de nupta tantum liberta ſunt accipienda, non de ſponſa, ad quam hoc caput non pertinere, Ulpianus ſcribit: (*p*) & ideo ſi invito patrono ſponſa nuntium miſerit, cum alio poterit habere connubium. Præterea ſi liberta non in matrimonio patroni ſit, ſed in concubinatu, licebit ei a patrono diſcedere: (*q*) dummodo alteri ſeſe non in matrimonium, ſed in concubina-

(i) *l. ult. ff. de divort.*

(K) *l. liberta C. de op. libert.*

(l) *l. ult. ff. de divort. l.* 1. *ff. unde vir, & uxor.*

(m) Ulp. *l.* 1. *ff. unde vir, & uxor.*

(n) Cuj. *ad t. ff. unde vir, & uxor.*

(o) *l.* 11. *ff. de divort.*

(p) *l.* 45. *ff. de ritu nupt.* §. 4.

(q) *l.* 1. *ff. de concub.*

tum dederit: cum patrono præſtet, libertam concubinam eſſe, quam matrem fam. ne ſine conſenſu, & ope patroni re ipſa libertæ conditio augeatur: ideo Ulpianus (a) ait honeſtius eſſe patrono libertam habere concubinam, quam matrem fam. Quæ Ulpiani verba perperam in alium ſenſum detorquet Briſſonius. (b) Libertas autem etiam communes ad hoc jus admitti placuit, quia negari non poteſt eſſe libertam ejus, qui duxit, quamvis liberta ſit etiam alterius: (c) At ea, quæ jus aureorum annulorum impetravit, hic pro liberta non habetur. (d) Præterea libertæ, quæ ſunt ex fideicommiſſo manumiſſæ, poſſunt invitis patronis, qui eas duxerunt contrahere matrimonia: quia patroni non ſua ſponte beneficium contulerunt, ſed coacti fuerunt fidem ſuam liberare; ideo minor eis eſt honor habendus. (e) Alia prorſus ratio eſt in eo, qui ea lege emit ut manumitteret; nam legi ſe ſubjungendo ſponte ſua beneficium ab eo uſque tempore contulit. (f) Invitum autem quem dicemus? An eum modo, qui manifeſte diſſentit? minime, ſed quemvis alium, cujus conſenſus favore, vel ignorantia impeditur: (g) qui enim facti notitia caret, conſentire non probatur, niſi lex tacite voluntatem alterius præferat. Porro, propter ſpem poſtliminii, & patroni reverentiam captivitas patroni libertatem nuptiarum libertæ minime tribuit. (h) At ſi non palam ſe prodiderit, quibus argumentis animum patroni a nuptiis libertæ retinendis alienum eruemus? Et Ulpianus tradit, ſufficere actum quemlibet nuptiis, & matrimonio minime congruentem; veluti ſi patronus experiatur actione rerum amotarum, quæ ſine divortio non oritur; vel ſi nuptias alterius mulieris appetierit, aut ſibi concubinam adhibuerit, aut quoquo modo animus ejus deſciſcat a matrimonio. (i)

XLVII.
De aucto jure libertorum, & libertarum & conjugio.

Neque patroni ſolum augere lex, ſed libertæ quoque voluit ſublevare conditionem præmio nuptiarum: unde præſtatione operarum eam exemit, ſi vel patrono nupſerit, (K) vel alteri conſentiente, aut ratum habente patrono: non enim decet a conjugali officio diſtrahi, ut alienis obſequatur: ideo poſt nuptias diſſolutas, priſtinam operarum obligationem continuo ſubit. (l) Et hæc quidem de liberta: libertus enim, quamvis maritus, operarum obligatione non ſolvitur: nec enim libertus maritus dat ſe in officium uxoris; ut liberta uxor in officium viri: niſi modo libertus, qui nec artem ludicram exercuerit, nec ut ad beſtias pugnaret operas locaverit, duos pluresve filios habeat in poteſtate; (m) præmio enim ſuſceptæ prolis ſi abſit infamia, lex Julia obligatione promiſſarum operarum eum exolvit. Huic attexuit capiti Gothofredus particulam *gener, ſocerve inviti teſtimonium in reos ne dicunto*; quæ, meo judicio, revocanda potius eſt ad leges Julias judiciorum, quibus cautum erat, ne quis contra affines, vel agnatos teſtimonium dicere cogeretur; (n) de quibus plenius apud Cujacium, (o) & Briſſonium (p) in libris *ſelectarum antiquitatum*.

XLVIII.
De Præmiis liberorum cauſa Conſtitutis, & S.C. Claudiano: & de Jure Trium Liberorum.

Præmiis nuptiarum adjecit lex præmia *liberorum*, ampliſſima illa quidem, & quæ ſpe ſua nuptias mirifice propagaret. Eaque capite ſeptimo legis Juliæ locata fuiſſe, tradit Gellius, (q) cum antea ætas potius, & ſenectus honores, ac præmia ferret: quæ deinde neceſſitas ſobolis tranſtulit ad maritos, & parentes. Datum eſt igitur numero liberorum, ut in petitione Magiſtratuum urbanorum, aut provincialium, is candidatus præferretur, qui plures liberos haberet, quamvis ætate eſſet inferior. (r) Dictaque ſunt hæc veteribus *præmia parentum*: (s) quorum præmiorum fuere & ante legem Papiam aliquot: (t) Ex horum commodorum cupiditate fraus orta eſt eorum, qui, ſimulatis adoptionibus, ſibi quærebant liberos, ut iis ad præmia legum adipiſcen-

(a) *l.* 1. *ff. de concub.*
(b) *de jure connub. p.* 166.
(c) *l. illud* 46. *ff. de rit. nup.*
(d) *l.* 4. *ff. jur. aur. annul.*
(e) *l.* 50. *ff. de ritu nupt.*
(f) *l.* 45. *in princ. ff. de ritu nupt.*
(g) *l.* 45. §. 5. *ff. de rit. nupt. l. filius fam.* 8. §. *invitus ff. de procur.*
(h) *l.* 45. *in fin. ff. de ritu nupt.*
(i) *l.* 11 *ff. de divort. & repud.*
(K) *l. liberta. C. de obſequiis patr. præſt. l.* 48. *ff. de op. libert.*
(l) *l.* 14. *ff. de oper. libert.* Cujac. *ad t. C. eod.*
(m) *l.* 37. *ff. de oper. libert.*
(n) *Juriſconſ. in princ. ff. de gradib. affin. & l.* 4. *ff. de teſtibus.*
(o) *l.* 2. *ff. de accuſat. ſive ad l.* 1. *Papin. de adult.*
(p) *lib.* 4. *c.* 7.
(q) *l.* 2. *c.* 15.
(r) Gell. *l.* 2. *c.* 15. Tacit. *l.* 2. *annal. ubi* Lipſ. *n.* 111. Dio *l.* 56. Gell. *apud quem*

(s) Sveton. *in Octav. c.* 34. Tacit. *l.* 3. *ann.* Juven. *Sat.* 9. (t) Dio *l.* 43. *P. Scipionis orat. l.* 5. *cap.* 19.

ſcenda juvarentur. Propterea S. C. conditum ſub Nerone fuit, ne ſimulata adoptio ulla in parte muneris publici prodeſſet: (a) eoque ſpectant Ulpiani verba (b) hæc: *adoptivi filii in numerum non proficiunt liberorum, qui excuſare parentes ſolent*. His autem fraudibus, quibus, ut mos eſt hominum, leges publico bono conditæ ad privatam trahuntur utilitatem; obviam itum eſt profeſſionibus liberorum, apud acta publica inſtitutis; quarum aliqua mentio apud Juvenalem, (c) & Terentium Clementem. Hoc etiam liberis lex Papia tribuit, ut ſinguli jus unius anni parenti pariant ad honores; etenim annaria lege, certa ætas erat ſingulis honoribus definita, intra quam certum honorem attingere nemo poterat. Hoc autem liberi præſtabant, ut annum adderent ſinguli ad ætatem parentis: ſive pro ſingulis liberis gratia legis fiebat unius anni. (d) Præterea eorum, qui Conſulatum inirent, is prior ſumebat faſces, qui plures, quam collega liberos haberet, etſi & ipſe eſſet in poteſtate alterius: (e) inde liberorum numero computabantur etiam ii, qui bello occubuerunt, quoniam adhuc virtute, & gloria viverent; ſiquidem in acie cecidiſſent: cum hi pro Republica vitam profudiſſe dicantur: non autem qui in obſidione perierunt. (f) In pari vero numero liberorum, is Conſul alteri præferebatur, ſive faſces primus ſumebat, qui eſſet maritus, vel in maritorum numero, aut qui jus impetraſſet mariti (g) aut ſponſus eſſet; non tamen ſimulatus. (h) Si vero mariti eſſent ambo Coſſ. cum pari liberorum numero, major natu præferebatur. In cæteris, qui aut cœlibes eſſent, aut ſine prole mariti; jus vetus permanſiſſe putaverim. Etiam in theatro major honos habebatur maritis. Etenim qui eſſent e plebe mariti, proprios habebant ordines in theatro. (i) Atque hoc appellatur in genere *jus liberorum*; diſtinctum ſane a *jure trium liberorum*, quod & ex his profluxit legibus: cujus & a Lacedæmoniis repeti poſſet origo. Horum enim moribus parentes trium liberorum ab Urbis cuſtodia, & excubiis erant immunes; quatuor vero ſuſceptis liberis, omni prorſus onere levabantur. (K) Et Romæ poſt tergeminorum certamen, atque Horatiorum victoriam fuit inſtitutum, ut tergeminis natis alimenta ex publico præberentur uſque ad pubertatem. (l) Hoc igitur legis Juliæ capite auctus eſt favor liberorum, profectus jam diu a vetuſtioribus legibus; & parentibus (m) conceſſa fuit immunitas onerum perſonalium tantum, (n) ſi Romæ, (o) aut in continentibus ædificiis, quæ Romæ appellatione comprehenduntur, liberos *tres* ſuſceperint. (p) Extra Romam autem in Italia *quatuor*, in provinciis *quinque* liberi, ſive incolumes, ſive in acie interempti eorumdem onerum immunitatem afferebant. Proſunt etiam nepotes ex filio: ita tamen, ut in ſui patris locum ſuccedant, (q) item & emancipati, & quaſi emancipati, (r) ut Monachi, Epiſcopi, & Patricii; non tamen nepotes ex filia, qui non avi ſed alienam referunt familiam; Item ſi monſtroſum ediderit mulier partum, is mulieri ad veniam legis Papiæ proderit: quia eſt odioſa, & juris communis utilitatem extenuat; non autem ad S. C. Tertullianum, ex quo mulier lucrum quæritur. (s) Verum ne legi fraus fieret, probandus erat liberorum numerus ex publicis actis, apud quæ mos erat profiteri, uti diximus liberos, ex iiſdemque non ſolum liberorum numerus, ſed ætas etiam, & quidquid ad controverſias ſtatus pertineret, petebatur. Quod *profeſſionis* genus indicatum fuit a Servio Tullio, qui cenſum inſtituens, juſſit patres in ſingulorum liberorum capita inferre aliquid Junonis Lucinæ templo, (t) habendoque cenſu voluit, ut & ſubſtantia, & uxorem, liberorumque nomina, ætateſque proderentur; qui mos poſt legem

(a) Tacit. *l.* 15. *annal. c.* 19.

(b) *l.* 2. §. 2. *ff. de vocat. & excuſ. munerum.*

(c) Sat. 9. *l.* 16. *ff. de prob.*

(d) *l.* 2. *ff. de minor. & l.* 2. *ff. de munerib.*

(e) *lib.* 2. *ff. de mun. & bon.* Gell. *l.* 2. *c.* 15.

(f) *l. bello* 18. *ff. de excuſ. tut.*

(g) Dio *l.* 56.

(h) *l.* 30. *ff. de ritu nupt.*

(i) Sveton. in Aug. *c.* 44.

(K) Ariſt. *l.* 2. *politic.* 9. Ælian 6. *var.* 6. Duar. *l.* 2. *c.* 40. *diſp. anniverſ.*

(l) Dionyſ. Halicarnaſ. *l.* 3.

(m) *l.* 2. *C. de his, qui num. liber. excuſ.*

(n) *l.* 3. §. 4. *lib.* 11. *ff. de vac. & excuſ. mun.*

(o) *l.* 147. *ff. de* 1. *S. l.* 2. *ff. eod.*

(p) *l. unic. C.* Theod. *de his qui mun. lib.*

(q) *Inſt. de excuſ. tut. in princip.*

(r) *l.* 2. §. 5. *ff. de vacat. & excuſat. muner.*

(s) Cujac. *ad l.* 4. *tit.* 9. *ſent. Paulli.*

(t) Dionyſ. *lib.* 4. Briſ. *antiq. lib.* 1. *c.* 1.

legem Papiam obtinendorum bonorum, atque pœnarum vitandarum cauſa, longe majoris fuit uſus: (*a*) etſi aliquando immutatus. Nam Antoninus (*b*) juſſit profeſſionem hanc fieri apud Præfectum ærarii, atque alterum exemplum tabularum in domo privata voluit aſſervari; alterum in publico ærario, (*c*) ut & antea fiebat. Juvenalis Sat. 9.

Tollis enim, & libris actorum ſpargere gaudes
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas,
Jam pater es.

Qui mos Roma prodiens, poſtea Marci Imperatoris juſſu pervenit ad provincias. (*d*) Cæterum quo utilitas ex liberorum numero capiatur, oportet eum numerum impleri ante ſuſceptum munus: nam ſi liberi ſuſcepto jam munere naſcantur, fruſtra beneficium legis expetitur. (*e*) Gellius autem quæſitum refert apud veteres, an octavo menſe natus proſit. (*f*) Ceterum non raro quibus legitimum liberorum numerum natura negaverat, præmia illorum principis beneficentia largiebatur. Siquidem qui bene de principe, aut de republica meruiſſent, quique apud eum gratia & auctoritate pollerent, ſæpe ſibi, aut aliis jus trium liberorum impetrabant, ut ex variis Plinii epiſtolis colligitur, quo in Jure plurimum luſit Martialis. (*g*) Idem jus virginibus Veſtalibus tributum honoris cauſa memini legiſſe. Alciatus (*h*) autem putat præmia omnia ex lege Papia liberos habentibus conſtituta, Theodoſii conſtitutione ſublata fuiſſe, (*i*) quod maxime pugnat cum pluribus juris locis, & cum *tit. C. de his, qui num. liber. excuſar. mer.* Diſtinguere oportebat hæc hominem doctiſſimum; jus ſcilicet liberorum, quo præmia præſtabantur ex lege Papia conſtituta; & jus liberorum, quo mutua inter conjuges teſtamenti facto, & ſucceſſionis utilitas lege Papia liberos non habentibus imminuta reſtituebatur. Hujus juris a principe impetrandi neceſſitate conjuges ſolvit Theodoſius, nec quidquam attigit de eo jure liberorum, quo nova legis præmia continentur. (*K*) Igitur priſtinam inter conjuges teſtamentorum libertatem omnibus reddidit Theodoſius, tam habentibus, quam non habentibus liberos: ut ſine ulla impetratione, & ſine venia legis Papiæ, juris antiqui beneficio perfruantur. Nec modo cives Romani, ſed & latini, quorum conditionem ſupra explicavimus, præmia ex liberorum numero tulerunt: nempe jus Quiritium, cujus potiebatur latinus, qui filium, filiamve, natum, natumve anniculum, anniculamve ſervaſſet; ita ut filiave non deceſſiſſet ante extremum anni diem: quod ſpatium requirebatur, ut infans anniculus reputaretur. (*l*) Latina vero eodem jure fruebatur, ſi ter fuiſſet enixa, ſive ordine naturæ conſueto, ſive eodem die, ſive intra biduum per intervalla: nam ſi uno impetu tres effudiſſet, magis cenſetur tres habuiſſe liberos, quam ter peperiſſe; quod ad impetrandam legis præmia requiritur. (*m*) Neque ſi quis ex tribus liberis execto ventre ſit excerptus, parenti prodeſt. (*n*)

XLIX. De Præmiis Libertorum ex Suſceptis Liberis.

Atque hæc ingenuis præmia legis liberorum cauſa quærebantur: addita ſunt etiam & præmia libertatis: quibus ſæpe manumiſſores, aut incontinenti, aut ex intervallo indicebant, vel officiales operas, quæ in officii præſtatione conſiſtebant, vel fabriles, quæ quaſi in pecunia poſitæ erant, (*o*) tamquam fructus ejus artificii, cujus utilitas omnis ante manumiſſionem cedebat domino: data autem libertate retinebatur a domino pars aliqua jurejurando adacto. (*p*) Etenim, ut Cujacius (*q*) putat, non debebantur operæ, niſi juratæ vel promiſſæ: juratæ autem erant officiales; & quidem poſt datam libertatem. Nam ſi quid in ſervitute liber-

(a) Juvenal. *Sat.* 9.

(b) Capitolin. *in* Antonin. & Gordian.

(c) *l.* 6. C. *de fid. inſtrum.* Apul. *apol.* 2. Tertul. *lib.* 5. *adverſ.* Marcian.

(d) *Capitolin. ibid. Jacob. Got. ad hoc cap. in not.*

(e) *lib.* 2. §. *qui ad munera, ff. de vacat. & excuſ.*

(f) *l.* 3. *cap.* 16. *in fine.*

(g) *lib.* 2. *ad Cæſarem, item l.* 3. *l.* 9. & *lib.* 10. Duaren. *diſp. anniverſ. lib.* 1. *c.* 40.

(h) *l. ter. enixa ff. de V. S.*

(i) *l.* 1. C. *de jur. liber.*

(K) Cuj. *ad* Ulp. *tit.* 16. Duaren. *diſp. ann. l.* 1. *c.* 40. *in fine: quem tamen notat.* Jac. Gothofr. C. Theodoſ. *de jur. liber. l.* 3.

(l) *l.* 132. & 134. *ff. de V. S.* Paull. & *ibi* Cujac. 4. *ſent.* 2. 9.

(m) *leg.* 137. *ubi* Cujac. *ff. V. S.*

(n) *l.* 132. §. 1. *de V. S.*

(o) *l.* 9. *ff. de oper. libert.*

(p) *l.* 7. *ff. de oper. libert.* (q) *tit. C. eod.*

Digitized by Google

libertus promiſerat, liber factus præſtare non tenebatur: eo enim in ſtatu promiſerat, quo particeps juris civilis non erat. (*a*) Nec debebantur operæ niſi præteritæ: quæ ſi non ederentur, æſtimabantur in judicio & ad pretium earum libertus patrono damnabatur, eæque, ſi fabriles eſſent, non modo in hæredes extraneos (*b*) tranſibant, ſed ipſos patroni creditores, bona debitoris diſtrahentes; (*c*) futurarum autem petitionem habebat filius: qui eas etſi non indictas indicere, ac petere poterat, ſi non fuiſſet exheredatus; quamvis beneficio Prætoris uſus hæreditate abſtinuiſſet. (*d*) Cæterum operæ non exhibebantur ei, qui coactus manumiſerat, ſed qui ſponte. Nam qui ex cauſa fideicommiſſi manumittit, nullum beneficium præſtat, quia non liberalitate impellitur, ſed neceſſitate. Hæc autem operarum obligatio, pluribus quidem ſolvebatur modis, veluti ſi patronus in concubinatu libertam habuerit, (*e*) vel ſi eadem alteri conſentiente patrono nupſiſſet, ut ſupra indicavimus: (*f*) nam hæc in officio mariti eſſe debet. Lex vero Papia libertam 50. annis majorem ab ea præſtatione liberabat, quod indicat inſcriptio Paull. in *l. liberta ff. de oper. libert.* Et tandem, ne ſingula exempla obeamus, liberabatur ex hoc capite, quo capite operarum obligatio extinguebatur, ut ſi libertus, qui tamen nec artem ludicram feciſſet, neque ut cum beſtiis depugnaret, operas locaſſet, duos, pluresque, quamvis non eodem tempore, liberos, vel unum quinquennem in poteſtate haberet: etiam ſi quod donum, munus, aliudve quid libertatis cauſa juraſſet dare aut promiſiſſet. (*g*) Præmium autem filii quinquennis ex antiquo jure ductum arbitratur Cujacius: etenim major honos tribuebatur libertis filium quinquennio majorem habentibus. (*h*)

(a) Cujac. *ibid.*
(b) *l. 4. in fin. ff. de oper. libert. l. 6. ff. eodem.*
(c) *d. leg. 4.*
(d) *l. cum patr., ff. de oper. libert. l. pro hared. §. ſi quid. ff. de acquir. hared.*
(e) *l. 46. ff. de oper. libert.*
(f) *l. 13. penult. l. ſicut, ff. de oper. libert. l. 2. ff. de obſeq. patr. praſt.*
(g) *l. 37. ff. de oper. libert.*
(h) Livius *lib. 45. cap. 15.*

L.
De Muliebri Tutela Liberorum Gratia Soluta.

Alio capite mulieres legitima tutela, ſub qua eſſe perpetuo diximus, trium liberorum gratia ſolvebantur; libertam vero quatuor liberi patroni tutela liberabant, ut ejus juris potitæ mulieres ſine tutorum auctoritate teſtari, ac res poſſent adminiſtrare ſuas; & tuto capere quidquid eis eſſet aliorum teſtamento legatum. (*i*)

(i) Ulp. *inſtit.* 29. §. 3.

LI.
De Pœnis Cœlibatus, & Prohibitione Capiendi ex Teſtamento.

Atque his ſane præmiis cives alliciebantur, atque impellebantur ad nuptias: ſi cujus vero animus præmiis non flecteretur, pœnis adigebatur, quæ in publici ærarii commodum cedebant; ut qui Urbem civibus exhauſtam augere negligeret, is opibus publicam rem locupletaret. Quapropter per legem Juliam, & Papiam ab utilitate teſtamentaria cœlibes exciderunt: iis enim ex teſtamentis extraneorum nihil accipere licebat; ſed tantum ex teſtamentis cognatorum ad *ſextum* uſque gradum, ut Cujacius (*K*) tradit. Nos vero hinc longius ratiocinando progredimur, putamuſque agnatos ſine fraude legis Papiæ ad *decimum* uſque gradum capere potuiſſe. Nam ſi beneficium cognatorum ad *ſextum* gradum, qui eſt terminus cognationis extenditur, decet & agnationis beneficium ad gradum produci *decimum*, qui eſt agnationis extremus. (*l*) Porro cœlibes; quia non fato ſed ſponte ſua prole carebant, omni prorſus teſtamenti utilitate privabantur niſi intra C. dies a morte teſtatoris matrimonium contraxiſſent. (*m*) Nec quidquam immutatum eſt de jure antiquo, ſi agatur inter cœlibes, orboſque conjunctos uſque ad ſextum gradum. At orbi, quibus natura denegavit prolem non odium conjugii, mitius a lege tractabantur, nec toto eo, quod fuerat relictum, ſed *ſemiſſe* privabantur ob leviorem culpam, quod ſcilicet agnita ſterilitate uxoris ad feliciores nuptias miſſo repudio non migraverint. (*n*) Huc pertinet illud Juvenalis:

Jam pater es, dedimus quod famæ opponere poſſit,
Jura parentis habes, propter me ſcribere hæres,

(K) Parat. C. *de infirm. pœnis cœlib.* Ulpian. *inſtit. tit.* 16. 17. 22.
(l) *vide inſtit. de ſucceſſ. cogn. §. ult.*
(m) Sozom. *l. 1. c. 9.* Cujac. *in parat. C. de infir. pœn. cœlib. & apud* Jac. Gothof. *hoc c. 23. quod huc congeſſimus.*
(n) Sat. 9. v. 83.

Lega-

Digitized by Google

Legatum omne capis, nec non & dulce caducum:
Commoda præterea junguntur multa caducis.
Si numerum, ſi tres implevero:

Nec tamen omnis ætas pœnis premebatur, ſed eas tum quis incurrebat, cum nuptias ultra tempus a lege conſtitutum protraxiſſet. Moram autem nuptiis fieri leges definierunt, in viris quidem ab anno viceſimoquinto, in fœminis a viceſimo. (*a*) Sed quoniam lex Julia eodem tempore conjugium exigebat, (*b*) quo Papia liberos: liberi vero nonniſi poſt decimum a conjugio menſem ſuſcipi poſſunt; verbis quidem præfinita videbatur viris conjugii ætas anno XXV.; & fœminis XX.; re vero in utriſque anno minus: quamobrem ne quod verbis legis concedebatur, civibus re adimeretur; & quia ſatis videbatur abſurdum eodem tempore conjugium, & liberos requirere: crediderim ex Tertulliano (*c*) in hunc ſenſum a Cujacio (*d*) explicato, Severum protraxiſſe ſpatium ad ſuſcipiendos liberos conſtitutum, & pœnam orbitatis ultra præfinitum a legibus tempus diſtuliſſe. Ea vero pœna ſequebatur homines uſque ad ſenectam, qua in ætate pœna ſolvebatur conjuges, ut deinceps non tenerentur, ſi lege præſcriptos annos in matrimonio exceſſiſſent, ac vir ſexagenarius eſſet, mulier vero quinquagenaria. (*e*) Porro ſuſpicor ſolitario patri, ſive cui filius eſſet unicus provecta ætate genitus, dictus Homero τηλύγετος aliquid etiam pœnæ, ſed tamen levioris fuiſſe irrogatum: Nam Ulpianus in inſcriptione cum cœlibe hunc, & orbo conjunxit, (*f*) cujus verba, quæ ut ordo indicat ad ſolitarium patrem pertinebant, interciderunt. Sed Conſtantinus debitum honorem cœlibatui ex vera religione ſanaque pietate reſtituens: pœnas omnes orbitatis, & cœlibatus funditus ſuſtulit, relictis legibus decimariis, mox a nobis percurrendis. (*g*) Cæterum eædem leges, quæ aut intercidebant, aut modum ponebant teſtamentariis lucris, complectebantur etiam donationes cauſa mortis, ac donationes inter vivos, quæ morte confirmabantur; nedum hæreditates, & legata, quod S. C. ad hanc legem prodito definitum fuit. (*h*)

LII. De Teſtamentis Conjugum, & Decimis eorum.

Eadem lege repreſſa eſt opum profuſio a mutuo amore inter conjuges. Ideo ne liberalitas hæc abſumat quidquid ex caritate liberis, & agnatis, atque benemerentibus ex honeſtate naturæ debetur; vetuit lex Papia (*i*) conjuges ex mutuis teſtamentis capere ſolidum, ſed tantum conceſſit ob honorem matrimonii partem *decimam*, aut aliam, ſi liberos haberent pro numero eorum in ſingulos præmio fœcunditatis. Et quoniam lex erat invidioſa, quippe quæ libertatem teſtamentorum coerceret; levandæ invidiæ, ac permittendæ ſeveritati legis in liberorum numerum admiſſi ſunt etiam portentoſi, (*K*) & monſtroſi, ut & ii decimæ capiendæ facultatem afferrent: cum id minime receptum ſit in omnibus juris articulis, præſertim ubi non damnum avertitur; ſed lucrum captatur. (*l*) Filius præterea ſuſceptus apud hoſtes, & poſtliminio reverſus, (*m*) legem Papiam laxabat, & decimæ capiendæ facultatem ex mutuis teſtamentis parentibus pariebat: idemque beneficium præſtabant liberi poſt nonum natalis diem amiſſi: (*n*) quo die nomen infantibus imponebatur, nam nomine nondum indito perinde habebantur, ac ſi ſuſcepti minime fuiſſent, ut obſervat Cujacius. Græcis vero nominalis dies erat ſeptimus, & octavus, quod Caſuabonus, (*o*) & Scaliger, a Cujacio diſſentientes, tradiderunt. Duo autem liberi amiſſi duas decimas adjiciebant. Præter decimam jus erat conjugibus uti frui tertia parte bonorum, & quotcumque liberos haberent, ejuſdem partis pro-

(a) Cujac. *par. C. de infir. pœn. cœlibat.*
(b) Ulp. *tit.* 16.
(c) *in Apolog.*
(d) *ad tit C. de infirm pœn. cœlib.*
(e) Ulp. *tit.* 16.
(f) Ulp. *tit. de cœlib. & orbo & ſolit. patre. Vide* Gothof. *in not. ad leg. Pap. c.* 23.
(g) *l.* 1. *C. de inf. pœn. cœlib.*
(h) *l. Senatus ff. de mort. cauſ. don. l.* 1. *C. Theod. bon. proſcript.*
(i) Ulpian. *in frag m tit.* 15. *l.* 2. *C. Theodoſ. de jur. libert.* Baſil. *tit.* 5. *ad l.* 1. *unde vir. & uxor p.* 47.
(K) *l.* 135. *ff. de V. S.*
(l) *l. ult. §. ſi vero creditores C. de jure delib.* Cujac. *ad l.* 135. *ff. de V. S.* Pauli. *lib.* 4. *ſent. tit.* 9.
(m) *l.* 9. *ff. de c. & poſtlim. reverſ.*
(n) Ulp. *tit.* 15.
(o) *Ad Capitolin. in* Marc. Ant. Joſeph. Scaliger Auſon. *lect. l.* 2. *c.* 22. Salmaſ. *ad Capit.* Feſtus *in verbo luſtrici, ubi* Scalig. Cujac. *Enarr. ad parat. C. de infirm. pœnit, cœlib.* Merill. 2. *obſ.* 33.

proprietatem capere. (a) Decima vero hæc erat extra cauſam dotis legatæ: ita ut præter legatum dotis, uxor honore matrimonii etiam decimæ capiendæ jus haberet. (b) Eadem decima bonorum erat non hæreditatis portio; ad hæreditatem enim, quæ ſolvendo non eſt, lex Papia non porrigitur: (c) & decimæ quantitatis præſtanda eſt, detracta prius Falcidia, (d) detractiſque rebus per fideicommiſſum relictis: (e) Et quod legitimum modum exceſſerit, præſtandum eſt, ſi ex alia cauſa, veluti crediti, aut mercedis debetur, dum a legatario doceatur omnem legis fraudem abeſſe. (f) Ob eamdem rationem quidquid a legatario ad conditionem implendam confertur, peti præter decimam poteſt: cogiturque hæres adjicere decimæ, quidquid ex ea conditionis implendæ cauſa detractum a legatario fuit. (g) Verum prohibitio ſolidi capiendi ex mutuis teſtamentis facta conjugibus, ad aliorum teſtamenta non extenditur, in quibus utuntur jure communi; propterea uxor, quæ a marito ſubſtituta pupillo fuerat, quamvis ex teſtamento mariti, nihil ultra legitimum modum capere poſſit, & pupillaris ſubſtitutio ſit pars teſtamenti paterni; tamen ſi præter bona patris, bona propria pupilli reperirentur in hæreditate, minime ab iis mater arcebatur, quia etſi viri teſtamento ſubſtituta, bona tamen pupilli non ab eadem perſona, nempe a marito, ſed a pupillo capere videbatur. (h) Quod etiam benigna interpretatione minuendarum pœnarum cauſa receptum fuit. Unde ſi is, qui ſubſtitutus pupillo fuit, uxorem habuerit, moriente pupillo, ſed moriente patre teſtatore fuiſſet cœlebs: quamvis ob cœlibatus pœnam teſtatoris hæreditate privetur; minime tamen capere prohibetur ex ſubſtitutione pupillari, quia moriente pupillo, pœnæ legis non erat obnoxius. (i) At ſi uxori decima legata ſit, & fundus Titio, adjecta condirione decimæ; quia quamvis a Titio data fuerint, ex legato tamen teſtatoris pervenerunt, cujus conditionis implendæ cauſa Titius centum erogavit. (K) Prohibitio vero hæc ſolidi capiendi inter conjuges, perpetua non erat, nam non complectebatur eos, (l) quorum ætas legi Papiæ non obſtringebatur, veluti ſi conjuges, aut alter eorum ejus ætatis nondum eſſent, quæ liberos exigebat, nempe vir annorum XXV. uxor XX., vel annos lege præfinitos in matrimonio exceſſiſſent, nempe mulier egreſſa eſſet anno L. vir LX. Cognati præterea, ut diximus, qui in matrimonium coiſſent, uſque ad ſextum gradum: quoniam inter eos eſſet ſucceſſio ex jure communi ab inteſtato, prohibitione legis Papiæ minime tenebantur: adimit enim ea lex beneficia voluntatis alienæ, non commoda cognationis; & legitimas ſucceſſiones minime aufert. Libera erat etiam inter conjuges teſtamenti factio, ſi reip. cauſa vir ab fuiſſet: (m) aut ſi conjuges a populo, vel a principe jus liberorum impetraſſent: ut intelligamus magis longe aliud eſſe hoc jus liberorum, quo impedimenta legis Papiæ ſolvuntur, ab illo, quo munerum præſtatur immunitas; ad præſens autem liberorum jus pertinet illa Iſidori definitio (n) libro V. *Conjugum ſine liberis invicem pro loco pignorum hæreditatis alterna conſcriptio.* Quale jus, nempe veniam legis Papiæ, liberamque inter conjuges teſtamenti factionem Conſtantinus Imperator conceſſerat Naviculariis Orientis: (o) Honorius autem, & Theodoſius generaliter omnibus, ſublato diſcrimine inter conjuges, quibus ſolidi capiendi jus jampridem amiſſum reddiderunt, quod jus liberorum eſt appellatum in pluribus juris locis; (p) non quia jus trium liberorum eo contineatur, ſed quia tamquam præmio liberorum ex indulgentia principis

(a) Ulp. *tit.* 15.

(b) *l.* 53. *ff. de legat.* 2.

(c) *leg.* 72. *ff. de hær. inſtit.*

(d) *l.* 67. *ff. ad leg. Falcid.*

(e) *l.* 42. *de legat.* 2.

(f) *l.* 27. *ff. de probat. l. cum quis* 37. *ff. de leg.* 3.

(g) *leg. ſed ſi hos* 62. *ff. de condit. & demonſt.*

(h) *l.* 6. *ff. de vulg. & pupill. ubi* Cuj. & Govean.

(i) *l.* 11. *ff. de vulgar. & pupil. ubi* Govean.

(K) *l. quod condit. ff. de mort. cauſa donat.*

(l) Ulpian. *tit.* 16.

(m) Cujac. ad Ulp. *tit.* 16. *& l.* 36. *&* 38. *ff. ex quib. cauſ. major. & l.* 35. *&* 37. *eod.* Jac. Gothof. *c.* 18. *ad hanc legem, &* Martial. *l.* 8. *epigr.* 31.

(n) Cujac. *in no ad* Ulp. *tit.* 16.

(o) *l.* 7. *C. Theod. de navicul.*

(p) *l.* 2. *C. de infirm. pœn. cœlib.*

cipis ſolidi capiendi faculras conjugibus præbeatur. Idem ſolidi capiendi jus conſequebantur (*a*) conjuges, qui filium, filiamve communem haberent, aut XIV. annorum filium, vel filiam XII. amiſiſſent, aut duos trimos; fortaſſe propter lactationis incommodum triennium a matre toleratum. Moribus enim veterum infantes non ante triennium mamma depellebantur. (*b*) Hoc etiam jus aſſequebantur conjuges, qui rres poſt nonum diem liberos intra annum, & tres menſes amiſiſſent. Impubes eriam cujuſcumque ætatis amiſſus, ſolidi capiendi jus præſtabat, item & proles intra X. Menſes a viri morre ſuſcepta. (*c*) Præterea pater ſolitarius, & fœmina, ingenua quidem trium, liberta vero quaruor liberorum mater, ex teſtamenro ſolidum capit. (*d*) Porro Conſtantinus, qui, ne homines abduecerentur a ſancta profeſſione cœlibatus, pœnas illius ſuſtulit, (*e*) integram tamen reliquit inrer conjuges ſolidl capiendi prohibitionem, quam, ut diximus, penitus aboleverunt Honorius, & Theodoſius. (*f*) Jacobus tamen Gothofredus putat tantum per orientem hoc a Theodoſio beneficium fuiſſe diffuſum: (*g*) minime tamen per occidentem ab Hon rio, cum ſemper a Principe fuerit impetrandum. (*h*)

LIII.
De Dote conſtituenda.

Alio legis Papiæ capite, quod integro legum ordine caput erat XXXV., ut ex Marcello colligitur, (*i*) tolluntur impedimenta, moræque injuſtæ nupriis objectæ, ab iis, qui dotare tenentur, vel jure patrio, vel officio pieratis. Quamobrem per Prærorem urbanum coercendos ſtatuit lex parentes, alioſve, qui eas, quas habent in poteſtate, in marrimonium collocare neglexerint, aut nuptias contrahete prohibuerint, aut dotem negaverint, aut condirionem quærere omiſerint, ut his artificiis nuptiarum dies protraheretur. Dotare autem debet pater filiam naturalem, & legitimam, aut adoptivam; non vero naturalem tanrum, (*K*) pro modo facultarum, (*l*) cui oneri minime ſubeſt matcr. (*m*) Porro Cujacius docet eadem *l. Papia* inductum fuiſſe, ne pluſquam decem millia nummorum dotis nomine darentur. (*n*) Fertur etiam hoc onus a fratribus germanis, & conſanguineis, non ab uterinis, quia non ſunt ex agnatione. (*o*) Sicut autem in Urbe Prætor urbanus, ira in Provinciis cogere parentes ad dotandum jubebantur Proconſules, & Præſides; (*p*) quorum munus erat compellere parentes, non modo, ut filiam in matrimonium darent, ſed eriam ut filio uxorem quærerenr: nam filiusfam. quamvis ad ætatem perveniſſet nuptiis a legibus deſtinatam; non tamen cogebatur uxorem ducere, quia patriæ poreſtati ſubeſſet; propterea lex non filium coercet, ſed parentem, cujus voluntati filius obſtringebarur. (*q*)

LIV.
De Remiſſione Jurisjurandi.

Prærer impedimenta parentum, amovit etiam lex impedimenta patronorum, qui jure jurando impoſito libertis, aut libertabus nuptias interdicebant. Quamquam enim, ut diximus, per legem Æliam Sentiam, qui hanc nuptiis injuriam fecerat, excidebat jure patronatus; tamen libertus, aut liberta jurisjurandi religione minime ſolvebatur, unde & patronus jure patronatus, & hi conjugio tota vira carere cogebantur. Lex igitur Papia (*r*) jurandi vinculum abrupit, eoſque in naturalem nupriarum libertarem reſtituit, ſive, ut Juriſconſulti verbis utar, *jusjurandum eis permiſit*, (*ſ*) hoc eſt gratiam jusjurandi lex ipſa fecir; cum alias ſoleret princeps, & apud nos rectius Summi Pontifices,

apud

(a) Goth. *ad l. 1. C. Theodoſ. de jure liber.*
(b) Cu. *cb. 19. c. ul.*
(c) Ulp. *inſtit. tit.* 16. Cuj. *legit. hic*: ut intra annum, & ſex menſes etiam unus cujuſcumque ætatis, &c.
(d) Dio *lib.* 55. *p.* 229 *&* 662. *&* 667. *& l.* 8. *&* 9. *C. Theodoſ. de bon. proſcript.* Goth. *in notis ad hoc c.*
(e) *tit. C. de infirm. pœn. cœlib.*
(f) *tit. C. de infirm. pœnis cœlib. & C. de jur. li.*
(g) *l.* 2. *&* 3 *C. Theod. de jur. lib.*
(h) *l. ult. C. Theod. de jur. lib. l. ult. C. Theod. de diverſ. reſcript. & l.* 6. *C. de infir. his, qui ſub tyran. l.* 6. *C. Theodoſ. de inoff. teſt. ubi* Goth.
(i) *l.* 19. *ff. de ritu nupt.*
(K) *l. uxorem* 41. §. 11. *ff. de leg.* 3.
(l) *leg. ult. ff. de ritu nupt. l.* 60. *ff. de jure dotium.*
(m) *l.* 14. *C. de jure dot.*
(n) *lib.* 29. *quæſt.* Papin. *ad l.* 6. *ff. de uſur. & parat. ad leg. Falſid.*

(o) *l. eum plures ff. de ritu nupt. ff. de jure patr. judic. & l.* 6. *ubi gloſ. ff. de adminiſtr. tut.* Cuj. *ibi ſive ad librum* 38. Paulli *ad edict.* (p) *l.* 19. *ff. de ritu nupt.* (q) *l. non cogitur ff. de ritu nupt.* Cujac. *ad tit. C. de caduc. toll.* (r) *l.* 6. *ff. de jure patr.* §. *ult. ubi* Cujac. *& ad l.* 1. *eodem.* (ſ) *lib.* 37. *de pact. lib.* 3. *ff. de pub. judic. & l.* 6. *ff. de jure patron.*

apud quos ex divino inſtituto ſunt jura ſacrorum; quæ cum eſſent in veteri ſuperſtitione apud Imperatorem, qui Pontificatum maximum aſſumpſerat, propterea hæc remiſſio a principe concedebatur.

LV. De conditione Prohibente nuptias.

Verum ſi nec pater prohibendo, nec patronus jusjurandum adigendo, nec uterque pro poteſtate ſua jubendo; ſed vel iidem, vel extranei prœmium promittendo a nuptiis homines abduxerint; veluti ſi quis ſive pater, ſive patronus, ſive extraneus hæreditatem reliquerit, aut legatum viro, fœminæve ſub ea conditione, *ſi cælebs viduave permanſerit*, aut per negationem, *ſi nuptias non contraxerint*; lex Papia, rejecta conditione, tamquam bonis moribus, & propagationi ſobolis adverſa, legatum, atque hæreditatem contulit in eum, cui relicta fuerunt. (a) Unde non aliud erat expectandum, niſi ut hæreditas deferretur: ſiquidem conditio nullam moram interjiciebat: Delatam autem hæreditatem accipimus, cum nihil obſtat, quin a nobis, aut adeatur, aut repudietur. (b) Deferebatur hæreditas autem ex morte teſtatoris; ſed poſt legem Papiam ex apertis tabulis: qua lege per Juſtinianum ſublata, jus revixit antiquum. (c)

Arque hæc fuit prima legis Papiæ ſententia de rejicienda conditione cœlibatus, ſimplex illa quidem, & recta, nulliſque exceptionibus permixta, ut liquet ex pluribus juris locis, (d) ubi diſtincte proponitur: ſed poſtea modus huic definitioni fuit adhibitus per legem Juliam Miſcellam, (e) de qua fuſe diſputatur, ac varie judicatur ab eruditis: ut omnes omnium ſententias, & conjecturas referre, aut expendere non tam ſit utile, quam legentibus, atque ſcribentibus operoſum. Cujacius putat caput fuiſſe aliquod ipſius legis Papiæ ſic appellatum, quod miſtum ſexum complecteretur; nempe quod injungendo maſculis cœlibatu, & imperanda fœminis viduitate ſexum contineret utrumque. Verum cum innumeræ ſint leges ejuſdem naturæ ad utrumque ſexum ſpectantes, ignoratur lex ne potiſſimum hæc fuerit, an legis alterius caput. Alii dictam ita cenſent, quia mixtam continet materiem. Jacobus vero Gothofredus ſic dictum arbitratur, quia compoſita eſt ex variis juribus, ſcilicet ex veteri lege Papia, & cautione Muciana ſimul contextis; eodem modo, quod apud Siculum Flaccum dicitur æs *Miſcellum*, & *Miſcelliones* apud Feſtum dicuntur, qui non ſunt unius certæ, ſed variarum ſententiarum; itemque apud Gellium appellantur *miſcella*, quæ multiplici ſunt, variaque doctrina: unde frequens apud Criticos *miſcellaneorum* titulus. Ego vero vel ita dictam arbitror: quod veteri juri legis Papiæ, quo ſimpliciter cœlibatus conditio, & viduitatis rejiciebatur, inſita fuerit ex aliquo S. C. moderatio illa, quam ſubjiciemus, quæque non patitur eam rejectionem eſſe perpetuam; vel de more ſic appellatam arbitror a Julio Miſcello, cujus nomen relatum eſt a Juſtiniano inter novellas, quo tempore cum vetuſtarum rerum fuerit memoria recentior, neceſſe non eſt, ut nos ab ea ætate remoti fruſtra vaticinemur. Atqui nuſquam alibi hujus familiæ veſtigia invenire licuerit. Quaſi non major pars adhuc veterum familiarum lateat: niſi velimus in anguſtos admodum fines conjicere veterem eruditionem. Verum ducant hoc nomen unde libet; certe totum iſtud legis Juliæ caput, quod per legem Juliam Miſcellam exprimitur, conflatum eſt ex veteri, & novo jure, quod Senatusconſultis acceſſit. Hoc igitur capite modus adhibebatur rejectioni conditionis, adſcita cautione Muciana, quæ accommodabatur conditionibus omnibus, ſub negatione conceptis, quæ nonniſi morte poterant impleri: veluti *ſi mare non tranſierit, ſi non duxerit uxorem*: quarum conditionum eventus tota hæredis, aut legatarii vita pendebat.

(a) *l.* 64. *ff. de condit. & demonſtr. l.* 63. *&* 62. §. *ult. & l.* 92. §. 2. *l.* 74. *ff. eod.* Paull. *ſent.* 4. §. *conditiones*.

(b) *l.* 151. *ubi* Cujac. *ff. de V. S.*

(c) *l. unica C. de caduc. tol.* Cujac. *ad leg.* 151. *ff. de V. S.*

LVI. De Lege Julia Miſcella.

(d) *l.* 63. *& l.* 64. *& ff. de cond. & demonſtr.*

(e) Eriſ. *ſelect. l.* 3. *cap.* 2.

Digitized by Google

bat. Quis enim dum vivit præſtiterit ſe, vel alium aliquid non facturum, quod ex hominis pendet arbitrio? Igitur hæres, aut legatarius, dum viverent, arcebantur ab utilitate, vel hæreditatis, vel legati. Nam conditio nonniſi poſt mortem implebatur, quo tempore ſibi beneficium teſtatoris erat inutile. Quamobrem, ut hoc abſurdum amoveretur, ac ſimul teſtatoris impleretur voluntas; Quintus Mutius cautionem invenit, qua legatarius rem latam acciperet, ſimulque jurejurando promitteret, ſeſe rem legatam redditurum, ſi conditioni parere neglexerit; aut contra teſtatoris præceptum venerit. Hujus cautionis remedio temperata lex Papia eſt, & conſtitutum, ut ſi quid relictum fuiſſet ſub conditione *ne nuberet*, *ne uxorem duceret*; ſiquidem legatarius poſt mortem conjugis intra annum nuptias contraheret, rejecta conditione, ſtatim legatum acciperet; dummodo juraſſet ſe liberorum quærendorum cauſa nuptias appetere. Quod jusjurandum ſolemne erat in matrimoniis (*a*) ex *l. Julia Miſcella*, & SCtis in eam conditis; ſi vero annus exiſſet a morte conjugis, tum quia ſerius nuberet, non aliter legatarius legatum caperet, quam ſi juraverit, rem ab ſe reſtiturum iri, cum fructibus medii temporis, ſi ad novas nuptias convolaſſet. Quæ ad hæredes ſimul, & legatarios, atque ad mares itidem pertinebant, & fœminas. At ſi legatum uxori ſimul, & extraneo relictum fuerit ſub conditione: *ſi uxor non nupſerit*, eoſque re ac verbis teſtator conjunxerit, veluti *Titio & mulieri uſufructus, ſi non nupſerit*: non erit idem ac ſi uni Titio legatum fuiſſet ſub conditione, *ſi mulier non nupſerit*: quo caſu nubente muliere conditio deficeret, & legatum evaneſceret: (*b*) ſed quia legatum relictum fuit utrique ſub conditione viduitatis, ſi ea conditio mulieri remittitur, puta, quod intra annum nubat, aut Mutianam cautionem præſtet, debet ea remiſſio in Titii etiam utilitatem expetere; ne quæ conditio cauſa unius extinguitur, alterius cauſa duret. Quamobrem prorſus habebitur pro impleta, & tamquam vidua tota vita permanſerit mulier, uſumfructum cum Titio participabit. Quid ſi Titius decedat, an mulieri intra annum nempe nubenti, utpote re verbiſque conjunctæ, Titii pars adſcreſcet? Papinianus negat; ne mulier, quæ a defuncti voluntate defecit, pluſquam ſibi fuerat relictum, conſequatur; neve cui ſingulari jure contra juris communis rationem fuit ſubventum, per juris communis regulam iterum ſuccurratur. Unde ne per jus commune a ſingulari jure relaxatum ſingulare jus pandatur latius, excluſit hoc caſu Papinianus regulam juris adcreſcendi, quæ re conjuncto portionem deficientis adjecit. (*c*) Aliquando ut effugeretur lex Julia Miſcella, conditio non conferebatur nominatim in legatarium, ſed in perſonam matris vel filii, ut *lego Titio centum*, *ſi uxorem pater non duxerit*: vel *lego ſempronio centum*, ſi uxorem *filius non duxerit*: quibus verborum flexibus, & orationis verſutijs, clam ad nuptiarum prohibitionem tendebatur; quia is eſt inter parentem, & filium nexus, ut unius utilitas, aut damnum vertat in alterum: ideo jus conditiones ita conceptas reprobavit, rejiciendaſque cenſuit, perinde atque ſi in legatarii perſonam cecidiſſent. Cæterum legis Juliæ Miſcellæ ſententia virgines minime comprehendit; utpote nondum functas munere conjugali. Quamobrem ſi puellæ, vitove nondum matrimonium expertis cœlibatus conditio injungeretur, ea confeſtim remittebatur ex priori legis Papiæ capite. Quæ ſententia fuit Joannis vetuſtiſſimi interpretis, quem ſequitur Cujacius. (*d*) Suſtulerat autem Juſtinianus ambages legis Juliæ Miſcellæ nova ſua conſtitutione, (*e*) remiſeratque prorſus viduitatis conditionem pijs ſane rationibus:

(a) *l.* 3. *C. de indict. vid. toll.* Cuj. *ad eum tit.*

(b) *l.* 1. *C. de indict. vid. toll.*

(c) Cujac. ad Pap. *l.* 31. *quæſt. l. mul. ff. de cond. & demonſtrat.*

(d) *in Parat. C. de ind. vid. toll.*

(e) *l.* 2. *&* 3. *C. de indict. vid. toll.*

bus: poſt tamen trocho verſatilior, utpote qui fœminæ mentis ſuæ gubernaculum tradiderat *in novella* 22. *capite* 43. *& ſeq.* & cautionem Mutianam, & legem Juliam quodammodo reſtituit: noluit enim eas, quibus a teſtatore conditio viduitatis fuerat injuncta, capere legatum intra annum, niſi extincta prorſus ſpe nuptiarum, ut ſi mulier ſe Deo devoviſſet: poſt annum vero legatum non aliter capi voluit, niſi præmiſſa cautione Mutiana, rationibus ab eo deductis in eadem novella.

LVII.
De fundo dotali ex l. Papiæ & de Jure Latii, & de jure Italic.

Erat & fortaſſe caput legis Papiæ de fundo dotali *Italico*, cujus alienatio diſſentiente uxore, (*a*) obligatio vero, etiamſi uxor conſentiret, marito interdicebatur. Fundus autem Italicus appellabatur is, qui juriserat Italici. Etenim præter jus provinciarum, triplici jure populi, atque agri devinciebatur. Erat enim *jus Quiritium*, de quo alibi, quod jus *optimum* dicebatur, cujus cives tantum Romani potiebantur in uſucapionibus, & nexibus; aliiſque ritibus jam expoſitis, cujus juris nemo latinorum participabat, niſi aliquis eorum populus, fundus, ſive auctor factus eſſet, ut jure civili Romano deinceps teneréntur atque concedente Populo Romano legibus in Urbe latis (*b*) imbuerentur. Aliud *jus* erat *Latii*, quod in ſuffragiorum facultate verſabatur, ac petitione honorum, & magiſtratuum. Ad ſuffragia enim ineunda latini populi arbitrio Romani Magiſtratus vocabuntur, (*c*) tribuque deſtituti migrabant, in eam quam idem juſſerat Magiſtratus. Quamobrem jus Latii conſtitutum erat maxime in honorum petitione. Qui enim in latinis civitatibus magiſtratus geſſiſſent, Æditatem puta, vel Quæſturam, ii cives Romani petendi magiſtratus gratia fiebant. Poſtremum *jus* fuit *Italicum* juri *latino* inferius, *provinciali* majus, non quia daret omnem immunitatem tributorum Auguſto auctore, ut cenſet Sigonius: ſed quia populos Italiæ, atque eos, qui jure Italico potiebantur capitis tributo, nempe cenſione levaret; tributum vero ſoli relinqueret. Ideo enim in *tit. ff. de cenſibus*, pluribus locis ſeparantur civitates *immunes* ab iis, quæ ſunt *juris Italici*, quia non omne tributum jure Italico remittebatur; ſed ut diximus tantum cenſio capitis ab Auguſto inſtituta. (*d*) Is enim inſtituit novam tributorum formam, cum antea vectigalia penderentur. Quamobrem Cujacius jus Italicum interpretatur *levationem cenſionis*, ſi colonia non ſit immunis: etenim ſi immunis ſit, plenius aliquid ex jure Italico voluit accedere, nempe participationem juris civilis in traditionibus per nexum, in uſucapionibus, in annali exceptione jure prorſus eodem, quo & Italici; qui eodem jure militiæ, quo & latini potiebantur. (*e*) Omnia tamen hæc diſcrimina fere ſuſtulit Antonius, ut recentiores ex eruditis putant, Caracalla, teſte Dione: nam & is Imperator Antonini nomine, quo indigniſſimus erat, clareſcere voluit, auctore ipſius patre Severo, qui ad civis Romani conditionem Romanum imperium extulit univerſum. Verum ut caput hoc expediamus, Auguſtus, qui non modo excitare frequentiam nuptiarum, ſed contractas confirmare, atque futuræ prolis neceſſitatibus providere ſtudebat, inſeruit. ut Gothofredus ſuſpicatur, (*f*) legi Papiæ præſens caput *de alienatione fundi dotalis Italici*; quo cavebatur, ne fundus dotalis Italicus a marito, invita uxore, alienaretur; neve ab eodem etiam conſentiente obligaretur; a qua legis particula manavit latior hæc appellatio; nempe *lex Julia de fundo dotali*; ſicuti dicitur etiam *lex Julia de cimaria*, *lex Julia de caducis*; cum ſint omnia hæc capita legis Juliæ, & Papiæ Poppææ. Unde mos recitandi ſponſis dotales tabulas, & leges forte Julias, & Papiam Poppeam: ut intelligeret maritus, quid juris in dote dotalibus ex tabulis, atque ex legibus haberet, quod ſignificat Martianus Cappelli

(*a*) Mart. Cap. *lib.* 2.

(b) Cic. *pro Balbo*.

(c) Sigon. *de antiq. jur. Ital. l.* 1. *cap.* 4. Aſcon. *in orat. in Piſon.*

(d) De Lucas *in Evang.*

(e) Sigon. *de cur. Ital. l.* 1. *cap.* 21. Cujac. *l.* 10. *obſ.* 35.

(f) *in not. ad hoc caput.*

Digitized by Google

pelli (*a*) his verbis: *Tunc tabulas*, dotale nempe, *ac Papiam*, *Poppaamque legem ſinerent recitari*.

LVIII. De Divortiis.

Et quoniam liberorum procreatio concordia fovebatur; impediebatur vero diſſidiis, crebriſque divortiis; Auguſtus eorum, frequentiam coercendam cenſuit, ſpemque diſcedendi minuendam, quo ea dimiſſa, conjugum animi ab ſeſe componerentur, ac ſaltem conſuetudine diſſimulandi, ſenſim irarum æſtus deferveſcerent. Igitur damni metu mariros a divortiis abſterruit; (*b*) etenim lege Papia cautum fuerat, ut matrimonio ſine uxoris culpa ſoluto, maritus, hæreſve illius uxori tantumdem pecuniæ penderet, quantum ad illum ex uxoris, ejuſque libertorum bonis perveniſſet; aut quidquid minus ad maritum ex dolo ipſius malo pervenerit. (*c*) Quod legis caput interpretes eorum temporum coercuerunt potius, quam ampliarunt. Quæſitum enim fuit, ſi ſervum dotalem vir manumiſiſſet, (*d*) eamque manumiſſionem uxor donandi animo probaſſet (quæ donatio favore libertatis valebat, (*e*) an quidquam ſoluto matrimonio eſſet a marito uxori de impoſitis libertatis cauſa reddendum? Juriſconſulti reſponderunt, tum demum præſtandum uxori a marito ſervi pretium, & quidquid ex cauſa ejus manumiſſionis acceperit, cum invita uxore manumiſiſſet; ſecus vero ſi ea conſentiente, ac probante. (*f*) Quamobrem ſi ſervus diſſentiente uxore manumiſſus, maritum, ſive manumiſſionem inſtituiſſet hæredem; maritus non modo cogebatur partem reddere, quæ ad eum ſpectabat jure patroni; ſed integram hæreditatem, (*g*) tamquam eo nomine ſibi relictam, quod patronus eſſet ipſius, & dominæ maritus. (*h*) At ſi negotium gerens uxoris ea non invita manumiſiſſet, tantumdem reddebat, quantum patronatus jure a liberto accepiſſet: nam quod præter patronatus jus accepit, id potius ex liberti beneficentia, quam ex cauſa matrimonii videtur aſſecutus. (*i*) Neque placuit Juriſconſulti ultra proprium verborum ſenſum hanc legem extendere: ideo, neque ſocerum, aut ſoceri ſucceſſorem ſententia legis comprehenderunt; neque, ſi ad mariti filium exheredatum bona liberti pervenerint, ad reſtitutionem compulerunt mariti hæredem (*K*) Quæritur etiam ſi maritus in teſtamento liberti dotalis a ſe manumiſſi adſcripſerit ſibi legatum; an illud recidat ad uxorem? Paullus negat, cum nihil ad maritum ex eo legato perveniat: (*l*) etenim adſcribendo ſibi legatum, incidit in edictum Claudii, & in S. C. Libonianum, quibus legata, quæ quis ſibi, aut ei, quem in poteſtate habet, adſcripſerit dictante teſtatore, pro non ſcriptis habentur. Nec quia lege Julia legatum ex teſtamento liberti pertinet ad uxorem; ideo illud ſibi minus videtur adſcripſiſſe: quia nec ſi quis adſcripſerit ſibi legatum alteri reſtituendum, propterea edictum Claudii, & Senatuſconſultum effugerit; (*m*) ſed legatum tranſibit cum onere ad hæredem.

LIX. De teſtamentis libertorum eorumque ſucceſſione.

Erat, & caput de teſtamento libertorum. Ii ſane legibus XII. tabul. liberam teſtandi facultatem habebant, ſicut ingenuus, ſive cum liberis, ſive abſque liberis deceſſiſſent: neque patronus ad bona liberti vocabatur, niſi cum libertus mortuus eſſet inteſtatus, nullumque reliquiſſet hæredem ſuum. Hanc juris licentiam Prætor aliquando patronis æquior coercuit, eoſque ſi libertus cum teſtamento deceſſiſſet, ad dimidiam partem bonorum illius per bonorum poſſeſſionem contra tabulas vocavit: eamdemque dimidiam patronis conceſſit, ſi libertus inteſtatus deceſſiſſet hærede ſuo relicto filio adoptivo. Naturales enim liberi etiam emancipati, & in adoptionem dati, dummodo non exhæredati, ſed vel pro parte ſcripti hæredes, vel præteriti, atque ideo ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas admiſſi, patronum excludebant. (*n*) Sed lex Papia jus hoc extenuavit;

diſtin-

(*a*) *ſub fin. l. 2. de Philolog. & & Mercurii nuptiis.*

(b) Paul. *l. 8. ff. cap. &. poll. lim. l. 33. ff. de ritu nupt.*

(c) *l. ſi vero §. dubit. ff. ſolut. matrim.*

(d) *l ſervum dotalem ff. de manumiſ. l. & ſi dotis C. iur. dot. l. 1. C. de ſer. pign. dat. man.*

(e) *l. ſi conſtante §. ſi vir ff. ſolut. patr.*

(f) *l. ſi dotal. 61. uſque ad l. 64. ff. ſolut. matrim.*

(g) *§. ſed noſtra inſtit. de ſucceſſ. libert.*

(h) Duaren. *ad l. ſi vero 74. ff. ſolut. matrim.*

(i) *l. ſi vero ff. ſolut. matr.*

(K) *l ſi vero §. dubit. & §. de viro ff. de ſolut. matrim. & §. ſi filium ibid.*

(l) *leg. filius emancipatus 14. §. marit. 2. ff. ad l. Cornel de falſ.*

(m) Cujac. *leg. filius eman. 14., & l. cum quidam 17. ff. ad l. Cornel. de falſ.*

(n) *Inſtit. de ſucceſſ. libero.*

diſtinxit enim libertum *centenarium*, ſive qui centum aureos in bonis haberet, (*a*) liberto centenario minori, ſive qui haberet hac ſumma minus: hic enim vel uno relicto fillo; (*b*) ille tribus liberis ſuperſtitibus, hæreditate ſua, ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato patronum per legem Papiam excludebat: relictis vero minus quam tribus filiis, patronus tantumdem conſequebatur, quantum ſinguli ex liberis, nempe virilem; at dimidiam, ſi unum filium filiamve reliquiſſet libertus. Si tamen filius liberti unicus paternam hæreditatem omitteret; hæredis quidem nomen ipſe ferebat, utilitas tamen hæreditatis in patronum conferebatur. (*c*) Porro ſi libertus dum viveret, quo ſe centenario minorem efficeret, in fraudem legis partem bonorum alienaſſet, alienatio erat ipſo jure irrita; (*d*) ſin alienaſſet in fraudem patroni, quo illius virilem imminueret, non quo ſe centenario minorem redderet; tum valebat quidem ipſo jure alienatio, cum contra patronum tantum eſſet, non contra legem; ſed per Fabianam, & Calviſianam actionem revocabatur. Juſtinianus vero jus aliud invexit per Græcam conſtitutionem, cujus cum verba deſiderentur, ſententiam in Inſtitutionibus habemus expoſitam. Patroni filia jure trium liberorum ſuffulta, eadem jura in paterni liberti bonis habebat ex lege Papia; quæ ipſe patronus, patronique filii ex edicto Prætoris haberent. Patronæ vero nullum aliud jus in libertorum bonis habebant, quam quod ex l. XII. tabul. proficiſcebatur. Verum ex lege Papia patronæ ingenuæ quidem duobus, libertinæ vero tribus honoratæ liberis, idem ſunt jus aſſecutæ, quod patronus ex edicto Prætoris impetraverat: (*e*) quod jus eadem lege productum fuit ad liberos patronæ ingenuæ trium liberorum numero auctæ. (*f*) Supereſt caput de libertarum liberis, (*g*) quod nos ad poſtremum locum rejicimus ſecuti naturæ ordinem, quæ liberos conſtituit ſequelam parentis. Hoc autem caput ita Gothofredus concinnavit, nempe ut in bonis libertæ etiam quatuor liberorum jure ſubnixæ, pro numero liberorum libertæ, mortis e jure tempore ſuperſtitum, virilis pars patrono, patronique liberis maſculis debeatur.

(a) *Inſt. eod.* §. 2. & 3.
(b) *l. 148. ff. de V. S.*
(c) *l. 6. §. 3. ff. de bon. liber.* & *l. 38. §. ult. eod.*
(d) *l. ſi libertus 16. ff. de jur. patr. §. ult. inſtit. de ſucceſſ. liber.*
(e) Ulp. *fragm. t. de bon. lib. 29. §. patrona.* Terent. Clem. *l. 39. ff. de bon. lib.*
(f) Ulp. *frag. t. ult.*
(g) Ulp. *t. 29. §. licet* 2.

LX.
Ad l. Papiam Poppæam de caducis; ſive ad l. caducariam, & de Viceſimis.

Superioribus legis capitibus Auguſtus Urbi reddere ſtuduit abſumptam bellis civilibus multitudinem. Eodem vero tempore de explenda ærarii lacuna cogitavit. Privatorum igitur incommodo publicam levavit inopiam, cujuſque populo tribuit in alienas hæreditates, & legata, quæ antea privatis integra planeque libera dimittebantur. Unde poſt communicatam omni Romanorum imperio civitatem, in immenſum hæc lucra ærarii ad commodum, ut Dio refert, exundarunt. Et primo vectigal graviſſimum extraneis hæredibus (non libetis, & parentibus, (*h*) non denique pauperibus) impoſuit, viceſimamque legatorum, & hæreditatum partem inferri juſſit in ærarium militare, populique offenſionem Julii Cæſaris auctoritate, gratiaque vitavit. Legem enim eam repertam ſimulavit in illius commentariis, qua odioſa, & nova omnia tum referebantur. Quam Tullius fraudem ſæpe Marco Antonio in Philippicis exprobrat. Ne qua vero mora ſolutioni viceſimarum fieret, lex cavit, & Adrianus edixit, uti ſtatim tabulæ teſtamenti poſt mortem aperirentur: (*i*) unde tabulæ a præſentibus intra tres dies erant aperiendæ, vel quinque: atque intra idem tempus ab abſentibus cum ſuperveniſſent. (*K*) Huic autem de viceſima legi, Nerva, Trajanus, Adrianus, Marcus modo ademerunt, modo reddiderunt ademptam vim; donec ab aliis ante Juſtinianum Imperatoribus funditus tolleretur. Cujus abrogationis Gratianum auctorem fert Alciatus, (*l*) qui a Cujacio (*m*) falſi accuſatur, propterea quod Auſonii teſtimonium, quo ille nititur, nullum invenitur. Auxit præterea lex fiſci commodum rebus iis, quæ legatario, vel hæredi non

(h) Plin. *in Paneg.* & *leg. unic. ubi* Cuj. *in parat. C. cad. toll.* Dio *l. 55. ann. 759.*
(i) *l. ult. C. de edict. Div. Adrian. toll.*
(K) Paull. *lib. ſent. 4 c. 6.* Cuj. *ib.*
(l) *diſpunct. 346.*
(m) Paull. *l. ſent. 4. t. 6.*

tam voluntate teſtatoris, quam lege quærebantur: nempe illis, quæ aliqua ex cauſa capere non poterat is, qui teſtamento vocabatur; quæque propterea, vel ad hæredem alium, vel ad alium legatarium accedebant. Hæc autem in tria genera tribuuntur; alia enim *pro non ſcriptis* habentur, & alia dicuntur eſſe *in cauſa caduci*; alia proprie *caduca* ſunt, & nuncupantur. Pro non ſcriptis ſunt relicta iis, quorum in perſonis ab initio non conſiſtunt, veluti relicta incapacibus, & mortuis vivente teſtatore; item obſcura, & perplexa, quæ non intelliguntur; præterea, quæ dictante teſtatore ab ipſo teſtamentario ſibi adſcribuntur, quibus tollendis prodiit Senatuſconſultum Libonianum infra nobis exponendum: & captatoria, ſive quæ quis eo conſilio legat, ut ſibi, vel alteri commodum aucupetur ex teſtamento illius, cui legavit, veluti: *Si Titius me hæredem inſtituerit, vel qua ex parte Titius me hæredem inſtituerit, mihi hæres eſto*. Item *ſi Titius Cajum ſibi hæredem inſtituerit, mihi hæres eſto*. Quod relictorum genus Senatuſconſulto damnatur. (*a*) Illa etiam pro non ſcriptis habentur, quæ relinquuntur iis, qui ſunt apud hoſtes ſpe reditus omnino perempta, nempe quod ibi poſtea deceſſerint; (*b*) & legata puta, quæ peregrino relinquuntur, (*c*) & deportato, (*d*) aut damnato in metallum; qui cum ſit ſervus pœnæ, non habet dominium, ex cujus perſona legatum conſiſtat, ut conſiſtit in ſervo, qui dominum habet legati capacem. (*e*) Quidquid autem ejuſmodi eſt, & pro non ſcripto habetur, veteri jure manente, ut olim ſemper, ſic & nunc etiam non ad fiſcum, ſed ad hæredem, vel legatarium, vel ſubſtitutum ſine onere devolvitur, (*f*) exceptis duobus caſibus, quos innuit, Juſtinianus (*g*) & profert Cujacius (*h*) nempe cum ſervus legatus eſt alicui, qui capere non poteſt, atque ab eodem relicta eſt ſervo libertas; quamvis enim legatum ſit irritum, tamen humanitatis ratio libertatem intercidere non ſinit; ideo contra ſubtilem juris rationem, præſtanda eſt ab eo, apud quem ſervus permanſerit. (*i*) Alter caſus eſt, cum id, quod ſibi dictante teſtatore quis adſcripſerit, rogatus eſt reſtituere; quamvis enim legatum intercidat, onus tamen ſuſtinetur, & fideicommiſſum ab hæredem præſtabitur, (*K*) cum ita ſit cautum Senatuſconſulto Liboniano. Nec tantum ea, quæ ab initio ſunt irrita, ſed quæ a primo valuerunt, deinde in eam cauſam reciderunt, a qua incipere nequeunt, pro non ſcriptis habentur. Cujuſmodi duos caſus ponit Juriſconſultus: (*l*) iique ſunt, ſi hæres inſtitutus, vel legatarius facto teſtamento damnetur in metallum, vel ſi ſervus alienus, cui fuerat aliquid legatum, a teſtatore redimatur. In cauſa caduci ea ſunt, quæ vivo teſtatore deficiunt, veluti ſi legatarius, aut hæres teſtatorem morte præverterit, aut vivente teſtatore ſervus pœnæ factus libertatem amiſerit, aliove modo conditio legati defecerit. Hæc enim, quæ jure antiquo vel in ſubſtitutum recidebant, vel in conjunctum, aliumve, a quo relicta erant; lata lege Papia eodem jure cœperunt eſſe, quo & caduca, fiſco ſcilicet obnoxia. (*m*) Caduca vero proprie ſunt, quæ poſt mortem teſtatoris in eam cauſam decidunt, a qua incipere nequibant: quæ ut amplius fiſco creſcerent, vetitum fuit lege Papia, hæredem ex parte adire ante apertas tabulas hæreditatem, quo aditione dilata caducum redderetur, quidquid ante apertas tabulas a teſtatoris morte deficeret. Unde ſi vel deceſſiſſet hæres, vel civitatem Romanam amiſiſſet, illius portio caduca erat, & ad fiſcum perveniebat; (*n*) in hærede vero ex aſſe conſervatum fuit jus antiquum. (*o*) Caducum erat etiam, ſi quid relictum fuiſſet cœlibi, nec is intra diem centeſimum, qui dies erat cretionis, uxorem duxiſſet; vel ſi relictum fuit Latino,

nec

(a) Cujac. *obſ.* 16. *c.* 11. *l. illac.* §. *ult. ff. de hæred. inſtituendis.*

(b) *l. ſi ſervo meo ff. de l* §. 2. *l.* 4. *in fine ff. de his, quæ pro non ſcript.* §. 24. *inſt. de leg.*

(c) Cuj. c. C. *de cad. toll. p.* 790.

(d) *l.* 1. *C. de hæred. inſt.*

(e) *l.* 3 *ff. de his, quæ pro non ſcript. habentur.*

(f) *l. unica* §. *in primo C. de caduc. toll.*

(g) *l. unic.* § 2. *C. de caduc. toll. verb porraro.*

(h) *ad eamd. l. p.* 798.

(i) *l. cum vero* §. *ſi pro non ſcripto ff. de fideic. libert.*

(K) *l. ult. ff. de his, quæ pro non ſcript. habentur.* Cujac. *ad l. unic. C. de caduc. toll. p.* 798.

(l) *l.* 3. §. *ult ff. de his, quæ pro non ſcript. habent.* & §. *penult.*

(m) *l. unic. C. de cad. tol.* §. *pro ſecund. ubi* Cuj. *p.* 799.

(n) Ulp. *inſt. t.* 17.

(o) *l. multum ff. de cond. & demonſtr. l.* 1. §. *ult. ff. de jur. & fact. ignor.* Cuj. *ad l. unic. C de cad. to. N* 1. *p.* 820.

nec is ante dies centum jus Quiritium impetraſſet. (*a*) Item ſi poſt mortem teſtatoris conditio, cui legatum ſuberat, defeciſſet. Tum autem ad ea, quæ eſſent in cauſa caduci, tum ad caduca ipſa populus, veluti omnium parens, ut ait Tacitus (*b*) lege Papia initio vocabatur, eaque ſuo cum onere capiebat, perinde ac jure antiquo hæres, ut ſubſtitutus, (*c*) aut conjunctus. At quod *populo* fuerat jus in caducis, Antonini lege translatum fuit ad *fiſcum principis*, ut docet Ulpianus, (*d*) cujus lectionem neſcio quam recte immutavit Cujacius, ne illum repugnantem faceret Juliano; (*e*) apud quem non populus vocari ſcribitur ad caduca, ſed fiſcus: cum tamen Adriani temporibus, quibus Julianus vixit, non fiſcus, ſed populus ad caduca vocaretur: unde potius Juliani locum, Gothofredo auctore, ſuſpicor fuiſſe a Triboniano vitiatum, expunctaque populi mentione fiſcum ſubſtitutum, ut quod ſæpe ſolet, veterum ſententias ad Juſtinianæi ſæculi rationem accomodaret. Nunc quemadmodum ad caduca populus, vel fiſcus admitteretur inſpiciamus. Et conſtat eos tum demum abſtuliſſe caduca, cum teſtator ſine liberis, parentibuſque deceſſiſſet: nam ſi liberi parenteſve uſque ad tertium gradum ſupereſſent hæredes inſtituti: quod capere non poterat is, cui relictum erat, ipſi ſervato vetere jure capiebant. (*f*) Pronepotes igitur etiam, & proavi excludebant fiſcum a caducis: tertius enim gradus hujus legis ſententia comprehenditur, cum *uſque* particula non raro includat extremum, quo ſermo excurrit: quam etiam vim habet in pluribus juris locis, ut recte Cujacius obſervat. (*g*) Verum eadem hæc exceptio, quam ad teſtamenta inter liberos, parenteſque facta pertinere dicimus a Juſtiniano, (*h*) extenditur a Gothofredo ad extraneos hæredes, qui liberos habent, moveturque illo Juvenalis loco *Sat. 9.*

Jura parentis habes: propter me ſcriberis hæres:
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum:

Quod tamen accipi poteſt de aliis legis capitibus, quibus quis relicto privabatur ob orbitatem. Movetur præterea Ulpiani auctoritate *tit. 25. in fine*, cujus hæc verba ſunt: *Si quis in fraudem tacitam fidem accommodaverit, ut non capienti fideicommiſſum reſtituat, nec quadrantem eum deducere Senatus cenſuit, nec caducum vindicare ex eo teſtamento, ſi liberos habeat*. Quæ quaſi de extranei teſtamento dicantur, putat Gothofredus ſententiæ ſuæ favere. Hunc autem verborum ſenſum Cujacius ut declinaret, pro *ſi liberos habeat*, ſubjecit *ſi ex liberis exiſtant*. Verum locus, meo judicio, nulla emendatione indiget: ſiquidem Ulpiani verba ſine ulla extranei mentione recte congruunt teſtamento patris, cui filius tacitam fidem in fraudem legis accomodavit, ut non capienti aliquid reſtituat ſuæ fidei commiſſum: quæ fraus ne filio eſſet impune, Senatus eum jure capiendi privavit; & quoniam illi conciliare gratiam poterant liberi, quorum cauſa multa parentibus remittuntur, adjecit ne quidem ſi filius, qui fraudem legi fecerat, liberos haberet, pœnam evaſurum. Siquidem qui dolo malo (*i*) in fraudem legis clam juſſu teſtatoris aliquid reſtituendum recepiſſet, hoc eſt fidem ſuam accommodaſſet, ut alter reſtitueret; is ex lege Papia excidebat hæreditate, aut legato ſibi relicto, eaque bona tamquam vacantia vindicabantur a populo: ut ne fructus quidem licuerit hæredi, aut legatario ante litem motam perceptos retinere: quia bonæ fidei poſſeſſores non habebantur, (*K*) nec eis adcreſcebat quidquam deficiente conjuncto, cum nemo rem habere dicatur, qua fuerat ab initio privandus; (*l*) atque hoc unum erat genus bonorum *ereptitiorum* ex lege Papia deſcendentium. Alterum genus erat eorum, quæ indigno relicto erant, ad quæ populus etiam, & fiſcus

(a) Ulp. *t.* 22. §. *cum quo & tit.* 17.

(b) Tacit. *l.* 3. *annal.*

(c) *l.* 96. §. 1. *ff. de leg.* 1.

(d) *t.* 17. §. 2.

(e) *l.* 96. §. 1. *ff. de leg.* 1.

(*f*) *l. unic.* §. *& cum lex C. de cad. tol.* Ulp. *inſt. c.* 17. *&* 18. *l. pater meus* §. *ult. ff. de leg.* 2.

(g) *l. ult. in fin. ff de Senatuſ.* Cuj. *t. C. de caduc. tol. p.* 787. *& ſeq.*

(h) *l. unic. in princ. C. de caduc. tol. verſic. & cum lex.*

(i) *l. in fraudem* 10. *l. hæres* 11. *l. eum qui* 18. *ff. de his, quæ ut indign.* *l.* 3. *ff. de jure fiſci.*

(K) *l. eum qui* 18. *ff. de his, quæ ut indign.*

(l) *l. ſi totum* 83. *ff. de adquir. vel amis. hæred.*

Digitized by Google

vocabantur, & aliquando etiam privati: veluti ſi legatarius teſtamentum ſuppreſſiſſet, quo hæredem fraudaret, aut tutelam teſtamento relictam recuſaſſet; (*a*) utroque enim caſu indignus eſt legatarius legato; ſed ei pars ablata traditur hæredi, cui fraudem tetenderat, aut pupillo, cujus tutelam recuſaverat: (*b*) ideo Juſtinianus (*c*) ait, quæ indignis auferuntur, cedere aliquando privatis; & Ulpianus (*d*) ſcripſit non raro ereptitia nobis adquiri. At quoſnam præterea indignos judicabimus beneficio teſtatoris? eos nempe, qui vel defunctum occiderint, (*e*) quos & a deſcendentium defuncti bonis lex excludit; vel eos, qui teſtatoris morti cauſam aliquam per culpam, aut negligentiam præbuerint, (*f*) eamve mortem vindicare omiſerint, vel teſtamentum probroſo aliquo nomine, vel falſi accuſaverint, aut inofficioſum dixerint: (*g*) ſiquidem pertenderint; non autem ſi deſtiterint ante ſententiam. (*h*) Item qui vel defuncto grave aliquod in judicio crimen objecerint, (*i*) vel ſtatus controverſiam moveant; vel contra tabulas bonorum poſſeſſionem petant; (*K*) vel uxores contra leges duxerint: ab ejus enim mulieris hæreditate ob turpitudinem arcentur; (*l*) vel capitales inimicitias cum teſtatore ſuſceperint, eique maledixerint; (*m*) vel ejus uxorem vitiaverint; vel hæreditatem compilaverint: pars enim compilata fiſco accedit, nulla per hæredem detracta falcidia; (*n*) vel feſtinata improbe ſpe, bona ſibi ex legitima ſucceſſione perventura donaverint: turpe eſt enim cognato nondum mortuo, per æs, & libram illius bona mancipare; qui ritus, ut diximus libro ſuperiori, adhibebatur ante Juſtinianum in quavis translatione dominii. Nec tantum ad partem alteri donatam fiſcus vocatur, ſed ad reliqua bona donatori legitima ſucceſſione obventura; denegatis huic actionibus hæreditariis. (*o*) Aufertur autem dumtaxat, id quod apud hæredem permaneret, non quod ad ſubſtitutum, vel alterum per fideicommiſſum perveniret. (*p*) Huc pertinet S. C. de eo, qui prius teſtamentum utiliter fecerat; deinde aliud, quo inſtituerat eos, quos non licebat; adeo ut in priore inſtituerit eum; quem inſtituere non poterat, utpote ex legibus *incapacem*, qui differt ab *indigno*; quem ipſe teſtator poſtea judicarit indignum; in poſteriore eum, quem inſtituere non ſolum excludit lex; ſed aliquando etiam odium teſtatoris, cuique bona ob id a fiſco eripiuntur. Itaque in hac ſpecie (*q*) S. C. decretum eſt, auferendam per fiſcum hæreditatem hæredi ſcripto in priore teſtamento, quem teſtator mutaturus poſteriore teſtamento voluntatem, judicavit indignum; prius tamen teſtamentum ruptum non fuiſſe, quia poſterius nullum fuit, utpote in quo incapax inſtituitur, & S. C. ad Pertinacis orationem adjecto, cautum eſt, ne priores tabulæ rumpantur, niſi a poſterioribus validis. (*r*) Alia via populo, vel fiſco patuit ad aliena bona per caput illud legis Papiæ, quo conſtituitur, ut ſi hæres decedat ante aditam hæreditatem, hæreditas in ærarium, vel in fiſcum cadat. (*s*) Nam jure antiquo hæreditas, deficiente hærede teſtamentario, deferebatur ad legitimos, ſine oneribus: cum jure ſuo, ſive beneficio legis tranſeat, non voluntate teſtatoris. (*t*) Hereditas enim non adita, in hæredes hæredis minime tranſmittitur, niſi aliquibus caſibus, puta ſi a parentibus, ſive maribus, ſive fœminis liberi ſint inſtituti, ſive ſui, ſive emancipati, atque ita inſtituti ſuſceperint liberos: ad hos enim hæreditas parentibus relicta tranſmittitur. (*u*) Præterea ſi hæres extraneus deceſſerit intra annum legibus ad deliberandum

datum,

(a) *l. 5. §. amittere ff. de his, qua ut indign.*

(b) *l. penult. C. de legat.*

(c) *l. unic. §. 22. C. de cad. toll.*

(d) *Inſt. c. 19. §. 16.*

(e) *l. Lucius Titius ff. de jur. fiſc. l. cum ratio §. fin. ff. de bon. damn. DD. in l. eam 14. C. de fideic.*

(f) *l. hæredum 15. leg. ei qui mortem 30. ff. de his, qua ut indign. l. 1. & 3 C. eod.*

(g) *l. 5. in princ. & §. ſi pater & §. ult. l. hæredi 15. l. cum tab. 16. ff. de his, quæ ut ind.*

(h) *l. 8. §. meminiſſe ff. de inoff. teſtam.*

(i) *l. ſi inimic. 9 ff. de his, qua ut indig.*

(K) *l. 2. ff. de his, qua ut indig.*

(l) *l. 2. ff. eod.*

(m) *l. ſi inimicitia ff. de his, qua ut indign.*

(n) *leg. reſcript. 6. ff. de his, qua ut indign.* Cujac. *ad l. quidem 30. ff. de donat. ſive ad lib. 10. reſponſ. Papin.*

(o) *l. donatio, vel l. quidem 30. ubi* Cuj. *ff. de donat. ſive ad Pap. l. 10. reſponſ.*

(p) *l. 8. §. meminiſſe de ff. inoffic. teſt.*

(q) *l. cum quidam 12. ff. de his, qua ut indign. ubi* Cujac. *in Papin. l. 16. quæſt.*

(r) *Jul. Cap. in Pertin. ſub tit. quib. med. teſt.*

(s) *l. unic. §. in noviſſimo 5. C. de caduc. toll.*

(t) Cuj. *ad tit. C. de caduc. toll. p. 803. tit. A.*

(u) *l. unica C. de his, qui ante apert. tab. hæred. transf. ubi* Cuj. *ad l. unic. C. de cad. toll.*

datum, (*a*) & ſciat hæreditatem ſibi delatam: hæreditas, etſi nondum adita, tranſmittitur in hæredem delibetantis una cum jure deliberandi (*b*) per temporis reſiduum. Item infans ab extraneo inſtitutus, ſi in infantia decedat, tranſmittit in patrem, qui ejus nomine adire cum poſſet, non adivit. (*c*) Tandem ſi S. C. Silaniano, quo aditio, & apertura tabularum protrahebatur, donec de familia quæſtio habeterur, hæres adire impeditus deceſſiſſet: ne huic S. C. eſſet fraudi, Scævolæ placuit tranſmitti hæreditatem. (*d*) Dies vero legatorum nonniſi ab apertura tabularum cedebat, etſi legatarius ante agnitum legatum decederet, legatum in fiſcum redigebatur, (*e*) exceptis legatis *per vindicationem*, quæ Paullus (*f*) ad hæredem legatarii tranſire ſcribit. Præterea omiſſa, vel repudiata hæreditas, & legatum fiſco vacabant: partemque non capientis caducam eſſe, bonaque illius, qui jus omiſit ſuum, populo ex lege caducaria deferri Ulpianus tradidit. (*g*) Quamvis enim hæreditas, & legata, quæ aut repudiantur, aut ſuperſunt, poſt mortem illius, qui deceſſit ante aditam hæreditatem, agnitumve legatum, proprie ſint bona vacantia, diſtinctumque nomen ferant a caducis: promiſcue tamen hæc aliquando accipiuntur. (*h*) Ulpianus enim ſimplicіter partem non capientis, aut non adeuntis ait eſſe caducam. (*i*) Ea ſunt etiam caduca, quæ legis Papiæ modum excedunt, puta ſi conjugi relictum ſit plus quam lege decimaria licet, vel ſi quid legatum ſit cœlibi, aliive relictum ſit, quibus lege Papia capiendi facultatem ademptam eſſe oſtendimus, (*k*) nec legata modo, ſed & mortis cauſa donationes eidem juri ſubeſſe diſcimus ex S. C. ad caput hoc legis condito. (*l*)

LXI.
De Jure adcreſcendi.

Et quoniam duplici ratione fiſcus arcebatur a caducis, jure ſcilicet adcreſcendi, & jure ſubſtitutionis; nam jure accreſcendi portio deficiens veniebat ad conjunctum re, & verbis, vel re tantum, vel aliquando ad conjunctum ſolis verbis, ſi appareret teſtatorem (*m*) conjunctionem affectaſſe, ne inane ſit ſtudium illius: jure autem ſubſtitutionis portio deficiens a ſubſtituto occupabatur; lex Papia jus quidem ſubſtitutionis reliquit integrum, jus vero adcreſcendi ex parte præcidit: (*n*) nec prorſus ejus juris commodo ſpoliavit hæredes. Ait enim Ulpianus (*o*) ei, qui totam hæreditatem, aut partem ſibi relictam ſit reſtituere rogatus, nihil adcreſcere debere: non quia pars deficiens fiſco inferatur, ſed quia hæres totum reſtituere coactus careat re, cui portio deficiens poſſit adcreſcere. Eſt & alius Ulpiani locus, ubi hæredi ſcripto portio hæreditatis, perinde atque bonorum poſſeſſio adcreſcit. (*p*) Et Celſus ait, filium hæredem, cui pars ejus, a quo fuerit legatum adcreſcat, non præſtare legatum, quod jure antiquo capit. Quandonam igitur in partem cohæredis deficientem fiſcus ex lege Papia vocabatur? Neque enim Juriſconſulti ad legem Papiam ſcribentes de hæredum conjunctione tractaſſent, neque Iuſtinianus caduca funditus tollens attigiſſet etiam cohæredum portiones, (*q*) eaſque ad priſcam juris obſervationem revocaſſet; niſi ad fiſcum illæ aliquando pertinuiſſent. Quamobrem Jacobus Gothofredus ad hoc caput, & poſt cum Juriſconſultus recentior exiſtimarunt (*r*) lege Papia ſublatum jus adcreſcendi inter hæredes ſcriptos, quando partes deficiebant vivo teſtatore, aut ante apertas tabulas: (*s*) at apertis tabulis, atque hæreditate adita, inter hæredes jus adcreſcendi manſiſſe: adeo ut conjuncti fiſco præferrentur. Cum autem hæredis portio repudiata adcreſceret alteri, dubitabatur, an ſimul cum onere ſuo transferretur? Quod Julianus negaverat. Ulpianus vero transferri ſcripſit poſt reſcriptum Severi, ex quo ab inſtituto relicta onera cenſentur a ſubſtituto repetita. Unde Ulpianus collegit pari ratione ab altero collega, cui por-

(a) *l. cum in antiquioribus C. de jur. delib.*
(b) *ad l. cum in antiq.*
(c) *l. ſi infant. cad.*
(d) *l. ſi quis 3. §. elegan. ff. de S. C. Silanian.*
(e) *l. unic. §. in noviſſimo C. de caduc. toll. & §. cum igitur.*
(f) *l. 3 ſent. t. 6. §. per vindic. ubi* Cujac.
(g) *t. 28. §. inteſtati.*
(h) *l. 69. §. 1. ff. de leg. 1. Tacit. l. 3. ann.*
(i) Ulp. *t. 24. §. 11. t. 1. §. inter medias 19. & tit. 28. §. 7.*
(K) *l. 55. ff. de leg. 2. &* Ulp. *t. 17.*
(l) *l. 35. ff. de mortis cauſa donat.*
(m) Cuj. *ad l. triplici ff. de V. S.*
(n) Gothof. *in p. 349. ad hanc legem.*
(o) *l. ſi totum 83. ff. de adquir. hæred.*
(p) *l. 2. §. ſi duo ff. de bon. poſſeſ. ſec. tabul.*
(q) *C. de cad. toll. §. his ita.*
(r) Merillus *obſ. 4. & c. 12. in fine.*
(s) *l. unica §. 3. & 4. C. de cad. toll.*

Digitized by Google

tio adcrevit, onus videri reperitum. (*a*) Imer legatarios autem prorſus ſublatum fuiſſe jus adcreſcendi per legem Papiam prærer Juſtinianum, (*b*) docuerunt & JCti præſerrim Ulpianus. (*c*) Subſtitutionibus tanrum lex Papia pepercit, unumque hoc effugium patuiſſe teſtatoribus, quo legem declinarenr, Juſtinianus rradir: (*d*) Itaque JCti qui privatorum teſtamentis adhibebantur, quique pro viribus odioſam ſtudebanr coereere legem; commenti ſunt reciprocam ſubſtitutionem, tamquam perpetuum bonorum nexum; ut uno perempto nodo, ſtatim hæreditas, aùt legatum revinciretur altero, itaque fiſcus diutius averteretur. Adeo enim JCti hujus legis avaritiam abominabantur, ut vires illius ubicumque uſuveniret, cautionibus, reſponſiſque ſuis extenuarent. Cujus bonitatis, prudentiæ, atque caritatis plura in legibus noſtris excmpla ſuperſunt. Quale eſt illud Ulpiani, qui legatum negat intercidere, ſi fuerit deportatus is, cui relictum fuerat ſub conditione, *ſi Conſul eſſet*, quamquam enim is mortuo compareturs tamen ne fiſco locus aperiretur, legatum conſiſtere ait propter ſpem reſtitutionis. (*e*) Item & aliud ejuſdem JCti, qui monſtroſum partum docet proinde atque integrum prodeſſe mulieri ad effugiendas legis Papiæ pœnas, ne materni fati calamiras cedat in fiſci lucrum, (*f*) cum alias monſtroſus partus in liberis non numeretur, illumque occidens pœna legis Corneliæ non teneatur: nam legibus XII. tab. parens eum, aut ferro necare, aut undis mergere jubetur: non enim videtur hominem interficere. (*g*) Porro princeps minime ſolutus erat omnibus legibus, quippe qui, teſte Dione, (*h*) a Senatu veniam legis Voconiæ peteret, & in legatis ſibi relictis Falcidiam (*i*) pateretur: tamen ex S. C. ſolutus erat legibus caducariis ob earum odium, quod beneficium principes Auguſtæ impertierunt, ut tradit Ulpianus. (*K*) Quam legem Tribonianus perperam locavit ſub titulo *de legibus*, quaſi ad leges reſpiciat univerſas, ac data opera celavit poſteros, leges aliquando a Juriſconſulris κατ᾽ ἐξοχὴν appellari ſolas leges *Iuliam*, *&* *Papiam*, ad quas pertinet inſcriptio riruli, quem præfert l. illa *princeps ff. de legib.* Odio quoque legis Papiæ, legatorum nomen in arriculo fideicommiſſorum diſcrerum fuit a fideicommiſſis, quæ alias confunduntur: ne ſi ſub legatorum nomine venirent, fideicommiſſorum dies cederet ab aperrura tabularum quemadmodum legata: cum contra fideicommiſſa, ſervato veteri jure, cedant a die mortis teſtatoris. (*l*) Plura vero fuerunt S. Cta ad hanc legem condita, quorum primo illud occurrit, quo mortis cauſa donationes iis factæ, qui lege capere prohibentur, in eadem jubentur eſſe cauſa, quaſi eiſdem in teſtamento relinquerentur. (*m*) Sequitur & aliud S. C. quo, ut fiſcus excludatur, ſubſtirutio reciproca, quamvis obſcurior, tamen ex mente teſtatoris, benigna interpretatione, inducitur, (*n*) velut in hac ſpecie, *Titus, & Sejus uter eorum vivet hæres mihi eſto*. Hos Celſus exiſtimat, ſi uterque vivat, ambos hæredes fore, alterutro vero mortuo, hæredem fore ſuperſtitem ex aſſe; quia ut ſcribit Ulpianus (*o*) ſubſtitutio reciproca huic rationi ſubeſſe videtur; quod & in legato eodem modo relicto Senatum cenſuiſſe, Celſus tradit. (*p*) Præterea huic tractationi aliud S. C. acceſſir, quo potior cauſa ducirur illius, cujus fides electa ſit, quam hæredis: unde quod Sejo fideicommiſſum fuerar ſub conditione, ur Titio daretur; Si Titius, pendente conditione, deceſſiſſet, legatum apud Sejum manebit (*q*) excluſo hærede ſimul, & fiſco. Satis non erat hiſce legum capitibus fiſco, vel ærario proſpexiſſe, niſi legislarores fraudibus viam intercluſiſſent: quibus detegendis (quod in legibus pœnalibus erat translatitium) certum decretum fuit præmium iis, qui privatorum fraudes ad magiſtratus, & Princi-

pes

(a) *l. 61. ff. de legat.* 2

(b) *l. unica C. caduc. toll.*

(c) *l. ff. t. 24. §. ep.... autem.*

(d) *l. unica in princ. C. eod.*

(e) *l. intercidit ff. de cond. & demonſtr.*

(f) *l. quaret.* 135. *ff. de V. S.*

(g) *l.* 14. *ff. de ſtat. hom.* Goth. *in l. quaret ff. de V. S.*

(h) Cuj. *obſ.* 30. *l.* 15.

(i) *l. 4. C. ad l. Falcid.*

(K) *ad l. princ. ff. de leg.*

(l) Cuj. *ad t. C. de cad. toll. p.* 394. *lit. C.*

(m) *l. Senatus ff. de mort. cauſ. donat. quo pertin. l. & fideic. ff. de legat.* 3. Cuj. *C. de caduc. toll. p.* 794. *lit. B.*

(n) *l. Titius, & Seju. cum ſeq. ff. de hæred. inſt.*

(o) *l. ſeq.*

(p) *l. idque ff. de hæred. inſt.*

(q) *l. Julianus ff. de leg.* 2. *l. in fraud. ff. de his, quæ ut indign.*

Digitized by Google

pes detuliſſent; quod fuit quarta pars rei delatæ, idque vulgare præmium Paullus appellat; (*a*) eamque quantitatem præfinitam a Nerone fuiſſe, docet Suetonius; (*b*) cum antea, quamvis propoſitis præmiis, eorum tamen quantitas incerta fuiſſet. (*c*) Ne autem delatorum improbum agmen in Urbe nutriretur, propoſitum fuit præmium iis, qui ſe ipſos detuliſſent, propriamque fraudem patefeciſſent, ſuique dimidium rei, quam detulerant: ut Paullus, & Mauritianus prodiderunt. (*d*) Quam ad rem S. Ctum prodiiſſe docent ii, quos indicavimus. Tandem qui in fraudem legis fidem accomodaverit, & receperit ſe redditurum, quod per legem non licebat; hæreditate, ac legato ſibi relicto a fiſco privabatur. (*e*) Juſtinianus vero legem caducariam evellit prope radicitus, reſtituitque jus antiquum, & fiſco reliquit bona vacantia, & ea, quæ ut indignis eripiuntur: quam legis Papiæ abrogationem explicat ipſe luculenter. (*f*) Jam enim longe antea emendato bellorum civilium damno, populum oneribus hiſce levatum oportuerat. Nam ut apud Livium (*g*) legitur: *quas tempora aliqua deſiderarunt leges, mortales, & temporibus ipſis mutabiles video.*

(a) *l.* 13. *ff. de jur. fiſc.* §. 5.
(b) *in Nerone c.* 10.
(c) Tac. *l.* 3. *annal* & *l.* 14.
(d) *l.* 15. *ff. de jur. fiſc.* §. 3. & *lib.* 13. §. *ult. ff. eod.*
(e) *l.* 19. *ff. de his, quæ ut indign. ff. de Jur. fiſc. l.* 13. §. 1. & *l.* 3. *eod.*
(f) *l. unica C. de caduc. toll.*
(g) *l.* 34.

Quoniam autem in fiſci mentione verſamur, & locris ipſius; commodum hic attexemus S. Cta reliqua eo pertinentia, quorum illud quo publicari vetantur, & hæredi remittuntur bona illius, qui Romam tranſmiſſurus a magiſtratu, ante ſententiam Romæ proferendam deceſſerit; cum ante judicium Romæ redditum, damnatus non videatur. (*h*) Item illud, ut privato hærede, & fiſco, de hæreditate contendentibus, & creditoribus præterea petentibus, tam privata hæreditatis petitio, quam creditorum actio ſuſtineatur, ſive differatur (*i*) donec jus fiſci examinetur: cum creditorum actiones non differantur, ſi duos inter privatos de alicujus hæreditate diſceptetur. (*K*) Item illud de tacito fideicommiſſo, cujus partem dimidiam, conſtitutione ſua, Trajanus remiſit fideicommiſſario, qui antequam cauſa ejus ad ærarium deferretur, ultro ſe detuliſſet, ac profeſſus eſſet eam rem ſibi relictam capere non poſſe. Cui conſtitutioni ſenatus adjecit, ut ſi quis adverſus Trajani beneficium ingratus, poſtquam profeſſus eſſet ſe capere non poſſe, tranſegiſſet cum poſſeſſoribus relictæ ſibi rei, atque lucrum inde cepiſſet, ſi tribus edictis evocatus non reſponderet; tantum ærario penderet, quantum ibi ex delata cauſa remanſiſset, ſi profeſſionem impleſset: & ſi poſseſsoris quoque fraus argueretur, tantum poſseſsor perſolveret, quantum convictus inferre debuiſset, (*l*) unde ab utroque ſimplum exigitur. Porro Senatus quoque cenſuit, ut contra fiſcum liceat opponere compenſationem; puta ſi quis debitor fiſci ſit, & creditor non debeat fiſco perſolvere, niſi deducto eo, quod fiſcus debet; dummodo tamen quod ei debet, una ſtatio, ſive procuratio fiſcalis non compenſet cum eo, quod debet alteri ſtationi, ſive procurationi. Erat enim exactio fiſcalis diviſa in plura officia, ne autem officia confunderentur, & involverentur fiſcales rationes; recte conſtitutum fuit, ut compenſatio locum habeat, quando una, eademque ſtatio creditrix eſset, & debitrix. (*m*)

(h) *l.* 2. *ff. de bon. eor. qui ante ſent. vel mort. ſibi &c.*
(i) *l. apud Jul.* 35. *ff. de jur. fiſc.*
(K) *l. ult. C. de pet. hæred.*
(l) *l. Arianus* 42. *ff. de jur. fiſc.*
(m) *l.* 1. *C. de compenſ.*

LXII.
S.C. & Oratio Antonini de Tutorum Nuptiis cum pupillis.

Legibus connubialibus recte attexentur S. Cta, quibus nuptiæ inter pupillas, & earum tutores, curatoreſve prohibentur. (*n*) Orationem habuit in Senatu M. Antoninus Imperator, qua ſententiam ſuam de infirmandis ejuſmodi nuptiis protulit, optimis ad id ſane rationibus adductus: ne ſcilicet velamento nuptiarum tutores, qui conturbaverant pupillarum rationes, aut interverterant, fraudem tegerent ſuam; eoque artificio doli judicium declinarent. Ideo ne conjugalis reverentia ad tutoris auctoritatem accedens, puellares ſpiritus deprimeret, viresque

(n) *C. de interd. matr. inter pupil. & tut.*

omnes ad reſiſtendum adimeret; Senatus, ex M. Antonini ſententia, nullas eſſe nuptias cenſuit inter pupillam, & tutorem, aut tutoris filium, atque ita imbecillam ætatem, inopemque conſilii ſexum ab aſtutiorum fraudibus liberavit. Quam ob cauſam S.Cti ſententia producta fuit a JCtis ad eos, ad quos tutoris, aut curatoris lucrum pertinet, & in quos fraudis ſuſpicio cadit: veluti eos, qui tutores non ſunt, tutelæ tamen periculum ſuo nomine ſubeunt, & ad honorarios tutores, qui & de male geſta tutela tenentur. (*a*) Unde non modo tutoris nepotes, qui filiorum nomine veniunt, (*b*) ſed, & filios etiam emancipatos S.Ctum complectitur: immo & exhæredatos, atque præteritos, eoſque etiam, qui ſe paterna hæreditate abſtinuiſſent: ne forte ſubductis rationibus, bona patris per fraudem in eos collocata oporteat revocari tutelæ judicio. (*c*) Quamobrem etiam extranei hæredes tutoris ex JCtis ſententia, a pupillæ nuptiis arcentur. Quid ſi avus, qui tutelam neptis ex filio emancipato geſſit, eam pupillam nepoti ex alio filio nuptum dare velit? Et quia par affectionis ratio ſuſpicionem fraudis removet; reſponſum eſt S.Cti mentem eo non eſſe producendam. (*d*) Aliud erit ſi filius fam. patri ſuo, aut fratri, qui eſt in eadem poteſtate, pupillam ſuam collocare velit; (*e*) tunc enim erit locus S. C. quia communia ſunt patris, & filiorum commoda, ſicuti & communia ſunt onera; nam quemadmodum tria onera eadem in domo eſſe cenſentur, ſi pater alicujus, vel filius, vel frater unus tria ſuſtineat onera; ideoque locum habet excuſatio tutelæ; (*f*) ita & pari ſuſpicione fraudis involvuntur: ut enim prodeſt periculi communio ad excuſationem, ita nuptiis obeſt participatio utilitatis. Præterea, ſi ventri, aut bonis curator detur, is etiam removetur a nuptiis; (*g*) quamvis ad breve temporis ſpatium detur. Incivile præterea viſum eſt puellam, aut tutoris liberto, aut liberti filio in contubernio ſuſcepto nuptum dari. (*h*) Quid ſi teſtator in uxoris arbitrio poſuiſſet filiæ nuptias? An matris conſenſus prohibitas nuptias confirmabit, tamquam patris auctoritate contractas? Minime: non tam enim nuptiarum arbitrium permiſiſſe cenſetur teſtator, quam puellæ cuſtodiam tradidiſſe, (*i*) ne tutori nuptum daretur: eadem ratione, tutori adrogatio pupillæ, vel pupilli, minime permittitur; (*K*) nec adoptio mariti puellæ, ne hanc ſibi viam ad aliena bona patefaciat. (*l*) Cum autem S. C. nuptias inter pupillas, & tutorem, atque curatorem, eorumque filios ob eam cauſam prohibuiſſet, ne imbecillis ſexus infirma ætas, auctoritate tutoris opprimeretur, idque periculum in ſexum virilem, utpote firmiorem minime immineret: haudquaquam oportuit (*m*) S. C. extendi ad eum, qui filiam ſuam pupillo ſuo in matrimonium collocat. Nec porrigitur S. C. ad eos, qui pro tutore, vel curatore negotia gerunt; quoniam non eadem eſt auctoritas. (*n*) Matrem quoque pupillæ ducere tutori licet. (*o*) Præterea ſi pupilla ſit nurus tutoris; utpote quæ ante teſtatoris mortem, tutoris filio nupta fuerit: recte contractæ nuptiæ ſuſpicioſo eventu poſt matrimonium incidente minime diſſolventur: ſed alius curator datur, qui reddendis rationibus præſideat: (*p*) generalis enim eſt in jure definitio, atque perpetua, nuptias rite contractas, conſequenti facto minime vitiari. Nec nuptiæ ſolum, ſed & ſponſalia hoc S.Cto rejiciuntur: (*q*) Quo etiam prohibetur ſponſus ſponſæ curator dari. (*r*) At ſi tutor, aut curator rationes reddiderint, licebit ſibi, vel filio pupillæ nuptias appetere, dummodo ſimul puella XXV. annum impleverit, *annuſque utilis* exierit, qui petendæ reſtitutioni conceditur. (*s*) At ex conſtitutione Juſtiniani ad XXIX. uſque annum prohibitio tenet: loco enim anni *utilis* ad reſtitutionem in jure antiquo petendam dati, ſubſtitutum eſt a Juſtiniano

(a) *l. quod ſi* 14. §. 1. *ſſ de ſolut. l. ſi quis* 60. *ſſ. de ritu nupt.*

(b) *l.* S. C. *ſſ. de ritu nupt.*

(c) *l. non ſolum* 63. *ſſ. de ritu nup.*

(d) *d. l. ſſ. de ritu nupt. l. non ſolum* §. 1.

(e) *d. l. non ſolum* §. 2.

(f) *l.* 5. *ſſ. de excuſ. tut.*

(g) *l. non ſolum* §. 4. *ſſ. de ritu nup.*

(h) *l.* 4. C. *de interd matr. l. non eſt* 65. *ſſ. de ritu nupt.*

(i) *l. quamquam ſſ. de rit. nup.*

(K) *l. nec ei ſſ. de adopt.* §. 1.

(l) *l. non ſolum* §. *videamus ſſ. de ritu nupt.*

(m) *l. libertum* §. *ult. ſſ. de rit. nupt. l.* 5. C. *de interd. matr.*

(n) *l.* 8. C. *de interdic. mat.*

(o) *l.* 2. C. *de interd. matr.*

(p) *l.* 3. C. *de interd. matr.*

(q) Cuj. *parat. & enar.* C. *de interd. matr.*

(r) *l.* 1. §. *ult. ſſ. de excuſ. ubi* Cuj.

(s) *l. ſi patris* 6. C. *eod.* Cuj. *ibi in enarrat.* C.

quadriennium continuum. (*a*) Ad hoc S. C. exceptiones duæ produntur a prudentibus, nempe: niſi prius a patre deſponſata turori puella fuiſſet, & tutor maritus ab eodem patre puellæ deſignatus; vel niſi quis nurui ſuæ ſit curator datus, non enim diſſolventur contractæ nuptiæ, ut mox diximus: (*b*) quibus caſibus vis S. Cti perimitur. Cæterum præter diſſolutionem nuptiarum fraude conrractarum, hujuſmodi tutor infamiæ ſubjicitur, neque ex puellæ teſtamento capere quidquam poteſt, teneturque lege Julia de adulteriis. (*c*) Puellæ vero licet ex hujuſcemodi mariti teſtamento capere; fraus enim non puellæ, ſed tutori adſcribitur. Ejuſdem exemplo S. Cti, Principes inter mandata, quæ dabanrur in provinciam cum juriſdictione proficiſcentibus, illud inſerebant caput, quo vetebatur, provinciæ rectorem, ſibi vel filio uxorem ex provincialibus quærere: idque *ratione potentatus*, ut Papinianus ait: ne ſcilicet puellæ reſiſtendo impares, imperii metu, invitæ pertraherentur ad nuptias. (*d*)

(a) Cujac. *ad tit.C.de interdict. matr.*

(b) Cujac. *ibid.*

(c) *l. ult. ff. de leg.* 1. *l. qui pupillam* 7. *ff. ad l. Jul. de adult.*

(d) *l. Praefectus* 65. *ff. de ritu nup.*

LXIII.
S. C. Plancianum.

Nuptias conſequitur procreatio liberorum, quos genitor agnoſcere tenetur, atque alere: ideo ſi divortio facto, mulier prægnans apparuerit, partus reddendus eſt ei, a quo concepit. Hinc leges verum patrem decernunr, cujus curæ, ac poteſtati filius tradatur. Quamobrem S. C. Planciano, ſive ut alii ſcribunt, Plauciano (cujus, quamvis anre Adrianum conditum ſciam, certum tamen tempus oſtendere non auſim:) hoc inquam S. Cto ratio præbetur, qua legitimo parenti filius uſque ab initio aſſignetur: tum ut a patre, qui ſuus eſt, agnoſcatur; tum ut partes jure civili definitæ filiorum gratia ex dimiſſæ uxoris dote detrahantur. Siquidem aut morte mulieris matrimonium dirimebatur, aut divortio. Si morte dirimeretur, dos a patre profecta; eo mortuo, penes maritum remanebat: vivente vero patre, ad eum redibat, detractis partibus quinis in ſingulos liberos in infinitum, hoc eſt pro numero liberorum: (*e*) quarum partium retentionem quidem ante reddendam dotem habebat maritus, non petitionem. Unde jure antiquo, nullus erat diſputandi locus ad patrem ne, an ad maritum dos ſuperſtitibus liberis pertineret. Nam quia quintæ partes in ſingulos liberos a jure ſtaruebantur; certe quod ſupererat ex detractionibus liberorum, ad patrem redibat. Hæc vero quæſtio excitata fuit jure novo inter Martinum, & Bulgarum, cum detractio partium, & retentiones omnes a Juſtiniano ſublatæ fuerint. (*f*) Diu vero quæſtione hac agitata, prævaluit opinio Martini, utpote liberis benignior, ne matris morte fieret eorum cauſa deterior. Si vero per divortium culpa mulieris, aut viri matrimonium ſolveretur, dabatur liberorum nomine retentio, non quintarum, ſed ſextarum partium in ſingulos liberos uſque ad tres: nec in majori liberorum numero pluſquam tres ſextæ, ſive dimidium dotis retinere licebat. (*g*) Igitur S. Cto Planciano permittitur mulieri, parentive, cujus poteſtati ſubeſt, vel ei, cui mandatum ab eis fuerit, ſi prægnans exiſtimetur mulier, id denunciare intra triginta dies continuos a die divortii, vel ipſi marito, (*h*) vel parenti, cujus eſt in poteſtate; aut ſi horum copiam non habeat denunciare domum, vel in hoſpitium, ſi maneat in civitate maritus, ſi in villa, vel in municipio, illuc ubi larem matrimonio collocaverit. Ita enim JCtus accipit illa verba SCti XXX. *dies*, *&* *domum mariti*. Atque ubi mulier ſe prægnantem ex eo eſſe viro denunciaverit; ille ne partum agnoſcere cogatur, neve agnoſcere recuſans extra ordinem coerceatur, debet aut cuſtodes præmittere, aut contra denunciare gravidam ex ſeſe non eſſe: quo jus habeat in judicio negare filium. (*i*) Sin autem mulier denunciare neglexerit, aut oblatos ultro a marito cuſtodes remiſerit, libe-

(e) Ulp. *tit.* 6. *de dotibus* §. *mortuus*.

(f) *l. unica* §. *taceat. verſ. ſileat. C. de rei uxor. act.*

(g) Ulp. *tit.* 6. *de dot.* §. *propter liberos*.

(h) Ulp. *l.* 1. *ff. de agnoſcen. vel alen. liber. in pr. & ſeq.* §. 9.

(i) *d. l.* §. 3. & 4. *ff. de agnoſcen. vel alen. lib.*

Digitized by Google

liberum eſt marito, ejuſve parenti recuſare partum, ejuſque agnoſcendi alendique curam rejicere in mulierem; (*a*) niſi mulier poſt lapſos triginta dies denunciaverit, & negligentiam ſuam apud judices corrigens audita fuerit, (*b*) quod ſane licebat. Hoc autem S. C. non eo pertinet, ut ſi ex ſeſe conceptum non eſſe conſtiterit; tamen, quia ſe agniturum obtulit, cogatur hæredem ſuum habere filium alienum, quamvis alere debeat; & contra, quamvis mulier intra præſtitutum tempus denunciare neglexerit, & ob id Pater alendi onere levetur; liceatque filium non agnoſcere; non ideo tamen prohibebitur filius ex patre ſe natum aſſerere, idque legitimo judicio comprobare; ſive enim præceps fuerit patris voluntas in agnoſcendo filio, ſive matris cura in denunciando remiſſior; Juriſconſulti neutrum voluerunt *præjudicium* eſſe contra veritatem. (*c*) Eſt autem *præjudicium* omnis controverſia ſtatus, in qua quæritur liber ne ſit quis, an ſervus; filius, an non. Diciturque præjudicium quaſi judicium antecedens aliud, cum eam actionem alia, veluti pediſſequa conſequebatur; nam ſi quis filius pronuncietur, continuo poterit judicium de patris ſucceſſione movere. (*d*) Itaque Senatuſconſultum hoc ſic accipietur, ut quoad in judicio conſtiterit, ex quo revera parente partus deſcendat, ex ſuperiori regula alimentorum ratio ſtatuatur: aut ſi nulla de veritate partus controverſia moveatur, alimentorum ſubeat onus, qui contra Senatuſconſultum venerit. Nec quia de alimentis quærere quis antevertit, minus integrum erit ſtatus controverſiam agitare. (*e*) Quamobrem, quod Paullus ait, maritum, ſi poſt uxoris denunciationem cuſtodes miſerit ad inſpiciendum, obſervandumque ventrem, cogi omnino mulieris partum agnoſcere; a Cujacio tantum ad alimenta trahitur: ne quis putaret ex hoc Paulli loco ademptam eſſe marito facultatem negandi partum, ſi id in judicio alienum eſſe comprobare potuerit. Itaque componit repugnantiam, quæ videtur eſſe inter Paullum, & Ulpianum. (*f*) Secundum hæc quæritur quot, quive ſint mittendi? Et ſane ſi maritus divortio facto vivat, ex reſcripto Divorum fratrum, ſatis fuerint tres obſtetrices, quæ ſi renunciaverint prægnantem, ventri cuſtodes apponentur. Marito vero mortuo, ii, quorum intereſt, quibuſque Prætor denunciatum vult, jubentur quinque mittere obſtetrices, quodque tres earum renunciaverint, verum conſtituitur. (*g*) Verum Plancianum S. C. partum tantum ſoluto matrimonio editum complectitur. Quamobrem Adriani temporibus aliud prodiit Senatuſconſultum, quo pater filium conſtante matrimonio ſuſceptum agnoſcere compellitur. (*h*) Quia vero hæc Senatuſconſulta pertinent ad eos, qui ſui hæredes agnoſcuntur, Juriſconſulti cenſuerunt ea ceſſare, ſi nati poſt mortem parentis in nullius ſint poteſtate recaſuri. (*i*) Sed & aliud extitit hujus S. C. caput, quo pœna *l. Corneliæ de falſis* puniebantur ii, qui falſum partum ſubjecerint: cujus S. C. caput intercedit: tantum de falſo partu pluribus locis in *titulo Digeſtorum* ad *Corneliam* diſputatur. (*K*)

LXIV. De Lege Atinia:

Satis adhuc pro inſtituta brevitate leges pervagati ſumus, & Senatuſconſulta, quæ perſonarum ſtatum attingunt: nunc ad ea, quibus negotia reguntur, ex ordine progrediamur. Atque ex negotiis primo ea, quæ inter vivos geruntur, examinabimus; deinde quæ ex teſtamentis, & ex aliena morte proficiſcuntur tractanda ſuſcipiemus: exordium vero ſumemus a legibus *uſucapionis*: quarum antiquiſſima ſane fuit Atinia, quam ante Nigidium Figulum, & Ciceronem latam, Gellius, (*l*) & Cicero ipſe demonſtrat. Eaque lex additamentum fuit vetuſtiſſimæ legis XII. tabul. quæ rerum furtivarum æternam eſſe jubebat auctoritatem, earumque uſucapionem

(a) Paull. *lib.* 2. *ſent. tit.* 24.

(b) *d. l.* § 6. & 7. *ff. de agnoſc. vel alen. lib.*

(c) *l.* 1. *ff. de agnoſc. liber.* §. 3. & 14.

(d) Paull. *lib.* 2. *ſent.* §. *ſi prægnantem tit.* 24.

(e) Paull. *ſent.* 2. §. *ſi mulier.* 4. *tit.* 23.

(f) *l.* 1. §. *quemadmodum* 11. *ff. de agnoſc. lib.*

(g) *lib.* 1. §. *de inſpiciendo ff. de inſp. ventr.* Paull. *ſent. l.* 2. *c.* 24. *ubi* Cujac. §. *ſi mulier ſe*, & §. *vent.*

(h) *l.* 3. §. 1. *ff. de agnoſ. lib.* Goth.

(i) *l.* 1. & 3. *in fin. ff. de agnoſc. liber.*

(K) *l. qui falſam* 19. §. 1. *ad l. Cornel. de fal. l. cum ſup. poſiti* 10. *C. eod. tit. de falſ.*

(l) *l.* 7. *c.* 7. *noct. Attic.* Cic. *in Ver.* 3.

Digitized by Google

nem prohibebat. Quod tranſlatum fuit in legem Atiniam, (*a*) ex eaque additum, ut non prius rei furtivæ vitium emendetur, uſucapiove concedatur, quam res ab injuſto poſſeſſore redierit ad verum dominum. Itaque per hanc legem, tum demum res furtiva vitium exuit, cum reprehenſa fuerit a vero domino. Quod Nigidius Figulus non ſolum ad poſteriora furta, ſed ad ea etiam ante legem facta trahebat. Quamquam enim verbum *erit* futurum reſpicit; tamen quia præpoſitum eſt ei præteritum *factum*, utraque tempora, futurum ſcilicet, & præteritum ea oratione conjunguntur. (*b*)

Quod autem lex Atinia ſtatuit de rebus furtivis, lex Plautia, & Julia tranſtulerunt ad res vi poſſeſſas, quæ longa poſſeſſione uſucapere non licebat, (*c*) niſi poſt reditum ad verum dominum, cujus in manu vitium exuiſſent. Leges vero hujus Plautiæ auctorem faciunt eumdem, cæteræ ejuſdem nominis leges tribuuntur, M. ſcilicet Plautium Silvanum trib. pleb. cujus tribunatus incidit in Conſulatum Cn. Pompeji Strabonis, & L. Porcii Catonis A. V. C. IↃCLXIV. Pertinet autem lex ad res vi poſſeſſas, non autem ad ea, unde quis vi dejectus eſt, & ab alio bona fide poſſidentur.

LXV. De Lege Plautia.

Huic attexenda eſt lex Scribonia, quam aliqui Cœlio Curioni trib. pl. aliqui vero præcipue Ræвardus, (*d*) tribuunt L. Scribonio Ceſ. F. (*e*) qui Tiberii tempore vixit, quod verius puto. Ea ſuſtulit omnino uſucapionem ſervitutem: quæ non corpore poſſidentur, ſed tantum animo cernuntur, atque contractantur. Uſucapio autem antea hærere tantum poterat ſervitutibus prædiorum urbanorum, (*f*) quia continuam cauſam habebant, veluti ſi quis ædes altius ſublatas diu habuiſſet. Nam ruſticorum prædiorum ſervitutes, (quod tamen Rævardus negat,) ea ratione uſucapionem excludebant, quod ne quidem quaſi poſſeſſione retineri poterant, quia deerat cauſa continua: nemo enim ambulare, agere, aquam ducere poterat continenter; unde numquam in his conſiſtit uſucapio. (*g*) Porro lex Scribonia ſervitutum uſucapiones tollendo, non impedit quin ſervitutum libertas uſucapiatur, (*h*) ſive quin longa deſuetudine, aut contrario uſu ſervitus amittatur. Item quamvis ante legem Scriboniam ſervitutes biennio uſucaperentur; nunc tamen etiam adquiruntur, ſed longa poſſeſſione, bona fide, abſque alio jure, ſive titulo auctoritate Prætoris. (*i*)

LXVI. De Lege Scribonia.

Tulit & C. Mamilius trib. pleb. inter plura capita de limitibus, (unde & Limitanus dictus,) ut inter fines agrorum, quinque, aut ſex pedum latitudinis ſpatium ab uſucapione deinceps eximeretur. (*K*)

LXVII. De Lege Mamilia.

Et hæc de uſucapionibus. Habemus autem de uſufructu S. C. nempe *de uſufructu earum rerum, quæ uſu conſumuntur*, hoc eſt rerum, quarum non uſus eſt, ſed abuſus. Quo Senatuſconſulto loco fundi, in quo uſusfructus inſideat, conſtituitur cautio reddendæ pecuniæ, vini, olei, aut ſimilis alius rei corruptibilis poſt finitum uſumfructum. Qui hac ſpecie conſtitutus *mutuo* eſt affinis, de quo late *tit. ff. de uſufructu earum rerum, quæ uſu conſumuntur*. Ejus nullum tempus certum oſtenditur. Tantum ſcimus Marci Tullii tempore nondum prodiiſſe, (*l*) ut notat Contius, & Cujacius (*m*) Neque cautio hæc remitti poteſt a teſtatore, ne a ſuo teſtamento Senatuſconſultum excludat. Intelligitur autem cautio hæc fidejuſſoribus datis. (*n*)

LXVIII. De uſufructu earum rerum, quæ uſu conſumuntur.

Nunc

(a) *l. ſequitur* §. *quod autem* 6. *ff. de uſurp. & uſucap. ubi* Cujac. *ad l.* 54. Paull. *ad edict. l. non ſolum in princ. ff. eodem. Inſtit. de uſucap.* §. *furtiva l. poteſtatis* 215. *ff. de V. S. vide* Pulveum *l. ſing. ad l. Attin.*

(b) *l. verbum erit ff. de V. S.*

(c) *l. non ſolum* §. *ſi dominus ff. de uſurpat. & uſuc.*

(d) *lib. ſing. ad l. ſcrib.*

(e) Dio Caſſius *lib.* 57.

(f) Cujac. *ad l. ſequitur* 4. *ff. de uſurp. & uſucap. ſive ad l.* 54. Paull. *ad edict. ff. ult.*

(g) Cujac. *in repet. ad* §. *ult. l. ſequitur ff. eod. nempe ad lib.* 54. Paulli *ad edict.*

(h) *l. ſequitur* §. *ult. ff. de uſurp. & uſucap. ubi* Cujac. *in repet. ad hunc* §. Rævard. *loc. cit.*

(i) Cuj. *loc. cit.*

(K) Cicero *de l.* 2. *vide* Hottom. *de leg.* (l) Contius *in Cic. topicis ad l.* 7. *ff. eod.* (m) *lib.* 17. *quæſt.* Papin. *lib.* 8. *ff. de uſuf. ear. rer. qua uſu conſum.* (n) Cujac. *l. c.*

LXIX.
De S. C. Macedoniano.

Nunc pergamus ad leges de fœnore, non eas ſcilicet, quæ ad publicum regimen pertinebant, ſed illas, quæ reſpiciunt jus civile privatorum, cui operam noſtram dicamus. Quamobrem, omiſſa lege Lætoria, quam ſupra expoſuimus, explicabimus S. C. Macedonianum, quod etiam coercendæ adoleſcentium intemperantiæ, atque fœneratorum fraudibus recidendis conditum fuit. Cui Senatuſconſulto auctoritatem tribuit lex Claudia, Claudii Imperatoris tempore lata, qua vetebatur pecuniam mutuam dari adoleſcentibus in mortem patris, ſive dilata ſolutione ad patris mortem. (*a*) In cujus ſententiam legis conditum fuit Senatuſconſultum Macedonianum, ſic appellatum, non a Macedone adoleſcente, qui ſua omnia per luxuriem prodigebat, ut falſo Theophilus tradidit, ſed a Macedone fœneratore quodam improbo, qui ſuis vitiis, & pecunia, quam fœnerato dabat, inconſultos, & præcipites ad libidinem adoleſcentes corrumpebat, *incertis nominibus*, (*b*) ſive ſuppreſſa cauſa mutui, cælatoque titulo crediti, & tacito fœnore, atque ut eleganter Cujac. *ſub tunica*, & *in ſinu*, cui apud Horatium opponuntur *certa nomina*. Itaque, (*c*) ne filiifamilias gravitate fœnoris obruerentur, neve poſt mortem patris hæreditatem omnem creditoribus tradere cogerentur; Senatus præſtitit adverſus creditores exceptionem, qua mutuantis actio repellatur. (*d*) Addit Juſtinianus ideo Senatum caviſſe, quia plerumque adoleſcentes luxuria, & ære alieno exagitari parentum vitæ inſidias moliebantur. Itaque recte Ulpianus ſcribit pecuniam perdere, qui eam filiisfamilias mutuam dederit. Sunt qui hoc S. C. cum Claudii lege tempore conjungant, ſicuti & ſententia conjunguntur. Sed quia in eamdem ſententiam Senatum decreviſſe ſub Veſpaſiano, Svetonius (*e*) tradit, malunt plerique S. C. ejus originem a Veſpaſiano repetere, niſi forte obſoletum poſtea ſub Veſpaſiano revixit.

(a) Tacit. *annal. lib.* 11. *c.* 13.

(b) *vide* Paræum *lexic. critic.* Vveiſemb. *hoc t.* Cujac. *C. hoc tit.* & *parat. ff. de S. C. Macedon.*

(c) *l.* 1. *ff. ad S. C. Maced.*

(d) *in Inſtit. t.* 7. *lib.* 4.

(e) *in* Veſp. *c.* 11.

LXX.
Lex Julia de Ceſſione bonorum.

Debitoribus vero univerſis, lex Julia ſubvenit, quæ de ceſſione bonorum appellatur, eaque iis conceſſit, ut ſi ſolvendo non eſſent, liceret bona creditoribus cedere, quo non debitoris, ſed creditorum nomine bona deinde diſtraherentur. Quo beneficio debitores, non modo effugiunt pœnam carceris, quæ aſperitas e XII. tabulis ſupererat; ſed etiam declinant infamiam illam, quam incurrebant; cum ære alieno merſi patiebantur ex edicto miſeram illam ſectionem bonorum a Prætore ſubſtitutam, loco illius longe miſerioris ſectionis, nempe dilacerationis membrorum XII. tabul. permiſſæ legibus. Mitior certe fuit Prætoris pœna, qua non membra corporis ſed patrimonium debitoris, & fama proſcindebatur. Mitiſſima tandem lex Julia fuit, quæ beneficio ceſſionis debitores etiam ea levavit infamia, quam ſubibant, cum eorum nomine ſubjiciebantur actioni. Et quamvis actiones adverſus debitores non peremerit; eas tamen eliſit, ac viribus ſpoliavit exceptione *ſi non ceſſit bonis*; qua debitores poſt ceſſionem muniuntur, quoad nova bona adquiſiverint. Ceſſio enim bonorum non obſtat, quin bona poſt ceſſionem quæſita veteribus actionibus ſubſint, in quantum facere debitor poſſit. (*f*)

(f) *C. qui bon. ced. poſſ. ubi* Cuj.

LXXI.
De S. C. Vellejano.

Atque his juribus in univerſum unicuique ſubvenitur. Mulieribus vero peculiare beneficium tribuerunt edictis ſuis Auguſtus, & Claudius: quibus occurrebatur imbecillitati mulierum, quæ conjugali amore, atque inconſulta facilitate ſe ſe temere implicant. Itaque cavebatur, ne virorum obligationes in ſe ſuſciperent, neve actioni, qua viri tenebantur, ſe ſubjicerent. M. tandem Silano, & Vellejo Tutore Coſſ. (*g*) ſubventum plenius fuit fœminis omnibus pro aliis quibuſcumque bona fide non callide, neque dolo intercedentibus, & alienis obligationibus, ſciente creditore, conſentientibus.

(g) *l.* 1. *ff. ad S. C. Vellejan.* Cuj. *parat. C. eod.* & *l.* 2. *ff. eodem.*

(*h*)

(*a*) Etenim hæ omnes interceſſiones infirmantur S. C. Vellejano, quo repellendis creditorum actionibus, exceptio mulieri præbetur, ſive novam, ſive veterem in ſe ſuſceperit actionem, (*b*) de quo S. C. pauca retuliſſe ſatis fuerit, cum perſpicue, atque abunde de eo in Digeſtorum libris diſputatum inveniatur; nec ulla difficultas ex antiquitate ſuperſit.

Tranſeamus nunc ad donationes, de quibus anno ab V.C. IↃXLIX. lex prodiit, quæ vetabat ob cauſas orandas donum quicquam, munuſve accipere. Dictaque lex *Cintia* fuit, utpote lata a M. Cincio Alimento trib. pleb. ejus anni. (*c*) Cum autem Cincia lex oratorum avaritia, & fraude contemneretur, ſæpe de reſtituenda inter Patres agebatur, & ſub Auguſto per S. C. revixerat, donec ſub Claudio in Senatu conſtitutus fuit modus muneribus oratorum ad dena uſque ſextertia in ſingulas cauſas. Quam ſententiam Cujacius cenſet fuiſſe comprehenſam S.Cto illo, quod memoratur in ultima Epiſtola Plinii libro 5. (*d*) Dena vero ſextertia ratione recte ducta, centum aureos conficiunt. Quod Badeus, & Alciatus probant. (*e*) Id vero S.C. a Nerone confirmatum, tradit Svetonius. Hæc autem lex Plauto dicitur *muneralis*, quo nomine legem Cinciam deſignari, tradit Feſtus Pompejus. (*f*) Unde colligitur non ſolum oratorum donationes, ſed & alias omnes fuiſſe imminutas, quamvis Joſepho Scaligero excelſi ingenii, atque inauditæ eruditionis viro, in ſuis ad Feſtum notis id minime probetur. A cujus ſententia me abducunt Juſtinianus, (*g*) & Juriſconſulti in pluribus juris locis, ubi *legitimus modus donationum* ſcribitur. Cur enim *legitimus modus*; (*h*) niſi lege aliqua, & quidem Cincia de donationibus præſcriberetur? Niſi putaverit Scaliger per legem Cinciam orato[illegible] donationes omnino fuiſſe ſublatas; alias vero ad certum modum [illegible] auctorum, ut tradit Cujacius ex C. Theodoſiano: (*i*) quod autem hunc legis modum excederet, minime ratum per legem erat, præterquam ſi conjunctis perſonis donaretur. (*K*) Solemnitas quoque traditionis per mancipationem, & nexum ex hac lege injungebatur, exceptis donationibus inter parentes, & liberos. (*l*) Male vero aliqui, quos refellit Cujacius in citatis locis, decepti depravatis codicibus, hanc cum lege Titia conjungunt, quæ pertinet potius ad ſponſiones, quas nonniſi virtutis cauſa fieri licebat. Porro qui primus ob orandam cauſam pecuniam acceperit, traditur ab Ammiano Marcellino, (*m*) Antipho Rhamnuſius. Magiſtratibus vero *xenia*, ſive parva munuſcula, eſculenta, vel poculenta, quæ intra dies proximos conſumuntur, licebat accipere ex plebiſcito, cujus nullum adhuc patuit nomen. (*n*) Non omittam S. C. de donationibus mortis cauſa factis, in eos, quos lex capere prohibet; quæ eadem in cauſa ſunt habendæ, qua eſſent legata iis, quibus legem capere minime licet. (*o*) De quibus etiam ſupra. Erat S.C. quod recte a Cujacio Æmilianum appellatur, utpote orationem in Senatu habente Caracalla editum, Fulvio Æmiliano, & Numio Albino Coſſ. quo laxabatur ſeveritas Romani moris donationes inter virum, & uxorem ex Solonis inſtituto prohibentis (*p*) eo conſilio, ne invicem ſpoliantur conjuges; neve donis potius, quam mutuis officiis, ad mutuum amorem provocentur. Quanobrem hoc S. C. inductum fuit, ut donationes eæ inter conjuges donatoris morte convaleſcerent, ſi uſque ad mortem in ea voluntate perſeveraſſet, quaſi donatum inter vivos teſtamento confirmetur. (*q*) Donationibus recte conjun-

LXXII. De Lege Cintia, S.C. Æmiliano, & Oratione Marci de Tranſactionib.

(a) *l.* 5. & 7. *C. hoc t.* & *l. quamvis* 8. *ff. eodem.*
(b) Cujac. *parat. ff. eod.*
(c) Cic. *in Cat. major.* & *lib.* 2. *de orat.* Livius *l.* 34. Arnob. *lib.* 2. *advers. gent.* Tac. *lib.* 11. 13. & 15. Lipſius *in Tacit. lib.* 11. *annal.* Manuc. *lib. de l. ad hanc l.* Cic. *l. epiſt. ult. ad Attic.*
(d) Cujac. *obſ. lib.* 6. *cap.* 18.
(e) Tacit. *annal.* 13.
(f) *verbo* muneralis.
(g) *l. ſancimus C. de donat. leg. de don. l. ut mihi l. fidejuſſori ff. de donat.*
(h) *l. pone* §. *ſi donavi ff. de doli mal.* & *met. excep. ubi* Cujac. 71. Paull. *ad edict.* *Probatur id etiam ex* Cic. *de orat.* 2. *pag.* 201.
(i) *l.* 4. & 5. *de donat. ubi vid.* Jacob. Goth.
(K) Cujac. *ad l. Aquilius* 27. *ff. de donat. ſive ad l.* 29. *reſp. Papir.* 2.
(l) Hottom. *de leg.* Ant. Aug. *in hac l.* & *l.* 1. §. *ſi cuti ff. de var.* & *extraord. cogn.* (m) *lib.* 30. Brumer. *c.* 1. *ad l. Cinc.* (n) *l. plebiſcito* 18. *ff. de offic. Præſid.* Cujac. *obſ. lib.* 6. *c.* 13. (o) *l. Senatus ff. de mort. cauſ. donat.* (p) Cujac. *parat. ad ff. de donat. inter. vir.* & *uxor.* (q) *l. cum hic ſtatus* 31. §. *oratio ff. de donat. inter vir.* & *uxor.*

jungentur tranſactiones, de quibus oratione M. Antonini *l. cum hi ff. de tranſact.* S. C. comprehenſa conſtitutum fuit, ne alimentorum tranſactio rata eſſet, niſi auctore Prætore fieret; quia pleríque, inopia coacti, pauca recipere, quam plura ſperare malunt. Antequam autem a negotiis vivorum diſcedamus, adjiciendum eſt S. C. ſuper corruentium ædificiorum reſtitutione utiliſſime conditum, eodem Imperatore ſuadente. Quo S. Conſ. domus reſtituta, tacito pignore obligatur creditori, cujus ſumpto reſtituatur, ſive creditor pecuniam in ſumptus ipſi domino tradiderit, ut S. C. verbis comprehendebatur, ſive *redemptore* h. e. illi qui domum a domino reſtituendam conduxerit, ſeu acceperit τῷ ἐργολάβῳ, ut habent Baſilica, quam ad ſpeciem S. C. ſapientium interpretatione profertur. Sed jam ad negotia veniamus, quæ a morte aliorum exiſtunt, legeſque ad ea pertinentes accedamus.

LXXIII.
De Lege Cornelia de Teſtamentis.

Igitur ex teſtamentariis primum locum damus legi Corneliæ, quæ teſtamenta in Urbe condita ab iis, qui apud hoſtes deceſſerunt, perinde confirmat, ac ſi numquam in hoſtium poteſtatem deveniſſent. Cum enim quis hoſtium potitur, teſtandi facultatem amittit, neque apud hoſtes moriens civis Romanus reputatur; & quia teſtamentum civis Romani morte conſiſtit, ideo jure civili nullum eſſe teſtamentum videbatur illius, qui poſt illud conditum in Urbe, deceſſerat apud hoſtes. Quæ teſtamenta, ne propter calamitatem interciderent, L. Cornelius Sylla Dictator legem tulit, (*a*) qua initium captivitatis pro morte habebatur: ut eorum teſtamenta, quaſi mortuorum in Urbe convaleſcerent: omniaque in eamdem cauſam reciderent, in qua eſſent, ſi numquam teſtator in hoſtium poteſtatem perveniſſet. Itaque ſi apud hoſtes quis decedat, teſtamentum ante captivitatem factum valet lege Cornelia, quæ captivitatem convertit in figmentum mortis: ſi vero captivus redierit in Urbem, teſtamentum illius valebit jure poſtliminii, a jure gentium ducto, quo is, qui ab hoſtibus ad cives rediit, perinde habetur, ac ſi numquam civitatem amiſiſſet, quaſi numquam fuiſſet apud hoſtes. (*b*)

(a) Julian. *l.* 12. *ff. qui teſt. fac. poſ.* *ubi* Cujac. *l.* 42. *ff. de ſalv. int.* Ulp. *Inſtit. tit.* 23. *ubi* Cujac. *l.* 28. *ff. de vulg. & pupil.*

(b) Cujac. *tit.* 23. Ulp. *& adil.* 28. *ff. de vulg. & pupill. ſive ad Julian. l.* 62. *ff. in inſtit. quib. non eſt permiſſ. facere teſt. ult.*

LXXIV.
S. C. Neronianum de legalis.

Porro antequam progrediar ad uberiores leges, defungar explicatione S. C. Neroniani ad legata pertinentis, atque ob levem, quam de eo mentionem Ulpianus facit, a paucis admodum animadverſi: cujus ſententia eſt, ut quod minus integris verbis legatum eſt, perinde ſit, ac ſi optimo jure legatum fuiſſet. (*c*) Laxavit igitur ſeveritatem juris civilis in legatis, quæ valere voluit quoquo modo ſententia eliciatur: quamvis verbis prolata non fuerint a lege præfinitis. Occurrunt etiam & S. C. alia minus nota, nulliuſque fere nominis ad legata pertinentia; quale illud fuerit, quo tacita ſubſtitutio ſubjicitur legato ad exemplum inſtitutionis hujus *Titius & Sejus, utervе eorum vivat, hæres mihi eſto*; per quæ verba ſi uterque vivat, ambo hæredes erunt; altero mortuo, hæres erit ſuperſtes, propter tacitam ſubſtitutionem, quam Senatus cenſuit ineſſe ſimili legato *Titio, & Sejo utri eorum vivat, hæres meus centum dato*. Nam ſi uterque vivat, ambo legatum accipient; altero vero mortuo, integrum legatum accipiet ex tacita ſubſtitutione ſuperſtes. (*d*) S. C. quoque decernitur, ut columnis, vel tignis per fideicommiſſum relictis, ea tantummodo præſtentur, quæ auferri poſſint, ſine domus injuria, neque mentio æſtimationis habeatur. (*e*)

(c) Ulp. *tit. de l.* §. *per præceptionem t.* 24.

(d) Titius, & Sejus *cum duabus ſeq. ff. de hæred. inſtit.*

(e) *l. nutu* 21. *ff. de legat.* 2.

LXXV.
De Leg. Furia.

Infinitam vero teſtandi licentiam, XII. tabul. lege permiſſam, leges aliquæ poſterioribus temporibus coanguſtarunt. Quarum eſt lex Furia, (*f*) quam tulit C. Furius trib. pleb. ne liceret teſtatori ſupra mille aſſes legare, aut mortis cauſa donare ulli, præter quam cognatis, certiſque perſonis: qui-

bus

(f) Cic *pro Balb. & Verr.* 3. Theophil. *inſt. de Falc.* Ulp. *t.* 1. §. *minus* Cuja. *ad l.* 7. *reſp.* Pap. *l. alienationes l. ſi ſervus ff. fam. erciſ. & in inſtit.* Juſt. *de l. Falc.* Cuj *obſ. lib.* 19. *cap.* 31.

bus exceptis, ſi ex alieno teſtamento plus præfinita quantitate quis acciperet, quadruplum ejus, quod pluſquam licebat, acceperit, reddere cogebatur: itaque inter minus perfectas leges hæc ab Ulpiano refertur, (a) quia pœna non afficit eum, qui contra legem fecit, ſed illum, qui accipiendo, quod contra legem factum eſt, adprobavit, damnumque ducit ex facto minime ab ea reſciſſo. Quæ lex cum hæredi proſpicere voluiſſet, calliditate tamen teſtantium eludebatur; quam enim quis quantitatem in unum conferre vetabatur, eamdem minoribus portionibus in plures legatarios tributam hæredi ſubtrahebat, multiplicato legatario numero, haudquaquam a lege præfinito. (b)

(a) *cap.* 1. *inſtit.* §. *minus, & cap.* 28. §. *inteſtati l.* 120. *ff. de V. S.*
(b) Govean. *init. interpr. ad Falcid.*

LXXVI. De Lege Voconia.

Neque has effugit fraudes lex Voconia, quam tulit Q. Voconius Saxa trib. pleb. Cæpione, & Philippo Coſſ. A. V. C. IↃXCIV. cujus inter capita illud fuit præcipuum, (c) ne quis cenſus, ſive qui centummillia ſeſtertium poſſideret, (d) plus ulli legaret, quam ad hæredem perveniret. Quod eodem revolvebatur; eveniebat enim, ut imminutis, multiplicatiſque legatis minima portio hæredi ſupereſſet, veluti ſi ex aureis C. teſtatur detraxiſſet ſingulos in XCIX. legatarios: hæres enim ſine ulla fraude legis, tamen nonniſi aureum auferebat; ideoque propter minimum lucrum, hæreditatem adire facile recuſabat. Aliud caput ejuſdem legis fuit, ne fœminæ ab inteſtato præter conſanguineas ſuccederent. (e) Quod eo conſilio fuit excogitatum, ne impotentia muliebris animi elata divitiis, nimia ſuperbia, & opibus viros opprimeret. (f) Quamobrem Cato Major, qui ob gravitatem morum, ſexus levitatem oderat maxime, magnis lateribus hanc legem ſuaſit annos quinque, & ſexaginta natus. (g) Quo minus autem illecebris ſuis mulieres hæreditates extorquerent, eadem lex vetuit quicquam cenſum hæredem facere mulierem ſupra quadrantem, ſive XXV. millia ſeſtertium. Hinc Auguſtus (h) ut Liviam inſtitueret ex triente a Senatu legis veniam impetravit. Cæterum figmentum declamatorium duco id, quod apud Quintilianum legitur, *ne ſemiſſem relinquere liceat*. (i)

(c) Cic. *in Ver.* .Cuja. *ob* .16. *c* 31.
(d) Cuj. *in tit. init. ad l. Falc. ex inſtit. de ſucceſſ. l.* §. *poſtea a vero.*
(e) Paul. *l.* 4. *ſen. tit.* 8. Cuj. *inſtit.* Juſtin. *de l. Falc.*
(f) Cujac. *ad Paul. ſent.* 4. *tit.* 8. §. *fœm.*
(g) Cic. *in Cat. maj.* Ant. Aug. *de l. in l. Voc.* G... *l.* 17. *cap.* 6. *& lib.* 7. *cap.* 13. Balduin. *ad l. Vocon.*
(h) Dio *lib.* 56.
(i) Vinn. *inſt. lib.* 2. *tit.* 23. §. *ſciendum, verbo capere.*

LXXVII. De lege Falcidia.

Jam vero lege Voconia, ut diximus, non ſatis hæredi cavebatur, quia plerumque multiplicato numero legatorum, omne fere lucrum hæredi detraheretur. Propterea conſilium legum Furiæ, & Voconiæ, (ne ſcilicet parvitate lucri ad hæredibus teſtamenta deſtituerentur) minime ſuccedebat. Hinc ſub Auguſto Triumviro Reipubl. conſtituendæ, antequam ſibi tribunitiam poteſtatem adjeciſſet, L. Antonio, P. Servilio Iſaurico iterum Coſſ. A. V. C. IↃCCXII. lata fuit a Falcidio trib. pleb. lex, quæ *Falcidia* dicitur, qua non plus dodrante permiſſum teſtatori fuit legando abſumere; facta hæredi facultate detrahendi ſibi quartam hæreditatis partem, ſi hæreditas ſupra dodrantem legatis occuparetur. (K) Gothofredus vero anno ſuperiori, at Balduinus anno poſteriori, nempe Calvino, & Pollione Coſ. latam putat. (l) Cujus legis vis ex intextis e re nata interpretationibus porrecta fuit etiam ad inteſtatorum ſucceſſiones, propter fideicommiſſa ex conſtitutione Pii, (m) & ad donationes cauſa mortis ex conſtitutione Severi; (n) itemque ad donationes inter virum, & uxorem, quæ morte confirmantur. (o) Quia etiam his rationibus hæredibus portio infra Falcidiæ quantitatem imminui potuit: ideo placuit ad hæc vim legis extendere. Quæ detractio fit ſalvo jure publico. Nam ex reſiduo legati; detracta Falcidia, detrahendum erit id, quod forte per legem Papiam legatario denegaretur. (p) Transfertur autem ad fiſcum ſine ulla detractione Falcidiæ, ex S.C. Planciano, quidquid contra legem relinquitur, clam, & in

(K) *l.* 1. *ff. ad l. Falcid.* Govean. *ibid.*
(l) Dio *l.* 48.
(m) *l. filiusfam. ad l. Falcid.*
(n) *l.* 2. *C. de donat. cauſ. mort.*
(o) *l. cum hic ſtatus* §. *oratio* 1. *ff. de donat. inter vir. & uxor.*
(p) Cujac. C. *ad l. Falcid.*

Digitized by Google

& in fraudem legis, quod *tacitum fideicommiſſum* appellatur. Neque illius detractionis omiſſio cedit lucro aliorum legatorum, ſed fiſci, ad quem quarta ab hærede non retenta pertinet ex conſultatione D. Pii. (a) Excluditur etiam S. Conſ. Falcidia ex legato ſervi, quem quis rogatus fuerit manumittere: eamque tantum detrahere licebit ex eo, quod forte ipſi ſervo legatum fuerit. (b) Præterea refert Cajus ipſa lege Falcidia expreſſum fuiſſe, ne quæ mulieris cauſa empta parata eſſent, quartæ detractionem paterentur. (c) Illud quoque caput ad legem Falcidiam revocat Cujacius, quo ex dote uxori relegata Falcidiam detrahi prohibetur, cum præter teſtamentum alio etiam ex jure debeatur, (d) cumque hoc jungit aliud caput, quod decernitur, ut in ducenda ratione legis Falcidiæ, prius deducatur æs alienum: propterea prius deducenda erant pretia ſervorum, quibus libertas erat relicta, adeo ut inde patrimonium teſtatoris minueretur: (e) Hac autem lege lata, Furia, & Voconia ſiluerunt. Per Falcidiam enim plenius teſtamantorum firmitati ſimul, & hæredis utilitati conſulitur: propterea ſublatum quoque fuit ſexus diſcrimen ſuperioribus inductum legibus. Verum Falcidiæ vires eliſit maxime Juſtinianus, permiſſa facultate teſtatoribus utiliter prohibendi Falcidiam: cum antea hujuſcemodi voluntati, quantumvis expreſſæ, hæredes minime parere cogerentur. (f) His legibus, apte contexetur S. C. Trebellianum, de quo breviter, quando ejus eſt ſatis origo pervulgata.

LXXVIII. De SCto Trebelliano, Pegaſiano, Aproniano, & Sabiniano.

Veteri Juriſprudentiæ legum XII. tabul. ignota fuerunt fideicommiſſa: quia non certa obligatione juris, ſed fide, atque benevolentia eorum, qui erant rogati continebantur: niſi fidem etiam aliquo juris vinculo teſtatori obligaſſent. (g) Itaque res omnis teſtamentaria incumbebat in hæredem, qui defuncti obligationes ſuo periculo ſuſceperat præſtare cogebatur: nec in eum, ad quem hæreditatis commoda perveniebant, ſed in illum, qui hæredis nomen præferebat, actiones dirigebantur. At quoniam Auguſti temporibus certa juris neceſſitate fideicommiſſa fuerunt adſtricta, neque amplius eorum reſtitutio ex hæredis voluntate pendebat; ne hæredes, qui totam aliquando reſtituere jubebantur hæreditatem, damnum ex ſua fide facerent, onuſque obligationum in ſeſe directarum nullo ſuo compendio ſuſtinerent; oportuit hæreditariarum actionum incommodum ab eis removere, Etenim non raro teſtamenta deſerebantur, iiſque deſtitutis fideicommiſſa intercidebant; quia hæredes ne implicarentur hæreditariis actionibus ſæpe adire recuſabant. (h) Ideo Neronis temporibus VIII. Kalend. Septembris Annæo Seneca, & Trebellio Maximo Coſ., ſuffectis (deſunt enim in faſtis, ut notat Vinnius *inſtitut.* 2.) ad Senatum referentibus, factum eſt Senatuſconſultum, quo reſtituta ex teſtamento univerſa hæreditate, actiones omnes, quæ hæredi, & in hæredem competerent, ſimul cum hæreditatis commodo, ſive cum bonis ipſis hæreditariis tranſirent in eum, cui reſtitueretur hæreditas; ita ut hæredes ſine ſua fraude, directam ſibi hæreditatem alterius commodo poſſent adire. At quoniam hæredes rogati aliquando inutilem moleſtiam refugientes, alquando commodum hæreditatis invidentes iis, quibus hæreditatem reſtituere jubebantur, adire recuſabant; ne teſtamentum deſereretur, & ne ſpes commodorum inde ducta concideret, neceſſe fuit hæredes rogatos non ſolum damno levare, ſed utilitatis etiam blandimentis impellere, permiſſa eiſdem certæ portionis detractione de bonis ex teſtamento reſtituendis. Quamobrem ſub Veſpaſiano, Pegaſo, & Puſione Coſſ. Senatuſconſultum eſt proditum, quod Pegaſianum appellatur, quo permittitur hæredi reſtituere rogato detrahere quartam ex bonis ſuæ fideicommiſſis,

Hinc

(a) *l. beneficiis §. præterea ff. ad l. falcid. l. heres 11 ff. de his, quæ ut indign.*

(b) *l. ſi ſervus l. plane ff. ad l. Falcid.*

(c) *l. ſed uſusfructus* 81. §. 2 *ff. ad l. Falcid.*

(d) *ſed uſufructus ff. ad l. Falc.* Cujac. *C. eod. in princip.*

(e) *l. 1. §. hæc verba, & ſeq. ff. ſi cui pluſquam per l. Falcid.* Cujac. *C. ad l. Falcid.*

(f) *Auth. collat. 1. c. 2. de hæred. & Falc.* Ant. Aug. *in l. de l. ad hanc leg. auth. ſed cum teſtator C. ad leg. Falc.*

(g) Cic. *l. 2. de finib. ubi de* Sex. Ruſo: *& Sex. Peduc.*

(h) *l. 1. ff. ad S. Trebell.* Juſt. *inſtit. l. 2. tit. 23.* Ul. *cap. 25. de fideic. § is qui* Cujac. *ibi* Ant. Aug. *ad l. & S. C. Rom. hoc tit.*

Digitized by Google

Hinc lex Falcidia, quæ ad legata tantum intendebatur, producta fuit ad fideicommiſſa etiam univerſalia: adeo ut quartam ſcriptus hæres, tum ex univerſa hæreditate reſtituenda, tum ex ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis retineret. Quoniam vero nihil hoc Senatuſconſulto de actionibus hæreditariis cavebatur; mos erat inter hæredem, & eum, cui reſtituenda erat hæreditas, ut interponerentur pactiones: non aliter ac ſolebat inter hæredem, & legatarium partiarium, cujus loco habebatur is, ad quem bona ex reſtitutione deferebantur: ita ut pro ſua cujuſque portione onera hæreditaria inter hæredem, & eum, cui reſtituebatur hæreditas, communicarentur, quo damnum, & lucrum pro ſua quiſque portione participaret: Quod ſi hæres ſcriptus hæreditatem ſibi ſuſpectam nollet adire: juſſu Prætoris adire cogebatur, translatis in eum, qui ſibi reſtitui poſtulaverat, actionibus, tamquam ex S. C. Trebelliano. Qua in re nullis interpoſitis ſtipulationibus, opus erat: tum enim nihil oneris in hærede ſcripro manebat, ſed commoda ſimul, & incommoda cum ipſa hæreditate reſtituta, jubente Prætore, tranſibant. Verum quia ſtipulationes, quæ interponebantur poſt Senatuſconſult. Pegaſianum, in fraudem aliquando alterutrum contrahentium inducebant, eoque nomine ſummo viro Papiniano captioſæ videbantur; placuit Juſtiniano, prudenti ſane conſilio, hujuſcemodi nexus reſecare, atque omnibus ex ambagibus evolvere fideicommiſſa. Ideo vim Pegaſiani S. C., & facultatem quartæ detrahendæ, juſque cogendi hæredem adire nolentem, convertit in S. C. Trebellianum, atque utraque S. C. confudit, ut ex duobus unum efficeretur de viribus utriuſque conflatum. Quo pacto nunc hæres quartæ detractionem habet, & exemptionem onerum hæreditariorum, quæ onera tantum in eo reſident pro ratione quartæ detractæ. Certa ſimul cum hæreditate tranſeunt, cum qua, & legata, quorum nulla oneris pars apud ſcriptum hæredem remanet; *quarta* enim retinet onus æris alieni, non legatorum: (*a*) nam ſi de *quarta* legata detrahærentur, res ad antiquum rediret incommodum, & hæredi ſcripto beneficium legis eriperetur. At ſi hæres non ſponte adeat, ſed coactus a fideicommiſſario, qui judicis officium imploravit; tum tamquam extraneus commodis omnibus, & incommodis hæreditariarum actionum ſpoliabitur: & ſi totam hæreditatem ſponte reſtituerit, omnes hæreditariæ actiones fideicommiſſario, & adverſus eum dabuntur. (*b*) Sive autem ex toto quis inſtitutus, ſive ex parte fuerit, ac ſive totum, ſive partem reſtituere cogatur, nihil intereſt; cum idem juris in quartæ detractione fuerit a Juſtiniano conſtitutum. (*c*) Actiones item ex S. C. Trebelliano non in privatas modo, certaſque perſonas tranſmittuntur; ſed etiam in univerſitates, & municipia, quibus directa hæreditas relinquitur: (*d*) obſtat enim ratio juris civilis, quæ ad hæreditarem adeundam certam perſonam exigit; adire autem nequeunt univerſi. Hinc Plinius junior ait rempublicam neque inſtitui hæredem poſſe, neque percipere. Ne vero ſubtilitas juris civilis alienorum teſtamentorum commoda civitatibus eriperet, auctor fuit Marcus Aproniano, & Paullo Coſſ. ut S. C. conderetur, quo civitatibus, quæ ſub Imperio Pop. Rom. eſſent, liceret, ſi non directam, quod jure civili vetabatur, at fideicommiſſariam relinquere hæreditatem. (*e*) Itaque in eas utiles actiones ex S. C. tranſeunt, quo illas non univerſi, (qui enim poſſent?) ſed univerſorum nomine, aut conveniendo, aut excipiendo actor ab omnibus conſtitutus exerceat. Quod S. C. Apronianum appellatum, Antonius Auguſtinus revocat ad Adriani tempora; Cujacius (*f*) vero ad Marci ætatem: tradidit enim Paullus (*g*) Marci

(a) Vvelſemb. *in § ſed quia inſtitut. de fideic. hær. & parat. ff. ad S. C. Treb. diſſentiente* Donello *l.* 2. *C. de fideicom. hær. Vid.* Vinnium *inſtit. §. ſed quia verb. pro rata tit.* 23.

(b) *inſt. l. 2. tit.* 23. *§. ſed quia*.

(c) *inſt. eod. §. ſed quia*.

(d) *l* 26. *& ſeq. in princ. ff. ad S. C. Treb. l. unic. ff. de liber. univ.*

(e) *l. omnibus* 26. *ff. ad S. C. Treb.*

(f) *in Jul l* 40. *ff. ſive l.* 27. *ff. ad S. C. Treb in pr.*

(g) *l. eum Senatus ff. de reb. pub.*

temporibus S. C. factum fuiſſe, quo collegiis legare permittitur. Quæ fortaſſe ſententia ob affinitatem, Aproniani S. C. portio fuit: poſtea vero alio S. C. municipiis patefactæ ſunt hæreditates libertorum ſuorum. (*a*) Teſtatur porro Ulpianus (*b*) a Nerva primum fuiſſe introductum, ut civitatibus legare liceret: idque diligentius ab Adriano confirmatum. Hæ leges atque S. C. hæredibus extraneis proſpexerunt; at Sabinianum adoptivis. (*c*) Eo autem jubetur, ut ſi pater naturalis e tribus maribus filium unum in adoptionem dediſſet; ei filio pater adoptivus quartam bonorum partem relinqueret præmii loco parentibus, quod tres reipubl. mares dediſſent: quod & de impubere adrogato conſtitutum invenimus; (*d*) Eadem ratione unus ex tribus maribus Senatui dabatur, ut curiæ liberatio impetraretur, ſive ut liberaretur quis onere tributorum exigendorum, quæ curiales ſub Imperatoribus Romanis in ſe ſuſcipere cogebantur. Quo pacto miſerrima cœpit eorum eſſe conditio, cum ſi eſſet exactio difficilior, proprio ære præſtare cogerentur, quod aliis imperabatur. Liberationem autem horum onerum, etiam ex S.C. Sabiniano præſtari Cujacius (*e*) cenſuit, probavitque veterum lectionem, ut nulla mutatio facienda ſit in Inſtitutionibus Juſtinianæis, ubi hoc de S.C. aliquod non obſcurum veſtigium apparet. (*f*) Quem locum Rævardus, & Alciatus perperam vexarunt. Cæterum referuntur plures quæſtiones S. C. definitæ, qualis eſt, cum adire recuſatis, qui rogatus fuerit duobus, alteri pure, vel in diem, alteri ſub conditione reſtituere: tunc enim Senatus cenſuit univerſam hæreditatem reſtituendam ei, cui pure, vel in diem fuerit hæres reſtituere rogatus; ad alterum autem ipſo jure actiones, exiſtente conditione, tranſire, ſi partem ſuam ſuſcipere velit. (*g*) Item ſi hæres inſtitutus rogetur non totum reſtituere, ſed partem hæreditatis; vel ſi rogetur reſtituere duobus, quorum alter conſentiat, alter repugnet reſtitutioni; utroque caſu Senatus cenſuit omni eximendum onere hæredem, qui ſuſpectam ſibi hæreditatem adire recuſet; eamque totam ad alterum tranſire, qui reſtitutionem poſtulet. (*h*) Præterea ſi quis duos inſtituerit hæredes, invicemque eos ſubſtituerit, illoſque rogaverit, ut ſive uterque, ſive alter eorum hæres eſſet, hæreditatem ſuam Titio poſt quinquennium reſtitueret; nec velint ſcripti hæredes hæreditatem eam, ſibi ſuſpectam, adire, Titio fideicommiſſario illam ſuo periculo adire poſtulante; Senatus juſſit aut utrumque, aut alterutrum ex hæredibus ſcriptis hæreditatem adire, ac Titio fideicommiſſario reſtituere: in Titium vero fideicommiſſarium, & adverſus eum actiones eſſe dandas, quaſi reſtituta ex Trebelliano hæreditate. (*i*) Porro non licebat hæredem rogare, ut certum hominem inſtitueret. Verum ne voluntas hæc periret S. C. hanc interpretationem huic voluntati adhibuit, ut cenſeatur hæres rogatus traditam hæreditatem ei reſtituere, quem inſtituere rogaretur. (*K*)

(*a*) *l. ita tamen 27. ff. ad S.C. Trebel.*

(b) *tit. de legat. §. civitatibus l. 1. ff. de libert. univ.*

(c) Rævard. *c. 6. in fin. l. de auct. prud. & §. ſed ea omnia uti* Theophil. *inſt. de hered. quæ ab inteſt.*

(d) *l. 2. C. de adoption.*

(e) *in C. de decurion. & fil. cor. l. ult.* Vinnius *inſt. §. ſed eam in fine, de hered. quæ ab inteſtato.*

(f) *§. ſed ea inſtit. de her. quæ ab inteſt.*

(g) *l. 1. §. ſed & quoties ff. ad S.C. Treb.*

(h) *l. cogi 16. §. ſi quis ff. ad Treb.*

(i) *d. l. cogi §. cum quidam 2. ff. ad S.C. Treb.*

(K) *l. ex facto ff. ad Treb. l. cum filiusfam. 15. §. ut ſi quis heredem ff. de leg. 1. l. cum pater §. mando filiæ ff. de leg. 3.*

LXXIX.

De lege Velleja, & ad l. Gall. ff. de Liberis, & Poſtumis.

Atque hæc ad jam natos filios pertinent: ſequuntur ea, quæ ad poſtumos. De quibus ne teſtamentum rumperent, cautum eſt lege Velleja; cum antea tantum Juriſconſultorum ingenio, & Galli Aquilii formula, vitio prætetitionis occurreretur. De qua tota ratione poſtumorum inſtituendorum obſcura ſane, atque perplexa, in qua integra pœne volumina conſumuntur, pauca quidem a nobis lector accipiet, ſed ea niſi fallor ſatis expedita: certa enim dicere non ſuſim in eo juris articulo, ubi vate opus eſt magis, quam interprete. Poſtumus dicitur, vel quaſi *poſt humatum* patrem natus, ut contendunt ii, qui hoc vocabulum cum adſpiratione ſcribunt: vel quaſi *poſtremus*, ut Cujacius (*l*) cenſuit, qui & adſpirationem ex pandectarum florentinarum auctoritate rejecit, exiſtimans

(l) *l. 3. obſ. 4.*

ſtimans *poſtumus* eſſe productionem particulæ *poſt*, ut & *poſtliminium* dictum putant. Quamobrem nomine *poſtumi*, non modo continetur natus poſt mortem teſtatoris; ſed etiam natus eo vivo, poſt teſtamentum factum; immo & is etiam, qui natus teſtamenti tempore, mortuo deinde patre, ſuccedit avo in locum hæredis ſui. Unde ratione avi poſtumus, vel *agnaſci* dicitur, vel *ſuccedere*. Agnaſcitur avo poſtumus, ſi mortuo patre, ac vivente avo poſt teſtamentum naſcatur; ſuccedit vero poſtumus, ſi tempore quidem teſtamenti natus erat, ſed poſtea, patre amiſſo, vivente adhuc avo, in locum hæredis ſui ſuccedit: tum enim fit avo hæres ſuus, non agnaſcendo, quia jam natus erat, ſed ſuccedendo: hoc eſt quaſi agnaſcendo, ac patris locum ſubeundo. Poſtumus autem, vel *ſuus* eſt, vel *alienus*: poſtumus ſuus eſt, vel qui poſt mortem patris naſcitur ſuus hæres; vel qui agnaſcitur avo, aut quaſi agnaſcitur mortuo patre. Poſtumus alienus aliquorum opinione (inter quos Goveanus) eſt, qui numquam naſcendo futurus eſt hæres ſuus, qualis eſt nepos ex filio emancipato, qui propter emancipationem patris naſcitur extra familiam avi; & ideo, mortuo patre, non fit avo ſuus hæres. Medii ſunt inter hos nepotes nati ex filio, quem habemus in poteſtate: qui nec alieni ſunt, quoniam ſui eſſe poſſunt avo poſt mortem patris; neque ſunt ſui, quoniam eos pater nondum mortuus antecedit. Hos igitur diſtinctionis cauſa vocaverim *poſtumos non ſuos*, quales appellantur a Theophilo, qui eos numquam *alienos* appellat, ſed *non ſuos*. (*a*) Theophilus vero poſtumus alienos ita definit: (*b*) *Eſt autem alienus poſtumus, qui ſi naſcatur, ſuus mihi non eſt futurus*. Qua definitione comprehenditur tum nepos ex filiofamilias, tum nepos ex filio emancipato. Priſcis autem Romæ temporibus, jus civile tanta religione tenebatur; ut nefas eſſet leges ultra proximam verborum ſignificationem extendere. Quamobrem quia leges XII. tabul. quæ patrisfamilias de re ſua teſtandi liberam poteſtatem permiſerunt, nihil de perſonis nondum natis indicarant; ideo verebantur parentes hæredes inſtituere poſtumos, qui nondum erant in rerum natura, & inſtitutionem conferre in perſonam incertam. Quamobrem, qui ſine filiis uxore prægnante decedebat, cogebatur extraneum inſtituere; nato vero poſtumo, reddebatur inteſtatus. Cum enim poſtumus naſceretur hæres ſuus, & præteritus a patre reperiretur; teſtamentum rumpebat: quia præterire non licet hæredes ſuos; ſed eos, aut inſtituere oportet, aut exhæredare. Verum Juriſconſulti, qui occultos legum ſenſus aſſidua diſputatione, atque interpretatione verborum extricabant, adhibita regula publicæ utilitatis, cui leges omnes obediunt; ſenſim intulere, ut liceret inſtituere, aut exhæredare poſtumos ſuos naſcituros; ſive teſtaretur pater, ſive avus, qui nurum prægnantem haberet ex filio mortuo. Quod Juriſconſultorum conſilium ſecunda voluntate populi, propter communem utilitatem acceptum tandem ceſſit in morem, relatumque fuit inter regulas juris civilis: quo non modo XII. tabulæ ſignificantur, ſed quidquid uberius, atque utilius diſputatio fori, & interpretatio Juriſconſultorum adduxerat; ad quam ſæpe juris civilis appellatio anguſtius accepta referebatur. Igitur jure civili licebat inſtituere poſtumos ſuos, hoc eſt eos, qui ab nativitate naſcerentur in poteſtate teſtatoris quales filii ſunt, aut nepotes ex filio mortuo in poteſtate patris. At nihil cautum reperiebatur de poſtumo nato poſt mortem patris, & avi, quem poſtumum pater vivens teſtamenti tempore præcedebat. In eo teſtamento avus inſtituebat proprium filium, quem habebat in poteſtate, filio vero mortuo ante teſtatorem; nepos poſt mortem avi, natus, teſtamentum

(a) *inſt. l. 2. tit. 13. §. 2.*

(b) *inſt. de her. ab inteſt. parag. 2.*

rumpebat uti præteritus ab avo, cui per mortem patris nepos fiebat hæres ſuus. Ur igitur teſtamenta etiam ex hac parte protegereutur, Gallus Aquilius Juriſconſultus novum jus minime ſtatuendo, ut perperam aliqui docuerunt, (nec enim licebat privata Juriſconſultorum auctoritate, novam legem condere,) ſed quod jure civili receptum jam erat ad hanc etiam ſpeciem accommodando, more Juriſconſultorum, cautionem, ſive formulam excogitavit, qua præteritionis vicium removeretur, atque is etiam caſus includeretur in jure civili. Itaque conſilium dedit avo, ut prius filium inſtitueret, poſtea nepotem, qui poſt ejuſdem avi mortem naſceretur, ſi filius vivente ſe decederet: his nempe verbis concepta formula: *filium meum hæredem inſtituo: ſi filius meus vivo me morietur; tunc ſi quis mihi ex eo nepos poſt mortem in decem menſibus proximis, quibus filius meus moreretur natus erit, hæres eſto.* Quod autem de *nepotibus* Gallus protulit, Juriſconſulti ad omnes liberorum gradus extenderunt, nempe ad pronepotes, abnepotes, & quotquot hæredes ſui naſci poſſent: *Mortis* item nomine, civilem etiam mortem comprehenderunt; ita ut conditio extitiſſe cenſeatur, ſi filius, aut interdictus eſſet aqua, & igni, aut deportatus. Atque hactenus jus civile, Gallique formula complexum eſt eos, qui mortuo patre, vel avo naſcerentur. De natis vero vivente avo, ſive teſtamenti tempore, ſive poſt teſtamentum, Juriſconſulti nihil attigerunt: quia huic incommodo poterat ipſe teſtator occurrere, alio condito teſtamento, in quo inſtitueret, aut exhæredaret nepotem, qui vel agnaſcendo, vel ſuccedendo hæres ſuus factus eſſet avo. Sed quoniam non ubique facultas datur condendi teſtamenti, quia non ubique tot cives Romani præſto ſunt, quot requiruntur ad teſtamentorum ſolemnitatem: ideo lex Velleja novi teſtamenti condendi neceſſitatem ſuſtulit data poteſtate inſtituendi nepotes, qui vivente teſtatore naſcerentur ſui traditaque ratione inſtituendi jam natos. Id enim auſi non ſunt Juriſconſulti, quia legibus non licebat nepotem hæredem facere neceſſarium, vivente patre, quem avus habebat in poteſtate: Ideo novo juri conſtituendo, nova lege opus fuit, nempe Velleja, cujus auctor nondum e veteribus monumentis patet, ſive Juniam, ut plerique, ſive Juliam Vellejam cum Cujacio appellemus. (a) Ea lex omne præteritionis periculum impoſterum excluſit, complexaque eſt caſus omnes inſtitutionis poſtumorum, quibus caſibus duobus capitibus aptiſſime occurrit. In priori permittit avo inſtitutionem quorumlibet poſtumorum, qui poſt mortem filii ſe vivente naſcerentur ſui; in poſteriori tradit rationem inſtituendi nepotem jam natum, ſi eſſet in locum hæredis ſui per patris mortem ſucceſſurus, permittitque eum ante tempus, adjecta conditione, inſtituere, ut neceſſarium, *ſi quis ex ſuis hæredibus ſuus hæres eſſe deſierit*: nam ſi avus, ſimul cum filio; nepotem pure inſtituiſſet, ea inſtitutio valebat, ut inſtitutio extranei: & ſi moriente avo, filius erat in poteſtate, nepos portionem ſuam adquirebat patri; ſi vero avus poſt teſtamentum, filium, & nepotem emancipaverat, ſuam tum ſibi quiſque portionem hæreditatis ſeparatim auferebat. Sicut autem Aquilii cautio ad omne mortis genus, & per omnes liberorum gradus trahitur; ita etiam lex Velleja, unde non ſolum nepotem; ſed & quoslibet liberorum gradus ex legis præſcripto licet inſtituere; ac ſi filius vel naturaliter moriatur, vel interdictus aqua, & igni fuerit, aut deportatus, patet nepoti ſui hæredis locus. Veſtigavit Julianus & alium caſum, qui lege Velleja minime includitur, & tamen de utroque capite trahit: nempe hunc: Avus teſtamentum facit, ubi prius filium, de-

(a) *in fragm.* Ulp. *qui hæred. inſtitui poſſ. tit.* 22. *parag. eos, qui in utero ſunt.*

inde

inde nepotem nondum natum inſtituit. Naſcitur nepos vivente avo, & patre, qui præmoritur avo. (a) Ad quod caput legis ea ſpecies refertur? non ad prius, quia pertinet ad eos, qui ſui naſcuntur, vivente avo, mortuo patre: hic autem natus eſt vivente patre, unde non fuit avo hæres ſuus cum naſceretur; non ad poſterius, quia pertinet ad eos, qui teſtamenti tempore nati erant: hic autem natus eſt poſt teſtamentum: & tamen refertur ad utrumque ſimul. Nam idem caſus alioiſum inſpectus, partim pertinet ad prius caput, quia hic nepos teſtamenti tempore nondum erat natus; partim ad poſterius, quia natus eſt avo vivente. Ideo Julianus, quaſi commiſtis utriſque legis capitibus, cenſuit per hujus nativitatem teſtamentum non rumpi: quia quod a ſingulis capitibus excluditur, iiſdem ſimul concurrentibus continetur. Et hæc de lege Velleja ſatis. Si quis uberiorem explicationem deſideret, adeat latiores Duareni, Hottomanni, Alciati, Cujacii, Goveani, aliorumque commentarios, (b) ex quibus tamen nos, utcumque licuit, nucleum ſtudioſis excluſimus, longiori diſputatione conſulto abſtinentes, ne non tam lucem afferamus copia, quam tenebras: res enim eſt ejuſmodi, ut limoſæ aquæ inſtar, quo plus fundus tractatur, eo magis ab imo turbetur.

(a) *vide* Ant. Matth. *de exhered. liber. lib.* 3. *tit.* 13. *inſtit.*

(b) *ad l. Gallus ff. de liber. & poſt.* Vinn. *inſtit. lib.* 2. *tit.* 13. §. *poſtumorum* 2.

LXXX.
De Lege Glicia, ſive de querela Inofficioſi Teſtamenti.

Atque his præteritionis vitium removetur. Si vero in teſtamento exhæredatio contineatur, ad aliud remedium excurritur, quo exhæredatis ſubvenitur, nempe ad auxilium legis Gliciæ, cujus veſtigium habemus in inſcriptione *legis IV. D. de inofficioſo teſtamento*; quæ inſcriptio florentini codicis auctoritate defenditur adverſus Hottomannum, (c) & alios, qui ne Cujacio gloriam tribuant detectæ legis, ad ſuum uſque tempus aliis interpretibus ignotæ, legem prorſus nullam agnoſcunt Gliciam: querelamque inofficioſi, ex moribus magis, & ex conſilio JCtorum, quam ex certa lege fluxiſſe contendunt. (d) Ceterum Glicium nomen reperitur in vetuſtis auctoribus, nempe Tacito, Suetonio, Floro, Livio, & agnoſcitur a Carolo Sigonio, qui & Gliciæ dictaturam in lapidibus capitolinis notatam ſe inveniſſe teſtatur. (e) Hæc autem *querela*, quæ *inofficioſi teſtamenti* dicitur, teſtamento dementiam objicit teſtatoris, quem arguit quaſi furioſum: non enim videtur hominem ſani capitis potuiſſe ſine cauſa filium exhæredare. Unde per cauſam dementiæ teſtamentum reſcinditur, ut inofficioſum, & conditum contra pietatis rationem: naturale enim jus quodammodo videtur mutuam inter parentes, & liberos ſucceſſionem inſtituiſſe. Sed quoniam aut illecebræ muliebres, & novercalia odia patris morientis voluntatem ſæpe a privigno abducunt; aut ipſe pater levibus aliquando ex cauſis naturalem filiorum caritatem exuit, ideo filius injuſte ſe exhæredatum probans, patriſque furorem prætendens, teſtamentum ita reſcindit, ut cum inſtitutione concidant & legata. (f) Sane liberis præteritis opus non eſt inofficioſi querela; ineſt enim vitium ab initio; vetuſtioribus namque legibus interdictum eſt præterire liberos: ſed eo, aut inſtituere oportet, aut exhæredare, iis autem opus eſt querela, quibus vel minus legitima portione relictum eſt, vel omnis prorſus adempta. (g)

(c) *diſp. de quarta leg. c.* 1.

(d) Cujac. *obſ.* 2. *c.* 21. & *l.* 4. *ff. de inoffic. teſt.* & *l.* 17. *obſ. c.* 17.

(e) Ant. Aug. *l. de leg. in leg. Glicia*, Cujac. *d. obſ.* 2. *c.* 21.

(f) *l. Papinian.* 8. §. *pen. l. Titio* 18. *l. cum mater* 28. *ff. de inoffic. teſtam.*

(g) Paull. 4. *ſent. tit.* 5.

LXXXI.
S.C. Julianum de petitione Hereditatis.

Quoniam autem querela inofficioſi, genus eſt petitionis hæreditatis; ideo ex ordine Edicti perpetui, & Digeſtorum licebit hinc tranſire ad univerſam hæreditatis petitionem. Super qua conditum eſt (h) S. C. quod a Græcis appellatur Adrianum, utpote factum Adriani juſſu, poſt ejus orationem de more habitam in Senatu prid. id. Mart. Q. Julio Balbo, & P. Juventio Celſo, Tito Aufridio, OEno Severiano Coſſ. qui ea de re verba fecerunt. Ex qua nominum deſcriptione Alciatus infert, cum Conſulibus unius anni admiſſos etiam eſſe Coſſ. deſignatos: neque

(h) *l.* 20. *ff. de petit. hered.*

T 3 memi-

Digitized by Google

meminit raro ſub Imperatoribus unius anni Conſules integrum annum in Magiſtratu manſiſſe, ſed ſuffectis aliis, intra annum abire conſueviſſe, dignitati conſulari tantum in nominibus retenta, ut ex iis annus nuncuparetur. (a) Huic autem S.Cto, quod a Julio Balbo Conſ. ab aliquibus Julianum appellatur, cauſam præbuit hæreditas fiſco delata ex legibus caducariis, nempe Papiæ Poppææ capitibus, cujus hæreditatis bona priuſquam hæreditas fiſco deferretur, diſtracta fuerant ab iis, qui ſe hæredes putabant. Ideo cogitatum fuit de fiſci damno ſarciendo, revocandiſque rebus alienatis, & de pretio ex iis redigendo. Quamvis autem fiſci cauſa S. C. prodierit, commune tamen etiam eſt privatis hæredibus adverſus eos, qui ſive bona, ſive mala fide res hæreditarias aut poſſideant, aut diſtraxerint. Plura vero ſunt hoc S. C. comprehenſa; ſcilicet ne qui hæreditatis petitione agunt, uſuras exigant ab iis, qui hæredes ſe putantes res bona fide diſtraxerint, nullamque pretii reddendi moram fecerint. (b) Item cautum, ut ſi res hæreditariæ periiſſent, diminutæve fuiſſent, pretium earum ab iis, qui in judicio ſuccubuiſſent, actori redderetur: quatenus tamen poſſeſſores facti fuerint locupletiores; amplius enim exigi bona fides non ſinit. Ex eo autem tempore petita hæreditas intelligitur, quo primum poſſeſſoribus innotuit eam ad ſe non pertinere, ſive denunciationibus, ſive litteris, ſive edicto, ut deinceps male fidei poſſeſſor fiat. Porro malæ fidei poſſeſſores, ſi ante litem conteſtatam fecerint quominus poſſiderent, ut poſſeſſores tamen damnantur.

(a) Dion. *l.* 43. Ant. Aug. *in S.C. ſine nomine.*

(b) *l.* 1. *C. de petit. hær.*

LXXXII.

De S.C. Claudiano, ſive de Adſignatione libertorum.

Huic recte attexetur S. C. Claudianum, ex quo certa pars hæreditatis defertur ei, eiſve ex liberis, cui quibuſve ſive inſtitutis, ſive exhæredatis, libertus, libertave a patre, qui duos, pluresve liberos habet in poteſtate fuerit aſſignatus. Hujus enim liberti, ſi pater, qui adſignavit in civitate eſſe deſinet, hæreditas ei cedit, in quem pater jus patronatus judicio ſuo contulerit, cujuſque libertum eum eſſe voluit præcipuum, ſive teſtamento, ſive aliter: (c) niſi qui patronus ex filiis fuerat a patre conſtitutus, ſine liberis deceſſiſſet, etenim tum cæteri liberi, fratreſque defuncti omnes pariter ad ejus liberti ſucceſſionem veniunt, neque enim aſſignatione uni facta, cæteri deſinunt eſſe patroni; unde *contra tabulas* habent bonorum poſſeſſionem, ut notat Cujacius *parat. ad hunc tit.* (d) Quod S. C. ſub Claudio, Sabellio, vel ut alii malunt, Vellejo. Ruſo, & Oſterio Scapula Coſſ. conditum fuit. (e) Quamvis autem aſſignatio filio familias facta, poſt emancipationem evaneſcat, quia filii ſtatus, in quo beneficium teſtatoris reſidebat, fuit immutatus; tamen ſi ab initio emancipato filio libertus fuit attributus, eam aſſignationem valere Mynſingerus cenſet. (f) Ego vero exiſtimo tum utiliter emancipato filio libertum adſignari, cum non pauciores, quam duo ſunt in poteſtate, atque emancipato ſimul cum altero ex iis, qui ſunt in poteſtate, adſignatur. Quod enim infirmum eſt ex perſona emancipati, propter perſonam ejus, qui eſt in poteſtate conſiſtit; exemplo (g) *l. ult. ff. de liber. & poſthum.* At ſi duos tantum liberos habeat pater, quorum alter ſit emancipatus, adſignatio utriuſque facta nulla eſt: quia neque ex emancipati, neque ex filiifamilias perſona ſuſtinetur: cum ex S. C. non aliter adſignari libertus queat, quam ſi adſignans duos minimum liberos habeat in ſua poteſtate, ut optime Cujacius explicavit. (h)

(c) *l.* 1. *§.* 5. *ff. de adſignand. libert. & inſt. de adſign. libert.*

(d) *per l.* 2. *§. ſi cap. ff. de bon. libert.*

(e) *inſt. de adſignand. l. §.* 3. *l.* 1. *ff. eod.*

(f) *ex l. utrum* 9. *ff. de adſignand. libert. in t. inſt. eod.*

(g) *l. mulieri ff. de cond. & demon.*

(h) *inſt. de adſign. libert.*

LXXXIII.

De S. C. Tertulliano.

Rerum ſeries nos ducit ad S. C. Tertullianum, & Orphitianum, quæ ad mutuas matrum, & filiorum ſucceſſiones pertinent. (i) Jure namque XII. tabul. ſucceſſionis jura ſequebantur ſolos agnatos, neque ad ſucceſſionem vocabantur præter eos, qui virili ſexu conjungerentur. Unde quia nulla inter liberos, & matrem agnatio intercedit, ſpes etiam ſucceſſionis

(i) Paull. *l.* 4. *ſent. t.* 9. & 10. Juſtin. *hoc t. inſt.* V veſ. *in parat.*

ab

ab inteſtato inter eos omni jure civili perimebatur: niſi mater conveniſſet in manum, & vito filiifam. loco fuiſſet. Etenim, ut alibi diximus, uxorum duo genera erant, (*a*) earum nempe, quas viri annum integrum uxoris habebant, eoque ſpatio uſucapiebant, quæ proprie uxores dicebantur; & earum, quæ matresfam. appellabantur, quæque convenerant in manum, ſive poteſtatem viri dupliciter: nempe *confarreatione*, ſive certis ſolemnitatibus, & ſacris, quibus de more adhibebarur *far*, quo farre utpote communi Romanorum victu, vit, & uxor veſcebantur, ut perpetuam vitæ communionem ſignificarent; & *coemptione*, cum vir mulierem intettogaret, an ſibi materfam. eſſe vellet, & viciſſim fœmina virum, an ſibi eſſe vellet pateifam. ac ſi conſentirent, muliet *conveniebat in manum*, ſive convertebatur fictione juris in ipſam viri perſonam, & in ejuſdem familiam transferebatur, tamquam filius patri; eaque coemptio dicebatur forſan quia, ut Varro, teſte Nonio, (*b*) tradit, mulier rres aſſes ferebat, quorum alrerum vito, veluti pro emptionis pretio dabat; alterum in foço ponebat ante Larem familiarem, alterum in ſacciperio, ſive in marſupio majori conditum compito vicinali dabat, ſive Laribus compitalibus, quibus fiebant ſacra: erant enim & Lares, qui viis publicis præſiderent. (*c*) Igitur ſive confarreatione, ſive coemptione mulier conveniret in manum, ac tamquam filiusfamilias viri poteſtati ſubjiceretur; naſcebatur inter eos, & filios mutua ſucceſſio ex jure civili, tamquam inter hæredes ſuos, & inter conſanguineos. (*d*) Nam inter hujuſcemodi conjuges intercedebat jus conſanguinitatis, quæ ad cognatos ex veterum ſenſu non porrigitur, nec tranſit in alios liberos niſi eos, qui communem habeant patrem, quod optimis auctoribus, validiſque rationibus adverſus Accurſium, & alios contendit Cujacius. (*e*) Quoniam igitur leges XII. tabularum ad ſucceſſionem vocabant conſanguineos, ideo conjugum horum ſucceſſio ad ſenſum XII. tabul. relata fuit a Juriſconſultis, qui legis verba porrexerunt ad confictam hanc a jure civili conſanguinitatem. At quæ mulieres a viro *annua* poſſeſſione fuerant uſucapræ, quæ proprie dicebantut *uxores*, differebantque a ſuperioribus, quæ *matresfam.* vocabantur; nullo jure agnationis viro, aut filiis conjungebantur; ideo nulla mutua ſucceſſio inter eos jure civili fuit inſtitura: quia leges XII. tabul. non niſi agnatis aperiebant inteſtati ſucceſſionem. Verum beneficio Prætoris, qui vinculum naturæ a jure civili neglectum agnoſcebat, admittebantur inter cognatos, & exedicto *unde cognati* ad filiorum ſucceſſionem vocabantur. (*f*) Claudius prætetea miſeratione materni luctus, in ſolatium amiſſi filii, defetre matribus cœpit filiotum hæreditates. (*g*) Tandem juris civilis aſpera ſubtilitas, quam pet ambages Prætor declinabat, ſublata prorſus fuit ævo Adriani, ſive Pii, ut Cujacius (*h*) probat: (duxit enim Pius ex adoptione nomen Adriani.) Itaque Tertyllo, & Sacerdote Coſſ. conditum eſt S. C. a Tertyllo *Tertylianum* appellatum, quo filiotum etiam ſpuriorum ſucceſſio aperitur (*i*) matri liberorum trium, ſi ſit ingenua, non vero aviæ, & libertinæ, ſi mater ſit libetorum quatuor, etiam ſi ſit in poteſtate parentis, cujus juſſu adire debet; ſiquidem filius neque ſuum hæredem habeat, nec filium emancipatum, quem tuetur Prætor, neque patrem, neque fratrem conſanguineum, ad quos lege XII. tabul. ſucceſſio pettinet tantum cum ſorore conſanguinea defuncti, mater ad hæreditatem ex S. C. vocabitur. (*K*) Sed ſi frater, & ſoror conſanguinei ſupeiſuiſſent; fratet matrem trium, aut quatuor liberorum jure ſuffultam excludebat, & hærediras inter fratres, & ſorores dividebatur ex æquis partibus. (*l*) Quod S. C. beneficium

(a) Cic. *in top.* Ulp. *inſt. t.* 9. Boet. *top. Cicer. ſerv.* Georg. 1. Scalig. *ad Feſt. verbo* diffarreatio Apul. *l.* 6. *de Aſino.*

(b) Roſin. *l.* 5. *c.* 37.

(c) Svet. *in Aug. Arnob. lib.* 8. Manut. *de veter. dier. rat.*

(d) Cuj. *obſ.* 7. *c.* 11. *enarrat. ad C. de S. C. Orphit. §. poſtremo ad hered. & parat. C. unde vir & uxor.* Gell. *c.* 6. *l.* 18.

(e) *Enar. ad C. de S.C. Orph. §. poſtremo notandum.*

(f) *inſt. de S. C. Tert. in princ.*

(g) *inſt. eod. §.* 1.

(h) *in notis ad inſt. eod.*

(i) *Paull. lib.* 4. *ſentent. t.* 10. & *inſt. t. de S.C. Ter.*

(K) Ulp. *inſt. c.* 26. *de leg. hared. §. inteſt. & inſt. t. de S.C. Tertyll.*

(l) *inſt. eod. §.* 3.

Juſtinianus ad matres omnes produxit, ſive ingenuas, ſive libertinas cum liberis, & ſine liberis; ex cujus inſtitutionibus, & novellis petere licet ea, quæ addita fuerunt ab eo, & immutata. Supereſt ut admoneamus mortuis filiis impuberibus, matrem, quæ iis intra annum petere tutorem neglexerit, ſucceſſione privari: (*a*) ut ex eadem cauſa ſucceſſores cæteri. (*b*) Excidet etiam commodo S. C. mater, quæ cum juraſſet non nupturam, poſtea nupſerit, (*c*) non dato alio tutore idoneo, nec redditis rationibus.

(a) *l.2.§.ſi mater. 18.ff. ad S.C. Tert.*

(b) *l. ſciant C. de leg. hær.*

(c) Cuj. *in enn. ad C.h. t.& inſt.*

LXXXIV. De S.C. Orphitiano.

Rurſus quia filius matri non ſuccedebat jure veteri, ob eamdem cauſam, quod ſcilicet nulla inter eos eſſet agnatio; ideo ut par beneficium redderetur liberis, M. Antonini tempore Orphitio, & Ruſo Coſſ. prodiit S.C. Orphitianum, quo filiis etiam vulgo quæſitis, ſi mater non ſit illuſtris, nec legitimam ſobolem habeat, (*d*) matris hæreditas, poſthabitis agnatis, & conſanguineis, functæ acquiritur, etiamſi alieno juri ſubjecti ſint, poſt aditionem, ac geſtionem pro hærede. (*e*) Et quoniam hæc S. C. conjunctionem naturalem tuentur; ideo minima capitis diminutio non tollit ſucceſſionem inter matrem, & filium mutuam per ea inductam. (*f*) Filia vero defunctæ matris ancilla, vel liberta ex S. C. Claudiano facta, de quo alibi dictum, quia matrem civilem non habet, S. C. beneficium non impetrabit, neque ullus, qui hæreditatis adeundæ tempore civis Romanus non fuerit. (*g*) Ex conſtitutionibus vero Principum, nepotes etiam, & neptes ad ſucceſſionem aviæ vocantur, ut *Inſt. h. t.* Antequam autem ab ultimis voluntatibus diſcedamus, producendum eſt S. C. quo ſi municipio pecunia legata inveniatur, ut ex reditu ejus venatus, aut ſpectacula præbeantur; vetatur eam in tales erogari cauſas, ac permittitur, ut id legatum in opus magis municipio neceſſarium conferatur, ac munificentia ejus, qui legavit, inſcriptione notetur. (*h*)

(d) *l.penult. C. hoc t.*

(e) Paul. *lib.4. ſent.t.10.* Cuj. *ennar. ad C. ad hunc tit.*

(f) *inſt.h.t.§.3.*

(g) *l.1.§.filio ff. ad S.C.Tertyll.*

(h) *l.legatum ff. de admin. rer. ad civ. pertin.*

LXXXV. De Lege Cornelia, & Julia Majeſtatis.

Jam quoniam leges produximus, quæ perſonarum ſtatus, & negotia complectuntur; ad eas quibus judicia, & crimina continentur, tranſeamus. Exordiemur autem a judicio triſtiori, atque atrociſſimo, nempe a crimine *perduellionis*, ſive *majeſtatis*: quæ leges ab ipſis primordiis Urbis initium duxerunt. Etenim numquam ſatis civitas conſtituta cenſetur, niſi latis hujuſcemodi legibus; quibus, veluti jactis fundamentis, publicæ tranquillitatis reipublicæ ſtatus, & quies innititur. Quid enim prodeſt muris Urbem circumdare, ſi lateant intus inſidiæ, ut ubi ſe occaſio dederit in principes, & magiſtratus, quibus omnium eſt concredita ſalus, erumpant? Sicut igitur muris vim exteram, ita majeſtatis legibus inteſtinam arcemus. Quamobrem harum legum præſidio, hiſque judiciis poteſtatem reges munivere ſuam: harum auctoritatem Junius Brutus, vel ipſo filiorum ſanguine ſancivit: ut quæ regium imperium defenderant, majori auctoritate rempublicam cuſtodirent. Primum vero Romanorum regem Romulum de proditione legem tuliſſe, Dionyſius refert: quod unum eſt e præcipuis capitibus legum de majeſtate, quas Decemviri a regibus acceptas in XII. conjecere tabulas, quibus capite punitur quiſquis aut hoſtem in patriam concitaſſet, aut civem hoſtibus tradidiſſet. (*i*) Quæ lex ſequentibus temporibus varie aucta fuit. Etenim lege Galbinia clandeſtinarum coitionum participes capite mulctabantur. Acceſſit lex Apuleja (*K*) a Lucio Apulejo Saturnio lata trib. pleb. anno IↃCLI. & lex Varia (*l*) a Q. Vario anno IↃCLXII., quibus legibus vis, & ſeditio in Urbe coorta vindicabatur; magis enim ad animadvertendum in ejus delicti reos, quam ad jus majeſtatis conſtituendum prodierunt; jam enim ſuperiotibus munitum erat legibus. Lucius vero Cornelius Sylla pluribus capitibus majeſtatis crimina comprehendit, le-

(i) *l.3.ff. ad l. Jul.Majeſt.*

(K) Cic. *de Orat.*

(l) Cic. *in Brut.*

gm-

gemque tulit, veteribus capiribus ſuſcitandis, & novis inſtituendis. Quo plures enim hujuſcemodi trucibus judiciis irretiret, pœnam remiſit iis, qui per calumniam alios accuſant, locumque in hiſce cauſis mulierum teſtimoniis aperuit. Quod etſi perturbatis illis temporibus conveniſſet, ſe præſertim homine ſolertiſſimo verarum, & falſarum criminationum vindice; ſequentibus tamen temporibus in maximam hominum perniciem erupit: data enim licentia in criminibus graviſſimis calumniatum, innocentium ſupplicio fraus exultat, atque baccatur, ut deterior omnibus criminibus ſit criminum accuſandorum impunitas. Nec ſolum fautores hoſtium, publicæque perturbatores pacis huic judicio ſubjecit, ſed & eos, qui magiſtratibus muneris exercitium impediſſent, aut ducibus hoſtium, vel prædonum captis ignoviſſent, & quod Verri Tullius, (*a*) objecit, eos accepta pecunia liberaſſet; & eum præterea, qui poteſtatem ſuam abjeciſſet, eamque defendere neglexiſſet, cum publico munere fungeretur. (*b*) Tandem Julius Cæſar, & poſt eum Auguſtus, unde huic legi nomen, *Julia*, nempe *Majeſtatis*, alia criminum capita ſuperioribus adjecerunt, quæ a Juriſconſultis noſtris referuntur. Etenim priſcis temporibus majeſtatis nomen intra perduellionem continebatur, quod crimen erat hoſtium patriæ, ſive illorum civium, qui opera, dolo, conſilio, aut machinatione aliqua, etiam ſine alio effectu, ſeditionem commovere, vel externum hoſtem ſuſcitare ſtuduiſſent; aliave ratione rempublicam perturbaſſent, aut partem diſcidiſſent illius. Porrecta deinde majeſtatis lex fuit a L. Sylla, poſteaque a Julio Cæſare, atque Auguſto, aliiſque principibus ad crimina leviora: ita ut ad criminum genera diſtinguenda, nomina quoque diſtinguere oportuerit. Unde perduelles dicebantur, qui, aut rempublicam univerſam, aut principis dignitatem læſiſſent: qui vero levius aliquid hoc in genere perpetraſſent, rei majeſtatis vocabantur. Eo enim ſuas vires hæc lex extendit, ut illos etiam arriperet, qui principum imagines in communem argenti uſum verterant, aut urina ſtatuas, eorum adſperſerant, aliave ratione dehoneſtarant. Per S. C, tamen ſupplicio eximebatur is, qui conflaſſet ſtatuas Imperatoris reprobatas, h. e. ſine ipſius permiſſu factas. (*c*) Ac ne majeſtate ſtatuarum Principis aliena fraus, vel violentia protegeretur; Senatus vetuit confugere ad ſtatuas Principis in injuriam alterius, aut damnum puta crediroris, vel alius, cui quis nocuiſſet. Unde permittebatur confugium tantum iis, qui vel in cuſtodia, vel in vinculis a potentioribus retineretur. (*d*) Unde majores opes hinc in fiſcum cadebant, quam ex viceſimis, & caducis. Quilibet enim vaferrimus aſſentator, quorum ſemper ſua dominarione unius eſt pluſquam ſatis, dilatandis faucibus hujus teterrimæ legis, gratiam captabat Principis, & evertendis civibus rem ſuam familiarem augebat. Singula vero ſive perduellionis capita, ſive majeſtatis peti abunde poſſunt a juriſconſultis, qui ea diſerte, ac ſtudioſe recenſuerunt in digeſtis, uti & Imperatores in Codice. (*e*) Ex quibus, itemque ex Tacito *lib. 1. annal.* colligitur famoſorum quoque libellorum crimen fuiſſe redactum in hanc legem ab Auguſto: cui forſan prævivit Sylla, de quo ita Cicero ad Attic. *Eſt Majeſtas, ut Sylla voluit, ne in quemvis impune declamare liceret*; (*f*) crimen quoque falſæ monetæ fuſæ in hanc legem Principes incluſerunt. (*g*) Et ne quid contra majeſtatem clam a pluribus non probatæ fidei hominibus ſtrueretur, S. C. prodiit adverſus illicita collegia. (*h*) Quamvis autem differentia ſit inter crimina perduellionis, & majeſtatis: pœnarum tamen haud ſcio, an diſcrimen inveniatur ullum: Siquidem ante Imperatores unum erat crimen majeſtatis perduellio, ultimo damnata ſupplicio;

(a) Cicero in *Verr.*

(b) Cicero, & Aſcon. *apud* Sigon. *lib. 2. de jud. c.* 29.

(c) *l. cujuſque 4. ff. ad l. Iul. majeſt.*

(d) *l. capitalium 28. §. ad ſtatuas ff. de pœnis.*

(e) *ff. & C. ad l. jul. Majeſt.* Cuj. *ad l. Paull. ſent. 5. cap. 29. & in C. hoc tit.*

(f) Manut. *de leg. pag.* 858. *poſt* Roſin. Matth. *de crim. pag.* 305.

(g) *l. 2. C. de falſ. mon.*

(h) *l. 1. ff. de Colleg. & corp.*

cio; quæ lege Cornelia, & Julia interdictio erat, aquæ, & ignis: (*a*) eamque pœnam omnibus delictis majeſtatis impoſitam fuiſſe docemur a Paullo JCto, (*b*) a quo accepimus, hanc fuiſſe antiquiorem pœnam hiſce criminibus: at ſuis temporibus invaluiſſe, ut humiliores quidem objicerentur beſtiis, aut igni exurerentur; honeſtiores vero capite punirentur. Vetum aliquid certe in perduelles excogitatum fuit atrocius, non modo ab Arcadio, & Honorio celeberrimæ legis auctoribus; (*c*) ſed a ſuperioribus Principibus, quorum conſtitutiones Arcadius, & Honorius, credo, attexuere legi ſuæ. Nam & Ulpianus ſcribit, (*d*) omnia crimina reo decedente, finiri, præter crimina majeſtatis: nec tamen omnia crimina majeſtatis poſt rei mortem ſubeſſe judicio, ſed tantum perduellionis crimen poſt mortem quoque rei leges ulciſcuntur, ejuſque memoriam perſequuntur, itemque filios, quibus ad propagationem calamitatis, atque ad longiorem miſeriæ ſenſum vita relinquitur. Aufertur enim iis a fiſco paterna ſubſtantia, & hæreditas qualibet ſive cognatorum, ſive extraneorum, ſpeſque dignitatum omnis, & bonorum eripitur, ut nihil iis ex hac mortali luce ſuperſit, præter lucis tædium, & mortis cupiditatem. Minus erunt enim parentes proclives in hac ſceleris immanitate, ſi norint ſeſe pœnas etiam in ſobolem tranſmiſſuros. Eas vero minime comitari minora majeſtatis delicta ex humaniorum JCtorum auctoritate nobis facile perſuaſimus. (*e*) Filiabus tantum propter infirmitatem, pudoremque ſexus, Principes conceſſere *Falcidiæ*, quam *legitimam* exponunt interpretes, (*f*) *detractionem* ex maternis bonis. (*g*) Id etiam triſte manat ob hoc crimine, quod omnes donationes, alienationes, emancipationes poſt crimen a reo etiam ante ſententiam factæ, prorſum irritantur: etſi reus vita defecerit, nihilominus tamen condemnatur, pœnæque adhuc vivere exiſtimatur. Ac propter delicti gravitatem haud pauca ſunt in hoc judicio ſingularia: minimeque cum cæteris communia: quorum haud exigui momenti eſt illud, quod non modo effectus, verum etiam conſilium, & voluntas pœnis afficitur: aliter atque aliis in criminibus, de quibus Ulpianus tradit neminem cogitationis pœnam pendere debere. (*h*) Quamobrem Cato pœnam in Senatu Rhodienſibus deprecabatur, propter cogitatum, non tamen patratum facinus. (*i*) Verum Jacobus Cujacius, (*K*) lux Romanæ vetuſtatis, negat pœnam cogitati facinoris hujus tantum eſſe delicti, ſed alia quoque gravia crimina comprehendiſſe apud Romanos, probat ex eo Servii loco ad illud Æneid.

Auſi omnes immane nefas, auſoque potiri,

quo loco Servius tradit jure Romano non effectum tantum, ſed voluntatem pœnæ ſubeſſe. A quo non diſſentit Seneca, (*l*), nec deſunt auctoritates ex jure civili. (*m*) Pluraque præterea Cujacius ex veteribus monumentis exempla collegit puniti, nec dum perpetrati facinoris in vario genere delictorum, idque generali Maximi Tirii definitione comprobavit: quaſi Ulpiani definitio pertinuiſſet ad illud crimen, de quo tractabat in eo loco, unde particula hæc fuit avulſa, nempe ad edictum, *quod quiſque juris in alterum ſtatuerit, ut ipſe eodem jure utar*; cujus cogitatio delicti, utpote levioris pœnam non incurrit, niſi ſequatur effectus. Sed quid reſpondebimus hiſce M. Catonis verbis adductis a Gellio: *Quis tandem eſt noſtrorum, qui quod ad ſe attineat, æquum cenſeat, quemquam pœnas dare ob eam rem, quod arguatur, male facere voluiſſe? Nemo opinor*. Sane ſecernerem puram, nudamque cogitationem facinoris, neque confecti, neque dum affecti (quam expertem prorſus pœnæ ſemper fuiſſe crediderim, & ita acceperim verba Catonis) ab alia voluntate cum periculoſo conatu, & aliqua

(a) Cic. *Phi. p.* 1. Sigon. *loc. cit.*
(b) *l.* 5. *ſent.* 29.
(c) *l. quiſquis* C. *ad l. Jul. majeſt.*
(d) *l. ult. ff. ad l. Jul. majeſt.*
(e) Matth. *de crim. ad l.* 58. *ff. tit.* 2. *c.* 3. *de læſa majeſt. n.* 7.
(f) Matth. *de crim. læſ. majeſt. c.* 3. *n.* 29.
(g) *de l. quiſquis* C. *hoc. tit.* §. *ad filius*.
(h) *l. cogitationis ff. de pœnis*.
(i) Gellius *lib.* 7. *cap.* 3.
(K) *obſ.* 8. *c.* 22. & *l.* 15. *cap.* 25.
(l) *declamat.* 7.
(m) *l.* 1. *C. Theodoſ. ad l. Jul. de amb.* & *l.* 1. *ff. de extraord. crim.*

qua

qua machinatione conjuncta, quam puto pœnam in gravioribus viguiſſe delictis: ut hac diſtinctione, quam & Matthæus (*a*) probavit, omnis auctorum diſſenſio tollatur. Hæc vero præcipua certe, ac propria hujus fuere criminis, ut nulla dignitas quem eximeret a tormentis, (*b*) ac ſi res poſceret, etiam torqueretur accuſator, (*c*) & ſervus adverſus dominum, utque eujuſvis etiam, ſi alias reprobatum fuiſſet, teſtimonium reciperetur: (*d*) inimico tamen excluſo; ac ſi opus fuerit, ſubjiciantur etiam teſtes. (*e*) Item ne hoc damnati crimine lugeantur, neve ſepultura dignentur, (*f*) quorum plura collegit Cujacius, (*g*) qui receptam illam rejecit interpretum opinionem, ut ſcillcet ad torquendum majeſtatis reum ſufficeret Judici fides unius teſtis, quia ſempiterna, ut vocant, probatio inde naſcatur, qualem probarionis ſpeciem negat Cujacius agnitam fuiſſe veteribus Jriiſconſultis: quia nullum ſit veritatis falſitatiſque dimidium. Quam Cujacii opinionem, & Mathæus (*h*) amplectitur.

(a) *de crim. ad lib.* 48. *ff. tit.* 2. *c.* 3. *n.* 4.
(b) *l. nullus C. hoc tit.*
(c) *l.* 3. *C. eod.*
(d) *l. famoſi l. in quaſt. ff. ad l. Jul. majeſt.*
(e) *l. Decuriones C. de quaſt. l.* 3. *&* 4. *C. ad l. Jul. maj.*
(f) *vide expoſit.* Jacob. Gothofr. *ad leg. quiſquis C. Theod. ad leg. Cornel. de Sic.*
(g) *C. ad l. Jul. majeſt.*
(h) *de crimin. lib.* 48. *ff. tit.* 2. *c.* 4. *n.* 6. *l. juris jurandi* 9. *C. de teſt.* Cujac. *enarrat. n.* 6. *C. ad l. Jul. majeſt.*

LXXXVI.
Ad l. Juliam de Adulteriis.

Proxime legem majeſtatis locatur lex *de adulteriis*, cum e criminibus hoc ſit graviſſimis; tum quia vix ulla mulier ad hoc ſcelus adigitur, quin pluribus una flagitiis involvatur; tum quia marito alenda obtruditur aliena proles, eique ab adulterii, & perfidiæ uxoris inſidiis periculum ſæpe creatur: quorum quoque metu, cum pudore conjuncto, maritus domum turbat, evertitque familiam. *Julia* vero hæc dicta eſt lex ab Auguſto, qui eam tulit, cuique *Julium* nomen ob adoptionem ex teſtamento Julii Cæſaris manſit. Hac lege publicum oritur quoque judicium, & accuſatio triplex; nempe jure *patris*, jure *mariti*, jure *extranei*. Haud procul ab ſuſpicione ſunt erroris, qui hanc ſecernunt a lege *de pudicitia*, quam ab Auguſto latam prodit Suetonius. Nam quidquid ad munimentum pudicitiæ pertinet: comprehenſum fuit hujus legis capitibus: quæ non adulterium tantum, ſed & *ſtuprum*, & inceſtum, & lenocinium, & puerorum corruptionem, & aliæ propudioſæ, ac nefariæ libidinis genera complectuntur. Quodque ad ſtuprum attinet, hoc ſane nomen latiſſime funditur: dedecus enim ſignificat, & turpitudinem, & non corporis modo, ſed & famæ, ac dignitatis notam. Quod probat Feſtus ex illis Nævii verſibus a Scaligero reſtitutis:

Seſeque ei perire mavolunt ibidem,
Quam cum ſtupro redire ad ſuos popularet.

Quibus in verſibus quis dubiter, poſitum eſſe *ſtuprum* pro *ignominia*? item alio loco;

Sin illos deſeratis fortiſſimos virorum,
Magnum ſtuprum populo fieri pergetis:

Quamobrem conſultiſſime Danthes in divino poemate, dæmonum inferorum *ſuperbiam*, *ſtuprum* appellavit. Unde non mirum, ſi quælibet libido, & corporis commiſtio ſive cum virgine, ſive cum vidua, ſive cum puero, ſive cum aliena conjuge *ſtupri* nomine continuatur. (*i*) *Adulterium* vero dicitur, auctore Feſto, quaſi *ad alterum itio*, ſive acceſſus: vel, ut ego interpretor, quod proprio quis conjugio relicto, corpus appetat alienum. Quod non omnino diſcrepat a Papiniani explicatione, qui adulterii nomen ortum ait a *partu ex altero* concepto. Verum veſtigium hujus vocis *partus* in adulterii vocabulo nullum invenio; utcumque affinitatem habeat cum voce *alterius*, ex qua natum eſt *adulterium*, velut ad *alterius*, nempe *uxorem*. Ex his omnes Valle (*K*) criminationes diſſipantur; cum enim vocabulum *ſtupri*, modo latius, modo ſtrictius accipiatur, facile ſententiarum diſſentio tollitur, quam ipſe

inter

(i) *l. inter liberos* §. 1. *ff ad l. Jul. de adulteriis.*
(K) *lib.* 6. *eleg.* 45.

nter JCtos falſo notavit; etſi revera id eorum culpæ tribuerit, qui has definitiones deſcripſerunt. Age nunc de adulterio primum, poſt vero de variis ſtupri generibus hac lege damnatis diſputemus. Igitur ante legem Juliam, ſive lege ipſius Romuli, ſive moribus priſcis Romanorum, crimen hoc acerrime vindicabatur. Ex injuriis enim privatorum publica res maxime vexatur: præcipue per labem alieni tori, qua ita exaſperantur animi, ut flagrantes odio, civitatem diſtrahant in ſeditiones, atque tumultus. Itaque numquam ſatis conſtitutam putarunt quietem publicam, niſi pudicitia, ſacraque jura tori legibus munirentur. Ut igitur metus proxime, ac perpetuo imminens, mulieres a flagitio abſterreret, facultatem uxoris necandæ marito permiſerunt, ſi cum adultero deprehenderetur, quod ex Catonis oratione retulit Gellius: (*a*) verba Catonis hæc ſunt: (*b*) *adulterio uxorem tuam ſi deprehendiſſes, ſine judicio impune necares; illa te, ſi adulterares, digito ne auderet contingere, neque jus eſſet.* Quam ſane morum aſperitatem lenivit dies, & humanitas una cum litteris, cultuque bonarum artium in Urbem paullatim repens, quæ viri manibus extorſit vindicem gladium; ita ut ſi eum in uxoris necem vertiſſet, lege Cornelia de Sicariis plecteretur. (*c*) Verum Imperatores aliquando iræ parcentes, exulcerati conjugis mitigavere pœnam, cenſueruntque virum uxoris adulteræ interfectorem in opus perpetuum tradendum, ſi eſſet humilior; honeſtiorem vero in inſulam relegandum. (*d*) Unde rectius Cujacius locum illum Julii Paulli in *lib. ſent. 2. cap. 26.* emendavit, ac pro *adultera* legit *adulterum*, nempe ita: *inventa in adulterio uxore maritus, ita demum adulterum occidere poteſt, ſi eum domi ſua deprehendat.* Marito enim occidere adulterum uſque, & ubique minime licuit; (*e*) ſed deprehenſum *domi ſua*; nec tamen quemlibet, ſed vita turpes, puta lenonem, aut publico judicio damnatum, nec dum reſtitutum: aut eum, qui artem ludricam exerceret, lucrive cauſa ſcenam conſcenderet, aut libertum ejuſdem mariti, parentumve adulteræ, vel ejus liberorum; dummodo adultero maritus occiſo, ſtatim ab ſe dimittat uxorem, (*f*) ne non tam honeſtatis, quam vindictæ cauſa videatur hominem interemiſſe, quod leges minime ferrent. Patri vero mulieris adulteræ, quam habet in poteſtate, permittitur hac lege adulterum occidere quemlibet domi ſuæ, vel generi, in ipſa turpitudine, actuque obſceno, ipſoque in opere ſive ut græci legislatores, Draco, & Solon loquuntur ἐν ἔργῳ deprehenſum; dummodum ſimul cum adultero eodem impetu interimat & filiam; ideo enim tam lata facultas patri adverſus adulteros tribuitur, quia & filiam uno impetu ſimul occidere compellitur. A cujus nece cum proprii ſanguinis caritate parentes abducatur; ideo a patre minus periculum vitæ adulterorum impendet. Plus igitur licentiæ datum eſt patribus, quia parcius ea eſſent uſuri, ſi ſcirent plus eſſe ſibi ex filiæ morte lugendum, quam ex morte adulteri exultandum. Quamobrem elegantiſſime Papinianus: (*g*) *pietas*, ait, *paterni nominis plerumque conſilium pro liberis capit.* At cum viro leges fuere minus indulgentes, quia nulla cognati ſanguinis caritas ferventem ejus iram temperat, & conjugalem amorem recentis injuriæ dolor facile ſuperat: ita ut nihili penderent viri uxoris animam, dum ne viventem relinquerent ſuam ignominiam. (*h*) Quo autem ſupplicio lex Julia crimen hoc affeciſſet, interpretes ambigunt. Juſtinianus in Inſtitutionibus *gladio* ſcribit in hoſce reos animadvertendum. (*i*) Quod forſan additamentum fuit aliorum principum ad legem Juliam. (*K*) Unde ne variationem pœnarum diſcentium faſtidio deſcriberet, voluit Tribonianus tempora conjungere, ac ſuppreſſis aliis pœnis, tantum

eam,

(a) *l. 10. c. 28.*

(b) *l. pr §. ul. ff. ad l. Cornel. de Sicar.*

(c) *l. ſi adul. §. Imperat. ff. ad leg. Jul. de Adult.*

(d) *l. marito ff. ad l. Jul. de Adul.*

(d) *l. marito ff. ad l. Jul. de Adul.*

(f) *d. l. marito ff. eod.*

(g) *l. 22 ff. ad l. Jul. de adult. l. 20. 21. 22. 23. 24. 32.*

(h) Cuj. *ad Papin. l. 22. ff. ad l. Jul. de adult.*

(i) *inſtit. de publ. jud.*

(K) *l. 30. C. hoc tit.*

Digitized by Google

eam, quæ ſua ætate vigebat, ad Juliam legem attexuit, ut ſupervacuis diſcriminibus lectores liberaret. Cæterum plura in veteribus monumentis exempla ſuperſunt pœnæ levioris, puta relegationis, aut deportationis. Ipſe enim legis hujus lator Auguſtus filiam, ac nepotem adulterii reas relegavit, (*a*) utpote id paternæ caritati adſcribatur; quid de Ovidio dicemus, cujus quoque vitæ pepercit, quamvis eam ſe amiſſurum fuiſſe ſcribat, niſi aliqua ex parte delictum excuſationem meruiſſet:

Et niſi delicti pars excuſabilis eſſet,
Parva relegati pœna futura fuit.

Unde Cujacius leniorem in crimine hoc Auguſtum arbitratur, quam poëtis perhibetur. Qui vero adulterium cum inceſtu cumulaſſet, & cognationem ſuam proprio corpore polluiſſet, *deportandum*, ſcribit Marcianus; (*b*) Ex quo colligitur detracto inceſtu, qui pœnam auxit ad deportationem, pro adulterio relegationem ſupereſſe. Item in militem, qui ſeveriori diſciplinæ obbligatur, ſi comperiatur adulter, deportatio ſtatuitur, (*c*) unde in paganum, quicum lenius agitur, relegationem tantum cadere oportet, uti pœnam mitiorem: ut non mirum, ſi veteres interpretes tradiderint, hujus legis pœnam antiquioribus non fuiſſe capitalem, ut Cujacius *obſervat*. 18. *lib*. 20. obſervavit: quod comprobatur, quia capitalis delicti reus abſens defendi poteſt. (*d*) Nam poteſt etiam abſens damnari: mulier vero adultera minime, cur? quia delictum capitale non habetur, (*e*) utcumque facti atrocitas aliquando principes exaſperaſſet, & capitalem ſententiam ab iis expreſſiſſet; (*f*) ac recentiori ætate morum diſſolutio in perpetuam legem id vertiſſet: ex qua in Theodoſianum codicem, & in jus Juſtinianæum capitalis adulteri pœna devenit. Extremum ſupplicium conſequitur mulcta bonorum: adulterii etenim damnatæ dos eripitur lucro mariti, quod ante legem Juliam inoleverat, ut de Cajo Titinio Minturnæ, ac ejus uxore Fannia memorat Valerius, & Horatius, *cruribus hæc metuat dotis deprehenſa*, quod origenem ducit ex veteri judicio, quod *de moribus* appellabatur, quoque uxor ob detectam ejus turpitudinem, *ſexta* dotis parte mulctabatur, (*g*) vel *octava*, ſi turpitudo eſſet levior; quæ actio, quia per legis Juliæ judicium ſilebat, ideo pœnam illius in legem Juliam conjecerunt; non enim utroque, ſed altero horum judiciorum licebat experiri. (*h*) Recentioribus vero conſtitutionibus, præcipue novellis Juſtiniani, extenuata eſt adulterii pœna: unde mulier verberata in monaſterium detruditur, ut a viro, ſi velit, intra biennium repetatur; eo vero non repetente intra biennium, aut mortuo, ibi maneat privata dotis commodo, ac lucri dotalis, donationiſque propter nuptias; & translatis duabus partibus, ſive beſſe bonorum in liberos; parte vero tertia, ſive triente in monaſterium; vel ſi liberi non extent, ſuperſint vero parentes, qui crimini non conſenſerint, duæ partes cadent in monaſterium; in parentes vero tertia. Nullis ſuperſtitibus parentibus, ad monaſterium ſubſtantia univerſa devolvetur, ſervatis viro ſemper dotalium inſtrumentorum pactis. (*i*) At ob adulterium viri, mulier ſuam recipit dotem, & donationes propter nuptias, reliquis de bonis tantum, quantum patet pars tertia donationis propter nuptias: reliquum fiſco vindicatur, niſi adſint deſcendentes, & ad tertium gradum aſcendentes, qui fiſcum excludunt. (*K*) Nunc in eos, qui hac lege tenentur, inquiramus. Atque ab ea eximitur, quæ inhoneſtis artibus vitam tranſigit: honeſtatis enim cuſtos eſt lex iſta: unde prorſus negligit eas, quæ turpi profeſſione jam pudorem projecerunt. (*l*) Ideo nec ea, quæ cauponariam exercet, aut ludricas artes, nec quæ in ſcena operam locat, lege iſta tenetur: niſi

quæ,

(a) Sueton. *in Aug c*.65. Pater. *hiſt.lib*.55. Dio *l*. 55. Briſſon. *ad hanc l*. §. *qui ſtuprum* 2.

(b) *in parat.ad hunc tit. ff.*

(c) *l.ſi quis viduam ff. de quaſt.*

(d) *l.miles ff.ad l.Jul. de adult.*

(e) Cujac. *obſ*. 20. *l*.20. & *l*.10. & *lib*.19. *c*. 18.

(f) *l.miles* §. *ea quæ ff. ad l. Jul. de adulteriis.*

(g) *l.caſtigati l*. 3. *eod.*

(h) Ulp. *in frag. tit*. 30. *de dot*. §. *motum*.

(i) *l.miles* §. *ſocer* §. *ad l. Jul. de adult. ubi* Cujac. *in Papin. l*. 2. *de adult. leg.* & *ff. eodem*.

(K) *Auth.ſed hodie. C.de adult. novell*. 134. *cap*. 10. & *Novell*. 117. *c*. 18. *l. conſenſu C. de repud.*

(l) Gudelin. *de jur. noviſ. lib*. 5. *cap*. 18.

(m) *ad l*. 29. *C.ad l. Jul. de adul. ubi* Cujac.

quæ, ut hanc legem effugeret, & impune pudicitiam alienis viris objiceret, matronalem ſtolam exuiſſet, quod ætate Tiberii frequenter uſu veniebat. (*a*) Cui doloſo, teterrimoque conſilio puniendo S. C. in eam ſententiam ad legem Juliam eſt adjectum. (*b*) Item nec ea elabitur legem, quæ quamvis impudicam profeſſionem edidiſſet; poſtea tamen honeſto connubio turpitudinem emendaſſet, ut ſapientes exiſtimarunt. (*c*) Has autem uxores, quæ matrimonio vetus dedecus diluerant, eas eſſe arbitror, quæ JCtis *uxores vulgares* appellantur; (*d*) ait enim Ulpianus, *quæ vulgaris fuerit*: ſcilicet ante matrimonium, quo ſenſu non pugnat cum legibus Codicis, (*e*) quas credo pertinere ad eas, quæ adhuc in connubio priorem impudicitiæ profeſſionem retinebant; ideoque diverſæ ab illis, quæ honeſtam vitam nubentes inierant, quamvis ante fuiſſent vulgares: unde non mirum ſi hæ *vulgares*, de quibus loquitur Ulpianus in legem Juliam incidant: minime vero illæ, quæ in Codice memorantur. (*f*) Uxores etiam Ulpianus huic legi ſubjiciendas cenſuit injuſtas, nempe ductas contra leges, & cum quibus leges connubium interdixerant; quæ propterea non jure, ſed uſu habebantur uxores: (*g*) quales erant nuptiæ a filiisfamil. contractæ invito patre, vel nuptiæ contractæ inter civem Romanum, & peregrinam; quo refert Cujacius (*h*) Ulpiani verba. In quibus certe omnibus eſt *matrimonium*, quia muliere vir ea pro uxore utitur; ſed non *connubium*, quod ſine ſolemnitatibus, & formula juris minime conſiſtit. (*i*) Porro quoniam non conjugium tantum, ſed ſpes ipſa illius digna eſt honeſto cultu; propterea cum ſponſa quoque adulterium committitur; quod Severum, & Antonium reſcripſiſſe, tradit Ulpianus, (*K*) etſi hodie propter Conſtantini conſtitutionem, quæ mariti tantum, ac genialis tori meminit, (*l*) neget Cujacius accuſari poſſe ſponſam ſive jure mariti, ſive extranei. (*m*) In concubina vero non hæret adulteri crimen: (*n*) quia utcumque concubina uxorem imitetur; tamen cum voluptatis nomen ſit potius, quam honeſtatis, minime digna eſt, quæ a legibus honeſtatis vindicibus reſpiciatur, niſi ſe in concubinatum permittendo matronæ nomen retinuerit: qualis concubina patroni, quæ jure non viri, ſed extranei poteſt accuſari. (*o*) eadem ratione cum ancillis nullum (ſiquidem de jure civili loquamur) intelligitur adulterium, quia eo jure connubii ſunt expertes; unde ſi vitientur, damnum, vel actione de ſervo corrupto, vel Aquilia lege, aut injuriarum vindicatur. (*p*) Nec tantum auctores hujus flagitii, ſed fautores quoque ſive re, ſive conſilio, ſive opera, eodem crimine implicantur. (*q*) Quamobrem & maritus, qui ſciens prudens de uxoris adulterio lucrum cœperit, quique deprehenſam retinuerit, lenocinii pœnas pendet, & pœna adulterii hac lege damnabitur; niſi uxoris libidinem, non tam conſilio, quam tædio judiciorum, ac negligentia proprii pudoris inultam reliquerit; (*r*) non tamen effugiet pœnam, ſi damnatam adulterii, vel propter crimen hoc expulſam, domum reducat. (*ſ*) Supereſt nunc de adulterii accuſatione diſputandum. Cum igitur hoc publicum eſſet judicium, accuſandi facultas omnibus dabatur. Maritus enim, & Pater injuriam propriam, extranei vero publicam civitatis labem ulciſcebantur; tantum vero mulieres ab accuſatione repellebantur, etiamſi propriam injuriam adverſus conjugem expoſtularent. Quod SS. Patrum pluribus videbatur abſurdum. (*t*) Atqui plus mali oritur viro ex adulterio uxoris, quam uxori ex adulterio viri; quia illud proprium totum commaculat, & obtrudit marito prolem extraneam; hoc

(a) *Tacit. 2. annal.*

(b) *l. mater* 10. §. *mulier ff. ad l. Jul. de adult.*

(c) *l. ſi uxor* §. 2. *ff. ad l. Jul. de adult.*

(d) *d. l. ſi uxor* §. 2.

(e) *l.* 22. & 29. *C. ad l. Jul. de adult.*

(f) Bud. *in l. ſi uxor ff. hoc tit.* Alciat. *parerg.* 4. Cuj. *C. ad l. Jul. de adult. in parat.*

(g) *l. ſi uxor ff. ad l. Jul. de adult.* Cujac. *obſ.* 6. *cap.* 16.

(h) *lib.* 3. *obſ.* 5.

(i) Rævard. *variar. l.* 4. *c.* 16. *pag.* 614.

(K) *ſi uxor.* 13. §. *Divi ff. ad l. Jul. de adult.*

(l) *l.* 40. *C. ad l. Jul. de adult.*

(m) *obſ.* 6. *cap.* 16.

(n) *l.* 1. §. 1. *ff. de concubinis.*

(o) *l. ſi uxor ff. ad l. Jul. de adult.*

(p) *l.* 6. *in princ. ff. ad l. Jul. de adult. l.* 23. & 24. *C. eod. l. ſtuprum* 25. *ff. de injuriis.*

(q) *l. qui demum ff. ad l. Jul. de adult.*

(r) *l.* 1. §. 2. & *ff. ad l. Jul. de adult. l. mariti* §. 4. *ff. eodem.*

(ſ) Cujac. *in enarrat. C. ad l. Jul. de adul. l.* 11. §. *ult. ff. eodem.*

(t) Athanaſ. q. 94. *ad Antioch.* Lactant. *divin. inſtit. cap.* 6. Nazianz. Ambroſ. & *alii apud* Cujac. C. *hoc tit.*

hoc veró torum polluit alienum : ideo non mirum ſi plus viro in uxorem, quam uxori in virum permittatur: Itaque non lege Julia, ſed actione injuriarum licebit uxori divortium petere ob læſam fidem tori conjugalis: vel marito ſibi adulterium objicienti, referre lenocinium, non quo lege Julia ita liberetur; ſed quo ſuus dolor juſta ultione, meritaque pœna mariti quoquo modo leniatur: (*a*) igitur vir accuſationem inſtituens, prius cogitur uxorem dimittere, quam eam , aut adulterum accuſet. (*b*) Sed ſi poſt divortium alii nupſerit, prius reum peragere debet adulterum, quam ſe vertat ad mulierem, niſi ei mulieri ante nuptias crimen intenderit ; aut ne nuberet quoquo modo denunciaverit . (*c*) Neque enim licet adulteram ſimul; & adulterum accuſare; (*d*) poterit vero ſimul cum reo accuſari is, a quo vel opera , vel conſilio fuerit adjutus , ſive ut admitteretur, ſive ut crimen pecunia redimeret. (*e*) Præterea ſi quis non fraude ſua, ſed reipublicæ cauſa ſine dolo abſir , inter reos minime referri poteſt ex capite VII. legis Juliæ. (*f*) Eadem lex propter ætatis lubricum, & levitatem conſilii, minoribus XXV. annis interdixit accuſandi facultatem, niſi tori ſui ulciſcantur injuriam. (*g*) Multum vero intereſt adulterane an adulter ſit accuſandus: etenim conſtante matrimonio non licet extraneo adulteram accuſare, niſi maritus, qui eam dimittere neglexerit, lenocinii prius accuſetur: (*h*) cum adulterum fas ſit etiam non facto divortio poſtulare. (*i*) Tempore porro ab aliis criminibus accuſatio iſta diſtinguitur. Plurimorum enim criminum accuſatio ſpatio XX. annorum ; (*K*) hæc vero quinquennio a die admiſſi criminis præſcribitur in adultero accuſando; in adultera vero accuſanda, ſex menſibus utilibus a die divortii ita computandis, ne quinquennium continuum a die admiſſi criminis numerandum exuperent, hoc eſt ne ſex illi menſes utiles ultra ſpatium quinquenne continuum excurrant: ne, ut ait Juriſconſultus, crimen quinquenquennio continuo ſopitum excitetur. (*l*) S. C. autem adjectum eſt, ut ſi plures ad accuſandum prodierint, & aliis diſcendentibus unus perſeveraverit, initium accuſationis ducendum ſit a die, quo libellos accuſatorios dedit is, qui perſeveraverit ; non autem a die illorum , qui deſtiterunt, ut a die perſeverantis accuſationis quinquennii lapſus definiatur. (*m*) Ex illis autem ſex menſibus utilibus primi duo dantur marito , vel patri ad accuſandum jure patris, aut mariti ; reliqui autem quatuor menſes ſuperſunt ad accuſandum non jure patris, aut mariti, ſed extranei. (*n*) Id enim præſtat accuſatio jure patris , aut mariti ut præferantur aliis accuſare volentibus : ita tamen, ut patri maritus anteponatur, utpote majori dolore accuſationem executurus. (*o*) Hoc etiam ei permittitur , ut adulterum, quem occidere veretur, viginti continuas diei , vel noctis horas domi coercere liceat, dum deprehenſi criminis teſtes advocet , quorum fide acceptam injuriam in judicio comprobet: quam facultatem, & ad patrem etiam adulteræ ſapientes extenderunt. (*p*) Prodiit ad hanc legem S. C. a Scævola relatum, quo adulterii pœna plectitur, (*q*) ſimul cum uxore in ſcelere deprehenſa , maritus is, qui clam & callide adulterum uxori ſubjecerit, ut eam in fraudem, & crimen impelleret. Nam quilibet ſuaſor , atque auctor, & machinator hujus flagitii hac lege comprehenditur per ea verbo : *Ne quis poſthac ſtuprum , adulterium facito ſciens dolo malo*, ubi JCtus ſubjecit, *& ad eum qui ſuaſit , & ad eum , qui ſtuprum , & adulterium intulit , pertinet* : (*r*) Excidit autem omnino maritus impoſterum ab accuſandi jure, ſi delatum adulterum non peregiſſet . Quod caput Hottomannus tribuit legi Petroniæ. Verum ne concordes nuptiæ in perpetuo diſcrimine verſaren-

(a) *l. ſi uxor §. judex ff. ad l. Jul. de adult. l. 1. §. 4. ff. eod.*

(b) *l. crimen. C. ad l. Jul. de adult. §. violenti.*

(c) *l. qui uxori 16. & ſeq. ff. ad l. Jul. de adult. l. 5. ff.*

(d) *l. 15. §. ult. ff. ad l. Jul. de adult. reus C. eod.*

(e) *l. nihil intereſt 32. ff. ad. l. Ju. de adult. §. 1.*

(f) *l. 15. §. leg. ff. eodem.*

(g) *d. l. 15. §. lex Jul. ff. ad l. Jul. de adult.*

(h) *l. conſtante ff. ad l. Jul. de adult.*

(i) *l. vim §. 1. ff. eodem.*

(K) Cuj *in Papin. l. 15. reſp. Paragraf. praſcript.*

(l) *l. mariti Parag. ſex menſium, & ſeq. ff. hoc t. l. 1. Parag. accuſationem ff. ad Turpil.* Cuj. *obſ. 15. l. 20.*

(m) *l. mariti 29. Parag. ult. ff. ad l. Jul. de adult.*

(n) *l. 2. Parag. penult. l. 3. l. 4. §. 1. l. 1 §. 6 o l. 14. §. penult. l. 30. §. 1. ff. ad l. Jul. de adult.*

(o) *l. 2. Parag. 8. ff. eodem.*

(p) *l. cap. 25. ff. ad l. Jul. de adult. in princ. & §. 1.*

(q) *l. is cujus 14. Parag. 1. ff. eod.*

(r) *l. hac verba 12. ff. ad l. Jul. de adult.*

Digitized by Google

ſarentur, nevè conjuges parerent livoribus extraneorum, qui ad accuſandum, non ſtudio alienæ pudicitiæ, ſed vulnere ſæpius acceptæ a muliere repulſæ adducuntur; eripuit Conſtantinus extraneis alieni tori accuſandi facultatem, eamque reſtrinxit ad eos, quos verus dolor urget commaculatæ familiæ, nempe præter maritum, & patrem ad neceſſarios, & propinquos, uti fratrem, patruum, & avunculum: quibus etiam per Conſtantinum licet, ab accuſatione recedendo, delatum crimen abolere: (*a*) nam neque lege Julia extraneis accuſandi facultas ſine modo ullo dabatur; ſed arctiorem habebant: non enim eis licebat accuſare mulierem alienam, niſi prius virum etiam lenocinii compertum poſtularent. (*b*) Scilicet viſum fuit verecundius agendum cum conjuge de uxore ſua bene cogitante, nec per extraneum uxoris fidem ei ſuſpectam reddendam, neque alieno livore conjugalem pudorem publicæ infamiæ ſubjiciendum. Quoniam vero ea ratione Conſtantinus ab accuſando adulterio arcet extraneos, quia indignum videtur concordes nuptias extraneorum audacia perturbare; colligit Cujacius facto divortio vetera extraneorum jura reſurgere, quia nullæ jam conſiſtunt nuptiæ, quas vexare ſit nefas; ac ſolum permanet crimen, quod utile ſit reipublicæ vindicari. (*c*) Mitius etiam a conſtitutione cum marito agitur, dum accuſat jure mariti; tum enim non cogitur inſcribere in crimen: ideoque ſi accuſationem non probet, calumniæ judicium non ſubibit: unde vel ex ſola ſuſpicione ad accuſandum ei deſcendere licebit; ſecus vero ſi jure accuſet extranei; quam legis benignitatem ortam ex miſeratione maritalis doloris, minime ad patrem extenderim cui minor injuria offenſionem parit minorem: ideo cogetur inſcribere in crimen, ut ſi falſum detuliſſe arguatur, calumniæ damnetur. (*d*) Et quoniam crimina hæc parietibus concluduntur, tenebriſque teguntur, ut probari nequeant, niſi per ſervos, & familiares efferantur, utpote ſceleris conſcios, & non raro adjutores; ideo lex quæſtioni, tormentiſque ſubjecit ſervos, & ancillas tum uxoris, tum patris ejus, tum etiam viri ſimul viventium. Et ne datis libertatibus judicio ſubducantur, vetuit lex mulierem, vel ipſius hæredes per ſexaginta dies a matrimonio diſſoluto eos manumittere: (*e*) ſi vero cognitio criminis diutius trahatur, manumiſſiones etiam protrahendas cenſuit Ulpianus, ne criminis probationes judici eripiantur: (*f*) Adimitur autem teſtimonii dictio tum fœminis, tum maribus crimine adulterii damnaris. (*g*) Ac Senatuſconſulto fuit conſtitutum ut Prætor quoque in hoc judicio, ſi fuerit conſcius teſtimonium edere debeat. (*h*) Figuram quoque divortii faciendi hæc eadem lex deſcripſit. Etenim ut adſpectu teſtium pudor conjugibus offunderetur, minuſque frequenter matrimonia diſtraherentur, juſſit, uti deinceps divortia coram VII. teſtibus civibus Romanis puberibus fierent, libertis excluſis. (*i*) Hanc ad legem Juriſconſulti revocant caput illud legis Juliæ, quæ *de fundo dotali* appellatur, qua Italici fundi alienatio in dotem dati prohibetur, de quo ſcripſimus etiam ſupra ad legem Juliam, & Papiam, ad quam a Jacobo Gothofredo refertur, niſi idem in utriſque legibus comprehenſum fuerit. Quod ad provinciales etiam fundos poſtea fuit a Juſtiniano porrectum: (*K*) nam & diſcrimen rerum mancipi, & non mancipi, quo Italicæ res a provincialibus diſtinguebantur, idem Imperator etiam ſuſtulit: ideoque recte ad provinciales fundos, qui jam nihil ab Italicis differunt, legis Juliæ caput extenditur; addiditque inſuper Juſtinianus, ut ne conſentiente quidem uxore, poſſet eum fundum vir alienare: cum lex Julia obligationem quidem fundi dotalis etiam uxore conſentiente vetuiſſet, non vero eodem conſentiente alienationem, cui difficulter mulieres ob ſexus avaritiam conſentire putantur; unde

(a) *l. quamvis* 30. *C. eod.*

(b) *l. conſtante* 16. *ff. ad l. Jul. de adult.*

(c) *vide* C. Theodoſ. *& ibi* Gothofr. *hoc t. & hac l.*

(d) *l.* 30. *ff. eod.*

(e) *l.* 3. *C. eod. ubi* Cujac.

(f) *vide* Cuj. *ad l.* 3. *C. eod. & l. proſpexit ff. qui & a quib.*

(g) *l. qui teſtamento §. mulier ff. de teſt. l. ex eo ff. de teſtibus l.* 14. *ſcio ff. eod.*

(h) *l.* 21. *ff. de teſt. parag.* 1. Briſ. *ad hanc leg. cap. de adult.*

(i) *l. unica in fine ff. und. vir, & uxor l. nullum ff. divort.* Briſ. *ad h. l. c. de divort.* 7.

(K) *toto t. ff. de fundo dot.* Briſ. *c. dotale prædium ult. d. l. ad l. Jul. de adult.*

de

de qua in re cavit eis propria natura, non opus fuerat cautione civili. (*a*)

(a) *l. ult. §. & cum lex C. de rei uxor. act. inſt. quibus alien. licet in princ. ubi* Vinn.

LXXXVII.
De Stupro.

Punito jam adulterio ad *ſtupri* coercitionem tranſeamus; ac primo meminerimus, quod initio propoſuimus, omnium libidinum genera in hoc vocabulum convenire: ſtuprumque generaliter pertinere ad virginem, viduam honeſtam, & pueros liberos: a quibus multo ante legem Juliam homines tum Athenis, cum Romæ, ſeveris legibus abſterrebantur. Quæ omnia complectitur Comicus in Curculione his verſibus:

Dumne per fundum ſeptum facias ſemitam,
Dum te abſtineas nupta, vidua virgine,
Juventute, & pueris liberis, ama quod lubet.

Crimina igitur hæc univerſa comprehenduntur lege *Julia de adulteriis, & ſtupro*. Verum propter diſtinctionem criminis, nomen ſtupri ſtrictius, & hac propria in ſignificatione accipitur, & peculiare eſt de virginitate puellæ. Quacumque autem ratione vir fœminam tentaverit ſeu vi, ſeu dolo, ſeu blanditiis, ſeu muneribus, in pœnam labitur: fœmina vero tantum, ſi ſponte, vel provocaverit virum, vel ceſſerit: nam vi compreſſa nec pœnam incurrit, nec amittit pudorem. (*b*) Nec ſeveritatem legis effugiunt, qui conſilium, opem, aut domum ad hujuſmodi flagitium præbuerunt, aut lucrum ea cauſa fecerunt. (*c*) Etenim ſtupratorum, aut ſponte ſtupratarum honeſtiores quidem media parte bonorum publicata mulctantur; humiliores vero relegati corpore coercentur, ſive, ut Hottomannus (*d*) interpretatur, & Vinnius, verberibus cæduntur: humiliores enim ſervos intelligimus, & infames. (*e*) Lex Attica ſtupratorem, vel ad ducendam puellam, vel ad dotandam cogebat; Moſaica ſimul ad dotandam, & ducendam. (*f*) Exacerbatur vero crimen: vindiceſque pœnæ ſæviunt aſperius in ſuaſores, adjutoreſque flagitii: exemplo legum Atticarum, quibus in hoc genere criminum fraus gravius, quam violentia puniebantur: vis enim a libidine, quæ ratione caret erumpit, fraus vero nectitur a malitia, quæ vitium eſt corruptæ rationis: eoque pernicioſius, quod cautius nocet, atque arte majori. Quamobrem capite plectuntur quicumque honeſtas mulieres, aut virgines donis, illecebris, aut dolis ab honeſtate ad turpitudinem abducunt. (*g*) Ac perfecto flagitio capite mulctantur; imperfecto vero deportantur in inſulas; corruptique comites ſummo ſupplicio afficiuntur.

(b) *l. cum qui* 18. *& l. fœdiſſimum* 20. *C. ad leg. Jul. de adult.*
(c) Matth. *de crimin. in leg. Jul. de adult. c.* 5. *n.* 7.
(d) *ad t. inſt. de pub. jud. §. item lex Jul.*
(e) *l.* 7. *C. de inceſt. nupt.*
(f) *Deut.* 22. 29. *Exod.* 22. 16.
(g) *l.* 1. *§. ult. ff. de extraor. crim.*

LXXXVIII.
De Inceſtu, & Lege Peducea.

Quia, uti diximus, lex Julia libidinum omnia genera coercuit, cum iis, & inceſtum comprehendit: ac poſt Auguſtum alii Principes ſingula hujuſmodi crimina eamdem ad legem attexuerunt; ut quidquid novi de his emergeret, ad legem Juliam referretur. Quamobrem Juriſconſulti cum hujus legis expoſitione ſuas *de inceſtu* diſputationes conjunxerunt. (*h*) Hujus autem interdictio criminis oritur a communibus hominum moribus, ſive, ut optime Cujacius exponit (*i*) *a iure naturali*, quod in mores hominum manavit univerſorum: efferatos enim, quorum ratio, in qua hominis natura verſatur, elangueſcit, vix hominum loco ducimus: qui ſi conſopitam vitiis rationem exuſcitarent, cum cæteris mortalibus in eamdem honeſtatis legem procul dubio convenirent. Quamobrem ſervi, qui cum cives non ſint, juris civilis minime participant; tamen prohibentur contrahere nuptias inter patrem, & filiam, quia id vetatur jure naturali, quo tenentur omnes. (*K*) Ideo Paullus ait: *in contrahendis matrimoniis naturale ius, & pudorem eſſe inſpiciendum: contra pudorem autem eſſe, filiam uxorem ducere*. Pugnat enim conjugalis amoris familiaritas, cum veneratione, cultuque paterno, ita ut oporteat alterum ab altero tolli: nullaque

(h) *l. ſi adulterium* 38. *ad leg. Jul. de adult.*
(i) *in l. ſi adopt.* 14. *ff. de ritu nup. ſive ad l.* 35. Paul. *ad edict.*
(K) *l. adoptivus* 14. *ff. de ritu nup. §. ſerviles.*

Digitized by Google

utrimque poſſit exiſtere, niſi abſurda prorſus, & monſtroſa conjunctio: Quamobrem jure damnatæ ſunt hæ conjunctiones; quamvis Perſis eſſent uſitatæ: quia ſi non moribus Perſarum, at univerſæ naturæ hominum adverſantur. (*a*) Præterea quid iniquius, quam conjugales amores, qui nuptiis extraneorum ſerpere poſſunt latius, & profundere ulterius benevolentiam, atque mutuam caritatem contrahere intra ſuam cujuſque domum, ut duplex amor conjugalis, paternuſque ſimul in iiſdem perſonis perpetuo vertatur? (*b*) ut optime Philo, & poſt eum Chryſoſtomus ratiocinatur. Hinc natura ipſa nobis harum nuptiarum horrorem ingeneravit. Quamobrem hiſce conjunctionibus notandis leve Juriſconſultis viſum fuit nomen *inceſtus*: idcoque atrocius excogitavere vocabulum, eaſque *nefarias* appellarunt: ut hoc vocabulorum diſcrimine prohibitio *naturalis* diſtingueretur a prohibitione *civili*, ad quam inceſtum retulere. (*c*) Quæ ſane diſtinctio naturalis, & civilis prohibitionis erat neceſſario notanda, propter diverſitatem juris inde progredientem. Jus etenim naturale, ſive gentium ignorare, minime licet, unde numquam inceſtum remittitur per cauſam hujus ignorantiæ; nam ut Menander ſcripſit, ὐκ ἐςὶ τὐς τῆς φύσεως λαθεῖν νόμους, *numquam latuerint naturales leges*. (*d*) Ignorantia vero juris civilis excuſat, mulieres præſertim, cum quibus lenius agitur, ſi contra jus civile inceſtum concubitum admiſiſſent. Committitur autem jure naturali, ac moribus gentium inceſtus inter aſcendentes, & deſcendentes in infinitum, & inter eos, qui horum locum, vel affinitate, vel adoptione ſubeunt, nempe inter vitricum, & privignam, & quam Ovidius *pæne filiam* appellat, interque novercam, & privignum; vel adoptivum patrem, & adoptivam: unde Phocylidis carmina: (*e*)

Μητρυιῆς μὴ ψαύειν δεύτερα λέκτρα γονῆος.
Μητέρα δ' ὡς τίμα τὴν μητέρος ἴχνια βᾶσαν.

Eodemque jure inceſta etiam habetur conjunctio inter ſocerum & nurum, ſocrum & generum: imitantur enim parentes, & liberos: quorum etiam ſimulacrum naturali honeſtate munitur. Sororum quoque, fratrumque conjunctio prohibita quidem Chriſtianis eſt jure divino, verum an ſecluſa religione, jure naturali, vel tantum civili prohibeatur, haud parum inter Juriſconſultos ambigitur: propter mores aliquot gentium, quibus hujuſcemodi nuptiæ permittebantur. Qua in re Cujacius minime ipſe ſibi conſtat. Cum enim in Papinianum ſcribens (*f*) reprehendiſſet Nepotem, quod operis initio falſo tradiderit, Athenis licuiſſe ducere ſororem germanam, & in commentariis ad *novell.* 12. prohibitionem talis conjugii arceſſat ab jure gentium; tamen in paratitlis, & enarrationibus ad *tit. C. de inceſtis nuptiis*, mutata ſententia, quod legibus gentium adſcripſerat, attribuit legibus civilibus; ac ne ſecum pugnare videatur, adjicit jure civili noſtro hæc prohiberi auctoritate juris gentium, nempe quia paucæ admodum nationes inde aberrent, ideoque jus hoc, quod ex majore gentium numero coaluit, haud immerito ad jus gentium revocari: utcumque moribus Perſarum, & Ægyptiorum ſororis lectus fratri patuerit; & moribus Athenienſium frater cum ſorore conſanguinea jungebatur. (*g*) Hoc amplius addit Nepos, Cimonem Athenienſem cum ſorore germana ſe junxiſſe. Quod etſi παρανόμως, hoc eſt *non jure* factum arguat Athenæus; (*h*) tamen id non reprehendit, quaſi germanam ſibi habere uxorem nefas fuerit; ſed quod ea ſine nuptiis abuteretur. An *germanam* Nepos accepit pro *conſanguinea*? minime; nam Ciceronis ætate proprietatis verborum tenaciſſima, Cornelius Nepos puri ſermonis, & Marci Tullii ſtudioſiſſimus, numquam aliter, quam ille, fuiſſet locutus.

(a) Xenoph. *memorab.* 4.

(b) Philo *de leg. ſpecial.* Chryſ. *ad* 1. *Cor.* 1. 3. 15.

(c) Cujac. *parat. C. de inceſt. nupt.*

(d) Cuj. *ad Papin. quæſt.* 30. *l. ſi adulterium, ff. ad leg. Jul. de adult.* & *obſ.* 21. *c.* 18.

(e) *l. adoptivus* 14. *ff. de ritu nup. ubi* Cuj. *ad l.* 35. Paull. *ad edict. inſt. nupt.* §. *affinitatis,* & §. *ſocerum l. ariſt. ff. de ritu nupt.*

(f) *l.* 36. *q. ad l. ſi adulterium* 38. *ff. ad l. Jul. de adul.*

(g) Demoſth. *adverſus Eubulidem.* Cor. Nepos *in procem.*

(h) *l.* 13. *cap.* 2. Petit. *ad leges Attic. l.* 1. *t.* 1. *ubi emendat Athenæi locum p.* 440.

cutus. Cicero enim *pro domo* de Clodio, qui cum ſorore coiverat eodem patre, matreque nata, hæc ait: *Clodius cum ſorore germana nefarium ſtuprum fecit*, & pro Fontejo: *Cum præſertim ſoror germana fratrem amplexa teneat*. Quamobrem Livii tempore variaſſe arbitror hujus vocis uſum: ideoque apud ipſum Perſeus, & Demetrius diverſa matre fratres, patre vero eodem, germanitatis nomine conjunguntur. (*a*) *Subiturum*, inquit, *vobis germanitatis memoriam*. Quin neque Aſſyrii ſororum nuptiis abſtinebant: Lucianus enim Jovem ait cum Junone fœdus conjugale percuſſiſſe Perſarum, & Aſſyriorum legibus. (*b*) Quæ populorum auctoritas haud paucis Juriſconſultorum perſuaſit, harum nuptiarum prohibitionem e civilibus potius inſtitutis, quam e communi gentium jure proceſſiſſe, contra Platonis auctoritatem. (*c*) Meminit & Cicero legis Peduceæ de inceſtu, quam notavit Hottomannus. In cæteras cognatorum conjunctiones, inceſtus maculam non jus gentium, ſed civile perfudit. Quam vero pœnam huic delicto veteres conſtituerint, vix liquido diſcerni poteſt: niſi ſufficiat controverſiæ definiendæ Ciceronis locus *de legibus*: ubi apud eum hoc eſt capitale delictum: quod ſimul cum pleriſque aliis a publicis legibus forſan ille tranſtulit in ſuas. Cujacius (*d*) ex libris juris colligit jure antiquo dotem fuiſſe caducam fiſco, & fructus dotis, & donationem propter nuptias. Ac Juſtinianus juſſit inſuper, hujuſmodi reos humiliores quidem flagris cæſos; honeſtiores flagris exemptos in inſulam deportandos: (*e*) ita enim Cujacius in ea novella exilium accipit, quæ pœna & ante vigebat. (*f*) Bona vero ſervantur liberis ex juſto matrimonio ſuſceptis, iiſque deficientibus, publicantur. (*g*)

(a) *l.40.c.8.*
(b) *de ſacr.*
(c) *l.8.de legib. l.3.de nat.Deor.*
(d) *ad nov.2.*
(e) *Nov.12.ubi* Cuj.
(f) *l. ſi quis viduam ff.de qu.*
(g) *Auth. inceſtus C.de inceſt.& injuſt.nupt.*

LXXXIX. De Averſa Venere.

Atque hactenus lex Julia flagitioſam libidinem a mulierum corpore propulſavit: ſupereſt modo caput illud, quo fœda venus ab adoleſcentium pudore depellitur. Quæ aliis criminibus eo pernicioſior eſt cum publice, tum privatim, quod naturalem ſimul, ac civilem evertit ordinem. Etenim venerea cupiditas, quam ad propagationem natura procudit, ſi maſculos appetierit, in humani generis vertet interitum: ut merito a Platone, reliquiſque ſapientibus contra naturam exiſtimetur: perimit enim generationem, quod naturæ maximum eſt opus, unicumque conſilium. Civilium præterea rerum compoſitionem diſſolvit: quia mares virilibus artibus, ac generoſis exercitiis inſtituendos, aſſueſacit vivere molliter, ac muliebriter, & impudice: ut cum poſtea corporis emptores non inveniant, cogantur reliqua parte vitæ, fraudibus, & lenociniis, aliove turpi quæſtu ſibi parare neceſſaria: ne quid dicam de inſolentia, & intemperantia, & ſuperbia, quam in adoleſcentibus ingenerat amatorum numerus: qui blanditiis, & fœdis obſequiis non corpora modo, ſed & animos puerorum ab ingenio virili transferunt in muliebre, ut grandiores facti, cum ab illis deſerantur, non tamen relinquantur a vitiis, quæ ab amatorum aſſentatione diu contraxerunt. Poſtremo quid indignius, quam amorem virorum mutuum, quem ad animos adglutinandos a natura retulimus, traducere in fœdam conjunctionem corporum: ex qua ſanctiſſima virtutum amicitia in uſum teterrimæ libidinis commutetur. Quamobrem apud Græcos, quorum legibus, & moribus puerorum amores adeo extollebantur, ut pudori duceretur adoleſcentibus nullos habere amatores, (*h*) tamen ſi amor non intra pulchritudinis cultum, ſtudiumque maneret, ſed in concubitum tranſiret; corruptores puerorum meritis pœnis afficiebantur: immo ſi adoleſcens diſſolute, atque impure viveret, culpa in amatorem conferebatur, ut pœnas alieni vitii pendere cogeretur; virtutis enim, non libidinis nexum voluerunt eſſe pulchritudinem. Quæ inſtituta Plato in ſuam tranſtulit

(h) Cic. 4. *de repub.* Alcinous Platonicus *c.26.* Plut. *in apopht. Lacon.*

rempubl. indeque in Stoicam diſciplinam conceſſere. Unde non apud philoſophos modo turpes habebantur, ſed apud Lacedæmones tota vita infames reputabantur, qui ab amore pulchritudinis ad obſcœna deſideria dilaberentur: utpote amatores corporis, non animæ, quæ & corpori pulchritudinem afflat.

XC.
De Lege Scantinia.

Romæ autem haud paucis ante legem Juliam annis, lata fuerat Scantinia lex, qua ingenuorum adoleſcentium corruptores, ipſique ſponte corrupti adoleſcentes decem millibus nummum damnabantur. Cujus legis auctorem faciunt C. Scantinium Aricinum trib. pleb. quem accuſavit M. Marcellus ædilis curulis, cujus filium Scantinius de ſtupro appellaverat, ut Valerius tradit. (*a*) Ac Scantinio quidem tribunorum aliorum opem imploranti adeſſe illi noluerunt. Quam levem ſane in tanto crimine pœnam Julia lex auxit ad ſummum uſque ſupplicium, ut Juſtinianus, (*b*) & Paullus teſtantur. Quod Gothofredus junior, aliique accipiunt de libidine cum violentia commixta: nam eum, qui puerum perduxiſſet non invitum; dimidio bonorum fuiſſe mulctandum, Paullus tradit apud auctorem *collationis legum Moſaicarum*. (*c*) Siquidem hujus pœna criminis ſine exceptione uſque ad capitale ſupplicium exacerbata recentioribus temporibus fuit: cum tota Urbs hac libidine ita flagraret, ut exemplo ſceleſtiſſimorum principum Neronis nempe, aliorumque huic monſtro non diſſimilium, adoleſcentes mulierum officia uſurparent, quaſique ſexum omnino mutaſſent, pigmenta faciei, veſtimentaque muliebria ſibi adhiberent, ſeque viris in concubitum nuptialibus quoque ſolemnibus turpiſſime traderent. Quam ſceleris fœditatem Alexander Severus, & Philippus, aliique honeſtiores Imperatores acerrimis coercuere ſuppliciis. Vehementius vero exarſere Conſtantius, & Conſtans, qui flammas hujus criminis vindices exuſcitaverunt; quod ſignificatur per illa verba celeberrimæ legis: *Cum vir*, (*d*) *exquiſitis pœnis*, nempe ignis pœna, quod ſummum erat ſupplicii culmen. Idque clarius expreſſit Valentianus (*e*) qui ſcelus hoc *vindicibus flammis* cenſuit expiandum; ideo *gladii* voce mortem ſignificari docet Gothofredus. (*f*) Porro lex illa *cum vir* omnem puerorum corruptelam comprehendit, ſive cum nuptiis, ſive ſine nuptiis: nec enim Ravardo aſſentior, qui eam ad nuptias maſculorum contrahit; *nubendi* enim verbum, quo Imperator utitur, ad omnem concubitum extenditur, ſive legitimum, ſive meretricium, ſive quoquo modo impudicum. Hæc enim Plautinus ſenex (*g*) ancillæ concubitum appetens clam uxore:

Tantiſper dum faciam cum Caſina nuptias.

& Læna in Ciſtellaria (*h*) meretricem ait quotidie *nubere*.

Hæc quidem ecaſtor quotidie nubit, nupſitque hodie;
Nubet mox noctu: numquam ego hanc viduam cubare ſivi.
Nam ſi hæc non nubat, lugubri fame familia pereat.

Et ad rem, de qua agimus, Martialis (*i*) de pathico dixit:

Qui loquitur Curios, aſſertoreſque Camillos,
Nolito fronti credere, nupſit heri.

Nupſit) hoc eſt muliebria paſſus eſt. Pergit lex *in fœminam*: quam particulam Gothofredus explicat *more*, ſive *inſtar fœminæ*: quemadmodum & Virgilius dixit *in arcus lcirtos*: quod Servius explicat in ſimilitudinem arcuum lciraerum. Item Propertius: (*K*)

Tandem acies gemines Nereus lunarat in arcus.

hoc eſt in ſimilitudinem arcuum. Quamobrem hoc ita legerim, & explicarim conſtitutionis initium: *Cum vir nubit in fœminam viris porrecturam*

(a) Valer. *l.* 6. *c.* 1. *n.* 7. Cic. Phil. 3. & *ep. Cælii* 12. *in l.* 8. *famil. M. T.* Cic. Juven. *ſat.* 6.
(b) *Inſt. de pub. jud.* §. 4. *l.* 1. *ff. de extraord. crim.*
(c) *t.* 5. *de ſtupr.* Jac. Goth. *in C. Theodoſ. ad l. cum vir.*
(d) C. *ad l. Jul. de adult.*
(e) *l.* 6. C. *Theodoſ. ad l. Jul. de adult.*
(f) *ad l. cum vir* C. *eod.*
(g) Caſi. *act.* 2. *ſc.* 8. *v.* 47.
(h) *act.* 1. *ſc.* 1. *verſ.* 45. *vide* Petrum Victor. *var. lect. l.* 21. *c.* 3.
(i) *l.* 1. *epigr.* 25.
(K) *l.* 4. *eleg.* 6.

Eturam quod cupiatur, hoc eſt : *cum vir femineo ritu ſuum corpus viro appetenti ſubjicit*. Itaque Rævardi commentum excluditur, eam legem ad ſola maſculorum inter ſe matrimonia referentis. Atque hae in lege obſeuritatem data opera quæſitam fuiſſe crediderim, ut auribus populi honos haberetur: ſceleriſque turpitudo neſarii, perplexitate verborum involveretur. Tandem contra hoc flagirium vehementer & Juſtinianus exarſit. (*a*)

XCI. Ad l. Plautiam, & l. Juliam, de vi pub. & vi priv.

Repreſſa libidine reprimamus & violentiam per leges de vi latas, nempe illas, quæ perpetuam habent poteſtatem: nam eæ, quæ pro re natain temporariis reipubl. neceſſitatibus ad certas ſeditiones coercendas, motumque aliquem civilem reprimendum ſuis temporibus prodierunt; quia tantum ad eruditionem & ad publieum Rom. reipub. ſtatum, non vero ad jus eivile pertinent; pro noſtro inſtituto relinquemus: quales fuere lex Pompeja, Clodia, Pedia, modoque in lege Plautia, & Julia conſiſtemus, quarum cognitio eruditionem ſimul veterum temporum, & reeepti juris complectitur utilitatem. Igitur ætate antiquiori ea potiſſimum vis dicebatur, quæ a Magiſtratu contra jus, poteſtatemque publicam adhiberetur, veluti ſi quis a conſule prohiberetur provocare ad populum. (*b*) Quamobrem vis *publica* hinc a *privata* diſcernebatur, quod illa per perſonam publicam, ſive per magiſtratum poteſtatis ſuæ metu; hæc a privatis, domeſticis opibus, ac viribus inferretur. (*c*) Poſtea vero deſtiterunt reputare vim a perſona, eamque æſtimarunt ab armis: ita ut hodie vim armis unitam, appellemus *vim publicam*; *armis* vero *exutam*, nuncupemus *privatam*, (*d*) forſan quia tantum publieis perſonis, publieæque ſolum utilitatis cauſa uſus armorum permittebatur; per leges enim XII. tab. nemini privato concedebatur eſſe cum telo: etſi noo deſint exempla vis abſque armis illatæ, quæ referuntur ad vim publicam; credo propter criminis atrocitatem, aut periculum: unde lege de vi publica tenetur, qui virginem rapuerit, aut ex incendio aliquid abſtulerit, aut coactis hominibus etiam ſine armis aliquem preſſerit: quibus actibus libertas, atque tutela publica minuitur, ut notat Cujacius; (*e*) ita ut ſine armis, potentia tamen exerceatur armatorum. Idem Cujacius definit *vim publicam* eſſe, quæ juri publico adverſatur; *privatam* vero, quæ privatis perſonis. Sed eum quilibet privatus in publici juris cuſtodia maneat, aut falſam putabimus hanc ab eo traditam differentiam; aut ita hæc accipiemus, quaſi publica ſit vis, quæ jus publicum directo petit, privatum oblique, ac per conſequentiam: & contra eam vim exiſtimabimus privatam, quæ directo privatum, oblique vero jura publica labefactat. Nunc explicata vi, pergamus ad leges. Ac primo ad legem Plautiam, ſive Plotiam (ab *au* enim ad *o* facile delabitur.) Lata hæc eſt eo anno, quo Sylla migravit e vita, nempe ab V. C. DCLXXV. Lepido, & Catulo Coſſ. (*f*) Quorum Conſulum diſcordia de Syllanis actis in apertam ſeditionem erupit, cum Lepidus Marianis ſtuderet partibus. Quo Urbe pulſo, & in Sardinia interempto, ferox victoria Catulus traxit in ſuam cauſam Publium Platium trib. pleb. hujus latorem legis, quam poſt reditum e Cilicia ſuaſit Cæſar, eaque flagrantes ſeditiones in Urbe reſtinxit. Latum eſt enim, ut in ejus caput quæreretur, qui Senatui ſtruxiſſet inſidias, aut Magiſtratibus vim intuliſſet, aut tumultus in Urbe commoviſſet, aut numero armatorum, ut alienam poſſeſſionem occuparet, poſſeſſorem de fundo dejeciſſet; atque fundi ejus, unde poſſeſſor fuiſſet ejectus, nulla uſucapio proderat. In eamque legem haud pauca majeſtatis capita conjecta fuerunt: adjuncta pœna interdictionis aquæ, & ignis, cujus in locum deportatio ſucceſſit: (*g*) humiliores vero capite plectuntur. Quamvis autem & Julium Cæſarem legem de vi aliquam tuliſſe appa-

(a) *Nov.* 77. & 141. Gudelin. *de jur. noviſſ. l.* 5. *c.* 18.

(b) Paul. *ſent. l.* 5.

(c) Cuj. *ad tit. C. ad l. Jul. de vi pub.*

(d) *Inſt. de pub. jud.* §. 8.

(e) *ad t. C. ad l. Jul. de vi pub. & privata.*

(f) *Vide* Sigon. *l.* 2. *de jud. c.* 33. & Paull. Manut. *de legib.*

(g) *l.* 10. §. *ult. ff. ad l. Jul. de vi pub. inſt. de pub. jud.* §. *item lex Jul. de vi.* Paul. 5. *ſent.* 26.

reat ex *Cicerone Philipp.* 1. tamen cum Auguſtus poſt eum id fuerit aggreſſus, crediderim ab hoc, utpote recentiori, non ſolum priora capita fuiſſe retractata; ſed addita etiam alia longe uberiora, quorum non pauca nobis Juriſconſulti tranſmiſerunt: Igitur hac lege prohibetur omne genus armorum in Urbe, agro, aut villa, exceptis iis, quæ cum aliena hæreditate capiuntur, vel ad venationis, itineris, navigationis uſum comparantur, vel pomercii, ſive mercimonii, ac venditionis cauſa conſervantur. (*a*) Novellis tamen Juſtiniani (*b*) omnis uſus, ac retentio armorum eſt interdicta; exceptis illis, quæ apta non ſunt ad prælium, nempe parvis machæris, aut cultris. Coercet etiam lex Julia de vi omnes, qui ſeditionis, aut tumultus conſilium inierint; ſervos, aut liberos homines in armis habuerint; in concionem, aut locum judicii cum armis, aut doloſo concilio proceſſerint. Item eos, qui ſimul cum armatis hominibus incendium tulerint, villas expugnarint, & quod a lege Plautia venit, qui poſſeſſorem domo, nave, agrove depulerint. Illud præterea caput de veteri jure fluxit in legem Juliam, quod cavit, ne ſcilicet quis Magiſtratus Pop. Rom. civem Romanum nccaſſet ad populum provocantem, aut ad Imperatorem, qui recentiori ætate populi vicem uſurpavit. (*c*) Præter illa vero exempla criminum, a quibus etſi abſint arma, tamen ſupra in legem Juliam venire diximus; hæc etiam propter atrocitatem haud minorem, ad vim publicam referuntur, quamvis arma non eſſent allata; veluti ſi quis incendium ſubjecto igne conflaſſet, aut Legatum, & Oratorem, comitatumve illorum percuſſiſſet; aut reum vinxiſſet, & judici, magiſtratuive ſubduxiſſet, aliave qua ratione judicium turbaſset. Pœna vero de raptu virginum etiam ſine armis, quam diximus ab hac lege deſcendere, longe gravius exacerbata fuit per Juſtinianum, qui ſummo ſupplicio affecit non eos modo raptores, qui vim honeſtis puellis attuliſsent; ſed & eos, qui perſuaſionibus, & blanditiis conſenſum illarum expreſſiſſent: illi enim corpus tantum, hi vero corpus, & mentem una corruperunt. (*d*) Et ad *L. Iul. de vi pub.* Marcianus refert crimen eorum, qui puerum, vel fœminam, vel quemquam per vim ſtupraſſent. (*e*) Vis etiam publicæ reus eſt, qui ab invito pecuniam abſtulerit, aut nova vectigalia exegerit, (*f*) quive funus diſturbavit, ejuſque diripiendi auctor fuerit. (*g*) Aliquot vero ſunt capita, quæ forſan ad vim privatam, & publicam revocantur, placuit enim gravius de criminibus hujuſmodi agi ſimul, & mitius poſse: veluti adverſus eos, qui aliquid ex incendio, vel naufragio, quorum eadem eſt pœna, & cauſa (*h*) rapuiſſent, ac ſine cæde, & ſine armis vim intuliſsent, hominemve judicio exemiſsent, aut ſine armis poſseſsorem agro deturbaſsent; quæ crimina videntur publicæ vis, & privatæ communia: etenim ea duplici nomine apud Juriſconſultos notata reperimus. (*i*) Singulatim vero ad vim privatam pertinet, ſi quis quæſtionem de alterius ſervo habuerit, hoc eſt, ſi quis alienum ſervum, ut quid ex eo eliceret, tormentis ſubjecerit. (*K*)

XCII.
De S. C. Voluſiano.

Item ſi qui coierint improbe in alienam litem; ut quod ex ea redactum eſset, inter participes fraudulenti conſilii divideretur, hac lege tenentur. Quod vetitum fuit S. C. Voluſiano ad hanc legem condito. Item qui auctoritate privata debitum ſibi a debitore ſuo per vim abſtulerit, & ejuſmodi reliqua. (*l*) Tenetur lege Julia de vi privata, & is, qui receperit, celaverit, tenuerit hominem, cui aqua & igni fuerat interdictum. (*m*) Reperimus etiam apud Calliſtratum lege Julia de vi plura circa teſtium admiſſionem, aut rejectionem fuiſſe conſtituta: ut ſcilicet aliqui vel propter reverentiam, quam reo utpote forte patrono ſuo deberent; vel propter igno-

(a) *l.* 1. & 2. *ff. ad l. Iul. de vi pub.*

(b) *l.* 85. *novell. c.* 4. Matth. *de crim. ad l. Plautiam p* 443.

(c) *paſſim in t. ff.* & *C. ad l. Jul. de vi pub.*

(d) *l. unica C. de raptu virg.*

(e) *l. in eadem* 3 *ff. ad l. Iul. de vi pub.*

(f) *l. ult. ff. ad l. Iul. de vi pub.*

(g) *l.* 8. *ff de ſep. viol.*

(h) *l.* 1. *ff. de incend. ruin. naufr.*

(i) *l.* 5. *ff. ad l. Iul. de vi pub. lib.* 10. §. 1. *cod. l.* 4. *C. cod. l.* 2. *ff. ad l. Iul. de vi privat. l.* 3. §. *item tenetur, ff. ad l. Iul. de vi public.* Matth. *de crim. ad l. Iul. de vi priv. t.* 4. *c.* 3. *ad l.* 48. *ff.*

(K) *l.* 4. *ff. ad l. Iul. de vi priv.* §. 1. *l.* 6. *ff eod.*

(l) *l.* 17. *ff. ad l. Iul. de vi priv.* & *l.* 2. & 3. *Paul. lib. ſent.* 5. *c.* 6.

(m) *l.* 3. §. 5. *ff. de teſtib.*

ignominioſam vitam, aut turpe artificium a teſtimonii dictione arceantur. (a) Pœna vero, quæ ab hac lege de vi privata deſcendit, honeſtiores quidem tertia parte bonorum mulctat, atque ignominia ſuffundit, arcetque loco ſenatorio, & ob omnium ſpe bonorum, publicorumque munerum; (b) humiliores vero, Paullo teſte, damnat in metallum. (c)

XCIII.
Ad leg. Juliam repetundarum.

Atque hæc quidem violentiam compreſſit: occurrit nunc legum Juliarum alia, quæ compreſſit avaritiam magiſtratuum, ne ab iis provinciæ, ac ſocii populi Romani opibus exhaurirentur: cum ob interponendam, vel non interponendam poteſtatem, atque ob judicandum pretium acciperent, & in mercimonium verterent auctoritatem publicam. Ne igitur opes provincialium paterent avaritiæ magiſtratuum, leges latæ ſunt de pecuniis repetundis, quibus ob ablatas, captas, conciliatas, averſas, pactaſque pecunias graviter puniebantur: unde merito *ſociales* leges appellabantur, quod ſociorum per eas fortunis, commodiſque conſuleretur. Et cum initio magiſtratus tantum provinciales, eorumque comites, quæſtores, legatos perſequerentur; poſtea ſe converterunt etiam ad urbanos, ut ab eorum rapacitate patrimonia tuerentur civium Romanorum. (d) Atque ante quidem nulla certa, perpetuaque lege, ſed conſtitutis ad tempus judiciis, datiſque recuperatoribus, quorum ſententia recuperarentur ablata, ſociis proſpiciebatur: ac magiſtratibus præfiniebantur ſumptus, caverique jubebantur, ne ſupra præſcriptum modum ſocios onerarent. Flagrante vero in dies avaritia magiſtratuum, opportuit ei coercendæ perpetuas excitare leges, (e) quibus pœnæ metus impenderet atrocioris. Lege autem Julia de vi, & S. C. ad eam condito, Paullus refert, (f) fuiſſe conſtitutum, ut ſi accuſator deceſſerit, aut aliqua ex cauſa accuſare impediatur, ut judicium conticeſceret, & reo poſtulante nomen ejus aboleatur: permiſſa accuſatori alteri facultate inſtaurandi judicii, reique de integro repetendi intra triginta dies utiles.

XCIX.
De Lege Calfurnia Junia.

Quales ante legem Juliam fuere Calfurnia, quæ certum Prætorem in Urbe dedit ſociis, ad quem de rapinis magiſtratuum provincialium quærerentur; ut ejus auctoritate profuſam pecuniam ab iis repoſcerent, ferent L. Calpurnio Piſone Trib. pleb. anno DCIV. L. Mario Cenſorino, M. Manilio Coſſ. (g) Hanc excepit lex Julia, cujus auctorem Sigonius facit M. Junium Pennum trib. pleb. Lepido, & Oreſte Coſſ. anno A. V. C. DCXXVII. Qua lege præter litis æſtimationem etiam exilium reis fuit adjectum: quod utrumque pertulit C. Cato vir Conſularis repetundarum ex Macedonia damnatus. (h) Eaſdem pœnas irrogavit & ſervilia lex, (i) cujus plura ſuperſunt capita ex veteri fragmento eruto a Sigonio, e Petri Bembi doctiſſimi undequaque viri muſæo, quæ in perpetuum jus non tranſierunt, unde ad ſolam antiquitatis notitiam ſuperſunt, ut ſatis nobis ſit hæc attigiſſe. Tulit de repetundis M. Acilius Glabrio: cavitque ne reus ejus legis, aut *ampliaretur*, aut *comperendinaretur*, hoc eſt ne differretur judicium. Ampliabant enim judices, cum in obſcura cauſa pronunciarent *amplius*: quod amplius requireretur ad condemnationem; comperendinebant vero, quando, poſcente accuſatore, vel defenſore, judicium protraherent, de quo late Manutius. (K) Eſt etiam de repetundis, & lex Cornelia, nempe lata a L. Sylla dictatore, qui pœnam auxit ad interdictionem aquæ, & ignis, ex eaque de hiſce criminibus judicatum fuit uſque ad legem Juliam, in quam, præter ſua, ſuperiorum quoque legum plura capita conjecit Julius Cæſar primo Conſulatu; (l) quædam vero ex veteribus immutavit, quam nobis legem omiſſis cæteris Tribonianus tranſmiſit. Hac igitur lege tenentur, qui

(a) Duaren. *l. 2. diſp. c. 33.*
(b) *l. 1. & ult. ff. ad l. Jul. de vi priv.*
(c) *l. 5. ſent. t. 26.*
(d) *l. 6. §. 2. ff. ad l. Iul. repet.*
(e) Cic. *l. 2. de offic.*
(f) *l. libellorum §. ſi accuſator 4. ff. de accuſ. & inſcript.*
(g) Sigon. *de jud. l. 2. c. 27.*
(h) Vellejus *l. 2.* Cic. *in Verr. & pro Balbo.*
(i) Cic. *eod. &* Liv. *epit. 70.*
(K) *de legibus.*
(l) Cic. *in Ver.*

quæſtum faciunt ex miniſterio, & poteſtate publica, vertentes eam ad arbitrium largientium, pecuniamque accipientes, quo præbeant, vel denegent officium ſuum. (*a*) Eadem lege prohibentur, & Senatores navim habere. (*b*) Et quoniam hæc lex prohibet lucrum ex miniſterio publico, ex quo plurimum quis rem augere poſſet ſuam, aut aliorum, ſi eam in publica legatione curet; propterea commode cum hac lege conjungeretur S. C. quo Legati ante perfectam legationem negotiis, vel privatis rebus obſtringi vetantur. (*c*) Miniſterium autem publicum negat Cujacius (*d*) accipiendum de ſcribis, viatoribus, aut præconibus, aliiſve miniſtris magiſtratuum; ſed iis convenire comprobat, qui cum jure Prætorio, aut Conſulari mittuntur in provincias. Hi enim non ſuos tantum, ſed ſuorum quoque mores, nempe ſatellitum, apparitorum, comitum, & univerſæ cohortis ſuæ facta præſtabant, atque accuſabantur publice per actorem ab ipſa provincia conſtitutum, (*e*) huic etiam judicio ſubjiciuntur judices pedanei & quicumque in Urbe, aut in provincia judicia ſua, vel ſuum teſtimonium vendunt, (*f*) & quotquot ob denunciandum, vel non denunciandum teſtimonium accipiunt. *Teſtimonium* autem *denunciare*, teſtificari non ſignificat, ſed diem ferendo teſtimonio dicere, ſive præſtituta die ad ferendum teſtimonium evocare, ut optime Budæus explicavit. (*g*) Hac eadem lege damnatur, qui pretium acceperit, ut militem legeret, aut mitteret, ſententiamve in Senatu, aut conſilio diceret, (*h*) vel accuſaret, aut ab accuſatione recederet; vel ut arbitrum daret, aut mutaret, aut ad judicandum compelleret. Item qui pretio inducatur ad conjiciendum hominem in vincula publica, vinciendumve, vincirive jubendum, aut dimittendum; vel ob condemnandum reum, aut abſolvendam, æſtimandamve litem, faciendumve, aut non faciendum capitis judicium, aut publicum negotium. Et qui acceptum tulerit opus publicum faciendum, (*i*) frumentum publice præbendum, ſarta tecta tuenda priuſquam perfecta, probata præſtita lege fuerint. (*K*) Si quid vero uxores provincialium magiſtratuum deliquiſſent, ab ipſis magiſtratibus ratio exigebatur, & vindicta ex S. C. Cotta, & Meſſ. condito. (*l*) Ac ne ullam ob cauſam provincialium opes exhauriantur, nefas eſt magiſtratibus in provincia fenus exercere, filio ſponſam parare, atque, ut pro noſtro Inſtituto capita omittamus ad extinctæ Reipublicæ regimen (*m*) pertinentia, breviter ac lege puniebatur, qui munus publice mandatum rumperet, ut priſca locutione Papinianus ait, id eſt *corrumperet*: ſiquidem gerendi magiſtratus cauſa munus accepiſſet: nam extra cauſam magiſtratus, licebat accipere munuſcula: dum ne plus in anno acciperet, quam centum aureorum æſtimationem: (*n*) niſi munera venirent ab uxore, ſobrinis, & propinquioribus, quorum liberalitas erga conjunctum a naturali caritate provocatur: (*o*) ut non mirum ſi ab iis in infinitum liceret accipere. Datum autem contra legem hanc, vitium concipit uſucapioni repugnans; unde non ante uſucapietur, niſi poſtquam redierit ad dominum, hoc eſt eo, unde a magiſtratu fuerat averſum. (*p*) Atque omnes venditiones, & locationes a magiſtratibus per ſordes pluris, minoriſve factas, eadem lex irritas declarat, ne cuiquam lucro ſit ſua poteſtas: adeo ut nec magiſtratu functo liceat remunerationem accipere ab iis, quibus poteſtas illius profuit; ne aliqua hæc via irrepentibus fraudibus aperiatur: ut contra Bartolum (*q*) rectius meo judicio docuit Alciatus. (*r*) In legem porro incidit, non qui acceperit modo; ſed & qui donaverit. (*s*) S. C. porro prohibentur legati ante obitam legationem negotiis, & privatis rebus involvi, (*t*) quod huc retulimus, cum aptior locus non occurrat. Pœna hujus

(a) *l. 1. uſq. ad 7. & ult. ff. ad l. Jul. repet.*
(b) *l. his, qui in fin. ff. de vacat. & excuſ. mun.*
(c) *l. legatus 12. ff. de legat.*
(d) *7. obſ. 9. & l. 1. ff. eod.*
(e) Cuj. *in enn. C. h. t.*
(f) *l. 3. C. h. t.*
(g) *in Pandect. vol. 2.*
(h) *l. 6. & 7. ff. h. t.*
(i) *d. l. 7. §. 2.*
(K) Cic. *in Verr. 1. & 3.*
(l) *l. 4. §. profici-ſ ci, ff. de offic. Proc.*
(m) *de quibus vid.* Manut. *de leg. &* Sigon. *de jud. l. 2. hoc capite.*
(n) *l. 6. ff. h. t.*
(o) *l. 3 ff. h. t.*
(p) *l. 8. ff. h. t.*
(q) *ad l. Aquilius, ff. de donat.* Matth. *de crim. ad hanc legem p. 564.*
(r) *ad l. Principalibus, ff. de rebus cred. & Parerg. 49 c. 2.*
(s) *l. ult. C. h. t.*
(t) *l. 12. ff. de legat. & l. 8. in ff. eod.*

hujus criminis fuit æſtimatio litis, quæ aliquando ſimplum erat, aliquando duplum, aliquando quadruplum, quale fuit impoſterum. (*a*) Quod prius reddebatur actori, ſive illi, cui pecunia fuerat exorta invito: (*b*) nam ſi judicem ſua ipſe fraude corrupiſſet, repetirionem pecuniæ minime habebat 1 Poſtea ex Arcadii, & Honorii conſtitutione quadruplum illud dividi oportuit inter fiſcum, & actorem. (*c*) Litis æſtimationem conſequebatur & exilium, & aliquando pœna etiam gravior, ſi crimen hoc aliis criminibus eſſet implicatum, veluti ſi magiſtratus ob tolerandum homicidium, aut furem dimittendum pecuniam accepiſſet; ex quorum criminum varietate judicis erit exacerbare, aut levare pœnas; (*d*) unde ſi quando alias pœnas irrogatas legibus abſque ulla exilii mentione invenimus: non propterea debemus exilii pœnam cenſere ſublatam, uti neſcio quam recte docuit Gothofredus junior. (*e*) Etſi enim inveniamus aliquos hac lege damnatos amiſiſſe ordinem, aut e Senatu motos; (*f*) tamen & Juriſconſulti, a quibus exilii pœnam crimini huic convenire diſcimus, deportationem, & verbera minitantur: unde ſicuti per has graviores pœnas atrocioribus factis congruentes, minime tamen ab exilio receſſum putamus; ita nec leviores, ubi levius quis deliquiſſet exilium, quod regulare erat, ſublatum exiſtimabimus: quaſi, multis propoſitis pœnis, judicis fuerit eligere digniorem. A teſtimonio quoque tum in judiciis, tum in teſtamentis dicendo talis reus rejiciebatur, ut Paullus tradit: (*g*) a quo videtur diſſentire Ulpianus, propterea quod in Florentino codice (*h*) deeſt negatio, quam ei ſcripturæ cum Cujacio reddendam putamus, ac legendum: *Eum qui lege repetundarum damnatus eſt, ad teſtimonium adhiberi non poſſe exiſtimo.* Quam emendationem ex vulgata lectione ſumptam tuetur ipſamet Ulpiani ratio, quæ ſtatim ſuccedit, nempe illa: *quoniam in judicio teſtis eſſe vetatur*, gravius enim eſt in teſtamentis, quam in judiciis dicere teſtimonium: ut qui a judiciis repellitur, eo ſic magis a teſtamentis arcendus. Frigida enim eſt alia Jacobi Gothofredi interpretatio, & a contradicendi ſtudio profecta, dum exponit, ideo poſſe in teſtamentis teſtimonium dicere quia tantum in judicio teſtis eſſe prohibetur. Quem ſenſum affingit Ulpiano invito, atque ut objectionem ab ſe proviſam eſſugiat, cogitur negare hujuſcemodi reos infamiam ſubiiſſe, contra perſpicuum Juvenalis locum de Mario repetundarum infami judicio damnato. Sat. 1.

Quid enim ſalvis infamia nummis?

Abſurdius autem videtur nobis, quod idem addit eam reo turpitudinem nocuiſſe in Senatu, & judiciis; at vero in teſtamentis minime: quaſi locus addat, aut detrahat ignominiam a famoſa ſententia ſemel tota vita ſuſceptam. Porro criminis hujus perſecutio morte non extinguitur. (*i*) Sed adverſus hæredes etiam durat ablatæ pecuniæ repetitio, & quadrupli mulcta: tantum intra annum a morte rei, etiamſi ante ſententiam, & litem conteſtatam deceſſiſſet, ac de hoc judicio intermiſſo, & poſtea contra hæredem reintegrato meminit (*K*) Plinius. Neque in magiſtratus tantum, ſed & in comites dabatur, (*l*) ac non licebat, niſi poſt depoſitum magiſtratum accuſationem inſtituere, ne provincialium importunitate magiſtratuum juriſdictio turbaretur. (*m*)

Ac lege quidem repetundarum privata provincialium pecunia repetitur ab avaris magiſtratibus: at ſi quando iidem publicam pecuniam averterint, reperitur per legem Juliam *peculatus*. Ante Servium Tullium, qui Plinio teſte, primus æs effigie ovium, boumque ſignavit, (*n*) & ut aliqui volunt, etiam argentum (*o*) Romani pretium rerum in *pecudibus* conſtituebant, aut *bobus*: ut iis pro crimine mulctarentur, & vectiga-

(a) *l. 1. & ult. C. hoc tit. l. 3. C. de Aſſeſſoribus.*

(b) Aſcon. *in Ver. 2.*

(c) *l. 3. C. de aſſeſſor.* Matth. *de crim. ad h. l. pag.* 569.

(d) *l. 7. ff. hoc tit. §. 3.*

(e) *ad l. 1. C. Theodoſ. ad l. Jul. repetund.*

(f) Sveton. *in Jul. cap. 43. & in Oth. cap. 2.* Plin. *lib. 2. ep. 11. & 12.*

(g) *l. 15. ff. de teſtib.*

(h) *l. 20. §. 5. ff. qui teſt. fac.*

(i) Cujac. *in arrat. C. ad l. Jul. repet. l. ult. ff. ad l. Jul. pecul. l. 2. ff. ad l. Jul. repet.* Matth. *de crimin. ad l. Jul. rep. pag.* 508.

(K) *lib. 3. ep. 9.*

(l) *l. 5. ad leg. Jul. repetund.*

(m) Matth. *de crim. ibid*

(n) *lib. 18. cap. 34. Scalig. adnot. in Feſtum verbo peculatus.*

(o) Varro *lib. 2. de re ruſ. cap. 4. de L. L.* Gel. *lib. 11. cap. 1.*

XCV.

Ad Leg. Juliam Peculatus de Sacrilegiis, & de Reſiduis.

iia

lia penderet. Unde furtum pecuniæ publicæ *peculatus* dicitur, tum quia *pecunia* nomen a *pecude* venit; tum quia criminis initium a *raptis pecudibus* extitit; tum denique, quia mulctam in *pecudibus* antea perſolvebant. Eſt igitur crimen hoc furtum pecuniæ publicæ, & rerum ſive Populi Rom. ſive Cæſaris: (*a*) nam res civitatum furti actione repetebantur, cum haberentur pro rebus privatorum; (*b*) conſtitutionibus tamen principum ſi quid civitatibus ſurripiebatur, ad peculatum redigitur. (*c*) Initio crimen hoc nulla certa, & perpetua, ſcriptaque lege, ſed ubi uſus veniret, rogationibus ad populum latis, cognitioneque Prætoribus, vel Conſulibus mandata vindicabatur. Ut proditum & de Lucio Scipione Africani fratre, atque aliis, qui ſecum eadem ſuſpicione criminis involvebantur. Judicium enim datum fuit in eum, quod diceretur pecuniam pacis cauſa a Pop. Rom. impetrandæ ab Antiocho accepiſſe, illamque minime in publicum retuliſſe. Deinde Syllæ fortaſſe temporibus (*d*) criminis hujus perpetua quæſtio in Prætore certo fuit inſtituta. Legem poſtea tulit C. Julius Cæſar, qua plura criminum capita comprehendit, nempe de peculatu, de ſacrilegio, & de reſiduis. Peculatus igitur crimen incurrit quiſquis, aut rapit ipſe, vel intercipit, avertit, aufert, inque rem ſuam vertit pecuniam publicam, ſacram, religioſam, & in aurum, argentum, æs publicum deterioris aliquid materiæ confundit; aut alteri, qui hoc meditetur, præſtat operam ſuam. (*e*) De quorum omnium in republica impunitate, ac licentia ſuis temporibus his verbis conqueritur M. Cato (*f*) *Fures privatorum furtorum in nervo, atque in compedibus ætatem agunt; fures publici, in auro, atque in purpura.* Non incidunt legem tamen ii, qui pecuniæ publicæ ab ſe capere periculum in ſe ipſos ſuſcepere: quid opus eſt enim aggredi lege illum, qui propria obligatione arguitur, ac ſua fide ad reſtitutionem urgetur? (*g*) Quamobrem Labeo peculatum definivit pecuniæ publicæ, aut ſacræ furtum non ab eo factum, cujus periculo fuit. (*h*) Variis autem exemplis a JCtis pecuniæ publicæ furtum declaratur, & peculatus crimen extenditur ad eum, qui operatur in cudenda moneta publica, & publicam notam argento non publico imprimat, aut ſigno publico furetur impreſſam; (*i*) Aut ex commentariis Cæſarianis argentum, aurumve averterit, aut refixerit; vel immutaverit æneam tabulam, ubi vel publicæ leges, vel agri publici forma deſcribatur; (*K*) aut publicarum tabularum inſpiciendarum, vel deſcribendarum poteſtatem injuſſu ejus fecerit, qui ei rei præeſt, quod Senatus cenſuit: (*l*) aut minorem pecuniam, quam locationis aut venditionis prætium fuit, in tabulas retulerit; (*m*) aut qui ex publica præda quid ſubtraxerit. (*n*) aut qui ſe fiſci creditorem ſimulaverit, ut pecuniam a debitore ſolius fiſci auferret, nam qui a debitore ſimul fiſci, & ſuo exegerit, reſtituere quidem fiſco tenetur propter illius privilegium; peculatum tamen minime admittit. (*o*) Criminis hujus pœna interdictio erat aquæ, & ignis: poſtea vero deportatio, in quam ea interdictio migravit; (*p*) inſuper & quadrupli condemnatione reus urgebatur, aliiſque pœnis ex arbitrio judicis, (*q*) & pro delicti gravitate per principum conſtitutiones ad extremum uſque ſupplicium puniebatur. (*r*) Eædem pœnæ tenent & ſacrilegos, eos nempe, qui ex publicis ſacris quid abſtulerint. Etenim qui rem privatam rapuerit e loco ſacro, jure civili per Antonini reſcriptum non pœna ſacrilegii, ſed actione furti tenetur: quamvis aliter Jure Pontificio conſtituatur: quo etiam rei profanæ furtum e loco ſacro in ſacrilegii crimine ponitur. (*ſ*) A qua ſententia, utpote ſanctiori, haud longe abiere veteres: quorum opinione ſacrum erat quidquid cuſtodiæ

Deo-

(a) *l. 6. §. ult. ff. ad l. Iul. pecul. l. ob pecul. l. ob pecuniam 83. ff. de furt.*

(b) *leg. eum qui 16. ff. de V. S.*

(c) *l. 4. §. 7. ff. ad l. Iul. pecul. &* Duaren. *diſp. anniver. li 2. cap. 76.*

(d) Sigon. de *judic. cap. 28. l. 2.*

(e) *l. 1. ff. ad l. Jul. pecul.*

(f) *apud* Gell. *lib. 11. cap. 18.*

(g) *l. 9. ff. ad l. Jul. pecul. §. iis autem.*

(h) *l. 9. §. eodem.*

(i) *l. 6. ff. eod. §. 1.*

(K) *l. 8. ff. eod.* Briſ. *antiq. c. 6. lib. 4.*

(l) *l. 9. §. 5. ff. eod.*

(m) *l. 10. ff. eod.*

(n) *l. 13. ff. eod.*

(o) *l. 12. ff. eod.*

(p) *l. 3. ff. eod. 1*

(q) *l. 6 l. pen. ff. eod.* Paull. *lib. 5. ſent. hoc tit.*

(r) *l. unic. C. de crimin. pecul. §. Item lex Julia inſtit. de pub. judic.* Jacob. Gothofr. *C. Th. ad l. Iul pecul. leg. 1.*

(ſ) *Cap. quiſquis 17. qu. 5.* Cujac. *obſ. 13. c. 19. l. divi ff. ad l. Iul. pecul.*

Deorum concredebatur, ac fidem numinum videbatur in ſuſpicionem adducere quiſquis furando rem eam, fruſtaret ſpem dominorum: unde ſenex Plautinus in Aulul. (*a*)

Fides noviſti, me, & ego te: cave ſis tibi,
Ne tu in me mutaſſis nomen; ſi hoc concreduo
Ibo ad te, fretus tua, fide, fiducia.

Pro te vero ſua principes nomen, crimenque ſacrilegii extenderunt aliquatenus ad eos, qui principum judicium, & auctoritatem in controverſiam vocant, aut ambigunt, an Imperator dignum hominem elegerit ad aliquod munus. (*b*) Conſtitutiones quoque principum imprudenter, vel induſtria violare ſacrilegium ducitur: quod multo aptius ad legum divinarum corruptores accomodatur: perperam enim Duarenus *leges divinas* exponit *Conſtitutiones principum*; etſi hoc ſenſu enim accipiantur aliquando; tamen lex prima *Codices de crimine ſacrilegii*, in qua verſamur, pertinet ad ipſas Dei leges: quia in C. Theodoſiano lex eadem collocata reperitur in *tit. de Epiſc. & Clericis l. 25.* Unde recte Cujacius de legibus divinis id interpretatur. Qui confugientem ad Eccleſiam per vim abſtraxerit, ſacrilegii damnatur. (*c*) & qui ejus, unde origenem ducit, adminiſtrationem provinciæ petit: quamvis hodie hac in re lenius agatur. (*d*) De reſiduis autem tenetur, qui pecuniam non in eos uſus contulerit, in quos attributa ſibi fuerat, & is, apud quem quantitas aliqua ex publica emptione, locatione, aut adminiſtratione ſuperſit, quam vel profiteri, vel in publica ratione referre neglexerit, aut profeſſam, relatamve ultra annum apud ſe habuerit: iſque (uti Duarenus explicat verba legis) (*e*) præter pecuniam ex reliquatione inferendam, tertia inſuper ejus, quam debet parte mulctatur: alii triplo ejus quod debet mulctandum cenſet, præter debitam pecuniam reſtitutam. Subtractæ autem pecuniæ repetitio ex hac lege tranſit etiam adverſus (*f*) hæredes. Denique peculatus crimen, JCtus tradit, ante quinquennium admiſſum non eſt amplius objiciendum. (*g*)

(a) *act. 3. ſcen. 6. l. aut facta §. locus, ff. de pœnit.*
(b) *l. 3. C. de crim. ſacril.*
(c) *l. 2. C. eod. ſive de crim. Sacril.*
(d) *l. ult. C. eod.*
(e) *l. 4. §. qua lege ff. ad l. Iul. pecul. & §. lege Iul.* Duaren. *hoc. tit. ff. 3. cap. 4.*
(f) *l. ult. ff. eod. l. ex judic. 20. ff. de accuſ.*
(g) *l. 7. ff. hoc tit.*

XCVI.
Ad leg. Juliam de annona.

Publicæ quoque C. Julius Cæſar utilitati proſpexit lege in eos lata, quorum dolo annona, nempe frumentum, vinum, oleum, panis, caro, ſal, & ſimilia victus elementa cariora reddantur: quique ob eam rem ſocietatem colerint, & conſpiraverint, quo vel iter vectoribus ab Urbe averteretur, vel naves, nautæque detinerentur, quique annonam quoquo modo vexant, ſive ſubtrahendo, ſive ſupprimendo, inopiamque rei cibariæ inducendo, ut publica ex egeſtate privatim ditentur: (*h*) iique a Dardano quondam, forte hujus teterrimæ artis principe, Dardanarii nuncupantur. (*i*) Eadem lege plectuntur & ii, qui fraudolenter in annonæ adminiſtratione verſantur, ſive præfectus ipſius annonæ, ſive præfectus Urbis. (*K*) Et quoniam per hoc judicium publicæ neceſſitati, communique ſaluti conſulitur, delationes mulierum, & ſervorum recipiuntur. (*l*) Convicti autem viginti aureis, damnantur; aut ſi negotiatores ſint, interdum negotiatione interdicuntur: aliquando relegantur, & ſi humiliores fuerint ad opus publicum dantur: pœnaque pro gravitate delicti variatur. (*m*)

(h) *l. 2. ff. ad l. Jul. de ann.*
(i) *l. 6. ff. de extraord. crimin.* Cujac. 10 *obſerv.* 19. Turneb. 9. *adver.* 17.
(K) *l 2. §. cura, ff. de of. præf. Urb.*
(l) *l. 1. & ult. ff. ad l. Iul. de ann.*
(m) *l. 6. ff. de extr. crim.*

XCVII.
Ad leg. Iuliam agrariam, ſive de termino modo.

Animadvertendum quoque cenſuit. C. Julius Cæſar in eos, qui, ſubmotis agrorum terminis, jura conturbant, miſcentes, atque confundentes dominia privatorum, fineſque obſcurantes, quominus internoſcantur: quos mulctavit quinquaginta aureis in ſingulos terminos motos; permiſſa cuilibet ex populo accuſandi facultate. (*n*) In ſervis vero Nerva pœnam exacerbavit adjecto ultimo ſupplicio: niſi dominus velit mulcta in ſe ſuſcepta ſervum ſuum liberare, ſi terminum exagaraſſet, aut ejeciſſet.

(n) *l. ult. ff. de term. moto.*

Digitized by Google

XCVIII. Ad leg. Iuliam de ambitu.

Nihil vero fraudum earum, quæ ſuperioribus legibus coercetur, formidaturi ſumus a magiſtratibus, ſi ab illorum creatione fraudem omnem amovebimus; ac reipub. gubernacula deferemus ad meliores, juſtis, liberis, incorruptiſque comitiis. Ideo legum omnium utiliſſimæ ſunt leges adverſus ambitionem latæ: per quas cavetur, ne in honorum petitione virtus a pecunia, probitas a calliditate, ac meliores a deterioribus, de more ſupetentur, neve dignitates donis obtemperent, ac per largitiones, promiſſioneſque ſuffragiorum libertas civibus eripiatur. Meritorum enim teſtimonia, non remuneratio largitionum oportet eſſe ſuffragia. Qui Tribus igitur clam diviſa pecunia corripuiſſet, populique voluntatem donis emiſiſſet cum pluribus fraudolenter coeundo, & homines conducendo, ut rejecto competitore ſuo magiſtratum adipiſceretur, legem primum tribunitia Pœtilia, deinde aliis vatio tempore uſu poſcente prodeuntibus, Bædia nempe, Maria, Fabia, Cornelia, Calfurnia, Tullia, Aufidia, Licinia, Pompeja, & poſtremo Julia, plectebatur *interdictione* (*a*) *aqua*, *&* *ignis*: primo quidem per decennium, poſtea vero perpetuo: & honos ab reo ſimul cum tribu, veluti ſuſpicatur Manutius, ad accuſatorem transferebatur. Ex quibus tantum Julia conjecta eſt in libros juris; poſtquam enim Tiberii tempore ſuffragiorum jus a populo ad ſenatum devenit, ut ab Senatu facilius ad ſolum principem redigeretur; (*b*) harum legum auctoritas prorſus concidit; quis enim argueret legibus facta principum? Hinc & de lege Julia ſatis levis mentio eſt in digeſtis. Auctorem habuit non Julium Cæſarem ſolum, ſed & Auguſtum, qui Fabianis, & Scaprientibus tribulibus ſuis ſingula millia nummum a ſe dividebat comitiorum die, ne quid a candidatis deſiderarent, ut Svetonius tradit; (*c*) atque inter alias pœnas per quinquennium interdixit magiſtratus petitione reis hujus criminis. (*d*) Ubi vero principes magiſtratus creationem ad curam ſuam revocaverunt, lex ambitus in Urbe ceſſavit, manſitque tantum in municipiis, & municipalibus honoribus; ab honoribus autem urbanis ut hoc vitium abeſſet, ſatis fuit pellere avaritiam ex aula principis, quod conatur Juſtinianus in novella 8. Loco autem interdictionis *aqua*, *&* *ignis* ſubjecta eſt *deportatio*, quæ tamquam ex *l. Julia de ambitu*, ex conſtitutionibus principum (*e*) impendet iis, qui defuncti muneribus ea continuant, aut repetunt ante redditam adminiſtrationis ſuæ rationem. Minor vero ambitus, pœna minori, nempe pecuniaria mulcta centum aureorum, cum infamia, ex S. Cto coercetur; (*f*) quam incurrit is, qui contra legem ambitus in municipio magiſtratum petierit, aut Sacerdotium: Qua lege damnatus amiſſum gradum reperit, ſi alium ejuſdem criminis in judicio convicerit: quod ex lege Calfurnia deſcendit. (*g*) S. C. quoque ad hanc legem edito punitur, qui novum vectigal inſtituerit. (*h*)

(a) Dio *l.* 40. *pag.* 145.
(b) Sigon. *de judic. l.* 2. *c.* 29.
(c) *in Aug. cap.* 40.
(d) Dio *lib.* 54. *pag.* 351.
(e) *l. un. C. ad l. Jul. de amb. ubi* Cujac.
(f) *l. un. §.* 1. *ff. ad l. Iul. de amb.*
(g) *l. un. §.* 2. *ff. ad l. Iul. de amb.*
(h) *ead. l.*

XCIX. Ad leg. Julias Judiciarias.

Legibus autem Juliis, quæ *judiciaria* dicuntur, ambitus damnatur accuſator, aut reus, qui domum judicis ingrediatur, conſtituta mulcta centum aureorum fiſco inferendorum: (*i*) cui adjiciendum ex Dione, iiſdem legibus fuiſſe cautum, ne judices domus alienas introirent. (*K*) His autem judiciariis legibus emendabatur forum, & judiciorum diſciplina regebatur, pluribus quidem capitibus; quorum quæ ad nos pervenerunt, poſt Antonium Auguſtinum recenſuit Briſſonius, (*l*) Ex his autem legibus Calliſtratus docet minorem XX. annis judicare non cogendum, neque compromittendum in eum; neque permittendum, ut qui judex eſt, arbitrium in ſe recipiat ejus rei, ſuper qua judex eſt conſtitutus, curetve, ut in ſe compromittatur: (*m*) Facultas etiam propagandæ juriſdictionis conſenſu partium ab iiſdem fluxit legibus. (*n*) Quod vero

(i) *l. un. §.* 4. *ff. ad l. Iul. de amb.*
(K) Dion. *l.* 54.
(l) *ſelect. antiq.* 4. *cap.* 7. Gell. *lib.* 14. *cap.* 2. *ff. de recept. l.* 41.
(m) *l. ſed in ſervum. §. ſi quis ff. de recept.*
(n) *l.* 1. *&* 2. *ff. de judic. et obſerv. vat.* Cujac. *ibid.*

perti-

pertinet ad publica judicia, vetebant leges Juliæ, uno tempore de duobus reis quem queri, niſi ſuarum injuriarum cauſa: (*a*) qui enim perſequuntur injuriam ſuam, ii non quæſtus, ſed levandi doloris cauſa deſcendunt ad accuſandum: contra vero delatores; quorum improbam ſedulitatem in aliis vexandis coercere lex Julia voluit: unde certum præſcripſit numerum, ſupra quem delatoribus eodem tempore non liceret accuſare. (*b*) Ac Venulejus quidem tradit præfinitum duorum fuiſſe reorum numerum: cujus in verbis Cujacius mendum irrepſiſſe, meriro mea ſententia ſuſpicatur: cum Imperatores (*c*) tradant tertiam accuſationem eis, qui duos reos detuſcrint, non eſſe a lege permiſſam. Unde, ne interpretum vaticiniis involveretur, ita legendum cenſet Venulei locum, (*d*) ut pro *duobus reis*, ſubſtituatur *tribus reis*, nempe ita: *Lege Julia publicorum judiciorum cavetur, ne eodem tempore de tribus reis quis quereretur, niſi ſuarum injuriarum cauſa*. Iiſdem judiciariis legibus conſtituebatur, ne quis adverſus affinem, vel cognatum, alioſve, quibus pietate obſtringimur, veluti parentes, patronos, liberos, libertos, invitus teſtimonium dicere compellatur; (*e*) item ne reus, qui adverſus novam accuſationem veterem ejus delicti abſolutionem opponit, prius accuſetur, quam per ſententiam de prioris accuſatoris prævaricatione conſliterit, ex qua deducatur illum per fraudem effugiſſe judicii ſervitutem, tum enim licebit vetus judicium prævaricatione ſopitum, nova delatione ſuſcitare. (*f*) Item cavebatur, ut qui reum detuliſſet, locum delicti, perſonam, & menſem deſignaret; (*g*) Ædem leges jubebant, ut ſi ſervus capitali crimine poſtularetur, dominus, vel eum ſiſteret, vel ſatisdato promitteret ſive per ſe, ſive per extraneum, ſe illum ſiſturum, cum uſus exegerit; ac ſi non defenderetur ſervus, vel non ita ſiſteretur, in carcerem conjectus, cogeretur ex vinculis cauſam dicere. (*h*) Hoc loco etiam recenſeri poſtulat S. C. quo cavebatur, ne quiſquam eorum, a quibus quid ad utilitatem fiſci peteretur, alia inſtrumenta delatori, ſive accuſatori edere compelleretur, quam ea, quæ pertineret ad cauſam, ex qua delator accuſet. (*i*) Iiſdem legibus, & ſi nullo auctore, adſcribit Briſſonius, quod legitimum in libris thetoricorum ad Herennium, ut ſcilicet in publicis quæſtionibus reo petente, judicium de accuſatore fiat; liceat illi accuſare neene. Cum autem referat Svetonius Cæſarem ſuſcepiſſe conſtituendorum judiciorum curam, eaque rejectis tribunis ærariis ad Senatores, & Equites redegiſſe; recte meo judicio leges hæ judiciariæ Cæſari dictatori ab Antonio Auguſtino tribuuntur, ſed & plura alia S. C. poſſunt ad has revocari leges, nempe illud, quo permittitur, ut exeuſationes abſentium in crimiuum judiciis allegentur: & ex juſta cauſa ſententia differatur: propterea quod neque ad perſequendum, neque ad depellendum crimen procurator admittitur. (*K*) Item, ut permittatur mulieri falſum teſtamentum accuſare, ſi ſuam vel ſuorum injuriam perſequatur, ut exponit Cujac. quamvis regulariter mulieres a publicis cauſis arceantur. (*l*) Et iiſdem ex legibus arbitror conceptam fuiſſe formulam inſcriptionis libellorum his verbis (*m*) „ Apud illum Prætorem, vel Proconſulem Lucius Titius profeſſus eſt, ſe Mæ„ viam Lege Julia de adulteriis ream deferre, quod dicat eam cum C. Sejo in civi„ tate illa, domo illius, menſe illo, Coſſ. illis, adulterium commiſiſſe.

(a) *l. hos accuſare*, §. *lege*, *ff. de accuſat.*

(b) *d. l. hos accuſare.*

(c) *l. cum ration. C. de his, qui accuſ. non poſſ.* Cuj. 6. *obſ. cap.* 12.

(d) *l. hos accuſare*, §. *lege ff. de accuſat.*

(e) *l. ICtis 9. ff. de grad. & affinib. l. 4. ff. de teſt. l. 11. ff. de accuſat.*

(f) *l. 3. ff. de prævaricat.*

(g) *l. 3. ff. de accuſat.*

(h) *l. 2. ff. de cuſtod. reor.*

(i) *leg. 3. ff. de edend.*

(K) *l. accuſatore 13. ff. d. publ. iudic.*

(l) *l. 2. ff. de accuſat. & inſcript.*

(m) *l. libellor. 3. ff. de accuſat. & inſcript.*

G.

De lege Cornelia de Falſis, & ad S.C. Libonianum, aliaque ad eam Adject.

Poſt leges Julias progrediamur ad ea crimina, quæ legibus vindicantur Corneliis, exordium ducentes a L. Cornelia de falſis, quam, ſicuti & reliquas, tulit L. Cornelius Sylla dictator, ſimul cum lege teſtamentaria duobus explicata capitibus: quorum altero teſtamenta confirmabantur civium Roman. qui apud hoſtes decederent; altero fraudes præcide-

cidebantur illorum; qui teſtamenta vitiaſſent, deleſſent, amoſſent, intervertiſſent, reſignaſſent, recitaſſent dolo malo, corrupiſſent, intercepiſſent, aut a ſe facta ſuppoſuiſſent imagine veri fraudem adumbrantes. Quod caput ortum occaſione teſtamentorum, comprehendit etiam falſa omnia inſtrumenta, & quaslibet vitiatas, aut adulterinas ſcripturas; immo interpretatione ſapientum, vel auctoritate Senatus, aut edictis, & conſtitutionibus principum productum fuit ad facta, dictave omnia, quibus in aliorum incommodum, aut ſubtrahitur veritas, aut obſcuratur. (a) Hiſque criminibus cognoſcendis Prætorem certum Sylla conſtituit. Quatuor vero S.C. ſuperſunt, quibus aliqua crimina eam ad legem revocantur. Primum S. C. Libonianum ſub Tiberio conditum Statilio Lauro, & Libone Coſſ. ut ex Ulpiano comprobat Cujacius, (b) diſſentiente Hottomanno, qui S.C. hoc revocat ad Adriani tempora, Torquato, & M. Annio Libone Coſſ. expreſſum fuit hoc S. C. ex edicto Claudii Neronis, propoſito in eamdem ſententiam: nempe ut pœna falſi producatur ad eos, qui juſſu teſtatoris aliquid ſibi, liberiſve, aut ſervis ſuis teſtamento adſcripſerint; (c) ſive per ſe, ſive per ſervum ſuum: eum ſi ſua ſponte injuſſu teſtatoris adſcripſiſſent, directo in legem Corneliam inciderent, ac falſi tenerentur, ex ipſis verbis legis, non ex S. C. quo lex extenditur etiam ad eum, qui non falſo, ſed jubente teſtatore ſibi adſcripſerit, (d) unde prohibetur, hæreditatem, aut legatum capere: ideoque ab ejus perſona transferuntur, vel ad hæredem cum onere, quod ſpeciale eſt (e) ex hoc S. C. vel ad ſubſtitutum, vel ad legitimos ſucceſſores: cum pro non ſcriptis habeantur. Præter hanc autem pœnam ſupereſt etiam communis, quæ oritur ex *l. Cornelia de falſis*; (f) niſi teſtator illud nominatim ſubſcriptione ſua adjectum voluiſſet, ſe dictante, aut jubente fuiſſe a legatario, ejuſve ſervo conſcriptum. (g) Quod temperandæ legis cauſa principes indulſerunt. Unde tum & relicta convaleſcunt, & legis Corneliæ pœna quieſcit. Idemque Senatus cenſuit in filia, quæ, dictante matre, ſibi ex ignorantia juris adſcripſerat: (h) Et in ſervo, qui domini juſſu teſtamento, codicilliſve ſibi libertatem adſcripſerat; ita tamen ut libertas ei ex fideicommiſſo præſtetur; ſiquidem teſtator manu ſua poſt eam ſcripturam teſtamento, codicilliſque ſubſcripſerit. (i) Pœna vero locum habet teſtamento jam abſoluto: (K) neque eum tenet, qui degit ſub poteſtate ipſius teſtatoris, veluti filiumfam. tamquam inſtrumentum, quod ab ipſomet patreſfam. exercetur. (l) Immo neque emancipato filio, qui ſolus ſit, eripitur hæreditas, quam nullo cohærede dato, parte dictante, ſibi adſcripſerat: nam ſi ex teſtamento non poſſet, caperet eam tamen hæreditatem ab inteſtato, (m) unde huic non eripietur, niſi cohæres datus fuerit, ad quem pars erepta transferatur. Porro excuſantur quicumque ratione poteſtatis, aut neceſſitatis parent imperio teſtatoris, ac eo jubente legatum ſibi adſcribunt, quibus aliquando etiam generalis teſtatoris ſubſcriptio ſuffragatur. (n) Quando vero Senatus, aut Princeps veniam dabant ejus Senatuſconſulti juſtis ex cauſis: (o) indulgentia illa tantum legis Corneliæ pœnis eximebat, legatum vero, aut hæreditatem, iis qui ſibi adſcripſerant, minime condonabat. Porro ex Senatuſconſulto vetatur adſcribere ſibi quis etiam in codicillis, quibus ſi adimatur quod hæres, aut legatarius ſibi adſcripſerat in teſtamento, ceſſat Senatuſconſultum. Porro Paullus refert Senatum cenſuiſſe, ſi quis ſua manu ſervum ſibi legatum ſcripſiſſet, & eum togatus manumittere fuiſſet; ſervum eum ab omnibus eſſe manumittendum: propterea quod adſcriptio illa ex S. C. Liboniano fuiſſet inutilis. (p) Alterum S. C. quod item ex Ulpiano apud collatorem legum Moſaicarum eruitur, prodiit Licinio, & Tauro Coſſ. quo

(a) *Inſt. de pub. jud. l. 4. t. 18. §. 7.*

(b) *in ennar. C. ad l. Corn. de falſ.* Marth: *de crim. h. t.* Ulp. *apud auctorem coll. legum Moſaic. tit. de falſ. teſt. 8. l. Divus ff. ad leg. Cornel. de falſ.*

(c) *d. l. Divus ff. ad l. Corn. de falſ.*

(d) Cujac. *ad Afric. tract. 3. l. ſi quis ff. ad l. Corn. de falſ.*

(e) Cuj. *loc. cit.*

(f) *l. Divus 15. ff. ad l. Cornel. de falſ.*

(g) *d. l. & l. 2. C. de his, qui ſibi adſcrip. in teſt. leg. 15. §. plane ff. eod.*

(h) *l. 15. §. 5. ff. eodem.*

(i) *loc. c. §. 2.*

(K) *leg. ſi quis 6. ff. eodem.*

(l) *l. 5. ff. eod.*

(m) *leg. quamquam 1. C. de his, qui ſibi adſcripſ. ff. ad hunc l.*

(n) Cujac. *3. ad Afric. l. ſi quis legatum. ff. ad l. Corn. de falſ.*

(o) *l. g. Divus 15. ff. ad leg. Corn. de falſ.*

(p) *l. eum quidam 17. ff. ad l. Corn. de falſ.*

Digitized by Google

quo ad pœnam falſi trahuntur ii, qui fraudulenter inter ſe compararunt, ut mutuum ſibi teſtimonium dicerent, (a) more Græcorum, de quibus vulgatum erat proverbium, quod legimus in Ciceronis oratione pro Flacco: *da mihi teſtimonium mutuum*. Tertium S, C. conditum fuit Cotta, & Meſſala Coſ. adverſus eos, qui ob litem, & ad vocationem inſtruendam, teſtimoniaque cogenda pecuniam acceperint, ſocietatemve colerint, aliove modo ſeſe obſtrinxerint. (b) Advocationis autem nomine venit quidquid ad opem ferendam, aut fidem faciendam in judicio comparatur. Quartum Senatuſconſultum factum eſt duobus Geminis Coſſ. quo legi Corneliæ de falſo ſubjiciuntur, qui dolo malo adverſus innocentem conſpiraverint, & in illius periculum ſocietatem inierint, ut eum in judicio accuſarent. Unde judicium ex hac lege datur in eos, qui accuſatorem excitant adverſus aliquem, & delatorem ſubmittunt in cauſa etiam pecuniaria, (c) ubi non corpore, ſed pecunia reus mulctatur; & in eos, qui ob denunciandum teſtimonium, hoc eſt ob evocandum, cogendumque ad teſtimonii dictionem, & remittendum, aut dicendum vel non dicendum (d) illud pecuniam acceperint, judicemve corruperint, (e) produxerintve falſas conſtitutiones (f) aut edicta publice propoſita dolo malo induxerint, corruperint. (g) Item hac lege animadvertitur, & in eos, qui aliquid fraudis commiſerint in rationibus, tabulis, litteris publicis, quo verum celarent, intervertetent, obumbrarent; (h) aut per obreptionem quid a principe impetraverint, vel a magiſtratu ex reſcripto Alexandri Severi; (i) aut nomine Prætoris litteras falſas reddiderint, edictumve falſum propoſuerint. Item qui duobus in ſolidum eamdem rem diverſis contractibus vendiderit. (K) Judex etiam, qui contra principum conſtitutiones, & jus palam propoſitum pronunciat; & qui mentita judicis amicitia, & familiaritate ſententiarum eventus vendunt, aliive cui negotio nomen illius prætendunt, ac eadem lege plectuntur. (l) Non ſolum enim ſcripturarum, ſed & cujuſque rei falſitas in hujus legis judicium deducitur: veluti ſi quis fraudandi animo æs inauraverit, aut inargentaverit, aut pro pretioſiori metallo minus pretioſum ſubjecerit, (m) aut falſum partum ſuppoſuerit; quo principum conſtitutiones legem Corneliam porrexerunt. Fraudem enim naturæ ac ſocietati humanæ facit, qui familiæ familiam inſerit alienam. (n) Cujus facinoris non publica eſt accuſatio, neque ad quemlibet e populo pertinet, ſicuti pertinent alia ex hac lege crimina; ſed tantum ad parentes, qui nulla temporis præſcriptione ab accuſando repelluntur. (o) Nec opus eſt, ut ea quæſtio ac pueri pubertatem differatur: præſto enim ſemper creditur eſſe, mater quæ naturali caritate ac proprio pudore ſatis ad cauſæ defenſionem incitetur (p) maxime cum de ſuo capite mulier periclitetur. Ad hanc etiam legem ſpectat crimen eorum, qui ſignum adulterum faciunt, ſculpunt, exprimunt, vel verum amovent, aut jam impreſſum reſignant, (q) aut alienum chirographum imitantur: (r) aut qui per fraudem in alienam familiam irrepunt, inſigne gentilitium, & cognomen alterius aſſumentes, aut imponentes, aſſeverantes ſibi falſum nomen (ſ) dolo malo, quo aliquid non ſuum poſſideant, intercipiant; nam ſi fraus abſit, liberum eſt nomen, aut cognomen, aut inſigne mutare, ſuumque genus alia imagine ſignificare. (t) quod Reges Galliæ ter feciſſe Cujacius tradit. Primo enim *tres coronas* habuere: deinde *lilia innumera*, poſtremo ex conſtitutione Caroli VI. *lilia* tantum tria. (u) Porro Trajanus edicto ſuo legem Corneliam, ejuſque pœnam produxit ad eos, qui menſuras publicas cujuſque generis probatas lucri ſui cauſa corrumpunt, ac ponderibus utuntur adulterinis. (a)

(a) *l.* 1. *l.* 9. *ff. eodem.*
(b) *l.* 1. *leg.* 20. *ff. ad l. Corn. de falſ.*
(c) *leg.* 9. §. *ult. ff. ad l. Cornel. de falſ.*
(d) *l.* 1. §. 1. *ff. hoc tit.*
(e) *l.* 1. §. 2. *eod. qui duobus*, §. 2. *eod.*
(f) *l.* 1. *l. ult. ff. eod. l.* 4. & 20. *C. eodem.*
(g) *l. pen. ff. ad l. Corn. de falſ.*
(h) *l.* 16. *ff. eod.*
(i) *leg. ſi quis* 29. *ff. eod. toto tit. C. ſi contra jus, vel utilit. pub.*
(K) *l. qui vendiderit ff. eod.*
(l) Paull. *lib.* 5. *ſent. tit.* 25. *de lege Cornel. teſt.* §. *ult.*
(m) Paull. *ſent. tit.* 25.
(n) *l. qui falſi l. leg.* 30. *ff. ad l. Cor. de falſ. l. eum ſuppoſiti, C. eodem ubi* Cujac.
(o) *l. lege* 30. *ff. eod. & juribus proxime cit.*
(p) *l. ſi partus* 1. *C. ad l. Corn. de falſ.*
(q) *l. lege, ff. hoc tit. & inſt. d. pub. judic.* §. *item lex Corn. de falſ.* Paull. *ſent. l.* 5. *tit.* 25.
(r) *l. quid ſit* 23. *ff. eod.*
(ſ) *l. falſi* 13. *ff. ad l. Cornel. de falſ.* Paull. *ſent. lib.* 5. *cap.* 15.
(t) *leg.* 1. *C. de mutat. nomin.*

(u) Cujac. *ad l.* 13. *ff. eod. ſive ad lib.* 15. *reſponſ. Papin.*

(*a*) Lege quoque Cornelia plectitur, qui ſe pro milite geſſit, vel illicitis inſignibus eſt uſus, aut iter facit, ſive, ut Juriſconſultus ait, viam commeavit falſo diplomate, (*b*) nempe litteris tractoriis, quas princeps dabat miſſis ab ſe, aut evocatis, ut in curſu publico vim omnem, aut moleſtiam evitarent, & ſtativis, manſionibus, aut diverſoriis, eodem in diplomate adſcriptis, & imperatis uterentur. (*c*) Mulier porro neminem hac lege accuſare poteſt, niſi ipſius mulieris interſit. Quod S. C. ad hanc legem cautum fuit. (*d*) Quamobrem ſi pupillus falſis inſtrumentis in judicia victus fuerit; Alexander Imp. cenſuit non a matre, ſed a tutore, vel curatore, quos habeat, accuſandus.

CI.

De lege Corneliæ nummaria.

Verum nulla ex fraude damnum fert Reſpublica majus, quam ex adulteratione monetæ: viriatur enim ſanguis, unde nutritur, a quo ſimul corpus omne putreſcit. Cujus criminis ea eſt gravitas, ut præter communem de falſo, peculiarem a Sylla legem expreſſerit, quæ Nummaria dicitur Aſconio Pediano: (*e*) eaque tenetur, qui dolo malo pretioſiori metallo deterius inſuderit: (*f*) ut ſi quis argento publico, aut privato æs admiſcuerit, aut æri plumbum, quod crimen Tacitus Imperator capite puniendum duxit, adjecta bonorum proſcriptione; (*g*) quod & ad legem quoque Juliam peculatus trahitur; nec mirum, ſi unum idemque crimen pluribus legibus ſubjiciatur. (*h*) Item qui monetam attonderit, raſerit, falſave imitatione imaginis adulteraverit, (*i*) aut ſolidi orbem circumciderit: ex his enim liberi quidem ad beſtias damnantur; ſervi capite puniuntur. Solidum porro vix demum poſt Diocletianum fuiſſe pro nummo aureo acceptum, docet Scaliger: haud admodum repugnante Jacobo Gothofredo. (*K*) Quibus fraudibus quiſquis opem præſtiterit, domumve præbuerit falſæ monetæ percutiendæ, aut veræ adulterandæ, abradendæve, in eamdem incidet legem. Quapropter non licet percutere, aut ſignare monetam extra *locum* huic operi juſſu publico deſtinatum: qui locus *moneta* dicebatur communi vocabulo cum percuſſa, & ſignata materia. (*l*) Verum ſicuti nefas eſt adulterare pecuniam, ita minime licuit probos nummos principis vultu ſignatos ob eam cauſam reprobare, quod imago principis minore orbe circumſcriberetur; nam & eos qui probam monetam recuſant, pœna legis Corneliæ, teſte Paullo, extenditur. (*m*) Pondere namque oportet æquali monetas conſiſtere, non forma, ſpatiove imaginis: (*n*) Conſtantinus autem fœneratores, ſive nummularios, aut collybiſtas, apud quos pecuniæ permutabantur, quibuſque permutationis pretium, quod collybum dicunt, adjiciebatur, flammis damnavit, ſi vel veterem monetam veterum principum vultu ſignatam reprobaſſent, vel minoris æſtimaſſent, ut collybum, ſive pretium permutationis augerent. Nam ne avaritia fœneratorum, quæ nunc in pecuniæ Neapolitanæ permutatione graſſatur, modum tranſirent, ſtatuerunt ſuis conſtitutionibus principes, atque definierunt permutationis pretium, & mercedem collybiſtarum. (*o*) Porro pœna legis Corneliæ de falſo, ſi nummariam excipias, quæ ultimum ſupplicium ſtatuit, eſt regulariter deportatio, bonorumque omnium publicatio in liberis hominibus; in ſervis vero vitæ privatio, ut docet Marcianus: (*p*) ut eximantur tamen ab hac regula graviores aliquot, aut leviores caſus, quibus pro delicti ratione, vel exacerbantur pœnæ, vel leniuntur. Etenim falſi teſtes quorum improbitate innocentes (*q*) capitalem ſententiam ſubjerunt, vel tabularii civitatum, qui ſuis fraudibus falſas immunitates tribuerunt, (*r*) aut qui alterius concutiendi cauſa militiæ, vel ordinis inſignia ſibi uſurparunt, vel falſum partum (*ſ*) ſubjecerunt, morte damnantur: liberti

(a) *l. pen. ff. eod. l. amon, ff. de extraord. crimin.*
(b) *l. ſi eos qui §. ult. ff. eod.*
(c) Cujac. *ad l. unic. 52. de tractoriis, C. lib. 12.*
(d) *l. 5. C. de his. qui accuſ. non poſ.*
(e) *in Pratur, urban.*
(f) Cujac. *tit. C. de falſa moneta.*
(g) Vopiſc. *in Tacit.* Cujac. C. *eodem.*
(h) Cujac. *ad tit. C. de falſ. mon.*
(i) *l. 8 ff. ad l. Corn. de falſ.*
(K) C. *Theod. ſi quis ſolidi cir. exter. incid. l. unic. in fin.*
(l) Cujac. *tit. C. de falſ. mon. l. 2.*
(m) *ad l. Corn. de falſ. ſent. tit. 25. l. 5. in princ.*
(n) C. *Theodoſ. ſi quis ſolidi circ. exter. inc.*
(o) Jac. Goth. *ad l. 1. C. Theodoſ. ſi quis ſolidi exter. circul. circumcid.*
(p) *l. 1. §. tul. ff. ad l. Cornel. de falſ.*
(q) *l. 1. ff. ad l. Corn. de ſic. §. 1.*
(r) *l. 1. C. de immun. nem. conced.*
(ſ) *l. 1. C. ad l. Cornel de fal.*

Digitized by Google

berti vero, qui ſe pro ingenuis geſſerint, lenius, nempe intra deportationis pœnam puniuntur: ne leviores caſus aliquot attingam, qui judicis permittuntur arbitrio. (*a*) Claudius enim reo cuidam hujus criminis manus præcidi juſſit. (*b*) Similemque pœnam inflixit Alexander Severus, inciſis digitorum nervis. Porro S. C. vetitum fuit a muliere accuſari quemquam hujus criminis, niſi ad eam repertineret. Ideo ſi pupillus falſis inſtrumentis in judicio victus fuiſſet; Alexander Imperator tutorum hanc deliberationem eſſe voluit, an falſa ea debeant accuſare. (*c*)

Non ſolum vero præcidit Sylla fraudes, ſed pleniori actione a civibus avertit injurias. Quamvis enim actio ea deſcenderet etiam ex legibus XII. tabul. & ex edicto Prætoris; tamen obſcurius, minuſque diſtincte proponebatur. (*d*) Unde lex Cornelia proceſſit, injurias omnes comprehendens manu illatas, atque, ut ſcribit Cujacius, (*e*) atrociores: Ex qua in eos actio dabatur, qui pulſaſſent aliquem, & verberaſſent, aut in domum alienam irrupiſſent, (*f*) vel fraudulenter per tegulas, aliove modo ſe direxiſſent, unde *directarii* appellantur. Quorum auctores facinorum ita extra ordinem puniuntur, ut in exilium, aut in metallum, aut in opus publicum damnentur; (*g*) ac judicis eſt hodie pro gravitate delicti pœnam definire. (*h*) Eademque lege repellebatur a judicando actoris gener, ſocer, vitricus, privignus, ſobrinus, affiniſve alius proximior, (*i*) & patronus. Diſtinguit autem lex Cornelia *pulſationem*, & *verberationem*: verberat enim qui cum dolore cædit, pulſat vero qui ſine dolore, ut ex Ofilio docet Ulpianus. (*K*) *Domus* hac in lege accipitur pro domicilio quolibet, ubicumque quis moretur, ſive in proprio, ſive in conducto, ſive in villa, ſive in hortis: ut ſi dominus fundum locaverit, non dominus agat contra illum, qui fundum introivit, ſed colonus. (*l*) Porro cum quæreretur, an pater poſſit ex lege Cornelia injuriam a filiofam. acceptam vindicare; placuit non poſſe: verum filium quidem habere actionem ex lege Cornelia, patrem autem prætoriam injuriarum: adeoque liberum ex hac lege agere, ut neque cavere cogatur patrem rem ratam habiturum. (*m*) Illud conſultiſſime fuit hac lege introductum, ut liceat actori deferre jurisjurandum, ut reus juret injuriam ſe ſe non feciſſe: quo actoris exiſtimatio redintegretur, & reus judicio eximatur. (*n*) Duplex autem eadem lege naſcitur actio: criminalis nempe, quæ pœnam irrogat reo, (*o*) quæque, docente Cujacio, publica erat accuſatio ex cauſis in lege Cornelia contentis; & civilis, quæ a reo æſtimationem repoſcit injuriæ. (*p*) Quas actiones qui non diſtinguunt, valde ſeſe involvunt, & in earum tempore definiendo diſſentiunt: cum facile diſcordia componatur, ſi criminalis a civili ſeparetur. Intelligemus enim illam utpote pœnalem, eſſe annuam; (*q*) hanc vero perpetuam, quippe civilem. Quæ vero a ſcripto veniunt injuriæ, hac etiam lege vindicantur: quia inteſtabilis eſſe jubetur, ſi quis librum in alterius infamiam conſcripſerit, compoſuerit, ediderit, etiamſi alterius nomine vel abſque nomine, horumve quid faciendum curaverit; (*r*) & Senatus conſulto ad hanc legem condito ſubjiciuntur pœnis legis, qui adverſus aliquem injurioſum quidquam dixerint, aut epigrammata ſive inſcriptiones, aliudve quid etiam ſine ſcripto, & voce, veluti picturam in alterius ignominiam protulerit, etiamſi nomen illius, in quem factum fuit, non adjecerit. (*s*) Nam ſi adjeciſſet, pateret etiam communis actio injuriarum ex legibus XII. tabul. & ex edicto prætoris. (*t*) Nec pœnas effugiunt emptores, & venditores harum peſtium, & deſcriptores: in quos omnes perinde atque in auctores, & in eos, qui auctores ſollicitaverint, & impulerint, itemque & in illos, qui vulgaverint, nec ſtatim inventa

X ſcri-

CII.
De Lege Cornelia de Injuriis.

(a) Duaren. *h. t. c.* 3.
(b) Svet. *in Claud.*
(c) *l. S. C. C. de his, qui accuſ. non poſſ.*
(d) Duaren. *t. de injur.*
(e) *ad tit. C. de injur.*
(f) *l. 5. ff. de injur. inſt. de injur. §. ſed & lex.* Paul. *ſent. 5. t. de injur.* *ubi* Cujac.
(g) Paul. *l. cit*
(h) Cuj. *C. de injur.*
(i) *l. 5. in pr. ff. de injur.*
(K) *l. 5. §. 1. ff. de injur.*
(l) *eadem leg.*
(m) *l. 5. §.* 6. 7. *ff. de injur.*
(n) *l. 5. §. hac lege 8. ff. de injur. l. jusjur. 34. ff. de jurejur.*
(o) *l. hos accuſare, §. ult. ff. de accuſ.* Cuj. *ad t. C. de injur. & ad* Paul. *l. 5. ſent. t. de injur. §. injur.*
(p) *l. conſt. 37. §. 1. ff. de injur.*
(q) Cuj. *C. de injur.*
(r) *l. 5. §. 9. ff. de injur.*
(s) *ead. l. §. 10.*
(t) *l. 6 ff. eod.*

ſcripta combuſſiſſent, pœna capitis a principibus conſtituitur, tamquam in auctorem illius. (*a*) Servo autem qui affecerit aliquem injuria, graviorem pœnam lex Cornelia, ſed extra ordinem minitatur: cum vetuerit Sylla ſervum inter injuriarum recipi reos. (*b*)

CIII. Ad Legem Corneliam de Sicariis.

Cum hac lege Sylla texiſſet famam civium; alia texit vitam ab inſidiis ſceleratorum hominum, quæ appellatur lex Cornelia de Sicariis, & veneficiis; & quamvis aliis armorum generibus vitæ hominum appetantur; tamen quia *Sica* uſus commodior erat, & uſitatior, ab ea legem placuit appellare. Eſt enim *ſica* parvus enſis, ac retortus, (*c*) qui ſub veſtibus facilius latet, inſtar perſici acinacis; unde a Cedreno definitur *μαχαίρια μικρὰ ἃ ἐφέροντο κρυφῆ*. (*d*) & ab Athenæo aprorum dentibus comparatur (*e*) quibus brevibus cultris, ac reflexis tractandis aperto ſpatio non erat opus, ideoque facilius homines iis peribant; quo magis uſus interdicebatur ab antiquiſſimis uſque temporibus. Plautus enim in Aulularia: *Ad tres viros ego deferam tuum nomen C. Quamobrem? E, Quia cultrum habes, C. Coquum decet.*

Accuſaturum ſe minatur Euclio coquum, quod cultrum haberet; coquus vero reſpondit, ſibi ob culinariam artem non eſſe interdictum. Atque hominum ſane cædes vetuſtiſſima ætate XII. tabul. legibus, & lege Sempronia per Gracchum lata vindicabatur. (*f*) Lucius vero Sylla dictator anno ab V. C. DCLXI. legem tulit ſeveriorem de ſicariis, veneficis, parricidiis, una cum lege de falſis: quorum criminum perpetuas quæſtiones ſub quatuor prætoribus inſtituit, ut colligitur ex Cicerone in Verrem. (*g*) Quæ lex cædem quamlibet a quocumque ortam, ſive a pubere, ſive ab impubere, dummodo doli capace: (*h*) atque in quoslibet ſive liberos, ſive ſervos, ſive peregrinos, ſive infantes, (*i*) & quibuſcumque armis editam coercebat: nam Homerus etiam infantis cædem *ἀνδροκτασίαν* appellat. Scribit autem Juriſconſultus nullam eſſe hac lege hominis occiſi conditionem exceptam: (*K*) nec intereſſe, occiderit ne ipſe an alius ab eo conductus: (*l*) item integrum ne, an mutilum hominem interemerit, dum ea eſſet forma hominis, in qua anima coaluiſſet; exceptis monſtris & prodigiis, quæ lex XII. tabul. necanda, & ſtatim projicienda jubebat. (*m*) Neque refert mortem quis, an mortis cauſam, & occaſionem attulerit. (*n*) Unde judex, aut Magiſtratus, qui, accepta pecunia, capitalem in reum ſententiam dixerit, aut auctoritate ſua dicendam curaverit, & judicii curſum ita direxerit: ut quis necaretur; in inſulam, ademptis bonis, ex hac lege deportatur. (*o*) Ejuſque legis pœnam incurrit, qui dolo malo falſum teſtimonium dixerit, quo quis publico judicio damnetur: (*p*) item & qui falſa judicia confeſſus fuerit, confitendave curaverit, quo innocens perderetur ex Senatuſconſulto hujus legis pœnæ ſubjicitur. (*q*) Cui ſubeſt etiam qui, etſi non occiderit, hominis tamen occidendi, furtive faciendi cauſa cum telo ambulaverit. (*r*) Lex enim hæc unice dolum ulciſcitur: unde neque cædem punit, nullo interveniente dolo, veluti ſi cujus manu caſu telum evolaverit, (*s*) neque dolum remittit, ſi non proceſſerit: & quamvis nulla cædes intervenerit, cædis tamen conſilium punit. Is enim Græcis eſt homicida, qui cædem animo intendit, niſi quis tam remiſſe aliquo in opere verſetur, ut curam negligat alienæ vitæ; veluti ſi putator, cum ramum ex arbore dejiceret, ante non admonuerit, ut prætereuntes caverent: damnatur enim in metallum, ſi ramus decidens aliquem occiderit, ſed non ex *l. Cornelia*. (*t*) Neque per hanc legem dolo lata culpa comparatur: ſed quod ex lata culpa proceſſerit, extra ordinem mitiori pœnæ ſubjicitur. Cavit etiam lex Cornelia contra ſervos fugitivos, ſi poſt mortem domini

(a) *l.* 1. *C. de famoſ. libel. ubi* Cuj.
(b) *l. hos accuſare in fin. ff. de accuſ. & inſcr.*
(c) Joſeph. *lib.* 20. *antiq.* Sigon. *de judic. in hanc leg.*
(d) Cujac. *in parat. ff. ad l. Jul. de Sicar.*
(e) *l.* 18. *c.* 1.
(f) Cic. Vvel. *in parat. h. t. n.* 1.
(g) Sig. *de jud. l.* 2. *c.* 30.
(h) *l.* 1. *§.* 2. *lib.* 12. *ff. ad leg. Corn. de Sic. l. inde Neratius, §. ſi dolo ff. ad l. Aquil.* Matt. *de crim. h. t.*
(i) *l. pen. C. ad l. Corn. de Sic.* Cuj. 6. *obſ.* 21.
(K) *l.* 1. *ff. eod. §. & qui homin.*
( ) 15. *§.* 1. *ff. eod.* Matth. *ib.*
(m) Matth. *ib.*
(n) *l.* 15. *ff. ad l. Corn. de Sic.*
(o) *l.* 1. *ff. eod.* Paull. *ſent. l.* 5. *c.* 23. *§. judex.*
(p) *l.* 1. *§.* 1. *ff. eod.*
(q) *l.* 3. *§. item in ff. eod.*
(r) Paul. *lib.* 5. *ſent. t.* 23.
(ſ) *l.* 1. *§. divus ff. eod.* Paul. *lib.* 5. *ſent. t.* 23. *ubi* Cuj.
(t) Paul. *l. c. l.* 1. *§. divus ff. eod. l. in leg.* 7. *ff. eod.* Cuj. *in ſent.* Paul. *loc. c. §. ſi putat.* 51.

mini fugam capeſſerint, quo quæſtionem elaberentur: attribuitque accuſatori quinque aureos ex bonis occiſi in ſingulos, quos convicerit ſervos, qui cædem admiſiſſent: ac ſi aperto teſtamento domini ſervi iidem liberi facti inveniantur, ex vinculis cauſam dicere coguntur, convictique ſervi puniuntur, & qui convicerint denos aureos præmii a damnati bonis accipiunt. (*a*) Pœna vero nata cum ipſa lege Cornelia, interdictio fuit aquæ & ignis; poſtea deportatio in ſublimioris conditionis homines in conditionem vero mediam, pœna capitis: in infimam, cruci affixio, aut ad beſtias damnatio. (*b*) Tandem capitis pœna comprehendit omnes. (*c*) Cumque ſequentibus temporibus pœnarum varietas legi Corneliæ acceſſerit; ideo eas omnes ex lege Cornelia deſcendere Juſtinianus tradit: plerumque enim quæ adduntur legibus, tamquam cum ipſis legibus orta traduntur, ut ſupra monuimus. (*d*) Legis hujus alterum caput eſt de veneficis, maleficis, & divinatoribus, quod a Marciano (*e*) quinto capitum numero ponitur. Eo enim crebrius homines venenis, ac malis hujuſmodi artibus, quam gladio pereunt; quod ab occultis ſceleribus pœnæ ſunt remotiores. Romani vero antequam primævam gentis honeſtatem peregrinis vitiis, & aliarum nationum commercio polluiſſent, ignari diu non modo pœnarum, ſed & criminum etiam fuere talium. Unde cum crimine carerent, diu etiam abſtinuere remedio: neque venenorum quæſtionem inſtituerunt ante annum ab V. C. CDXXII. C. Valerio Flacco, & M. Claudio Marcello Coſſ. quo tempore patuit perniciosa fraus mulierum, quæ occulte per totam ſerpebat Urbem. Ad quam inveſtigandam ancillæ indicio magiſtratus excitati, matronas ipſas participes nefarii ſceleris invenerunt. Quarum cum aliquot negarent, eaque venena non ad perniciem, ſed ad morborum quorumdam curationem parata reſponderent, idque impudentius perſeverarent; bibere coactæ fraudem propria morte prodiderunt. (*f*) Cujus ſceleris centum, & ſeptuaginta damnatæ fuerunt mulieres. Qui ſexus ad rabiem pronior viribus exutus, & libertate, non mirum ſi ſe fraudibus armet, & pro gladiis, ut utatur ſæpe venenis. Poſtea judicia hæc lege Cornelia fuerunt adminiſtrata, eaque lex prælata etiam fuit legi, quam eadem de re poſtea Cæſar Dictator tulerat. *Venenum* autem perinde atque apud Græcos (*g*) *φάρμακον* in bonam, ac malam ſignificationem, prout res propoſita poſtulat, accipitur. Poena veneficii eadem erat, ac ſicariorum, nempe interdictio aquæ, & ignis, aut deportatio: nunc vero ultimum ſupplicium, cui cum ſicariis, etiam venefici ſubjiciuntur, (*h*) ſive præbuerint venenum, ſive malo conſilio retinuerint, vendiderint, emerint, attulerint, opemve præſtiterint; ſive non hominis perimendi, ſed abortionis cauſa obtulerint, aut amatorium poculum propinaverint, unde quis vitam amiſerit: (*i*) nam ſi vitam non abſtulerint, & conſilium necandi non habuerint, quamvis lege Cornelia non teneantur; tamen propter periculum, quod intenderunt, quaſi contra legem fecerint, honeſtiores quidem bonorum parte mulctati mittuntur in Inſulam; humiliores in metallum. (*K*) Plura vero Senatuſconſulta, quorum non omnium auctores, aut tempora certa producuntur, ſententiam legis aliquando latentem, ad ſpecies non expreſſas extenderunt: quorum primum eſt illud, quo relegatur quiſquis non malo animo, ſed ad conceptionem medicamentum dedit, ſi mulier medicamento accepto perierit, (*l*) Alio S. C. plectuntur pharmacopolæ, atque pigmentarii, fucique artifices, qui noxias herbas ad eluendum, purgandumve corpus dederint, vendiderint, (*m*) quibus viſcera vitiantur; veluti cantharides, quæ cum urinæ ſuppreſſione veſicam exedunt. Porrigitur etiam per S. Ctum eadem lex

(a) *l. lege Corn. ff. de S.C.Silan.*
(b) *l.* 3. *§. legis ff. ad l. Corn. de Sic.* Paul. *l.* 5. *ſent. tit.* 23.
(c) *inſt. de pub. jud. §. item l. Corn. de Sic.*
(d) Cujac. *ad* Paull. *l.* 5. *ſent. tit.* 23.
(e) *l. ejuſdem* 3. *ff. ad l. Corn. de Sic.*
(f) Liv. *l.* 8. *c.* 18.
(g) Homer. *in Odyſſ.*
(h) Paul. *ſent.* 5. *t.* 23. *in pr.* Matt. *de crim. t.* 6. *ff. l.* 48 *de Sic. c.* 3. *& c.* 5. *n.* 3.
(i) *l.* 3. *ff. ad l. Corn. de Sic.*
(K) *l. ſi quis* 38. *§. qui abortionis ff. de pœnis.*
(l) *l.* 3. *§.* 2. *ff. ad l. Corn. de Sic. d.* 38. *§.* 5. *de pœnis.*
(m) *l.* 3. *§.* 3. *ff. ad l. Corn. de Sic.* Cuj. 10. *obſ.* 27. *&* Gothof. *ad l.* 3. *ff. hoc tit. qui omnia venena recenſet.*

Digitized by Google

Cornelia ad eos, qui adverſus naturam ingrati, ſummum illius donum virilitatem ſibi, aut aliis præcidunt: ſive ſe, aut alias voluptatis, aut lucri, & ut JCtus loquitur, promercii, libidiniſve cauſa caſtraverit, ut exectis teſtibus ſine muliebri pudore muliebrem mollitiem, & virilem audaciam ſine virili robore præſeferant: quod eſt in utroque ſexu deterrimum in ſuis unius perſonam contrahentes; peſtiferoſque mores in animos potentiorum effractis, atque obſcœnis cantionibus infundentes, ut non mirum ſi aliquando præmia virtutibus debita, cinædis, lenonibus, ac meretricibus unice pateant. Quibus ut malis Reſpublica eriperetur ex Senatuſconſulto, lex Cornelia ulciſcitur eos, qui caſtrant invitos; (*a*) eos vero, & qui non invitos caſtraverint, conſtitutione ſua damnavit Adrianus, qui & medicos virilia exſcindentes morte punivit, (*b*) & eos, qui ſponte ſe caſtrandos præbuerunt. Ac Neratio Priſco, & Annio Vero Coſſ. S.C. prodiit in eos, qui ſervum ſuum caſtrandum obtulerint, ut in dimidia bonorum parte mulctarentur. (*c*) Senatuſconſulto etiam trahitur ad pœnas hujus legis is, cujus familia, ſciente eo, adipiſcendæ, aut recuperandæ poſſeſſionis cauſa venerit ad arma; item & qui ſeditionis auctor fuerit: (*d*) quæ quamvis reſpiciant etiam ad legem Juliam de vi; novum tamen non eſt, ut eodem de crimine duplici lege caveatur, ut jam ſignificavimus. Qui omnes pro eorum gradu, atque ordine, aut in crucem tolluntur, aut beſtiis objiciuntur, aut in inſulam deportantur. (*e*) Et præterea, qui naufragos per vim ſuppreſſerit, quod minus opem ſibi ipſis ferrent, vel navim periculo eximerent, ex S. C. hujus legis pœna tenetur. (*f*) Quo pertinet aliud S.C. Claudianorum temporum de illis, qui ex naufragio clavos, vel unum ex his abſtuliſſent, ut omnium rerum nomine teneantur (*g*) quod etiam convenit cum titulo de furtis. (*h*) Circumcidere quoque interdictum eſt omnibus, præterquam Judæis, filios ſuos: (*i*) cæteri enim caſtrantium pœna ex hac lege tenentur. Id autem Judæis conceſſum putatur ſimul cum exercitio religionis ſuæ: unde interdicitur aliis, qui non religioni, ſed munditiæ cauſa id uſurpabant, ut Egyptiis, de quibus Herodotus, qui ab illis Colchos profectos argumentatur, quod & hi circumciſione uterentur. Ab Ægyptiis vero putat eumdem ritum accepiſſe Phœnices, & Syrus, qui erant in Palæſtina, & Æthiopes; minime gnarus hujus inſtitutionis auctorem fuiſſe Deum & ex divino præcepto Abrahamum: qua de re Origenes Celſum ad monuit. (*k*) Ad nefaria etiam ſacrificia ex Senatuſconſulto legis hujus pœna porrigitur, ut ſi quis impia ſacra nocturna fecerit, faciendave curaverit, quo aliquem in[illegible]taret, interficeret, obligaret; quive hominem immolaverit, ejuſve ſanguine litaverit, fanum, templumve polluerit: humilior quidem cruci affigeretur; honeſtior vero capite plecteretur: Tiberio, & Adriano decernente. (*l*) Feralis autem hæc, atque ſtygia ſuperſtitio non minus horrenda eſt, quam vetuſta. Homines enim enormes moribus, & errabundi mente, quaſi Deus immanitate delectaretur, ſceleribus expiabant, & publicam calamitatem oblatione cariorum pignorum, immo & regiæ prolis mactatione propulſare ſtudebant, ſi ita ſuperſtitio popoſciſſet. Hinc illa fabuloſa de Saturno, qui filium unicum Cœlo patri, fami, peſtilentiæque avertendæ immolavit. (*m*) Ab hac fabula dira ſuperſtitio de gente in gentem dilapſa Chananæos inceſſit, qui liberos Molocho Idolo comburebant: (*n*) & Phœnices eorum finitimi peſte, aut fame ingruente regum filios nefario ritu devotos Diis mactabant. (*o*) Et Ægyptii ad ſepulchrum Oſiridis homines Typhoni colore ſimiles, nempe rufos, qui ea in regione rariores erant, ideoque peregrinos ad immolandum auferebant; unde origo fabulæ de

ſævi-

(a) Paul. *ſent. l. 5. t. 23. l. 4. 5. 6. ff. h. t.*

(b) *l. 4. in fin. ff. eod.*

(c) *l. 6. ff. eod.*

(d) *l. 3. §. item is ff. ad l. Cornel. de Sic.*

(e) Paul. *ſent. l. 5. t. 23.*

(f) *l. 3. in fin. ff. de incend. ruin. naufrag.*

(g) *l. 3. §. 8. eod.*

(h) *l. 21. ff. de furt.*

(i) *l. circumcidere ff. ad l. Corn. de Sic.* Paul. 5. *ſent. t. 23.*

(K) Marsham. *ſac. 5. verſ. circumciſio p. 74. & 75.*

(l) Cujac. *ad* Paull. *ſent. 5. cap. 23. §. qui hominem immolaverit ubi* Cuj. & §. *qui ſacra.*

(m) Euſeb. *de præp. evang. l. 1. c. 1*

(n) 2. *Reg.* 15. 31

(o) Euſ. *de præpar. evan. l. 4. c. 16*

ſævitia Buſiridis in advenas: Oſiridis enim tumulus ægyptia lingua Buſiris appellabatur. (a) Gallos etiam, refert Cæſar, in ſuis calamitatibus, aut immolare pro victimis homines, aut immolandos vovere conſueviſſe. Nec ejuſmodi cædibus abſtinuere Græci, utcumque omnium cultiſſimi, quod in fabulis ab exemplo Iphigeniæ diſcimus; neque Carthaginenſes, utpote a Phœnicibus oriundi, qui Saturno, ſanguine humano litabant: immo nec Latini, qui victimas humanas cædebant Ægeriæ Deæ, ut opus fuerit, quod Plinius memorat ſexcenteſimo quinquageſimo ſeptimo demum anno ab V. C. S. C. prohibere hominem immolari. (b) Adeo inſederat omnibus, non poſſe Deorum numen aliter placari, niſi pro ſalute hominis vita redderetur. Nec tanta calamitate urgebantur a Diis, quantam ipſi ſibi producebant, ut longe minorem illam ab ſe deprecarentur. Scelera hæc igitur omnia ſub eo legis Corneliæ capite comprehenduntur, quo venefici, maleficique damnantur. Malis enim artibus non minus, quam venenis homines e vita tolluntur. Ideo aliis S. C. hoc legis Corneliæ caput productum fuit ad divinatores, ariolos, magos, aruſpices, aſtrologos, vaticinatores, alioſque Chaldæarum artium profeſſores, qui in aliorum perniciem ſortes conjiciunt, aut aſtra conſulunt. (c) Et quoniam hi mathematicarum ſcientiarum auctoritate, fraudes ſuas protegebant; ideo damnati ſub mathematicorum appellatione fuere: cum alioqui nihil honeſtius matheſi, nihil humanæ naturæ conducibilius, unde in damnatione minime continentur geometricæ artes; non enim fuerat id vocabulum dehoneſtatum: (d) adeo ut nomine ſecernantur honeſtiores profeſſores a communi mathematicorum appellatione, qua magi, & incantatores abutebantur. Contra quos ex Tacito patet quantopere leges exarſerint: etſi ſemper levitas vulgi umbras ipſis rebus anteferentis, poteſtatem legum exuperaverit. Legis autem Corneliæ pœna non modo docentes, & exercentes, verum & diſcentes, & conſcios malarum artium tenet, non ſine aliquo tamen diſcrimine, (e) nam conſcii, vel tollebantur in crucem, vel beſtiis objiciebantur; ipſi vero magi vivi comburebantur cum ſuis libris, ut non modo exercitium, ſed ipſa quoque ſcientia plecteretur. Supererant medici, qui non ſuo, ſed fallaciſſimæ artis, atque ancipitis doctrinæ vitio non raro mortem afferunt inopinantes: ut plures aliquando medicina vitas hauriat, quam gladius, & venenum. Sed inhumanum eſſet in crimine inſontibus ponere naturæ obſcuritatem, & ignorantiam cauſatum involuntariam: unde lege Cornelia ſubjicitur pœnis tantum imperitia, & imprudentia medicorum: ſi forte medicamen ad ſalutem oblatum artis inſcitia, vel medici negligentia ægrotum interemerit: ac tum honeſtior quidem medicus in inſulam deportabitur, humilior vero capite punietur. (f) Tandem incendiarios, qui data opera in Urbe incendium excitaſſent, & ſi vetuſtioribus legibus obnoxios, punivit etiam lex Cornelia: per quam humiliores beſtiis objiciuntur; honeſtiores, qui locum, & gradum in Urbe aliquem teneant, aut capite plectuntur, aut in inſulas deportantur. (g)

CIV.

De Lege Cornelia, & Pompeja de Parricidis.

Capite legis Corneliæ de Sicariis incluſum erat caput aliud veteris legis adverſus parricidas: quam veterem legem alii pro lege XII. tab. interpretantur, ut Jacobus Gothofredus; (h) alii minime. Romulus certe tantum facinus ne opinione quidem, aut conjectura præſumens, nulla illud lege coercuit: etſi pœnas de hominum cæde conſtituerit. (i) Neque in veteres Romanorum ſanctiſſimos mores tam deteſtabile ſcelus irrupit ante annum ab V. C. ſexcenteſimum, (K) quo tempore L. Hoſtius patentem occidit, cui acceſſit cædes alia, quam habemus ex epi-

(a) Diod. *Sicul. l.* 1. Marsham. *ſecul.* 5. *v. p.* 77.

(b) Pl. *l.* 30. *c.* 1. *vide* Montan. *in not. var. in Cæſ. l.* 6 *de bell. Gallic. pag.* 130.

(c) Paul. *ſent. l. c. & toto t. C. de maleſic. & math.*

(d) *l. artem* 2. *C. de maleſ. & mathem.*

(e) *l.* 2. *& ſeq. C. de maleſ. & mathem.* Paul. 5. *ſent.* 23. §. *magicæ artis.*

(f) *l. illicitas* §. *ſicut ff. de offic. Præſid.* Paul. *ſent. h. t. in fin.*

(g) *l. ult.* §. *ult. de incend. ruin. nauf. l.* 10. *ff. ad l. Corn. de Sicar. & l.* 1 *ff. eod.*

(h) *in C. Theod. l.* 9. *t.* 15.

(i) Plut. *in Ro.* Ant. Aug. *in hanc l.* Sigon. *de jud. l.* 2. *c.* 31.

(K) Ant. Aug. *in hanc l.*

tome Liviana. (a) Fertur enim Publius Malleolus matrem ſuſtuliſſe de vita: ideoque veteri lege de parricidis inſutum culeo, ſimul cum cane, vipera, ſimia, & gallo gallinaceo merſum in mare fuiſſe. Quod parricidarum ſupplicium ex vetuſta lege deſcendens, Sylla confirmavit: ut ex Roſciana Ciceronis oratione docemur, Prætoremque certum, ac perpetuum huic judicio præfecit, cum antea deeſſet. (b) Quia vero culei pœna reperebatur in capite legis Corneliæ, quo Sicarii, parricidæque continebantur; ideo ſcribit JCtus (c) parricidas, qui poſt legem Corneliam, lege Pompeja quoque damnabantur, teneri lege Cornelia de Sicariis, hoc eſt eadem pœna culei, quæ repetebatur in l. Cornelia de Sicariis: (d) Qua eo ſupplicio puniebatur parricidium: Ne nos decipiant Duarenus, & Jacobus Gothofredus: (e) qui ſublatam cenſuerunt pœnam culei per legem Pompejam, atque communem de Sicariis ſubſtitutam in parricidio putaverunt; Cum tamen lex Cornelia de Sicariis, quo lex Pompeja refertur, peculiarem culei pœnam in parricidio repetierit. Quæ ſane pœna obſolevit recentioribus Imperatorum temporibus, (f) ejuſque loco ſucceſſit damnatio ad beſtias, ſi mare proximum non eſſet; & ignis, quo vivi comburebantur, quod breviſſimum ſupplicium Lucianus indicat. (g) Sane Auguſtus parricidarum pœnas levaverat, eaſque nonniſi confeſſis impoſuit; ac tamquam ſcelus hoc nemo admittere auderet, ejuſmodi reos ita interrogare ſolebat: *certe patrem tuum non occidiſti?* (h) Conſtantinus tamen pœnam culei jam intermiſſam reduxit. (i) Nulla vero pœna parentes priſco ævo tenebantur, ſi liberos occidiſſent; cum priſca patriæ poteſtatis vi nihil parentibus non liceret in perſonam liberorum. (K) Igitur legem Corneliam excepit lex Pompeja de Parricidiis lata Cn. Pompejo Coſ. ex qua utpote poſteriori, & uberiori, deinceps judicia hæc exercebantur. (l) Atque ad idem crimen Cn. Pompejus retulit cædem omnium aſcendentium, & deſcendentium, collateralium etiam cognatorum, & conjugis patronorum (m) pœnamque ad conſcios extendit, etiam ſi fuerint extranei; (n) & ad illos quoque, qui venenum emerint patri ſuo propinandum, etſi ſceleratum conſilium ſibi (o) non proceſſerit. Neque hujus criminis perſecutio tempore tollitur: atrocitas enim illius exigit, ut ultrix pœna in ſcelerata capita perpetuo impenderet: (p) Itaque lege Pompeja tenetur non modo qui patrem, matrem, avum, aviam, filium, filiam, aliumve, quem ex adſcendentibus, & deſcendentibus; ſed & qui fratrem interemerit, ſororem, patruelem, quem Cujacius (q) interpretatur natum ex eodem patre, diverſa matre, matruelem nempe, ex eodem Cujacio, eadem ex matre genitum, alio vero patre, ſive uterinum, patruum, avunculum, amitam, conſobrinum, conſobrinam, uxorem, virum, generum, ſocrum, vitricum, privignam, patronum, ſponſum, novercam: quæ perſonæ non omnes verbis legis, ſed ſententia continentur illius: nec excipiuntur ii, quorum dolo malo aliquid tale contigerit. (r)

CV. De Lege Titia, Publicia, & Cornelia de Luſu.

Supereſt e legibus Corneliis ea, quæ ad luſum pertinet, quam Hottomannus L. Sillæ tribuit. (s) Qua vetuſtiores communi judicio fuere lex Publicia, & Titia, quæ forſan illæ ſunt, quas Talarias Plautus (t) appellavit in Milite glorioſo ibi:

Atque adeo ut ne legi fraudem faciam Talariæ,
Accuratote, ut ſine talis domi agitent convivium.

Quos verſus perperam Gronovius refert ad rationem ludendi præſcriptam legibus convivalibus, quas ipſi ſibi convivæ ſtatuebant: non enim Periplectomanes omnino talos domo ſua prohibuiſſet. Non ſolum autem *alea* nomi-

(a) l. 68.
(b) Sigon. l. 2. de judic. cap. 31. Pomp. ff. de orig. jur. l. 2. §. capta.
(c) l. 1. ff. ad l. pomp. de par.
(d) Inſt. de pub. jud §. alia deinde lex.
(e) C Theod. l. 3. t. 15.
(f) Paull. ſent. 5. c. 24. l. 4. ff. ad l. Pomp. de parric.
(g) De mort. peregr. Cuj. C. de iis, qui parent occid.
(h) Svet. in Aug. c. 33. Senec. de clem. Cuj. parat. C. de his, qui parent. occid.
(i) l. unic. C. eod.
(K) l. in ſuis 11 ff. de lib. & poſt Vveſemb. parat. ad l. Pomp. de parric.
(l) Sigon. de jud. l. 2. c. 31.
(m) l. 1. ff. ad l. Pomp. de par.
(n) l. utrum, ff. eod.
(o) l. 1. in fin. ff. eod.
(p) l. 10. ff. eod.
(q) obſ. l. 6. c. 17.
(r) l. 1. ff. ad l. Pomp. de Parr.
(s) l. 3. ff. de aleat.
(t) act. 2. ſc. 2. ver. 9.

Digitized by Google

nomine venit jactus talorum e turricula, & fritillo, ſed fortunæ qualiſcumque luſus. Nam ex S. Cto vetitum eſt in pecuniam ludere, ſponſionemve facere, ut ſcilicet qui vicerit, propoſitam pecuniam auferat, (a) exceptis ludis ad virtutis exercitium inſtitutis: veluti ſi haſta certetur, curſu, ſaltu, lucta, pilive jactu, pugna. (b) Ad quod S. C. Juſtinianus (c) conſtitutionem ſuam accomodavit: ceteris enim ludis damnatis excepit hos, quorum frequens erat olim certamen in campo Martio, & magna celebritas in Græcia: ubi πένταθλον nomine comprehendebantur quinque iſta certamina, & concurſus eorum ſimul appellabatur πάμμαχον ut ſcribit Hyginus. (d) Præter hos autem ludi omnes vetantur, etiamſi pecunia non apponatur, ſed ejus loco *lupini* ad pretium ſignificandum, (e) vel *aurum comicum*, quod & pro lupinis apud Plautum accipit Muretus, & Turnebus. (f) Inviſa vero maxime legibus eſt alea, qua homines mutuis fraudibus exhauriuntur ſimul, & inter ſe irritantur; ut profuſo patrimonio rapinis, & cædibus rei familiaris lacunam explere conentur: ideoque aleatorum genus legibus infame habetur. Unde de Lenticula aleatore a M. Antonio reſtituto, tamquam de homine turpitudine notato, Cicero (g) loquitur. Ideo Ædilibus mandabatur, ut illorum cœtus ab Urbe, ac popinis omnibus arcerent: (h) unde illud Martialis lib. 14. Ep. 1.

Nec timet Ædilem moto ſpectare fritillo.

Nec modo jure civili actio denegatur, & retentio ei, qui alea vicerit; (i) ſed qui victus pecuniam ſolverit conditione indebiti, rem ſolutam repetet ex conſtitutione Juſtiniani; (K) quæ condictio non tollitur minori præſcriptione, quam 50. annorum. (l) Et qui domum ſuam præbuit aleatoribus, nullum a legibus adverſus furta, injurias, & rapinas habet auxilium, nullam actionem, qua res ablatas vindicet, vel damnum reſarciat; immo & ejus domus publicatur, (m) quique alium ludere compellat, mulctatur, aut in vincula publica, vel in lotomias conjicitur. (n)

CVI.
De Furtis.

Ac de hiſce criminibus hactenus; nunc furta occurrunt, de quibus latius in legibus XII. tab. unde actio furtiva proficiſcitur. Ex legibus autem aliis eo ſpectantibus monumentum ſupereſt legis Hoſtiliæ, cujus certum tempus ignoratur. Unde dubitat Antonius Auguſtinus *de legibus in prætermiſſis*, a Regibus ne proceſſerit, an a Coſſ. an a Tribunis? Hotromannus conſularem exiſtimat, eamque adſcribit A. Hoſtilio Coſ. cum collega Attilio, anno Urbis IↃLXXXIII. Niſi potius eam cum Antonio Aug. arceſſamus a C. Hoſtilio Mancino, qui collegam habuit M. Æmilium Lepidum Percinam anno IↃXVI. Ut hujus autem ſententiam legis aſſequamur, meminiſſe oportet priſco XII. tab. Jure nullis in cauſſis permiſſum fuiſſe judicio adeſſe per alium; quam poſtea neceſſitas legem ſolvit, & copia negotiorum, atque frequens, ac longa in varias regiones peregrinatio civium, quæ obtinuit, ut ſaltem in cauſis civilibus agere, ſeque defendere per alium liceret; minime vero in criminalibus, (o) præterquam in furto ex lege Hoſtilia, quæ indulſit, ut furti agere liceret nomine illius, qui apud hoſtes infortunio ſuo reperiretur, aut abeſſet Reip. cauſa; (p) item & ejus pupilli nomine, quorum tutores ex cauſis iiſdem impediuntur. Cæterum generaliter definitum eſt, ut excuſationes abſentium ex S. C. Judicibus allegentur, & ſi juſtam rationem habeant, ſententia differatur. (q)

CVII.
De lege Fabia de Plagiariis.

A furtis tranſeamus ad *plagium*, quod etſi a furtis diſtet, eis tamen videtur affine. Dictum eſt plagium a Græco πλάγιος, quod ſignificat obliquus, in latus verſus, tranſverſus: ut hujus natura criminis exprimatur, quæ tota componitur a dolo, fraude, verſutia. Plagium enim

X 4 ſup-

(a) *l. 2. ff. de aleator.*
(b) *l. quo actione 7. § ſi in colluct. ff. ad l. Aquil.*
(c) *l. 1. C. de aleator.*
(d) *vide* Meurſ. *in Græc. ludibus. l. athletas. ff. de his, qui not. infam.*
(e) *l. 1. C. de aleator.*
(f) *p. adverſ. c.* 19.
(g) *l. 1. de off. l. 26 ff. de injur. leg. fugitivus, ff. de V. S. Cic. Phil. 2.*
(h) Senec. *de vita beat. c. 7.*
(i) Cuj. *parat. C. de aleat. luſu, & aleat. in ff. l. in exceptionibus ff. de probat. leg. ult. § 1. ff. quar. rer. act. non dat. l. pænult. ff. de naut. fen.* Cujac. *l. 9. obſ. 28.*
(K) *leg. 1. C. de aleator.*
(l) *l. ult. C. eod.*
(m) *C. de aleator.* Cujac. *parat. ib. & leg. 1. ff. de aleator.*
(n) *l. 1. § ult. l. 2. ff. eod.*
(o) *l. 13. § 1. ff. de pub. judic.*
(p) *inſtit. de iis per quos ager. poſ.*
(q) *l. 13. § 1. ff. publ. judic.*

Digitized by Google

ſuppreſſio eſt liberi hominis, aut ſervi alieni. Quod olim crimen vindicabatur lege Cornelia *de plagiis* lata, cujus veſtigium reperitur apud Apulejum, (*a*) apud quem iſta legimus: *Crimen legis Corneliæ incurram, ſi civem Romanum pro ſervo vendidero*, quæ lex obmutuit poſt latam legem Fabiam fortaſſe luculentiorem, ex qua deinceps judicia ſunt agitata, cum ex ea hoc redactum fuerit inter judicia publica, quale ut Cujacius (*b*) exiſtimat, lege Cornelia non erat: niſi audiamus Duarenum, qui a Diocletiano factum eſſe hoc publicum judicium ſuſpicatur. Quo minus aſſentior iis, qui legem hanc arceſſunt a Q. Fabio Leone, & Claudio Marcello Coſſ. qui magiſtratum geſſerunt anno ab V. C. IↃLXXI. diu ante Syllam. Si enim Syllana lex fuiſſet lege Fabia poſterior, hæc, non illa obſoleviſſet: uſitatius enim eſt, ut judicia ex novis, quam ex veteribus exerceantur legibus: niſi non a Sylla Dictatore, ſed ab alio ejuſdem familiæ longe hoc antiquiori latam hanc legem Corneliam auguremur. Cæterum Fabia minime punit eum, qui vi abſtraxerit hominem liberum, aut ſervum ſurripuerit alienum: ſat enim alterum horum lege Julia de vi, alterum furti accuſatione vindicatur: ſed damnat eum, qui hominem ſive libertinum, ſive ingenuum celaverit invitum, aut vinctum habuerit, vendiderit, emeritve ſciens dolo malo, aut fuerit hoc in genere alieni criminis conſcius; vel ſervum, aut ſervam alienam induxerit, ac ſollicitaverit ad fugam; vel eum, eamve invito, vel imprudente domino, dominave celaverit, vinctum habuerit, emerit, vendiderit ſciens dolo malo, aut horum fuerit conſcius criminum. Eadem lege continebatur, ut ſi ſervus plagium commiſiſſet, dominus ejus pecuniam pro ſervi crimine penderet, & ſervus per decennium adipiſcendæ libertatis ſpem amitteret. (*c*) Ad hanc legem S. C. acceſſit, quod Cujacius (*d*) refert ad Alexandri tempora, modeſto, & probo Coſſ. Ex eoque fugitivorum ſervorum venditio ad legis Fabiæ pœnam redigitur, etiamſi dominus ipſe venditor ſervi ſit in fuga conſtituti; ſive ut eleganter JCtus ait, ſi ipſe dominus fugam ſervi vendat: (*e*) ne venditione ſervi dominus ommittat accuſare plagiarium, qui forte fugam ſuaſiſſet, atque hac ratione reus empto ſervo judicium, cui propter publicam diſciplinam eſt ſubjiciendus, elabatur, ut interpretes græci opinantur: (*f*) alii vero alias rationes pro ſuo cujuſque arbitrio comminiſcuntur. Pœna vero cum ipſamet lege orta pecuniaria erat, (*g*) poſtea cum viſa eſſet levior, plagiarii damnari conſueverunt in metallum. (*h*) Diocletianus (*i*) pœnam capitis adjecit, quam pœnam extendit Conſtantinus in eos, qui filios viventibus parentibus abducunt: qua explicanda lege ſe implicuit Alciatus; cum levi litterarum adjectione nodum ſolvere potuiſſet; legitur enim initio legis (*K*) *metalli pœna teneantur*: qui locus palam repugnat ſequentibus verbis, ubi ſtatuitur pœna capitis. Lectionis igitur integritas petenda eſt cum Cujacio, & Duareno e C. Theodoſiano; unde legem deſumpſere; ubi pro *teneantur*, legitur *tenebantur*. (*l*) Inſtituitur autem ex hac lege judicium ſicuti ex lege Aquilia, etiam mortuo eo, in quem plagium fuit commiſſum. (*m*) Qui vero pro *Fabia Flaviam* nuncupant, palam redarguuntur erroris a C. Theodoſiano, & a M. Tullio, qui hujus legis meminit in orat. pro Rabirio. Refert item *Ulpianus leg. ff. de fugitivis S. C.* ne fugitivi admittantur a ruſticiis in ſaltus, aut protegantur: & ut intra viginti dies dominis reddantur, aut apud magiſtratus exhibeantur, quo pœna evitetur. Item ut liceat militi, vel pagano fugitivos inveſtigare, etiam in prædiis Senatorum, aut paganorum. Additum & SCto Modeſto Coſ. facto, ut fugitivos inquirere volentibus litteræ ad Magiſtratus dentur. In quos Magiſtratus multa ſtatuitur, ſi

lit-

(a) *l. 8. metamorphoſ.*

(b) Cuj. *parat. C. ad l. Fab. de plag.*

(c) *l. lege Fabia 12. ff. de manum. ad quam* Cuj. *l. l.* 50. Paul. *ad edict. l. in bello §. ſi in captivis ff. de captivis.*

(d) *Parat. C. ad l. Fab. de plagiar. & obſ. 17. c. 10.*

(e) *l. 2. ff. ad l. Fab. de plag.*

(f) Matth. *de crim. ad l. 48. ff. t. 12. c. 2.*

(g) Cujac. *ad Paul. 50. ad edict. ſive ad l. 12 ff. de manum.*

(h) *l. ult. ff. ad l. Fab. de plag.*

(i) *l. 7. C eod.*

(K) *l. ult. C. ad l. Fab. de plag.*

(l) *C. Theod h. t. ubi* Gothof.

(m) *l. 3. §. illud ff. eod.*

litteris acceptis auxilium ſuum inquirentibus denegaverint; pœnaque imponitur & illi, qui apud ſe quæri prohibuerit.

CVIII.
De Lege Remmia, & Petronia, & S.C. Turpilliano.

Quoniam leges criminum ultrices expoſuimus; nunc ad leges tranſeamus rationem, & viam eorum ulciſcendorum præter leges Julias judiciarias, aperientes. Primaque omnium, quarum ſuperſunt in jure noſtro veſtigia, lex occurrit Remmia, & S. C. Turpillianum: quibus veritas, pulſa falſitate, atque mendacio in judiciis reſtituitur. Ac lex quidem Remmia incertis nominibus producitur. Mœnia enim aliquibus appellatur, aliis Memmia, tamquam a latore Cajo Memmio Tribuno pleb. Scipione Naſica, L. Beſtia Calfurnio Coſſ. anno IↃCXLIII. quod excogitavit Hottomannus, qui & hoc pro hujus legis capite affert: ne ſcilicet eorum, qui abſunt Reipub. cauſa, inter eos nomina reciperentur. Verum Remmiæ nomen tuentur acriter Antonius Auguſtinus, Cujacius, Duarenus, aliique plures: quamvis enim in Ciceronis codicibus (a) varie legatur, Remmia tamen conſtanter ſcribitur in Pandectis Florentinis, aliiſque codicibus juris civilis. (b) Tempus auctoremque certum hujus legis, neque nos, neque alius quiſquam, quod ſciam, invenit: ac ne quis nomen admittere nolit, Cujacius probat (c) eſſe Romanum, profertque Q. Remmium Palæmonem libri de ponderibus, & artis grammaticæ ſcriptorem. Igitur calumniatores præter pœnam talionis, cui ſubjiciebantur, quando deferentes nomen rei, (d) quem accuſabant, ſe ſubſcribebant in crimen, ut eorum delatio reciperetur a Prætore, (cujus arbitrii erat recipere, aut non in reos delata nomina) (e) ex lege Remmia ſubibant infamiam imprimenda in earum fronte littera K. (f) Eaque pœna in eos tantum cadebat, qui publico, non privato in judicio calumniam intendiſſent. (g) Hinc lege Remmia damnati dicebantur *frontis non integræ*: unde dubitabatur, an eorum teſtimonium eſſet in judicio recipiendum, quia ſi alius hominis pudendæ famæ, integræ tamen frontis, teſtimonium rejicitur; majori ratione illius, qui nec famam, nec frontem habet integram, teſtimonium rejicietur. Sed quia legis Remmiæ verbis non excludebatur: reliquum eſt, ut judicis officio fuerit excludendum. (h) Ad hanc legem S. C. illud pertinet, quo calumniæ publici judicii damnati, apud pedaneos judices poſtulare prohibentur. Quod S. Ctum nullo nomine innoteſcit, ſupereſtque tantum illius mentio apud Ulpianum. (i) Ex S. Cto ſignificatur ex Rævardi ſententia, *pedaneos judices* non ſolum fuiſſe privatos cives a Prætore ad cauſam cognoſcendam datos, verum & ordinariam aliquando auctoritatem ad certum cauſarum genus habuiſſe, jus dicentes non e ſella curuli, aut pro tribunali, ſed in ſubſellijs. Cum enim *poſtulare* nihil ſit aliud, quam deſiderium ſuum aperire apud eum, qui juriſdictioni præeſt, & pedaneos judices juriſdictioni præfuiſſe colligitur, ſi apud eos aliquid, dum ne calumniatores eſſent, poſtulabant. (K) A calumniatoribus tranſeamus ad tergiverſatores, nempe ad eos, qui accuſationem intentatam deſtituunt: & ad quaſi tergiverſatores, qui mora ſua reis proſunt ad effugiendum judicium, dilabente tempore a legibus præfinito. In hos igitur, qui cunctando reis beneficium legis impertiunt, conditum eſt S. C. Turpillianum, ſive lex Petronia, Nerone imperante, (l) a Petronio Turpilliano lata, & a Senatu adprobata. Neſcio vero, an hujus legis capita fuerint ea, de quibus legis Petroniæ nomine alibi tractatur, nempe de ſententia pro libertate dicenda, de ſervis pugnam cum beſtiis pœnæ cauſa commiſſutis; quorum capitum Hottomannus auctorem quoque facit Petronium Turpillianum. Ac forſan unius legis plura fueſe capita, quorum illud de tergiverſatoribus tranſiit in S. C. quod habemus

bemus

(a) *Pro Sex. Roſcio Amer.*

(b) *l. 3. ff. de teſt. l. 1. §. 2 ff. ad S. C. Turpil.*

(c) *ad l. 13. ff. de teſtib. ſive ad lib. 1. Papin. de adult.*

(d) *l. ult. C. de calumniat.* Cuj. *ibid.*

(e) Sigon. *de judic. lib. 2. cap.* 10.

(f) Cic. *orat. pro Roſ. Amer.* Plin. *in paneg. Julian. ad Antiochen.* Cuj. *tit. C. de calumniat.*

(g) Cujac. *ad l. 13. ff. de teſtib.*

(h) *l. 13. ff. de teſt.* Cuj. *obſ. lib. 7. cap.* 13.

(i) *l. 1. §. removet. 6. ff. de poſtulat.*

(K) Rævard. *lib. 3. conject. cap.* 10.

(l) *l. abolitionem, C. ad l. Jul. de adult.* Cujac. *parat. C. ut intra certum tempus.*

bemus in manibus. Pœna hoc ex S. Cto deſcendens, eſt quinque librarum auri redigendarum in fiſcum, præter infamiam. (*a*) Quam S. C. pœnam ex lege Remmia ſumpſit, ut ea illos adſpergeret, qui poſt ſatisdarionem exercendæ litis, & poſt inſcriptionem in crimen, quæ ſolemnia ſunt accuſationis, crimine nondum abolito, ſive reo a crimine nondum exempto, ab accuſatione receſſerint, ſine Prætoris venia, vel ad diem conteſtandæ litis conſtitutum vocati non acceſſerint, vel cauſam ita neglexerint, ut inter moras illorum tempus legitimum ad reum peragendum effluxerit. Niſi tam ſero ad accuſandum acceſſiſſent, ut breve tempus, quod ſupererat, nulla ſua culpa prætcrierit ante judicium abſolutum. Tum enim nullo ſuo dolo, ſed lege tantum ab ulteriori proſecutione judicii excluſi. (*b*) Neque tergiverſatores profecto ſunt, neque deſertores, neque moratores, aut fruſtatores. Hoc S. C. tenentur omnes præter mulieres, & minores, & eos, qui non publicum, ſed privatum judicium inſtituiſſent (*c*) Eſt & S. ad judiciorum exercitium pertinens, cujus nomen, & tempora ignorantur: nempe illud, ne quis ob idem crimen pluribus legibus poſtuletur: (*d*) ortum fortaſſe temporibus Titi Veſpaſiani, quem Suetonius refert vetuiſſe, una de re pluribus legibus agere: hoc eſt idem delictum varie puniri. (*e*) Hinc docet Papinianus pœnam generalem adverſus omnes legum contemptores minime concurrere cum pœnis certarum legum, quas certis in criminibus cenſet, ſecluſa generali pœna, ſubeundas: quia generi per ſpeciem derogatur (*f*) S C. item ab eodem Papiniano memoratur, (*g*) quo cavetur ne qui ſiſtitur a fidejuſſoribus in judicio unius criminis cauſa, idem eodem die de alio crimine accuſetur.

CIX.
De S. C. Silaniano, & Statiliano, & aliis ad eamdem rem S. C.

Nunc a calumniatoribus, & ab iis, qui dolo accuſant, ad eos tranſeamus, qui dolo refugiunt accuſare. In quos conditum eſt S. C. Silanianum, niſi cum aliquibus ſcribamus Syllanianum, qui meo judicio falluntur, etenim refragantur nummi, & marmora Capitolina, atque crediderim cognomen id fuiſſe Juniorum. (*h*) SCti vero hujus tempus, & origo diu vel erudioribus, immo, & ipſi Cujacio latuit: quem in eam cognitionem adduxit P. Faber: qui primus illud retulit ad Auguſti ævum Dolabella, & Silano Coſſ. etenim in *l. in cognitione, ff. ad S. C. Silanian.* affertur ſententia S. C. Statiliani, vel Domitiani temporibus Auguſti Tauro, & Lepido Coſſ. A. V. C. IↃCCLXIII. quo præfinitur quinquennium ad accuſandum hæredem extraneum, qui contra S. C. Silanianum, hoc eſt ante quæſtionem habitam de ſervis, teſtamentum aperuiſſet ejus, qui a propria familia diceretur occiſus. (*i*) Cum autem hæc additio ſit ad Silanianum, apparet Statilianum eſſe recentius: eoque Silanianum anno ſaltem eſſe antiquius: quia anno ante Taurum, & Lepidum Statiliani auctores, conſulatum geſſere Dolabella, & Silanus, quibus Silanianum adſcribimus. Ex quo colligitur utraque S. Cta originem ab Auguſti ævo traxiſſe, ſub quo tam Lepidus, & Taurus, quam Dolabella, & Silanus fuere conſules. (*K*) Sed quo ſuſpicer aliquid anterioribus temporibus hac in re fuiſſe conſtitutum, præcipue in l Cornelia de Sicariis, urget *lex* 25. hujus tituli D. qua traditur ea lege fuiſſe cautum de præmio accuſatoris ſervorum, qui ante quæſtionem aufugerint, & cædem admiſerint, ut quinque aureos acciperet etiam de publico, ſi ex bonis damnati deſint in ſingulos, quos convicerit ſervos. Unde quod lex Cornelia fortaſſe inchoaverat, S.C. hoc abſolvit, pœna in hæredis negligentiam propoſita. Si vero convicerit eos, qui aperto teſtamento manumiſſi reperiantur, iis in vincula conjectis, indeque cauſam dicere coactis, denos aureos in ſingulos ex damnati bonis auferret pro præmio, (*l*) de quo

(*a*) *l. ſpurii ff. de Decur. l. 3. §. ul. ff. de prævar. l. 1. ff. de jur. fiſc.*

(b) Cujac. *enarrat. & parat. C. ad S.C. Turpill.*

(c) *l.* 1. §. 10. *in fin. ff. ad S.C. Turpill.* Perez. *in C. ad S. C. Turpill. n.* 2.

(d) *l. Senatus* 14 *ff. de excuſat.*

(e) Cujac. *ad l. Sanctio* 41. *ff. de pœnis.*

(f) *d. l. Sanctio.*

(g) *l.* 2. §. 2. *ff. de cuſtod. reor.*

(h) Dauſq. *in orthograph. hac voc.*

(i) Cujac. *lib.* 4. *cap.* 14.

(K) Cujac. *obſ. lib.* 1. *c.* 18.

(l) *ad. l.* §. 2.

quo & alibi. Igitur ne vita dominorum pateret ſervorum inſidiis : cogantur ſervi per hoc S.C. proprio periculo dominorum vitam præſtare, ut ſciant, ſe proprio capite expiaturos quidquid adverſi domino contigiſſet: atque ita minime audeant in eum aliquid mali conſulere. Unde mortuo domino, qui a familia occiſus diceretur, Senatus vetuit teſtamenti tabulas aperiri, aut hæreditatem adiri, aut bonorum poſſeſſionem peti, aliudve quid ad cauſam teſtamenti pertinens agi, antequam haberetur publica quæſtio de ſervis, qui ſub eodem tecto, locove fuiſſent, & ſupplicium ſumeretur tam de noxiis, quam de iis, qui dominum deſeruiſſent, atque opem ferre neglexiſſent. (a) Ideo vero vetuit Senatus aperiri teſtamenti tabulas, ne crimen caderet in ſervos teſtamento manumiſſos; (b) itaque pœna ſumenda de liberis hominibus eſſet veluti de ſervis, indeque libertatis dignitas turpitudine ſervilis ſupplicii macularetur. Verum Neronis tempore ad hoc S. C. acceſſit aliud, ipſo Nerone, & Piſone Coſſ. (c) quo non modo prioris S. C. ſententia confirmabatur, ſed illud etiam adjiciebatur, ut qui teſtamento manumiſſi ſub eodem tecto manſiſſent inter ſervos, pœnas darent. (d) Quod S.C. & Neronianum dicitur, & Piſonianum, atque Claudianum, quia Nero fuerat a Claudio adoptatus. (e) Ex eo autem S. C. omne dubium ſublatum fuit, quod oriri poterat, ſi contra Silanianum apertum fuiſſet teſtamentum, & rei apparuiſſent ſervi teſtamento manumiſſi, ſervorum ne, an liberorum more puniendi eſſent? Nam SCtum Neronianum juſſit, ut ſimul cum ſervis ſupplicium penderent: quod ante ambigebatur. Huic acceſſit aliud S. C. ſub Trajano, ut de iis etiam quæſtio haberetur, quos teſtator vivens manumiſerat. (f) Hæres autem ne ſui compendii cauſa familiæ facinus abſconderet, ſi ultionem omittat, malitque ſuo ſibi lucro retinere ſervos; quam ſupplicio amittere, contra SCtum hæreditatem adeat; ut indignus ab hæreditate, atque omni teſtamenti commodo ſubmoveretur, bonaque ſibi erepta in fiſcum transferuntur. Et ſi tabulas contra S.Ctum aperuerit, recitaverit, deſcripſerit, vel hæres ipſe, vel alius; ex edicto Prætoris in eum centum aureorum judicium datur. (g) Secus vero ſi ab alio, quam a familia teſtator occiſus dicatur: tum enim hæreditatem adire minime prohibetur, & effectum habebit aditio, ſi poſtea mortem ulciſcantur, alioquin effectu carebit, & hæreditas a fiſco eripietur ex Azonis ſententia, quam probat Cujacius. (h) Occiſorum autem nomine in reliquis veniunt omnes, qui aut ferro, aut laqueo, aut veneno, aut carmine magico, & quacumque alia nece perierint. (i) Mors tamen hauſta veneno, vel alia ratione ſine cæde furtim illata hoc S. Conſulto non comprehenditur. Ideo autem ad ſupplicium ſervi depoſcuntur, quod vel attulerint vim, vel auxilium fere neglexerint: & omni culpa ſolvuntur, ſi ab ignoto ſibi periculo dominum non exemerint; tum enim crimen ab hærede in alios vindicabitur, dimiſſis ſervis, niſi venenum non clam, ſed violenter fuerit infuſum. (K) Nec ſolum ſervi ſub tecto manentes plectuntur ex S.Cto, ſed etiam foris, puta qui dominum peregre abeuntem ſequerentur, cum ille in itinere fuerit occiſus, (l) & qui clamore de proximo exaudito ad vim prohibendam non accurrerint: (m) item qui dominum ſibi manus afferentem non impedierint, cum potuiſſent; quamvis non incidant in hoc S. C. cum violenti non fuerint; tamen puniuntur. Illud inſuper S.C. Neroniano cavebatur, ut viro, aut uxore necata, perinde de ſuperſtitis conjugis ſervis quæſtio haberetur, ac ſi ſervi eſſent ipſius occiſi. (n) Quod Marcellus produxit etiam ad ſoceri ſervos, ut marito occiſo, de iis etiam quæſtio habeatur. (o) Non tenentur vero S.Cto Silaniano ſervi nedum puberes, aut ætate confecti; vel ſur-

di,

(a) *l. 25. in fin. ff. de S.C. Silanian. & toto tit. ff. & C. eod.* Paull. *ſent. li. 3. tit. 5.*

(b) Cujac. *obſ. l. 18. cap. 6.*

(c) Tacit. *annal. 13. c. 32. & an. 14.*

(d) Tacit. *eod. ubi* Lipſius.

(e) Cuj. *parat. ff. hoc tit. ubi vid. Chaſſ. lit. C.*

(f) *l. 10. in fin. ff. de S. C. Silan.* Duaren. *ibi §. c. 2.*

(g) Cuj. *parat. ff. eod.*

(h) 18. *obſerv. cap. 6.*

(i) *l. 1. §. occiſorum, ff. ad S. C. Silanian. &* Paul. *ſent. lib. 3. cap. 5. ubi* Cuj. *§. occiſ.*

(K) *l. 1. §. 19. ff. de S. Conſ. Silan. l. cum fratrem, C. de his, quibus, ut indig.*

(l) *l. 1. §. cum dominus ff. h. t.*

(m) *l 3. §. 2. & l. 1. §. 27. 28. ff. eodem.*

(n) Paull. *ſent. 3. tit. 5. & l. 1. §. ſi vir. ff. de S. C. Silanian.*

(o) *l ſi vir, ff. eod.* Ant. Aug. *l. de leg. ad hoc S.C.*

Digitized by Google

di, muti, furioſi, vel qui tempore mortis clauſi, aut in vinculis erant; (*a*) Qui vero ſervorum aliquem de occiſi familia receperit, celaverit, protexerit, quominus de illo ſupplicium ſumeretur, tamquam ſicarius punietur. (*b*) Servus etiam ab hærede venditus quæſtioni ſubjicietur, reddito emptori prætio. (*c*) At ſervus, qui domini cædem indicaſſet (ita enim cum Duareno legendum apud Ulpianum, non *vindicaſſet*,) aut arguiſſet; ſiquidem ultro proſiluerit ad accuſandum; non modo quæſtionem elabetur; ſed libertatis etiam prœmium aſſequetur. (*d*) Ad eos qui accuſare refugiunt, etiam pertinet S. C. memoratum ab Ulpiano, (*e*) quo S. Conſ. pro victo damnatur is, qui corruperit delatorem, adeo ut is accuſationem omiſerit; exceptis cauſis ſanguinis, ſive capitis, in quibus reo propriæ vitæ ſollicitudo condonatur. Et in cauſis fiſcalibus Senatus cenſuit, (*f*) ut ſi neque delator, neque poſſeſſor judicio adſint, poſtquam tribus edictis evocati fuerint; delator amittat jus deferendi publicam cauſam, & fidejuſſores ejus teneantur; poſſeſſoris vero jus integrum maneat, quale fuerat ante delationem. Porro Cotta, & Meſſala Coſſ. prodiit S. C. quo eadem obſervanda ſtatuuntur; ſi ſervus, ac ſi liber poſtuletur. (*g*) Item Senatus cenſuit, (*h*) ut criminis abolitionem petente delatore, quod erraſſe ſe dicat; idem judex de abolitionis juſta cauſa cognoſcat, errorem condonaturus, & dolum, ut in cauſæ proditorem vindicaturus.

(a) *l.* 1. §. 32. *ff. hoc. tit. l.* 3. §. *ſi quis in gravi*, & *ſeq. ff. ad S. C. Silan.* & *l. ſi excipiuntur, ff. eodem.*
(b) *l. ſi quis in gravi*, & *ſi quis quem, ff. eod.*
(c) *l. S. C. ff. eod.*
(d) *l.* 3. §. *iterum, ff. de S. C. Silan.* Duaren. *ibid.* & *l.* 1. *C. in quibus cauſ. pro pram.*
(e) *l.* 7. *ff. de prævaricat.*
(f) *l.* 2. §. *Senatus, ff. de jur. fiſ.*
(g) *l. hos accuſare* 11. §. *ſi ſervus ff. de accuſat.* & *inſcript.*
(h) *l.* 15. *ff. de jur. fiſc.*

CX.

De lege Aquilia, & de Ædium demolitione S. C. prohibita.

Cum leges evolverimus, quibus delictorum damna coërcentur, attexere ad has oportet etiam illas, quibus damna non ex delicto, ſed vel culpa, vel caſu aliquo nata rependuntur. Ac de damnis a beſtiis, & quadrupede illatis cavebatur ſatis ex legibus XII. tabul. quarum vim edicto, & juriſdictione ſua Prætor etiam explicavit titulo: *ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur*. Quo referenda eſt lex ea, quæ aliquibus ſcriptoribus appellatur *Peſolonia de Cane*. Quod putatur corruptum nomen e *Solonia*, ſive lege *Solonis*, quæ redacta fuit in leges XII. tabul. (*i*) Sanxerat enim Solon ut canis, qui momordetat, catena vinctus, a domino noxæ dederetur, quod & libro ſuperiori attigimus. De damnis autem vel ab hominibus, vel a beſtiis culpa, & negligentia hominum acceptis, quamvis veteribus XII. tab. legibus, & aliquibus forſan aliis poſt eas latis caveretur: quia tempore tamen exoleſcerent, oportuit nova aliqua lege vim earum ſuſcitare. Veteres enim leges deſuetudine langueſcentes, novis revocantur ad uſum & viventium magiſtratuum auctoritate in priſtinas vires reſtituuntur. Parent enim homines novis legibus facilius, ne ſpretis iis, contemnere videantur magiſtratum earum latorem: qui libenter perſequitur violatores legum, ut honorem ſimul ſuum ulciſcatur: unde Macrobius. (*K*) *Quæritur ſæpe nova legis auctoritas exoleſcente metu legis antiquioris, ut de ipſis legibus XII. tabul. factum eſt: quarum ubi contemni auctoritas cœpit, in aliorum latorum nomina tranſiere.* Hinc ait Plato leges picturarum inſtar tempore obſcuratas novis coloribus a novis poteſtatibus eſſe illuminandas. Qua ratione deductum eſt in legis Aquiliæ nomen quidquid in veteribus de damno ab homine, vel per hominem dato contineretur. Auctor legis C. Aquilius Gallus Tribun. pleb. iſne qui formulam de dolo malo concepit, an alius, non ſatis conſtat. Fuit igitur proprie lex iſta plebiſcitum, (*l*) quo poſt auctam plebis auctoritatem populus tenebatur univerſus. Hujus legis tria capita commemorantur. Primo capite cavetur de occiſis qualiterqualiter ſervis, aut animalibus, quæ gregatim paſcuntur, (*m*) ut actio detur adverſus eum, qui damnum dederit injuria; quæ vox hic pro contumelia non accipitur: injurias enim eas lex Cornelia ulciſcitur: ſed factum inju-

(i) Cujac. *ad ſent.* Paull. *lib.* 1. *tit.* 15.
(K) Saturn. 11. & 13.
(l) *l.* 2. *ff. ad l. Aquil.*
(m) *l.* 2. *ff. ad l. Aquil.*

injuria dicitur pro non jure ab eo etiam, qui nocendi animum non habuerit, ſiquidem ratione utatur; nam furioſus, & infans, quorum ratio languet, Aquilia non tenentur. (a) Hinc ſi quis occiderit aggreſſorem, adverſum quem ſe telo defendebat, & juſtæ defenſionis modum non exceſſerit, in Aquiliam non incidet: quia non injuria, ſed jure illum occidit: nam jure naturæ recte vim in ſe imminentem quiſque propulſat; (b) Cum quadrupedibus autem, & ſervos congregat lex: quia ſervi ſub dominio noſtro pariter cadunt. Occiſo autem ſervo, vel quadrupede damnum æſtimatur quanti eo anno ſervus, vel quadrupes plurimi fuerint, quantique noſtra interfuit non periiſſe. (c) iſque annus retrorſum computatur ex tempore, quo quis eſt occiſus: ut ſcilicet mortis tempus anni ſit finis. Quamobrem ſi eo anno ſervus hæres inſtitutus aliena culpa vitam amiſerit, etiam hæreditatis commodum in æſtimationis judicium veniet. (d) Et ſi pictori ſervo pollex præciſus fuerit, idemque intra annum præciſi pollicis occiſus, in æſtimationem deducetur quanti prius eſſet, antequam pollicem, & artem amiſiſſet. (e) Actio autem, qua æſtimatur quanti pluris, anno circumſcribitur: actio vero ipſa, qua æſtimatur damnum acceptum, eſt perpetua, utpote rei perſecutoria. (f) Porro actio directa, ſive civilis, ex ipſa lege deſcendens, ejuſdemque apertis verbis comprehenſa ipſi domino datur: utilis vero, quæ naſcitur ex abdito ſenſu legis, & ab æquitate magiſtratus etiam non domino permittitur. Quamobrem liber homo, qui dominium non habet in propria membra, læſus nullam ex hac lege directam actionem naſcitur, ſed occiſo eo utilis actio ipſius hæredi accomodatur: qua conſequetur quidquid ſumptus factum fuerit in curando vulnere, & quidquid damni ejus cædis cauſa fuerit acceptum. (g) Eadem ratione fructuario corporis perempti, & creditori, & bonæ fidei poſſeſſori utilis actio conceditur. (h) Addit Cujacius directam competere, ſi corpus corpori nocuerit: utilem ſi corpus cauſam damni, non damnum ipſum obtulerit: quæ plerumque actio in factum appellatur. Etſi vero hæc utpote rei perſecutoria ad hæredes tranſeat, & ſucceſſores; adverſus hæredem tamen minime dabitur, niſi quatenus fuerit ex alieno locupletior. (i) Mulctantur autem confitentes in ſimplum; niſi inficiantes, propter mendacii pœnam, in duplum. (K) Secundum caput Aquiliæ legis jamdiu intercidit. Eoque Cujacius (l) comprehenſam fuiſſe putat quamlibet aliam rationem damni dati non ob rem noſtram læſam, ſed ob commodum aliena opera nobis ademptum, veluti ſi quis nullo jure ſervitutis impoſitæ vicini luminibus contra formam veterum ædificiorum offeciſſet: quo nomine damnatus fuit a Theophilo Imperatore Petronas, ut refert Zonoras; (m) vel ſi quis impoſito ædificio vicini æream inutilem reddidiſſet. Quod caput in deſuetudinem abiit. Tertium caput conceptum erat in eos, qui non occidiſſent ſervum, aut gregalem quadrupedem, ſed eum, eamve aliquo modo læſiſſent, corporiſve membrum aliquod uſſiſſent, rupiſſent, fregiſſent, aut occidiſſent, vulneraſſentve canem, & animal aliud, quod pecudum numero non eſt, ſive gregatim non paſcatur, aliave ratione rem aliam animatam, aut inanimatam deteriorem reddidiſſent: ut ejus damni nomine teneautur quanti res ea plurimi fuiſſet in triginta diebus proximis. (n) Hic enim actio annua, qua perſequimur ex ſuperiori capite, id, quo res plurimi fuerit, contrahitur ad triginta dies: quia minus peccatum vulnerantis, & lædentis eſt, quam uccidentis, minorque jactura eſſe ſolet occiſi animalis, quod pecudum numero non ſit. Ad damnum quoque pertinet S. C. Acilio Aviola, & Corollio Panſa Coſſ. Adriani tempore, quo de ædium

demo-

(a) *l. 5. §. injuriam, & ſeq. ff. ad* l. *Aquil.*

(b) *l. ſcientiam.* 45. §. 4. *ff. eod. & l.* 4. *&* 5. §. 1. *eodem.*

(c) *l. ait lex ff. eodem.*

(d) *l. inde Neratius, ff. eod. in prin.*

(e) *de l. inde Neratius*, §. 3.

(f) *vide* Vveſemb. *in parat. ff. eodem. num.* 5.

(g) *l.* 13. & 14. *ff. eodem*, Vveſemb. *loco cit. n.* 3.

(h) *l. item Mela*, §. 10. *ff. ad l. Aquil.*

(i) *l. inde Neratius*, §. *hanc actionem* 8. *ff. ad l. Aq.*

(K) *l. contra* 4. *eod. l.* 2. §. 1. *ff. eodem.*

(l) Cujac. *parat. ff. ad l. Aquil.*

(m) *vide exempla apud* Cujac. *parat. C. eodem.*

(n) *l. ſi ſervus* 27. *ff. ad l. Aquil.* §. *quinto.*

Digitized by Google

demolitione cavebatur, & dirui quid negotiandi cauſa, diſtrahive, aut vendi, aut legari prohibebatur. (*a*) Non modo autem domus ſed & villas dirui Senatus vetuit, ac venditionem irritavit, & emptorem ad duplum pretii fiſco inferendum damnavit.

CXI. De lege Rhodia de Jactu.

Nunc progrediamur ad ea damna, quæ non ab homine, ſed ſorte, vel natura inferuntur: nempe quæ a mari eveniunt, cujus fallax eſt, incertaque fides. De talibus autem damnis judicia Rodiis legibus in Romanas translatis exercebantur. Rhodiorum enim erat rei maritimæ tanta peritia, ut *nauticus populus* a Floro appellentur: ac propter uſum, aſſiduoſque caſus, quos frequentia navigationis tulerunt, æquiſſimas, & prudentiſſimas rei navalis condidere leges. Quarum præſtantiam cum alii veterum, tum præcipue Strabo celebravit. Etſi autem Romani leges omnes conquiſierint non modo Atticas, ſed & Græcorum aliorum, ſicut & Pythagoræorum, qui erant in ea Italiæ ora, quæ Magna Græcia dicebatur; tamen Rhodias non acceperunt, niſi poſt uſum rei maritimæ, quo non ante primum bellum Punicum vertere animum. Quamobrem traduxerunt ad ſe leges Rhodias, quæ maritum dominabantur; aſſiduoque uſu civitatem iis dederunt, judicia maritima ex auctoritate illarum agitantes. (*b*) Unde in Servii, Ofilii, Labeonis ſcriptis monumenta erant Rhodiarum legum, quarum adhuc veſtigia in recentiorum Juriſconſultorum reſponſis obſervantur. Quamquam autem plures erant Romanis receptæ Rhodiæ leges, earum tamen ſententias tantum retinemus, quæ merces naufragio jactas reſpiciebant. Atque ex reſcripto Antonini, (*c*) quo de naufragiorum bonis agitur, Rhodia lex a Cæſare in imperii ſocietatem adſciſcitur, imperio rerum ita tributo, ut *orbis quidem terrarum regimen Imperator; maris vero dominium lex Rhodia obtineret*. Quamobrem ex collectione Pſelli, ut Gothofredus putat, ſeriem habemus, etſi mutilam Imperatorum, qui Rhodiis legibus arbitrium in re maritima tradiderunt. Quorum initium non a Tiberio, ſed a Claudio, ſub quo Coſſ. ii fuere, qui collectione illa perhibentur, nempe Q. Aterius Antoninus, & D. Junius Silanus anno a Chriſto nato LIV. (*d*) Iſque Imperator pluribus rem nauticam Senatusconſultis conſtituit, quorum duo ab Ulpiano referuntur, de quibus egimus ſupra ad legem Corneliam de ſicariis. (*e*) Eos autem, qui ex afflictis, & miſeris naufragorum fortunis quid inhumane rapuiſſent, fiſco tantum pendere voluit Claudius, quanti e Prætoris edicto damnarentur. (*f*) Erenim etiam ex edicto Prætoris oritur actio adverſus raptores naufragiorum intra annum in quadruplum, poſt annum vero in ſimplum: (*g*) ut violentia procul arceatur a naufragiis, vetuit Senatus iis colligendis aut militem, aut privatum, aut libertum ſervumve Principis intervenire. (*h*) Leges itaque Rhodias utilitate diu ante commendatas, uſque inter Romanas leges invectas Claudius primum convertit in aſſiduam, & neceſſariam juriſdictionem: deinde alii principes eaſdem auctoritate ſua comprehenderunt, quorum nomina in ſupra demonſtrata collectione invenimus: nempe Veſpaſianus, ſub quo S. C. ea de re, Lauro, & Agrippino Coſſ. ſuffectis, ut Gothofredus autumat, & Ulpius Traianus, itemque Adrianus, ſub quo S. C. ne milites, aut privati, aut ſervus, libertuſve principis naufragiis colligendis interveniret: ne pro auxilio, damnum potentia, & rapacitate ſua naufragiis adferrent. Quibus tandem & Severi acceſſit auctoritas. Poſſet quis referre inter leges Rhodias caput illud apud Cic. quod tamen cum eruditioribus declamandi cauſa confictum putarim de more a Rhetoribus, nempe: *ut ſi qua roſtrata navis, quæ eſt navis militaris, in portu deprehenſa ſit, publicetur*. Ex omnibus autem Rhodiis legibus, hujus ad nos capitis inte-

gra

(a) *l.* 52. *ff. de contrah. empt. cum concord.* Cuj. *obſ.* 5. *cap.* 22.

(b) Cic. *pro lege Manilia*.

(c) *l.* ἀξίωσις *ſive l. deprecatio ff. ad l. Rhodiam de jactu.*

(d) P. Fabeo *ſemeſtr. l.* 1. *c.* 25.

(e) *l.* 3. *in fin. ff. de incend. ruin. & naufrag.*

(f) *l.* 3. *ff. de incend. ruin. naufr.*

(g) *l.* 1. *ff. eod.*

(h) *l. ne quid in fin. ff. de incend. ruin. naufrag.*

grâ ſententiâ pervenit quo continetur, ut ſi ventorum vi, aut impetu tempeſtas cooriatur, unde navis in periculo verſetur, quo ut eximatur oporteat eam levare, atque jactura mercium exonerare: mercium projectarum domino damnum illud a dominis mercium conſervatarum pro rata omnium, ipſomet etiam nauta contribuente, ſarciatur: ſiquidem per eam jacturam navis periculum tempeſtatis evaſerit: nam ſi perierit, nullus collationi ſupererit locus; cum vel merces omnes demerſæ ſint, vel ſi quæ recipiantur, a ſorte, aut a dominorum induſtria ſervatæ putentur. (*a*) In rationem autem contributionis venit etiam portio ipſarum mercium jactarum; ut earum dominus tanto minus a cæteris exigat, quanto prolata jactarum oneratur mercium. (*b*) Quamobrem ſi duo ſinguli centum haberent in mercibus; Cajus jactarum mercium dominus ducentum. Cajus amiſſis mercibus auferet a ſingulis quinquaginta, & naufragio amittet altera centum: quoniam tantumdem ille habebat in mercibus amiſſis quantum illi duo in ſervatis. Unde ſicuti portio Caji, quæ erat ducentum, ſuperabat portionem ſingulorum, quæ erat centum: eadem proportione poſt naufragium portio Caji quæ eſt centum ſuperabit portionem ſingulorum, quæ eſt quinquaginta, ut tam ante: quam poſt naufragium, portio Caji dimidio ſuperet portionem ſingulorum. Contra ſi Cajus merces projecerit, quæ valerent quinquaginta; unus autem, & alter ſervarint proprias cujuſque centum æſtimatas, Cajus damnum accipiet in decem; duo vero illi duplum quiſque contribuent, pro ſingulis, nempe viginti; ut qua portione quinquaginta illa unius reſpondebant ſingulorum centenis, eadem ratione quadraginta ejuſdem reſpondeant ſingulorum octogenis. In qua ratione ſubducenda veniunt etiam animalia, & ſervi periculo liberati; & gemmæ ſervatæ; non quia navim onerent, ſed quod aliena jactura ſalvæ fuerint. Homo tamen liber ſervatus in rationem contributionis non veniet: cum nullo pretio vita liberi hominis expendatur. (*c*) Res autem, quarum nomine conferendum eſt quanti emptæ fuerint, ſed quanti veniſſe poſſint æſtimantur (*d*) & ſi adſpergine deteriores evaſerint, quanto minoris ob id æſtimantur, tanto minus in contributione præſtabunt: ut ſi prius viginti putarentur, poſtea ob adſperginem decem valeant, dominus earum prodecem ſit collaturus. (*e*) Nec ſolum contributio locum habebit ſi merces e navi jaciantur; ſed etiam ſi una cum ſcapha, in qua depoſitæ fuerant, demergantur. (*f*) Nave autem perdita, conſervatæ eum mercibus ſchaphæ nulla ratio habebitur; quia naufragium factum eſt, (*g*) non jactura. Quamvis autem facto naufragio contributio ceſſet, ſi tamen ea navis, quæ jactura mercium ſervata erat, alio loco ſubmerſa fuerit, & merces per urinatores extrahantur: earum domini conferre debent ei, cujus bonorum jactu navis ſuperius periculum evaſerit: quia niſi ea mercium jactura navis levata eſſet, merces, quæ poſtea extrahuntur, e naufragio fortaſſe non ſuperfuiſſent. (*h*) Si autem arbor aut aliud inſtrumentum levandæ navis cauſa jactum fuerit; a nauta hujus quoque damnum, perinde ac jacturam mercium contributione omnium reficietur. (*i*) Cæterum ſi nullo periculo navem exoneraverit, fruſtra contributionem poſtulabit; cum id tantum ſit reddendum, cujus jacturæ beneficio, periculum navis effugerit. (*K*) Si vero navis a privatis redempta fuerit, omnes domino navis conferre debere Servius, Ofilius, Labeo tradiderunt. (*l*) Porro caput hoc legis Rhodiæ ad naves pertinet onerarias, ad comportandas merces comparatas, quæ plerumque capaces erant decem millium modiorum: non autem ad naves longas, ſeu triremes. (*m*) Cæterum ſi navis deterior facta

(a) Cic. *de in vent.*

(b) *lib.* 55. *Baſil. tit.* 8. *l.* 1. *ff. de l. Rhod. de jactu.* Paull. *lib.* 2. *ſent. tit.* 7. *in fin.*

(c) *l.* 2. *§. portio* 3. *ff. d. l. Rhod. de jactu.*

(d) Cujac. *ad l.* 3. *ff. de l. Rhod. de jact. ſive ad l.* 19. *reſp. Papin.*

(e) *l.* 2. *§. portio ff. eod.*

(f) *ſi navis* 4. *§. cum autem* 2. *ff. eod.*

(g) *d. l. ff. eod.*

(h) *d. l.* 4. *eod. Paul. ſent.* 2. *tit.* 7.

(i) *d. l.* 4. *§. ſed ſi navis* Cuj. *ad Paul. ſent. loc. cit.*

(K) *l. amiſſa §.* 5. *in fin. ff. de l. Rhod. de jactu l.* 3. *ff. eodem.*

(l) Cuj. *lib.* 29. *reſp. Papin. l.* 3. *ff. eod. l.* 2. *ſi navis ff. eod.*

(m) Cuj. *ibid.*

(a) *l. 2. §. 1. ff. de l. Rhod. de jact.*

facta fuerit: fruſtra contributio poſtulabitur. (*a*) Tandem Judicium hoc ita inſtituetur, ut rerum amiſſarum domini ex locato agant cum magiſtro navis, ne reſtituat res conſervatas, donec ex iis damnum reficiatur dominis rerum projectarum: unde navis magiſter ex conducto aget cum reliquis, quorum ſunt ſalvæ merces, ut detrimentum proportione communicetur.

CXII. De Lege Licinia.

(b) *l. ult. ff. de alien. jud. mut.*

(c) *l. 1. famil. erciſcund.*

Effugetat pœne mihi tot inter lex Licinia, cujus leve mihi admodum veſtigium reperitur apud Marcianum, (*b*) quam explicat Cujacius. (*c*) Ea lex vetuit, ne communi dividundo actione uteretur is ſocius, qui partem rei communis alienavit, ut evitaret licitationem illius, propatereaque tranſtulerit partem ſuam in potentiorem, ut licitando ille vincat incuſſo potentiæ metu. Nam ſi eadem pars, nondum ſublata communione, ad eum, qui alienaverat, redierit; non poterit ipſe amplius duplicem, quam habebat actionem, adverſus ſocium exercere; & ſi potentior ille poſt partem in ſe alienatam communi dividundo agat cum altero ſocio; repelletur exceptione, quod *alienata res ſit judicii mutandi cauſa*.

CXIII. S.C. de Religione Sepulcrorum.

(d) *l. 12. §. ff. de relig. & ſumpt. fun.*

(e) *l. utimur. 5. ff. de ſepulcr. violat.*

Finem imponamus operi materia funebri, quo res omnes humanæ commeant, atque referamus S. C. de religione ſepulcrorum, quo prohibebatur ſepulcra in alium verti uſum, quam condendi cadaveris illati, & venundari, aut permutari, ut in profana commercia concederent. (*d*) Tantique religio funerum eſt, ut etiam poſt fundos venditos priores domini, qui ſepulcrum ibi habebant, jus adeundorum ſepulcrorum retinerent, propter legem prædiorum venundandorum, qua cavebatur, ut ad ſepulcra, quæ in fundis ſunt, iter ejus aditus. ambitus funeris faciendi ſit. (*e*)

Hactenus ax antiquiſſimis monumentis Romana exordia juris privati edicta ſunto. Quo minus autem, quicumque lector ſapis, abductus turba imperitorum, quidquam horum uti obſoletum tua cum fraude præterieris; cogitato, labentibus priſcis inſtitutis, perennem tamen recti ſpeciem ibi ſculptam, exempliſque novis, ac ſimibilibus, communem, atque promiſcuam numquam interituram, neque ullo non tempore mortalibus profuturam ubicumque gentium, non libido, ſed ratio dominetur.

JO:

Digitized by Google

J. VINCENTII GRAVINÆ
DE
ROMANO IMPERIO
LIBER SINGULARIS.

AD

S. P. Q. R.

Digitized by Google

Digitized by Google

I. De juſtis imperii Romani cauſis.

QUoniam imperandi jus inter homines oritur a ratione, per quam, contracta ſocietate civili, ſapientia legiſlatoris, & potentia principis conferuntur ad communem, & ſingulorum utilitatem, quæ unica eſt juſtorum imperiorum origo, & fons legitimus, atque perpetua cauſa univerſæ poteſtatis; propterea illud inter homines imperium, jure naturæ, dominatur, ubi rationis verſetur plurimum, quale fuerit id, quod non ad certi alicujus hominis, certæve familiæ, aut ad certarum nationum; ſed ad univerſarum ſibi adjunctarum gentium commodum fuerit honorum, atque magiſtratuum participatione comparatum ab hominibus, qui cæteris mortalibus omni virtutum genere præſtiterunt, victoriiſque ſuis cultum animi, ac mentis rectum uſum profliganda barbarie propagarunt: quales Romani fuerunt; qui tali erga genus humanum beneficentia, in omnes imperandi jus, veluti majores in minores, a naturæ lege acceperunt. Unde Dionyſius repreſſurus indignationem, & invidiam Græcorum, Romanos iniquis animis ferentium: *Æquo animo* (inquit) *juſta ſubjectis perferenda. Naturæ namque, communique omnium lege, nullo peritura tempore, præſtantiores inferioribus perpetuo præſunt. Neque accuſanda fortuna, quaſi gratuito tantum imperium urbi minus idoneæ tamdiu tradiderit. Diſcent enim* (Græci) *ex hac hiſtoria urbem talem a ſuis continuo primordiis innumerabiles emiſiſſe virtutes hominum, quibus neque ſanctiores, neque juſtiores, neque temperantiores in univerſa vita; neque in re militari præſtantiores umquam Græca, vel barbara civitas ulla tulit.* Hinc merito Romanorum Imperio juris gentium auctoritatem tributam cenſemus: nimirum, & propter ſummas virtutes victoris populi, & quia legum ſuarum auctoritatem, & linguæ uſum, & morum gravitatem, & munera omnia ſua, & civitatem Romanam, & Majeſtatem propriam nempe ſemetipſum cum ſociis ſuis, hoc eſt cum gentibus communicavit univerſis; ut in Imperio Romano ſuam ſinguli libertatem in perpetuum depoſuerint.

II. De Romani Imperii natura.

Quocirca Romanum Imperium definimus *ſocietatem omnium gentium æqua juris, ac civitatis communione contractam*. Conſtat enim inſtituto Romanorum, pluribus quidem antea, poſt Antonini vero Caracallæ conſtitutionem, omnibus, qui ſunt in orbe Romano, Romanam quoque civitatem fuiſſe tributam. Quod ſane imperium juſtis ex cauſis coaluit: quia cum terra pateat omnibus indigentibus, liceatque locum ad habitandum aut petere, aut per ſe capere, in quo naturalis, ac civilis vita ducatur; fas Romulo quoque fuit ſibi, ac gentibus ſecum adlectis, fundare Latino in agro civitatem; præcipue in Albanorum regione, in quam ille, ac frater, permiſſu Numitoris Albani Regis, coloniam deduxerunt: qualem Romam ab initio fuiſſe, Dionyſius, ſcriptor diligentiſſimus, ex veteribus monumentis oſtendit.

Fines autem Imperii ſui populus Romanus propagavit juſtis, piiſque gerendis bellis, utpote non ad inferendam, ſed vel ad arcendam a ſe, atque a ſociis injuriam, vel ad opem poſcentibus præbendam, occaſione ipſa ducente, ſuſceptis. Quod fatentur legati Rhodiorum apud Livium (a) his verbis: *Certe quidem vos eſtis Romani, qui ideo felicia veſtra bella eſſe, quia juſta ſunt, pro vobis fertis; nec tantum exitu eorum quod vincatis, quam principiis, quod non ſine cauſa ſuſcipiatis, gloriamini.*

(a) *l.*45.*c.*22.

Et tamen, etſi non omnes cauſas Imperium Romanum habuiſſet juſtas; exitu tamen redderetur juſtiſſimum, propter contributionem, & communionem, quam diximus, juris ſui cum omnibus ab ſe devictis nationibus, quibus perinde ac Romanis, magiſtratus capeſſere licuit, & ipſum Imperium. Unde Claudianus: (*a*)

(a) *in Stilich. l. 3. v. 150.*

Hæc (Roma) *eſt in gremium victos quæ ſola recepit,*
Humanumque genus communi nomine fovit.
Matris non dominæ ritu, civemque vocavit,
Quem domuit, nexuque pio longinqua revinxit:
Hujus pacificis debemus moribus omnes,
Quod veluti patriis regionibus, utitur hoſpes.

Item paullo poſt

Quod cuncti gens una ſumus.

Unde tot domitis nationibus totum mundum a Probo factum fuiſſe *Romanum*, ait Vopiſcus, (*b*) & Prudentius contra Symmachum: (*c*)

(b) *in Probo c. 20.*
(c) *l. 2. v. 680.*

Hanc frænaturus rabiem Deus, undique gentes
Inclinare caput docuit ſub legibus iiſdem;
Romaneſque omnes fieri, quos Rhenus, & Iſter,
Quos Tagus auriſluus, quos magnus inundat Iberus,
Corniger Heſperidum quos interlabitur, & quos
Ganges alit, tepidique lavant ſeptem hoſtia Nili.

(d) *in pſ. 58.*

cum quo conſonat & Auguſtinus. (*d*) Qua ratione ſicuti omnium commodo eſt inſtitutum, ita neque ab ullo everti, neque in proprii regni formulam, aut in aliud adminiſtrationis genus, ſive expreſſe, ſive tacite per temporis diuturnitatem transferri licuerit: cum neque tempus ullum, neque ulla ratio contra juſtitiam dimicet, & communem hominum libertatem, condiram in univerſarum fœdere nationum Imperii Romani vinculo cohærentium. Quod ſi vel everſum, vel lacerum, vel tranſductum in aliam formam inveniatur, intereſt mortalium ſarcire illud, atque reſtituere collapſum, quia nihil juſtius eſt, quam continere, atque inſtaurare id, cujus diſſolutione dirimitur ſocietas nationum omnium, & civile vinculum mutuæ caritatis: adeo ut jus, quod promiſcue offerebatur ſingulis, contrahatur ad paucos, qui magiſtratus, & honores, aut ad certas familias; aut ad peculiarem populum, excluſis aliis, tranferant. Cæteri enim populi a communi jure libertatis adducuntur in ſervitutem, cum eis adimitur promiſcuus uſus, & perfunctio magiſtratuum, quibus viciſſim ſibi parent, & imperant, in quo ſumma vertitur libertatis.

III.
De Imperio in Republica conſtituta.

Porro Imperii inſtitutio minime rempublicam ſuſtulit, neque delevit libertatem Romanam, qua populorum aliorum libertas comprehendebatur: quia Dictatoriam Auguſtus minime tulit a populo poteſtatem; (*e*) quæ patrem ſuum conjuratis objecerat; (*f*) ſed Imperatoriam ſive militarem, nempe armorum regimen, non evertendæ, ſed tuendæ Reipublicæ, quæ opus habuit hoc extraordinario munere in tanta vaſtitate dominationis, & multitudine negotiorum, quæ ſæpe fines ordinariarum poteſtatum excedebant. Unde Cujacius (*g*) *extra ordinem*, explicat *auctoritate Principis*: ad quam excurrendum erat tamquam ad Reipubl. dexteram, ubi opus eſſet impreſſione militari ad compeſcendos puta motus multitudinis; & ad alia improviſa, & ſubita, ſive in provinciis, ſive ipſa in urbe componenda, atque ſedanda, una cum capite civilis corporis, nempe Senatu,

(e) Vellejus *l. 2. p. 247.*
(f) Dio *l. 53. p. 506.*
(g) *L. ſi cui 92. ff. de cond. & dem. l. 8. reſp. Pap. l. mater 93. ff. eod.*

natù, in quo mens, & ratio manebat; unaque cum aliis magiſtratibus ordinariis, nempe conſulibus, prætoribus, cæteriſque, per quos pro ſua cujuſque portione, Reſpublica gerebatur more majorum. Unde optime, ac peritiſſime pro ſumma eruditione ſua Cujacius (*a*) ſcribit, regimen Romanæ Reipublicæ perrexiſſe lento progreſſu a vi, & poteſtate Regis ad populum, a populo ad Senatum, a Senatu ad unum non regem, ſed principem, quaſi in Rep. & Senatu primum, qui nec populi ſibi, nec Senatus jus omne vindicaret, ſed cum eo partiretur: Quamobrem Imperator erat in poteſtate Reip. Reſpublica vero ſub adminiſtratione Senatus, & Imperatorum: cum Reipublicæ Senatus conſilium, Imperator opem, & arma præberet. Hinc Antoninus apud Herodianum ait: *Siquidem in illa urbe ſita eſt imperii fortuna; nobis autem diſpenſatio tantum, atque adminiſtratio principatus una vobiſcum (nempe Senatoribus) poſita eſt*. Et eumdem, Dio refert, exiſtimaſſe, ac palam tuliſſe omnes res, omniaque negotia Senatus eſſe, & populi, (*b*) & Tacitus: *Non regno tamen, neque Dictatura, ſed Principis nomine conſtitutam Remp.*

(a) *ad l.2.§.eodem tempore ff. de orig. juris*.

(b) *vide* Caſaubon. *in not. ad* Spartian. *p.*36.

IV.
De Principe Romanorum.

Principis autem nomen adeo procul erat a Rege, ut florente Rep. tribueretur ei, qui præcelleret inter Senatores, quique totius veluti Senatus caput Princeps Senatus a Cenſore appellabatur. Quo exemplo & Imperator *Princeps* nuncupabatur, tamquam in Urbe Primus. (*c*) Quod egregie notat, & ipſius Tyberii verbis diſtinguit Dio, cum refert Principem Senatus ritu priſco vocatum Tyberium, eumdemque dicere conſueviſſe Dominum ſe eſſe ſervorum, quos habebat, Imperatorem militum, cæterorum vero Principem, hoc eſt caput civium. Talis nimirum eſt Imperator, qualem ſe profitebatur Adrianus (*d*) in concione, & in Senatu, cum palam ediceret ſe Remp. ita geſturum, ut ſciret populi rem eſſe non propriam. Hinc, Alexander Severus diſpenſatorem ſe publicum re, verbiſque ferebat. Diſpenſator vero ſervus erat is, ad quem totius familiæ rationes, & peculii adminiſtratio pertinebat, ut intelligamus non arbitrium Reipublicæ, quod erat penes S. P. Q. R. ſed miniſterium tantum illius ad Imperatorem, delato Imperio, pervenire.

(c) Lipſ. *in* Tacit. *p.*6.

(d) Spartian. *in* Adrian. *c.*8.

V.
Quid ſit imperare.

Cujus miniſterii moderatio, & poteſtatis temperamentum *imperandi*, quam *jubendi* verbo melius exprimitur: quia mitius eſt imperare, quam jubere, ut obſervare licet apud JCtos primæva, propriaque in ſignificatione præ cæteris verba locantes. Unde Paullus (*e*) ex verbo *impero*, fideicommiſſum docet emanare, quod rogantis fere ſit, non legatum, quod eſt jubentis. (*f*) Propterea Cujacius (*g*) Principem a Domino inde diſtinguit, quod dominus *jubeat*, princeps *imperet*: quamvis apud auctores alios in verborum proprietate remiſſiores *jubere* & *imperare* confundantur. Novit vero, & diligenter eorum differentiam notavit Antonius Popma, (*h*) docens *imperare* eſſe onus imponere, ut *imperavit frumentum*; *jubere* autem eſſe aliquid neceſſario velle, ut *bellum ex auctoritate Patrum populus juſſit*. Non negaverim tamen majorem hoc verbum traxiſſe poteſtatem, & vim ab uſu militari, cum dux exercitus ob eminentiam virtutis, & laudis parta inſigni victoria, ingenti plauſu appellaretur Imperator, etiam Imperio in Republ. conſtituto, quod de Blæſo memorat Tacitus; (*i*) ut hoc verbo ducibus honos militari clamore augeretur. Quod poſtea S. Conſ. confirmabatur. (*K*) Quem Auguſtus honorem vicies circiter a militibus acceperat, (*l*) Sed eo anno, quo quintum Conſul fuit, Imperatoris titulum in perpetuum ſuſcepit (*m*) ad explicandam extraordinariam poteſtatem armorum,

(e) *l.*4 *ſent.t.*1.

(f) *vid. omnino* Aleiat. *l.*7. *c.*13.

(g) *ad l.*19. *quæ eſt*. Pap. *leg. unum ex fam.* 67. *ff. de leg.* 2.

(h) *de diff. ver. l.*3.

(i) *l.*3 *annal.*

(K) Sigon. *de jur prov. l.*2. *c.*7.

(l) Caſaub. *in* Svet. *l.t.c.*76.

(m) Dio *l.* 52. *p.*493. *& ſeq.*

tum , in quem uſum idem titulus Cæſari fuerat ejuſque poſteritati
(a) *Dio l. 44. p. 235.* tributus. (*a*) Hinc poſtea hæc vox & ſummæ poteſtatis militaris exprimendæ vice fungebatur, & honorandi poſt victoriam ducis, atque ipſius etiam Cæſaris celebrandi, qui toties Imperator appellabatur, quoties re feliciter geſta militari acclamatione hanc meruiſſet laudem, unde Imperator III. IV. V. ac deinceps pro numero victoriarum inſcribebatur. (*b*)

(b) *Dio eod. l. p. 236.*

Cum vero Imperatoris nomen ad poteſtatem ſignificandam adhiberetur,
(c) *in Aug. ar. 3* ea voce non veniebat regia poteſtas, ut male Tillemontius, (*c*) Caſaubo-
(d) *in Jul. Cæſ. c. 76.* no etiam auctore (*d*) cum vulgo Scriptorum ex Dione colligit; ſed militare tantum imperium; quod vi tamen & oblique, atque obſcure per-
(e) *vide Sinef. apud eumd.* Caſaubon. *in vita Adrian. c. 11. verbo ergo converſis regio more militibus.* veniebat eo quo poteſtas regia palam, & directo ferebatur. (*e*) Tradit quidem Dion Imperatoris fuiſſe jus conſcribendi exercitus, belli paciſque arbitrium, pecuniarum contrahendarum facultatem, & capitalem animadverſionem. Verum non ad Imperatoriam auctoritatem hæc omnia revocat, ſed ad munera veteris, populariſque Reip. quorum ſuprema princeps in ſe transferebat, veluti crebros conſulatus, poteſtatem Tribuniciam, Proconſulare Imperium, quibus Imperator induebat ſummam, ac ſupremam civilibus etiam in negotiis poteſtatem in principem tranſeuntem non jure quidem regio, quod Brutus extinxerat; neque ex Dictatura, quam Auguſtus, utpote ſibi maxime periculoſam, inviſamque populo recuſavit, ſed jure ordinariorum magiſtratuum a ſe ſusceptorum: quibus in unius perſonam vel perpetuo cumulatis, vel crebro repetitis ad exitum Regiæ poteſtatis arte hac ſubdola perveniebat is, cui tradebatur militare imperium, per quod munera, quæ vellet ad ſe civilia trahebat; cum
(f) *l. 53. p. 508.* leges plerumque pareant armis. Ideo Dion (*f*) poſtquam conſuetos Imperatoris magiſtratus enumeraverat, ſubjicit illius facultates non ex Imperatorio jure, ſed ex illis magiſtratibus profluentes: ait enim Imperatores *ἐκ μὲν τούτων τῶν ὀνομάτων* ex horum (nempe magiſtratuum) nominibus exercitus conſcribere, pecuniam cogere, bella ſuſcipere, pacem facere, & inferius *καὶ οὕτως ἐκ τούτων τῶν δημοκρατικῶν ὀνομάτων, πᾶσαν τὴν τῆς πολιτείας ἰσχὺν περιβέβλενται. itaque his popularibus nominibus omnem induunt Reipublicæ robur.* Plurima vero eorum, quæ Imperatoribus adſcribunt hiſtorici ſine mentione magiſtratuum ſuſceptorum, ea omnia illorum ad magiſtratuum poteſtatem, non ad poteſtatem ullam regiam Imperatoris eſſe revocanda, plurima antiquitatis monumenta teſtantur, præcipue illud Ancyranum, quo res ab Auguſto geſtæ, atque a ſe ipſo in breviarium redactæ continentur, præcipue *cap. 2.* cujus hæc ſuperſunt.

Patriciorum numerum auxi Conſul. V. juſſu populi & Senatus, Senatum ter legi, & in conſulatu VI. Cenſum Pop. Rom. Collega M. Agrippa egi.

En hæc omnia, quorum ad exemplum & alia licet conjicere, non Imperatoriæ poteſtati, ſed conſulatibus, & poteſtati cenſoriæ a populo, & Senatu impetratæ tribuuntur. Mos item Scriptor eſt, ut qui cauſam mortis reo dedit pro auctore proferant: veluti Svetonius initio vitæ Vitellianæ inquit *accuſavit, condemnavitque*, cum idem accuſator, & condemnator eſſe nequeat. Sed quia cauſa fuit ut condemnaretur ex accuſatione ſua, propterea judicis etiam ei perſonam impoſuit, ad quod exemplum trahi poſſent plurima, quæ tribuuntur Imperatoribus, non ex auctoritate Imperatoria profecta, ſed ex occaſione ab ipſis Cæſaribus oblata. Nam & Ulpianus accuſatori condemnationem tribuit, propterea quod per illius accuſa-

Digitized by Google

cuſationem reus a judice condemnetur. Unde ſcribit: *peregiſſe reum* (accuſator) *non alias videtur, niſi & condemnaverit* hoc eſt niſi effecerit ut condemnaretur.

VI. De Origine Imperatoris.

Eſt igitur Imperator ſummus, ac perpetuus dux exercituum Romanorum. Quam Auguſtus auctoritatem, ne per hanc viam redire occulto videretur ad Dictarum, numquam in perpetuum, ſed aliquando in quinquennium, ſæpius in decennium accepit, ut eam tamen tota vita continuarit, decimo quoque anno Imperio ſibi prorogato per cauſam rebellantium provinciarum, quas decennio pacari poſſe toties obtendebat, quoties exeunte Imperii die rogatus, ac tamquam invitus erat illud iterum recepturus. Inde orta decenalia ſequentium etiam Imperatorum, qui etſi crearentur in perpetuum, tamen decimo quoque anno feſtis diebus, & ſolemnibus ludis, velut Imperii ſibi renovati lætitiam ſimul cum populo capiebant. (*a*) Provincias vero ita cum Senatu diviſit Auguſtus, ut indomitas, & tumultuantes, quibus coercendis opus eſſet copiis militaribus, ipſe ſuſceperit, verbo quidem quaſi majus periculum pro Rep. ultro ſubiturus; re autem ut ſimul cum provinciis illis etiam exercitus ad eas provincias mittendas, & militiam univerſam, qua cives perterrere faceret, in poteſtate haberet; (*b*) pacatas vero provincias, & tranquillas unde honorificentiæ plus, quam virium trahebatur, Senatui, Populoque permiſit: unde & Italia in Senatus, adminiſtratione permanſit: (*c*) ideoque inter Cæſareas provincias a Dione (*d*) minime recenſetur; quod inde contigit, quod nemo umquam imperatorum, ac ne quidem triumviri ipſi de Italia, quæ domina erat omnium provinciarum, ſed pro Italia certare ſe oſtendebant; ideoque in diviſione Imperii inter Lepidum, Antonium, & Octavium nulli eorum Italia fuit attributa: Sed in Senatus poteſtate manſit, nec ad eos pervenit, qui tantum pacandarum provinciarum cauſa, quibus Italia præerat, militare Imperium retinebat. Hæc enim Dio ſcribit (*e*) Italia *ἐξαίρετος ἀεὶ ποτε ἐν τοῖς τεισ'-σοῖς ἔμενεν*. p. 357.

(a) Dio *l.* 53. *p.* 750.

(b) *l.* 48. *in princ.*

(c) Dio *l.* 53. Tacit. *ann.* 1. Str. *l. ult. in fin.*

(d) Tillem. *in* Aug. *art.* 4.

(e) *l.* 48. *in pr.*

VII. De Cæſareis Magiſtratibus, & de Pontificatu Maximo.

Sed jam Imperatorem ex acie productum, perducamus ad eos magiſtratus, per quos poteſtatem omnem civilem occupavit. Quam Principes tuto ſe minime ſperabant retenturos, niſi eam religione muniiſſent, ſuſceptoque Pontificatu Maximo, arripuiſſent poteſtatem rerum divinarum, (*f*) quibus humana omnia obligantur atque volvuntur. Igitur, ut per divina in arbitrium ſuum humana omnia redigerent, Imperatores non ſolum Auguratum, & Quindecimviratum ſacrorum, quæ majora ſacerdotia erant, ſed Auguſti exemplo, ipſum ſuſceperunt Pontificatum Maximum. Quo jure Pontificibus aliis, ac ſacerdotiis omnibus imperabant, de ſacris, cærimoniis, & ritibus, omnique Deorum cultu non edicta proponebant modo, ſed & ferebant leges; (*g*) ac, ſi vellent, ſimul cum aliorum Pontificum collegio mulctabant violatores ſacrorum, & cauſas religionum judicabant, & obſcurum quod eſſet in jure ſacro interpretatione pandebant. A qua ne poteſtate caderent Imperatores Chriſtiani, dum vetus ſuperſtitio adhuc maneret, ad Gratianum uſque, Pontificatum Maximum, etſi animo rejectum, extrinſecus tamen hactenus, arbitror, uſurpaverunt, quatenus eis neceſſaria eſſet ſacerdotii illius auctoritas: quam ita cum nomine, & forſan cum amictu etiam Pontificatus induebant, ut ritus tamen, cærimonias, & ſacrificia, Pontificalia, quæ in falſorum numinum honorem vertebant, omnino repudiarent. Nam ſi auctoritatem ipſam Pontificiam abjeciſſent, & reliquiſſent aliis tantam muneris potentiam; non ſolum amiſiſſent omne jus ſacrorum, & auſpiciorum ſive civilium, ſive militarium, quibus populus,

(f) Dio *l.* 53.

(g) Dion. *l.* 2. *p.* 132. *ſub n.* 4.

pulus, & milites in fide continebantur; neque tantum ſe in ſuperſtitione nondum ſatis inclinata magna imperii portione, mulctaſſent; ſed & grave periculum ſibi creaſſent, ab eo qui falſorum ſacrorum auctoritate per homines veteri errore correptos res, & conſilia Principis turbare potuiſſet. Quam ſacrorum poteſtatem, ſuſcepto amictu Pontificio, explimere oportebat: ideoque haud facile a Zoſimo diſſenſerim, qui refert poteſtatem ſimul hanc, & inſigne illius prælatum fuiſſe ab Imperatoribus etiam Criſtianis uſque ad Gratianum, qui primus, egregio pietaris exemplo, recuſato amictu Pontificio, exreriorem quoque faciem hujus ſuperſtitioſi muneris a ſe avertit; utcumque Gothofredus junior, & cum recentioribus aliis eruditorum Tillemonrius contra Zoſimum pugnent: quem alia præter argumenta, tuetur hæc potiſſimum a nobis adducta ratio exercendæ ſacræ poteſtatis, juriſque auguralis; quo ſine vinculo quonam pacto Imperator tot milites a vero culru aberrantes ad militate ſacramentum adegiſſet, militarique diſciplina rexiſſet, quæ falſorum numinum religione nitebatur? Quinimmo Religio non ſolum vera, quæ dimicat armis divinitatis; ſed etiam falſa, quæ armatur viribus mulritudinis, adeo pollet in rebus humanis, ut quando Princeps tuliſſet ullum ſe ſacrorum auctoritatem majorem, ſi qua contentio ſacrorum cauſa erupiſſet, periculum fuiſſet ne inter motus vulgi rerum divinarum arbitrum arbitro humanarum facile præferentis, ab ipſis militibus religione perſtrictis, & diratum formidine correptis adduceretur in Pontificis Maximi poteſtatem.

VIII. De Tribunicia poteſtate.

Poſtquam autem Imperatores Præſidio ſibi adjunxerunt auctoritatem divinam, ſuam in cuſtodiam vim etiam adhibuere popularem, aſſumpta poteſtate Tribunicia, (*a*) in qua populus vires omnes ſuas, ac talem immunitatem collocaverat, ut qui tribunum verbo aut re violaſſet, is tamquam ſacrilegus, ac devota Diis victima impune interficeretur: propterea que tribunitia poteſtas *ſacroſancta* dicebatur, quia ſancitum erat ut ſacer Diiſque immolandus eſſet quiſquis tribunum offendiſſet. Quoniam autem rribunus creandus erat e plebe, Imperator vero in Patriciorum numero cenſebatur, propterea non tribunum ſe conſtituebat, ſed ſuſcipiebat tribunitiam poteſtatem, ut relicto munere plebejo, muneris tamen auctoritatem aſſequeretur: quæ in SCtis impediendis per intercesſionem tribunorum propriam, & in legibus ad populum ferendis, & in defendendis civibus verſabatur, & præſertim in vitæ famæque ſecuritate, quam omnem Princeps trahebat a poteſtate ſacroſancta tribunorum, in qua fundabantur majeſtatis leges: quibus eo nomine rei damnabantur, quod populum in tribuno, & tribunum in Principe violaſſe cenſerentur, adeout animadverſio capitalis, qua plurimos ſibi infenſos, aut ſuſpectos Imperatores ſuſtulerunt, non e regio jure, quod Roma exulabat, ſed e poreſtate tribunitia profluxerit, per quam jura populi univerſa Princeps exhauſerat. Ideo Tacirus (*b*) ait: *Id ſummi faſtigii vocabulum reperiſſe Auguſtum, ne Regis, aut Dictatoris nomen adſumeret: & tamen appellatione aliqua cetera Imperia præmineret*. Et Svetonius (*c*) refert, Tiberium jure Tribunitiæ poteſtatis ultum fuiſſe convicium in ſe jactum, cum inrer græculos ſophiſtas Rhodi verſaretur: citato pro tribunali, atque in carcerem conviciatore conjecto. Tribunitiam porro poreſtatem; excepto Tiberio, cui tribuebatur in quinquennium, (*d*) Auguſtus (*e*) exemplo Julii Cæſaris accepit perpetuam, quam ſequentes Imperatores ſibi renovabant ſingulis annis quibus Tribuni alii creabantur: adeo ut ex annis Tribuniciæ poteſtatis qui norantur, anni colligantur Imperii: quamvis Imperatores non a Kal. Jan. quibus Tribuni

ni gi-

(*a*) Dio *l.* 53. & *l.* 49. *lit.* C.

(b) *l.* 3. *ann. pag.* 125.

(c) *in vita* Tib. *c.* 11.

(d) Sveton. *in* Tiber. *c.* 16. Dio *l.* 42. *p.* 194. & *p.* 243.

(e) *idem in* Aug. *c.* 27.

magiſtratum inhibant, ſed a die, quo poteſtatem ſuſceperant, annos poteſtatis ſuæ Tribuniciæ ad Claudium uſque II. Cæſarem numerarent.

IX. De Cenſura.

Ut autem Princeps famam, & ſtatum aliorum propriæ poteſtati ſubjicerent, atque in vitam, & mores civium animadvertentes, quem vellent Senatorem e Senatu moverent, Equitem ex equeſtri ordine ad plebejos rejicerent, bonaque aliena cenſu agendo pro ſuo arbitrio æſtimarent; cenſoriam poteſtatem gerebant, vel ſolo exercitio ſine ullo honore, & nomine, (*a*) vel cum nomine, atque honore magiſtratus, ut Domitianus (*b*) qui cenſuram perpetuam ſuſcepit; vel ſub nomine præfecturæ morum: ut Julius Cæſar; (*c*) aut morum legumque regiminis ut Auguſtus, (*d*) qui patris exemplo, mutato ejus magiſtratus nomine, cenſuræ odium invidiamque mulcebat.

(a) Dio *l.* 53.
(b) *faſti conſulares*.
(c) Cic. *lib.* 9. *epiſt.* 15. *ad fam.* Dio *lib.* 43. Sveton. *in Jul. cap.* 76.
(d) *faſti conſulares* Sveton. *in* Aug. *cap.* 27.

X. De Proconſulatu.

Urbanis hiſce magiſtratibus in eorum perſonam collatis, Imperatores conjunxerunt ſupremum provinciarum regimen, delatum a Senatu per imperium proconſulare, quod iis tribuebatur omnibus; adeout non modo in provinciis univerſis eam poteſtatem nanſciſcerentur, quam ſinguli Proconſules in ſua, ubi rebus in civilibus poteſtatem, & in militaribus imperium habebant lege Curiata; ſed imperium quoque liberum, ac ſummum ſine provocatione, quale Cn. Pompejus bello piratico lege Gabinia impetraverat, (*e*) ubi fuiſſent Imperatores creati a Senatu accipiebant. Quod imperium proconſulare extra pomœrium, ſive urbe ſtatim egredientes ſublatis inſignibus expromebant in omnem orbem Romanum, proptereaque, & Proconſules appellabantur: (*f*) quamvis & intra pomœrium Auguſtus idem imperium ex S.C. retinuerit. Idque imperium eſt illud *militare*, in quo cardo vertitur principatus: quod florente Republica perquam raro & paucis, ac præfinito tempore; Imperatoribus vero tota vita tradebatur, tamquam conſules crearentur provinciarum omnium; cum proconſul in certam provinciam conſularem poteſtatem explicaret. Quo imperio cum principes omnem Proconſulum poteſtatem adprehenderint, propterea non conſueverant ſolemniter inſcribi *Proconſules*, ne veluti certis provinciarum finibus incluſi modum imperio ſuo accipere viderentur. Quæ cauſa latuit Caſaubono valde admiranti, quod in ſuis titulis principes illum *Proconſulis* non infererent. Etſi non deſint inſcriptiones antiquæ Imperatorum, (*g*) in quibus abſciſſe legitur *Procoſ.* vel *Proc.* Sed vel ab ignaris hæc, & plerumque imperitis rerum civilium fabris adjecta fuerunt, quod intelligerent Imperatorem agere, atque haberi ubi Proconſulem; vel Proconſulare ſignificant imperium. Quo facilius mihi perſuadeo, ex omnibus Imperatorum juribus Proconſulare imperium, velut eorum fuiſſe ordinariam poteſtatem; cum numquam illis a Senatu deeſſet ubi ſemel a militibus Imperatores appellati ſub ductu, auſpicioque ſuo P. R. exercitus accepiſſent. Tum enim eos, tamquam cognata poteſtas, Proconſulare imperium perpetuo comitabatur: utpote auctoritas militaris, quæ a Senatu ad confirmandum militem judicium, & ad expediendum munus Imperatorium tribuebatur: adeout in Imperio Proconſulari juris Imperatorii ſumma verſetur: quo imperio ablato, ipſe videtur ademptus Imperator; cum ſi auferantur magiſtratus urbani, nempe tribunitia poteſtas, & cenſura, nihil de Imperatorio munere pareat. Ideoque Tribunitia poteſtas, utpote adventitia ſimul, & ſummopere principi neceſſaria, titulis interjicitur ſemper, ne ſua cum fraude intermiſſa videretur ab Imperatore; Proconſulare vero Imperium ſæpius omittitur, quia omnium opinione cum jure Imperatorio cohærebat, ut opus eo expreſſo non eſſet. Quod enim in diſcrimen venire nequibat, nullis titulorum erat monumen-

(e) Plutarch. *in* Pomp.
(f) Dio *lib.* 53. *pag.* 508.
(g) *vide* Salmaſ. *in* Marc. Antonin. *c.* 6.

numentis reparandum. Ad coercendas quippe provincias per Imperium Proconſulare, Reſpublica ediderat Imperatorem. Ideo Trajanus, ut videretur ſibi deſignaſſe ſucceſſorem Neratium Priſcum, (*a*) hæc ad eum verba direxit: *Commendo tibi provincias, ſi quid mihi fatale contigerit.*

(a) Spartian. *in* Adrian. *pag.* 21.

XI. De Jure Referendi.

Ad horum magiſtratuum plenitudinem, Senatus adjiciebat Imperatoribus munera quædam conſularia, quæ ſcilicet etiam quando conſules non crearentur, communia cum conſule habebant Imperatores non jure quidem ſuo, ſed ex facultate tributa. Eaque ſunt poteſtas habendi Senatus, & S. C. faciendi, & ad Senatum referendi ſemel, aut bis, aut ter, ſive de una, duabus, tribuſve rebus: quod jus primæ, ſecundæ, tertiæ, quartæ, quintæ relationis appellabatur: nam hunc ſupra numerum conceſſum non invenitur. Quod ſatis arguitur quam procul abiret ab Imperatorio munere poteſtas regia illa, quæ pulſis Tarquiniis, ſingulis annis per populi comitia conferebatur in conſules, in quos jure magiſtratus tranſibant munera iſta, quorum Imperator Senatus conceſſione potiebatur: adeo ut non quemadmodum conſules ſtatim poſt initium magiſtratum, aut aliquando poſt ipſorum deſignationem; ſed poſt jus referendi eis a Senatu oblatum totidem de rebus relationem facere poſſent Imperatores, quot ferret a Senatu tributa facultas: quæ non eodem ſemper numero ad eos perveniebat: Auguſtus enim quoties Senatus convocaretur jus habebat unius tantum relationis, ut refert Dio, (*b*) cujus ſincerum ſenſum a Xilandro everſum, optime reddidit Caſaub. (*c*) qui locum Dionis illum ita reſtituit ἢ χρηματίζειν αὐτῷ περὶ ἑνὸς ὅτου ἂν ἐθελήσῃ καθ᾽ ἑκάστην βουλὴν, κἂν μὴ ὑπατεύῃ ἔδωκε. *Et ei permiſit* (nempe Auguſto Senatus) *de una re, quacumque voluiſſet, quoties Senatus haberetur, relationem facere, quamvis conſul non eſſet.* Xilander, neglecto ἑνὸς non ſine ſummo crimine, verterat, *de quibuſque rebus vellet:* quaſi liberum Auguſto per Senatum eſſet de rebus omnibus referre in infinitum: cum id, utpote portio poteſtatis conſularis, nempe regiæ, per quam parce tribueretur Imperatoribus, inter quos Probus (*d*) jus tertiæ relationis accepit, Pertinax quartæ, (*e*) M. Antonius quintæ. (*f*)

(b) *lib.* 53. *in fin. pag.* 516.
(c) *in* Sveton. *lib.* 1. *cap.* 20.
(d) Vopiſcus *in Probo.*
(e) Capitolin. *in* Pertinace.
(f) *idem in* M. Antonini.

XII. De Patris Patriæ Appellatione.

Quo autem admoneretur Imperator, ſe reipublicæ cauſa imperare, non ſua, eumdem honorem ferebat a Senatu, quem M. Tullius conſervator Urbis acceperat a Q. Catulo, nempe *Patris Patriæ* appellationem, qua principi populus non tradebatur tamquam in patriam poteſtatem; ſed tamquam liberi paternæ benevolentiæ, ac beneficentiæ commendabatur: ut Imperatores quidem benefactis eorum, a populo parentum cenſerentur loco; populus vero illorum, tamquam parentum officiis, & laboribus frueretur: Quo ſenſu inſtitutum hunc honorem fuiſſe, cum primum Julio Cæſari, (*g*) deinde Auguſto deferretur, ſcribit Dion, (*h*) utcumque huic eidem honori ſequentium temporum adulatio juris patrii aliquid indiderit: quod forſan in hortando, atque admonendo ponebatur. Hinc Tiberius, ſive uti modeſtiæ ſimulator calidiſſimus, qualis a Tacito in deterius omnia principis illius trahente perhibetur: ſive poteſtatis, quam illuſtrium nominum appetentior, cognomentum hoc tamquam inutiliter invidioſum refugit. Adrianus (*i*) diſtulit, Auguſtum imitatus, a quo ſero acceptum memorabat: tribuebatur enim, ut Appianus non ſcribit, non ad amplificationem poteſtatis, ſed ad perfectum teſtimonium egregie meritorum.

(g) Sveton. *in Jul. Caſ. c.* 76. & *in* Aug. *cap.* 58 Dio *l.* 44 *p* 242.
(h) *l.* 53. *p.* 509.
(i) Spartian. *in Adrian. p.* 17.

XIII. De Senatoria Imperatoris Dignitate.

Præterea ut princeps potiretur Senatus juribus, & ejus ordinis majeſtatem tueretur, unde & ipſe duceret ſuam; ſi creatus Imperator antea Senator non fuiſſet, ad imperium vocatus continuo in Senatum legebatur:

Digitized by Google

rur: ptopterea quod ex Impetatore, a Senatotibus unum in Republica corpus componeretur ad regimen orbis terrarum: ut profitetur Julianus. (*a*) Quam poteſtatis communionem cum in Senatu ita oderat Nero, ut Vatinius. cum gratius ei blanditetur, dicetet: *Odi te Cæſar quod Senatorius es*. Ætebat nimitum ſuperbos ptincipes plura ſibi eſſe petmiſſa, tamquam Senatotibus, quæ pro ſuo jute, tamquam ptincipes uſurpare maluiſſent. (*b*) Nam Auguſti appellatio venetationis, & honoris, non poteſtatis incrementum afferebat. Octavius enim erubeſcens ſibi Romuli nomen adſerere, illud Auguſti ejus loco accepit ad ſucceſſores productum ſimul cum Cæſaris cognomento, quo ille ſucceſſionem hæreditariam Julii, poſtetiores vero principes proximam ſuam Imperii ſpem notavete: unde Cæſar tamquam deſignatus; Auguſtus tamquam ſublatus ad Imperium, princeps dicebatur, de quo alio loco fuſius. Nunc enim opportune ſubijciemus Senatus poteſtatem, ut doceamur, quæ Princeps tamquam Senatot getetet, & quam poteſtatem Senatus in ptincipem, utpote Senatorii corporis pottionem tetinetet.

(a) *l*. 8. *C. de dignit. ubi* Cujac.

(b) Plin. *in paneg.*

XIV.
De Auctoritate Senatus.

Romulus igitur imbutus inſtitutis Græcorum e commercio finitimarum gentium apud quas Numitotis juſſu fuerat educatus, regimen fundaturus in exulum turba, & agreſtium, ac bellicoſotum hominum odio ſetvitutis, & ſpe augendæ libettatis ad eum confluentium; ſui principatus exemplum non cœpit a ſtolida dominatione barbatotum, atque Perſarum, quorum jura omnia e Regis voluntate fluebant; ſed a Theſei regno, qui belli tantum ſe ducem, & legum cuſtodem ferebat; cætera civibus permittebat, (*c*) & a Republica Lacedæmoniorum, quotum ſub tegibus Senatorii, ac plebeji ordinis auctoritas, & per eam civium libettas integra manebat. (*d*) Quocirca publicam poteſtatem Romulus inter Regem, Senatum, & Populum ita diſtribuit, ut nullius potentia communem evetteret libertatem. Quamvis enim domi, militiæque ipſe præeſſet; juſſa tamen ſua ſuſpendit a judicio Senatus: (*e*) illi enim publicorum omnium negotiorum permiſit auctoritatem, plebe ipſa minime neglecta, cui, cum in univerſi populi corpus concederet; magiſtratus creationem, & legiſlationis jus, & belli, pacíſque teliquit arbitrium. Unde Minuccius apud Dionyſium (*f*) memorat ſub Regum adminiſtratione nil actum ſine S. C. fuiſſe: adeout nec populi ſcita ſine SCto rata haberentur; (*g*) quamvis poſtea verſa ratio fuerit, aucta potentia, qui non modo lege Valeria judiciorum capitalium poteſtatem accepit inſtituta provocatione ad populum; ſed tribunitiis contentionibus obtinuit, ut omnia S. C. populi judicio comptobarentur.

(c) Plutarch. *in vita* Cleomenis, & Ageſilai.

(d) Polyb. *lib.* 6.

(e) Dionyſ. *l.* 2. *p.* 87. *de Sen.*

(f) *l.* 7. *p.* 445.

(g) Livius *l.* 1.

XV.
De Republ. in Senatum tranſlata, & de comitiis.

Impetio autem in Repub. exorto, elanguetant quidem vires, animique Senatorum ſibi cuique metuentium a potentia militari unius in manu collocata; non tamen cecidetunt, ſed potius invaluerunt jura Senatus: quoniam Impetatores facilius ſibi ducentes nobilium, & paucorum, quam ignotæ, atque infinitæ multitudinis, ſive metu, ſive gratia verſare animos; arte, potentiaque ſua curarunt, ut comitia e populo tranſfettentur ad Senatum; in quem una cum comitiis tranſietunt omnia jura populi, & conſequentes magiſtratuum creatio, & judicia capitalia, & ſumma legum poteſtas, & belli paciſque, aibittium: ut breviter omnis Reſpublica e campo migrarit in Curiam. Quæ comitiorum ſub Dictatura, & Triumvitatu turbatorum tranſlatio, non Auguſtum, qui ea priſtino more ad populum ſibi morigerum revocaverat; (*h*) ſed Tibetium habuit auctotem, qui ſibi minus putans negotii fore cum paucis, quam cum univerſis; ut deprimeret plebem, avito plebejorum odio extulit optimates, & exercitium poteſtatis civilis populo ereptum, tradit Senato-

(h) Dio *lib.* 53. *p.* 512. Svert. *lib.* 2. *cap.* 40. Tacit. *annal. lib.* 1.

natoribus: quorum voluntas, motus, atque conatus ei & apertiores erant, utpote cum de illorum numero eſſet ipſe unus, & flexibiliores propter militarem potentiam, qua facilius divites, & nobiles opibus, honoribuſque ſuis metuentes, quam ignota, & improvida multitudo, comprimuntur. Unde ab eo tempore popularis quæ fuerat, verſa eſt in Rempubl. optimatum, cujus militare caput erat Imperator, civile conſul; corpus vero integrum Senatus. Et quamvis Tiberio niſi ab omnibus rogaretur, fas non fuiſſet mutare Rempub. tamen quia initio populus non admodum indigne tulit, poſtea vero neglexit, ac diſſimulavit, ut Tacitus teſtatur, qui ſcribit, (a) *populum ademptum ſibi comitiorum jus, queſtum non eſſe, niſi inani rumore*; propterea quod initio quidem erat infirmum, utpote non a communi conſilio, ſed ab unius potentia procedens, poſtea tamen tacita populi voluntate, atque illius ratihabitione convaluit: præſertim quia loco ſuffragiorum, populus favorem ſuum præſtabat iis, qui a Senatu crearentur, ne deeſſe videretur populus Conſulibus creatis; ut oſtendit Tacitus, cum ait *Vitellium, ut ſe popularem ferret, comitia Conſulum cum Candidatis celebrantem, omnem infimæ plebis rumorem in theatro ut ſpectatorem, in circo ut fautorem affectaſſe*. (b) Propterea etiam Dionis tempore comitia durabant: ne contra leges creati viderentur magiſtratus ὁσίας ἕνεκα ut ille ait. (c) Nam neque Spartorum, aut Athenienſium inſtitutorum variatio ex Lycurgi, aut Solonis auctoritate; ſed ex populorum comprobatione ſuſtinebatur. Et refert idem (d) ideo Cæſari poſt devictum Pompejum ſumma omnia munera fuiſſe decreta, ut iis decernendis, auctoritatem eorum conferendorum populus Rom. retineret, atque ex nativa poteſtate ſua tribueret, quod præ ſe ſibi Cæſar arripuiſſet. Hinc a Tiberii tempore magiſtratus creabantur ſuffragiis Senatorum convenientium in Curiam, quo princeps mittebat candidatos: quorum aliquod omnium ſuffragia laturos Senatui commendabat, alios ſtudiis fautoribuſque ſuis, & ſorti tradebat, ut refert Dion. (e) Ex quibus qui impetraſſent, ne populus a comitiis omnino videretur excluſus in publicum a ſuis deductis neceſſariis prodeuntes, ad imaginem vetuſtatis renunciabantur. Unde tradit Svetonius in Domitiano: (f) *Domitianum comitiorum conſularium die deſtinata perperam a Præcone non conſulem ad populum, ſed imperatorem pronunciatum*. Qua in adumbratione veterum comitiorum populus auctoritatem ſuam retinebat, ejuſque juta his in imaginibus perinde impoſterum vivebant, ac doctrinæ & res perpetuo vivunt in monumentis litterarum. Nam, per figuram eam veterum comitiorum, populus conſtantem ſui juris conſervandi voluntatem ſignificabat Senatorum, & Principis, perque adhibitam ſpeciem vetuſti moris, ipſe populus poteſtatem civilem ſibi numquam exutam fundere videretur in candidatos. Neque Dion (g) diverſitatem ullam creationis conſulum, & magiſtratuum aliorum prodiit: quia ſermonem ille non de creatione magiſtratuum inſtituerat, ſed de arbitrio, quo Tiberius, inſtituendo tempore conſulatuum, ac numero magiſtratuum aliorum, utebatur. Unde cum retuliſſet arbitrium illius ſuper tempora conſulatuum; poſtea tranſit ad arbitrium ejuſdem ſuper aliorum numero magiſtratuum: quos, cum in Senatu creari ſcribat, non excludit conſules, de quibus ſupra memoraverat: eos enim tacite ſub nomine magiſtratuum, qui in Senatu petebantur, meo judicio comprehendit; cum oratio ſequens, quatenus pertinet ad comitia, quæ agitabantur in Senatu, commode referatur etiam ad conſules in ſuperioris orationis parte locatos. Dum enim Dion arbitrium Tiberii refert in conſulum tempore, ac numero moderando, non ad creationem ordinario-

(a) lib. 1. annal. p. 11.

(b) lib. 3. hiſt. cap. 91.

(c) pag. 42.

(d) Dio lib. 42. p. 194.

(e) lib. 58. par. 634.

(f) cap. 10.

(g) lib. 58. pag. 633.

Digitized by Google

nariorum conſulum reſpectum habet; ſed ad ordinationem ſuffectorum: quorum aliquando unum, aut binos, aut ternos cis ultrave duos menſes conſuetos arbitrio ſuo creabat, exemplo Julii Cæſaris, qui primus, teſte eodem Dione, (a) commentus eſt hujuſcemodi conſules, ut eluderet poteſtatem ordinariorum, qui nomen anno dabant, & ſoli legitimam poteſtatem retinebant, utpote a Senatu manantem ubi erant auſpicia, & auctoritas inſtituta more majorum; adeout in ſuffectos tantum tranſiret exercitium. Hinc inſignia conſularia, & ſcipiones eburnei, quæ ſymbolum erat, & argumentum conſularis imperii, a Senatu tradebantur: perinde atque hodie a ſummis principibus tribuitur auctoramentum, quod barbari vocant *inveſtituram*. Quamobrem non dubitarim ex eodem Dione deducere communem Conſulum, & magiſtratuum aliorum creationem: per comendationem ſcilicet, & ſuffragium Principis, ac Senatorum, & deſignationem apud populum: ne Senatu, ac plebe prorſus excluſis, vitio creati conſules haberentur, & religione vetarentur munus nefarie impetratum exercere. Unde, utcumque aliquid peculiare habuerint comitia conſularia, quod nondum innoteſcat, omnino certe oportuit Principes non e potentia ſua militari proferre conſulatum candidatis, ſed rite Senatus e legitima poteſtate publicaque auctoritate, ſine qua non conſules fuiſſent, ſed ſatellites tyrannorum. Et ſane ſi ſuo jure Princeps creabat conſules, quid opus erat ejus teſtimonio ad futurorum conſulum creationem? Atqui ex Spartiano (b) ſcimus Didium Julianum conſulatum ſibi meruiſſe teſtimonio Imperatoris. Teſtimonium vero Imperatoris, non apud Imperatorem ipſum proferendum fuit; ſed apud alium, qui auctoris loco aut judicis eſſet, nempe apud Senatum, & populum; repugnant enim eumdem eſſe teſtem, qui & judex. Quam Tacitus (c) Conſulum creationem per comitia ignorare non potuit; utcumque illam, quæ ſub Tiberio uſurparetur, obſcuram ſibi fateatur. Etenim præter Svetonii locum (d) ſuperius adductum alium ejuſdem locum habemus in Vitellio, (e) quem comitia conſularia in decem ordinaſſe tradit annos. Quo in loco notandum inter nefaria Vitellii a Svetonio poſitum fuiſſe, quod in decem annos conſularia comitia ordinaverit, & ſe perpetuum conſulem ediderit. (f) Et in Veſpaſiano memorat (g) comitia ſecundi conſulatus: ut intelligamus, ſine comitiis, Imperatoris arbitrium ſatis non fuiſſe ad legitimum conſulatum. Nec deſunt aliorum ſcriptorum teſtimonia de comitiis conſularibus. Nam apud Lampridium (h) invenimus in Conſulum creatione mentionem *trinundinum*: quæ vox eſt popularium comitiorum. Et Voſpicus (i) refert *Tacitum impetrare fratri ſuo conſulatum a Senatu non potuiſſe*. Quid autem oportebat a Senatu conſulatum petere, ſi ab arbitrio pendebat Imperatoris? Aut quomodo Senatus negaſſet, ſi concedere jure ſuo nequiſſet? Neque obſcurum vetuſti moris in comitiis conſularibus veſtigium ſe nobis offert ex Plinii panegyrico. E quibus colligo Imperatorem nominare conſueviſſe in Senatu quos vellet Conſules; ſola vero Imperatoris appellatione Conſules non fuiſſe, ſed ex ſuffragiis Senatorum. Nam Lampridius, ut Alexandri reverentiam erga Senatum extollat, refert eum Conſules, niſi ex ſententia Senatus, numquam nominaſſe. Tandem dubitationem tollit omnem S. C. ſub Veſpaſiano conditum, quam *legem Regiam* appellant: ubi non excepto conſulatu, decernitur eorum omnium candidatorum, extra ordinem rationem habendam, quos Princeps S. P. Q. R. commendaverit. Ex qua Caſaubonus (K) optime concludit hac formula, imitatione C. Cæſaris, fuiſſe uſos ſequentes Principes, cum candidatos ſuos S. P. Q. R. commendarent: *Commendo vobis illum, & illum*. Majeſtatis

(a) *l.43.p.236. vid. eumdem p.1, p.378.l.48.*

(b) *in Jul.c.1.*

(c) *l.1.annal. in fin.*

(d) *in* Domit. *c.10.*

(e) *c.11.*

(f) *in* Vitel. *c.11.*

(g) *c.5.*

(h) *in* Alex. Severo *c.28.*

(i) *in* Tacit. *c.9*

(K) *in* Svet. *in Caſ.p.41.*

Digitized by Google

ſtatis porro ſummam etiam exorto imperio, in Senatu manſiſſe, hinc præ cæteris colligitur, quod Imperatores Senatui aſſurgerent; quod cum vel oblivione, vel faſtu Jul. Cæſar. neglexiſſet, & Senatum ad ſe ſedentem venire ſuſtinuiſſet; in eam invidiæ flammam, & arrogantiæ opinionem ſe conjecit; ut juſtam percuſſoribus ſuis cauſam inſidiarum paraverit. (a)

(a) Dio *l.* 44. *p.*244.

XVI. De Judiciis Publicis.

Ab eo quoque, nempe Tiberii tempore, judicia illa omnia, quæ populi erant, præcipue perduellionis, & majeſtatis; & quæcumque negotia provocationis jure ad populum ferrentur, devenerunt in Senatum, ſimul cum comitiis popularibus, ubi antea tractabantur. Etenim Senatus & antea quidem, Polybio teſte, (b) judicia extraordinaria tenebat plurima; & poſtea ſub Imperatoribus in populi locum ſuccedens, cognitionem popularium quoque ſuſcepit negotiorum, quæ paſſim apud ſcriptores in Senatu agitata comperiuntur; præſertim apud Tacitum, (c) qui ſub Tiberio ſcribit *publica negotia, & privatorum maxima apud Patres tractabantur, dabaturque primoribus diſſerere*. Cum autem inter Senatores, ut eorum unus cognoſceret, ac judicaret Imperator, qui etiam in omnibus judiciis calculum ſuum ferre poterat, quod, Dione teſte, (d) Auguſto primum conceſſerat Senatus; & periculoſum eſſet ſolius præſidio legis diſcrepare a ſententia potentioris; judicia illa quæ inſtituto Reipub. liberis Senatorum ſententiis permittebantur, opinione militaris potentiæ plerumque trahebantur ad voluntatem ejus, qui legiones habebat in poteſtate, quique judicabat quidem æquo jure cum cæteris; metu vero tacite in animos immiſſo, ſententias corripiebat univerſorum. Quia vero, ut refert Svetonius, (e) Netonis tempore, atque a Probo etiam (f) conſtitutum fuit, ut ab omnibus judicibus ad Senatum appellaretur; evenit ut Princeps judicans cum Senatoribus ipſius potentiam verentibus, ejuſque ſententiam plerumque complectentibus, cauſarum fere omnium redderetur arbiter.

(b) *l.*6.

(c) *l.*4.*annal.c.* 6.

(d) *l.*51.*p.*457. *lit.B.*

(e) *in vita* Neronis *c.* 18.

(f) Voſpicus *in* Probo *c.*13.

XVII. De Conſilio Imperatoris, ſive de Conſiſtorio.

Et quoniam, ſi res ad pauciores pervenerint, facilius deducuntur in poteſtatem unius, cui expeditius eſt aliquot ſuperare, quam omnes; Auguſtus etſi nihil ademerit Senatui, qui vetera, & conſueta judicia ſub eo, aliiſque principibus exercebat, & populorum legationes excipiebat, & Regibus reſponſa dabat; (g) ne tamen omnibus, ac minoribus etiam in negotiis conſulere, atque induſtria ſua ducere Senatores cogeretur univerſos; & ſimul, ne præter jus faſque decernere videretur abſque auctoritate Senatus, ſine quo nihil erat legitimum; conſilium ſibi conſtituit ex duobus, vel altero Conſule, quando ipſe conſulatum gereret; & ex magiſtratuum ſingulis, & ex primoribus Patrum XV. ſorte datis ad ſex menſes. Quo ſpectat illud Svetonii in Auguſto, (h) *ſibique inſtituit conſilia ſortiri ſemeſtria, cum quibus de negotiis ad frequentem Senatum referendis ante tractaret*. Quinto vero adminiſtrationis publicæ ſibi delatæ decennio, a Senatu petiit XX. Senatores annuos, quos ſibi adhibebat in conſilium; ut quod eo conferretur cum cæteris quoque Senatoribus conſultum, atque in commune decretum videretur cum univerſo Senatu: cujus integra poteſtas, ab ea ſui corporis portione ſuo conſenſu in conſilium Principis, una cum Conſulibus, & Magiſtratibus coeunte proferebatur: cum ipſe Auguſtus ptopter ſenectutem frequens in Senatu adeſſe nequiret. (i) Nec tamen ſatis erat e Senatoribus, atque ex Senatorum ſententia Principem conſilium ſibi legiſſe, ut quod ibi ſtatueretur tamquam legitimum, & e poteſtate publica profectum, perpetuo permaneret: quia poteſtas publica, & juris ratio, non in parte Senatus, neque in culmine ipſius, nempe in Imperatore, ſed in univerſo cœtu legitime coacto conſidebat. Ideo Auguſtus decretis ſuis perpetuam firmitatem

(g) Dio *l.*53.*p.* 511.

(h) *c.* 33.

(i) Xiphilin. *in* Aug. *p.*217.

Digitized by Google

ſatem comparaturus impetravit, (*a*) ut generali S. Cto poteſtas judicialis, & publica Senatus univerſi transferretur in conſilium illud Principis: quod ab eo tempore S.C. condendi facultatem accepit, quam Princeps ſibi apud populum tuebatur auctoritate Magiſtratuum eo convenientium, qui poteſtatem ſuam in commune adducebant, ſuumque jus cum cæteris conſiliariis, & cum ipſo Principe communicabant: atque huc revocanda ſunt Pomponii verba in *l. 2. ff. de orig. juris* §. 2. *Conſtituto Principe datum ei jus eſſe, ut quod conſtituiſſet ratum eſſet*. Hoc enim de fonte, nempe de conceſſione Senatus jura ſua principi tribuentis, & e præſentia comprobantium Magiſtratuum, non e poteſtate ulla regia duxerunt Imperatores legitimam judiciorum, & legum condendarum facultatem, e populo primum ad Senatum translatam, & e Senatu ad conſilium principis, poſterioribus temporibus conſiſtorium appellatum; quod ubi Princeps eſſet, ibi conſiſterent Magiſtratus majores, & primores Patrum, qui propterea, & *Conſiſtoriani* comites vocabantur: inter quos, quia de publico privatoque jure ſtatuebatur, adſumebantur, & juriſperiti: qui propterea *circa latus Principis agere* a Papiniano, (*b*) & ab Ulpiano (*c*) *circa Principem occupari* dicebantur. Quod conſilium ſemel a Senatu Auguſto traditum, Tiberius, & ſequentes Principes valde retinere ſatagerunt; ne illo dimiſſo, legitimam amitterent auctoritatem. Immo illud ſecum perpetuo duxerunt, ut Senatum integrum, cujus poteſtas etiam conſiſtorio hærebat, apud ſe habere viderentur. Hinc Spartianus ait (*d*) tempore Adriani jam tranſiſſe in morem, ut *cum Princeps cauſas cognoſceret, & Senatores, & equites Romanos in conſilium vocaret, & ſententiam ex omnium deliberatione proferret*. (*e*) Et rurſus eumdem Adrianum refert: *Cauſas Romæ, atque in provinciis frequenter audiviſſe, adhibitis, conſilio ſuo, conſulibus, atque Prætoribus, & optimis Magiſtratibus*. Idemque (*f*) ſcribit adſciviſſe ſibi Adrianum in conſilium JCtos, quos tamen Senatus probaſſet omnis. Alexandrum autem Severum, tradit Lampridius, (*g*) vocaſſe ſibi in conſilium ad ſeptuaginta, quantum, ut ea forſan ætate inoleverat, S. C. condendo eſſet opus, ad juſtum Senatorum numerum. (*h*) Cum autem Imperator perpetuo ſecum duceret jura Senatus collocata in ſe tamquam Senatorum uno, & Senatus Principe, atque in Senatoribus, aliis, inque Magiſtratibus, qui eum comitabantur; & eadem jura in univerſo Senatu integra manerent; evenit ut Princeps cum ſuis conſiliariis, atque Magiſtratibus; item & Senatus urbis univerſus publicam poteſtatem præ ſe in ſolidum exprimerent, quamvis diviſis portionibus, & perſonis, & locis eam exercerent: perinde ac plures hæredes, quorum ſinguli quidem certam hæreditatis portionem, certaſque actiones ſibi diviſas exercent; unuſquiſque tamen hæreditatem univerſam, & jus hæreditarium omne in ſolidum ſuſtinet. Siquidem tam hæreditas, quam imperium inter corporalia veniunt; & utraque in jure conſiſtunt: ac ſicuti de hæreditate ait, ita & imperium etiam ſine ullo corpore juris intellectum habet.

(a) Dio *l.* 56. *an.* 766. *pag.* 588. Zonar. *in* Aug. Tillem. *t.* 1. *p.* 48.

(b) *l. juriſperitos ff. de excuſat.*

(c) *leg. verum* 11. §. *ex furio ff. de minor.*

(d) *in* Adriano *cap.* 8.

(e) *cap.* 22. *in* Adrian.

(f) *cap.* 8.

(g) *in* Alexandro *cap.* 15.

(h) Cujac. *in novell.* 20.

XVIII. De Communione Senatus & Principis.

Unde princeps cum comitatu ſuo eamdem ac parem, atque, ut cum vulgo Doctorum loquar, cumulativam cum Senatu poteſtatem habebat: quia conſiſtorium Principis non jure, ſed perſonis, locisque ab univerſo Senatu diſtinguebatur. Ideo appellationes, quæ perferrentur ad Principem, & ad Senatum perveniſſe putabantur. Nam regulariter neque a Principe, neque a Senatu ad Principem provocatur. (*i*) Quamvis præter ordinem aliquando turbato judiciorum jure, ſub Cajo a Senatu ad Principem fuiſſe appellatum, obſervet Lipſius (*K*) ex Dione. (*l*) Quod ora-

(i) *l.* 1. *ff. a quibus appell. non licet.*

(K) *lib.* 14. *annal.* Tacit. *p.* 321.

(l) *lib.* 58.

oratione ſua expreſſit Adrianus (*a*) loquentium forte Imperatorum ambitionem, aut licentiam; & aſſentationem repreſſurus eorum, qui a Principe ad Senatum per eam cauſam provocare tentarent, quod in conſiſtorium Cæſaris flos Senatorum, & Magiſtratuum, una cum ipſo Principe, conveniret. Ac ne quid diſcriminis inter Principis judicium quis, & Senatus ſuſpicetur, refert Tacitus (*b*) ſub ejuſdem pecuniæ amittendæ periculo recipi provocationes ad Senatum, quo recipiebantur appellationes directe ad principem; ne temere, atque trahendæ ſententiæ cauſa litigatores ad appellationis auxilium confugerent: ſcribit enim: *Auxitque Patrum honorem, ſtatuendo, ut qui a privatis judicibus ad Senatum provocaviſſent, ejuſdem pecuniæ periculum facerent, cujus ii qui Imperatorem appellavere.* Neque ſupremam, atque communem cum Imperatore Senatus auctoritatem depreſſit novella ſua LXLII Juſtinianus: qua de novella, aut negligentiores, aut craſſiores, colligitur ſententiam Senatus a Principis confirmatione indiſtincte pendere: Verbum etenim *confirmare* quod ibi legitur (græco enim exemplo caremus) non ſemper *adprobare*, ſed aliquando *ſimul firmare* ſignificat, (*c*) hoc eſt unius calculum, calculis aliorum adjicere, qui ſi ab aliorum ſententiis diſcrepet, non propterea judicium vacillabit, utcumque calculus ille ante dimiſſum judicum conſilium ſit expectandus. Quin neque hujus argumentum novellæ ab his recte, ac germano ſuo ſenſu proponitur: ſiquidem non de provocatione ad Senatum hic agitur, ſed de provocatione ad ipſum Principem. Qui etiam in cauſis ad ſe adductis ſententiam poſcit Senatus univerſi, ſententia Principis confirmandam, ut pateat additum potius, quam detractum fuiſſe hac novella poteſtati Senatus: quem univerſum Juſtinianus conſultum voluit, etiam cum ipſe Princeps appellatur. Quam nobis interpretationem præſtat auctoritate ſua Cujacius (*d*), qui conſtitutionem hanc accipit de appellantibus, non ad Senatum, ſed ad ipſum Principem. Regna porro quæ in Orbe Romano ſunt, & quidem civiliore, uti Regnum Galliæ, ſibi exemplum cœperunt a Romana Rep., quæ unice novit imperium cum libertate contexere. De qua Gallici Regiminis inſtitutione, Regiſque cum Senatu æqualitate, Cujacius ita teſtatur: (*e*) *Hodie moribus noſtris dum appellatur ad Senatum appellari videtur ad Principem.* Eſt enim Princeps ex Romanorum, & regnorum ad id exemplum conditorum moribus pars Senatus: qualem ſe profitetur Julianus: (*f*) & contra Senatus pars Principis, qualis agnoſcitur ab Arcadio, & Honorio (*g*) his verbis: *Senatorum etiam (nam & ipſi pars noſtri corporis ſunt).* Ex quibus Cujacius colligit (*h*) non oportere a principe Senatus decreta confirmari. Cur? Num forte quia Princeps vocaverit Senatum in partem ſuæ civilis poteſtatis? minime: nullam enim jure ſuo Princeps habebat, ſed jure magiſtratuum ſuſceptorum, aut ipſius communione Senatus, de quo velut ex fonte publici juris Imperator poteſtatem partim, oblata occaſione, hauriebat, partim perenniter ducebat; ut ideo Princeps pars Senatus, & Senatus pars Principis cenſeantur, quod ſimul ex Senatoribus, & Principe Senatorum uno, eorumque capite univerſus Senatus, ejuſque corpus componeretur integrum. Nam in Senatum præter cognatam veteremque majeſtatem a Tiberii ævo, conceſſerat majeſtas etiam populi: quæ utrimque prodiens in perſona Imperatoris per Tribunitiam poteſtatem, & Senatorium principatum ita exprimebatur; ut derivaretur quidem in Cæſarem; ab radice tamen ſua, nempe ab Senatu numquam avelleretur.

(a) *l. 1. §. 1. ff. a quib. appel. non licet.*

(b) *lib. ann. 14. cap. 23.*

(c) *l. 3. §. ejuſdem 2. ff. de teſtibus, ubi* alias veluti conſentiens fama confirmat rei de qua quæritur fidem: *vide* Natal. *ab* Alexandro *hiſt. Eccl. ſæc. 4. p. 1. fol. 157. ubi hæc adducit epiſtola Synodica Epiſcoporum Arianorum verba*: Num in Roma ſub Novato, & Sabelio, & Valentino hæreticis factum conſilium ab orientalibus confirmatum eſt.

(d) *in novell. 62.*

(e) *ead. novell. 62.*

(f) *l. 8. C. de dignit.*

(g) *l. quiſquis ff. ad l. Jul. majeſt.*

(h) *d. novell. 62.*

XIX.
De Diſcrimine inter Imperium, & Regnum.

Id enim intereſſuit P. R. Imperatorem creare, non Regem, quod Imperator deducit; Rex vero abducit a populo ſuſceptam ſibi majeſtatem.

tem. Cum enim Rex creatur, (qualis creabatur apud barbaros, quorum vile ſervitium Romani averſabantur,) in eum omnis populi poteſtas, & voluntas publica recta confertur: eſt enim, uti Rex Perſarum, *αὐτοκρατὴς ϗ ἀνυπεύθυνος*, ut principem illum jus, faſque quandoque perturbantem, vitamque aliorum, & bona rapientem, ſi populus tollere conetur, cogatur civilem evertere ſtatum, publicam commutare voluntatem, novamque inde fundare Remp. Quo ne cives adigerentur, ſi Rex Regni everteret leges publicas, eum, uti mos olim erat Perſarum, jurare cogebant in leges; ut cujus poteſtas a populo coerceri amplius nequibat, ſine regni everſione, auctoritate jusjurandi, atque ultione divina contineretur. (*a*) Quod & de Regibus noſtratibus teſtatur Cujacius. (*b*) At Romanorum Imperatorem ſumentem ſibi, minime vero abſumentem S. P. Q. R. majeſtatem; ſi abuteretur Imperio, licebat, ſemperque licuit, niſi violentia militari muniretur, nulla variatione ſtatus civilis, nullaque mutatione Reip. vel Imperio exuere, vel vita. Qua toties auctoritate uſum Senatum inferius prodemus e memoria rerum geſtarum; ideo Imperatore creando, eum ad jurandum in leges non adigebant, (*c*) quia publica poteſtate in populo, & Senatu adhuc permanente, violentiam avertere licebat illius. Regnum nimirum Remp. totam exhaurit, & cum ea majeſtatem univerſam tranfert in perſonam unius, aut ſucceſſorum: quo vel ſolo, vel cum poſteritate, ſi regnum ſit hæreditarium, populi ſeditione ſublato, ſolvitur poteſtas publica, quæ in eorum perſona coaluerat: niſi civile regimen ex integro nova populi voluntate reſtituatur. Imperium contra eſt cumulus magiſtratuum e Repub. penes Senatum, populumque locata continenter in principem confluentium; ut ſublato Imperatore, vel Imperio, jura magiſtratuum eorum refluant ad Remp. neque Imperatore damnato a proprio ſtatu diſcendentem, neque Imperio illo extraordinario evulſo pereuntem, ſed in Senatu, & in ordinariis magiſtratibus perpetuo permanentem. Non bene igitur Dion aſſequebatur ſenſum dominatoris populi, quando mirabatur populum Romanum, cum Regiam poteſtatem per tot magiſtratus Imperatori contuliſſet, exultare tamen quod Regem non ferret. Nimirum quamvis Senator eſſet Dion, græciſſabat tamen, neque tam ſerio, ac populus Romanus, diſcrimen expendebat inter Regem, & regia poteſtate præditum magiſtratum, ſive militarem, qualis erat Imperator; ſive civilem quales erant Conſules, qui cum regia etiam poteſtate creabantur, quippe qui & in Regum loco ſucceſſerant. Unde ſicuti Conſules, ita & Imperator, pars erant Reip. univerſæ: cujus ſub poteſtate ſimul cum cæteris magiſtratibus continebantur.

(a) *vide* Grot. *de jur bell. & pacis l. 1. c 3.*

(b) *ad l 3 enar. C. de teſt. & quemadm. teſt. ordin.*

(c) Cuj. *addit. leg. ex* Plinii Paneg.

XX.
De Legiſlatione Senatus.

Translatis quoque comitiis ad Patres, tranſiit in Senatum jus condendarum legum, quod fuerat penes populum univerſum: (*d*) quo in jure ſumma vertitur majeſtatis: quæ ob ſuperiorem rationem, & diſcrimen regnum inter, & Imperium, neque a Senatu abſceſſit, neque a populo, cujus imago a Senatu reddebatur. Nam, utcumque legislatio cum principe, ipſiuſque conſiſtorio ex S. C. a nobis memorato communicaretur; tamen ob impreſſum in animis antiquæ Reip. ſtudium, atque religionem: Principum placita, quæ ab univerſi Senatus auctoritate procederent more majorum; legis quidem habebant rigorem, (*e*) ut Juriſconſultus docet, non tamen continuo, ac ſtatim, ſed poſtquam tempore invaluiſſent, atque inoleviſſent uſu, & conſenſu Civitatis: qui & ſententiis Judicum tribuit juris auctoritatem. (*f*) Unde Cujacius (*g*) obſervavit Paullum ſæpe improbaſſe decreta principum, ſcribens: *Nec decreta Principum jus faciunt, niſi quæ invaluerint. Nam quod cognoſcens decrevit Princeps, ſcio legem eſſe,*

(d) Sigon. *de Jud. l. 2. c. 26. in fi*o

(e) *l. 1. D. de conſt princ.*

(f) *l ſi de interpret. D. de leg.*

(g) *l. 29. q* P. p. *l. in rat. 11. §. quæſitum, D. ad l. Fal.*

(a) Capitolin. *in* Macrin. c. 13.

ſed cum hoc modo, ſi invaluerint. Macrinus autem Imperator, (*a*) qui peritus erat juris, reſcripta omnia veterum Imperatorum tollere ſtatuerat, quod non ab univerſa Rep. ſcilicet, ſed ab unius voluntate manarent. Volebat autem, ut jure, non reſcriptis ageretur *nefas eſſe*, dicens, *leges videri Commodi, & Caracalla, & hominum imperitorum voluntates*.

XXI. De Conſtitutionibus Principum.

Communicata nimirum populi, ac Senatus cum Principe, non vero in Principem translata univerſa poteſtate: leges a Principe latæ, ſive conſtitutiones, non a Principe tamquam ex Regia perſona prodibant, ſed tamquam ab oraculo Reip. atque ipſius voce Senatus: quem antequam quidquam in perpetuum, ac pro univerſali lege ſtatueret, oratione conſulebat, apud Patres habita, eadem ratione, qua populum univerſum rogabat laturus legem Tribunus plebis, cujus poteſtatem ſibi ad junctam Princeps roganda lege, non apud populum, ut Tribunus exercebat, ſed apud Patres, qui jura omnia populi, & Remp. retinebant univerſam. Cujuſmodi conſtitutiones, quarum habemus pluta veſtigia in libris Pandectarum (*b*) figura, & more apud Senatum conditæ vetuſtatis imitatione migrabant in legem, ſive in S. Ctum, in quod, populi juribus translatis ad Patres, transfuſæ fuerunt vires legis: quæ antea Patrum auctoritate, ac populi ſuffragiis, magiſtratu rogante, condebantur.

(b) *l. item veniunt §. pridie ff. de petit. haredit. l. oratione ff. de ritu nupt. & alibi*.

XXII. Juramenta in acta Principum.

Nec fugiebat Imperator eorum placita, ſicut & alia, quæ non habebant jure magiſtratus, haud ſecum ab origine ſua ferre, ſed ab auctoritate Senatus perpetuam accipere firmitatem. Ideo ne vel auctoribus mortuis a Senatu abrogarentur, vel iis adhuc viventibus tantiſper ſuſpenderentur, donec S. C. accederet, in futura Principum acta, cenſente Senatu, (*c*) jurabatur. Quod a Triumvirorum tempore inolevit, qui & in actis Cæſaris interempti jurarunt, & poſteritati tradiderunt, ut idem quoque juramentum præſtaretur omnibus a Rep. non damnatis Imperatoribus: (*d*) Quod juramentum cum initio reſpuiſſet Tiberius. (*e*) poſtea ut acta ſua muniret, libenter a Senatoribus accepit univerſis: (*f*) adeout non ex imperatorio jure, ſed ex voluntate Senatus, per jurisjurandi religionem continuata, Principum juſſa tranſierint in legitimam poteſtatem. Quod forſan latebat in animis eorum, quos amare carpit Juſtinianus, ſive ſub ejus perſona Tribonianus (*g*) indignatus, quod ſupremum in legum interpretatione judicium opinione ſua Imperatori adimerent, cui uni condendarum legum poteſtas permitteretur: quaſi ſapientes illi, qui ſenſus gerebant adhuc Græcanica in Urbe Romanos, ſi animum libere promiſiſſent ſuum, dediſſent Triboniano, quod ultro ſibi ſumit, ſupremum nempe jus legum condendarum ſolo in Imperatore conſtitiſſe, nec perenniter ad eum fluxiſſe a conſenſu, atque communione Senatus.

(c) Tac. *l.* 1. *c.* 72.

(d) Dio *l.* 47. *p.* 337.

(e) Tac. *l.* 1. *c.* 72.

(f) Dio *l.* 48. *p.* 632.

(g) *l. ult. C. de leg.*

XXIII. De Lege Regia.

Quamobrem Tribonianus doctiſſimus una, & mendaciſſimus, ut aliquo colore ſuffunderet impudentiam, adulationemque illam ſuam, qua Imperium Romanum in regnum, invita Rep. convertere conabatur, nactus occaſionem turbandi juris publici, obruendæque antiquitatis ab emendatione juris privatorum, quorum in negotiis tota fere Tribonianæa digeſtio verſatur, per commotionem, atque confuſionem illam, in quam adducere oportuit leges, antequam illius arbitrio reſtitutæ, aut interpolatæ, populis redderentur; legem extulit neſcio quam Regiam, quaſi natam ex inſtitutis Romanorum, quibus antea vel ignorabatur protſus, vel vera ſub ſpecie, nempe ſub facie veteris Reip. atque ſub libertatis imagine offerebatur. Quod veluti ſalutare ſidus legentium aciem perſtricturum, & legislationi ſuæ præſidium, ac Principi novum imperandi jus comparaturum præfixit in veſtibulo librorum; ut amatores juris ipſomet initio hamum vorarent;

vete-

Digitized by Google

veterumque Juriſconſultorum ita doctrinam haurirent, ut fraudem ſimul novorum legiſlatorum ad recentis Regni uſum imbiberent. Quamobrem ita loquitur ex perſona Juſtiniani: (a) *cum enim lege antiqua, quæ Regia nuncupabatur, omne jus, omniſque poteſtas populi Romani in Imperatoriam tranſlata ſit poteſtatem; nos vero ſanctionem noſtram non dividimus in alias, & alias conditorum partes, ſed totam noſtram eſſe volumus: quid poſſit antiquitas noſtris legibus abrogare?* quod reperitur in *C. l.* 1. *cod.* §. 7. *de vet. jur. enucl. & inſt. de jur. nat. gent.* §. 6. Cujus Regni novitatem Tribonianus, utcumque nullius frontis, tamen ita diſſimulare non audebat in recenti adhuc memoria vetuſtatis, ut eam lectoribus non reliquerit expoſitam, adjectis verbis (b) *in præſenti*: Ex qua diſcimus antea tantæ ad poteſtatis faſtigium principes minime aſcendiſſe. Adeo ut interpretibus, præſertim Accurſianis, & Bartolinis Romanam Remp. & Imperium extra Juſtinianæos codices numquam explorantibus, luſus verborum videatur diſcrimen inter Regem, & Imperatorem, quem illi non varietate juris, ſed amplitudine ditionis diſtinguunt a Regibus; quod ſcilicet Reges dominantur ſuis quiſque populis, Imperatores autem Romani orbis nationibus univerſis, quaſi P. R. ſub Imperatoris nomine ſibi Regem impoſuerit, quando ei & in eum per legem Regiam jus omne ſuum, & poteſtatem contulit. Quem Tribonianus laqueum imperitis tendere potuit, non vero eruditis optime gnaris jurium populi, apud quem a primæva uſque inſtitutione Reip. ſi tribunitiæ ſeditiones civilia fœdera non turbarent, minime licebat ulla de re agere cum populo, niſi præiret S. C. & Patres auctores fierent. (c) Quomodo igitur tranſierit ad principem populi poteſtas in condendis legibus, niſi conditione ſub eadem, qua erat apud populum, nempe ſi legibus condendis Senatus prævertiſſet auctoritas? Unde etiam ſi legem Regiam perfuſorie, & ſine ullo examine accipiamus, & populi omne jus in Principem translatum demus; integram tamen legum condendarum auctoritatem in Senatu conſervabimus.

(a) *in præf.* 1. *ff.* §. 7.

(b) *d. l. ult. C. de legibus.*

(c) Dionyſ. *l. c.* Liv. *l.* 1.

XXIV. De Vero Legis Regiæ Senſu.

Verum quoniam neque Cæſaris æmulatio cum Pompejo, neque perfidia Triumvirorum, neque violentia legionum, & inſolentia Prætorianarum cohortium; ſed unice abuſio, pravaque intelligentia legis iſtius Regiæ Remp. perdidit; ideo revocabimus eam ad ſuam lucem, quam Tribonianus, contra fidem monumentorum veterum, obumbravit, viam inde Principi ſuo muniturus ad Regnum; & Imperio Romano generoſitatem ſuam, æquitatemque priſtinam, & populorum benevolentiam, cultumque reddemus, adempta invidia regiæ dominationis, a pulſis Tarquiniis ex Urbe perpetuo exulantis. Nemo profecto negaverit, Romanos in Græciam tranſductos cum cœlo & animos una mutaſſe, fractoſque abjectione, atque adulatione Græcorum, pertuliſſe nomina ὑπάτων & βασιλέων *ſupremorum*, & *Regum* pro *Conſulum*, & *Imperatorum*; quibus lacerabantur aures, animique Latinorum a mutatione nominum, mutationem rerum prudenter metuentium, ac ſuſpicantium, ne cum regiis appellationibus, regia dominatio in Imperium latenter ſerperet. Sicuti potiſſimum contigiſſe videmus S. Cto, quod Ulpiani tempore, (d) niſi quid nobis, Ulpiani nomine, Tribonianus obtrudit, legis Regiæ vocabulo vulgabatur, propter poteſtates Conſulares, Senatorias, & populares, quæ Imperatori creato tribuebantur. Et quidem regiis inde facultatibus Imperator induebatur, ut propterea SCtum illud legis viribus a comitiorum translatione munitum Regia lex appellaretur; at Rex minime conſtituebatur, quia poteſtates princeps illas non evellebat radicitus a Senatu, neque in ſuam ſolius perſonam transferebat; ſed cum eo habebat, veluti cum corpore univerſo, communes. Et tamen quia ea-

(d) *l. quod princ. ff. de leg.*

rum poteſtatem complexio legis Regiæ nomine ferebatur, facile Triboniano fuit, auctoritate legis, & nominis illius, Regni opinionem Imperio comparare ab iis præſertim, ut diximus, qui non aliunde, quam a libris e Tribonianæa ſtrage ſuperſtitibus Reip. Rom. cognitionem, & ſtudium antiquitatis exordiuntur.

Et tamen, quod miremur, quæ lex Triboniano murus eſt æneus, & cardo regiæ poteſtatis, meminiſſe tantum ſatis habuit illius, particulam vero inter leges poſteris tranſmittendam inſeruit nullam. Cur? niſi ut exaggeranda verbis ea lege, quam nobis una cum cæteris brevi morituris ſubtrahebat, ita involveret mentes hominum, ut plus juris in eam legem ex Triboniani teſtimonio conferrent opinione ſua, quam re ipſa contineretur. Quamobrem ii, qui S. C. illud, quod Legis Regiæ nomine vere profertur, vel ignorarunt, vel pro lege Regia non agnoverunt, quia talem poteſtatem, qualem Tribonianus jactat, ibi non inveniebant; aut cum Cujacio in hanc etiam fraudem inducto, natam contenderunt in Urbe ſub priſcis Regibus, & poſt ad Cæſares revocatam, (a) quaſi regnum non Remp. a Rege, ut oſtendimus, adminiſtrandam Romulus inſtituiſſet; aut putarunt Auguſto primum, & deinceps cæteris Regiam poteſtatem fuiſſe collatam per legem Regiam, cujus nomen tantum ad nos pervenerit: quaſi adeo fuerit excors, & fraudum imperitus artifex Tribonianus, ut qui tot alias minoris momenti conſervarit, legem Principis ſui tutelarem perire ſiverit; vel (quod opinionem refellit utrorumque,) quaſi opus fuerit Imperatoribus ſingulis per ſuſcipiendos magiſtratus, perque tot ambages obrepere ad poteſtatem regiam, ſi per publicam legem ad eam recta via tetendiſſent: ut neceſſe ſit hunc errorem, vel inter imperitos habitare, vel locum invenire tantum inter adulatores, qui etiam liberalia ſtudia, quibus excellunt, in ſervitutem ſecum trahere conſueverunt. Cum igitur legis Regiæ monumentum non interciderit, age videamus qua fide Tribonianus eam Regno ſuo prætenderit, & qua calliditate homines ab inquiſitione, atque lectione illius ad novam fabulam, nempe ad ſententiam, ab ſe inde mala fide collectam, atque ad poſteros fraudulenter tranſmiſſam averterit.

(a) Cuj. *inſt. l. 1 de jur. nat. gent. §. 6.*

CON-

CONTEXTUS
LEGIS REGIÆ.

FOEDUSVE. CUM. QUIBUS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA, UTI. LICUIT. DIVO. AUG.
TI. JULIO. CÆSARI AUG. TIBERIOQUE. CLAUDIO. CÆSARI. AUG. GERMANICO.

UTIQUE. EI. SENATUM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATUS
CONSULTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQUE. FACERE. LICEAT
ITA. UTI. LICUIT. DIVO. AUG. TI. JULIO. CÆSARI. AUG. TI. CLAUDIO. CÆSARI
AUG. GERMANICO,
UTIQUE CUM EX. VOLUNTATE, AUCTORITATEVE. JUSSU. MANDATUVE. EJUS
PRÆSENTEVE. EO. SENATUS. HABEBITUR. OMNIUM. RERUM. JUS. PERINDE
HABEATUR. SERVETUR. AC SI. E LEGE. SENATUS EDICTUS. ESSET. HABERETURQUE.
UTIQUE. QUOS. MAGISTRATUM. POTESTATEM. IMPERIUM. CURATIONEMVE
CUJUS. REI. PETENTES; SENATUI. POPULOQUE. ROMANO. COMMENDAVERIT
QUIBUSQUE. SUFFRAGATIONEM. SUAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORUM
COMITIS. QUIBUSQUE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATUR,
UTIQUE. EI FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CUM. EX REPUBLICA
CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. UTI. LICUIT. TI. CLAUDIO. CÆSARI. AUG.
GERMANICO,
UTIQUE. QUÆCUMQUE. EX. USU. REIBUBLICÆ. MAJESTATE. DIVINARUM
HUMANARUM. PUBLICARUM. PRIVATARUMQUE. RERUM. ESSE
CENSEBIT. EI. AGERE. JUS. POTESTASQUE. SIT. ITA UTI. DIVO AUG.
TIBERIOQUE. JULIO. CÆSARI. AUG. TIBERIOQUE. CLAUDIO. CÆSARI
AUG. GERMANICO. FUIT,
UTIQUE. QUIBUS. LEGIBUS. PLEBISVE. SCITIS. SCRIPTUM. FUITNE. DIVUS. AUG.
TIBERIUSVE. JULIUS. CÆSAR. AUG. TIBERIUSQUE. CLAUDIUS. CÆSAR. AUG.

GERMANICUS. TENERENTUR. IIS. LEGIBUS. PLEBISQUE. SCITIS. IMP. CÆSAR
VESPASIANUS. SOLUTUS. SIT. QUÆQUE. EX QUAQUE. LEGE. ROGATIONE
DIVUM. AUG. TIBERIUMVE. JULIUM. CÆSAREM. AUG. TIBERIUMVE.
CLAUDIUM. CÆSAREM. AUG. GERMANICUM. FACERE OPORTUIT
EA. OMNIA. IMP. CÆSARI. VESPASIANO. AUG. FACERE LICEAT,

UTIQUE. QUÆCUMQUE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM: ACTA. GESTA.
DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CÆSARE. VESPASIANO. AUG.
JUSSU. MANDATUVE. EJUS AQUOQUE. SUNT. EA PERINDE JUSSA RATAQ.
SINT, AC SI POPULI. PLEBISVE. JUSSU ACTA. ESSENT,

SANCTIO.

SI QUIS. HUJUSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSUS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA
SENATUSVE. CONSULTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QUOD EUM. EX LEGE. ROGATIONEVE
PLEBISVESCITO. S. RE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HUJUS. LEGIS
ERGO. ID. EJ. NE. FRAUDI. ESTO. NEVE. QUIT, OB. EAM. REM. POPULO. DARE. DEBETO
NEVE. CUI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. JUDICATIO. ESTO. NEVE. QUIS. DE. EA. RE. APUD.
SE AGI. SINITO.

En

En legem produximus, quæ ſupereſt integram, & ſimul cum facultatibus auctores, & modos earum conferendarum. Dic modo ſodes quid in Imperatorem his verbis confertur, quod non a populo proficiſcatur, & ad eumdem ſublato Imperatore non revocetur? An his collatis poteſtatibus popularia jura exhaurirentur? An opus erat eaſdem facultates iterum tradere novis Cæſaribus per legis Regis repetitionem; ſi ea lege in perpetuum a populo ad cæteros creandos principes abſceſſerant? Quid contuliſſet Tiberio, Claudio, Veſpaſiano populus, qui jam inde ab Auguſto jus omne ſuum in perpetuum exuiſſet? Cur porro Caligula, & Nero hac in lege prætereuntur, quorum alterius acta Senatus reſciderat, (a) alterius memoriam uti hoſtis patriæ damnaverat, quaſi minime compotes harum facultarum, ſi jure ſuo legitima juſſa, juſtaſque leges edidiſſent? Nam Galbæ, Othonis, & Vitellii prætcritionem nihil moror, qui ſeditionum inter fluctus brevi tempore de Imperio dimicarunt potius, quam imperarunt, & in ipſa Imperii contentione Imperium amiſerunt, e quibus etiam Galba fuerat a Senatu hoſtis judicatus. (b) Aut qui licuiſſet Senatui acta illorum reſcindere, quorum poteſtas non amplius manaret a S. P. Q. R. jure omni ſuo ſpoliato, ſed a lege Regia, quæ jus omne publicum per Auguſti perſonam ad cæteros tranſduxerat Imperatores? Quid? Firmitas actuum, & ratio legitimæ poteſtatis peteretur ne a principibus de auctoritate populari, ſi populi majeſtas exaruiſſet? Nonne enim poſtremo hujus legis capite habemus, ideo juſſa, quæ ab Imperatore ante hoc S. C. edita erant perpetuo conſiſtere, quia populus ipſe juſſerit ea juſta, rataque eſſe, perinde ac ſi populi plebiſque juſſu acta eſſent? Quomodo convaleſcerent ſingulorum principum acta ex poteſtate populari poſt novam ipſius populi voluntatem collectam; ſi jam Auguſtus, creandique inde principes, perinde ac futuri Reges, lege Regia omnem populo poteſtatem, ac voluntatem eripuerunt? Tandem vel hanc habemus legem Regiam, vel aliam pleniorem. Si aliam: cedo: quam? Hiſtoricos, & ſcriptores ſi excuſſerimus ſingulos, ne veſtigium quidem, aut nomen invenerimus facti, quo nullum fuiſſet in omni Romanorum memoria memorabilius, Reipublicæ nimirum in regnum non violenter, & ad tempus, ſed publica lege contra inſtituta majorum perpetuo tranſeuntis. Quorſum præterea oportebat principem omnibus populi facultatibus indutum, eas iterum a populo facultates particulatim accipere: prout feciſſe hujus teſtimonio fragmenti palam evincitur? Quid rivos ſectabatur, qui fontem ipſum jam abſorbuerat? Aut quid opus erat Imperatoribus capeſſere Tribunitiam poteſtatem ſingulis annis; ſi cum populi majeſtate jam illa perierat, & multo amplius princeps e regio jure, quam a Tribunatu ferebat? Quantula enim portio fuiſſet poteſtatis, & majeſtatis Regiæ Majeſtas Tribunorum, & interceſſio, ſive S. Ctorum impediendorum facultas, quæ ab eo magiſtratu præſtabatur? Cur toties conſulatus ſuſcipiebat princeps, ſi plus regiæ poteſtatis ad eum lege regia pervenerat, quam e conſulatu ipſo adduceretur? Sin bona fide agere velimus, & ſine fraudatione, atque cum eruditis pleriſque hoc fragmentum unice pro Lege Regia recipiemus; non aliunde quam regia de lege argumentum trahemus illuſtrius ad regiam poteſtatem evertendam, & majeſtatem priſtinam adhuc ſub Imperio in Senatu, & populo continendam. Qua de poteſtate, ac majeſtate plures particulæ nominatim conferuntur in Imperatores ſingulo eas nova lege ſuſcepturos; quia neque cum Imperio militari commiſcebantur, neque egrediebantur ſingulas Imperatorum perſonas: exemplo Imperii meri, quod cum lege datur, neque cum juriſdictione magiſtratus confunditur, neque a magiſtrati-

XXV. Animadverſione in l. Reglam.

(a) Dio *l.* 60. *p.* 667. *idem l.* 63. *p.* 727. Svet. *in* Nerone.

(b) Plut. *in vit.* Galbæ *p.* 1055.

Digitized by Google

ſtratibus illud accipientibus cum aliis communicatur. Quorum ſimilia ex lege Regia contra regiam poteſtatem argumenta ducebat olim Nicolaus Laurentii F. Romani Tribunatus inſtaurator, qui prolato in concione fragmento iſto P. R. gloriam extollebat, atque clamabat: *En teſtimonium, ac monumentum juris veſtri, Quirites, qui ſua Imperatoribus largitores eſtis poteſtatis.* (*a*) Quo ille, aliiſque argumentis e publico jure, ac veterum auctoritate petitis, publice, palamque contendebat, numquam ne ſuo quidem tempore, Imperium, utcumque ab exteris nationibus adminiſtratum, a populo Romano, atque a Capitolio diſceſſiſſe, cujus ſententiæ ſocium habuit primum eruditionis latinæ reparatorem Franciſcum Petrarcham, qui eam profitetur in epiſtola, qua Romanum populum ad liberatorem ſuum e vinculis quibus detinebatur, ope atque auctoritate publica, precibus totius populi liberandum hortatur. (*b*) At quin (excipient aliqui) ea, qua certa lege tribuuntur, etſi non veniat, jure magiſtratus, (*c*) ad eoſdem tamen, per ſe magiſtratus tranſeunt, atque ipſa lege deferuntur ſine nova populi voluntate: veluti datio tutoris non competit quidem Prætoribus jure magiſtratus, ſed ex lege Attilia, (*d*) cum ante legem illam eo jure Prætores non potirentur. Et tamen ejus legis poteſtate jus dandorum tutorum, creatis omnibus Prætoribus, abſque novis populi actibus accedebat. Quidni igitur & lex Regia ſemel lata poteſtatem, atque majeſtatem perpetuo detractam populo ad futuros principes per ſe tranſmiſerit univerſos? Hos quo a nobis amoveamus ſatis erit rogare ut oculis utantur, animadvertentes, non perpetuam hanc eſſe legem, qua jura iſta Imperatoribus tribuuntur, ſed temporariam, & temporarias ex ea procedere poteſtates, non Imperatorio muneri, ſed certis, propriiſque Imperatorum nominibus, traditas, morte illorum ad venam earum populum redituras, novaque voluntate ipſius populi, novos ad principes proferendas: cum lege Attilia nullo tempore circumſcripta Prætores non propriis nominibus, ſed appellatione magiſtratus ad jus dandorum tutorum perpetuo vocentur. An enim haberemus has facultates in Veſpaſiani perſona, nova legislatione renovatas, ſi ab Auguſti tempore ex perpetua poteſtate legis in cæteros tranſiiſſent Imperatores? quorum in ſingulorum perſonis, ne dum in Tiberio, & Claudio in lege memoratis, idem decretum, niſi meruiſſet ætas, conditum, tabuliſque inciſum inveniremus.

XXVI.
Ad Legem quod Principi D. de conſt. Princ.

Ne vero plus minuſve hoc e S. Conſ. falſis interpretationibus ornatur, quam ibi continetur; illud brevi explicatione percurremus, exordientes a lege; *Quod Principi* 1. *ff. de conſtit. Princip.* Ait lex: *Quod Principi placuit legis habet vigorem: cum lege, regia quæ de Imperio Principis lata eſt populus ei, & in eum omne ſuum Imperium, & poteſtatem conferat.* Ex hac regiæ poteſtatis aſſertores interpretationem petunt ſuperioris S. C. cum potius illo ex S. C. Ulpiani ſenſum inde hanc in legem tranſductum expendere deberent. Siquidem Ulpianus, cui lex iſta, neſcio an bona fide, a Triboniano adſcribitur, hic retulit nobis S. C. ſententiam de legum latione non ſatis explicatam, neque plus diligenter, quam res ibi nata poſceret; ſed perfuſorie, ac per verborum compendium, vocabulis nempe generalibus, & plenioribus, quæ ſolemus arripere cum celeritati magis, quam diſtinctioni ſtudemus. Qualiter affectus Ulpianus facultatem legis condendæ collatam in principem, expreſſit illis verbis *omne Imperium, & poteſtatem*, legis nimirum condendæ, qui ſenſus ſupra deſcendens, tacite in orationem reliquam penetravit. Nam Ulpianus familiariſſimus Principis debuit ambitioſis, uberibuſque vocabulis ornare, atque ſine modo ullo extollere poteſtatem illius. Nec tamen aſſentatione ſua ſuſtulerit, aut obruerit veritatem:

(a) *Vita Nicolai Laurentii F. populari ejus ævi lingua conſcripta hæc habet.* Poſtea en quanta erat magnificentia Senatus (dixit) qui auctoritatem Imperio tribuebat. *Sequitur hiſtoricus*; Inde ſcriptum recitari juſſit pactionum, & auctoritatis, quam populus Rom. Veſpaſiano Imperatori concedebat, *& deinceps p.* 74.

(b) *in l. ep. ſine t. ep.* 4.

(c) *l.* 1. *ff de off. ejus cui mandata eſt juriſd.*

(d) *Inſt. de Attil. tut.*

tem: nam optime illius oratio, & SCtum conveniunt; cum liceat, abſque calumnia verborum, ita Ulpianum exponere: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem, quia lege Regia, quæ de Imperio Principis lata eſt, ſive S. C. quod fert legis regiæ nomen, P. R. ei, & in eum* (qui pleonaſmus eſt non inelegans) *contulit omne ſuum Imperium, & poteſtatem, in legibus ſcilicet condendis*. Quod additamentum, & relatio imperii, & poteſtatis ad ſolam legum lationem, offertur ab ipſo argumento hujus legis, quod ad ſe rapit ſequentem orationem, quæ quamvis generaliter concepta ſit, natura tamen ſua contrahitur ad rem propoſitam, nempe ad legis condendæ facultatem: nam ſi poteſtatem infinitam principis ex Ulpiani verbis colligamus, directo illum opponemus ſuperiori S. C. ſive regiæ legi, qua non infinita, ſed certis modis, ac diſtinctis capitibus poteſtas principi confertur: ne hic repetamus quod ſupra oſtendimus, opus minime futurum fuiſſe Imperatoribus tot magiſtratibus gerendis, ſi ex hoc Ulpiani loco evinceretur populi poteſtatem principi fuiſſe non communicatam tantum, ſed & univerſam in eum, exuto jam populo, translatam, ut contendunt Goveanus, (*a*) & illius auctoritate Coccæjus, aliique, (*b*) qui ne otioſam ſinant particulam illam legis *in eum*, exiſtimant Ulpianum per illa verba *ei contulit*, ſignificaſſe voluntatem populi erga principem; per additionem autem *in eum*, innuiſſe diſceſſum univerſæ poteſtatis a populo ad Principem; in quo non cumulativam, ſed etiam privativam, ut vulgo loquuntur, poteſtatem collocant: molem tantam, in tam lubrico extruentes, orbemque Romanum una, & jus omne publicum ſurſum, ac deorſum, leviſſima conjectura vertentes. Qui ſi noluerunt illa verba *ei, & in eum* habere, ut a me habentur, pro concinna brevique repetitione ſenſus ejuſdem; quin amplectebantur, explicationem Cujacii (*c*) verba *in eum* conferentis in ipſum Principem? At quin (inquit Coccæjus) quis umquam audivit a populo Principi poteſtatem in ipſum dari Principem? Immo vero recte & in ipſum. Siquidem potuiſſet populus ita tribuere Imperatori poteſtatem ſuam, ut conſuli vel magiſtratibus aliis tribuebat, qui populi judicia tenebantur: cui ſubjiciebatur etiam Dictator: nam & Papirium Curſorem, cum Dictator eſſet, provocationis ad populum ceſſiſſe legimus. Cæſari autem ita contulit, ut ei etiam remiſerit poteſtatem, quam populus habebat in ipſum Cæſarem: per quam populi remiſſionem Principi diem apud populum dicere non licuiſſet, dum cum populus principem eſſe pateretur. Quid præterea eos prohibuit Duareni explicationem (*d*) accipere, qui relativum accipit pro reciproco, ac docet *eum* hic ſignificaſſe *ſe*: quaſi dixerit Ulpianus populum contuliſſe *ei*, ſive Principi poteſtatem *in eum*, hoc eſt *in ſe* nempe in ipſum populum, nedum poteſtatem quam habebat populus in provincias. Sed non patitur Coccæjus pronomen in eadem oratione varie acceptum, ut ſit modo relativum in ſua propria ſignificatione, modo reciprocum: quaſi non ita ſitum, itidemque etiam acceptum inveniatur in *l. quæ filium ult. ff. ut legat. ſive fideicom.* illis verbis, referendis una hic, & explicandis; *fideique ejus* (nempe heredis) *commiſit* (nempe teſtatrix) *ut quidquid ad eum* (hoc eſt hæredem) *ex hæreditate ejus* (hoc eſt ſui teſtatricis). En *ejus* eadem in oratione vice relativi fungitur cum refertur ad heredem, & reciproci cum refertur ad teſtatricem. Tandem quidvis aliud potius moliri oportebat Porſenas iſtos, qui Regem P. R. reddere conantur invito, quam ad hæc abſurda ruere; cum in monumenti veteribus invenientes Senatum ſupremam poteſtatem, ac ſummum Imperium exercentem; id non legitimæ S. P. Q. R. auctoritati adſcri-

(a) *variar. lect. l. 2. c. 30.*

(b) *ad l. Princeps ff. de conſtit. Princip.*

(c) *obſ. 15. c. 30*

(d) *l. 2. diſp. c. 19*

ſcribant, ſed patientiæ Imperatoris tolerantis invaſores ſuæ poteſtatis, quaſi lupus, qui petulantiam agnorum benigne tuleit.

Verum quid tantopere laboramus, in lege incerti ſenſus incertæque auctoritatis: quam legem plurimi Ulpiano adfictam autumant a Triboniano, ut regiæ poteſtati, quam principi ſuo parturiebat, gravioris Juriſconſulti, & longioris tempori fidem conciliaret? Quid volumus epitomen, aut perfuſorie, aut mala fide concinnatam, ſi verba iſta, & germanus legis regiæ contextus hoc S. C. nobis a Capitolino monumento proferuntur, cujus e ſenſu commenta, & compendia quælibet explicare debemus. Eo autem S. C. quid Cæſaribus tribuatur, jam ſupra ſatis demonſtravimus; reliquum eſt, ut obſcuriora verborum illius illuſtremus, ait lex:

TIBERIO JULIO CÆSARI AUGUSTO TIBERIOQUE CLAUDIO CÆSARI AUGUSTO GERMANICO.

Per *Tiberium Julium Cæſarem Auguſtum* ſignificatur in lege Tiberius Nero Octaviani Auguſti filius, Julii Cæſaris Dictatoris nepos, qui poſt Octavium imperravit; quique *Julius* quoque *Cæſar* appellabatur, ut obſervavit Gruterus ex faſtis Capitolinis. (*a*) Omiſſo autem Caligula, tamquam hoſte patriæ, damnatique nominis cive, (*b*) ſubjecit lex Claudium quem Germanici cognomentum, quod hic legitur, adſumpſiſſe memorat Svetonius. (*c*)

(a). Coccæjus *ad leg. 1. ff. de conſt. Princip.* Guter. *de offic. Domus* Augu. *l. 1. cap. 31.*

(b) Dio *lib. 60. pag. 667.*

(c) *In* Claud. *lib. 5. cap. 2.*

Item lex ait: UTI QUOS MAGISTRATUS, &c. En luculentiſſimum teſtimonium popularis poteſtatis ſub imperio adhuc vigentis offerentiſque ſe in creatione magiſtratuum: quibus tribuendis omnis legitima vis commendationis Imperatoriæ, non ex Imperatorio jure manabat, ſed ex iſto capite unde jus ſuum Principis commendatio trahebat. Quo capite per illa verba *extra ordinem*, permittit populus candidatis a Principe commendatis honorum petitionem etiamſi lege vetentur contendere ad honores, puta quod juſta ætate careant, aut juſtum intervallum inter unam, alteramque petitionem non excurrerit, aut præſentes Romæ non profiterentur. (*d*) Nam neque abſentium, neque ſuperiorum, quos memoravimus, habenda ratio erat per leges publicas, quarum veniam iis, quos princeps commendaverit, vel quibus honores promiſerit, conceditur a populo: cujus neque hac in re, neque in aliis capitibus, quibus alias facultates concedit, ullæ fuiſſent partes, ſi condendo Imperio, regnorum inſtituendorum ritu, poteſtatem, & majeſtatem ſibi abdicaſſet, eamque univerſam in munus Imperatorium contuliſſet. Ad magiſtratus autem, principis commendatione, cum ætatis venia creatos, referendus eſt Ulpiani locus, (*e*) cujus hæc ſunt verba: *Princeps enim qui magiſtratum dedit omnia gerere decrevit*: Dediſſe dicitur princeps magiſtratus, quos candidati minores XXV. annis, de quibus hic agit Ulpianus, a populo, principis commendatione, per hoc legis Regiæ caput impetraverint.

(d) *l. 2. agr.* Ruil. *apud* Sigon. *de leg. curiat. p. 19.*

(e) *l. quidam 57. ff. de re judic.*

XXVII.

An Princeps ſolutus legibus intelligatur.

Pergit lex: UTIQUE QUIBUS LEGIBUS PLEBISVES SCITIS. Hoc privilegium Auguſto tributum, Dion refert, (*f*) ac ſenſum ſimul explicat illius, docetque Imperatores eo liberari a neceſſitate legum τῆς τῶν νόμων ἀνάγκης ſive a pœnis quibus lex, nempe communis voluntas, transfit in neceſſitatem; ne ſcilicet cum deliquerit Princeps, puniatur, ut Græci legum doctores interpretantur ἔγων ἁμαρτήσας οὐ κολάζεται: cum haudquaquam eximatur princeps a vinculis honeſtatis, quæ leges perpetuo comitatur, quæque tantam a natura ducit auctoritatem, ut Imperatores (*g*) pronunciaverint, *majus Imperio eſſe ſubmittere legibus principatum*; & Alexander (*h*) ſanctiſſime ſcripſerit *nihil tam proprium Imperii eſſe, quam legibus vivere*; ne-

(f) *lib. 53. pag. 509. & 516.*

(g) *l. digna vox 4. C. de legib.*

(h) *l. 3. C. de teſtam. & quemadmod. teſt. aper.*

cum-

cumque lex Imperii, qua S. C. hoc meo, & plurium judicio indicatur, *ſolemnibus juris[Imperatorem ſolverit*, Unde neque a communi gentium fœdere, neque a nexibus humanæ ſocietatis eximitur princeps, neque legibus illis, quibus ſuſceptum a ſe regimen incumbit. Imperantium, ſiquidem nulli licuerit, perfractis publicis legibus, evertere id cujus cauſa imperat. Omni enim privilegio ſtatim excidet quiſquis accepta poteſtate abutatur contra Remp. quæ communis ſaluris, communiſque honoris cauſa principem peperit, & honoravit; exhæredationem namque meretur quiſquis filiorum parentem oppreſſerit. Quod nobis ſuggerunt Severus, & Antoninus (*a*) cum fatenrur ſe quamvis legibus ſolutos, vivere tamen legibus, nempe cauſa legum: quarum tuendarum gratia vivit Imperator; cum vocem *legibus* non ſexto, ſed tertio caſu poſitam autumem: præcipue, quia ex auctoritate legum, principum pendet auctoritas; propter quam rationem Imperator ſe legibus alligatum profitetur. (*b*) Hoc autem capite, quo plurimum extollitur Imperator, minime tamen deprimitur, ſed potius ſuſtinetur auctoritas populi, tum quia populus dum concedit, palam ſe fert publicæ poteſtatis auctorem, ut privilegio princeps jure fruatur, donec ſibi per populum, & Senatum gerere Remp. licuerit; cum quia ex S.C. verbis non omnibus, ſed certis legibus ſolvitur; nempe iis, quibus condendis adjectum fuerat, ne Principes tenerentur: atque ita Dionis locum, ubi princeps dicitur ſolutus legibus, Cujacius interpretatur, (*c*) nec enim vitiatur ſenſus orationis; nam enunciatio hæc *ſolutus eſt legibus*, illi etiam recte congruit, qui non omnibus, ſed ſolemnibus juris, (*d*) uti ſunt ſolemnia manumiſſionis, (*e*) & aliquibus legibus fuerit ſolutus; uti ſolutus erat princeps lege Papia Poppæa, ſive legibus conjugalibus, & caducariis, quæ etiam per eminentiam appellabantur *leges*, ad quas ſcripſerat Ulpianus, cujus locum ad eas ſolas leges pertinentem, ut monet inſcriptio *l. princeps ff. de legibus*, Tribonianis ad leges protulit univerſas; ut auctoritate Ulpiani Principem ab omnibus legibus ſolutum eſſe perſuaderet illis, qui magis verbis ejus ducuntur, quam totius teſtimonio antiquitatis, cum qua conſonat & ipſa Triboniani compoſitio legum; cujus pluribus ex locis ſuæ ille fraudis coarguitur. Nam non modo e Dione (*f*) diſcimus Auguſtum ſupra juſtam portionem Liviæ relicturum petiiſſe a Senatu veniam legis Voconiæ, quam certe veniam non petiiſſet, ſi leges omnes habebat in ſua poteſtate, aut ſi earum poteſtate non habebatur; ſed docemur etiam ex libris juris teneri principes *lege Falcidia, & lege Glicia de inoff. teſtam.* (*g*) & teſtamentariis pluribus, (*h*) aliiſque omnibus, in quibus nominatim non erat exceptum ne tenerentur: ut ex legis Regiæ capite iſto colligitur. Nam quamvis contemptarum legum Principes pœnam non ſubirent, niſi quando a Senatu capite damnati cum vita Imperium, & privilegia ipſius amitterent; verecundia tamen dum imperarent, & pudore obligabantur, (*i*) & opinione civium tacito eos judicio plectentium: Paullo ſiquidem (*K*) judices is *qui leges facit, pari majeſtate legibus debet obtemperare*. Porro ut reliqua S. C. hujus expediamus, habere Senatum licebat magiſtratibus majoribus, ideoque etiam prætoribus, ſi Urbe aberant, qui majori cum imperio eſſent. Quod jus Principi tribuitur, & tribuendum erat ex lege; cum non veniret a munere Imperatoris. Unde lege opus habuit, ut poſſet cogere Senatum, quando conſulatum non gereret. Senatuſconſultum autem per diſceſſionem fiebat, cum Senatores in ſententiam alicujus non verbis, ſed pedibus tacite conveniebant, diſcedentes a ſuo quiſque loco ad eum, cujus ſententiam probabant. (*l*) Quod item in hoc capite legi-

(a) *inſtit. quib mod. teſt. infir. §. ult.*

(b) *d. l.4.C. de legibus*.

(c) *obſerv.15. cap.30.*

(d) *l. 3. C. de teſtam.*

(e) *l. apud eum ff. de manumiſ.*

(f) *lib. 56. p. 590. e* Cujac. *obſ. 25. cap.30.*

(g) *l.4.C. ad l. Falc.* Pap. *d.l. Imperator, ff de inoff. ſic.teſtam* Cujac. *de obſerv. 15 cap. 30. & lib.26.cap. 35.*

(h) *l.2.C. de teſtam. & quemad.*

(i) *vide* Cujac. *enarr. C. l. 3. de teſtam. & quemad.*

(K) *lib. 4. ſent.*

(l) Gell. *lib.4. cap. 18.*

legitur *remittere Senatum*, ſignificat rem in poſterum diem Principis auctoritate differre. (*a*) Additur de proferendo pomœrio, quod non Cæſaribus tantum, ſed omnibus iis concedebatur, qui fines Imp. Rom. ſuis victoriis propagaſſet. (*b*)

(a) Gell. *lib.* 14. *cap.* 17.

(b) Tacit. *lib.* 12. *hiſt. c.* 23.

XXVIII. De Auctoritate Senatus, & poteſtatis civilis in militarem ex jure gentium.

Satis adhuc oſtendimus poteſtatem civilem ad Imperatorem creatum non ab ipſa creatione manare, ſed a S.P.Q.R. voluntate ſuam ei majeſtatem contribuentis, partim tradendis magiſtratibus, partim repetendis legis hujus Regiæ capitibus. Nunc duriora tentabimus, atque contendemus ne quidem Imperium illud militare ſola voluntate militum in Imperatoris perſona conſtitiſſe ſine S. C. quo totius Reipubl. conſenſus proferebatur. Quod tam ex jure gentium quam ex jure Romano comprobabimus. Siquidem jure gentium exercitus pars eſt civitatis, cui miniſtrat, cujuſque poteſtate continetur: cum ad uſum Reip. milites conſcribantur, ducique ad Reip. conſervationem, aut propagationem creato committantur. Quamobrem non poteſt a corpore militari præferri jus univerſæ civitatis; niſi civitas ipſa ſe Duci eorum tradiderit: nec milites civilem ullam particulam juris nanciſcuntur, niſi civium numero cenſeantur: non raro enim ex exteris milites conducuntur, aut leguntur e ſociis. Et qui cives militiæ nomina dederunt, publico civitatis jure ſeorſum a cæteris civibus, & procul a corpore univerſo minime potiuntur: cum non a ſuo ſingulorum jure, ſed a communione totius corporis civilium rerum gerendarum poteſtatem cives accipiant; Nec Reſp. tranſeat in caſtra, ſed hæreat, inſideatque perpetuo in civitate, ubi radicibus ſuis, nempe legibus, inſtitutis, & ritibus continetur; Civitas autem vivit in corpore integro civium in ſuos ordines deſcriptorum, & ad exercitium publici juris rite convenientium. Ideo Antonius, ut edicto ſuo adverſariorum auctoritatem everteret, exprobrabat Quiritibus, quod caſtra Pompeji Senatum appellarent. Quia igitur jus belli, quo Ducis potiſſimum creatio continetur, manet in Rep. ſimul cum cæteris juribus majeſtatis, quorum nihil a militibus in bellum abducitur, niſi quantum eis ab ipſa, cui militant, Rep. mandetur; abſurdum foret militare Imperium conſenſu militum tranſire in aliquem ſine auctoritate illius Reip. cui bellum geritur, & a qua cingulo induuntur; ne famuli jura uſurpent ſibi dominorum, neve pars a corpore avulſa munus fungatur totius corporis. Quamobrem jure gentium neque civilis, neque militaris rei tradendæ poteſtatem habent milites, ſed exercitium tantum illius a Repub. mandatum: cum facultas ipſa rei militari mandandæ portio ſit ipſius civilis poteſtatis minime cum corpore militari abeuntis, ſed in Rep., vel regno perpetuo permanentis.

XXIX. De Auctoritate Senatus, & poteſtatis civilis in militarem ex Jure Romano.

Nunc ex veteribus Romanorum inſtitutis palam faciemus militare Imperium nonniſi lege, vel S. C. mandari potuiſſe, adeout miles voluntatem tantum ſuam Imperatori tribuerit, Senatus vero, & populus legitimam auctoritatem. Cum enim omnia inſtituta veterum publica, unde prodit ratio civilis, ita firmiter hæreant, ut rerum variatione difficulter convellantur, rum ea præcipue, quæ a religione in animos hominum demittuntur. Unde Urbis parentes Romulus, Numa, Regeſque alii quorum prudentiſſima initia felicitatem peperere poſterorum, ne leges, & inſtituta, quibus futuram imperii magnitudinem moliebantur, ullo unquam tempore dilaberentur; neve fundamenta Reip. abrumperentur motu curſuque perpetuo, ac vario rerum humanarum; ea ritibus implicuere ſacris, & veteris illius ſuperſtitionis auctoritate ita munierunt; ut Remp. populus non tam a magiſtratibus, quam a commentitiis illis Numinibus, quibus humanæ virtutis

even-

Digitized by Google

eventus aſſignabantur, ſuſtineri, atque augeri exiſtimaret: dum legibus jubendis, & creandis magiſtratibus, conſilia quæ caperet a propria prudentia tribueret Diis; quos per augures de Cœlo ſervantes, conſulebant captis auſpiciis, quibus veluti nunciis divinæ voluntatis res a populo geſtæ comprobabantur: ut magiſtratibus, & legibus a Deo repetitis, cives non humana tantum, ſed divina etiam, & æterna ultione ſubjicerentur.

XXX. De Auſpiciis, & lege curiata.

Qua de cauſa comitiis centuriatis, & curiatis quibus leges ferebantur, & creabantur magiſtratus, quibuſque Reip. majora negotia tractabantur, ita jus auſpiciorum attexuerunt, ut nihil apud Romanos juſtum haberetur, aut legitimum, niſi fuiſſet *auſpicatum*; (a) & quidquid numine auſpicioque careret, *inauſpicatum*, ſive injuſtum, nefaſque diceretur. Quamobrem Cæſar, qui Remp. violenter occupaverat, ne religione amitteret, quod armis arripuerat, comitiis, & auſpiciis, utcumque ſimulatis, injuſtam ſibi dominationem confirmabat: nam, ſine illorum umbra, ne colorem quidem juſti obtineret Imperii, unde Lucanus (b):

(a) Dionyſ. *l.* 1. *p.* 51. *n.* 35.

(b) *l.* 5. *v.* 392.

> *Fingit ſolennia campus.*
> *Et non admiſſæ dirimit ſuffragia plebis,*
> *Decantatque tribus, & vana verſat in urna,*
> *Nec Cœlum ſervare licet: tonat augure ſurdo,*
> *Et lætæ jurantur aves bubone ſiniſtro.*

Non mandabatur igitur Imperium, niſi lege Curiata, quia curiatis comitiis, ſive veris, ſive per triginta lictores, triginta Curias referentes, adumbratis, inerat jus auſpiciorum, quibus creandus erat Imperator; nempe is, qui ductu, auſpicioque ſuo regere debebat exercitum, & bellum adminiſtrare: (c) unde ille auſpicato, comitiis curiatis auſpiciorum cauſa, retentis, creabatur, & ita creatus in Capitolio accipiebat auſpicia, ſub quibus milites duceret, (d) veluti Jovis Capitolini, & Martis Quirini Miniſter. Nam, niſi ex Urbe auſpicia duxiſſet in caſtra, nihil auſpicato gerere potuiſſet, ideoque inutilem poteſtatem inter milites jactaſſet.

(c) Cic. *de orator. l.* 1.

(d) Liv. *l.* 4. Cic. *de lege* Agr. Sigon. *de leg. Curiat. c.* 5.

Qui ritus auſpiciorum, auſpiciiſque nexa civilia inſtituta exorto Imperio minime interire potuerunt, quia ſimul cum imagine veteris Reipub. religionis nexu tenebantur. Quam religionem ſimulare ſaltem, & adumbrare cogebatur quiſquis utcumque impius dominator; niſi convellenda religione tuere ipſe voluiſſet. Unde diu etiam poſt Chriſtianorum Imperium, ſimulacra veteris ſuperſtitionis, civilium inſtitutorum cauſa, permanſerunt. Cum autem comitiorum omnium jus una cum jure auſpiciorum iis adjuncto tranſierit in Senatum; poteſtas legis curiatæ conceſſit in S. Cto ſine quo nemo juſtus erat Imperator, quamvis a militibus appellatus, quia milites & poteſtate civili carebant; & jure auſpiciorum, quibus ſublatis civilis, aut militaris nulla conſiſtit auctoritas. Quæ auſpiciorum, publicæque auctoritatis religio, mandando imperio, adeo inſidebat animis Romanorum; ut quamvis C. Marcius rem Romanam in Hiſpania, Scipionum clade prolapſam, inopinato reſtituerit; cum tamen a militibus ducem, ſine Senatus auctoritate creatum, nullo modo tulerint indignantes, quod ſine auctoritate Patrum, ſe *Proprætorem* inſcripſerit, nulloque modo permittentes, ut *Proprætori* ei reſcriberetur. *Rem enim*, ut ſcribit Livius (e) *mali exempli putabant Imperatores legi ab exercitibus; & ſolemne auſpicatorum comitiorum in caſtra, & provincias procul ab legibus, magiſtratibuſque ad militarem temeritatem transferre*: prudentes prorſus nam niſi Senatus auctoritatem Religio ſuſtentaſſet; & Senatus auctoritas militem continuiſſet; ne coaleſcere quidem potuiſſet Reſpublica illa

(e) *l.* 26. *c.* 2.

Digitized by Google

illa militaris, quæ quo pluribus pollebat viribus, ad perdomandas nationes eo validioribus nexibus indigebat ad coercendos, ac moderandos ex uſu Rep. nationum domitores: quos in poteſtate ſua numquam habuiſſet, neque ab ipſius Urbis direptione avertiſſet, ſi militum in voluntate jus imperii condidiſſet, non in legibus publicis, rebuſque ſacris, quorum auctoritate Imperium antea quidem a populo univerſo lege Curiata, (a) poſtea vero a Patribus ex S.Cto mandabatur. Quamobrem in Senatu conditam auctoritatem omnem publicam, ibique ab initio a Romulo auſpicato conſtitutum profitetur Otho (b) apud Tacitum, his verbis:

(a) Sigon. *de lege Curiat. c. 11. l. 1. §. qui mandatam ff. de offic. ejus cui mand. eſt juriſd.*

(b) *lib. 1. pag.* 447.

Quid vos pulcherrimam hanc Urbem domibus, & tectis, & congeſtu lapidum ſtare creditis? Muta iſta & inanima intercidere, ac reparari promiſcue poſſunt, æternitas rerum, & pax gentium, & mea cum veſtra ſalus, incolumitate Senatus firmatur. Hinc auſpicato a parente, & conditore Urbis noſtræ inſtitutum, & a Regibus uſque ad Principes continuum, & immortale, ſicut a majoribus accepimus, tradamus.

XXXI. Quale Fuerit Imperium Cæſarum.

Non enim aliam tulit naturam Imperium Cæſarum ab Imperiis, quæ ante Cæſarum creationem, cum res poſceret, extra ordinem, vel privato, vel magiſtratui decernerentur: quale fuit Imperium, quod a populo Auguſtus, omnium Cæſarum auctor, & parens, primo ad quinquennium, ne in ſuſpicionem Regni cum aliis triumviris veniret, (c) poſtea decimo quoque anno pacandis provinciis accipiebat, quodque per eamdem cauſam ſibi tota vita continuatum patefecit poſteris: qui ne pluſquam Auguſtus ſibi viderentur abrogare, retentis ludis decennalibus Imperii repetitionem, per temporum intervalla ſimulabant, ut ſupra ſignificavimus. Cujus imperii exempla jamdiu ante Reſp. dederat plurima; tum in ipſius Octaviani perſona, quem utpote admodum adoleſcentem legibus a populo ſolutum Senatus, ex ſententia Ciceronis Proprætore miſit, & Imperatorem creavit adverſus Antonium; tum in perſona Cn. Pompeii ad bellum Sertorianum, & Piraticum, & rei frumentariæ cauſa Proconſulis; (d) itemque Caii Cæſaris ad Gallicum, & P. Scipionis ad Hiſpanicum, & aliorum ſive magiſtratuum, ſive privatorum, quibus magiſtratus adiungebatur, quia Imperii jure poteſtatem tantum accipiebant in milites Sacramento ſibi obnoxios; (e) jure vero magiſtratus, & appellatione ſive Proconſulis, ſive Proprætoris poteſtatem accipiebant in ipſos provinciales, & Provincias, per quas, aut in quas ducerent exercitus ad militare Imperium facilius expediendum. Cum autem olim militaris, & Proconſularis Imperii tantum portio, eaque ad tempus certis civibus mandaretur; Cæſaribus inſtitutis tribuebatur univerſa, & infinita per Imperatoris nomen, & Imperium proconſulare, quod ut recentioribus temporibus in Imperatorem, tacito populi conſenſu forſan tranſierit, quippe quia ſine illo minime poterant Imperatores explicare Imperium illud militare, ac bellum ubique adminiſtrare, cogendis Provincialibus, conſcribendiſque militibus, & pecuniis ad ſtipendia imperandis; initio tamen non nominibus tantum, ſed etiam temporibus, actibuſque diſtinguebatur, nec ſimul cum Imperio militari Proconſulare tradebatur: ne ſi confunderetur, oboleſceret Senatus Auctoritas; quæ binis deferendis Imperiis repetita, & multiplicandis actibus multiplicata crebrius emergebat. Quamobrem Dion (f) refert eas poteſtates omnes, quas Imperatores accipiebant, quamvis ſuis temporibus conferrentur, ſimul tamen ſingulas antea certa lege fuiſſe mandatas: adeout prius quidem pluribus vicibus; poſtea vero ſemel Senatus efferretur auctoritas in poteſtatibus tribuendis, iiſque titulorum diverſitate ſecernendis, ne aut coiſſe

(c) Dio *lib.* 48. *pag.* 379.

(d) Dio *lib.* 39. *pag.* 96.

(e) Sigon. *de leg. Curiat. c.* 6.

(f) *lib.* 53. *p.* 509.

Digitized by Google

coiſſe ſimul, aut tamquam civilia militaribus hæſiſſent, & Magiſtratus cum Principatu coaluiſſent imperitis rerum civilium, quæ ſeorſum per ſe conſiſtebant in Imperatorium titulum transfuſa viderentur.

XXXII. De Imperatorum Creatione.

Quæ Imperatorum creatio etſi S. Cto & Patrum auctoritate complectur; apud hiſtoricos tamen haud raro invenitur tributa militibus; non quia jus aliquod ab eis conferretur, ſed quia Patrum auctoritas eo plerumque vertebatur, quo militum voluntas tenderet: adeout in Imperatoris creatione milites voluntatem ſuam, vel appellando, vel purpura eum induendo ſignificarent; patres vero, quem acclamatione ſua exercitus petebat, Imperatorem inſtituerent: quando potentiori exercitu, quia Patribus ſtaret militum votis repugnare nequirent, ut omnium Imperatorum creationem, cujus initium proceſſerit a militibus, ita debeamus accipere, quemadmodum Neronis creationem deſcribit Tacitus (a) his verbis: *Illatuſque caſtris Nero, & congruentia tempori præfatus, promiſſo donativo, ad exemplum paternæ largitionis, Imperator conſalutatur Sententiam militum ſecuta Patrum conſulta*. Et quoniam vulgo, ac ſemper ad Imperatorem juſtum, ac legitimum futurum accedebat S.C., propterea hiſtorici de more tranſeunt in medio poſita, ſatiſque habent voluntatem referre militum, neque Senatus operam fere commemorant, niſi quando novus Imperator initium, & culmen ſortis ſuæ a Patribus unice acciperet. Nam neque hiſtoricorum eſt adhibere cautiones Juriſconſultorum, neque ſi quis Catholicum Epiſcopum a Sacerdotum collegio creatum noſtris temporibus referret, propterea Pontificis Romani auctoritatem, quam reticuiſſet, excluſiſſe cenſeretur; nam quid ineptius quam quoties uſuvenit id repetere, ſine quo minime res geſta conſiſteret? Quid frigidius quam illa inculcare, quæ propter eorum neceſſitatem, atque uſum animis omnium præſumuntur; Hinc Tacitus, poſtquam Veſpaſianum ad imperium ſublatum oſtendit, breviter adjicit *Senatum ei cuncta Principibus ſolita decreviſſe*: Facultates nempe iſtas, & munera civilia, & militaris imperii confirmationem, qua militum voluntas adprobabatur: ut palam ex hoc evincatur eadem in ſingulis Imperatorum creationibus fuiſſe repetita: prætermiſſa vero eſſe tum ab eo, tum ab hiſtoricis aliis ſæpe, quia vulgo paterent: nec nominatim Senatus partes fuiſſe commemorandas, niſi cum non auctoritatem tantum, ſed & opem, conſiliumque ſuum Patres præſtitiſſent; ut appellati a militibus Imperatores non ante quod a militibus offerebatur accepiſſent, niſi poſtquam intellexiſſent Senatus voluntatem; cum aut contendere armis nequirent, aut legum auctoritatem violenter partam non minus turpem ſibi, quam periculoſam exiſtimarent.

(a) *annal. lib. 12. cap. 69.*

XXXIII. De Senatus Auctoritate in creatione Imperatoris.

Qua opinione qui pervolvet hiſtorias paſſim creandis Imperatoribus, intuebitur Senatus poteſtatem explicatam, non tantum per feriem priorum inde ab Auguſto exorſam; ſed etiam poſteriorum, quorum creationem ad ſe milites trahere cœperunt, poſt detectum in legendo Galba illud, quod Tacitus appellat (b) *imperii arcanum*; *poſſe Principem alibi quam Romæ fieri*: hoc eſt poſtquam agnoverat exercitus vires ſuas, atque comperierat quem exercitus ducem legiſſet, ei Senatum oportere legitimam conferre poteſtatem; ni vane ſperarent Patres jure ſe ac legibus potentiam & violentiam ſuperaturos. Unde prudenter monuit Tacitus Imperator, non eſſe committendam injuriæ militum auctoritatem Senatus, ideoque militum ante judicium explorandum; alioquin, ut ille animadvertebat, niſi fieret a militibus, quod a Patribus diceretur, & electi periculum fuiſſet, & eligentis invidia. (c)

(b) *lib. 1. hiſt.*

Cum autem jus Imperatoris creandi eſſet unice penes Senatum; Galba, cui

(c) Vopiſc. *in* Aurelian. *c.* 40.

cui primo in provincia milites imperium obtulerunt; antequam a Senatu probaretur legatum S. P. Q. R. ſe profitebatur; (*a*) neque Cæſaris appellationem ſuſcepit, niſi poſtquam ex nunciis Urbe cum S. C. miſſis omnes in verba ſua juraſſe cognovit. (*b*) Et Otho, Galba interempto imperium quod violenter arripuerat, impetrare voluit a Senatu, a quo & Sacramentum, & Cæſaris, atque Auguſti appellationem accepit. (*c*) Item Vitellio refert Tacitus tributa omnia fuiſſe initio principatus, quæ tempore intermiſſo aliis principibus decernebantur. *In Senatu* (inquit) *cuncta longis aliorum principatibus compoſita, ſtatim decernuntur*. (*d*) Verum neque Otho dignus eſt unde proferatur exemplum, neque Vitellius, qui a militibus in Germania Imperator conſultatus, incerto jure fluctuans, *Auguſti* nomen diſtulit, *Cæſaris* in perpetuum recuſavit; (*e*) adeout ſeditionum potius tumultuarii duces hi fuerint, quam Imperatores P. R. Quamobrem trium horum principatum, *Imperium incertum, & vagum* appellat Svetonius: (*f*) ideoque, ut ſupra indicavimus, lex regia nomina eorum haudquaquam recepit. Quo unice argumento contra omnes vicerim ſincerum illud, ad germanum eſſe monumentum; tantum abeſt ut inde ulla ſuſpicio, aut nota falſitatis oriatur. Veſpaſiani creationem S.Cto munitam idem nobis monumentum fundando illius imperio conditum offert, præter hiſtoricorum Taciti, (*g*) & Svetonii (*h*) teſtimonia. Titum vero, & Domitianum filios in ipſa patris creatione jam Senatus Cæſares appellaverat: (*i*) quæ appellatio, ut mox oſtendemus, pignus erat publicæ voluntatis, ac ſpes imperii, ſponſioque illius, cujus fiebant compotes Auguſto extincto, niſi expreſſe Senatus a priſtina voluntate deceſſiſſet. Nam Cæſarum nomen primo hæreditatem Julii Octaviano delatam ſignificavit; poſtea deſignationem ad imperium, ad cujus ſpem per eam appellationem vocabatur a Senatu Imperatoris naturalis filius, vel adoptivus; ut in Auguſti familiam adſcitus, & patris potentiam nactus favorem prætorianorum, & paternam ſibi factionem adjungeret; eaque via poſt patris mortem perveniret ad imperium, & impetraret Auguſti nomen, quo plena, & perfecta dignitas, atque poteſtas Imperatoria exprimebatur; cum per Cæſaris nomen tantum exordium, & ſpes adumbraretur illius. Quamobrem cœpit poſtea Cæſarum dignitas, utpote Imperatoriæ familiæ nota tribui ab ipſius Imperatoribus, quorum arbitrio deprimebatur, aut extollebatur poteſtas Cæſarum: qui ſub patris tyrocinio in munere Imperatorio exercebantur, ejuſque viribus ita munibantur, ut, Imperatore mortuo, cogeretur Senatus, aut civile bellum, aut imperium, ſive nati, ſive adoptivi ſubire Cæſaris. Porro Heliogabali tempore Cæſaris appellandi Solius Senatus erat poteſtas: Lampridius enim (*K*) ſcribit Heliogabalum, quem pœnituerat adoptaſſe Alexandrum, Senatui mandaſſe, ut Cæſaris nomen illi abrogaret.

Nervam, legionibus poſcentibus, patrum omnium plauſu ad imperium ſublatum ſcimus. (*l*) In Trajanum a Nerva patre imperii conſortem adſcitum, Senatus adoptione probata, & Cæſaris ei cognomento tributo, una cum populo univerſo conſenſerat, eo plauſu, atque utilitate orbis terrarum, ut ſi tot aliis nominibus nullis; tamen unice ob imperium Trajano pariundum imperium Nerva meruiſſet. (*m*) Adrianus etſi ſtatim a Trajani morte imperium a militibus oblatum Antiochiæ in Syria ſuſcepiſſet; continuo tamen illud a Senatu poſtulavit per litteras, quibus veniam a patribus petens, excuſavit militarem feſtinationem, ac motus exercituum, quibus ſe ducem negare, ſalva Rep. minime quiverit. (*n*) Antonino Pio Senatus judicium ſuum jam ab eo uſque tempore tribuerat, a quo a

patre

(a) Sveton. *in* Galb. *cap.* 10.

(b) Dio *lib.* 63. *p.* 727. Plutarch. *in vita* Galb. *p.* 1055.

(c) Plutarch. *in vita* Galbæ in *fin.*

(d) *hiſtor. lib.* 2. *pag.* 55.

(e) Sveton. *in* Vitell. *cap.* 8. Plutarch. *in vita* Galbæ Tacit. *hiſtor. cap.* 62.

(f) *Init. vita*, Veſpaſian.

(g) *lib.* 4. *hiſt. cap.* 3.

(h) *in* Veſpaſ.

(i) Dio *lib.* 65. *pag.* 74.

(K) *in vita* Heliog. *c.* 13.

(l) Dio *lib.* 67. *p.* 769. Aurel. *Vict. epit. in Nerva.*

(m) Dio lib. 69. *p.* 770. & 771. Plin. *in* Paneg.

(n) Dio *lib.* 69. *pag.* 688. Spartian. *in* Adrian. *cap.* 6.

Digitized by Google

patre Adriano adoptatus in curia proconſulare imperium, & tribunitiam poteſtatem ex S. C. cum patte participavit: (*a*) quibus titulis tantum Imperatori congruentibus Imperator fuerat e Senatu deſignatus. M. Aurelius, qui adoptatus, (*b*) & Cæſar appellatus, & in ſocietatem tribunitiæ poteſtatis adſcitus ab Antonino Pio fuerat; poſt illius mortem a Senatu non probatus tantum, ſed & coactus accepit imperium: utpote Platonis diſcipulus, nec verbo, ſed re philoſophus ad ſupremam poteſtatem, tamquam ad ſcopulum propriæ tranquillitatis, votiſque, atque precibus populorum, non ſua, ſed illorum cauſa unice acceſſutus. Is Imperator omnia philoſophiæ præcepta, quæ propriis reddiderat exemplis, fœde conturbavit, extollendo filio ſuo Commodo gladiatore ſceleſtiſſimo, quem adhuc puerum Cæſarem appellatum, & ante juſtam ætatem damno publico ſolutum legibus, ad ſummos magiſtratus evexit, indeque ad conſortium tribunitiæ poteſtatis, ac denique ad ipſum imperium, (*c*) non militum opera, ſed ſummarum opinione virtutum, quibus ſibi Marcus adeo Senatus, & populi animos obligaverat atque ſubegerat, ut ſacile illi fuerit, Senatum haud invito, Rempublicam imprudentiſſime filio tradere diripiendam.

Pertinax a Læto Præfecto Prætorio, & ab Electo Cubiculario deductus in caſtra, militum animos exploraturus, in Curiam inde conceſſit, non tam acceptutus, quam recuſaturus imperium; quod demum non auctoritate tantum, ſed precibus etiam Senatorum admiſit. (*d*) Adeout plurimi cum Patribus gratularentur, quod Pertinacis imperio Commodianam factionem demum evaſiſſent; & Pettinax, apud Herodianum (*e*) graviſſima oratione a Senatu habita, ei tantæ dignitatis faſtigium acceptum tulerit: *τῆς τοσαύτης παρ᾽ ὑμῶν τιμῆς obtingentis mihi a vobis honoris*. Didius Julianus partum pecunia imperium, ne fruſtra emiſſet a Prætorianis, ut ſibi rectius conſuleret, auctores quæſivit idoneos, nempe patres, quibus oratione in Senatu habita, principatum debere voluit, ut ſcribit Spartianus in ejus vita (*f*) his verbis: *Veſpera in Senatum venit, totumque ſe Senatui permiſit; factoque S. Conſ. Imperator eſt appellatus.*

Severum, quem cogente Juliano, prius hoſtem (*g*) judicaverant, poſtea vero ejuſdem voluntate ad imperii participationem vocaverant, eodem S. C. Patres Imperatorem appellaverunt, quo Didio Juliano, contra quem plurimi Severum occulte ſuſcitabant, vitam, & imperium ademerunt.

Caracalla parente vivo, & Imperator deſignatus fuerat, (*h*) & Auguſtus appellatus, & jam ante ſimul cum patre tribunitiam poteſtatem acceperat. Et quoniam alii primum Tribunitiæ illius poteſtatis annum teſtimonio hiſtoriarum exordiuntur a menſe Aprili A. a C. N. CXCVIII. alii auctoritate inſcriptionum a menſe Junio; ideo acutiſſimus Noriſius putat modo initium fuiſſe ductum a tempore, quo ei Tribunitia poteſtas, patris voluntate, deſtinabatur; modo a tempore legitimo, nempe a die, quo eam rite tulerat a Senatu, a quo die qui conſultius loquuntur, tales poteſtates auſpicantur: (*i*) Siquidem Dion (*K*) irrita ſignificat omnia Imperatoria cognomenta, quibus uſurpandis, aut a militibus accipiendis, Patruum decretum Principes antevertiſſent. Hinc ille annos, quibus Severus impetravit a S. C. die numerat, non a tempore acclamationis militaris, (*l*) ut recte Tillemontius obſervavit. (*m*) Macrinus quamvis in magna rerum fluctuatione adminiſtrandum ſuſcepiſſet imperium oblatum a militibus: quibus occiſo in caſtris Caracalla, Dux non ſine magno ab hoſtibus periculo defuerat; non eſt auſus tamen profiteri ſe Imperatorem, antequam litteris ad Senatum miſſis, ſibi & Diadumeno filio a Senatu imperium impetraſſet. (*n*) *Detulerunt* (ſcripſit ille iis in lit-

(a) Capitolin. *in vit.* Adrian. *c.* 4. Dio. *lib.* 69. *p.* 796., & *ſeq.*
(b) Capitolin. *in* Antonin. *cap.* 5. & 6. & 7.
(c) Capitolin. *in* Antonin. *cap.* 16. & 27. Lamprid. *in Com. cap.* 1. & 2.
(d) Capitolin. *in* Pertinac. *cap.* 4. & 5. Dio. *lib.* 73. *pag.* 830.
(e) *lib.* 2. *c.* 3.
(f) *c.* 3. Dio. *lib* 73. *p.* 836.
(g) Spartian. *in* Julian. *c.* 5. & 6. Herodian. *lib.* 2. *cap.* 41.
(h) Spartian. *in* Sever. *c.* 16.
(i) Tillemont. *in* Sever. *not.* 19. & *art.* 14.
(K) *lib.* 79. *pag.* 907.
(l) Dio *lib.* 74. *pag.* 839.
(m) Tillemon. *in vita* Sever. *nota* 7.
(n) Capitolin. *in vita* Macr. *c.* 7.

Digitized by Google

teris a Capitolino relatis, (a) *ad me Imperium* (ſcilicet milites) *cujus ego tutelam recepi: teneho regimen, ſi & vobis placuerit, quod militibus placuit*. Quamobrem ingenti gaudio Senatus ei Auguſti nomen, & omnia Imperatoria jura decrevit. (b)

Heliogabalum fœdiſſimum illud, & vulgare ſcortum, qui nondum conſulto Senatu, ſola voluntate militum ſe Imperatorem, & Auguſtum inſcripſerat, adeo indigne tulit S. P. Q. R. ut mortui memoriam ſtatim damnarit, (c) ac ſolo metu ad tempus eum agnoverit, quod ab iiſdem tolleretur, per quos non legitima creatione, ſed rapina imperium occuparat. Unde Dion (d) pro novo illius ſcelere affert, quod cognomenta Imperatoria, contempto Senatu, & patriis inſtitutis, contra jus faſque præſumpſiſſet. Quo unice loco proſtraverim omnes legum, & antiquitatis imperitos, qui jus Imperatoris creandi a Senatu avertunt ad milites.

Alexander Severus Cæſar, Patrum decreto, dum Heliogabalus viveret, renunciatus, (e) & poſt illius mortem acclamatione militari deductus in Senatum; ibi cum Auguſti nomine novo exemplo eodem die Pontificatum Max. Tribunitiam poteſtatem, & Conſulare imperium ſe accepiſſe gloriatur, eoque nomine gratum ſe univerſo Senatorum ordini futurum profitetur.

Maximinus (f) parricida, cæſo Alexandro, primus e militaribus, abſque Senatus decreto, Auguſtus appellatus, etſi perfidioſe, ac violenter arripuiſſet imperium; tamen ut indignum facinus, auctoritate legitima, prætexeret, per litteras militum voluntatem ſignificavit Patribus, (g) qui metu perculſi, eam comprobarunt: (h) donec in libertatem redeuntes, ac ſpem ab Africano exercitu capientes, immanem illum Thracem hoſtem judicarunt, imperium ab eo in Gordianum ſeniorem, & filium, (i) quibus ſeſe Africanus exercitus tradiderit; iiſque mortuis ad Maximum, & Balbinum, indeque ad Gordianum alium juniorem transferentes, quem Balbino, & Maximo vivente, Senatus Cæſarem appellaverat. (K)

Maximino ſceleratior ſicarius Philippus Arabs, qui fidei ſuæ traditum Gordianum imperio exuit, & vita, (l) exercitibus ad ſe tranſductis, miſit ſtatim ad Senatum litteras, quibus, ut ab eo militaris acclamatio probaretur, Gordianum morbo periiſſe mentiebatur, cui mendacio Patres fidem habentes, aut habere ſimulantes, metu atrocioris facinoris Auguſtos ei honores decreverunt. (m)

A Philippo ad Valerianum plurimæ Cæſarum vitæ intercurrunt, quæ in Latinorum hiſtoria Auguſta deſiderantur, & aliis ex ſcriptoribus a Caſaubono ſupplentur, (n) quorum aliquibus vix lambere contigit Auguſtam poteſtatem, vixque ſpatium patuit ad Patrum conſenſum impetrandum; aliquibus vero ſuorum factorum omnium teſtimonium deeſt hiſtoriarum: quarum lux non adeo tamen elanguit, ut per novem circiter annos illos, quibus imperium plurium Cæſarum varia fortuna fluctuavit, non emineat in Imperatorum creatione Senatus auctoritas eaque ſine ulla miſtione acclamationis militaris: qua unice Senatus poteſtate a Zonara creatus fertur (o) Imperator Marcus, & Severus Hoſtilianus, quorum adhuc memoria ſolitus Zonaræ beneficio vivit. Gallo item, & Hoſtiliano Perpennæ a Senatu delatum fuiſſe imperium, tradit Aurelius Victor. (p)

Decii adeo monumenta perierunt, ut potius impia ſua facta e ſacra, quam civilia ex profana hiſtoria prodantur. Unde non mirum ſi tanta in imperii brevitate, ac tumultuatione Reipubl., quæ rite proceſſerint lateant poſteris. Quantopere vero ei tribuerint PP. oſtenderunt, cum L. Priſcum ſub illo invadentem imperium hoſtem pronunciarunt; (q) ut ei nullo modo

(a) c.6. & Herod. l.5. c.2.

(b) Herod. l.5. p.162.

(c) Lamprid. in vita Alex. c.7.

(d) l.79. p.907 & 909.

(e) Herod. l.5 c.18. vid. Lampr. in Heliog.

(f) Capitolin. in Maximin. c.8. Aurel. Vict. in Maximin.

(g) Zonar. annal. tom.2. in Maximin.

(h) Aur. Vict. in Maxim.

(i) Capitol. in Maximin. c.15., & in Gord. c.10.

(K) Capitol. in Gord.3. c.22.

(l) Capitol. in Gord.3. c. 29. & 30. Aur. Vict. in Philip.

(m) Capitol. in Gord. c.31.

(n) *In notis varior. adſer. hiſt. Aug. poſt* Gord.3.

(o) *Annal.3. in* Gord.3.

(p) *de* Cæſar. *n.31. item auctor. hiſt. miſcel. hoc loc.*

(q) Aur. Vict. in Dec. n.25.

modo Senatus auctoritas deeſſe potuerit. Neque Decius rerum humanarum peritiſſimus tot bellis implicatus deſeruiſſet provincias, & Romam ſeſe contuliſſet; niſi ſententiam Senatus impetraturus, commotaſque ſeditiones auctoritate Reip. in ſuum imperium, ſuæque ſobolis ſpem conſentientis compoſiturus.

Valerianum virtute ſimul, & calamitate memorabilem, inſigni perfidia in Sapotis Perſarum Regis poteſtatem deductum, non tam milites, quam conſenſus mortalium univerſorum, & omnium ordinum, & conſequenter Senatus potiſſimum legerat Imperatorem; (*a*) cui ſuæ voluntatis & antea quidem pignus tradiderant Patres, ſuſcitanda in illius perſona cenſura jamdiu intermortua; (*b*) & poſtea fenus perſolverunt, cum Gallienum filium illius Cæſarem appellarunt, (*c*) patrique conſortem imperii dederunt, (*d*) ut omnia eis contuliſſe Senatum ſatis liqueat, utcumque Valeriani tempora ſint obſcuriora.

(a) Veter. *hiſt. frag. inter. hiſt. varior. apud* Tribel. Pol. *in vita* Val. Zoſimus.
(b) Treb. Pol. *in vita* Valer.
(c) Eutrop. Aurel. Vict.
(d) Vict. *in* Gallien.

Quid loquar de tumultuariis aliquot Imperatoribus, & Ducibus iis provincialium exercituum, qui ſub Gallieno in commotione illa civili, ſuorum cujuſque militum ſtudiis ad ſe imperium rapiebant; quibus tui plena vis ad ſuperandum apud Senatum Gallieni potentiam, ita jus omne defuit ad impetrandum; adeout a Scriptoribus XXX. tyrannorum numero habeantur, donec ad Claudium ventum eſt hujus nominis alterum, quem ante militum ſententiam, communibus ſuffragiis Imperium ſuſcepiſſe, tradit Zoſimus, his verbis: (*e*)

Κλαύδιος τὴν τῶν ὅλων ἡγεμονίαν παραλαμβάνει, ϗ πρότερον τῆς κοινῆς ψήφου ταύτην δούσης αὐτῷ. Claudius ſummum Imperium occupavit ſibi ante communibus conceſſum ſuffragiis. Cum Zoſimo non obſcure convenit Trebellius Pollio, (*f*) a quo & Senatus univerſi plauſus in illius Imperio comprobando referuntur. Quintilius illius frater Imperator a militibus, & a Senatu Auguſtus appellatus ab Eutropio, (*g*) & a Zonara traditur. (*h*)

(e) Zoſim. *l.* 1.
(f) *in vit.* Claud.
(g) *l.* 9.
(h) *in* Claud. *tom* 2.

Ab hoc paucis diebus ad Aurelianum commigravit Imperium, non conſenſu militum tantum, ſed hominum univerſorum: ut cum Romam ille ſtatim Imperator appellatus petierit, nullo modo ei deeſſe potuerint conſueti honores a Senatu prodeuntes; nec neceſſe fuerit, ut anxie ab hiſtoricis memorarentur, propter electionem illius omnium concordia ordinum initam. (*i*)

Aureliano in necem Reip. Mneſtei liberti ſui fraude interempto, (*K*) milites, qui tot ſub eo victoriis claruerant, obſequio etiam erga Patres, & memorabili pudore, præquam antea, excelluerunt. Ultro enim ſex menſium (*l*) illuſtri contentione ter Senatui remiſerunt judicium de legendo Imperatore, quod Senatus permittere conſueverat exercitibus, ut ejus libentius ducerentur auſpiciis, cui ſe propria voluntate tradidiſſent. Nam Svetonius (*m*) refert ſub Tiberio, militum aliquorum ſeditionem eſſe ortam, qui detrectarent principem non ab ſe datum.

(i) Zoſim. *l.* 1. Zonar. *in* Aurel. Vopiſc. *ib.*
(K) Vopiſc. *in* Aur. *c.* 36.
(l) *idem in pr. vit.* Tac.
(m) *in* Tib. *l.* 3 *c.* 25.

Poſt Aureliani porro interitum, tot a Romuli morte ſæculis, revixit inter milites antiqua illa modeſtia plebis, quæ Patribus Regis creationem, ab eis ſibi conceſſam, reddiderat. (*n*) Iidemque milites Senatus jus in edendo militiæ Principe, inque regendo orbe terrarum, pietate pleniſſimis litteris, (*o*) ad patres miſſis, teſtatum reliquerunt, quarum hæc verba deſcripſimus: *Hunc* (Aurelianum) *inter Deos referte Sancti, & Domini P. C., & de vobis aliquem, ſed dignum veſtro judicio, Principem mittite.* Quamobrem Patres Tacitum primæ ſententiæ Senatorem (*p*) virum priſca integritate invitum, & reluctantem, lubentibus, & plaudentibus legionibus obtulerunt: & cum Romæ, tum ad exteros populos, Patres publicis litteris exultarunt,

(n) Liv.
(o) *apud* Vop. *in* Aur. *c.* 41.
(p) *id. ib.*

Digitized by Google

(a) Vopiſc. *in* Florian.
(b) *in epiſtola ejuſdem apud* Vopiſc. *in* Florian. *c.* 6.
(c) Vopiſc. *in* Florian. & Aurel. Vict.
(d) Vopiſc. *in* Probo *cap.* 11.

tarunt, quod plenum, & integrum creandi Principis arbitrium, potentia militari prius extenuatum, ad fontem ſuum, Taciti creatione, refluxerit: (*a*) ac patres redierint ad exercitium ejus juris, quod ſemper habuerunt. *Gratias* (ſcribebat Senator Claudius (*b*) *exercitui Romano, & vere Romano: reddidit nobis, quam ſemper habuimus, poteſtatem.*

Florianus Taciti frater, quia contra Romanorum inſtituta, mortuo fratre, Imperium præ ſe, tamquam hæreditarium, ſumpſerat, numquam Cæſarum numero eſt habitus. (*c*) Quamobrem proximus a Tacito Probus occurrit, qui repentino motu a militibus Auguſtus appellatus, non ante tamen Imperium ſuſcepit, quam illud a patribus officioſiſſimis impetraſſet litteris, quibus ab eo Senatus pro arbitro, ac principe rerum humanarum agnoſcitur, per hæc verba. (*d*) *Recte atque ordine P. C. proximo ſuperiore anno factum eſt, ut veſtra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & eſtis mundi principes, & ſemper fuiſtis, & in veſtris poſteris eritis. Atque utinam id Florianus expectare voluiſſet, nec velut hereditarium vindicaſſet Imperium, vel illum, vel alium quempiam majeſtas veſtra feciſſet. Nunc quoniam ille Imperium arripuit, nobis a militibus delatum eſt nomen Auguſtum, vindicatum, quin etiam illum a prudentioribus militibus, quod fuerat uſurpatum. Quaeſo ut de meis meritis faciatis quidquid juſſerit veſtra clementia.*

XXXIV.
De Militum Jure in creatione Imperatoris.

(e) Vict. *in* Prob.
(f) Tacit. *hiſt.* 2. *cap.* 52.

Hactenus pervolvimus ſeriem Imperatorum, quorum vel omnis a Senatu creatio proceſſerit, vel ab eo poſt militaria ſuffragia teſtimonio hiſtoricorum legitimam, & civilem traxerit auctoritatem. Quæ auctoritas minime deeſſe potuit ſequentibus creationibus: quantumvis a veteribus, ſuppreſſa mentione Senatus, militibus aſſignentur, idque non quia nullum S. C. eas comitaretur; ſed quia tam certum erat, & impetrabile, tamquam neceſſarium, & ſolemne, ut omnium opinione præſumeretur. Ab eo enim tempore, ſicuti militaris potentia electionem omnem ſummi Ducis ad ſe trahebat; ita ne jus patrum inerme cum armata violentia dimicaret, Senatus, qui niſi ſponte ceſſiſſet, ac libere, turpiter, atque ſerviliter ſuccubuiſſet, poteſtatem civilem numquam negavit iis, quos potentia militaris ad Imperium extulerat: ut eis confirmandis auctoritatem retineret illam, quam eiſdem rejiciendis prorſus amiſiſſet. Quod unum poſt varia, & exitialia experimenta remedium invenerunt bellorum civilium, quibus ſua cum clade Senatores implicabantur, ante Gallienum, qui primus eos prohibuit a caſtris: (*e*) quæ antea cum ſequerentur (*f*) vitare numquam poterant odia partium, ſi creando ſummo Duce, auctoritate ſua ſtudia dividentes, unam præ alia militarium factionum attollerent, eoque Senatum converterent univerſum, ancipitem diu futurum, dum de Imperio agitaretur, ſub obnoxio ne ſibi eſſet, an ſub offenſo principe cadendum.

XXXV.
De Remotione Senatorum a Militia.

(g) *in* Probo.

Quam fuiſſe cauſam putaverim, cur adeo patienter tulerint Patres ademptam ſibi a Gallieno militiam, neque ſatagerint amplius repetere a militibus creandi Principis arbitrium ſæpius præreptum, & aliquando Taciti, & Probi creatione ſibi pleniſſime redditum. A quo tempore tradit Victor (*g*) ad ætatem uſque ſuam, ita militarem potentiam convaluiſse, ut Imperium Senatui, creandique jus principis abſtulerint, quieſcentibus Senatoribus. Quibus ſi ſpes proſperi ſuccesſus affulſiſset, numquam defuiſset animus repetendi juris ſui.

XXXVI.
De Jure Civitatis in exercitum.

Quod utcumque a militibus interciperetur, ac turbaretur; numquam tamen avellebantur a ſede, capiteque Imperii Repub., quæ a Senatu præferebatur. Non enim Reſpubl. exercitui; ſed exercitus Reip. mini-

Digitized by Google

miniſtrat; neque Reſp. propter exercitum, ſed exercitus propter Remp. inſtituitur: ut Plato docet in libro de regno, ubi cum omnes artes, & facultates, tum præcipue militarem civilis poteſtatis miniſterio addicit his verbis:

Τὴν οὖν ποτὲ, καὶ ἐπιχειρήσομεν ὅτω δεινῆς, ἢ μεγάλης τέχνης συμπάσης τῆς πολεμικῆς δεσπότιν ἀποφαινώμεθα, πλήνγε δὴ τὴν τῶν στρατηγῶν ἐπιστήμην. Σω. οὐδεμίαν ἄλλην. Ξε. οὐκ ἄρα πολιτικὴν θήσομεν ὑπηρετικὴν γε οὖσαν τὴν τῶν στρατηγῶν ἐπιστήμην, (a) ideo perire Senatui numquam poterat jus imperii ſive creandi, ſive regendi, ſine diſſolutione civilis poteſtatis vitæ po- (a) Plato *de* puli Romani perpetuo hærentis, incumbentiſque in immortali corpore, atque *regno p.*131. in Urbe principe rerum humanarum, quæ jus æternum retinebat imperii: ut in milites, & Imperator tantum exercitium tranſierit illius, ita futurum legitimum, ſi orbis terræ conſilio, & Senatus auctoritate comprobaretur. Etenim, & ipſi milites, ſi quando non expectato decreto Senatus, ſummum ſibi Ducem creaſſent; ſuum factum non jure, ſed neceſſitate conſueverant excuſare, ut tradit Lamprid. in Alex. *cap.* 1. his verbis: *Milites jam conſueverant ſibi Imperatores, & tumultuario judicio facere, & item facile mutare, aſſerentes nonnumquam ad defenſionem ſe idcirco feciſſe, quod neſciſſent Senatum Principem appellaſſe*. En igitur ipſi milites fatentur in Imperatoris creatione potiores patrum, quam militum fuiſſe partes. Atque ideo cum Senatus Alexandrum Severum vellet imperare, omnia ſimul ei contulit imperatoria, ne, ſi quid differrent, milites ignorantiam creationis ſimulantes, veluti negligente Senatu, & uſu Reip. poſcente, crearent alium. Ideo Claudius Cappellianus apud Vopiſcum ita reſtitutum Senatui jus a militibus gloriatur: *Nos* (nempe Senatores, ex quibus erat unus) *Nos principes facimus, noſtri ordinis ſunt poteſtates. Gratias exercitui Romano, & vere Romano: reddidit nobis quam ſemper habuimus poteſtatem*. Et paullo poſt: *Imperatores damus, principes facimus; poſſumus & prohibere, qui cœpimus facere*.

Cum enim jura publici regiminis ipſius civitatis conſtitutione contineantur, & civitas verſari nequeat in exercitu corpore vago, & incerto, parteque illius Miniſtro, quem unius diei clades ipſo cum duce aliquando deleverit; ne nimis in lubrico ſalus publica verſetur, & corpus civile periculis, vel injuriis militaribus objiciatur; lex ipſa naturæ, ac ratio conſervationis humanæ, quæ civitatem, & militiam peperit, ad Senatum, & Remp. perpetuo retrahit copiarum, & Imperatoris ipſius ſupremum regimen, atque creationem: ut ſi vel Imperatori cum exercitu ab hoſtibus profligetur; vel civitas ab Imperatore ſuo, & violentia militari diſſolvatur; emergat civilis poteſtas, exurgatque Senatus auctoritas, qua vel novus mittatur exercitus, vel princeps perduellionis damnetur, & violentia militaris a Rep. deflectatur, atque ita civitas vel hoſtibus, vel civilibus injuriis quaſſata reparetur. Ideo nemo Imperatorum negligere poterat S. C. niſi expreſſe tyrannidem profiteretur: cum enim jura civitatis non in exercitu, ſed in Rep. & Senatu conderentur, ſine auctoritate Reip. ac decreto Senatus non Imperator, a militibus, ſed tyrannus, & hoſtis patriæ creabatur. Ideo variant ſcriptores in recenſendis temporibus imperii, cum aliqui annos numerent a creatione militari; alii vero, iique peritiores publici juris, a decreto Senatus, ut obſervat apud Svetonium Caſaubonus. (b) Quamobrem a- (b) *in Calig.* pud Tacitum (c) Otho Imperator ſuum alterius imperio præferebat, quod *c.* 59. a ſe ſtaret Senatus, cujus voce univerſa Reſpublica loqueretur, perque Pa- (c) *l.*1.*hiſt.c.*84 trum decretum legitimam conferret poteſtatem, ut patet ex his Othonis verbis: *Nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quamdam exercitus habet. Senatus nobiſcum eſt. Sic fit ut hinc Reſpublica, inde hoſtes Reip.*

conſtiterint. Quod igitur ex naturæ, ac gentium legibus venit, ut juri publico fides perpetua tradatur, ac majeſtas vel in una, vel in pluribus ſibi ſucceſſoris familiis, per hæreditarii regni conſtitutionem, aut, ſi de aliis rebuſq. agatur, in certis ordinibus civium numquam perituris, inque certis eorum conſiliis collocetur; id etiam procedit ex inſtitutis Romanorum, qui militare quidem exercitium, quod poteſt abſque interitu Reip. decedere a perſona morientis principis, uni perpetuo tribuerunt, quem appellarunt Imperatorem; jus autem illius tribuendi, ejuſdemque moderandi, ſcatebramque majeſtatis, quam oportet eſſe perennem, non in brevi, & ancipiti unius hominis vita, volucrique, ac lubrico rerum ſtatu depoſuerunt; ſed retinuerunt apud certum, & invariabile corpus, eamque cum æternitate, quam ſibi deſpondebant, Senatus, & Reſp. contexuerunt: ut Romanus principatus, Romanumque Imperium ſocietas fuerit, & communio majeſtatis illius, quam continuam, & nativam Senatus habebat. Unde non mirum, ſi etiam exorto Imperio, Senatus jure ſuo munera illa gereret omnia, quibus potiebatur, florente Rep., præter judiciorum popularium, & comitiorum poteſtatem Tiberii tempore in ſe translatam; ceteraque communia cum Principe ſimul exerceret, & in Principem ipſum, ſi Remp. Senatui creditam everſum iret, capitis etiam ſupplicio animadverteret, adeoque Senatui publica poteſtas hærebat, ut quamvis eam Triumviri extorto quoque Senatus conſenſu arripuiſſent, tamen rebus ab ſe geſtis, ut ſecuritatem, & firmitatem haberent, Senatus auctoritatem adjiciendam curarunt: ut refert Dion. (*a*)

(a) *l.8.c.*377.

XXXVII.
De Perpetua poteſtate Senatus in Imperatorem.

Ex quo intelligimus jure publico Imperatorem fuiſſe in poteſtate Senatus; utcumque violentia militaris, quæ nutu Principis regebatur, Senatum plerumque, ac Remp. univerſam libidini objiceret Imperatoris. Cui enim vel leviter hiſtorias pertractanti non ſe obtulerunt exempla damnatorum ex S. C. Principum?

Caligulam ſane infamia notare decreverant Patres, ni Claudius, qui tribunitia intercedendi poteſtate Cæſaribus conſueta potiebatur, obſtitiſſet, aut potius diſtuliſſet: ſiquidem infamem poſteris fuiſſe Caii memoriam, tum ex lege Regia didicimus, tum ex Dione (*b*) cognoſcimus, qui abfuiſſe refert Caii nomen e numero Imperatorum, quorum Senatus in juramentis & votis meminiſſe conſueverat. Quin & ipſe Claudius amovendas noctu ejus ſtatuas, (*c*) & conſtitutiones ipſius abolendas curavit: Senatus nimirum voluntatem amplexus, Neronem, adhuc viventem, Senatus hoſtem patriæ judicavit, & latentem ad ſupplicium depoſcebat, ut puniretur more majorum, nempe, ut detractis veſtibus cervix ejus furcæ insereretur, corpuſque de ſaxo dejiciendum per Urbem tractum ad necem cæderetur. (*d*) Galbam a Senatu, impellente Othone, hoſtem fuiſſe judicatum, ſupra ex Plutarcho docuimus, (*e*) ejuſdemque memoriam Veſpaſiani tempore Senatu ad libertatem redeunte fuiſſe a Patribus; qui eum inviti damnaverant; reſtitutam ex Tacito cognoſcimus. (*f*) Othonis, & Vitellii nomen exulavit e corpore legis Regiæ per Senatum conditæ, cum neuter eorum, ut jam animadvertimus, inter Imperatores ibi deſcriptos inveniatur: ex quo intelligimus Patres Othonem, ut Vitellio, Vitellium, ut Veſpaſiano blandirentur, hoſtem judicaſſe. Pari Domitianum ignominia Senatus affecit, cujus a conjuratis occiſi nomen, ac memoriam damnavit, (*g*) imagines detrahi, delerique, ac ſtatuas, ubique conquiſitas fundi metallicas, evertique marmoreas juſſit: adeout nonniſi unam ſuo tempore Domitiani ſtatuam extare Procopius tradat. (*h*) Avidium, Caſſium Senatus hoſtem appella-

(b) Dio *l*.60.*p*. 667.
(c) *idem ib.*
(d) Eutrop. & Svet. *in Nerone c*. 49.
(e) Plut. *in vit.* Galb. *p*. 1055.
(f) *l*.4 *hiſt.c*.40.
(g) Svet. *in* Domit. *c* 23.
(h) *hiſt. arcan.* *p*.73. *edit.* Lugd. *in fol. an.*1623.

Digitized by Google

pellavit. (a) Similibus pœnis in Commodum, a conjuratis item interfe-ctum, Senatus animadvertit; qui projiciendum etiam in Tyberim cadaver decreverat, (b) atque ubi a Pertinace Imperatore tum creato accepit jam eſſe conditum, ira exarſit adverſus eum, qui hoſtem patriæ honore affeciſſet, parumque abfuit quin ex S. C. cadaver effoderetur. (c) Jam vero ſuo loco indicavimus, qua Senatus poteſtate fuerit uſus adverſus Julianum, ac Severum: quorum hunc Juliani; illum Severi metu hoſtem judicavit, ut & Peſcennium Nigrum, (d) & Albinum: (e) adeout nemo victorum, niſi auctoritate Senatus ageret, jure ſuum æmulum ſuſtuliſſe, ac tyranni notam effugiſſe videretur.

Caracallam metu militum, quos libertate ſua devinxerat, Senatus quidem hoſtem publicum non judicavit, ſed indignis probris, ac fœdis exe-crationibus memoriam, & nomen laceravit illius: (f) cui ut honorem apud poſteros detraheret, prohibitis Circenſibus die natali ſuo inſtitutis, argenteas illius omnes, aureaſque ſtatuas fundi juſſit, ut illis liqueſcentibus, ejus quem potiſſimum oderant, inſigniora monumenta perirent. (g)

Cumque non jus ſed furor dominaretur militum, qui Macrino extincto impuriſſimum cinædum extulerant; inviti Senatores contra Macrini memoriam, auctoritatem ſuam direxerunt: (h) quam poſtea lubentes averterunt in Heliogabalum ab ipſis militibus fœdiſſime diſcerptum, & in Tyberim projectum: cujus flagitioſi adoleſcentis Senatores, ſublato imperio feminarum, quæ per eum dominabantur, inſcriptiones omnes, abrogato etiam ei Antonini nomine, quod propudioſis factis polluerat, delendas decreverunt. (i)

Maximinum & viventem, & mortuum, Senatus adeo execrabatur, ut numquam validius Patres poteſtatem ſuam expreſſerint, quam ejus tumultus tempore, quo adverſus hoſtem patriæ, qualem eum judicaverant, quos ſupra memoravimus, crearunt Auguſtos:

Æmilianum, quem Senatus, forte ſuperante legem, Auguſtum appellavit, jam antea, urgente Gallo, declaraverat hoſtem. (K)

Gallieni tempore, quamvis ejus ſocordia pluribus a ducibus ſui cujuſque exercitus acclamatione, Auguſti nomen ſibi trahentibus, dilaceraretur Imperium; tamen firmum in Gallieno, & in ſolidum conſiſtit, quia Senatus auctoritate fundabatur. Et qui Auguſtam poteſtatem ſibi ſolo militari ſuffragio carpſerant, tyrannorum exitum, nomenque meruerunt.

Poſtquam vero Senatus a Gallieno, ut memoravimus, militia excluſus, auctoritatem ſuam comprobanda potius, quam tractanda Imperatoris creatione retinuit, commiſſamque ſibi ex inſtituto Reip. civilem poteſtatem flectere cogebatur ad voluntatem potentiorum; ut exordia, ita & exitus neglexit Imperatorum, quibus deinceps, neque attollendis, neque deprimendis admodum ſtuduit, ne militaribus factionibus involveretur: præcipue poſt Carini mortem, a tempore Diocletiani, ſub quo, ſuccumbente viribus ratione, ad militiam omnia fluxerunt: adeout Senatus non duceret amplius, ut debebat, armatam potentiam, ſed ſequeretur: quia Imperatores, fractis viribus populi, & civitatis, accitiſque ſibi commilitonum opibus, & facultatibus provincialium, nihili pendebant pro tyrannis haberi, dum tyrannide potirentur impune; neque admodum laborabant eſſe juſti, dum injuſtitiæ periculum averteſſent. Ideo Reip. forma, quæ defluxerat e moribus, impreſſa manſit in legibus; & publica jura populi Romani latuerunt in ritibus, & S. Ctis ex inſtituto prodeuntibus: quæ, quamvis ad voluntatem potentiorum conderentur; nativam tamen auctoritatem numquam amiſerunt: quia violen-

(a) Volcat. Gall. *in* Avid. Caſſ. *c.* 7.

(b) Dion. *l.* 37. *p.* 830. Herod. *l.* 1.

(c) Lampr. *in vita Commod. in fin. c.* 18.

(d) Spartian. *in* Sever. *c.* 9.

(e) Capit. *in* Albin. *c.* 9.

(f) Capit. *in* Macr. *c.* 2.

(g) Dio *l.* 78. *p.* 896.

(h) Lamprid. *in* Heliog. *c.* 3.

(i) Lampr. *in* Heliogab. *c.* 18.

(K) Aurel. *in* Æmil.

tia non eſt cauſa efficax extinguendæ civilis facultatis, & permutandæ Reip. Quæ ſi ſuorum inſtitutorum faciem pandat, in mutis quantumvis, & inertibus ritibus, juſtum ſemper, apertumque habet reditum ad priſtinum uſum, cujus jus, atque voluntatem numquam dimiſiſſe cenſetur. Titulos enim, ritus, & ſolemnitates conſervandis a prava conſuetudine juribus, conditores legum invenerunt. Quamobrem numquam Senatui periit ius creandi, regendique Imperatoris quamvis illius juris exercitium non Patrum, ſed militum a voluntate penderet. Quod ad cæteras Patrum, & populi facultates, ac jura porrigitur: quæ numquam interiiſſe putantur, quamvis non tam ex Senatus, quam ex Imperatoris arbitrio adhiberentur: & conſequenter via ſemper Senatui patuit ad priſtinam ſui juris libertatem, ſibi violenter diu ereptam. Quam ad libertatem jure ſuo rediit novo Imperatore creando, cum a Græcis Cæſaribus opprimeretur.

XXXVIII. De Reliquis Senatus Juribus, & de conſulari Poteſtate.

Nunc cætera jura Patribus ante, ac poſt exortum Imperium quæſita memoremus. Quæ quamvis turbata, & intercepta violenter, numquam tamen intercidere potuerunt; quia, uti ante oſtendimus, gentium lege, ac jure ipſo humanæ ſocietatis, publicoque inſtituto urbis Romæ, militaria civilibus addicuntur. Quibus expeditis progrediemur inde ad conſularem poteſtatem: in qua regia jura quæ perpetua in uno fuerant, annuo tempore a duobus exercenda coaluerunt. Ex quo evincemus poteſtatem ſummam civilem, qua jus regium continetur, in populo, Senatu, & Conſulibus conſtitiſſe, perque munera illorum, variante Rep., permeaſſe; ad Imperatorem vero creatum tantum tranſiiſſe in perpetuum jus militare civili obnoxium: quod antea certis temporum, locorumque modis tradebatur, quamvis & poſtea Cæſaribus tribueretur in perpetuum; diuturnitas tamen addita imperio Cæſarum, naturam non mutavit illius, neque illud exemit a poteſtate civili: quia productio temporis vertere non poteſt rationem humanam, humanæque ſocietatis variare legem; quæ propter publicam tranquillitatem, cui fruendæ civitas conſtituitur, militaria ſubjicit civilibus, ad quorum uſum militaria comparantur. Quilibet enim auctor operi quod ſuo uſui peperit, jure naturæ dominatur. Auctor autem Imperii Senatus, populuſque fuit, qui & arma prius inſtituit ad uſum civitatis, & armatis ducem perpetuum dedit ad tutelam Urbis, & provinciarum, atque non ad privatam ipſius Imperatoris dominationem, ſed ad conſervationem Romanæ Reip. communionemque perpetuam generis humani: quam legibus & S. Ctis inſtitutam; ac S. P. Q. R. auctoritate contractam, Imperator militari potentia tuebatur. Quam Senatus poteſtatem libro de originibus primo diſtinctius retulimus, & ſuperius hoc eodem etiam libro innuimus. Unde ad hujuſce operis continuationem atque ordinem, ſatis hic erit redigere in memoriam, Senatus majeſtatem, etſi variis populi motibus modo labentem, modo reſurgentem; tamen ante Cæſarum creationem in eo conſtitiſſe, ut omnis publicorum proventuum adminiſtratio, negotiaque legationum, ſive mittendarum ad exteros, ſive ab exteris venientium recipiendarum, reſponſaque danda legatis, item & provinciarum diſtributio, earumque prorogatio, & rerum geſtarum judicia, quibus facta militaria Conſulum, & Imperatorum, eventuſque præliorum, aut extollebantur decretis, ſupplicationibus, ovationibus, & triumphis, aut iis negatis extenuabantur; ad Senatus auctoritatem, tamquam ad communem publici judicii, civiliſque ſapientiæ, atque incorruptæ fidei fontem rite referantur. Quoniam autem Rom. Reip. inſtitutis populus publicorum judiciorum, belli, paciſque, legumque ſive jubendarum, ſive abrogandarum arbiter

arbiter conſtituebatur, & imperante Tiberio, ut ſupra memoravimus, per translationem popularium comitiorum, jura omnia popularia tranſierunt ad Patres; evenit, ut ab eo tempore, omnis adminiſtratio civilis, cui militaria ſubeſſe oſtendimus, & conſequenter omnis poteſtas regia, quæ olim in Senatum, & populum tribuebatur, inter ſolos Patres, vocato tantum ad vetuſtatis imaginem populo, verſaretur. Quam poteſtatem agnoſcens inſenſus Galbæ Germanus Romanorum exercitus, recuſavit adigi Sacramento, niſi in nomen Senatus. (*a*)

Quæ omnia & antiqua, & nova Senatus jura, Tiberius agnoſcens, ita Patres apud Svetonium (*b*) alloquitur: *Dixi & nunc, & ſæpe alias, P. C. bonum, & ſalutare Principem, quem vos tanta, & tam libera poteſtate ornaſtis* (En jus, & creationem Principis penes Senatum) *Senatui ſervire debere, & univerſis civibus ſæpe & plerumque etiam ſingulis: neque dixiſſe me pœnitet & bonos, & æquos, & faventes vos habui dominos, & adhuc habeo.* Hinc Nero, ut aliquando non vi, ſed jure ageret, effigiem Gn. Domitio patri; conſularia inſignia Aſcanio Labeoni tutori, olim ſuo a Senatu petiit. (*c*)

(a) Svet. *in vita* Galbæ *c.* 17.
(b) *c.* 29. *in vita* Tiber.
(c) Tac. *annal. l.* 13. *c.* 10.

Neque nos, qui ſuſcepto argumento urgemur, plenius partes Senatus in adminiſtranda Rep. expreſſerimus, quam ex Tiberii ſenſu idem Svetonius, qui ſubjicit Tiberium conſervaſſe Senatus, & magiſtratuum majeſtatem priſtinam, & poteſtatem, deque magnis una, & parvis, privatorum, & publicorum negotiorum ad Senatum retuliſſe, veluti de vectigalibus, & monopoliis, de operibus aut extruendis, aut reficiendis, de prorogandis imperiis, mandandiſque bellis extraordinariis, denique reſponſis ad Regum litteras edendis. Et, quod magis miremur, etiam de iis, quorum curam in ſolum Principem lex militiæ tranſtulerat, Senatum decernere jubebat: Nempe de exauctorando milite; de legionum, & auxiliorum deſcriptione: coegitque præfectum alæ de vi, & rapinis reum in Senatu ſententiam dicere, neque indigne tulit, ut quædam Senatus contra ejus ſententiam ſtatueret, increpuitque conſulares exercitibus præpoſitos, quod de rebus geſtis Senatui non ſcriberent. (*d*) Immo interempto juvene Agrippa per Tribunum militum, qui Tiberii nomine, miſſum ſe ferebat; Tiberius negavit, adjecitque redditurum eum Senatui orationem. (*e*) Publica judicia Senatus adeo erant propria, ut Domitianus (*f*) auctor fuerit Tribunis plebis, ut Ædilem ſordidum, petitis a Senatu judicibus, accuſarent; & ipſe his ſupplicibus verbis, ſimul cum Patribus ſententiam diceret, cum reo aliquam pœnæ remiſſionem precaretur: *Permittite, P. C. a pietate veſtra impetrari, (quod ſcio me difficulter impetraturum) ut damnatis liberum mortis arbitrium indulgeatis. Nam & parcetis oculis veſtris, & intelligent me omnes Senatui interfuiſſe.* (*g*) Immo multa, quæ Scriptores tribuunt Imperatoribus, ea tamquam ſuaſoribus, non tamquam ſolis auctoribus unice aſſignantur. Quod colligitur ex eo, quod cum ſcribant Imperatores aliquas prohibuiſſe Senatorem occidi; tamen id non directo, ſed per ſententiam Senatus inſtituiſſe apparet ex Volcatio Gallicano in vita Avidii Caſſii *cap.* 8. his verbis: *Eo ipſo tempore quo rogavit*, (nempe Senatum) *ne quis Senator temporibus ſuis capitali ſupplicio afficeretur.* Quæ Romanorum inſtituta non jure, ſed per violentiam abrumpebantur ab iis Cæſaribus, qui tandem proprio capite Reip. quam læſerant, ulciſcebantur injurias: & majeſtatem Senatus, quam fregerunt, morte ſua reſtituebant: adeout qui vim a Rep. vellent abſtinere, & ſecuritatem imperii ſibi pararent, ſuſcepta ſibi militia, Remp., quod fecit, Plinio teſte, (*h*) Trajanus, Senatui

(d) *idem* Svet. *ib. c.* 30.
(e) Svet. *in* Tiber. *c.* 21.
(f) Svet. *in vita* Domit. *c.* 8.
(g) Svet. in Domit. *c.* 11.
(h) *tam in Paneg. quam l.* 8. *ep.* 14.

Digitized by Google

Civitatibus imponere cognomina, (a) indignis hæreditatem auferre, (b) hoſtes judicare, (c) immunitates, & privilegia concedere, (d) permittere, petentibus in agro ſuo nundinas, (e) quas Claudius Imperator a Coſſ. imperaverat, (f) matrimoniorum veniam Senatus ipſi Auguſto concedebat: unde Tacitus (g) refert, Senatus nuptiarum facultatem inter patruum, & fratris filiam, nempe inter Claudium, & Agrippinam, novo exemplo conceſſiſſe. Et hoſtis patriæ publicus inſidiator, qui contra' Principem conjuraſſet, a Senatu declarabatur: qualis per Senatum judicatus fuit Avidius Caſſius, qui ſub M. Antonino imperium invaſerat. (h)

Et mortuo violento dominatore a Senatu acta omnia illius reſcindebantur, , ſtatuæ evertebantur, memoria rerum ab eo geſtarum irritabatur, ut poſt Commodi mortem evenit; cujus etiam nova menſium appellatio, Senatus auctoritate, ceſſavit, prioribus nominibus reſtitutis, (i) Denique incedentibus per antiquitatem, nihil crebrius occurret, quam majeſtas circumfuſa ſupremæ, ac Regiæ poteſtatis exemplis, ac juribus cum principe quidem communibus, ſed auctoritate præſtantioribus. Nam Senatus eam poteſtatem nativam præferebat, & e corpore ſuo perpetuo manantem; Princeps vero eamdem habebat ſibi a Senatu communicatam, & translatitiam, uti Senatus portio, ac majeſtatis ſummæ participatio. Quæ Principis poteſtas corruebat ſimul cum actis ejuſdem, quandoque a Patribus reſcindendis, ea ſi poteſtate abuteretur. Cui ne periculo Principum conſtitutiones paterent, orationes ab iis habitæ, ſententiæque in Senatu dictæ S.C. confirmabantur, ut J.Ctorum monumenta teſtantur: apud quos S Cta, & Principum orationes promiſcue accipiuntur. (K) Quod rerum arbitrium ad Conſtantinum uſque in Senatu manſiſſe inde liquet, quod Senatus Conſtantino primas imperandi partes, poſtpoſito Maximino, tribuerit. (l)

Neque Regiam Senatus poteſtatem, poſtea Conſtantinus aut fregit, aut Urbe avulſam Bizantium adſportavit. Quinimmo, longe aliter ac vulgo temere fertur, & priſtina ille Senatus jura, Maxentii nimirum crudelitate turbata, Patribus redidit, ut narrat nobis vetus orator, (m) & ſedes Imperii, publicique juris auctoritas etiam diſcendente Conſtantino, Romæ permanſit. An enim commigraſſet cum Imperatoris perſona, ſi poteſtas civilis numquam cum poteſtate militari ex Romanis inſtitutis, niſi ſuſceptis ad tempus magiſtratibus, confundebatur? Et Imperatori quidem fas erat ſe transferre quocumque bellorum neceſſitas, Imperiique tutela, & locorum opportunitas traheret; haud vero jus eſſe poterat Imperium ſecum trajicere, ac movere Remp. avertereque alio poteſtatem rerum humanarum, quam conditorum, & civium ſuorum ſanguine, ac virtute ſupra mille annorum ſpatium ſibi Roma pepererat. Remp. nimirum Conſtantinus Imperio tenebat, non patrimonium, aut familiam ſervorum; nec dominabatur ille liberis populis, ſed tantum imperabat, hoc eſt in Romanorum utilitatem arma, & publica jura, extraordinaria majeſtate, tractabat: unde nec in mentem ei venire potuit, quod grex mancipiorum, nedum in Rom. Rep. ſed & in naturali juriſprudentia hoſpites, poſteris tradiderunt.

Sane omnes illi ante Conſtantinum Cæſares, qui voluiſſent accuſare penſum ſuum, toto fere Imperii tempore, procul ab Urbe, per Scythas, Thraces, Sarmatas, regioneſque eas ferebantur, quacumque barbari crebrius in Romanos fines effunderentur. Quæ barbarorum audacia undequaque: ac ſæpe cooriens Diocletianum principem pruden-

(a) Dio *lib.* 54. *p.* 537. E.

(b) *l. cum quidam* 12. *ff. de his quib. ut indign.*

(c) *l. amiſſione* §. 1. *ff. de capit. deminut.*

(d) *l. non tantum* 17. §. 1. *ff. de excuſ.*

(e) Plin. *lib.* 5. *ep.* 4. *ad* Valer.

(f) Briſſ *lib.* 1. *antiq. cap.* 15.

(g) *lib.* 12. *pag.* 242.

(h) Capitolin. *in* Antonin. *cap.* 24.

(i) Lamprid. *in vit. Commem. in fin.*

(K) Briſſon. *antiquit. lib.* 1. *c.* 16.

(l) Lactan. *de mort. perſec. c.* 44. *p.* 38. Tillemon. *in collect. art.* 27. *pag.* 138.

XXXIX. De Falſa Imperii translatione ad Græcos.

(m) Paneg. *vet.* 6 *pag* 137. *editi a* Livinerio Antuerp. 1599. Nam quid ego de tuis in Curia ſententiis, atque actis loquar, quibus Senatui auctoritatem priſtinam reddidiſti.

XL. Quomodo accipienda ſit Imperii Diviſio.

dentiſſimum coegit dividere ſibi cum Maximiano curam provinciarum Occidente tradito; ſibique Oriente retento ad Perſas, alioſque regionum illarum barbaros coercendos. Eaque non Imperii diviſione, ſed adminiſtrationis, cujus ſumma penes Diocletianum erat, duplici veluti munimento, a Romanis finibus hoſtes propulſabantur. Quod Diocletiani conſilium Conſtantinus confirmare in perpetuum ſtuduit, & contra orientales barbaros, æternam arcem Romano Imperio, novamque ſedem Imperatori collocare, ampliata, munitaque, ac mœnibus, & ædificiis, ad Urbis imaginem, ſublata Bizantio: quam a ſe incrementi ejus auctore, Conſtantinopolim appellavit, ſuumque ibi domicilium ſtatuit, ut longius a noſtratibus aculeis abiret, judiciiſque cavillatoris populi, non admiratione ulla potentiæ, aut inſolentia ſummarum virtutum, ſed ſola curioſitate, ac ſpe ſua res æſtimantis; ut cedente novitate, ſatietas illico ſubiret; pluſque Cæſaribus Romæ præſentia ſua detraheret, quam longinquæ victoriæ attuliſſent.

XLI. De Sede Imperatoris.

Quoniam igitur nullus certus locus, ſed caſtra, & militia, ſedes erant Imperatorum, qui domicilium ibi habebant, unde tutius barbaris obſiſterent; Quid mirum, ſi ſe Conſtantinus Bizantium contulit, quo Aſia ſimul, & Europa veluti coeunt, undeque pacatis, immo ad latinam humanitatem redactis Gallis, & cis Rhenum Germanis, utracumque de orbis terrarum parte barbari erumperent, facile avertebantur. Neque tam abſurde cogitare poterat Conſtantinus, ut Urbe ſua condenda, domicilioque altero Imperatori parando, domicilium everteret ipſius Imperii; deducendaque colonia, & filia pariunda, majeſtatem parentis in eam transferret, quod Imperatoris poteſtate non erat; cum ei, & Romanorum inſtitutiones, ex quibus majeſtas realis Senatui hærebat, & gentium leges repugnarent, ex quibus Coloniæ Urbi, de qua fluxerunt, patriæ quodam poteſtatis jure ſubjiciuntur; utcumque Gothofredus junior, (*a*) qui, neſcio qua ſui fiducia, proprium ſenſum, in re tam vetuſta, veteribus anteponit, Conſtantinopolim eximat e coloniarum numero: quaſi aliud ſit Colonia, quam Civitas ex Civitate Romana quodammodo propagata? (*b*) in quem numerum a Plethone refertur, (*c*) qui eam appellat ἀποικίαν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης: *Coloniam Italicæ Romæ*: &, Zonara teſte; a Conſtantino Heraclii nepote, (*d*) qui regiam ſuam Romam veterem, ut in matris ſinum, revocare ſtudebat, cum honos major matri, quam filiæ debeatur δεῖν μᾶλλον τὰς μητέρας ἢ τὰς θυγατέρας τιμᾶν, *matrem pro filia honorandam eſſe*; item ab Auguſtino, (*e*) & a Themiſtio, qui cum Conſtantinopolim coleret, Romam μητρόπολιν τὴν ὑμετέραν *metropolim noſtram* appellat; eamque ait, urbibus univerſis imperare, ac tecum Conſtantinopolim ἣ τῶν μὲν ἄλλων βασιλεύει, τῇ δὲ ὑμετέρᾳ συμβασιλεύει. *Quæ* (Roma) *urbibus imperat aliis, cum veſtra vero* (Conſtantinopoli) *imperat una ſimul*. I nunc, & cum Imperatore Imperium Roma ceſſiſſe arbitror; aut ab honorum exæquatione, juris exæquationem arguito, quando, ne honores quidem Conſtantinopolis habuit Romæ pares: quantoſcumque græcus verborum faſtus, Sozomeni ore, ac fronte (*f*) ſibi apud poſteros arrogaverit: quem Sozomenum, vel hoc uno Petavius (*g*) mendacii palam coarguit, quod Conſtantinopolis Præfectum Urbis minime ante annum a Chriſto nato tercenteſimum ſeptuageſimum nonum acceperit.

(a) C. Theodoſ. *lib.* 14. *tit.* 13. *pag.* 223.
(b) Gell. *apud* Sigon. *lib.* 2. *c.* 2.
(c) *orat.* 1. *de bello Pelop.*
(d) Zonar. *in vita Conſtantii*.
(e) 5. *de Civit.* Dei *cap.* 21.
(f) *lib.* 2. *c.* 3.
(g) *In Julian. ep. p.* 327.

XLII. De Communione Urbis cum Bizantio.

Atque ipſa hæc Imperii Themiſtio memorata ſocietas Conſtantinopoli haudquam competebat jure ſuo nativo, ſed adventitio, deſcendente a perſona Principis ibi permanentis, ibique poteſtatem illam exercentis, quam Senatus Romanus Cæſari, atque conſiſtorio illius a nobis ſupra deſcri-

deſcripto, & ex Senatorum aliquo numero, magiſtratuumque coacto contribuebat. Ex cujus poteſtatis diuturno uſu, moraque principis, Conſtantinopolis Regiæ urbis nomen aſſequebatur, & ipſius Romæ locum ſubiiſſe videbatur iis, qui umbram, & imaginem cum re ipſa confundentes, jura Urbis utriuſque conturbantes errores ubique, atque ad nos uſque ſcriptis ſuis tranſmiſerunt. Quamvis enim Gallienus Senatores prohibuerit a caſtris; minime tamen (in quo & Tillemontius (*a*) labitur) conſiſtorii poteſtas; & uſus expiravit: cum corpus hoc, & *comitum conſiſtorianorum* nomen, qui & *illuſtres* dicebantur, toto tempore manſerint, quo Cæſares floruerunt. (*b*) Excluſit enim Gallienus Senatores a militia, quæ ad ipſius curam pertinebat, non vero a conſilio militaris principis, & ſummi ducis, cujus regimen Senatum numquam dimittere oportebat, ne ſi caſus aliquis incidiſſet, ſimul cum Principe, qui temporariam habebat auctoritatem, Reſp. ipſa tueret, quam propterea in poteſtate Senatus æterna docuimus eſſe collocatam. Hæc publicæ poteſtatis portio Principi, & ejus conſiſtorio ab univerſo Senatu, ſive a tota Repub. tributa, quia cum ipſo Principe ambulabat, migravit etiam Conſtantinopolim, ibique cum Cæſare conſtitit ad juſtam, & legitimam rerum adminiſtrationem Principi permiſſam; adeout ad Principem publicæ poteſtatis per Senatum Romanum compotem, & ad Conſiſtorium ipſius ex magiſtratibus, & Senatoribus Romanis lectum referre oporteat publicarum auctoritatem rerum Conſtantinopoli gerendarum; non vero ad Imperium ipſius Urbis, quam potuit quidem ludorum, ædificiorum imitatione, ac morum Romæ Conſtantinus æquare, non vero poteſtate: nihil enim agimus, cum tradimus alienum.

(a) *in* Gallien. *artic.* 2.

(b) *vide* Gotho-ſr. *in* C. Theodoſ. *ad l. quiſquis*, C. *ad l. Corn. de ſicar. p.* 100.

XLIII. De Conſtantini jure in Imperii translatione.

Nam quid in Conſtantinum tranſierat, niſi exercitium poteſtatis publicæ radicibus ſuis in populo Senatuque Romano hærentis; & majeſtas perſonalis, quæ Cæſaris vita definiebatur, poſtea vero nova Principis creatione ad alium, voluntate militum, & S.P.Q.R. auctoritate transferebatur? An enim potuiſſet Imperator, ſemota violentia, per quam jura omnia conticeſcunt, imperium ſibi exutum, in quem voluiſſet, deponere, & Remp. ſibi commiſſam alteri, ſe invita, tradere? Quod ne in Regno quidem licere, niſi transferatur ad proximos ex præcedenti populorum ſacramento ſucceſſuros, libro *de juriſdictione* demonſtravimus. Cur enim inutiliter uſufructuarius jus ſuum in extraneum transfert; niſi quia jure perſonali potitur, quod ſuæ vitæ ſpatio concluditur? (*c*) Quanto minus igitur Conſtantinus exuere poterat Senatum Romanum ſuprema poteſtate civili, cujus auctoritate acceperat, & retinebat ipſe militarem civili ſubjectam, cum vita Cæſaris ab eo deceſſuram, atque ad univerſæ majeſtatis fontem, nempe ad Rom. Remp. redituram, novaque creatione, a novo principe ſuſcipiendam.

(c) *Inſtit. lib.* 2. *tit.* 4. *de uſufr.* § *finitur* 3.

XLIV. De Conſtantini voluntate in Imper. Transferendo.

Verum quid contra Sanctiſſimum Principem excutimus leges publicas, quaſi ullo eas umquam facto, præſertim, in re ſumma violarit: cum poſteriores Scriptores Conſtantinopolitani, Senatus vicem apud ſuorum temporum Imperatores conquerantur, eoſque precibus, & lacrymis obſterentur, ut auctoritate aliqua curiam illam inopem, atque deſpectam impertiantur, ne proceres eam in curiam lecti ſupplicium potius e ſumptibus, quam ſolatium e potentia ferant, ut ait Themiſtius (*d*) ἡ γερυσία, καὶ ἡ τιμὴ μωρίας, velut Harduinus legit, τιμωρίας ἐδόκει μηδοτιοῦν διαφέρειν. *Hic Senatus, & is honos a ſtultitia*, vel ex Harduini lectione *a ſupplicio minime differre videbatur*, & alibi (*e*): τρίτον σπαξηθῆν τιμαῖς τὴν γερυσίας *tertium* (*rogo*) *Senatum honoribus augeas*, nempe ut vere Conſtantinopolis altera Roma dicatur: πότε (inquit) ἀληθινῶς ἔσαι δευτέρα Ῥώμη σὺ πόλις. *Tunc*

revera

(d) *orat.* 4.

(e) *orat.* 14. *p.* 180. Hard.

revera erit altera Roma tua civitas. Ex quibus apparet jactabunde magis, quam vere Sozomenum, alioſque fuiſſe locutos, cum Romæ Conſtantinopolim, æquarunt, & ab ædificiorum, ac ſtatuarum ſumptu, atque magnificentia, non autem a civium auctoritate, Urbi ſuæ Græcos *alterius Romæ* nomen tribuere potuiſſe oſtendit idem Themiſtius in legatione ad Theodoſium: *νῦν δὲ ἐπὶ μὲν τοῖ τῶν ἀνδριάντων μεγέθεσι σεμνυνόμεθα ἐπὶ δὲ τοῖς τῶν ἀνδρῶν ἀξιώμασιν οὐ θαῤῥοῦμεν*. *Nunc magnificentia ſtatuarum decoramur, at minime hominum dignitatibus efferimur*. Ideoque ab Imperatore petit, ut quos nomine Patres conſcriptos appellaverat Senatores Conſtantinopolitanos, poteſtate, atque jure hac appellatione dignos redderet *τιμαῖς δὲ καὶ ἀξιώμασιν σὺ καταπύκνωσον ἡμῖν τὴν γερουσίαν.. οὓς πατέρας ὠνόμασας συγγεγραμμένους, ποίησον ἀξίους τῆς ἐπικλήσεως congere dignitates, & honores in Senatum, (quoſque P. C. appellaſti,) hac appellatione redde dignos*. Hæc ne flagitanda Græcis erant ab Imperatore, ſi Conſtantinopolis poteſtatem publicam Urbis Romæ aut participaverat, aut, ex vulgi opinione, ſive ex communi ſomnio, prorſus exhauſerat?

XLV.
De Privilegiis Urbis Conſtantinopolitanæ.

Quid igitur eſt reliquum, niſi ut publica negotia Conſtantinopoli perinde ac Romæ agitata,, & definita, non civitatis, curiæve illius, ſed ipſius Cæſaris, ejuſque conſiſtorii juribus de imperii ſcatebra, nempe de Romano Senatu, ad Cæſaris vitam ex S. C. ſuſceptis, adſcribamus; & Conſtantinopolitanum Senatum, potius pompam Principis, quam Reip. Rom. portionem reputemus? Quam notionem non ex affectione patria, ſtudioque latinitatis, ſed ex vero nobis oblatam fuiſſe præter ſuperiora teſtimonia, etiam Juliani Cæſaris auctoritate patebit. (*a*) Is enim tantum præſtare Conſtantinopolim cæteris urbibus tradit, quantum Roma Conſtantinopoli antecelleret. *πόλιν τε ἐπώνυμον αὐτοῦ κατέστησεν ἐν οὐδ᾽ ὅλοις ἔτεσι δέκα, τοσούτῳ τῶν ἄλλων ἁπασῶν μείζονα, ὅσῳ τῆς Ῥώμης ἐλάττεσθαι δοκεῖ*: *Urbem ſibi cognomine fundavit minus annis decem tanto aliis majorem, quantum ipſa Roma cedere videretur*. Cum autem ædificiis, multitudine hominum, magnificentia ſumptuum, Græcis ipſis teſtibus, Romam æquaverit; qua parte, niſi auctoritate, atque imperio tantopere cedere, quantum Julianus indicat, Urbi Romæ Conſtantinopolis potuit? Quis modo negaverit Græcos nativo verborum faſtu, & ingenita ſibi adulatione, ita Principis opus extuliſſe, ut omnia diſcrimina, & jura ipſa publica tumore, ac jactantia ſua conturbarint: excepto Socrate, Sozomeno (*b*) longe modeſtiori? Et ignotus auctor (*c*) Ammiano Marcellino adjectus refert, Conſtantinum Bizantio condendo regias omnes opus effudiſſe, Romæque illam æquare ſtuduiſſe, Senatumque ibi conſtituiſſe; ſed, ut ille ait, ſecundi ordinis, eoſque *claros* appellaſſe, cum Senatores Romani *clariſſimi* appellarentur. Tantine igitur fuerit unus Sozomenus, ut ejus auctoritas omnium rerum geſtarum teſtimonia, & juris rationem everterit? Atqui auctoris hujus levitatem, atque jactantiam Valeſius ſatis prodit in conſtituendis Imperii Græci finibus, (*d*) quos Sozomenus eoſdem Conſtantini, ac Theodoſii junioris tempore deſignat; cum diviſionem Imperii Conſtantinus Magnus nullam cogitaverit, & ſub illius filiis primum non quidem Imperium, ſed adminiſtratio ipſius aliter diviſa fuerit, atque a Sozomeno refertur, ut contra eum erudite probat Valeſius, (*e*) cum oſtendit orientale in Europa imperium ſub Conſtantii ditione Thracia definitum fuiſſe, Romam vero, & Illyricum, ex fœdere inter fratres percuſſo, ad Conſtantem pertinuiſſe;

(a) *orat. 1. p. 14. edit.* Petav.

(b) *lib. hiſt. 1. c. 6. p. 41.*

(c) Ammian. Vales *pag.* 475. *vide* Tillemon. *in* Conſtantin. *art.* 67.

(d) Sozom. *lib.* 2. *cap.* 3.

(e) *in* Sozom. *lib.* 2. *c.* 3. *annot.*

XLVI.
De Coloniis Romanorum.

Hoc etiam, præter imaginem exteriorem civitatis, Urbi Romæ ſimile, præ coloniis plurimis, habuit Conſtantinopolis, quod ab inſtitutione

ſua

ſua ſuſcepit mores Romanos, & jus Quiritium privatum, quo in contractibus, uſucapionibus, poteſtate patria, tutelis, actibus legitimis, aliiſque civilibus ritibus Quirites utebantur. (*a*) Siquidem (*b*) coloniarum quædam potiebantur jure Quiritium privato, & coloniæ *Romanæ* dicebantur; quædam *latinæ*, quæ quamvis deducerentur ex civibus Romanis, non tamen jure quiritium fruebantur, ſed jure Latii, ſive Latinorum illorum veterum, qui cum nondum civitatem Romanam accepiſſent, ſuffragium Romæ ferre non ultro poterant, ſed cum a magiſtratu Romano vocarentur; & cum in civitate latina magiſtratum geſſiſſent, civitatem Romanam adipiſcebantur; neque a Romanis magiſtratum accipiebant, ſed proprium ſibi creabant. (*c*) Quæ veniunt ſub nomine juris Latii: quod aliis etiam populis, ne dum coloniis, a Senatu concedebatur, ſi populum Romanum demeruiſſet. (*d*) Diverſa porro a coloniis erant municipia, cum coloniæ, ut Sigonius ait, ſane pereleganter, ex Urbe Romana educerentur, municipia vero introducerentur in Urbem; (*e*) etenim non modo civitatem Romanam, & jus Quiritium privatum, verum etiam publicum accipiebant, eamque in tribum ingrediebantur, in quam a Cenſoribus adſcriberentur, & Romanos magiſtratus pari cum cæteris civibus jure, ac ſorte capiebant: exceptis iis, quæ honoris cauſa nomen aſſequerentur municipiorum, quorum populi tantum id cum civibus Rom. commune habebant, quod conſcriberentur in legionibus, (*f*) quæ tantum ex civibus Romanis componebantur: ut municipes tales in ſola militia pro civibus Romanis haberentur. Municipiis, & coloniis longe inferiores erant Præfecturæ, quæ civitatis jus ab noxam, & leges ſuas amiſerant, legibuſque parebant iis, quas Præfectus Romanus ab eo juriſdicundo quotannis miſſus impoſuiſſet. (*g*)

(a) Cujac. *obſ.* 10. c. 35. *ff.*

(b) Sigon. *de antiquo jure Ital. lib. c.* 3.

(c) Sigon. *coll. tract. lib.* 1. *c.* 4.

(d) Sigon. *ibid. p.* 166.

(e) Sigon. *de antiq. jure Ital. l.* 2. *c.* 6. *de municipiis*.

(f) Sigon. *loc. prox. cit. nempe c.* 7. *p.* 242.

(g) Sigon. *eod. tract. lib.* 2. *c.* 12. *p.* 250.

XLVII. De Civitate Rom. Italiæ Univerſæ.

Quæ diſcrimina juris Quiritium, juris Latii, Municipiorum, Coloniarum, & Præfecturarum, ex Italia univerſa ceſſerunt poſt compoſitum ſociale bellum a Latinis, Italiſque populis, participandæ Romanæ civitatis cauſa commotum. Etenim L. Julia per Sex. Julium Cæſarem lata, civitas Latinis populis primo, (*h*) deinde Italis patuit univerſis; adeout Italia omnis unius fuerit Urbis continuatio, atque complexio; (*i*) varietas vero Juris ſive Quiritium, ſive Latii, ſive municipalis remanſerit extra Italiam eos apud populos, quibus uti diximus, hæc a Senatu prœmia pro meritorum ratione concedebantur. Tandem diſcrimina iſta juris e toto ceſſerunt orbe Romano, poſtquam Antoninus non Pius, aut Marcus, ſed, teſte recenter edito Dionis fragmento, Caracalla Romanam civitatem in Romanam omnem ditionem, ſive in univerſum orbem terrarum extendit, effecitque, ut mundus omnis eſſet unius Romæ municipium. Verum etſi Roma cum omnibus etiam extra Italiam populis communicaretur; coloniæ tamen, & provinciæ haud ita cum ipſa Italia confundebantur, ut non diſtinguerentur immunitate tributorum capitis, & ſoli, qua pari cum Roma jure tota Italia, non vero provinciæ, aut extra Italiam coloniæ, jam inde ab Auguſti ævo potiebantur. Ideo ſi quibus extra Italiam populis capitis, & ſolis concederetur immunitas, iis jus Italicum tributum dicebatur, quod ea libertate ſola Italia, non vero nationes aliæ jure ſuo gauderent; ſed largitione Senatus aut Cæſaris. Quæ manſit ex coloniatum notis una poſt jus Quiritium ubique profuſum; (*K*) ut deductæ coloniæ vel tributum capitis & ſoli ſuſtinerent; vel illud, accepto nominatim jure Italico, ſibi excuterent, quod coloniarum Romanarum erat ab Urbe Roma diſcrimen a Juriſconſultis in *tit. ff. de cenſibus* paſſim indicatum.

(h) Sigon. *de antiq. jure Ital. lib.* 1. *c.* 4. *p.* 166.

(i) Sigon. *de antiq. jure Ital. l.* 3. *c.* 1.

(K) Spanhem. *in orbe Rom. cap.* 19 *p.* 464. & 465.

XLVIII. De jure Italico Urbis Conſtantinopolitanæ.

Hinc & Conſtantinopolis etſi non exiguam civium Romanorum partem

tem ſibi attraxerit, & Romanæ Urbi faciem ædificiorum, viarum, collium, ſitus, ludorum, rituumque, ac morum imitatione ad ſe tranſtulerit, ac ſub Urbis Romæ perſona in ſcenam prodierit; latere tamen adeo nequit ut non ſe, velit nolit, coloniam Romanam profiteatur, quando immunitatem tributorum capitis, & ſoli; nempe jus Italicum, non ab origine ſua, ſed a Cæſarum beneficentia duxit: adeout opus habuerit ut ei a ſingulis Cæſaribus enovaretur: nimirum quia non ingenitum erat, ſed adventitium, ideoque cum vita Cæſaris concedentis expirabat. Unde legimus in Theodoſiano Codice (*a*) hanc Valentis Conſtitutionem: *Italici juris auxilium arbitra æquitate renovamus: arbitra æquitate* (inquit) quia jus Italicum minime cum coloniis naſcebatur, ſed arceſsebatur extrinſecus. Et in C. Juſtinianeo hanc Arcadii, & Honorii legem habemus: *Urbs Conſtantinopolitana* (*b*) *non ſolum Juris Italici, ſed etiam ipſius Romæ veteris prærogativa lætetur*: nempe ut æque ſit ſedes non quidem imperii, ſed imperatoris, & in honorem Cæſaris præeſſet orienti, ſicut Roma orbi terrarum præſidebat univerſo. Nam etiam alibi (*c*) ſacris in negotiis (*d*) id reperitur: cum tamen ſciamus, vel ipſo Juſtiniano teſte, qui in novellis veterem Romam Sacerdotii fontem appellat, Conſtantinopolitanum Antiſtitem orientalibus Epiſcopis utcumque prælatum, ipſum tamen ſimul cum cæteris Eccleſiis Romano paruiſſe; (*e*) ut palam ſit parem hanc Urbi Romæ prærogativam non ita eſſe accipiendam, ut ad omnia extendantur: nam & poſt has leges, quanta poteſtate Conſtantinopoli Roma præſtiterit, in ſequentibus oſtendemus.

XLIX.
In Jacobum Gothofr. de falſa exæquatione Urbis conſtant. cum Romana.

Proſpexit iſtas in ſe impendentes difficultates Gothofredus, qui ut has plagas effugiat, inducit ſe majores. (*f*) Primo enim nullo rerum geſtarum veſtigio confinxit, jus Italicum fuiſſe Conſtantinopoli a Procopio tyranno per vim ereptum; poſt autem a ſequentibus Imperatoribus reſtitutum. Quod refutatione minime indiget, utpote ad priorem errorem tuendum gratuito, ne dicam temere, prolatum. Deinde novum comminiſcitur juris Italici diſcrimen e ſuo jecore, non ab ulla juris veteris ratione, aut antiquitatis monumento editum. Diſtinguit enim jus Italicum Conſtantinopolitanum a jure Italico civitatum aliarum, poſito in immunitate capitis, & ſoli; cum jus Italicum Conſtantinopolitanum ab eo in juris Italici concedendi facultate, pari cum Roma jure, collocetur: ut Roma quidem illud civitatibus occidentis. Conſtantinopolis vero populis orientalibus civitatis Conſtantinopolitanæ conceſſerit: quaſi a jure beneficia iſta orientalibus urbibus advenirent, non vero a jure ipſius Imperatoris ibi permanentis, & publici juris diſpenſationem a Senatus Romani auctoritate trahentis: quo jure Cæſar, & controverſias inter populos ortas dirimebat, cum Conſtantinopoli degeret: cauſam erroris obtulit Gothofredo, qui auctoritatem a Cæſare ad domicilium tranſtulit illius. Verum hoc Gothofredi figmentum confutare non cogimur, cum ipſemet ei ſuum patrocinium negarit (*g*) confutatus a Petavio, (*h*) & a Valeſio, (*i*) atque admonitus βασιλεύουσαν πόλιν a Juliano, quem Gothofredus in ſuam cauſam vocaverat, non Conſtantinopolim nuncupari, ſed Romam veterem; ideoque jus Imperii non alibi, quam Romæ ab eo collocari, ubi degerat Imperator. Et Sozomenus, (*K*) quamvis alioquin inflatius pro Conſtantinopoli ſua loquatur, minime tamen Imperium a veteri Roma transfert ad novam; ſed nomina ſimul Urbis utriuſque committit, & Curias, & inſtitutiones, & contrahendi ritus, ut recte Valeſius pro συμβόλα legerit συμβόλαια. Immo eam ſimilitudinem inſtituat a poteſtate ſacra, qua ſe ipſo teſte, Romanus Conſtantinopolitano longe præcellebat;

(a) *l. 1. tit. de jur. Ital. Urb. Conſtant.*

(b) *l. unic. C. Inſtitut. de priv. Urb. Conſtantinop.*

(c) C. Theod. *de Epiſc. l. omn. 45.*

(d) *l. 45. de Epiſc.* Chalcedonenſ. *Concil. cap. 28.*

(e) *Reſponſ.* Juſtiniani *incipiens reddentes poſt l. 7. C. de ſumma Trinit. & de fide Cathol. item diſt. 22., & nov. 123. §. 1. & novel. 9.*

(f) *l. 1. C. Theod. jure Italic. Urb. Conſtant. p. 222., & ſeq. in comment.*

(g) *ad l. 1. C. Theod. de jur. Ital. verbo Conſtan. p. 222.* Spanhem. *in Orbe Rom. c. 19. p. 465.*

(h) *in not. ad epiſt. Julian. 35.*

(i) *annot. in* Sozomen. *lib. 7. cap. 9.*

(K) *lib. 7. c. 9. p. 714.*

lebat; ſat oſtendit quantopere in publica rerum civilium adminiſtratione Urbs Roma Conſtantinopoli anteiret.

Μετὰ δὲ τῆς Ῥώμης τὸν Κωνςαντίνυ πολέως Ἐπίσκοπον τὰ πρεσβεῖα ἔχειν ὡς νέας Ῥώμης τὸν θρόνον ἐπισκεπδόντα. ἡ δὲ γὰρ ἢ μόνον εἶχε ταύτlω τlὼ προσηγορίαν ἡ πόλις, ἢ γερυσύα πάγματι δήμων, ἢ ἀρχαῖς ὁμοίως ἐχρῆτο. ἀλλὰ ἢ τὰ συμβόλαια κατὰ τὰ νόμιμα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ῥωμαίων ἐκρίνετο, ἢ τὰ δίκαια, καὶ τὰ γέρα περὶ πάντα ἑκατέρα ἰσάζετο.

Poſt Romanum præcellere Conſtantinopolitanum Epiſcopum, utpote novæ Romæ præſidentem. Jam enim non modo appellationem hanc civitas (Conſtantinopolitana) *habebat, & Senatus, & populi ordinibus, & magiſtratibus ſimiliter utebatur; ſed & contractus ex legibus Romanorum, qui ſunt in Italia, celebrabat:* (a) *& inſtitutis, ac muneribus alteri per omnia æquabatur.*

VALESII VERSIO EJUSDEM LOCI.

Præterea ut poſt Epiſcopum Urbis Romæ conſtantinopolitanus habet honoris prærogativam, utpote qui junioris Romæ Epiſcopatum adminiſtret. Jam tum enim Urbs illa, non ſolum hanc appellationem meruerat, & Senatum & ordines populi, & magiſtratus ſimiliter habebat; Verum etiam contractus civium eius Urbis iuxta leges Romanorum qui in Italia ſunt, judicabat, juraque omnia, & privilegia æqualia ſeniori Romæ poſſidebat. . Ita vertit Valeſius pro erudito ſane homine, ac docto, ſed non juris: ſine cujus fraude, ſervata etiam verborum proprietate nobiſcum potuiſſet poſtremas voces explicare.

Æquemus illas cum Sozomeno moribus, inſtitutis, ædificiis, magiſtratibus, contractibus, muneribus, parem vero poteſtatem in ſumma Reip., atque in apice dominationis habuiſſe, unde liquet? An non enim provinciales magiſtratus erant urbanis ſimiles, iiſque in provinciis pares, & tamen longe in majeſtate ſuprema inferiores urbanis, in quibus, utpote a fonte manantibus; una cum Senatu ſumma erat poteſtatis, quæ per gradus in provincias ex Urbe diffundebatur? Neque alia poteſtas Conſtantinopolim commigravit præter provincialem. Siquidem, ut obſervat Tillemontius, (b) Senatus Conſtantinopolitanus initio a Proconſule regebatur, quamvis procedentibus temporibus, uſque ad Juſtinianum, teſte Procopio, (c) Conſulum alter, qui occidentalis erat, Romæ crearetur; alter vero nempe orientalis Conſtantinopoli, ut ſecum ea in urbe portio illa civilis poteſtatis Roma fluentis habitaret, quæ ad juſtam negotiorum publicorum adminiſtrationem requirebatur: neque præſente Conſule, ſi quid in Conſilio ſuo decerneret Imperator, id non ex potentioris arbitrio, ſed ex legibus, & ex ipſa Rep. in Conſules collata, prodire videretur.

Neque Conſtantinopolis, quod alterum Conſulem acciperet, propterea Romam æquabat: tum quia primas in honoribus ferebat Conſul Romæ creatus, ut ex Procopio, Grotius refert; (d) tum quia Zonaras (e) principatum Romæ remanſiſſe teſtatur, utcumque Conſtantinus ſecum Conſtantinopolim tranſtulerit exercitium juris Imperatorii Romæ radicibus ſuis hærentis, quod ad actus Reip. neceſſarios expediendos ab Imperatore ſecum trahebatur. Quo ſenſu eam translationem accipiendam eſſe, docet Ammianus Marcellinus, cum ſcribit Romam cum Imperio ab ſe parto ſeſe commiſiſſe Cæſaribus, non tamquam dominis ancillam, ſed tamquam parentem liberis, per victorias eorum, & militarem virtutem non oppreſſuris matrem, neque ab illius gremio con-

(a) *hæc omnia officio Judicis* celebrari *oportet; hoc eſt* dirimi *diſceptari judicari* *pro gratè ἐxp: vero* Ulp. *l. ſi alius* 7. §. 3. *ff. quod vi, aut clam.*

(b) *in vita* Conſtan. *art.* 67.

(c) *In arcana hiſt. p.* 114., *& notæ in illum p.* 160.

(d) *l.* 2. *de jur. bell. c.* 9. *XI.* 2. *in not.*

(e) *Annal.* 3. *in* Conſtant. *pag.* 84.

Digitized by Google

vulſam dominationem ad exteros, ſibique ſubjectos populos, ex vulgi errore, translaturis, ſed majori præſidio contra barbaros munituris auctoritatem eam, quam exercitibus Romanis ad S. P. Q. R. uſum princeps imperabat. *Urbs venerabilis* (inquit Ammianus) (*a*) *poſt ſuperbas efferatarum gentium cervices oppreſſas, lataſque leges; fundamenta libertatis, & retinacula ſempiterna, veluti frugi parens, & prudens, & dives Cæſaribus tamquam liberis ſuis regenda patrimonii jura permiſit.* Hæc homo Græcus inter Græcos habitaret Imperator. Nimirum quia, etſi Roma procul abeſſet perſona imperantis, nihilo tamen minus ipſa Urbs per eum imperare putabatur: ut clarius elucet ex his, quæ idem ſubjicit, ſcribens: *Licet otioſa ſint tribus, pacataque centuria, & nulla ſuffragiorum certamina, ſed Pompiliani redierit ſecuritas temporis; per omnes tamen quotquot ſunt partes terrarum, ut domina ſuſpicitur, & regina: & ubique Patrum veneranda canities, populique Roman. numen circumſpectum, & verecundum*, & lib. XVI. hæc de Conſtantio ad Urbem adventante refert: (*b*) *Cumque Urbi appropinquaret, Senatus officia, reverendaſque patriciæ ſtirpis effigies ore ſereno contemplans, non ut Cineas ille Pyrrhi Regis legatus in unum coactam multitudinem Regum; ſed aſylum Mundi totius adeſſe æſtimabat.* Hactenus Mercellinus, qui uſque ad Theodoſium vixit. Et qui Honorii tempore floruit Claudianus, nativum, ac legitimum, perpetuumque Imperii ſolum, etſi ſuo ævo alter Imperator Conſtantinopoli degeret, Romam tamen unice agnoſcit his verſibus:

(a) *lib.* 14. *n.* 15.

(b) *p.* 70.

Quem, precor ad finem laribus ſe juncta poteſtas
Exulat, imperiumque ſuis e finibus exit!

Roma enim ille Imperium velut e fonte manare alibi docet, inquiens:

Armorum legumque parens, quæ fundit in omnes
Imperium.

Alioque loco per Cæſarum creationem non avulſum a Patribus imperium docet, ſed ſocietatem illius inter Patres, & Principem initam his verſibus ad Honorium Imperatorem, ſimulque Conſulem pertinentibus.

. . . numeroſo conſule Conſul
Cingeris, & ſocios gaudes habere Patres.

Scriptorum porro teſtimonia conſentiunt monumenta rerum geſtarum, quæ Senatus auctoritatem pandunt etiam inter publicas res violentia militari, a barbarorum incurſione perturbatas. Cujus auctoritatis exemplum prodiit illuſtre ſæculo prope poſt Conſtantinum, nempe ſub Arcadio, & Honorio. (*c*) Quo tempore cum ipſos inter Cæſares de Imperii finibus certaretur, mos antiquus fuit revocandus, Senatuſque Romanus conſulendus, ut per poteſtatem Cæſarea Imperatoriaque majorem, lites eorum, veluti poteſtate patria liberorum controverſiæ componerentur. Quæ ſi poteſtas umquam corruiſſet, reſurgere nullo modo valebat imperium, ubi ſemel Imperatorum ipſorum diſſidiis inclinaſſet. Cum igitur Gildo Africam, quam Honorii nomine regebat, occupaturus, eam traheret, vel trahere ſimularet ad Arcadium, atque ab occidentali avelere ſtuderet imperio; res vetuſto ritu ad Senatus Romani judicium devenit. Quo judicio Patres hoſtem patriæ Gildonem judicarunt, bellumque adverſus eum decreverunt, repetitamque Africam Honorio reddiderunt. Hinc Claudianus Stiliconem ingentibus effert laudibus, quod ad rectæ rationis, atque priſcæ Romanorum inſtitutionis normam, ex Senatus ſententia bellum decernendum, remque militarem gerendam curarit; unde inquit *lib.* I. de laudibus Stiliconis:

(c) Symmach. *lib.* 4. *epiſt.* 4. Claudian. *de bel.* Gildon.

Hoc quoque non Parva fas eſt tum laude relinqui,
Quod non ante fretis exercitus abſtitit ulter,

Ordi-

Ordine quam priſco conſeret bella Senatus.
Neglectum Stilico tot jam per ſæcula morem
Retulit, ut ducibus mandarent prælia Patres;
Decretoque toga felix legionibus iret
Teſſera, Romuleas leges rediiſſe fatemur,
Cum procerum juſſis famulantia cernimus arma,
& lib. 6. de Honorii conſul.
. . . agnoſcunt proceres, habituque Gabino
Principis, & Ducibus circum ſtipata togatis
Jure paludata jam Curia militat aula.

eodemque libro pluribus laudaverat Honorium, quod omnibus de rebus ad Senatum referret, more majorum, his verſibus:

Hic eſt ille puer, qui nunc ad roſtra Quirites
Evocat, & ſolio fultus genitoris eburno
Geſtarum Patribus cauſas ex ordine rerum,
Eventuſque refert, veterumque exempla ſecutus
Digerit imperii ſub judice facta Senatu.

& libro 3. de laudibus Stilic. exultat idem Poeta, quod Roma rerum domina nomine ſuo legiones duceret:

Ipſa jubet ſignis, bellaturoque togatus
Imperat, & ſpectant Aquilæ decreta Senatus.

Ubi ſunt qui aut periiſſe funditus Romani Senatus poteſtatem ſomniant aut in Græciam avolaſſe? Cur? quia nimirum rara inveniunt hujuſce poteſtatis exempla poſt Conſtantini diſceſſum, quaſi ad nos monumenta publica pervenerint omnia, vel frequens fuerit hujus remedii, taliſque poteſtatis exercendæ neceſſitas: præſertim ex quo Cæſaribus creatis per legem, quam expoſuimus, Regiam, belli, paciſque cum hoſtibus arbitrium a Senatu permittebatur; adeout Cæſaribus tantum ipſis ſecum contendentibus exuſcitandum fuiſſet judicium. Patrum ipſam Remp. reddentium, vireſque proferentium publicæ, nativæ, perenniſque majeſtatis, qua majeſtatem temporariam, & commodatitiam Principum aut definirent, aut explicarent, ad uſumque Reip. flecterent componendis, recidendiſque diſſidiis militaribus auctoritate civili: quæ niſi conſtitiſſet in corpore Senatus perpetuo, cum ipſa imperantis vita, ut ſupra expoſuimus, occubuiſſet; remque omnem Romanam, ſive orbis terrarum regimen, in ſuum interitum traxiſſet. Quæ publicis juris ratio communis eſt & regnis illis omnibus, quæ per electionem traduntur, non autem per ſucceſſionem, quorum poteſtas publica cum ipſo hæreditario Rege numquam perierit: quia, utcumque ſecum ambulet majeſtas perſonalis; majeſtas tamen realis defuncti regis poſteritate, tamquam capite, ac radice perpetuo continetur. Quod aut in regnis electione tradendis lineæ Regiorum deſcendentium non adplicatur, id oportet vel in civitate univerſa, vel in primoribus civium, atque in Senatu, & magiſtratibus perpetuo locatum exiſtimetur.

Ut autem eo revertamur unde diſceſſimus, ſatis, arbitror, oſtendimus, Romam fuiſſe imperii fontem. Bizantium vero ſedem Imperatoris, non quidem perpetuam, ſed diuturniorem: cum Imperator non aliam ſedem habet perpetuam præter militiam, quæ habitat in caſtris: cum quibus mutat & ipſe domicilium, utpote ad obeundas armis provincias Romanorum, atque ad victorias P. R. multiplicandas, fineſque tuendos, aut propagandos inſtitutus. Ideo Bizantium utpote ſedes certior, atque conſtantior ſummi Ducis, Prætorium erat ſtabile, quaſi ca- L. Operis Concluſio.

 ſtra

ſtra vallata muris, & tentoria in ædificiis collocata. Quamobrem cum aut Reip. neceſſitas exercituum Ducem ad occidentales regiones vocaret, aut ad plures Cæſares imperii adminiſtratio deveniret, Roma ſuum repetebat Principem; ipſeque in ipſius imperii domicilium remigrabat. Quod rerum geſtarum, & antiquitatis totius fide comprobatur: ſiquidem quoad majeſtas Romana, & imperium omne ſtetit incolume, nempe ad Auguſtulum uſque, Odoacris parricidio ſublatum, res Romana, vel ab uno, vel a pluribus Cæſaribus ita gerebatur, ut vel unus preſto eſſet, quocumque belli cauſa traheret; vel plures ſibi provincias ita dividerent, ut alter orientalem, alter occidentalem, Romani orbis partem tueretur, ac regeret: aliquando vero plurifariam, pro imperantium numero, dividerent ſibi Romanum orbem pluribus ducibus concreditum, tamquam unius tutela, quæ pluribus tutoribus gerenda committatur. Sed jam vela contrahentes, & Reip. Romanæ formam de ſuperioribus diſputationibus breviter exprimentes colligamus, poteſtatem omnem Romanorum publicam, jam a Tiberii tempore ad Senatum translatam, in civilem, & militarem ab Urbis primordio diſceſſiſſe. Civilem variis portionibus ſub juriſdictionis nomine ad ſingulos manaſſe magiſtratus; militarem per S. Cta tranſiiſſe in Imperatores: ut duo principatus prodierint, veluti duarum ex univerſo terrarum terrarum orbe nationum: Quiritium videlicet, & militum. Illorum principatus erat civilis, nempe Conſulatus, aut regnum unius anni; horum principatus erat militaris, nempe jus armorum perpetuum, ſive imperium ex Romanis inſtitutis numquam jure magiſtratuum, ſed certa lege tranſiturum: unde natum apud J.Ctos nomen imperii meri e ſummo jure militari venientis, neque juriſdictionem umquam comitantis.

Hinc a ſcriptoribus priſcis utriuſque principatus inter ſe munera peritiſſime ſecernuntur: Cum principatus civilis militari præcellens Conſules, Cenſores, Prætores, alioſque minores magiſtratus, omnemque Remp., principatus militaris Legatos, Tribunos, Duces, omnemque militiam Reip. cauſa inſtitutam contineret. Unde Tacitus Neronem, nondum felicitate labefactatum, ita jura publica temperantem, ac partientem inducit: *Teneret antiqua munera Senatus. Conſulum tribunalibus Italia, & publicæ provinciæ aſſiſterent.*

Nempe provinciæ pacatæ, quas una cum Italia ſibi Senatus retinuerat: ideoque adminiſtrabantur a Conſule, eum exercitu, & Imperatore opus non haberent; (a) deinde ſubdit: *ſe* (nempe Cæſarem) *mandatis exercitibus conſulturum*, (b) & alibi: *Deinde cæteri compoſita indignatione quod Conſul Remp. Dux Imperatorem prodidiſſet*. Et Svetonius Remp. omnem ad Conſules revocat, cum ſcribit Caligulæ tempore, prolata conſulum creatione, triduo Remp. fuiſſe ſine ſumma poteſtate.

(a) *annal.* 13.
(b) *lib.* 3. *hiſt.* p. 523.

Quamvis autem Imperator, ſuſceptis ſibi per militarem potentiam frequentibus conſulatibus, aliiſque magiſtratibus majoribus, & Tribunitia poteſtate quotannis, jus præferret pœne regium, tamen quia numquam ex inſtituto P. R. munera cum muneribus, aut poteſtas militaris cum civili confundebantur; ſed ſemper, etiam ſi unius in perſonam coirent, natura ſua diſtinguebantur; propterea neque jus Imperii extinxit jura magiſtratuum; neque poteſtas militaris extinguere umquam potuit poteſtatem civilem in Senatu perpetuo inſidentem, & magiſtratibus omnibus, ſicuti & Ducibus, ipſiſque Imperatoribus, Reip. nomine, imperantem.

Atque hæc de Romano Imperio ad Auguſtum uſque. De variatione autem ipſius a Carolo Magno, & a Germanici Regni mixtura, ſi vita, & facul-

facultas dabitur, peculiari tractatione differemus : cum ſylvam rerum ſuis locis ad ſententiæ noſtræ munimentum, & lumen tribuendarum, ex idoneis auctoribus, & e civilis, & Pontificii juris interpretibus longo, gravique labore a nobis collectam, ad manum habeamus. Hunc autem librum modo editum, propter diſcrimen juris ab ea tractatione ſejunctum, & propter affinitatem rerum, & temporum, cum tribus hiſce ſuperioribus conjunctum, vobiſque, QUIRITES, dicatum voluimus, qui tam bene armis, legibuſque veſtris de omni humano genere meruiſtis; Quique membra divulſa orbis terrarum, hominesque agreſtibus moribus diſtractos, & diſſipatos, ad honeſtatis commercium, Urbis veſtræ communione, convocaſtis; ut ſi qua cultura ſupereſt animorum, ea omnis vobis debeatur, & latini ſermonis uſu, legumque veſtrarum ſtudio conſervetur.

Βούλευμα χρηςὸν, ὅπερ ἔιχω πόλις ςρατοπέδων κρατεῖ.

Thucyd. lib. 8, cap. 76,

F I N I S.

I N D E X
SUMMORUM CAPITUM
L I B E R I.

DE Populo Romano, & ejus ordinibus. Cap. I. pag. 1.
De Equeſtri ordine. II. *ibid.*
De Senatoribus. III. p. 2.
De Plebe ruſtica, & urbana. IV. p. 3.
De Plebe urbana, & Tribunis Ærariis. V. *ibid.*
De Scribis, apparitoribus, accenſis, interpretibus, præconibus, viatoribus, victoribus. VI. *ibid.*
De Optimatibus, nobilibus, hominibus novis. VII. p. 4.
De Cenſoribus. VIII. *ibid.*
De Tribubus ruſticis, & urbanis IX. p. 6.
De Curiis. X. p. 7.
De Claſſibus, & centuriis. XI. p. 8.
De Turba forenſi. XII. *ibid.*
De Conſulibus. XIII. *ibid.*
De Senatu, & ejus poteſtate. XIV. p. 9.
De Senatus Conſulto, & loco habendi Senatus. XV. p. 10.
De Tempore. XVI. *ibid.*
De Vocando Senatu. XVII. p. 11.
De jure referendi, ſententiaſque rogandi. XVIII. *ibid.*
De Dicenda ſententia, & S C. per diſceſſionem. XIX. *ibid.*
De Juſto Senatorum numero. XX. p. 12.
De Conſcribendo Senatus Conſulto. XXI p. 13.
De Adverſando S. C. XXII. *ibid.*
De Impedimento S. C. ſive de interceſſione Tribun. XXIII. *ibid.*
De Senatus decreto. XXIV. *ibid.*
De Dimittendo Senatu. XXV. *ibid.*
De ratione ferendæ legis. XXVI. p. 14.
De Tribuno plebis. XXVII. *ibid.*
De Comitiis. XXVIII. p. 15.
De Legum ferendarum examine. XXIX. p. 17.
De Publicatione legis, Concione, & ſortitione, & ſuffragiis ferendis. XXX *ibid.*
De Primis Romanorum legibus, & Jure Papyriano. XXXI. p. 19.
De Jure XII. tab. XXXII. p. 20.
De Actibus legitimis, & jure Flaviano. XXXIII. p. 21.
De Poſterioribus legibus. XXXIV. *ibid.*
De Jure honorario, & de Prætore urbano, & peregrino. XXXV. p. 24.
De Prætoribus provincialibus, & quæſitoribus. XXXVI. pag. 25.
De Publicis quæſtionibus. XXXVII. *ibid.*
De Edicto perpetuo. XXXVIII p. 26.
De Ædilibus. XXXIX. p. 28.
De Juriſprudentia. XL. p. 29.
De Diſputatione fori. XLI. p. 30.
De reſpondendi Jure. XLII p. 31.
De Auctoritate Prudentum. XLIII. *ibid.*
De Juris Conſultorum philoſophia. XLIV. p. 32.
De Juris Conſultorum ſectis. XLV. p. 33.
De Variis ætatibus Juriſprudentiæ, & de Juris-Conſultis antiquæ Juriſprudentiæ. XLVI. p. 35.
De Tiberio Coruncano. XLVII. *ibid.*
De Sex., & P. Æliis. XLVIII. *ibid.*
De Lucio Atilio. XLIX. *ibid.*
De Marco Catone. L. *ibid.*
De Bruto. LI. p. 36.

De P. Mutio Scævola Pontifice. LII. *ibid.*
De Manlio Torquato. LIII. *ibid.*
De Cajo Martio Figulo. LIV. *ibid.*
De Cajo Livio Druſo. LV. *ibid.*
De Media Juriſprudentia, ejuſque Juriſconſultis, & de P. Rutilio Rufo. LVI. 37.
De Q. Ælio Tuberone. LVII. *ibid.*
De Sext. Pompejo, & Cælio Antipatre. LVIII. *ibid.*
De Q. Mutio Scævola augure, & Scævola Pontifice. LIX. p. 38.
De C. Aquilio Gallo. LX. p. 39.
De L. Lucilio Balbo. LXI. *ibid.*
De Cn. Aufidio. LXII. p. 40.
De C. Juventio. LXIII. *ibid.*
De Sex. Papyrio. LXIV. *ibid.*
De Servio Sulpicio. LXV. *ibid.*
De Cajo Trebatio Teſta. LXVI. p. 41.
De Offilio. LXVII. *ibid.*
De A. Caſſelio. LXVIII. *ibid.*
De Q. Ælio Tuberone. LXIX. p. 42.
De Alfeno Varo. LXX *ibid.*
De Cajo. LXXI. *ibid.*
De Aufidio Tuca, & Namuſa. LXXII. *ibid.*
De Sectarum Auctoribus, & primum de Antiſtio Labeone LXXIII. p. *ibid.*
De Attejo Capitone. LXXIV. p. 43.
De Nerva patre, & filio. LXXV. p. 44.
De Proculo. LXXVI. p. *ibid.*
De Pegaſo. LXXVII. *ibid.*
De Celſo patre. LXXVIII. 45.
De Celſo filio. LXXIX. *ibid.*
De Neratio Priſco. LXXX. *ibid.*
De Maſurio Sabino. LXXXI. *ibid.*
De C. Caſſio Longino. LXXXII. *ibid.*
De Cajo iterum. LXXXIII. 46.
De Cœlio Sabino. LXXXIV. 47.
De Priſco Javoleno. LXXXV. *ibid.*
De Salvio Juliano, & Tarrunteno. LXXXVI. *ibid.*
De Domitio Labeone. LXXXVII.
De T. Ariſtone. LXXXVIII. *ibid.*
De Arriano. LXXXIX. *ibid.*
De Sexto Cœcilio Africano. XC. *ibid.*
De Sexto Pomponio. XCI. p. *ibid.*
De Junio Mauricio, & Ælio Marciano. XCII. *ibid.*
De Ulpio Marcello, Meciano Saturnino. XCIII. p. *ibid.*
De Tertuliano. XCIV. *ibid.*
De Papyrio juſto, & aliis, XCV. *ibid.*
De Fabio Sabino. XCVI. *ibid.*
De Fabio Sabino fil. XCVII. *ibid.*
De Cerbidio Scævola. XCVIII. p. 49.
De Papiniano. XCIX *ibid.*
De Domitio Ulpiano. C. p. 50.
De Julio Paullo. CI. p. 51.
De Herennio Modeſtino. CII. *ibid.*
De aliis generatim. CIII. *ibid.*
De Romano Imperatore. CIV. p. 52.
De Variis muneribus Imperatoris. CV. p. 54.
De Pontificatu Maximo Imperatoris. CVI. *ibid.*
De Tribunitia poteſtate. CVII. *ibid.*
De Cenſura Imperatoris, CVIII. p. 55.
De Conſulatibus Imperatoris. CIX. *ibid.*
De Proconſulari Imperio. CX. *ibid.*
De Referendi jure. CXI. *ibid.*
De Senatoria Imperatoris dignitate. CXII. *ibid.*
De Patris Patriæ appellatione. CXIII. p. 56.
De Lege Regia. CXIV. *ibid.*
De Orationibus Principum CXV. p. 57.
De Quæſtoribus. CXVI. *ibid.*
De Magiſtro Officiorum. CXVII. *ibid.*
De Majori, & Minori Laterculo. CXVIII. *ibid.*
De Pragmaticis Juſſionibus. CXIX. p. 58.
De Edictis Principum. CXX. *ibid.*
De Mandatis Principum. CXXI. *ibid.*
De Decretis Principum. CXXII. *ibid.*

 De

De Epiſtolis Principum. CXXIII. *ibid.*
De Reſcriptis Principum, & Libellis. CXXIV. p. 59.
De Præfectis Prætorio. CXXV. *ibid.*
De Aſſeſſoribus. CXXVI. p. 60.
De Magiſtris ſeriniorum. CXXVII. *ibid.*
De Fiſci Advocatis. CXXVIII. p. 61.
De Digeſtione Juris Civilis ſub Juſtiniano. CXXIX. *ibid.*
De Juſtiniano. CXXX. *ibid.*
De Codice Juſtinianæo. CXXXI. p. 62.
De Digeſtis. CXXXII. *ibid.*
De Inſtitutionibus. CXXXIII. *ibid.*
De 50. Deciſionibus. CXXXIV. p. 63.
De Novellis Conſtitutionibus, ſive Authenticis. CXXXV. *ibid.*
De Novellis Juliani. CXXXVI. p. 64.
De Triboniano, & ſociis. CXXXVII. *ibid.*
De Baſilicorum libris. CXXXVIII. p. 66.
De Fato Juriſprudentiæ Juſtinianeæ in Italia. CXXXIX. p. 67.
De Inſtauratione juris Juſtinianæi ſub Lothario. CXL. p. 68.
De Pandectis florentinis. CXLI. *ibid.*
De Inſtauratione ſtudiorum juris. CXLII. p. 69.
De Bononienſi Schola, & de Irnerio. CXLIII. *ibid.*
De Variis Irnerianæ ſcholæ ſectis. CXLIV. p. 70.
De Martino. CXLV. p. 71.
De Bulgaro. CXLVI. *ibid.*
De Hugolino. CXLVII. p. 72.
De Rogerio, & Othone, & Placentino. CXLVIII. *ibid.*
De Pyleo. CXLIX. *ibid.*
De Alberico, & Joanne. CL. *ibid.*
De Azone, ejuſque ſchola. CLI. p. 73.
De Lothario Cremonenſi. CLII. *ibid.*
De Balduino Bononienſi. CLIII. p. 74.
De Rofredo Beneventano. CLIV. *ibid.*
De Accurſio, & ejus Schola. CLV. *ibid.*
De Jacobo Ardizono, & Odofredo. CLVI. p. 75.
De Dino. CLVII. *ibid.*
De Bartolomeo a Capua. CLVIII. *ibid.*
De Petro de Bella Pertica, & Jacobo de Arena, & Oldrado. CLIX. *ibid.*
De Jacobo de Belviſo, & Butrigario. CLX. p. 76.
De Cino Piſtorienſi. CLXI. *ibid.*
De Alberico de Roſata. CLXII. p. 77.
De Aliis turmatim. CLXIII. *ibid.*
De Bartolo. CLXIV. *ibid.*
De Baldo, & fratribus. CLXV. p. 80.
De Paullo Caſtrenſi. CLXVI. p. 81.
De Alexandro Tartagno. CLXVII. *ibid.*
De Jaſone Mayno. CLXVIII. p. 82.
De Saliceto, Fulgoſio, Cumano, Caſtilioneo, Cœpolla, Ruino, Rimnaldis, Curtiis, Deciis, Nicolao Spinello. CLXIX. p. 83.
De Alciato, & Sanctiori Juriſprudentia, ſive de Cujaciana Schola. CLXX. *ibid.*
De Æmilio Ferretro. CLXXI. p. 85.
De Goveano. CLXXII. *ibid.*
De Budæo. CLXXIII. p. 86.
De Antonio Auguſtino. CLXXIIII. *ibid.*
De Biturienſi Schola. CLXXV. *ibid.*
De Enguinario Barone. CLXXVI. *ibid.*
De Duareno. CLXXVII. *ibid.*
De Hugone Donello. CLXXVIII. *ibid.*

De

De Franciſco Hottomanno. CLXXIX. p. 88.
De Jacobo Cujacio. CLXXX. pag. 89.
De Barba Briſſonio. CLXXXI. pag. 92.
De Aliis acervatim. CLXXXII. p. 93.
De Marano, Gothofredis, Weſembegio, Perezio, Pancitolo, Mornacio, Vinnio, Grotio Antonio Fabro, Gregorio Toloſano. CLXXXIII. *ibid.*
De Quatuor Scholis poſt renovatam Juriſprudentiam Judicium. CLXXXIV. *ibid.*
Concluſio de interpretum uſu. CLXXXV. p. 94.

LIB. II.

De Boni, Malique Natura, ſive de Juſtitia, & injuſtitia Naturali. I. pag. 103.
De Duplici Naturæ lege. II. *ibid.*
De Lege rerum univerſarum, ſive de lege promiſcua. III. p. 104.
De Lege peculiari humanæ naturæ, ſive de Lege Rationis. IV. *ibid.*
De Naturali bonorum extremo. V. pag. 105.
De Virtutum origine ex lege Naturæ. VI. *ibid.*
De Morbis Naturæ rationalis, ſive de vitiis. VII. *ibid.*
De vita beata ſapientis. VIII. pag. 107.
De Juribus humanæ rationis. IX. *ibid.*
De Origine Societatis humanæ. X. 108.
De Jure Gentium, & origine Commerciorum. XI. *ibid.*
De Permutatione Contractuum omnium elemento. XII. p. 109.
De Jure Pacis. XIII. p. 110.
De Jure Belli. XIV. *ibid.*
De Civili poteſtate. XV. p. 111.
De Juſtitia Romanorum. XVI. pag. 112.
De Jure ſapientis in cæteros. XVII. *ibid.*
De Origine Imperii, & Juriſdictionis. XVIII. *ibid.*
De Converſione rerum. XIX. pag. 113.
De Motibus civilibus. XX. *ibid.*
De Variarum legibus, & earum origine. XXI. p. 115.
Fragmenta Aliquot Legum regiarum, ſive Juris Papyriani. XXII. pag. 118.
De Legibus XII. Tabul. XXIII. pag. 120.
De Scriptoribus ad has leges Priſcis, & variis hujus juris appellationibus. XXIV. p. 122.
De Jure Patrio. XXV. *ibid.*
De Jure Tutorum. XXVI. pag. 124.
De Jure Patronatus. XXVII. pag. 128.
De Jure conjugum, & connubiorum. XXVIII. *ibid.*
De Divortiis. XXIX. p. 129.
De Partu XI. Menſium. XXX. pag. 130.
De Partu monſtruoſo. XXXI. pag. 131.
De Rebus litigioſis. XXXII. pag. 132.
De Servitutibus prædiorum. XXXIII. p. 133.
De Aqua pluvia arcenda. XXXIV. *ibid.*
De Arboribus cædendis. XXXV. pag. 134.
De Glande legenda. XXXVI. pag. 135.
De Interſtitio ſæpis. XXXVII. *ibid.*
Finium Regundorum. XXXVIII. pag. 136.
De Uſucapionibus. XXXIX. *ibid.*
De Teſtamentis. XL. p. 138.
De Succeſſionibus ab inteſtato. XLI. p. 139.
De Diviſione hereditatis. XLII. pag. 140.

De

De Statu liberis. XLIII. p. 141.
De Mancipationibus. XLIV. *ibid.*
De Collegiis, & Sodalibus.
XLV. p. 143.
De Jurejurando. XLVI. p. 144.
De Fœnore. XLVII. *ibid.*
De Criminibus, & primo de Furtis. XLVIII. p. 148.
De Furto per lanceam, & licium.
XLIX. p. 149.
De Arboribus furtim cœſis, & fruge ſecto. L. p. 151.
De Dolo in re depoſita, LI. pag. 151.
Si Quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. LII. *ibid.*
De Paſtu pecoris. LIII. *ibid.*
De Tigno injuncto. LIV. 153.
De Famoſis libellis. LV. p. 154.
De Reliquis injuriis. LVI. p. 155.
De Pecuniis repetundis. LVII. p. 156.
De Falſis teſtibus. LVIII. p. 157.
De teſte deſertore. LIX. *ibid.*
De Cœtibus nocturnis. LX. p. 158.
De Crimine perduellionis. LXI. *ibid.*
De Parricidio, ſive hominis Cæde, & Veneficiis. LXII. *ibid.*
De Cæde parentum. LXIII. p. 159.
De Incendio. LXIV. *ibid.*
De Ordine judiciorum, & de in jus vocando. LXV. *ibid.*
De Vindicibus. LXVI. p. 163.
De Pactis. LXVII. p. 164.
De Cauſa peroranda. LXVIII. *ibid.*
De Vadimonio deſerto. LXIX. p. 165.
De Obvagulando. LXX. p. 167.
De Vindiciis. LXXI. *ibid.*
De Sententia, & re judicata.
LVXII. p. 169.
De Jure publico, & de legiſlatione. LXVIII. p. 172.
De Privilegiis non irrogandis.
LXXV. p. 173.
De Capite civis Romani. LXXV.
pag. 174.
De Indulgentia in hoſtes. LXXVI.
pag. 175.
De Jure Sacro, & Religioſo, & Sacris privatis. LXXVII. p. 176.
De Religioſis, & Sumptibus funerum. LXXVIII. p. 177.
De Jure Flaviano. LXXIX. p. 185.
De Actibus legitimis, ſive Actionibus legis. LXXX. p. 187.
De Mancipatione. LXXXI. p. 188.
De Ceſſione in jure. LXXXII. p. 189.
De Emancipatione. LXXXIII.
pag. 190.
De Adoptione. LXXXIV. *ibid.*
De Adrogatione. LXXXV. *ibid.*
De Manumiſſione. LXXXVI. p. 192.
De Aditione hæreditatis.
LXXXVII. *ibid.*
De Optione. LXXXVIII. 194.
De Tutoris datione. LXXXIX. *ibid.*
De Aceeptilatione. CX. *ibid.*

Sequuntur Tabulæ Duodecim.

De in jus Vocando. Tab. I. p. 195.
De Judiciis, & Furtis. II. p. 197.
De Rebus Creditis. III. p. 199.
De Jure patrio, & Jure Connubii. IV. p. 101.
De Heredit. & Tutelis. V. p. 203.
De Domino, & de poſſeſſione.
VI. p. 105.
De Delictis. VII. p. 207.
De Juribus prædiorum. VIII.
pag. 209.
De Jure Publico. IX. p. 211.
De Jure Sacro. X. p. 213.
Supplementum V. prior tab. XI.
pag. 215.
Supplementum V. poſter. tab. XII. 217.

LIB. III.

De Juſtitia civili. Cap. I.
pag. 217.
De Mente humana, & ejus jure in corpus. II. *ibid.*
De Naturâ Servis, & Natura Dominis. III. p. 222.
De Mero, miſtoque Imperio. IV.
pag. 223.
De Tribus Civitatum generibus, & primo de Simplici, ſive de Optimo Statu Civitatis. V. pag. 204.
De Civitate Miſta. VI. p. 224.
De Civitate Perturbata. VII. *ibid.*
De Legibus Civilibus, & earum cauſis, VIII. *ibid.*

De

De Auctoritate Jurisjurandi, & juris Divini. IX. p. 225.
De Variis Civitatis Miſtæ formis. X. ibid.
De Regno. XI. p. 226.
De Tyrannide. XII. p. 228.
De Regimine Optimatum, & de Nobilitate. XIII. p. 232.
De Ordine medio Civium. XIV. pag. 233.
De Dominatione paucorum. XV. ib.
De Republica, & Statu populari. XVI. p. 234.
De Civili Converſione rerum Romanarum. XVII. p. 237.
De Lege Fuſia Caninia. XVIII. pag. 238.
De Lege Ælia Sentia. XIX. p. 240.
De Lege Julia Manumiſſionis. XX. p. 243.
De Lege Perronia de Servis. XXI. ibid.
De Lege Junia Norbana, & S. C. Largiano. XXI. ibid.
De Lege Menſia. XXIII. p. 244.
De Lege Viſellia. XXIV. ibid.
De Fideicommiſſariis Libertat. & S. C. Daſumiano. XXV. p. 245.
De S. C. Rubriano. XXVI. ibid.
De S. C. Junciano. XXVI. p. 246.
De S. C. Articulejano. XXVIII. ib.
De S. C. Vitraſiano. XXIX. ibid.
De S. C. Noniano. XXX. p. 247.
De S. C. Claudiano. XXXI. p. 248.
De Lege Vectii Lybici. XXXII. pag. 249.
De Legibus Tutelaribus, & Lege Attilia, Julia, Titia. XXVIII. pag. 250.
De Muliebri Tutela, & lege Claudia. XXIX p. 151.
De Lege Lætoria, XXXV. p. 253.
De Lege Julia, & Pappia Poppæa. XXXVI. p. 254.
De Illicitis nuptiis irritandis ſub Marco. XXXVII. p. 256.
De S. C. Claudiano ad Leg. Papiam. XXXVIII. p. 257.
De S. C. Calviſiano. XXXIX. ibid.
De S. C. Perniciano. XL. p. 258.
De Spadonibus. XLI. ibid.
De Sponſalibus. XLII. ibid.
De Vacatione nuptiarum. XLIII. pag. 260.
De Virginibus Veſtalibus. XLIV. ibid.
De Pœnis imparium, & præmiis parium nuptiarum. XLV. ibid.
De Divortiis libertarum, & aucto jure patronorum ex conjugio. XLVI. p. 261.
De Aucto jure libertorum, & libertarum ex conjugio. XLVII. pag. 261.
De Præmiis liberorum cauſa conſtitutis, & S. C. Claudiano: & de jure trium Liberorum. XLVIII. ibid.
De Præmiis libertorum ex ſuſceptis liberis. XLIX. p. 264.
De Muliebri tutela liberorum gratia ſoluta. L. p. 265.
De Pœnis Cœlibatus, & prohibitione capiendi ex teſtamento. LI. ibid.
De Teſtamentis Conjugum, & Decimis eorum. LII. p. 366.
De Dote conſtituenda. LIII. pag. 168.
De Remiſſione jurisjurandi. LIV. ibid.
De Conditione prohibente Nuptias. LV. p. 269.
De Lege Julia Miſcella. LVI. ibid.
De Fundo Dotali ex l. Papia, & de Jure Latii, & de Jure Italico. LVII. p. 271.
De Divortiis. LVIII p. 272.
De Teſtamentis libertorum, eorumque ſucceſſione. LIX. ibid.
Ad L. Papiam Poppæam de caducis: ſive ad L. Caducariam, & de Vceſimis. LX. pag. 273.
De Jure accreſcendi. LXI. p. 277.
S. C. & Oratio Antonini de Tutorum nuptiis cum pupillis. LXII. pag 279.
S. C. Plancianum. LXIII. p 281.
De Lege Attinia. LXIV. p. 282
De Lege Plautia. LXV. p. 283.
De Lege Scribonia. LXVI. ibid.
De Lege Manilia. LXVII. ibid.

De

Digitized by Google

De Uſufructu earum rerum, quæ uſu conſumuntur. LXVIII. *ibid.*
De S. C. Macedoniano. LXX. p. 284.
Lex Julia de Ceſſione bonorum. LXX. *ibid.*
De S. C. Vallejano. LXXI. *ibid.*
De Lege Cincia, S. C. Æmiliano, & Oratione Marci de tranſactionibus. LXXII. p. 285.
De Lege Cornelia de Teſtamentis. LXXIII. p. 286.
S. C. Neronianum de Legatis. LXXIV. *ibid.*
De Lege Furia. LXXV. *ibid.*
De Lege Voconia. LXXVI. 287.
De Lege Falcidia. LXXVII. *ibid.*
De SCto Trebelliano, Pegaſiano, Aproniano, & Sabiniano. LXXVIII. p. 288.
De Lege Velleja, & ad L. Gallus, ff. de liberis, & poſtumis. LXXIX. p. 290.
De Lege Glicia, ſive de querela inofficioſi teſtamenti. LXXX. p. 293.
S. C. Julianum de petitione hereditatis. LXXXI. *ibid.*
De S. C. Claudiano, ſive de adſignatione libertorum. LXXXII. p. 294.
De S. C. Tertulliano. LXXXIII. p. 294.
De S. C. Ophitiano. LXXXIV. p. 296.
De Lege Cornelia, & Julia Majeſtatis. LXXXV. *ibid.*
Ad L. Juliam de Adulteriis. LXXXVI. p. 299.
De Stupro. LXXXVII. p. 305.
De Inceſtu, & lege Peducea. LXXXVIII. *ibid.*
De Averſa venere. LXXXIX. pag. 307.
De Lege Scantinia. XC. p. 308.
Ad Leg. Plautiam, & Leg. Juliam de vi pub. & vi privat. XCI. pag. 309.
De S. C. Voluſiano. XCII. p. 310.
Ad L. Juliam Repetundarum. XCIII. p. 311.
De Lege Calfurnia Junia. XCIV. *ibid.*
Ad L. Juliam Peculatus, de Sacrilegiis, & de Reſiduis. XCV. pag. 313.
Ad L. Juliam de annona. XCVI. pag. 315.
Ad Leg. Juliam agrariam, ſive de termino moto. XCVII. *ibid.*
Ad Leg. Juliam de ambitu. XCVIII. p. 316.
Ad Leg. Julias Judiciarias. XCIX. *ibid.*
De Lege Cornelia de falſis, & ad S. C. Libonianum, aliaque ad eam adject. C. p. 317.
De Lege Cornelia nummaria. CI. pag. 320.
De Lege Cornelia de injuriis. CII. p. 321.
Ad Leg. Corneliam de Sicariis. CIII. p. 322.
De Leg. Cornelia, & Pompeja de Parricidis. CIV. p. 325.
De Leg. Titia Publicia, & Cornelia de Luſſu. CV. p. 326.
De Furtis. CVI. p. 327.
De Lege Fabia de plagiariis. CVII. *ibid.*
De Lege Remia Petronia, & S. C. Turpilliano. CVIII. p. 329.
De S. C. Silaniano, & Stariliano, ac aliis ad eamdem rem S. C. CIX. pag. 330.
De Lege Aquilia, & de ædium demolitione S. C. prohibita. CX. pag. 332.
De Lege Rhodia de Jactu. CXI. pag. 334.
De Lege Licinia. CXII. p. 336.
S. C. de Religione Sepulchrorum. CXIII. *ibid.*

Digitized by Google

INDEX
SUMMORUM CAPITUM
LIB. DE ROM. IMP.

DE Juſtis Imperii Romani cauſis. I. pag. 139.
De Romani Imperii natura. II. *ibid.*
De Imperio in Republica conſtituto. III. p. 340.
De Principe Romanorum. IV. *ibid.*
Quid ſit Imperare. V. p. 341.
De Origine Imperatoris. VI. pag. 343.
De Cæſareis Magiſtratibus, & de Pontificatu Maximo. VII. *ibid.*
De Tribunitia poteſtate. VIII. pag. 344.
De Cenſura. IX. p 345.
De Proconſulatu. X. *ibid.*
De Jure referendi. XI. p. 346.
De Patris patriæ appellatione. XII. *ibid.*
De Senatoria Imperatoris dignitate. XIII. *ibid.*
De Auctoritate Senatus. XIV. p. 347.
De Republica in Senatum tranſlata, & de Comitiis. XV. *ibid.*
De Judiciis publicis. XVI. pag. 350.
De Conſilio Imperatoris, ſive de Conſiſtorio. XVII. *ibid.*
De Communione Senatus, & Principis. XVIII. p. 351.
De Diſcrimine inter Imperium, & Regnum. XIX. p. 352.
De Legislatione Senatus. XX. pag. 353.
De Conſtitutionibus Principum. XXI. p. 354.
Juramenta in acta Principum, XXII. *ibid.*
De Lege Regia. XXIII. *ibid.*
De vero Legis Regiæ Senſu. XXIV. p. 355.
Animadverſiones in Leg. Regiam. XXV. p. 359.
Ad Legem quod Principi, D. de conſtitutionibus Princip. XXVI. p. 360.
An Princeps ſolutus legibus intelligatur. XXVII. p. 362.
De Auctoritate Senatus, & poteſtatis civilis in militarem ex jure gentium. XXVIII. p. 364.
De Auctoritate Senatus, & poteſtatis civilis, in militarem ex jure Romano. XXIX. *ibid.*
De Auſpiciis, & lege curiata. XXX. p. 365.
Quale fuerit Imperium Cæſarum. XXXI. p. 366.
De Imperatorum creatione. XXXII. p. 367.
De Senatus Auctoritate in creatione Imperatoris. XXXIII. *ibid.*
De Militum jure in creatione Imperatoris. XXXIV. p. 372.
De Remotione Senatorum a Militia. XXXV. *ibid.*
De Jure Civitatis in exercitum. XXXVI. *ibid.*
De Perpetua poteſtate Senatus, in Imperatorem. XXXVII. p. 374.
De Reliquis Senatus juribus, & de conſulari poteſtate. XXXVII. p. 376.
De Falſa Imperii tranſlatione ad Græcos. XXXIX. p. 379.
Quomodo accipienda ſit Imperii diviſio. XL. *ibid.*
De Sede Imperatoris. XLI. p. 380.

Digitized by Google

De Communione Urbis cum Bizantio. XLII. *ibid.*
De Conſtantini jure in Imperii translatione. XLIII. p. 381.
De Conſtantini voluntate in Imperio transferendo. XLIV. *ibid.*
De Privilegiis Urbis Conſtantinopolitanæ. XLV. p. 382.
De Coloniis Romanorum. XLVI. *ibid.*
De Civitate Rom. Italiæ univerſæ. XLVII. p. 383.
De Jure Italico Urbis Conſtantinopolitanæ. XLVIII. *ibid.*
In Jacobum Gothofredum de falſa exæquatione Urbis Conſtantipolitanæ cum Romana. XLIX. pag. 384.
Operis concluſio. L. p. 387.

INDEX
SPECIALIS
RERUM, ET VERBORUM
Totius Operis.

Accenſi, *unde appellati*. pag. 5.
eorum officium, ibid.
Acceptilatio *quod*, *eiuſque formula*. 194.
Accurſius *Florentinus*. 74.
eius alacritas, *&* *induſtria*: ibid.
doctrina, *laudes*, *mors*. 74.
liberos doctiſſimos reliquit. ibid.
Actio *aquæ*, *&* *pluviæ arcendæ*. 132. 133.
Tutelæ. 127.
Finium regundorum. 136.
de Tigno juncto. 153.
Actiones *legis quid*. 21.
quæ eius capita. 187.
Utiles *quæ*. 32.
unde deſcendunt. ibid.
Actus legitimi, *qui dicuntur*: 186.
eorum indoles. 187.
num & quatenus a legis actionibus differunt. 186.
A. Caſcellius. 41.
oblatum Conſulatum recuſavit. ib.
eius ſcientia iuris. 42.
eloquentia & ſcripta. ibid.
Aditio hereditatis *quid*. 192.
quot modis contingebat. 193.
Adoptionis *indoles*. 190.
eius diverſitas & effect. ibid. & 191.
Adrogatio *quid*. ibid.
eius indoles, *diverſitas*, *effect*. ib.
Adulterium *quid*. 277.
unde nomen habet. ibid.
quam habet pœnam. 300.
quam vindictam alteri coniugi, *patrive permittit*. ibid.
num inter deſponſatos committatur. 302.
num concubinam ancillam comprehendat. ibid.
eius auctores, *quibus pœnis afficiuntur*. 303.
accuſandi modus, *cuique ea conceſſa*. 304.
Advocatus *fiſci*. 61.
Ædes *inter vicinas quale ſpatium intercedere debet*. 133.
Ædiles. 28. 29.
eorum munus. 29.
ætas juſta. ibid.
Juriſdictio. ibid.
locus quem in Senatu occupabant. ibid.
Ædiles Curules *unde nominati*. ib.
ex quibus collecti. 28.
eorum habitus & inſignia. 29.
Ægyptii *unde leges acceperunt*. 115.
Ælianum Jus. 21.
Æliis *fratres*. 35.
Ælius Marcianus. 48.
Æmilius Ferretus: 85.
eius facta. ibid.
legati, *& doctoris munere egregie functus*. ibid.
Ærarium *P. R. qui diſpenſabat*. 9.
Ætas 60. *ann*. *generationi leges conſtituerunt*. 256.
& ultra generationi non plane in maſculis inepta. 257.
Africanus *vid. Sext. Cæcil.*
Arborum *cultura dignitas ap. Rom.* 3. & 5.
Albericus de Roſata. 77.

doctri-

Digitized by Google

doctrina illuſtris. ibid.
Advocati, & legati munera functus. ibid.
ius mors. ibid.
Album *Prætoris quid fuit.* 27.
Alciatus. 84.
nullo parturientis dolore natus. ib.
Juriſprudentiæ priſtinum tenorem reſtituit. ibid.
præmiis, honoribuſque ſummis affectus decessit. ibid.
victu abundantiori deceſſit. 85.
eius eſtimatio, & ſcripta. ibid.
Alcibiades *ſe, patriamque perdidit.* 227.
eius mores, ac vitæ ratio. ibid.
Alexander Tartagnus. 81.
eius æmulus And. Barbatius. ibid.
gravi, recteque ingenio fuit. 82.
eius doctrina munera, mors. ibid.
Alfenus Varrus. 42.
ex ſutore Juriſperitus, & Conſul evaſit. ibid.
Servi Auditor. ibid.
huius libri. ibid.
Ambitus, *qui rei?* 310.
Ampliare *reum quid notat.* 311.
Antipater. *vid. Cœl. Ant.* 37. & 38.
Antiſtius Labeo. 42.
ejus Pater, honores & ſtudia. ib.
inſanus ab Horatio appellatur. ib.
Auguſto reſtituit. 43.
Auctor Secta Proculianorum, & Pegaſianorum. ibid.
huius ſcripta. ibid.
Antonius Auguſtinus. 91.
ejus origo. ibid.
a Jure Civili & Pontificio labes abſterſit. ibid.
Epiſcopus ubi. ibid.
ejus laudes, ſcriptaque. ibid.
Antonius Faber. 93.
Apparitores. 4.
Appellatio *a Conſulibus ad Pop. R. licita.* 9.
Aquæ pluviæ *arcenda actio.* 133. & 134.
Arbores *quanto ſpatio a confinio abeſſe debent.* 135
Arborum *cædendarum diſpoſitio.* 134. & 151.
lex ex 12. Tab. 134. & 151.
fructus furti quomodo puniebantur. 151.
de Arena. *vid. Jacob. de Arena.* 76.
Ariſto (*Titius*) *ſummis a Plinio laudibus extollitur.* 47.
Arius Menander. 48.
Severi Imp. negotiis functus eſt. ib.
Armorum *uſus quatenus interdictus.* 310.
abſque armis etiam vis inferri poteſt. 309.
Aſſeſſores *Præfecto Prætorio adſidebant;* 60.
hujus muneris Principes aliquando functi. ibid.
Aſſis *computandi ratio.* 144
Atteius Capito. 43.
æmulus Labeonis. ibid.
conſulatum impetravit. ibid.
adulatus eſt Auguſto, & Tiberio. ibid.
aquarum curationem geſſit. ibid.
ejus ſcripta, & mors. 44
Atinius. 3.
Aufidius Tucca, & Namuſa. 42.
Aufidius. *vid. Cnei.* 40
Azo *Bononienſis.* 73.
ſumme celebris erat. ibid.
ejus auditores, ſcripta. ibid.
mors. ibid.

B.

Balbus. *vid. Lucilius.* 39. & 40.
Baldus. 80.
unde originem ducit. ibid.
Bartoli *diſcipulus, & æmulus.* ibid.
ſerpendi ſtudio deditus erat. ibid.
ejus doctrina, vitaque ratio. ibid.
liberi, mors. 81.
Balduinus, *Bruonienſis.* 74.
ejus dignitas. ibid.
recte JCti titulo indignus. 87.
Baro. *vid. Eaguin. Baro.* ibid.
Bartholomæus a Capua. 75.
ejus doctrina, & honores. 76.
Barnabas Briſſonius. 92.
Advocati, Præſidii, & legati munere functus eſt. ibid.

tertium

rerum veterum inveſtigator acutus. 92.
a Civibus ſeditioſis infeliciter peremptus fuit. 93
Bartolus. 76.
unde ortus. 78.
ſpinis dialecticis Juriſprudentiam diſtraxit. ibid.
eius ſchola. ibid.
laudes. ibid.
ſcripta, ac mors. 79.
Cenſores iniquos habuit. ibid.
inſignia familiæ impetravit. 78.
mors. ibid.
Baſilicorum libri. 66.
quem auctorem habent. ibid.
ad Juſtiniani libros ſupprimendos conſcripti. ibid.
eorum diverſitas, & fata. ibid.
Bellum & Servitutes *cur ad Ius Gentium a JCtis relata*. 110.
Bellum *apud Rom. qui gerebat*. 9. & 14.
eius Jus. 111.
finis eſt pax. ibid.
de Belviſo *vid. Iacob. de Belv.* 76.
Bituricenſis ſchola. 87.
docentium, & diſcentium numero clariſſima. ibid.
Boni *maliue natura qua*. 103.
Bonorum *finis*. 105.
Boſſianus (*Ioh.*) 72.
Brutus (*Marc. Iun.*) 36.
Budæus. 86.
unde originem trahit. ibid.
reprehendendi alios libidine flagrabat. ibid.
eiu officia, honores & ſcripta. ib.
Bulgarus. 71.
cur os aureum appellabatur. ibid.
Bononiæ docuit. ibid.
eius doctrinam pro legibus habebant. ibid.
fata. 72.
Buſtum *quid*. 184.
quo ſpatio ab ædibus diſtare debuerit. 185.
Butrigarius: *vid. Iacob. Butr.* 76.

C.

Cadaverum *Rom. humatio*. 178.
quibus ritibus abſolvebatur. 178. & 180.
uſtio. 178.
unctura. 181.
ſepultura: 178.
num lacrymis perficienda. 181.
quibus ſumptibus promiſſa. 179. & 180.
ſepulcra horumque iura. 184.
Caducæ *res, quæ dicebantur, & quæ modis fiebant*. 274.
quibus relinquenda erant. 275.
quouſque fiſcus ab iis arcetur. 277.
eorum fraudes detegentes præmiis afficiebantur. 279.
Cajus, *noſter ad Iuſtinian. dictus*. 46.
nomine ſpeciali ignotus. ibid.
Inſtitutiones iuris ſcripſit. ibid.
Cajus Aquillus Gallus. 39.
Cajus Caſſius Longinus. 45.
Parentes quos habuit. 46.
avitorum virtutum propagator. ibid.
doctrinæ magis quam bello vacavit. ibid.
Iudæorum Stolam Pontificiam in Romanam poteſtatem redegit. ibid.
in exilium cur actus. ibid.
Cajus Marc. Figulus. 36.
Cajus Liv. Druſus, *eiuſque iuris ſcientia*. ibid.
Cajus Juventius. 40
Calliſtratus. 48.
Caput Civis Rom. *quid complectebatur*. 174.
de eo quomodo iudicandum. 175.
lex duod. tab. ibid.
Capito. 44.
Caſcelius. *vid. A. Caſcellius*. 41.
Cælibes *unde dicti*. 255.
Cælibatus *pœna*. 265.
ex teſtamento alieno nihil capere poterant. ibid.
quouſque iis ex cognatorum teſtamentis capere licuerit. ibid.

qua ætate pœnis premebantur. pag. 266.
hujus ætatis computandæ ratio. ibid.
eorum pœnas omnes ſuſtulit Conſtantius. ibid.
Caſtilioneus, ejuſque ſcripta. 83.
Caſtrenſis. vid. Paul. Caſtr. 82.
de Cauſa peroranda. 163.
quamdiu id licuerit. ib. & 165.
leges duod. tab. 165.
Cautio muciana quid, & a quibus præſtanda. 269.
ejus præſtandæ ratio. ibid.
in quaſi uſufructu quæ. 283.
non poteſt remitti a teſtatore. 284.
fidejuſſoribus præſtanda. ibid.
Celſus pater. 45.
conjurationis auctor pœnam aſtu eluſit. ibid.
Liciniæ nepoti offenſus, ibid.
Celſus filius. ibid.
Adrianum conſiliis juvit. ibid.
libros plures ſcripſit. ibid.
Cenſores. 5.
eorum officium. ibid.
dignitas ac poteſtas. ibid.
Cenſus natura. ibid.
quis eum inſtituerit. ibid.
Cenſura Magiſtratus ejuſque indoles. 55.
morum Præfectura poſt appellabatur. ibid.
ab Imperatoribus etiam exercita. ibid.
Cerbidius Scævola. 49.
diſcipulis, & eruditione clarus. ibid.
Ceres legiſlatrix qualis fertur. 115.
Ceſſio in jure quid. 189.
quibus ritibus peragatur. ibid.
Ceſſio bonorum quid. ibid.
quid permittetur. ibid.
quem effectum habet. ibid.
Charondas, legiſlator Græcus. 116.
Cinus Piſtorienſis. 76.
Juris ſtudio, & Poeſi clarus. ibid.
Jus Pontificium perſtrinxit. ibid.
eius diſcipuli. ibid.
Cives medii generis, qui dicendi. 233.
ſunt optimi in Republ. ibid.
Civile jus. 1.
Civilis poteſtas quid. 111.
Civis Rom. 175. & 176.
de eius capite quomodo iudicandum. 176.
inferioris ſortis. 8.
eorum numerus qualis Athenis. 173.
Civitas quid. 112.
Civitas ſine lege corruit. 228.
eius natura, unde æſtimanda. 221.
in humana repræſentatur. ibid.
eius ſtatus optimus quando. 236.
eius ſtatus miſtus quando adeſt. 234.
perturbatur quando occurrit. 224.
Claſſes P.R. quot. 7.
ſingula quot receperunt. ibid.
quot centurias complexa. 8.
Claudius rei navali ſtuduit. 128.
præmia ingentia naves fabricanti poſuit. ibid.
Clientes Romani qui erant. 128.
eorum officium. ibid.
Cn. Aufidius. 40.
eius cæcitas ac ſcientia. ibid.
Cn. Trebatius Teſta, eiuſque ſtudia. 41.
Codex Juſtinianæus unde collectus & quando editus. 62.
Cogitatio num, & quatenus puniendia. 288.
Collegia quæ fuerint conceſſa. 143.
habuerunt iura. ibid.
Comitia. 15.
a Conſiliis quomodo differunt. ibid.
eorum habendorum ratio, & tempus. ibid.
ſuffragia. ibid.
Centuriata. ibid.
Curiata horumque ætas. ibid.
Tributa eorumque poteſtas. ibid.
Comperendinare rem quid. 311.
horum poteſtas & habendorum tempus. 17.
Concubina num adultera. 302.
Conditio quævis nuptias impediens pro non adiecta habetur. 269.

etiam

etiam ſi in aliam perſonam concepta. 270.
Conjuges *quam hæreditatatis portionem mutuam capere poſſunt.* 266.
ex alieno teſtamento libere capiebant. 267.
prohibitio ſolidi inter eos capiendi ſublata. 268.
Conjugum *Jura ex LL. duod. tab.* 128.
Confinii *ſpatium quod:* 135.
Conſilium, & concilium *quomodo differunt.* 15.
Conſtantia *Henric. Imper. uxor.* 46.
ann. peperit. 257.
Conſules Pop. Rom. 8.
eorum ratio conſtituendorum. 9.
ætas, & officium. ibid.
officium annuum. ibid.
Poteſtas, ac auctoritas. ibid.
belli gerendi ſummam habebant. 9. 10. & 14.
minores tribunis plebis. 8.
ab iis ad Pop. Rom. appellabatur. 9.
veſtitus. ibid.
quo tempore magiſtratum inierunt. ibid.
etiam Imperatores fuerunt. 54.
Cœlius Antipater *hiſtoricus.* 37. & 38.
Cœlius Sabjnus. 47.
apud Veſpaſianum Imp. magnæ auctoritatis. ibid.
ab eo Sabinianorum appellatio proceſſit. ibid.
eius ſcripta. ibid.
Cœpolla. 83
Cœtus *nocturni prohibiti.* 158.
Coronarum uſus *quatenus permittebatur.* 183.
lex duod. tab. ibid.
Corpus *nullum edit motum.* 222.
menti ſubiectum eſſe debet. 223.
Coruncanus *vid. Tiberius.* 35.
Creditorum *ius in debitores damnatos.* 170.
Cretio *quid.* 192.
Cujacius *vid. Jacob. Cuiac.* 89.
Culei *pœna in parricidiis num ſublata.* 326.
Cura *ſeu Curatio quid.* 126.
Curiæ Pop. Rom. *quot.* 7.
unde dicta. ibid.
Curiones *unde denominati.* ibid.
Curtii *fratres.* 83.

D.

Dardanarii *qui appellati.* 315.
Debitoris *condemnati, & iuſto tempore non ſolventis pœna quæ.* 170.
Decemviri Rom. 121.
Decemviriale jus. 19.
Deciſiones 50. Juſtiniani. 63.
Codicè inſerta. ibid.
quem ordinem obſervant. ibid.
Decii. 83.
Decreta Principum. 58.
Depoſitæ rei *dolus quomodo punitur.* 152.
Dies *iuſti qui dicebantur.* 169.
prœliares qui. ibid.
dies nominalis infantum, qui Græcis fuit. 267.
legatorum quando cedit. 283.
Digeſta Juſtin. *eorumque natura.* 61.
unde denominata. ibid.
eorum collectores. ibid.
in Græcam linguam tranſlata poſtea. 62.
Dii gentilium, *eorumque nomina diverſa unde orta.* 176.
illos colendi ratio apud veteres diverſa. ibid.
Dinus, *doctrina clarus.* 75.
librum ſextum Decretal. compoſuit. ibid.
mœrore obiit. ibid.
Diſputationes fori *quid.* 31.
Delatorum pœna. 278.
Divinatorum pœna. 325.
Divortio *facto, ad quem dos perveniebat.* 281.
quomodo prægnans mulier ſibi conſulere poteſt. ibid.
& denunciatione prægnationis facta quid marito obſervandum. 282.

Digitized by Google

quomodo denunciatio, quibus, & quot perſonis facienda. 282.
Divortia, *quibus permittebantur.* 130.
mutuo conjugum conſenſu ſine ulla cauſa erant conceſſa. ibid.
primum rariora, poſt frequentiora. ibid.
de iis leges 12. Tab. ibid.
Juſtiniani diſpoſitio. ibid.
quid juris apud Athenienſes. ibid.
qua damna marito inferebant. 272.
Dominii *acquirendi ratio quotuplex J. C.* 134.
Dominationes *injuſta qua ratione conſervantur:* 229.
Domitius Labeo. 47.
Domitius Ulpianus. 50.
Imperium Alex. Severi conſiliis rexit. ibid.
Chriſtianorum hoſtis ſummus. ibid.
ſcribendi genus. 51.
eius fatu. ibid.
Domus, *ſeu ædes quatenus dirui vetabantur.* 334.
Dotem, *qui conſtituere tenentur.* 268.
quibus conſtitui oportet. ibid.
filia naturali tantum Pater non conſtituit. ibid.
matrimonio diſſoluto quis lucratur. 281.
Draco *malum quomodo æſtimavit.* 116. & 117.
Druſus *vid.* Cajus.
Duarenus. 87. & 88.
ejus origo, auditores, mors. 88.
Cujacium habuit infenſum. ibid.
Duodec. Tabulæ, *vid.* Tabulæ.

E.

EDictum *in albo quis propoſuit.* 26.
perpetuum *quotuplex.* ibid.
Adriani. 27.
Cornelianum. ibid.
Emancipatio *quotuplex.* 190.
ejus effectus. ibid.
Enguinarius Baro. 87.
aliorum oppoſitionibus potiſſimum clarus. ibid.
Epiſtolæ Principum. 59.
Equeſtris ordo Pop. Rom. 1.
ex quibus conſcriptus. 1. & 2.
ſeminarius Senatus. 2.
ejus inſignia. ibid.
Equites Rom. *unde denominati.* ibid.
quo ſenſu fuerint lecti. ibid.
cenſu diminuto ad plebejos tranſibant. ibid.

F.

FAbius Sabinus. 48.
cupite damnatus vitam quo modo ſervavit. ibid.
Fabius Sabinus *filius.* ibid.
Cato cur dictus. ibid.
Fallaciſſimi, *qui ſunt.* 235.
Famoſus libellus *quid.* 150.
diverſa ejus coercendi ratio. 155.
de eo Lex duod. Tab. ibid.
Ferrettus, *vid.* Æmilius Ferr. 85.
Fideicommiſſa *quid.* 288.
eorum inreducendorum cauſa. ibid.
veteri iuriſprudentia ignota. ibid.
Fiduciarius *quatenus hæredi præfertur.* 278.
Figulus, *vid.* Cajus.
Filii *cur natura in Patris poteſtate ſunt.* 233.
Filiusfamilias *non ad uxorem ducendam, ſed Pater compellitur.* 268.
Finium regundorum *Judicium.* 136.
Fiſci Advocatus. 61.
Fiſcus *dotem ex ſolutis imparium ætate nuptiis lucratur.* 260.
eius augendi varia cauſa, & leges conſtituebantur. 273.
leges reſtrinxerunt JCti. 277.
eius ius in bona caduca quale. 274.
Flavianum jus. 19. 20. 185. & 186.
Fœminæ *quamdiu poſt mariti mortem, aut repudium a novis nuptiis abſtinere debent.* 260.
Fœminæ, *vid.* Mulieres.

vi-

Digitized by Google

viris natura ſubiecta ſunt. 108.
Fori diſputationes *quid.* 31.
Formula *lictor lege age quando utebantur.* 227.
Fragmenta *legum Regiarum.* 117.
duodecim Tab. 195.
Franciſcus Hottomannus. 88.
illuſtri familia oriundus. ibid.
mutavit avitam religionem cum bonorum damno inſigni. ibid.
ejus fata adverſa. ibid.
Jurium peritiſſimus, atque orator fuit. ibid.
reprehendendi ſtudii amans. ibid.
ejus laudes & officia. ibid.
Fundus *Italicus quid.* 271.
Funeris ſumptus *ſupra modum qui expendere ſoliti fuerunt.* 179.
eorum erogandorum modus qui & cur fuerit praeſcriptus. 180.
LL. duod. Tab. de iis, ac de humatione. 584.
Furta, *eorumque natura.* 148.
diſtinctio. ibid.
per lancem & licium *quæ.* 149.
nocturna *cur gravius punienda.* 148.
diverſimode puniebantur. ibid.
frugum, *quam pœnam merentur.* 151.
apud Ægyptios & Lacedæmones impunita. 148.
quo modo apud Athenienſes puniebantur. ibid.
de iis ll. duod. Tab. 149.

G.

Glans legenda. 135.
lex duodecim tab. ibid.
Gothofredus. 93.
Goveanus. 85.
Ariſtotelis defenſor ſtrenuus, ibid.
ingenio acuto, & veloci claruit. ibid.
laudatus nimium a Cujacio. ibid.
Græcia *aliis populis leges dedit.* 116.
Gregorius Tholoſanus. 93.
Grotius. ibid.

H.

Hæreditas *non adita ad quem devolvitur.* 278.
Num, & quibus caſibus ad hæredes tranſmittitur. 277.
Delata quæ dicitur. 269.
Repudiata, aut omiſſa cui cedit. 277.
ejus pars repudiata num cum onere accreſcat. ibid.
Hæreditas. 141.
ejus diviſio quot modis contingit. ibid.
leges duod. Tab. de ea. ibid.
Herennius Modeſtinus. 51.
Ulpiani diſcipulus. ibid.
Græca & Latina peritus. ibid.
eius dignitas. ibid.
Hermogenianus *nihil novi prodidit.* ibid.
Heſiodus *cur laudandus.* 228.
Homicida, *qui dicitur:* 322.
Homicidium *quid, ejuſque pœna.* 159. & 322.
quando cupiditatibus maxime indulget. 226.
apud veteres parricidium nuncupabatur. 159.
Homines novi. 4.
Homo *duplici natura praeditus.* 105.
Honorarium Jus. *vid.* Jus, honor, 19. & 29.
Horas *Romani olim non horologio, ſed ruſticorum more diſtinguebant.* 164.
Hortenſius (*Quintus*) 16.
Hugolinus a Porta Ravennate. 72.
libros feudorum authenticis attexuit. ibid.
ejus mors. ibid.
Humiliores *de juſtitia cur ſolliciti.* 230.

Digitized by Google

I.

Jacobus Ardizonus. 75.
Feudorum librum reliquit. ib.
Jacobus de Arena. 76.
Jacobus de Belviſo. ibid.
Jacobus Butrigarius. ibid.
diſcipulum habuit Bartolum. ibid.
Jacobus Cujacius. 89.
ejus origo. ibid.
diſſidia quæ habuit. ibid.
aliorum induſtriam & ingenium ſuperavit. 90.
ejuſdem fama, inſignis, officia, honores. ibid.
ejus ſcripta plurima. ibid.
mors. 83.
Jaſon Maynus. 82.
ex Concubina natus. ibid.
luxuriæ deditus ad frugem cur rediit. ibid.
inimicitias habuit. ibid.
ejus honores, & munera: ibid.
eruditio ſcripta. ibid.
ſenio confectus obiit. ibid.
Ignobiles *qui.* 4.
Imperator Rom. 52.
Senatoriam dignitatem gerebat: 55.
Pontificatum, Cenſuram, Tribunitiam poteſtatem, Conſulatum, Proconſulare imperium gerebant ſimul. ibid.
Auguſtus. 54.
cur Auguſti, Imperatoris & Cæſaris nomen receperit. ibid.
alias Octavius Dictator appellabatur. ibid.
Summam Reip. re magis quam nomine geſſit. ibid.
Tribunitiam poteſtatem, & Cenſuram adminiſtravit. ibid.
Juſtinianus. 61.
ancipitis famæ. ibid.
quo anno imperio potitur. ibid.
quæ bella geſſit. 62.
Leges Civiles in ordinem & libros congeſſit. ibid.
ejus virtutes vitiaque. ibid.
Libri, Codex, Digeſta, Inſtitutiones, Deciſiones, Novellæ, quos ſuo loco invenies. 62.
Imperium *quinam naturâ gerunt.* 224.
a corporis potentia non deducendum. 223.
merum, & mixtum quid. ibid.
num, & quâ ratione homini in incontinentia competat. 222.
Imperium *alterum, qui natura ſubjiciuntur.* 223.
Imperium *unde ortum.* 112.
eius introducendi neceſſitas. ibid.
Incendium *ejuſque pœna.* 160.
quam Leg. duod. Tab. habet. 161.
Incendiarii, *eorumque pœna.* 325.
Inceſtus *inter quos committitur.* 305.
Quotuplex eſt. ibid.
ejus pœna hujuſque diverſitas. 307.
Indignus, *qui dicitur.* 276.
illi, qui relicta quouſque auferenda. ibid.
quis capere poteſt. 275.
Indulgentia *in hoſtes.* 175.
Infantes *Romani ante triennium a mamma non depellebantur.* 268.
Ingenui *nomine qui comprehendebantur.* 256.
Ad Ingenuitatem quando quis provocare poterat. 247.
Injuriæ *realis diverſa ſpecies.* 155.
puniendæ ratio. ibid.
Inſtitutiones *Juſtin.* 62.
quando editæ. 63.
quis compoſuerit. ibid.
eorum dignitas & auctoritas. ibid.
Interſtitium *ſeptem quod.* 135.
Interpretes. 4.
eorum munus & ratio. ib. & 30.
æſtimatio. 59. *quomodo iis utendum.* 94.
Interpretes Græci *qui.* 30.
Joannes Boſſianus. 72.
Irnerius. 69.
ejus ætas. ibid.
Juriſprudentiæ reſtaurandæ adjutor. ib.
Scholæ Irnerianæ auctor. 70.
Bononiæ Profeſſor fuit. ibid.
Judicis *ea ædes ingredi litigantes prohibebantur.* 316.
Julius Paullus. 51.

Ul-

Ulpianum diſciplina & honoribus auxit. 51.
ſtylo fuit gravis & iuris tenax. ibid.
huius ſcripta. ibid.
Julius Mauritianus *quo tempore vixit.* 48.
Juramenti *remiſſio quantum Reipubl. noceat.* 225.
a quo fieri poſſit. 269.
Julius Cæſar *ſui, & Patriæ perditor.* 238.
ejus mores, vitæque ratio. 227.
Juriſdictio *quotuplex in Urbe Roman. erat.* 25.
earum numerus. 26.
Juris *diviſio apud Rom. unde petenda.* 16.
Juriſconſulti Rom. 29.
eorum honor ad dignitas. ibid.
officii ratio. ibid.
in jure aucteritas. 30.
diverſitas in philoſophiæ ſectis. 32.
Reſponſa: hac obſignata Judici tradenda. 31.
diſſidia. 34.
Icti *noſſe debent legiſlatores agere.* 238.
Icti Sabiniani & Proculiani, *horumque ſeries.* 33.
cur ita appellabantur. 46.
Juriſprudentiæ *dignitas.* 238.
Juriſprudentia *unde nata.* 19.
priſca quid complectebatur. 21.
quæ e Philoſophiæ ſectis nititur. 33.
a quo in ordinem redacta. 32.
Caſſianorum, & Proculianorum. 33.
quot ſcholis docebatur publicis. 66.
ejus ætas quotuplex. 35.
Juriſprudentiæ antiquæ *indoles.* ibid.
tempus ac duratio. ibid.
mediæ *indoles & duratio.* ibid.
novæ *tempus.* ibid.
noviſſimæ *natura & tempus.* ibid.
Juſtinianææ *fata adverſa.* 67.
reſtitutio. 68.
Jus *accreſcendi quando obtinet.* 277.
ejus indoles. ibid.
num inter legatarios obtinet. ibid.
num repudiata portio cum onere accreſcat. ibid.
Jus Ælianum *unde profectum.* 21.
Jus Decemvirale *unde dictum.* 20.
Jus duodecim Tabularum. *vid. leges duob. tab.* 19.
Jus Gentium. 108. & 110.
Jus Flavianum. 19. & 185.
ejus indoles & differentia a Jure Civili. 28.
Jus Honorarium *unde natum.* 20.
Jus Italicum *quid.* 271.
quomodo Cujatius interpretatur. ibid.
Jus *latii quid.* ibid.
Jus *quiritum cur optimum dictum.* ib.
Jus referendi. *vid. referendi.* 55.
ejus ſumma. ibid.
Jus naturæ. 103.
Jus Papirianum. 19.
Jus Patrium. *vid. Patrium.* 122.
Jus Romanum *unde manavit.* 116.
Jus ſine ſcriptis. 31.
Jus Sacrum. 365.
Juſtinianus. *vid. Imperator.*
Juſtitia *cur potentiores non ſollicitos habeat.* 227.
menti, natura, impreſſa. 228.
optimum Civitatis ſtatum induxit. ibid.
Juventius, *vid. Cajus Juv.* 40.

L.

Labeo. *vid. Antiſt. Lab. Item Domitius.* 43.
Lacedæmonii *cur nonniſi cum adulta nuptias inire ſolebant.* 259.
Latrones *cur juſtitiam non plane deponunt.* 227.
Laterculum *maius & minus.* 57.
Codex erat officiorum. ibid.
eius Curam qui gerebat. ibid.
Legati *ante obitam legationem privatis rebus involvi vetabantur.* 312.
Legationes *quis Romæ excipiebat.* 9.
quo in loco excepta. 10.
Legatorum *dies quando cedit.* 277.
Legatum *non agnitum cui defertur.* ibid.
cur a fideicommiſſo ſeparatum fuit. ibid. & 408.

Leges *ſeciales, quæ appellatæ.* 222.
Lex, *leges quid.* 225.
naturæ obſequi, non imperare debet. 257.
venia cur rare concedenda. 228
a quibus ferri poterat. 173.
ratio ferendæ ejus. 13. 17. 19. & 172.
publicandæ. 17.
approbandæ. 14.
improbandæ modus, & formula. ibid.
abrogandæ modus. 173.
de iis lex 12. tab. 374.
Legis actiones. 21.
Lex M. *Acilii Glabrionis quæ:* 311.
Lex Ælia Sentia *quo tempore lata.* 240.
ejus natura. ibid.
ejus auctor qui. ibid.
ſublata ex parte a Juſtiniano. ibid.
cavet de patrono libertum inopem negligente. 241.
certam ætatem manumittentis, & manumittendi præſcripſit. 242.
Lex Aquilia *eiuſque auctor.* 333.
in univerſum de damno culpa per hominem dato reſarciendo diſponit. 332.
capita tria complectitur. 143.
quæ horum ſumma. ibid.
æſtimatio damni quomodo inſtituenda. ibid.
eius actio adverſus heredes nonniſi ex damno dato locupletiores ſint conceditur. ibid.
Lex Atinia, *eiuſque indoles.* 22. 282. & 283.
eius ætas. 283.
rei furtivæ uſucapionem concedit. ibid.
Lex Atilia. 22.
Lex Aufidia. 23.
Lex Bæbia. ibid.
Lex Calfurnia junia. 311.
Prætorem conſtituit, qui de rapinis magiſtratuum provincialium iudicaret. ibid.
Lex Cincia *quando prodiit.* 285.
eius auctor. ibid.
dona ob cauſas orandas accipere vetat. ibid.
in deſuetudinem trahebatur. ibid.
reſtituitur ſub Auguſto. ibid.
limitata, & dona ad certum modum reducta ſub Claudio. ibid.
Lex Cornelia de falſis, *eiuſque auctor.* 317. & 318.
inſtrumenta, & quamvis veritatis mutationem in alterius præiudicium vetat. ibid.
eius pœna, harumque diverſitas. ibid.
ad eam quatuor SCta revocantur horumque indoles. ibid.
Lex Cornelia de injuriis, *eiuſque auctor.* 321.
iniurias manu illatas, eumque, qui in alienam domum irruperit, perſequitur. ibid.
duplicis generis actiones prodit, quam pœnam reis conſtituit. ibid.
Lex Cornelia Nummaria, *eiuſque auctor.* 320.
pretioſiori metallo deterius infundere, monetamque adulterare vetat. ibid.
eius pœna. ibid.
Lex Cornelia de Repetundis. 221.
Lex Cornelia de ſicariis. 322.
Civium vitam ab inſidiis ſceleratorum tegit. ibid.
unde denominata. ibid.
eius pœna. 323.
Lex Cornelia de Teſtamentis, *eiuſque auctor.* 286.
confirmat teſtamenta in Urbe ab eo condita, qui apud hoſtes obiit. ibid.
Lex Cornelia de Veneficiis. 323.
eius introducendæ ratio. ibid.
homines veneno fraudolenter necare prohibet. ibid.
quam pœnam conſtituit. ibid.
Lex Clodia. 23.
Lex Duillia *populo cum primis ſubvenit.* 15.
Lex Duodecim Tab. 19.
earum collectores qui. 20.
colligendarum ac componendarum ratio. ibid.
conditores. 35.
ordo. 321.

dis

Digitized by Google

diverſa denominatio. 122.
num æneis an eboreis tabulis inciſa. 120.
cur plures a Cicerone ficta fuerint. 94.
quos habuerunt ſcriptores. 122.
Lex Fabia de Plagiis, *ejuſque auctor.* 328.
eum qui hominem invitum celavit, detinuit, &c. damnat. ibid.
Lex Falcidia, *unde appellatur.* 388.
quo anno lata. ibid.
hæredi quartam hæreditatis partem ſalvandam reliquit. ibid.
ad ſucceſſiones ab inteſtato, donationeſque mortis cauſa fuit extenſa. ibid.
Lex Fabia. 23.
Lex Falcidia Furiæ, & Voconiæ.
legis vires fregit. ibid.
Lex Furia, *ejuſque auctor.* 286.
certum modum legandi, & mortis cauſa donandi præſcripſit. ibid.
a teſtantibus callide quomodo eludebatur. ibid.
Lex Fuſia Caninia, *ejuſque indoles.* 238.
eius lator qui. ibid.
quando lata fuit. ibid.
num fideicommiſſarias libertates contineat. ibid.
Cuiacii, de ea, ſententia. 239.
Lex Glicia ex l. 4. ff. de inoff. teſt. *inveſtigatur.* 293.
ejus fundamentum eſt querela inofficioſi teſtamenti. ibid.
Lex Hoſtilia, *eiuſque ætas incerta.* 327.
Procuratori certa ratione furti agere indulgebat. ibid.
Lex Julia de adulteriis, *unde nomen, & ortum trahit.* 299.
Adulterium aliaque libidinis crimina omnia coercet. ibid.
eius pœna, harumque diverſus modus. 300.
Lex Julia de ambitu. 316.
quam pœnam conſtituerit. ibid.
munera, & honores pecuniis impetrare vetat. ibid.
Lex Julia de maritandis ordinibus; *quæ.* 352.
mulieri ad dotem Tutorem dedit. 253.
Lex Julia Majeſtatis, *unde nomen ducit.* 297.
Imperantis, & Reipublicæ ſecuritati proſpicit. 296.
quæ crimina proprie complectitur. 297.
eiuſdem pœna, harumque diverſa ratio. 296.
illas quouſque ad alios criminis aut reos pœna ſenſum extendat. 298.
Lex Julia Miſcella, *unde denominata.* 269.
Cautionem Mutianam introduxit. ib.
eam Juſtinianus temperavit. 270.
Lex Julia peculatus, *unde nomen habet.* 314.
Furta pecuniæ publicæ vetat. 313.
eius pœna antiqua quæ. ibid.
hodierna. 314.
quinquennio præſcribitur. 315.
Lex Julia de vi, *eiuſque auctor.* 309.
armorum uſum, tumultus, alioſve actus vi patratos prohibet. ibid.
Lex Julia de Annona, *eiuſque auctor.* 315.
alimenta dolo quocumque modo cariora reddere vetat. ibid.
ſervorum mulierumque delationes recipit. ibid.
quam pœnam conſtituit. ibid.
Lex Julia Agraria, *ejuſque auctor.* ib.
agrorum terminos movere, fineſque turbare prohibet. ibid.
quam pœnam reis decernat: ibid.
Leges Juliæ judiciariæ, *cur conſtitutæ.* 316.
domum Judicis litigantes ingredi, aut duos reos uno tempore convenire, aliaque vetabant. ibid.
quomodo limitari, & interpretari ſolent. ibid.
Lex Julia manumiſſionis, *eiuſque auctor.* 243.
Principem a ſolemnitatibus manumiſſionis abſolvit. ibid.

Lex Julia & Pappia Poppæa. 254.
ejus auctores. ibid.
ſerenda neceſſitas, atque dignitas. ibid.
cælibatum prohibuit. ibid.
infamiam, qua cælibes laborabant, ſuſtulit. 255.
Conjugis, & liberorum multitudini præmia conſtituit. ibid.
auctorum ex alieno teſtamento partem in ærarium tranſtulit. ibid.
a JCtis reſtricta, & variis reſponſis implicata fuit. ibid.
quomodo utraque a ſe invicem differunt. 254.
Capita diverſa complectuntur, quæ eruit Gothofr. 255.
Lex Junia Norbana, *quando lata.* 21. & 243.
de ſervis in convivio epiſtola manumittendis eum primis diſponit. ibid.
Lex Jun. a Jun. *Penno lata.* 311.
Magiſtratuum provincialium avaritiam punit. ib.
Lex Icilia *Tribuno ad Populum loquenti contradicere vetat.* 15.
Lex Julia, & Titia. 21
Lex Julia *de* Reſiduis. 23.
Lex Julia *de* Sacrilegio. ibid.
Lex Julia Repetundarum. 23. & 311.
Magiſtratus avaritiæ obicem poſuit. ibid.
Lex Lætoria *terminum pubertatis ad ann. 25. poſuit.* 253.
adoleſcentibus luxurioſis curatores ordinavit. 254.
circumventis ſuccurrebat. ibid.
horum ſtipulationes prohibuit. ibid.
Lex Licinia *ſocietati contra ſocium qui partem ſuam dolo, e alienavit ſuccurris.* 336.
Lex Mamilia *ejuſque auctor.* 283.
Lex Menſia, *ejuſque ſumma.* 244.
Lex Naturæ *vid.* Natura. 103.
Lex Petronia, *ejuſque auctor.* 23. & 243.
in dubiis ſententiis pro ſervi libertate decidendum præcipit. ib.
non Domini ſed Judicis arbitrio ſervos ad beſtias damnari vult. ib.
num de iis, qui accuſationem deſtituunt etiam diſpoſuerit. ibid.
Lex Peducea, *ejuſque indoles.* 225.
Lex Pedia. ibid.
Lex Petilia. ibid.
Lex Plautia. 283.
eius auctor M. Plautius Syl. ibid.
res vi poſſeſſas uſucapi prohibet. ib.
Lex Plautia, *ſive* Plotia *de vi publica, & vi privata.* 309.
eius auctor. Publ. Plautius. ibid.
publicæ ſecuritati proſpexit. ibid.
Lex Plautia. 22.
Lex Publicia, & Titia *ludos lucri cauſa inſtitutos circumſcribit.* 326.
quos ludos excipit. ibid.
quam coercitionem in ludentes ſtatuit. 327.
Lex Regia *quid complectitur.* 56.
eius fragmenta. 118.
Lex Remmia *incerto, diverſoque nomine producitur.* 329.
ejus auctor certus non determinari poteſt. ibid.
infamiæ littera K. in fronte imprimenda ſubjicit eos, qui per calumniam aliquem publico judicio accuſarunt. ibid.
ex ea damnati, frontis non integræ, dicebantur. ibid.
Lex Rhodia de Jactu, *unde appellata.* 334.
eius auctores, & collectores, quæ de damno mercium ejectione navis levandæ ergo facta reſarciendo, agit. ibid.
ratio damnorum æſtimandorum. ibid.
Lex Scantinia, *eiuſque auctor.* 308.
Adoleſcentes venere corruptos, eorumque corruptores coercet. ibid.
Lex Scribonia, *eiuſque auctor* 283.
ſervitutum uſucapionem quatenus ſuſtulit. ibid.
libertatem uſucapi non impedit. ibid
Lex Titia. *vid.* Publicia. 326.
Lex Tullia. 23.
Lex Viſellia, *quando lata.* 244.

va-

varie denominatur. 244.
capita ſua non habet amplius integra: ibid.
ſextantium ſumma, quæ. ibid.
ſublata a Juſtiniano. 245.
Lex Voconia, *eius auctor.* 287.
libertatem legandi, & fœminarum ſucceſſionem circumſcripſit. ibid.
Lex Vectii Lybici. 22.
Lex Velleja. ibid.
Libelli, *eorumque indoles.* 59.
ſub Auguſto, & Jul. Cæſare primum invaluerunt. ibid.
Liberi, *quæ præmia habuerunt.* 262.
qui liberos habebat, alteri in Magiſtratus petitione præferebatur. ibid.
quæ præmia Lacædemoniis attulerunt. 263.
ſimulata adoptione quæſiti non proſunt. ibid.
ſinguli annum addebant ad parentis ætatem. ibid.
ſuſcepto munere nati num proſunt. ibid.
nullis publicis ſinguli inſcribebantur. ibid.
eorum computandorum ratio. ibid.
numerus qui ſufficit, & unde probandus. ibid.
numero inſunt qui bello ceciderunt. ibid.
numerus Principis gratia interdum impetrabatur. 264.
qualis matrem a tutela liberat. 265.
præmia num a Theodoſio ſublata. 264.
quæ ratione ad Latinos & libertos pertinuerunt. ibid.
Liberta *non poteſt Patrono invito a nuptiis diſcedere, ut ad novos tranſeat.* 261.
diſcedens invito Patrono a nuptiis quæ damna ſentit. ibid.
ei nuptiæ concubinatu interdictum non ſponſa. ibid.
Liberto *quando equeſtris ordo conceſſus videbatur.* 245.
Liberti *aureo annulo uti poterant*, ib.
eorum præmia ex nuptiis, & liberis. 262. & 264.
Libertatis *quæſtio ſub Auguſto mota.* 239.
datio, virtutis præmium. 240.
Latinæ *indoles.* 243.
hæc ſublata a Juſtiniano. 244.
Libertis *latina conſequenda varia cauſa.* ibid.
fideicommiſſaria indoles. 245.
Libertatis *iusiurandum de nuptiis non ineundis cur remiſſum.* 268.
quam bonorum partem Patrono relinquere tenebantur. 272.
Libertus *ingratus quomodo puniebatur.* 242.
Libido *adoleſcentum averſa quæ.* 307.
Licinius Proculus. 44.
diſciplinæ Nervæ Patris ſui ſectator. ibid.
magnam in iure auctoritatem obtinuit. ibid.
ab eo Schola Proculianorum dicta. 45.
Lictores *eorumque officium:* 4.
Lis & jurgium *quomodo differant.* 136.
Longinus, *vid.* Caj. Caſſ. Long. 45.
Lotharius *Cremonenſis.* 73.
æmulus Azonis. ibid.
armis præcipue claruit. ibid.
rei eccleſiaſticæ parum favebat: ibid.
L. Lucilius Baldus. 39.
Stoicæ Philoſ. princeps. ibid.
Ludos *qui dirigebat.* 28.
Luſtrum *cur quinquennium denominatum.* 5.
Lucii Atilii *æſtimatio.* 35.

Magi-

M.

MAgiſter *officiorum Principis Palatium regebat*. 57.
Magiſtri *Scriniorum eorumque officium, & numerus*. 60. & 61.
Magi, *eorumque pœna*. 325.
Magiſtratus *in fide continendi ratio*. 228.
num Plebeii ad eum adſpirare debeant. ibid.
cur rationes ab iis poſcenda. 236.
Mancipatio *quid ſignificet*, 141. & 188.
eius indoles, & effectus. 188.
quas LL. duod. Tab. habet. 142.
Mancipium *quid*. 137.
Mancipi res *quæ*. ibid.
Manlius Torquatus. 36.
eius munera, honores, animique conſtantia. ibid.
ipſe adverſus filium ſuum ſententiam tulit. ibid.
Manumiſſio *quotuplex*. 192.
eius ritus, & effectus. ibid.
per eam Civis Reipubl. dabatur. 240.
eius libertatem reſtituit Juſtinianus. ibid.
nominatim facienda. ibid.
in fraudem creditorum facta invalida. 241.
Domino ſolvendo haud exiſtenti quatenus permiſſa. ibid.
Manumittentis *ætas iuſta, & limitata*. 240.
ex huius domo quantum efferre licuerit. ibid.
Manumittendi *vindicta ætas*. ibid.
licentia cur reſtringebatur. 239.
Maranus. 93.
Marcellus (*Ulpius*) 48.
Marcus Cato: 35.
eius eruditio & dignitas. ibid.
Marcianus. 48.
Marc. Jun. Brutus. 36.
Martinus, *Cremonenſis*. 16.
eius origo, & vita. ibid.
ambitio ſingularis. ibid.
agnati inter Principes relati. ibid.
adverſarium Bulgarum habuit. ibid.
adulatus eſt Friderico. ibid.
qua morte perierit. ib.
Maſiniſſa. *Rex* 86. *annorum liberos procreavit*. 346.
Maſurius Sabinus. 45.
doctrina Atteii Capitonis ſucceſſor. ibid.
auditorum liberalitate vixit. ibid.
primus de iure, publica auctoritate reſpondendi ius nactus. ibid.
Equeſtrem ordinem virtute acquiſivit. ibid.
Mauritianus (*Jun.*) 48.
Menander *vid.* Arius Men:
Miniſterium *publicum quid*. 311.
Monetæ cudendæ *ſcientiam unde Romani didicerunt*. 109.
Morbi *natura rationalis*. 106.
Mornacius. 93.
Mulieres *Rom. perpetua ſuberant tutela*. 151.
nubentes ius familiæ quando amittebant. ibid.
innupta agnati tutela ſuberant. ibid.
puberes num a tutela per Ulpianum fuerint liberata. ibid.
Mulierum *puberum tutelam Juſt. abrogavit*. 252.
Mulieres *pragnantes id intra*. 28. *dies a divortio marito denunciare debent*. 281.
huius denunciationis diverſitas, ac effectus. 282.
qui, & quot ad hanc denunciationem mittendi. ibid.
Munera *cur divitibus ſolis non deferenda*. 233.
Munuſcula *accipere quando licuerit*. 312.
Mutiana *cautio quid, & a quibus præſtanda*. 369.
eius præſtandæ ratio. 371.

Matu-

Digitized by Google

N

Natura *rationis cum corporis natura ſemper certat.* 111.
corporis. 145.
Naturæ *lex dup.* 103. 104. & 110.
promiſcua. 104.
rationis. ibid.
Naturæ *lex obſequi, non imperare debet.* 257.
Neratius Priſcus. 45.
magni a Traiano Imp. æſtimabatur. ibid.
Conſulatum geſſit. ibid.
Spe imperii obtinendi per Adrianum, excidit. ibid.
Nerva Pater. 44.
Tiberio Familiaris. ibid.
Tiberii flagitiis indignatus mortem ſibi arceſſivit. ibid.
Nerva filius. ibid.
matura aliis conſuluit. ibid.
Nervæ Imperatoris Pater creditur. ibid.
Eius ſcripta. ibid.
Nexus *quid.* 189.
Nicolaus Spinellus. 83.
Nobiles *qui, atque eorum diviſio.* 4. & 232.
Nomina, & Cognomina *Romana ratio cognoſcendi, & diſcernendi.* 125.
Novellæ Juſtiniani. 63.
græce conſcripta. ibid.
quo tempore prodierint. ibid.
translata in linguam latinam. ibid.
Novellæ Juſtiniani. 64.
eas Julianus J.Ctus vertit. ibid.
Nundinæ *quo die Romæ erant.* 17. & 167.
Nuptiæ *prohibitæ inter Patricios, & Plebeios.* 129.
Nuptiæ *inter maitrem 60. annorum cum maiore quinquagenaria.* 256.
earum laudes, & commoda cum tenera puella. 260.
iniuſtæ, & irritæ quomodo differunt. 256.
earum diſſolvendarum modi. 181.
Nuptias *illicitas, qui diſſolvendas tulit.* 256.
exercendi ritus qui erant. 185.
ſi ætate impares contraxiſſent, quam pœnam dabant. 259.
inituri ſæpe iurare debebant ſe liberorum quærendorum cauſa id facere. 270.
Nuptiæ *cur, & quouſque inter pupillam, & tutorem prohibitæ.* 279.
Nuptiæ *num inter protutores, & pupillam prohibita.* 280.
An inter tutoris filium, & pupillum permiſſæ. ibid.
contra prohibitionem a Curatore contracta, quomodo hic punita. ibid.
legitimæ ſemel contractæ, poſtea non vitiantur. ibid.
quæ Prætoribus provincialibus prohibita. ibid.

O.

Obvagulatio *quid.* 167.
num actori an teſti permittebatur. ibid.
de ea lex 12. tab. ibid.
Octavius Dictator *vid.* Imperator. 54.
Officiorum *magiſter vid.* magiſter. 57.
Offilius, *quos libros ſcripſerit.* 48.
Oltradus de Ponte. 75.
advocatus fuit callidiſſimus. 76.
a Pontifice obiurgatus angore obiit. ibid.
Oligarchia *quid, eiuſque incommoda.* 233.
Optimates, *eorum in Republ. ſtatus quando adeſt.* 226.
Optimates *qui.* 4.
Optio *quid, quando fiebat.* 194.
Orationes *Principum.* 57. & 58.
earum indoles. 57.

rudio-

rudiores Principes eas per quaſtores recitabant. 57.
Otho *judiciorum ſummarium reliquit.* 72.
Odofredus *Benonienſis.* 75.
ejus ſcripta & mors. ibid.

P.

PAcis Jus. 110.
Paſtorum *Indoles:* 146.
de his lex duod. tab. ibid.
Pandectæ Florentinæ *quæ.* 68.
Pancirolus. 93.
Papyrius Prætextatus. 3.
ob reticentiam erga matrem in ſenatum fuit receptus. ibid.
Unde cognomen prætextatus accipit. ibid.
Papyrianum Jus *quid.*
Papyrius (*Sextus.*) 40.
Papyrius Juſtus. 48.
Papinianus. 49.
dignitate, & eruditione clariſſimi. 49. & 50.
occiſus Caracallæ juſſu. 50.
Inſcriptiones in eum. ibid.
Parricidium, *ejuſque indoles.* 159.
apud veteres homicidium dicebatur. ibid.
lex duod. tab. de eo ſuperſtes. ibid.
Parricidium *apud veteres Rom. penitus incognitum.* 325.
quo tempore innotuit. ibid.
in quos committitur. 326.
ejus pœna. ibid.
Partus *conſtante matrimonio natus a Patre agnoſcendus.* 282.
necandum ſtatim a Parentibus. 278.
quando matri prodeſt. ibid.
Partus legitimi *tempus quod.* 130.
temporis hujus auctores. ibid.
computandi norma. ibid.
lex duod. Tab. de iſto: 131.
Partus Monſtruoſus *qui dicendus*, ib.
a quibus judicandus. ibid.
necandus ſtatim a Parentibus. ib.
quomodo ab Oſtente differt. 132.
quando matri prodeſt. ibid.
lex duod. Tab. ibid.
Paſtus pecoris *quomodo vindicatur.* 152.
Paternus Tarruntenus. 47.
militares libros ſcripſit. ibid.
Patrium Jus *omnibus gentibus commune.* 122.
in tyrannidem apud quos tranſiit. 123.
jus vitæ ac necis continuit. ibid.
ejus diverſi effectus. ibid.
expreſſio quomodo in LL. 12. tab. facta. 124.
Patronatus jus. 128.
Patroni Romani *unde dicuntur.* ibid.
a quo inſtituti. ibid.
eorum officium. ibid.
de iis lex duodecim Tab. 129.
Patroni *ſucceſſio in liberti bona quanam.* 272.
Paullus Caſtrenſis. 81.
Baldi diſcipulus. ibid.
egeſtate ad ſtudia adductus. ib.
quæ munera geſſit. ibid.
Pauperiem *ſi quadrupes fecerit.* 152.
Pax *intenditur bello.* 110.
Peculatus *crimen vid. leg. Jul. peculatus.*
Pecuniæ repetundæ *crimen quale.* 157.
quomodo puniendum. ibid.
Pedianus *quot ſervos habuerit.* 239.
Pegaſianorum *auctor Labeo.* 43.
JCtorum. vid. JCti.
non nativitatis beneficio, ſed virtute honores adeptus: ibid.
auctor SCti Pegaſiani. ibid.
Perduellionis *Judicium.* 16.
crimen quale, & quomodo a majeſtatis crimine differt. 158.
hujus pœna. 159.
Perduellis *quis dicitur.* 297.
Perezius. 93.
Perizonius *vid.* Jacob. Periz.
Permutatio *antiquiſſima contractuum.* 109.
olim venditio dicebatur. ibid.
qua ratione olim fuerit inita. ib.
Petrus de Bella Pertica. 75.
Perſarum *Legislator qui.* 114.
Philo (*Quint. Publ.*) 16.
Philoſophia *quæ prævaluit in jure.* 32.

Pho-

Phoronæus *Legiſlator Græcus inſignis* 116.
Placentinus. 72.
juris ſcientiam in Galliam retulit. ibid.
Placita *Principum. vid. Principum.*
Plato *philoſophicam in Rege naturam expoſuit.* 315.
quam Regni Perſici ruinæ cauſam affert. 228.
Plagium *quid.* 327.
quot modis committitur. 328.
quam pœnam habuit. 248.
Plebiſcita *a quibus lata.* 16.
Plebs Pop. Rom. *qui ex iſta optimi.* 236.
ejuſque indoles. 233.
munimentum adverſum Nobilium inſolentiam. 236.
quomodo in officio continenda. ibid.
Plebs Pop. Rom.
ruſtica vel urbana. 3.
quo loco conveniebat. 15.
Pœnæ *neceſſitas.* 114.
ejus diverſitas. 115.
Poſtumus *unde dicitur.* 290. & 291.
quid ſignificat. ibid.
quotuplex eſt. ibid.
ejus jura quæ. ibid.
ii quomodo hæredes inſtituendi.
Poſtulare *quid ſignificat.* 329.
quis prohibebatur. ibid.
Pomponius Cajus. 42.
an fuerit Servii auditor. ibid.
Pomponius. *vid.* Sextus Pomp.
Pontificatus *maximus Pop. Rom.* 54.
ab Imperatoribus gerebatur: ib.
Populus Romanus. 1.
ejus diviſio. ib.
ordinum auctor. ibid.
poteſtas. 14.
in criminibus publicis. 25.
conventus. 16.
Populares *qui.* 4.
Poſſeſſionis *Judicium.* 167.
ſingulari ratione exercebant Romani. ibid.
Pragmaticæ *juſſiones quid.* 58.
Præcones. 4.
eorum officium. ibid.
Præfectus *urbi.* 11.
ejus poteſtas, ac officium. ibid.
Præfectus *Prætorio.* 59.
Conſuli dignitate cedebat. ib.
ejus officium. ibid.
illi aſſeſſores aſſidebant. 60.
eorum numerus. 59.
Prætores *Urbis.* 24. & 26.
poteſtas, Conſulibus abſentibus. 11.
habitus. 24.
quibus lictoribus uſi. ibid.
album quid fuit. 27.
numerus. 26.
jus reddiderunt e ſella. 24 & 25.
per annum Præturam gerebant. 26.
Prætores Peregrini. 25.
unde orti. ibid.
eorum officium. 26.
poteſtas. 25.
Prætores Provinciales. ibid.
quamdiu erant in officio. ibid.
Cereales *qui.* 26.
Tutelares *qui.* ibid.
Edictum iuris a ſe reddendi per annum proponere tenebantur. ibid.
quibus formulis poteſtatem ſuam exercebant. 27.
Prætorii *Edicti æquitas, & æſtimatio.* 28.
compilatores qui. ibid.
Præjudicium *quid in ſenſu jur. Civ.* 282.
Pro Prætores *qui, eorumque nomen unde.* 25.
Principem *juvat minores magiſtratus geſſiſſe.* 228.
Principum Edicta quid. 58.
mandata. ibid.
Reſcripta quid complectebantur. 58. & 59.
Placita. 19.
Orationes, vid. Orationes. 58.
Decreta. 59.
Epiſtola. ibid.
Priſcus *vid.* Neratius. 45.
Priſcus. *Javolenus.* 47.

levis

Digitized by Google

levis mentis erat. 47.
eius eruditio in iure: ibid.
auditores, & ſcripta. ibid.
Privilegium *quid.* 173.
eius concedendi ratio ac ritus. ibid.
lex duob. tab. 174.
Probatio *ſemiplena num detur.* 299.
Pro non ſcriptis res quot modis habeantur. 274.
Proculianorum *Auctor Labeo.* 43.
Schola unde. 44.
Proculiani JCti. *vid.* JCti.
Proculus. *vid.* Licinius.
Proconſules *unde dicti.* 25.
Proconſulare *Imperium.* 55.
in univerſas Provincias exercebant Imperatores. ibid.
Publius Rutilius Rufus. 36. & 37.
eius animi firmitas. 37.
ſcripta ac ætas. ibid.
Pub. & Sext. Ælii *fratres.* 35.
Pubertatis *terminus quis.* 254.
ex qua lege deducitur. 259.
in eo computando Caſſiani, & Proculeiani differunt. ibid.
Pylæus, *eiuſque vitæ ratio, & ſcripta.* 72.
Pythagorica *Schola.* 116.

Q.

Quadrupes *ſi pauperiem feciſſe dicatur.* 152.
Quæſitores *qui.* 25.
Quæſtiones *perpetuæ.* ibid.
Quæſtores *qui & unde dicti.* 57.
eorum officium ac diverſitas. 58.
Querela *in officioſi teſtamenti.* 293.
num ex lege Glicia, aut ex moribus deſcendat. ibid.
liberis inique rite tamen exhæredatis ſuccurrit, patriſque teſtamentum reſcindit. ibid.
num præteritis quoque indulgeatur. ibid.
Quintus Ælius Tubero. 37.
eius frugalitas ac ſcientia. ibid.
Quintus Ælius Tubero, filius. ib.
Ligarium infeliciter accuſavit. 40.
eius Præceptor Offilius. ibid.
ſcribendi ratio. ibid.
Quintus Hortenſius *Dictator.* 16.
Publius Philo *Dictator.* ibid.

R.

Rationis *humanæ iura.* 107.
Raptus *Virginum quomodo puniatur.* 310.
Radhamantus *primus legumlator.* 115.
Referendi Jus *quid.* 55.
parte Imperatoribus initio concedebatur. ibid.
Regnum *quando adſit.* 226.
optimatum. 233.
Repetundarum crimen, *eiuſque pœna.* 157. & 313.
Res litigioſæ *quæ.* 132.
in ſacrum non dicanda, & cur. 133.
de iis lex duob. Tab. ibid.
Reſponſa JCtorum. *vid.* Juriſconſulti.
Reſidui *crimen quod.* 313.
qui eo teneantur. 314.
Res *publica quando occurrit.* 225.
ſtricte accepta quid. 235.
Roman. a quo conſtituta. 237.
Rex *quis optimus.* 226.
ſatellites exteros non habeat. 227.
Riminaldus. 83.
Ruinus. ibid.
Rofredus Beneventanus. 74.
Azonis diſcipulus. ibid.
actionum formulas aliaque ſcripta edidit. ibid.
Rogerius. 72.
Rogus *quid. vid. Buſtum.* 184.
Romam *intrare nonniſi depoſito officio licebat.* 10.
Romanorum *juſtitia, & jus.* 117.
unde profluxit. 115. & 117.
Romanorum *patrimonium maxima ex parte in ſervis conſtitit.* 239.
pietas in legibus ferendis. 225.

ſtatus

Digitized by Google

ſtatus crebra mutatio. 237.
plebis poteſtas. ibid.
Reſpublica a Romulo conſtituta. ibid.
Quando in Tyrannidem inciderit. ibid.
illi qui genere cum primis erant prodigi. 238.
cum tenera puella nuptias inire ſolebant. 259.
Romulus *ordinum Pop. Rom. auctor.* 1.
De Roſata *vid. Albericus de* Roſata.

S.

SAbinus. *vid.* Cœlius Sab. *it.* Fabius. *it.* Maſurius.
Sabiniani *JCti. vid.* Juriſconſulti.
Sacræ *res, eorumque jura.* 176.
Sacrificia *hominum varii erant generis.* 324.
apud plures gentes fuere in uſu. ibid.
Sacrilegi *qui.* 315.
eorumque pœna. ibid.
Salicetus *fallacibus, & exilio clarus.* 85.
Salvius Julianus. 47.
cognomine Severus dictus. ibid.
Adriano Imper. familiaris. ibid.
Edictum perpetuum, alioſque libros ſcripſit. ibid.
ejus dignitates. ibid.
Sapientis *vita beata.* 106.
Sapientis *in hebetiores dominatio cur natura conceſſa.* 222.
Scævola *vid.* Cœth. Scæv.
Schola *Proculianorum unde dicta.* 44.
Bononienſis, a quo inſtituta. 67.
Bituricenſis. 87.
Pythagorica. 116.
Scholæ publicæ *quae in Jure apud Rom. fuerint.* 66.
Scribæ *doctores quodammodo Magiſtratuum erant.* 3.
eorum officium, dignitas. ibid.
navales qui. 4.
Scrinia *quid.* 59.
eorum diverſitas. ibid.
cura quibus demandatur. ibid.
Scientiæ, *& artes hominis injuſti malitiam augent.* 227.
Seditiones, *quomodo coercentur.* 296.
Sententia Judicis. 169.
ejus exequendæ ratio ap. Rom. ibid.
leges de ea duod. tab. 171.
Sententias *quis rogabat.* 11.
earum dicendarum ratio. ibid.
Senatus *Pop. R. ex quibus erat conſcriptus.* 1. *&* 2.
quot perſonis conſtabat. 2.
habendi tempus. 11.
ejus locus. 10. & 15.
auctoritas, ac poteſtas. 9.
quando diminuta. ibid.
officium in quo conſtabat. 108. & 14.
convocandi jus cujus erat. 10.
dimittendi formula. 14.
ordo ſedendi. 11.
ordinis inſigne quod. 3.
poteſtas circa bellum gerendum.
Seminarium quod. 2.
Decreta. 14.
Senatores *qui dicebantur.* 1. & 2.
eorum ætas juſta. 2.
in Senatum venire cogebantur. 9.
quo cenſu fuerint lecti. 2.
ante cenſum a quibus lecti. 3.
cenſu diminuto ad ord. Equeſtrem deſcendebant. 2.
quo ordine in Senatu ſedebant. 11.
eorum diſceſſio quid ſignificat. 11.
Senatuſconſultum. 11.
ejus dicendi ratio, & tempus. 11. & 158.
approbatio. 14.
quomodo conſcribendum. 13.
quot Senatoribus condendum. 12.
Senatus ſaltem faciebat. 16.
quomodo aſſervandum. 13.
a quibus impugnari poterat. ibid.
ejus impediendi ratio. ibid.
poſt ſolis occaſum condi prohibetur. 158.
SC. Articulejanum *quomodo prodiit.* 518.

Digitized by Google

Præſidis Provinciæ juriſdictionem in cauſa libertatis extendit. 21. & 246.

S. C. Calviſianum. 257. & 258.

de nuptiis a minori 60. ann. cum maiori quinquagenaria initis diſpenit. 257.

S. C. Claudianum *ad leg. Papiam*. ibid.

condidit Tiberius Cæſar. ibid.

Prohibet nuptias ſexagenarii cum minore 50. annorum. ibid.

a Claudio poſtea abrogatum. ibid.

Legis Papiæ caput. Qui abrogatum ſtatuunt, notantur. ibid.

S. C. Claudianum *aliud, quod liberis, quibus libertus a Patre aſſignatus fuerit de certa hæreditatis parte proſpexit*. 294.

S. C. Claudianum *ejuſque auctor Cæſ. Claudius*. 21. & 248.

mulieres cum alienis ſervis concubere ſub pœna ſervitutis prohibet. ibid.

cur Vaſpaſiano adſcribitur. 248.

ejus limitatio, ac varia lectio oſtenditur. ibid.

& Pauli obſtanti reſpondetur. 249.

illud a Juſtiniano ſublatum. ibid.

S. C. Daſumianum *libertati ſervorum favet*. 21. & 245.

fraudulentam hæreditatis alienationem coercet. 22.

S. C. Julianum, *a Græcis Adrianum appellatur*. 293.

ejus introducendi cauſa. ibid.

S. C. Juncianum *ſervis proſpexit*. 246.

a SCto Æmiliano non diſcernendum. ibid.

S. C. Largianum. 21. & 243.

liberis hæredibus a Patre inſtitutis ratione bonorum liberti ſubvenit. ibid.

S. C. Macedonianum *improbat mutuum filiisfam. dare, creditorique repetitionem eius denegat*. 22.

S. C. Macedonianum *unde appellatum*. 284.

ejus introducendi ratio, & finis. ibid.

S. C. Neronianum. 331.

etiam Piſonianum, & Claudianum appellatur. ibid.

pœnis ſervorum ſubjicit eos, qui manumiſſi ſub eodem tecto manſiſſent. ibid.

a paucis animadverſum. 286.

in legatorum favorem introductum. ibid.

S. C. Ninnianum *ſive* Noniannum *incerti auctoris eſt*. 21. & 247.

Numinianum alicubi dicitur. ibid.

Servorum, & libertorum ad libertatem, & ingenuitatem proclamantium fraudes reſtrinxit. ibid.

delationem fraudis omnibus permiſit. ibid.

detegenti fraudem ſervos, aut libertos addicebat. ibid.

elapſo quinquennio, aut mortuo ingenuo perimitur. ibid.

S. C. Orphitianum *liberis ſucceſſionem concedit*. 296.

quos liberos excludit. ib.

S. C. Pegaſianum *fiduciario quartæ detractionem concedit*. 22.

quo tempore conditum. 288.

S. C. Pernicianum *cœlibes perpetui cœlibatus pœnis ſubiecit*. 258.

abrogatum a Juſtin. ibid.

S. C. Plancianum *etiam Planci anum appellatur*. 281.

de denunciatione prægnationis poſt divortium, & partu agnoſcendo diſponit. ibid.

incertæ eſt ætatis. ibid.

S. C. Rubrianum *ſervis libertatem, quam hæres rogatus præcidere intendit, plene concedit*. 21. & 245.

unde dictum. 246.

adimit hæredibus rogatis jus Patronatus. ibid.

S. C. Sabinianum *hæredibus adoptivis proſpexit*. 22. & 288.

S. C. Si-

S. C. Silanianum *num a quibuſdam recte Sylanianum dicatur*. 330.
ejus origo, & ætas diu incerta. ibid.
eos, qui negligunt, aut refugiunt accuſare, pœnis ſubjicit. ibid.
S. C. Stalinianum, *ejuſque auctor*. ibid.
eius ſumma quæ. 330.
S. C. Tertullianum, & Orphitianum. 22. & 296.
Filio, matrique mutuam ſucceſſionem permittit. ibid.
eius commodis quot modis mater privatur. ibid.
S. C. Trebellianum *de hereditate, eiuſque actionibus ab herede in alium transferenda, ſibique quarta eius parte retinenda diſpoſuit*. 22.
quo tempore conſtitutum. 288.
eius actiones dantur etiam univerſitati. 289.
S. C. Turpillianum *eiuſque auctor*. 329.
eos coercet, qui reis ad effugiendum iudicium moras nectendo ſubveniunt. 330.
S. C. Vellejanum, *unde appellatum, ac pariter unde deſcendit*. 22. & 284.
fœminis pro aliis intercedentibus ſubvenit, & fideiuſſionem firmat. 22.
S. C. Vitraſianum *quale*. 21. & 246.
Infantibus, quibus libertas fideicommiſſaria relicta erat, ſubveniebat. ibid.
S. C. Vectii Lybici, *ab aliis Vectibulicium dicitur*. 249.
Servis publicis manumiſſis libertatem concedebat. ibid.
S. C. Voluſianum *fraudulentam debiti alieni acquiſitionem, & proprii exactionem per vim factum vetat*. 310.
SCta *quatuor ad leg. Corn. de fal.* 317.
quam comprehendant ſingula ſummam, atque pœnæ determinationem. ibid.
Sepulcra *in uſum profanum adhiberi vetitum*. 336.
eorum iura alia. 184.
Serpi *interſtitium*. 135.
Servi *annulos geſtare prohibebantur*. 245.
eorumque numerus Romæ quis. 239.
numero inſunt fugitivi. ibid.
ultra numerum manumiſſi quomodo computandi. 240.
nominatim manumittendi. ibid.
heredes facti, quando ipſo iure liberi. 241.
Servius Sulpitius *qua ratione in iuris ſtudio profecerit*. 40.
Ciceroni erat coniunctiſſimus. ibid.
ſummam attigit iuris, aliorumque ſtudiorum ſcientiam. ibid.
quæ munera, & honores geſſerit. ibid.
Servius Tullius. 7.
Servitus *via quam habet latitudinem*. 133.
Servitutem uſucapio *quando, & quo modo obtinet*. 283.
Sexus *fœmineus cur virili naturæ ſubjicitur*. 222.
Sext. & Publ. Ælii, *fratres*. 35.
Sext. Papyrius. 40.
Sextus Pomponius. 37. & 47.
Sextus Pompejus. 37. & 38.
Jurium, Geometriæ, & Phil. ſtoicæ peritus. 38.
Celſ. Cæcil. Africanus. 47. & 48.
Julianum Præceptorem ſuum imitatus. 48.
Sicarii *qui dicuntur*. 322.
Sica *quale armorum genus erat*. ibid.
Societatis *humanæ origo unde*. 108.
Sodales *qui dicebantur*. 143.
Lex de iis duod. Tab. 144.
Solon, *eiuſque geſta*. 117.
Spinellus. 83.
Spadonibus *nuptiæ prohibitæ*. 258.
qui tales, & quotupliciter ſumuntur. ibid.
generali virtute quatenus adhuc pollent. ibid.
Sponſalia *biennio quatenus circumſcripta*. 259.

ultra biennium protracta a ſponſis maritorum præmia perdunt. 259.
num hoc caſu arrham ſponſa retinet. ibid.
hujus biennii computandi ratio. ibid.
an inter tutorem, & pupillam prohibita. 281.
Statuliber *qui erat.* 146.
ejus mentio in duod. Tab. ibid.
Status optimatum *quando occurrit.* 226.
Popularis, *ejuſque natura.* 236.
Stoicæ Philoſophiæ *in jure auctoritas.* 32.
Stuprum *quod, ejuſque pœna:* 305.
ejuſdem adjutores quomodo coercendi. 115.
Subſtitutio, *ejuſque indoles.* 277.
cur excogitata. ibid.
quamvis obſcura inducitur. 278.
Succeſſio *ab inteſtato.* 139.
quo ordine contingit. ibid.
inteſtatus qui dicitur. ibid.
ejuſdem lex 12. tab. 140

T.

TAbula 1. 2. 3. *uſque* 12. duodec. Tabul. 195. *uſque* 217.
Tartaganus *vid.* Alexand. Tart.
Tarruntenus, *vid.* Paternus.
Tertullianus, *ſub Sept. Severo vixit.* 48.
num ſacer an civilis ſcriptor dubitatur. ibid.
Tergiverſatores *qui dicuntur.* 339.
eorum pœna. ibid.
Teſtes falſi *qui proprie ſunt.* 157.
eorum pœna diverſa. ibid.
leges duod. tab. 158.
Teſtes falſi, *eorum pœna diverſa,* 322.
Teſtes *eſſe vetebantur repetundarum rei.* 313.
Teſtimonium *denunciare quid notat:* 312.
Theopompi *humilitas.* 228.
Tiberius Coruncanus *Princep.* 359.
jus docuit, quo tempore vixit, ibid.
ejus dignitas, & honores. ibid.
Tigni injuncti *actio.* 153.
de eo lex duod. Tab. ibid.
Timor *ad fallendum acuit.* 234.
Titus *Ariſto qui fuit.* 47.
ſummis a Plinio laudibus extollitur. ibid.
Torquatus, *vid.* Manilius:
Trebatius *Teſta.* 41.
Tribus *per ſeditionem primum imperati.* 237.
Tributorum *imponendorum ratio.* 236.
Tribonianus *qui.* 64.
unde ortus. 65.
Juris civilis compoſitor. ibid.
ſocios compilatores quos habuit culpatur a Suida. ibid.
capitis accuſabatur a ſeditioſis. ibid.
ejus laudes & vitia. ibid.
honores. ibid.
Tribuni Plebis. 14.
quam poteſtatem habebant. ibid.
conſulibus poteſtate erant majores. 8.
eorum inviolabilitas. 14.
intercesſio. 15.
illi ex quibus collecti. ibid.
quot fuerint. ibid.
eorum domus die, noctuque patebant. ibid.
Tribus *quotuplices apud Roman. fuerint.* 6.
Triphoninus *Syriæ præfuit.* 48.
Tubero. *vid* Quint. Ælius.
ejus officium. 42.
Tutoris datio. 194.
a quo, quibuſve ſolemnibus fiebat. 15.
Tutorum *jus.* 124.
Tutela *quid.* ibid.
Furioſorum. 126.
Prodigorum: ibid.
quibus LL. 12. Tab. deferebatur. 124. & 125.
ejus actiones. 126.

Digitized by Google

in quo differt a Cura. 126.
Tutor *quomodo puella nuptura ad dotem conſtituebatur.* 261.
ejus officium. idid.
a quo, quibuſve ſolemnibus fiebat. 250.
cautiones ſi neglexerit magiſtratus, conveniri poteſt. ibid.
Tutelæ *diverſitas.* 249.
Teſtamentaria *Civibus Rom. deferenda.* 250.
legitima *agnatis.* ibid.
dativa *quibus, & quo modo.* ib.
Ceſſiva *qua.* ibid.
Tyrannorum Græcorum *callida regnandi ratio.* 229.
virtutum ſimulatio. ibid.

V.

VAdes *qui dicebantur.* 162.
qua in re a vindicibus differunt. 163.
Vadimonium deſertum *juſtas rei non comparentis cauſas complectitur.* 166.
de eo lex duod. tab. ibid.
Varus *vid.* Alfenus Varus.
Veneficium *quid.* 323.
Veſembecius. 93.
Veteres *olim ſeorſim ſinguli habitarunt.* 108.
Viatores *qui.* 4.
Vindices *qui, & unde dicti.* 163.
num cum vadibus conveniunt. ibid.
quæ LL. duod. Tab. de iis extant. 164.
Vindiciæ *quid.* 168.
quas leges duod. Tab. ſuperſtites habent. 169.
Vinnius. 93.
Virgines Veſtales *quomodo colligebantur.* 260.
Viris *fœmina ipſa natura ſubjectæ ſunt.* 108.
Virtutum *origo.* 105.
Vis *quid olim dicebatur.* 309.
publica *quomodo a privata diſtinguitur.* ibid.
privata *quid.* 310.
de ea legem tuliſſe fertur Jul. Caſ. 309.
Vita beata *ſapientis.* 107.
Vitia *& eorum natura.* ibid.
Ulpianus *vid.* Domitius Ulpian.
Ulpius Marcellus. 48.
Vocatio in jus *quid.* 160.
ejus formula. ibid.
exercendæ modus. 161.
quas exceptiones reo indulgebat. ibid.
quas LL. duod. tab. habet: ibid.
Voluſius Mecianus *quis.* 48.
ejus laudes. ibid.
SCti Voluſiani auctor. ibid.
Uſucapio, *a quo introducta.* 136.
ejus introducendæ ratio, & finis. 137.
quod tempus, quaſque res requirit. ibid.
quas habet LL. 12. tab. ibid.
Uſurarum modus *privatis Græcis feneratinibus relict.* 144.
a Romanis qui fuerat determinatus. ibid.
Computandarum ratio & uſus. ibid.
de uſuris leges duod. Tab. 148.
Uxores, *quæ proprie dicebantur.* 129.
vino uti prohibebantur. ibid.
earum poteſtas in maritum. ibid.
per uſucapionem, ibid.
Uxores *quomodo una cum liberis a marito tractandæ.* 234.
Magiſtratuum Provincialium delinquentes, quomodo puniebantur. 312.
duo erant genera ap. Rom. 295.

X.

XEnia *Magiſtratui accipere permittitur*. 285.
Xenophontis *ſententia*. 229.

Z.

ZAleucus *legislator Græci* 116.
Zoroaſter *num Perſarum Legislator*. 115.

2512253 D

VOCA-

VOCABULORUM
ANTIQUORUM
Ex fragmentis Legum duodecim Tabularum explicatio.

A

ABeſcit. 130.
Amfracto. 33.
Amſegetes. ibid.
Antermini. ibid.
Amſegetes. 209.
Amſancta. ibid.
Aſſiduum. 163. & 164.
Æſtimiam. 172.
Ambitus. 33.

C

COncapes. 153.
Conſcito. 165.
Capſit. 150.

D

DOnicum. 143.
Deciſum eſcit. 151.
Duplione. 152.
Duit. 159.
Danunto. 166.
Diſſenſus. 167.

E

ENdo. 124.
Enſcint. 183
Eſcit. 127. 131. 151. & 163.
Eſum.
Emem. 135.
Erctà Citò. 141.
Endeplorato. 150.
Em. 163.
Endo jacito. ibid.
Endo via. 164.

F

FUlmin. 110.
Fariatus. 158.
Frucli. 169.
Forctum. 175.
Farris. 172.
Forti. 175.

H

HOrctum. 209

I

IUrgant. 136.
Iebio. 118.
Im. 150. & 183.
Impeſcit. 153.
Incenſit. 160.

N

NAncitor. 127.
Nervo. 172.

O

OLoe. 118.
Occentaſſit. 155.
Obnubito. 160.
Ob portum. 167.
Obvagulatum. ibid.

P

POllnctum. 119.
Pavire. 152.
Pacit. 156.

Pe-

Pedemque ſtruit. 163.
Proletario. 164.
Pacunt. ibid.
Pipulum. 155.

Q

Q*Uiritare.* 150.
Quips endo. 171.

R

R*Upſit.* 156.

S

S*Ei.* 118.
Stils. 132.
Sublucare. 134.
Se fraude eſto. 150.
Sirempſ. 175.
Sirit. 158.
Si calvitur. 162.
Si en ſiet. 163.
Silitem. 165.
Selocum. 132.
Sol occaſus. 165.
Sub vades. 166.
Superſtitibus: 179.
Sanati. 175.

T

T*Ranſque data.* 143.
Teſtarier. 158.
Transduit. ibid.

V

V*Erberit.* 118.
Uſurpandi. 130.
Uſus eſto. ibid.
Vindiciam. 169.
Vindicit. 172.
Uls. ibid.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

B.12.1.339
BNCF
Digitized by Google